

2.

გამოცემა კოსტანტინე ივანეს ძის მუხრან-ბატონისა.

ქ რ ო ნ ი კ ე ბ ი

ღ

სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა,

შეკრებილი, ქრონოლოგიურად დაწყობილი და ახსნილი

თ. შორდანიას-მიერ

წ ი გ ნ ა მ ე ო რ ე

(1213 წლიდან 1700 წლამდე).

ვუძღვნი ძვირფას სახსოვარს **სინო** სამეგრელოს
მთავრის ლევან დადიანის ასულისას და ივანე კოს-
ტანტინეს ძის მუხრან-ბატონის მეუღლისას.

თბილისი,

სტამბა მ. შარაძისა და აბს., ნიკ. ქ. № 21.

Типография М. Шарадзе и К°. Ник. у. № 21.

1897

4065

Handwritten signature or mark in the top right corner.

Дозволено цензурою Тифлисъ, 24-го февраля 1896 г.

წინასიტყვაობის მაგივრი.

წინამდებარე არქეოლოგიურის შრომაში, რომელიც არის გაგრძელება პირველის ჩვენის წიგნისა („ქრონიკები“ და სს. ტფილისი, 1893 წ.), ჩვენ განზრახული გვქონდა წინწარგვედგინა ვრცელი აღწერა იმ ხელ-ნაწერებისა და სხვა წყაროთა, საიდანაც ამოგვიკრეფთა ქვემო-დაბეჭდილი ისტორიულნი ცნობანი (სოლო მოკლე ცნობანი ამ წყაროებზე ჩვენ შიგ ტექსტში ჩაეურთეთ) და დაწერილებითი კრიტიკული გამოძიება ჩვენის მატანის „ქართლის ცხოვრების“ პირველის ნაწილისა (გიორგი ლაშას მეფობიდან დაწვეული ბოლომდე; სოლო გიორგი ლაშამდე ჩვენ უკვე გაკარბით ჩვენი მატანი პირველს წიგნში) და უმეტესად მორე ნაწილისა. უკანასკნელის ნაწილის დაწერილებითი კრიტიკული გარჩევა აუცილებლად საჭიროა და ფრთხილად გამოსადგო ჩვენის ისტორიისა და არქეოლოგიისთვის, მით უმეტეს რომ აქ, ამ უკანასკნელს „ქართლის ცხოვრების“ ნაწილში, ძველ ის ლადა, რომელიც ებოძებოდა და აბრეოლებს ევლად ჩვენს არქეოლოგებს. ამ გარემოებით აღძრულთა, ჩვენ, დიდი ხანია, შეუდექით „ქცხის“ მორე ნაწილის კრიტიკულად გარჩევას და თვით იმ საბუთების გამოძიებასა და გამოჩინებას, რომელთაცან შედგენილია ეს ნაწილი ჩვენის მატანისა. ჩვენს ცდას უნაყოფოდ არ ჩაუვლია და დღეს უკვე ვრცელი და დაწერილებითი გამოძიება გვაქვს აღწერილი.

მაგრამ რადგან ეს მორე წიგნი ჩვენის „ქრონიკებისა“ მეტად გაგრძელება და რადგან თვით ბეჭდვა ამ წიგნისა, ჩემის ახალ-თავმჯდომობით ქუთაისის გუბერნიისში გადაუყენის გამო, მეტად გაძნელდა, ამის გამო გადაწვევით, ვრცელი აღწერა წყაროებისა და კრიტიკულად გამოჩვენება „ქართლის ცხოვრების“ დანარჩენის ნაწილისა მესამე წიგნში ჩაურთეთ, სადაც ჩვენ დაუბეჭდეთ იმ ცნობებსაც, რომელნიც უმეტესად საჭირონი არიან ჩვენის მატანის გასარჩევად და გამოსარჩევად და რომელნიც ჩვენ ამ მიზეზით განზრახ გამოვეუშეთ.

წინამდებარე წიგნი შესდგება ორ ნაწილისაგან. პირველს ნაწილში (გვ. 1—90) ჩვენ დაუბეჭდეთ „დამატებანი“ პირველის ტომისა, ანუ საისტორიო და სამწერლობო მასალა უმეტესის დროისა მე-XIII საუკუნემდე და ამავე ნაწილში მოკაჭრითი „ქვემო-დაბეჭდილი“ რომელ შიგ აღწერილია ისტორიული ამბები მთიულეთისა, დაწვეული მეექვსე საუკუნიდან, თუმცა უმთავრესი ნაწილი მისი შეესება XIII—XV საუკუნეებს. ამავე ნაწილში გვიანდოდა ჩავერთო: ა) ახალი ფრთხილად სუფურადებო კარიანტები წიგნიანის ცხოვრებისა (ნაწვეუთი ამისი იხ. ბოლოს: გვ. 519—531), რომელიც ჩვენ ვიბეჭდეთ სამს სხვა-და-სხვა ხელნაწერებში; ბ) ახალივე კარიანტი „აღმართებისათვის“ ტომისისა უფრთხილად მცხეთას, რომელიც აღმოვაჩინეთ მათე საუკუნის ხელ-ნაწერში (გვლ. მუხ. № 144 შუად. „ქცხის“ I, 93—97), გ) წისრუდენის ცხოვრება, რომელიც იძლევა განსხვავებულს და დიად სუფურადებო ცნობას მეფე ვახტანგ გორგასლანზე; დ) წისრეტრე მიაონელის ცხოვრების ახალი კარიანტი (შუად. ქცხ. I, 102—

105); ე) ვრცელი აღწერა უძველესი ქართული სამოციქულონი, რომელიც, ჩვენის აზრით, გადმოწერილია მე-IX საუკუნეში პირველის დედნისაგან, თარგმნილისა, როგორც წარწერა გვაწუქებს, 399 წელს: „მესამესა წელს არკადის მეფობისას და მეოთხესა ჭორომისასა“. ამ წიგნის ორი დედანი, მე-XI და X საუკ. გადაწერილი, ჩვენ ვამოკნებთ „წერა-კითხ-საზოგადოებისა“ ხელ-ნაწერებში და მისი ვრცლად შესწავლას შეუდეგათ, მაგრამ სანამ ჩვენს შრომას გაათავებდით, გამეკობამ საზოგადოებისამ ნება არ დავკრთო და მოსხენებულნი ხელ-ნაწერები დაგვებრუნებინა წიგნთ-საცავში; ხოლო თვით ამ წიგნთ-საცავში, ადგილის უქონლობისგამო, ყოვლად შეუძლებელია გულდადებითი შრომა;

გ) იოანე გუთელ ეპისკოპოსის კურთხევა მცხეთას; ზ) ახალი და დიდი საეურად-ღებო კრიანტი ბაგრატ მეოთხის ცხოვრებისა (1027—1072 წ.); ლ) ათონის მონასტრის აღაპები, რომლისაგან, როგორც ჩვენ სრულის შედარების შემდეგ დავ-რწმუნდით, წა გიორგი მთაწმიდელს შეუდგინა ერთი ნაწილი წილს კეთილ მთაწმი-დელის ცხოვრებისა; თ) უძველესი კრიანტები წილს იოანე და კეთილის ცხოვრებათა, დაწერილი 1074 წელს, და წილს გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრებისა, გადაწერილი მე-XII საუკუნის ხელით; ი) კათალიკოსის ნიკოლოზის მიერ 1176 წელს ახლო ხინებს შედგენილი საკითხავი სვეტი-ცხოვლის სასწაულები; იბ) ცხრა ჭადაგება ქართველ მწერლისა იოანე ბოლნელისა, ჩვენმიერ აღმოჩენილი მათე საუკუნის ხელ-ნაწერებში (ეკლ. მუი. №№ 95 და 144), საუკეთესო და უძველესი ნაშთი ჩვენის მჭკვერ-მეტყველობითის მწერლობისა; კ) ორი ჭადაგება წმინდის ნინოსი, მარჯული X საუკ. ხელნაწერში (ეკლ. მუი. №№ 95 და 144): თუმიც მხელდ დასაჯებელია, რომ თვით წას ნინოს აღწერას ეს ჭადაგებანი, მაგრამ, დრმად დაკვირვების და კრიტიკულად გარჩევის შემდეგ, უოკელს ეჭვს გარეშე რჩება, რომ მოხსენებულის სიტყვების დამწერს სახეში ჭეკოს ის კრი, რომელიც თაუანსა სცემს ნათელს, ცეცხლს და მზეს და, მასსადამე, ჭადაგება დაწერილია იმ დროს, როდესაც ქართველი მზეს თაუანს სცემდენ: მჭადაგებელი სცდილობს, ქრისტიანობა დაუხლოვოს ცეცხლისა და მზის თაუანსმცემელთა სარწმუნოების უმთავრეს დოქმატებს და ამ მიზნით ქრისტეს ჭსახვს მზედ, ცეცხლად, სითბოდ, ნათელად, რომელიც გამობრწყინდა აღმოსავლეთით და განანათლებს უოკელს მისი მოსაკს, ხოლო ურჩით და უსჯულთა დასწავებს; ხოლო თვით მიღება ახალის სჯულის არის იგივე „ნათლის მიღება“ (ბერძენულად-ე „განბანვა“ — ბაპტისმოს; ხოლო რუსულად — крещение, ე. ი. ჭარბ მადება), რასაც ესეიან ცეცხლთ-მისურნინა; მონათლა მღვდელთა მიერ არს ნათლის დება“ ანუ იგივე „ნათლის მიღება“, რომელსაც ეტროფადენ მზის თაუანის-მცემელნიცა: ცეცხლ-მსახურთა მომდევრებით, რომელნიც არ მიიღებენ ამ განმაცხ-რეებელს ნათელს, ისინი დარჩებან საუკუნო ბნელში, უანეში და სატანჯვალში. ამ ნაირად მჭადაგებელი არა თუ არ არდევს ხალხის ცეცხლთ-თაუანის-მცემლობითს აზრებს და დოქმატებს, არამედ უახლოვებს მას თითქმის ერთ უოფამდე ქრისტიანობას, რომელიც შეიჯავს ჭეშმარიტს ნათელს, რომლის გარეშე შეუძლებელია სიცოცხლე, ჭეშმარიტს მზესა, რომლის გარეშე სუფევს ბნელი და სიკვდილი. ესრეთი მიმართულება მოხსენებულ ჭადაგებისა სრულად ეთანხმება შემდგომ.

მდეგს ცნობას წმიდა ნინოს ქადაგების მიმართულებისას, რომელიც იშკრება წმიდა ნინოს ეკლესია ცნობილ ცხოვრებაში, ორნი იგი მღვდელნი და დიაკონნი ნათელსცემდეს ერსა, და მიატულებოდა ერთი იგი ურთიერთთაის, მისწრაფებით ეუბნებოდენ მღვდელთა, რათა პირველად მასვე ნათელსცეს, და ესრეთ სურველ იყო ერთი იგი ნათლისღებისათვის, რამეთუ ესმინა ქადაგებამა წმიდისა ნინოსი, რომელსა იტყვნ: „ყოველმან, რომელიმან არა ნათელ-ილოს, არა პოვოს მან ნათელი საუკუნო“, ესე იგი, მისი თაყვანისმცემელნი ქართველნი, შემდეგ ესრეთის წმიდის ნინოს ქადაგებისა, დაწვინდენ, რომ თუ ახალი სჯული არ იქამეს და არ მოინათლენ, ისინი მოაკლდებოდენ იმ ნათელს, რომელსაც უჭადდა მათ თუთ მათივე წინანდელი სჯულია. ცხადია, რომ ერთი უმთავრესთა მიზნებათა იმისი, რომ წმიდა ნინომ ადვილად მოაქცია ხალხი, არის ესრეთ ხელაწყურად დაუწება ახალის სჯულის ქადაგებისა. — თუთ ტექსტი ეს სრული განმარტება ამ ქადაგებათა და სრული თარგმანი მისი ერთად რუსულ-ქართულად დაწერილის და განმარტულის დავით აღმაშენებლის ანდერძთან, რომელიც შარშან გამოკვეთი მისი მეფეების გარის ეპისკოპოსის ალექსანდრეს საფასით, ჩვენ პირველად (1892 წელს) გაუგზავნეთ ერთს „პროფესორს“ პეტერბურგში, რათა მას დაბეჭდილებინა ესენი რომელსამე რუსულს ანქელოლოგიურს გამოცემაში, უსასუადლოდ, როგორც საუკეთესო ნიმუშები უძველესის ქართულის მწერლობისა და საისტორიო სახუთებისა. სამწუხაროდ „პროფესორს“ ჩვენი ნაშრომა, სწინს, არ მისწონებია და ეს უნდა უთვლიყო მისეზი იმისა, რომ მასხუბიც არ გაგვცა ჩვენს წერილებზე და როდესაც უკანასკნელ ერთს ჩემს ნაწილს მივანდექი პეტეო „პროფესორის“ აზრი ჩვენს ნაწერებზე, მის შემომითვალა უკანასკნელის პირით, რომ არცერთი რუსეთის ანქელოლოგიური გამოცემა ამ სახუთების დაბეჭდვას არ ჰქონს რულობა... აქ ჩვენ რაღა გვეოქმის იმის მეტი, რომ ან „პროფესორს“ არ წარუდგინა დასაბეჭდად ჩვენი შრომა, რადგან უკარგისად უცნია, და ან თუთ ანქელოლოგიურ სასოკადობათა მწვერბნი ვერ არჩევენ უმაღლესის ყურადღების ღირსთა ანქელოლოგიურთა ნათთა უმაღლესებისაგან, რომელნიც დაუბრკოლებლად იბეჭდებიან ეკლესია ანქელოლოგიურ გამოცემაში, თუ ეს იმ ქართულ „პროფესორების“ კრიტიკას გაუძლებენ, რომელთა ხელში უსათუოდ უნდა გატარდეს ეკლესია ქართულ მწერლობის შესახები და ქართულ ტექსტიანი შრომა. ხოლო როდესაც ჩვენ პირდაპირ სამეცნიერო აკადემიას გაუგზავნეთ სხვა ჩვენი შრომა, რომელშიც აქა-იქ ქართული იყო ქართული ტექსტიც, ცნობა მიმვიდა, რომ სამეცნიერო აკადემიამ საუურადღებოდ სცნო რა თუთ მასალანი და განსაკუთრებით ის ისტორიული მეთოდი, რომელსაც მისდევდა ჩვენი განმარტებუ ღირსად სცნო მისი დაბეჭდვა; მაგრამ როდესაც ქართულის ტექსტის შესწორება მიხედო ქართულ „პროფესორს“ (მეორეს), უკანასკნელმა ვერ იცნო ღირსად დაბეჭდვისა სიმარჯლისაგანო მრავალ-გვართა შედგომათა და სხ. და სხ. ჩვენ ჯერ ვერ მოგვიღვია იმისთვის, რომ უკანასკნელს ღირსეული პასუხა გაეცნეთ სინერჯისა და მიდგომილებისთვის, მაგრამ ის ეი ცხადია, რომ ჩვენი ქართული „პროფესორები“ გზას უგრავენ ქართულ მწერლობის მუშათა პირადობით და შენ-

ჩემობით, გინა თა-მოყვარულის ანგარიშებით, რაჟცა ვეელაზე ნაკლე უნდა შექმენ-
ნოდეს პროფესორობას. ეს შემოხანმოკელილი ახალა უმველესის დროის საბუ-
თები სიკრცისაგამო ჩვენ ვერ შევიტანეთ ამ წიგნში, მით უმეტეს, რომ ჩვენ ვაპირობთ
ამ მასალების ცალკე წიგნად დაბეჭდას, როდესაც მოკრებით ამ „ქრონიკების“ მე-
სამე ტომის გამოცემას.

მეორე ნაწილი წინამდებარის წიგნისა შეადგენს ჩვენგან შეკრებულ „ქრონიკას“
თამარ მეფის სიკდილიდან დაწყებულს მე-XVII საუკუნის დასასრულამდე. ამ ნაწილში
მოთავსებულია: ა) ოც-და-სამი „ცხრილოვანი ქრონიკები“ ანუ ქრონოლოგიური
ცნობები, ჩვენგან ამოკრული სსკა-და-სსკა ხელნაწერებიდამ: „აფხაზთა ქრონიკა“,
ეკლესიის მეზუემის ხელნაწ. № 85 ჩართული ქრონიკები, „ადიანთა ქრონიკა“,
„წიგნი ქრონიკონნი“, ქრონიკები, ჩართული ჩემს უმბეჭეში №№ 2 და 3; ქრო-
ნიკები, ჩართული გულახებში: სამს გელათისაში (ორი გელათისა და ერთი წმიდა
გიორგის ეკლესიისა), წმიდა ნიკოლოზის ეკლესიისაში (ბეკეს ახლო), უნჩათისაში
ბედიისაში (ეკ. მეზ. № 186), ქვათსკეისაში, ცაშისაში, შემოქმედისაში; აგრ-
თვე ქრონიკები, ჩართული იკორთის: ძილისპირში № 6, წერა-კითხვის საზოგადოების
ხელნაწერებში №№ 252 და 1204; ეკლესიის მეზუემის პარაკლიტონში № 49,
და ცალკე რვეულებზე სსკა-და-სსკა პირთაგან სსკა-და-სსკა დროს ხელ-ნაწერთაგან
გადმოწერილნი ქრონიკონნი: ნ. ანთაძისა (გელათიდან), „ჩხეიძის ქრონიკა“, მღ.
პოლიეგეტ კარბელაშვილის მიერ პოხნელი და გადმოწერილი ქრონიკა და რამდენი-
მე ქრონოლოგიური ცნობები, ცალკე ქაღალდზე დაწერილი, ნ. ანთაძის მიერ გად-
მოცემული. — სისრულისათჳს და გასაადვილებლად შესწორებისა, ჩვენ ამ ქრონიკებს
ჩაურთეთ ესრედ წოდებული „კახუტის ქრონიკა“, დაბეჭდილი ქცხსაში II, გვ.
237—257. შემდეგს ჩვენს შრომაში ჩვენ დაკმატვიცნობთ, რომ ეს ქრონიკა კახუშ-
ტის არ ეკუთვნის (მას მხოლოდ რამდენიმე ცნობა ჩაურთავს იმაში), არამედ სსკა
პირებს, რომელთაც ეს ცნობები ამოუკრებათ სსკა-და-სსკა ხელ-ნაწერებიდან. ჩვენს
ქრონიკებთან შედარებით მკითხველი დარწმუნდება, თუ რამდენად აშართლებს, ასწო-
რებს ანუ ადავსებს ჩვენს ქრონიკებს პირველს და რამდენად საყურადღებო და და-
სანდობი უოფილა იგი; ბ) სსკა-და-სსკა ხელ-ნაწერებში ჩართული კერძო. საბუთები
და ისტორიული ცნობები, რომელნიც ჩვენ ქრონოლოგიურად და ისტორიულად
განვმარტეთ და თითოეულს თვისი წყარო შედეგ ეუწყებთ. განსაკუთრებულად უყ-
რადღების დიროსად მიგვჩინა ისტორიული წერილები და ცნობები, ჩართული ადა-
ნე შკოელის კვინკლოსში. ამ მასალის დაწერილებითს ნუსხას მკითხველი იბრავს ქვემო,
სარჩევში; გ) კერძო საბუთები, რომელთაგან განსაკუთრებით საყურადღებოა არა-
ნა უმველესნი: სამი საბუთი მეფის დავით-ნარინის დროსა (აქამდე არცერთი სა-
ბუთი არ იყო ცნობილი მისის მეფობისაგან), ულუ-დავითის დროს 1262 წლის
ახლოხანებში მოშხდარის საეკლესიო კრების „ბეგლესაგან“ ფრიად საყურადღებო
ნაწიკეტი; რკონის სიგელი 1259 წლის და ამირკვბთა საკვარეულო ისტორიუ-
ლი სიგელები, ბირფასა სიგელი მეფის დავით VII 1355 წლის, რომლის დრო-
საგან აქამდე არცერთი არ იყო ცნობილი, და სსკა მრავალი კერძო კვარების სი-

გელ-გუჯარნი, ქრთლოლოგიურად დაწეობილნი და განმარტულნი; დ) ისტორიულნი წარწერანი, აღმოკითხულნი სსკა-და-სსკა სელ ნაწერებში, სატ-ჯერებზე, შენობათა კედლებზე, სამღვდელთა შესამოკლებზე და სსკ.; ე) სიგელნი და გუჯარნი სსკა-და-სსკა მონასტრთა და ეკლესიათა, უმეტესად მცხეთისა, ბიჭვინტისა, გელათისა და სსკ., ქრთლოლოგიურად დაწეობილნი და, სადაც საჭირო იყო, განმარტულნი; გ) მცხეთის სიგელ-გუჯართა ნუსხა, აღწერილა კათალიკოსის ნიკოლოზ ამილახვარის ბრძანებით (1676—1688 წ.), რომელშიც ჩვენ ვიპოვეთ მრავალი უმაღლესის ღირსების საისტორიო ცნობანი (იხ. ჭეშეო დაწერილებითი შინაარსი წიგნისა).

უგელა საბუთებს ზედვე უწერია ისიც, თუ საიდან არიან ამოღებულნი; ხოლო მონასტერ-ეკლესიების საბუთებს და ნუსხებს იქვე უბის ნომრები და ქართული ნუსხები, რომლითაც მსურველი ადვილად მოსძებნის ამ საბუთებს იმავე ნომრებს ჭეშეო სინოდალურ კანტორის გუჯარებსა და რეესტრებს, რომელნიც დაცულნი არიან თფილისის და ქუთაისის სასკლშიფო ქონებათა გამგეობაში და საეკლესიო მუზეუმში. რადგან სიგელ-გუჯარნი იწყებან გრიელ ლეთის-მეტეველურ წინასიტყვაობით და ჭბოლოვლებთან გრძელად დაწერილის წყვეტ-კრულვით, ამისგან იხვენ ეს ნაწილები განგებ გამოკუშვით შემოკლებისათვის ჭ მხოლოდ რამდენსავე გუჯარში დაკრული ნიმუშად; ხოლო ამ გუჯარებისაგან, რომელნიც შინაარსით ნაკლე მნიშვნელობისად ვცნაით, ჩვენ ამოკრთეთ მხოლოდ უფრო საჭირო ცნობები სიტყვა-სიტყვით. სადაც ჩვენ განგებ გამოგვიშვა სიტყვები ანუ მთელი სტრქონები, იქ დავსხით მრავალი წერტილები (...), ხოლო რომელი ალაგი დედანს აკლდა ანუ კერ აღმოკითხებოდა, იქ დავსხით მოკლე ხაზები ანუ -დეფიზები* (- - -); სადაც-ღო მოსეული ანუ დამიანებული ტექსტი ჩვენ მიგნებით აღმოკითხეთ და ანუ ნუსხით აღვადგინეთ, ის სიტყვები და ფრასები დიდს ფრჩხილებში ჩავსხით ([]). რომელს სიგელ-გუჯარებს უზის ორ-ორი ნომერი, რუსული (არაბული) და ქართული, ამისთანა სიგელ-გუჯარები ჩვენ გვიპოვია თუთ-ასლიც (არაბულ ციფრის ნომრით) და ნუსხით (ქართულ ასრებით დანომრული, ნუსხისაგან № 507).

შეთქვსმეტე საუგუნის ნახევრიდამ დაწეული საისტორიო სიგელ-გუჯარები და სსკა საბუთები, გარდა „ქრთნიკებისა“ ჩვენ ან შემოკლებით შემოკლანეთ ამ წიგნში და ან სრულიად გამოკუშვით, რადგან საჭიროდ ვცნაით ეს მასლა მოკეტ-ცით ამ „ქრთნიკების“ შესავე ტომში, სადაც ჩვენ დაწერილებითის განმარტებით და საბუთების შედარებით ერთად გვინდა გამოკეტ უმთავრესნი დამკვდილნი და ჩვენგან პოწინილი დაუბეტვადანი ისტორიულნი საბუთნი მე XV—XVIII საუგუნისანი, რათა ვგარად გამოკეტით სრულიად ცხად ვეთ ის, თუ რას წარმოგვადგენს ჩვენ ესრედ წოდებული მერე ტომი „ქართლის ცხოვრებისა“, ვისგან და რა საბუთებით არის იგი შედგენილი, შეთხზული, განა აღწერილი, —კანტანგ მეფისაგან აღწერილებული, როგორც თვითონ მოკეთხრობს, ანუ მისის კომისიისაგან, განა მხოლოდ კანტანგის რეაქციით გასწორებული, როგორც რომელთამე გამოკეტეს, და რა დღეწილი მიუძღვის მასში თვით განუშტის.

აქ მხოლოდ იმას ვიტყვით, რომ ჩვენი მატიახე XIV—XVI საუკუნეთა აღ-
ხაყსა დაიდას ნაკლულებანი და მეტად ღარიბია თვით ცნობებით. ამ წიგნში და-
ბეჭდილ მასალასაც რომ დააკვირდეს გონიერი მკითხველი, იგი უსათუოდ უნდა
დარწმუნდეს, თუ კითხრის სიბუნელით მოცულია ჩვენი მატიახე XIV, XV და XVI
საუკუნეებისა: ამ საბუთებში მკითხველი იპოვის იმერთა და იმერთა არა ერთს და
ორს შეიქვებს, რომელნიც სრულიად მოხსენებულნი არ არიან ჩვენი მატიახეში და
ისრუთა მსიკილ-მსხვილ მოკლეხათა, რომელნიც ცალის სიტყვითაც აღნიშნულნი
არ არიან. მაგალითად ავიღოთ კახთა მეფენი: ქართლის ცხოვრების და თვით ვა-
ხუშტის ისტორიით მე XV—XVI საუკუნეებში კახეთში უმეფენი მხოლოდ სამს
მეფეს; დაჰიოს (+1471 წ.), მისს მეს გიორგის (+1492 წ.) და ალექსანდრეს
(+1511 წ.). ხოლო ამ წიგნში დაბეჭდილ ცნობებიდან სჩანს, რომ ამავე დროს კა-
ხეთში უმეფენი შეიდას მეფეს: დაჰიოს, ალექსანდრე I-ს (იგივე ლეონ I),
გიორგი I-ს, ალექსანდრე II ს (+ 1476), გიორგი II ს (+ 1492), კახტანგს
და ალექსანდრე III ს, აკ-გიორგის მამას. ესრეთივე ნაკლულებანება სჩანს სამცხე-
საათაბაგოს და იმერეთის ისტორიაშიც. დროა, შეუდგეს ჩვენი უკეთესი საზოგა-
დოება იმას აღესახას, რაც ვერ შესძლო მხოლოდ კახტანგ მეფის მეცადინეობამ
და ასალი წყრობები აღმოუჩინოს ამ საუკუნეთა წყვდადს ჩვენი ისტორიისას (XV—
XVI საუკ.).

გარდა ზემოხსენებულის XVI—XVIII საუკ. საისტორიო მასალისა მესამე
ტომში ჩვენ გააგრძელებთ ზემოდასახელებულ ცხრილთან ქრონიკების ბეჭდვას
და რამდენსამე ახალს ცხრილკანსაც ქრონიკებს ჩაურთავთ XVIII—XIX საუკუ-
ნისას და აგრეთვე სიკვლე-გეგმებიდან და ხელ-ნაწერ წიგნებიდან ამოკრეფილს საი-
სტორიო და სამწერლობო მასალას, ხოლო დამატებაში დაბეჭდავთ მრავალს ახალ
ისტორიულ წყარობას, რომელნიც ქრონოლოგიურს რიგს ჩვენი ქრონიკისას ვერ
ეთავსებან. *)

დასასრულ კალად ვრაცხ გამოგაცხადო, რომ ამ წიგნის დასტამების მიზნით
არის უბრუნებელი თაკად, გამკრეპი მისის იმპერატორების უდიდებულე-
სობისა, კახტანტინე იკანეს მე მუხრან-ბატონი, წინამძღოლი თფილისის გუბერ-

*) აქ საჭიროდ ვრაცხ ორიოდ სიტყვა შემოვიტანო იმ მიზეზთა შესახებ, რომ-
მელთავამო დაგვიანდა ამ მეორე ტომის გამოცემა 1893 წლიდან ამა 1897 წლამდე. ჩვენ
უკვე პირველსავე ტომში აღვნიშნეთ, რომ რამდენთამე ჩვენთა პირადის ანგარიშებით დაბ-
ეჭდილთა პირთა სასტიკი ღვენა დაგვიწყის იმავე დროიდან, რა-დროსაც გამოვაცხადეთ
ხელ-მოწერა ჩვენი შრომის დასაბეჭდად, არა თუ ბულვარ-ქუჩებში, არამედ თვით მწერლო-
ბაშიც და შეაყენეს ხელისმოწერა (იხ. „ქრონიკები“ წიგნი I, გვ. IV—V და LXVII—
LIX). ხოლო როგორც-კი გამოვიდა პირველი წიგნი ჩვენი შრომისა, ესვე პირნი გამოვიდ-
ნენ ნიღაბამოღებულად (ფსევდონიმებით) და გამოაცხადეს, რომ ჩვენი შრომა უნდა იყოს
გადმობეჭდილი პ. იოსელიანის ვითამდა დაკარგულ ისტორიულ კრებულად. რა თქმა უნ-
და, ამ გვარის ბრალმდებლობით ვერცერთს, ისტორიაში შეგნებულს, კაცს ვერ დაარწმუნებ-
დენ, რადგან თითოეულს ჩვენი ისტორიულს ცნობებს იქვე გვერდზე უწერია თვით ის წყა-

ნიის თავად-ზინაურობისა, რომელმაც კეთილ-ნება და მიბრძნა მე უკვლა ჩემგან შეკრებილის საისტორიო და საკრამტიკო მასალის და თსზულებათა დასტამპვა სრული მისის უბრწინავალესობის სარწით. ამასთან, მისმა უბრწინავალესობამ გამოიძახა, რომ თვით დაბეჭდილა წიგნები დაჩრქეს აკსიონის სასარგებლოდ. ესრეთი გულ-სუბი შეწირულობა საზოგადო საქმისადმი, სამშობლო ისტორიისა და მწერლობის გამოსაკვლეკად დაილაგ თკალსაჩინოა, და ჩვენ კვლევებით ესრეთა ნღობა მუხრან-ბატონისა გაკამოთლოთ. რაც მათგან გამოტეპული წიგნების გასიდევისა-

რო, საიდანაც ამოდებული გვეონდა დაბეჭდილი ცნობები, სად ინახება ის წყარო და რომელ ნომრებით და სხ. და სხვ. მაგრამ მოგვხსენებთ, ჩვენს საზოგადოებაში სპეციალისტები ნაკლებია და მოქიშპეთაც ამის იმედი ჰქონდათ. ჩვენს საპასუხოდ დაწერილ შენიშვნებში მაშინვე დავარღვიეთ ცილის წამება უსახელოთა მბრალმდებელთა და აღმოვაჩინეთ არა თუ თვით ის ვითომდა დაკარგული პ. იოსელიანის კრებული, დავამტკიცეთ, რომ ამ კრებულად ჩვენ აღმოვიწერია არა უმეტეს ორის გვერდისა და ყოველგან დაგვისახელებია ავტორად არა ჩვენი თავი, არამედ თვთ პ. იოსელიანი, ხოლო რაც მისის ხელით არ იყო დაწერილი, ის უსახელოდ დაგვიღვია ესრე: „იხილე ჩემი ისტორიული კრებული“, გვ. ღ სხ. აქ უნდა შევნიშნო, რომ ეს კრებული არ ვეთვისნი პ. იოსელიანს, არამედ შესდგება სხვა-და-სხვა პირთა-მიერ დაწერილ მასალასაგან, ხოლო ერთი მესამედი დაწერილია თვთ პ. იოსელიანის, ხელით და წარმოგიდგენს შავს მისის ნაწერებისას, რომელთაგან უმეტესი უკვე გამოცემულია. განსვენებულმა დ. ბაქრაძემ დაშალა ეს კრებული, რომელიც ბაქრაძისავე ხელით თავიდად გოლომად აღწუსული იყო, და რაც საჭიროა და გამოსაყენებელ მასალად სცნო, ის თავისთვის დაიტოვა და ცალკე ყდაში ჩაასმევინა, ხოლო დანარჩენი ნაწილი, რომელიც უფარგისად სცნო, მე მიბოძა; რომელსაც მე პირველ წიგნში და ამ მეორეშიც ვუწოდებ „ჩემ ისტორიულ რა-საკვირველია, კრებულად“, როგორც ნივთს და არა როგორც შრომას. თვთ დ. ბაქრაძე ამვე კრებულს უწოდებს მასს საკუთრებად ყველა შემთხვევაში, როდესაც აქილამ ამოაქვს ცნობები (იხ. მისი შენიშვნები ვახუშტის ისტორიაში, და „საქართველოს ისტორიაში“ და სხ.). ამ ნაირად, იმ თავითვე ძირიანად დაირღვა უსახელო მწერალთა ცილის-წამება. მაშინ უკანასკნელთ ეს ხერხი იღონეს: რა-კი კარგად იცოდნენ, რომ სხენებულის ქრებულისაგან მე მქონდა ერთი მესამედი და დანარჩენი დაცული იყო დ. ბაქრაძის ქტრევის სახლში, ამისგამო მათ შეავონეს და ათქმევინეს უკანასკნელს, ვითომ დ. ბაქრაძის ბიბლიოთეკაში არავითარი ნაწილი იმ კრებულისა არ იპოვებოდეს და ვითომ მან არც ის იცოდეს, თუ რა გზით ჩამივარდა მე ხელში ერთი ნაწილი კრებულისა. აქილამ ცილის-მწამებელთ ორგვარი იარაღი იშოვეს: ერთი ის, რომ მათ მიეცათ საშუალება, ყველა ქუჩა-უბნებში გაეგრცელებინათ ხმა, ვითომ მე სწორედ ის ნაწილი კრებულისა უნდა დამებეჭდოს და მიმეთვისებინოს, რომელიც აკლდა ჩემს კრებულს და რომელიც დაბეჭდვის შემდეგ ვითომ ცეცხლში უნდა დამეწეას, ხოლო მეორე და უმწარესი ის, რომ სადაო კრებულს უკანონოდ მიითესება და დასაკუთრება დამბარალონ. ამ ნაირად, საჭიროდ გახდა პირველად დ. ბაქრაძის ოჯახში აღმოგვეჩინა დანარჩენი ნაწილი კრებულისა, ხოლო მეორედ გამოგვეტევა დ. ბაქრაძის ქტრევი იმაში, რომ სხენებელი ნაწილი სადაო კრებულისა მე მქონდა თვით მისის ნება-ყოფლობით და არა მალვით. ამავ ატეხილმა პოლემიკამ სრულიად გაფანტა ყველა ბეჭები: დ. ბაქრაძის ქტრევიმან აღვეკატი ფრენკლის პირით გახუთხეობა

Новое Обозрѣніе-ში გამოაცხადა: 1) მეორე ნაწილი სხენებულის კრებულისა უკვე აღმო-

გან ფუფი შეჭრებიცა, ჩვენ სრულად მოკასმარებთ საქართველოს ისტორიის და მწერლობის გამოკვლევას და ყოველს ამ თასხით დაბეჭდილს შრომას გამოვეცემთ მისის უბრუნეაჯისობის სისჯელით.

ჩნდაო დ. ბაქრაძის წიგნებში და ამ კრებულში იპოვებო ეს-და-ეს გვერდები (სრულად ჩამოთვლილია) და დანარჩენი აკლიაო. სწორედ ის გვერდები, რომელიც აკლდა ამ ხელ-ნაწერს, აღმოჩნდა ჩემს კრებულში და, მაშასადამე, მთელი კრებული აღდგენილ იქმნა; 2) ამასთანვე დ. ბაქრაძის ქვრივმან გამოაცხადა, რომ მან 1892 წლიდამ, ესე იგი, პოლემიკის ატენამდი ორის წლის წინეთ უკვე უწყობდა ჩემგან, რომ ხსენებული ნაწილი სადაოდ დადებულის კრებულისა მე მქონდა მისისავე ნებაყოფლობით და ცნობით.

საქმე იმაში გახლავთ, რომ დ. ბაქრაძის სიცივლის უმაღლვე ყოველ ემებების ასაცდენად, მე მოვახსენე მისს ქვრივს ზემოაღწერილი გარემოება, რომ ზემოდასახელებული ნაწილი კრებულისა ნაბოძები მაქვს-მეთი განსვენებულის დ. ბაქრაძის მიერ და თუ ჩემს საკუთრებად იცნობთ, კარგი, თუ არა, მიბრძანეთ და მოგართმევთ-მეთი. ქვრივმა არ ისურვა, რომ ის კრებული ჩემს საკუთრებად დარჩენილიყო და მხოლოდ დროებით, ნათხოვრობით, დასტოვა ჩემთან, სანამდი დასრულდებოდა ბეჭდვა ჩემის თხზულებისა: „Антоній I, Католикосი“. ამის შემდეგ მეტი რაღა დამრჩებოდა: გამოვეცხადა ცილის მწამებელთ, რომ მობრძანებულნიყენ და ორივე ნაწილი კრებულისა შეესწორებინათ და, თუ რასმე ავტორის გამოუცხადებლივ გადმობეჭდილს იპოვნიდენ ჩემს „ქრონიკებში“, გახეთით გამოვეცხადებინათ. მაგრამ მოწვეულნი არ გამოაცხადდენ, ნიღაბის ახდა სირცხვილით ვერ იკადრეს, სოროებში მიიმაღლენ და გაიზანენ, და ამით საქვეყნოდ საქანაურ ქმნეს, რომ იგიინი თვთონაც სრულიად დარწმუნებულნი იყენენ იმის სიცრუეში, რასაც სხვას არწმუნებდენ.

მთელი გრძელი პოლემიკა, ზემოხსენებულ კრებულის გამო ატენილი, დიდად საყურადღებოა, როგორც ისტორიული მასალა, დამახასიათებელი ზნე დაცემულობისა იმ ნაწილის ჩვენის; ვითომ-და ინტელიგენციისა, რომელსაც ის ნაკლულევენება-და აქვს, რომ შრომა ეზარებათ და მამულის სიყვარულისა და კაცურ-კაციაზობისაგან გადაკარგულნი არიან. ამის-გამო ჩვენ განზრახული ვვაქვს ზემოხსენებულ პოლემიკა სრულად გამოვეცემ.

გარდა ამისა, რადგან ერთმან უსახელო პირმან გახეთს „იერიანი“ სტორიული გამოაცხადდა, რათა შეიკრიბოს თანხა პ. იოსელიანის ყველა თხზულებათა გამოსაცემათ, ამისგამო ჩვენ დიდის სიამოვნებით გამოემცემთ იმ საისტორიო კრებულს, რომლის ერთი ნაწილი მე მაქვს, თუ-კი ამისთვის საჭირო თანხას გადმომცემენ. რედაქტორობასაც მე ვკისრულობ, რადგან პ. იოსელიანის ნაწერებში აუარებელი ისტორიული შეცდომები მოიპოება, რომელიც შიგ ტექსტში ან შენიშვნებში თუ არ გასწორდა, ყოველი ფასი დაეკარგება გამოცემას, ხოლო დაბეჭდვის შემდეგ ხსენებულს ხელნაწერს გარდასცემ მე. ბაქრაძის ოჯახობას ანუ „წერა-კითხვის საზოგადოების“ წიგნთ-საცავს. ამას-კი მინც საჭიროდ ვრაცხ ამ თავითვე გამოვეცხადო, რათა ბოლოს საზოგადოების საყვედური ავიცილინო, რომ ის ნაწილი კრებულისა, რომელიც მე მაქვს, ვერ შესქენს ჩვენს ისტორიას ახალს ცნობებს. მხოლოდ უმცირესი მისი ნაწილი (ორმოციოდ გვერდი) გამოსაყენებელია ჩვენის ისტორიისთვის და ღირს სი დასტამბვისა.

სოლო ეს გამოცემა ჩვენ ვუძღვევით დაუვიწყარს სხსტკარს განსვენებულს ნინო სამეგრელოს მთავრის ლეკან დადიანის ასულისა, და ივანე კოსტანტინეს ძის შუსრან-ბატონის მეუღლისას. უკვლამ იცის და ჩვენმა მწერლობამაც აღიარა, რომ განსვენებულ ნინო, მიუხედავად მეფურის შთამომავლობისა, იყო შესანიშნავი მშრომელი, მსნე, მოღვაწე, მეოფანე და მაღალკეთილშობილურის ხასიათითა და ზრდილობითა შემეობილი. იგი იყო ჭკვიანიტი სასე ჩვენის ძეგლის დედაბისა, „უგანასკნელი დარბაისელი ქართველი ქალი“.

უგანასკნელ მაღლობასა კისწირავ უკვლამ იმ მეგობართა, რომელნიც ზნეობით, რჩევითა ანუ საისტორიო მასალის მოწოდებით შემეწივნენ, განსაკუთრებით ბატონს ალექსანდრე ყიფშიძეს, რომელიც მრავალ-გვარა დახმარება აღმოძინა მე ამ შრომაში.

ლაქაბეჯანი

I

ქმელი მრისთავთა.)

თავი ამისი დაკარგულარს სიძველითა, ღ იწყების მხოლოდ ისტორია ესე ამა ლექსილამ²⁾:

„დასაფლავებისათჳს საფლავი მისცეს, ხოლო ერისთავობა არავისი ინებეს,

1) ეს ფრიად საუურადღებო ისტორიული წერილი, შეკლად წოდებული, ჩართული უოფილა ერთს ტუევის დაზიანებულს სვინაქსარში; თავი ჭკლებია და შიგადა-შიგ რაქდენიშე სტრიქონები წაზღალულა სიიკელით. ამ ტუევის სელ-ნაწერილამ 1828 წელს ეს წერილი გადმოუწერია უმეტ-ნაკლად თ. რეკაზის ეს შალვა ერისთავს. ამ რეკელილამ 1830 წ. უმეტ-ნაკლად გადმოღებული ზირი ვიპოვე თ. ნიკოლოზ ერისთავის სასლში, სოფ. ჭკეშში. უკანსკელამ მიბობა მისგანვე სწორედ გადაღებული ზირი ამ მატანისა, რომლისათვის უგულითადეს მადლობას ვუძღნი თ. ნიკოლოზ ერისთავს.

თვით ას ტუევის სვინაქსარის სელნაწერი, რომელშიაც ჩართული უოფილა ეს მატანე, ჩვენ ვერ ვიპოვეთ ვერ-ვერობით. მაგრამ ის წიგნი სელში ჭჭონლად და ძეღკინეთსუცესლკს, რომელსაც გადმოუწერია სსენებელი ისტორია ავადმიკოსანის ბროსსესთავს; უკანსკელს ფრანგულად გადაუთარგმნია და დაუბეჭდაეს თჳსს Addit. a l' Hist. de a la Géor. p. 372—384): სოლო ქართულად ტექსტი ამ მატანისა არ არის გამოცემული ბროსსეს შრომებში.— შედარებინამ ცხადდება, რომ ჩვენს სელნაწერი უფრო სრულად და სწორედ აღმოკითხული, ვიდრე ბროსსესგან ფრანგულად გამოცემული.

შესანიშნავად, რომ ერთი ნაწილი ამ „მეგლისა“, ცოტადეს შემოკლებულად და ზოგან სიტუა-დართვით (როგორც ჭკეშო დავენახავთ), შეტანილია მინგრელიის ვარიანტის „ქართლის ცხოვრებაში“ (წერაკით. სელნაწ. № 354, გვ. 498 და შემდეგი; ის აგრეთვე ბროსსეს Addit. p. 368-371). — „მეგლი არისთავთა“ წარმოკვიდგენს შესანიშნავს საისტორიო მატანეს, როგორც თვით ამ წერილის შინაარსილამ სწანს, თანამედროვესგან აღწერილს, რომელსაც შუქი შემოაქეს მე XIII—XIV საუკუნეთა ბნელს ამბებში; „ქართლის-ცხოვრებაში“ მოკლედ და ბუნდად აღნიშნულებში (ჭცხ.

რამელ ეძიებდეს კაცსა ესე ვითარსა, რომელმანცა პატივით იპყრნა ღ ღ არა მძლავრობით ღ იგიმცა დამკვიდრეს შუა ქუტყანისა მათისა, ღ მოსწრაფე იყენეს ყოყელნივე შენებას ლარგვისისა ყოველნი კეენი. — ამა ჟამთა შინა იქმნა ფრიალი შოლოთი ქვეყანასა ოსეთისასა, ღ იქმნა ფრიალი სისხლთა დათხევა მეფეთა შოლოთის მათთა; მაშინ მძლე-ეკმნეს შვლნი უხუცესის ძმისანი, ღ გარდმოიყუანდეს მთასა ზახისასა შვილნი უმრწემისანი: როსტომ, ბიბილა, წითლოსან და ძენი მათნი, სამეოც-და-ათითა მონითა, კეთილითა, ღ მოაყენეს ქუტყანასა დვალიეთისასა. მაშინ შეკრბეს ყოველნი დვალნი, ღ თქუს: „არა გვირდა მეფე შჯდომარე ქუტყანასა ჩუენსა რათამცა შემკამნა ჩუენ“. ხოლო მათ თქუს ფიცითა მტკიცითა, ვითარმედ არა გვერქვას მეფე, არამედ ქუტყანისა მის, რომელ მომცეთ, სახელი მისი გუტრქვას ჩუენ. მაშინ მისცეს ქუტყანა ბიბალ-მთა ღ უწოდეს ბიბილურნი.“¹⁾ და დაიწყეს შენებად ციხისა ღ სახლებისა დიდ-დიდებისა, რომელ ეგე ვითარი არა იყო ქუტყანასა დვალიეთისასა. მაშინ გულის-კმა-ყვეს დვალთა, შეკრბეს და სთქუს: „ხედავთა, ვითართა საქმითა იწყეს შენებად ოვსთა ამათ მეფეთა, დაღათუ სახელ ვზღვეით ბიბილურად, არამედ სახელი ესე ვერ დაფარავს გვარნათესაობასა მათსა, და შემდგომად მკირედისა ეუფლენენ ყოველსა ქუტყანასა ჩუენსა, და მართვეთა სხმა დაბოლთა(?) დაბამდის განვაძოთ ორ-თავი გველი მუცლით ჩუენით“. აღიყენეს და მოახხნეს კეესა ისროლისასა ნაკაფოვანს, როსტომ და ყოველნი ძმანი და მონანი მისნი. — მას ჟამსა ცხრა-ძმის კეველნი ბრძოლივლ იყენეს ციხესა გრუვისასა ხუთ თვე; მაშინ როსტომ მივიდა შეველოდ მათდა და მას ღღესა ნამ გზის მთამდის ომითა გამოცხნეს ღდიდად მოუძღორებულნი და დაკოდილნი ცხრა-ძმის კეველნი; მაშინ მივიდა როსტომ, ძმითა და სამეოცდა ათითა მონითა და წარუძღვა წინა ვითარცა ლომი ზახილითა და ვითარცა ვეფხვი სიფიცხითა, ვითარცა ჯიქი სიმხნითა; და მივიდა იგი და ყოველი ლაშქარი ციხესა მას და ბრძოლა უყვეს ბრძოლითა სასტიკითა, რომელ არაოდეს ეხილვა ეგე ვითარი. და მას ღღესა ადღეს ციხე ზემო და გამაგრდეს ვრუელნი ორსა მას ციხესა ქუტყოსა, და ჰყვეს ზავი და მას

I, 433—437). მაგრამ „მეგლის“ პირველი ნაწილი, როგორც სჩანს, დაწერილია გადმოცემით, და ამ ნაწილის ისტორიულ სიმართლის კერძოკანად გამოჩვენება, კერძოკანად, შეუძლებელია.

²⁾ ცხადია, რომ ჯამდის ეს ზემო მოყვანილი სიტყვები დართულია გადაწყვირისაგან; სელაწერს თავი ჭკლებია შემდეგს სიტყვებამდე: „დასაფლავებესათვის, საფლავი მისცეს.“

³⁾ სხვა საბუთებამ არ სჩანს, რომ ერისთავნი იყენენ ბიბილურის გვარისხნი. სამების „სულთა მატან“-გი გვიმტკიცებს, რომ არაგვის ერისთავნი XIV—XV საუკუნეთანი უოფელან გვარით შაბურბენი, მაგრამ რადგან გვარები ქართლში მუტად ხშირად იცვლებოდა (გაძიჩენილ მამების სახელი გვარად გადაქცეოდით ხოლმე მუტებს), ამის გამო ერისთავთა ბიბილურობა ამით ვერ ირღვევა.

ლამესა შვიედა როსტომ ჭ წაულო ორივე ციხე ჭ ვითარცა განთენდა, დააქცუნეს ციხენი იგი ყოველით ზღულით და ნაშენებითურთ მისით. მიშინ თქუეს ყოველთა ცხრა-ძმის-კეველთა: „არა განვიშოროთ ჩუენგან ამიერითგან კაცუ ესე. გოლიათი, არამედ ვყოთ ყოველი, რააცა უნდეს მას“. მაშინ რქუა მამას სახლისმან ლარგვისისამან ხუციან-დაბის-ძემან: „უკეთუ გნებავს მკვიდრ ყოფმ ქუეყანასა ამას, ითხოვე საფლავი მონასტერსა ამას, რამეთუ ყოველთა დიდებულთა აზნაურთა საფლავი აქა არს, და სოფელნი ესე, რომელნი ღვთიე გვირგვინოხანისა იყო, იუსტინიანე აღმაშენებელისაგან შემოწირულ არიან, იყო წინამძღუარ მათდა, თუ ღმერთსა უნდეს“. მაშინ რქუა როსტომ: „მე მოვითხოვო ყოველისა ამის ერისაგან, გარნა შენ შემიქმენ მარჯუენით კერძო საკუთხოველისა, ადგილსა უუმჯობესსა; და იყოს ღმერთი შუა ჩემსა და შენსა, და შუა ნათესავისა შენისა და ჩემისა, რომელი პატივი და კელი შენი, რომელ მეფეთაგან მოცემულ არს, არა შეეცვალოს ნათესავსა შენსა უკუნისამდე, და რომელი სჯობდეს საქმედ ჩემდა, მეტყალე მე“. მაშინ რქუა გუგაკ: „მე თავი ჩემი დაესდვა ვრდგულებით მსახურებად შენდა და ღმერთმან წარგიმართოს უმჯობესი ყოველი“. მაშინ რქუა ყოველმან ერმან როსტომს: „რა გნებავს, რათა ვჰყოთ შენთვის?“ ხოლო მან მოითხოვა საფლავი ლარგვისისა და საჯდომად სახლი შუა საყდრის-შვილთა, და ცხრა-ძმის ციხის-თავის ნაქონები მამული. და მისცეს ესე ყოველი ცხრა-ძმის კეველთა: შუა ცხრა-ძმის ციხის-თავისა ნაქონებნი სოფელნი და ქუეყანანი, საფლავი ლარგვისისა და საჯდომი ქვენიფენეს, და უწოდნეს ქვენიფენეველნი, რამეთუ სხუა სახელი არა ინებეს. მაშინ იწყეს შენებად ციხისა და სახლებისა დიდ-დიდებისა; და უკეთუ სადა იყვის ლაშკრობა, იგინი იყვიან წინამძღუარ ბრძოლათა, ჭ არაიენ იპოვებოდა მარტოდ ბრძოლი როსტომისა, და შეეყუარნა ყოველმან ერმან ცხრა-ძმის კევისამან. და შემდგომად მკირედის ფამისა იქმნა დიდებულთა და აზნაურთაგან თხოვად ერისთაობისა ბირებთა ერისათა, რამეთუ იტყოდეს: *ივისიცა იყოს საფლავი, მას შეჰვაეს ეკლესია ჭ ყოველი მიმდგომი მისი*“. მაშინ მეფემან იუსტინიანე ⁴⁾

⁴⁾ რასაკვირველია აქ იგულისხმება ბერძენთა მეფე იუსტინიანე I (527—565) ანუ იუსტინიანე II (565—578). იუსტინიანე I-ს მართლა ეწოდა ქართველთ მეფე ფარსანანი „ტასკუნთა“ ანუ ტარ-სკვითთა წინააღმდეგ 551 წლის ახლო სანებს (ამისი საბუთები იხ. ჩემს „ქრონიკებში“ წ. I გვ. 52 ჭ 56) და თუ ქსნის ერისთავი ურია ამ ლაშკრობაში, მას შეეძლო აქ მოხსენებული ვიღღო მიეღო ბერძენთ მეფისაგან (იხ. ბროსსეს აზრიც მისს Addit a l'Hist de la G.p. 374 n1). მაგრამ ჩვენ უფრო საბუთიანად მიგვიჩნია იხ, რომ აქ უნდა იგულისხმებოდეს იუსტინიანე II, რომლის მეფობის დროს სპარსთა დროებით გააუქმეს საქართველოს მეფობა (ქცხ. I. 162); გარნა ქართველთა მოუწოდეს იუსტინიანე მეფეს, რომელთა „გზანსხნეს უსკუულნი იგი სპარსნი და და იპურეს ქვეყანასა ესე ქვენი: მიერთვან ერისთავნი იქმნეს მხურობელ ქართლისა“ (იხ. ჩე-

ბრძანა მოწოდება ყოველთა ცხრა-მის კველთა წინაშე მათსა, და იხილნა მეფემან, რამეთუ ყოველთა მახლობელთა დიდებულთა და აზნაურთა შეექმნა საფლავი, ნუ თუმცა მიუბოძნა ქუცყანანი შეწირულნი ეკლესიისათჳს. მაშინ ბრძანა მეფემან: *«ვისაცა საფლავსა შეგავს უპატიოსნება, მისი არს ეკლესიისა მისაგებელ (გასაგებელი?) ყოველი სამართლად, უკეთუ ენებოს ერთა».* მაშინ იკადრა წინაშე მეფისა კლიტეთ მპყრობელმან ეკლესიისმან, ვითარმედ მარჯუპნით კერძო საკუთხეველისა წინაშე წმიდისა ტრაპეზისა არს საფლავი როსტომ ქუცნიფნევილისა მიცემული ყოველთა ცხრა-მის კველთაგან და უკეთუ იწებოს მეფობამან თქუცნიან, მას შეგავს ყოველი გასაგებელი ეკლესიისა, მსახურება თქუცნი და მთავრობა შეიღთა მათ კვეთაჲ. მაშინ იკითხა მეფემან: *«ვითარნებაჲს ერთა?»* და სცნა, ვითარმედ ნებაჲს იგი ყოველთა. კვეთა შუა მკვიდრობისათჳს. მაშინ მიუწოდა როსტომს წინაშე მისსა და ვითარცა იხილა, ბრძანა, ვითარმედ კაცი ესე ღირს არს ყოველისა პატივისა. მაშინ მიუბოძა შეიღნი ესე კვენი გასაგებელად, ეკლესიანი და ყოველნი აზნაურნი მკვიდრნი მას შინა და უწოდა ერისთავი ცხრა-მის კვეისა, და შემოსა სამოსლითა მით, რომელ ემოსა მაშინ მეფესა და შეაცვა ბეჭედი და საყურე და სარტყელი თჳსი, საჭურველი და ცხენი თოროსანი, დროშა და შუბი. ესე მიუბოძა მეფემან იუსტინიანე როსტომს, და წარმოგზავნა სიხარულითა. მაშინ როსტომ აღაშენა ქალაქი ლარგეპისა და განასრულა, და შეამკო ყოველითურთ ეკლესია-

და მოკვდა როსტომ და დაჯდა ერისთავად ძე მისი ლარგეკელ. და შემდგომად იუსტინიანესა დაჯდა მეფედ დავით ბაგრატიანი⁵⁾. ამან ფრიალ განადრდა ქუცნიფნევილი ლარგევილი და სახელ სდგა ერისთავთ-ერისთავად, და მისცა მთავრობა ყოველთა დიდებულთა და აზნაურთა, რომელნი მკვიდრ არიან შუა არაგვსა და ლიახვსა, ზემოთ შორის მდინარისასა; ამათ ყოველთა უბრძანა, რათა შემდგომად მეფისა იყვნენ მორჩილ და თანა-მოლაშქრე ერისთავთ-ერისთავისა, ლარგეპისა.

მა ქრონიკება, წ. I. გვ. 56). ძნელი დასაჯერებელი არ არის, რომ იუსტინიანე II, დაშპრობი და დროებითი გამგე ქართლისა, რომელსაჲ უზიარტესობას მიანიჭებდა ქსნის ერისთავებსაც. უკანასკნელი აზრი უფრო ეთანხმება შინაარსსა „ეკლეიასსა“, სადაც იუსტინიანე დასახულია როგორც გამგე საქართველოსა. აქედამ ცხადია, რომ ქსნის ერისთავობა უნდა დაწესებულ იქონიეს იმ დროს, როდესაც სამეფო გაუქმდა და „უკურსა უფლებსა ქართლისა აზნაურთა“ (ქ.-ცხ. I, 162), ე. ი. 567—575 წლებში, და როსტომიც იმ დროს ცხოვრებულა.

⁵⁾ აქ ხელ-საწერის არმარზე მერმინდელის ხელით უფილა მინაწერი: „დავით მე-69 მეფე 1299 წ.“ (Addit. p 374 n. 3). მაგრამ აქ მეფე „დავით ბაგრატიანი“ უნდა ჰქონდეს გურამ დავითიან ბაგრატიანი. მართლაც გურამის შემდეგ მეფედ აღიკვეთა მეფე იუო კახტანგ II (1289—1292 წ.) ანუ კახტანგ III (1289—1292 წლებში), რომელს დროსაც, დაახლოებით, აღგვიწერს შემდეგი ნაწილი იქვე.

და მოკვდა ლაზრეკელ და დაჯდა ძე მათი დიმიტრი, და გარდაიცვალნეს ქეფენი 26-ნი⁶) და ერისთავნი 24-ნი და წელიწადნი არა მკირენი⁷).

მაშინ დაჯდა მეფედ ადარნასე⁸).

და მოკვდა⁹) ერისთავი ვარშელ და დაშთა ძე მისი შალვა სამის წლისა და აღზარდა იგი მეფემან პატივითა მამათა მათთა¹⁰). [და მოკვდა მეფედ და¹¹] დაშთა ძე მისი ვასტანგ ექუსისა წლისა¹²), [მაშინ მამის ძმამან მისმან, დაჯით; დაძპყრა მეფობა¹³] და არა მისცა ძმისწულსა თვისსა ვასტანგს. მაშინ შალვა, გაზრდილი მამისა მისისა, არა განეშორა, არამედ ზრდიდა ყრმასა მას. მაშინ დაჯით მრავლითა სიტკბოებითა და მრავლისა ღიდებისა მინიჭებითა ევედრებოდა შალვას და¹⁴) მან არა ისმინა, არამედ განამაგრა ციხენი და შევედრნა ერდგულთა მონათა და თვთ წარყვა ძესა. მისსა¹⁵) ურდოს; მაშინ მეფემან და-

⁶) ე. ი. გურამიძამ (№ 39) 26 მეფე, რაიფა უდრის (39+25=64) დიმიტრი თავ-დადებულის მეფობას († 1289 წ.), ანუ (39+26)—ვასტანგ II-ისას († 1292 წ.). სწანს, „ძეგლის“ აღმწერს „ქართლის-ცხოვრება“ საკმაოდ შესწავლული ჭკონია.

⁷) აქილამ დაწვებულია შენიშვნადი № 39 შეტანილია მეგრულიის ქართლის ცხოვრებაში № 354, გვ. 498 და ფალავანდოვისაში (Brosset. *Add. a l'Hist. de la G.* p. 368—371). რაც „ძეგლიდამ“ მეგრულიის კარიანში გამოტოვებულია ანუ შემოკლებული, იმს ჩვენ დიდს ფრჩხილებში ჩაცხვამთ; ხოლო სხვა დანარჩენს განსხვავებას ორისავე წყაროსას ჩვენ აღენუსხვით შენიშვნებში.

⁸) მეგრულიის კარიანტი იწყება: „ჩქკს: უმ: (ე. ი. 1220 წ.) დაჯდა მეფე ადარნასე და განაგებდა სამეფოსა ქართლისას“ (გვ. 468). ცხადია, აქ ქორთონიკონი შერეა განამასინჯებულად შეტანილი სხვა-და-სხვა წყაროდამ, რადგან „ძეგლში“ არ მოიპოვება. ამ დროს მეფე ადარნასე ცნობილი, არ არის. შეიძლება ადარნასე იყოს შკტი სახელი ვასტანგ III-ისა.

⁹) აქ შეკვბ. კარ. უმატვას: „ქსნისა“.

¹⁰) მეგრ. კარ.: „მათათა“.

¹¹) ამ ოთხ წინა-სიტყვის მავაერ მეგრ. კარ. სწერია: „და მისსა შედგომან და მოკვდა მეფე ადარნასე“ (დაჯდა?)

¹²) აქ. მეგრ. კარ. უმატვას: „და დაშთა (დაჯდა?) მეფედ დაჯით. მამის ძმისი, ადარნასესი“. ფალავანდოვის კარიანტი დაჯით იყო ძმა ადარნასესი (Add. p. 368).

¹³) აქ მინგრ. და ფალავ. კარ. უმატვენ: „და განაგებდა სამეფოსა ქართლისას. მაშინ მამის ძმამან მისმან დაჯით მეფემან არა რაჲ“ (მისცა ძმის-წულსა და სხ.). ბროსსეს აზრით ადარნასე უნდა იყოს დიმიტრი II (III?), ხოლო დაჯით — დაჯით VI, ხოლო მეფის ძე ვასტანგ—ვასტანგ III (Add. p. 368 n. 2.)

¹⁴) მინგ. კარ.: „ხოლო“ („და“-ს მავეთ).

¹⁵) აქ მინგრ. და ფალ. კარიანტი უმატვენ: „მეფისასა“. შედინეთ-ხუნეთის წაითხულშიც კარე უოფილა (Add. p. 374).—შეად. ქ.-ცხ. I 433, სადაც მოხსენებულია შალვა ქეჩიფთეველის საქმე.

ვით შეჰკრიბა ყოველი ლაშქარი თვის ღ თათარნი შირვანელნი ღ ყოველნი მყოფნი კახეთს და მუხრანს, და მოადგა ცხრასავე კეესა შაღვას საერისთოს, და ამოაოხსნა დვალნი და ხადელ-ცხაოტელნი და ყოველნი მთიულნი ქუტაისნი, დასწევს და მოაოკრეს ყოველი ცხრაძმის კევი გარეშე ციხეთა, და ციხეთა ბრძოდეს: ქუტაისნი, ქარაოხს¹⁶⁾, ქოლოთს, და ისროლს, არამედ ვერა აიხუნეს და შვიდ წელ განგრძელდა ომი მათი. ხოლო ციხოვანთა ესეოდენ შესჰკირდა, დააწყეს ჰამად ღვედისა და ესე ვითართა ზედა მოვიდა კახტანგ და შაღვა სპარსთა ლაშქრითა ურიცხვითა სპითა.

მაშინ დაჰვით დგა ბაზალეთს, და ვითა სცნა მოსვლა მათი, მიმართა ციხესა დარეილისასა და მიუდგა უკანა სპაა ყოველი, და შეაარეს¹⁷⁾ არაგვი და გარდავლეს ჯვართაყელი და ჩვიდეს დარეილს და მოადგეს¹⁸⁾ ციხეს გველეითისას; ხოლო შაღვა დადგა ხადოს, და ეს ოდენ ძლიერად ბრძოდა, რომელ ერთს დღესა აალო ცხრა ციხე და დაარღვია და მას ერთსა კვირასა დაარღვია ციხე ოკცახუთი, (და) თხოუმეტი იქით არაგვისა. მაშინ მისცა კახტანგ დაჰვითს ჯავახეთი და დაღისტანი (აღისტანი)¹⁹⁾ და გამოაყვანა გველეითით.

ხოლო შაღვა მიმართა კევთა დვალეთისთა და გააოხრნა ყოველი, (და) მოუხდეს შავ-დვალნი ღამესა ბნელსა, დაუხდეს მომლოდენლნი, რამეთუ ესმა შოლვას მოსლვა მათი. მაშინ დააწყედინეს იგინი მოხრებლსა კლდისასა, და ერთი ცა მათგანი ვერლარა წავიდა და მოსწყედეს სიმრავლე არა მცირედი დვალთა. მაშინ მოწუნეს და მოაოხრეს ყოველნი კეენი დვალეთისანი და შემოსრდეს და დაარღვინეს ყოველნი ციხენი თრუსით აჩაბეთამდის.—მაშინ წარვიდა ყოველი სპა სპარსთა. მაშინ შეფემან მიუბოძა შაღვას თრუსი²⁰⁾, ღუდა, გაგასძენი, მღეთე (მღეთი?)²¹⁾, არაკვეთი, კანლო, ყანჩაეთი, აბახასძეთა მამული, ძაგნაკორანნი²²⁾ დილუმი, გავაზი - - -²³⁾ აწერის, კევი²⁴⁾, ბეკუშე, და ყოველთა

¹⁶⁾ მინგ. კარ.: „ქარაოხსა. შუად. ქ. ცხ. 434—435.

¹⁷⁾ მინგ. კარ.: „შეიყარეს“ შუად. ქ.-ცხ. I 436.

¹⁸⁾ აქ. მინგ. კარ. უმატებს: „დაჰვითს“ ხოლო მეღვინეთ-ხუტესოკი—„კახტანგს“.

¹⁹⁾ უკელა კარიანტუბში „აღისტანი“ სწორია; მაგრამ სჩანს ხელნაწერში გადამახინჯებულია „დაღისტანად“. რომ მეფის დაჰვითისთვის მიუციათ ჯავახეთი, ამას ბრძენსეუ ასახულებს ქართულ ფულით. რომელსაც აწერია: „ჯავახთ უფლისა“. (Add. p. 375. n. 2) შუად. ქ.-ცხ. I 437.

²⁰⁾ მინგ. და ფაღავ. კარ. „თრუსკი“.

²¹⁾ მეღვ. ხუტ. კარ. „მღეთი“. ხოლო ფაღავ. „მეთე“.

²²⁾ მინგ. კარ. „ძაგნაკორანანი“.

²³⁾ აქ გადამწერი შენიშნავს: „ამაში ამოფხეკილია კარგა ალაგა“. ეს შენიშნა მეღვინეთ-ხუტეიკის კარიანტს არა აქვს (Add. p. 375).

²⁴⁾ მინგ. და ფაღ. კარ.: „აწეკერის კევი“.

დიდებულთა მისთა უმჯობეს ხედვედა; [ხოლო შალვა მოაყუანა ცოლად ოვსთა მეფის ასული, სახელად ზირდი, რომელმან განადიდა პატივი მონასტრისა ამის ²⁵) და შეჰქმნა ყოველი სამსახური ეკლესიისა ოქროსი და ვერცხლისა, ბარძიმი, ტაბაკნი, კანდელნი და სხუა ყოველი სამკაული და მოსჭედნა ხატნი, და შეამკო ხატი თეთროსანი წმიდათა ნაწილებითა და ყოვლითა სამკაულითა].

მაშინ მოკვდა დავით მეფე და მასვე წელსა მოკვდა ვახტანგ მეფე; მაშინ დაჰპყრა მეფობა გიორგი ძემან დავითისამან ²⁶). ხოლო აბაზას ძე ნაწროზ წარვიდა სპარსეთად. მაშინ მეფემან უბრძანა შალვას მოღვომად ციხესა ლოწობანისასა. მაშინ შალვა მოადგა ლოწობანს და ბრძოლა სასტიკად ოთხ-დღე და მებნუთესა დღესა აღიღო იგი; მაშინ მოაყუანა ორნი ხატნი ფრად შევიერნი.

ხოლო მეფე გიორგი განილაშკრა მალაროს და დიდად ეგნოთ მთვან ვიწროთა მთ კევთა სიმრავლითა საგორავისათა, და დიდად მწუხარე მოვიდა და კუალად მგორედ წარვიდა დღეთა ყველიერისათა, და იყო სიცივე დიდი და შიშისაგან საგორავისა წარმოვიდეს გზასა მთისასა, რომელი იყო განყინებულო, და მაშინ უმეტეს ეგნო; რამეთუ იმჭეროდა ცხენები და კაცი იგი მსგავსად მკეტთა შესვარულნი სისხლითა, მოსდევდეს მათ. ხოლო შალვა ორსა ამას ლაშქრობასა არა იყო მუნ, არამედ ძენი ხოლო მისნი იყვნეს; რამეთუ ესხნეს ძენი ქამეტნი, ქუბლნი და გონიერნი.

მაშინ შალვა წარვიდა ლაშქრითა თვისითა, მივიდა, დასხ(დ)ა უმჯობესის ლაშქრით მზირად ღამე და (რა) განათლდა ²⁷), მივიდა მცირედითა ლაშქრითა და მოწვა და მოაოკრა ქუბყანა მათი და არა რა აძლო ლაშქარმან ალაფი თვნიერ აბჯრისა, და წარმოვიდეს; მაშინ მოუდგეს უკანა ლაშქარნი იგი მის ქუბყანისა(ნი) და წარკდეს მზირთა, და აღსდგა ყოველი ლაშქარი დამალული; და მოუბრუნდა შალვა და შეაწყვიდინეს ადგილსა ვიწროსა, და მოკლეს მუნ ორმოცდათუთხმეტნი კაცი და მრავლნი შეჰპყრეს.

მაშინ კვალად შთავიდეს და დადგეს და მოაოკრეს და დაწუპს ყოველი ქუბყანა მათი და წარმოვიდეს გამარჯვებულნი ალაფითა დილითა ²⁸).

²⁵) აქიამ ცხადია, რომ ხელ-ნაწერი-სვინაქსარი, რომელშიც ჩართულია „მეგლი“, ლარგვისის მონასტრის კუთვნილება ყოველსა და ლარგვისშივე უნდა იყოს დაწერილი.

²⁶) ამ უკანასკნელ ფრანსის მაგიერ მინგრ. და ფალავ. ვარ. სწორენ: „დაჟდჳ მეფედ ძე დავითისი გიორგი და განაგებდა სანქმესა ქართლისასა“.

²⁷) მინგრ. ვარ.: „განთად“.

²⁸) აქ მინგრ. და ფალავ. ვარ. უმატებენ: „ქესა: იზ: ქრისტეს აქეთ: ჩხად:“. ეს ქორონიკონი არკულია, რადგან ქენი: იზ: უდრის 1229 წ. და არა 1284-ს. გარდა ამისა აქ მოხსენებული გიორგი მეფე უნდა იყოს გიორგი ბრწყინვალე, რომელმაც მთიულეზე გაილაშქრა 1329 წლის ახლო ხანებში. შეიძლება, — თანხმად

მოკვდა შალვა და დაჯდა ძე მისი ღარგველი ერისთავად. ამან აღაშენა უკანა ციხე თავსა ისროლის კვეისასა და ტფილურითა წესითა დარბაზოვანი ქუჩნიფრევს. ამან შეჰქმნა დიდი ესე ხატი მაცხოვრისა საზომითა ტანისა თვისისათა და მოსჭედა იგი. ამანვე შეამკო დიდი ესე ხატი თეოდორესი²⁹⁾ და შექმნა ორი კანდელი და დაუკიდნა.

ამას ეამსა აღიღდა ქსანი და წარიღო ერთი კერძი ზღუდე აღმოსავლით ჭერძ და სამრეკლონი დიდ-დიდნი და შეენიერნი.

მოკვდა ღარგველი და დაშთეს სამნი ძენი მისნი და დაჯდა ერისთავად ჟუხუცესი ძე კარშელ სრული ყოვლიდა კეთილითა).

ამას ეამსა მოვიდა ამბავი: კლიტენი იერუსალიმისანი სპარსთა დაჯპყრესო, და დიდად შესწუხნა მეფე გიორგი, მაშინ წარგზავნა ძე შალვა ერისთავისა რომელს ერქუა პიპა, გზასა კმელთასა მრავლითა ძღვენითა წინაშე მისრელისა [და წარყუა-თანა ბადანდას ძე³⁰⁾ დეკანოზი იოანე] და მივიდა პიპა წინაშე ნესრელისა; ხოლო მან სიხარულითა შეაწყნარა ძღვენი იგი და მისცნა კლიტენი იერუსალიმისანი. მივიდა პიპა ზედა საფლავსა ქრისტესსა და შეემთხვია, ჟამი აწირვინა, ეზიარა [და დეკანოზი იოანე აკურთხეს მოძღვართ-მოძღვრად; და მოუწერეს სამთავნელსა და ერისთავსა კარშელსა, და ყოველსა ერსა ცხრაშემს კვეისასა, რათა მოძღვართ-მძღვარობა ნუვის კელენიფეგების თვინიერ ამისა და შემდგომად ვინცა იყოს მონასტრის მოძღვრად - - - -³¹⁾ ხოლო პიპამან მოალოცნა წმინდანი ადგილნი და შეკრიბნა ნაწილნი წმინდათანი] და ხატნი შეენიერნი და წარმოვიდა მასვე გზასა კმელეთით, და მოვიდა წინაშე მეფისა და მოალო იერლპყი შეწყალებისა და აღსრულება ყოვლისა სათხოველისა მისისა; ფრიად განიხარა გიორგმან მეფემან, რამეთუ მიეცნეს კლიტენი ქართველთა.

მაშინ მოადგა ოვსთა, გორს მყოფთა და ბრძოდა ამ წელ³²⁾. ხოლო კარშელი და ლაშქარი მისი უმჯობეს ბრძოდა სპათა ყოვლისაგან და აქებდეს

„ძეგლისა“, — აქ იგულისხმებოდეს „გიორგი მცირე“, დაკითხის შეიღფ. „ორ-წელ მეფე ქმნილი“ (1310—1312 ასლო ხანებში): ქ.-ცხ. I. 446—447.

²⁹⁾ ეს ფრასა არ იშლება მეღვინეთ-ხუცე წყაითხულში (Addit. p. 376):

³⁰⁾ მეღვინეთ-ხუცე კარ.: „ბანდასძე“.

³¹⁾ აქ გადაწერილი ჰქონდა: „ამას ადგილსა აკლია ერთი სტრიქონი“ ხოლო მეღვინეთ-ხუცესოვით—ერთ-ნახევარი (Add. p. 377, n. 1). მისრულად ანუ ნასრულად ქართველნი უწოდებდნენ მეგვიპტეთს, რომელნიც ამ დროს მძლავრობდნენ აღმოსავლეთში და პალესტინეში (ქ.-ცხ. I, 440—441). შეიძლება აქ „ნასრულად“ იწოდებოდეს მისრუთის ანუ ეგვიპტის სულტანა „ნასარ-მელიქი“, რომელთანაც ქართველ-მონგოლთა სახელაოვანი ბრძოლა ჰქონდათ. 1296 წლის ასლო ხანებში (ქ.-ცხ. I, 441).

³²⁾ ეგულა კარიანტებში: „სამ-წელ“, ოვსნი ზღვანს მსხდომნი იხ. ქ.-ცხ. I.

ქებითა დიდითა, რომელ ესე შეგზურთვეს მთიულთა არაგვისათა, და თქუსს: „უკეთუ ომსა ამას გარეგანსა უმჯობეს არიან, არამედ მივიდეთ მთასა ლომისისასა და მუნ შემეზნენ ჩუნს და იხილოთ რომელნი უმჯობეს ვართ“. მაშინ შეჰქმნეს პაემანი და დაამუქრნეს და შემდგომად გორისა აღებისა აუწყეს ურთიერთსა და შევიდეს ვირშელ და ყოველი ლაშქარი მისი მთასა ლომისისა, ხოლო არაგვისა მთიულნი დადგეს ლოასთავს და აწვედეს ლომისსა. ხოლო იგინი ტყესა, ციხესა ლოას-თავისასა და ქარაფსა კლდეთასა არა განემორჩნეს.

მაშინ მოვიდა დავით ძე გიორგისი და არლარა აუშენა საომრად³³⁾. არამედ განყარა ყოველნი კევისთაენი³⁴⁾ და წარგზავნეს ყოველნი აზნაურნი ქართველნი და წარვიდეს ყოველნი თვნიერ სამთა მათ კვეთა. მაშინ წარმოვიდა ვირშელი და შთამოვიდა ვაკედ, ხოლო ლაშქარნი წყაროთა, მუხათა და წისქვილთა თანა გვერდსა მას შთამოვიდოდა; და ვითარცა ესმა ესე მთიულთა არაგვისათა, წარმოვიდეს უკანა მათსა და გამოვიდეს ლომისას.—

და დავით, ძე მეფისა, მუკლთა დაუყრიდა, ლომისასა მყოფნი ხატთა დაუსვენებდეს და ევედრებოდნენ, რათა არა სდევდნენ. ხოლო მათ არა ისმინეს; არამედ მრავლითა გინებითა მოსძახდეს და საგორაჲისა სიმრავლესა ჩამოყრიდეს. მაშინ ვირშელმან შეკრიბნა მცირედნი იგი ლაშქარნი სამისა ამის კევისანი, და რქუა მათ: „აწ არლარა იქმნების ომი, რამეთუ გაყარა ლაშქარი ჩუნნი, არამედ კვლავ შევეკრიბოთ ლაშქარი ჩუნნი³⁵⁾ და მაშინ ვებრძოლნეთ მათ“. არა ინებეს ესე მცირედთა მათ ლაშქართა, არამედ თქუსს: „მამანი ჩუნნი მცირედნი მძლავრობდიან მამათა მათთა დიდთა და მრავალთა, და უკეთუ არა ვართ შვილნი მამათა ჩუნთანი, რაასთვის გვაქუს მამული მათი?“ მაშინ განიზიშვლეს ფეხები მათი და წარიძღვნეს დროშა და აღემართნეს ორსა მას ქედსა მთასა ლომისისა და ჩამოგებნეს ერთსა მას ქედსა ცხავატელთ გარეთნი. და ყოველი მიმდგომი მათი [და ერთსა მას ხადელმოკვეენი და მიმდგომნი მათნი]. მაშინ ჩამოყარნეს საგორაჲენი ურიცხვნი და აღვიდეს კვალადცა, რამეთუ დაბურვილ იყვნეს ფარითა, ვითარცა ს(ი)პითა და დაასხეს ქვა და შუბი მსგავსი წვიმისა. მაშინ შეგქმნა სომრავლე, ისრისა, ვითარცა სეტყუა ხშირი და ფუცავდნენ ღმერთსა, რომელ ქვემოთ ნასროლმან ისარმან ფარი და ჯაჰვიანი კაცი გააარის და მიწასა ნახევრად დაესვის; აღმოაწვადეს კრძლები და³⁶⁾ ახვნეს და აღემართნეს აღმა მთასა მას და გორვიდეს ჩამოდმა, და იგი იყო უმჯობესი მათ შორის, რომელმან დაჰყარის აბჯარი და ტანი-სამოსი და შიშველი მირბოდის.

მაშინ ვირშელმან ერთსავემან იხილა რამ ესრეთ უღონო ქმნილნი მებრ-

³³⁾ მინგრ. ვარ.: „და არა ჩაუშენა ომად“.

³⁴⁾ მინგრ. ვარ.: „თავის-თავ“. :ქ მეღვინეთ-ხუტესოვის კარანტში სიტყუები

იკლდა (Add. p. 377).

³⁵⁾ მინგრ. ვარ.: „ჩემი“. —³⁶⁾ მინგრ. ვარ. უმატებს: „შეგვდეს“.

ძილნი მისნი, უბრძანა არა კოცად მათდა, არამედ ჰყრობად; და დევნად და მიუდგეს უკანა და გაჰყვეს იქით არაგვისა. და მოვიდა ერისთავი ლომისსა და გაუშენა ყოველნი, რომელნი კელთა დარჩომოდეს, და შესწირა ლომისსა არა მცირელი, და ისტუმრა შინა დაჰყოთ, ძე შეფისა [და შემოსწირა ეკლესიასა ამას სჯნაჰსარა ესე კეთილი ³⁷]. და ერისთაობასა შინა მისსა იზრდებოდა ქვენიფნევეს ორმოცდათუთხმეტი სახლი უძლოურთა და დაერღომილთა და სამარადისოდ ყოველ პატრონის ტაბლისგან მიეცემოდა დლითი დღე.

და მოკვდა ერისთავი ვიწქელი და მეუღლე მისი გჰანცა, სამსა დღესა შინა, და დარჩეს სამნი ძენი მისნი: ქვენიფნეველი, იოანე, და გიორგი, რამეთუ მცირე იყვნეს. მაშინ წინამძღვარ ექმნა ცხრაძმის კვევლთა ბიძა მისი ³⁸) ცხრა წელ ³⁹). მაშინ აღიზარდა ქვენიფნეველი და დაჯდა ერისთავად, და იყო კაცი კეთილი, მშვიდი და გონიერი გამზრახი, ქებული და მოშიში ღვთისა, და მოყუარე მღვდელთა და ფრიად წარჩინებული წინაშე მეფეთა. ამან აღაშენა ქუცნიფნევეს ეკლესია და დარბაზოვანი დიდ-დიდი და მშვენიერი; ამან იწყო შენებად ზღუდეთა ამის მონასტრისათა და აღაშენა სამრეკლოათა და ყოვლითა სამკაულითა შეამკო ეკლესია, და შეკრიბნა მღვდელნი და მონაზონნი და პატრი სკა უუმეტეს ყოველთა ერისთავთა პირველ(თა) და შემდგომთა, და აღაშენა საზეთე და განაჩინა ჩვიდმეტი ალაზი, და შემოსწირა ცხრა ვენახი, და გლეხნი მსახურად ეკლესიასა.

ამათ ჟამთა იყო შალვა ერისთავის ნათესავი სამოცდა თორმეტი შუბოსანი, და ყოველნი მორჩილებასა ქუცზე ქვენიფნეველისასა; მაშინ ჩამოვიდნეს ცხოტელნი ჟამურს. და მისცა დმერთმან გამარჯვება გიორგის, ძმასა ერისთავისასა, და გააქცივნეს აღმა მთის სიმაღლესა, და ვითარცა აღვიდეს მთად, იდგეს წინა მამასახლისნი, და აღარ სდევნეს, რამეთუ სთქუცს: „კმა არს ბრალი ესე“, რამეთუ მომკვდარ იყო გარეშე წვრილის ერისა თვრამეტი თავადი კვიისა ბერი ცხოტელნი.

და მეორესა წელსა მოუხდეს ყოველნი დვალნი. მაშინ ბრძოლა უყვეს ჟამურელთა, და იყვნეს ბეგარის მკრეფელნი ცხრა-ზმელნი და მოვიდეს იგიცა, და ვითარცა ესმა დვალთა მისლვა ცხრაზმელთა, ზარი დაეცათ და გააქცეს, და შეახვეწნეს ციხეთა ქნოლისთა. მაშინ სთხოვდეს ჟამურელნი; ხოლო მათ არღარა მისცნეს, ზე წარმოვიდეს ზე შთაათრივეს ყოველი იგი მკვდარი დვალი, ზე მოვიდეს წინაშე ერისთავისა და შეასმინეს ქნოლოელნი. მაშინ განრისხნა ქვენიფნეველი და განილაშკრა ქნოლოს და დაარღვივნა ციხენი მათნი და მოსწვა ქუცყანა მათი. ამისა შემდგომად დვალთა წაასხეს ხვასტანგი ჟამურით. ესმა ერისთავს და წარ-

³⁷) რომელშიც ჩართულია ეს ისტორიული წყარო. ³⁸) პიპა.

³⁹) სიტყვა „ცხრა წელ“ მეღვინეთ-ხუცესოკს „წილონად“ აღმოუკითხავს. ვიწქელი, მისი მეუღლე გჰანცა ზე სანიაკე აქ მოხსენებული მისნი ძენი დასახელებულნი არიან კელ. მუხ. კტრატის სახარებაში, № 25.

ვიდა; მივიდა ზოხოს⁴⁰⁾ და ნახევარი ლაშკარი მათ დაასხა მალულად, და ნახევარი დადგა (მოადგა?) სამსა მას სოფელსა და ციხესა ზემოსა. მაშინ შექმნა კმა და წარმოვიდეს ყოველნი მამანი ქუცმოთა მათ მახლობელთა სოფელთანი და შემოვიდეს ზემო მალულთა ლაშკართა და გამოუხდეს ზურგით და მიეტევენეს ზემონი, და შეამწყვდივნეს შუა და ერთიცა მთიგანი არა განერა, და დაარღვივნა ციხენი მათნი, და მოსწყვა ქუცყანა მათი, და აღივსნეს ყოველნი ლაშკარნი აღფითა, და წარმოვიდა დიდად გამარჯვებული, რომელ ერთიცა ლაშკართა მისთაგანი არა მოაწყლა. ხოლო გიორგი, ძმა ერისთავისა უმცროსი, ლაშკარობდის იქით არაგვისა და სტყვენვიდის, რამეთუ იყო კაცი გონიერი, და შემართებული. ხოლო საშუალი იგი ძმა, იოანე, მარადის იყვის წინაშე მეფისა, რამეთუ იყო მხნე, გოლიათი, ბრძოლათა შინა უძლეველი, განმძრახი ქებული, უშიში ვითარცა უკორცო, რომლისთვისცა პატივს-სცემდეს მეფენი და საკუთრება და თანა მზრახულობა მისი ვითარცა დიდი შესაძინებელი შევირაცხა, რამეთუ მრავალგზის გამოაცადა იგი ყამსა ბრძოლისასა, ფრიად განთქმულ, და სახელოვან, და უმჯობეს ყოველთა მბრძოლთა]. ამით ყამთა მოვიდეს [თურქნი] წინაძღომითა, ბედარის ძის ხოსიასითა, და მოკლეს მეფე გიორგი, და ყოველნი მთავარნი და დიდებულნი ქართულებნი და მუნვე მოვიდა⁴¹⁾ ერისრავი ქვენიფნეველი ქსეა⁴²⁾. [ხოლო იგანე სიმხნითა და სიტუპლითა თჳსითა განერა მთიგან სასტიკად ბრძოლვილი, მოვიდა და დაჯდა ერისთავად, და ახოვანებასა და სიმხნესა მისსა ზედა შესძინა სამართალი, რამეთუ იყო იგი მამა ობოლთა, და ფრიად საზარელ მტერთა, და მრისხანე ბოროტის მოქმედთა ზედა, მოშიში ღვთისა, მოყუარე მღუდელთა, პატივისცემელ მონაზონთა, განმადიდებელ ეკლესიათა, შემამკობელ ხატთა, და სათნო ღვთი-

⁴⁰⁾ მეღვინეთხუც. ვარ.: „სოსხოს“.

⁴¹⁾ უნდა: „მოიკლა“.

⁴²⁾ დაწყებული სიტყვებიდან: „ამით ყამთა“ აქამდე მინგრეულია ვარაუდით იკითხვის კისრე: „ამისა შემდგომად გარდაცეს წელი რაოდენნიმე, ვითარცა წესი არს ჩვეულებისა უშმაქისა, აღძრა უშმაქან, მოქულებან კუთილისამან თურქნი ქრისტიანეთა ზედა. შეიკრება კრი ურინსვი და მოკადა ქართლს წინაძღომითა ბედარის ძის ხოსიასითა. ეწეეს ქართველნი და თურქნი; მოკლეს მეფე გიორგი და მისთანა ქვენიფნეველი იოანე და ყოველნი მთავარნი და დიდებულნი ქართლისნი და ლაშკარნი სრულიად დაკოტნეს, საქართველო მოარბეს და წარტყვეს, თჳსს აგვისტოსა: წ: ქს: აა და მისწილ (დაჯდა) მე მისი დაკით და განაგებად ყოველსა სამეფოსა ქართლისასა. აღესრულა დაკით და დაჯდა მისწილ მე მისი გიორგი“. ამით თავდება მინგრეული და ფალსანდოვის ვარაუდები. შესანიშნავია, რომ ეს გარემოება, რომელიც ჩვენს ისტორიულ წყაროებს არ ეთანხმება, მოხსენებულია კენიგან შეკრებილ ქრონიკებშიაგ. ამის განმარტვა ის. „ქრონიკებში“ 1373 წლის ქვეშე.

სა, საყვარელ კაცთა, საქებელ მთავართა და უნაკლოლო საღმრთოთა ქუტის-საქმითა, და ურცხვენელ საცაოთა მოქმედებითა. და ნებითა ღვთისათა იყო სახლი მისი საწყური, აღმომდინარე კეთილთა, დაუღვენელ ვითარცა ზღუაჲ.

მაშინ მოაყუნა მეუღლე პატროსანი ქოცოათ⁴³), ღვთის-მოყუარე, და სრული ყოვლითურთ. ამან შემატა ღვთის-შახურებასა და კეთილის-ყოფასა დაღონებულთასა. მაშინ ევედრებოდა ღმერთსა ყოვლით ერთურთ მოცემად შეილისა და შეამინა ღმერთმან ევედრებისა მათისა, და მიეცა მათ ყრმა წუელი, და განიხარეს სიხარულითა დიდითა ყოვლისა ერისათა და მრავლითა ღამისთევითა, ჟამის წირვითა, გლახატა და მღვდელთა მიცემითა შევედრეს ღმერთსა. და რაჟამს ძესა განეყენა სწავლად წმინდათა წერილთა, მისცეს იგი; და წარიყუნა მამის დამან მისმან⁴⁴), სრულმან ყოვლითა მეცნიერებითა ზ ზრდა და მას შემსგავსებულად სიბრძნისა თვისისა. მუცლად ილო კვალად და შუა ქალი და მიიცივლა მანაიკი იგი კეთილთა მანდილოსანთა⁴⁵). ხოლო შემდგომად რავდენთამე წელიწადთა მოაყუნა იოანე კოლადა ასული ღვთიე-გვირგვინოსანისა დაჟთ მეფეთ მეფისა, გიორგის ძისა, რომელსა ეწოდა გალბარ⁴⁶); რომლისა ქებასა თუ შეკრბენ ყოველნი ბრძენნი სოფლისანი, ვერ მისწვდებიან და არცა ენისაგან მიიხდომის. და არა ესეა მას ძე, არამედ ორნი ასულნი უნათლესნი მნათობთა ცისათა *).

ამა ჟამსა იყო შფოთი და პოეს ჟამი დვალთა, და წაახსეს ზღუდით ზროხა. ესმა ერისთავსა და განილაშკრა მთასა ზედა, და მივიდა ერემას, წუხლეთსა და წუბენსა, და დაარღვიენა ციხენი მათნი და დასწვა და აღაოხრა ქუტისანთა მათი, და წამოვიდა გამარჯვებული. მაშინ მთელნი არაგვისანი დაესხნეს გარემოს კეცსა; ხოლო გარემოს-კეველნი შეჰკრბეს, შეგბნენ და სვემან პატრონისა მათისამან მისცა ძლევა გარემოს-კეველთა, და გააქცივნეს და დევნა უყვეს, და კაცი არცა ერთი მოკლეს, არამედ გაძრცვიდეს და შიშველ განუტევიან და მოიყუნან თავად ორმოცი კაცი წინაშე ერისთავისა; ხოლო მან დამოსნა და განუტევნა ყოველნი. გარნა ბოროტად მეტყუელსა ვისმე, ანდრასს, მოკულთა კელი მარჯვენე და ფერკი მარცხენე.

⁴³) ეს სიტყვა არ არის მეღვ-ხუცე. კარ. აქ არშიაზე სხვა ხელით ეოფილა წარწერას: „სადა ქარჩოხი ქქიან“ (Add. p. 379, n. 2).

⁴⁴) მაშინდა მისი იყო „კისი“, დედაბერი (ალბათ ღარგვისის მონასტრისა). ეს სწანს ეგლეკს. მუზ. ეტრატის სახარების (№25) წარწერათაგან.

⁴⁵) პირველი ცალი იოანესა, დედა კარშელისა, ეოფილა „მნათობი“ (იხ. ეგ-მუზ. ხელნაწ. № 25).

⁴⁶) სხვა ჩვენგან შეკრბილ წეროებში იგი იწოდება გიორგისად (იხ. სამების „სულთა მატანე“, ეგ. მუზ. ხელნაწ. № 25).

^{*}) აქ არშიაზე მერმინდელის ხელით წერებულა: აქ ერთი ფურცელი აკლავთ მატანე ისტორია მანისგ არ წყდებო (Abd. p. 380, n. 2).

ამა ეამსა იქმნა წვიმა მძაფრი და აღიდნა ქსანი და მომართა მონასტერსა ამას⁴⁷⁾ და წარიბნა ზღუდენი, და სამრეკლონი, და გამოთხარა ძირი ეკლესიისა. მაშინ ერისთავმა იოანე მასუტ კვირასა შინა იწყოა შენებად ზემოასა ამის ეკლესიისა, რომელი სამ-წელ აღაშენა⁴⁸⁾, და მოაქმნა ბჭე და სამრეკლო, და იწყო ზღუდესა ხატვად ეკლესიისა.

ამას ეამსა ქუტუმო დვალთა წარასხეს ზოროხა აწერის კვეით. ესმა ერისთავსა იოანეს, და განილაშკრა. ხოლო ყრმა იგი ვირქული წულთა ჩვილი იყო; არამედ წინამძღუარ ექმნა ლაშქართა თვისთა, და გარდაღვლეს მთა თვესა ოკტომბერსა საცხე თოვლითა, და ჩავიდეს თლისის კვესა, და მოაოხრეს თლე, ბიბილურთა და წერღვე, და აღივსნეს ლაშქარნი ყოვლითა ალაფითა და ნატყუტნავითა და წარმოვიდნენ გამარჯვებულნი.

მაშინ მოშლილ იყო დიდი იგი საყდარი იკორთისა შთავარანგელოზისა მიხვალისა და იწყოა შენებად, და კვალად ყანჩავთს მეთორედ აღმაშენებელ იქმნეს ტაძრისა დედისა ღვთისა⁴⁹⁾. ხოლო საქმე ერისთავისა იოანესა ვითარ განუწყოა, მეფენი შემოხვეწით სახლსა შინა მისსა მათგან ითხოვდიან მეფობასა და მისციის რომლისადა ენებოს⁵⁰⁾, და მოკვდა კეთილითა სიბერითა და დაეფლა მის მიერ აღშენებულსა მონასტერსა⁵¹⁾.

და შემდგომად დაჯდა ძე მისი ვირქულ. იყო კაცი მშვენიერი და სრული ყოვლითა კეთილითა, ბრძენი, გონიერი, მშვიდი, წყნარი, უშურველი, სამართლის მოქმედი, მოწყალე, საწადელ, სავარელ მოყუარეთა და ერდგულთა, საზარელ და საშინელ უჩრთა და წინააღმდეგობთა. ხოლო იყო ქაბუკი ჰასაკითა და უბრძნეს მოხუცებულთა სათნოებითა, ბრძოლათა შინა უძლიველნი და გამომრჩევი ქებული. რამეთუ კარსა მისსა იყო გალობა და ლოცვა დაუცადებელი, დაპირველსავე წელსა ერისთაობისასა აღაშენა ქვიტკირითა ეკლესია წმიდისა ნიკოლოზისა.

მაშინ შეკრიბა ყოველი ლაშქარი მისი, და რქუა თავადთა და ლაშქართა ყოველთა: „ვინაჲთგან მამამან ჩემმან დვალთა ესე ოდენი მოაწია, რომელთამე წვითა, კლითა და აფორიაქებითა და ქცევითა ციხეთათა, ტყვეობითა, შიშითა და პატივებითა და კულად სხუათა სიყუარულითა და მოსვენებით, მიცემითა და შემოსითა ფერად ფერადის სამოსელთა, და ყოველი დაგიწყინდა და სამარადისოდ ეამისა ბოვნასა. მოელოდიან; აწ ჩუტნ მოვიცადით მათიჲს: ანუ

⁴⁷⁾ ესე იგი ლარგვისის.

⁴⁸⁾ წელის პირას აქამდე სწანს საძირკვლები ძველის ლარგვისისს კვლესიანსა.

⁴⁹⁾ ივლიისსებება აწ თითქმის დაქტეული ჩინებული კაბენის ტაძარი, აწრილი ბროსესკან (Rap. IV, 72).

⁵⁰⁾ ერთმამეთის მოცადენი მეფენი: დავით, გიორგი და ვახტანგ და ძმართა მეფენი მართლა ეკუბდენ ქსნის ერისთავთგან შეწყენასა (ქცხ. I, 433—447).

⁵¹⁾ ახლად აღშენებულს ლარგვისისს ზემოკვლესიანში (ახ. შენიშ. № 48).

ავაობროთ ქუცყანა მათი და ანუ შევქმნეთ მსახურ და მობეგრედ ჩუწნდა, ნუ თუ მათ პოვონ ჟამი ჩუწნზედა, ოდეს ჩუწნ უცალო ვიყენეთ სხვისა შფოთისაგან, მათ შური იგონ და დატყვენონ ნაპირი მისი კერძო სოფელი ჩუწნი“. მაშინ მიემოწმენს ყოველნი ლაშქარნი. წარემართნეს და შედგეს მთასა ბეჭეშუქსასა⁵²⁾ და ესმა ქვემო-ღვალთა: კოშკელ-იოსებურთა, თლემისელ მღისფელელთა⁵³⁾, ზღუბირელ-როკელთა; შეძრწუნდეს და მოუსხეს მძველები, ძღწენი და ბეგარი, და ფიცით აღუთქუეს ერთგულად მსახურება. მაშინ შეაწყალა ქუცყანა მათი და არა ბოროტი უყო მათ. მობრუნდა და შედგა მთასა სოსხოსასა⁵⁴⁾, და ესმა მოსლვა მდელთა⁵⁵⁾, და მოვიდეს ბრუტას შვილნი, და ქელეურ-კაბურნი⁵⁶⁾, და ყოველნი სოსხოველ-წუბენის ხეველნი, ხოჯაელ-წაველნი⁵⁷⁾ მძველითა, ბეგართა და ძღწენისა სიმრავლითა, და მოამტკიცნა ფიცითა და აღუთქუეს ერთგულებით მონება.

მაშინ ჩაღლეს თრუსოს და მოეგებნეს თრუსოელნი მრავლითა ძღწითა და ერდგულებისა ჩუენებითა, და ევედრნეს შველად მტერთა მათთა ზედა მნას. ხოლო ერისთავებან უბრძანა მნაველთა მოსვლად წინაშე მათსა; არამედ მათ არა ინებეს, თქუეს: „არა მეშინის შენგან და ვერცარას შემძღვებელ ხართ ენებად ჩუწნდა“. მაშინ განრისხნა ერისთავი ვირშელ და შეუზახა ლაშქარი თჳსი და სცეს საყვირსა და მიეტევნეს ვითარცა მეცნი, და მოადგეს შუა სამხრის ციხეთა მნისათა, და იყო ბრძოლა სასტიკი, რამეთუ კაცნი იყვნეს მარჯვედ მბრძოლნი, მხნენი და გოლიათნი და აბჯარ სრულნი; და იყო სიმრავლე ისრისა ვითარცა წვიმა ხშირი, და სიმრავლე ქვისა, ვითარცა სეტყვა და საგორავი აუტაცხელი. მაშინ მოკლნეს სიმრავლითა ისრისათა თაფნი გოლიათნი ქუცყანისა მათისანი: სუნლუ, ფარეჯან, ამასაჯან, ბალათარ და სხვანი მრავალნი. და მას ყოველსა შინა ზახილსა და კომბასა შინა იცნობებოდა კმა კარშელისა, ვითარცა კმა ლომისა. მაშინ შესტეხეს კარები და შეაპყრეს ყოველნი მბრძოლნი და მოაყვანეს წინაშე ერისთავისა. და დაწვენეს და დაარღვივნეს ციხენი და სოფელნი მათნი. ესმა მოკვევთა და მოვიდეს ბრძოლად და ვითარცა იხილეს სიმრავლე ლაშქრისა, შიშითა დაამალნეს. უკმოდგა ერისთავი კობს და მოიღეს მოკვევთა სიმრავლე ძღწენისა, და შემდგომად გათენებისა წარმოვიდა. ესმა კადელთა, ცხაოტელთა, და შეაქმნა კმა საყვირისა და შფოთი და ენება ბრძოლის ყოფა, და შეკრბეს, და ვითარცა იხილეს სიმრავლე

⁵²⁾ მეღვინეთსუც. კარ.: „ბესუბე“ (უმდა: ბესუშე“ ჭცხსაში (I, 453): „ნისე ბესუშისა“.

⁵³⁾ მეღვინეთსუც. კარ.: „მღთის-კელ“.

⁵⁴⁾ ეს ოთხი სიტყვა არ აზოგება მეღვინეთ-სუც. კარიანტში.

⁵⁵⁾ მეღვინეთსუც. კარ.: „მადრან-დკალ“ (მადლა-დკალნი?)

⁵⁶⁾ მეღვინეთსუც. კარ.: „კაბოშურ“.

⁵⁷⁾ მეღვინეთ-სუც. კარ.: „წიაკელნი“.

ლაშქრისა, სიმრავლითა ძღვენისათა მოეგებნეს, რამეთუ შეეშინა ფრიად. ხოლო ვირშელმან დაიღვა ნადამი ვაყესა კადისასა, ღ ძღვენი ყოველი მიითვალა, აღღვა, ლომისას გამოვიდა და გაუშვა ლაშქარი ყოველი. წმიდასა გიორგის შესწირბ არა მკირეუნი, ტყვენი ყოველნი მოწამეს აპა(ტი)ვნა და განათავისუფლნა და გამარჯვებული გამოვიდა.

მაშინ გიორგი⁵⁸⁾ მეფემ განილაშქრა აღინჯას ყოვლითა სპითა ქართველითა, იმერელითა, მესხითა და შირვანელითა, მივიდა აღინჯას და დაეკცა ლაშქარი და გამოაყვანა ძე სულთანისა, შეყენებული ციხესა ალიჯანისსა, 1396 ქრისტეს აქეთ⁵⁹⁾, (ალკონა მკედარნი)⁶⁰⁾ თემურ ყაენისა და მოვიდა გამარჯვებული. მაშინ ერისთავმან ვირშელმან მოაყვანა მეუღლე პათოსანი ნათესავთაგან დიდტომთა და სამეფოთა, რომელსა ერქუა თამარ, სიტურფე-სიკეთე-უკლებლობა უნახავთაგან სანატრელ იყო, და ნანახთაგან სატრფი-ლო-სანატრელ იქმნებოდა. მაშინ მოვიდა თემურ სამარყნელი, ყოვლითა სპითა ჩაღანელ, ქობანელ, სიყაღბელ, ნაროგელ, ინდოსტანელ და ყოვლითა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის ლაშქრითა დიდითა, რისხითა და გულის-წყრომითა. ხოლო გიორგი მეფე წარვიდა ლიხით იმერით. მაშინ ერისთავი ვირშელ უკუღვა ციხესა ბენშეისასა დედაწულითა და ჯოგითა, და თანა ჰყუა კათალიკოზი ელიაზ ყოვლით საყდრის შვილითურთ და ხიზნითა დიდითა და ჯოგითა და ცხვრითა⁶¹⁾. მოვიდა თემურ, და წარმოუძღვა წინა ბურდისშვილი ვირშელი, და შემუსრნა ყოველნი ციხენი და დაჰცივნა ყოველნი საყდარნი, მინ-

⁵⁸⁾ აქ არშიაზე წერებულა: „გიორგი, მე 75 მეფე. იმეფა 12 წ. — 1386 წ.

⁵⁹⁾ ეს ქაენი არ იბოკება მედენერ-ხუც ვარ.: ქცხბაში ციხე „ალიჯას“ იწოდება „ერინჯანგად“ (გ. 467). მაგრამ ლარგისის პარაკლიტონში ეს ციხე იწოდება „ალიჯას“ (იხ. „ქრთიკები“ 1401 წ. ქვეშე). — ქვეთანეეელის ვირშელისაგან ხელმოწერილი საგელი ჩვენ ვიპოვეთ მცხეთის სახუტებში №169, რომელიც დაწერილია ქკს: პკ (1398 წ.) ივლისის :გ:, რაიცა უმეტესად ამტკიცებს „ბეგლის“ თქმულებათა.

⁶⁰⁾ ეს ორი სიტყვა ჩვენს ხელნაწერში გამოშვებულია და ჩვენ დაკურთხეთ მედენეთსურ. კარანტი (Add. p. 382). აქ მოხსენებული სულტანი, აღინჯას (ანუ ერინჯანგას) ციხეში თემურისაგან შემწყვედუელი და გიორგი მეფისგან გამოსხნილად, უნდა იუოს ქცხბის „თარ — სულთან“ ყარაბაღისა. ამ სულთანზე იხ. ქცხბა. I, 465; 467. მტარე განხვავება „ბეგლის“ და ქცხბის ცნობათა ადვილად შესათახმებულია მით, რომ თემურისაგან შეწირული სულთანა, თვითონ სწევდა გიორგის (გვ. 465); მეფეს ალბათ შემწობა მიუცია მისთვის თემურის წინააღმდეგ, მაგრამ ვერ მოჭრევა მტერს და ქართულები ერინჯანგის ციხეში თავი შეუფარებია, სადა-მაც გარშემოცულთა მტერთაგან იხსნა იგი მეფემ (გვ. 467).

⁶¹⁾ დაწებული სიტყვადამ: „მაშინ კარშელ“ აქმდი სიტყვა-სიტყვას, შეტანილია ბაგრატი-დიდის ცხოვრებაში (ქცხბა. I, გვ 453, სტრიქ. 25—27).

დორნი, მთანი და ტყენი, კლდენი, და კვენი, და ვითარცა ზღვიან დაფარა ყოველი ესე ქუტყანა, და მიიწია ლაშქარი მათი ქუთათისს, ლეკეთსა და დარიალს და მოსწევს და მოაოხრეს ყოველი საქართველო და დაყარეს მძოვრი შვედრისა ვითარცა მქელი თივისა; მაშინ ვირშელმან უკუაყენა ხიზანი და დედა-წულნი ქნოლოს, და თვთ დადგა ბეზშვეს გარემე ცახისა; და მოვიდა მარბეველი ლაშქარი და მიაგება წინა მშვილდოსანნი და იწყეს სროლად, და გამოახსნეს⁶²). და მოაერთვეს (მტერთა) ძალი, და კვალად შემოვიდეს უშურავლესნი, და მოვიდეს ციხესა და ჩამოეგებნეს აზნაურშვილები ბ იწყეს სროლად ისართა ბ დაუხოცეს ცხენები, ბ დაკოდეს მრავალი ისრითა, ბ კვალად გამოიხსნეს ომითა. ბ კვალად გამოვიდეს ბ ჰკრეს ქოსსა ბ შეკრბეს სიმრავლითა დიდითა ბ წარმოემართნეს კვეთა, ტყეთა, კლდეთა, მთათა, ბ მომართნეს ციხესა ბეზშვისასა. მაშინ დგა ერისთავი ზემოთ ციხესა; მოვიდა ლაშქარი ვითარ დაეტევედა სივიწროე კვეისა, დაქვეითდეს და ჩამოეგებნეს წინა ვირშელი და მოახლენი მისნი და იწყეს სროლად. მერმე ამოაწვადეს კრმლები და ვერ დაეტეოდა ლაშქარი მრავალი, და მიბრუნდნენ წინანი მებრძოლნი, რამეთუ მრავალი მოკვდა მათთაგანი, და წამოვიდა ყოველი სპა: მაშინ ერისთავი გამარჯვებული მივიდა ქნოლოს ხილვად დედა-წულთა. ხოლო კაცმან ქნოლოელმან, რომელსა ერქვა კარება, აუწყა ყოველთა დვალთა, ვითარმედ მტერი თქუქნი ყოვლითა (სახლითა) სახლსა შინა ჩემსა არს, აწ მოვედით და მოკალთ ესე, რამეთუ კელთა შინა ჩუქნთა არს. მაშინ შეკრბეს ყოველნი დვალნი სიხარულითა და წარმოვიდეს. ხოლო უფალმან არა მისცა მონა თვისი სიკუდილად კელთა, არამედ აუწყა კაცმან კეთილმან განზრახვა მათი. და წარმოვიდა ვირშელ ყოვლითურთ; ხოლო ხარება დიდად იხარკა არა წასვლა მათი, არამედ ერისთავმან შემოსა სამოსლითა თვისითა და დადგომამ არა უსმინა, წარმოვიდეს. მაშინ მოეწივა კარება და ზოგი რამე სალარო წაულო. ხოლო ვირშელი წარმოვიდა და მას ღამესა მოვიდა ყოველი ლაშქარი დვალთა. ხოლო ხარება, დიდად მწუხარე, აბრალედა (დვალთა) გამოშვებასა მათსა.—მაშინ თემურ, ვითარცა მოაკრა ყოველი და დაატყვევნა, წარვიდა შამეს. ხოლო ტყვე და ალაფი ყოველი გაგზავნა სამარყანს⁶³). და დარჩეს ერისთავსა ზემოსა თავადი-ციხე ქვენიფნევის და სახლები და ციხე ქოლოთისა, ციხენი ისროლისანი, ციხე ბეზშუფსა, ციხენი უკანუბნისა, სახლი ნაჯაფოვანისა, და სახლი წინაუბნისა⁶⁴), და სხვა ყოველი ალაოხრეს. მაშინ დააქციეს ეკლესია ესე აღშენებული ერისთვისა იოანესაგან⁶⁵).—ხოლო ვირშელმან შეკრიბა ლაშქარი, რომელი დარჩომოდა, მივიდა

⁶²) ე. ი. გაქტევის ანუ გამახსნეს.

⁶³) სწარდენ, რომ სამარყანის ტახტში აქამდე ამოკება მაშინ წადებული ქართული სელხაწურები.

⁶⁴) ეს სიტყვა კერ ამოუკითხავს მეღვინეთხუცესოკს (Add., p. 383).

⁶⁵) ომი გიორგისა და თიმურისა შორის ლარჯაისის პარაკლიტონში მოხსენებულია

ქნოლოს. ხოლო ხარება და მიდგომნი ამისნი შეაწყვიდინა ციხესა შინა და დაეოცნა ყოველნივე და დააქცივნა ციხენი მათნი და დაწვა ქუტყანა მათი და აღავსნა ლაშკარნი ალაფითა და განუტევა შვილი ხარებასი, სამისა წლისა ყრმა და მისცა დედასა მისსა და ერთი ძმა ხარებასი; დიდი შური აგო (მათ) ზედჲ მოუტევს დეაღნი ბრძოლად, არამედ ვერ შეუძლეს. ხოლო ვირშელმან უბრძანა: „უკეთუ გნებავს ხილვა ჩემი, მე მოვალ თქუენად ქუტყანად და თქუენ რაჲცა გნებავსთ იგი მიყავით, და უკეთუ უფალმან ჰყო სამართალი, ესრეთვე შური ვიგო თქუენზედაცა.“ და წარმოვიდა შინა უვნებელად.

ამას ეამსა მიეცა მათ ყრმა-წული და განიხარეს სიხარულითა დიდითა, რამეთუ შემდგომად ესე-ოდნეთა ბოროტთა ესრეთ წყალობით მოხედვა ჰყო ღმერთმან; და ნათელსცა მას წმიდამან მღუდელ-მთავარმან ⁶⁶) და უწოდეს ქუჭინაფეკეელი ⁶⁷).

ამა ეამსა ინება წმიდამან გიორგი ქაშოეთისამან მოხვლა მკვიდრობად სახლსა ვირშელისასა ⁶⁸), რომელ სასწაულნი, რომელთა იქმოდა, აურაცხელ არიან, ვითარცა ვარსკვლავნი ცისანი, და ქუიშა ზღვისა. ამას ზედა ფრიად განიხარა ერისთავმან და შეამკო ჯუარი, და კუმო მისი და მოქედა ვერცხლითა და ოქროთი, და იწყო შენებად ეკლესიისა სახელსა ზედა მოწამისა საზღვარსა ვარსისსა, ადგილსა შუნიერსა ყოვლით კერძო.

მაშინ მოვიდა მეფე გიორგი ლიხთ-იმერეთით, და ესმა დეაღთავან ღალატნი ერისთავისა, განრისხნა და განილაშქრა მათზედა; და შემოვიდა გზასა აზბეთისასა და იწყო ტყუენა და აოხრება მათი. ხოლო ვირშელ განილაშქრა ზემოსა მხარესა, და ჩავიდა სოსხოს, და აღილო მის დღესა რვა ციხე და სო-

1491 წ. (ის ჩემი „ქრონიკები“ 1401 წლის ქვეშე).— აქ დახატული ეოფილს გაცი (ერისთავი ვირშელი), რომელსაც უპურია ხელში გეგმა ტაძრისა და ქვეშ ასომთავრული წარწერა: ბრწყინვილენო მხედარნო, გიორგი და თეოდორე, აღუსრულებთ ერისთავსა ვირშელს უოკელნი კეთილნი განზრახვანი; შემწე და მფარველ ქემენით მას; ძეთა მისთა, თანა-მეცხედრესა მისსა ჯ - - - * (Add., p. 383).

⁶⁶) ეს მღვდელმთავარი არის გ-ზი ელიოზ, რომელიც ზემო მოხსენებულია (იხ. შენიშ. № 61). რადგან წინა-მოადგილე ელიოზისი, გ-ზი გიორგი, უკანასკნელად სჩანს გუჯრებში (№ 56) 1399 წელს, ელისის 9-სა, ამის-გამო ზემო-აღრუსული ამბები (შენიშნივად № 61 აქამდე) უნდა მომხდარ იყოს 1399—1407 წლებ შუა. ეს გ-ზი ელიოზ გობირახის ძე, მმა ამილახორის გიორგისი, გუჯრებში სჩანს 1399. 1411, 1413, 1415 და 1419 წლებში (უკანასკნელად); და რადგან 1420 წელს გ-ზად იჯდა შიქელ, ამისგამო ელიოზის კათალიკოზობა ეფილს 1399—1419 წლებში.

⁶⁷) ეს სახელი გამოშვებულია მეღვინეთხუც. კარიანტში.

⁶⁸) ე. ი. ეს სატი მოუსკენებით დასახიზნავად ღარგვისში, და შემდგომად მის დროს ყოველთვის აგზავნიდენ დასაცვლად საეკლესიო ძვირფასეულობას.

ფულნი და ყოველი მოსწვა და მოაოკრა; თვნიერ კაცთა მათ, რომელთა აუწყეს ღალატი დვათაგან: მათი ყოველი უვნებელად დაიკვა. მეორესა დღესა მივიდეს ყორს და დაწვეს ციხე და სოფელი ხუთი და ხიზანი მათი შეეყენა დღელესა მთისასა, ადგილსა მალალსა, ნაპრალსა კლდეთასა, შეუალსა ყოვლითურთ. შეუქდა ლაშქარი სიტყვითა დაუჯერებელსა მას სიმაგრესა და აღიღეს ყოველი ალაფი მათი.

მაშინ მთიულნი არაგვით, ზედა-ზნით დარიელამდისინ ყოველნი ერთად შეკრებით იყენეს და უძღოდა მათ ერისთავი მათი სურამქელი. ესე ყოველნი ბრძოლილ იყენეს კლდესა ხოჯისასა ორ-დღე და დაკლებოდა ხუთი კაცი საჩინო, და მოიკლა გამზრდელი ერისთვისა მათისა და ვერა ვენო მის სოფლისა. დვალოთათჳს. მაშინ მიეგზავნა მოციქული, ვითარმედ დიდი კეთილი იქმნა მოსლვა ჩუქნი თქუენთჳს, რამეთუ უკეთუმცა აქა არა ყოფილვიყვენით, მოვიდოდა ჯიწქელი და ყოველი ლაშქარი მისი, და ცუდ იქმნებოდა სიმაგრე თქუენი, ვითარცა იგი ცუდ ქმნილ არს უმჯობესი სხუთა სიმაგრე წინაშე მათსა; და აქცევდეს ციხეთა თქუენთა, დასწვევდეს სოფელსა თქუენსა, წარვიღებდეს ყოველსა მონაგებსა თქუენსა, დაგაკოდეს მამათა ყოველთა, და ცოლთა და შვილთა თქუენთა ტყუპდ წარიყუანებდეს, არამედ მოსლვითა ჩუქნითა ესე გარე აგხდათ; აწ დავიფიწყით სისხლი კაცთა, რომელნი მოაკლენით; ზ მომეცით რამე პირუტყვი, რათა იხილონ ლაშქართა მათთა, რამეთუ მრცხვენის მათგან. დაუქცევი ციხეები და აქუს ყოველი (აქა ერთი ტრაქანი აღარა სჩანს, წაბღალული არის) - ტკინება მათთჳს (კვლად წაბღალულია აქა) ხოლო ჩუქნი არღარა გვაქუს, გარნა კაცნი ესე რომელნი მოაკლენით და დაკოდელ ფრიად⁶⁹). მაშინ დვალოთა მოსცეს კაცნი მას ომსა შინა შეპყრობილნი და ზროხანი ოთხასნი; აცყარნეს ორნივე ერისთავნი, და ჩააბრეს მალრან-დვალიეთი. მივიდა ჯიწქელი და დადგა როკას, რამერუ ვერ ეძლო სლვად ლაშქარსა სიმძიმისაგან ალაფისა, და ქუქმოთა მთიულთა მიმართეს კარად მეფისა.

ხოლო ადგილსა მას ლაშქართა ვირშელისათა შედაყურეს კაცი :ივ: და მათ ასწავლეს დავლული მრავალი განძი, რომელი ლაშქართა მეფისათა ვერა ეპოვნა და მეორესა დღესა მივიდა ვირშელ წინაშე მეფისა. ხოლო მეფემან განიხარა და მიუგზავნა ალაფისაგან :ივ: ⁷⁰) საკიდი ქურქელი ვერცხლისა და ოქროასა; :პ: საკიდი ლარი; :ს: ზროხა; ექვსი ⁷¹) ცხენი; :ფა: ცხვარი, ლუდის ქუები დიდ-დიდი ⁷²). ხოლო მეფემან მრავალი მადლი წარმოაქო, და უბოძა ორი (აქ წაბღალულია) პირუტყვისა, (ოქრო) და ვერცხლი ურიცხვი⁷³).

⁶⁹) ზემო მწკრილ ასოებით დაბეჭდილი შენიშვნები ეკუთნის ერთბაშად პირის გადმომკებს.

⁷⁰) მეღვინეთხუფ. ვარ. :კ: (ექვსი).

⁷¹) ექვსასი? — მეღვინეთხუფ. ვარ.: ოც-და-ათი (:ღ:).

⁷²) მეღვინეთ-ხუფ. ვარანტით 36 ქება.

⁷³) აქ თავდება „უქელი“, რომელიც დაწერილი უფთავლად ერთბაშისათს თანახმად და ბოლოც ჰქვია (იხ. Addit. p. 384, n. 2).

ეს ისტორია, წოდებული ძეგლად, მიჩვენა მე მუხრან ბატონის ასულმა, ჩემმა დედიდაშვილმა და სძალმა, თორნიკე ერისთვის მეუღლემ, რომელიც იყო დაწერილი ეტრატზედ, და მრავალგან სიძველისაგან ძლივსა ჩანდა, რომლისათვისაცა მივიღე მცირე შრომა და გარდმოვწერე კარაღეთს ჩუკ წელსა, ფებერელის კე-სა დღესა თაღი შალვა ერისთვის რევაზის ძე ქანის ერისთავი. ამა გარდმოწერილიდამ უმეტ-ნაკლოდ გარდმოიწერა, ჩუკ-სა წელსა, მისის იდ-სა დღესა, სოფელს ქუტსა: (შაღვას დეა, ანასტასია, იყო დაა ქეთევანისა მეუღის კრკელეს ქალისა, იუანე მუხრან-ბატონის ცოლისა; სოლო ამათი ქალი(მარამა?) იყო ცოლი თორნიკესი.

შესაკსებლად „ძეგლის“ ცნობათა ქანის ერისრავთა შესახებ და აღსაგებლად მათის გვაროვნობითის შტოას (გენეალოგიის) საჭიროდ კვლობთ რამდენიმე ცნობები დაკურთოთ აქა, სხვა-და-სხვა დაუბუქდავ წყაროთაგან სკენგან ამოკრთვილი:

1) კელესიის მუხუქუმში დაცულია ტუჯის დასურათუული XIV საუკუნის სასარება, მეტად დაზიანებული, ნიკოლოზ კატრაწის მის ხელით დაწერილი, რომელსაც აქვს შემდეგნი წარწერანი: XV საუკ. ხელით, ხუცუტრად:

ა) „სულსა ქუტნიფენლისა ერისთავთ-ერისთავისა შაღვასისა შნ ღნ (შუენ-დვენ ღმერთმან).—სულსა ძისა მათისა :ე: ერისთავისა (ერისთავთ-ერისთავისა) ლარგუჭლისასა შნ ღნ.—სულსა ძისა მისისა :ე: ერისთავისა კირშელისასა შნ ღნ.—სულსა ძეთა მისთა ამირაზორისა და ერისთავისა ქუჭნიფენიკელისა შნ ღნ.—სულსა მათისა ძმისა ამირეჯიბისა და :ე: ერისთავისასა იესისა (იოანესისა) შნ ღნ.—სულსა მათისა მეუღლისასა მნათობისასა შნ ღნ.—სულსა ძისა მათისა ერისთავთ-ერისთავისა კირშელისასა შნ ღნ.—სულსა მათისა ბიძისა გაისსა (გიორგისასა) შნ ღნ.—სულსა მისისა ღისა დეადბერისა კისისსა შნ ღნ.—სულსა მათისა დედისსა] გუანტაქასასა შნ ღნ.— - - - ს დედაქასა შნ ღნ.—სულსა ყოველთა ქუტნიფენიკელთა მიცვალეულთა ძუტლთა და ახალთა, დედათა და ძმათა შნ ღნ“.—ესენი სულ ერთის ხელით არის წარწერილი და ერთის მეღნით, ამას ზედავე მოსდევს იმავე ხელის მომსჯავსო წარწერა:

„სულსა :.ე.: ერისთავისა ამირეჯიბისა ქუტნიფენიკელისა იესისა (იოანესისა) შნ ღნ.—სულსა მათისა მეუღლისა მეფეთ-მეფისა დავითის ასულისა გლშარისასა (გულშარისასა) შნ ღნ ან“.

ამ გვარად, ზემოხსენებულ წარწერა სრულადად ეთანხმება და ამტკიცებს „ძეგლის“ ცნობებს და შესამჩნევად ადავსებს მას.

ბ) სხვა წარწერა (გვ. 3): „წა ესე სახარება... ფუტლებოდა და... განვაახლე მე წინამძღვარმა (ლარგვისისამ?) გერმანემ“; — გვ. 20: „ღო მეოხ ექმენ კლმელიქს: და ღლოფალსა (და დედაფსა?) და მათთა ძეთა გის (გიორგის) და დათუნას“.

გ) მათეს თავის ბოლოს: „ჰოი, ოთხნო მხარებელნო, შე სული ნკლ“

ჩხისა“. მხედრულად იქვე: „შემწე ექმენ... არონ მღვდელს, რომელმან მოიტანა ეს სახარება ზურგით შორილამ ქკს :უბბ“ (1794 წ.).

დ) წა ლუკას სახარების ბოლოს: „სახარება ლუკასი არის წმიდისა თეოდორესი (ე. ი. ლარგვისის კელესიისა)... ზაქარია მღვდელი ლარგვისისა კითხულობდა ამ წა სახარებასა.—კადეკ მხედრულად ძველის XVI საუკ. ხელით: „...ცოდელი ზაქარია...“ —იქვე სიგელი მხედრულად, საილამაც სჩანს, რომ შანშე ერისთავს, პატრონს ყულარალას იესეს და რეკაზს და ძესა მისსა (შანშესსა) ივანეს შეუწირავთ ლარგვისისათვის მამული, რომელიც ქურთელებს(?) წაერთმიათ.

2) იმავე კელესიის მუზეუმში დაცულია ლარგვისის ტუჯის ზატიკი XV საუკ. ფრად დაზიანებული (№ 24), რომელსაც აქვს შემდეგნი წარწერანი:

ა) ტუქსტის ხელით გვ. 1: „უფალო იტ ქტ წარმართე კეთილად საქმე კელთა ჩნთა. აღიდენ ღნ ორსავე ცხოვრებასა შინა ერისთავი შლვაჲ (შაღვა). ცხადია, ამის დროს უოფლა დაწერილი ეს ხელნაწერი. შაღვა ხშირად ისენაება იმავე წიგნის სსკა წარწერებში (გვ. 36, 37; 75; 173; 265).

ბ) ხუცურად, სსკა ხელით (გვ. 73): „მე ერისთავთა-ერისთავის იესეს ძემან ერისთავმან პატრონმან ჭეწიფნეკელმან ესე წნი ზატიკნი დატყულებულ იყო მას ეამსა, ოდეს ჩემნი ოთხნი ბიძანი კანდოს კევსურთა დაეკოცნეს ქკსა :სკიგ: (ე. ი. 1545 წელს) და გამოეკუა ტაძრისთვის წა თევდორესსა და ამ ხნის დაკარგული მე ვიპოვე ქკს :სეფ: (1607 წ.) და ისევ ტაძარსა თქნსა შემოგწირე საღვთისმშობელად ჩნტვს და თანამეცხედრისა ჩნისა შისთანადა-რისთავის და ძეთა ჩნთავს და წარსამართებელად პატრონობისა ჩნისა და საქარად სულისა ჩნისა...“

გ) მხედრულად (გვ. 117): „:ელ: (1716 წ.) ამა ქკსა ეკალამეს ეცილე-ბოდა წა თეოდორეს (ლარგვისისსს) ლუარსაბ რატიშვილი. მეფის იესეს ბრძანებით დარჩა წას თეოდორეს... ეს გარიგდა კოჟორსა“.

დ) იქვე სსკა ხელით (XVIII საუკ.): „წო თეოდორე შე მონა შენი ერისთვის შვილი რეკაზ“.

ე) გვ. 118: „ქე შე ერისთვის შვილი იასე“. — „ქე შე დავით, ძე იესესი, ძის ძე დავით ერისთავისა“.

ვ) გვ. 239 მხედრულად: „...მეობ მექმენ ერისთავთ ერისთავს შანშეს და ძმისწულსა... ერისთავის შილს შანშეს“.

ზ) გვ. 291 მე-XVIII საუკ. ხელით მხედრულად: „წო თე, მოგიძღვანე წა წიგნი ესე ...ამილახეარის ასულმან და ერისთავის სძაღმან მარამ, ვიპოვე ზატიკი ესე ეამთა ვითარებისაგან დაკარგული და შენი შენდავე შემოგწირე პირ-მშოსა ძისა ჩემისა შანშესა და შემდგომთა ძეთა და ასულთა ჩეთა აღსაზრდელად [და დედ]ისა ჩემისა საოხად მას ეამსა, ოდეს სამკვრებელთაგან ხვებულ ვიქმენიბო (და) კარალეთს ვიმყოფებოდით ქკს უამს“. (1780 წ.)

3) იმავე მუზეუმის გრაგოლ ღვთის-მეტეველის ჭადაგებათა დიდს ხელნაწერს (№ 20) აქვს შემდეგი წარწერა:

ა) გვ. 14 მხედრულად: „...გრიგოლ ღვთისმეტყველო, მეოხ ექმენ ორსავე შა ცხოვრებასა მონასა შენსა უულარადასს ესეს და მეუღლესა მისსა ტყვესა, რომელ დატყვევდა ქკს ჩლიხ“ (1739 წ.).

ბ) გვ. 4 მხედრულად: „წიგნი ესე... დროსა აოხრებისა ტფილისისა ქალაქისა უსჯულოთა თათართაგან დატყვევებული მოვიყიდეთ საკუთართა ჩნითა საუბრითა ზოდებელ მიტროპოლიტმა იოანემ, რომელსა აწ შეესწირავ განმანათლებელისა... ნინას ეკლესიასა... ჩუღე, იელისსა 17 დღესა“ (ზოდებელ უკულა ხელნაწერები და იმთაში ესეც გადმოიტანეს თფილისის სემინარიაში და აქედამრავ დაკარგვასა და დედინაცვლობას გადურჩა, ის გადაეცა საეკლესიო მუზეუმს: 1874 წელს უკულა ქართული ხელნაწერები წავიღეთსა და განაქეს და სემინარიის სასადაფში ჩაუარეს, საიდანაც ნუსხი გადარჩენილ იქნა 1883 წ.).

გ) გვ. 169; „შე უულარადასა ესე, გრიგოლ ნოსელი“.

დ) გვ. 232 იმავე ხელთ (№ № ა ზ გ): „ქკს ათას შვიდას ოცდათხუთმე (ე. ი. 1735 წ.) მოვიდა თამაზხან ქართლსა შა და ფრიადნი შრომანი და ტყვეობანი გვეწიენეს ეამსა მას და დევნულობანი ყოველთა საქართველოს და კახეთს.—ამასვე წელსა მიიკვალა წა და სანატრელი კათალიკოზი ბესარიონ ზამასვე წელსა გამოვიდა წის შიოს ნაწილი სამი, ორი მკლავი და ერთი თხვი, რომელ არასადა თქმულ არს სამთა ნაწილის გამოსლვა და თვთ მე მიხილავს თვალითა ჩემითა... მე ვემთხვიე, თვთ ჩემჱმ მამ, იკორთის არქიმანდრიტმან გარსევენა ქრისტეფორემ ერისთვის-შვილმან“.

ე) გვ. 278, იმავე ხელთ: „ლო შე ყულარადასი ესე, ქსნის ერისთვის დავითის ძე და მამა შანუ ერასთავისა... ციხესა მთაბორისას, სოფელსა აწერისკევს, დიდსა შეჭირვებას იყო ყოველი საქართველო ოსმალთაგან და ლეკთაგან და შემდგომად კვალად სპარსთაგან ქეს აქეთ ჩლეთა“ (1729 წ.).

ვ) გვ. 365 ტექსტის ხელთ, ხუცურად: „...აღვაწერიე წა და სულთა განმამარტობელი წიგნი ესე ქსნის ერისთვის დავითის ძემან უულარადასმან ესე... ოდეს ქეს მოძულემან და უფროსლა ღვთის მოძულემან მძლავრმან და არა-რომლისა სჯულისა მპყრობელმან, ად სიტყვით და საქმით ბარბაროზმან და სარკინოზმან თამაზხან ქვეყნით ხვარანით აღმოშობილმან დიპყრ ერანი და საქართველო და მრავალი ბოროტი ქნა... მპყრობელობასა მისსავე სრულ იქნა წიგნი ესე თვესა იელისსა :კ: ქკს: უკზ“ (1739).

ზ) ჩვენგან ორ დიდ წიგნად შეკრებილს გუჯრებში და სხვა მასალებში მოხსენებულნი არიან შემდეგნი პირნი ქსნის ერისთავთა სახლისაგან. ჩვენ ქრონოლოგიურად დავწყოთ და შესამოკლებლად წუაროს ესრე ეუწყებთ: „გ. წ. I, 160“; ე. ი. „ჩემი გუჯრის წიგნი № I, გურადი 160“; ანუ უბ. წ. III, 205“ (ე. ი. ჩემი უბის წიგნი, № III, გვ. 205“) და სხვა ამ გვარადვე. უმეტესი ნაწილი ამ წუაროთა ქრონოლოგიურ რიგზე დაიბეჭდა „ქრონიკებში“ დამოთხვეული ქრონოლოგიით ადვილად მოსძებნის საჭირო წუაროს შესაბამის წლის ქვეშე.

1398 წ. იელისის 6: ქვეწიფნეველი ვირშელი (გ. წ. II, 102).

1401 იგივე ვირშელი „დიდთა რამთაგან (ლანგთემურზე) გამარჯვებული“ (უბ. წ. I, 196).

1446 ეწე შალვა ვახტანგ მეფის დროს (უბ. წ. III, 61).

1459 ერისთვის შალვას ბრძამებით კრება ცხრა-მისი კეცს (გ. წ. I, 153).

1459 წ. ახლო ხანებში: „ესე წიგნი მოგეცით ჩვენ სამთავნელ ებისკუზმან გრიგოლ თქვენ ბატონს მშქნ და თქვენთა შვილთ გურზის და რამაბანს მას ეამსა ოდეს გარისხდა ღმერთი და ბატონი ვირშელი მიაციკლას; მისთვის სალაპოლ შვიდის საპაღის ჩასლვი შემოსწირეთ ხატს ღვთაებისას“ სულმოწერიდა შალვასგან და გურზისგან (გ. წ. I, 154). მაშინ (მშქნ) უნდა იყოს მეორე ცოლი ნიფინეკლისა. შირველი მისი მეუღლე იყო გულქან, დედოფლის დაჰ, რომელიც 1446 წ. მკვდარი იყო (უბ. წ. III, 62) და თვთ ქვენიფინეკელიც მკვდარი ყოფილა, რადგან ქვენიფინეკელის შვილი შალვა (გულქანისგან) სჩანს ერისთავად 1446 წ. (უბ. III, 6 და 92).

1460 წ. ქ. ჩვენ... მეფემან გიორგი... ესე წყალობის წიგნი გიბოძეთ თქვენ წინამძღვარს (ლარგვისისას) გიორგის, მასა თქვენსა ქვენიფინეველს ეწეს შალვას და ლარგველს, ავგაროზს და რატს, შვილთა თქვენთა: დემეტრეს, არსენის, აბრაამს, საიშს და შირშას... (უბ. წ. I, 198).

1465 წ. ერისთავი შალვა, ძე მისი რამაზ და რამაზის ძე ქვენიფინეველი ს. ოძისში (გ. წ. II, 265).

1497 ეწე ქვენიფინეველი და ძენი მისნი: ლარგველი და შანშე (გუჯ. წ. I, 131). ქვენიფინეველი ცოცხალი ყოფილა მე-XVI საუკ. დამწყებს, ბაგრატ მუხრან-ბატონის დროს (გ. წ. II, 65, 195).

1555 ერისთავი ლარგველი, ძე მისი შალვა, მკვდარი (უბ. წ. III, 64).

1608 წლის ახლო ხანს: „ქვენიფინეველისა და ერისთვის იესეს აღაპი დეკემბერს :ე:“ (უბ. წ. III, 60, 1, 37, გ. წ. II, 222).

1615 წ. ახლო ხანს „ბატონი როდამ და შვილი მისი ერისთავი იესე და ზაალ“ (უბ. წ. I, 196).

1622 შანშე ერისთავი (გ. წ. II, 176).

1662 ეწე იესე და ძმა მისი ზაალი, დედა იესესი როდამ (უბ. წ. III, 63).

1686 წ.— „ტოდ; ამა ქკს აქმნა დთ ერისთავის ქორწილი შობას დღესა, მეფის გის ასულს მარიამთანა“ (ახ. „ქრონიკები“ წ. II, 1686 წ. ქვეშე).

1688 წ.— ამ წელს მარიამობისთვის გიორგი მეფე შეუხდა ერისთავს; დავით ერისთავმა გაიშარჯვა, გიორგი გადაადგეს და ერეკლე მეფედ დასვეს“ („ქრონიკები“ II, 1688 წლის ქვეშე).

1696 წლის ახლო ხანებში „ქსნის ერისთვის შერლი მთავარდიაკონი ბერი ქრისტეფორე“ (გუჯ. წ. II. 357).

5) იკორთის სულწარმეში ჩვენ ვაზოკეთ ერისთავთა შესახებ შემდეგნი წარწერანი, რომელთაც ჩვენ ქრონოლოგურად დაკაწებთ:

ა) ტყავის XV საუკ. ფატიყზე (infolio) ტექსტის სულთ: „დაიწერეს წმი-

დანი ესე ზატიკნი მეფობასა კაცტანგისსა და ბრძანებითა ერისთავისა შალვაგისა-
თა ქკსა : რკილ: " (1446 წ.).

ბ) იქვე ტექსტისავე ხელთ: „სახელითა ლეთისათა... მიქელ და გაბრიე-
ლისითა... მე ყოველთა კაცთა უნარჩევნებან ცოდვილმან, ერისთავმან მქმან
ჭკნაფუნეველისაშან შალვა... შეგწირეთ (იკორთას) სოფელი მანვაზეთი და სა-
ცხენეთი და ერთი გლეხი ფლავს ერთითა ვენაკითა, სასახლითა და სამის ღლის
საკნაფითა და დავაწერიწე წნი ესე ზატიკნი... და ერთი დავით (დავითნი),
ორი თუქ ფზრვლი და მარტი... ამას გარეთ სამი ლიტრა ცვლი ფლავს, ვან-
თით მოიღებდენ ჩემსა აღაპსა შინა... (წუკვა-კრულვა, კინც შეშალოსა)...
სულსა ეწესა ჭუნაფუნეველისსა შს ლწ, სულსა მათისა მეუღლისა, დედაფლის-
ღისა გუჯღანისასა შს ლწ“.

გ) იქვე მხედრულად: „ქ სახელითა... ჩუენ ერისთავმან ღარგველმან და ჩემ-
თა შვილთა შემოგწირეთ... კურთხეულის ჩემის შვილისათვინ შალვასათვინ ხუ-
თი ლიტრა ზეთი გორას ვართიკას დავადევით... ქკსა :სმა:“ (1553 წ.).
ხეკულად მოწერილია „ერასტი“.

დ) მხედრული იმავე დროისა (XVI საუკ.): „ქ. სახელითა ლეთისათა...
იკორთას შემოგწირეთ... ერისთავმან ერასტი და ჩემთა ძმათა იესე, ათამ და
ზაღ... რვა ლიტრა ზეთი სულკურთხეულისა ბატონის მარისხსთვის ყოველთა
წელიწადთა... ერთი კანდელი ენთებოდეს (იკორთას)... მარები უნდა იყოს
პირველი ცოლი ლარაგველისა (შეარე იყო რენტი).“

ე) მხედრულად XVI საუკ.: „ქ. სახელითა: ლეთისათა... იკორთას შემოგ-
წირეთ... ჩვენ: კრისთავმან: ელიზბან: და ჩემთა: ბიძა შვილთა: (გლეხს)
ვართიკას... გორასა (გარულსა?) ესახლე და აიყარე: მოხველ ახალგორასა:
დასახლდი და მამული მთხოვე, მოგეც ერთი საკომო (sic) მისითა ვენაკი-
თა - - ხუთი ლიტრა ზეთი გარულსა მამულსა ზედა გედვა კურთხეულისა ჩე-
მისა ბიძაშვილისა შალვასთვინ და ხუთი მე დავადევი და გათარხნე აქაცა, ჩემს
დედ-მამის სულისთვის მიიტანდე, ხუთს (ლიტრას) შალვასთვინ... (წუკვა-
კლულვა). ხეკულად მოწერილია „ელიზბან“.

ვ) იქვე ორს მხედრულს წარწერებში სჩანს: სუარამზე 1600 და 1603 წელს.

ზ) ხეცურად წარწერილი: „ნებითა ლეთისათა... ჩვენ პატრონის შვილმან
პატრონმან სუარამზე და რძალმან ჩვენმან პატრონმან ელენე და ძის-ძეთა ჩვენ-
თა პატრონმან ერასტი და ღარგველმან... შემოგწირეთ (იკორთას)
მეთლემშვილი იოანე მისითა მამულითა, რასაც დღეს მამულის მქონებელი
იყოს სასახლესა გარეთ. ამას გარეთ შემოგწირეთ მამის თლაური მამული მი-
სის სასახლითა და ცხრა ღლის მიწითა და ოთასეული მიწა ჯარიაშენს, ამათს,
საგოროს გზას ზედათ თორმეტის ღლის მიწა ჩვენთს და ძისძეთა ჩვენთა სა-
დღეგრძელოდ... (წუკვა)... ქკს :სებ: (1604) ენკენისთვის ;ბ:—ხეკულად:
„სუარამზე“ და „ელენე“.

წ) მხედრულად: „ქ: ჩუენა ერისთავმა პატრონმა ერასტი და პატრონმა

ლწგველმს... შემოგწირეთ... იკორთას... ოლამე ჩიტუნა და აბომე ნადირა ჩუენდა წარსაპარებლად და სადღევრძელოდ (და) ჩუენისა მამისა და დედისა საცხოვნებლად... ქკს :სევ: (1608 წ.) მარტის :იბ:“. ხვეულად: „ეღენ“.

თ) ხუცურად: „ქ: ჩწ ერისთავს იესეს და ძმას ჩენსა შანშეს შემოგვიწირავს არცვის მამული ჩათური წთა მთავარანგელოზთათჳს (ე. ი. იკორთას)... და რაც ბეგარა სხვას არცვევლს კაცს მთელს მამულზე აც, იმას ვინც ვინ წინამძღვარი იკორთას მთავარანგელოზთ წინ ბრძანდებოდეს, იმას მიერთმოდეს ექუსი კოდი პური და ექუსი კოდი ქერი და ერთის წლის საკლავი (წყვევა)... ქკს :ტგ:“ (1615 წ.)—ხვეულად: „იასე“; და იქვე ხვეულადვე: „...არის წთა მთავარანგელოზთა წიგნები ჯუმლად ოც-და-თერთმეტი“.

იქვე არის ხუცურად საყურადღებო ნუსხა. იმისი, თუ რამდენი ბეგარა ჰქმარებოდა იკორთის ყმათა: „ქ: არის იკორთას მთავარანგელოზთ ყმათა ბეგარა. (მაგალითად რამდენსამე ამოვწერთ):

	ქკს ქც- ღითა:	ქკს ქც- ღით:	მწიფი ღიტრითა:	სთველი:	ტკბილი ყოკითა:
ათაბაგიშვილსა	12	„	1/2	1/4	„
ცისკარიშვილსა	8	4	ათანიათა 1/2	1/4	„
ფრიდონაშვილსა	8	„	1/2	1/5	„
სადინურსა	8	„	1/2	„	„
უტუსავესა	4	4	1/2	„	„
ჩათიშვილსა	4	4	1/2	1/3	1-2
იანვარას	4	4	1/2	1/4	„
ჩათიშვილს	8	4	1/2	„	4
პართალელს	4	4	1/2	„	22
X—ს	4	4	1/4	„	20
ხემოტბელთა	8	„	„	„	18
დათუას	„	„	„	„	8
ახალკაცს	„	„	„	„	18
ქვემოტბელთა	„	„	1/2	„	„
საურმას	10	4	1/2	1/4	„
მახარას	4	4	1/2	„	16
ეცდაშვილსა	8	7	„	„	„
დარჩიაშვილის მამულს	4	4	„	„	„

ზოგს ჰქმარებია კოდი «ათანიათა» (ღიტრითა), ზოგს-ვი „ათანიათა“.
 „1/4 ჰსთველი“, ესე-იგი მუდამედი ნაწილი საეკლესიო კენახის გამოსაკლვისა, გლეხთადმი გაცემულისა. ზოგს გლეხს, ვისაც პატარა კენახი სჭკრია, სთველის მადიერ გადაჭრელად ჰქმანათ „ტკბილი ყოკითა“, ოფხილად 22 ყოკამდი. ზეგრის რაფდენო-

ბა იმაზე აყო დამოკიდებულია, თუ ვის რამდენი და რა დირსების მამული სჭკრდა.

ა) სუცურად, მეტად შქრალად: „ქ: - ერისთავსა იესეს და ძმასა ჩვენსა პატრონსა შანშეს და შალვას (გაურჩევლად) შემ[ოავიწირავს?] არცვის - - - კელმიუვალად ჩვენგან... ქკს :ტგ: (1615 წ.).“

ბა) მსედრულად: „... შემოგწირე მე იესუმს ერისთავსა შენა (იკორთას)... ჩვენთვის და თანამეცხედრისა როდამისა და შვილითა ჩვენთა სადღეგრძელოდ ერთი კვამლი კაცი იმერელა ამირინდო...“. სეკულად: „იასუ“... „ბეგარაპური ოცი - - -“.

ბბ) სუცურად: „სახელითა... ჩვენ... შემოგწირეთ სოფელი შუაცხვირი მე ერისთავსან იესუ და ძმამან ჩემმან ზაალ და დედამან ჩემმან პატრონმან როდამ, რათამკა შევამკეთ ტძარი თქვენი და განვადიდეთ... დაიწერა... ქკსა :ტნ:“ (1662).

ბგ) მსედრულად: „ქ: ესე: სანაჟურე: ქვევრი: ჩვენ ერისთავმან პატრონმან დაკით ტბეთიდამ გადმოვიტანე და აქ მთაჟარანგელოზს წინ ჩავდგი და როდესაც ეს აიკლებოდეს, ერთს კოკას ღვინოს წინამძღვარს მიართმევდენ. და დეკანოზს ჩვენად სამწყალობნოდ ჟამს აწირვინებდენ“... ეს დავით ანუ „დათუნი ერისთავი“ მოკვდა 1718 წ.

ბდ) სუცურად: „ლო შე ცი არქიმანდრიტი (იკორთისა) პართენ ოს-ყოფილი ქეს აქეთ ჩლა“ (1761 წ.).“

ბ) წარწერანი კაბესის ტუაჟის XII საჟგ. სასარგაზზე, სუცურად:

ა) „...ესე... შესაწირავი შემოგწირე ჩუნ ძემან ქუწნიფეგველისმან ერისთავმან პატრონმან როდამ და ძეთა ჩუნთა ლარგუჭლმან და ქუწნიფეგველმან... ჩუნთა პაპათავან სასოებით აღშენებულსა კაბენს გესმანისა (გეთსამანისა) ღვთისშობელსა ჯირღინაულის მამული კვამლი ერთი თეოდორა მითთა, ბართითა, წყლითა... ასე რომე ჩნგან არა სათხოვარი და არა გამოსაღები არა ეთხოვოდეს რა ლაშქარ-ნადირობის მეტი... მე გედევანს დამიწერია“... ქ □.

ბ) მსედრულად: „... მე მიქელის შვილიმა ბასილამ და შაშამ და ნიკოლოზს და გიორგი ვიყიდეთ ასლანძისაგან ვენაქი ალალითა ჩუნითა საქონლითა... გავიკეთეთ საბაობასა დღესა აღაპი ოთხთავე ძმთა ჩუნთა სოლისათაი“... (ეს მიქელ, როგორც სხანს, აყო ერისთავის ლარგველის სე).

ბ) მსედრულად: „... დაგიწერეთ დაწერილი ესე მე მიქელის შვილს შაშამს. და ჩემმა მუღლემმა როსოლან და ჩემმა შვილიმა აფთარამ და დაგიდევით გელო-შვილითა ვენაქი... ჩნისა სოლისა სამლოცველოდ მოვაკსენეთ მონასტერსა (კაბენს) და კრებულსა და შემიკეთეს (sic) აღაპი დღესა ნიკოლოზობასა“.

7) წარწერანი წის სამების „სულთა მატანისა“ ქსნის ერისთავზე:

ა) სუცურად № 28: „სულსა ერისთავთა-ერისთავისა ქვენიფეველისა ლარგველ ყოფილისა ლარგველსა შნ ღნ. — სულსა მისის მუღლისა რენტი ყოფილისა ეკატერინესა შნ ღნ. — სულსა მისთა შვილითა ერისთავისა ერასტისა შნ ღნ. — სულსა ერისთავთ-ერისთავისა იესესა შნ ღნ. სულსა მისის ძმის ზაა-“

ღისისა შ"ნ ღ"ნ. სულსა ამათის ძმის მოძღვართ-მოძღურისა ბესარიონისა შ"ნ ღ"ნ.—სულსა მათის ძმის იოთამისსა შ"ნ ღ"ნ. (აქ მოხსენებულ ზირნი დასოცდღ-იქმენ სვესურთაგან 1545 წ. გარდა იესე ერისთავისა).—სულსა ქვენიფნველის მიქელისსა შ"ნ ღ"ნ. სულსა მისის მეუღლისა თინათინისსა შ"ნ ღ"ნ. სულსა მათთა შვილთა გიორგის და ზაპასსა შ"ნ ღ"ნ“. ეს წარწერები ერთის სელით და მეღნით არის. მიქელის ძეი იწოდებოდენ „მიქელიშვილებად“.

ბ) № 33, მხედრულად: „ქ: სულსა: ქვენიფნველისა: ფარეშისსა შ"ნ ღ"ნ: ქ: სულსა ქვენიფნველის შაოშისსა შ"ნ ღ"ნ და მისისა მეუღლისა სინერასათუნისა შ"ნ ღ"ნ. ქ: სულსა ქვენიფნველისა მანუხარისა და ასლციხელი-ისსა შ"ნ ღ"ნ“.

გ) მხედრულად, № 32: „მოიხსენე უფალო... მონა ღთისა მიქელიშვილი გიორგი (და) მეუღლე (მისი) სიყუარულისა ქალი ანუგა.

დ) მხედრულად, № 34: „ქ: სულსა: ქვენიფნველისა: თანასესსა: და მისსა მეუღლისასა ნესტანდაკეჯანისსა შ"ნ ღ"ნ...“

ე) სუტური ძეგლი, ტექსტის სელით, № 35: „სულსა ერისთავთ-ერისთავისა ქვენიფნველისა შალუაშისა შ"ნ ღ"ნ“. სხვა სელით იქვე: „მათსა დედასა თიგა-შითს (თმაგიშერს?) შ"ნ ღ"ნ“. ის. ესეე წარწერა იქვე № 110.

ზემო-აღნიშნულ წყაროთა მიხედვით ჩვენ შევადგინეთ შემდეგი გვაროვნობითა შტო ქსნის ერისთავთა, რომელიც დიდად აღავსებს და ასწორებს აკადემიკოსის ბროსსესესგან შედგენილს გენეალოგიას (Hist. de la G. II, Addit. IX p. 630—631).

ა) უძველესის დროის ქსნის ერისთავნი

№ მეფე ოკოსა

№ უხუცესი	1) როსტომ იუსტინიანე II-ს დროს (565 — 578 წ.) ბიბილა. წითლო-სანი.
	2) ლარვპელი I, მეფის დაკითხის (დაკითხიან-ბეგრატოვანის გვარ-მის?) დროს.
	3) დიმიტრი (ამ დიმიტრის შემდეგ ვარშელამდი გადაიტყვალნენ 24 ერსთავნი).

ბ) ერისთავნი მე- XIII — 28) **ვირჴელი** I, ადარნასე მეფის (კასტანგ II-ს?) დროს. XIX საუკუნისისი:

- 29) **შალვა** I, ცოლი მისი ოკოსა მეფის ქალი ბირდი, მეფის დაკითხის, კასტანგის და გიორგი-ბრწყინ-კალეს დროს.

29) შალვა I.

30) ლარგველი II. 32) პიპა, ცხრა წელ ერისთავი, და კადეკი სსკა კირშელის შემდეგ. 12 შვილი.

31) პირველი II უხუცესი, ცოლი მისი გეგანა (იხ. № 1, ა).*) და მეორე თამარ.

*) არაბულ ციფრებით ჩვენ აღვნიშნავთ ხეობა ჩამოთვლილ წყაროებს (თავებს), იმავე ციფრების ქვეშ; ხოლო ქართულ ციფრებით—იმ მუხლებს თავებისას, სადაც შესაფერი ცნობა მოიპოვება.

33) მჰენიფნეველი I, უხუცესი. როქელიძე მოკლულ იქნა 1373 წ.

34) იოსებ II, აბრეჯები და ერისთავი 1373 წლიდან; პირველი ცოლი მისი მნათობი (№ 1, ა) და მეორე გულშარ, ასული გიორგის ძის დავით მეფისა (№ 1, ა).

გიორგი კოსი, დედამკურნო, № 1, ა) იგივე რიფსიმე მისი, დედამკურნო.

35) პირველი III, („მნათობისგან“). ცოლი თამარ, მეორე თამარი და მესამე მამკანე კირშელი სხანს 1398; 1396 და 1401 წ. № 4).

ორი ქალი გულშარი-საგან.

ერთი ქალი „მნათობისგან“.

37) მჰენიფნეველი II, ცოლი მისი გულქან, დედოფლის და (№ 5, ა). მეორე ცოლი მისი თამარი? („სულთა მატანე“).

გურგა 1459 წ. (№ 4).

რამაზანი 1459 წ. (№ 4).

38) შალვა II, სხანს 1446 (№№ 4' 5); 1459 (№ 4), 1460 (ურუღლის გუჯარი), 1465 (№ 4).

ლარგველი გიორგი ბერი

აკეროზ

რატი 1460 (№ 4) (ამისგან რატი-შვილები).

39) რამაზ I (№ 4). არ სხანს, რამაზს ერგო თუ არა ერისთავობა.

დემეტრე 1460 წ.

არსენი

ახანაძე

სიოონ ცოლი

შირმა (№ 4). საინერა-სათუნ

39) რამაზ I (№ 4)

40) ქვენიფხველი III, (№ 4) სსსს 1498 წ. (№ 4).

ამავე დროის ერისთვის შვილნი, ქვენიფხველები მანუწარ და სახლციხელი, აგრეთვე ათანასე და ცოლი მისი ნესტანდარეკვან, ის. „სულთა მატანეში“.

41) ლარგვილ III, ქვენიფხველი ბერიანი (№ 4)

ბერობაში ლაზარე. ცოლი მისი შირველი მარეს(?) ბქორე რენტი, მოღოზნობაში ეკეტირინე (სამეხის „სულთა მატანე“ ბ № 5, დ) ლარგველი ცოცხალი იყო 1553 წ. (№ 5, ა).

42) ელიზბარ (№ 9) სვიმონ მეფის დროს (ქ.-ცს. II, 28; 29).

მიქელ, ცოლი თინათა მატანეა). შალვა 1554 წლის უწინ მომკვდარა: № 5, გ.

43) ერასტი I 1553 (№ 5: გ, დ). ერისთავად მოსხენებულაა „სულთა მატანეში“ ბ რუბის წ. 1, გ. 43—44.

44) იესე I, შირველი ცოლი როდამ (№ 6, ა) მეორე ცოლი მასი ხურამზე: (№ 5: გ, ზ).

იოთამი † 1545 წ. ზეხალ † 1545 წ. ბესარიონ მოძღვარი (სულთა მატანეში). * შენიშ. ოთხნი ბიძანი ქვენიფხველისანი, ხანდოს 1545 წ. მოკლულნი, უნდა იყვნენ: შალვა(?), იოთამი, ხალ და მიქელ (№ 2, ბ).

ბიორბი (№ 6: ბ) ცოლი ანუბე. (სულ. მატ.)
შანა დ. ცოლი რუსუდანი (ს. მ.)
ბასილ (№ 6: ბ) ნიკოლოზ (უბის წ. 1, გ)

აიეთარ (უბ. წ. I. 46).

45) ქვენიფხველი IV, ცოცხალი იყო 1607 წ. სოლო 1608 წ. ლარგველი (№ 2, ბ) იყო (№ 2, ბ, 5, 6); ცოლი მისი მზისთანადარ (ibid).

46) ერასტი II ერისთავი 1608 წ. ლარგველი (№ 5: ზ, ც). წლიდამ ცოლი ელენე? (№ 5; ც).

ლარგველი? (ქ.-ცს. II, 522: 1648 წ. ასლო ხანებში).

46) შრასტი II ერისთავი 1608 წლიამ.

47) იასე II 1615 წ. (№ 5: თ; ი; ია) ცოლი მისი როდამი (№ 5: ი ღებ) ამ იესემ მძებნი გასწევიტა 1632 წ. (ქ.-ცხ. II, 43).

48) შანშე II 1622 (№ 4) დაკით შალვა (№ 5: ი)

50) იასე III, როდამის შვილი 1656; ზაალ 1660 ღ 1668 წ. (ქ.-ცხ. II, 51; 55; 541).

52) ღაკით II 1696—1700 წ. (ქ.-ცხ. II, 67; 58—67).

შ ე ნ ი შ ნ. 1669—1698 სჩანს ქსნიერისთავის შვილი ევღემოს პირველად შურბნელი, შერე მანგ-ლეული და შუანსკენელ მთავარ-ერისკოპოზი ქართ-ლისა (შუბ. წ. I, 54; გუჯრის წ. II, 187). სხვა აბუთებში ევღემოს მოხსენებულა რატიშვილად.

49) წა ელიზბარე ანლო 1662 წ. ანლო იწამს ხანგუში. თამარ (ქ.-ცხ. II, 54).

წა შალვაშ ცოლი ქეთე-კან (ქმ. მუხ. № 170, ბ. 492). 51) ღათუ-სა I (დაკით) 1674 წ. (ქ.-ცხ. II, 55; 58) 1696 წლამდი (ქ.-ცხ. II.) შერე 1700—1718 წ. (დაკითის შემდეგ).

53) შანშე II 1718—1741; ცოლი ელენე. 1741 წ. იავალეუბი დას-თხარეს შანშეს და იესეს და ერისთობა დროებით კადასრეს გივი ამილასორს, შერე კომშერ ნოლაგევილს. შანშე † 1754 (ქ.-ცხ. II, 451).

იესე ეულარდასი († 1745), ცოლი მარიამ, ამილასვარის ქალი. შირ-კელი ცოლი მისი ქეთე-კან დატყვევდა 1739 წ. (№ 3; ა. ქ.-ცხ. II, 92).

ქრისტეფო-რე, იგორ-თისა არქი-მანდრიტი 1735 წ.

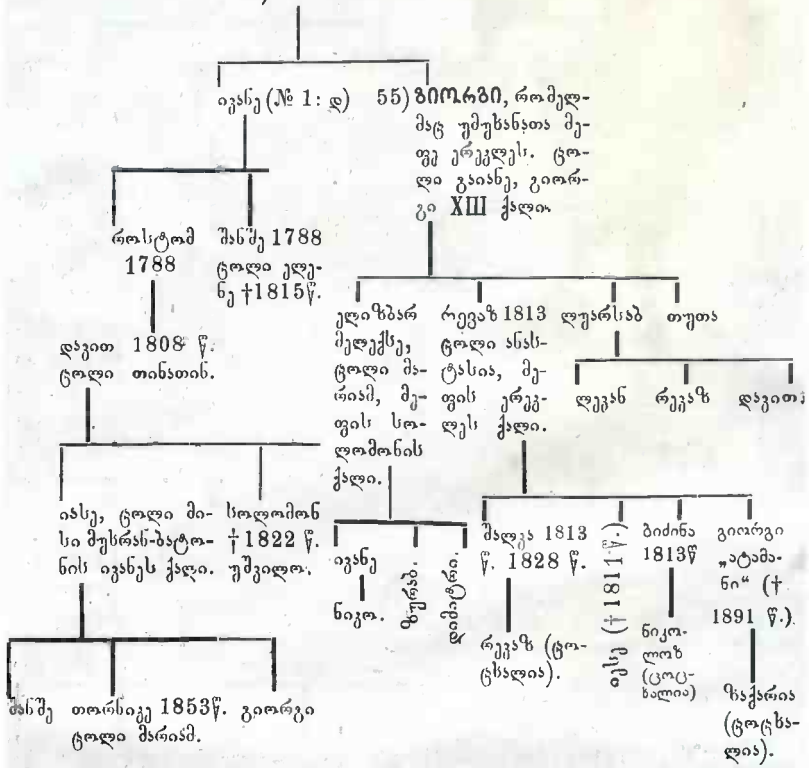
54) ღაკით III 1753—1756 წ. (ქ.-ცხ. II, 451; 471)

შანშე, სოფიო, ზაალ ორბე-ღანის ცოლი, † 1802 წ.

№ 1 ქალი, ბაბა-ნანის ცოლი.

შალვა 1762 ელიზბარე კარლავამ, შირკელი ექსარხო-მარშანოზ მიქელსი (1811—1817 წ.).

53) შანში II.

II. 1020 წ.—სიხელი მელქიზედეკ კათალიკოსისა.

სინოდ. კანტონის გუგუბები ზუნ ვიპოვეთ ორი პირი მეღქისედეკ კათალიკოსის სიგელისა 1020 წ. პირველი (№ 378) მე XII საუკუნის ხელთ არის დაწერილი ქალაღზე ხუნგურად, მაგრამ თავი აკლავ; სწორედ იმავე სიტყვით იწუება, როგორც დ. ჩუბინაშვილის მიერ გამოცემული იმავე სიგელის პირი (იხ. ქრისტომატიის მისი, გვ. 203—208). შედარებამ ცხადდება, რომ უკანასკნელი თვთ ის სიგელია, რომელიც ხელში ჭქონია თეიმურაზ ბატონაშვილს და აქა-იქ, ნაწილად-ნაწილად და ცოტადუნ შეცვლით და სიტყვა-დართვით შეუტანია „ქართლის ცხოვრებაში; გვ. 212, სტრიქ. 19—30 (სიტყვადამ: „და ქართვეთ“) და შედგების 213 გვერდის სტრიქონები: 1—8 და გვ. 218, სტრიქ. 9—18; გვ. 220, სტრიქ. 18—19 და გვ. 222, სტრიქ. 1 (სიტყვადამ: „სამწესოსავე თვისსა“) და 25 სტრიქონადამ ბოლომდის; გვ. 222, სტრიქ. 1—22. ეს თვთ ის სიგელია, რომელიც დ. ჩუბინაშვილს ჩაურთავს თვისს ქრისტომატიის რამდენადმე შეცვლილად.

მეორე პირი იმავე სიგელისა (№ 279) დაწერილია ქალაღზედეკ ჩინებულის მხედრულ ასოებით მე XVII საუკუნის ხელთ. ეს უკანასკნელი პირი იით არის შესანიშნავი და ძვირფასი, რომ მას თავი და ბოლო არ აკლავ. ორსავე პირს ქორანიკონი უზის :სმ: (1020 წ.) და აქადამ ცხადია, რომ დ. ჩუბინაშვილი, ბაქრამე და ბროსე შემდგარნი ყოფილან, როდესაც მათ ეს სიგელი მიაწერეს 1040 წ. (იხ. სემი „ქორანიკები“ გვ. 181—188). იმავე სიგელიდამ სჩანს, რომ მცხეთის ეკლესიის 1020 წელს გაწუხლებათ და არა ახლად აღუშენებათ.

ქ: სახელითა ყოვლად სახიერისა ლეთისა მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა, მეოხებითა ყოვლად წმიდისა ლეთის-მშობელისათა, ძლიერებითა ცხოველს მყოფელისა და პატიოსნისა ჯუარისათა, შეწვევითა ყოველთა წმიდათა ზეცისა და ქუეყანისათა, ესე დაწერილი მოვაკენენ და შევსწირე ყოველთავე ჩრდილოეთისა კედართა შორის უაღრესსა და უაღმატებულეს-უღიდებულესსა, წმიდასა და კათოლიკე სამოციქულოსა საყდარსა მცხეთისასა, სალოცველსა და სახლსა ლეთისა დიდებისასა და მას შინა ლეთივ აღმართებულსა სუეტსა ცხოველსა, კვართსა სამეფოსა და მირონსა ღმერთ-მყოფელსა და წმიდა-მყოფელსა ჩუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ქართლისა კათალიკოზ-პატრიარქმან მელქისედეკ, მას ჟამსა ოდეს უღირსი ესე ღირს ვიქვენ საკუთ პურობად წმიდისა ამის ტაძრისა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიისასა და შევამეკ სალხინებელად სულისა ჩემისა და წარსამართებელად ქრისტიანეთა და შევამეკ ყოვლითავე სამკაულობითა გარეთითა ბჭითა და გარეშემო სტოითა მოქმნითა და ზედბურვითა და შევამეკ ყოვლითა სამკაულობითა ოქროთა და ვეცხლითა, თუალითა და მარგალიტითა და საღეთოჲთა წიგნებითა და წყრითა და *).

*) ამას იქითი დაბეჭდილია „ქორანიკები“ გვ. 182—188 და ჩუბინაშვილს ქრისტომატიის, გვ. 203—208. აქადამე იწუება პირი იმავე სიგელისა № 378.

შევსკედე სუეტი ცხოველი ოქროითა და ვეცხლითა, და შევსკედე წმინდა საკურთხეველი ოქროითა და ვეცხლითა, თვალითა და მარგალიტითა, და მოვსკედენ კანკელნი და კარნი საკურთხეველისანი ოქროითა და ვეცხლითა და შევსკედე ძელი ცხოვრებისანი ოქროისანი თულითა და მარგალიტითა და შევსკედე წმინდა ესე სამარტივლოი ოქროითა და ვეცხლითა, თვალითა და მარგალიტითა და იმას შიგან დაუსვენენ ყოველთა წმინდათა ნაწილნი და ძელი ცხოვრებისა და დაუსვენენ ხატი ოქროისა, რომელი მიბოძა კონსტანტინე ბერძენთა მეფემან და სამარტივლოსავე შიგან დაუსვენენ ხატი ესე წმიდისა ღვთის-მშობლისა, შემკობილი ოქროითა, თვლითა და მარგალიტითა, რომელი მიბოძა ბასილი ბერძენთა მეფემან და ხატი ესე დიდი მაცხოვრისა საროთითა და გარეშემო თვლითა შემკობილი და სხვა ხატი მაცხოვრისა ვეცხლისა ოქროითა კურგებელი და ხატი ნათლის-მცემლისა ერთი და თოდორესი ერთი და საროთითა შექმნილნი ოქროითა და ვეცხლითა შექედილნი და სხვა ხატები საროთითა და ოქრო ფორტლითა დაწერილნი, ჩემნივე დასვენებელნი რიცხვით :ნე: და ბარძი-ფეშუში ოქროისა თვალითა და მარგალიტითა და მინასა ხატებითა შემკობილი და კავზი ოქროისა და ხუირნი ოქროისანი თულითა და მარგალიტითა შეკაზმულნი და სამწერობელნი ოქროისანი და მარგალიტითა შემკობილნი, საცეცხურნი და სასაკმეველნი ოქროისანი ერთი და სხუანი საცეცხურნი დიდნი ვეცხლისანი და სასაკმეველნი დიდნი, ორნივე ოქროითა კურგებულნი, და სადაგნი საცეცხურნი და სასაკმეველონი ვეცხლისანი დიდნი ერთი და სათანაონი საცეცხურნი და სასაკმეველნი ვეცხლისანი ერთი და ჯვარი ვეცხლისა სათანაო ერთი და ვეცხლისა ტაშტი წყვილი ბ, და ბერძული ტაშტი ბრაგი ვეცხლისა ოქროითი კურგებული ერთი და წიგნნი სამღთონი, რომელთა სახელები ესე არს: სახარების თარგმანი დიდი ერთი მათესი, მარკოზისა, ლუკასი და იოანეს თავისა, სახარების თარგმანი წიგნი ერთი და სახარებანი ოთხთავნი სამი; სათანაო ოთხთავი სახარება :ა: გარე თვლითა და მარგალიტითა შემკობილი, და მოწამეთა წიგნნი დიდნი; ზამთარ და ზაფხოლ ვგრევე ვეცხლითა შეკაზმულნი ლიკლოთა ვეცხლისათა ორნი და მღვდელ-მოდღვართ წიგნნი დიდი საწელიწადო ვეცხლითა შეკაზმული ერთი; მარგალიტი წიგნი წინამძღვარი :ა: დევლოლონი წიგნი ა; იოვანეს გამოცხადება წიგნი ერთი დედის ძმასა ჩემსა ანტონის ებოძა ჩემდა; ანდრია სალოსის ცხორება წიგნი :ა: დავითის თარგმანი წიგნი :ა: სათანაო მრავალ-თავი ერთი; იადგარი ახალი :ა: და კურთხევეანი საწელიწადო, რომელსა შინა სწერია ეკლესიის კურთხევა, ხუცეს-დიაკონთა კურთხევა, გარე ოქროს ხატითა მოქედილნი და ცურითა მოქედილნი :ა: კურთხევეანი სხვანი საწელიწადონი სრულნი ყოვლითა ფერთა გარე ვეცხლისა ცურითა მოქედილნი; სჯულის კანონი ახალი :ა: მარხვანი, რომელ სამეფოს იტყვიან :ა: და სხვა წიგნები თავი რვა და ორად გაყოფილი იადგარი მეხუტი, რომელსა შიგან სწერია განგება საწელიწადო :ა: მატიაენი სწინაონი და საალაპე-

ნი ვეცხლით მოქედლინი ერთი და მატინენი სათანაონი ვეცხლით მოკუა-
რილნი :ა: ეამის წირვანი სათანაონი :ა: ესე წიგნები, რომელ მე დამიწერია
ჯუშლად არს თავი :კე: საწიგნენი ოქროითა და ვეცხლით ცურვებულნი ერ-
თი, საკელაპტრენი ღიღნი სპილენძისანი ერთი და შემდგენი საკელაპტრენი
ვეცხლით ცურვებულნი :ბ: საკელაპტრენი რკინისანი ღიღნი :ა: და შესამო-
სელი სამღვღელ-მოდღვარო უქსინო უღლითა ონფორითა ხატოვანითა ოქ-
როვანითა და ყოვლითავე სრული. სამკლავენი :ა: მაზარა ნაფანდარი :ა: მწვა-
ნე ერთი და კვერცხის გული მაკანი ბერძული ოქროდითი ერთი და ბერძენ-
თა მეფისა რომანოზისა ნაბოდვარი შესამოსელი ოქრო-ქსოვილი ა, და მაზარა
ოქრო-ქსოვილი ერთი, სანაწილე ოქსინო გ; ზე-ასაყრობელი ხატუენი ოქ-
როთა :ა: სადაგნი სანაწილენი ბ, და რომელ ეზონი ჩემნი დაკიდებულნი არი-
ან ბერძენთა მეფემან ბასილი მიზოდნა, დაეჭვიღე ოქსინონი სამნი და სუნდეს-
ნი სამი, კვერცხის გული სუნდოსი :ა: საკარამანგნი ღიღნი გარეშე ოღვილ-
ნი, ვეცხლისა გრგოლითა შეკაზმულნი რვა: და ბაგრატკურაპალატისა ნაბა-
ძვარი ღიღი საკარამანი :ა:— და მონასტერნი და სოფელნი, რომელ მე მომი-
გიან ამის წმინდის დედაქალაქისათვის: ბერძენთა მეფემან ბასილი მიზოძა და
შემოსწირა კათოლიკე ეკლესიასა მონასტერი ღიღი კესტორი, რომელსა სო-
ფელი აქეს ას და ხუთი;— ტაოს ვიყიდე სოფელი ზადკარეკი ხოთითა აგარათა
და ძალისკევს ვიყიდე სოფელი ორთა სამითა აგარათა; ესე ორნივე სო-
ფელნი მათითა აგარათა მშათა ჩემთა განძითა ჩუიადეს და დაუდგე ამას წმინდასა
დედა-ქალაქსა შიგან აღაბი დღე ხარება; და კლარჯეთს მოვიგე სოფელი ერ-
თი სხლუენი და შევეთს მოვიგე სოფელი ღიღი სხლობანი, აგარა მისი ნა-
ღუარევი; და ჯავახეთს მოვიგე სოფელი ტონთიო, და კოლას მოვიგე და ავა-
შენე სოფელი ღიღი ოროტანი აგარათა; და ფანავრას ავაშენე სოფელი ერ-
თი მახაროენი; და საკოეთს შევიპყრენ და აღვაშენენ სოფელნი ორი — ნაქალა-
ქევი და ბერდაძორი; და ქართლს მონატერი პალავრა ოთხითა სოფლითა და
ცუქითი შესავალითა მისითა; ყინცუისი შესავალითა მისითა და შინდებისა ნა-
ხევარი; კურბითს :რა: აზნაორი, კარგი სოფელი ერთი; ჩოჩეთს უბანი ა; მიწა და
ვენახი სამეფო; ზეგანთა სოფელი ა, შიღარი სოფელი ერთი და კახეთს ახა-
ტანს უბანი ა და ნოსორნა სოფელი ა, და ერეთს მონასტერი ღიღითა ძალი-
თა და ლავოდევი და ერეთსვე კატეხისა ეკლესია, შესავალითა მისითა და
კაკს ვაჭარნი ათორმეტი და ზიარი სოფელი ღიღი :ა: ესე ყოველი სოფელი,
რომელი მომიგია და რომელნი სოფელნი ძეულად ჰქნოდეს ამას წმინდასა
დედა-ქალასაქსა, შესავალნი იყუნენ და მე მოვაქსენე გამზდელსა ჩემსა ბაგრატ
კურატპალატსა და შეუვალად გამიკადნეს და მიბოდეს სიმტკიცე შეუვალობი-
სა და რომელი ქალაქისა შესავალი იყო ამის წმინდისა დედაქალაქისაგან:
ცხუარი, ცხენი, ღვინო, ზედანი და რაცა იყო ყოველი ალი ამირმან ამოგ-
ვიგდო და ავკადე ამას წა კათოლიკე ეკლესიასა და ყოველნი სოფელნი, რო-
მელნი წმინდისა ამის კათოლიკე ეკლესიისანი არიან ავაშენენ და დაავენ ყო-

ველგან სახლნი და ავაგენ ეკლესიანი რიცხვით ყოველნივე (sic)*. — აწ წმინდანო, მღვდელ-მოძღვართა მთავარნო, რომელნი შემდგომად ჩემსა ღირს იქმნეთ წინამძღვრად წმინდას ამას დედა ქალაქსა და იხილნეთ ნაქმარნი ესე ჩემნი წმინდასა ლოცვასა თქვენსა მომიკსენეთ საწყალობელი ესე სული ჩემი, რათა თქვენცა ღმერთმან სასყიდელი მოგანიქოს ამინ. ქორონიკანი იყო :სმ: — და ამით ყოველთა ნაქმართა ჩემთა შემდგომად სამხრით საღაიკნოსა წმიდათა მოწამეთა სამარტვილოსა შიგან შევქმენ საფლავი ჩემი და დავდგი საკურთხეველი და ამა საკურთხეველსა ზედა დავაყენე ჟამის მწირველად ცოდვილისა სულისა ჩემისათვის გაზრდილი ჩემი იოვანე საფლავსა ჩემსა ზედა და უჩინე ამა საკურთხეველსა ჩემსა და და ჟამის მწირველსა მიესცენ თქმს გლახნი სამნი ფოძითა სრულითა და ვენახი ა, მიწა ა, წისქვილნი ა და ქალა და ოტათლოანს გლეხი ა, ციხე-დიდს გლეხი ა, ორნივე ფოძითა სრულითა და ვენახი ა; მცხეთას სენაკი ა, ბოსელი ერთი, ყანა ა, და ვენახი მცირე ა. ესე ყოველი თავის-უფლობით შეუვალად ჰქონდის ყოვლისა შესავალისა სასეფოსაგან, დიდისა და მცირისაგან და არა ვისა აქუს ამასზედ კელი, თუნიერ ხუცისა, რომელი საკურთხეველსა ამას ჩემსა ზედა ჟამსა სწირევდეს. ესე სიცოცხლესა ჩემსა გავაგე და ვითა ზემოთ დამიწერია, იოვანე საკურთხეველსა ჩემსა საფლავთა ჩემთა ზედა ჟამის მწირველად დავადგინე და მიუთუალე ესე, გასარმელი (Sic) ვირე ცოცხალ იყოს, დგეს საკურთხეველსა ჩემსა ზედა, ჟამსა წირვიდეს და მილოცვიდეს და შემდგომად მისსა შვილთა და შვილის-შვილთა მისთა დაუტეოს და იგი დგეს და ჟამსა სწირვიდეს და გვილოცვიდეს და შეუცვალებელად ჰქონდეს ესე გასარმელი საკურთხეველსა ჩემსა საფლავთა ჩემთა ზედა ჟამის მწირველსა ხუცესსა უკუნისამდე ჟამთა, ვიდრემდის წმიდა ესე დედა-ქალაქი ეგოს. და ამა სამარტვილოსა შიგან საკურთხეველი ჩემი შევმოსე საკრამანგი-თა, მოვქვიდე ვეცხლითა, და დავდგი ბარძიმ-ფეშხომი ვეცხლისა და კოვზი ვეცხლისა, სანაწილე და ასაპყრობელი და საცეცხური და სასაკმეგლონი ვეცხლისანი, შესამოსელი, საკრამანგი ა, ზეწარი, ა; და დავკვიდე ეზო საკრამანგ შეოღელი ერთი და ამას წმინდასა დედა ქალაქსა შიგან დავდევე აღაპი თვესა იანვარსა კდ. დღესასწაულსა ყოველსა წმინდათასა ღამის თევითა და ჟამის წირვითა აღსრულებოდის. აწ წმინდანო მღვდელთ მოძღვართა-მთავარნო, რომელი შემდგომად ჩვენსა და შემდგომითი შემდგომად ღირს იქმნეთ წინამძღვრად წმინდასა ამას კათალიკე ეკლესიასა და ნახნეთ ნაქმარნი ესე, ჩემნი განგებულნი ესე და განწესებულნი, რომელ ცოდვილისა ამის სულისა ჩემისათვის (დამიძს) და მიჩენია შეუცვალებელად და უქცეველად დაამტკიცეთ, რათა შემდგომად თქვენსა სულისა თქვენისა გაგებული და განწესებული თქვენი დაემტკიცოს. და რომელმან ქართლისა კათალაკოზმან, გინა რამანცა გუარამან კაცმან შემდგომად ჩემისა და შემდგომითი შემდგომად, ვიდრემ-

*) აქ ძველს გუჟარში № 378 დამატებულია :რე: (ქ. ო. 105).

დის წმინდა ესე დედა-ქალაქი ეგოს, ნაქმარნი და განწეგებული ესე სულისა სემისა-თვის შეუცვალოს, რომელი ზემოდგან ქვემოდმე დაგვიწერია, რასაცა ეპსა, რასაცა მიზეზისა მოღებითა აქციოს და ამა საკურთხეველსა და საფლავთა ჩემთა (ზედა ხუცესი) და ესე განსარომელი მოაკლოს, ანუ აღაპი ჩემი და ძმათა ჩემთა შეცვალოს, რისხამსცა მამა, ძე და სული წმინდა და წმინდა კათოლიკე ეკლესია, სვეტი ცხოველი, ხატი ღვთაებისა, ყდ წმინდა ღვთის მშობელი, ძელი ცხოვრებისა და წმინდა ესე მარტულინი და კლებულმცა არს წესისაგან საეკლესიოთა და ნაწილიმცა მისი იუდას თანა არს, რომელმან განყიდა უფალი ჩვენი იესო ქრისტე და დამკანისაჯების უარის მყოფელთა თანა ღვთისათა. ესე ვითა ზემო დამიწერია ქვემოთ კელითა ჩემითა დამიმტკიცებია. ვინ აქციოს კრულია დაუსაბამოს ღვთისა პირითა, წმინდისა ღვთისა მშობლისა მადლითა, წმინდისა კათოლიკე ეკლესიის მადლითა, წმინდათა მოციქულთა მადლითა და ყოველთა. წმინდათა მადლითა, კრულმცა არს ცათა შინა და ქუეყანასა ზედა სულით და კორკით ორსავე ცხოვრებასა ამისი გამტეხელი და ვინ დაამტკიცოს ჯუარი და კურთხევა აქუს. — თქვენ წმინდანო მღვდელ-მოძღვარნო, რომელთა ესე დაწერილი და განგებული სულისა ჩემის-ათვის ჰნახოთ, თქვენც სიტკიცე დასწერეთ. — ლეთივ დიდებულნო, (ძლიერო) ბაგრატ აფხაზთა მეფეო, და ნებითა ღვთისათა ყოვლისა აღმოსავლეთისა კურა-პალატო და ძლიერო მეფეო კვირიკე (კე), არწმუნოს ღმერთმან მეფობასა თქვენსა, ესე დაწერილი და განგებული სულისა ჩემისათვის კელითა თქვენითა დამიმტკიცეთ.

ესე ვითა ზემოთ მელქისედეკ ქართლისა კათალიკოსსა დაუწერია და საქმე სულისა მისისათვის გაუგია, მე ბაგრატსა ნებითა ღვთისათა აფხაზთა მეფესა და კურატპალატსა, კელითა ჩემითა დამიმტკიცებია, მტკიცე არს და უტკეველ ნებითა ღვთისათა. — ესე ვითარ, — დიდებულ ჰყუენ ღმერთმან სული მათი მელქისედეკ ქართლისა კათალიკოსისა, — სულისა მათისათვს გაუგია და დაუწერია და შემდგომად, აღიდენ ღმერთმან, ბაგრატ კურატპალატსა კელითა მისითა ჩაურთავს და დაუმტკიცებია, მეცა კვირიკე მეფესა და დისწულსა კვირიკე მეფისასა კელითა ჩემითა ჩამირთავს და დამიმტკიცებია, მტკიცე არს და უტკეველი ესე; და ვინ უტკიოს ესე ზემო-ხსენებულნი წმინდანი ყოველნი რისხვენ. — კულად *) ესე ვითა სულ-დიდებულსა და სულ-კურთხეულსა გამზრდელსა ჩემსა და ვჰადრო მამასა მელქისედეკ კათალიკოსსა დაუწერია და გაუგია თავისა სულისა-თვს, აღიდენ ღმერთმან ძლიერთა მეფეთა დაუმტკიცებია, მეცა უღირსსა, გლახაკსა რეცა სახელიც კათალიკოსსა დამიმტკიცებია, ქართლისა პატრიარქსა **) მტკიცე ჰყავნ ბრძანება მათი ქრისტიანეთაგანმან კაცმან. — ესე ვითა სულ-

*) გუჯარში № 378 ამ სიტყვის მაგაერ სწერია: „კ ღნ“, ე. ო. კიზიკელისონ.
 **) გუჯარში № 378 სწერია: „...რეცა სახელით :გ: (.ჴ:) დამიმტკიცებია :ჴს: ეს ორასა უნდა იკითხოვდეს ესრე: „რეცა სახელით კათალიკოსსა დამიმ-

დიდებულისა მამისა ჩემსა მელქისედეკს ქართლისა კათალიკოზსა *) (ქ:კ:) დაუწერია და იოანე მღვდელი დაუწერია და მათისა სულისა მღვდელად ჟამის მწირველად დაუწესებია და მისი გასარომელი უჩენია თვითთა კელითა სიმტკიცე დაუწერია, აღიდენ ღმერთმან, ძლიერთა მეფეთა დაუმტკიცებია, და მეცა გლახაკსა ქრისტეს მიერ კათალიკოზსა ოქროპირს ჩემითა კელითა დამიწერია, ჭ მათი ბრძანებული დამიმტკიცებია და მტკიცე არს უკუნისამდე, იოანეს-თვს და ნებიერი არს იოანე ყოვლისა ამის ბძანებულისა, ვისთვისცა იოანეს უნდეს მიცემად და დატევებად. და ვინცა ვინ რამანცა გუარმან კაცმან რასაცა ჟამსა ამისგან რაცა დააკლოს და შესცვალოს, კრულმცა არს წმინდათა მოციქულთაგან, ჯუართთა, წმინდისა კათოლიკე ეკლესიისა მადლითა და ჩვენითა ჯუართთა მკვდარსა და ცოცხალსა ზედა, ცათაშინა და ქუეყანასა ზედა, და თუ უქციოს და ამისაგან შესცვალოს, არსმცა კრული, წყეული ღვთისაგან და ჩუენგან.

ქუთაისის ეკლესიაში, რომელიც მიშენებულია დაძვეულ ბაგრატ III-ის ტაძარზე, ჩვენ ვაზოვნეთ შემდეგი ფრთად შესანიშნავი ხელნაწერი წიგნები:

I დიდი ხელნაწერი, სეფური-ნუსხა მე-XII საუკუნისა, სქელ ქაღალდზე in-folio, უთავბოლო; თითოეულს ბეგრადზე დატეულია 40 სტრიქონი. ხელნაწერი მეტად დაზიანებულია ნოტიოსაგან.

ეს ხელნაწერი შეიცავს „დაბადებას“ ანუ ძველ-აღთქმის წიგნებს განმარტებითურთ. ტექსტი „დაბადებისა“ დაწერილია მსკვილ ასოებით ზეაში; ხოლო გარეშემო ფართო არშებზე დაწერილია შუა გულში მოყოლებულ ტექსტის განმარტება ანუ სსოლიები, ხშირად კითხვა-შეკვებით. განსამარტავ სიტყვებს და ფრასებს ტექსტისას უწერია წითურად ციფრები ქართულ ასოებით (მაგ. 1, 4... 11 და სხ.) ხოლო ტექსტის და ან წითურების ზირ-და-ზირ არშიაზე გამოყვანილია იგივე ასოები და ზედ-მოხმულია განმარტება ანუ „სსოლიონი“ ამ ასოებით აღნიშნულ სიტყვა-ფრასებისა. უოკელ სსოლიონს ზედ აწერია სსელი იმ წმიდათა მამათა, რომელთა ნაწერებისაგან ამოღებულია სსოლიონი. ამ წარწერათაგან სხანს, რომ სსოლიები ეკუთნის წმინდა მამებს: სჯიზხოსს, თოდორიტეს, მინიკეს(?), სეკერ-მინიკეს, ეესების, ოქროპირს, აკაის, სეკერიოსს, ნოქელს (გრეგოლს), აზოატინს, კარილეს (კარილესი „ღლაფურათაგან“), სხვრინოსს, ორიგენს, ირინელს, აკვლას, სეკერიანე გაბაონელს, სეკერუსს, დიდუმოსს (Дидимъ) და სხ.

რადგან ამ წმიდა-მამების (II-V საუკ.) ნაწერები ნაკლებად არის ცნობილი სამეცნიერო მწერლობაში, ამის-გამო შემოხსენებულს სსოლიებს მნიშვნელობა უნ-

ტკიცების (ოქროპირს“. ხოლო სუბინოვი ასოებს :111: კითხულობს „ქორან-გონსა (ს)3“ (1060 წ.).

*) აქ გუჟარი № 378 უმატებს: „იოკანეს“.

და მიეცეს მეცნიერებაში. როგორც სჩანს, სხოლიები შედგენილია თვთ ქართველ მწერლისაგან, რომელსაც ყოველ განსამარტავ სიტუკა-ფრასისთვს გამოუწერია აზრი ზემოხსენებულ მამთა ნაწერებისაგან. შესანიშნავია, რომ თითოეულს განსამარტავ სიტუკას ან ფრასას მარტო ერთი სხოლიო აქვს, ერთის რომლისამე ზემო აღრაცნილ მამთა ნაწერებისაგან ამოღებულა.

ჩვენი ქართველთათვის და ქართულ მწერლობისთვის სხოლიებზე უფრო ძვირფასია თვთ ტუქსტი დაბადებისა, რადგან, როგორც ცნობილია, ჩვენი ძველი დაბადება, მე-XI საუკუნეში გიორგი მთაწმიდელისაგან სელახლად გადათარგმნილი და გასწორებული, არსად მოიპოვება, და თვთ კასტანგ-მეფემ ვერ იპოვა, რაისაგანო რამდენიმე წიგნი ძველის აღთქმისა სლავიანურ ენადამ გადათარგმნულეს (ანუ, უკეთ რომ ესთქვათ, გადიოამისნიჟის) არზილ მეფემ და იასებ სამებელის კომმისიამ (სისზე იხ. „იასებ სამებელი“, ჩემი გამოკვლევა, ჟურნ. „იკურა“ 1884 წ. № II—III და აღ. ცაგარდის «СВѢДѢНІЯ» Т. I, გვ.). ათონში დაცული მე-X საუკუნის დაბადება ზირანდელ დროის დაბადების ზირია და არა გიორგი-მთაწმიდელისგან თარგმნილი და შესწორებული.

სამწიფხაროდ, ჩვეგან ნაპოვის დაბადებას თაზ-ბოლო ავლია. მაგრამ ამ ნაკლს შესამინეკვად აღაკებს მეორე ცალი სელნაწურ დაბადების მე-XIII საუკუნის სელით დაწერილი, იმ ვარისავე სხოლიებით, რომელიც ჩვენ ვიპოვეთ იმავე ეკლესიაში, თუმიც ეს უკანასკნელი დაბადებაც მეტად დაზიანებულია. ერთი მეორის შესწორებით ჩვენი დაბადება, გიორგი-მთაწმიდელის თარგმნილი, შეიძლება აღიმოს. გარდა ამისა ჩვენ ვიპოვეთ მესამე ცალი დაბადების, მხედრულად ნაწერი მე-XVI საუკუნის სელით, თულებით საკრებულა ტამარში. ამ უკანასკნელს შესანიშნავ სელნაწურსაც თავი და ბოლო ავლია (თავში ავლია ოთხი რვეული ანუ 32 ფურცელი), მაგრამ რაც დარჩენილია, კარგად შენახულია (დარჩენილია მესთე რვეულიდან 69 რვეულამდი, ე. ი. 520 ფურცელი ანუ 1040 ტკერდი).

აქიდან სჩანს, რომ წინააღმდეგ კასტანგ-მეფის მოწმობისა, საქართველოში გიდეკი მოიპოვება გიორგი-მთაწმიდელის დაბადება. იმედა უნდა ეაჭონიოთ, რომ ჩვენი მწერლობა და სასულიერო მთავრობა მაჰტეკეს უურადლებას ზემო-ნაჩვენებ სელნაწურებს და დაბადების ახლ გამოცემის დროს ისარტებლებს და ისელმძღვანელებს იმ ვარანტებით. მიუღილებული საჭიროებაა, რომ თუ სსკა ვარანტებს ვერ აღმოკაჩნთ, ესნი მისიც არ დაეკარგოთ, რადგან თუ დაბადება დაგეგეკარგა, მეორე გიორგი-მთაწმიდელს, ამ დაჭეეთების დროს, უმეტეელია, ვერ მოგესწრებით.

ზემოხსენებულს სელნაწურს სჭირია სრული აღწერა. ჩვენ მხოლოდ მოკლე აღწერისათ მისს შენაარსს.

სელნაწური იწყება 1) ლეკიტელთა მეორე წიგნიდან და შეიცავს სრულად მესამე წიგნს: 2) წიგნი მესამე ლეკიტელთა კეთრისათვის, თავი :იდ:“. თავებად არ ყოფილად დაყოფილი, მაგრამ მე-XVII საუკუნის სელით შემდეგ მიუწერიათ თავები;—3) რინცხუნი ძეთა ისრწლისთანი აღწერილი მოსესი“ და ზედვე სსკა სელით: „თავი 1“.

ეს წიგნი ესრე იწყება: „ღა იტყოდა უფალი მოსეს მიმართ უღაბნოსა სი-

ნამსახა, კარავსა შინა წამებისასა, ერთსა მეორისა თთვისასა, წელსა მეორესა გამოსლოვისასა“...

იქვე ამავესა არშაზე წარწერა ტექსტის ხელთ, სხვა მელნით: „მეორესა თთვისა მეთესა (ე. ი. 10-ს აწრილს) კათალიკოზ ყვეს ბერი ევსტრათი“. რადგან ქართლის კათალიკოზებში ევსტრათი არ სჩანს, ამის გამო ის უნდა იყოს იმერეთის კათალიკოზი, რომელიც ისტორიამ არ იცის. მე-XII საუკუნეში ცნობილი ევსტრათი ბერი მთაწმიდელი იხ. ჩემს «ქრონიკებშია», წ. I, გვ. 213; 232. შეიძლება ეს ევსტრათი გზად დაესკათ იმერეთში გიორგი-მეფის დროს († 1112).

მეთორმეტე რკვეულის მესამე ფურცლის მეორე მხარეს არშაზე აქვს შემდეგი წარწერა ტექსტის ხელთ წითურად: „სხვსაჲ“. „ესე საოლიონნი (სხოლიონნი?) ყოველნი იმერისა პირისა კამენსა შეეტყულებინ: და რომელთაგან მუნ არა დაეტეოდეს სიგრიძთა - ერთისა მის დიდისა სხოლიონისაჲთა. რომლისა მუნ დაწერაჲ საჰირო იყო. რომლისაჲცა დაწყებაჲ არს, ესე: შესწავებულ უკუჲ იყავნ, ვითარმედ ვითემე ესე ჰგონეს მისთჲ“:

აქ მოხსენებული კამენი იყო მე-V—VI საუკუნის ქართველი მთარგმნელი წიგნთა (ამ კამენზე იხ. ჩემი „ქრონიკები“, წიგ. I, გვ. 223).

3) მეორე სასჯულოჲ აღწერილი მოსესი წწყლისა და შჯულის მდებელისა“.

ეს წიგნი მოსესი იწყება ესრე: „ესე სიტყუანი არიან რომელთა ეტყოდა მოსე ყოველსა ისრაელსა“.

მეთოთხმეტე რკვეულის მესუთე ფურცელს არშაზე აწერა: „კაპადაოკთა იტყეს დამკვდრებულად იროირითგან ვიდრე ლაზადმდე, რომელთა განასხნეს. ოდესმე ეველნი“:

მეთოთხმეტე რკვეულის მეორე ფურცელზე აწერა არშაზე წითურად: „ესე სხოლიონი იმერისა პირსა შეეტყულებინ: გარნა დედასა ესრე წინა-უკმოდადებით ეწერა“.

მეჩვიდმეტე რკვეულის მეორე ფურცელს არშაზე აწერა „ლიმენი:“ და იქვე მოყვანილად არშაზე კამენის კარანტი ძველის აღთქმის („რიცხუთა“) თარგმანისა, ხოლო ამის ჰირდაზარ შიგ ტექსტში წა გიორგი-მთაწმიდელის თარგმანი, ესრე:

არშაზე წითურად კამენის ძველი თარგმანი:

„და ვინ არს კაცი, რლსა მიეთხოოს ცოლი და არა შეერთოს. ებლოდენ და მიიქცინ სახიდ თჲსსა. ნუ სადა მოკუდეს ბრძოლასა შა, და კაცმან სხუამან შეერთოს იგი“.

ტექსტში სწერია (გიორგი-მთაწმიდელისა):

„ვინ არს კაცი, რნ აღაშენა სახლი ახალი. და არა ჰყო სატფური, მისი, ვილოდენ და მიიქცინ სახიდ თჲსსა, ნუ უკუჲ მოკუდეს ბრძოლასა შა. და სხუამან კაცმან ყოს სატფური მისი... (და სხ.)“

ამ საირად ჩვენს წარწერას გაძღვეს ახალს და ძვირფასს ცნობებს: 1) კამენი, რომელსაც უთარგმნია ქართულად შექელისის წმიდანების ცნობება (იხ. ჩემი „ქრონიკები“ წ. I გვ. 223) დაბადების წიგნის მთარგმნელად უთავდა, და აქ, ამ წარწერაში, ერთი ნიშნით გააქვს მისის ნათარგმნისა; 2) როგორც შედარებადამ სჩანს, კამენს უთარგმნია ებრაულ ტექსტით, ხოლო წა გიორგი მთაწმიდელს — სამეოცნა-ათთა მთარგმნელთა ტექსტით. ამ უკანასკნელის აზრის სრული გამოჩვენება ცხლად შრომას ითხოვს.

4) „იისოვ ნავისი“. ეს წიგნი იწვეება ესრე: „თა იყო შდ აღსრულებინა“...

5) „მსაჯულნი“. ეს წიგნი „მსაჯულთა“ იწვეება ესრე: „და -- აღსრულებინა იისიუდა“...

6) „როვითი“. ამის შემდეგ ბერი ავლია, ფურცლებზე არეულია და გულდადებით შრომა უნდა მათს დაწეობას და ცნობაში მოყვანას.

6) „ეფთხილი“. — სსკა წინასწარმეტყველების წიგნების ფურცლებზე არეულია და მტკად დაზიანებული.

შესანიშნავია ისიც, რომ ღოგიერთი წიგნები არა თუ თავებად, არამედ მუსიკებადაც დაუყვიათ მე-XVII—XVIII საუკუნეებში და არაბული ციფრები დაესვათ. აქა-იქ იპოვება იმისი კვლიც, რომ მერმინდელს დროებში (XVIII საუკ.) ბევრი ტექსტი შეუსწორებიათ ახალ დაბადების ტექსტთან. ყველა ამას სჭირია გულდადებითი შესწავლა და გამოჩვენება.

ხელნაწირი ქუთაისის ტაძარში, სობორში, ძველს ქალაქზე მე-XII საუკუნელით in folio, შეიცავს ბასილ დიდის ასკეტიკონს, გადაწერილს, რამდენადაც გიცნობთ, თუ ეფრემ მცირის კელით, ბოლოს წარწერა ტექსტის ხელით: „დიდება და მადლი ღა. აქა სრულ იქმნა ასკეტიკაჲ დიდისა ბასილისი“:...

და ზედვე: „საცნაურ იყავნ, ვითარმედ უმეტეს ათორმეტისა წლისა ეამთა მოველოდენით პატრონისა მღვდლისა პროკოპის მკერ თარგმნელის ასკეტიკასა ამას წისა ბასილისისა: და გინათუ ეამთა სიჰავითა, ანუ კაცთა სიგრილითა არავინ მოგვტანა, არცა ზემოთ, არცა სამეფოთ: ამისთვის ვითარცა სასოწარკვეთილი მისიგან. ბრძანებითა წისა მამისა ანტონი ტბელისათა პირველ ესოდენთა წელთა დაწყებულსა. ვიძიულე ბერძელისაგან თარგმნად. რამეთუ მაშინ მეწყო ოდენ. და რაჲ მესმა დავიცადე. დღითი-ღღე წყურვილად მოლოდენითა მისითა: ხოლო აწ შიშითა ეამთა და გზათაგან ვერ მოწვენი-სათა ვთარგმნე ამით გულის სიტყვთა. რათა უკეთუ ოდესმე მოიწიოს მისი თარგმნილი: მისი იპურათ ვითარცა უხუცესისაჲ. და ესე ვითარცა უმრწემისაჲ: და რომელი რაჲმე მუნ ჰმატდეს გინა აქა ორთაგანვე უმჯობესი შეიძინეთ. და სხუტბრობაჲ ნუვე გიკვრს: რამეთუ თუ ბერძელნიცა წიგნი ვითა-

რიცა ვინ ღვდაჲ ჰპოვოს ეგრე გარდაიწერებინ. და თუთ (თუთ?) ორთა წიგ-
ნის საცაეთა სვემონ წმიდისათა ასკიტკონნი. სხვთა და სხვთა ჰმატლეს ურთი-
ერთას: ამისთვის თულისაჲცა მოვიღეთ: და თვთ მათვე ბერძენთა უბრძენსთა
და უსულიერესთა კითხეთა ძალისებრ სისრულე და სიმართლე ვიხარ-
კე: - : - : - : -

არბიებზე აქა-იქ სხოლები უწერია. ამ სხოლებში ყურადღების ღირსია შემ-
დეგი: ტუქსტის ზირდაზირ, სდაც სწერია: „და განვიდეს მიგებებად სიძისა და სძლი-
სა“ არ შაჲზე გამოყვანაღას შეიდეგი: „შეისწივე რამეთუ ძუტლთა სახარებათა ბერ-
ძულთაჲცა ყოფილა სიძისა და სძლისა: ხოლო აწ არცაღა მათთა არს და არცა
ჩუწნსა სახლსა (სახარებასა): რამეთუ უსრულესისა მიმართ წარემბატა ეკლესიაჲ
ღვთისაჲ (ღ.ჲ)“.

აქიღამ ცხადია, რომ მე-XI საუკუნის მწერალი ეგრემი ახალ სახარებად უწოდს
წა კეთიმის და გიორგის: თარგმნიღს, ხოლო ბეკელს სახარებად — უწინდელს მე-
IV—V საუკუნეში თარგმნიღთა. *)

მას მოსდეკს წმიდანების ცხოვრება, რომელიც დახოლოკებულაჲა წარწერთ:

„ქ. ამას წიგნსა ეწოდების ფილოთეონ ისტორიაჲ. რომელ არს ღ-თის
მოყრებით თხრობაჲ: რამეთუ ვითარ იგი კლემეჲქსსა და დიოლოლონსა იგივე
ბერძული სახელი უწოდიან ქართულადცა. ეგრეთვე ამისთვის უსაკუთრეს არს
წოდება ფილოთეონ ისტორიაჲ: — რომელი ესე თვთ აღმწერელისა ამისისა
თეოდორატესგან სახელდებულ არს ამისდა: ხოლო საჭირო არს თქმად თვთ

*) აქ საწიროდ ვრაცხ შეგნიშნო ისიც, რომ ჩვენის აზრით, ეგელა ჩენი მკვლე-
კარნი დიდათ შემდგარნი არიან, რო დეს აც იგინი ამტკიცებენ, „ქართლის-ცხოვ-
რების“ მისჯელით (გვ. 110), ვითომ სახარება ზირკელად თარგმნიღი იყოს (ქარ-
თულად) 434 წელს დედოფლის საგდუხტისთვის. საჭმე იმაშია, რომ ქ-ცხოვრების
(გვ. 110) აზრი ჩვენ მკვლევართ სწორედ კერ გაუგიათ. ქ-ცხებით საგდუხტი იყო
რანის ერასთვის ბარზახადის ქალი და მამსანდამე სხარსი. როდესაც იგი მირდა-
ტის: მეუღლედ გახდა, მან ქართული არ იცოდა და ცეცხლ-მსასური იყო. მაგრამ
„ამან საგდუხტ ღვთოფაღმან გამოიკითხა სჯული ქრისტესი, რამეთუ ქმარმან
მისმან მოპვარანა კაცნი სჯულის მეცნიერნი (სხარსულის ეჩის მცოდნენი), და
უთარგმნეს სახარებაჲ უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესი და ამხილეს, ვითარმედ
ქეშმარიტი ღმერთი ქრისტე არს... მაშინ საგდუხტ გულის-ხმა ჰყო და ცნა
სჯული ქეშმარიტი და დაუტევა ცეცხლის მსახურება, ნათელ-ილო და იქმნა
მორწმუნე და ამან აღაშენა სიონი სამშვილდისა“ (ქ-ცხ. I, 110). — ცხადია,
რომ საგდუხტისთვის, როგორც სხარსისთვის, „ქართულით სხარსულად უთარგმნათ
სახარება, რადგან მან ქართული არ იცოდა. აქ სხვა-აზრის დადება შეუძლებელია.
აზრადაც მოსასლკელი არ არის, რომ ქართველთ მირანინდამ საგდუხტამდინ მთე-
ლისა საუკუნის განმავლობაში სახარება არ ჰქონოდალე ქართულ ენაზედ და მხოლოდ
მეხუთე საუკუნეში ერთის ქალისთვის, საგდუხტისთვის, ზირკელად ეთარგმნათ ქარ-

მისდა თეოდორიტესთვისცა რათა უწყოდით: . . —

თეოდორიტე არს ნათესავით ანტიოქელი. სადა იგი იშვა და აღიზარდა. და განისწავლა: რომლისა საზომსა გონიერებისა და სწავლულებისასა ცხად ჰყოფენ აღწერილნი მისნი: რომელთა მიერ თავთა გამომეტყულთა და აღმწერელთა თანა შერაცხილ არს ბერძენთა შორის: . რამეთუ ვინააფთვან გამორჩეულ იქმნა ებისკოპოსად ქალაქისა კროასა. რომელი ახლავს დიდსა ქალაქსა ანტიოქიასასა: მიერითგან ვითარ თვთ მისწერს ლეონ ჰრომთა პაპისა. არარაჲ კორციელი განსაგებელი უღუწიეს: თვნიერ წინამბრძოლობაჲ ეკლესიათაჲ: რამეთუ იტყვს ვითარმედ სამასი ეკლესიაჲ შეესძინე მწვალებელთა და მეკრპნეთაგანი მართლ-მადადებელთა ეკლესიასა: . ამასთანა ყოველთა ძუელთა და ახალთა წიგნთა თარგმანებანი აღუწერიან დაბადებთგან ვიდრე სამოციქულოდმდე: და სხუანი პირად-პირადნი საეკლესიონი ჟამთა მოთხრობანი: და ბუნებათა მეტყუტლებანი: რამეთუ სიჭაბუკითგან იწყო და დღად სიბერედ მიიწია: - :-

არამედ შურითა ემშაკისაჲთა დაკნინდა წარმატებულებაჲ მისი: რაჟამს თანა შემწეობისათვს თვისსა მამაქმთავრისა] ანტიოქელ პატრიარქისა [წინააღმდეგობანი თავნი დაწერნა [კვრი]ლეს მიმართ აღექსანდრიელისა: . რამეთუ დრტენვიდეს მისთვის. რომელ თვნიერ თანა დახუდომისა მათისა ქმნა მან კრებაჲ ეფესოსასა და განკუეთაჲ ნისტორისი: ვინაჲცა წინააღდგომაჲ კვრილესი. შემწეობად ნისტორისსა შეურაცხეს მას: და განავდეს ეკლესიით: ვიდრემდის ბრძანებითა ლეონ ჰრომთა პაპისაჲთა კდ შეიწყნარა იგი კრებამან ხალკილონისამან. და სიყდარსა თვისსა დასუეს და რიცხუსა მათსა თანა აღმავსებელ ყვეს: და მიერითგან ყოველნი ხალკილონისა კრებისა შემწყნარებელნი თევდორიტესცა შეიწყნარებენ: და მხოლოდ თავთა მათ მის მიერ დაწერილთა წინააღსაღმდეგად კვრილესსა შეაჩუტნებენ და განავდებენ: ხოლო სხუანი წერილნი მისნი დღად წარჩინებულად და საზებუროდ ჰქონან: და თვთ თეოდორიტე ვითარცა არსცა წინამბრძოლად მართლმადიდებელთა კრებულისა აქუს. ძლიერებისათვს სიტყუათა მისთაჲსა და ბრწყინვალეობისათვს ცხორების მისისა: . ; .

ამის მიერ აღწერილისა ამის ფილოთეონ ისტორიასა მოსურნე იყო წა და ლთშემოსილი ბერი ჩნი ანტონი. და მისითა ბრძანებითა და ლოცვითა

თუჲად, მაგრამ ამ ეთისკას სკენ შეიდეგ დაკებრუნდებით. აქ მხოლოდ მოგისჩინებთ, რომ წ. ვითვისი წიგნთ-საცავსა ინასება ორი ძველი სამოციქულო დაწერილი ერთი V^{II}—V^{III} ს. სუგ., სოლო მეორე IX—X ს. სუგ. ხელით), რომელთა წინასიტყვაობას წარწერთაგან საეკლესიისებეღია, რომ სრული სამოციქულო სათაურითურთ უთარგმნათ ქართულად „მეოთხესა (წელსა მეფობისა) არკადისსა და მეხუთესა (წელსა) ჭონორისსა“ ე. ი. 399 წელს. მოსჩინებულს სამოციქულოს ფრიად მნიშვნელობა აქვს ქართულ მწერლობისთვის და უმეტეს მენციურებისთვის.

ითარგმნა ესე თვთ მისდად: რათა მსგავსი მსგავსთა თანა იშუპბდეს. რომელთამე ჰყდებოდის (sic). ხოლო რომელთამე შეესწორებოდის. და 'არსმცა ვითარ იგი არს. მათებრვე სრულ ლუწლითა. და მათთავე შემკულ გვრგვნითა: . . ხოლო აქუს წიგნს ამას ფრიადი სიღრმე სიტყუათაჲ: უმრავლესი ბერძულად. და არა მცირედი ქართულადცა: რომლისა შეცვალეზა და გამარტივეზა არა ძნელიყო. გარნა შემინდვეთ უღირსსა მონასა თქუნესა ეფრემსა მცირესა. რამეთუ ესრეთ უმჯობეს ვგონე რათა ხატი და მოქცევი სიტყუათაჲ იგივე აქუნდეს ბერძულისაჲ: რამეთუ ესეცა არავე უკმარ არს მათთვის რომელნი ჟამ ზრდილ არიან სძითა სიტყუათა მარტივობისაჲთა და მიწვეულ ჰასასკა მტკიცისა საზრდელისასა: ხოლო მოქცევობაჲ სიტყუათა ამის წიგნისათაჲ ესე ვითარი რაჲმე არს: რამეთუ რაჲჲს სიბრძნის მოყუარე ანუ ღ'ის მგალობელთა მწყობრი თქუას. მონაზონთა სახელად: რამეთუ ქეშმარიტად ფილოსოფოსობად ესე იგი არს სიბრძნის მოყუარებად ქეშმარიტსა მონაზონებასა სახელედების. ხოლო ღ'თის მგალობლობაჲ წ'ისა დიონოსის სიტყუათაჲ არს: . და კ'დ რაჲჲს მონასტერსა იტყოდის. ოდესმე არვედ უკმობს. ოდესმე სიბრძნის საწურთელად ოდესმე სტადიონად: . ესე და ესე ვითარი ქტეულეზა გინა თხზულებაჲ სიტყუსაჲ, არაუკმარ არს სწავლის მოყუარეთა და კეთილად გამოძეიებელთათჳს. რათა წინაგანზხადნეს უღრმესთარე წიგნთათჳს: . .

ზანდუკი წიგნისა ამის: **Է**: იაკობისთვის: . **Կ** იელიანესთვის: . **Կ**: მარკიანესთვის: . **Ծ**: ვესევისთვის: — **Կ**: პოპლიოხსთვის: **Կ**: სემეონისთვის ძუელისა; **Ն**: პალადისთვის. რ'ლისა არს პალადე წ'ჲ: — **Կ**: აფრატესთვის: **Ը**: პეტრესთვის: **Կ**: თეოდოსისთვის. რ'ლსა არასტისისა თეოდოს წ'ჲ უშენებია: . **Կ**: რომანისთვის: . **Կ**: ზინონისთვის: **Կ**: მაკედონიოხსთვის: — **Կ**: მისუმეასთვის: . **Կ**: აყესიმახსთვის: — **Կ**: მარონოხსთვის: . **Կ**: აბრაჰამისთვის: . **Կ**: ვესევისთვის: **Կ**: სალამანისთვის: **Կ**: მარისთვის: — **Կ**: იაკობისთვის: . **Կ**: თალასოხსთვის: . და ლიშნასიოხსთვის: **Կ**: ივანესთვის: **Կ**: ზევინაასთვის და პოლუზრონიოხსთვის: . **Կ**: ასკლიპიოხსთვის: . **Կ**: სემეონისთვის პალაბელისა: . **Կ**: ვარადატისთვის **Կ**: მალელესთვის: **Կ**: მარანაასთვის და კვრასთვის: **Կ**: დომინიანასთვის.

„სიტყუაჲ საღ'თოჲსა სიყუარულითათჳს“ და იქვე წარწერა:

„შეისწავე- რამეთუ შუენი თხრობანი თვთ კერძონი სხუთაგან სმენილნი დაუწერიან ძუძლად ყოფილთანი: ხოლო რვითგან ოცდაერთამდე მათნი. რომელნი მისთა ჟამთა შ'ა აღსრულებულ არიან და თუალითაჲ უხილვან: . ხოლო ოცდაერთითგან სხუანი ყოველნი ჯერეთ მაშინ ცოცხალ ყოფილ არიან ოდეს ესე მათთვის დაუწერიან: . .“

იქვე წითურად:

„ქ. ნეტარისა: თეოდორიტე; ეპისკოპოსისაჲ: კვროს ქალაქისაჲ; ღ'თის: მთყუარებითი: თხრობაჲ: გინათუ: მოლუაწედა: მოქალაქობაჲ: . . .“

ბოლოს:

„თეოდორიტე ეპისკოპოსისა კვროს ქალაქისა ცნობებამოღწე-
თა მოქალაქობისაჲ. დიდება... მამასა და ძესა და სულსა წესა, რომელ-
მან... სრულ ყო ესეცა წიგნი მამათაჲ: ლოცვითა ბერთა ჩუნთათაჲ: გვედ-
რები ყთა მკითხველთა და მსმენელთა და გადამწერელთა: რათა ლოცვასა
ჰყოფდეთ ლთშემოსილისა მამისა ანტონი ტბელისათჳს, მოძღუართა, მშობელ-
თა, ძმათა და შვილთა მათათჳს, რწნ ოხითა თჳსითა ლთისა მიმართ უბრძა-
ნა ჰირუტყვ სახეობასა ჩემ მცირისა და უნჯოასა ევრემ უნარჩევვისისა მოწა-
ფეთა მისთასა, რათა სახელად სიწმინდისა მისისა გამოვსთარგმნო ბერძელისა-
გან ახლად ქართველთა ენასა ცხოვრება ესე წთა ამით მამათაჲ, რომელნი
განბრწყინდეს ანტიოქიას და გარემო სანახებთა და საბრძანებელთა შორის მის-
თა. უკეთუ რაჲ აქ შინა კეთილად ქმნილი გეპოოს იგი ლთისა სამადლობელ
და მათდა სალოცველ ყავთ: ხოლო მე ცთომილებჲ ოდენ მომიტყვეთ. რა-
მეთუ იგი ოდენ არს ჩემი უღებებისა დაუღირსებისა ნაყოფი, ხოლო კეთილი ყი
ლწა არს და თარგმნობჲ ესე ჩემი საბაჲს და ანტონის მადლითა და ლოცვითა
ქმნილ არს: რლთა საუკუნომცა არს საკენებელი და კურთხევაჲ მათი“.
(*სუადრე ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 220*).

სსკჲ ხელით (XV საუკ.) წითურად: „ლო შე ცი ხარიტონ...“
მე-XVI საუკ. ხელით: „ლო შე ფდ ცი იე პატარიძე...“
მერე მასდკეს წა ანტონის ცხოვრება ფდ ვრცელი, ბოლო აკლავ.

ნიკორწმინდის სიგელი XI საუკუნისა.

დადებულის ტაძრის ნიკორწმინდის (რჭაში) გუჯრებში ჩვენ ეპიპოკთ ტუჯის
გრძელი სიგელი (გრაზნადი) სუგურ ნუსხად საწერი, რომელსაც თავი აკლავ და ბოლოც
მოწყვეტილი და დაზიანებული აქვს: ზალეოკრაფიული მისი ნიშნები გვიჩვენებს,
რომ სიგელი დაწერილია მე-XI საუკუნის ხელით; ამას ეთანხმება თვთ შინაწინა
სიგლისა, რომელშიაც მოხსენებულნი არიან იმავე საუკუნის ისტორიულნი შირნი:
იოანე, ერისთავთ-ერისთავის დამპყრობის მე, რომელიც სწინს 1058 წ. და მეფის
გიორგი II-ის დროს (იხ. ჩემი „ქრონიკები“, წ. I, გვ. 204 და ცალკე გამოკლე-
ვა: „Къ материаламъ по исторіи Грузин“, დაბეჭდილი ჟურნალში: „Въ ПМП-
Общ. Ист. и Древ. Россійскихъ“, т. 174, 1895 წ.); კასპური, რომლის დროს
აღშენდა ნიკორწმიდა ბერატ IV-ის მეფობაში (Brosset. Rap. XII, 55—60), კარაზ-
ჯახე, ქველას ძე და სსკ. ეისგან არის მიცემელი ეს სიგელი, რომელშიაც აღწერილია სია
ურნობ შირისაგან შემქნელ ნიკორწმინდის მამულისა და ნიკოთულობისა, არა სწინს.
მაგრამ ცხადად დასანსია, რომ შემქნელი თვთ ნიკორწმინდელია (ე. ი. ნიკორწმი-
დის წინამძღვარი), რომელიც ამბობს: „მე დამხვდა იოდგარი ნახევარ დაწერილი
:ა: (ე. ი. სიგელი) და გაეასრულე ყოვლითავე სისრულითა: შეემოსე და მოე-

ცარიე და შებენი და მისისა დაწერისა და შეკანონისათჳს მივეც ღრაჰკანი
 ღლუკატი :იე:“ და სხ. ფრასა: „მე დამხვდა“ გუგულისხმებანებს, რომ სიგლის
 მიმცემელი ნიკორწმიდის უცნობი წინამძღვარია, რომლის უწინ სხვა წინამძღვარი მჴდა-
 რა ნიკორწმიდას. ესეუ აზრი უმეტესად მტკიცდება სიგლის ფრასითა: „რომელნი
 მე თვთ მიყიდიან რიცხვთ ოც და-ათი ესე, რომელ აქა შიგან დამიწერია
 ...ყოველი ერთგულებით მიმსახურებია წმიდისა ნიკოლოზისათჳს და პატრო-
 ნისათჳს....“. რადგან ამასთან სიგლიდამ სჩანს, რომ შემწირველი მდიდარი და
 წარსინებულ გვარის კაცია, ამისგანომ ჩვენ კვტი არა გუჴქს, რომ ამ სიგლის მი-
 მცემელი არის კირილე, ძე ერისთავთ-ერისთავის რატისა. ამ კირილეს შეწირუ-
 ლობათვან აქამდი დარწმინდა ნიკორწმიდაში ძირფისი ჟუკარი გრაფინია უვაროვი-
 სვან ფოტოგრაფიულად გადმოკლებულის წარწინებულის წარწერით, რომელიც მისს
 გამოცემაში ფრადის გადასხვალებით წაუთხუღია („ის. Материалы по археологии“
 Кавказа стр. 138). აგრევე მძიმე შეცდომებით წაუკითხათ ეს წარწერა ზო-
 მადლოკისი (Сборник. № 97) და კანდაკოუ—ბჴრადკის. ამისგანომ ჩვენ აქ ჩაურ-
 თავთ ჩვენგან სწორედ აღმოკითხულ ტექსტს წარწერისას, რომელიც სრულად წა-
 გავს ირსეთის დასავლეთის კარბისი 1020 წლის ასომთავრულ ასობს: „ქ. მე:
 კახაბეროფილმან: კირილე: ძემან სულ კურთხეულის: ერისთავთ ერისთავის: რა-
 ტისამან მოკვლე: სტი: ესე ჟურცუმასია: ნუგეშინის: მცემელად: და: საღისე-
 ბელად: სულისა: ჩემისა: ცოდვიდისად: და: სადღეგრძელეულად: მის: ჩემის: ერის-
 თავთ ერისთავის: რატის ერისთავის: რატისად:“ — ამ კირილეს გიორგი II-ის მე-
 ფობაში აღუშენებან საძვრის კვედერა ნიკორწმიდისა, როგორც ამასე მოკითხ-
 რობს წარწერა იმავე ეპიტორისა, შეცდომით აღმოკითხული არქეოლოგთვან. ამ
 კირილეს შეიღის: შეიღი, ეწის რატის ქალა, დეოდოფლთ დედოფალი ეფემია, სჩანს
 იმავე ტომის წარწერებში (გვ. 131). გრ. უვაროვის აზრი, კითომ ნიკორწმიდა
 აღშენებულ იფოს ბერატ II-სვან 1434 წ. იმდენად უსაფუჴლოა, რომ ამასე ღაზა-
 რავიც მეტი იქნება. გრაფინია შეცდომასში შეუუვანია დ. ფურცელამის მიერ შეცდო-
 მებით გამოცემულ და ქრონოლოგიურის მხრით გადამხინჯებულ გუჴრებს (И. Гуд-
 жери, стр. 129).

ჩვენის აზრით ამ სიგელს მრავალ-ფეროვანი მნიშვნელობა აქვს ჩვენის ძველის ენი-
 სს, შინაურ ძველ წეს-წყოობლებათა და წოდებათა დამოკიდებულების შესახებულად
 და გამოსკვლეველად, და ამისგანომ შეუცვლელად და შეუმოკლებლად გეჴდავთ.

--- შემოსწირა --- | --- კობასტი ¹⁾ | --- იხვე შუ შანამან --- | --- ისი
 ვეცხლისა :ა: --- | --- საე :ა: ი ე ლ ი პ ა რ ი ტ ი ს [ძემან ²⁾ შემოსწირა] | სტავ-
 რი (Sic) ლომოანნ ბერძ --- | --- და უკიდავს: კახაბერსა ³⁾ --- | --- სოლო-

¹⁾ კობასტი არის ლეჩაქი. ანუ ჩიქლია: სჴქმე მოციქ. IX, 39 სხასს ღვესიგო-
 ნი). —

²⁾ ცნობილი ღიპარტი IV და ძე მისი იფანე, 1058 წ. (ქრონიკები I, 204).

³⁾ კახაბერი ერისთავთ-ერისთავი, შხას ამ სიგლის მიმცემელის ნიკორწმიდე-
 ღის კირილესი (Rap. XII, 56—60). კირილეს ბერობის სახელი არის კახაბერ.

მან ზაზი შე[მოსწირა] | [ზა]ლდალური აფი *) :ა: და შევეკ[რე]ქ[ენ] კუარ-
 თი :ა: და სასთაული :ბ: *) | ნუშ (ანუშ?) შემოსწირა კუბასტი ბერძენლი |
 :ა: და კუართად შევეკრეთ: და გლეხი | - - და ალაბი გარდაეცდების სულისა |
 [წ]სა მოფენასა: წორბელმან შემოსწირა | ზნაკუს გლეხი :ბ: და მიწანი და
 მისთვის ალაბი გარდაიკდების ჯრისა გამოჩინებასა. კარსუ კაქე შემოსწირა მისა
 მისისათჳს ფუთს ⁶⁾ გლეხი :ბ: და ალაბი გარდაეცდების დღესა ახალ კვრიაც-
 სა: წირქუაღელისა ძემან შემოსწირა გლეხი :ზ: და მას თანა შემოატანეს ჯო-
 რი :ა: ძოლოა (Sic) ⁷⁾ :ა: კრძალი :ა: და ამისთვის გარდაეცდების ალაბი დღე
 ფერისცვალებამ და საფლავთა მისთა ზრა დავკდგენია ჟამის მწირველი :ა: და
 რომელ მე მიყიდიან გლეხნი და მიწანი და მათთვის გამიცემია ეკლესიისაგან
 განძად და პირუტყუად. მეტეხარას (Sic) დუბორანისი ძისაგან ვიყიდე გლეხი
 :ა: და მისთვის მივეც ძულოი ახალი ერთი (sic) და შედეგი იქულოა. :ა: ⁸⁾ ს-
 ბასტაი (ტაბასტა) ⁹⁾ სომხური :ბ: ჯაქვ :ა: ¹⁰⁾ და კარი კარგი :ა: სასთული
 ხირათს ¹¹⁾ კარგი :ა: და ქაფი ¹²⁾ ჯაქვსა :ა: და მოწამე არიან კაცნი: მის-
 ვე დუბორანისი ძისაგან ვიყიდე: პარტახტი :ა: ¹³⁾ და მივეც ცხენი :ა: და
 წახლასი ¹⁴⁾ გუდამეურული :ა: და მოწამე არიან კაცნი: და მუნვე მეტეხარას.
 კასადის ძისაგან ვიყიდე: ვენაკი :ა: და მივეც კარი :ა: და სავნისი :ა: და მო-
 წამე არიან კაცნი. ჟინჭარაძს ძისა გლეხისაგან ვიყიდე: ნოთხალი ვენაკისა:
 ჩნ თანა ეღვა და ვავისაკუთრე და მივეც ზროხა :ა: და ორმოცისა დრამისა
 კქლადი ¹⁵⁾ და მოწამე არიან კაცნი. (sic) მუნვე მეტეხარას ჯინჯინომისაგან
 ვიყიდე: ვენაკი ჩნსა გლეხსა თანა ეღვა და მივეც ფური :ა: და კმელადისა-
 მოც-და-თხუთმეტისა დრამისა და მოწამე არიან კაცნი: და მუნვე მეტეხარას

*) „აფი“ (ქაფი?) ლექსიკონებში არ არის განმარტული. —

⁵⁾ სასთაული = ბაშბის ბალიში (საბა).

⁶⁾ ფუთს = ფოთს (?).

⁷⁾ ძოლოა არის მცირე ორსუა, საღისა (საბა).

⁸⁾ იქულოა უნდა იყოს იგივე ძოლო (შენიშ. № 7).

⁹⁾ სბასტა სწეია, მაგრამ უნდა იყოს ტაბასტა. ტაბასტა ანუ ტაბასტა-
 კია არის ძვირფასი წითელ ფარჩეული, რომელსაც ფესთ დაუფენდენ მეფეთა. ტაბას-
 ტა = სისხლის დინება (საბა).

¹⁰⁾ „ჯაქვი“, რომელ არს აბჯანბი, ჟაჭმანი (საბა).

¹¹⁾ „ხირაული“ = თსელი ფინჯი (საბა), ე. ი. მატყლის ფარდაგი.

¹²⁾ ქაფი = ჯაჭმანთ შემოსატარებელი სამკარ-ღლაბა (საბა).

¹³⁾ პარტახტი = უნამეშვარო ადგილი (საბა).

¹⁴⁾ ე. ი. ჟაჭვის თავ-საბურავი საომრად (საბა)

¹⁵⁾ ე. ი. ნიკთეულობა. დრამა არის ეჭესი დანგი ანუ 12 ქართლის წონა (სა-
 ბა). „ორიანი სუთი დანგი (ეგრტხლი) ერთი აბაზი (წარწერა 1670 წ. გადაწერი-
 ლის ადბუღას კანონის სელნაწერისა).

დავდგი სასაწინებლოა ქვეთიკრი :ა: (sic) და შიგან ყურძნისა საწინები ქვეთიკრი ¹⁶⁾ :ა: და შეშისა საწინებელი :ა:

ზნაკუას შევქმენ სასაწინებლოა ქვეთიკრი :ა: ლ შიგან ყურძნისა საწინები :ბ: და შეშისა საწინებელი :ა: ¹⁷⁾ [ქვეთ]კირი ბოსელი :ა: და ზედა ხერხული ბედელი :ა: ქვეთიკრი ფარები :ა: და ზა ქორეთი ¹⁸⁾ სხელი :ა: და დავფალ მარანსა შა ქური :გ: და მუნვე ზნაკუას :ე:კ: მ:ნ. მჭელ ¹⁹⁾: წარბელისგან და გახტანგისგან იყიდა მიწა ტყიანი და მათ უბოძა ფასად ჯაკვ :ბ: და იგი მიწა წა ნიკოლაოზს შექოსწირა: და მუნვე ზნაკუას ვიყიდე ავარასთანა აბულათაჲს მისაგან ვენაკი :ა: და ყანაჲ :ა: და მისთვის მივეც ცხენი კარგი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: და მუნვე ზნაკუას გახტანგის ვლენისაგან ვიყიდე: ყანაჲ :ა: და მივეც ხუარბალი: გრივი ²⁰⁾ :გ: და მოწამე არიან კაცნი: მუნვე ზნაკუას კუპოჲს მისაგან ვიყიდე ყანაჲ :ა: და მივეც კარი ერთი. რკინაჲ ლიტრაჲ რვაჲ და ქალამანი :ბ: და მოწამე არიან კაცნი და მუნვე ზნაკუას: გახტანგის ვლენსა მივეც სახლი :ა: და მისგან ავიღეთ ყანაჲ :ა: და მოწამე არიან კაცნი. გლეხსა წუესსა ცხენი მოჭმარეს მუნვე ზნაკუას და საზღავად ავიღეთ მიწა ნაკუეთი :ბ: და მოწამე არიან კაცნი: აჭმემოისმისაგან ვიყიდეთ მუნვე ზნაკუას ჯუარისას ჩამომართებით ყანაჲ :ა: და მისთვის მივეც ფასი სრული.

ნიკოლაოზს წმიდას (sic) შევქმენ სახლი ქვეთიკრი :ა: და ზედა სახლი მუხისაჲ კარგი :ა: მარანი ქვეთიკრი :ა: და დავფალ შიგან ქური ნავარძული :ი:გ: შევქმენ სახლი მუხისაჲ :ა: და ზედა სხელი ქორდაიანი და სენიანი (sic) :ა: სხა სახლი შევქმენ ფილაფიას (sic) და მუხისაჲ :ა: სხა სახლი შევქმენ მუხისაჲ სამზარაულოა :ა: სხა სახლი შევქმენ სახუტოა: მუხისაჲ :ა: და ნაძვისაჲ :ა: ზეთაზბოლსა შეუქმენ სახლი სრული ვითა კამს ყოვლითავე ფერითა :ა: ქიშკარი (sic) შევქმენ :ა: ქვეთიკრი შევქმენ ბოსელი :ა: და ზედა სახლი მუხისაჲ კარგი :ა: სამეკრეოა სახლი შევქმენ :გ:

საკადს რომელ ვიყიდენ მიწანი: კეკელაჲს მისაგან ვიყიდე ზახლეულს მიწაჲ :ა: და მისთვის მივეც კარი :ა: საენის :ა: და მოწამე არიან კაცნი: შუბაჯათაგან ვიყიდე კანკათს ყანაჲ :ა: და კევემელს :ა: მისთვის მივეც კარი :ა: და საენისი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: კეკემელს: მაღლა ყანისა ნახევარი შემოსწირა და ნახევარი ფასითა ვიყიდე: მოწამე არიან კაცნი: შხროს ზა ნავარქასისაგან (sic) ვიყიდე ყანაჲ და მისთვის მივეც ხუარბალი გრივი :ა: საყნისი (sic) :ა: ²¹⁾ და მოწამე

¹⁶⁾ ეს სიტყვა სტრეიქონ-ზემო აწერია.

¹⁷⁾ აქ განგებ ამოშლილად ორის სიტყვის აღაგია.

¹⁸⁾ ქორეთი ანუ ქორელი სახელი, ე. ო. „ქორდოთა ზედა სახლი“ (ყემო სა-რთული სახლისა; МЕЗОНИЦЬ).

¹⁹⁾ ე. ო. „ქორისთავთ-ქორისთავმან მიქელ“ ეს შიში უცნობია ისტორიაში.

²⁰⁾ გრივი ნ წ ლიტრაჲ (12 ფუთადი).

²¹⁾ სახნისი?

არიან კაცნი: ქველად მის შვილთაგან (sic) ავიღეთ საზღავედ მიწა შხროს ზა რუსისძეს თანა და მოწამე არიან კაცნი: ცხსკარას მისგან ვიყიდე შხროს ამომართებით ყანა და ტყე და მისთვის მივეცი ფასად დრაჰკანი :ა: ²²⁾ საკ. ნისი :გ: მდილა (sic) დაკოდან კელსისის კანა და მის დასაზღავედ ავიღეთ ველი ქრულსა რააცა იყო მისი კერძი: მოწამე არიან კაცნი. კვდილანისა სულისათვის შემოსწორეს შხროს ყანა: მოწამე არიან კაცნი. ზნაკვა თაესა კვდილანისა შემოსწორა მიწა სანახევრო მოწამე არიან კაცნი. ნესრელთაგან ვიყიდე ვანათს ყანისა ნახევარი და მისთვის მივეცი ფური :ა: ხაჟა კაბიწი :ბ: ²³⁾ ფეტვ კაბიწი :ვ: მოწამე არიან კაცნი: კლარეთ (sic) შემოსწორეს შომეთს (შოშეთს?) ჩნ თანა საზიარო ყანა და მოწამე არიან კაცნი: ქუმელანის ვიყიდე სვლად მისგან ყანა :ა: და მივეც რკინა და მატყლი: დრაჰ მისა :ლ: საა. მოწამე არიან კაცნი: ჰერნელისა თაესა ვიყიდე თაჰტრეკლისგან ყანა და მივეც ფასად ოცისა დრაჰისა: და მოწამე არიან კაცნი ²⁴⁾.

ხოტვეს ვიყიდე გაბომისგან მიწა და მივეც კარი :ა: და ზა აგარა დავდგი. სახლი სენათა (sic) და ქუეშე ორითა ბოსლითა დავდგი ბეღელი სადაგი :ა: ²⁵⁾ და ზა შეელი. (sic) ხერხული :ა: ხაურკისაგან ვიყიდე მიწა და მივეც ოთხმოცისა დრაჰისა მოწამე არიან კაცნი: ეფრემ შემოსწორა ყანა :ბ: სოტკელისა სულისათვის. იგი და ნასყიდი ერთგან შეეკრიბე და გლეხი დევისახლე აგარასა შინა და ბეგარსა გარდაიკიდის: ვიყიდე აგარასვე თანა ყანა ოტაბომს მისგან და მივეც კარი :ა: და ქუაბი :ა: საქუაბე :ა: და კარის ტყავი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: კოროფსის შვილისაგან ვიყიდე ყანა აგარასათანა და მივეც კარი :ა: და მოწამე არიან კაცნი: ლატკისაგან ვიყიდე მიწა ხლოანი და მივეც კარი :ბ: ხუარბალი გრივი :გ: და მოწამე არიან კაცნი: და ვიყიდე სამთა ჟუართა იმერთ ყანა ეფრემის მისგან და მივეც ლაფაზა (sic) სტაერასა ²⁶⁾ და მელის ტყავი შიგან ამოკერებულნი. მოწამე არიან კაცნი: ვიყიდე მასვე მიწასა თანა ლისმსაგან ყანა და მივეც ზროხა :ბ: და მოწამე არიან კაცნი: ვიყიდე მასვე მიწასა თანა ალმისაგან ყანა და მივეც მას: დრაჰკანი კოსტანტინატი (sic) :ბ: ²⁷⁾ მოწამე არიან კაცნი: ძირგულს ვიყიდე სე-

²²⁾ დრაჰკანი უდრისო 1 1/2 მანეთს (Brosset: Introd, p, LCXXXIII).

²³⁾ „კაბაწი არს სამი კოდი, გინა სამი გრივი; კეთიმიე ათს კოდს ერთს კაბაწად იტყვიან“ (საბა). გუფრადამ სჩანს, რომ ერთი კაბაწი ჰური უდრის 400 გამოძესკარს ჰურს; თითო გორულ ჩარქიანს (გორული. ლიტრა=400 მეტელი) გამოდის რომ კაბაწი ყოფილა 22 1/2 ფუთი (იხ. ჩემი გუფ. წ. II, 21 და 133; 123).

²⁴⁾ აქ მერმინდლის XVII სსუკ. სელით ჩამატებულია: „აქა სოტკეა“.

²⁵⁾ „სადაგი არს ძნელსა და ადვილსა სსუგლო“ (საბა), ე. ი. შუათანა.

²⁶⁾ ცხადია, რომ „ლაფაზა“ არის ქურჭი.

²⁷⁾ „კოსტანტინატი“ ანუ იმპერატორის კოსტანტინე მონომახის ფული (1042—1054 წ.)

ფესა ყანასა თანა ჭარტლისმისაგან ყანაჲ და მივეც ორი მოცეთი (sic) ზროხაჲ მოწამე არიან კაცნი: მუნვე ძირგეულს მოვიგე ყანაჲ გრძიასი ერთისა სათესაჲ: ღ მოწამე არიან კაცნი: მუნვე ძირგეულს მოვიგე ყანაჲ ეჭუსისა კაბიწისა სათესაჲ და მოწამე არიან კაცნი: კაჩეთს სქელათგან ავიღე ყანაჲ ცხენისა საზღავდ და მივეც ხაკაძისა ველიშეულს: ფარმანისძეთაგან ვიყიდე ორი ნაკუეთი ყანაჲ და მივეც ჯაჭვი :ა: და ღრაჰკანი კოსტანტინატი :ბ: და მოწამე არიან კაცნი.“

ჩემს გუნაფაძისაგან ვიყიდე ვენაკი და მივეც კარი :ა: ცხოვარი :ა: და საენისი :ა: მოწამე არიან კაცნი და გლეხთა მივეც: მუნვე კევს ზოსქლელისაგან ვიყიდე ვენაკი და მივეც კარი :ა: საენისი :გ: და ქალამანი შოლტი :ა: მოწამე არიან კაცნი და მივეც გლეხსა საბეგროდ: ვიცვალე კევს ვენაკითა ჩემითა მოგებულთა. ადგილი და ფასად ზედა დაუბრთენ უღელნი კარნი და რვაჲ აქურაჲ²⁸⁾ და მას ზედა დავდგი სასაწინებლე კეთიკირი :ა: და შიგან ყურძნისა საწინები ქეთიკირი :ბ: და შეშისა საწინებელი :ა: და შქმერს ვიყიდე შქლოძისგან გლეხი :ა: და სასეთონი ყანანი და ფასად მივეც ჯორი :ა: ცხენი :ა: ღრაჰკანი კოსტანტინატი :გ: კარი :ბ: ფური :ა: და მოწამე არიან კაცნი: ვიყიდე ცხილათს გლეხი აბულახტარისაგან :ა: და მივეც ცხენი ხუადი ორი: სტაერაი კაბაი :ა: ღრაჰკანი კოსტანტინატი :გ: და ავშარაი (sic) რკინისაჲ :ა: მუნვე ცხილათს მოვიგე მიწა და მივეც მათვე საკაბალოდ და მოწამე არიან კაცნი: წონელამან მოჰკიდა ჩინას სახლი მისი წა ნიკოლაოსს და ერთა წელიწადთა მოსცემს მარილსა ლიტრასა :ლ: სა ფ[?]ეთამან²⁹⁾ შემოსწირა [?]ჯითს³⁰⁾ ვენაკი :ა: მოწამე არიან კაცნი: [?]ხას³¹⁾ ვიყიდე აჩილისაგან გლეხი :ა: ბობოთს და მივეც ცხენი :ა: კარი :ა: ღრაჰკანი კოსტანტინატი :გ: ცკლი: ლიტრა :იდ: და ბოსლაი :ა: და კელის საწერლოდ მივეც ცკლი ლიტრაჲ :თ: და მოწამე არიან კაცნი: შევექმენ საწირეს ქეთიკირი ბოსელი :ა: და ზა სახლი სამამასახლისოჲ :ა: და მარანი მუხისა :ა: და დავჰვალ შიგან ქური :ი: და დავდგი ზდა ბედელი ხერხული :ბ: სხჲ სახლი ცილოფისაჲ :ა: და ზა საჯურაგ :ა: სხჲ სახლი სამზარაულოჲ :ა: და შევექმენ ქიშკარი ბოსელქორედიანი :ა: და შევექმენ სხჲ ბოსელი ქეთიკირი :ა: საწირესვე ღრთის-მშობლისა გლეხისაგან ვიყიდე ვენაკი და მივეც ფური :ა: აქურაჲ :მ: მუნვე საწირეს ვიყიდე ყანაჲ და მივეც ფური :ა: ჯაჭვ :ა: ჩაბალახი³²⁾ ვეცხლი ღრაჲ :კ: და მოწამე არიან კაცნი: მუნვე საწირეს ნადარბაზვესა ძულსა (sic) უკანათ მოვიგე მიწაჲ და მივეც გლეხსა საბეგროდ: და მოწამე არიან კაცნი: და შევექმენ მუხურას ქეთიკირი ბოსელი :ა: და ზა სახლი :ა: და ხირხული

²⁸⁾ აქურა წერილი ფულაჲ.

²⁹⁾ აქ შუა ერთი ასო აკლავ.

³⁰⁾ —³¹⁾ ამ სიტყუებს თავში ორ-ასობადუნა ალაგი მოგლეჯილი აქვს.

³²⁾ აქ გადაკერებულად სსკა ფურცელი ტყავისა.

ბელელი :ა: ³³⁾ დადღი კიშკარი ზემო-ქუემო :ბ: ოკრიბას. ჯუარისას ვიყიდე
 ნასრამისას ასულისაგან გლეხი რომელი მიეცა მისდა წირქუაღელის ძესა მამა-
 მთილსა მისსა ევლწერით უკე და მისთვის მივეც ფასად ცხენი :ა: დრაპკანი
 დაუკატი :ზ: ³⁴⁾ და ფური :ბ: და მოწამე არიან კაცნი: და ეკე-მას შქალ შე-
 მოსწირა წიგნი სუნაქსარი :ა: და მე დამხუდა იადგარი ნახევარ წერილი :ა:
 და გავასრულე ყრთავე სისრულითა შევემოსე და მოვცუარე და შევებუდე და
 მისისა დაწერისა და შეკახზვისათვის მივეც დრაპკანი დუკატი :იე: და ვიყიდე
 წიგნი პარაკლიტონი :ა: და მივეც ფასად ცხენისა ნახევარი ³⁵⁾: ქართველნი
 ხუტცენი ³⁶⁾ მოვიყვანენით და დავაკარგენით მათ ზა გავცემია დრაპკანი კოს-
 ტანტინატი :ნზ: სააღსებოდ: ლეითის ძროქსა სახნერს სასკესა დაეხსა და
 დაკოდნა და მისთუნ საზღავედ ავიღე საკიდს სახლი ჯავთა გაეთი და ზა [კა]-
 ბალა დადესდევით: რლ ჩემობსა გლეხნი შემოწირულ არიან და რნი მე
 თვთ მიყიდინან რიცხვთ ოც და ათი ესე რომელ აქა შა დამიწერია ყლი
 დაუკლებელად წა ნიკოლას აქუს და სხა რლი გავითა (sic) მგონები --
 შემძღებელ ყოფილვარ ყლი ერთგულით მიმსახურებია წლისა ნიკოლასის-
 თვის და პატრონისთვის მიმსახურებია ღთი მხედვარ და წა ნიკოლას: — ³⁷⁾.

და შდ ჰლ დაწერილისა ამის კდ ვიყიდენ ცხელაფს გლეხნი :ბ: ნიქრ - -
 ძისაგან და მივეც ფასად დრაპკანი დუკატი ;ლვ: მუნვე ცხილათს ვიყიდე გლე-
 ხი წა - - ლისაგან :ა: და ფასად მივეც - - - ³⁸⁾

გუგარის მეორე პირზე ლამაზის მე-XVI საუკუნის ხელით ხუტვრად მეტად
 ქრალად წარწერილია (დად ფრნსილეკში სასმული სიტყუება გადასულია):

ღვთიე გვრგვოსანმან მეფემან ბაგრატ განაახლა და კდ აღაშენა ეკ-
 ლესია [წმიდ]ისა მღვდელთ-მოდღურისა ნკოლოზისა მისდა [სადღე]გრძელოდ
 და გასამარჯვებელად [და] საუკუნოდ საცხოვრებელად რამეთუ მრავლნი ძალ-
 ნი და სასწაულნი იხილნა. - - გნ(?) ძილსა შინა და ცხადად - - კმელთა და
 წყალთა ძლევიით - - - შეწვენა და წარმატება იგულსმოდგინა თვთ მყრო-
 ბელმან [მეფემან] ლ უძღველმან კელმწიფემან [შექმნა] მონასტერი ესე ეკლე-
 სიად და დამადგინა მე განმგედ და ეფისკოპოსად ულიქისი და ცოდვილი
 მღვდელ-მთავარი მანუელ და განუჩინეს რაჰის შესავალი და სასჯულო და
 საკურთხი ადგილნი - - თვისის სამართლიანის მზღობითა - - საყანე და სანაღი-
 რო და ათის თავზე "... (ამას იქით ვრცლად ჩამოთვლილია უფუფუნანი და მამულე-
 ბი, როგორც გელათის დაწესების გუგარში 1519 წ. ის. ეს წიგნი 1519 წლის
 ქვეშ. — მანუელ ბაგრატ III-ის დროს ის. 1534 წლის ქვეშ).

³³⁾ ეს ორი სიტყვა სტრაქონთ ზემოა დაწერილია.

³⁴⁾ დუკატი ანუ ფული იმპერატორის კოსტანტინე დუგისა (1059—1064 წ.).

³⁵⁾ აქ გადაკერპულია ახალი ტყუის ფურცელი.

³⁶⁾ ე. ი. ქართლიანთ.

³⁷⁾ ამის ქვევით დაწერილია სხვა მელნით, მაგრამ იმავე ხელით.

³⁸⁾ ამას იქით ეტრატე მოხუცულია.

1078 წ. გელათის გუჯარებში ჩვენ ვიპოვნეთ ნაწიეკეტი ტყევის გუჯარისა, რომელსაც თავი და ბოლო მოგლეჯილი აქვს. გუჯარი დაწერილია მე-XII საუკუნის ხელით მეტად ლამაზად მიქელ კატარაწის მიერ და დამტკიცებულია მეფის გიორგისგან მიქელსე წელს მისის მეფობისას, ე. ი. 1078 წ. ამავე მიქელ კატარაწის და მეფე გიორგი II-ს მიერ მღვიმეს 1082 წელს მიცემული გუჯარი ჩვენ უკვე დაბეჭდვით დავსწავინებთ: „შოა-მღვიმის ძველი სახუთები“ (გვ. 12—14), სადაც განვმარტეთ ჩვენი აზრი, რომ აქ მოხსენებული მეფე გიორგი II-ა და არა გიორგი III ანუ გიორგი ლაშა. ამ სიგლით მეფეს უბოძებია გელათის მონასტრის მეფის სამშინკელოსთვის სოფელი დერზი. სიგელი გვიტყვიანებს, რომ გიორგი II-ის დროს აფსაზეთის კათალიკოზმა გაუქმებული არ ყოფილა.

- - - - ბელიყო - - - | - - - ვინცა თა ჯერ იყო - - - წინამძღუარისაგან და ბანჯას ნასყიდი არს - - - მწირველისა ჩუენისაგან, იგიც ამის სამწირველოსა ჩუენისა-და დაგუიმტკიცებია; ჰქონდეს სოფელი დერჩი სამწირველესა ჩუენსა რაიც მონასტერს - - - და არს მისითა მზღვრითა და მიმდგომითა, მითა, ბარითა, ტყითა, ველითა, წყლითა, წისქულითა, საღუინითა, სათიბითა და ყოვლითა სამართლიანითა მიმდგომითა მისითა, თავისუფლად და შეუვლად, ვითა სხუანი მონასტრისა [სო]ფელნი შეუალნი არიან და არავინ გვიბძანება მშლელი და მქცველი ბძანებულისა ამის ჩუენისა, არცა მეუბღლე, მაგნებელი და დამაკლებელი მისი. — აწ ვინცა ჰნახოთ ბძანებია და სიგელი ესე ჩუენი ერისთავთ-ერისთავთა, ოთხმისდურთა, ნაცვალთა, ტყის-მცველთ-უხუცესთა და ყოველთა მთ ქუეშეთა, კელის-უფალთა და საქმის მოქმედთა ჩუენთა, დაამტკიცეთ და ნუვინ უშლით ბძანებასა ამის ჩუენსა, ნურცა რას ვინ დააკლებთ თუნიერ შეწევისა და თანადგომისა და თქუენ წმინდანო მე-უფენო: ა: და: ქ: კზნო (ე. ი. აფსაზეთისა: და ქართლისა კათალიკოზნო) და წმინდანო მღვდელთ-მოდღუარნო უჯუარობითა დაამტკიცეთ.—დაიწერა ბძანება და სიგელი ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა მე :ვ: სა კელითა მწიგნობრისა ჩუენისა მიქელ კატარაწის ძისითა.—(სხვა ხელით): ქ. ჩემ გიორგი მეფისაგან მტკიცე არს და უქცველი ნებითა ლეთისათა.

1125 წ. ელისაბედ ხაღის ასულის თემნოკის ხელ-ნაწერებში ჩვენ ვიპოვეთ ქართულთ წმიდათა მამთა ცხოვრება (მარტირაგა), მე-XVIII საუკ. გადაწერილი (იოანე მესხიეის მიერ), რომელშიც გადაწერს შუეტანია წის მეფის დავით აღმაშენებლის ანდერძი, საკვდილის წინ დაწერილი. ეს ანდერძი მ. საბინანის მრავალ-მნიშვნელოვან შრომაში „საქართველოს სამოთხეში“ არის დაბეჭდილი ჰირეულად; მაგრამ, სამწუხაროდ, ბ. საბინანი არ გვიჩვენებს წყაროს, საიდანაც ეს ძეგლითა სახუთი ამოუგოთხაეს. მით უმეტეს გვეუბნება, როდესაც ეს „ანდერძი“ ჩვენ ვიპოვეთ ზემონაჩვენებ ხელნაწერში. შედარებდავ ადმონდა, რომ ჩვენი ვარაუდითა „ანდერძისა“ საყურადღებოდ განვიჩვენებ ბ. საბინანისას და ამის გამო აქ შეუცვლელად შემოგვაქვს.

ანდერძი წმიდისა მუჟისა დავით აღმაშენებლისა,

ჰანკრატონ დავითიანისა, რომელი წარმოუხსნა მოძღუარსა თჳსსა არსენის უახსი
გარდაცულებისა თჳსისასა ყოველთათჳს დაჯებულთა თჳსთა.

გიბრძანებს და მოგაკსენებს მეფეთა მეფე დავით, დღეთა შინა სიკუდი-
ლისა და სოფლით განსლვისა მისისათა ჩემ მიერ უნდოჲსა და უღირსისა
მლოცუპლისა მათისა ბერისა პირითა, —

თქუნს ყოველთა დიდებულთა და წარჩინებულთა სამეფოჲსა მისისათა: კა-
თალიკოზთა, ეპისკოპოსთა, ერისთავთა და ყოველთა შეწყალებულთა.

უკუდავი და დიდებისა მოყუარე და მეფობისა ტრფიალი მედვა ბუნებაჲ
და არამოდეს მოვიკსენებდი დღესა ამას სამარადისოდ საფლავად მისლჳსა ჩე-
მისასა და ვერ უძლვე დატევებად საწუთოსა, ვიდრე არა დამიტევა მე საწუ-
თომან და დამძიმებელი ცოდვათა სიმრავლითა მწუხარედ განმიყუანა წინაშე
მსაჯულისა; რამეთუ მრავალნი წყალობანი ჰყუნა ჩემზედა სოფელსა ამას შინა.

რამეთუ მომცა პირუტლიად შული ესე ჩემი დიმიტრი სიბრძნითა სიწმი-
დითა, ახოვნებითა და სიმკნითა უმჯობესი ჩემსა; —

და ნამძულ ესე ვითარი ჯერ იყო მეფე მოცემული ღუთისა მიერ მკვდრა-
თათჳს სოფლისათა მართლ-მორწმუნეთა.

მე წარვედ წინაშე მსაჯულისა, მისისაებრ განმგებელი მეფობისა:

რამეთუ მზიარულ ჭყაფდის ყრმაჲ ესე დაფარულთა გულისა ჩემისათა და
მენებაცა მოკლა საწუთოსაგან მეფე-ყოფითა მაგისითა, რომელი ესე ღმერთ-
მან და მე და ორის წლითგან მოძღუარმან ჩემმან უწყით.

გარნა მძლო საწუთომან და წალმართ ქადებულნი ჟამნი მიმტყუნავე და
მომავო ჩემნი და მამისა ჩემისა ჳირნი, რომელთა მიმიტყევიან ამისგან პირნი
და თუაღნიცა.

გარნა განბჳო მართლად მსაჯულობამან ღუთისამან და ესერა მიმიწოდა
მე და უწოდა მაგას მეფობაჲ მამული; და ახლად მოგებულნი ღუაწლითა ჩემი-
თა და თქუნითა ნიკოფსითგან დარუბანდისა საზღურადმდე და ოგსეთიდგან სო-
ერად და არეგაწადმდე:

და მივანდუნს შულნი და დედოფალნიცა, შუამდგომელობითა ღუთისათა,
რათა მამა მისი გაზარდოს და თუ ინებოს ღმერთმან და ვარგ იყოს ცუატა, შემ-
დგომად მისსა მეფე ჰყოს მამულსა ზედა და დათა მისთა პატივ სცეს, ვითარ
შულთა ჩემთა საყუარელთა:

ამას ყოველსა თანა წარუძღუანე წმიდა ძელი ცხოვრებისა და მივეც დრო-
შა ჩემი სვიანი, აბჯარნი ჩემნი სამეფონი და საჭურჭლენი ჩემნი ზემონი და
ქუტმონი:

ხოლო დრაჳკანი კოსტანტი ცუატა[ს] და ჩემთა ალალი (ჩემნი ღაღნი?) და თუალ
მარგარიტნი, ხახულისა ღუთისმშობლისადა შემიწირავს, ხოლო ღუკატი და პო-

ტანიტი (ბოტინატი) ატენისა საჭურჭლისა, იგიცა ჩემისა სისხლითა მოგებული, თუ ელეოდეს მეფე დიმიტრი, ყოველი მისცეს მოძღუარსა ჩემსა, თუ არა ნახევრისათჳს წინაშე ლუთისა ვესაჯები, რათა რომელნი მონასტერნი მამულითა ჩემისანი განმმწარებიან, მოძღუარმან ჩემმან უკუნ ცემითა მათითა ალოცნეს ჩემთვის.

ხოლო დარჩა მონასტერი სამარხავი ჩემი და საძვალე შველთა ჩემთა უსაჩუქლად და წარმყუა მისთვისცა ტკივლი სამარადისო.

აწ შველმან ჩემმან მეფემან დიმიტრი სრულ ჰყოს ყოველითურთ საუკუნოდ (საღოცხად) ჩემთვის და მისთვის და მომავალთა ჩემთათჳს; რომელი მიმიცემია, მისგან ნურას მოაკლებს და ადგილნი, რომელნი მიშოვებთან უმკვდრონი და უმამულონი; მათვანიცა ვითარცა ბერმან არსენი და კათალიკოზმან გამოარჩიონ, მეფემან დიმიტრი მიცემითა წერათა და სიგელთა განასრულონ ყოველითურთ უნაკლულად.

ზემო დაბეჭდილ „ანდერძში“ საგულისხმომს მეტად ბუნდით გამოთქმული ფრასა: „გარნა მძლო საწუთრომან და წაღმართ ქაღებულნი (ე. ი. იმედი დედის ხნის გამარჯვებთის ცხოვრებისა) მიმტყუნავე და მომაგო ჩემნი და მამისა ჩემისა ჭირნი, რომელთა მიმტყევიან ამხატან პირნი და თუღნიცა“. უკანასკნელის ფრასის აზრი ჩვენ ასრე გვესმის: დემეტრან გადამხდეკინა იმ ჭირას სამაგაერო, რომელად მე და მამა ჩემსა (თუ: მე მამა ჩემს?) მივაყენეთო ვასმე (მაგ. ორგულებს სამეფოთისას) და რომლისაგან ზიზღით ვაზრდებ პირსა და თაღთაცაო. რომ მეფის რაღაც სიუბწილის (სიუბრმისა და ცთომილებასა) ცრდა მიუძღრდა, ამას თვითონვე გააწყებს მისს „ანდერძში“ შიომღვიმისადმი მიტყულში (იხ. ჩემი: „შემწიხანაჲ გრუ. ი. დავიდა Возобновителя 1123 г. Тифлиси, 1895 г. გვ. 12 და 24—25) და ქ. ცხზად ნათლად გვიჩვენებს ამას და მეფის „სინანულის გაღობებშიც“ (რომლის ძველი ტყავზე ნაწერი პირი ტელათმა დატული) გამომსჭვირვალეს (იხ. „სამოთხე“, გვ. 513—517).

ამავე მარტივებაში იმავე ხელთ შეტანილია:

ა) „თამარ-მეფის საფლავსა ზედა ესრეთ წერილ არს: „როს ნაჭარმაგვეს მეფენი შვიდნივე პურად დამესხნეს | რუსნი (თურქნი?) სპარსნი და არაბნი სამზღვარსა იქით ვამესხნეს | თევზნი ამერთა წყალთაგან იმერთა შიგან ჩამესხნეს | და აწ ამისსა მოქმედსა კელნი გულზედა დამესხნეს“.

ბ) იამბიკო ესე არს თქმული რუსთველის მიერ, რომელს წერდა აწს ხატისა ხსულისა დვთისშობლისას:

ქალწულებრივთა სისხლთა შენთაგან, სძალო, | აზრდ საიდუმლოდ ზენაჲსა განგებისად ძისა ღთისა | ქედ მეშე იქმენ არსთა მაცხოვანად | მე თამარ მწენი. ტომთაგან დავითისებრთაჲთ | მამკვე, შემამკვე, მადიდე, აღმამალოე. | აწ მეცა კელეკავ შემკობად ხატსა თქუნესა | დედისა ძითურთ და მეცა ძითურთ შეაწვედ.

გ) „სანცხე-საათაბაგოს მღვდელმთავარნი“ და „ქვედ დ) კათალიკოზთა სსა

მწყსო სამცხე-საათაბაგოს*. ამ საკითხსავეს თავში აწერია: „ესე ვიხილე ჩვენთა ძველთა მეფეთა მოთხრობათა შორის და გადმოვწერე, ვითარ სახელ ესე აღწერილ იყო“. ეს საკითხსავეს დ. ბაქრაძეს უპოვნია და დაუბეჭდავს (Цурія II Адшарія გვ. 69). უგანასკნელის საკითხის თუთ ასლი (XVI სსსსსს) კიბოკეთ კანტორის გუჯარებში № $\frac{6}{358}$ და თავისს ჯაგას დაუბეჭდავს. ხოლო პირველი საკითხსავე რამდენადმე განიხილა დ. ბაქრაძის კარანტისსაგან და ამის-გამო აქ შემოგვაქვს.

სამცხე-საათაბაგოს მღვდელთ-მითხრობანი.

ქ. ჰაფხვერელი გვრგვან-ბისონიანი არს: ქმისს სამწყსო ყვიბისი¹⁾ და სადგერი არს, სულ აწყვერი, დიასამიძის სახლი, ახალციხე და ახალციხის წყლის გადმართი გურიის წასადგომამდი.

შენიშ. 1. აქ დ. ბაქრაძის კარანტი უმატებს: „ორტანეთის შუა რომ წყარო ქსდის, ამას ზევით კეობა და სადგური“ (ყვიბი ის. კასუმტის გეოგრ. გვ. 82).

ღ. კუმურდომლის სამწყსო ხერთვისის ზევით სულ ჯაგახეთი ზევთამდინ (ხვეთი ის. კასუმტის გეოგრ. გვ. 100).

ი. იხნელის სამწყსო გურჯიბოლას აქეთ სულა (ორთომი, ტარს ქვემოთ, არტანუჯის თავი, საკრულავი ჰქვიან იმას აქეთი; გადმით ორჯოხის მთის აქეთი, სულა საკაცასი(ძ)ო, ისპირი ტრაპიზონის მთას გადმოღმა.

გ. ანგელის სამწყსო სამწყალს აქეთი ხანტხას²⁾ და ოპიზას შუა დახატულა, ამის ქვემოთი ნიგლის-კევი გაღმა და გამოღმართი გონისს სამძღურამდინ.

შენიშ. 2. ხანტხას, უეჭველა, არის ძველი ხანტხას (ხანტხას მონასტერი), რომელსაც შატბერდის მონასტრის ნაწილი ანუ განყოფილება იყო. ცხადია, რომ შატბერდის მონასტრის იქვე (ართვინის მარჯვნივ) უნდა იყოს და არა სასომხეთში, უფრატის დელეში.

მ. მთხვარის სამწყსო დახატულას ზედათი ანკერთს აქეთი, სულა შვეშეთი მიქიხიანთ ბატონის კათალიკოზის ყოფილა, იმ ქვეყნის ეპისკოპოსის იასაულიცის ყოფილა; აჭარა დანდალოს ზევითი მას ჰქონებია და დანდალოს ქვემოთი აჭარა ქუთათლის სამწყსო ყოფილა.

ჩ. შარვაშელის სამწყსო ხურსიძის სახლი; სულა ბოჯოთ-კევი ხერთვისის ქვეითი მისის.

ხ. შაროსთელის სამწყსო ზევითი და იმას ზევით პლაკაციო კოლის სამძღურამდინ, მტკვარს აქეთი: აქ(თ) არტანი.

კ. მარუშელის სამწყსო ტალაშოს ზევითი, სულა არტანა კოლის სამძღურამდინ.

ღ. ვალაშვილის სამწყსო ყაზევანს ზევითი, ვალაშკეთის აქთ ხინუ-

სი და დევანბონის აქეთი (ხინუსი ზაბურთის ახლო დეკაბონი ის. ვასუშტი გვ. 76 და 120).

13. ანელის სამწყსო სულა ზარიშტიანი და შირვონი და ბალახბერეთი.

14. კარლის სამწყსო სულა კარი და კოლისა და ოლთისის სამზღერის გარდმოლა გგეჩიანი (გაგჩეკანი?) და კალზევანი.

15. ბანელის სამწყსო სულ ბანი, ტაოსკარი, ფანასკერტი, პარიზის-კე-ობა (ჭაგზის?), სულა ოლთისი და ნამურაკანი.

(იგ?) დადაუნელის სამწყსო სულა კოლა და ხორტევიანი ყარასალზელ მიღმამდინ.

ამა ეპისკოპოსთან მწყემსი და უშირატიანი სპაქართეკელს კათალიკოსი ამის კელათ ფოფილან.

1103 წ. ძებლის-წარა რუის-ურბნისის კრებისა.

ეს ძვირფასი საბუთი ჩვენის ისტორიისა ჩვენ ვიპოვნეთ საეკლესიო მუზეუმის ნუსხა ხუცრუად სქელს ქაღალდზე დაწერილს დიდს წიგნში № 76, in folio, გვ. 618. პოლეოგრაფიული ხასიათი წერისა უეტკელ ჭუოფს, რომ ხელნაწერი ეკუთნის XII ანუ XIII საუკუნეს. ამასვე გვიტყვიან ამ ხელნაწერად გამოდებული ზირი რუისის ხელნაწერისა, რომელსაც არშეიბე აჭხ მხედრული წარწერები მე-XIII—XIV საუკუნეთა ხასიათისა.

მოხსენებული ხელნაწერი შეიცავს სრულს საეკლესიო კანონებს, მსოფლიოთა და ადგილობრივთა კრებათაგან დადგენილებს, რომელიც რუსულს მწერლობაში წოდებულია „Кормчая книга“-დ. ცნობილს არქიმანდრიტს ტაძასის (მესხიშვილს) შუადრებას ეს წიგნი ზემოხსენებულს „კორმჩისთან“ და მე-617 გვერდზე წარწერია შედგეი: „ქ. წელსა 1831. რაც ყოველთა კრებათაგან კანონები დასხმულია ყოველივე თითოეულად შეემოწმა თავის წინასიტყვაებით რუსულს კორმჩის წიგნს, მხოლოდ ესენი, რაც აქ სწერია, თვინიერ ქართველთ (რუის-ურბნის) კრებისა, გინადგან ესე საკუთრად საქართველოსია და არა მსოფლიო. მ. შ. ტარასი. იოხეთ წწო მიამნო“.

წიგნი დაზიანებულია და მე-XVI საუკუნის ხელით განახლებულია; თავში ახლად გადაწერიათ გვ. 1—6 და ბოლოში იმავე ხელით გვ. 496—617. შიგ-და-შიგ, სხადც ტექსტი დაზიანებულია სიძველით, ახალი ქაღალდი დაუწყებიათ და ზედ განახლებული ტექსტი დაუწერიათ. —სხვა მერმინდელ წარწერათაგან სხანს, რომ ეს წიგნი სკეტიცხოკედის ფოფილა, ვანხაქეთა რაინს და მისს შვილს ბოქაულთ უხუცესს იორამს სტამბოლში ოსმალოთაგან დაუხსნიათ მას ჟამსა, როდეს მეფე ბატონი სოიზონ ურუმთაგან დატყუევდა და ჩუენ ხუანთქართანა. ელიად წაველით და ეს წიგნი დატყუევებული ვიპოვეთ და დავინხენით და ვიყიდეთ ოთხმოც ელურად. მოვიტანეთ და შევსწორეთ სვეტსა ცხოველსა“. სვიმონ მეფე დატ-

შეკვდა 1599 წ. (იხ. მსგერული წარწ. ტე. 618). სსკა მინაჟღანბისაგან (ტე. 570; 617) სჩანს ჰეტრე მცხეთის კანდლაკი 1719 წ. და ჩნისსტის კანდლაკი დაჯით, რომელსაც ეს წიგნი სხარსთაგან დაუსსნია მამინ, როდესაც შახ-თამაზის თფილისი აუღია (1735 წ.). მე-492 ტე. არშიაზე აბოკება წარწერა იოსებ თფილელის (ჩვენის საბუთებით თბილელი იოსებ სააკაძე „დიდ-მოურავიანის აქტიონი“ დაჯდა 1660 წელს შემდგომი კლისე საგინაშვილის სიკვდილის და ცოცხალი იყო 1681 წ.).

სადაც ტექსტი მოხსენებულს ხელნაწერის (ტე. 474 — 495) დაზიანებულა, ის ჩვენ აღუადგინეთ გელათის კარიანტით ჭ დიდს ფრხხილუბში ჩავსკით. მართლ-წერა ჭ სასკენი ნიშნები დედნისა დაუტოვეთ, რადგან სასკენი ნიშნების ხმარებაში დედანი და რუისის ხელნაწერიც წარმოგადგენენ დიდად საყურადღებო კარიანტებს: მამაში დაცულია XI საუკუნის მწერალთა იოანე ფარაჯუნელის და ეფრემ მცირის მიერ შემოღებული სასკენი ნიშნები ასე წერტილთა გავრცელების საკითხავთაჲ“ (იხ. ჩემი „ქრონიკები“ I, 218), მაგრამ წერტილების გარდა ხშირად უხმარნიათ აგრეთვე მამამე (,) და წერტილ-მამამე (;), რომლის ხმარება არ-იშვათად აბოკება მე-XIII საუკუნის ხელნაწერებში (მაგ. ბანისის გრაგინლ სიგელში, რომელიც ქვემო დიხუჭდება*)). მე-სანთნავია აგრეთვე, რომ ამ ხელნაწერში დარჩენილა ხმარება ისრულია ნიშნებისა და სსკა-და-სსკა მეტად იშვათად ხმარებული ნიშნები ხმის სჩქლყად, სიტყვათა შესაკავშირებულად, განკვირვებისა და კითხვის კილოს მისაცემად და სს. სიმწუხაროდ ეს უკანასკნელი ნიშნები ჩვენ კერ დავიციეთ, რადგან მათი გამოხატულება სტამბაში არ მოაბოკება.

როდესაც ჩვენი კარიანტები ბ. საბინინის გამოცემის შეკვდართ („სამოთხე“ ტე. 518 — 530), აღმოჩნდა აჭა-იქ სიტყვათა მეტ-ნაკლებობა, რაცა უსათუოდ უნდა მომხდარ იყო, რადგან ბ. საბინინს (ამ დიად თვალ-სწინაო მოტრფილეს ჩვენის საეკლესიო მწერლობისას, მეკორეთაგან ტანჯულ-წამებულს) სსკა კარიანტი არ ჭქონია. დიდად საყურადღებოა და სახუტეშო ის, რომ ბ. საბინინს მანც ტექსტი არ დაუხმარებია და გულდადებით გამოუცია. ერთის კარიანტით და უდგენოდ უბოთასად გამოცემა თითქმის შეუძლებელი იყო ჰეტრებურგის სტამბაში. ხოლო რაც შეეხება „სამოთხეში“ ჩართულს ქართველ წმიდანების სურათებს, ეს ისრეთის ცოდნა-ხელაგების, აღმტებულის სიყვარულისა და დაუღალავის მეშვობის ნაყოფია, რომ მარტო ეს (სსკაც რომ არა იყოს-რა) სავთაა ბ. საბინინის სახელად და ჭქმ. მარტიოთა ქართველთა სიჭადუღად. მთელმა გუნდმა იმ ვითომ-და პატრიოტთა მეკორეთა, რომელთაც ცილისწამების ახრალით ბოლო მოუღეს მისს მიღუკარობას, კერ შეკვიქმნა ახრდილიცა ესრეთის შრომისა.

*) მისის ყოვლად უსამღებლოკობის ეპისკოპოზის აღუქანდრეს სურვილით ბანისის სიგელს ჩვენ ჩაყურთავთ წიგნში: „შომიღვიძის მონასტრის ძველი საბუთები“.

ამგლის წმინდა წმიდისა და ღმირი შიქრამულისა ქრისიანა. რომელი შიქრამულობა ბრძანებითა ქეთილად მსახურისა და ღმირი დაცვულისა მფრისა ჩუმიცა. დავით (ღმ) აფხაზთა და ქართვალთა (sic) რანთა და ქახთა მფრისასა. პირთათჳს რომელი ქუმო მოსამეზულ არიან: ¹⁾

ყოველისავე ხილულისა და უხილავისა სოფლისა. და ყოველთავე საცნაურთა და გრძობადთა ბუნებათა. არა არსისაგან არსებად მომყვანებელმან ღმერთმან. უხილავთა მათ და ზესთა სოფლისათ ძალთა ბუნებაჲ, უკუდავებითა და უხრწნელებითა შეამყო: ხოლო ქუტნაჲსა ამის სოფლისაგანნი ყოველნი, ქმნისა და ხრწნილების შორის განაწესნა: ამისსა შემდგომად მოიგონა ახალი რამე და უცხოჲ დაბადებული. რომელსა თვთ მის თავადისაცა დაბადებელისა. და სიტყვებისა ჳ პირუტყვისა ჳ ყოველისავე აგებულისა ბუნებისა, ზიარებაჲ თავსა შორის თვსსა მოაქუნდეს. ჳ მის მიერ ვითარცა საზოგადოჲსა საკრეველისა მიერ, შეერთებულად ღმირსა შემოკრებულად ყოველნი დაბადებულნი: ჳ თანად ზუთნივე სახენი ყოველთა არსთა განყოფილებისანი დაიქსნებოდნ: რომელი ვითარცა მეორე რამეჲ სოფელი მცირე დიდსა შინა. ანუ დიდი მცირესა შინა. დაადგინა ქუტყანასა ზედა. ღმირე შუტნიერი იგი და დიდებული სამოთსჲ დასსა აღმოსავალსა ედემისსა: გარნა ვინაჲთგან მან, ნივთად თჳ მფლობელისა მიცემული მისდა სჯული წინა უკუმოდ საღოთჲსა ნებისა იკუმია. და შურითა ეშმაკისათა და განმცდებლობითა დედაკაცისაჲთა ცთომილი. ძელისა მისგან ცხორებისა და სამოთხისა და ღმირსა, სიბორცისათჳს ექსორიბა იქმნა და სიკუდილითა და ხრწნილებითა დასჯილი. ბერეულთა ვნებათა და ძკრთა მიერ უფლებულ იქმნა: რამეთუ პირველად სისხლთა მიერ ძმისთა მენწამულ მყოფელმა კელთამან კაღნ, კულად მეორისა ღმირსა მიერისა წყევისა თანამდებ ყო ქუტყანაჲ: მერმე სიბორცემან გმირთჳმან, შეწანებაჲ არწმუნა დაბადებელსა. უცხოჲსა მის ცხოველისა კაცისა ესოდენ, საკვირველებით დაბადებისაჲ: ჳ წყლითა რღუნისაჲთა აღკოცაჲ ყოველისა აღმდგომისაჲ პირისაგან მიწისა: ამისსა შემდგომად სილაღითმან კელყოფამან გოდლის მამენებელთამან, შერეენითა ენათაჲთა ჳ მიმოდაყოფითა ნათესავეთაჲთ. მეოთხედ დასაჯა ნათესავი კაცთაჲ: ხოლო გამოჩინებამან კერპთა-სიბორცისამან. ჳ ნაცვალად დაბადებელისა მსახურებამან დაბადებულისამან, სრულიად განაშორა და უცხო ყო კაცი შემოქმედისა ღმირსაგან: მერმე ღალადებამან სოდომელთა სიბილწით სღვისამან წუნწუნბასა თანა აღრეულთა ცეცხლითა, მოწუვად დაძულა სოფლები ხუთ ქალაქისაჲ: კულად გულფიცხელობასა ფარაოჲსსა, და უსახურებასა მეგვტელთასა: უცხოთა მძღავრებათათჳს. უცხოჲ მიეგო მისაგებელი. და გუამთა მათთა. უცხოჲ და-

¹⁾ ქრისთათჳრა წითჳრად არის დაწერილი. რუს-უბნისს შუა კრება იყო 1103 წ. (ქცხბა, I, გვ. 242: Brosset: Hist. de la Gé. 355—365. ჩემი უქრინა-ებია“ გვ. 238).

მარხველი საფლავები: ამისა შემდგომად დიდი მოსე. შჯული. მღღელობაჲ. მსხუპრპლნი. [სალ]ხინგებლნი თითო სახენი: მსაჯულნი. მფეობა. წინასწარმეტყულებთა. ყოფადთა წინასწარი ცნობაჲ. სახის შეცვალებითი ლთის გამოცხადებანი: მერმეცა კულად კერპთმსახურებაჲ. თვთ მის მოსეს მიერ ეგვპტი გამოყვანებულისა და სჯულ დებულისა, და ესოდენტა პატივითა ღირს ქმნულისა, ზე პირმზოდ ძედ აღსარებულისა ერისაჲ: ამისა შემდგომად კულად მძღაერებაჲ. კულად ტყუპობაჲ. მრავალგზის მრავალთა ნათესავთა. ზე უკუანაჲ-კნელ ბაბილოვენელთა მიერი: რომელთა მეფისა ღთის წინა აღმდგომსა მოგონებასა. საქმით აზხალეს სამთა მათ ქაბუკთა ისრაიტელთა: რაჲჲს საკრველითა რკინისათა განმღვევებან საკუმოლმან, შეუხებელად დაიცვნა მათნი ადვილად განსალევენელი თმანი და შესამოსელნი: მერმეცა კულად ქალაქი და ტაძარი, კულად სჯული და მღღელობაჲ. და რაოდენნი რაჲ იყენეს სჯულისანი. და საკრველითა მის სჯულიერისა მსახურებისანი: გარნა ვერცა ერთი რაჲ პირველ თქუმულთა ამათგანი შემძღებელ იქმნა კურნებად ბუნებისა: გინა თუ მტანჯველობითა და საშინელებათა. ანუ ქველის მოქმედებითა სიტკობებთაგანი: რომელთა თანა სჯულნიცა უქმ იყენეს, ბუნებითა ვიტყვ და დაწერილსა. და უძლიერესი, საკმარ იყო წამალი, საღმობათათვს უბოროტესთა:.

ამისთვს თვთ გუამოვანი იგი სიბრძნე და ძალი. და თანა არსი ღთისა მამისა სიტყუაჲ. რომელი დასაბამად იყო. და ღთისა თანა იყო, და მარადის იყო: მოვიდა ხატისა თვისისა. ზე უხრწნელთა მათგან ზე ყოვლად უბიწოთა სისხლთა, ჳემმარიტებით ზე საკუთრად ღთის-შმობელისა მარადის ქალწულისათა. კორცნი შეიმოსნა კორცთათვს. ზე სულსა გონიერსა ზე სიტყვტრსა შეეზავა სულისთვს ჩემისა (ჩუტნისაჲ?), მსგავსითა მსგავსა განწმენდად. რამეთუ მიუღებელი უკურნებელცა არს. ზე თვისსა ქმნულისა წილ: თვთ მიითუალა ბრძოლაჲ: ზე ესრეთ ყოველივე კორცთა მიერი განგებულებაჲ. ჯუარისა თანა ვნებათა. საფლავსა და ღთიე შუტნიერსა აღდგომასა სრულ ყო რაჲ ქუტყანასა ზედა დიდებით აღმავალმან ზეცად. წარავლინა ათორმეტნი მოწაფენი თვნნი, რომელთაცა მოციქულად უწოდა: რათა ღთის მეცნიერებისა ნათლითა, ყოვლით კერძო სოფლისაჲთ განკადრან ბნელი უღთობებისაჲ: და სახელისა მიმართ წმიდისა სამებისა ნათლის ცემითა ასწონ, თაყუანისცემჲ თანარსისა ერთლთაებისაჲ. და დამარხვითა საცხორებელთა მცნებათაჲთა, კულად აგნენ კაცნი პირველსავე ნეტარებისა დიდებასა:.

ესენი ვითარცა შარავანდდენი მზისა მის სიმათლისანი. განეფინეს რაჲ კიდეთა ქუტყანისათა. ყოველი ნივთი კერპბორგნეულისა უღმთოებისაჲ, მახვლითა სულასაჲთა მოჭრეს. და ცეცხლითა სარწმუნოებისაჲთა მოწუტს: ზე ერქუნითა ჯუარისაჲთა მოიორნატნეს გულნი შემწყნარებელთა კაცთანი: და დასთესეს მათ შორის თესლი, კეთილად მსახურისა სარწმუნოებისაჲ: ზე მხოლოჲსა და ჳემმარიტისა ღთისა მსახურებითი თაყუანისცემჲ: მრავალთა და სიტყუით მოპოვნებულთა ღმერთთა წილ, ღთიე შუტნიერებით ასწავეს: და სა-

კერპოთა მათ წილ ტაძართა და ბომონთა, სიმრავლენი ეკლესიათა და საკურთხეველთანი აღუმართნეს ღმერთსა ყოვლით კერძო ქუტყანისაჲთ: და სიძულელილი სოფლისაჲ, და მტერობაჲ კორცთაჲ რწმუნებით ასწავეს. მათ, რომელთა იგი ღმერთად შეერაცხა სოფელი. და კორციელთა გემოთა მძლავრებისა და მონად მიეცნეს თავნი: და განცოფებული იგი სიბრძნე ელლენებრისა სიჩქურისა ვიეთისაჲმე. სიმარტიევითა ღმერთს სწავლულისა მათდა სიბრძნისაჲთა. რომლისათჳს იგი პავლეს ჰბასრობდეს ათინელნი. ყოვლად სიბრძნით მხილებულ ყვეს. და არცა ერთისა სიტყუსა ღმერთსად გამოაჩინეს. მათნი იგი ზღაპართ მწერლობითნი კელოვნებანი: და ღმერთისა კლიმენტისის მიერ დასხნეს კანონნი საეკლესიონი რიცხვთ ოთხმეოცდა ხუთნი: . .

რომელთაგანი ერთი, პირველ წოდებული ანდრია. ძმად თავისა მოციქულთაჲსა პეტრესი ვიდრე ჩუწნდამდეცა მოიწია. და ჰადაგა საცხოვრებელი ჰადაგება სახარებისაჲ ყოველსა ქუტყანასა საქართველოჲსასა: და ურიცხვნი სიმრავლენი ერთანი განაშორნა საცთურისაგან მრჩობლ გშმაკეულებრისა: და ერთისა ღმერთსა, და ქრისტეს მისისა, თანაარსით მათით სულითურთ. რწმუნებით: თაყუნისცემაჲ ასწავა: დაღმერთს უმრავლესმან ერმან ქართლისმან. სიმრავლესა შინა ჟამისასა დაივიწყა ჰადაგება იგი მოციქულისაჲ. და საცთურისაჲე მიმართ კერპოთაჲსა მიჰქცია: . ამითისა ჰადაგებისა ნაყოფად აღმოცეცნეს. ყოვლით კერძო ყოვლისა სოფლისაჲთ. სიმრავლენი ღმერთისა დამდებელისა ქრისტეს სიკუდილსა მიმგავსებულთა მოწამეთანი: ვინაჲთგან სამასნი მცირედთა სხუთა თანა, ვიდრე მეფედ ჰადაგებადმედ ღმერთსა კოსტანტინესსა, შორის გარდაკდეს წელიწადნი: რომელი იგი პირველად ქრისტეანე იქნა მეფეთა შორის. და თვთ მოციქულ და ჰადაგ საცხოვრებელისა ჰადაგებისა. და ნათელსა თავისუფლებისასა მიმეწენელ, ქრისტეანეთა ღმერთს შუტნიერისა მოქალაქობისა: .

ამისთავე უკუტ ჟამთა სრულიად მომხედნა ჩუწნცა აღმოსავალმან მადლით. და დედაკაცისა ვისმე მიერ ტყუტ ქმნულისა. რომელსა იგი ნუნად კაპალეკიელად. აქა სადმე პოვნილნიცა ჰადაგებენ წიგნი სეკლესიოთა მოთხრობათანი: ²⁾ სარწმუნოებისა მიმართ თვისისა მიიზიდა ყოველი საესებაჲ, ყოვლისა ქართველთა ნათესავისაჲ საკვირველთ მოქმედებითა, ნიშნებ შემოსილთა სასწაულთაჲთა: რაჟამს იგი ქართველთა მეფემან მირიან. მეფეთა შორის ღმერთსა კოსტანტინესსა მივლინებითა და მისგან გამოთხოთა მეფობისა თვისისა. ჰალაქად მცხეთად შთამოიყვანა ეესტათი ღმერთი საყდრის მპყრობელი ანტიოქელთა ეკლესიისაჲ: და წმიდათა მიერ კელთა მისთა ნათელ ილო მან ღმერთს მან ერმან ქართლისმან. და თვთ პატრიარქთა შორის სახელ განთქუ-

²⁾ ფრასა „აქა სადმე პოვნილნიცა ჰადაგებენ წიგნი“ ცხად ჰყოფს, რომ ანდრეას ჰადაგებაჲ და ნინოს დავლესე ცხობება ამოკრებილთა ქართულ წყაროთაჲს, როგორც სწახს, კერამ-მცირის წერილიდამ, რომელიც აქ გულისხმებულია (იხ. სე-მი „ქრონიკები“ I, გვ. 33—38).

მულმან ევსტათი. კელითა თქსითა შთადგა საფუძველი. მაშინ სადმე მცხეთას აღშენებულისა ეკლესიისაჲ: რომელიცა ფრიადისა თანა გულს მოღვინებისა განასრულეს რაჲ მათ, განწმენდაჲ იგი: და კელთ დასხმულ ყო მას შინა მათ. თვს, ეპისკოპოსი კათოლიკოსი:.

ამან საუკუნოდ კსენებულმან მეფემან კოსტანტინე შეკრიბა პირველი ღმრთობითა წმიდაჲ კრებაჲ. ნიკეას [სამას ათრავამეტა წმიდათა მამათაჲ. რომელთა დასხნეს კანონნი რიცხვით] ოცნი: რომლისა პირველად ქმნილ იყენეს სხუანიცა ადგილობითნი კრებანი: პირველი ანკვირის, რომელსა დაესხნეს კანონნი ოცდა ოთხნი: მეორე ნეოკესარიას, დამსხმელი კანონთა ათოფხმეტაჲ. ხოლო შემდგომად დიდისა მის და მსოფლიოჲსა კრებისა, სხუანიცა იქმნნეს ადგილობითნი კრებანი. ვითარ იგი ღანგრისაჲ. რომლისა კანონნი არიან ოც: და კულად ანტიოქიისაჲ დამსხმელი კანონთა ოცდა ხუთთა: ამათთანა ლაუდიკიისაჲ ფრიგვიისაჲ: და კანონნი მისნი ოცდა ერთნი:.

ამათსა შემდგომად მეორე წმიდაჲ და მსოფლიოჲ კრებაჲ კოსტანტინოპოლისა ასერგასისთა წმიდათა მამათაჲ. რომელთა კანონნი არიან რიცხვთ შვდ: მერმე მესამე ეფესოსაჲ წმიდაჲ ღმრთობითა კრებაჲ. მცირისა თევდოსის მეფისა მიერ შეკრებულნი. რომელმან დასხნა კანონნი რვაანი:.

მეოთხე ხალკიდონს. ექუსას ოცდა ათთა წმიდათა მამათა მსოფლიოჲ კრებაჲ [კეთილად მსახურისა მარკიანე მეფისა მიერ შემოკრებულნი. და განმარტებულნი კანონთა რიცხვთ] ოცდა რვათაჲ: მერმე ადგილობითი კრებაჲ კართაგენისაჲ. და კანონნი მისნი ას ოცდა ათრავამეტნი: ხოლო მეხუთემან წმიდამან მსოფლიომან კოსტანტინოპოლისა შეკრებულმან [წმიდამან] კრებამან, მცირედ იზრუნა საეკლესიოთა კანონთა განწმენებისათჲს:.

არამედ მეექუსემან წმიდამან და მსოფლიომან კრებამან, იუსტინიანესზე კეთილად მსახურისა მეფისა. გუმბადსა შინა სამეფოჲსა პალატისასა შეკრებულმან, აღავსო დაკლებული მისი. რამეთუ დასხნა კანონნი რიცხვთ ას და ორნი: კულად ნიკიისა მეორემან წმიდამან კრებამან დასხნა კანონნი ათრავამეტნი: ამისსა შემდგომად არიან სხუანიცა ორნი, მასვე სამეფოჲსა ქალაქსა ეკლესიასა შინა წმიდათა და ყოვლად ქებულთა მოციქულთასა, შეკრებულნი კრებანი. რომელთა განუწმენიან კანონნი რიცხვთ ათ შვდ-მეტნი:.

ხოლო წმიდასა და მეშვდესა. წმიდათა ხატათვს შეკრებულსა მსოფლიოსა კრებასა განუწმენიან კანონნი, რიცხვთ სამნი ოდენ: ამთ წმინდათა კრებათა მიერ განწმენებულთა კანონთა თანა არიან სხუანიცა თითოეულთა მამათა მიერ განწმენებულნი, და თანა აღრიცხულნი კანონნი:.

ღვანჯიოს ალექსანდრიელთა მთავარ ეპისკოპოსისა კანონნი ოთხნი:.

პეტრე ალექსანდრიელთა მღვდელთ-მთავრისა და მოწამისა კანონნი, ათ ხუთმეტნი: გრიგოლი ეპისკოპოსისა ნეოკესარიელისა საკრველთმოქმედისა ეპისტოლე კანონი ანი: (ქ. ი. კრთა).

დიდისა ბასილის კანონნი ოთხმოცდა ხუთნი: მისივე ეპისტოლე კანონი ანი დიოდორეს მიმართ:.

მისივე ეპისტოლე კანონი ანი გრიგოლის მიმართ ხუცისა:.

მისივე ეპისტოლე კანონი ანი ხორ ეპისკოპოსთა მიმართ:.

მისივე ეპისტოლე კანონი ანი მის ქუცშეთა ეპისკოპოსთა მიმართ:.

მისივე ამფლოჯეს მიმართ სულისა წმიდისათჳს მიწერილთა მათ თავთაგან: გრიგოლი ნოსელისა კანონნი რვანი: . ტიმოთე აღექსანდრიელისა კანონნი ათხუთ მეტნი: ფილოთეოს აღექსანდრიელისაჲ, ღთის გამოცხადებისათჳს თქუმულისაგან: .

მისივე სხუანი კანონნი ათნი: .

მისივე ეპისტოლე ავეიონის მიმართ ეპისკოპოსისა: .

მისივე ეპისტოლე აგათონის მიმართ ეპისკოპოსისა: .

მისივე ეპისტოლე მინაჲს მიმართ ეპისკოპოსისა: .

კვირივე აღექსანდრელთა მთავარ ეპისკოპოსისა კანონნი შუდნი: .

გენანდი წმიდისა პატრიარქისა კოსტანტინეპოლელისა. და მისთანა წმიდისა კრებისა. ეპისტოლე მიტროპოლიტთ. მიმართ გარემოთა სამთავროთაჲსა: . ესე არიან შეკრებანი წმიდათა და საეკლესიოთა კანონთანი. დაბეჭდულნი და დამარხულნი. თვნიერ ყოვლისა შემატებისა და მოკლებისა, და ამთი მეცნიერებაჲ და შედგომაჲ და მტკიცედ ჰყრობაჲ უკმს. ყოველთა წინამძღუართა ქრისტეანობითისა მადიდებლობისათა: მღდელთ მთავართა ჳ მღვდელთა ჳ დიაკონთა: და ჩუჲნ შორის მოძღურად სახელდებულთა მათცა მონაზონთა: . და ერთბამად ყოველსა საესებასა მართლ-მადიდებულთა ეკლესიისასა: . ხოლო ჩუჲნ ესე ამისთჳს მოვიკენებით, რათა პირველიდგან პირი სიტყუსა ჩუჲნისაჲ განვჴმარ-ტოთ: .

ვინაჲთგან დაჴბადა ღმერთმან დასაბამსა ხატებად და მსგავსებათ თჳსსა კაცი, ვითარცა პირველ ვიტყუადეთ: რათა მის მიერ ვითა საზოგადოჲსა საკრე-ლისა მიერ ხილულთა და უხილავთაჲსა თაჳსა თჳსსა შეაერთეს ყოველნი საცნაურნი და გრძნობადნი დაბადებულნი. სათნოებით რაჲ საკუთარ ეჴმნას იგი შემოჴქმედსა თჳსსა: . ხოლო იგი ეგე ვითარისა მის მადლთა სიმდიდრისაგან გან-შიშულდა ცთომისა მიერ. და განდგომილთა და რისხეულთა მონათა მონება. მოატყუა თაჳსა. არამედ არა სახიერმანცა დაბადებულმან მისმან: რამეთუ ვი-თარმცა თაჳს-იდვა უგულბემელს ყოფაჲ. ესოდენისა კელთა მისთა საქმისაჲ, რომელ არს კაცი: . არამედ უხრწნელსა შინა საშოჲსა ყოველად წმიდისა ღთის-მშობელისა და მარადის ქალწულისასა. არლარა პირველისაგებრ იჴჳსა მადლით, არამედ გუჲმოვნებით შეაერთა იგი თაჳსა თჳსსა. და ჴესთა ბუნებისა განალ-თო მის მიერ მღდებული იგი და მისთანა ერთ გუჲმჴმნილი კაცი: . და რომე-ლი იგი იყო პირმშოჲ ყოვლისა აგებულისაჲ, თაჳს იდვა პირმშო მრავალთა მძათა შორის ყოფაჲ: რათა სახელისა მისისა მიმართ წოდებულნი და მადლითა მძად მისსა აღსაარებულნი, რომელი იგი ყრმათაცა ეზიარა კორციითა და სის-ხლოთა და გუჲმად ერთისა მის ყოველთა თ[ავის]ა გამოჩინებულნი, მუნ აღმოყვან-

ნეს კულად განკორციელებითა თვისითა, სადა იგი თვთ არს თავი სასოებისა ჩუპნისაჲ: და თანა მოქალაქე მყენეს წმიდათა, და სახლეულ ღთისა. და სამკვდრებელად მისსა გამომაჩინნეს სულითა: რაჲჲმს თავისა მიმართ შემოკრებეს თითოეულენი ასოთა განყოფილებისა და თბისა მიმართ გარდაიწინითოს ვითარებაჲ ყოვლისა აღსუარულისაჲ:

ვინაჲცა ამისთვის მოგუტცნეს პირველად ბუნებითი და მერმე დაწერილი სჯული: ამისთვის იქმნა განკაცებაჲ ღთისაჲ: ამისთვის ქალწულისაგან. შობაჲ. ზაგაჲ. წარგრაგნაჲ. ანგელოზნი მადიდებელნი. ვარსკულავისა სრბაჲ. მოგუთა ძღუნის მომართუმელობაჲ. წინა დაკუტთაჲ. ნათლისღებაჲ: ზეცით წამებაჲ. განცდაჲ. ქოლვაჲ ჩუტნთს. ღნებანი უვნებელისანი: განცემაჲ. შემსჭევაჲ, დაფლვაჲ. აღდგომაჲ. აღსლვაჲ ზეცად: ამისთვის ქადაგებანი მოციქულთანი: სისხლნი მოწამეთანი. სწავლანი მოძღუართანი: ოფლნი ღირსთა მამათანი: გულს მოღვინებანი კეთილად მსახურთა და მორწმუნეთა მეფეთანი: წადიერებანი ღთისმოყუარეთა მთავართანი: კანდიერებანი ღთის-სახისა მღღელთ-მთავრობისა რწმუნებულთანი, წინამძღოლისა თვისისა თანა სიმკნით თანა მბრძოლებანი მღღელთა და სამღღელთათანი: ცოდვისა მიმართ სიმკნით წინა განწყობანი, ნივითაგან განშიშულებულისა მონაზონთა დასისანი. და მათთანა ერთკმობანი ქრისტეს მოყუარისა ერისანი:.

ამისთვის იქმნნეს ქრისტეს მოყუარეთა და ღთივ დაცველთა მეფეთა მიერ ჟამად ჟამადნი კრებანი. ღთის მოყუარეთა ებისკოპოსთა და ღთისა სათნო ყოფილთა მამათანი: რათა საქმეთა მიერ განსრულდებულთა სარწმუნოებითა. შეაერთნეს ღმერთისა ქრისტეანენი: რომელთასა კეთილად ებაძეა შურსა ჩუტნცა ესე გვრგვისანი: მჩრობლ მარჯულნი და შეყუარებულნი. გვრგვნი [თავისაჲ] და სასურველი ძე დავით: [რომელი ესე ერთბამად მკნეცა არს, და ბრძენ: მართალად, და წმიდა, იგივე მყულროცა, და მშვდ. სახიერ, და ტკიბლ: მოწყალე და ძვრუკსენებელ და მისგავსებულ სახიერებასა ღთისასა. რომელი აღმოუბრწყინვეს მზესა კეთილთა და ბოროტთა. და ზრდის ყოველთა წვმითა სწორებით: ესე ვინაჲთგან გარეშეთა ბრძოლათა შინა, წინა დაუღდრომელობით უბრძოლველ და გარეშისა სახისა ქმნულებითა: სხუათა კაცთაგან შესწორებად შეუძლებელ იყო: რამეთუ კეთილ ღიდ არს ვითარცა გმირი. შუტნიერ არს ვითარცა სიძე: ბრწყინვალე არს ვითარცა ცისკარი. ნაყოფიერ არს კეთილთა მიერ ვითარცა აღმოსავალი. ყუაფილოვან წარმატებათა მიერ ვითარცა სამოთხე ღთისა: არა თავს იღვა რათა არა უმეტეს მოლუაწე იქმნეს განბრწყინვებად შინაგანთა ცა სიკეთეთა სულისათა: ვინაჲთგან იგინი წარმდინარ, ხოლო ესენი დაუსრულებლობასა თანა ღთისასა, თანა დაუსრულებელ არიან:.

ამისთვის შემოკრბა კრებაჲ ღთის მოყუარეთა ებისკოპოსთა. პატოსანთა მღღელთა და ღირსთა დიაკონთაჲ: ქრისტეს მოყუარეთა მონაზონთა, დაყუდებულთა და მეუღაბნოეთაჲ: სანაჩებთა ქართლისათა. მახლობელად ორთა სეპისკოპოსოთა რუისა და ურბნისისა³⁾). გარნა არა თუ უბიწოებასა ქართველ-

³⁾ სსანს, რომ შემოკრბულთა სიმრავლისა გამო კრება გაუმართავთ მინდორ-სე, რუს-უნისის მუჲ.

თა სარწმუნოებისასა ბიწრ რაამე შეჭებოდა, ნუ იყოფინ ესე. არა გეცრუენთ შენ სიწმიდით მოზობელო ჩუწნო კათოლიკე ეკლესიაო. არცა განგცეთ შენ სიქადულო ჩუწნო მართლმადიდებლობაო. რომლისა არცა განმცემელ ქმნილ ვართ. ვინაჲთჳან შემეცნებასა შენსა ღირს ქმნილ ვართ; მოწამე არს ქეშმარტებაჲ: არამედ სხუთა საეკლესიოთა და სამღვდლოთა, და საქრისტიანოთა ძიებათათჳს; რომელთა თაჳ და წინამძღუარ და პირ წმიდისა მის კრებისა იყო. ლუთისა მიმართისა საკუთრებისა თანა, სიმშვიდითცა სულისაჲთა მიმსგავსებული მოსესი. და მსგავსად ღიდისა სამოელისსა წინა მლოცველი ერისაჲ, ღმცხებელი მადლით სრულ ყოფადთაჲ; იოვანე ყოვლად ღირსი მთავარ ეპისკოპოსი. კათოლიკოსი. და ყოვლისა საქართველოჲსა დიდი მამათ მთავარი *). და მისთანა სიმრავლე პირველ კსენებულთა მთ სავსებისაჲ:

II. *) ზ პირველად ეპისკოპოსნი [ვინმე ვერ]ღირსებით შემოსრულნი პატივსა მღვდელთმთავრობისასა. და უღირსნი ქრისტეს პირველისა მის მწყემსთ მთავრისანი განვკუტენით და უცხო ვყვენით მღვდლობისაგან: ვინაჲდგან არა წმიდისა შეხებაჲ სიწმიდეთაჲ არა უცთომელობა არს: და მახლობელი ღთისაჲ, მახლობელ ცეცხლისა არს. და უკმს, რათა ყოვლითურთ ოქრო იყოს: ხოლო არა კრულ ვყვენით და არცა შევიჩუწნენით, ნუ იყოფინ. არამედ ლიტონთა ერის კაცთა თანა ზიარებად ფლობილ ვყვენით *). უკეთუ ოდენ ამიერითჳან მმარხველ იყენენ სიწმიდისა: და ნაცვლად მათდა სხუანი დავდგინენით რომლისა ჰასაკისაგანცა და საქმეთაგან აქუნდა წამებაჲ და კეთილად განეწუართენს კორცნი დამორჩილებად სულისა:.

III. ამასთანა სულ მოკლებადცა კელთ დასხმადთაჲ. ვითარცა უწესოჲ და უკანონოჲ დევჰკენით. და განვაწესეთ რათა ამიერითჳან არღარა ვინ იკადროს ქმნად. თვნიერ ვითარ იგი განაწესებს კანონი: რათა ეპისკოპოსი ოცდაათხუთმეტისა წლისაჲ. მღვდელი ოცდაათისა წლისაჲ: დიაკონი ოცდახუთისა წლისა და წიგნის მკითხველი რვისა წლისაჲ კელთ დასხმულ იქნებოდინ: ამასთანა სხუიკა უწესოი წესი კელთ დასხმათაჲ დაქსნად განვაჩინეთ: ვითარცა მასვე და ერთსა ღღესა კელნი დაესხნეს ვისმე. წიგნის მკითხველად. კერძო დიაკონად, დიაკონად და მღვდლად. ანუ თუ ეპისკოპოზადცა: რომელი ესე უკეთუ იქმნასლა სადა ამიერითჳან, კელთ დამსხმელი და კელთ დასხმული ერთბამად განიკუტენენ მღვდლობისაგან: რამეთუ პირველად წიგნის მკითხველად, და კერძო დიაკონად ოდენ ჯერ არს კელთ დასხმაჲ. და ორისავე ამის ერთსა ღღესა შესაძლებელ არს ქმნაჲ: და მერმე დიაკონად. და ვითარცა და-

*) ეს იოანე კათალიკოზი ცოცხლად მოხსენებულაჲ 1123 წელს დაწერილს დავით აღმაშენებელის „ანდერძი“ (იხ. ჩუენი რუსულ-ქართული გამოცემა, გვ. 11).

*) კანონების თაჳს მუხლები (I, II, III და სხვ.) ჩუენ დაესხით.

*) ეს ამოწმებს ჭე-ხნის თქმულებასაც (I, გვ. 242). ამ კრებაში განუკუთითათ მოადისტოს, მმ. ძაგანისი (იხ. იგივე „ანდერძი“ დავით აღმაშენებელის).

ყენეს დღენი დიაკონობასა შინა. და ჰმსახუროს მღვდელთა არა მცირედთა დღეთა, მერმელა მოიყვანონ მღვდლობად: ხოლო უკეთუ ეპისკოპოსობად მომავალი იყოს. შემდგომად შვდთა დღეთა [ჟამის წირვისა]. მერმელა მოიყვანონ მღვდელ წირვისა მოიყვანონ (sic) კელთ დასხმად ეპისკოპოსობასა: და ამას ვიტყვით მათთვის, რომელთა საჭიროა რამე მიზეზი ასწრაფობდეს, ხოლო რომელთა არცა ერთი რამ აქუნდეს სათანადო მიზეზი მასწრაფობელად; მათ წელიწადი და წელიწადნი დაყენენ თვითოეულსა ხარისხსა შინა. და უფროსლა დიაკონობისასა. ვინაჲდგან თვნიერ დიაკონთა სიმრავლისა, ვერაჲ მიიღებს შუქნიერებასა საეკლესიოთა წესთაგანი: ამისთვის ვამცნებთ ყოველთა ეპისკოპოსთა. რათა უფროასლა დიაკონთა განმრავლებისათვის მოღუაწე იყენენ ეკლესიათა შინა მათთა: ხოლო მონაზონთა რომელნი მღვდლობად [მოვიდოდენ] და ეპისკოპოსობად მომავალ იყენენ. პირველად სრულიად მონაზუნად დიდითა სქემითა უბრძანებთ განსრულებასა. და ვგრეთლა მღვდლობად მოსლვასა:

II. ხოლო წესი კელთ დასხმადთა სრულებისაჲ ვგრეთ აღესრულებოდედ. ვითარცა ახალთა შინა კურთხევითა ნეტარებით მოკსენებულისა მამისა გიორგი მთაწმიდელისათა დაწერილ არს: ვგრეთვე კურთხევაჲ ეკლესიისაჲ. და დაბყარებაჲ საკურთხეველისაჲ. და წმიდა ყოფაჲ ღმერთ მყოფელისა მიპრონისაჲ, ვგრეთ სრულ იქმნებოდედ ვითარცა მუნ შინა მოკსენებულ არს:

III. ხოლო ქრთამისათვის და საფასისა რომელსა მიიღებენ კელთ დამსხმელნი კელთ დასხმადთაგან. ზემოთთაგანისა წმიდათა მოციქულთა და მამათა მოცემისაებრ, განჩინებად ვიკადრებთ ჩუქნსა. რათა მოახსოს ვგრეთ ვითარი იგი ეკლესიისაგან. და აღიკოცოს მღვდლობისაგან მკურთხეველისა თვისისა თანა: რომლისა ქმნაჲ ამიერთგან ნულარამცა ვის უკადრებვის. რათა არა იგიცა შეესძინოთ. ვითარმედ შეიჩუქნოს ვითარცა სვმონ მოგვ პეტრე მოციქულისაგან. და ნუშცა მიიღებენ რაჲთურთით ნუ რა რას ნუ ოდეს ნუცა პირველ კელთ დასხმისა; ნუცა თვთ მას კელთ დასხმასა შინა. ნუცა შემდგომად კელთ დასხმისა: ნუცა ქრთამსა. ნუცა ძღუქნსა: ნუცა ევლოგიასა: ნუცა კათალიკოსი ეპისკოპოსთაგან. ვინა ხუცეს დიაკონთა და ხორ ეპისკოპოსთა ნუცა ეპისკოპოსნი დიაკონთაგან და მღვდელთა და ხორ ეპისკოპოსთა, ნუცა [რათ სხუთა სამღვდლოჲსა დასისაგანთა ანუ რომელთავე საეკლესიოთა მწეთაგან].

IV. მერმეცა სამღვდლოთა ჭურჭელთა. და ღთისადა შეწირულთა სიწმიდეთათვის. რომელ არიან ბარძიმ, ფეშხუქმ, სამწერობელნი. და ყოველივე ეკლესიათადა შეწირული. და ერთგზის ღთისადა მიცემული: ოქროჲ. ვეცხლი. თუალი. მარგალიტი: ქიქაჲ. სტავრაჲ. საქსოვი. სინი. რვალი. რკინაჲ. ძელი. კეცი. ქვაჲ: ამას განჯწესებთ შედგომითა წმიდათა კანონთათა. რათა არა ვის კელწიფოს კმარებად მისსა არა რად: არცა ტყუქმთა სასკრად: დაღათუ ცუდადცა და უკმრად მდებარე იყენენ. და ფერკითა დასათგონველად ისხნენ ეკლესიასა შინა, და საქურჭულესა მისსა: ხოლო უკეთუ ვინმე იკადროს ამითგანისა რაჲსაცა. (სამის ჯსოს ლაგაიმოშლიდა) გარეგნით მის ეკლესიისა. და

თწიერ მისსა ვითარ იგი განწესებულ იყოს. და ვითარ სახედცა სამსახურად ეკლესიასა, ანუ საკურთხეველისა შექმნილ იყოს, სხუად რადცა კმარებად; მოელოდედ აქა უკუტ ბაბილოვნელთა მეფისა ბალტასარის და ანანიას და საფირაას სასჯელსა, ხოლო მუნ ცეცხლსა საუკუნესა. განშაღებულსა ეშმაკ-თათს და ანგელოსთა მისთათს:.

ქ. ამასთანა ესეცა მოვიკენეთ. ვითარმედ თწიერ ეკლესიისა და საკურ-თხეველისა. არცა ნათლისცემამა შესაძლებელ არს არცა გვრგვნთა კურთხევამა: არცა მონაზუნისა ეპისტოლითა გინა სქემითა კურთხევამა: და არცა მონო-ზონსა ხუცესსა გვრგვნთა კურთხევად კელეწიფების: არცა ერისგანსა მღდელ-სა მონაზონისა კურთხევად: ხოლო შემდგომად გვრგვნთა კურთხევისა. პირ-ველთა და მეორეთა ცოლქმართა. წმიდათა სახელუმლოთა ზიარებამა უკმს. მას დღესა რომელსა იკურთხნენ უტკუტლად. არა თუ გარდარეულითა რაჟამე ბილწებითა შებღალულ იყვნენ: დაღათუ უზიარებლობითაცა განკანონებულ იყვნენ. და მერმე აღსრულებამა კანონისა უზიარებლობისა მათისასა: ხოლო მეორეთა გვრგვნთა მაკურთხეველი ხუცესი სამხრობად ნუ მივალს მათ თანა: ნუცამცა მეორეთა ცოლ ქმართა პირველნი გვრგვნი ეკურთხევიან: ხოლო სხუტბრ ზე არა ესრეთ მოქმედი ამითი; ხუცესი უკუტ განკუტისა, ხოლო ერ-ისკაცი უზიარებლობისა თანამდებ იყოს:.

ხ. კუალად ამასცა განვასაზღვრებთ. რათა ამიერიდგან არღარა ეკურთ-ხეოდინ გვრგვნი ჩჩვლთა ქალ ყმათა: არამედ უკეთუ საჭიროდ რადმე იყოს მშობელთა მათ დიად დაუწინდნენ იგი ურთიერთას. და რაჟამს ჰასაყად მო-ვიდნენ ორნივე მაშინ იქორწინნენ: და ქალი ათორმეტისა წლისასა უმცროჲ-სი, ნუმცა შეყოფილ არს ქორწინებით მეუღლისადა: ხოლო ამის განჩინები-სა დამკნენლო, თანამდებ იყავნ ზემოკსენებულისა მის განჩინებისა:.

ჩ. კათალიკოსისა, და ეპისკოპოსთაგან. ხორ-ეპისკოპოსი სჯულისა და საღთოთა წიგნთა მეცნიერი გამოირჩეოდედ. მღდელი ანუ დიაკონი და ში-შითა ღთისაჲთა. ემცნებოდედ მას. [უბიწოდ] დაცვამ ყოველთავე საქრის-ტეანოთა წესთაჲ: რათა არა რაჲ მათგანი განსცეს ქრთამისათს. არცა რაჲ განყიდოს ვეცხლად ვითარცა იუდა უფალი; რათა არა შიშთვილიცა მისი და-იძკდროს:.

ც. შემდგომად ამათს ამისიცა სითანადოდ ვგონეთ მოკსენებამ. ვინაჲდ-გან მოძღვრად წოდებულთა მათ მონაზონთაჲ. ფრიადი და აღურიცხუველი არს სიმრავლე. და ერთსა მონასტერსა შინა, ხუთნი და ათნი. მრავალგზის ოცნიცა და ოცდა ათნი იპოვებინ დიდი თუ იყოს მონასტერი, და მრავლი-სა შფოათისა და განხეთქილებისა მიზეზსა შემოიღებს სიმრავლე მათი: ამისთს განვაჩინებთ რათა ამიერთგან დასცხრეს ესე ვითარი ესე უწესობებამა: ზე პირვე-ლად ამას განვასაზღვრებთ. რათა უმღდელოსა არა კელეწიფებოდის განმკით-ხველობად სულთა. არა თუ ეპისკოპოსი იყოს; ანუ მღდელი, ანუ დიაკონი. რაჟეთუ პირველად შეკრვისა და განკსნისა კელეწიფებამა უკმს ქონებად და

ფგრეთლა განკითხვისა სულთაჲსა კელყოფად: ამასთან რათა დიდთა მონასტერთა შინა ორ ორი. ხოლო მცირათა შინა თითოჲ ხოლო კმა იყოს მოძღუარი: და უტყულო ვინმე ამას განჩინებასა გარდაჰკდეს, უტყუელად ესმეს მას: ვითარმედ ხოლო კლდომისაგანთა მათ და ურჩთა ქეშმარიტებისათა. და მორჩილთა სიკრულსათა. რისხვაჲ და გულის წყრომაჲ. ჳირი და იწროებაჲ და შემდგომი:.

11. წესი იგი რომელსა კრებულითა დასხმად უწესენ. ნულარამკა კადრებულ არს ქმნად ამიერივითან: ნულა მონასტერთა შინა შექმნად სავაჰროთა ერისა კრებათაჲ: ნულამკა რაჲ სხუაჲ სამოქალაქო და სოფლიოჲ წესი ქმნილ არს მონასტერთა შინა ოდესცა. რათა არა სალოცველთა მათ აღგილთა ქუბ ავაზაკთა შექმნითა, სულთაცა თქუნთა საფარდულეღი საღთოჲსა სიტყუსა მიერ დაიქცეს. ვითარცა მეკერმეთა მიერ ტაბლები: და წმიდათა მამათა და კრებათა მიერ, განკანონებისა თანამდებ იქმნეთ:.

12. ხოლო ერთსა საკურთხეველსა, და მასვე და ერთსა წინადაგებასა ზედა წმიდისა შესაწირავისასა. მრავალთა სულთათჲს. მრავალთა მღვდელთა მიერ ქმნად წმიდისა ჟამის წირვისაჲ უწესო არს და განგდებულ. რომელი ესე ნულარამკა სადა ქმნილ არს: უფროსელა თავად საკურთხეველსა ზედა დიდისა ეკლესიისასა. საეპისკოპოსოჲსა გინა მონასტრისასა. ერთისა არა ვისთჲს წეს არს ჟამის წირვად არა ოდეს. არცა ცოცხლისა არცა მიცვალეგულისათჲს. თჳნიერ აღაბთა და სულისა საკენებელად განჩინებულთა დღეთაჲსა. არამედ მის ეკლესიისა მაშენებელთა და შემომწირველთა. და ერთბამად ყოველთა ქრისტანეთა ცოცხალთა და მიცვალეგულთათჲს ჯერ არს ჟამის წირვაჲ: ხოლო ერთისა კაცისათჲს, ანუ ერთისა სულისათჲს ეგუტერთა სადმე შინა, ანუ შტოფა ეკლესიისათა ჯერ არს თითოეულისა ხუცისაგან ჟამის წირვაჲ:.

13. რომელნიცა ღთის მვენებლობითისა მის წვალებისაგან ხაჩეცართაჲსა რომელ არიან სომეხნი. მართალსა და უზაკუველსა სარწმუნოებასა მოუკლებოდინ. და წმიდასა კათოლიკე ეკლესიასა შეერთებოდინ. და ბიწსა მას წვალებასა ერთბუნებთანთა. და ერთისა ნებისა. და ერთისა მოქმედებისა. ღთაებისაგან და კაცებისა შეზავებულისა: და არცა საღთოჲსა არცა კაცობრავისა, არამედ შერეულისა რაჲსმე და უტხოჲსა, ქრისტეს ქეშმარიტისა ღთისა ჩუქნისა ზედა სიჩქურით მეტყუპლოთასა შეაჩუქნებდენ. ესრეთ განვაწეჳსებთ მათთჲს. რათა სრულიად ნათელ სცემდენ ვითარცა წარმართა. ვინაჲთგან სხუათაცა დიდთა ეკლესიათა ვჰპოვებთ მოქმედად ამისსა. ვითარ იგი არს საპატრიარქოჲ საყდარი ანტიოქიისაჲ. და ყოველნი მიმდგომნი მისნი ეკლესიეჲნი ყოვლისა აღმოსავალისანი:.

14. კულად განვაწესებთ. რათა არცა მართლმადიდებელი მამაკაცჳ მწვალებელსა გინა წარმართსა დედაკაცსა; ანუ დედაკაცი მამაკაცსა შეეუღლენ: ვინაჲთგან ყოველი მართლ მადიდებელი ტაძარი არს ღთისაჲ. დამკვდრებულისა მის მიერ სულისა მისისა ჩუქნ შორის: ხოლო ყოველი ბოროტად მადიდებელი. ანუ ყოვლად არა მადიდებელი, ტაძარი არს ეშმაკისაჲ: ხოლო ვი-

თარმელ არცა ერთი ზიარებაჲ არს ტაძრისა ღთისაჲ კერპთა თანა, ვითარ იგი ბნელისაჲ ნათლისა თანა, მოწამე არს საღთთაჲ მოციქული: ხოლო რომელმან ამიერიტგან იკადროსლა ქმნაჲ ამათი, განიკანონოს იგი პირველ თქუმულთა მით კანონითა:.

18. ვინაჲთგან ესეცა უწესოებაჲ მრავალთა მიერ აღსრულებულად გუქსმა. უფროასლა დიდთა ვიეთმე და წარჩინებულთა. და არა ლიტონად კაცთაგან ქმნილად. რომელ არს კიდესკიდე და არა ერთგან კურთხევაჲ გვრგვნთაჲ, ქარწინებით ერთ კორც ქმნაღთა მეუღლეთაჲ: ვითარ იგი ჰყოფენ უსჯულთობით. დედაკაცისასა უკუჲ, სხვა ვისმე უცხოასა მამა კაცისა თანა კურთხევასა: ხოლო მამა კაცისასა მამაკაცისავე სხვა თანა. რომლისასა რამეცა იყო სხუაჲ უუწესოესი: და უსაცინელესი: ანუ არა ყოვლითურთ მსგავს არსა. მარკიონის მწვალებელთა მიერ მკუდრისა წილ ნათლისცემასა ცოცხლისასა: რამეთუ ესე ერთგან კურთხეულნი მამა კაცი ზღედაკაცი. ნუ უკუჲ შეირაცხნენ ნახევარ მემრუშედ ცოლ ქმრად. ვინაჲთგან სხვაჲ იკსენების სახელი, და სხუაჲ წარმოდგომილ არს მუნ: ხოლო ორთა მათ ერთაგან კურთხეულთა მამაკაცთათჳს რაჲ ვინ მოიგონოს სახელი. გარნა თუ ვინმე ვრცელითა სიცილითა განბასროს. ესე ვითარი ესე, სჯულისა და კეთილისა წესიერებისა ჩუქნისა. და კაცობრივისა ქცევისა და ჩუქულებისა გარეგანი უსჯულოებაჲ: რომლისათჳს ამას განვასაზღვრებთ. რომელნიცა მოაქმდე ესრეთ კურთხეულნი ყოფილ არიან და გარდასრულ არიან, იგინი შენდობილ არიან უმცერებისათჳს: ხოლო უკუჲთუ აჲ საღმე იპოვნენ ვინმე ეგე ვითარნი, იგინი სჯულიერად ცოლ ქმრად ნუშკა შერაცხილ არიან: ამიერიტგან კულა, ნულარამკა ვისგან კადრებულ არს ქმნაჲ ამისი: და უკუჲთუ იქმნას სადა, ოთხნი იგი კურთხეულნი. და ორნი მაკურთხეველნი მათნი ხუცესნი. ექუსნივე განიკანონნენ:.

19. მერმეცა ღთის მოძაგებულისა მის და ლუთის განმამწარებელისა, ცოდვათა უბილწესისა საძაგელებისა სოდომელთაჲსა: რომლისაჲ არა უწყით თუ ვითარ შეეთჳსა იგი უბადრუქსა ამას ნათესავსა. და სრულიად განაშორნა და უცხო ყვნა ღთისაგან, ვიეთთანაცა ჰოვა თავისა მისადრეკელი: ამას განვასაზღვრებთ სიტყვათა ღთისაჲთა. და სამოციქულოთა კელითა. და მამობრივითა განჩინებითა. დაღა თუ მრავალგზის ქმნილ არიან მრავალთა ნათესავთა მიერ მრავალნი და რიცხუსა მძლენი ცოდვანი: ვითარ იგი მტერობანი: შურნი: სიძულილნი: კაცის კლვანი: მრუშებანი: ცრუ ფიცებანი ზე უკუანაჲსკნელი და თავი ყოველთა ბოროტთაჲ კერპთ მსახურებაჲ: და თაყუანისცემისა შეცვალეებაჲ დამბადებელისაგან დაბადებულთა მიმართ: გარნა არცა ერთისა მათგანისათჳს აღძრულ არს აღუძრველი იგი. ვითარცა თჳთ იტყოდა აბრაჰამის მიმართ: ვითარმედ დაღადებაჲ სოდომისა ზე გომორისაჲ მოიწია ჩემდა. და გარდამოკვედ ხილვად, უკეთუ დაღადებისაებრ მათისა არიან საქმენი მათნი: რომლისა შემდგომად იხილეთ თუ რაჲ იქმნების. და თუ ვითარ ნივთნი ესე სამსახუროდ კაცთათჳს. დაბადებულნი ღთისაგან, წინა უკუმო ბუნებისა თჳსი-

სა შესცვალეზენ ბუნებითსა ძალსა თჳსსა. და უცხოჲსა ცოდვისა აღსაკოცელად, უცხოჲსა მოიპოვეზენ მოქმედებასა: რამეთუ მარადის აღმართ მოძრავი და სუბუქი ბუნება ეთერისა ჳეცხლისაჲ, ვითარცა ზრქელი რამე და მძიმე, დაღმართ ჳყოფს დამოდინებასა: და სახედ მძაფრისა წჳებისა, საშინელებით მქეფე-მარჲს აღრეული წუნწუნებას თანა. მრისხანედ განსალევენლად უკეთურთა მათ საბილწეთა მრავლითა კაცთა: ხოლო წულილი და თხელი უფერული ბუნება ჰაერისაჲ. მიზეზი ცხოველთა აღმოფშვნიისა და სიცოცხლისაჲ, სიზრქედ აღმურისა კშირისა. და ფერად კელით საძიებელისა ბნელი-სად და შემაშთობელად, კუამლად სასწაულად რისხვისად შესცვალეზს თავსა თჳსსა მათ ზედა: ამათანა ქუტყანაჲ მყარი და მტკიცე. და მტვრთველი [სიმძიმესა მას ზედა მდებარეთა გუამთასა], ვერღარა იტვრთავს სიმედგრესა ბილწებათა მათთასა. არამედ პირველად შესძრავს საფუძველთა თჳსთა და სიღრმით იატაკთა თჳსთაჲთ აღმომდუღარე. ჰაერად აღმოიხუჲს სიღრმეთა, საფუძველისა მათისა სიმტკიცეთასა: და მიწად გარდმოიხუჲს სიმაღლეთა გოდოლ ტაძრებისა მათისა სიმავრეთასა: მერმე განაღებს ვიღრე მუნ ჟამადმდე განუღებელსა პირსა და თანად ქალაქებითურთ და სახლებით შთანთქამს არღარა კაცებსა, არამედ დამწურებსა რასმე ძუალებსა. და ოდესმე ყოფილთა კაცთა, საწყალობელსა ნეშტებსა: ხოლო წყალი, იგიცა უცხოად იხილვების შეცვალეზულად მათთჳს: ზ არღარა საშუტებლად და საკმარდ: არამედ სხუთა ნივთთაგან დაშთომილისა ნეშტისა მათისა აღსაკოცელად. პირსა ზედა მათეულისა ქუტყანი[სა უფროჲსაჲ საფლავ მათად] ქმნილისა ჯოჯოხეთისა, [იხილვების] მოდინებულად. ეგოდენ შეცვალეზული სხუთა წყალთაგან ბუნებითა. რაეოდენ იგინი სხუთა კაცთა ჰმატდეს ბილწებისა გარდარეულებითა: ამან უსჯულოებამან. ასურასტანელთა იგი უმრავლესთა ნაწილთა ქუტყანისთა დამყრობელი მეფობაჲ, ტყუედ წარუქცია სპარსთა და მიდთა. და სრულიად აღმოჰფხურა ქუტყანით საკსენებელი. არა ხოლო მეფე და მძღავრი, არამედ კაც ყოფისაჲ მათისაჲ: ამან ცოდვამან. დიდი იგი და ყოვლით კერძო ყოვლისა ქუტყანისაჲთ კმა განსმენილი ნათესავი სომეხთაჲ, მეფობითურთ და მთავრობით მათით, არა ოდენ დაამდაბლა და დაამკუჲ, არამედ სრულიად აღილო კაცთაგან სახელი მათი. რომელთაჲ ვერვინ ჰოოს დღეს. ერთიცა მეფე ანუ მთავარი. მქონებელი დაუმონებელისა თავისუფლებისაჲ. დაღათუ ყოველიცა ვინ პირი მიწისაჲ მოახილოს: ამან ბილწებაჲმან სპარსთა იგი მაღალი და მარადის ჰრომთა მეფობისა კლომა ფლობაჲ. მეციკის ბუნებათა ვითმე კაცთა ავაზაკურითა ზედა მოსლვითა, მიწადმდე დამდაბლებულყო. და ვიღრე მოაქამდე მძღავრებისა მათისა მორჩილ ყო. ესე არა უწყით თუ ვინაჲ უკეთურებით შემოგხრწნა მოქალაქობასა ქრისტეს მოსახელისაჲცა ერისასა: რამეთუ რაჲ ზიარებაჲ იყო ბელიარისი ქრისტესთანა და კელსა უცხოთესლთასა მიცემითა დასასრულ მახვლისა მათისა ქმნითა, ნეშტნი ოდენდა დამიტევნა ისრაჲლისანი. რომელნი უკეთუ ვეგნეთლ

მასვე უკეთურებასა ზედა, ოი ჩემდა, დავიდუმო ძნელ სიტყუაჲ, [რომელი] ყოველთადა ცხად არს დაღაცა თუ ჩუენ ვპრიდოთ: ამისთჳ ვამცნებთ ყოველსა დიდსა და მკირესა: მდიდარსა და გლახაკსა: მეფესა და მთავარსა: აზნაურსა და მდაბიორსა: მღვდელთა და უმღვდლოთა: მოწესეთა და ერისკაცთა: ბერთა და ქაბუეთა, და შუა კაცთა: ყოველსა პატივსა და ყოველსა წესსა. და ყოველსა ჰასაკსა განყენებად ამის ვნებისა. უფროჲს[და] საძაგელისა ბილწებისა: და ესრეთ დაუმტკიცებთ სახელითა უფლისა ჩუენისა ისრაჲლისკაცთა: ყოველმან სულმან ქრისტეანემან მართლმადიდებელმან. ამთ სიტყუათა მსმენელმან. რომელმან შემდგომად ამის ძეგლისა წარკითხვისა, არა იჯმნას ბილწისა მის სოდომურისა ცოდვისაგან და არა ხოლო საქმით ქმნისა მისისა, არამედ [რ]ეცა ლაღობით ფერებისა. და სიტყუთ თქუმისა. რათაცა სამისოთა, და მისთა დამსახველთა სიტყუათა და საქმეთაგან, უტკუტლად მოიწიოს მის ზედა. ამას უკუც საწუთოსა. საშინელი რამე და ცოცხლივ ჯოჯოხეთად შთამედელი რისხვაჲ მსგავსად წუნწუნბასა თანა აღრეულისაჲ მის სოდომელთა ცეცხლისაჲ: ხოლო მუნ იგი მიმთუალველ ექმნეს. მას რომელი ვალს წინაშე პირსა უფლისასა. და შესწუევს გარემოჲს მისსა მტერთა მისთა. ვინაჲთგან სიყუარული კორცთაჲ მტერობაჲ არს ღთისაჲ. და რომელმან განხრწნას ტაძარი ღთისაჲ, განხრწნეს იგიცა ღმერთმან: და ამასთანა და ჩუენგან უღირთა მონათა. საღთოჲსა მონებისა ღირს ქმნულთაჲსა, გოი, ჩუენდა, არღარა კურთხევაჲ, არამედ კდებაჲ და მხილებაჲ დაიმკვდროს საუკუნოჲ.

ხოლო ვინაჲთგან მიზეზად ურთიერთას პატივით თაყუანისცემისა, ჩუენ შორის მყოფი ხატებაჲ ღვთისაჲ აღსაარებულ და ქადაგებულ არს. დიდთა მოძღურთა და მამათა ჩუენთაგან, ცხად არს ვითარმედ თაყუანისმცემელი ხატისა ღთისაჲ, თაყუანისცემს მის მიერ. მაგინებელიცა საღმე ხატისა ღთისაჲ, ღმერთსა აგინებს უტკუტლად. ვითარცა წმიდათა შორის დიდი ზასილი ესრეთ დასწერს ამას: ამისთჳ განვასაზღვრებთ. რათა ესეცა ღთის შემაწუხებელი, და ღთისა შეურაცხის მყოფელი ცოდვაჲ სრულიად მოისპოს ყოველისაგან ენისა და ნათესავისა ჩუენისა: და რომელმან ამიერითგან შეგაგინოსლა სულრ გონებაჲ და პირი თჳსი უსახრითა გინებითა ზემოწერილისა ამის თანამედბე იყოს [იგიცა განკ]ანონებისა:

მეფისა დავითს მოწაზონი არსენი. ⁶⁾

ამათდა მომართ რასა იტყუ, რომელსა ჰსიბრძნის ჰმოყუარებ შენ უფროჲ,

⁶⁾ ეს სათაური წითურ წსომთავრულით არის დაწერილი. აქ მოხსენებული არსენი ის ბერია, რომელსაც დავით აღმაშენებელმა მიანდო შიომღვიმეში კვლევის აღმუშავება და არა მოძღვარი მეფისა (ის ჩემი გამოცემა I 123 წლის „ახდერძისა“).

სად ბრწყინვალეო თუალო ყოვლისა სოფლისა მეფეთა ერთგუამობისაო: რომელი ეგე ჰაეროვან ხარ, ვითარცა სამყაროა ხილულისა სოფლისა შორის: საჩინო, ვითარცა მზე, ვარსკულავთა შორის: ბრწყინვალე, ვითარცა ვთერი ნივთთა შორის: ნათლის ფერ, ვითარცა ელვაა ღრუბელთა შორის: ცისკროვან, ვითარცა აღმოსავალი კერძოთა შორის: ტკბილ, ვითარცა არე ეამთა შორის: ღთის სახე, ვითარცა სიყუარული სათნოებთა შორის: გულის სათქუმელ, ვითარცა ოქროა მიწათა შორის: ელვარე, ვითარცა ჯაკინთი ქვათა შორის: მაღალ ვითარცა ფინიკი ნერგთა შორის: შუშნიერ, ვითარცა ვარდი ყუავილთა შორის: აღმატებულ, ვითარცა სამოთხე ქუცყანისა შორის: ძლიერ, ვითარცა ლომი მკეცთა შორის: მტკიცე, ვითარცა ანდამატი განუკუტთელთა შორის: სახელ განთქმულ, ვითარცა ნებროთ გმირთა შორის: ახოვან, ვითარცა ისო წინა მბრძოლთა შორის: მოშურნე, ვითარცა ფინეზ მღდელთა შორის: მკნე, ვითარცა სამფსონ მსაჯულთა შორის: უბრძოლელ, ვითარცა აქილლეე ვლლენთა შორის: ბრძენ; ვითარცა სოლომონ მეფეთა შორის: მშვდ, ვითარცა დავით ცხებულთა შორის: შურის მძივებელ, ვითარცა იოსია შარავანდელთა შორის;

უზარო, ვითარცა მაკელონელი მფლობელთა შორის:

განმადიდებელ ფლობისა, ვითარცა ავღესტოს კეისართა შორის:

კაცთ მოყუარე, ვითარცა ჩემი ისრა ღმერთთა შორის: ბუნებით ღმერთი, მაღლით ღმერთ ქმნულთა შორის: მკურვალე, ვითარცა პეტრე მოწაფეთა შორის: საყუარელ, ვითარცა იოვანე მეგობართა შორის:

მკვრცხლ, ვითარცა პავლე მოციქულთა შორის: სახის დასაბამ უტომეფლისა ქრისტიანობისა, ვითარცა დიდი კოსტანტინე თვთ მპყრობელთა შორის:

სიმტკიცე კეთილად მსახურებისა, ვითარცა თევდოსი სკიპტრის მპყრობელთა შორის:

სათნო უჩანანა, ესენი მყუდროებასა შენსა; განსუწმენბულ არსა ამათ ზელა სიბოროტისა სულთაა მღვენელი დავითიანი სული შენი: რომელნი ესე აწ ძღუნად მოგართუნა შენ მწყობრმან შენთა ამთ ნაზირეველთაა (sic) სიმრავლისამან.⁷⁾ რათა შენ მიართუნე ესენი ღმერთსა, და მოწყალე ჰყო ამათ მიერ წყალობის მოყუარე უფალი: რომელ მოსწრაფებით შემოკრებაა უბრძანე შენ,⁸⁾ და ღიღისა ამის და ღთისა სათნოებასა წარმათებისა თანა შუამდგომელად ღთისა მიმართ მოიგენ, ვითარცა საყუთარნი მონანი: რათა რომელიმე ღთისა სახისა მღდელთ [მთავ]რობისა მიერ, მახლობელ ექმნებოდის შენთვის ღმერთსა: [რომელიმე მღდელ შუშნიერითა მსახურებითა, რომელ-

⁷⁾ აქადამ სჩანს, რომ ეს შესხმა, დაწერილია არსენის მკურ, კრებობს სახელით მიუძღვნეს მეფეს. არსენიზე ახ. კიდე „ქრონიკები“ I, 238.

⁸⁾ საყურადღებოა, რომ კრება შეუკრება დავით მეფეს და არა მისს მამის: გიორგის. ცხადია ისიც, რომ თუმცა 1103 წ. გიორგი ცოცხალი იყო, უპირველესობა მეფობისა დავითს ჰქონია.

ნიმე შეყუარებითა] დამბადებელისა: სხუასა [კმე]მნი მოაქუნდენ. სხუასა გან-
 დნობაჲ ცრემლითა: სხუასა ლამე ყოველობითნი მღვჭარებანი: სხუასა კმელ
 სარეკლობაჲ: სხუასა რაჲთურთით არა რას ქონებაჲ კეისრისასა ყოველსავე
 ღთისასა: მხოლოდ კორცითა ოდენ და მათცა მარხვითა განლეულთაჲ: სხუა-
 სა სიტყუაჲ, დაღათუ მდაბალი და უნდოჲ. გარნა არავე უჭრმოჲ არცა უმუ-
 სიკელოჲ მომზიდველ ყოფად სმენისა: ამის-თანა შემსგავსებულეცა ძალისაჲ:
 ყოველთა ვედრებაჲ. ყოველთა ლიტანიობაჲ. ყოველთა ერთკობაჲ. ვითარმედ
 დავით კეთილად მსახურისა. და ღთივ დაცულისა მეფისა ჩუენისა მრავალმ-
 ცა არიან წელიწადნი: ⁹⁾ :—:—:—:—:—:

კეთილად მსახურისა და ღთივ დაცულისა მეფისა ჩუენისა გიორგი (გ^რ)
 მეფეთა მეფისა. და ყოვლისა აღმოსავალისა და დასავალისა კესაროსისა, მრავალმცა
 არიან წელნი): ¹⁰⁾

კეთილად მსახურისა და ღთის მოყუარისა დედოფლისა ჩუენისა მართა
 [ავღუსტინაი]სნი, მრავალმცა არიან წელნი და ჟამნი). ¹¹⁾

დავით ღთის მსახურისა [ღ ღთივ დაცულისა] მეფისა [ჩუენისა] აფხაზ-
 თა და ქართველთაჲ რანთა ღ კახთა თვთმპყრობელისა, მრავალმცა არიან
 წელნი ¹²⁾:

წმიდისა დედოფლისა და ღთივ სულიერისა დედისა ჩუენისაჲ, მარიამ მო-
 ნაზონისა, საუკუნომცა არს კსენებაჲ: ¹³⁾

იოვანე წმიდისა მთავარ ეპისკოპოსისა ჩუენისა, კათოლიკოსისა. და ყოვე-
 ლისა საქართველოჲსა, ყოველად ღირსისა მამათმთავრისა მრავალმცა არიან
 წელნი:.

⁹⁾ აქ უნდა თავდებოდეს შესხმა, რადგან ამას ქვეით ხელ-ახლა იწეება „მრავალ-კამიერობა“ ამ რეგობაზე: მეფის გიორგის, მართა აგუსტინასა და ისევ მეფის დავითისი და სხ.

¹⁰⁾ ცხადია, გიორგი მეფე, წინააღმდეგ ყველა მეთოქონიეთა, ცოცხალი ყოფილას 1103 წ., და მართლაც ჩუენის ქრონიკებით ის მოკვდა 1112 წელს (და არა 1089 წ.). — დაღს ფრანკულეში ჩასმული გელათას კარიანტით აღდგენილი ტექსტია.

¹¹⁾ ეს მართა ბაგრატ IV-ის ქალი და იმპერატორის მიქელ დუკის ცოლი (შეირთო 1071 წ.), ბერძენთაგან „მარიამად“ წოდებული, ქმრის სიკვდილის შემდეგ (1078 წ.) დაბრუნებულა საქართველოს, ხოლო 1081 წელს სელჯუკთაგან საქართველოს აოხრების გამო ისევ საბერძნეთს წასულა; და რა ქართველობა ისეე გაძლიერებულა, ისეე სამშობლოში დაბრუნებულა და 1103 კრებასა დასწრება (ამაზე იხ. ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 211, 229; 234; 209).

¹²⁾ აქ მთორედ ისხენება დავით მეფე, უფროს-უმცროსობის რევით.

¹³⁾ ეს მარიამი, მოღოზნად შესული, ბაგრატ II-ის ცოლია; 1103 წელს მოკვდა იგი ყოფილას.

წმიდისა ბერისა, და სულიერისა მამისა ჩუენისა. ევსტრატე მონაზონისა მრავალმცა. ¹⁴⁾

ღირსისა მეუფისა ჩუენისა. და თულად წმიდისა ამის კრებისა ცნობილისა. გიორგი მონაზონისა და მწიგნობართა უბუცესისა, მრავალმცა: ¹⁵⁾

ყოვლად ღირსთა კრებისა ამის ყოველთა მამათა მღვდელმთავართა მღვდელთა, და მონაზონთა, მრავალმცა:.

სჯულიერისა მოღუაწისა არსენი მონაზონისა კალიპოსელისა, მრავალმცა: ¹⁶⁾

ყოველნიმცა მართლმადიდებელნი კურთხეულ არიან: . ყოველნი მწვალებელნი შერქმენებულ არიან: ¹⁷⁾

კეთილად მსახურთა და მართლმადიდებელთა: ჰირველ აღსრულებულთა სანატრელთა მეფეთა ჩუენთა, საუკუნომცა არს კსენებაჲ, და კურთხევაჲ მათი: *).

სანატრელთა და წმიდათა კათოლიკოსთა და ნეტართა მღვდელთ მთავართა და მღვდელთა, საუკუნომცა:.

საუკუნოაჲსა ნეტარებისა ღირსთა და დიდთა მნათობთა ჩუენთა ეფთჳში და გიორგი მთაწმიდელთაჲ, ¹⁸⁾ საუკუნუმცა:.

ღირსთა მამათა ჩუენთა დავით ტბელისა. და სტეფანე სანანოასძისაჲ ს[აუკუნომცა]. ¹⁹⁾

დაუსრულებელისა ნეტარებისა მკვდრთა, ბერთა ჩუენთა, საბაჲ სულაჲს

¹⁴⁾ შეიძლება ეს ის ევსტრატე იეოს, რომელიც კათალიკოსად დაუსვამთ (იოანეს შემდეგ?): იხ. ზემო, გვ. 38 და „ქრონიკები“ I, გვ. 213, 232.

¹⁵⁾ ეს გიორგი შეიძლება იეოს გიორგი ათონელი, გიორგი-მთაწმიდელის ბიოგრაფი, თუმცა „მწიგნობართ-უბუცესობა“ მასი არ სწინს. ძნელი დასაჯერებელია, რომ „გიორგი დიდი“ სვიმონ-წმიდელი, გიორგი-მთაწმიდელის მოძღვარი, ცოცხალი უოფილიეოს 1103 წელს.

¹⁶⁾ არსენი კალიპოსელი (მწერალი) სსუჲ არის და არსენი მონაზონი სსუჲ („ქრონიკები“ გვ. 237—8; 219; 221; 226; 310).

¹⁷⁾ აქ დედანშიც სტრიქონი გაუოფილია, რადგან ამას ჭკეით მსოფლად ძველნი გაზდაცვალებულნი მოღვაწენი მოუხსენებიათ.

* აქ არშაჲჲ ღურჲჲ მელნით ძველ ასომთავრულით წარწერა: „ღარარიონ შუ“.

¹⁸⁾ წა კეთიმი † 1028 წ., ხოლო წა გიორგი — † 1065 წ.

¹⁹⁾ მე X საუკუნის ცნობადნი მწერალნი სტეფანე იეო ჭჳონდიდელი, სანანოასძე (სანანო ეპეელის ერისთვის ძე? ამაჲჲ იხ. „ქრონიკები“ გვ. 126 85; 114; 221—222) დავით ტბელი (თუ ტბელიძე?), ძველი მწერალი („ქრონიკები“ გვ. 168; 85; 113—114; 124—8).

ძისა, და ანტონი ტბელისა, და ეფრემ მცირაჲსაჲ, და არსენი მონაზონისა იყალთელისაჲ საუკუნო: .²⁰⁾

ღირსებით მოკენებულთა მამათა, ეფთვიმ გრძელისაჲ,²¹⁾ იოვანე რეხუტს ძისაჲ შეილითურთ, მიქელ ქუაისაჲ (გელათის ვარიანტით „მიქელ ქულაისაჲ“) და გიორგი ბერისაჲ. საუკუნომცა.²²⁾

კულადცა, [ვახსენო] ყოველნიცა მწვალებელნი შეჩუპნებულ არიან:

ყოველნიცა მართლმადიდებელნი კურთხეულ არიან: .

ყოველთა მართლმადიდებელთა წელნიცა მრავალ არიან: .

ყოველთა მართლმადიდებელთა, საუკუნომცა არს კენება: .

ყოველნი მწვალებელნი საუკუნომცა შეჩუპნებულ არიან: .

ყოველთა მწვალებელთა, საუკუნომცა არს წყევალ და დაუსრულებელი შეჩუპნებაჲ.

იქვე ქვემო არმაზე წარწერ. XVII საუკ. ხელით: „ღიდება ღა რნ სრულ ყო: —“.

1189 წ.—გელათის მონასტრის საბუთებში ჩვენ ვიპოვეთ სვეული ანუ გრაჲ-ნილი ჩინებულს ტყაგზე მხედრულად დაწერილი, თამარ მეფისგან ხელმოწერილი. ეს სიგელი, ფრიად დაწიანებულია (რომელიც უნახავს დიმიტრი ფურცელაძესაც: იხ. მისი Церк. гуджары стр. 60). დროს უქონლობისა გამო ჩვენ ვერ მოვასწარიით გუღდადებით აღმოგვეჩინათ და სრულად აღგვედგინა დაწიანებული სიგელი. აქვე უჭდავთ მას ისე, როგორც შეეძლებათ ზირკელის თვალის გადაკლებით მისი აღმოგვიჩინათ. სიგელი, როგორც სჩანს, დაწერილია მესეთეს წელს თამარის მეფობისას; ე. ი. 1189 წ.—თამარის სელის ჩართვის შემდეგ იპოვება წარწერა მისის ქმრის დაკითხვისა. რადგან სიგელის თავში დავით მოხსენებული არ არის, ამისგანც ცხადია, რომ სიგელი დაწერილია მაშინ, როდესაც თამარს ქმარი არ ჰყოლია. ერთს წარწერაში დავითი ამტკიცებს რა სიგელს, თავის-თავს უწოდებს ერისთავად (ეს წარწერა ეკუთნის იმ დროს, როდესაც ის ქმარი არ ყოფილა). ხოლო მეორე წარწერაში დავითი ამბობს, რომ „სკიბტრა-შარაჲნდთა მეფობისათა მფლობელ გაქმენო“ და ამისთვის „სამადლობლად“ რადგან შეუწირავს. ცხადია ეს უკანასკნელი წარწერა მერმინდელთა, როდესაც დავითს ედარსა მეფობა თამარის შერთვით, რადგან ჩვენის „ქრლ-ნიკები“ ყოფილა იმავე 1189 წელს.

²⁰⁾ ეს მწერალნი (1060—1095 წლებში) ანტიოქელ—სკიმონწმიდელნი: იხ. „ქრონიკები“ ტვ. 203; 214 215; 219; 237—8; 220; 223—5; 221; 227.

²¹⁾ ცნობილი იერუსალიმელი X საუკ. (და არა ათონელი); ამაზე იხ. „ქრონიკები“. ტვ. 125—7.

²²⁾ უცნობნი მწერალნი V—X საუკ. სტუფანე ჭულეკელი XI საუკ. იხ. „ქრონიკები“, 221.

„სახელითა ღთისათა მე თამარ ბაგრატიანი[მან] ნებითა ღთისათა აბზახ-
თა და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფემან და დედოფალმან შარ-
ვანშა და შაჰანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა თვთ-მპყრობელმან
[და მქონებელმან ვიგულე რათამცა] წარსამართებლად მეფობისა ჩემისა და
ყდ - - მომავალისა ჩემისა (რწლასა?) - - - [ჩემსა - - -] დგომისა ეამს
სალხინებლად სულისა ჩემგან - - - (მერჭჭვი?) სასაქმე ჩენილ იყო; ღვთივ
გვრგვანოსანთა] მეფეთა პაპათა ჩემთაგან სრულ ქნილსა, ყოვლითურთ შემოკ-
ბილსა საყოფელსა ღთისასა, სამკვდრებელსა დიდსა მონასტერსა გელათს შინა,
რომელი აღეშენა სალოცველად სულისა მათისა და წარსამართებლად უდ
(შემდგომად) მათსა მომავალთა ტახტსა მათსა ზედა მსხლმთა მეფეთა, და არა
იყო დაკლებული და გაუგებელი მის მონასტრისა საქმე, ამისგან კიდე, რომელ
აღეშენებასავე მის მონასტრისასა ზედა თორმეტი მწირი იყო დაწესებული
სპონდიოსა გარეთ და არა იყო საზრდელი მათა თვნიერ რომელ, თუ ვინ
გარეთმან გარდაიკადოს ალაპი, მაშინ შეუშუნინ ტრაპეზსა და სხუებრ არა
ჰქუნდა ტრაპეზისგან და ყოვლითურთ უღონონი ეგრეთ უცხოდასა საზრდ-
ელსა მიმლოდენ (მიიღებდეს); იკირვოდეს. — ესე ეწყინა მეფობასა ჩუენსა,
რათგან განწესებულად ჩნდეს, სხუასა კელთშემხედ-ვარდობაი, ამისთვის
შეესწირე და მოვაცენე დიდსა ლავრსა და მუნ შინა დაუსრულებლად გან-
ჩენილსა ტრაპეზსა არგუთის ქორვილი კავაის ძისა ტოლყოლი (ტოჭ-
ყოლი?); ჰქუნდეს ტრაპეზსა მიუკნ (მიუგუნისამდე) და დასხდებუდიან ყოვლადვე
დაუცადებლად იგი მწირნი თორმეტნივე ტრაპეზსა, ვითა მას მონასტერსა. ში-
ნა მყოფნი ძმანი დასხდებიან, ეგრეთვე იგი თორმეტი მწირი დასხდებუდეს
და ჰქუნდეს ტრაპეზით პური და ულოცვიდენ მეფობასა ჩემსა სოფელსა ამას
შინა წარმართებისათვის და სიგრძოისათვის დღეთასა ჯა მერმესა მას საუკუ-
ნესა შესანდობლად ჩემდა; ჰქუნდეს არგუთის ქორვილი კავაისძე ტოლყო-
ლი წსა ღთისმშობელსა ხახულისასა და მუნ შინა განჩენილსა ტრაპეზსა მით-
თა, ბარითა, ტყითა, ველითა, წყლითა, წისქულითა და ყოვლითა სამართ-
ლიანითა ზღვრითა და მიმდგომითა მისითა, საკმრითა და უკმრითა მკუიდრად,
თავისუფლად და შეუვალად ყოვლისა შესავლისა და გამოსავლისაგან, ვითა
თუით სხუანი საქუნელნი მის მონასტრისანი აზანდი (sic) და შეუვალნი არიან;
და არავინ გუობძანებია მშლელი და მქცეველი ბზულისა (ბრძანებულისა) ამის
ჩუენისა, არცა მეუნებლეს; მავნებელი და დამაკლებელი მისი; და თუ ვინმე
იკადროს ამას ჩემსა გაგებულსა შეცვალებად, გინა თუ კელმწიფემან ანუ რა-
მანცა გუარამან კაცმან, რი აც მიზეზისა შემოღებითა, გამცაურისხდების მამაი,
ძე და სული წდაი, შემცადებების ძრწოლა კანისი, შიშთილი იუდასი, დან-
თქმა დათან-აბირონისი და კრულმცა არს სიტყუითა ღთა მკუდარი და ცოც-
ხალი გაუესნელად და ნუმცარა წარემართების მას, საუმჯობესოდ ქნილი. აწ
ვინცა ჰნახოთ ბზაი (ბრძანება) და სიგელი ესე ჩემი შემდგომითი შემდგომად
მომავალთა მეფეთა, ეწვთა, ეწვთა, აზნაურთა, ოთხმესღურთა, ნაცვალთა,

აჯამეთის აბრმდათა (?) ტყის მცველთა, უცხოთა (უცხოთა), გოგნისა ციხის - -
 [ციხისთავეთა, კელისუფალთა, მზირთა ღეჲთა საქმი [მოქმედთა] ჩნთა, დიდთა
 (და) მცირეთა დაუმტკიცეთ ღეჲ ვინ [უშალავთ] ბზასა ამას ჩუენსა, ნუცა-რა-ვინ
 დააკლებთ ნუ დიდსა [ნუცა მცირესა] თვნიერ შეწეენისა და [თანადგომისა]
 და თქვენ წო - - - ნ: (წმიდანო) კზნ (კათალიკოსნო) და წწო მღღელთ-
 მოძღუარნო [უჯუ]არობითა [დაუმტკიცეთ. დაწვირა ბზაი და სიგელი [ესე]
 ჩემი ინ[დიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა მე[ხუ]თესა [კელითა] საწოლისა და სა-
 ქურქელისა მწიგნობრისა არსენ სამძივარისა[ითა] - - - - -

აქ მიკრებულთა მეორე ტყავის ფურცელი, იხვე სხელით ნაწერი:

- - - სავლისაგან) და სამ - - - და სატრა[პეზოსაგან] კიდე და არა
 რაი საქმე უც მათანა და არცა ვისი კელი შევიდო[დეს] არაის გუარის კა-
 ცისაი არა [ჩუენი], არა ჩუენთა სამეფოთა კელისუფალთა] - - -

მეორე ლამაზ სხელით სკეულად, თავისუფლად მოწერილთა თუთ თამარის სხელით;
 მელსნი მქრდაი და ტყავი მეტად დაზიანებულია:

ქ. ესე ვითა დაწმინდისა - - - ნ სასოებით და გულსმოდგინებით—ჩემისა
 საქმისა - - - განაჩენი ჩემითა კელითა ცოდვილითა დამიმტკიცებია. ვინც და
 [ანუ რა]მანცა [გუარამან კაცმან შალოს] ბრძანება [ესე ჩემი] - - - მტკიცე
 არს - - - (აქ გადაკრებულია საგელი) შეცვალოენ შენ ყოვლად წდაო ღის მშო-
 ბელო - - - და ჩემთა] ცოდვითა და ბრალთა [მზღვეველ არს] - - - იგი დღესა
 განკითხვი[სასა] და სიტყუა იგი მ[ას] ზედამცა აღ[ესრულების]: სის[ხლი] - -
 მ[ა]კისი ჩუენზედა და შილთა ჩ[უენ]თა ზედა - - - - -

აქ კიდე გადაკრებულია სხვა ტყავის ფურცელი, დაგლეკილი, სხვა სხელით
 დაწერილი:

[ქ: სახელითა ღთისა და [მეოხებითა ყდ წმიდისა ხახულისა ღთისმშო-
 ბელისათა, მას ჟამსა, ოდეს] [ს]კიპტრა შარავანდთა მეფობისათა [მ]ფლუბ ვიქ-
 მენ, ამისთუის ვითენ კ - - - - ძღუნიელი სამადლოთა და ტაძარსა შენ წ[მი-
 დასა] დიდებ - - - სა განსაკ[უ]რ[ნებელა]დ ქრ - - - შენისასა, განვაჩინენ გლა-
 ხანი - - - და მუწაფეთა შენთანი: - - - ჩემთუის ოხათა მირთუმელოდენ
 შენდა მოწყალებისა მნებისა და ნამდული - - - ნათელ მყუისა ძისა მი - - - ითა
 შენდა გუქ - - - სა გარნა გუნებადცა - - - - ჩემგან განგებნისასა შერისხვი-
 თა მოეკადენ - - - - ნესტორ და ორიგესი.

ქ. ამას თამარის ბრძანებასა მე ნებითა ღთა ეწვი (ერისთავი) დაკით
 ვამუწმებ და ვამტკიცებ. მტკიცე ყოს ღწ

სხვა სხელით, მხედრულად:

ქ: ესე ვითა ღთივ გვრგვნოსანსა მეფეთა მეფესა და დედუფალთა დე-
 დუფალსა თამარს დიდისა მონასტრისა მათისა შენ გელათს მეფობისა მათისა
 წარსამართებელად და სულიერად ცხონებისათჳს კორვილიი შეუწირავს მუნ
 შინა მყოფთა მწირთა საზრდელად და სიგელი ესე დაუწერია და საუფლოთა
 კელითა მათითა დაუმტკიცებია, — მტკიცე ყავ ღმერთმან ბრძანება მათი, — მეცა

გლახაკი ქრისტეს მიერ კათალიკოსი თეოდორე მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ. ვინ და რამანცა გუარამან კაცმან რასაც ვამსა, რასაცა მიზეზის მოღებთა კელ ყოს შლად და ქცევად ამას ბრძანებასა და გაგებულსა, კრულმცა არს პირველად დაუსაბამოისა ღთისა პირითა, ათ-ორმეტა მოციქულთა ჯუართა, შვიდთა კრებათა მადლითა, ხუთთა პატრიარქთა ჯუართა კათოლიკე ეკლესიისა (მადლითა), შენ ღვთივ აღმართებულის სუეტისა ცხოველის მადლითა, ყოველთა პატრიარქთა ჯუართა, მღვდელთ-მოძღვართათა და ჩემ გლახაკისაცა ჯუართა. ვინ მტკიცედ [ყოს], აკურთხენ ლნ და წმიდამან დედაქალაქმან.

მერე სსვა-სელით, მსეჯრულად:

ქ. ესე ვითა სიკეთესა და სისრულესა ყოვლისა (შესავედრებელისა?) და მეფობისა და შეენიერებისა და სიმტკიცესა ქრისტიანობისასა, ყოვლისა დედოფლობისასა - - - - ჩუენ ჩუენთუის კორცისხმულისა ქრისტეს ღვთისა ბრძანებათასა - - - - რომელი ერთსა მცორეთაგანსა, იგი მე მიყავეთჲ ამისთუის ათ-ორმეტა. - - - - - ამთ სიგელ - - - -
(ამას იქით სიგელი მოგლეჟილია).

წმირილი წის ბიორგმი-მთაწმიდელის ბიორგმის ბიორგმი მონა-ჯონისა:

რუის-ურბნისის კრების თოვლად აღიარებული გიორგი მონაზონი, ჩუენის აზრით, არის გიორგი ბერი, აღმწერელი წის გიორგი მთაწმიდელის ცხოვრების (იხ. ეპ. მუხ. ხელნაწ. გვ. 218—266 და „სამოთხე“ გვ. 488), რომელად 1083 წელს საქართველოში უოფილა (ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 231—232). მისგან აღწერილი ბიოგრაფიის ისეთი დაწვრილებით და საქმიანობით არის მოთხრობილი, რომ ბადალი არა ჰქუეს არა თუ ჩუენს მწერლობაში, არამედ თვით იმ-დროინდელ უცხო ქუეყნის საეკლესიო მწერლობაშიც, და ჰქუეშარიტი სუენჟუა ჩუენის ძეგლის XI საუგ. ისტორიისა. მით უმეტეს გუენუბეშა, როდესაც ჩუენ ვიპოვეთ გელათურს ტუევის ხელნაწერში XIII საუგუნისაში (აგრეთვე წერა-კითხვის მე-XII საუგ. ტუევის ხელნაწერში № 353 და საეკ. მუკუემის ხელნაწერში № 170, გვ. 312—316) ქუეშო დაბეჭდილი, ჩუენს მწერლობაში ჟერ არ-ცნობილი, წერილი ბიოგრაფის გიორგისა, რომელიც მიუწერია მას გიორგი-დიდის შეუენებულისათვის, გიორგი-მთაწმიდელის მოძღვრისა. ამ გიორგი-დაუუდებულზე ბიოგრაფი სწერს, რომ იგი სცხოვრებდა ისტორიკის არე-მარეს, შუვის მთის და სვიმონ წმიდის მონასტრის ასფლა მთასა საკუირუელსა, ნაზრალსა შინა კლდისასა... ვითარცა უკორტი უბიწო და ტრედი უმანკო, კაცი ზედისა და ანუელოზი ქუენისა... გიორგის ვიტუე დაუუდებულსა, დიდსა მას მნათობსა ნათესავისა ჩუენისასა, კაცისა უოკელთა მიერ გუელის სათქუელისა, რომელმან (ე. ი. ამ გიორგი შეუენებულმან) ესე ჩუენს უნდოთა მიერ ამისა აღწერა

გვაიძულა. ამას დაემოწაფა ნეტარი ესე ჩუჭნი“ (ე. ი. წა გიორგი-მთაწმიდელი 1032 წლის ახლო ხანს. ის. ეგ. მუზ. № 170, გვ. 222). მოხსენებულე წერილი ერთი საუკეთესო ნიმუშთაგანია ძველის ჩვენის საეკლესიო რიტორობისა და მესტორიეთათვისცა გამოსაყენებელი.

ამ წერილში მოხსენებულე იოანე ჭყონდიდელი, მხა ჰეტრივისა, არის ის იოანე და მძანი მისნი ეგნატე და ჰეტრე გესტი, რომელნიც ჩვენს „ქრონიკებში“ (გვ. 232; 225) მოხსენებულნი არიან 1085 წ. იკივე იოანე წოდებულა ერობაში ჰატრიკად (წოდება და არა სასელი), ხოლო ბერობაში „იოანე ჰეტრიკად ჰატრიკ-უოფილად“ (ის. ეგ. მუზ. № 170, გვ. 236). მისი მძაც ჰეტრე მოხსენებულა „ჰეტრე ჰატრიკ უოფილად“. (ibid. 251).

ქინისტოლე მიწვლილი გიორგის მიმრ დიდისა მის შუახნეზულისა, რომელი მკვარ იჟო მთასა საკვრავლსა, მონასტრისა წრისა სჰამონისასა, რომლისა-და ეთხოვა, რათა აღუწეროს ცხორება და მიცვალებამა წრისა მამისა ჩუხნისა გიორგი-მთაწმიდელისა.

ზედა წერილი ესრეთ იტყვს:

ღვთიე-სანატრელსა, სათნოებათა შინა განთქმულსა მოძღვარსა მოძღვართასა და სულიერსა წინამძღვარსა ჩუქნსა გიორგის შეყენებულსა უფლისა მიერ გიხაროდენ! მითი წმიდით მთასა საკვრველსა ქრისტეს მიერ ღთისაჲ ჩუქნი-საჲ გახარებ.

ზეშთა ბუნებისა მალალთა მათ მიერ მოღუაწებთა ეტლი სულისა შენისა ზეცად მიმართ აღამალღე ნიეთთა და ნიეთიერთა სიზრქეთა და ქუტყანად მიმართ დამზიდველთა გონებაჲ შენი სრულიად განაშორე, ვინათგან საქმე დასაბამ ჰყავ ხედვისა და შიში ღვთიე შუქნიერი მიზეზ უშიშოებისაჲ, რაჟამს დაყუდებისა მიერ და ღუმილისა მხოლო. მხოლოსა მას შეესაკუთრე თავისა თვისისა თანა მკვდრობითა თავსა მას ყოველთა საწადელთასა მიემთხვე, გრი კაცო საკვრველო და ზეშთა კაცებისა საგონებელო, რომლისათესცა სიმდაბლითა მით ღმერთმყოფელითა ეგე-ვითარი მალალი და დიდი საქმე ძიება ჰყავ ჩუქნგან, რომელსა თვთ შენ უმეტეს მეცნიერ იყავ ჩუქნგან გლახაკთა ამათ და უღირსთა, რომელნი ესე უწყით კნარკუსა მას ვნებათა მიერ აღმოვედით მღვმისაგან გლახაკობისა და თივისაგან უყისაჲ, კლდესა ზედა სათნოებათასა ფერკნი ჩუქნი დავატკიცენით და გზათა მით ზეცად მიმყვანებელთა დაუბრკოლებელად სლვად წარგემართენით, ვითარცა იტყვს დიდი დავით; და მერმეცა აღივსენ პირი ჩუქნი ჭალობითა, რათა ქებაჲ ღთისა ჩუქნისა იხილონ მრავალთაჲ.

ხოლო არს ქება ღთისა და შესხმა წმიდათა მისთა მოთხრობაჲ ცხორებებისა და მოღუაწეობისა მათისა წერით და უწერელედ, რათა ცნას, ესე თესლ-

მან სხუამან და შეიღნი, რომელ იშვებოდინან, აღდგენ, და მიუთხრობდენ მამანი მათნი შეიღთა თჳსთა.

არამედ რათა არა უღელღი ტკბილი მორჩილებისა განვადლოთ ქედსა მას ზედა სულისა ჩუენისასა მდებარე, ნუ უკუპ პარეხთა მათ და უღიღთა ურჩებისათა შთავცივეთ, ვინა იგი აღმოსლვა შეუძლებელ არს, — ამისთჳს წმიდისა ბრძანებისა თქუენისა საქმით აღსრულებად ვისწრაფოთ შეწვევითა წმიდათ ლოცვათა თქუენთათა.

გარნა ვითარცა ვთქუ, ჭი წმიდაო, არა თუ შენ უმეცარ ხარ ცხორებასა განთქმულისა ამის კაცისასა სიჭაბუკითგან მისით ვიდრე სიბერედმდე, არამედ ეგრეთ მეცნიერ ხარ, ვითარცა დიდი ანტონი ცხორებასა ნეტარისა მაკარისსა, რომელი იგი მოწაფე საყუარელი იყო მისი და ვითარცა ნების მყოფელი შეიღი მისი, სათნოებათა მისთა მკვდრად გამოჩნდა და შემსგავსებული ქებაჲ მისიერ მოიღო და რომლისათჳსცა არა უჯგერო არს და შემსგავსებული თქუენისა ამის შეიღისა საყუარელისა თანასწორებით და სახისმეტყუელებით თანა ხატ ქმნად ზემოკენებულისა მის სახისა.

ხოლო ვინათგან კუალადცა მეორედ მოიწია წმიდა ეპისტოლე თქუენი სიგლახაკისა მიმართ ჩუენისა, ვითარცა მრავალ-ჟამ ყოფილისა მის მიერ განათლებულისა და ღთის-მსგავსითა სიყუარულითა მის მიერ შეყუარებულისაჲ და უმეტესად-და ვსთქუათ თუ ჟამსა მას სოფლით განსლვისა და ღთისა მიმართ მისლვისა მისისა, რომელსა იგი სურდა და წადიერ იყო მისთანა დახუტდრებულისა და კუალად ღთის მოყუარისაცა მის მიერ მთავარეპისკოპოზისა, იოვანეს ვიტყვ ჭყონდელსა, მმასა ნეტარისა პატრიკისასა, მორავიდა სამეფოდ ქალაქად მოკიქულად მოვლინებული ბაგრატ აფხაზთა მეფისა მიერ სევასტოპოლისისა, ამის პირისათჳს დიდად იძულებულ იქმნა უღირსებაჲ ჩუენი, ვითარცა შეიღისაგან მამის მოყუარისა და უფროჲსლა ვთქუათ ქრისტეს მოყუარისა, რათა ყოველი სახე აღსრულებისა და სოფლით განსლვისა წმიდისა ამის მამისა ჩუენისა უნაკლულოდ მიუთხრათ; და მერმე კუალად სხუათაცა ვიეთმე ღთივ სულიერთა მამათა და მმათგან დღითი-დღე ვიძულები და სიტყუაჲ მიმეკდების არათუ მიცვალებისათჳს, არამედ სრულიად ცხორებისაცა და მოქალაქობისა მისისა აღწერისათჳს.

ხოლო უმეტეს ამით ყოველთასა მორჩილებამან ბრძანებისა თქუენისამან, ვითარცა რკინამან ცეცხლი ქჳსა მიერ აღანთის, ეგრეთვე კსენებამან ღთივ განთლისა (განათლებულისა?) ამის კაცისასა და მერმე რათა არა-დავიწყებულ იქმნეს მომავალთაგან შემდგომითი-შემდგომთა ნათესავთა, ვითარცა მრავალთა წმიდათა ნათესავისა შორის ჩუენისა გამოჩინებულთა ცხორებანი აღუწერველობითა დავიწყებისა სიღრმესა მიეცნეს; არა თუ მათდა რამე საკმარ არს ესე, რამეთუ იგინი წინაშე ღთისა მდგომარე არიან, არამედ ჩუენ, მოკსენებითა შრომითა და ღუაწლთა მათთათა დღითი-დღე ფრთოვან ვიქმნებოდეთ, ბაძვად სათნოებათა მათთა წარვემატებოდით. ამისთჳს კელითა ბრძ-

ნებისა თქუწისათა თავი ჩემი მორჩილებად მივეც; არამედ ყოვლითურთ გან-
ცვურებულვარ და არა უწყი, თუ რაა ვყოთ კანდიერებისა ბრალსა შთავარ-
დები და უკეოუ არა ურჩებისა სასჯელისაგან მეშინის, რამეთუ იტყვს: „რო-
მელთა უწყოდინ სიტყვთ, გინა სმენით საღთოათა წერილთაგან, გინა თუ
ხილველ ქმნილ იყვნეს და აქუნდეს მეცნიერება სულისა სარგებელთა და
ღთისა სათნოთა ცხორებათა და მოღუაწებთა, რომელნი წმიდათა მამათა
დასრულნეს, პირველად ესრეთ ჯერ არს, რათა მსგავსად ძალისა ბაძვად მათ-
და მოსწრაფე იყვნენ და სათნოებათა მათთა ემურებოდნენ და განმართონ
ენა-ბრგვინლობაა იგი სულისა და ვითარცა ღთისა მიხსლებად ყოვლითურთ
წმიდა იქმნენ, და პირი იგი უხილავი თავთა თვსთა მოატყუნან სარგებელი
რომელთა ესე ყონ, არამედ მსმენელნიცა იგი ბაძვად სათნოებათა მათთა აღ-
ლესნენ. ხოლო რომელთა უწყოდინ ესე-ვითარი სარგებელი სულისა და არა
ინებონ მთხრობად, არამედ მისცენ სიღრმესა დავიწყებისასა, გინა მცნებასა
მიერ, გინა ჭამთა დროებისა, გინა თუ შურითა ვიეთთამე უკსენებელ ყონ
ესე-ვითარი ესე სულისა სარგებელი თხრობაა, ითქუას მათდა მიმართ, ვითარ-
ცა იტყვს დიდი ბასილი, ვითარმედ სიბრძნე დაფარული და საუნჯე უჩინო
ვინ ირგოს მისგან და კუალად ტალანტისა დამფლველთა და წყაროსა და-
მყოფელთა და საუნჯისა უჩინო მყოფელთათანა დაისაჯოს“.

ესე არიან მიზეზნი ჩემისა მეტყუპლებისანი, რომელთა მიერ ვიძილვები
და ვითარცა დეზითა პირუტყუთ მსგავსი ესე ბუნებაა ჩემი შინაგან იწერტების
და აღმძრავს სიტყუად, რამეთუ არა თუ ღირსებისებრ არა თქუმა საბრალობელ,
ვითარცა იტყვს გრიგოლი ღთის მეტყუპლი, ვითარმედ ყოველივე ძალისა-
ებრ ქმნილი მითუალულ არს ღთისამიერ. ხოლო მე ვიწყო სიტყუად უნდოა-
სა ძალისა ჩემისაებრ და რაოდენი უძლო, მარტივად და სულ მკირედ აღვს-
წერო, არათუ სხუათაგან სმენილი, არამედ უმეტეს ყოვლისა წმიდისა და უტყუპ-
ლისა პირისა მისისაგან მოთხრობილი სიყრმისა და სიჭაბუქისა მისისა, რომელ-
სა იგი ვითარცა ერთგულსა შვილსა არა დამიფარვიდა სარგებელისათვს სუ-
ლისა ჩემისა. ხოლო შემდგომი სარწმუნოთა და წმიდათა (კაცთაგან) უწყებუ-
ლი, რათა ესრეთ ერთობით შეეკრიბოთ საწადელი ესე და სასურველი თხრო-
ბაა და ვითარცა ჯაჭვ ოქროსა ერთობით შეთხზული წარმოესკეთ წინაშე
სიწმიდისა თქუწისა საკურველსა მაგას და სასურველსა მთასა, რომელსა შინა
თავს იხსნა მრავალნი შრომანი და ღუაწლნი კაცმან მან ღთის შეყუარებულ-
მან თარგმანებისათვს წმიდათა წიგნთასა. ხოლო რომელი იპოოს ნაკლულევა-
ნება მიზეზითა ჩუპნ მიერ აღ(უ)წერელობისათა, განემაართოს თქუწნ მიერ მად-
ლითა სულისა წმიდისათა, რომელ მკვდრ არს თქუწნთანა, სადიდებელად მა-
მისა და ძისა და წმიდისა სულისა აწ და მარადის და უკუნითი-უკუნისამდე
ამინ“.

ამას ჩვევე მოსდევს წაის გაორჯი-მთაწმიდადღას ცხორება, როგორც საბი-
ნძინის „სამათხკში“ გამოცემულა. საეკ. მუწ. აზოკება ეტრატის ხელსაწერა სკა-

ნაქსარი გიორგი-მთაწმიდელისა ერთი მე-XII საუკ. № 97 და მეორე XIII საუკუ-
ნისა, № 222, წარწერით: „დასრულდა განგება თთუეთა წელიწადისათა... ლო-
ცვა ყავთ გლახაკისა გიორგისთვის... რამეთუ ფრიადი ლუწლი და პირი მი-
ნახავს ამისა თარგმნისა სალხინებელად ცოდვათა ჩემთა და მოსასენებელად
სულიერისა მოძღურისა ჩუენისა გიორგისი (სუმონ-წმიდელისა შეეწებულისა),
რამეთუ შემდგომად ღმრთისა იგი არს მიზეზი ყოვლისა კეთილისა და მათთჳ
ბრძანებითა... მითარგმნია ესე... წიგნი“. იმავე წიგნში არის დოკუმენტისა სს-
კოთსჯი 70 მოწაფეთათჳს, რომელიც წა გიორგი-მთაწმიდელს უთარგმნია ლა-
თინურ ენადამ ბერძულს ენაზე და ქართუთჳრადც (გვ. 314. „ქრონიკები“ I, 124).

1202 წ. — სიგელი თამარ-მეფისა.

ეს ძვირფასი სიგელი სინოდ. კანტორისა № 1 დაწერილია ტყაუზე (სიგრძე
2 1/2 არშინი და სიგანე 6 კერშოკი) ლამაზ მხედრულ ასოებით მეთვრამეტე წელს
თამარის მეფობისას, ე. ი. (1184—18) 1202 წ. და თვით თამარისგან სელმოწე-
რილია (პალეოგრაფიული პირი თამარ-მეფის წარწერისა ის. ბოლოს). თუმცა თა-
მარ, ამტკიცებს რა ამ სიგელს, თავისს სახელს არ აწერს, მაგრამ შემდეგი წარწერა
მოასხენიებს, რომ ეს სიგელი დამტკიცებულია „თვთ საუფლომთა კელითა მი-
სითა“ (თამარ-მეფისათა) და მასთანადე პირველი წარწერა ყოველს ეჭვს გარეშე
თვით თამარის სელია. მეორე წარწერა-გი ეკუთნის მისს ქმარს დავით-სოსლანს, რო-
მელიც მეფედ ისენიებს თავისს-თავს. სიგელი მოასხენიებს ლაზ-გიორგისაც. ბო-
ლოს დამატებულია თამარ-მეფის კვართ-მტკირთუელის, ვაზირის და შვიგნობართ
უსუცესისა ანტონ ჭყონდიდელის განხიება შიომღვიმეში მისგან გამოყვანილის წელის
შესახებ. ეს განხიება თვით ანტონის სელით უნდა იყოს დაწერილი. როგორც ჩვესს
„ქრონიკებში“ (წ. I, გვ. LI) დაჯასხუეთ, ეს ანტონი არის მეპატონე, თამარ-
მეფის დროების აღმწერი.

ამ გუჯრის დამწერი აკობ შემდეგ (1250 წლის; ასლო სანებში ყოფილა „დიდის
გელათის მონასტრის დეკანოზი“, როგორც სჩანს მისგანვე დაწერილ გუჯრადამ (ის.
ჩემი „ქრონიკები“, წიგნი II, 1250 წლის ქვეშე).

ეს სიგელი ის გუჯარია, რომლის არსებობა ჩვენ გავიგეთ („ქრონიკები“ წ. I,
გვ. 278—279) და რომელიც ჩვენ შემდეგ მოვსძებნეთ შიომღვიმის გუჯრებში, № 1.

- - [სახელითა ღმრთისათა - - [თამარ]ისგან ბაგრატიონისა ნებ[ითა ღმრთისა-
თა] | [ფებაზთა] და ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, დედოფალთ
დედოფლისა] | და ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა ფლობით მჰყრო-
ბელისა] | — მოვიდა ჩუენ წინაშე ვაზირი ჩუენი ანტონ ჰყონდიდელი მთავარეპის-
კოპოსი მწიგნობართ [უხუცესი] და| პროტო-სავერტიმოსი და გუემაჯა და
მოგუაჲსენა რმცა - - - | და რლი მღუიმეს მონასტერსა სამლოცველო-

სა ჩუენსა წყალი მ[ოიყვანეს] | სხალტბისელთ და წყლისა მის სათავესა ზედა გლეხი ჯდა სასეფო [ქოსოს ძენი] | მის წყლისა მკაზმელად, იგი გლეხი სამკვდრად შესაწირავად მღუიმიხად სული[სა] | მისისათუის მას მიუბოძეთ: — და გუაჯერა ღწ და ვისმინეთ ჰაჯი და მოკსენებ[აჲ] | მისი, ვაზირისა ჩწისა ანტონ ჰქონდიდელ მკწისა: :მწ: უხუცესისა და პროტოპეტრიმოსისა და რომელ სხალტბას მის წყლისა მისგან მოღებულისა სათავესა ზედა გლეხი ზის მაწად ერთი და კუამლად ორი ქოსოსძენი საუკუნოდ მის წყლისა მკაზმავად მღუიმიხა მონასტრისა შესაწირავად მისდა მიგუთავისუფლებია. ჰქონდის იგი წყალი და გლეხნი ქოსოსძენი მიწად ერთი და კუამლად ორი, სვმონ და გიორგი და ია ბერი და შეილნი და შეილისშვილნი მათნი სასოსა და მფარველსა ჩუენსა წა მამასა შიოს და სამლოცველოსა ჩუენსა მონასტერსა მღუიმიხსა; არას ეამსა შეეცვალოს და არცა რაი მას წყალსა და გლეხსა ზედა კელისუფალთა ჩუენთა კელი შეუვიდოდის; ყოვლითურთ შეუვალი და თავისუფალი არს, რაიცა ანტონ. ჰქლმან განუჩინოს სამსახური მის წყლისაი, მას ჰმსახურებდეს და არავინ გუბრძანებია მშლელი ღ მატკეველი ბზულისა ამის ჩუენისა არც მეუნებლი და დამაკლებელი მათი. აწ ვინც ჰნახოთ ბზაი და სიგელი ესე ჩუენი ზეზადნისა (sic) ციხისთავთა, მპარავთ მეძიებელთა. მოხარაჯეთა, მესაბანჯრეთა და ყოველთა საქმის მოქმედთა ჩუენთა დიდთა და მცირეთა, დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშალავთ ბრძანებასა ამას ჩუენსა, ნუც რას ვინ დააკლებთ, ნუ დ[იდსა] ღ ნუ მცირესა თვინიერ შეწვენისა და თანადგომისა. — დაიწერა ბზაი და სიგელი ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა :მეა: — თურამეტესა: — კელითა მწიგნობრისა ჩუენისა იაკობ აწრელისძისათა: —

წარმინებულ სეუულად: „მტკიცე ყოს ღმერთმან შეუცვალეებელად“. (ეს თუთ თამარ-მეფის სკლით).

:რმააჲ ჩინებულად, იმაჲჲ მელნით: „ქ: მე მეფესა დავითსაცა დამიმტკიცებია. მტკიცეა ნებითა ღთისათა“: —

წედჲჲ სუტუარად:

სახელითა ღთისათაჲათა... ესე დაწერილი დავწერეთ ჩუენ სდ კრებულმან და ლავრამან მღვმისამან. ქეს სწორმან ასტონი ჰყონდიდელმან დიდითა ღუაწლითა და გულსმოდგინებითა და საფასოითა აღამართვინა, მოიყვანა წყაროი ესე ნუგეზინის საცემელად ამის უდაბნოისათუს, რომლისა საუკუნომცა არს კსენება და სუფევაჲ ყთა წთა თანა. — ესე გლეხნი ქოსისძენი ფუძედ ერთი, კუამლად :გ: ვითა ამას სიგელსა შინა გაჩენით სწერია, მათგან მოგებული არს და წყაროხსთუს მიყენებული. ესე მიწანი, რწნი თუთ საუფლოჲათა კელითა მისითა სწერაჲნ და კენაჲჲ ჰქონდეს მათ გლეხსა. — ჩუენ დავხედნით ამას, რომელ ენენი ოდენ არა ეყოფოდეს მკაზმვად წყაროსა. მათითავე კითხვითა და ბრძანებითა ერთი მეორეშაფათე გლეხი სახელით პატარ და მეორე გლეხი გარეთმოსული ქაზაბურახსდე ესენიცა წყაროსავე მიუყენენით მკაზმავად. უკეთუ ნივთიერი რაიმე საკაზმავი იყოს, სხალტბურითა და სხუაგურითა ძალითა ზედა

მოვიდოდით და მოჭირვებით ჩუენ კრებულობით ვკაზმიდით და ამათ მეწყა-
როეთა სდ ყთა ერთი ველოგიაჲ ჰქონდის რაიცა გაიყოფოდის: შინად ზგა-
რედ ამისი შეცვლაჲ ჩნ კრებულისაგან არაოდეს იკადროს და ვინღაცავეს
ჩნი გაგებული შეცვალოს და წარმდებად და უღებებით იურეოდის წყაროჲს
საქმესა, კრულმცა არს თვთ საუფლოათა მით სიტყვათა...
აქვე მხედრულად, ღამაზი სელი:

ქ. სახელითა ღთისათა, ადაღენ და დაამყარენ ღთს მეფენი ჩსნი ღთ და
თამარ და ქე მათი გ: ღაშ, რომელთა წელნი უჰამრავ (sic) და სუფევი და-
უსრულებელ. მე მიწამან და მლოცველმან მეფობისა მათისამან ანტონ ჭნი
(ჭყონდიდელმან) ვიხილე სახლი ღთისა წაი უღაბნოი მლუიძისა და მას შა
მყოფნი წნი მამანი ჰირსა და იწროებასა შა ურწყულობისასა და შემწეო-
ბითა წსა მამისა შიოისითა ვძებნე და ვპოე წყალი ადგილსა სხალტბისასა და
კელვყავ მოქმედებად და შეწვევითა მისითა მოვიყვანე წყაროი კარსა წსა ეკ-
ლესიისასა ეამთა წელიწადისა სამისათა დიდთა შრომითა ზგულსმოდგინებითა,
ღ მოსლოვისა თავსა თანა ვძებნე სხუი წყალი, რლი მკუიდრთა მის ადგილი-
სათა არა მოაკლდა, ეგზომ მოვიდა და უმეტესიცა წყალი და ვევედრები მასვე
წა და ღთ შემოსილსა მამასა შიოს და მუნ შინა დამკუიდრებულთა წთა მა-
მათა მადლსა, რათა დაამკუიდროს იგი წყალი მას ადგილსა სადიდებელად ღთი-
სანი და ვჰკადრე და მოვაქსენე ღეთისა სწორსა მეფეთა მეფესა თამარს, რაი-
თამცა იგი გლენნი მის წყაროისა მკაზმავად უბუძნეს (sic) და მოაკსენნეს მო-
ნასტერსა. შემიწყალეს ზ მიბოძნეს და მსახურიცა მსახურეს ჯგროვანი და ამა
სიგლითა მკულირად და თავისუფლად მეფობისა თამარისა სალოცავად აფხა-
ზეთნი (sic) იგი გნი და ია ბერი ფოძედ ერთი და კომლად ორი და მე გაუ-
ჩინე სამსახური მის წყაროისი, რლ ორსავე სასღისიგან თუითთა შვაღა მათი
ჭუქანკად გაისწავლებოდაქი და ჰკაზმეიდენ მას წყაროსა. სხუი მსახური არცა რაი
ეკლესიისა ეღვას თვნიერ წყაროის კაზმვისაგან კიდე და თუ დიდი და ნივთნი
რაიმე საქმე გამოჩნდეს, რნი მათგან არ იქნებოდეს, მონასტერი დაუღებდეს, ანუ
თუით შემღუიმე ზ კრებული ჩამოვიდოდეს ზ ყოვლითურთ ზნაკულუოდ ჰკაზმ-
ვიდენ.— და ამით გლებთა ორთავე სწორად მივსცენით მიწანი მონასტრისაგან
სსალტბას სსალდებოი ბოტკოს და დიდვალს დღისა ათვის და წყაროისა თავსა
ორისა დღისა და კანკაი, რომელი სკრებულა იფკა სსალტბას. აწ ეს ვითა ქნი-
ლა და გაგებულა მტკიცე ყოს ღთ ზ თუით მან წმიდამან ზიო და ვინცა და
რამანცა გუარმან კაცმან დიდმან ანუ მკირემან აზნაურმან, გინა ერისაგანმან,
კელისუფალმან ანუ კელისუფლომან, მონაზონმან ანუ მოსაკარგვემან, გარეთ-
მან და თუნდა შინამყოფმან, წინამძღუარმან, მოძღუარმან და ანუ კრებულმან
დააკლოს შეცვალოს და წარმდებებით აღარ ჰკაზმოს და არ იურეოს რომლი-
საცა მიზებისა მოღებითა ნისტორმცა არს ყო წა ღთის მშობლისათუის
არიოზ ძისა მისისათუის, ჰეროდე ნათლისმცემელისათუის, დომენტანე იოანე

მხარებელისათვის, ნერონ წმიდათა მოციქულთათვის, დეოკლიტიანე და მაქსიმინე წადათა მოწამეთათვის და სადაც უსისხლოი მსხუერპლი შეიწირვის და ან შეწიროლა და ბარძიმა შინა წყალი ერთვის და რთოლა (sic), მისმცა ყურელასა მადლითა კრულია ცათა შა და ქუეყანასა ზა“...

ჟეარე გვერდზე სუტურ-ნარკეი მხედრულად, მქრად მღენით:

„ქ: ამას ბზასა (ბრძანებასა) და სიგელსა ღეთისა სწორისა მეფეთ-მეფისა თამარისასა და ანტონი და გის და წათა მამათა მღვმელთა, რომელ წყაროსათვს გაჩენით მახნი (?) გააჩენიან და მეწყაროეთათვის ვენაკი... მეცა ქს მიერ ვსა (უფლისა) შსი (შთაგარ-ეპისოპოსი) მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ ბრძანებისა მათისაი... (წვეკა).

სათაური XVII სუკ. ხელთ: „ქ: ეს: სიგელი: წმიდის: შიოსა: არს: სხალ-ტბური:“.

აწშიაზე ტექსტის ხელთ: „და ძალი, ოდესცა უნდეს, მემღუიჲე გაიღებ-ღეს ეკლესიისა ძალითა და საფასითა:“ —

წ-ის ემთიგე-მთაწვიდელის წმ-ილი.

ქს ფრიად საეურადღებოა წერილი მოქცეულია ტუაჲის უთავბოლო სუტურს ხელ-ნაწერში, XIII საუკუნის ხელთ გადაწერილში (In. 4, გვ. 338), რომელიც იმერეთიდან ჩამოგვიტანა ბ. ა. ჭირაქიძემ. ხელნაწერი შეიცავს: 1) ექვტესე მსოფლიო კრების კანონებს, წის ეკათიკე-მთაწვიდელისგან თარგმნილს (ის. წარწერა გვ. 127); 2) წა მამების კანონებს (ბასილი კესარიელისა, მეთოდე კონსტანტინეპოლელისა, იოანე მპარსკელისა, ბასილისი, „კანონნი დღითი-დღე ცთომათათუკ“ ეფრემის განმარტებითურთ); 3) შენუტსებანი ავაობიტა და მათ თანა ზართა სომესთა (შენუტსება ეკტუქსისი, დიოსკორესი, „სეკერონ უთავაჲისი“, ავაობ „წანწალისისი“, სერგის ასურისი და სერგის სომესისი, „და მწუებელისა ხანეცართა წიგნი“), სიმონ ჰელ მწკალბულისა, მუნტანისი, მანეტრას-მარკიონ-მანდაკუნისი, არიოზ-ეპისოპოს-მაკედონის-დიოსკორე-თეოდოსისა; ტიმოთე-ივლიანე-პეტრე მკაწრკალისი, პეტრე მოხლონი და თეოდოქსენასი, კვიროს-მარკი-პიროსასი (შენუტსებათა შორის საეურადღებოა: „კინცა-კინ არა დასწოდეს ჯუარასა ორითა თითითა, ვითარ იგი ქრისტიმან, შეკანუტსება“); — 4) შენუტსება სარკინოზთა სჯულისა; 5) შენუტსება ჭურთათა წკალბულისა და წკალისა; 6) „ექუსთა დღეთათვს წადისა კასილასი“ (sic); კანონნი ოქროპირისა, კასრასთფისა, ბასილისი; 8) კანონნი ასტოპკისი კრებისანი (სხვათაშორის: „გულსმა ქულყანასა სომხითისა რე ქართლისასა რომელნიმე სუმბოლ-სარქისს მსახურებენ და რომელიმე მცდურთა მათ სახლის ანკელოზად უწოდენ და მსახურებენ სახედ კერპთა“); 9) მცნება და განგება მსოფლიოთა ხუტესთაჲ ბერძული, რომელი გარდმოსცა ქართულად დიდმან ეფთვიმ (სხვათაშორის: კვბალე სომესსა, და ჭართუფსა ნუ ასკინდიკოზებს, ნუფა ამასსებ. 10) განწკალბული დიდის ათანასისი; 11) „ოქროპირისა ანდრასტაგან“; 12) წის ეეთი-

მი-მთაწმიდელის წერილი (გვ. 293—323); 13) კანონნი მოციქულთა ჰეტრესი და ჰაკლესი; 14) ლაოდიკიის კრების კანონნი.

კეთიმის წერილში მოხსენებული გიორგი ქართველი შეუკნებული არ უნდა იყოს „დიდი გიორგი შეუკნებული“ სვიმონ-წმიდელი, რომელას თსოკით აღიწერას გიორგი-მთაწმიდელის ცხოვრება, არამედ ტყონდიდს დაუყუებული გიორგი.

წიგნი, რომელი მოწმარა დიდმან ეფთხემ [წ-ასა და] დიდსა ბარსა ბ'ის (გიორგის) შიუბა - (შეყენებულსა?) [ქა]რთივმლსა ამათ პირთათჳს.

ღმერთშემოსილო მამო გიორგი, (გ'ი) მომიბოძენ ღ'ნ წ'ე ლოცვაჲ თქუ-
ნი ამათ პირთათჳს, რომელ გეკითხნეს ჩუენისა უღირსებისაგან; განმარტებამა
მისი ღ'ნ გამოგიცხადოს და თქუენისა (სა)კითხვისათჳს მეცა მუუწყოს გე-
ჯეროვანი პასუხი.

წიგნი რომელთა ეკლესიაჲ არა შეიწყნარებს არიან ყოველნი, რომელ-
ნი მწვალებელთა მიერ დაიწერნეს.

აროგინეს მწვალებელსა მრავალი წიგნი დაეწერა და არა შეიწყნარებს
ეკლესია.

„ევესები ჰამფელი“ წიგნი არის და მრავალთა საქმეთა წარმოიტყუს და
თხრობათა თვთო-სახეთა ფილოსოფობისთა დაწერილი; განა წვალებანი ჩა-
ურთვან. ამისთვის არა შეიწყნარებს ეკლესიაჲ. იგი ქართულად უთარგმნია და
უწინარეს მრავლისა ეამისა, სიოცხლესავე მამისა ჩემისა (წ'ა იოანე მთაწმიდე-
ლი † 998 წ.) მოეწერა მუნით სტეფანე ებისკოპოსსა და ეკითხა, თუ შესაწყ-
ნარებელარს. კარგიცა მრავალი სწერია, გარნა ღუჳარძლიცა მრავალი ჩაურთავს
და მით უქმარ არს.

„ანტიოქისა მოქცევაჲ“ არა შესაწყნარებელ არს და სხუჲ რაჲმე არს.
სწერია, თუ მისისა ხარებად, იგიცა უცხოჲ არს.

წიგნი, რომელსა «აბუკოროვა» ჰქვან წვალებამა ცხადი ევგონებ თუ რაჲ
სწერია; გარნა უცხოთა რათმე საქმეთა მეტყუელ არს და ეკლესიაჲ საბერძ-
ნეთისა არა შეიწყნარებს.

და სხუჲ რაჲმე არს „ადამის ცხორებაჲ“ და არცა მას შეიწყნარებს.

და სხუჲ არს წიგნი „სიყრმე უფლისა“ და არცა მას შეიწყნარებს.

და „მოციქულთა ცხორებანი“ ზოგნი განრყუნილნი არიან მწვალებელ-
თაგან; წმიდისა მათე მახარებელისაჲ სხუჲ რაჲმე არს. და წმიდისა ანდროასი
იგმაგი (?)

წმიდისა გიორგისი არს წამებამა კეშმარიტი, რომელი ეკლესიათა შინა
იკითხვების, და კულად სხუჲ რაჲმე არს უცხოჲ და უცხონი რაჲმე საქმენი
სწერიან და არა შესაწყნარებელ არს.

და წმიდისა კკრიკეს (კ'ეს) წამებასა სწერია, ვითარმედ სხუჲ ვიეთმე და-

წერეს წამებაჲ უცხოჲ ქრისტიანეთა წესისაგან, და სხუნი ესე ვითარნი რაჲ-
მე ნატყუარნი, ზოგისა სახელები არა ვიცი.

აწ ესე ვითარიმე, რომელი სხუათა მწვალებელთა დაუწერია, იგი თვთ
სტან რა არიან.

ესე კულა მოციქულთა და მოწამეთაჲ მას წყევულსა ივლიანეს განზრახვით
განურყენიან, რათამცა ყოველი ნაცილად შეპრაცხეს და აღარამცა სარწმუნო
უჩნდეს წამებანი წმიდათანი, გინა მოციქულთანი. გარნა უფალმან მისი საკსე-
ნებელი აღოცა და წმიდათა სახელნი ბრწყინვენ, ვითარცა მზე.

ხოლო საუფლოთა დღესასწაულთა არცა მუკლთა მოდრეკაჲ ჯერ არს ღ
არცა მარხვაჲ; არამედ უკეთუ ვინმე ეზიარებოდის, ეზიაროს და სამკრად პი-
რი იქნას და ჰმადლობდეს უფალსა; და უკეთუ არა ეზიარებოდის ეგრეთვე
სამკრისაჲ ილოკოს, ფსალმუნი წართქუას და პირი იქნას.

საბერძნეთისა დიდებულნი (აბუღუნა) ქრისტეს შობასა და განცხადებასა
მსგეფსამდე მუკლთა არა მოიდრეკენ და აღესებთიგან ვიდრე მარტკლიამდე
მუკლთა არაინ მოიდრეკეს და არცა არს.

და სხუათა საუფლოთა დღესასწაულთა თვთ მათ დღეთა და ხვალისა დღე
თუ არა ვინ მოიდრეკენს მუკლნი, კეთილარს.

საზრდელისათეს ახუსებთიგან (sic) ახალ-კვრიაკემდე არა ჯერ არს მარ-
ხვაჲ, არამედ სამხრად პირისა ესნაჲ. მიერთიგან სენაკსა შინა მჯდომი უკეთუ
იმარხვიდეს არა რას დაკლებად თნიერ შაბათ-კვრიაკეთა და ამალღებისა და
შუაზატკისა და სხუათა საუფლოთა დღესასწაულთა. ეგრეთვე წმიდისა ღთის-
მშობელისასა.

და იოვანეს (აქს) შობად (შზდ) ესნილ არს თევზი და ღვწოჲ თავისკულ-
თად და წმიდათა მოციქულთა პეტრესსა და პავლესა და იოვანე მახარებელი-
სასა და სხუათა მათ დიდებულთა წმიდათასა, რომელთა დღესასწაულნი აწ
იდიდებიან: წმიდისა გიორგისასა, თეოდორესსა, ნიკოლოზისსა, ფილიპე მო-
ციქულისსა, თომასსა, დიმიტრისსა და სხუათა წმიდათასა, რომელთა შინა
ლამისთევაჲ იქმნების. ესე დღესასწაულნი ესნილ არიან. და რომელნი დამთხ-
ვეწენ მარხვათა შინა, ანუ ოთხშაბათ-პარასკევსა, ესნილ არს თევზი და ღვწოჲ
მოწესეთათეს.

არაჯურთა (არაჯურთა?) არა ჯერ არს მარხვაჲ, ჩუენ განვცსნით და წუტ-
ლასა ვიკმარებთ მწვალებელთათეს.

ეგრეთვე ყველიერისა ოთხშაბათ-პარასკევთა წესი არს საბერძნეთის, რომე-
ლი ყოვლად წუტლასა არა ჭამდის, მაშინ მიიღებს მათ მწვალებელთათეს,
რომელთა ყველიერი მარხვათა შეპრთეს.

ძილსა შინა თუ ვისმე ოცნებით დაბრკოლებაჲ შეემთხვოს, მის დღისა
ქამსა (ქა) არა ეზიაროს, არცა საკურთხეველად შევიდეს, არცა სახარებასა
შემთხვოს, არცა ხატთა: თუ კულა რაჲმე იყოს საჭიროჲ, ანუ უცხოთა ვი-

ეთმე თანა იყოს, ანუ სირცხველ უზნდეს სახარებასა არა. შემთხუვეამ, შიშითა შვემთხვოს: ესოდენ ბრალი არ არს.

მოდღუართა რომელთა მოწაფენი ესხნენ, უკეთუ წვალეებასა, ანუ კაცისკლვასა, ანუ სიძვასა, ანუ გრძნებასა და სხუასა რასმე ბილწებასა აწუცვდეს მოძღუარი, არა აქუს კელმწიფება და მოწაფე იგი თვთ ურჩ ექნას, არა არს ბრალი მისთა. ამათ კულა საქმეთაგან კიდე სხუამ, რამცა ამცნოს მოწაფესა, რომელი ეკითხოს, კელმწიფება აქუს მოძღუარსა, და მოწაფესა თანა აც მორჩილება.

ხოლო წარსლვამ მოძღურისაგან თვნიერ წამებისა მისისა არა კელეწი ფების. უკეთუ კულა მოძღუარი იგი ადგილსა ეგვიეთარსა ჯდეს, სადა ვნებნი იყენენ და მოძღუარი უვნებელ იყოს და არამ ევნებოდეს, ხოლო მოწაფე დაცემასა შთავარდებოდეს, ჰრქუას მოძღუარსა მას და მან არა იბრუნოს, ცხოვრება სულისა მისისაჲ და ამის პირისათვის განეშოროს, — მოწაფე იგი უბრალო არს.

სხუამ კულა არა-რამ არს მიზეზი ურჩებისა და განშორებისა. მისისაჲ მოძღურისაგან. თუ ურჩებითა და თავკედლობითა განეშოროს და არა შეპრაცხოს მცნებაჲ მოძღურისაჲ, სული თვისი წარიწყმიდოს.

ეგრეთვე კრულებაჲ უკეთუ წინამძღურისაგან დაედვას, ანუ მღდელთა მთავრისაგან. საქმესა ზედა სამართალსა, ვერ-ვინ აპკდის მას, თვნიერ მისსა, რომელმან დასდვა კრულებაჲ იგი. უკეთუ კულა უჯეროსაჲცინმე საქმესა აწუცვდეს და სულისა მავნებელსა და მრწემი იგი ვერ დაპმორჩილდა, მისთვის კრულებაჲ დასდვას, სულსა თვისსა ავნებს და კრულებაჲ იგი ცუდ არს.

და უკეთუ უცხოსა ვისმე კაცსა დასდვა, რომელ არა მოწაფე მისი იყოს, ესეცა უწესოჲ არს და ფრად საბრალოდელ. ამის პირისათვის სახენი მრავალნი არიან; წერილი რამ მოგაკსენო.

სქემისა კურთხევისა შემდგომად თუ სხუამ ბრალი არა შეემთხვოს, ეზიარებოდა დის; თუ კულა შეემთხუპოდის, კულად კანონნი იპყრან, ვითარცა შეგვანდესა. სქემის კურთხევაჲ მარხვითა შაბათ-კვრიაკეთა კეთილად იქმნების. აქა (ე. ი. საბერძნეთის) უფროჲს ჯერ მარხვათა არს სქემის კურთხევაჲ. შაბათსა, ანუ კვრიაკესა. თუ კულა სწული ვინმე იყოს და რასაცა დღესა იკურთხოს სქემითა, აუგი არა არს.

თეოფილე მწვალებელი არა იყო; ოქროპირისა მტრობითა დიდნი ცთომანი ქმნა ამას ქუცყანასა. არცა ვინ შეაწუცნებს მწვალებულთა თანა და არცა ვინ მოსაკსენებელთა შინა აკსენებს.

ხოლო კვირილე დიდი მნათობი არს ეკლესიისაჲ და კსენებულ არს ყოველთა შინა კრებათა და იგი ხუაიზნებაჲ წმიდისა ღთისმშობელისაჲ. ქეშბრითად არს კვირილესთვის, და მიერთვან დიდნი შესხმანი დაწერნა ოქროპირისაჲნი წმიდამან კვირილე.

თევეზისა ქამაჲ ერისკაცთათვის კათოლიკეთა არცა სჯულისჲ გარდასლვამ.

რამ არს და არცა ბრალი. უფროხსად ეგრე გარდაკუპთაჲ და წუქლასათანა შერაკცხვაჲ ზომი არს.

ხოლო მონაზონთა და მოწესეთა სხუაჲა დღეთა კათოლიკეთა არა იკმაძრონ, ხარებასა თუ ოდენ ჰქონდის კმარებაჲ ჯერ არს თევზისაჲ, და არა-კმარებაჲ ბრალი არს.

ერისკაცთა - - ხარებად - - - იკმარონ არცა ერთი ბრალი არს - - *) უფრო ბრალი არს და საენებელ, სათხოზებელად თევზი თუ იმარხონ კეთილ, თუ არა ესე გარდაკუპთით სომხური არს წუქლისაებრ ლე არა კეთილ არს, და სჯულის-კანონსაცა სწერია ამის პირისათვის, — მისი ჯერ არს და მეტი არა კამს.

ცოცხალთათვის ჟამისწირვაჲ ფრიად კეთილ არს და წმიდათა მოციქულთაგან და წმიდათა მამათა დადებული. რამეთუ რომელთა ძალ-უც და სიცოცხლესავე არა დწირვენ, ცუდად დაიჭირებენ ესე ვითარსა კეთილსა დიდსა, რამეთუ ყოველი ქველის-საქმე და ლოცვაჲ სიცოცხლესა ქმნილი ბევრ-წილად უმჯობეს არს.

და ესეცა გუქსმა, ვითარმედ ყურძენსა გამოსწურვენ ქართველნი და მით ტკბილითა წირვენ ჟამსაო (sic). ამისთვის ფრიად განუკრდა ესე ყოველთა მკვდრთა ამის (ე. ა. საბერძნეთის) ქუცყანისათა, რომელსა ფრიადი ვნებაჲ და უწესოებაჲ შეუთქს და ყოვლადვე უცხო არს წესისაგან ქრისტიანეთასა.

აღესებითგან ახალკვრიაკემდე დაწესებულნი არა ითქუმიან; ხოლო მიერთიგან ყოველთა კვრიაკეთა და დღესასწაულთა ითქუმიან; ზატკეთა და საუფლოთა დღესასწაულთა აღილიუიასა ადგილსა „ღმერთი უფალი“ ითქუმის.

ახალ-კვრიაკითგან თუ ვინმე ოთხშაბათ-პარასკევი იმარხვნეს, კეთილ არს.

ხოლო თუ დიდი დღესასწაული დახუდეს, კნილ არს უეჭუქლად.

ვინაჲთგან მარტკლისა მსგეფსი გარდაკდეს, რომელ არს სულისა წმიდისა მოფენაჲ, მაშინ[ვე] ორშაბათსა დადგებიან მარხვანი მოციქულთანი; წუქლაჲ და ღვწოჲ ყოვლად არა-ჯერ არს კმარებად, რომელთა კანონნი ოდენ ძალ-ედვას; ხოლო თევზი და ზეთი იკმარონ, ვითარცა ვის ძალ-ედვას.

იოანეს შობაჲ კნილ არს თევზი და ღვწო[ჲ].

პეტრესა და პავლესა რომელთა სრულიად არა აღკრიბოს წუქლაჲ იქამების (?) და ვინაჲთგან გარდაკდეს დღესასწაული მოციქულთაჲ ოდეს დღესასწაული არავისი იყოს ჟამთა ლოცვაჲ და მარხვაჲ საეროდცა კეთილ არს და შუქნის. ხოლო თუ დღესასწაული დახუდეს, კნილ არს.

ქრისტეს შობისა მარხვანი ნოემბერსა :იე: დადგებიან, და ესრეთვე უწუქლოდ და უღვწოდ ჯერარს მარხვაჲ თვნიერ დღესასწაულთასა ლე ჟამთა ლოცვაჲ.

დიდსა ხუთშაბათსა დავითი არა ითქუმის, არამედ დაწესებულნი და გალობანი და დღისა ჟამნი ილოცნენ უკანონოდ და იკითხვიდენ ოთხთავსა ვნების კვრიაკეთა ყოველთა ჟამთა ზედა.

*) სიდაც წარტილები ზის იქ განგებ აფხკეკლას თითო სიტყვის ალაგთ.

დიდასა შაბათსა მე :იბ: ქაშა ღღისასა იწყონ ქამისწირვად და ოდესცა აღასრულონ წესი ქამის-წირვისაჲ, მაშინ პირი იქსნან. ხოლო მიიღონ სამსაჲ მიღესს ჩირი და სამი კარასეული ღვინო.

უწყებულ იყავნ, დიდთა მარხვათა ჯერ არს ვითაცა ვის ძაღვდეს მარხვაჲ და ლოცვაჲ წამებითა სულიერისა წინამძღურისაჲთა; ხოლო თვედრობისა და აღსებისა კვრიაქესა კელთსაქმარი არაჯერარს, არამედ წიგნის კითხვაჲ და მარხვაჲ და ლოცვაჲ შეკრძალულად.

ქრისტეს შობასა მწუხრი და განცხადება და დიდასა შაბათსა სერობისაჲ საეკლესიოდ არა ილოცვების, არამედ თვთოეულმან თვსგან ილოცონ მოკლედ.—განცხადებასა მარხვანი საეროდ არა ჰქუანან, არამედ შემდგომად განცხადებისა ზატიკი არს მსგეფსამდე.

უწყებულ იყავნ, ვითარმედ ეკლესიასა შემდგომად მამასახლისსა დეკანოზისაჲთა აც მძათა მორჩილებაჲ, და იგი ეტყოდის თვთოეულსა; უკეთუ არა წესიერად ღვენ, ანუ უწესოდ ილოცვდენ, ანუ ზრახვიდენ ეკლესიასა შინა. ამხილებდინ და კანონსა მისცემდინ, წიგნის კითხვასა ეკლესიასა შინა მღვდრიად მოპვლისდინ და მძინარეთა განაღძვებდინ.—და კუალად იყავნ ერთი სხუადცა სულიერთაგანი, რომელსა საქმედ ესე ეპყრას: შემდგომად ქამისა რეკისა აწუტვდეს მძათა ეკლესიასა ლოცვად და ნუმცა ვის შეუნდობს ქაშა ლოცვისასა უზნობად, ანუ ძილად. და კუალად შემდგომად სერობისა მოპვლიდეს სენაკებსა მძათასა და ნუმცა-ვის შეუნდობს ცუდსა უზნობად, რამეთუ შემდგომად სერობისა არა-ვის კელეწიფების უზნობად მამასახლისაგან კიდე და ვერეთვე არცა ვის ტაბლასა ზედა კელეწიფების უზნობად, არამედ წიგნის კითხვასა ისმენდეს; და თუ წიგნი არა იყოს, [ეგრეთვე ლ[მობიერ]ად ჰამდეს და ჰმადლობდეს. და რაჟამს ტრაპეზით აღდგენ, ნუმცა ვის კელეწიფების გარეშე სენაკისა დაღვრამად და ცუდად ამეტყულებად. ხოლო უკეთუ მძასა შენსა არა უსმენდენ და წინა აღუდგებოდინან, ამხილოს შიშითა ღმრთისაჲთა და თუ კუალადცა ურჩევენ, წინამძღურასა მოაკსენოს.

უკეთუ ერისკაცი ვინმე მონაზონობად მოვიდეს, ვიდრე წელიწულამდე, გინა :ვ: თუამდე არაჯერარს კურთხევაჲ, არამედ პირველად ორიოდ მსგეფსი გარეგან ეკლესიასა დაყოს და მერმე იუბნოს იგი წინამძღურამან. და უკეთუ პოოს იგი სათნოდ, განძარცოს საერისკაცოჲ სამოსელი და შეჰმოსოს ჩოკაჲ და მოჰკუტვოს თმაჲ. ხოლო უკეთუ იპოოს მორჩილ, აკურთხონ მონაზონად და შეჰმოსონ სამკარე და შეჰრიცხონ მძათა თანა.

ესცა უწყებულ-იყავნ, რამეთუ რომლისა (წ/ს) ღღისასა*) [ბედსა და

*) აზრთა მიმდინარეობიდან სჩანს, რომ, აქაიდან დაწყებული ტექსტი არ ეწყობა შინაარსს ეკთმის წერილისას და ამისგანამ ნუნ გვერდისა, რომ 307 გვერდი წიგნისა (ეს გვერდი იწყება სიტყვით: „ბედსა და სუქსა“) და შემდეგი, რომლისამე ვერების დადგენილობა და არა ეკთმის წერილის გაგრძელება, და ამისგანამ დანარჩენს არ ებეჭდეთ.

სულსა და შობისა დღესა და ეგვიპტოსათა (ეგროთა) რათჳე სიტყუათა საცთურად ერისა წარტრეკდენ და რომელნი იგი ღრუბელთა მდებრელად იწოდებან და მისხრკალთა (sic) და შემლოცაეთა და საცთურ-მოქმედთა და გრძეულთა, მისანთა, მეჭრთილეთა და ესე ვითარისა რამისაცა მოქმედთა, კანონნი კაცისა კლესიამა აღასრულონ. სოლო უკეთუ ერენ ებრ-ვითარსავე მას უწესობასა ზედა და არა შეიტყალენ და ეკელტოდენ სულთა მიმსრკელთა მათ და ულენებრთა ჩულულეზათა ეოკლითურთ განერსას მათსა ეკლესიით განვასაზღვრებთ, ვითარცა საღთონა კანონნი მოსცემენ, რამეთუ რამა ზიარება არს საწთლისა ბსელისა მიმართ....

სოლო მწამდეკლბათა და კარსკულავთ მსწავლელობითობათა და ესე-ვითარ-თათჳს მეთვრამეტისა ნწილისა მეცხრისა წიგნისა კოლიკოესა შირველი განწესებაჲ მოიღებს ესრეთ: ვითარმედ უფროამს არს წამლითა მკლველობაჲ მასულესანს; და გულად მთორე განწესებაჲ ქულწისისა მსომკლობისა მტნებელობაჲ საკამრ არს, სოლო უარსკულავთა მწუალებლობითისა განკდებულ ღ დასასკულ არსო. სოლო მესამე განწესებაჲ ვითარმედ ნუმტა ვინ მდღელი, გინა ესე-ვითარისა კუთნეისა მსასურებელი, გინა ერისკაცი ქრისტიანე შემაჯალბს მეჭაზრისა ვისმე მიმართ ვითარისა მიზესისათჳს[.... *)

სხალციხური ტყაპის სახარება XII სსშპ.

ასაღწისიდაჲ მღკ. ვასილ კარბულაშვილმა საზომიტანს ტყაპზე დაწერილი ზეტარატანის სახარება (სიგრძით 4¹/₂ ვერშოკი, სიგანით 2¹/₂ ვერშოკი); უბრალო უდაში ჩასმული. სახარება დაწერილია 394 ფურცელზე მეტად ღამაზის სურერნესხურ ასოებით ორ-სეტად, იმავე ხელით, რომლითაც დაწერილია 1116 წელს ერთი ნაწილი ათონურის აღაპებისა, ბერის ბენედიკტე ბარკლავის მიერ ათონიდაჲ მოტანილისა. წარწერთაგან სჩანს, რომ გადაშწერი არის ეინბუ საბა, სოლო „მომგებელი“ სახარებისა — ეინე გიორგა, აბსაზეთის კათალიკოზის სვიმეონის გაზრდილი. ეს ისტორიული ზირნი უცნობნი არიან, მაგრამ რადგან ზოლოკოგრაფიული ნაშნებით სახარება ეოკეს: მჭაზ გარეზე დაწერილია XI საუკუნის დამლეკს ანუ XII საუკუნის დამწერს, ამისგამო მტკიცე საბუთი გეკმლეკა იმისა, რომ კათალიკოზი სვიმეონ და სხვა ამ წელნაწერში მოხსენებულნი ზირნი ამ დროს ცხოვრებულან (დასხლეკებთ 1080—1116 წ.). სახარებისა საწხეკის სათაურებში ერთ აღაგას წარ-

*) მესეთე მსოფლიო ერებნი კანონები ხელმოწერილია ქართულ ეპისკოპოსთაგან: 1) „თოლორე უღარსმან ეპისკოპოსმან ფასოლსამან, სოფელსა შინა მეგრეთისასა განკისზღურენ და წარწერენ“ (ტექსტის ზირდაზირ არმიაზე განმარტება: „ფოთსა იტყვს“ № 76. გვ. 312). 2) გიორგი ეპისკოპოსმან კამახისა (კლამახისა?) დიდისა სომესთა სოფლებისაგან... 3) ფოტია... ეპისკოპოსმან ქალაქისა სეკესტოპოლითამასაგან... 4) „იოვანე უღარსმან ეპისკოპოსმან ქალაქისა პეტრონისამან, ქულწისისაგან მეგრეთისასა განკისზღურე და წარწერენ“ (პეტრონი არის აწინდელი ციხის ძირი).

წერილია „ქე ადიდენ სჳნ გჳი“ და, აქილამ საგულისხმოა, რომ სახარება ეკუთნოდა რომელსამე ეკლესიას აფხაზეთის კათალიკოზის ეპარქიისას.

სასენ ნიშნებისაგან სმარებულა იოანე ფარავნელის შემოღებისაებრ („ქრონიკები“ I, გვ. 218) უმეტესად თითო წერტილი, ხშირად ორ-ორი და იშვიათად სამ-სამი და ეჭვს-ეჭვსია. სამ-სამი წერტილები სშირად იხმარება მხოლოდ წითურებში და სათაურებში. მძიმეების ღ წერტილ-მძიმეების სმარება კვალად ან მოიპოვება, რაიფა ჩვენს მწერლობაში დამკვიდრდა მხოლოდ მე-XII და XIII საუკუნოებში. ასოების „უ“ ღ „ტ“-ს სმარება ძეგლებურია: „რნილ-ტ“, „მეუფ-ტ“, „ჩუქულ“ (ღ არა „ჩუქულ“: ასო ტ-ს სმარება „უ“-ნის შემდეგ დამკვიდრდა მწერლობაში მე XII საუკუნედამ).

სელანწერი შეიგვეს: 1) წა მათეს სახარებას: „თაფნი მათეს თაფისა (ე. ი. შინაარსი სახარებისა); 2) მათეს სახარებას (მეორე თაფილამ); 3) მარკოზის სახარებას (პირველს თაფს სათაური აქვს: „პირველი თაფი მარკოზის სახარებისა“ და მებრ სხვა თაფებსაც) და ბოლოს წითურბი წარწერა ტექსტის სელით, ორ სვეტადვე:

„:ლოცვა ყავთ ლნ: | :გარწმუნოს გლა: | ხაკისა საბაახსთეს: | :რომელმან დიდითა ხარკეს: | :ბითა და ფრიალითა გლმოადგინებითა: | :ველუყავ წრისა: | :ამის სახარებისა: | :დანუსხვად ძალ: | ისაებრ ჩრისა: — :—“.

5) თაფები (სულ 96) ღუკასა სახარებისა (ე. ი. შინაარსის ჩამოთვლა); 6) სახარება ღუკასი და ბოლოს წარწერა იმავ სელით, შავ მელნით:

„ქე მეუფეო ღზისაო. | შე სულით და კორციით | დაცემული და უძ | ლური: საბა: ამის | სახარებისა მხრე | კალი: ან იყვნ: —

ვინცა აღმოიკითხოთ | ნაჩხრეკი ჩი ნუ თა | წარჰკლებით ლტვისა | ყოფად ჩმთვს სიყუა | რულიათს: ქტა:—“.

7) თაფები (სულ 36) იოანეს სახარებისა და 8) სახარება იოანესი; ბოლოს წარწერა ტექსტის სელით:

„**ესმ საცნაურ იყავს ყოველთა** (ეს სიტყვები წითურად) რამეთუ ესე წა ოთხ-თაფი: არა თუ ახლად გვთარგმნია. არამედ ფრიალითა იძლეობითა ძმათა ვიეთთამე სულიერთა: ბერძულთა სახარებათა შეგვწამებია: ფრიალითა გამოწულილითა. და ვინცა ვინ სწერდეთ: ვითა აქა ჰპოოთ ეგრე დაწერეთ. თუ ამისგან ჯერ გიჩნდეს დაწერაჲ ლთისათვს სიტყუთა ნუ სცვალებთ.

ად ვა აქა სწერია. ეგრე დაწერეთ. და თუ არა რამე გაშუნდეს (sic) ჩნნი ყლნი სახარებანი. პლოგან წდალ თარგმნილია (sic) და კთოლად: ხანმეტნიცა (sic) და საბაწმოდურნიცა]: მუნით დაწერეთ: და ლთისათვს ერთმანერთსა ნუ გწკრევთ: და გლახაკისა გრისთვს ლოცვა ყავთ: (შუადრე ჩემს „ქრონიკ.“ I, გვ. 207—9)

9) ამის შემდეგ გავრულის ნუსხა-ხუცურით, მაგრამ იმავე სელით დაწერილია: „განყოფაჲ: სახარებისა: დღესას: | წაულთა წელიწადისა: სუნქსრისა (სუნაქსრისა): | წესითა: რჩევით: ქე: შე: გრ: ან“.

და ამ სტატიას ბოლოს წარწერა იმავე-სვლით, ერთ-სვეტად:

„ლიდება შენდა სამებაო წო. ღთო ჩხო. ერთარსებაო: წყაროო სახი-
ერებისაო: უფსკრულო მოწყალებისაო: რლისა ღიდებთა სავსე არიან ცანი
და ქყნაჲ: და წყალობა შენი მიიწუთების ვე კნინთაღმდევა და უნდოთა:
რ-ნ ღირს მყავ მე სულითა საწყალობელი და უღები გი: სახელით ოდენ
ხუცესმონაზონი: მოგებად მსოფლიოჲსა მოქალღურისა: და ყთა ჰასაკთა შ-ნა
მყოფელთა: სულთა განმანათლებელისა ამის სახარებისა: ახლისა და
ერთურთ უნაკლულლ[ა]სა საძიებელითა. ვა არს ბერძულად განწესებული
საღიდებელად ღთაებისა შენისა და საგებელად ყთა ქენეთა მართლმორწ-
მუნეთა მონათა შენთა. რამეთუ შენი არს სუფევაჲ უკი უკე ამინ:.

გვევდრები წ-ო ღთისანო: ვისსაცა მოიწიოს წ-დ ესე წიგნი. სწერ-
დეთ ანუ იკითხვიდეთ კსენებულ გუყვენით წ-თა შა ლოცვათა თქნთა ჰდ
გამზრდელნი ჩემნი სუმეონ აფხზთისა კათალიკოსი და მოძღრი ჩემი დიმიტრი
და შდ. სულღერნი მოძღრნი და მშობელნი მამანი და ძმანი და თვთ მე სა-
წყალობელი [გ.ი]. თქნ მომავალთა ჩნ წარსრულთა] ესე: რამეთუ ვიყვენით:
ოდესმე ჩნცა ვა თქნ: და თქნცა იქმნეთ ვა ჩნ (და) ონ სიყრლისა ღ წყა-
ლობისა სასყიდელი მოგანიქოს: ღერთობით [ვპოოთ] წყალობაჲ საუკუნოდ
ამინ“.

რომ მთელი ეს მუსლი, გაკრულ-სვლით დაწერილია, საბა-მწერალის სვლითავე
არის დაწერილი და არა სხვა-მერმინდელ-მწერლისა, ამისი მტკიცე საბუთი არის:
1) ზაგინაცა, ანუ რეკულების სახანგარმო ასოები, თაკიადმ ბოლომდე ტექსტის
სვლით არის დაწერილი და 2) გარდა ამისა 29 რეკულის მეხუთე იფურცლის მეორე
პირი (პირველი სვეტი), სადაც აღწერილია „სუნაქსარი“, ტექსტისავე სვლით არის
დაწერილი თითო ასოებით და არა გაკრულად და გადახმით. ამ გაკრულ ნაწერებშივე
სათაურში წითურად წარწერილია: „ქე ადიდე სუმონ კათალიკოსი“. ცხადია, რომ
ეგელა აქ მოსხსენებულნი პირნი: გზი სვიმონ, მწერალი საბა, მომეტეული გიორგი
და დიკეტრე მოძღვარი ერთს-და-იმევე დროს ცხოვრებულან, დაახლოებით 1070 —
1100 წლებში. საბა პრაკოზი-წმიდელი რუისის სახარებისა 1060—1080 წლებში
იხ. ჩემი „ქრონიკები“ 1, 209; საბა სულას (ზოლოვარის) მე სვიმონ-წმიდელი იხ.
ქვე ბგ. 214, 225, 227; 180.

ზემოსხსენებულს; სულანწერს აქვს ერთი ტექსტის სვლის წარწერაც, რომელიც
არ უნდა იყოს უმინიშნელო ჩვენას მწერლობისთვის: „კვრიაცესა ყველიერისასა სა-
ხარება მათეს თავი: მდ: თქუთა უფალმან: უკთუ მიუტევნეთ კაცთა შეცოდე-
ბანი ა ვიდრე თთუმა იყოს გული“. პირველსა შვდეულსა მარხვათასა ესე სა-
ხარებანი იკითხებიან არ დაბატოვებით (ე. ი. არ-ძალდატანებით), არამედ უკთუ
ვისმე შაპვით (sic) სწაღალი. რამეთუ ესე საცნაურ იყავნ, რამეთუ ბერძული-
საგან დაგვწერიან და წ-თა მამათა განწესებულ არიან“...

ქრონიკები

და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა.

1211 წ. — ქკს: ულა: [თ]ამარ დედო[ფა]ლი მარ[იამობის თვის?] [მი]იცვა ლა და მეორესა: წელსა: მეფედ: დაჯდა: გიორგი: ძე: მათი.

ეს მხედრულად, მე-XV საუკუნის ხელით, წარწერილია ეკლ. მუს. სელნაწერ ტყუავის ძილისპირზე № 85, რომელიც ჩვენ აღვწერთ („ქრონიკები“ II, გვ. 97—107) არ შიები წაჭრილია, სოლო უკანასკნელი სტრაქონი დაწერილია სელნაწერის ქვემო არშიაზე. თამარის სიკვდილზე 1213 წ. ჩვენი საბუთები ის. „ქრონიკები“ I, გვ. 295—302. — პროფესორი ა. ცაგარელი თვისს СВЕДЕНІЯ... II, ჟვარის მონასტრის კატალოგში № 28 მოიხსენიებს მე-XIII საუკ. სელნაწერ-სვინაქსარს, რომელსაც შემდეგი წარწერა ჰქონდა 27 იანვრის ქვეშ: „ქ. ამხვე დღესა გარდაიცვალა აქაჲ ესე მეფობაჲ ცხოვრებად და სუფევად საუკუნოდ ნეტარებით მოსტანებულმან (მოკსენებულმან?) თამარ დედოფალმან... მოიხსენე უფალო სული თამარ-დედოფლისა“. ამ დაწინებულად გადმოღებულს წარწერაში მოხსენებული თამარ-დედოფალი არ უნდა იუოს თამარ-მეფე, რადგან უკანასკნელი ეპელა წარწერებში იხსენიება მეფედ და არა დედოფლად. — ღვათ მეფის საჩინის ცოლი იყო თამარ (ის. ქვემო).

1222 წ. — ქკსა: უმბ: დასაბამითგან :ხუკვ: აქა გ'ი (გიორგი) ძე თამარისი გ'კდა (მოკვდა) და დაჲ მისი რუსუდან მეფედ დაჯდა (აფხაზთა ქრონიკა).

ქცხით (I, გვ. 348) დაჲ მოკვდა 18 იანვარს, ოთხშაბათს. რადგან ოთხშაბათი 18 იანვარს მოდიოდა 1223 წელს, ამის გამო გიორგი-ლავას საეკლდო უნდა აღნიშნოს 18 იანვარს 1223 წ. ერთის წლას შეცდომა ცხრილოკან ქრონიკებში, როგორც გეოთქვამს, იშუათი არ არის. ჩვენის ქრონიკის ცნობა მაინც უფრო უსლოკდება სხვა ისტორიულ საბუთებს, ბრასესტან შემოკრებულს (Addit p. 302—205 და Hist. de la G, I, 493, n. 3).

1212—1227 წ. — ამ წლების ახლო ხანებშია დაწერილი გაჭხანის (ანუ ვანის) მეგლი, მხარგრძელის (იონეს) ძე მისის შეილის სარგის II-ის მიერ სელმოწერილი (სარგის არის იგივე აკაკ მხარგრძელი), რომელშიც მოხსენებულია ისტორიაში უცნობი გათადიკოზი გიორგი. სრული განმარტება და ტექსტი ამ გუჯრისა ის. ლემს გამო-

ცემს: „ისტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა“. აქ მოკვივანთ მხოლოდ შემდეგს ნაწევრებს ამ ძეგლისას (სასკენი ნიშნები დედნისა დაჯსხით).

„...ჩუწნისა სახლისა აზნაურნი. ღ თუნდა მსახური შემოილაზუნდებოდენ და ჩუწნგან და ჩუწნისა სახლისა კაცისაგან, მონასტერს შეშუბასა. და დამკვდრებასა ღირს იქმნებოდენ: ესე მონასტრისა პატრონთაგან გაიჩინებოდეს: თუ ნამსახური იყოს და საპატიოა აზნაურის შვილი. მწირველთავე თანა დაიწესებოდეს. პურითა, და ოქროთა: და ჯდომითა: ყუბლათა: კუალადცა ესევე ვთქუათ თუ დიდად საპატიოა. და ნამსახური არ იყოს, ნუ ეკადრებს მწირველთა თანა დაწესებასა: და უქუბგანესი ამათი მსახური რომელიცა მონასტერს შეშუბასა და დამკვდრებასა ღირს იქმნებოდეს. მწირთა თანა დაეწესებოდეს; ტანისამოსითა ოქროთა პურითა. და ყოვლითა საწესოთა საქმითა:—

სრულითა სასოებითა. მეუფისა და მაცხოვრისა და მკსნელისა ჩუწნისა ქრისტეს მოწყალებათათა. და მინდობითა წმინდისა მთავარმოწამისა მისისა შეწვენათათა. მიწამან და მონამან შკარგრძქელმან, დიდითა გუღმოდგინებითა, განგებაჲ ესე აღწერე მონასტრისა ჩემისათჳს: როჲელი ესე აწვე საქმით სრულ ქმნილ არს. ყოველითურთ ჩემ მიერ, და უმეტესისა შექმნისათჳს დამიც დასოებაჲ, ყოველთა დღეთა ცხორებისა ჩემისათა. და ყოვლითურთ უმიზეზო ქმნილა მონასტერი ესე ჩემი. მოღუაწებით და საღუთოდ (სწღთოდ), შემტკობელთათჳს, მონაზონებისათა. და რომელნიცა სოფლისა ნიეთა—და არ შემქვალილ არიან. მონასტერს მყოფნი. ეგე ვითართა მათ უდაბნოჲს მოყუარეთა. და ყოყლად სოფლით განშორებულთა მათ მიერ უმანკოთა განგებითა, განიხილვოდინ ჩემ მიერ ყოყლად სასოებით და გულს მოდგინებით აღწერილი ესე ანდერძი საღმრთოჲსა განგებისა ამის უდაბნოჲსათჳს. და მას შინა სულთაჲსა მოღუაწებისა აღმასრუბელთათჳს. რომელ სამეფოსა ჩუწნსა უდაბნო ქმნით და ყოვლითურთ საღთოდ განწესებით. ზომიერად და ჯეროვნად რაოდენნი მწირველნი და მწირნი მონასტერსა ამას ჩუწნსა განგვწესებინ სურვილითა ღუწისათა საღმრთოდ განკუთვნილთა მადლთა მათთაგან. რომელ ჩუწნსსა სამეფოსა აზნაურსა, თჳსისა მონასტრისათჳს არავის დაედვას, ესრეთ სასოებაჲ; უდაბნოდ განწესებისაჲ. და სურვილით და წადიერებით. ზედამდგომელობაჲ ყოვლითა, განგებითა, ვითარ. მე:.

ღუ უკუტ ვევედრები, სიწმიდესა და მადლსა თქმნსა, წმიდანო და ღმერთი შემოსილნო, მამანო. რომელნიცა წადიერ ხართ, მონასტერსა ამას ჩემსა დამკვდრებად. რათა მტკიცედ ეგოს. ანდერძი და განგებაჲ ესე ჩემი თქულნ მიერ. და შემდგომითი შემდგომად, დამკვდრებულთა უდაბნოსა შინა ჩემსა. და არა არცხვნოთ სასოებასა ჩემსა. და არღარა შემოიხუნეთ ნიეთნი სოფლისანი. სამკვდრებელსა ამას შინა ჩემსა. და ყოვლითურთ უდაბნო ქმნით იპყრათ მტკიცედ ძეგლი ესე, შეუხებელად, ბიწთა ყოველთა: და თქულნდა მომართ მსახურება ჩემი სრულ იქმნებოდეს. სასოებისა და სიყუარულისა თქულნისათჳს. და რომელმანცა სასოებასა და განგებასა ამას ჩემსა ეცრუენეთ, და რომელნი

ძვეგლსა ამას შინა განწესებულნი, საკმარნი ტრაპეზისანი უხუცებით მოუკლვე-
ბელნი ყოველთა დღეთანი. და კუალად სატანისამოსლად მიცემულნი. და
სასტუმროდ მოცემული პური და ღვინო: თვნიერ ამისსა, რაჲცა ვინ მოიან-
გაპროს საემართაგანი და დაიუნჯოს გარეშე ამით ჩუწნგან განჩენილთა და
აღწერით დამტკიცებულთაჲსა. და (აქ გადაკერებულა და წარწერილია: „მე მკან-
გრძელსა დამინაშნასს“) გეგზის წყევალცა არ მოიგონოს. და განცხადნეს ამას
შინა ამა საშინელთა წყევალთა ქუტსუე იყავნ, ქუტსო წერილთა. ზე სასჯელიმცა
მიეკადების, რისხვსა ლთისაჲ, დაუსრულებელი: . და ვინცა ესე განგებაჲ, და
განწესებაჲ უღაბნოჲსა ჩუწნისაჲ. დიდითა სასოებითა, ზე წადილიოა დაწერილი
ჩუწნგან. ვინცა და რამანცა გუარამან ქრისტეანემან კაცმან. გინა უღაბნოსა
შინა ჩემსა მყოფმან. რაჲსაცა მიზეზისა მოღებითა შეცვალოს. შეცვალბულმ-
ცა არს სჯულისაგან ქრისტეანეთაჲსა. და განურისხლებისმცა ჰეშმარითი ღმერ-
თი. მამაჲ რომელი იქნა მიზეზ ძისა შობითა. და წისა სულისა გამოვლინე-
ბითა. განურისხლებისმცა ღმერთი (დ'ი), ძე სიტყუა ღთისაჲ (დ'ჲ). რომლისა
მიერ ყოველნი წარმოიარსნეს, ზეცისა და ქუტყანისანი. ხილულნი და უხი-
ლავნი...

კრულმცა არს, განუკსნელმცა არს, მადლითა ზენათა. განწესებათა,
მღვდელთმთავრობითთა, ოცდაოთხთა მღვდელთა, და შუდთა დიაკონთა, რო-
მელნი გონიერთა (sic) საყდართა ღთისათა, დაუცხრომელად შესწირვენ, ზეს-
თა აღმატებულსა დიდებასა, და მე სუღკურთხეულისა საზგისის შვილსა, და
შვილთა ჩემთა, ზე მომავლთა, ცოლვანთ და ბრალნი მიეკადებინ სასჯელისა
დღესა:.....

ამას ჭკემით სხვა სელთ გაკრელის ხუცურ-ნუსხით ზე სხვა მელნით წარწერილია:
ქ: ო: (უფალო) ი'ს ქ'ე (ქრისტე): ლ:ო: ჩ:ნ:ო: რომლისა მიერ: სრულ
იქმნების ყოველი: ჩუწნდა: მონიჭებოლი: მადლი: მინდობითა შენითა: დაუწერ
სიმტკიცესა წლდისა ამის: მონასტრისასა: ჩუწნ ქტ'ს მიერ: ქუ'ხი: გ'ი (კათალი-
კოზი გიორგი): რომელი ძველად ყოველთა მონასტერთაცა: კმასყოფელ არს:
სადიდებელად ღთისა: და სალოცველად ე'ე სა (ქრისთაჟურისთაჟისა) მკარ-
გრძელისათჳს: ნამცა დაიკსნებინ: წენნი ზემოწერილინი ესე: და ნომცა შემო-
ვალს: უღებებაჲ: განმრყუნელი: კეთილთაჲ ყ'თა: (ყოველთა) აგარაკ: (სო)ფელ-
თა: მაწყენარნი უსამართლოდ: წყევასამცა შინა არიან: — და ყოველნი მკნედ
მოღუაწნი: და აღმასროლებელნი: ამის: ძველისანი: აკურთხენეს ღთმან და
წმიდამან დედაქალაქმან: — „ (აქ თავდება სიგელი).

ამ სიგლის არშაზე, რომელიც, სამწუხაროდ, წაჭრილია და დაზიანებული,
მეწერილია მხედრულად, მე-XIII საუკუნის სელით, შემდეგი:

„უღეს (ოდეს) პ[ატ] | რონისა. . . . ჩემის მეუ[ლისა]გან გარ[ი]სხდა - - |
- - | ბლად - - | ეზთათი: . - - | [ან]დერძი და გ[ა]გებული | მათი: კელ[დ]ებუ-
ლი იკ - - | ვისგანცა - - | ბირებ[ითა] | ეშმაკისათა | : გუეწია - - | და ვი-
გონ[ეთ]: ესე: [და ვი]უგულ- - | სყულ(?) - - | წლიდამ - - | ებაჲ მათი - - |

დ. . . . რომელი ჩუენგან ეგებულა: იგივე ბრძანებაჲ ჰაგრევე მტკიცედ გავჰ-
 [მ]ართეთ: — [მე] სარგის: ძემან ს[უ]კურთხე[უ]ლის: მამისა ჩემისა: მკარგრძელი-
 სამან: და დედამან ჩემმან: ხათუთმან: და ძმათა ჩემთაი: რაისაცა კაცისგან მა-
 თის ბრძანებულის და გავებულისა შლაი და შეც[ვ]ალეზი: იკადროს ამისი
 კანონი: და შეჩუენები: ბულოსა (ბოლოსა) მათისგანვე ბრძანებული და ჩუენ-
 განცა უკად[რ]ელად და [უწყ]ალოზელნი ვიყენეთ შვილნი და მომავალნი
 ჩ[უ]ენნი; —“

სრული განმარტება ამ სიგლისა. იხ. ჩემს წიგნში: „ისტორიული საბუთები
 შიომღვიმის მონასტისა“.

1218 — 1227 წ. ნაწყვილი არსენი კათალიკოზის სიგლისა, № 66.

სინოდ. კანტორის გუჯრებში იხსიება წარჩინებულის მხედრულის სელით ტყუ-
 ზე ნაწერი სიგელი № 66 (სიგრძით $2\frac{3}{4}$ არშინი, სიგანით — $1\frac{1}{2}$ არშინი). უმეტე-
 სი ნაწილად (ანუ თვით ტექსტი) სიგლისა, რომელიც სუცურად უოფილა დაწერილი,
 დაკარგულია, დაჩენილა ტექსტისაგან მხოლოდ ერთი ნაწილი წყევალ-კრულუკისა, სუ-
 ცურად დაწერილი და სულმოწიკანი. რაც დაჩენილა ისიც მეტად დაზიანებულია. კრ-
 ტი აქა-იქ დაგლევილია ანუ მოგრძნილი სიძველით. მაგრამ რაც დაჩენილა, ისიც
 არ არის უმნიშველო ჩვენის ისტორიისა და მწერლობისათჳს.

სიგელი სულმოწიკლია თვით კათალიკოზის: არსენისაგან, რომელიც, როგორც
 ჩვენ უკვე დავასაბუთეთ, 1227 წლის ცოტა უწინ კათალიკოზობიდან გამდგარა,
 შიომღვიმეში შესულა უბრალო ბერად (იხ. ზემო გვ. 91 — 2 და „ისტორიული საბუ-
 თები შიომღვიმისა“ გვ. 28 — 30); მის მაგიერ კ“ზად დაუყენებიათ გიორგი. რადგან
 თეოდორე კათალიკოზის შემდეგ (რომელიც სცხოვრობდა თამარ-მეფის დროს, 1190
 — 1200 წლებში: იხ. „ქრონიკები“ I, გვ. 80 და II, გვ. 75) არსენამდი
 (ჩვენგან ჰოენილის კ“ზთა სით: იხ. „ქრონიკები“ I, გვ. 80). კათალიკოზად
 მუდარან ბასილი (ეს ბასილი მოხსენებულია ეკ. მუზ. ხელნაწერშიც, № 94), იო-
 სე და ეპიფანე; ამისგანთ არსენის კათალიკოზობას ერგება დახსლოვებით 1218 —
 1227 წლები და ამ დროებშია დაწერილი მოხსენებული სიგელიც. — სასვენ ნიშნე-
 ზად ხმარებულია წერტილები, თითო და ორ-ორი; თხლათ უწინ და არა უოკელს
 სიტუის შემდეგ.

სიგელი შეიდავს:

- 1) სუცურად ნაწერს წყევალ-კრულუკის ნაწილს, რომელსაც ჩვენ არ ვებუდათ.
 ეს ნაწილი ბოლოს მხედრულად წარწერილია: „მტკიცე არს — — — დამმტკიცებას“
 (ეს უნდა იყოს გიორგი-ლამას ხელი და ანუ მეფე — რუსუდინისა).
- 2) თვით არსენ კ“ზისგან დაწერილს მხედრულად:
 „ — — [ესე ვითა] ზემოთ დაგუიწერია მე გლახაკსა არსენს ქკისა წამე[ზ]ი.“

თა] - - - თლი ებისკოპათათა წესა უღაბნოხსა მღვდისათჳს ¹⁾ - - - - - და უბრძანებთა ჩნ ყთა შდ მათსა - - - ლუწი და ზრუნვაი მამათა მემღლიმეთა მათთა - - - [დაწერილი ღ და წყვეი - - - - - მე გლახაი ანსესი ქგზი მათი] - - - აღმასრულებელი ვარ - - - - - ყოვლითა ზემოით დაგუიწერია არა - - - ვითა დიდისა ღ მეფეთა შორის სანატრელისა დაჯითის ²⁾ ენე - - - - - კმაარს წდნსა ამის უღაბნოხსათუის და მათნი ღვივ გვრგვინანი მეფენი და მოურავად ვითა იგი მასეე შა სწერია გაჩენითავე ნი - - [მწიგნობა]რთუსუგესა ვაზირი მონა-ზონი ჯდეს და მამა მემღლიმე სულიერთა საქმეთა მათთა [განაგებდეს] - - - არ უც საქმე მღლიმესა თანა არცა ქკზთა თუნიერ ლოცვისა და კურთხევისაგან [არცა] ებისკოპოსთა, არცა ვის სხუასა ებისკოპოსსა არცა მთავარსა ვისმე და არს - - - მწერ ლოცვა მათა მეფეთი ზედაც და ვამისწირობანი ვითა ძუელითგან - - - უკეთუ ჩუენ მათნი მოღუაწენი ვიყუნეთ, სახელსა ჩუენსა მოიკსენებდენ პირველად - - - [მოიკსენებდენ ³⁾].

და ვინც ეს დაწერილი: და გაგებულ: წესა უღაბნოსა მღლიმისასა შეუცვალოს - [უწინდელი წდისა მამათმთავრისა იოვანესი ქზისი ⁴⁾] ანუ ოქრო-

¹⁾ აქიღამ სსანს, რომ სიკელი წარმოგვიდგენს განჩენს, ყველა ეპისკოპოსთა კრებისაგან დადგენილს, როგორც ბოლო წარწერაში შკისა სხაგის ქმარდობს: „კითხთა კრებისა... განუხენია ბჭობითა“.

²⁾ ე. ი. დაკით აღმაშენებლის: აქ იგულისხმება მისი „ანდრძი“.

³⁾ აზრი ამ ფრასების ცხადია: კრება ამბობს, რომ წესი დაკით აღმაშენებლის განჩინებით (მისი „ანდრძით“) რაც დადგენილია, ის უნდა აღსრულდეს, ესე იგი: 1) შიომღვიმე თავისუფალია ყველა კათალიკოზების და მღვდელმთავრების უფლებათაგან; 2) მღვიმე იმყოფება ზარდაზირ მეფის გამგებლობაში, რომელიც ჰსრუნავს მხოლოდ გარეგნულს მისს ცხოვრებაზე; ადგილ-მამულების და სხვა-ცხოვრების მართვაზე და ამ საქმის გამგედ მღვიმეს უნიშნავს თვისს მწიგნობართ-უსუგესს და ვაზირს (როგორც დაკით აღმაშენებლის დანიშნა ამ თანამდებობაზე სვიმეონ ბედიელ-ლაკერდელი, მწიგნობართ უსუგესი მეფისა). სოლო სსსულიეროსა ღ შინაურს ცხოვრებას მონასტრისას განაგებს მთავარ-მეღვიმე, რომელსაც ირჩევენ თვთ ბერები წილის ყრით (იხ. „ანდრძი“ დაკით აღმაშენებლისა, ჩემგან რუსულ-ქართულად გამოცემული, გვ. 28—30); —3) ნიშნად შიოს ლავრის ესრეთის და მოუკადებლობისა ლავრაში არ იხსენიებენ წარგის დროს არც კათალიკოზებს და არც ეპისკოპოსებს: მოიხსენიებენ მხოლოდ იმ მღვდელთ-მთავართა სახელებს, რომელთაც რამე შეიოუწირავთ მღვიმესთვის და მხოლოდ როგორც შემომწირველთა და არა კითარცა უფლებს მექონათ.

აქიღამ ცხადია, რომ მოხსენებულის გუჯრის ტექსტში, რომელშიც აღწერილი უფილა სამღვდლო კრების დადგენილობა, აღწერილი უფილა ესეე უფლებანი შიომღვიმისა („სტაკრობიგობა“ ანუ სრული დამოუკიდებლობა შიოს ლავრისა).

⁴⁾ ეს იოანე არის მოხსენებულის ზემო გვ. 35—36 (და არა „ოქრობიგობა“,

პირი ქვზისა⁵⁾: ანუ გაბრიელ⁶⁾: --- [ლ რაო]დენნი სხუანი შემდგომითი შემდგომდ სხენან: კელით წერილნი სანატრელთა - - წისა მამათმთავრისა მეღქიზედეკისი⁷⁾:. ვინ შეცვალოს ამის ყოველსა შენ - - - მათ სანატრელთა კელითა დამტკიცებული: გინა დიდისა დავითის ანდერძი⁸⁾ - - სიგლები მათი - - - შეცვალეზულ ყოს ჰრისხავს ღთი... კრულია ქეს ღრისამიერ . . . (წყევლა) ამენ. მე არსენ [ქვზმან] ჩემითა კელითა დავწერე ყოველი ესე სიმტკიცე და სახენი მტკიცე მყოფელნი - - [აკურთხინეს ღწ და წადამან დელაქლაქმან:—

სსვა-კელით, მხედრულად:

[ესე] ვითა წდასა კრებასა და წმიდასა მამათმთავრისა ჩუენსა არსენის ქს მრ :ქ: კზსა: განუჩენია ბჰობითა ღ დიდთა მამათმთავართა ღ მოძლეურთა ჩუენთა კელით წერილნი - - დაუმტკიცებინ მეცა გლახაკი :ქ: მკზი (ჭართლისა მთავარ ეპისკოპოსისა) საბა კელის წერით დავამტკიცებ...⁹⁾ (წყევლა).

სათაურნი მე-XVI საუკ. სელით: „ - ბური: სიგელი: სააღაპო: წმიდის: შიოსა:“

რადგან ასოები :**ჴ**:**ს**: უნდა იკითხებოდეს ესრე: „ჭართლისა პატრიარქი“ და არა „(ო)ქროპირი“, როგორც ჩვენ ვიფიქრეთ: იხ. იქვე შენიშვნა ***.— იხ. ზგრეთვე ჩვენი „ქრონიკები“ I, გვ. 80, შენიშ. № 163. იოანე იყო კალიპოსში აღზრდილი, მერე საფარელი; მისი სსენება აღუწერია ეფრემ უმუშრდოელს („ივერია“ 1892, № 260 და 251). კვად სჩანს 1042 წ. „ქრონიკები“ I, გვ. 189). ისიც უნდა ითქვას, რომ იოანე და ოქროპირ ერთი-და-იგივე სსხელია.

⁵⁾ ეს ოქროპირი უცნობია: ჩვენს „ქრონიკებში“ პირველად ცნობილი (გვ. 80, № 160), იგი დამდგარა შემდეგ კვზის „არსენ-დიდისა“, ე. ი. დაახლოებით 980—1000 წლებში.

⁶⁾ ეს გუჟარი, თვით ასლი, კვზის გაბრიელისგან და მეფე გიორგი II-ისგან 1073 წელს მიტეპული, ჩვენ ვაპოვეთ და დავებუქდეთ («ისტ. საბუთები შიომღვიმისა» გვ. 9—12).

⁷⁾ მეღქისედეგ ცოცხალი იყო 1020 და 1030 წ. (იხ. „ქრონიკები“ II, გვ. 34 და წიგნი I, გვ. 80, შენიშ. № 162; და გვ. 169).

⁸⁾ ე. ი. „ანდერძი“ 1123 წ. დავით აღმაშენებლისა. როგორც ამ ანდერძი-დამ სჩანს (გვ. 29—30 ჩვენის რუსულ-ქართულის გამოცემისა), შიომღვიმე წინედან თავისუფალი უოფელა კათალიკოზითა და საზოგადოდ სამღვდელთა-უწიების უფლებათაგან, და შემოსსენებულ კათალიკოზების (ოქროპირის, მეღქისედეგის, იოანეს და გაბრიელის) განჩინება აღბათ ამ თავისუფლობის ოქში იქნებოდა.

⁹⁾ ეს შკზი საბა უცნობია ისტორიაში; იგი თანამედროვე არსენისა. საბა ვარის ეპისკოპოსი და სუნტელისი, მწერალი, თანამედროვე არსენ კათალიკოზისა, იხ. ქვემო 1233 წლის ქვეშე.

1227 — 1230 წ. — ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი თავმოხვეული და ადგილ-ადგილ დახულები ტყავის გუჯარი, ანუ „ძველი სიგელი ცხირეთ ცსკერისა, გველდ-სისა და გაჯახ-კოტმანი“, რომელიც ეკეთნის სინოდ. კონტ. № 37 (სიგელი აქვს 2 1/2 არმინი, სიგრძე — 7 კერძოკი). სიგელი დაწერილია მხედრულად, მეტად გადა-ბეჭდულად და ამის გამო მხელი ამოსაყითხა. თუმატ სიგელს ბუკრი ავლა და ახრი დახსნელებულია, მაგრამ რაც დარჩენილა ისიც საყურადღებოა, მით უმეტეს, რომ ამ სიგელში მოხსენებულნი არიან ისტორიულნი პირნი XIII საუკუნისანი: ცნობილი ქართლის ერისთავი სურამელი გრიგოლ, (ქ-ცხ. I, გვ. 364 — 390), მისი ძმა ივანე (ქ-ცხ. I, გვ.) და შვილი გრიგოლისი ბეგა (ქ-ცხ. 370; 383; 427). გრიგოლ, სულა ერისთავის ძე, ცხოვრობდა ღაშას, რუსუდანის და დავით IV მეფობაში. სიგელში მოხსენებულნი არიან აგრეთვე ჩვენს ისტორიაში უცნობნი პირნი: მთავარეპისკოპო-სი გიორგი, დიმიტრი მეშვიდე, კათალიკოზი ანსენა, რომელიც, ჩვენგან მოკუბნი-ლის და გამოქვეყნებულის ცნობებით უოფალა „უოვლად განთქმული, საღვთოთა წიგნთა თარგმანი... და მნათობი“ (ახ. ჩემი „ქრონიკები“ I, 79; 81, შენიშ. № 175). როგორც ზემო (გვ. 91 — 2) განმარტეთ, იგი კათალიკოზობდა დასლოკებით 1218 — 1227 წლებში. ხოლო რადგან ქვემო მოყვანილი სიგელი დაწერილია მამინ, რადესაც იგი, კათალიკოზობის დამტკიცებელი, უბრალო ბერად შესულა შიას ლავ-რაში, ამის გამო ეს სიგელი უნდა იყოს დაწერილი დახსლოკებით 1227 — 1240 წლებში.

სიგლის ძველი სათაური ეს უოფილა: „სიგელი ცხირეთ-ცსკერისა, გველდ-სისა და გაჯახ-კოტმანი“. შინაარსიდანაც სისას, რომ აქ მოხსენებულია ის მამუ-ლები, რომელნიც მღვდემ სუიდეით შეიძინა 890 — 908 წლებში (ახ. ამავე გუჯა-რი ჩემს წიგნში: „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“. გვ. 1 — 4 და „ქრონიკები“ I, გვ. 87 — 89).

„ - - - ეს და თანად | ყ - - - ჩემსა არსენი ქს შრ ქვნი | :მწ:ახცესისა (ე. ი. მწიგნობართ უსურესისა) [მღუიმესა] - - - | მწირობად შემოსროლი ჩემსაცა კურციელსა ზ სულ[იერსა მამასა] | და ძისა ჩემისა ბეგისა წოთა ემბაზითა: მშო-ბელისათანა - - - გა | - - - - - | ამა საქმესა რაოდენსა აწ გულმღუდგინებით ვწერ წამა - - - | ნი სუფელი (სოფელი) ფა(ვ)ნელთაგან გუეყიდნეს ძეულ - - - | და ჩნგანცა მოგართუ უბაღოთა კელისაფაღოთაგან ქმნი - - - | ბისთეს ნახევრი-სა სამართლისასა ჩუენნი კელისუ - - - | გან საკმარსკ მოპკრეფდეს სამუშაო-ცა ოწე [რაა?] - - - | და შეწუხებულნი იყენეს წნი მამანი; მე დაწერილი - - - | - - - და მისყიდულები მათ თავისოფლად დაეწერა მე შენი - - - | რა შემაწუხა სკნიდისმან ჩემმან, რამცა ერგო ჩემდა წუთ ერთ | - - - და ურგებსა დაღცა თუმცა ყოვლისა სოფლისაი ყუფილიყო - - - და თუ უსამართლოა საჩუენრი გააზელთა სუფლი[სა] - - - [ყოველივე დავთმე საციხუი სამართალი და საკმა-რი ჩემისა სულ - - - | - - - ად ნუცა კელისოფალი შევა, ნუცა ციხის თავი - - - ნუცა მესაკმარე - - - | - - - რთლე და ნუ რაი მაწყინარი, ნუცა მენუკარი, ნუ-ცა მოხარჯე, ნუცა მესაბანჯრე, ვინაითგან თვთ წოთა მიფეთაგან და ჩუენისა

სახლისაგანცა წისა შიოს ცხვარნი და მეცხვარენი ყოველსა ადგილსა თავი-
სოფალნი არიან და შეუვალნი საბანჯრობისაგან და მისი სიგელიც აქენდა და-
წერილი ჩუენისა სახლისაგან ¹⁾ წმიდასა უდაბნოსა მღვმისასა. თუ ჩუენი კაცი და
მღვმისა ჩამოვიდნენ, ჩუენისა კაცისაგან სამართალი მამასახლისმან ჩუენმან აიღოს
ღ მღუიომისა კაცისა თვთ მემღუიომის კელისუფალმან აიღოს. თუ საქმე რამ დავარ-
დეს სასაურო მღუიომისა და ჩუენთა კაცთა შუა, მამასახლისმან და მღუიომის
კელისუფალმან მართლითა სამართალითა დაუტროვან.

თუ სისხლი შევკედეს მღუიომის კაცსა ჩუენისა კაცისაჲ, მემღუიომის კელი-
საფალმან ²⁾: სისხლის პატრონსა სისხლი: გარდასცეს: მუნასტრისა წესითა:
ვითა ჩუენისაც: მონასტრის წესია ზ სხვებრ ჩუენი: მამასახლისისა პატრონთანა
ნურას დაეკარების: ნუცა შეუღდების: ნუცა: რას წაუღებს: თაილდა დაცეს:
და შუა: ჩამუღდეს: და რაც: მემღუიომმან ბრძანოს იგი: იურვოს: თუ ნაპა-
რევი შევკედეს: მღუიომის კაცსა: მღუიომის კელისუფალმან თავნი კელთ მისცეს:
და შუიდეგალი წლის შიუსდა შემოწირავს: ს-მნ (სამნა?): ჩემი კერძია საერის-
თავოჲ: გარეთ ვინც. მაწყინარი გამოჩნდეს: მღუიომის გლეხთაი: მამასახლისი
ჩნი: ესე იურვოდეს ვითა ქვათავევისა გლეხთა: სხუი: ყოველი ამიკდია ჩნი
ბეგარაი: და გაგუიშვი. ნუც ჩუენს დაჭირებასა რას: ეამსა: და ნუც ლხინსა ნუ
რათ შეუვალს: ნუ მამასახლისი: ნუ კელისუფალი ნუ ციხისთავი: ნუ გზირი:
ნუ მსახური: და ნუ რაი: გუარი კაცი: ნუ იკადრებს;—ესე ყოველი ჩემითა:
ნებითა დამოწრია: სრალითა ცნობითა: სიმრთელესა შინა ტანისა ჩემისასა:
მე გზღ: ქს ევსა კელითა ჩემითა: მეს სულგურთსუელის: სულა ჩართლას
ეკთა ეკისსა: დიდად ვალიანსა ჩემსა სახლსა ზედა: მარჯუნით დგუმასა ძმისა
ჩემისა ივნესსა: (ივანესსა) და წინა დავუმასა: მის ჩემისა ბეკასსა: ამისთვის:
სულისა ჩემისა: შესავედრებელთა: მთავარ მამამან: დამიტრი მემღუიომმან ³⁾ და
ერთა კრებულთა მელდაბნოეთა: მუგუმადღეს: და ნიშანი დამიდევს: საუკუნო
აღაბი: დღესა ლაზარობასა: თუთ ამას ჩემს აღაპსა არ ეყოფოდა: ს-შე მას სო-
ფელსა გავაზელთასა: ჩემმან კელისუფალმან: ეწყინებოდეს:(?) განა სიყუარული-
სა ჩემისათვის: ყვეს: ესე: და გარდაგან: (sic) ამა ჩემსა სასაკუნესა აღაპსა ნუ
ვინ შემოცვლის: დღესა ლაზარობასა: თუ ლოს უნდეს სხვითაცა სამსახართა:
წმინდის უდაბნოსთა: გარდავიედი თუ ღ-ნ ჟამ მომცეს და თუ არა მეს ჩემს

¹⁾ აქიდან საუკუნისხმებელაჲ, რომ გრიგოლ სურამელი ეკუთნის იმ ფაუნელთა
გვარეულობას, რომელთაგან მღვიმეში პირველად 890 - 908 წლებში შეიძინა ეს მ-
ძეულები ("ჭრონიკ." 1, 87 - 8). ამ სიგელში დადგენილია მხოლოდ იმის განჩინება,
თუ რა ადგილ-მამულობითი დამოკიდებულება უნდა არსებობდეს მონასტრის და გრი-
გოლ სურამელის გვარეულობათა შორის. ახალი მამულეც შეუწირავს გრიგოლს (სო-
ფელი ს-შე?) და აღაპი გაუჩინა თავისთვის.

²⁾ აქიდან დაწყებული ქვემო ჩვენ დავიტყვათ ხმარება დედნის სასკენ ნიშნებისა.

³⁾ ეს დამიტრი მოსსენებულაჲ გუჯრებში ლე

ბეკას დავანდობ: თუ ღწ ღღენი მისცნეს ვითა გუინდა მან მსახუროს წმიდასა უღაბნოსა მღუიღისასა თავითა თუისითა რაჲთა წმიდამან მამამან მღუიღეს სცეს წარმართებთაი კეთილი საწუთროსა ამას შინა და ვითა: მე არა საღა ღამიტივეა შეუწვეველი ვერეთვე იგი არა დაატეოს: და მას საუკუნესა ორთავე მეოხად წარმოგუიღღეს: წინაშე საყღარსა ქრისტეს ღთისასა: ოღეს ყოველთა განშჯიღეს მსაჯული იგი თულღ ახავი: აწ ესე ჩემგან დაწერილი მიითუღღე პირველად შენ ღმერთო ყოველთა კეთილთა მიზეზო და მესამე: შენ: წო ღწ შემოსილო მამაო შიო და შენ მზრუნველო ორთავე ცხორებთა ჩემთაო აწსენ მიუთვღღე ეს ღწს თავსმღღობითა ყღ წწის ღთისშმოღღისათა და წწა მთავარმოწამისა [გოორგისი]თა ქწნილი და დაწერილი და შეწირული: და შენ ჩემო ძმაო ივანე და ქეო ჩემო ბეგოო თქუენ მიგითუღღე ამას ანღღრძსა მე გგღქს ევი: მიმავღღე მეოთხედ წარმართთა თათართა შიგან ქრისტეს სჯულისა და ერისა და ეკლესიათა დაცვისათუს⁴⁾. თუ ღწ ჩემს შეღღვღღ გყენეს და თქუენ ერთითაყო ბეწუისა ოღენითა შეშლოთ ესე ჩემგან ღთისა მითუღღელი: ღწ ყოველი საქმე თქუენი შეშლოს და ნუღი კეთილი ნუ ღაღიმტკიცოს და ჩემსა შეღღვღღ მომავღღლო ჩემგან შვილნო და შვილისშვილნო ვინც ესე ჩემგან ქწნილი საციღღობელად შექწათ ანუ საქმითა ანუ სიტყუითა ღწ მოგკადენ პატიგი შეუნღღობელი, ვინაითგან ვიყავ ოღესმე მეცა ამისი მუქმედი თქუნცა ამასვე გზასა წარმოვლით ოციღღობელად სირცხოღღელღღიმც მოზვღღთ წინაშე ქრისტეს ღთისა და ღწ შემოსიღღისა მამისა შიუსსა და მერმე ჩემთანა აშათ ისმუნსა(?):—და რამეცა გუღრმან კაცმან აქციოს ესე ჩემგან ნაქმარი ანუ ჩემისა სახლისა შვიღღმან ანუ სძღღმა. ანუ სიძემან სისხლთამეცა ქრისტეს ღთისათა მზღღველად წარგუღღღინენ ღღესა ამას განპჯისასა წმღღნო ანგელოზო და კურცთაგან განსღღვასა მისსა შინა სატანასმცა ახლავს შემწყწარებელად სული-

⁴⁾ ეს ფრასა ვგონებ ამას ჰნიშნავს, რომ გრიგოლს ეს ანდერძი მიუცია მეოთხედ თათრებს (ე. ი. მონგოლებს) გაღსქრების უწინ. აქ უნდა იგულისხმებოდეს პირველი ორი შემოსევა მონგოლთა საქართველოში, უცხოელ მწერალთა მოწმობით 1219—1220 და მეორე 1221 წელს, „როდესაც საქართველოს განსაკუთრებულ დღესასწაულს“ (Hist. de la G. I, 493, n. 3). რუსულანდ სწერს რომის პაპს, პაპორო II-ს 1222 ანუ 1223 წელს, რომ თათრები ორჯერ დაგვესხნენო (Addit. 302—305). შესამე ღაშქრობა უნდა იყოს განხიზნის ომი 1223 წ., ხოლო მეოთხე—პირველი გაღსქრება ქართველების მონგოლებს 1217—1219 წლებში, აღწერილი ჩენგიზ-ხანის ისტორიაში Parum de la Qroch-ის მიერ (ქართულად თარგმნილი სულენაწერი გვ. 437).—შეიძლება აქ იგულისხმებოდეს ორი შემოსევა მონგოლთა 1220 და 1223 წ. და ორიც—ჟაღღღღინისა 1225. და 1130 წ. (H. d. G. 497; n. I; 500, n. I. 505—6; Addit. 309—317).—ძველი საგუღღისსმებულაი აქ აღმუთის ბრძოლა შეიღღწლოღღანი, რადგან ამ ღღროს (1245—1252 წ.), აწსენი ცოცხალი არ იქნებოდა (ქ.ცხ. 371).

სა მისისა საწყალობელისად და რკეთე ბილწსა ორიგნეს ებრ ლ'ნ ყ(ა)ველთა კერპთმსახორთა ღ'თისა მგმობელთაჲსა⁵⁾ - - -

ნაწივეთი სინოდ. კანონ, ზუჯრისა № 67.

---სჯულისა. ოდენ მე. ლხინებელო: ამისა შემცვალებელთა ნუცა: მაშინ მის-
ცემ: შენდობასა: ღმერთო მართლ მსაჯულო:—მით რომე: სამართალი შენი
მიქმნია: და სხუისა არ ვისდა რაი დამიკლია: და თუ კელისუფალმან ვინმე
ოპატრონოდ ამისი ცილობა იკადროს: და იგი კელისოფალი არ გაპატიყუს
(გაპატიყოს) ჩემისა: სახლის პატრონმან: ესე: ყოველნი: წყევანი: მას დაუმკუდ-
რენ ღმერთო: რომლისა თავს მდებუბითა: ამას ვწერ: კელითა ჩემითა აქა სრულ-
მყოფელი:—⁶⁾

სსჯა მომსხვილო სელათ, მსედრულად:

ქ: ამას: ჩემისა: ძმისა: და ღ'თის:(?) გ'გლ (გრაგოლ) ქართლისა: ერბვისსა:
დაწერილსა: ვითარად: მათისა: სულისა: სალოცველად: ღ'თისდა: და წმიდისა:
შეო: სდა: (შოასდა) შეუწირავს: ყუველი: ჩ'ნი: კერძი: და ბეგარზი: გავა-
ზელთა: სუფლისაი: მე ივ'ნე: მეაბჯრეთა: უბოცესსა: ⁷⁾ განალამცა. დამიბტი-
ცებია: ღ'თმან: (ღმერთმან) მტკიცე ყუს (ყოს): და არგენ: სულსა: მათსა:—

სსჯა მსხვილ სელათ მსედრულად, წარჩინებულის სელათ, სკუქულად:

ქ: ესე: ვითა: პატრონსა: და ღ'თისა:(?) მამასა ჩემსა: უბზია (უბრძანებია)
და დაუწერია: და შეუწირავს ყუველი ჩუენი: მუსავალი: გავაზელთაი: მეცა:
მათსა: მიწასა: და ძესა ბეგასა: ქსა (ე'ვსა (ქართლისა ერისთავსა) განალამცა
დამიბტიც(ებია) და მტკიცე ყოს ღ'თმან:—⁸⁾

სსჯა მომწერილო სელათ, მსედრულად:

ქ: ესნ: (კირიელისონ) ესე ვითა: ე'ვსა (ერისთავთერისთავსა). გრიგოლ ქს
ე'ვსა(ქართლის ერისთავსა): დაუცსასოებიაი ს'კნოისა(სა)სუქუნოისა(ცა)ცხ(ო)რებისაი:

⁵⁾ აქ თავდება ეს სიტყვი, რომელსაც ბოლო აკლავს.—მაგრამ სინოდ. კანონ-
ტარის გუჯრებში ჩვენ ვიპოვეთ ტყუავის სიტყვი, რომელსაც თავი არა აქვს (№ 67),
რომელიც, შინაარსის მიხედვით, უნდა იყოს გაგრძელება ამ გუჯრისა და ამისგანმო
უკანასკნელს აქვე ებუქდება. სხანს, რომ რაღაც კიდევ აკლავს ამ უკანასკნელს გუ-
ჯარსაც, რადგან პირველი სტრიქონები გუჯრისა № 67 არ ეწყობა უკანასკნელს
სტრიქონებს სიტყვისას № 37.

⁶⁾ ეს არის გრიგოლ სურამელის ნაწერბ, რომელიც შემდეგაც წარწერბსაგანც
სხანს. გრიგოლის მამა სულა და სულას მამა რატი (იხ. „ქრონიკა.“ I, 266).

⁷⁾ ეს ივანე, მამ გრიგოლისა, მეაბჯრეთ უხუცე. ქცხში არ სხანს.

⁸⁾ ბეგა ფრთად ცნობილი ისტორიული პირია (ქცხ. I, გვ. 370; 383; 420).
ამისა შუადი რატი და ქალი ხუაშქ (ქცხ. I, 427), რომელიც მითხოვდა უიორვბ
დადაისს (თუ ბედან) (Rap. VII, 42—43):

წისა მამათა მამისა შირისი. და წთავე ლთისათა მიმგავსებულისა ქვზ: და მწიგნ ბრთხცესყოფილისა (მწიგნობართ-უხუცესს უოფიფისს) და აწ მწირობითა წმიდასა უდაბნოსა მღუიმისსა შინა: მყფისა (მყოფისს) არსენის და წთა მამათა მღუიმისათა და დაუწერია თუით მის წდისა უდაბნოსიგან მოსყიდულისა გაეა-
 ზელთა სრფლისათუის მათგან აზადებაი და უწყინლობაი: და თურაი ახალი უწესოი დაჭირებაი მოჰმატებოდა მის ყოვლისავე აქდა [და] ყოვლისა შესჯალობა-
 სიგან: შეუკალ და თავისუფალ კქმნა: ჳ მძასაცა მათსა მკაზჯრეთ უხუცესს; აჯანეს: თუით მათითა კელითა: დაუმტკიცებია: არგენ: ლმან: ცხოვნებითა: სულიერითა და კორ-
 ცრელითა ორკერძოითავე: და ჩწ ქს შრ კქზი არსენიგ. მოწამე და დამამტკი-
 ცებელი ვექმნებით: წდისა განგებულეზისა მათისასა; ვინ და რამანც გუარამან
 კაცმან: რასაცა ეამსა: რაისაც მიზეზისა შემოდლებითა: შეუცვალოს მას წდასა
 უდაბნოსა მღუიმისსა ამას შინა: აღნაწერისათანი: რაიკ რაისაცა წესის მქონე-
 ბელმან კაცმან: დიდმან გინა თუ: მცირემან: კრულმცა არს და შეჩუენებულ
 სიტყუითა: სიტყუისა ლისა: იესო ქტესითა: და წდთა მისთა ათორმეტთა მო-
 ციქულთა: ჯუარითა (ჯუარითა): წდათა შუილთა კრებათა მადლითა: ხუთთა
 პატრიარქთა ჯრითა (ჯუარითა): წმიდისა და სამოციქულოისა კათოლიკე: ეკლეს-
 სიისა მადლითა: და რაოდენნი: მას შინა წდნი ქვზნი (ქათაღაკაზნი) სხლო-
 მირ არიან: და დასხდებიან: მათ ყთა: ჯრითა: და მადლოთაცმცა კრულია: და
 რაოდენრ მას შინა და რაოდენ გზისცა: წდაი მიპრონი სრულ ქმნილა და იქ-
 მნევის მის ყლისა მადლითაცმცა წყეულ და შეჩუენებულ არს: ცოცხალი და მკუ-
 დარი გაუქნელად: აქა და უმეტეს სწნოსა საუკუნეთასა: ხოლო მტკიცე მყო-
 ფელნი ყლნი: აკურთხენს ლმან: და წდმან დედაქალაქმან: :

სსკა ხელით, მხედრულად:

ქ. ესე ვითა: სულკურთხეულსა: გგლს: ქ. ესე (ქართლის ერისთავს) დანაწერია: და: მღუიმისს: მათი: ნასყიდი: სოფელი: გაკაზელნი: უსამართლოისა ზედა: დადებოლისა ბეგრისაგან: გაუთავისოუფლებიან: კოტმისის: თანა: ჳ წდასს მუუფესს და მოძღორსა ჩუენს არსენი: ქსა (ქართლის): კზსა: კანონითა მათითა დაუმტკიცებია: მეცა: ქეს: მიერ: ქართისა (ქსა) შქსა: (მთაჯარბისეკაზობი) გი (გიორგი), დეამტკიცებ: კანონითა: წისა: ეკლესიისათა: ვინცა: (მო-
 შლისა... წყეკა)... კრულ არს: გაუქნელად: ზეცათა: შინა: ჳ ქუე: ქუეყანასა: ზე-
 და: პეტრე: (პე) მოციქალთა. თავისა ჯუარითა: ჳ ჰრისხემცა: ხატი... ქეს
 ლსა: რლი: მდგომარე: არს: ტამარსა: შინა: დიდებისა: ლისასასა: სამთავროს. ჳ
 ჩენ: გლახაკისამცა: ჯუარითა კოალიც: ცოცხალი ჳ მკუდარი: გაუქნელად-
 დამამტკიცებელნი: ლწ აკურთხენს.

ხუცრულად (გაგრულ ხელით):

ქ. ესე ვითა: ქართლისა: ერისთავსა გგლს დაუწერია თავისა კელითა: და
 მღუიმისათვის: მათი ნასყიდი სოფელი გაკაზელნი: უსამართლოჲსა ზა დადებუ-
 ლრსა ბეგრისაგან გაუთავისუფლებიან კოტმისსაჲ თანა; ჳ წმდასა მეუფესა ქართ-

ლისა ქათალიკოზსა კანონითა მათითა დაუმტკიცებია: მეცა: იოანე (იწე) ალაკრდუ-
ღი მტკიცე ვყოფ: შემეცვალეზელი ამის დაწერილისანი: იყავნ კრულ...

მხედრულად:

ქ. ესე ვითა: ეწევა: ქართლის ერისთავსა გრიგოლს თავისა კელითა დაუ-
წერია (როგორც ზემო)... და ქკზსა არსენის და ქს მსკზსა გის უჯუარობი-
თა და კანონითა დაუმტკიცებია, მეცა უნდუო არსენი მანგღელი ჩემითა კე-
ლითა ვამტკიცებ (წიგნა კვრთაიკე)... და ჩნ უნდოისა ჯუარითა...

ქ. ესე ვითა: ერისთავთ: ერისთავს: ქართლის ერისთავსა: გგდლს ზე ძმა-
სა მისსა: ივანეს თავის კელითა დაუწერია: ზე წდის შიოის-და ნასყიდი: ადაბ-
ნოისა მისისაგან: ძუელსავე წესსა ზა გაათავისოფლებია... მოწამენი ვართ:
ჩუნდ სამნივე ადაბნონი: გარესჯისანი: და დავამტკიცებთ: თვისის კელითა...
(მსგავსადვე ზემო მოწერილებისა).

სურფრად, ზედვე აწერია (სასკენი ნიშნება დაცულაა დედნისა):

ქ. მე გლახაკმან არსენი მწირობასა შა ჩემსა მღვმეს. ვეზაგე ნათელსა სუ-
ლისა ჩემისასა გრიგოლ ქს ერისთავსა: რათამეცა უბადლოთა კაცთაგან შესავა-
ლად გასრული სწული გაკაზგდნი ძუელითავე წესითა გაუთავისუფლნა წასა
მამასა შიოს და უდაბნოსა მღვმისსა. ვითა ძუელი დაწერილი აქუს ფანენლოთა-
გან. მონასყიდობისა მღვმესა: ერთსა ჯერსა ლაშქარს წამავალსა⁹⁾ მოვაცსენე
თხუთმეტი ლიტრათა აბრეშუმე კარგი: ოქროსინოა ჯუბაჩაა ახალი მოვაცსენე:
სამოკდათხუთმეტი ლუკატი: ერთი ჰალანკურდნითა შეკაზმული დიდად კარგი
ჯორი ოთხსა თეთრად მოფასებული ჩემთვის: ცხენი ერთი სამას ორმოკდა ათ
თეთრად ნასყიდი: უნავირი ოქროათა ზე ზარხოათა მოქედელი ექუსას თეთრად
დაფასებული: ალკრნი თათრულნი მარგალიტის ძირისანი: რომელსა ჰქვან ს-
დაფი: ოკი ლუკატი მისთა ყმათა მოურავსა-და მიმიცემია: მართ გაკაზგდთა
საქმისათვის: რლ სამართლისა ნახევარსა აიღებდეს: და ამას: მამისა მისისა სუ-
ფლას დღეთა შიგან დადებულსა: აწ გრგლ ქვათაკეცს წე ხატსა ყდ წდის
ლთის მშობელისასა მჯდომარემან მისითა თავსმდებობითა და წისა მთავარ-
მოწამისა გისითა ესე ზემოთ დაწერილი დამიწერეს მან და მამან მისმან ივანე
და შვილმან მისმან ჰკვამს: ზე ამისვე საქმისათს ლაზარობაა დღე მღვმეს ალა-
ჰად გაუჩინეს¹⁰⁾: აწ შენ ლთო ესე მათი აღთქუმა წე შენსა დამიცი: და შენ
ყდ წო ლთისმშობელო თავსმდებო ამის მათისა აღთქუმისაო: თქნ იკით და
მთ: თუ მტკიცედ იპყრან ესე აღთქუმე მათ ჰირველ (მწ) და მერმე მათთა
შემდგომად მომავალთა და მათთა ყმათა და კელისუფალთა: ყლნი საქმენი
მათნი შენ: კეთილად დაიცვენ და თუ შეცვალოს ვინმე: შენ ხარ ჩემი მოურნე და
დღეაო ლთისაო შენზედა დამიგდია ანდერძად.

⁹⁾ და ¹⁰⁾ აქედამდ უმეტესად მტკიცდება, რომ ეს გუჯარი (№ 67) არის გა-
გრძელება ზემო დაბეჭდილის სიგლისა № 37 (შეადარე შენიშნ. № 4).

1233 წ.—იონანე შავთელის კვანკოსი.— კათალიკოსის არსენის და კარის ეპისკოპოსის საბას მიერ თხზული საბავლოგლავი.— წერილი გულმანისძის კათალიკოსის არსენისა.— ბალოგლავი სინანულისანი წინა მთხის დავით აღმაშენებლისანი.— ისტორიული წერილი აბუსარისძის ტავლისა: ა) წინ გიორგის ტაძრის აღშენება ოკიზის ლავარის ახლოს „ზაგილას მიერ“; — ბ) აოხრება საქართველოსი ხუარაზმელთაგან; — ვ) ხისათა ტაძრის აღშენება; — დ) გვარკვევითი შტომისთავთ-მრისთავთა აბუსარისძეთა.

ტყევის ხელნაწერი ნუსხა-სურგური ეკლ. მუზ. № 85 (სიგრძით 3¹/₂ კერძოკი და სიგანით 3 კერძოკი, სისქე ხელნაწერისა უდრის მისსი სიგანეს, დაწერილი 47 უტრატის რეჟულსე, განა 47 X 8 = 376 ფურცელზე, ანუ 752 გვ.) და 13 რეჟული ქაღალდზე, დაწერილი სვიმონ კარგარეთელის ხელით XVI საუკ. როგორც ქვემო მოხსენებულ წარწერათაგან სისხს, ხელნაწერი დაწერილია 1233 წ. აბუსარის ძის ტბელისაგან, რომლის გაროვნობის შტომს ამ საკითხის ბოლოს ებეჭდავთ; თუთ ეს ხელნაწერი პირველად დაუწერიათ „ბანილას“ მიერ აღშენებულის წინ გიორგის საუდრისთეის (ოპიზას ლავრის ახლოს). — ხელნაწერი შეიცავს: 1) ძილისძირებს ღვთისმშობლისას 2) ვნების კვირის საგალობლებს, რომელიც თავდება ცხრილით 377 — 468 ქორთიონანდია. სსკათა შორის ამ ცხრილის თავს სწერია: „ერთბამად დასაბამითან ქრისტესადმდე სუთ-ათას-სუთასი (წელი). ქრისტესითგან ვადრე კოსტანტინეს მეფობამდე ტიბ... დასაბამითგან ვადრე დღეინდელად დღემდე გარდაედეს წელნი :ხლოავ: (6785 — 5604 = 1181)... ოდეს ესე დაიწერა ჭკნი მათგანმეტე მობტრეულ იუთ: ტ ოთხმარ-და-მეთორმეტე“, ე. ი. ჭკნი 392 ანუ 1172 წელი. შესანიშნავია, რომ ესე რიცხვი ბერს ცხრილებს უზის თავსა, და ეს გარემოება იმისი მომასწავებელია, რომ სწორედ ამ 1172 წელს ეფილია პირველად დაწერილი იონანე შავთელის ცხრილი, შემდეგს დროებში დიდათ გავრცელებული ქართულ მწერლობაში, და მასანადამე შავთელის მწერლობა ეკუთნის არა მხოლოდ თამარის მეფობასა, არამედ გიორგისცა; — 3) საგალობლებს ოხითა და იამბიკოსი აღდგომისა რვა-ხმათა ზედა; — 4) სტიქარონნი საწელიწადონი საუფლოთა დღესასწაულთანი (სეკადემბრადამ). აჟა არშაჟე ტექსტის ხელით, აჟა-იქ აწერია: ანდრია, ლეონ, სერგი, გერმანოს, ეფრემ, ეფრემ მთარგმნელი; — 5) თქეს სეკადემბრისა რვას საგალობლებს ღვთისმშობლისანი დ წარწერა ტექსტის ხელით, ასო-მთარგულად: „ქე შე პასილი“; — 6) გალობანი თორმეტთა საუფლო დღესასწაულთანი; — 7) ეგლობანი სინანულისანი, თქმულნი დავით მეფისანი აღმაშენებელისანი.

ეს ძვირფასი ნაშთი ჩუენის თხო-მეოჯს მწერლობისა, ცნობილი „საქართველოს მხარებულში“ დ სანიინის „საქ. სამოთხეში“, პირველად გვხვდება ესრეთს ძველს ხელნაწერში და ამისთვის შეუძოკლებლად ებეჭდავთ ისე, როგორც 1233 წლის ძილისპირში იპოვება. თუმც ეს საგალობლები ჩვენ გელათის ხელნაწერებშიც აღმოვაჩინ-

ნეთ (ის. „ჭრინაკები“ გვ.), მკრამ პირი ან გარდმოგვიღია. აი თუთ ტექსტი დაჯიბს აღმაშენებელის გალობათა: (სუფურად დაბეჭდილი დეჯანში წით.ურად დაწერილია).

ჩუჭისყაყი: რომლისადა წინაშე ქედ-დადრეკელ-არს ყოველი, მუკლი ყოველი მოდრკების და ენა ყოველი შენსა კობს აღსარებასა; მეცა, სიტყუთა, აჭმსარებელსა მომხედენ.

ხატსა თვსსა მამგავსე და საკრველად გრძნობადისა და გონიერისა მყოფობისად დამწესე, ბნე რ (შენებრ) არსთა სიტყუბისა ჩემ-შორისა შეკრებითა: ხოლო მე უმადლო ვექმენ.

ბუნებითნი რაჲ ძალნი არაჲ სჯულთაებრ ვიკუმიენ, მსგავსებისაგან დავკლდი და დევზადე ბოროტი, ხოლო ხილულთა მიერსა გემოვნებასა ვრცელად განუხუცნე გრძნობანი.

ქალწულო, ბრალეულთა თავსმდებო, რომელმან სიტყუაჲ განაზრქვე კორცთა დაკრვითა მიწისათა, სიზრქე უსასობისაჲ განმძარკულ, რათა მონაწილი შეგივრდე შენ. **ჩუჭი:** **რა ჯღე.**

ბუნებითსა რაჲ პორფირსა თუთ მფლობელობასა-თანა, მეფობისადა შარავანდენი მარწმუნენ, ხოლო მე ვნებათა ბილწთა მონებად მივჭყიდე თავი, რამეთუ რომლისაგანცა ვინ ძლეულ არს, მისდაცა დამონებულ-არიან. — კენის მკლელობრი ცნობაჲ, სეთის ძეთა ლირწებაჲ, გმირთა სილოდით მავალობაჲ, ხუთ-ქალაქელთა შეგინებისა მწკრე უფროსად ვამრავალწილე, ვითარცა რაჲ (და)ღმართ-მსრბოლმან მდინარემან უკეთურებისამან.

მეგვტური გულ-მძიმობაჲ, ქანანელთ ჩუწულებანი (ჩუწულებანი?) მსხუპრპლგანაწმობთაჲ მზენაჲ ზსახრვაჲ, კოწოლი თმათაჲ ზსხუანი, რომელთა შენ ჰბრძანე არა-მსგავსებაჲ, უწარმდებესად მოვიგე თუთ მათ პირმშობთა სახეთა-საცა.

ამისთვის იყო ქალწული და კორც ქმნაჲ სიტყუსაჲ, რათა დედობრივთა უხათა-მიერ (sic) ცხონდენ ცოდვილნი, რომელთა პირველი საშუალი და დასასრული მე ვარ, ვითარცა უფსკრული შესაკრებელი ბილწებისა ღუართაჲ. — **ჩუჭი:** **ჩუჭი:** **ჩუჭი:** **ჩუჭი:** —

ისრაელისა მეფეთა ვჰბაძევედ, გარნა უსჯულოთა; და რავდენ მეძლო, ვსტებობდი მალალთა ზედა კუმვისა (კუმევისა) და წარმართთა აღრევისა-მიერ და ძალთა ცისათა თაყუანის-ცემისა.

ზენაჲსა მოძრეობისა ასურისტანელი ზმნობაჲ და ცთომილთა ვარსკულავთა და უკთომელთა კრებაჲ, განყრაჲ სუბ და ბელი და შობის დღე, ვითარცა საღმრთოთა უსმენელმან ვიჭქურენ.

ელლინთა მიერი ვერ-ცნობა სიბრძნითა ღუთისათაჲ, ღთი, და შემოქმედისაგან შექმნულთა მიმართ ცვალებაჲ თაყუანის-ცემისა სრულ-ვყავ, რაჲამს თითოეულისა ვნებისა კერპსა ვმსახურე.

ამისთვის ღმერთ-მამაკაცებრ მოქმედ იქმნა ზესდა ღმერთთაჲ, რათა კაცებრ უწყოდნის ვნებანი ჩუწნნი და ღუთაებრ (ღბრ) იკსნიდეს ბრალთაგან, რა-

მელთა ღმრის-მშობლად ქადაგონ წმიდა ქალწული დედაჲ.—**ოუჲ: შუჩხუ:**
ჴოჴო:—

სჯულნი დავთრგუნენ წიგნისა და ახალი ბუნებითი, და კულად სხუჲ
სჯულისა შენისა მოწამე, სჯული ბუნებისა კორცთასა, და კორცთა სჯულ-
სა დავემონე.

თათოეულისა მკეცთაგან შეზავებულსა მკეცსა ვემსგავსე მრავალ-გუარსა.
და მრავალ-ხატსა და სხუა-ემ სხუცბრ ხილულსა და მკსენარსა ბუნებისაებრ
თითოეულისა.

არაჲ შევერწუნი მანგლისაგან მფრინვალისა, რომელი შურსა სიკუდილი-
სასა მიჰკდის, რომელი ჩემებრ მიმდემად. ცრულ ფიცვიდენ განსაკრთომელსა
სახელსა შენსა (სასხეჯსასს?).

ამისთვის სისხლთა ქალწულებრივთა კორცნი ღმრისანი და ახალი შეზა-
ვებჲ, ღმერთი და კაცი, რათა იოხდეს დედაჲ ჩემებრ განწირვით უსასო-
ქნილთა. **ოუჲ ბუჩიძე:**—

სოლომონისასა წურბლისა-მსგავსად ვერ მამლარი, სხუათა სოფლის კი-
დეთა ვეძიებდ დასაპრობლად და ღმრისა საზღვართა ვაბრალებდ, ვითარ-
ცა მკირეთა და უნდოთა ჩემისამდე უღებებისა და გულის-თქუმისა.

ბოროტად გადავედ საზღვართა და შევერთე სახლი სახლსა და ავარაკი
ავარაკსა და უუძღლურესთა მივხუტე ნაწილი მათი და ვილუწილ უმზობლობა-
სა, ვითარმცა მარტოჲ ვმკვდრობდ ქუტყანასა ზედა.

მბრძოლ-ვექმენ ყოველთა წესთა სჯულისათა და ქორწილთა-მიერ ხენეშ-
თა ვმძღავრე საწოლსა ჩემსა, და სახეთა მიერ ბოროტთა მიცემითა ვაცოდვე-
ერი ჩემი, ვითარცა იგი მეფეთა მისთა ისრაელი *).

ამისთვის ქალწული დედაჲ და შობაჲ ახალი სიტყვასა, რათა ახალი ხატ-
ყოფაჲ მეორედ მისცეს ცოდვით განმრყუნელთა (გმრყუნლთა) მისთა, დე-
ლობრივთა რაჲ ოხათა ბრძმვითა დაადნოს ყოველი ნიეთი შეცოდებისაჲ.

ზესუ: ყიბუთა:

ვეცხლი ვითარცა მიწა და ოქროჲ ვითარ თიკაჲ უბნისა ვიუნჯენ ღმ-
რუანისვეც ანგაჭრებისა მამონას, ვითარ იგი ძელთა მათ ზაალს და ასტარტეს
და ქამოსს საძაგელსა.

სიტყუაჲ ღმრისაჲ და ბქეთა ზედა მამხილებელი მოვიძულენ; ხოლო

*) ისტორიამ არ იცის, რომ მეფეს თავისი ცოლი გაეგდო და „მძღავრ-
ბით“ შეეგინებინოს „საწალი“, თუმცა მეფეს მიუძღვის რომელიმე მძავე ცოლჲ
„სიყრმისა და უმეცრებისა“ (ან. ზემო, გვ.). აქ უნდა იტყვიანსებოდეს ისტორიაში
არ-ცნობილი მეფის ცოლჲ „სიყრმისა და უმეცრებისა, რომელსაც თვთ მეფე მო-
ისწინებს და მისი მემკრანეცა (ქ-ცხ. I, 256 და ჩემი Завѣщаніе ц. Давида В.
стр. 24—25). — სუფურად ჩათულო სიტყუები დასდებულბია.

მელიქნეთა ძმაცული სივერაგე ვითნე და შემასმენელთანი დავიტკებნ ზრახ-
ვანი და ცრუნი განესცენ მსჯავრნი.

ცრემლნი ქურივთანი და ობოლთა ბრგვნილი ტირილი არაჲ შევიწყა-
ლე, არა განუზუნ ნაწლევნი მოქენეთა, უფროასლა შენ, ქრისტე, რომელი
იზრდები მცირედითა ზრდითა მათითა.

ამისთვის შობაჲ ღთისაჲ ადამიანისაგან დედაკაცისა, რათა მიწით-შობილსა.
კაცთა ცთომასა, ვითარცა ღთისა დედაჲ, დაჰსნიდეს ქალწული და ოხდეს
ცოდვილთა **წმცხ:** **შოყაყოყო:**—

ესენი ცვოდენ: სახარებისა სჯულთა და მცნებათა შენთა შინა მცემელ-
თა რაჲ ყურიმლისა მიპყრობასა და გლახაკთა-თვის განშიშულებასა და რაჲ-
თურთით არა-ფიცსა შენ სჯულის მდებელი ჩემი ჰბრძანებდი და გულის-თქუ-
მით მიმხდელიობასა აღსრულებულად მრუშებად დასდებდი.

დაღაცათუ ესრეთ განებრწუნენ ყოველნი გრძობანი და ყოვლად ხრწნი-
ლება ვიქმენ, გარნა არაჲვე აღვიხუნ კელნი, არცა დავდევე სასოებაჲ ჩემი
ღთისა მიმართ უცხოასა, არცა უცხო თესლი რაჲმე სარწმუნოებაჲ საწურ-
თელ-გვავე სულისა გარეშე მისსა, რომელი მასწავეს ღთის-მეტყუელთა შენთა.

და აწ მომდრეკელი მუკლთა გულისათა ვკმობ, ვითარცა სხუაჲ მანასე:
მილხინე, ჭოი მუუფო, მილხინე და ნუ წარწყმედ ცოდვასა შინა და ნუ მო-
იკსენებ ძვრთა ჩემთა და ნუ დამსჯი მე ქუცსკნელთა თანა, რამეთუ შენ ხარ
ღმერთი მონანულთა, ამაღლებული ზესკნელს ცათა ძალთაგან.

საკუთრად ღთის-მშობლად გქადაგებთ, უხრწნელო ქალწულო ღმერთსა,
ვითარმედ პატივი ხატისა შენისა შენდამო წილ-მოვალს ღთის მეტყუელ-
თაებრ და ცოდვილთა მოქცევასა ანიშებ მის-მიერ, ვითარცა ცხად-ჰყოფს თვე
ატროჲ იგი მრჩობლთა სოფელთაჲ (სწფლთაჲ), სიკეთე შენი, ღირსო მარიაჲ.

წმცხ: **ბესიხოყო:**—

ეჲმი რაჲ წულილთა [და ხმელთა] *) ამოფშვნათაჲ წარმოღვეს, ზარი მე-
ფობისაჲ წარკდეს და დიდებაჲ დაშრტეს, შენობანი უკმ იქმენ, ყუავილოვ-
ნებაჲ დაქნეს, სხუამან მიიღოს სკიპტრაჲ, სხუასაჲ შეუდგენ სპანი, მაშინ შემო-
წყალე, მსაჯულო ჩემო.

განრახელოს წიგნი დღესაშინა სასჯელისასა და მე ქედ-დადრეკილი წარ-
მოგიდგე განკითხვად, მსაჯული მართლ-სჯიდეს, მსახურთა რისხვაჲ ქროდის,
მართალნი ნეტარებდენ, ცოდვილთა ჰგუემდეს ცეცხლი,— მაშინ შემოწყალე,
იესო ჩემო.

ვინაჲთგან აღსარებით გრძობად და შეკრებად იწყო ძუალი ძულსაჲ,
თანა და ნაწევარი ნაწევარსა და განკმელთა მოჰბერა სული კუალად-გებისაჲ,
მრწამს, ვითარმედ აღდგებაჲ აღასრულოს ჩემ შორის ყოველივე სინანულით
აღდგომისაჲ.

*) აქ ერთის სიტყვის აღადი ამოფსკელია: „და ხმელთა“?

მარტო სრული სამ-შვიო, ერთ-ცისკროვნებაო, განმინათლე მხედველო-ბითი სულისაჲ; რათა გიხილო ნათელი ნათლითა უფლისაჲთა, სულითა ღუთისაჲთა ძე გამოგობრწყინეო მაშინ დაუსრულებელთა საუკუნეთა.

არაჲ უხილავს მშესა ქალწული დედაჲ თვნიერა შენსა, არცა ჩემოდნად ბრალეულსა ნათელი მისი; ვარნა მე შენითა ოხითა, დედოფალაო, ვესაჲ ხილვად ნათელსა ძისა შენისასა და ნათელსა ზემთა საუკუნეთასა*).—

8) ასეული აამბიგონი გრიგალი ღთისმეტყველისანი.—9) აამბიგონი წმიდათა და მოწამეთანი სეკდემბრისა, ოკტომბრის, ნოემბრის და დეკემბრისა. ეს აამბიგო, როგორც სჩანს, შეთხზულია თვით არსენ კათალიკოზის მიერ, ანუ საბა სვანგლოზის, კარის ეპისკოპოსისაგან; სავალბლოს ნაშნებზე უსხედს ხმის სავტევი წითურად და ზოგან შავ-მელნითაც.—10) აამბიგონი და ოხითანი მარხვათა და ზავტეგითანი.—11) გალობანი წისა იოვანე ნათლისმცემლისანი და წისა იოვანე ბაქრაშისისანი, ერთბაშად შემოკრებილნი ერთ-მოხსენაყო[ბისა]თჲს... 12) დღის საძებელთათჲს: ეს იოვანე შავთელის დაწერილია და განგრძელება მისის კინკლასისა (ახ. ქვემო № 13).—13) აამბიგონი ფებერვლისა, მარტისა, აპრილისა და მაისისა და იქვე ქვემო არშიაზე წითური წარწერა ტექსტის სელით: „ესე იამბიკონნი ხუთთა თუშთა მეტნი არ იყენეს ენსა ზედა [ქართულსა და ოხითა-თუშთანი არსენი ბულმისის ძემან [გამოთქუა] ქართლისა კათალიკოზმან ჩემითა (ე. ი. კარდნის ანუ ტბელ აბუსერისძის) შეხუტწითა“. ეს სავალბოლები ენის მხრით და შინაარსითაც დიდად საყურადღებო ნაშთია ჩვენის ძველის მწერლობისა;—14) მენუს-სავტეგელთა კვრავის სავალბოლები და ხუთშაბათსა შუაზავტეგისა ხუჭდრნი და სხ. აქ არშიაზე ტექსტის სელით წარწერილია: „განგებთა ახალ-თქმულითა აამბიკოთათა“... აქილამ სჩანს, რომ ეს სავალბოლები „ახალ-თქმულნი“ ანუ ახლად შეთხზულნი არიან ქართველთა მამათგან;—16) სავალბოლები დიდის შთათისა; აღდგომის კვრავისა და შემდეგ აღდგომის უკვლავ კვირავების სავალბოლები ყოველთა წმიდათა კვრავებში;—16) ხატისა უხილავისა ამავე გალობითა თქმული არსენი ბულმისის ძისაგან, ქართლისა კათალიკოზისა“ (აქილამ გვონებ, სავალბოლებულია, რომ ზემო აღნიშნული სავალბოლები მისგანვე არის გამოთქმული). ამ სავალბოლებში არსენი სხვათა შორის მოახსენიებს: „იხარებდ დღეს, იხარებდ ქართველთა სამეფულო, ერო მორწმუნეთაო, რამეთუ არაჲ სადა უმრწემეს გყო შენ ქრისტემან, არამედ მოგცა ხატი თვისი დიდებულო, რომელი თვთ მან დაჰმეკდა პირითა თსროთა... რომელი ანტონის კელთაგან მსახურებულო სიმდიდრეთ წარუბარველად გიპირეს საუნჯედ უხილავად“ (იგულისხმება „მარტოფანის ხატი, კერძე გამოსახული და მოსკენებული საქართველოში ანტონ ასურელ-მამისაგან: ამაზე ახ. წის ანტონის ცხოვრება, „სამოთხე“ საბინინისა გვ. 300 და ეკლ. მუზ. ხელნაწ. №

*) ეს სინანულის სავალბოლები წისა დაგით აღმაშენებელისა მეფისა თეიმურაზ II-ის სავკუთარის სელით გადაწერილი (ავტოგრაფი) დატეულია წერა-კითხ. წიგნთ-საცავში.

170, გვ.) ... „ავგაროსს ტილოსა სადა დაუბეჭდა უცვალეზელად იგივე ხატე, რომელმან კეცი დაკურა და კეცმან კულად მსგავსი დაჰბეჭდა, რომელი ღირსისა ანტონისა მიერ მოლ(უა)წებითა ზენაძათა ქართლად მოგუწნიჰა ჩუწნ“ ... „ველივიოს ნეტარი (ე. ი. კათალიკოზი ქართლისა) ხატსა რა საუფლოსა დამმარხველ იქმნა, საშინელისა მისგან სხუად გარდამობეჭდულ იქმნა კეცსა ზედა, რომელი იგი ღირსისა ანტონისაგან წამის-ყოფითა ღთისაძათ მოგუწნიჰა საძლეველად მტერთა... ერნო ქართლისანო გიხაროდენ და აღი-პყრენით კელნი..., რამეთუ ესე არს სამეუფოასა ამის სიმტკიცე, ძალი და დიდება და კმობდით: მოანიჰე მეფესა ჩუწნსა ძლევაჲ... ხატო საშინელო, მრავალ არიან ნიშნი. და მოწყალეზანი შენნი ჩუწნზედა, რომელთა არა-დაცადუმ დლითი-დღე ყოფად;—

17) თა ავსტოსა : იგი თაყუანისცემად ცხოველს-მყოფელისა ჳ საუფლოჲსა ხატისა კელით უქმნელისაჲ, ოდეს მიყვანებულ იქმნა ედესაძთ კოსტანტინეპოლედ, ხოლო მეორედ ვინითგან მოემადლა ნათესავსაცა ჩუწნსა... ანტონი მარტყოფელისა მიერ და დღესა ფერისცვალებისასჲ ვემთხუციით კეცსა ზედა გარდამობტუფრულსა ტილოსა მიერ; ამისთვის ესე ოო დაღად ვყავ ითქუჲ არსენის მიერ კათალიკოზისა, ესე რომელი ამას ზემოთ წყრილარს... და მეორენი თუთ ძილისპირნი გალობანი, რომელნი ამის სიტყუსა შემდგომად წყრილ არიან... ხოლო მესამის გუტრდისანი ითქუნეს საბაჲს მიერ სვენგლოზისა, კაცისა ღთშემოსილისა, კარისა ებისკოპოსისა“ ... (არსენის რამ სსჲჲ საგალბლჲჲ ბბჲ უწარა, ამაჲ ის. „ქრონიკები“ I, გვ. 79—81).

18) ძილის-პირნი... კელითუქმნელის ხატისანი, ესეცა არსენისგანჲ თქუმულნი კათალიკოსისა (17 გვერდი).

19) „ამას ზემოთნი მეოთხისა გუტრდნი გალობანი ვარდანისგან შეხუტწითთ თქუმულნი ამით მეორითა გალობითა განაშუწნნა, ... ამისთვის ძმამა ჩუწნმან აბუსერი. არსენის მიმართ გალობათა თუქუმისა იძულებაჲ მოიგონა საღთოასა პირისთავს, რომლისა მოგონებასა ამით ებისტოლითა აბუსერის მომართითა ესევე არსენი აქებს, რომელი მოწერა, გელათით. ამათვე გალობათა-თანაჲ. (ეს წითურად);

ამას ზედჲჲ მოსწავსა შემდეგა, ჩვენის ძეგლის-მწერლობის. მკვლევართათჲს ძვირდ ფასი, წერიდი არსენ კათალიკოზისა:

„ძონაჲ მონაძათა ღთისათაჲ მდაბალი არსენი. აპარტოლი:—“).

„ბილ-არს გონიერებაჲ ნაშობითურთ თჳსით სიბრძნით რომელი მარადის ღთისთა განიხილავს მისთვისთა მოქმედი: ვითარცა დასაბამად შიშსა მისს მანუტეველი: რომელი ესე განმწმედელთა გონებისა და სულისთა ზენაძათ მო-

*) როგორც ქვემო-სიტყუბა: „სხადებს, ეს წერილი მოწერა არსენი კათალიკოზს (1218—1233 წლებში) აბუსერისთვის, ამ ხელნაწერს ვადაწყვიან აბუსერისძის ტბელის და ვარდანის ძმისა.

ტყემის. სადაჲთ რგი მაუკუდავეზელნი. წყარონი ღიან ვეზახთა მისგან წდელულ-
თა და მე უკეთუმცა წუტთიცა ერთი მიმელო მისგანი არამცა ესრეთ აღმე-
ლაგმა ენაჲ ქებად შენთჲს რომელმან განინათლე საცნაურითა ხედვითა გონე-
ბაჲ მარადის ზე მკუთრობი ესე ვითართა ქების მეტყუტლებათაჲს მბრძნობი
და მთნები ჭი ღთის მოყუარო მთავარო. ღიდ გუარინო და სახელმალლო
აბუსერი:—

ჴულად ღიდ არს ძალი სიყუარულისა. რომელი მორჩილ ჰყოფს გონე-
ბასა, შეკადრებად შეუკადრებელთაცა. ვითარ ესე იქნა აწ ჩემზედაცა. მეც-
ნიერისა. ვითარმედ ყოველი წერილი ძეგლი არს მეტყუტლი. გამომჩინებელი
აღმწერელისაჲ საუკუნოდ. რომლისაჲმე საქებელ ყოფად. ხოლო სხვა განქი:
ქებად უმცერებ(ი)სა, ვითარ ვხედავ აწ ჩემსა:—გარნა ვიდლიე და ესე ოდენ;‘
ამათ წესთაგან; ვიდრემდის დამავიწყდაცა წინასწარმეტყუტლისა თქუმულთაჲ
ღთისა მიერ; ჰრიდეთ სიტყუათა შჯულისა ჩემისათა. რომელთა-და ვგე არა
მიბრძანებთეს მეტყუტლებაჲ:—და აწლა ოქროსა იგი პირი კმობს იოვან; რო-
მელთა არა სულისა მიერ წმიდისა მიელოს. და რიტორობდენ; მსგავს; არიან
ბრმისა კედელთა მფეშუტბელისა:—გარნა თქუნ რაჲ ჰყავთ და ვითარ და რად
ღირღლოვანსა შინა ურწყულსა კეკსა უდაბნოას(ა)სა ჰგონეთ მდინარე და
მდიდროობასა ნილოასა ნანდუა (sic) (ნანდუჲ?) ოქრო ნეკტართასა და არა
ადიგენით ჯურღმულნიცა რად თავისა დამტეობელთა თქუმულისაებრ ფერკ-
თანნი მოხიადენით. აწუ ვინ სადა მჯდომარემან აღსავსესა ტრაპეზსა ურტუა
გიხაროდენი (გხ'ნა): ხოლო გლახაკისა უბეთაგან სასოებდა განძლომასა აწუ
სამეფონი საწდენი. ტაკუქნი და ფილნი აღსავსენი და ვინმე უტენა უდეს-
ცა: და გული უთქუმიდა მახრუტსა პერეღრინთასა *) შთაწრდად. შემნ-
დობელ თქუნ[ა] (თქნ) და მაღალი რომელთა აიძულენით თავნი დატევებად
ვითარ ვინ თქუას წყალთა პონტოასათა. და მისწრაფებად ფრეათა უქმთა არა-
ბიასათა გარნა მოგმადლენ გულსმოდგინებამან სარწმუნოებჲ და სარწმუნოე-
ბამან საქმე: რათა ამათ შინა სრულნი იშუტბდეთ სასოებათა ნაყოფითჲ ქეშ-
მარტება უფროას არს: თხზულთა სიტყ(უ)ათა წე (წინაშე) ბკისა კეთილისა. და
სიმართლე წინაშე მფევისა ღიდისა ესე იყავნ ხუჲ თქუნდა ლ თქუნთა ნაშუშაკეფ-
თა ნაყოფ შეწირულ მომცემელისა რამეთუ არა რაჲ არს კეთილთაგანი. რო-
მელიმცა არა მისი იყო მეცა ორღანოსა მითხოეთ არა გაოზანებაჲ უკადრე-
ბელთათჲს და საღთოთა მკადრესა ხოლო ნაცვალი თვთ მან მოგცეს მისდა
მხედველთა უფროასლა მის-მიერ ხედულთა აქათა შინა კეთილ ყოფად ხოლო
უსრულესთა ღირს მყენ მიახლებად. და განცდად სასოებასა წმიდათასა ამინ:—

*) ამ წერადში ნახმარია სიტყუები: დ ი რ ღ ჯ ო გ ა ნ ი ე . ი . ჯღჯღ-ღუღუ“
(საბას ღექსიკონი); მ-პ ს რ უ ტ ი (საბას ღექსიკონით მასრუხა); ე . ი . ოქროს სასუ-
ქისი აწუ ჰქაჲ:—პ ე რ ე ლ ი ნ ი (საბას ღექსიკონით პერაერგა (ე . ი . ნამეტნავი
მეძიებუღა);—ფ რ ე ა , ე . ი . წყარო (საბას).

შემატებამ გინა მოკლებამ ნუ იყოს ნუცა სიტყვსაჲ და ნუცა რაჲსაჲ: უნდო-
თა მგათ სიტყუათა ზედა საქცევთა ზედა თვთ უფალ ხარ ვითა რაჲ სადა გინ-
დეს დაწერად. და მწერალი მართლი და კარგი მკითხველი. ნუ დამწყევს.
ეგე პირველი ნუსხაჲ არს: და სწრაფით ნაწერი:—

20) ამას ზედგე მისდგეს წითურა: „გალობანი ქრისტეს განგებულებისა ო
განკაცებისანი, თქუმულნი ნეტარისა მამისა საბა სუნგელოსისა, კარისა ების-
კოპოსისანი შეხუტწითა ძმისა ჩემისა (ჩ'ისა) ვარდანისითა, რომლისა თაენი წი-
თელთა ასო-მთავართანი მსიტყუველობენ:—“. მართლაც წითურა კადურ წერა-
ლობა შემდგომთა საგალობელთა იტყვის: „ქრისტეს ღმრთის (sic) ხატო, მეობ
ექმენ ვარდანს“.

21) თა აბრაოლა :კვ: გინა ნოემბერსა სამსა, გინა ათსა: საგალობელნი წ'ის
გოორგი-მთავარ-მოწამისანი“. და ზედგე მისდგეს საგალობელნი წ'ისა დამატ-
რისანი (26 ოკლაშურს) და თეოდორე სტრატელატისა (17 თებერვალს).

22) „იამბიკონი, თქუმულნი წ'ისა და ნეტარისა მამისა ჩუქნისა ი'ე (იოკა-
ნე) შვეთელისაგან. ამისთვის დაესწერე, რომელ ზემოჲსა საუწყებელსა შინა
მეკენა; ამას კვკლოსსა თანა ქორონიკონსაცა დაუწერენ დიდსა წინამდებარე-
თა წელთასა უკეთუ [თავა]დ ვინმე დასწერდეს, ვინაჲთგან ერთი-მეორისა მო-
წამე არს, ამას ზემოჲსა ქორონიკონსა მივანდეგ და თანა აღარ დაუწერე; და
ესე რიცხუნი შვეთელისა იამბიკონთა ქუქმოჲთ მოსაკიდებელიყო(?) და [წ'ლ]
ხოლეცა იკითხვედით და მერმე ამას. მწე[როლმან] მუნ სხუჲჲ რაჲმე მომიკიდა
და ესე აღარ დაიწერებოდა“.

ამას ზედ მისდგეს ცხრილი „სხუთასეულის“ ქრონიკონისა (532 წლისა) ისტო-
რულ წარწერებით არშეაგზე (ამ წარწერებს ქრონოლოგიურს რაგზე დაწყობაღს
ჩვენ შეეიტანთ „ქრონიკებსი“).

ცხრილს ზედგე მისდგეს ვრცელი (19 თავახზე) განმარტება ცხრილისა, დი-
დად საყურადღებო და გამოსაყენებელი ჩვენის წელთა-ანგარიშების შესასწავლებად. ეს
საწალი ბრასისეს გამოუცდა; მაგრამ ტექსტი ამ განმარტების სწორედ კერ გადმო-
უბეჭდა, ამისგანა ამისა ცალკე-წიგნად გამოცემა ჩვენ საჭიროდ, მიგვანია და გან-
ზრახული გვაქვს.

ამ განმარტებაში სხვათა-შდრის სწერაჲ: „თორმეტჯერ უწინარეს ამისა ქცე-
ულა (ქრონიკონი) და აწ ამას მეცამეტესა შინა ვართ, და ამისი ოთხს ორ-
მეოც-და-ათცამეტი წელიწადი გარდაცა წელს. ხოლო დასაბამითგან ყოველ-
ნივე გარდაცდეს ექუს-ათას-რვაას-ოც-და-ჩვდმეტნი წელნი . . . და წელს ბერ-
ძენნი ექუს-ათას-შვდას-ორპოც-და-ერთთა წელთა თუაღვენ სოფლის დასაბა-
მითგან და ჩუქნ ქართველნი ოთხმეოც-და-ათექუსმეტთა წელიწადითა წინა-
უძღვთ სათულაღსა ბერძენთასა“.

ამ წარწერისაგან ცხადია, რომ თვით ეს ხელნაწერი „მიღისპირა“ გადაწერი-
ლია შეთელისაგან 1172 წელს დაწერილის ცხრილიდამ (იხ. № №: 1 და 12) ქკს-
453 მეცამეტის მოჭევისას, ე. ი, (780+453)=1233 წელს. დასაბამითგან ქარ-

თულ ანგარიშით 6837 (ქ. ა. 6837—5604)=1233 წ., ხოლო ბერძნულით 6741, ქ. ა. (6741—5508)=1233.

23) გალობანი მწვალებელთა ყოველთა თვითიულისა წვალებისა შეჩუბნებისანი (როგორც სწანს, ქართუკლ მამათაგან თქმულნი).

24) ჯერ-არს კსენებაჲ შუბნიერისა და ღიღისა ახოვისაჲ. ეს ის ისტორიული წერილია, რომელსაც ქვემო ეპიკლავთ შეუმოკლებლად.

25) ძილისპირნი გალობათანი რვათავე ეპათა ზედა იმწმიდანებისა, რომელთა ღლეობას უქმობს ეკლესია.—ამ საკითხავის ბოლოს შემდეგს დროებში ჩაკერებულს ქალაღზე აწერია მხედრულად: „ლო შე ცი თამაზა კარგარეთელი. ღთო აცოცხლე და აღდგარძლე მალაქია კზი აბაშიძე (+ 1542).

26) ჩაკერებულს ქალაღზე წარჩინებულის ნუსხს ხუცურით აღწერილია: ა) „დასდებელნი აღდგომისანი თუნთი კმა :ა:“. ბოლოს ტექსტის ხელათ: ქე შე ამისი მწერალი გნი“ (გიორგი).

ბ) დასდებელნი აღდგომისანი კმა :გ:—„დასდებელნი აღდგომისანი კმა :ბ: ლე :გ:“.

გ) „ტიტლოსი :ზ: დაყენებულთა და უჯგროთა და განდგებულთა ქორწინებათაჲ-მზახლობათათჳს“.

დ) განგება მუკლ-ღრეკისა წისა ბასილი-კესარიელ მკზისა. ბოლოს წარწერა ხუცური სსგა-ხელათ: „ლო შე სუმონ კარგარეთელი... აღიდე ორთავე სუფევეათა შინა... შენ მიერ ღიღ-ქმნილი წა შეუფე ჩუბნი ამა იშხელი აბერიკი, რზ ღიღად ილუაჲ მოგებად და ხარკებად წისა ამის... უფინისა.“—ცნობილი კალიგრაფები კარგარეთელნი სვიმონ, გიორგი და ზებედე სცხოვრობდენ მე-XVI საუკ., ქუთათლის სვიმონის დროს (დაჯდა 1529 წ. და ცოცხალი იყო 1556 წ.) და კზის ეკთამის დროს (1578—1605 წ.). კარგარეთელნი მესხეთიდან ჩამოსულან: სვიმონის მამა სოფროს და სოფრონის მამა—ჯარსიმე (ჩემა უბის წ. III, 103—4, ეკლ. მუზ. № 187).

27) ტუაჲ ტექსტის ხელათ: გალობანი, წისა ღთის მშობლისანი სარწმუნოებისათჳს მართლისა.

ჯერ-არს კსენებაჲ შუბნიერისა და ღიღისა ახოვისაჲ:—

(ისტორიული წერილი. ახუსერისძის ტბელისა)

რამეთუ ესე ზრიან სასწაულნი წისა მთავარმოწამისა ჯიორგისნი და ანდრძი მისისა სასოებით შევედრებულისა და ამით სიტყუათა შესაკადრებლად ღირსებისაებრ მთქუმელისაჲ.

ვინაჲთგან თანაარსმან სიტყუამან სიბრძემან და ძაღმან და თანძალუაბამომან დაუსაბამოჲსა მამისამან არავე აკმა (sic) შობაჲ ქალწულისაგან უბიწოჲსა და გუჲსმგავსა თვნიერ ცოდვისა განგებულებითა და ჯერჩინებათა სუ-

ლისა წმიდისათა რომელი გამოვალს დაუსაბამო თანაარსებით დაუსაბამო მამისაგან, და გამოიკადებოდა ეშმაკისაგან სიტყუად ღთისაჲ კაც ქმნილი ნეფსით და ივნა ჩუწნთვს სიკუდილითა ჯუარისათა რომლითა განიკურნა ცთომილებათა ხისა მიერი: და მოგუწნიჭა უკუდავებაჲ ცხოველსმყოფელითა აღდგომითა მისითა რომლითა დაითრგუნა ეშმაკი დასითურთ მისით ამაწვე წნი თვისნი სათნაყოფილინი ღთაებისა მისისანი:—ცხრანივე დასნი წთა ანგელოზთანი და მეათენი კაცთანი პირველსა სჯულსა შინა მამად მთავართა და წინასწარმეტყუელთანი და ახალსა შინა მოციქულთა და მღვდელთმოდღუართანი მოწამეთა და წმიდათა[ნი] მამათა და დედათანი განაჩინა მეოხებად ჩუწნთვს თანა წსავე ქალწულსა საკუთარად (საკუთრად) მშობელსა მისსა და ყოველთა ნაშობთა უმეტესსა თავადსა იოვანეს ქადაგსა სიტყუსა ღთისასა წინამორბედსა და ნათლისმცემელსა:—

და ამათსაცა სახელსა ზედა აღეშენეს ეკლესიანი ერთეკლესიად წოდებულნი. ვითარცა აღუთქუა პეტრეს ვითარმედ შენზედა აღვაშენო ეკლესია ჩემიო. და შემდგომითი შემდგომად წმიდათა მისთა:—

და დიდსა მას ახოვანსა და მთავარსა მოწამეთასა გიორგის რომელმან აკენოს წმიდაჲ სამებაჲ შენ მიერ ჩემდა მომართითა მეოხებითა და სახელსა შენსა ზედა აღშენებითა ეკლესიისათა და აღმართებითა ჯუარისა გინა ხატი-სათა და გინა სხუთა შეს(ა)წირავითა მგავესად სარწმუნოებისა მათისა მდიდართა და გლახაკთა კაცად-კაცადმან ძალისაებრ ქუროვის მწულილებით. რომელმანმე კელთაგან ჰყობით რომელმანმე ცრემლით და მკურავალედ თაყუნის-ცემით. მას აღესრულოს ყოველივე თხოვად ორისავე კერძოასაჲო. და ზაჲისაცა თვისისათვს გინა სხუათათვს რომლისათვს არს მიზეზი სიტყუსა ამის ჩემისაჲ:—

რომელმან სუტტი იგი ქუროვისაჲ მითუალა ტაძარსა შინა თვისსა ესერა ეამათცა: ამათ ჩუწნთა შინა ერთსა ერისაკაცთაგანსაცა ვისმე აღაშენებინა ეკლესიაჲ მისი გამოცხადებითა თვისითა დიდებულთა და სა[კვ]რველითა ამაწ წმიდამან მოწამემან გიორგი: ქვისაგან და კირისა: და თვნიერ მისსა ვინცა კელყვის შეწვენად ქვისა გინა სხუსა რაჲსმე ნივთისა არა აქუნდის ყოვლადვე შეძლებაჲ ძრვისაჲ და შერისხვით აჩუწნის ოდესმე ძილსა შინა და ოდესმე დღისით და ცხადად და უკეთუ მხოლოდ ოდენ: ბასილი მუშაკობდის: თვნიერ ვისისაცა თანაშეწვენისა რაოდენ გინა მძიმე: ქვაჲ იტვრთის: ქვასა ზედა დასასუმელად რომელი ფრიად მრავალთა კაცთა მიერცა მძიმე არს ტვრთად და თუალით სახილველად საკვრველ და სხუათაგან კელყოფით შეწვენასა შინა ვერცა ერთისა კაცისა მიერ სატვრთავისა შემძლებელ იყენიან შეძრვად რაოდენცა მრავლად შეკრბიან და თვთ დიდი იგი ახოანი თუალითა იხილის მის-თანავე მუშაკობად: ამაწ ნეტარმან ბასილი ზ აღწვეად ქვისა მძიმისა ზ ოდესმე თვნიერ მუშაკობისაცა სწავებით განაძლიერებდის და მისცემდის სასოებასა საკვრველისა ამის აღშენებისასა და არცა ღორღისა და კირისა: შთასხმად მიუ-

უტყვებდის და არცავის მოღებად და ზელად ქვშისა კირსავე თანა თჳნიერ მისსა:—

და იყო ესრეთ რამეთუ ესე ბასილი იყო ქვით ხუროდ რომელსა ეწო-
დების გალატოზი და წარვიდა ქუტყანასა სომხითისასა მახლობელად თფილი-
სისსა და გამოეცხადა დიდი იგი ახოვანი და ჰრქუა ნუ გაქუნს მოცალეობა
მოსარეწლისათჳს სიგლახაკისა შენისა და აღმიშენე ტაძარი კელთა მიერ ოდენ
შენთა და ნუმცა ვინ კადნიერ იქმნების მუშაკობად და შუტლად შენთანა და
უკეთუ: ესე ესრეთ არა აჩუქნო გულსმოდგინებაჲ აღგაოკრო და მოგკლა ყოვ-
ლით სახლელუთი შენითურთ ხოლო ამან ნეტარმან ბასილი ჰრქუა რომელსა
მახლობელნი მისნი ბოლოკბასილობით უწოდდეს*): „ჭი წო გიორგი! რამე
ვეო საწყალობელმან და ყოვლად უბადრუკმან? ჰირველად, ვითარ შესაძლე-
ველ არს ჩემთა ოდენ კელთა მიერ აღშენებაჲ ტაძრისა შენისაჲ, რომელი სოფ-
ლის დასაბამითგან არააოდეს ვისგან ქმნილარს? და მე ესრეთ გლახაკსა ნუ-
გეშინის საცემელად ჩემდა მაქუნდა უცხოებასა მუშაკობაჲ, რათა მოვირეწო
დასარჩენელი სახლელულთა ჩემთაჲ; და მომიტყევე, ჭი წმიდაო მოწამეო, რათა
აღვასრულო კელით მუშაკობაჲ ამის უცხოთა ეკლესიისაჲ და ვცოცხლებდე
კელთა მიერ ჩემთა საფარველითავე შენითა“. ხოლო წმიდამან კულადცა მრავ-
ალგზის აჩუქნა ზე იგივე ჰრქუა მხილვითა, შერისხვისა და ამოწყუქდისა ქა-
ღილისაჲთა: „ისმინე ჩემი, ბოლოკ-ბასილი და წარვედ უდაბნოსა კლარჯეთი-
სასა, რომელსა ჰქვან ოპიზაჲ და მუნ არს ვინმე ბერი მონაზონთაგანი, რომელ-
სა ეწოდების სტეფანე და არს იგი კაცი უბიწოჲ და წმიდაჲ, რომელი სნეუ-
ლებითა დიდითა შეპყრობილ არს და აუთქუ (sic) ჩემ-მიერი კურნებაჲ და მას
უთჳს ერთი კერძო კარაული, რომელ არს ჯორი და უც რკინაჲცა და იგი-
ცა მოითხოვე ჯორითურთ და შექმნენ მის რკინისა ჭურჭელნი ქვის სათლელ-
ნი კელითავე შენითა თჳნიერ კაცთა შეწევნისა და უღლეულნი კართა შენ-
თანნი რომელ არიან, თჳნიერ მათსა ნუმცა მოვიმარებ საზიდავსა სამუშაკოსა
ქვისასა, ვინა სხვსა რამსმე ნიეთისასა და ამით კარაულითა კრებდი ქვშასა, და
თჳნიერ ამათსა სხუაჲ ნუმცა ვინ არს კადნიერ შუტლად შენდა და თანა-შე-
წევნად კაცითგან და ჰირუტყუადმდე“. — და მოიწია ბასილი სახიდ თჳსსა გან-
კრვებული და შეპყრობილი შიშითა დიდითა ძმათა შორის თჳსთა და ყოველ-
თა სახლელულთა მისთა. ხოლო მათ ამის ყოველისავე მათდა მიმართ მომთხოვ-
ელი ამის საკრველელებისაჲ ჰგონეს ცნობითა ვნებული განკრფვებისა მიერ ურ-
წმუნოა ქმნილთა; და მიიწია რაჲ ბასილი მონასტერსა მას ოპიზისასა, სენაკსა
ნეტარისა სტეფანესსა და მიუთხრა მას ყოველივე ესრეთ, ვითარცა ჰრქუა წინ
მოწამემან; და მოსცა რაჲ კარაული თჳსი და რკინაჲ შესაქმნელი ქვის სათ-
ლელთა ჭურჭელთაჲ, მეყუსეულად განიკურნა სიტყვსაებრ წისა ახოვანისა.
და მორაიწია ბასილი სახიდ თჳსსა, იწყო მუშაკობად საკრველისა ამის ტაძ-

*) ამას ჭკებით სასკენ ნიშნებს დედნისას არ ესსამთ.

რისა კერძო კარაულსავე თანა უღლეულითა მით კართა თვსთაათა, რომელთა სახელითცა უწოდდის: ერთსა ქურდაობით და მეორესა პირქუშობით. — და ესრეთ უწყებულ იყო წისა მიერ: ქვასა რომელსაცა მიწით აღმოიღებდე, ანუ კლდისაგან აღმოჰკაფდე, მას ადგილსა. მფრინველი და ჯღდბის; უკეთუ განგემარჯულებოდეს; და თვნიერ მის მფრინველისა გამოჩინებისა და მუნ ზედა დაჯღდომისა, ცუდ იქმნას ყოველი ჰირი შენი, რაოდენ გინა დიდითა იძულებითა იმუშაკო; და სახეცა მის მფრინველისა ეუწყა და ვითარებაჲ წისა მიერ და მისი ხილვაეცა მისცემდის სასოებასა ამის საკვრველისა მუშაკობისასა. — ხოლო კაზმასა შინა ქვისასა ადგილსა და უზანსა, რომელსა ეწოდებდის ჯალე, გამოუჩნდა საოცარი სახითა საზარელისა გულისაათა, რომელსა ესხნეს თუალნი დიდისა დარაკისა ოდენნი, და ფრიად შეძრწუნებულსა ნეტარსა ბასილის გამოუჩნდა წა იგი ახოვანი მთავარი მოწამეთაჲ და უღალადა (უღლდა) კმაყოფით ნუგეშინისცემამა და ჰრქუა: „ნუ შეძრწუნებულხარ, ზი ბასილი! საოცარი ესე ხიხათა ზურგით მომავალ არს, მუნითცა ჩემ მიერვე ოტებული მთასა, რომელსა ჰრქვან პრასინაული და მგზავრი არს ექსორიობით*); და იტყოდა: ვხედვედიო წარსულსა აღმოსავალით კერძო და გარდაეფარა თუალთაგან ჩემთა, რაემს გარდავლო მთაჲ იგი ქარალისაჲ.

ხოლო სუმასა შინა წყლისასა დააყუდა პირი თვისი წყაროსა ზედა; მეყუსეულად მოვიდა წა მოწამე და აღმოზინდა მციყოფითა კელთაათა ლე ჰრქუა: „არა ჯერ არს, [რათა]მცა სუი (სვ) ეგე თვნიერ ჯუარის გამოსახვისა, რამეთუ არიან მანდა ეშმაქნი, ჩემ მიერ შთათხულნი, და ესრეთვე სხუათა აუწყე, რათა თვნიერ ამისსა არავინ სუას ამის წყაროასაგან. — ვითარცა გაუწყო თქუტს სასწაული ერთისა ქვისათვს, ესრეთვე ყოველთა სამუშაკოთათვს ქვათა, გინა სხუათა ნივთთათვს თვთოეულად ესრეთ გულისკმაყვით, რათა გრძელად მეტყუტლებითა არღა საწყინო იქმნას, ზი ლთის მოყუარენო, ამის საკვრველისა აღშენებისა სასოებით მსმენელნო!**)

მთასა მას, რომელსა ზედა არს ჯუარი სახელსა ზედა. წისა ზაქარიაასასა და ამას მთასა სახელიცა იგივე ზაქარ-წმიდაჲ ეწოდებდის, მუნ შეჰკაზმა ქვაჲ დიდი და მძიმე ფრიად და დადვა მარტომან მარკილსა ზედა მათვე უღლეულთა თვსთასა შეწვევითა წისაათა ჩუტულებისაებრ ლე რაჲ კელის მიყოფით წინა წარმოდლობილმან ვერ შეძლებისათვს მწუხარე ყო: თავი თვისი, მეყუსეულად

*) ხიხას მთა მოდის გურიაის მთიდან აჭარას და შაშკეთს შუა (არსიანის მძრ) და შეუერთდება პრასინის და ჭარალის მთებს. ხიხათა ერთი თავი იკანე იხ. ქცხ. I, გვ. 225. როგორც სჩანს, აბუსეირისძენა იყენენ ხიხათა და აჭარის ერთი თავნი. ეკ. მეზ. ხელნაწ. № 162 XI—XII სუგ. სჩანს მწერალი სტეფანე „უძღურა“

**) იქილა სმარებული „ამის ტამრისა“ და აქ ნახმარება ფრასა გვაფიქრებინებენ, რომ ეს საკაცხავი და მთელი წიგნიც დაწერილი უოფილა ბანილას მიერ აღშენებულის წა-გაორგის ტამრისთვის.

მოცესნეს მარკილი უღლეულსა მას კართასა და უღელი ქედსავე ზედ და შთა მათსა და არცა ბასილის ეკუთთა უენებლობასავე-თანა კართასა და მსწრაფელ შთამოვლო საზარელი იგი და მყაფარი ჩამოღმართი და არცა სიმრაველსა ქვათასა ეკუთთა და არცა წინაკერძო დახულომილსა ხენარსა მის ქუტზე მყოფისა მღნარისასა, რომლისა დასასრულსა სივაცესა შინა წარვლო კარი ეკლესიისაჲ, რომელ არს სახელსა ზედა წრისა წინამორბედისა და ნათლისმცემელისასა და მას ქუტზეთცა განვლო წყალი და ყოვლადვე უენებლომან ქვითურთ შევლო შეღმართიცა დიდი. ხოლო ნეტარი ბასილი მოვიდა მას აღვილსა უღლეულითურთ და წარვიდა უმეტეს ოთხისა უტვენისა და მიაწია ქვაჲ იგი უღლეულითა მით სამუშაოსა მას ტაძრისასა საკვრველსა და დადვა ბაღაჲვარად კარსა დასავალისასა, რომელ არს მცირედლა უნაკლულევენეს ათერთმეტისა მტკავლისა *). და ამით ესე ვითარითა საკვრველებითა არს ყოველივე ესე ნამუშავეი ამის საყვრველისა ტაძრისაჲ დიდად შუქნიერი და წმიდად გებული ქვებითა ფრიად დიდითა და მრავალთა მიერ სატვრთავადცა ძნად შესაძლებელითა.— და ამისა დასუმასა შინა შეილი მისი იოვანე (იწე) შეიწია, რომელი იყო უსწაველი და ერისკაცი, ვითარცა მამაჲ მისი ბოლოკ-ბასილი, და ამან სახლი აღაშენა საყოფელად სახლელთა თქსთა გამოცხადებითავე წმიდი საფთა, დაღაცათუ კაცთა შეწვენად შეუნლო წმიდამან, ღ რაჲმს მამისა მისისა-მიერ იძულებული მივიდა შუტლად, მეყუსეულად ეცა ქვაჲ ბასილისა და იქმნა ვითარცა მკუდარი მყუარ ჟამ და შემდგომად გამოცხადებითავე წმიდისაჲთა არღარა იკადრა შეწვენად კაცთად და ესრეთ მარტომან მით უღლეულითა და კარაულითა სტეფან-ენეტარისაჲთა აღაშენა ტაძარი ესე საკვრველი.

ხოლო იყო მათ ჟამთა შინა სიყმილი დიდი და სიძვრე ჰურისაჲ და მოუძღურებულსა ენა-ბრგუნვილად ჰრქვს, რაჲცა ენების წმიდანსა მოწამესა, რეცა ჩუქვების სახედ, ვითარცა ყრმამან ჩჩვლმან და ესრეთ ემა უყვის, ვითარმედ „ბაჩილო“, რამეთუ ბასილიცა ნეტარი მცირედ ენა ბრგუნვილი იყო; და ხილი მოართვს წმიდამან ოდესმე ყურძენი და ოდესმე ნაყოფი მთისაჲ, რომელსა ეწოდების ყოლი, და ამით ესე-ვითარითა საკვრველებითა ნუგეშინის სცის სიყმილსა ამის სანატრელისასა, და ესრეთ მარტომან სრულქმნა მით კარაულითა და უღლეულითა ტაძარი ესე საკვრველი.

და ერთი ტაძარი სხუჲა აღაშენა სახელსავე ზედა წრისა მთავარმოწამისა გიორგისასა გამოცხადებითავე მისითა და შენდობათა კაცთა თანაშეწევისაჲთა, ვითარცა არს ჩუტულებჲაჲ და წესი სოფლის დასაბამითგანი; და მოკლებსა შინა კორცისასა ირემიცა წარმოუდგინა წმიდამან ბოლოკ-ბასილისა და მასთანავე მუშაკთა და მუნ ქმნილთა საკვრველებათა მის ტაძრისა აღშენებისაჲთა თანა წარვკვე, რომელი არს მთასა ორღართასა (ორთასა?).

*) აქედამ ცხადია, რომ ბაჩილას მიერ აღშენებული წა-გიორგის ტაძარი მდებარეებს ოპიზის მონასტრის შიდაღმირ, დელუს ვაღმას, ოთხის უტყუანის საშორეზე (უტყუანი ანუ სტადიონი არის 143 ნახევარი სანა).

ხოლო კაცი ვინმე მკედართაგანი წარვიდა სპარსეთს და ყმა მისი ჰყრობილ(ი)ყო და გამოეცხადა მას წმიდა და დიდებული მოწამე გიორგი და ჰრქუა: „უკეთუ აღმიშენო სასანთლე ქვისაჲ ქარის მოსაფარებელი კელთა მიერ შენთა უექუსლად გამოგისანაო“; და მან აღუთქუა ბრძანებული; და რაჟმს მოიწია, ყო ეგრეთ; და არიან სასანთლენი ესე აწცა წინაშე მის ტაძრისა საკრველისა; და ესე-ვითარითავე საკრველებითა მრავალნი გამოიქსნა ამან წმიდამან კელისაგან წარმართაჲსა, რომლისა აღწერასა თანა წარვკვედ სიმრავლისათჳს საკრველებთაჲსა, ღთის მოყუარენო:

და უკეთუ ენების რაჲმე ბასილის მომთხოველსა მახლობელთა მიმართ გინა სხუთა მიერ არა-მომცემელთა, მეყუსეულად შერისხვით ამხილის და იძულებით წინაშე მისსა მოაწიან და არა-ვის მიუტევის ესე-ვითარი წმიდამან. და იოანეს შვილსა მისსა ვალისა მისისა წილ ერთი ძელი წარულო უნებლიეთ ვინმე კაცმან სიცოცხლესავე შინა მამისა მისისა ბასილისსა. ხოლო წმიდაჲ ესე მივიდა უდეს (sic) ჩუქნებით მწუხრსა სახლსა შინა მის კაცისასა, რაჟამს ღამე იქმნა დღე იგი, რომელი განთენდებოდა კვრიაკედ და ჰრქუა მას წმიდამან: „მოიყიდე სხუა უძძიმესი ძელი და აღიტვრთე ზურგითა შენითა, რათა მოაწიო წინაშე ტაძრისა ჩემისა, და ამისი არა-მყოფელი მოგწყვდო უექუსლად (sic) ყოვლითურთ, რაჲცა არს შენი და მოაწია უღით (sic) ზურგითა თჳსითა მრავალთაგან ძნიად სატვრთავი ძელი წინაშე ამის ტაძრისა შეწევნითავე წმიდისათა. ხოლო ესე მფრინველი შემდგომად აღშენებისა მრავალთა წელთა მახლობელად მის ეკლესიისა იხილვებოდის სახლეულთა მისთა[გან].

მოგითხრა თქუენ საკრველი ესე და ესრეთვე შეუძლებელი მარტოჲსა მიერ, რამეთუ წინ მოწამემან თვით აუწყა ადგილსა ზედა მწყურნებსა და მიწასა ზედა ღობილსა კელყოფაჲ ამის საკვირველისა აღშენებისაჲ. ხოლო ბასილი მწუხარებითა შეპყრობილმან ზე ზარ-განკლდომან თხარა ეგეოდენი სიღრმე ქუქსე მიწასა, ვითარცა ჩანს ზედაით ტაძარი ესე ზე მათ სიღრმეთაჲთაგან იწყო შენებად, და ესრეთ განასრულა ტაძარი ესე საკრველი წმიდისა და დიდებულისა მოწამისა გიორგისი მარტოებით. და ვიდრე ჯუარი ესე წმიდისაჲ გარეთ ესუქნა, მასხედა მფრინველმან ვერ იკადრის გარდაფრენად. ამისსავე მუშაკობასა შინა ქვაჲ განებო. ხოლო წმიდამან მოწამემან ჰრქუა: „შთადეგ ბასილი და განზომე ეგე, რაოდენი არსო“; და შთადგა მას შინა და შემოაჭირა წმიდამან იმიერ და ამიერ მით განაპებითა ქვათაჲთა [ხოლო] ბასილი ემაყო: „ვაჲმე, რად მომკალ საწყალობელი და საბრალოჲ, წმიდაო მოწამეო!“. ხოლო წმიდამან, რეცა სიცილის სახედ და ლაღობისა, განზიდნა მას განაპებსა ქვათასა და ჰრქუა: „აღმოკედ ზე ნუ ხარ მოწყინარე მსახურებისა ჩემისა და სრულ ქვენ ტაძარი ჩემიო“. ხოლო ბასილი სადაცა წარიყვანის ჯორი იგი და სთხოის საკმარი რაჲმე სამუშაკოჲ, მათ აჭიდიან და მარტოებით მიართჳს კერძო კარაულმან ნეტარსა ბასილის და არა-ვინ იკადრის წინა-წარზიდვად, ვითარცა არს წესი ჩუქსეულებისაჲ ცხენთა და კარაულთათჳს; და ვიდრე მუშაკობდა, ამით საკრველ-

ბითა მწე ექმნებოდა წ^ა ესე ახოვანი დიდი მოწამე გიორგი, ვითარცა მომი-
თხრობდეს რომელსამე ნეტარი იოსებ, მე აჯანყსა, რომელსა ამას შინა აღწე-
რისათჳს იოვანედ უწოდ და რომელსამე მახლობელნი მისნი. *)

და ესე ჯუარი წ^{ისა} მოწამისა სახელსა ზედა არს ალავერდისა მთავარ-
მოწამისასა, რომელმან ჩემგან თუალით ხილული და ამის სასწაულისა მომ-
თხრობელი ყრმა ვინმე გამოიყვანა, ვითარცა ძუძულოდესმე ბორღალეთით,
აღიტაცა განძაბთ და დასუა ალავერდს, კარსა წ^{ისა} მოწამისასა. ხოლო იხი-
ლეს რაჲ ეკლესიად მოსრულთა ლოცვისათჳს ჟამსა ცისკრისასა შებორკილებუ-
ლი რკინითა განძას დაძინებული და მუნ მდებარე, შიშისა და საკრველები-
საგან ვითარცა მკუდარი, ღ^ა აღრამადგინეს ძლით და მრავალ-გზის-კომობით გო-
ნებასა ზედა მოგებულსა, დასკვდეს რკინანი და აღიდებდეს ღმერთსა ყოველ-
ნივე შიშითა და სიხარულთა შეპყრობილნი და დიდსა მოწამესა მისსა გიორ-
გის: და ესე ყრმა იმყოფებოდა ეკლესიასა შინა წმიდისასა ვიდრე მსგფესაღმდე-
და მოვიდა წ^ა ახოვანი და მისცა კელთა ცხენი თჳსი ჰარმაგი და ჰრქუა:
არებდი ეკლესიასა ამას შინა ჩემსა, ვიდრემდის კულად წარვიყვანდეთა.—
„და ესე ცხენი თჳთ მომდევდის, რეცა-თუ ჩუწნების სახედ სადევეთა (sic) კელთ-
მქონებლობისადათა და შეხებითა კელისადათა ვერ ვაგრძნია“, — იტყოდა ყრმაჲ
იგი, ვითარცა შეჰგავს ნივთიერსა და თუალით სახილავსა, და კელთა შინა
ჩემთა იყენეს სადევნი-იგი (sic) ცხენითურთ, და ვითარცა ეკლესიასა შინა
ვქტეოდე, ჰონე (sic) იგიცა ჩემთანავე ვიდოდის, რომელსა თუალითა, ვითარ-
ცა კორციელსა, ვხედდევ, და კელით განსახილველად იყო, ვითარცა ჰარო-
ლი მზისაჲ, რომელსა მე ოდენ ვხედდევდი და სხუაჲ ვერა-ვინ. და რაჟამს მოხო-
ვი წ^ა გიორგი უწუტრულისა ჰაბუკისა სახითა მყოფმან, ვითარცა ვიხილვე
განძაბთ აღტაცებისა ჟამსა და იტყოდა ესრეთ: „ოდეს მოვიდა, ძილად მწო-
ლარე ვიყავ და წარმომადგა ზედა ჰაბუკი შეწნიერი, ნათლით შემოსილი სრუ-
ლებით და მრქუა: „ამის მათრავსა მოპყრობილსა კელი მოყავ და მევედრე და
წარგიყვანო უმკუელადო“; და მე ამისსა ურწმუნო ქმნილსა მრქუა მე კუა-
ლადცა მრავალ-გზის იგივე: და რაჟამს მივყავ კელი, ვაგრძნე ჰამოდ აღყვანე-
ბაჲ და მოესწყდი მიწასა, წარმიტაცა გონებამან, რეცა თუ ძილის სახედ. და
ოდეს კმა მივეყს კარსა წ^{ისა} მოწამისასა კახეთს ეკლესიასა ალავერდისასა,
მაშინდა ძლით მოვევე გონებასა, და მითვე სახითა მყოფმან, შემომვედრა ცხე-
ნი და მერმე წარიყვანა ჰუნეს (sic) თჳსი წმიდამან. მაშინ მე წარმოვედ ტაძ-
რით წმიდით ახოვანისადათ. ხოლო ყრმაჲ ესე სომეხთა შორის ზრდილობისა-
თჳს იყო ენითა ქართულისადათა მცირედ რაჲმე ნაკულეყვანი“.

*) რადგან ამ ხელნაწერის გადამწერს, ახუსერძის ტბელის დროს, 1233 წელს ბაილას შეიღის-შვალდ იოსებ ცოცხალი ყოფიდა (ის. ქვემო გვ. 119) ამით ჩვენ სხუთი გვეძლევა დაჯასკვანთ, რომ წ^ა გიორგის კველისა ბაილასგან აღწეხუელ უნდა იყოს თამარ-მეფის დროს.

და ვინაჲთგან ვიიძულე შეკადრებად შეპყრობილი სურვილისა მიერ, ესეცა მოთხრობილი ველ-ვყო: დაბასა ერთსა, რომელსა ეწოდების ცხმორისი,*) მუნ-მყოფნი ვინმე კაცი წარვიდეს ნაპირსა წარმართთასა მოსარეწელად რაჲსამე ღონედ სიგლახაკისა თვისისა და მუნ-მყოფთა გარდაეკიდნეს აგარიანნი და ტყუპ იქმნეს. ხოლო შინაგანსა სპარსეთსა შინა წარსმულთა, გულსკვა-ყვეს დღესასწაული წისა გიორგისი, დიდისა მოწამისაჲ: ერთმან გულს-მოდგინებით იმარხა და მეორე მცირედ ურწმუნო იქმნა, დაღაცათუ ევედრებოდა მისთანავე იგი(ცა); მეყსეულად (sic) მოვიდა წმიდაჲ მოწამე, აღიტაცნა ორნივე; და რომელმან უმეტესი აჩუნა სარწმუნოებაჲ, მეყსა შინა დასუა კარსა ეკლესიისასა ცხმორისასა, სადა არს ტაძარი სახელსა ზედა მისსა; და იხილეს რაჲ მუნ შემოკრებულთა დღესასწაულობად, აღიდებდეს ყოველივე დიდსა მოწამესა გიორგის; და აწუა კვიდან (sic) ბორკილი-იგი წინაშე მისსა, და ეწოდა კაცსა ამას კუანილი. ხოლო მეორე ურწმუნო-ქმნისათჳს დაღაცათუ არავე უგულუბელს-ყო წმიდამან, გარნა არღარა მეყსეულად მოაწია აქარას ქუცყანასა მისსა, სადა აღზრდილიყო და დასუა საზღვარსა ქრისტიანეთასა და წარმართთასა და ძლით-ღა სლვით მოიწია წინაშე წისა მოწამისა, სადა იმყოფებოდა, დაბასა ცხმორისისასა, ჳ მას კაცსა ეწოდებოდა პონილი (sic), რომელი იყო ესე სასწაული უწინარეს ამის საკრველისა აღშენებისა.

ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ. სასურველად წისა მოწამისა ოდეს მოგებისათჳს ცოდვთა ჩუენთაჲსა სამცხე და ყოველი ადგილი საქართველოჲსა ივტოდა ხიზნობად შიშისათჳს ხუარაზმელთაჲსა, გამოქცევასა და მოწყუქდასა ზედა ლაშქართასა და მრავალთა მთავართა და კაცის-შვილთასა წარწყუქუნვასა და მოკრებ(ა)სა დედა-ქალაქისასა ტფილისისასა და უმეტესთა ადგილთა ღიბთა იმერისა საქართველოჲსათა, ესე ჯუარი ქვისაჲ, რომელი ესუნა სახვასა (სახელსა?) ზედა წისა მოწამისასა, რომელი ბასილის და ძისა მისისა იოანესთჳს არა-დამორჩილებულ-იყო ტაძარსა შინა საკრველებით აღშენებულსა დასუნებასა, ხოლო ჩუენებით ხილვითა ნეტარისა იოსებისითა და ხარებითა სამცხესა ზედა მშვდობისაჲთა, რომელი საქმითა აღესრულა, მასღა ეამსა შეესუნა წმიდა ნამუშავესა თჳსსა დს შუარტყალს (ბუარტყალს?) შინა მყოფი თჳნიერ ნეტარისა იოსებისსა და მისთა სახლწულთაჲსა არვირ დაშთა ულტოლოველი კერძოთა აქარისათაჲცა და ესრეთ უწყებულ-იყო ნეტარისა ბასილისთჳს, ვითარმედ „მე უწყი ეამი ჩემისა ეკლიად დასუნებისაჲ“ *) ჳ ესე

*) ცხმორისა იქვე ჯგარაში, ჳორთხის ჳეობაში: იხ. Материалы по археологии Кавказа, изд. Моск. II. арх. Общества, соч. Павлинова стр. 36; 64.

**) სუარაზმელთა ანუ ვალ-ედინთან ბრძოლა ქართველთა გარნისს და თფილისს დაპყრობა მოხდა 1225 წ. და მეორედ თფილისის აღსრება 1229 წ.—ეს წერილი გუბღუგის ასლად ცნობებს: სუარაზმელთ იმერეთიდ მოუოხრებათ, ხოლო შაშუეთ-აჭარა უგბუგელად დაჩქილად (Brosset. list. de la G. I, p. 499, n. 1; 510, n. 1; Addit. p 336).

წმიდათა მოციქულთაებრ სისულელით გამორჩეულთა ნეშტი ამის სასწაულისაჲ ნეტარისა იოვანეს შვილისა იოსებისთვისცა დაუტყევა, რამეთუ მღვდლობასა მისსა [და?] მონაზონებასა ეპატოვა კელთა მისთა მიერ დასუწნებაჲ, რამეთუ ესე ჯუარი წისა მოწამისა, მრავალთა-მიერ ძნიად სატკრთავი, აღვილად დასუწნა და დაამყარა ტაძრსა თვისსა მარტოებით მოქმედმან შეწვენითავე წმიდისაჲთა და ესე ვითარითავე საკვრველებითა დაესუწნა ნაშუშაყვესა თვისსა წმი. და, რამეთუ ამდ ჟამდამდე გარეთ ესუწნა კარსა ტაძრისა მისისასა. ზოლო ამას ნეტარსა იოსებს, ვითარცა პაპსა მისსა ბაილის და მამასა მისსა იოვანეს, ჩუწნებით ეზრახებოდის წმიდაჲ ესე, ვითარცა ნივთიერი და ხილულთა კორცთა შინა მყოფი, და ოდესმე კმა ესმოდის მოწამისაჲ და ოდესმე თუაღლითა იხილის სხვათა-და-სხვათა ხატითა და ყოვლადვე არა უკვრდის, ვითარცა კორციელისა მეგობრისა ნეტარი იოსებ, დაღაცა-თუ არა ცხად-ჰყოფდა, გარნა მამაჲ დაფარულთაჲ მოაგებდა მას ცხადან სიტყუსაებრ საღთოჲსა ჰირისა დავიდუმენე სასწაულნი წისა მთავარ-მოწამისა გიორგისნი, ვინაჲთგან ვერცა ყოველი სოფელი აღპრაცხავს აღწერილსა წიგნებსა თვითიელისა ეკლესიისასა, რაოდენცა არს სახელსა ზედა წისა გიორგისასა, ვერცა თუ ნეტარისა ამის იოსების ეკლესიისასა, სიტყუსაებრ წისა სახარებისა და ესე ნეტარიცა გარდაიკვალა ცხორებასა საუკუნესა და დაეკრძალა საფლავსაჲ პაპისა და მამისა თვისისასა შტოსა შინა მისევე საკვრველისა ტაძრისასა, დაღაცათუ არა შემძლებელ-ვართ ჯეროვნად დიდების მეტყუტლებასა ჩუწნთს ვნებულისასა, გარნა დიდება მადიდებელსა წმიდათა მისთასა, რომლისა თანა მამასა შუწნის დიდებაჲ ცხოველს-ყოფელით წმიდით სულითურთ მიუკუნისადმდე, აწ.

ოაწყით (უწყით), რამეთუ არა ვარ შესარცხავი ღთივ მონიჭებულისა კეთილისა *), გარნა ამთ წმიდათა ღთისათა მეონებამან მეცა მომანიქოს სრულქმნაჲ ჩემგან სამუშაოდ კადრებულისა ხიხათა ეკლესიისაჲ, რომლისა მუშაკობასა შინა მრავალნი სასწაულნი აღსრულნეს, მრავალთა კაცთა ფათერაკთაგან კსნისანი, ქვისა დასაცემელად განზადებულისა მრავალთა არღარა მოსაწყუტდელად გარე-უკუნ-ქცევანი და წამოქცეულთა კლდეთაგან მშუდობით კსნანი მრავალთანი და ამის ზარის განსაცდელად მაღალსა და ტიალსა აღვილსა შთასაკრელად განზადებულთა კაცთა და ფერკ-ჩატუმილთა (sic) აღმოყვანებით კსნანი და მრავალთა მუშაკობით-მოქმედთა და თანა-შემწეთა მათთა ხანგრძლიად სასწაულოდ განზადებულთა მეყსეულნი კურნებანი და კაცის-მკამელთა მგელთა ოტებანი სრულოად საზღვართა შინა სრულისა საქართველოჲსათა წინაშე მისსა ლიტანიობითა **) და დედისა ღთისა ხატისა მისთაჲ გა:

*) აქ არშიაზე ტექსტის სეღით აწერია: „ამათს ზემოდთსა სასწაულთა კ[ინა] აღწერდით, წისა გიორგისთა ვისცა გეგნებოს“.

**) აქ არშიაზე გამოტანილია ტექსტის სეღით: „ამას ხატისა -- | განრუენ -- | რბი მარჯუ -- | კელთი -- -- | განკერ -- რ | შა რი -- -- | დარა -- -- | ნით. და -- -- | თქუენ ესე -- | დეთ ღ.თი -- -- | ეხო ე -- -- |.“ (არშია წაჭრილია).

რეთ განყვანებითა, რომელსა სასოებდა დედაე ჩემი *) გამოუთქუმელითა სარწმუნოებითა და სამარადისოთა წინაშე მდგომარეობითა და დაუღუმებელითა კითხვითა წინა სახარებისათა, ფსალმუნებითა და ლოცვითა, რომელი მე დამიტევა ანდერძობით მფარველად ორისავე ცხორებისა ჩემისა. ესე და სხუანი მრავალნი დავიდუმნი და ძალსა სიტყვასა მოკლედ მოვიდე მე არა ღირსი და შეურაცხი შესაძრწუნებელთა ამთ სიტყუთაჲ და სიყუარულისათჳს იძულებული და არა-საკადრებელად ვერ-მომთმინე აბუსერისძე ტბელი, ძე ენისა (ერისთავთ-ერისთავის) ივანესი და დედოფლისა ხათუთასაჲ, რომელსა შემდგომად ქმრისა მისისა, თურქთა კელითა აღსრულებისა**) მონაზონებისა მისისათჳს მალლისა ეკატერინე ეწოდა, ძმა ენეთა (ერისთავთ-ერისთავთა) აბუსერისი და ვარდანისი, რომელთა ბრძანებითა კელეყავ შენებაჲ ეკლესიისაჲ საღორცველად გარდასრულთა ჩუნთა და ცოცხალთა და მშობელთა ჩუნთა და საკენებელად ჰაპისა ჩუნისა აბუსერისსა და ძმისა მისისა სანანოასთჳს, რომელმან ნებისთ თჳსით თავი თჳსი უცოლო და უშვილო ყო; ჩუნისა წყალობისათჳს ამთ წაიხუნეს ხიხანი, მტერთა ზედა გაცემულნი ბრძანებითა ღთისა სწორთა ჰატრონთათა, და მიპარვით შესულასა შინა წა იგი ახოანი გიორგი ღამით ვარსკვლავის (sic) სახედ გამოუჩნდის და კმა უყვის ვითარცა კორციელმან და ასწავის გზაჲ შესასულელი. ესრეთ დაიკუნა ამას საზარელსა კლდესა ჩაქრისაგან და გვბოძნა ხიხანი კელთავე და აჩუპნა ჩუნზედა წყალობაჲ გამოუთქუმელი მობაძვი მცნებათა მისთაჲ, რომლისათჳს დაითმინა ღუაწლი წამებისაჲ და მას აქაჲთ მრავალთა უცალოებათა და დამართებთაგან ვერცა მათ მოიცალეს და ვერცა ბიძამან და მამამან ჩუნმან და ვერცა ძმათ ჩემთა და ვერცა მე ღირსებისაებრ ამთ სიტყუთა კადნიერმან და მიიძულა ეკლესიისაჲ მკირაობითა ერისა ვერ-დატევენამან და ჯარვისა (sic) მიზეზითა გულს-მოადგინებისა მათისა ნაკლოღევანებამან, ჳ ძუელი სახლოვანი და შილილიყო და ამისთჳს კელ-ყავ შეკადრებად აღშენებისა, რომლისა სრულ-ქნაჲ მანვე ახოვანმან მოგუანიქოს***). მამულისა ჩუნისა კაცთა წესისაებრ დიდი ქირი

*) სათუნა-ყოფილი ეკატერინე, ღვა ტბელისა (იხ. ქვემო შტო).

***) ივანე უნდა მოკლეუღიყო ბასიანის ოპში 1201 წ. („ქრონიკა“ გვ. 290);

***) ხიხან ციხის მტრებზე გაცემა და მისი დაბრუნება ტბელის ჰაპის აბუსერისაგან და სანანოსგან ისტორიამ არ იცის. თუ მივიღებთ, რომ 1233 წელს ტბელი იქნებოდა 50-ის წლისა, მაშინ ჰაპა მისი აბუსერი, დასლოკებით, 60—70 წლის წინეთ მიხედ უნდა ცხოვრებულყოფენ და მაშასადამე ხიხან ციხის შეპარვით ჯდება იქნებოდა გიორგი III-ის მეფობაში 1156—1184 წ., როდესაც განუწყვეტელი ბრძოლა იყო თურქთა და ქართველთა შორის. აქ უნდა იგულისხმებოდეს ილდიგუხ სულტანისაგან აკლბა სამხრეთის საქართველომას 1172—1173 წ. (Addit. p. 255—6). — „აბუსერი, ერისთავი არტანუჯისა და სიხათა“ მოხსენებულთა ქცხ. I, 225, 1050 წლის ახლო ხანებში და იქვე გრიგოლ, ძე აბუსერისა (გვ. 226).

ნახეს; გარნა ბაკოელთა მეტის-მეტად დიდი მოიჭირვის, რომელთა ვაზირობითა და შემოხუცწითა ეკლ-ეყავ ეკლესიისა მრავლითა სახლოვნებითა აღშენებაჲ მუნ შინა მისრულთა სალოცავად ჳიდროებისა მათისა ნუგეშინის-საცემულად და პატრონთა მშობელთა ჩუქნითა და მამიდათა ფოტინეს და საგდუხტიისა სულსა და ჩუქნ სამთავე ძმათსა და პატრონთა ჩუქნთა დათასა საგდუხტიისა და ცაცაქსასა მოიკენებდით და დიოფალ-დელოფალოსა (დ'ფლ დ'ფლას) დისავე ჩუქნისა ვანენისა, რომელმან ეკლესიაჲ აღაშენა წ'ისა იოვანე მახარებელისაჲ და ღ'თის მეტყუპლისაჲ სამკვდრებელი ჩუქნი და აღავსო საწყაული კეთილი დიოფალ დეოფლისა (დფლ დფლას) ნისიმისი, პაპისა-ჩუქნისა-პაპის-დისაჲ და წამიოხველნი ამისნი გუაქსენებდით ამით ყოველთავე ცოცხალთა და მიცვალებულთა წესისაებრ.

ესე ძილის-პირნი და სტიქარონნი მე დავსხენ ამით ყოვლითა შემატებულთა და ვირე ცოცხალვარ, ოდესცა მინდან, მე მოვიგმარებ და დასაგულეებლად განალამცა - - - *) ჩემთა შვილთა დედამან ბაგულ პაშტაჲ წააგო საშენსა შინა წ'ისა მთავარ-მოწამისა გიორგისსა და მას ჭ მისთა შვილთაცა აქსენებდით: რუსუდანს, ზაქარიას, ივანეს, ონოფრეს და აღსართანს, და თულა რაჲ მიეცეს სხუასა ანდერძსა შინა აღვსწერ, თუ წადილი იყოს ღ'თისაჲ და წ'ისა მთავარ-მოწამისაჲ; ჭ ჩუქნ სამთავე-თანა მძისწულსა ჩემსა [გ]რიგოლსაცა მოიკენებდით; და ორნი ჩჳლნი ქალ-ყმანი ჩემნი მარჩბინი მიიწოდნა ზენამან სუფევაჲმან და მათცა მოიკენებდით. პატრონმან ძმამა ჩემმან აბუსერი მრავალნი კარგნი ხატნი დაასუქნნა დიდრუანნი: ერთი წ'ისა გრიგოლი პართეველისაჲ და მეორე წ'ისა დიმიტრისი, მესამე წ'ისა გიორგისი, მეოთხე წ'ისა ი'ე ოქროპირისაჲ, რომელსა ზედა წ'ჲ მოწაფე მისი პროკლე (?) ხატავს სახითა მთავარ-დიაკონობისაჲთა მსახურებად მალლისა მღღელთ-მთავრობითისა ჯუარის აღპურობისა მისისა, მეხუთე ხატი სალოთასა პირისაჲ და მეექუსე ყ'დ წ'ისა ღ'თის მშობელისაჲ ჩჳლელი: — და მეუღლესა ამისსა დ'ფლ დ'ფლსა დედასა გრიგოლისსა თამარს მოიკენებდით, რომლისა სული დიდებულმცა არს წინაშე წ'ისა სამებისა და მეორესაცა მეუღლესა ე'ვისა (ერისთავთ-ერისთავას) აბუსერისსა დ'ფლ-დ'ფლსა ვახასსა ესრებთვე მოიკენებდით, რომელი ესეცა მიიწოდა ზენამან სუფევაჲმან და ესე უწინარეს ჯგირიყო. სულსა პატრონისა ზუაშახისა ე'ვით (ერისთავთ-ერისთავათ) მისით ქმრით გრიგოლითურთ, რომელნი იყვნეს მშობელნი აბუსერისნი, პაპისა ჩუქნისანი და სანანო ახონანსანი, პატრონთა და[თა მათ]თა ცუარისა და აგუტისანი, რომელთა სწულნი ეგრეთვე მოკსენებითა დიდებულ-ყოს ღ'ნ [პატრონი] ერისთავთ-ერისთავით ბიძახთ ჩუქნით

*) აქედამ დაწვებული 24 სტრაქონი ტექსტის განკუბ ამოფსკეილია და ამოფსკეილს აღაგას XVI საუკუნის სულთ ნაჯღაზნია მხედრულად „ხელთა“ და ერთს „ხელთას“ აწერია მხედრულად: „ღ'ო შეიწაჲლე ცოდევალი მალაქია“ (ახამიძე, ჳერეკ'ში იპერეთისა 1519 — 1542..)

გრიგოლითურთ ღ ბებერსა ჩუჲსნსა ჰატრონსა ბალიანდის მოიკენებლით; ძმისა ჩემისა ვარდანის მეუღლესა დიოფალ-დიოფალსა (sic) ნაზის მოიკენებლით წლ[ითი] წლად მიუცილებელად სასოებით შემოკრებულნო ერნო, და ძმის-წულსა ჩემსა ნათელს, ასულსა აბუსერისსა მოიკენებლით, და ვარდანის ასულთა, ძმისწულთავე ჩემთა, ხათუნსა და ვანენის და ვითაცალა სოფლისა დასასრული მოგვწოდებდეს, გინა-თუ ცოცხალ ვიყუნეთ რომელიმე, სადამდინცალა წაკითხვითა ამისითა ყოველთა დღესასწაულთა წისა გიორგისთა დაგულოცველით **ბა** ესრეთ იტყოდით შემდგომად წაკითხვისა მდღელი: „ამთ ყოველთა შემოკენებულთა მეოხებითა წისა მთავარმოწამისათა და ყოველთა წმიდათათა მიუტევენ, მეუფეო ისო ქრისტე, ღმერთო ჩუჲნო, თანა-არსო მამისაო და ყოველად წმიდისა სულისაო.“

უკეთო ვინმე მდღელი არ-კარგი მკითხველი დახუდებოდეთ, ამას ასომთავრად **ბონადმდე** კარგსა მკითხველსა წაკითხვებლით და დონსა ქუჲმოათ **ბონადმდე** რომელ წერილ-არს მდღელმან ბრძანე, ერისაგან ამინის მთქუმელობითა, ორსავე დღესასწაულსა (ე. ი. 23 აპრილს და ნოემბერს) ცისკრად“.

გვარგველობითი შტო აბუსერიძეთა (950—1233 წ.).

ზემო დაბეჭდილის აბუსერიძის ტბელის ისტორიულ წერილით ჩვენ აღვაგინეთ შემდეგი გვარგვინობითი შტო არტანუჯის ერისთავთა აბუსერიძეთა (რაც ფრჩხილებში ჩასმულია, ის „ქართლის-ცხოვრების“ ცნობათაგან ამოღებულია და ზოგან მხოლოდ მიგნებით დასმული):

შენიშ. სადაც ვარი უხის(†) ანუ ფრჩხილები, ის პირნი 1233 წელს მიცალღებულნი ყოფილან, ხოლო დანარჩენნი—ცოცხალნი.—მე-XIII საუკუნიდამ აბუსერიძენი „ქ-ცხაში“ არ სჩანან, მაგრამ ჩემს „ქრონიკებში“ მოხსენებულნი არიან: აბუსერიძე ივანე ამირსპასალარი 1352 წლის ქვეშე და გრიგოლ 1355 წლის ქვეშე.

№ (აბუსერი? 950 წლის ხსლო ხანებს: ის. ჩემი „ქრონიკ.“ I, გვ. 126).

№ (ბრიზოლ აბუსერიძე 990 წლის ხსლო ხანებს: ის. ჩემი „ქრონიკება“ I, 126).

№ (ივანე აბუსერი არტანუჯის ერისთავი? 1027 წ.: ქ-ცხ. I, გვ. 220).

№ (აბუსერი, „ხიხათა ერისთავი და არტანუჯის: 1050 წ.: ქ-ცხ. I, 225).

№ (ბრიზოლ; ქ-ცხ. I, 226, 1051 წ.).

ნისიძე, დეოფალ-დეოფალი †

№ (აბუსერი? 1089—1125 წ.).

№ (აბუსერი? 1089—1125 წ.).

ევი გრიგოლ †; აგუტინ † გუარი †
(1125—1156 წ.?)
მისი ცოლი სუჰამა.

ევი აბუსერი †; ცოლი მისი ბა- სანანო (ასოკანი) †
ლიანდი (1156—1184 წ.) ამბუ- უცოლო.
სერემ და სანანომ შტრებს წაარ-
თვეს ხისა (ცისე).

ევი გრიგოლ † (ახ. ევი ივანე †; თურქ-
(კადეჟი ქცხოვ. 322, თაგან მოკლულა (მა-
1203 წ.?) სიანის ოშში); ცოლი
მისი ხათუნა (მოლოზ-
ნობაში ეკატერინე). ფოტინე †
საგდუსტი †

ტბელი, მწერალი „მი- ევი აბუსერი, ევი პარ- განენი დი- საგდუსტი ცაცა.
ლისპირისა“ და ისტო- ცოლი მისი დი- დან, ცო- ოფალ-დი-
რიულ წერილისა 1233 წ. ცოლი მისი ბაგულ, მეორე მისი ცო- ლი მისი ს- ოფალი, ი-
მეორედ აღმაშენებელი იანე მან- რებულის ეკ- დეკიას მ-
ხისას წა გის ეკლე- კახს † ლი — დიოფალი; ლეკიას მ-
სიასა. კახს † ხათუნ (ქალი) ეპინი (ქალი). შენებელი.

გრიგოლ (თამარის- გან).
სათუნ.
ეპინი (ქალი).
ოპი ქალი, მკვდარი.
დსირთინ.
ონიფერე.
იანე.
მაცქრია.
რუსუდან.

1236 წ.— „ქორონიკონსა :უ63: დასაბამითზან :ხჃმ: აჰა ღ•თ (დავით) მთხედ დაჯდა, ძი რუსუდანინი (აფხაზთა ქრონიკა).

დავით, მე რუსუდანისა, მეფედ კურთხა „წლისა კითარ ქექისა“ (ქ.ცხ. I, 356, Hist. G. I, 508); მასასდამე ის დაბადებულა 1230 წ., დაქორწინება რუსუდანი-სი „ორტულაშვილთან“ ანუ იკონიის სულტნის უილიჰო-არსლან III-ის შვილთან მოვიდ-ედინთან მოსდა „ორის (ანუ სამის) წლის შემდეგ“ ლაშას სიკედილისა (ქ.ცხ. I, 351; Hist. G. I, 500—1), ე. ი. 1225 ანუ 1226 წელს; თამარ უნდა და-ბადებულეიოს რუსუდანიანს 1226 ანუ 1227 წელს, და მასასდამე 1228 წელს თამარ ერთის ან ორის წლისა მიუთხოვებიათ გაათო-ედდინ ქაისოსრო II-ს თვის (იგივე უაისდან), იკონიის სულტნისა, რომელიც იყო ბიძაშვილის-შვილი იმ რაქ-ედანისა, რომელიც დაამარცხა თამარ მეფემ ზასიანის ომში 1203 წ. (Hist. G. I, 500, n. 3). ამ ნაირად, ზემოხსენებული ცნობა „აფხაზთა ქრონიკისა“ გუაძღვეს მტკიცე ქრონოლოგიურს ცნობებს, რომელნიც დიდად განირჩევიან ვახუშტის ქრო-ნოლოგიასგან და თვალსაწიოდ უახლოვდებათ ბროსსისას. — ამ ნაირადვე მისდგეს სსვა ქრონოლოგიაც რუსუდანის მეფობისა: გარნისის ომი 1225 წ.; ქ.ცხბით, სამის წლით შემდეგ ლაშას სიკედილისა (ქ.ცხ. I, 349; Hist. G. 500, n. 1), რაიც სრულიად ეთანსშება სტეფანოს ორბელიანის ცნობას (Et. Orbelian: „Hist. de la Sioumie Brosset p. 226; თფილისის აღება ჯალ-ედდინისაგან 9 მაისს 1226 წ. და მეორედ აღება თფილისისა 1229 წ. Hist. G. I, 505; 508); აიან ათაბაგის მხარგრძე-ლის და ჩინეისხანის სიკედილი 1227 წ. (Et. Orbelian, p. 225; Hist. G. I, 521, n. 9); ავაგის სიკედილი მე-23 წელს შემდეგ აიანის მიტკალებისა, ე. ი. 1260 წ. (Et. Orbel. p. 225; 232; Addit. 362); — ჯალ-ედდინისაგან საქართველოს აოსრება 1224—1231 წ. („შოიან წელს“. იხ. ქ.ცხ. I, 355; 349 Et. Orb. p. 227; Hist. G. 507; h. 2; 509; n. 4); მონგოლების მეორედ მობრუნება განძაში 1230 წ. Hist. G. I, 511); ხლოო ქართლში 1238 წ. (Hist. G. I, 513, n. 1); — ჯალ-ედდინის მოკლვა მონგოლთაგან სეკედ. 1231 (Et. Orb. H. G. p. 511); შვიდ-წლოვანი ბრძოლა აღმთულებთან — 1245—1252 წ. (ქ.ცხ. I, 382, 371—5).

1245 წ.— „ქორონიკონსა :უ64: დასაბამითზან :ხჃმთ: აჰა რუსუ-დან მქდა (მოკვდა) და მასჃმ წელსა ღ•თ (დავით) ბამოვიდა“ (აფხაზთა ქრონიკა).

ორივე ცნობა ამ ქრონიკისა ახალია და მართალი. ვახუშტის ცნობით და ქ.ცხბით (I, 371) რუსუდან მოკვდა 1231 წ. მაგრამ ეს ქორონიკონი რომ მერვა შუტანილი (XVIII საუკე), ეს ცხადია იქიდან, რომ იგი არ იშოვება მართამ დედოფ-ლის ხელნაწერ ქართლის ცხოვრებაში (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 30) და მხოლოდ XVIII საუკუნეში დაწერილს უკვლა ქ.ცხბაში იშოვება: 1231 წელს გაზრდიცვლა ჯალ-ედდინ, მაშინ მპერობელი ქართლისა და არა რუსუდან, რუსუდანის წერილი

პაპის კრიგოლისადმი 1240 წლის თარიღით ცხადი საბუთის იმისი, რომ ამ დროს ის ცოცხალი იყო. ბროსსეს აზრით რუსუდან მოკვდა 1248—1249 წლებში (Hist. G. 528, n. 5; Addit. 305; Et. Orbel. „Hist. de la Siounie p. 235—6); ხოლო ჩამოინახით. — 1247 წ., რაიფა უფრო უახლოვდება ჩვენის ქრონიკის ტექ- მარტივ ცნობას.

რადგან უახლან ან გაათ-ედღის დამარცხდა 1243 წ., რომელსაც შეუდგა რუ- სუდანის დამორჩილება და მისას შეიღის მონგოლებთან გაგზავნა, აქედამ საგულის- ხმოა ნარინის მონგოლეთში გაგზავნა 1243 წლის დასასრულს (Hist. G. I, 522, n. 3), ხოლო მისი შეფად აღიარება მონგოლთაგან 1244 წ. (ibid. 528, n. 2).— ლაშას მის უღუ-დავითის გამოსვლა ჩვენის ქრონიკით მოხდა 2245 წ., რუსუდა- ნის გადაცელებისას; თემცა-ვი მისი განთავისუფლება შედეგი არ ყოფილა რუსუ- დანის სიკვდილისა (ქ-ცხ. I, 377). რადგან ლაშას შემ დავითმა ხუთი წელი და- უოო ორმოში, ამისგამო შირველად მისი ორმოში ჩაგდება იქნებოდა 1240 წ. (ქ-ცხ. I, 369; 370); ხოლო ზღვაში ჩაგდება მისი ორის წლის წინეთ 1238—9 წელს (ქ-ცხ. I, 267—8; 377); მისი შირველად გაგზავნა უახლანთონ უოფილა დავით- ნარინის გამეფების წელს, ე. ი. ჩვენის ქრონიკით 1236 წ. (ქ-ცხ. I, 356; 366);— გათხოვება რუსუდანის ქალისა—1237—8 წ. რადგან 1246 წელს ლაშას შემ დავით დაესწრო გააქმის ტახტზე ასვლის დღესასწაულს, ამისგამო მისი მონგოლეთში გა- მგზავნება უოფილა იმავე 1245 წ., როდესაც იგი განთავისუფლდა (შეად. ბროს- სეს ანგარიშები: Hist. G. I, 537, n. 1—2). რადგან დავით-ნარინმა ხატაეთს (მონგოლეთში). ხუთი წელი დაჭყო (ქ-ცხ. I, 378), ამისგამო ორისავე დავითის საქართველოში დაბრუნება მოდის 1247—8 წელს (Hist. G. I, 542—3, ქ-ცხ. I, 380—1).

1236 - 1248 წ. — სინოდ. კანტორის სიგელი № 39.

ეს სიგელი (სიგრძით ერთი არშინი, ხოლო სიგანი 5 1/2, კერძოკი) დაწერი- რილია ტყეპუკე, მხედრულად, მე-XIII საუკ. ხელით, ხელგანურად, შელანი გადასუ- ლია და ტექსტი სიგელისა მღვივლა ივითება, ხოლო რამდენიმე ნაწილი სრულიად კერ გამოცნობება. გარდა ამისა სიგელს თავი აკლია.— ამ სიგელში მოხსენებულია დემეტრე მემღვიმე, რომელიც სურამელის კრიგოლის და კრის ნიკოლოზის დროს სჩანან ამას ქვემო დაბეჭდვლს სინ. კანტ. გუჟარში № 34, ხოლო ეს შირნი სცხოფ- რობდენ 1236—1248 წლის ახლო-ხანებში. გარდა ამისა ამ გუჟარში მოხსენებუ- ლია „ხუარაზმელთაგან (ე. ა. ჟალ-ედდინისაგან) მორბევა“ ქართლისა, რაიფა იუო; 1225—1230 წლებში (Hist. G. I, 500; Et, Orbelian „Hist. de la Siounie, p. 226, ბროსსეს გამოცემით).

1) - - . . . ესე დაწერილი მე დემეტრე - - მაძამან ჩემან ნიკოლოზ და ძმთა ჩემთა იოანე და გი- დავიწერეთ - - ძმასა შენსა დნს (დანიელს?) და უ-თა მომავალთა თქუნთა, მას ეამსა ოდეს ჩინისა გამორცხულისა ანუ მთა-

კარგისკომპოსისა სამწირველო ჰ[ური]თა ჰქონებოდა დაწერით ზე მათი აღარ ვინ იყო და უკაცურობითა] და ეამთა შეშლითა სახლი და საქონებელი ყუელი დაშავებულ იყო, აწ თქუენდა მოგუიციემა მკუილრად მამულად სახლი და პური უკვადვი და (ა)გარას ორი ვენაკი მიწიანი, სხალტას ვენაკი და მიწიანი და წყლის ჰირს ვაზნი კითხვითა და] ნება-დართვითა სრულად მლუიმისა კრებულთათა ესე ყუელა [გამზრდელისა ჩნისა მისგან აშენებულისა ნათლისმცემლისა ეკლესია ზე უშენი ზე ხუარაზმელთა მორბეკასა შიგა ყუელი მოიშალა და მას ეამსა ესე გამოვარჩიეთ, რომელ მლუიმეს გქონდის ჩნსა [სამწირველოსა [სახლსა] ზე [შაბათ] კუირეთა ზე დღესასწაულთა ჩნსა ეკლესიასა შიგან ლირ - - იოვანე მთავარებისკომპოსისა და ჩუენთვს კურტის (ბურცვის?) ჯრის(?) - - თე - - ლგი-თი გაკაციილდეს ამავე საქმითა შენ გქონდეს ვენაკი და მიწიანი რლიცა სხალტას [არია]ნ ყუელანი აგარას გოგთური, გოთანო[ური], ბულახური გუთანი ერთი - - - სამი გუთანი მესხურისა მიწისაგან, გათანი არი ამას რანიცა მიწისა მეტნი აგარას, თუ ჩემისა გუარისა კაცი არ იყოს მლუიმეს, იგიცა ამავე სახლსა მისაყენებელნი არიან ბოლოდ და რაიცა რუეთს ნასყიდნი არიან იგიცა გამზრდელისა ჩემისა და ჩემგან მოგებული ყუელი საბოლოოდ ამა ეკლესიისათვის მოგუქა (მოგუენაჯვას?). აწ გიბენდიეროს ლნ ერთგულობასა შინა ჩუენსა - - მებაობასა და - - ბერსა: საბასა და მამასა შენსა და მ - - - არა არა შეგეცვალოს ჩემ დემეტრე წირკნელისაგან, არცა ძმათა, ძმისწულთა და მომავალთა ჩუენთაგან - - ამისი მოწამე არს სდ კრებული. აწ ვინცა რაისაცა მიზეზითა შეუცვალოს, ჰრისხავსმცა ლთი დაუსაბამოი. . . (წუქვას...) და მის მთავარ(ებისკომპოსის) იოვანეს ჯუართა: და მადლითა და ვინ დაამტკიცოს (ღნ აკურთხოს) *.

მერე ხელმოწერილია სხვა-და-სხვა პირთაგან, მაგრამ სრულად გადასულა.

სათაური სიგელისა: „ავარული და სხალტბისა ნასყიდობისა და შეწირლობის სიგელი“ (ეს მერმინდელის ხელით).

1236 - 1257 წ. — სიბედი სინოდ. კანც. № 34.

ეს სიგელი (სიგრძით 1^{1/2} არშინი, საგანით 5^{1/2} კურშოკი) დაწერილია ტყუ-სკედ მე-XIII საუკ. ხელით, მსუდრულად. სიგელს თავი აკლავ და რაც დარჩენილია, ისიც დატეჯვლია და დაზიანებულია. ამ სიგელში მოხსენებულნი არიან ისტორიულნი ჰირნი: 1) ეკი გრიგოლ მსახურთ-უხუცესი სურამელი (ჭცხ., I, 364—5; 377—8; 390—2), რომელიც უკანასკნელად მოხსენებულაა ჭცხსაში 1257 წლის ახლო-ხანებში (გვ. 390—2), 2) კათალიკოზი ნიკოლოზ, რომელიც 1246 წლის ახლო ხანებში მონგოლეთში წავიდა და ყარაყურუმიდამ მოიტანა „იერლავი“ (ოქმი) საქართველოს ეკლესიის და სამღვდლოების სახელმწიფო ხარჯთაგან თავისუფლობისა (ჭცხ. I, 380; Hist. G. I, 541—2); 1280 წლის ახლო-ხანებში ნიკოლოზ-

მს კათალიკოსობა გარდასცა აბრაამს (ქ-ცხ. 418; 415; Hist. G. I, 599). მისი წინა-მოადგილე, როგორც სჩანს, უოფილა გიორგი (იხ. ზეჟო, გვ. 93—8).

[ცხოველს მყოფელისა:.. | - - მეტყუელისათა და | - - მღრღელთმო- |
- - - მამა ჩნთა იოანე (იწე) ბო - - | - - [მო]გაკსენეთ ჩუენ სრულიად მღუი- |
- - მნათებან თაფაოზ და ყ - - [სუ]რამელსა გ^რდ მსახურთ უსურესი - - აღგ^რმე-
ნენით წისქუილნი მტკუარსა ზედა სალოცველად დღეგ^რ - - თქუენისა თავი-
სა ზე იყიდეთ ჩუენგანვე ციხედიდს გლეხი ქავთარერი ნ - - - - მეწისქუილედ
და ავიდეთ თქვენგან ფასი სრული . . . [თქვენგან აღშენებულთა წისქუილ-
თათჳს საკაზმავედ შემოსწირე წ^სა შიოს და მის მიერ აღშენებულსა უდაბნო-
სა მღვმისასა სალოცველად და საკმარად სულისა თქუენისათჳს, რომელი ყ^რთა
დღეთა და ყ^რთა ლოცვათა გილოცვიდეთ და მოგაკსენებდეთ და ვითა წ^სისა
ევაგრესობითგან გუქონებია უცილობელად და უწყინელად, ეგრეთვე თქუენთა
ჩამომავალთაგან გუქონდეს და არავის საქმე უც თქუენისა სახლისა ჩამომავ-
ალთა თუნიერ თქუენსა სულისაგან კიდე, რომელ სამსახურთა ამისთა სული
თქუენი იკსენებოდეს წ^ა ამას უდაბნოსა მღუიმისასა და ნუცა ვინ თქუენისა
სახლისა ჩამომავალნი და მომავალნი შიგა დგომითა ნუკვევითა და სათხოვე-
ლითა და სხუითა რაიმე აწყენენ და არცა რაჲ ვის საქმე უც და ვითა ციხე-
დიდს სხუაი საქონებელი მღუიმისა არს შეუვალი, ჰაგრევე ესე ქავთარული
თქუენგან ნასყიდი გლეხი შეუვალი იყოს თქუენისა სახლისაგან და მცხეთისა
სახლისა ბეგარი თუთ არცა რაი წინასა (წნისა—წნისი?) ზედა სდებია და ვი-
ნაითგან თქუენითა ოქროითა თქუენისა სულისათჳს გიყიდა, არცა რა ამას
წალმა საქმე უც მცხეთის სახლსა შესავლობად არაის თანად არა და არცა რაი
სათათროი გამოჰვიდოდეს: მალი: ყაფჩერი: სალაშქროი: და საიამე არასთანა
გამოიღებდენ და წისქუილთა რაცა საკაზმავე უნდოდეს ესევე ჰკაზმიდეს და თუ
რას წისქუილთა შიგა შეგუტდებოდეს, ჩუენ მღუიმელთაგან ეკითხოვდეს და
ჩუენ გარდავადევედეთ და სამართალი თუ რაი იყოს ჩუენგანვე აიღებოდეს და
წელიწადსა შიგა სამსა დღესა სამებაუსა(?) იქმოდეს და ხრილისა ნახევარი ჩუე-
ნი იყოს და ნახევარი ამა ჩუენის მეწისქუილისა იყოს და ვინ გინდა მოფქვი
იყოს და ფქვიდეს, მისდი ნუ ვისი. ნუ აიღების, თქუენისა სულისა სალოცვავედ
ფქვიდეს ზე მეწისქვილე ეგ ზომისა საპატიოსა აიღებდეს რ^რუმე (სიღ) ერთსა ეყო-
ფოდეს ზე ენკენას და წელიწადის თაჳს მემღუიმეს ძღუენსა მორათუმიდეს სამ^რ-
სა სქელსა პურსა და ერთსა კორჩხალასა ლუინოსა და სხუებ^რ არაი გამოჰვა,
რაი^რ არ დაგუიწერია ამისგან მეტი; და გლეხსა არ სუხრაუბაი, არ გენდგაუბაი,
არ მოწიფნორობაი, არ საბანჯრე, არ საკმარი და არაისთანაი არა. ვინც ესე
თქუენგნით გაგებული შეცვალოს, შემცაიცივლების სჯულისაგან ქრისტეანე-
თასა და ჰრისხავს - - - სული წმიდაი და კრულმცა არს ლ^რთისა პირითა. . .
(წვევა გრძელა).

სხვა ხელა მეტად ღამაზა, მხედრული:

„...ესე ვითა... დაუწერია... დიდის მსახურბ: უმუცესის ვრიგოლ სურამელის

სალოცავად... დაუწერია... ჩუენცა გლახაკო ქეს მიერ ქართლისა (sic) კზნი ნკლოზ (ნიკოლოზ) მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ... (წუკა-გურჯულა).

სსვა-სელით, მხედრულად: ... მე დემეტრე მოძღუარი მოწამე და თანაღამედომი ვარ... (წუკა).

სსვა სელით, მეტად ღამაზით: „ესე ვითა სურამელსა გგლს მსახურთ უბუცესს მათისა სულისათვს მღვმელთა წისქვილინი აუშენნა და მღვმელთაგანვე გლეხი იყიდა მეწისქვლედ და მათვე მღვმელთა შესწირა სახელდებით ქავთარელი, მე ქეს მიერ ქსა (ქართლისა). მკსა (მთავარეპისკოპოსსა) გი მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ... (წუკა).

1246 - 1250 წ. — სიგელი მფხე-ღაპით-ნაჩინის დროება.

გელათის გუჯრებში ჩვენ ვიპოვეთ სიგელი № № 49 და 8978 დაწერილი წარჩინებულს ტუაჩე (ეტრატზე) გელათის დეკანოზის აკობის სელით, რომელიც სრულად ჭტაქს ზემო დაბეჭდალს თამარ მეფის მწიგნობრის აკობ აწრელისძის ნაწერს (იხ. ზემო გვ. 80), რისგამტ ჩვენ ერთ-პირად მიგვაჩნია ორსავე აღნიშნულს სიგლებში მოხსენებულნი მწერალნი, თუმცა უნდა ვიფიქროთ, რომ 1246 წელს აკობ მოდღეკნებული იქნებოდა. ამ სიგელში მოხსენებულია რამდენიმე გელათის მამულები და ხატები. ეს ერთადერთი სიგელია თ ვ ი თ ა ს ლ ი დავით-ნაჩინის დროისა, ჩვენს დრომდე მოღწეული და მით უმეტეს საყურადღებო. ჭკემო ჩვენ ჩაუერთაჲთ სამსა იმავე მეფის სიგელებს, რომელთა პირი (და არა თვით-სრული) ჩვენ ვიპოვეთ იმავე მონასტრის გუჯრებში.

ქ: სახელითა ლთისათა და ნებითა ყდ წმიდისა ლ[თისმშობელისა]თა | ცხოველსმყოფელისა და პატრონისა ჯუარისათა, წდათა ზეცისა ძალთათა | და ყთა წდათა ლთისათაჲთა ლთისა სწორთა პატრონთა რუსულდანის ძისა დავით | მეფეთმეფისა წყალობითა მათად სადიდებელად და სულისა ჩემისა სალოცველად მე | დიდის მონასტრისა დეკანოზმან იაკობ (ქს მწიგნობარსა თამარ მეფისა იხ. ზემო გვ. 61) ვავაჩინე ესე: პირველად ხატი მაცხოვრისა: მოკედი ბერძული, კარგი ხატი ხახულისა ლთისმშობელისაი თუალიან მარგალიტე [ბიანი მინითა, მისითა კუბოითა, ესე თვთ ხახულისა ლთისმშობელსა წე სასუენებელად მომიკსენებთან. მამული ჩემი მკულირი პატრონთაგან ბოძებული მალლას აბანოისა სახლი პირველცა სადეკანოზოდ შემექნა, თხუთმეტითა ლიტრითა ზეთითა ხახულისა ლთისმშობლისათუის შემეწირა და აწცა ვითა მომიკსენებია, განაღამე პავრევე მას ჰმსახურებდეს: მისსა სახლს აქაით ქიჯგუს ძე :ა: ვაშაბერისძე :ა: ფარსმანყანვეს ხაკოსძე :ი: (ა?) მათითა მიწა-წყლითა, ტყითა, ველითა, სანადიროითა, საკმართა და უკმრითა ყოვლითა; სამნი პარტახნი რომელთაგან გამოსავალნია: გუჯაბური, დერუტული (დარაფცული?), ქობაული, ჯისილაური, ზარათს ლთისა სწორთაგან ჩოქითა ბოძებული ნასყიდო.

ხოელისძისეული მამული, სასახლე, ზედა ჩემი გაზდილი დავასახლე და მითურთ გლეხნი კუამლად შუილნი; არსენისძისა სახლი :ა: გოგლისძისა :ა: ტირილიუსძისა :ა: ლილუსძისა :ა: ჯუაროსა :ა: ჯაპლოისძისა :ა: ეკლესიითა, ტყითა, ველითა, წისქულითა, სანადიროითა, საკმრითა ზე უკმრითა ყუელითა. არგუეთს ზენსკანდეს (ჟენასკანდს?) ნასყიდსა მამულსა ზედა მემშუილდე დავასახლე კუამლად :ა: ტყირბულს: ბოგუერაისძე ხუცესი აღბულოისაგან მისსა (აჟ გადაჟუბუჟდა მეორე ტყავის ფურცელი), პირველად კარგად ყოფასა შიგა მოცემული. მონაზონთაგან არ ვითამე ვაჟს, მაგრა მიზეზი იყო ჩემსა და მას შუა შეუყრელობისაი და შესაყრელად მომცა კელმოკსნით საზნი გლეხნი ნასყიდნი რაჟას, ქორთას, ლეთუსძე, მიქისძე ზე დათუსძე; ორნი მუხურს: ეთქისძე და ბერნისძე. ამით ყუელათა გლეხთაგან სხუასა ბეგარასა აჟიით ოცდა ოთხი ლიტრა ცუილი (ცუდი) გამოვალს. ზარათელთა გლეხთა გამოჰვალს მონასტრულითა დიდითა კოკითა თურამეტი კოკაი ლუინი ზე :ა: გრივი ქურამი (?). მალააკელთა ზე ფარსმანყანველთა გლეხთაგან გამოვალს სამი ურემი ლუინი უბარტახტოდ და ტყისაგან მოდი რა:ცლა მოვალს: იჟელი, ფეტვი ზე ლომი ზე ამით ჯუმლათა(?) ოთხოთხი თეთრი საყაჟობოი ზედა აც. — ამას ჩემგან სასოებით ქმნილსა ზე ხახულინსა ლთისმშობლისათუის მკუსენებულსა ზე შეწირულსა ლთისა სწორისა მეფეთმეფისა დავითის სადიდებელად და ჩემ მიწისა მათისა დეკანოზისა იაკობის სალოკავად და საალაჟედ გაჩენილსა ვინც ამასად შლად ეკლესიას გინდა დიდებისა მქონებელმან, ანუ დიდებულმან ზე აზნაურმან, პრისხავსმცა მამაი, ძე და სული წა, ესე ყდ წა ლთისმშობელი ხახულინსა, (ბოლო აქვია. მეორე მხარე ეტრატისა ცალად და მსოლოდ მე-XVI ხაჟუჟისი სელით სურნის წარწერა აჟას: „სიგელი: აჟა: მეფეთმეფისა დთ: აღმსუენებელისა:?)

1230 – 1250 წ. ამ წლებს ეკუთნის ქვემო დაბეჭდბლი წარწერება სობის ზ მარტკელის სატებისა, რომელშიც მოხსენიებულინი არიან ისტორიულნი პირნი XIII საუკუნისანი:

ა) სობის დეოისმშობლს სატის ზურგზე ასომთავრული წარწერა:

1) „მშობელიო სიტყვსა ლთისაო, ყდ წო ლთისმშობელიო, აღიდე შენ-მეერთა დიდებითა ლთივ გვრგვინოსანი ძილიერ (sic) და უძლეველი მეფეთა-მეფე დავით, ძე რუსუდანიისი. ზ ყდ წო ლთისმშობელიო დედოფალო, შემწე და მეობ და მფარველ ყეჟ გულს-მოდგინედ მამკობსა წისა და პატიოსნისა ხატიხა შენისა ე(რისსაჟო)ერისთავსა მანდატურთ უხუცესსა ბედანსა და დინანსა და დიოფალ-დიოფალსა (sic) ხეაშაქსა, რომლისა, შემოწირვითა მოიქვდა ზურგი ესე“ (ხეაშაქი, ასული ბეგა სურამელისა და ცოლი ბედასი, ის. ქვემო).

ამაჟე სატის პირზე ძველის X საუკ. ასომთავრულით წარწერილია მოხსენება სულისა ლეონ მეფისა, რომელიც როგორც უკვე განვამარტეთ, იყო აზნაზთა მეფე („ქრონიკები“, წ. I, გვ. 90 — 1).

ამჟე მაცხოვრის დიდს სატზე ასომთავრული წარწერა:

2) „ყოველთა ღმერთო, ქტისტე, ღთისა სიტყუაო, კაცთა ცხოვნება და მოწყალებათა კაც ქმნილო, შენისა ხატისა სურვილით მამკობელი კახაბერის-ძეთა ასული თეონილა, ზვიადის დედა, მარჯვენით შენსა ღვთამდ ღირს მყავ სასუფეველსა შენსა. ან“.

და ზედეკი, ოდნავ გარჩეულის ხელით:

3) და აწ მოწყალეობითა შენითა მყოფთა, პატრონთა დადიანისა სახლი-სათა ნათელს (ნათელას) შეუნდვენ და იასენ ყოველთა განსაცდელთაგან, და მასვე პირველ (პლ) შემამკობელსა ხატისა ამის შენისასა ნაწილსა თანა მარ-ჯვენით შენსა მღვდამელ (დგომად?) დააწესე იგი და ძე მათი : ვნ: (ვარდან) და-დიანი (და) მანდატურთ უხუცესი ბედანი დადიანი და ცოლი მათი ბეგისა ქართლისა ერისთვის ასული ხვაშაქი და ძენი მათნი: ერაშაპრი, გ'ი (გეორგი) და ივანე მსგავსად მოწყალეობისა შენისა დაიკვენ ყოველთა საწებელთა სუ-ლიერთა და კორციელთაგან და ყოველნი ჟამნი ცხოვრებისა მათისანი წარვა-მართენ (წარუმართუნ?) სათნოდ ღმრთაებისა შენისა ცხოვრებულთა. ქე, ძეო მღრთისაო, და - - მრთებისა (წარმართების?) მისისა (ქვემოთა, მოშორებით) და განმახლებელსაცა შენისასა ბერსა ათანასიას შეუნდვენ. —

ამას ხატსა ზედა იყო ორას ოცი ვეცხლი; აწ რვაასი ვეცხლი; ოთხმოც-და-ათი ოქროი ღრამისა წონაი“. (ეს წარწერები იხ. Rap. VII, 40—8).

4) მეორე ღვთისმშობლის ხატზე, ასომთავრულად:

„სამ-მნათობიერსა ერთ-არსისა და სამთავან ერთ-არსისა, შენ-შორის შე-წერილ-ქმნით კორც-შესხმით კაც-ქმნილისა სძალო, ქალწულ-ღედაო ქმნადთა-მიერ ჩემთა აქაცა დასჯილი და ბრალთაგან დანთქმული, საუკუნოდ უღირსი შენდობისა ხვაშაქი უნდოთა ამით წვლილთა წილ ვითხოვ, რათა არა შორ მყო შეწვევისაგან შენისა სასჯელსა ძისა შენისა მიერსა“.

5) ხოფის სამსრეთის კედელზე შიგნდამ დასავლეთ-სამსრეთის კუთხეში და-ხატულია გაცი გრძელის და ჭრელ ტანისამოსით წვერ-ულაგანისა და ძვირფასად შემუყელის ქუდი: ამის გვერდზე გამოსახულია ქალი და მათ შუა ემსწავლი 8—10 წლისა. ამ ნასატეს აწერია ასომთავრულად: „ერისთავთ-ერისთავი შერგილ და-დიანი. დედოფალთ-დედოფალი ნათ[ელა]. ძე ამათი ცოტენ“. (ამ პირთაგან ქცხსაში ცნობილია მხოლოდ ცოტენ, დიდად შესანიშნავი გიორი XIII საუკ. 1245—1250 წლებში: ქ-ცხ. გვ. 364—5; 371—2).

ესევე შეგვიღ და შეუღლე მისი დედოფალი ნათელ მოსხენებულნი არიან პა-ტარა მცხეთარის ხატის წარწერაში, რომელშიც ჩანს მუდის თამარ-მეფის: გულ-საკი-დი ჟვარი (იხ. „ქრონიკები“ I, გვ. 268—9). შემო მოსხენებული კედლის მხატრო-ბა და წარწერაც ვერ შეუნიშნავს ავადემიკოსს ბროსსეს და ვერც უკანასკნელი წარ-წერა აღმოუგითხვს სრულად, სოლო თამარ-მეფის გულზე-საკიდი ჟვარიც მისის წარწერებით ერთ აღწერელი დაჩენია, Rap., 40—48). ეს გარემოება ვგონდა ჩვენ სხ-ხეში, როდესაც ამის შეკესებით („ქრონიკები“ I, 268—9), და არა „ბროსსეს შრო-მის დაძვირება“, როგორც უსამართლოდ გაპარადა ჩვენ ბ-ნ ს. დოდოპერიძემ (იხ.

მისი თარგმანი ბროსისეს ისტორიისა). ბროსისეს სასულად (სვენი-ვი სირცხვილად) ისიც ეუფა, რომ მან, ფრანცუზმან (ღ არა ქართველმა) ამ საუფუნეში ჰირველმა სული მოჭვიდა და ზურბელის შრომით ნათელი მოჭვიანა სვენი-ვის სასულაჲს ისტორიას, რომელიც ეკლესიად შემტესად მივაწებულა და გზობილი (როგორც ეოკელივე ქართული) სვენი-ვის წინანდელის გადაკარბეულის უგულ-უსულა-უიჯალა ვითომ-და ინტელიგენციასკან, რომელთაც ეოკელივე უნსოეთური შეუქენ-შეუთესებათ, გადდა თვისის ერას და კრონოსობის სიუკარულისა. ეოკელს კეთილს და სარტფიალის უსათუოდ თან-მისდევს ნაკლულებსკან, როგორც ბროსისეს ნამომსნაც; და სვენი-ვის (თუ სხვისგან) ნასვენი-ვის თითო-ორთა ნაკლი მისს სახელს კერ დაამდბლებს და კერც სამშობლო ისტორიას არას ანებს. ბროსისეს რომ კერ ამოკითხავს სარტფე სახელი ნათელსი, შერგილის ცოლისა, არც კედლის წარწერაში სასულეა შერგილ-ცოტენ-ნათელსი, ეს კერ დაამდბლებს მასს შრომას, რადგან მგზავის აჯალად დასწება ბევრ რამ შეუნიშნავი, და უთუოდ სვენი-ვის ბევრ რამ შეუნიშნავი დაგვრნებოდა.

6) ამავე ტომის წინა-სვენი-ვის დასატუენი არიან ორნი მღვდელ-მთავარნი წარწერით; „კ“ზი ილარიონ“; „კ“ზი ნიკოლოზ“.

7) მარტვილის ძეგლის დკთის-მშობლის სარტფე, რომელიც გაუფუჭება საბინ-დუსს მსატკარს, აქვს ზურგზე შემდეგი ასომთავრული წარწერა, ფრად დასიანებული გადამკეთებელისგან:

--- მამასა დ'თისა სულით წმიდით --- არსებით არს ქმნილს --- მცირეთა ნივთთა მომძლუნე აღსამკობად უღუ: ლელა: ზე შვერდომით მოიკისენე მათთვის, რომელი საწუთროსა ლხინ ჰყუნენ ჩემთვის შევილითურთ ზეადი და გიორგი იოხენ დედოფალა.

აქ მოხსენებულნი უადუ, ლელა, ზეადი და გიორგი უნდა იყენენ ძველი დადანიე XI საუკე.

8) იქვე: „ჩ“ზ უბიწოა დ'თის მშობელი ქალწული ოდიკტრისაო, ბრწინვალიეო სახეო, მოქენე ესე შენდამი წყალობისა ახლად მამკობელი კნინთა მიერ უღირსი მანდატურთ-უხუცესი ბქედანი დადიანი და მეულლე (მისი) ვითხოვე მე უღირსი ხეშაქი, ქართლის ერისთავისა (ბეგასი) ასული ძითურთ გიორგით და ივანეთ, გვიოხენ ყდ უხრწნლო, რაჟამს დაჯდეს ძე შენი განკითხვად დღესა მას საშინელსა...

9) ათონის ადაზეში, 1074 წლის ხელნაწერში, № 153, ჩაწერილია იმავე ხელთ, რომლითაც ჩაწერილია თამარ-მეფის სახსენებელი (ის, „ქრონაჲები“ I, 270) „თა ივლისსა :ბ: დადება სამოსლისაჲ ყდ წ'ისა ვრაქერნას. ამას დღესა განუწესეთ ალაბი ვარდანს (დადაიანს?), კოსტანტინეს ძესა და მეულლესა მისსა მარიამს ზე შვილსა მისსა გიორგის: მოსცეს ეკლესიასა პ'ჲჲ (პერპერაჲ) :ოა: ზე სამი ზოლო ორხაოა... (გარდაისდიდენ) ვითარცა შემომწირველთათვის, რომელთაჲ შემოუწირავს :პ: დრაპკანი“. — თამარ-მეფის დროს მართლა სხანს ვარდან დადაიან (ქ.ნ. I, 269; 276- 281); დადაიანების უმთავრესი სატი იყო კლავქერნი-

სა (ბედიას) ღვიძისმშობელი, რომლის დღესასწაულის დღე განგებ ღაზად განუწყესებათ კარდანიისთვის, აღბათ, როგორც დადანიისთვის.

10) ცატარის „Каталогъ рус. книгъ Синайскаго монастыря“ № 53-ში ჩაწერილი შემდეგი აღბა: „მოხსენებისათვის და განხვეწებისათვის დალიანისა ბერგლისა შს ღწ. მისსა მეუღლესა ნათელს შს ღწ.“.—ჩვენ ეჭვი არა გვაქვს, რომ ეს წარწერა შეცვლილად აღმოვაჩინოთ: „ბერგლის“ მაგიერ ეწერებოდა იქ შერგილ, რომლის ცოლი, როგორც უკვე დაგამტკიცეთ, მართლა ნათელა ერქვა. — შერგილ დადანი მოხსენებულთა მარტვილის სეთისმშობლის ხატის წინ გაკეთებულს მარმარილოს ჩარდახის წარწერაში.

ამ სინოდს, ზემო მოხსენებულ წარწერებში ასახლს ცნობებს გვაძლევს დადანი-თა შესახებ: უდუ (და ცოლი მისი) ლელა უნდა ეკუთნოდენ ბაგრატ III დროს; თეონილა კასხბერძენის ასული (წარწერა № 2 კასხბერი X—XI სს. უკ. იხ. ზემო გვ. 44, შენიშ.) უნდა იყოს პირველი ცოლი უდუსი ჭ დედა ზედადისი (ლეღასიგან უნდა იყოს ნაშობი გიორგი); ზედადისი სინანის გიორგი I-ის მეფობაში (ჩემი «ქრონიკება I, გვ. 156): ივანე დადანი—ბაგრატ IV-ის მეფობაში (ქ.ცხ. I, 225); კოსტანტინე—დიმიტრი I-ის და გიორგი II-ის დროს (წარწ. № 9); შანშე—გიორგი III-ის დროს; კარდან და ცოლი მისი აღმარაში და იქ მისი გიორგი (კოსტანტინეს ძე: № 9)—თამარ-მეფის დროს; შერგილ და ცოლი ნათელა—ღაზის დროს (წარწ. № №: 3; 5; 10); ამათი შვილი ცოტნე—რუსუდანიის დროს და ცოტნეს შვიდეგ უნდა ყოფილიყვნენ ბედიან-დადანი ჟუანშერის ძე (ქ.ცხ. I, 392; Hist. de la G. I; p. 560); ბედიანის ცოლი სეუშაქი, სურამელ ერისთვის ბუგას ასული (წარწ. № №: 3; 7; 4)—დავით-ნარინის დროს; — ამათის ძენი: ერმაჯრ (№ 3), გიორგი და ივანე (№ №: 3; 7). ეს ის გიორგი უნდა იყოს, რომელიც დადანიად ღასკა გიორგი-ბრწყინვალე, † 1323 წ.

ეს ცნობები დიდად სწვლის და აქებს ბრძოლის გენიალოგიას (Hist. de la G. I, 560; 546; 385; 646 Kap. VII, 44): შემდეგის დროს დადანიება ცნობილი არიან.

1259 წ. რაქონის სიზმლი.

სინოდ. კანტარის საბუთებში დაცულთა მხედრულად ნაწერი ტყეპის გრანგლი № 46 (ხვა № №: 2, 4), სიგრძით 9 არშინი და სიგანით 5 1/2 კერძოკი. სიგელს თავი მოკლეკილი აქვს და გაერდებიც აქა-იქ მოცრცნილი. რამდენიმე ნაწილი სიგლისა ჩვენ აღვაჯგინეთ ახრთა მიმდინარეობით და დიდს ფრანხილებში ჩავსვათ, სოლო სხვა აღვაჯგინეთ იმავე საბუთებში დაცულთა მე-XVII საუკუნის სელით. დაწერილ მისის პირითა № 485, რომელიც (პირი გურჯისა და არა თუთ ასლი) ბრძოსკისაგ უნახავს და მისი ფრანგული თარგმანი შეუტანია თვისს Hist. de la G. II, II, გვ. 452—9. სიგელში მოხსენებულნი არიან უმეტესი ნაწილი იმ-დროის ისტორიულ პირთა, რომელნიც დასახლებულნი არიან ქ. ცხოვრებაში, და მათის სხვაგვარის სელის წარწერით დამტკიცებოდა სიგელი.

სიგელი მიუცა მეჭურჭლეთ უხუცესს კახა თორელს ანუ ანა-ქალაქის კრი-
სთავს (მოხსენებულს ქ.-ცხოვრებაში I, გვ. 390—2, 1257 წლის ახლო-სახეში და
გვ. 408) რკონის მონასტრისათვის, რომელიც ექლა დაწვეულია და მისი ნაშთი
კახას სურათითურთ ჟერ-კადე იზოგება ახლო-ცხის ახლოს (ახ. კახუშტის გეოგ-
რაფია, გვ. 198 და რუკა № 2, სადაც რკონი შეცდომით დასახელებულია „რკო-
ნი“-დ).

სიგელი დაწერილია შემდეგ კახს დაბრუნების ბაღდადის დაშრობითგან, ე.
ი. შემდეგ 1258 წლისა, როდესაც ქართველ-მონგოლთა დაშქარმა ბაღდადი „გატე-
სეს“ და დაიჭირეს (ქ ცხ. I, 385 Hist. Gé. II, II, გვ. 549, ი. 5). ამის გამო სი-
გელი უნდა დაწერილიყოს 1259 წლის ახლო-სახეში.

შინაარსი სიგელის მრავალ-მნიშვნოვანია და ამის გამო შეუმოკლებლად კბეჭ-
დავთ.

[მადლითა და წყალობითა დადებულისა და ყ-დ ქებულისა ღ-თის | მშო-
ბელისათა და უპეტეს | ლ - - - | - - - ა დიდება (და) მეოხებითა ყოველთა
წმიდათათა | - - - რომელთა აჩუენეს ს - - - | დითა და განეკუთნენს - - |
(უ)ღ-თა - - თათა რომელნი სა - - | და სათნო - - ღთისა ჩუენისად - - |
(ც)ათა და - - - ესე დაწერილი [დაგიწერეთ და მოგაკენეთ] | თქუენ [რკონ]ისა
ღთისქმობელსა: სასოსა და მფარველსა ჩუენსა მე | კახამან და (თანამეცხედ-
რებან ჩემან ¹) სათათამას: შვილი არ გუესცა და ვიყიდეთ (სოფელი) ხოვლე
თქუენს | თვის მემამულეთა აღბულასგან ²): და მისთა შვილთაგან გასკი-
დულნი ვითა | თითი დაწერილნი მათნი თქუენს წინაშე დაგუსმანს | [ორ-
ტალთა] ³) ზედა გასკიდულობისანი და მათგან ჩუენ ვიყიდეთ: მათ ჟამთა დია |
ქუეყანანი დაისკიდნეს ხარკობისაგან ოქრომ ძური | ად | [იყვის და] სოფელი:
იფეად ⁴): პატრონმა მამამან ჩემმა ეზამი მამული დამიგდო რომე თუმცა | სხუა
რომელი მამულისა სოფელი შემომეწირა: ესეც: კელ [მეწიფებოდა] მაგრა თუ
შვილი მომეცემის მას არ ვემართლები: და [თუ შვილი არ მომეცემის: ჩემთა:
ძმათა არ უზმიდი: და ჩემგან: ნასკიდი: უკეთე [დაგჩებოდა. — მას ჟამსა ოდეს]
ბაღდადი გატეხეს თათართა ⁵): პატრონ [მან აფხაზთა მეფემან ულაოს] ⁶): წი-

¹) მცირე ფრჩხილებში ჩასმული სიტყვები ჩვენგან დაბეჭდულია.
²) შეიძლება ეს აღბულა იყოს დავით-ნარინის სიგელში მოხსენებული აღბუ-
ლო (ახ. წგომ, გვ. 129).
³) იარტალი ბროსისე განმარტებით არის „მოკაჭრეთა საზოგადოება“ (Hist
G. II, II, p. 452. n. 4). საბას ლექსიკონით კი „ჭროართკე არს მეფეთა მინა-
წერი ბრძანება, შეუცვლელი“ (ახ. სიტყვა „წერილი“).
⁴) ქ.-ცხბაც (გვ. 386) ამას ეთანხმება, რომ 1254 წ. მონგოლებმა დიდი
ხარკი დაადეს საქართველოს. ახ. აგრეთვე სტეფანოსის Hist. Siounie.
⁵) ეს მოხდა 1258 წ.; ქართველნი პირველნი შეიკინეს ბაღდადს და ფრად
გამიდარდნენ (ქ. ცხ. I, 385 — 6) „ბაღდადს ნაშოვნის ფულით“ მრავალი ეკლესიე-

ნაშე გამგზავნა: მოციქულად: მაშინ ბაღ[დადური ა]||ლაფი ყუელაჲ: იფვად იყო და მე არა მქონდა: სასყიდელი: წავიდი ორტალთაგან ლარი ჭ თეთრი ავიღი: ვიარებოდი: და ვიყიდდი თულსა | მარგალიტსა: და ზარქჳსა⁷⁾: ორტალთა: მათი: კეთავე მივსცი და მე შიგა | ეზომი დამჩხა: შენთა წყალობითა: რომე ხოვლისა ფასი მითა: მოვიგე: და | ვიყიდე ხოვლე ხოჯა სალამის ცოლისა და შვილისგან: ნახევარი: და ნახევარი | ჰასან: სუმბატისძისა სომეხისაგან: და იოსებ ბულბუღაისძისა: ჰურიისაგან: მათ სამოცდა ხუთი ათას თეთრად ეყიდა: აღბულასგან: და მისთა შვილთაგან | ვითა: დაწერილთა: შიგა: სწერია: და აწ მე მივეც: ფასი: სრული: და ჰასრე მიმქირდა იმისსა: სყიდასა: შიგა: რომე ზოგი: მათ მომსყიდელთა: წამილიან: იფვად: რაიც ხუთი ათას თეთრად: ღირდის ორ ათასად: ძლივ დავაქირვინი: და ზოგი: სხუაგან: დიდებულთა ზედა: გავყიდი: რაიც ათი ათას თეთრად: ღირდის: ხუთი ათასად: ძლივ: გავყიდი: და ვგრე: გარდავეც: ყუელაი: და არა ვისი: წამიგია: ამას შიგა: რომე ასი ცხუარი: და ექუსასი: თეთრი: პატრონმა: მამამ ჩემმა: მიბოძა: და მისთუეს: მწირველი | გამიჩენია: მისითა: წყალობითა: დია მქონდა: მაგრა: ამის მეტი: არა წამიგია და ჩემთუეს: სიკეთისათუეს: ხუთასი: თეთრი: ბიძამ: ჩემმა: მამობა: და | ერთნი: ჯუბაჩანი⁸⁾: სამხადავლა: სხუი: არაი ვისი მომიკმარებია ხოვლის ფასს: შიგა: არც მამეულისა არც დედულისა: არც [სხუა] | რა გუარისაი: ამა შემოწერილთა: მადღმან: ჭ მან დღემა: რომლისა | - თუეს: შემოგუიწირავს და არამად შემოგუიწირავს: თუ შვილი | არ გვეისო: თუ მოგვეცეს ვგრეც: თქუნდა: მოგუესენებია: ჩემის სულისათეს: მიყიდა: და არავის: საქმე უც: | ხოვლეს: გუერდით: [არცა] შვილსა: და არც: ძმასა: და თუ შვილი: | მომეცეს: და ერთიც: სოფელი: არლა ქონდეს: და გამოძებულიც სით მოვიღოდეს: დასაქირავად: ანუ მოქსაკმარებლად: ში: გაც ვერ გაიაროს: და თუ ტყუედაც ვინ ჯდეს: ჩემის გუარის | კაცი: მითა: ნუ იქსნების: და თუ ღმერთი (ღთი) შეგუერისხოდეს და აფხაზთა მეფეთა არაი: | შეცოდებია: შემოუვიდეს: თუ მონასტერს: და საფლავთა: დათხრას: ემარ | თლბოდეს: ხოვლეს: ნურაი მაშინ კელი მიჰყოს: ღმერთმან (ღთმან): მას აფხაზთა მეფეს | ჰკითხოს: ამას ყოფასა: და მას საუკუნეს: და თუ მე რაი: შემეცოდოს: თუ ცოცხალი | ვიყო: ცოცხალს გარდამაქდევიონ: და თუ აღარ ცოცხალ ვიყო: ჩემნი ძუალნი: ძალთა: მიუყარენ: და სხუითა მამულითა გარდამაქდევიონ: ხოვლესთან | ნურცა რაი: ვგრე: საქმე უც: ჭ რა გინდა ვალი:

ბი აუშენსბიათ და განუახლებიათ ქართველთა (ის. ჭეკეო გუჟ. აბულეთის ბეთ. №).

⁶⁾ ულახო ანუ ულაო იყო მეფე მონგოლთა 1250—1264, ასიას მმართველი (ქ.ცხ. 379—391).

⁷⁾ ზარქჳსი — ოქრო-ვერცხლეული, „სირმასა და მესირმესა ჭეკია“ (სახა)

⁸⁾ ჯუბანი: ის. ზემო გვ. 44—49.

ანუ დაქირება: დაემართოს: ჩემსა გუარის: კაცსა: ვითა: გიშელთა: და ფანასკერ-
ტელთა: მამულსა თანა ⁹⁾: არაი საქმე უც: ეგრევე ხოვლესთანა არაი საქმე ედვას:
ღ თუ ბერთა: არა სწადდეს: ვერცა ვინ ერთი ღამე გაათნოს: შიგა ღნ უც ვინ: იკუე-
ბის შიგა რაიზომ გინდა ვინ: მორკმული ღ მძლავრ: იყოს: ანუ ბედითი: ღ დავარ-
დნით: მოგუიკანებია: სოფელი ხო|ვლე ზურითა, ხოდაბუნითა: ტყითა: ვე-
ლითა: წყლითა: წისქვილითა: და ყოვლითა სამართლიანითა: ზღვრითა: საკმ-
რითა: | და უემრითა: და სოფელი სამსახურითა და ბეგრითა: ვითა მე გამიჩე-
ნია: ორი მიწა: მეტებთა: ღ თის მშობლისა: იყო შეწირული | ბეყურეთი:
და გორგაითი: მათ კიდე გაეყიდა: და მე ეგრეც: მეტებთა: ღ თისმშობელს:
მოვაკსენე: | ჩემის სულისათვს: მორბედის ძის მიწა: ვარძის: ღ თისმშობლი-
სა: იყო: შეწირული: და მასვე: მოვაკსენე: ხოხალისძე: და აბესაძე: კე-
თას შეწირულნი: იყუნეს: და მასვე შევსწირენ: ესენი ბეგარს: რათაც: შეწი-
რულნი: არიან: მუნ მიიღებდენ: ღ სამართალი: ღ მამითი განაღამცა: თქუე-
ნივე იყო: შეწირული: ნებეგრი: და სიგლოსანი: ერთობ ყულელი: მიყიდა:
ვითა: მათთა: დაწერილთა: შიგა: სწერია: და გაუჩინე: ესრე რომე: სამას სა-
მოცდა ხუთი: დღე არს წელიწადსა: შიგა: და ამისგან: ოცდა ხუთი: დღე გა-
მოვიღე: მარხვათა: შიგა რომე ჟამი არ იწირვის: მისთვის: და სამას ორმოცი
თეთრი მოვიღოდეს: წელიწადსა: შიგა: ყოველთა: დღეთა: ჩემსა ეკუტერსა:
შიგა: ჩემს: ბარძიშს და სიწმოდის: სამსახურსა: ზედა: თვითი: მოლაზონი: რიგ-
მოღებით: ჟამსა წირვიდეს: ვისიგინდა: მწირველი იყოს: და თეთრი მიეცემო-
დეს: თეთრი: მეეკუტრის: ჩემისა: კელსა: ეკუტერსა შიგა ღ ვისდა ეგრე მიე-
ცემოდეს: და თუ მონასტერსაც რადმე არავინ ღირს იყოს: წირვი-
სა: მას დღესა: თუ გართუცა შემოიყვანენ: მწირველსა: ნუ დაგუაკლებენ:
წირვასა: და ვინც: დაგუაკლოს: ღმერთმან გამოაკლოს: სასუფეველსა მისსა:
და ამას: ორს დღეს: ჩემთვის წირვიდენ: და ერთსა: ჩემისა ცოლის: ხათუთას-
თვის: მერმე ვისი გინდა: ალაბი იყოს: ყოველთავე დღეთა: რაიც ტრაპეზს: დე-
ბოდეს: მოწილე: თვითი: ღიდროანი: სეფისკუერი სამინდეს ¹⁰⁾ და თვითი:
ღიდროანი: მოხეული: ჭიქაი: ¹¹⁾ ჩივილებოდეს. ჩემი მწირველი და ხათუთაისი
ჩაურვიებდენ სეფისკურსა და ჭიქათა და ჩუენთვის შენდობასა ათქუევედენ.
აღდგომი დღე არავისი იყო გაკვეთილი, ჩემთვის იყოს. კარგი ალაბი გარდა-
იკლებოდეს ოთხითა ფერთა საქამადითა და მძღრად ჰურითა: და ღუინითა
და რაც კარზედა გლახაი იყოს, ყულელი დაძღვებოდეს, მწირნი და უძღურნი,

⁹⁾ ფანასკერტელის მამული ჭორახისი ხეობან, ხოლღ გიშელისა — ნუსის მადამო.

¹⁰⁾ „ფქელი ზანდურისა (თათუხი) წულილად გაცრილი“ (სანა).

¹¹⁾ „მოსკული ჭიქა, ანუ პირ-დიდი ჭიქა და არა „მობისური“, როგორც ბროსესს ჭიქანება (H. G. II, II, 455, 4). ამას ქვეით სასკენ ნიშნებს დედნისას არ ესხამთ.

ვინცა ვერ მოვიდოდინ, ყუელასა შინად გაეგზავნებოდეს. პატრონისა მწირ-ველსა თხუთმეტი გრივი ხუარბალი ხოდაბუნთავან მიეცემოდეს, ნახევარი წმი-დაი და ნახევარი საეროი და ვენაჯი ვიოა გამიჩენიან, ესტატური და კოხური (კასურაი?) და ლეთისმშობლის ეკლესიათა უკანით სასახლე. ჩემსა მწირველსა ხუთხუთი გრივი ხუარბალი მიეცემოდეს ხოდაბუნთავანვე სეფითა კაბიწითა, ნახევარი წმინდაი და ნახევარი საეროი და ვენაჯი გუერაისძისა განაყოფისა ლომისეული.—ხათუას მწირველსა ჰქონდეს ვენაჯი შეუვალნი ხოვლეს: კუ-ლუბი ძეული თორმეტი კოკი იყო ოცდაოთხ ლიტრი(ანი)თა კოკითა თვთო(სა) მიწასაზედა: აწ ექუს-ექუსი გამიშვია და მის ექუს-ექუსისათვის სამას და ორ-მოცსა თეთრსა გამოიღებდენ ეკუტერს მისაღებელსა.—თვითთი მიწაი რვა-რვა-სა თეთრსა გამოიღებდეს კვერელსა შიგა (?).—ყოველნი ღღენი სამუშაონი იყენეს: შაბათი გამიშვია ზ ორშაბათით პარასკევამდის მუშაობდენ.

მერმე თუ ვინ იმისი მომშლელი გამოვიდეს ანუ შვილი, ანუ ძმა, ანუ მოყუსი, ანუ ყუთულარსლან ვითარ ყო და ვითა ქირშიშ ელარიონს უყო; თუ აბხაზთ მეფეთა წარიკითხონ ესე ჩემი დაწერილი და მათ არა მისაბიონ, მათ ჰკითხნეს ღწ ჩემნი ბრალნი აქა და მას საუკუნესა; ¹²⁾ და თუ ვეზირთა და დარბაზის კარსა მოურაეთა ჰნახონ და მათ არ მისაბიონ, მათ ჰკითხოს ღწ; და ვინ ჩემის გუარისაი სხუაი იყოს, თუ მან არ მისაბიონ, მასცა უგ-მია ღმერთი: თუ ჭათალიკოსმა ჰნახოს და მან არა დაკრულოს, მას ჰკითხნეს ღწ ჩემნი ბრალნი; და ანუ მონასტერმან,—ერთიცალა მოლოზონი იყოს,—თუ მათ არ გამოიყარნენ კარნი და წირვისა და ლოცვისაგან არ დაეყენნენ, დაშლელი ამისი არ დაკრულონ, და სამარხავისაგან არ გაიყენონ, მათ ჰკითხოს ღწ: ¹³⁾ და ესე ჩემგან გაჩენილი ვენაჯი ანუ ყანა, ანუ სამსახური, ანუ კულუბი და ანუ რაი სხუაი ბეგარი რაიც წინამძღუარმა ანუ ვინ სხუამა მოუ-რავმა შეცვალოს ქრთამისათვის, ვითა სამასართა უყვეს, იგიმც კრულია ღთი-სა პირითა, და თუ კრებულმან შეიცნოს, აუზოზორდენ და გააბედითონ.

და მუნებური საქმე წინამძღუარმან, მოძღუარმა, დეკანოზმა და ერთობ კრებულმა და დაყუდებულთაცა, ქუაბთა შიგა მსხდომთა, ერთად იურგოს ყოველმა; ვითა გარესჯისა საქონებელნი არიან, ეგრე იურგებ(თ)დეს ხო-ვლური საქმე. წინამძღუარი მეტად ნუ ჰპატრონობს. მერმე ასრე იქნე-ბოდეს, რომე რაც მოსავალი იყოს ზუართაი, ხოდაბუნთაი და კულუბი-საი ყუელაისი ანგარიში ერთობ კრებულსა მოეკსენებოდეს, თუ (და?)

¹²⁾ მისაბიონ (საბა), ე. ი. არ მიპატრონონო, მონგოლების დროს დიდ-კა-რები რომ იტარებდენ საეკლესიო მამულებს, ეს სჩანს ქვემო დაბეჭდილს კრების ოქმიდამ და ქ.-ცხოვრებადამც (I გვ. 415) უუთუარსლან სამასარსაი და ქირშიშ უნდა იყენენ კახოს თანამედროვენი, მიმტარებულნი საეკლესიო მამულთა.

¹³⁾ ე. ი. წირვა-ლოცვა დაუყენონ, მონასტერი დაკუტონო, მკვდარი ან და-მარხონო და სს.

წინამძღუარი ოდენ სცნობს¹⁴⁾. და იმისგან საზომი ღუწუნო და ფქუი-ლი, ანუ სეფისკუერისა და ჭიქათა, კოკაი და კაბიწი¹⁵⁾ ყულელი გამო-წყული იყოს და ეგრე წაიგებოდეს; და მოსავალი ხოვლესია, ჰური და ღუი-ნოი, კიდევნად ერთსა სახლსა შიგა დაიგულებოდეს. მერმე ოდესცა ზუარნი და ხოდბუნნი კეთდენ და კარგა მოვიდეს, რაიც მას წელიწადსა მოჭრეს მე-ორის წელიწადისათვის წააგებდენ; ნიადგ არ სწორ გამოვა, ოდესცა დასე-ტყოს ღ არაი მოვიდეს, მისთვს დაიგულებდენ და ესე ნუ ოდეს იმიზეზების, თუ წელს არაი მოსრულაო და ნუ მოაკლდების ესე ჩემი გაჩენილი;—და რა-იც ამასცა მორჩებოდეს, გლახაკათათვის წაიგებოდეს და სტუმართათვს მოიკმა-რებოდეს;—და რაიცა სამართლად გამგებელისაგან იშოვებოდეს, იგი წინამძ-ღუარისა კელითა ჩემსა აღაპსა შიგა აღუსებასა და დღესასწაულთა სათვეზედ მოიკმარებოდეს. რომელმანცა ბერმა, მესთულემა ანუ მეღალემა, თავისა ქრთა-მისათვის რაი დააკლოს, მონასტრისაგან გაიძოს და მიზეზითა შეუცოდებელი გლეხი ნუ დაიტყუნვის. თუ მიწაი დაუკაცრდებოდეს, რაისაგანცა ქრთამითა ნუ ვის გარდაერთვის სამსახური და კულუხი ნუ წადების: სხუაი გლეხი დაი-სემოდეს ზედა¹⁶⁾.—თუ შვილი მოგუეცეს, საურავად მისი კელი შევიდოდეს არ მისად მოსაკმარებლად რაისაზე, (არამქედ) ჩუენის სულისათვის; ღ თუ შვილი არ მოგუეცეს, რომელსაცა ჩემსა ძმასა შევეავედრო, იგი იურვოდეს; და თუ ვერცა ამას ვესწრა, რომელიც ჩემის გუარის კაცი მონასტრისათვის უკეთესი იყოს, მისგან იურვებოდეს. და რკონისა ლთისმშობლო, მე კარგად მყოფსა და ყმაწვილსავე ამად მომიკსენებია: რა ვიცი (ჩემსა) უკანას ვინლა მოგაკსე-ნებს ჩემსა ნაგუარცსა (ნაღუაწსა?); და ნუ თუ ერთსაცა წელიწადსა ცოცხალ-ვიყო სამე, ჩემითა თუალითა ვნახო რაიცა გამიჩენია მისი ქნაი. და სააქაოს დიდებისათვის არად მოგუეცსენებია: არცაერთისა დღისა ცოცხათა ჩემთა შენ-დობას ეფასების; მაგრა სამუნოდ მოგუეცსენებია და თქუენ იცი თ და თქუენის ძის მოწყალეობითა, რაილა გინდა გვიყავით, და ვითარცა ავაზაკი ერთითა სი-ტყუითა, მეც მემოკსენეთ სასუფეველსა თქუენსა და გუოხბეთ წინაშე ძესა თქუენსა.

და რაი გინდა გუარი კაცი გამოჩნდეს ამის დამშლელად და მცვალევე-ლად, ქართველი ანუ სპარსი, ანუ სომეხი—რკონისა ლთისმშობლო, შენ შე-რისხდი და გამოაჩინე სასწაული შენი მას ზედა. ვინც წინამძღუარი იყოთ, მუ-შაობასა ზედა მოიჭირებდით და გლეხთათვის კარგნი იყუენით. არა თუ თქუენ რაიმე გაკლდა პატრონთა გარდასრულთა ჩუენთა და შემოეწირა და მა-ძღრად იყუენით, მაგრა ახლოი იყო (სოკლე) და ამად უფრო ვიყიდეთ, ღ გა-მოგაჩნდამცა სად კარგია. მოაკმარეთ სამცხოვრებელსა: ღორსა, ქათამსა, ფუ-

¹⁴⁾ ე. ა. წინამძღუარს დიდი უფლება ნუ აქვსო, არამედ კრებულსაო.

¹⁵⁾ კაბიწი იხ. ზემო, გვ. 17.

¹⁶⁾ ე. ა. თუ გლეხები აიყარნენ, სხვები დასნითო იმავე ბეგრიო.

რებსა და გუთანსა, ყოველსა კარგად აშენებდით და ბარაქიანად იყუნით. — მე რა ვარ? მაგრა რომელთაგან აშენებულ არს, რომე მათი მონასტერი კარგა და საპატიოდ იყათ (ჰყოთ?); და ამ გაწენილისაგან რაც დააკლდებოდეს ანუ ჭიქა დამცირდებოდეს და ანუ სეფისკუერი გასაწყლდებოდეს, ერთობ კრებული შეიყრებოდით ღე ვგრე გაჰმართავდით და თავად გაჰდიდით. — ვინ დააკლდებოდეს ჩემი მწირველი და ანუ ხათუთასი, რომელიც გარდაიცვალებოდეს, თუ ვინ მათის გუარისა კარგი იყოს, იგი მოიყვანებოდეს და თუ არა, თქვენ კრებული კარგსა მწირველსა დამისუმიდით ღე ერთსაცა წამსა უმწირველო ნუ არის ჩუენი სამწირველოი. ღე თუ ჩუენსა მწირველსა არ შეეძლოს და ჰავად იყოს, რომელი იყოს შემზგვესე ღე მეტრაბეზე ჩაურიგებდეთ ჭიქათა ღე სეფისკუერსა; — და ვირე ცოცხალ ვიყო მე დავდვა თავი და მოვიჭირვო ხარჯისა ცოტასა გამოღებისათუის ამა ეამთა შიგა; და თუ მე აღარ ცოცხალ-ვიყო, ვინც ჩემის გუარისა იყოს, მან იურვოს; და თუ ღმერთმან შეიბრალოს ქრისტიანობაი და აღარ იყოს ხარჯობაი აწინდელისა დებისაი, აღარავინ დასდვას და არცა-რას ვინ სთხოვდეს საკრეფელსა ამის მეტსა, რაც არ გამოიჩენია ¹⁷⁾, და თუ რაი ვის სხუასა სიგელი და ანუ დაწერილი ჰქონდეს, ყუელაი ცუდია: აფხაზთ მეფეთავე ეპარამისთუის ბოძებულობითა გაუტეხია, ვითა დაწერილითა შეეტყუების, მათგან გასყიდულობისათა.

და სხუა რაილა გკადრო, რკონისა ღთისმშობელო, უმეცარმან და ენად ჰავმან და ცოდვითაგან შეშინებულმან და დალონებულმან, მეტადრე შენ იცი და შენისა ძისა მოწყალებითა! ზენაჰარი, ზენაჰარი! (sic) ნუ წამწყემდით და მომეც ეამი სინანულისაი თქუენსავე წინაშე. და არ ვისგან შეგეცვალოს დაწერილი ესე, არ ჩემგან და არცა შემდგომითი შემდგომად მომავალთა ჩემთაგან: ღე ვინცა ღე რამანცა გუარმან კაცმან ანუ გუარისა ჩემისამან, ანუ სხუამან ვინ, დიდმან ანუ მცირემან რაისაცა ეამისა მოღებითა შეგეცვალოს ანუ მძღაერობით, ანუ მოხუეკით, ანუ ქრთამისათუის, გინა დამცრობისათუის ვინ ესე ჩემგან გაგებული შეგეცვალოს და აქციოს, შემეცა იცვლების სჯულისაგან ქრისტეანეთასა, რისხავსმეცა მამაი, ძე და სული წმიდაი, კრულმეცა არს სიტყუითა ღთისაითაი მკუდარი ღე ცოცხალი გაუქსნელად ორთავე შინა ცხოვრებათა და ნაწილიმეცა მისი ნოსტორის და ორიგენისთან დასჯილ არს, დამცარი-ნთქმის დათან და აბირონისებრ, შემეცაედების ძრწოლა კენისი, კეთრი გეზისი, შიშთილი იუდასი, სოდომელთა და გომორელთა ცეცხლითა და წუნწუბითამეცა დაწვის, მასხედამეცა განეხუნიან საქანელნი ღთის რისხვისანი: აქაბს: ელიას: ურჩისა სვიმონ მოგუსა: კუენოზ (კანოზ?) გრძნელსა ღე მაკედონოს სულისა წმიდისა მგმობრსაცა თანა არს საესენებელი მისი, მანინას შეჩუენებულსა ღე ათორმეტთა მისთა მოწაფეთა: მანენტოს, ჰავლე სამოსატელისა და არიოზ სამ-გზის-დაწყულსამეცა თანა დაისჯების; მუნტანის (მონტანას?), სატურნის, ა-

¹⁷⁾ ქართულნი მეტად შეწუხებულნი იყვნენ მონგოლთა სარჯობისაგან (ქ.ცხ. I, 387)

ვილას, ლოსკარს, პოკრატის, აკროლას (?) და თეოდორე მომფესოტეტლსა (ტეოდორე მანსურე?) და პოლიბრონოს ცოფსამცა თანა არს ნაწილი მისი *), ასა-ლა-მერვე თსალმუნნი მასხვდა დაესრულეების, კრულმცა არს ათორმეტთა მოჲ

*) ძველს ჩვენს სიგლებში ხშირად იხსენიება სახელები ამ მწკალებულთა და მათ შორის შეჩვენებულია ორიგენიცა, წარჩინებული და ცნობილი საქმისტანთა მწერალი და ამისგამო საჭიროდ გვხვით რამდენიმე ცნობა ჩაქურთოთა ჟა ზემო აღ-წერილის მე-XIII საუკ. სელნაწრიდამ (იხ. გვ. 111 № 23), იმ საქითსავედამ, რომელსაც აქვს სითარად: „გალობანი მწკალებულთა ყოველთა თვთოეულისა წვალები-სა შეჩუნებისანი“ და რომელიც, კგონებ, ქართულ მამათაგან არის შედგენილი, მათის ცოდნა-შესვლადობის გამოქვეყნელი:

„... კლავდის კეისრისზე (41—54 წ.) იყო სჯმონ ბოროტი, თავის თვისსა ქრისტად მეტეუწლი; სხუათგა წვალებათა მძაგუედა და მიმდგომით მისით მანერდოს, კაინდრისი. (კეისრის) ანდრასისზე (117—138 წ.) მოუფინ: უაღუნ-ტინანონ, კერდონ, მარკიონ, მუნტანი, სატორნი, ლოსკარ, პოკრატი, აკვლა“...

„სეკეროზის ზე (193—211 წ.): კლემი სტრომატელი, სუნიასოს, ორიგენი მეტეუწლი მისაგან მამისა კერ სილვასა, კერცა მისსას სულისგან და კერცა ანგელოზთა დაასტეპისაგან მამისა ძე არს არსო, სოლო დაბადებულ და მადლით სასულედებულ. გვრთბრთა სული კორცთაჲ პირველ ყოფად თქვა და უოკელთა მიმწოთ-იად; მამაჲ ოდენ განაწინს და ძე სიტუკურთა ზედა, სოლო სული წმიდა მოწმუნეთა ოდენ განუწესა და არა ერთად საშეისგანად იტუვს ქრისტეს; და სოფლის არ დაბადებულ არსო სამება. აღდგომისგანთა გუამთა ჩუწნთა პირველ ქრისტესს წარწმედად მოსლეს(სა) (ა)მტკიცებს; შემდგომად აღდგომისა სიტუკურთა ძლედას თვთ ეშმაქთამდენს საუკუნეთა დაბადებაჲ, რამეთუ ეთერონი და მომგულეებულნი აღდგებიან გუამნო. სოლო ესრეთ იტუვს აღდგომასა ქრისტესსა და ეთარმედ სწორ მისა კიქნებით აღდგომისა“.

„ონორის ზე (395—423 წ.): საბელიოზ... და ჯ დალინო მეფისაზე (251—253; 260—268 წ.) იყენეს: არტემონ და სუნეპოს დრუნი; შემდგომად წყეული მანინ (Манесь) ქრისტედ და სულად თავსა თვისსა მთქუმედა... სპარსეთით საბერძნეთად გარდამოხრწნა, სახიერსა ვასმე ასალსა დთისგანად მეტეუწლი და ოცნებით ქრისტეს გამოჩენასა მხდაპრობი. მოძულურად აქუნდა ბოროტსა მას კოდანტოს ტრეკნითად სასულედებელი სჯუთიანისგან სწაკლულისა ეშბოდაკლომასაგან... გუამითი გუამად სულთა ცვალებად მთქუმელისა, განმგდებელი ყოველისავე აგებულისა და ძულისა აღთქუმისა და შესაქმეს გაცთასა არ-სასიერისა დთისაგან ქმნილად მეტეუწლი, გინათგან ხრწნილებასა და ცვალებასა შინა არსო და უქურთთა შეყოფათა მომპოვნებელი“.

„სამოსატელი, მანენტოლს ზიარი, უფალსა ლიტონ კაც და წინასწარმეტეუწლთ თანად ჭგონებდა ბილწი, ვინაჲ ესე არიან პირველ აღმოცენებულნი და ერთბუნებისა და ორთა ბოროტად მეტეუწლნი პირველი იგი უარისყოფითა კაცებისათა, ხოლო

ციქულთა ჯუარითა, შუილთა კრებათა ჯუარითა და ხუთთა პატრიარქთა¹⁸⁾ ჯუარითა და მადლითა ზე იგიმცა სიტყუაი მისგან იძიების, რომელი ჰურითა თქუეს, ვითარმედ სასჯელი მავისი ჩუენზედა და შეილთა ჩუენთა ზედა! ზე ამა ყოველთა ზემოწერილთა წათა მადლითა და ჯუარითამცა კრულია საკსენებელი მისი! და უკეთუ ვინმე ესე ჩემგან ვაგებული და შენსა სამკუიღრებელსა შემოწირული შეცვალოს და დაშლად კელი ყოს და შენსა სამკუიღრებელსა გამოაკუას ანუ შემამულემან ვინ, ანუ მოსაკარგვემან¹⁹⁾, რამან ვინდა გუარმან კაცმან შენ, ყლ წდო ლთისმშობელო რკონისაო, რისხვით აღიძარ მასზედა შენ და ძე შენი და ძისა შენისა ლახურისა შემცემელთა პატრიე მისგან იძიე. და ვინ დაამტკიცოს, ლწ აკურთხოს. და ვინც ესე ჩემგან გაჩენილი რაი მოაკლოს წინამძღუა²⁰⁾ მან, ანუ მოძღუარმან, მეტრაპეზემან ანუ კრებულმან, კრულმცა არს სრტყუთა ლთისათა და ამათცა ყოველთა მწვალებელთა თანა დაისჯების. (ტექსტისაკე სელით არის დაწერილი ჩქემო დაბეჭდილი წარწერა № 20).

ამას ჩქემო მოსდეს სელმოწიანნი, ყველა მხედრულად:

1) ქ; რკონისა ლთისმშობელო! ესე ვითა ზემო მწერისა (მწიგნობრისა) კელითა მომიკსენებია, მე კახოცა ჩემითა კელითაცა ამასვე მოვაკსენებ და შემოგვედრებ ჩემსა სულოსა შენსა წსა მრავალმოწყალებასა და კსენებასა და ვავედრებ სულ(ს)აკე ჩემ(ს)ა და ვედრებ ძესა ჩემსა ჩემ ცოდვილისათუის და შე-

პორე ღთაებისათა... და სხუანი მიმდგომნი მისნი: ტატანე და არტემონ, ვარდისნი, ფოტინა და ეპიონ. არიანოზთა, უსულოდ მეტუეწლთა კორცთა უფლისათა, ანოლინარი გამო(უ)წინდა წინააღმდეგომად, ვითარმედ ცხოველობითთა სულითა სულეიერი მიიხუნა, სოლად განება ჩუენნი არა მიიღო“...

„კუალად თეოდორე მომესუტელი, რომელი ქრისტესა ლიტონად ერთად ჩუენგნად უწოდდა... იტუოდა..., ვითარმედ გარდასატუეფლისათს სანოების მიეცა სწლოდ პატივი ერთბუნებასა... ნესტორი, ძე კლიპელისა და მისწული სამოსატელისა... ორ-იქ და ორ ქრისტედ განყო (ძე ღთისა)... ევტუქი და დიოსკორე... ორთაბუნებათა პირველ შეერთებას აზმნობდეს და კუალად (შდ?) შეერთებისა ერთბუნებად წარდეს... და... ზეცით მოსრულად კორცთა უფლისათა... სეკერიოზ (და) ივლანე... ერთსა ბუნებასა იტუოდა“...

„... ბოროტი პრიოზ ბილქი კოსტანტინე (მეფას) ზე დიდისა (306—337 წ.) და მისთან ეპრომაეტი, ეესევი, ეედუქსი, პოლიმონ, ნესტი და მუნტანი. არიოქს მიმდგომნი ერთისა ბუნებასა და არსების ღთაებისა განყოფილნი... მაკედონის სულას წმიდასა აკუბულას ბუნებად იტუოდა... მალნი ვინმე ზეცით და ეთერის კორცთა თავისა თვისა თან გარდამოტუეებასა და ამით კორცთმესხმისა იტუოდა. სისრის იპობიანე აღიკარნელი, განე აღექსანდრეული ჩუენგან მისუმულთა კორცთა ქრისტესთა შეერთებისაკე უხრწნელად აზმნობდეს... ჰეტრე ბარსანოფი სარცრად (παραρτησι) გაცქინასა ქრისტესსა უეფელს და ორბუნებად უარყოფელს ქრისტესა“...

იწირე ხოვლე ჩემგან ნასყიდრ და ყოვლისა ადამიანისაგან მოუღვევარი და ერთი-სა ღლისა ჩემთა ცოდვათა არ ეყოფის. ვინცაღა ესე ჩემგან გაჩენილი შეს-ცვალოს... (წიგნი) ვინ დაამტკიცოს ღწ იგი დაამტკიცოს სააქაოდ და სა-მანდ.

2) ქ: ესე ვითა პატრონსა კახასა დაუწერია და მოუქსენებია ხოვლე რკო-ნისა ღთისმშობელსა, მე ნა(თუ)თი ჩემითა კელითაცა ამასვე მოგაკსენებ გვედ-რებ სულსა ჩუენსა შენ. შემინდვენ აწნ. 20)

3) ქ: მე დავით შეფესა დამიმტკიცებია 21).

4) მე: ძესა მისსა: გიორგისცა: (გოსცა) დამიმტკიცებია 22):

5) ჩუენ მელქისედეკსა დაგუიმტკიცებია (შქრალად).

6) ქ: მეჭურჭლეთ: ახუცესისა კახოისა: დაწერილსა: მე ავგ სარგისცა მუ-წამე ღ დამიმტკიცებელი ვარ 23).

7) ამა მეჭურჭლეთი ოხუცეს(ის) კახოსაგან დაწერილსა მე გრიგოლ მის-ხერთ ოხუცეს(ი) სურამელ(ი) მამტკიცებელი და მუწამე ვარ 24).

18) მათ შორის რომის ხაზი იგულისხმება.

19) მოსაკარგვე უნდა იყოს მეფის მოხელე (იხ. შიო მღვსი გუფ. გვ. 12).

20) ქვემო წარწერათაგან სჩანს, რომ ხათუთა ყოფილა ქალი გრიგოლ სურა-მელისა და დაჲ ბუკასი, ხოლო კახო — მათი სიძე.

21) უმჭკლად, ეს არის დაკით V, ლაშას ქე.

22) ეს გიორგი მოკვდა 1268 წლის ახლო სანაშში (Hist. G. I, 553; 575).

23) ავგ-სარგის მხარგრემელის და მეფის მის გიორგის ხელისმოწერა ამ სი-გელზე მტკიცე საბუთს იძლევა ბროსესს ქრონოლოგიის წინააღმდეგ. ეწევა მესი-ტორიანი (სენ-მარტენ, სტეფანოს და თვით ბროსეს) გაიჩენებენ ავგის სიკვდილს 1250 წ. (Hist. G. I, 554, n. 2); ხოლო რეონის სიგელი დაწერილია ბაღდადის „გატეხის“ შემდეგ, რაიც მოხდა 1258 წელს 16—30 ანუარს (Hist. G. I, 548, n. 3). და აქიამ ცხადია, რომ 1258 წ. და 1259 წელს, როდესაც უნდა იყოს დაწერილი ეს სიგელი, ავაგი ცოცხალი ყოფილა. — ავაგი მოკვდა შემდეგ მეფის კე-ვიანტეზე გლამქრებისა, ე. ი. შემდეგ 3 სექტემბრისა 1260 წ. Hist. G. I, 552—3, n. 3), ე. ი. 1260 ანუ 1261 წელს და ამავე წელს უნდა შეერთო მეფეს ავა-გის ქერავი გვანცა, რომელიც მოეწონა მეფეს, როდესაც იგი მივიდა ავგის სახლ-ში „ტირილიად“ (ქ-ცხ. I, 388), მაშასადამე. ხანგამოუშეებლად ავგის სიკვდილის შემდეგ.

რადგან მეფის ქეს გიორგისაც ეს სიგელი დაუმტკიცებია 1259 წელს, იგი ამ დროს იქნებოდა არა უმცირეს 8—10 წლისა; მაშასადამე იგი უნდა დაბადებულიყო 1249—1250 წლებში და არა 1259 ანუ 1260 წელს, როგორც ჭეჭრობდა ბროსეს (Hist. G. I, 352, n. 2), რაიც არ ეთანხმება კახუშტის უფრო ჭეჭმარტის ცნობას. გიორგი მოკვდა 18 წლისა და მაშასადამე 1268—9 წელს.

24) ცნობილი ისტორიული პირი, კახოს სიამირი (ქ-ცხ. 390—2), ფანელთა

10) ამის: მეჭურჭლეთ: უხუცესისა: კახისაგან: დაწერილისა: მისისა: ნასყიდისა სოფლისათვის რომელი შეუწირავს: მისის მონასტრისადა ჩუენ სამისავე უდაბნოისა გარესჴისა :მ: წ: (მოწესენი?) და ყოველივე ერთსულობით დაუმტკიცებთ. შემცვალებელნი ამისნი იყავნ წყეულ, კრულ და შეჩუენებულ ღ დაამტკიცებელნი ღნ აკურთხენს. მე ანტონ ჩემითა კელითა დამიწერია. შემცვალებელნი ამისნი შეჩუენებულ იყენნ და წყეულ. დამამტკიცებელნი ღნ აკურთხენს.

8) ესე ვითა ღთისა (ღთითა?) სიძესა ჩემსა და დასა ჩემსა ხათუთასა დაუწერია და ხუვლე სასუებით რკონისა ღთისმშობლისადა შეუწირავს, მეცა ბეგასა ქს ევს (ქართლის კრისტოვს) დამიმტკიცებია და მუწამეცა ვარ²⁵).

9) ქ: ესე ვითა ღთის (ღვთითა?) სიძესა ჩემსა კახოსა და ძმისწულსა ხათუთასა და სიძობისაგანცა უფროესთა და ხოვლე რკონისა ღთისმშობლისა(და) შეუწირავს, მე ივანესა დამამტკიცებელი და მოწამე ვარ.

11) ესე ვითარ ჩემსა ძმისა პატრონსა კახოსა და ხათუთასა დაუწერია და ხოვლე მათგან ნასყიდი რკონის ღთისმშობლისადა მოუქსენებია ღ შეუწირავს მათისა სულისათუის, მე ასიბა მოწამე და დამამტკიცებელი ვარ.

12) ქ: კირიელისონ! ღთისა ღ მისთა სჯულთა მიერ ღვითუ-გონიერად შეყუარებულის, ღვითუ შეუნიერად ზეგარდამოითა სიბრძნითა განბრწყინვებ(ბუღლის) კახოს, ყოველთა კელმწიფეთაგან შეწყალებულის და... (მე)უღლის მათის ხათუთის გაგებულსა...—რლი საუკუნოდ სრულ იყავნ, იყავნ, იყავნ უკე გებადმდე ეამთა,—ჩუენცა გლახაკი ქრისტეს მიერ შემდგომად ხუთთა პატრიარქთა და უპირველეს მათსა ზეგარდამოსულთა უბიწოთა დედისა მისის კელითა შეთელილის კუართის საუფლოის მიერ და სუეტის ცხოველის მეექუსისა პატრიარქის და ქეს მიერ ყოვლისა საქართუელის ქუნი ნიკოლოზ²⁶) ვამტკიცებ და წარესწერ. შემცვალებელნი ამისნი იყავნ კრულ, წყეულ ღ შეჩუენებულ მადლითა კკე (კალოლიკე) ეკლესიისა და მუნ შინა ღვითუ აღმართებულისა სუეტის ცხოველის და . . . მის ანტიოქიის და ღმერთ მყოფელის მიპრონისა ღ კვართისა საუფლოისა მადლითა ღ ყთა პატრიარქთა, ქთუხთა ღ ებისკუთა მართლმადიდებელთა მადლითა და სარწმუნოებითა და ჩუნ გლახაკისა ჯრითა (ჴვართთა) ამინ....

13) ქ. ესე ვითა ეწევსა კახოს და ცოლსა მათსა დიოფალ-დიოფალსა ხათუთასა სამღვდელთად სულისა მათისათუის სოფელი ხოვლე უყილთა და რკონისა ღთისმშობლისადა მოუქსენებია და შეუწირავს მე უნდორ

გარისა და არა ობდელისანი, როგორც ჴუფიქრობდა ბროსესე (იხ. ჴეპო გვ. ქ-ცხ. I, 390—2; (Hist. G. II, 2, p. 458, n. 2, ivr. I, 341; 348).

²⁵) ბეგა, მე გრიგოლ სურამელისა და ივანე, ბიძა მისი (იხ. ჴეპო გვ.

²⁶) ნიკოლოზი, ისტორიკოსი პირია (ქ-ცხ. I, 380—1; 416; 418).

არსენი მანგლელ მკნი მოწამე ვარ²⁷)... შეიწირე რკონის ღთისმშობელი და შემცვალბებელი ამისნი. . . . წყეულ და შეწუნებულმცა არიან სიტყუთა ლეთისათა... და ქრისტეს სამჭუალისა მადლიათა და დამამტკიცებელნი... აკურ-თხნეს...

14) სუტურ წარწერით ამტკიცებს დაუდებელი იოსკუ.

15) ესე ვითა ეწეს კახოს მიუცია სამკუიდრებელისათვის რკონისა ხი-რლე... შეწირეს ნასყიდი მათი და სამლოცველო, მე ქეს მიერ ქსა მკსი გნი (ქართლისა მთავარეპისკოპოსი გიორგი). დავამტკიცებ შემც(კაჲ)ბელნი ამისნი შეცვალენ ღო სჯასა შენსა²⁸)...

16) ესრე ვითა... მეცა მდაბალი გრიგოლი ტფილელუ დავამტკიცებ. შე-მცვალბებელი... (წყეჲ).

17) ქ. ნებითა და შეწევნითა... შემოგწირე მე... პატრონმან ჯავახის-შვილმან იესე შენ... რკონის ღთისმშობელსა... თქვენ დეკანოზისშვილნი პეტ-რე და მისნი ძმები მარკოზ, და იოანე, ხახუტა და მისნი შვილნი და დავდე-ვით ყოველთა წელიწადთა თვითო ლიტრა სანთელი და ოროლი ლიტრა ზეთი და ესე ამსახუროთ და არაოდეს არა მოიშალოს. მერმე ვინცა... (წყეჲ). აწ. ხკეჲლად: იესე²⁹).

18) რესე... შესაწირავი შეეწირეთ ჩნ ჯავახიშვილმან პატრონმა როინ³⁰) თქვენ რკონის ღთისმშობელსა... ჩუენთვის სამლოცველოდ... სრულიად ჩუენი კირამი რკონის, რასაჲც ყმის მქონებელნი ვყოფილიყუნეთ ღ რაჲ ჩუენთა გუარ-თაგან თქუნთა სასამსახურეთ სდებოდეს, ამ რაჲად გემსახურონ და ვერა რამან ჩუენმან ნათესავმან ვერ შევიშალოს. ვინც ესე შევიშალოს... (წყეჲ) ამის-გამთავებელი აკურთხნეს ღნ საუკუნესა ცხოვრებასა შინა (სელ-ჩართულად: „როინ“).

19) ნებითა ღთისათა... ესე წიგნი გკადრეთ... რკონისა ღთისმშობელსა ჩვენ ჯავახისშვილმან პატრონმან ქანოსსრო და შვილმა ჩნმა პატრონმა ბახუტამ³¹) ასე რომე სვიმონ მღვდელს რაც აკგაროზული მამული ჰქონდა, ის მამული მასზე-

²⁷) მანგლელ მთავარეპისკოპოსი არსენი კწის არსენის ღროს ის. ზემო გვ. 102, გუჲ. № 67.

²⁸) ქართლის (სამთავროს) მთავარეპისკოპოსი გიორგი ის. ზემო გვ. 101, 128.

²⁹) იესე ჯავახიშვილი სჩანს 1505 წ. ახლო ხანებში (ახ. ხმე გუჲ. წიგ. II, 131).

³⁰) როინ სჩანს 1550 წ. ახლო ხანს (ჩემი გუჲ. წიგ. II, გვ. 88; 208).

³¹) ჩემს გუჲებში 1669 წლის ქვეშ სჩანს; იესე, რომან და ქანოსსრო; ხო-ლო 1686 წლის ქვეშ ბახუტა ჯავახიშვილნი (გუჲ. წიგ. II, 79, 88, 128) და ამისგამო შეიძლება ზემო წარწერებში (№№ 17—19) მოხსენებულნი ჯავახიშვილნი ეველანი მე-XVII საუკუნისანი იყვნენ.

და მისხლობელას კაცით ჩუენ მამაპაპათაგან შემოწირული იყო ასრე ღე ამა წესითა, რომე ყოველს წელიწადს მოუკლებელად თითოს ლიტრას სანთელს და ოროლს ლიტრას ზეთს რკონისა ღთისმშობელს წინ მოიღებდეს და ენთებოდეს, ზატრთუე ჩუენცა შემოგაიწირავს მღდელი დავით მისის ავგაროზულის მამულთა და ვითარ (გვანებ)ებია რომე ჩუენი ბეგარა გამოსაღები არასფერისთანა არა ეთხოვბოდეს რა. შეიწირე რკონის ღთისმშობელო და მეოხ გვექმენ ორსავე ცხოვრებჴსა. დაიწერა მეფეთ მეფობასა შანავახისასა ქკსა ტნზ (1669 წ).

20) რომელიც სამკუიდრო არის ჩუენ ამისთვის არ მოგაცხენებთ თქუენთა უცილობელი... გავოსა, ბოსელა, ხიარკე (კვრაიკე?), ჭავჭავისი, მერია, გირშალი (გარკალი?) ამის მიწისა ვინცა კლედენ (სხუადაეთ?) თქვენ ყმანი, ლალა თქუენი და სანადიროსა ზეთი და სანთელი მაგ[ათ მოართმოდეთ] ესე დასაბამითგან თქუენი სამკუიდროა... ნუ ვინ იკადრებს ცილებად³²⁾.

21) ჩნ ქეს მიერ კურთხეულმან ყოვლისა საქართველოსა დიდმა მამათმთავარმან კზ-პატრიარქმან მეფეთა შარაფანდელმან პატრონმა დომენტიმ³³⁾ ესე წყალობის წიგნი გიბოძე თქვენ ერთობით კრკონელთ ასე და ამა პირსა ზა, რომ ყოველს წელიწადს ფერისცვალებას დღეს უნდა რომ რაც ჩვენ იმ დღეს გვეყოფნოდა იმთონი კალმახი უნდა მოგეტანათ, ამისთვის დრამა ამოკვეთათ და ამ დრამას გარდაცა სამის წყლის სიგელებიცა გვექმნა, რომ სვეტისცხოველისა არის ხეძნელა, სამაქებელო და სარჩელა. ესენი ჩვენგან ყორული იყო. ამისგულისათვის მოხვედით წე ჩნსა და გვეაჯენით, რომ ზუკრა თუეზის გავმოღებზ აზ შეგვიამდა და ჩნ ახლა ეს წყალობა გიყავით, რომ ყოველს წელიწადს ფერისცვალობას ასოცს კაი კალმახს მოგვართმევდეთ, მისდროს მოგვართმევდეთ. ამ საქმეზედ სხვა და უსამართლო არა გიყონ რა და არცა რა გავმოგართვან დრამა. ეს ასე გაგითავდეს და არც მოგეშალოს. ქკს უიბ (1724).

22) ჩუენ მეფეთა მეფესა ალექსანდრეს და ჩემთა შვილთა ვახტანგს და დემეტრეს და ჩშთა ძმათა ბაგრატ და გიორგის³⁴⁾ ესე წიგნი ამა პირსა ზედან მოგვიყენებია თქუენ ყდ... კრკონის ღთისმშობლისათვის ვნახეთ თქუენის ხოვლის სოგელი და პირველი სხუათაგანცა შემოწირული იყო... ახლა ჩნცა შემოგვიწირავს სამლოცველოდ სულის ჩნისა... რათა იღუწიდენ მას შა დამკუიდრებულნი ძმანი ღე კრებულნი მოლაზონნი, მღრდელნი, დიაკონნი, დედაბერნი და ერისკაცნი ჩნგან ღე ჩუენისა სიტყუისა მოქმისინოთა კაცთაგან არა ეთხოვბოდეს და არა ეწერებოდეს არასთანა სათხოვარი და გამოსაღები დიდის

³²⁾ ეს თუთ კასოსი ანუ სათუთასი სკლი უნდა იყოს.

³³⁾ კათალიკოზობდა 1705—1725 წლებში.

³⁴⁾ ორნი ძმანი მეფის ალექსანდრესნი, ბაგრატ და გი, ცნობილნი აზ არიან, მაგრამ ჩუენს ქრონიკებში 1414 წლის ქვეშე ცნობილნი არიან (კატ. გუგ. № 44 და ერთი მათგანი ბროსისეს Rap. IV, 13). იხ. კადეე Гурія. и Адж. გვ. 213.

სათათროს უღუფისაგან მეტი... ყლთა წელიწადთა ღთისმშობლობას დღესა კარდებულა აღაში ჩემთის გარდიცდებადეს ყოვლითურთ... დაუკლებელი; ჭ ესე ზემო დაწერილი სიგელიცა ამა სიგლით დამიმტკიცებია.

23) ჩნ აფხაზეთისა და ქართლისა მეფეთა მეფემან გიორგი³⁵⁾ ესე წიგნი ამისად მედგარად და ნიშნად მოვლიესენებოა თქუენ რკონის ღთისმშობელსა... ვნახეთ თქუენი ხოვლისა სიგელი... ეამთავითარებისაგან ატენის ცისის სათხო-კარი რაიმე შესულიყო... ახლა ჩუენა ახლადა დაგიმტკიცეთ და გავაჩინეთ თქუენის მონასტრისაგან ხარების დღესა აღაში... არა მოიშალოს... ანუ დიდებულთა(გან), ანუ აზნაურთა, ანუ ატენის მოურავთა ჭ ანუ ატენის ციხუნათა და ანუ რკონისა პატრონთა... სათათროსა სათხოვარისა მეტი არა გეთხოვებოდეს“.

სედეკე ხეკულად: „მე მეფეთა-მეფეს კოსტანტინეს დამიმტკიცებია“³⁶⁾.

1260 წ. დონოდ. კანტორის სიგელი № 65.

ეს სიგელი დაწერილია ტყავზე (სიგრიძთ 2¹/₂ არშინი, სიგანით 5 ვერშოკი) ღაჰაზის ხელით, მსედრულად. სიგელს თავა აგლია, ზოგაერთი ბოლო-წარწერები გადასულია და ძიქელი საკითხია. თუმცა სიგელს ქართლისაგან არ უჩის, მაგრამ მიმ-ცემელი სიგლისა, ძიგან აბულეთის ძე, ჭმოწმობს, რომ მისიგან შეწერილი სოფელ-ლი ანგრონია (კახუშტას ანგრეკანი, ფინეზაურის კოპაში, სრამ-მასაურის დელეში: ის. მისი გეოგრაფია გვ. 467, № 313) უეიენია მის „ბაღდადს კრმლით მისიგან საშობების ოქროათ“; ხოლო ბაღდადი ქართველ-მოხგოლთა აიღეს ანგარს 1258 წ. გარდა ამისა სიგლის ტექსტში მოხსენებულა იგივე მთავარ-ებისკოპოსი გიორგი, რომელსაც ხელი უწერია 1259 წლის რკონის და არსენ ჯზის გუჯერებზე (ის. ზემო გვ. 143; 101; 128). ამ სავფიქვლებით უეჭველ ხდება, რომ სიგელი № 65 დაწე-რილია 1260 წლის ახლო ხანებში. — აქ მოხსენებულნი აბულეთის ძენი გიორგი და ივანე და მათი შვიდნი ძიგანა და ივანე ისტორიაში ცნობილნი არ არიან. უკანასკ-ნელნი (ივანე და ძიგანი) უნდა იყვნეს ის „არსა ძიგანი აბულეთისნი“, რომელნიც მოკლეულ იქმნენ 1282 წლის ახლო ხანებში (ჭცხოგ. I, გვ. 418).

- - - წლისასა | - - - შეწე(ვნითა) და თავს[მდებობითა] | [ყლ წრისა ქალ-წულისა მ[არიამისათა] - - [და წრთა მთავარანგელოზთა მიქაელ და [გაბრიე-ლი]]სითა | - - - შუამდგომელო[ბითა] - - წინასწარმეტყუელთა, მო[ცი-ქუ]ლთა, მღვდელთ მოძღუართა, მოწამეთა, მამათა, ქალწულ(თა) და ყლ-თა წღდათათა, რომელნი საუკუნიდგან სათნო ეყუნეს უ(ფა)ლსა ღსა ჩნსა (ღმერთსა ჩუენსა); თავსმდებობითა სანატრელთა მამათა ჩუენთა ში(ო), იწე

³⁵⁾ უნდა იყოს გიორგი VIII, ალექსანდრეს ძე: † 1469 წ.

³⁶⁾ ძე გიორგისა, მეფე ქართლისა 1469 — 1505 წ.

(იოკანე) და ევაგრესითა დაგიწერე და მოგაკენე დაწერილი ესე თქუენ ყოველთა მამათა თუალსა და მნათობსა წდასა მამასა შიოს და მლუიმეს შინა დამკუიდრებულთა წდათა მამათა მე აბულეთის ძემან ძაგანმან, ძემან ეწვისა (ერისთავთ-ერისთავისა): ივანესმან: ბრძანებითა და გამოზრახვითა სულიერისა მამისა და მოძღურისა ჩემისა ქმეზისა (ქართლისა მთავარბისკაპოზისა) გწინთა (გიორგისითა) *). მას ეამსა ოდეს მივედ მლუიმეს და შევემთხუიე საფლავსა წდასა მამისა შიოსისა და ვიხილენ წდანი მამანი მუნ შინა დამკუიდრებულნი და მომაგონა ღმან რაითამც ძალისა მსგავსი საწყალობელისა სულისა ჩემისა სალოცავი ვაგიჩინე წდასა ამას უდაბნოსა შინა: ბრძანებითა სულიერისა მამისა და მოძღურისა ჩემისა გა ქს მკეზისითა მოგაკენე და შევსწირე წდასა მამასა შიოს და მუნ შინა დამკუიდრებულთა ძმათა და მამათა სოფელი ანგროინი ჩემგან ნასყიდი რომელი ჩემსა ბიძაის ძესა გწს შეილსა (გიორგის შვილსა) ივანეს ვაეყიდა ზე მე ზვეე უკ-მოვიყიდე ბაღდადს ნაშოებითა ოქროითა **), იცოდეს ღმან, მუნ ჩემითა კრმლითა ნაშოებისაგან კიდე არაი ვისი ყოფილა ამის ადგილისა ქსუდას (სუიდას) შიგა, არ მამულისა და არ სოფელთაგან ანაღები ***). შევსწირე მოუღევრად ყოვლისა კაცისაგან მითთა, ბარითა, ტყითა და მზღვრითა (sic) ზე მიმღვამითა მისითა, საკმრითა და უკმრითა, რაიცა მას სოფელსა ძუელიდგან ჰქონებია. არვის რაი საქმე უკ, არც პატრონსა ღწისა (ღვთისა) სწორსა ****) ამას ადგილსათანა, არ ჩემთა შეილთა და მომავალთა, არცა ჩემისა გუარისა კაცსა, არცა რაი სათათროი გამოსადეგელი ზედა უკ ჩემისა სახლოსი ანგროვენელთა და არცა რაი სხუაი გამოსადეგელი და ზეგარი. თუ რას ვინ აწყენდეს საურავისაგან კიდე, რაითა ლოცვასა

*) გიორგი-მკეზის მოუწერია რკონის სიგელი 1259 წ. ატყენ კწის დროსაც სწანს (სხვა?) გიორგი (იხ. ზემო 143; 128). უკანასკნელი სხვა, მას აღბათ კწობა მიუღია 1227 წლის ასლო ხანებში (იხ. ზემო გვ. 93).

**) კ, ი. ბაღდადის ქართველ-მონგოლთაგან დების წელს 1258 His. G. I).

***). მხოლოდ საკუთარის შრომით შექნილის გაყიდვა-გამოწირვა შეიძლება.

****) კ. ი. მეფეს დავით-ლამასქეს. რადგან აქ ხმაურებულია ფრასა: „ღთისა სწორსა“ და არა „ღთისა სწორთა“, ამისგანომ საგულისხმოა, რომ იმ დროს საქართველო ორ-სამეფოდ ყოფილა გაყოფილა, რაიცა ბროსსეს აზრით ყოფილა 1258 წ. (Hist. G. I, 546, n. 4); ხოლო ვახუშტისათ—1246 წ. — რადგან ვახუშტის ქრონოლოგია უმეტეს შემთხვევაში ათწლოვანობით უკან რჩება ტექნიკური ცნობასთან, ამისგანომ ჩვენ გვგონია სამეფოდ გაყოფა საქართველოსი 1256 წ.—მდ. ნ. ანთაქეს 1844 წელს გელათის ქრონიკიდან გამომდინარეობს: „წმინდ წელს (ქეს უმა?) განიყო (საქართველო) ორ სამეფოდ დავით ღმანს ძისაგან და ნარდავითის რუსუდანის ძისაგან“. ეტყობა, ანთაქეს სწორედ ვერ გამომდინარეობს: ვახუშტის და ანთაქის წყაროები ერთნაირად უნდა წერებულყო: „ქეს: უმა“ (1256)

იგინიცა მიიღებდნენ წ'დათა მამათასა და არცა რაი თეძამისა პატრონთა*) კუ-
ლი შეუვლოდეს მათზედა და სასეფოი თეძამისა პატრონთაი არაი ზედა სდე-
ბია არც კელისუფალთა შესულაი და არცა რაი სხუაი: და თქვენ გამიჩინეთ
სამწირველოი და მწირველი სახლითა მლუიმეს პურითა, ვენაიითა, თიჩხული-
თა, ზე მიუყენენთ მიწანი ერთი გუთანი ვენაკის ბოლოსა თრიალული:—ორი
გუთანი ნავენაკები თევდორული თხოთის აგარას და ორი გუთანი სარბიფლ-
თა და ანგროინს ერთი გლეხი და გამიჩინეთ ალაპი დღე თევდორობაი, რაი-
თა მღდელნი წირვითა და მწირნი მუკლთ-მოღრეკით ლოკითა გარდაიკ-
დიდენ ღამისთევითა და პანაშუიდიითა და კარღებული ტრაპეზი გარდაიკმე-
დეს მოძღურისა და მეძღუიმისაგან მოსაკენებლად საწყალობელისა სულისა
ჩემისა და წირვასა და ყოველსა ტრაპეზსა ზედა იკსენებოდეს სული ჩემი ყო-
ველთაგან შენდობისა ბრძანებითა.—აწ ვინცა ესე ჩემგან ნასყიდი სოფელი
ანგროინი თქვენ წ'დასა მამასა შიოს და მლუიმეს შინა დამკულირებულთა მ-
მათა შეგიცვალოს და გამოგაკუას ანუ პატრონმან მძღავერობით და ანუ ჩე-
მისა გუარისა კაცმან ანუ ვადიდებითა და ანუ გამრავლებითა, ანუ ტყუეობი-
სა დამართებითა და რაისაც მიზენისათუის, პრისხავსეცა ღ'თი დაუსაბამორ, მა-
მაი, ძე ზე წ'დაი სული ზე იგიმცა ყ'ლდ წ'მდაი ღ'ისმშობებლ ზე წ'დაი მამაი
შიო რისხვად აღიძრვიან მისთუის წინაშე ღ'თისა (ღ'ისა) აქა ზე მერმესა საუკუნესა.—
ზე მლუიმისა მამათა წმიდათა ზე მოურავთა ზე ჩემთუის გაჩენილმან მწირველმან
თუ ესე ჩემთუის გაჩენილი ალაპი და სალოკავი დააკლონ და შეცვალონ
რაისა გინდა მიზენისათუის, ჩემთამცა ზე ჩემისა გუარისა გარდაცვალებულთა
და მომავალთა ცოდვითა პასუხსა იგი მისცემა ღ'თსა ზე მემცა უბრალოი ვარ
წ'ე საყდართა ღ'თისათა მეორედ მოსლვასა მისსა დიდებით. და ანგროინისა
საქმე და სამართალი რაიც შეჰკდეს მლუიმეს მოძღურისა და მოურავთაგან
დაიურვებოდეს; მეძღუიმისაგან შიგ'შედგომით ზე კელმიყოფით ნურაი ეწყინების:
რ'მე (რომე) მონასტრისათუის ზე არ ამოსწყდეს ზე ჩემისა სულისა სალოკავი
ზე არ გარდაჰკდეს. სიმტკიცისათუის სეფისა მწიგნობრისა იწესე მახოტიცისი
კელითა მომიკენებია*.

სხვა-სედათ, მხედრულად, მეტად გაბმულად და ძნელად გასარჩევით:

ქ: ესე ვითა ზემოთ მწიგნობრისა კელითა დამიწერია თავისა კელითა
ვაძტკიცებ მე ძ(ა)განი აბოლეთისძეი მნ წმიდამა შვევა (შიო) რ'სათს (რომ-
ლისათუის) შემიწირავს ანგროვანი**) არაი რთავს ჩემის მამოლისა ჩემსა ნა-

*) თქვამი იყო საერსთუო გრიგოლ სურამელისა.

**) ან გ რ ე ნ ე ლ ნ ი მოსხუენებულნი არიან ჩვენს „ქრონიკებში“ 1344 წ.
ქვეშ; სოლო როგორც სჩანს სინოდ. კანტ. გუჯრადამ № 104 (იხ. ქვემო 140წ
წლის ქვეშე), ანგროვანი და ძეგნაკორნათა შორს არ ყოფილა თემის სვედამ.—ამ
უგანასუენელის გუჯრადამ ცხადდება ისიც, რომ 140წ წელს აბულეთის ძეი აღბათ
ამოკარდნილან და ამისგამო მუფე გიორგის „აბულეთის ძედ დაუსკანს ამარხობრი

სისხლისა ბაღდადით მოგებულსა მეტი, არცა რაი ღსა (ფეთისა) სწორსა საქმე
ოც და არცა ჩემთა შვილთა ზმომავალთა, არც ვის სხუასა. სუფლისა მოსაე-
ლისა საქმე ასრე გაეაჩინეთ, რომე ყოლაი სწორად გაეყოფოდეს და მემღუი-
მესა არაი საქმე ოც მას თანა (თაჯად?). აწ ჩემი მოძღუარი იურვოდეს; მერმე
ვინც მოურავი იყოს იგი მსახურებდეს მამათა წმიდათა. და ვინც შეცვალოს
კრული (არს) ცათა შინა და ქუეყანასა (ზედა) და მის გამოცა იღვას პასუხი
აორაცხელთა ჩემთა ცოდვათა დღესა მას განკითხვისასა ამინ.

წერილად მეორე გვერდზე სსკა-ხელით აწერია:

ქ. ესე ვითა პატრონსა პაპასა ჩემსა შეუწირავს და გაუწენია და პატრონ-
სა მამასა ჩემსა მათითა კელითა დამომტკიცებია, მე მიწაი მათი შვილი ყარბი-
თა ჩემითა კელითაც დამიმტკიცებია და გამთავებელი ვარ.

სკეულად: „ქ. ამა პატრონისა ბძანებულისა დამამტკიცებელი ვარ მე-
ხათუთაი“ აწშაზე აწერია: 1) ქ. (ესე ვითა) პატრონის - - - ჩემისა ბრძანე-
ბისა მე მათი ძმა ივანეცა დამამტკიცებელი ვარ.

2) ესე: ვითა: პატრონს: მამას: ჩემს: აბრძანებია: მე: მათი: შვილი: პატ-
რონიც (პტრ) დამამტკიცებელი ვარ.

1260 წ. ამ წლის ახლო ხანებს ეკუთნის დაგლეჯილი და სრულად დაზიანებული მხედრულად კარგის ხელით დაწერილი ტუჯავის გუჯარი, რომელიც სელმო-
წერილია ცნობილის სურამელ ერისთავის გრიგოლისგან; იგი მოკვდა 1260 წლის
ახლო ხანებში (იხ. ზემო გვ. 141); იქვე სჩანს გვარი აბულეთისძე (იხ. ზემო,
გვ. 146).

- - - [სახე]ლითა ღთისათა. . . . დაგიწერეთ დაწერილი ესე ჩუენ ჩუფ-
ქევასძეთა - - [ძმ]ისწულ მა დემნამ თქუენ ვერხულასძეთა გრიგოლასა - - (შვილთა
ღ თქუენთა მომავალთა; მოგყიდე ნავენაყები ზედა - - შენისა კალოასა პირსა ნას-
ყიდსავე ზედა მოგკიდებოდა(?) ულალა - - უნდილას ძისა ეჯობობასა შიგა ზმ
მამლისა (მამულისა) ხანდა(ქ) - - - შიგა რაიცი ღალა ჰმართებოდა ამას აღ-
გილსა მომლამ(?) - - ილო და პატრონი ბეგლ მუხრანს დგა და მუნ გაუ-
გზავნა ოქრ(ო) - - - (ავიღეთ სრული ფასი რლითა ჩუენ შევსჯერდით - -
მოწამენი არიან ბეჭა ამირაი; ალავერდელ(ა) - - უჩუორასძე ანაი: - ბოქორასძე
ვეფხაი: - არ შეგეცვალოს. . . (წუეა).

(აქ მოხსენებული „ბეგლ“ უნდა იყოს ცნობილი ერისთავი, გრიგოლ სურამე-
ლის შვილი; ხალა გვარი უსდილასძეთა დიდებული იყო და სჩანს XX საუკ. მცხე-
თის გუჯარებში: ლ ტპ:)

იქვე ზედ, იმავე ხელით:

სამშაა“, „პირველ აბაზაძე მარღელი და აწ... აბულეთისძე ამირასორი სიმშაა“
(ჩემი გუჯ. წიგ. II, გვ. 106).

ქ. სახელითა... მე იოვანე მოგეც დაწერილი ესე შენ ლ - - შვილთა...
ტიქაის ძის მიწისა - - მენება იყო(?) მისი ლალი გავიშუი.. ვენაკი იყოს და - -
მოსარჩლე არავინ არა (გვიბრძანება)...

იქვე ზედ იმაჳ სელთ:

ქ. სახელითა... მე ახუჯათ - - ი(ს)ულსძესა ნასყიდთა ვენაკთა ყანათა
ლალა - - აგილოს არამან პატრონმან შენმან არა - - (წეკვა).

იქვე იმაჳ სელთ:

ქ. სახელითა... დაგიწერეთ ესე ჩუენ - - თქუენ ვერხულისძეთა და მოგ-
ყიდეთ ადგილი სავენაკე უღალოდ ვითა ჩუენსა - - - უღალო იყო და ავი-
ლეთ სრული ფასი... მოწამენი არიან დი - - ალავერდელისძე მახარებელი.

ბოლოს წარჩინებულის სელათ წარწერილთა შესდრულად: „მე გვლ სურა-
მელსა] დამიმტკიცებია და]წერილ[ი ესე] - - [არას ეამ]ვიგან არ შეგმ[ცვა-
ლოს]“ - - -

1250 — 1260 წ. შიომღვიმის სიგელი № 38.

სინოდის კანტ. დაცულია ტყავზე სუცურად ლამაზის სელთ დაწერილი გუ-
ჯარი № 38 სივრძით 1³/₄ ანშისა, სიგანით სუთი გოჯია; თაკი სივლის დგ-
ლეჯილია. ტექსტი სიგლისა დაწერილია სუცურად XIII საუკ. სელთ, სოლო და-
სარჩენი მისი ნაწილი დაწერილია შესდრულად მერმინდელის სელთ.

თუშტა სიგელს ქორნიკონი არ უხის, მაგრამ იგი დაწერილია 1250 — 1260
წლებში. ამის მტკიცე საბუთები შემდეგია: 1) ამ სიგელში მოხსენებულია ზოსიმე
ბერი (თავაური) და მისი „გამზრდელი იოანე“, რომელიც, როგორც შემდეგის მერ-
მინდელის იმავე სიგლის წარწერათაგან სჩანს, ყოფილა თფილეთა მთავარბისკოპო-
სი იოანე; როგორც სჩანს ზემო დაბეჭდილის სინოდ. კანტ. გუჯრისაგან № 39
(გვ. 125), ეს იოანე არის „გამზრდელი“ დემეტრე მღვიმელის და ცოცხალი ყო-
ფილა 1248 წლის ახლო სანებში;—2) მერმინდელს წარწერაში სიგლის № 38
მოხსენებულნი არიან ბასილი თავაური მოძღვარი, შემდეგვე ზოსიმე, ბერ-მონაზო-
ნი გიორგი. სოლო ქვემო დაბეჭდილის შიომღვიმის სასარბისაგან სჩანს, რომ ბა-
სილი და ზოსიმე თავაურნი და ბერი გიორგი ცოცხალნი ყოფილან 1270 წელს.
აქიდან ცხადია, რომ თვით სუცური ტექსტი სიგლისა 1270 წელზე ადრე დაწე-
რილი. 3) რადგან ტექსტში მოხსენებულია აგრეთვე მანგლელი დანიელ, სოლო
1259 — 1260 წელს მანგლელად მოხსენებულია არსენი, აქიდან საგულისხმებელია,
რომ დანიელ 1260 წელზე ადრე ცხოვრებულა;—4) გარდა ამას სიგელში დასა-
სელბული შემდეგვე დემეტრე, რომელიც ცხოვრობდა მთავარბისკოპოზის გიორგის
დროს; უკანასკნელი ცოცხალი ყოფილა 1236 — 1257 წელს; ამ გიორგის დაუ-
მტკიცებია 1259 — 1260 წლებში რკონის გუჯარი (იხ. ზემო გვ. 143 და ჩემი
„ქორნიკები II, გვ. 125).

შინაარსი სიგლისა, — კინცკი ღრმად ჩაუკვირდება, — მკვიფრის მასაღას იძლევა არა თუ მოხსატრების ნივთიერის ყოფა-ცხოვრებისას, არამედ საზოგადოდ წოდებათა იერადიულის და ეკონომიურის დამოკიდებულებისას, და იმ-ღრმადველ ქართველთა ყოფა-ცხოვრებას გვიხსნათებს. (სასკენ ნიშნები დატვლია დედნისა).

- - [სახელი]თა მამისა, ძისა და სული[სა წმიდისათა] - - -

(აქ განგებ გამოკუშვით 11 სტრაქიანი).

[ესე წერილი და სიგელი დაგიწერეთ ჩნ მღვმელთა ერთობით სრულად კრებულთა წინა] მამისა შიომს შვილთა და მოწაფეთა: შენ ზოსიმეს: კე (კვრივე) კახთა მეფისა ¹⁾ სამწირველო გქონდათ ამას საკურთხეველსა შთსა (მათსა) ზა შნ ზოსიმეს და შენსა გამზრდელსა იეს (იოანეს). დიდნი ჰირნი გენხნეს. სკრთხელისა (საკურთხეველსა) სახლი დაშლილ იყო. აღარ იყო ზე შენ ზოსიმეს გამზრდელსა იეს ერთნი ნაშვილებნი სახლნი და ერთნი მამულნი ეკლესიისა ქუე (sic) დაუსხენით და მისად სანაცვლოდ თომეურნი სახლნი მოგცენით: და სასაკუმველოცა ავიღეთ თქნენ. და თქნ დიდი ჰირი ჰნახეთ: და სახლი მოაშენეთ. უკმარი საკმრად შეჰქმენით. და ესე საკურთხვლსა აქა შესძინეთ. და კულა საკურთხვლისა ვენაქსა ზა აგარას თორმეტისა დრაჰკინსა ვენაკი იყიდეთ ²⁾ კვირკასძისგან და აგიცა ზედა მოჰკიდეთ. რუეთს საკურთხელისა საგლებოსა ვენაქსა ზა კაცნი ვინმე სხლომილ იყვენეს არ მემამულენი. მიწა ვენაკად აეშენა, და იგინი კაცნი კიდე წავიდეს. ნაშენებისა მათისა ნაცვლად იეს გამზრდელსა გარისელაჲს ძესა თექუსმეტი დრაჰკანი მიეცა მათ კათათჳს. და მის გარისელაჲს ძისა სულისა სალოცავად თორმეტი კოკა გაუყოფლისა ტკბილისაგან აიღების მისა[დ] სალოცავად ყთა წელიწადთა ზე ამისა სანაცვლოდ შენ ზოსიმეს გამზრდელმან იე: გარისელაჲს ძისა სულისა სალოცავად: თვედროობისა პარასკევსა. თესლი და კუანჩხითა ღვნო ³⁾ ამას ძმათა გაუყოფდა ეკლესიას: ზე კულა მასვე ვენაქსა საგლებოსა ზდა: იეს შენსა გამზრდელსა ნაკალოები მკედლოურა ეყიდა და ზედავე მოეკიდა. და კულა იეს მთხრობელი აუღდა ივან-ბერი წუერ-გრძელისძე. და მიწა დაკარგული უხრა და მან მისითა მოკირვებითა და საურავითა ზედავე შესძინა. თვთ. ამის დაწერილი ძეს. ესე საკურთხეველისა-და აქა შეუძენია. და კულა საკრთხელისა მიწა შალტამი. კოდათა გაუტეხელი უკმარი საკმრად შეჰქმენით: დიდნი ჰირნი ჰნახენით. შენ და შენმა გამზრდელმან იე ესე ყი საკურთხევისა-

¹⁾ უნდა იგულისხმებოდეს კვირიკე დიდი († 1102 წ.), „კახი მეფობისაკე თანა ნა მეფე ქმნული ვნებთა ზედა და ჰეშმარბიტი ქრისტეანეს (ქტხ. I, 241; ზეად. ბროსსეს თარგმანი: Hist. G. I, 353).

²⁾ 12 დრანად თუ ვენახი უყიდნია, სოლო რვა დრანად „ორი გუთანი მიწა“ (იხ. ქვემო, შენიშ. № 5), აქიდაჲ ცხადია, რომ მასინდელი დრაჰკანი უდრია და არა 1½ მანეთს, არამედ 20 — 40 მანეთს ჩვენის დროისას (იხ. ზემო გვ. 47).

³⁾ „კეანხის ღვნის სასმისი მცირე“ (სახა).

და შეგვიძენია შენ და შენსა გამზრდელსა იეს. და ვინაჲთან ესე უკლი შენ და შენსა გამზრდელსა იეს მოგვეკირვა. შენ ზოსიმეს დედულსა ზითვად მოცემულსა ზა სტეფანეთ მამულისაგან. რლსა მსახური არაა ზა აც. მისსა ნაცვალსა სტეფანესძე გარდაიციდის. საეკლესიოსა და სამეფოსა სამსახურსა კულუხსა დალასა და ყოველსავე გამოსაღებელსა. ჰაგრე მოცემული არს ესე მიწაა ზითვად. ამას მიწასა დედისა შენისა ზითვესა ზა შენ ზოსიმე და შენმან გამზრდელმან სახლკარი ააშენეთ და მოკიდებით ვენაქი კარგი: დიდნი ჰიქრნი ჰნახენით. და მეტისმეტად შენ ზოსიმე. და კულა შენისა გამზრდელისა იეს მამასა მუბერს (მამას მუბერს). კვრიკაული მიწაა აილო საშენებლად ხელგორგის ძისა ვენაქსა გუერდით. დღისა ერთისაჲ. და რაჲ აეშენა ორად გაეყო. ნანევაი იოანეს მამასა დაემკირა მუბერს ნახევაი მიწის პატრონსა მერმე იგი მათი კერძი აოკრდა და თქნ მისვე მამულისაგან იცვალეთ მიწითა: ოთხი ზომაჲ წყალმყინვართა ზა მიეცით. როსტომაჲსძისაგან ეყიდა დღისა და ნახევარისაჲ მიწაჲ შენსა გამზრდელსა იეს. და კულა მასვე ზა მოკიდებით მატულაშნის ძისაგან დღისა ერთისაჲ ღ მასვე ზა მოკიდებით ზვადის ძისაგან დღისა ერთისაჲ. ღ ზედავე მოკიდებით დღისა ერთისაჲ სტეფანეს ძისაგან. ესე სამისა დღისაჲ შენ ზოსიმეს გეყიდა. წყაროთა ზა. ამასვე გუედით (sic) ზედავე მოკიდებით სამისა დღისაჲ მიწაჲ იყო ეკლესიისაჲ და მისითა სამართლითა სასაკუმეველოთა თქუენვე მოგეცით. და კულა ეკლესიათა გუერდით ორისა დღისა მიწაჲ შენ ზოსიმეს გეყიდა სტეფანეს ძეთაგანვე. და კულა შენ ზოსიმეს როეთელისა მკედლისძისაგან გეყიდა ორისა დღისა მიწაჲ. აქ სტრიქონს ზემოთ აწერაჲ სუფურადვე მქარღ მქლნით და სსკა ზელოთ: „ამის მკედლისძისაგან რომელთაცა ეყიდა შესამოსლისა ფასად ორი გუთანნი, კარაისძეთაქ ქანდაურსა ქუეშეთ რუსა: ესე შენ ზოსიმეს და შენისა გამზრდელისა. ნასყიდი და ნაქირვები. და დედული ზითვად მოცემული ყოველივე ესე თქნი ამის კჯ: კახთა მუფისა სამწირველოსა ზა მოკიდელთ] თქნისა სულისა და მშობელთა და გამზრდელთა სულისა სალოცავად. არავის საქმე უც ამას აღგიღსა ზედა. არცა სამეფოჲ სამსახური ზედა აც. არცა მდგური (sic) არცა გამოსაღებელი თვნიერ ეკლესიისა მამითნადი (sic) * (აქ ორის სიტყვის ალაგი ამოფხეკილია).

ყოველითურთ უბევროჲ არს მით რლ ნასყიდი არს. ესე შენ ზოსიმეს შენთჲს და შენთა მშობელთა. და გამზრდელთათჲს სალოცავად სალკარითა ვენაქითა წისქულითა. საკმრითა ღ უკმრითა შემოგვიწირავს ეკლესიისა-და სადაპედ: აწ ამას დაწერილსა ჩნსა მოწამენი ვართ: ამას უდაბნოსა შნა მყოფნი ძმანი. და მოწაფენი და შვილნი წისა მამისა შიოჲსნი: ჰდ წა მშე მელგვე თე. და მძღრი იე: ბასილი მნათე. ბასილი თავაური: ბასილი ტმო-

*) მამითნადი უნდა იყოს „მამითადი, ე. ი. ნადი ყანათათჲს“. აქ ორის სიტყვის ალაგი ამოფხეკილია. ნასყიდი-ნამწითვეს: არაჲითარი გამოსაღები არ ადკენ.

თეს ძმაჲ: მიქელ ისაკის მწირველი. ზაქარია: ბრუკუაული ნკზ; არსენი: და არსენი: თე, (sic) და ნკზ. და ლუკა, (sic) გი, (sic) და მისი შვილი მანგლელი: დანიელ, (sic) და სვმონ: ნკზ საგლუხტისი: იშტიმახი გი: ბერი გინდაბერი: მიქელ აფსაზი: ბერი თე (sic), ბერი კვრიკასძე: ყოველნივე ერთობით. მღღელნი და მამანი მკვდრნი ამის უდაბნოასანი:

ბა აწ ვინცა ვინ ესე დაწერილი ჰე გაგებული ჩნი შეცვალოს: ღე აქციოს რაჲსაჲსა მიზეზითა: შინამან ანუ გარემან ღიდმან ანუ მცირემან: რამანცა გუარამან კაცმან ჰრისხავსცა... მამანი ჩნნი იე, შიო და ვეგერე (sic) და ყნი წნი ღთისანი: ღე წყევისამცა იგი კანონი: მას ზედა აღესრულეზის. ღე უდაბნოასამცა მღვმისა, (sic) ლოცვაჲ წყევად და კრულობად მოექცევის. და დამკაისაჯგების ყთა თა მგომობართა წღისა სშეზისათა... ღე კრულმცა არს ჰღღთისა დაუსაბამოასა პირითა და წთა ათორმეტთა, (sic) მოციქლთა მღღლითა: ღე ჯრითა და ექოსთა (sic) ჯრეზთა მღღლითა: და ხუთთა პატრიაქთა ჯრითა: ღე ქართლისა კათალიკოზთა ჯრითა: და ქართლისა მთავარებისკობოასთა ჯრითა: და ყოველთა მღღეთ-მოძღუართა ჯრითა: აქა და სკენსა ან: — და ვინ დაამტკიცოს, (sic) ღნ აკრთხენ: და ყთა წღათა მისთა: —

გუგორის მეორე ზეზზე მსედრულად, მე-XIII საუკ. ზელთ და მქრადის მელ: ნითა აწრია შემდეგი (თთქმის ყოველ სიტყვის შემდეგ ორ-ორი წერტილია):

ქ. სახელითა: ღთისათა... წმიდათა და ღმერთშემომსილთა მამთა ჩნთა: ინე: შიო და ვეგერესითა: ესე: დაწერილი დაგწერეთ: ჩუენ: კარაჲსქთა: გუორიჲ: და ზასილმან: შენ გიარგის მეშირის მქსა, მას ჟამსა ოღეს ძმაჲ შენი ზოსიმე მიიცვალა, აქროსა ვკედით ჩუენთა მშობელთაგან დანადგესა ზოსიმეს თანა ღე ამის საქმისათუის შენ გიორგის გერჩოდით; ვიძით ღე ვცან მართალი, რომელ მასავე ჩუენსა იონე (იონე) თფილელსა წაეგო თვნიერ ამისგან გარეშე, რომელი ზოსიმეს კელსა მინდობით შესამოსელი იყო და იგი დაიკარგა და წაქდა და ესე შესამოსელი რეა დრაჰკნად ვაქრულად დააფასეს (დაფასესის?). შენ ოქროდ არ ძალიგინდა და მოგუეც ორი გუთანა⁵⁾ მიწაი მქედლი[თური]. აწ ღღესითგან წაღმართ არა ვინ იყოს ჩუენის გუარისა არცა ჩუენ კურიკე და ბასილი და არცა ჩუენნი შვილნი და მომავლნი ამისა პროისანი (ამის ზირასანა?) ღე ვინცა რამანც გუარმან ჩუენმან ღღესით გთხოვოს ღე ანო გერჩოდის, კრულმცა არს დასაბამოასა ღღთისა პირითა მკუდარი ღე ცოცხალი. ესე დაწერილი მე ბასილსა თუით კელითა ჩემითა დამწერი არს (sic). მოწამენი არიან ამის დაწერილსა: ბასილი მოძღუარი: თავაუარი: მემღუამე: ზოსიმე: გიორგი: ქე(ონ)ღღიღისა: მწირველი: ⁶⁾ ნიკოლოზ: ბუსლისძე (ბუწისძე?) მნათე: ელია: არსენი. კალმახელთა მწირველი: თევდოსი: ბასილი გიორგი:

⁵⁾ გუთანა მიწა უნდა იყოს ერთი დღიურა.
⁶⁾ დამატრი მოძღვარი კქის ნიკოლოზის დროს 1240—1280 ის. ზემო, ტე. 128 გიორგი ჭე. † 1118 წ. (ქრთნე. 1, 241—2).

გაზრდილი: მათე. ელიას ძე: და ყოველნი კრებულნი“. ზედა სხვა ხელით, მსგავრულად: „ესე ვითა ბასილა ძმასა ჩემსა დაგიწერია, მეცა მოწამე ვარ კენ“ (კრამე?).

სხვა ხელით, XIII საუკ. მსგავრული: „ქ: სახელითა: ღთისათა: და თავს-
დებობითა: სუეტისა: ცხოველისაჲთა: ესე დაწერილი: დაგიწერეთ: ჩენ (ჩუქს):
ბურჯულთა: კავთულამა: და თვედორამა: და ჩენთა (ჩუქსთა): შვილთა: ბა-
სილამა: და მშუილამა: დაგუეჭირუა ჰაეისა: ეამისაგან: და ხარაჯობისაგან: ღ-
ვილეთ: თქენ (თქუქს): მოძღუერისაგან: დემეტრესაგა: ტუხუისძისაგა: სამო-
ცი: თეთრი: დეკენბერსა: ათსა: და გამიჩინეთ: უცი (ოცა): კოკია: ტკბილი: ?)
წელიწადსა: შიგა: მზი. რომე უსიტყუელადა: კელთა: მოგაკენებდეთ: ვი-
რემდისცალა: ამა: თეთრსა: შენსა: კელთა: მოგაკენებდეთ: ამისნაჲ მოწამენი
არიან: კარაისძე: ებაი: და წამალისძე იაი:“,

მე-XVII საუკ. ხელით, მსგავრულად: „ქ. მღვიმეს: რომ კრებულნი: ბერე-
ბი: რომ: წასულან: და ბეტიბს: ⁸⁾ საყდარი: აღშენებიათ: ის კრებულნი:
ამაშიგან: სწერიან: იქ რომ: სახელები: სწერია: სჯყდარზედა: ისინი: არიან:
ეს: კრებულნი:“.

1265 წ. ამ წლის ახლა ხანებში დაწერილია შემდეგი ტყავის (მსგავრულ
ასოებით) გუჯარი, რომელიც ხელმოწერილია ცნობილის ასტორიულის ჰერცის ბე-
გა სურამელისაგან:

„[სახელითა] მამისა, ძისა და სულისა - - - წმიდისა ღვთისმშობელისა...
ცხოველსმყოფელისა ჯუარისათა: - - - ლთისა, მკნელისა ჩუენისა ღთისა იესოს - -
დაგიწერე დაწერილი და - - - [მე] ზეგამან სურამელამან თქუენ ტოტემ[სა] და
გის შვილთა და მომავლთა თქუენტა დაგსახენ (sic) ესე ნუ(სხვა) - - ჩემ-
სა ნასყიდსა ზედა და მოგეც რაიცა - - - დამნეს და მიმეც და ესე ნაესძე-
სა(?) მი - - - რს ყუელია კრს (sic) ზედა ვენაკი და - - - უალი საწისქულიე
წალკოტისა და გამ - - - ის მეტი რაიცა სადა არს სარწყავი და ურწყავი, ლ-
ლაი და რაიცა სადა არს ყუელა - - - ინაესძისა მიწისი მკულრად (sic) სა-
მამულოდ - - - ლელად და მოუღვეგრად ყოველ - - - გან ათხუთმეტსა კოკა-
სა ტკბი - - - ელთა ზედა მარანს მიიღებდით - - - ლიტრითა კოკითა და ხილი-
სა ნახევარს მომცემდით. სხუად არავის საქმე - - - ენს გუერდით საესეგუროდ

⁷⁾ თუ ახლანდელის ფაქიანობით კოკა ტკბელი სამ მხუთობაზე გაიწვარიშეთ, მასშინ გამოკა, რომ თითო თუთრზე სარგებელი უნგარიშნათ ერთი მანეთი. ბროს-
სკან გამოკლეკით ერთი თუთრი უდრიდა ერთს შუერს (Rap: IV, 84). — ცხადია,
რომ ეს წარწერა კეუთნის იმ დროს, როდესაც მონგოლთა ხარკობამ მეტად შეაწე-
ხა ქართველობა და ფული გააძვირა (იხ. ზემო გვ. 138).

⁸⁾ ბეტიბი უნდა იყოს ბჭითა თრიალეთისა (იხ. ჩემი „Завѣщаніе Ц. Да-
вида Бог.“, გვ. 12; 22 და „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“ გვ. 17

(sic) არის - - არად არა და სამოურებლის - - ზედა და სახლესობასა (?) ერთგულად იყუენით ზ არ შეგეცვალოს დაწერილი ესე თქუენ ტოტიბაისა შვილთა და მომავალთა - - ჩუენსა ერთგულებასა შიგა გკონდეს მკულრად (sic) მამულად "... (წიგაჲ მოკლე). სკუელად: „ქ: მე ბეგასა [ჩემ]ითა კელითა დამიმტკიბია...“

ქართლის ერისთავი სურამელი ბეგა (კრაგოლ ქართლის ერისთავის ძე) სწანს ქცხაში 1240 წლიდამ 1290 წლამდე (ის. I, გვ. 370; 383; 427. მამა მისი კრაგოლ უნდა მომკვდარიყო 1262 წლის ახლო ხანებში (ქცხ. I, 390—392. ის. სკოლა გვ. 141—142).

1266 — 1270 წ. — ამ წლებს (ანუ, კვანებს, ცოტათი უფრო ადრინდელს) უნდა ეკუთნოდეს ადამი № 140 ათონის 1074 წლის ხელნაწერისა, XII—XIII სსუგ. სკელით მიწერილი:

„თვესა დეკემბერსა :ვ: . . . განუწყესეთ საკენებელნი ნიკოლასა ჰეტრიწონელსა მამასა: მოგუცა ეკლესიისა საბურავად :ნ: ჰერპერატი და კულად გამოგზავნა სხუად :კ: და მოვიდა მონასტერსა და მოგუცა პურისათვს დუკატი :მ: და :ბ: ჯორნი ლაგამ-უნაგირითა და კდ მოსცა ეკლესიასავე სხუად დუკატი :იბ: და ხრიაყეფალი ახალი :ნ: ამისთვს დეაწესეთ (ადამი) მე მამამან იოვანე ჯ ყოველთა ძმათა...“ (იგივე ნიკოლას ჰეტრიწონელი ის. იქვე ადამი № 7).

ჰეტრიწონელი მამანი იწოდებოდნენ ჰეტრეპაწონელადც, როგორც სწანს იმავე ადამის წიგნიდამ № 78, რომელიც მე-XIII სსუგ. სკელით არის ჩაწერილი: „თა იენისსა :ით: ალაპი განაწესეთ თეოფანესთვს ჰეტრეპაწონელისა მამასახლისა, ბრძანებითა (იკერიის მონასტრის) მამისა ევგენისითა: მოგუცა ორი ლიტრა სტამენონი და კდ ასი დრაჰკანი სხუად...“

იქვე იმავე სსუგუნის სკელით, ადამი № 128: „ალაპი არს იოანე ფოფხაძისსა, რამეთუ მოსცა ეკლესიასა წყლისა მოსაყვანებლად დრაჰკანი ჰერპერატი :რკ:... და კდ მოსცა ასი ტრიკფლი (?) და ცხენი :ბ:“. იქვე № 141 იმავე სსუგუნის სკელით: „თა იელისსა :ია: ... ალაპი განუწყესეთ ეფეროსინეს ჰოტოსევისტსა, მეუღლესა მიხაელ ჰოტოსევისტოსისა, მოურნისა ჩუქნისა...“ შეიქმნიდნან ორთა სენისკულბრთა დიდთა. მიეცემოდის ერთი ბერძენთა ნათლისმცემელისასა და ერთი დიდსა ეკლესიასა... მოსცა ეკლესიასა (აქ ტარაული ალაგა დატოვებული).

იქვე, იმავე დროის სკელით, № № 146 და 147: „...ალაპი გაოწესეთ (sic) ძმასა ჩუქნსა ოქროპირისა ხარაზსა: მოსცა ეკლესიასა სტამენონი ექუსასი და ჰერპერაა :პ: (№ 147) ამისვე ოქროპირისა ნაშენებნი ზეთისხილნი განუწყესენით სასნეულოსა წრისა ირინეს ხატსა, რა უდ მისსა ვინც სნეულ იყოს, იგი ეურვოდის“ - -

ჰეტრიწონელებად იწოდებოდნენ ჰეტრიწონის მონასტრის ბერები. ეს მონასტერი. პრაფ. ა. ტეგარლის აზრით, არის ახლანდელი ბაჩკოპის მონასტერი, 30 კერს-

ზე ფილიპოპოლიდამ, ქალაქ „პეტრიმ“-ის მხლობდად (Свѣд. III, გვ. XII). ისტორიკი ანნა კომნენა სწერს, რომ ეს მონასტერი აშენებულაო ორის ძმის „პაკურინანებისაგან“ (ibid). პროფესორის ცაგარლის აზრით ეს პაკურიანი უნდა იყოს „ვან-პაკურიან-ორბელიანი“. მაგრამ გიზანტიელთა „პაკურიანი“ უკუაქვიად არის ოდნავ შეტყვევლი ცნობილი გვარის ბაკურიანთა, რომელნიც მოხსენიებულნი არიან 1080 წლის ახლო ხანებს ქცხოვრებაში (გვ. 222; 236) და ხიდასთავის ძეგლის-წერაში: „ყოველთა ქართველთა ნათესავისა მასმინძელი გრიგოლ სეკასტოსი ბაკურიანისძე და უოელისა დასკელეთისა დადი დემესტლიკოსი“ (იხ. დ. ბაქრაძის „Гүрия и Аджарія“, გვ. 213; გახუშტის ისტორია, გამოცემა ბაქრაძისა, გვ. 170, 177; Византийскіе исторіи: Анна Комнена, გვ. 90; 99; 125; 201). — ეს გრიგოლ მოხსენიებულია აგრეთვე გიორგი-მთაწმიდელის ცხოვრებაში (ეკ. მუხ. ხელნაწ. № 170, გვ. 203, 205) და ათონის აღაპეში № № 37; 111 და 130; № 37. „თვესა იანვარსა :კე: აღაპი არს გრიგოლ და აბაზ ბაკურიანისძეთა... მოსცა ეკლესიასა გრიგოლ ორასი დრაჰკანი და ორასი აბაზ“... № 111: თა სეკად, :კე: აღაპი არს აბაზის ბაკურიანისძისა... მოსცა სიკოცხლესა მისსა მონასტერსა დრაჰკანი სტამენონი ექუს თავი :ფე: და კდ შდ მიკვალეებისა მისისა მოსცა მონასტერსა ცხენად და ჯორად საყუდარი :ზ: და სტავრაჲ შესამოსელი. განავწყეთ აღაპი ამას დღესა მიკვალეებისა მისისასა მის მხოლომას აბაზისი ხოლო. და კდ იანვარსა :კე: თავისა ჩემისა გრიგოლისთანა ზოგად... მღღელმან ერისა ზიარებისა შდ სმმენელად ყოველთა სული აბაზისი მოიკეთონ და ყოველთა ძმათა ემა-მალად ულოცონ“. გრიგოლ † 1086 წ., ხოლო აბაზ უწინ მომკვდარა, 20 სეკადემურს.

პროფესორი ცაგარელი გვანწყობს, რომ პეტრიკი და პეტრიწონელი ერთი და იგივე სახელიაო და აქიდაძე ის დასკენაც გამოჭეპოს, რომ „Загадочное досихъ иоръ прозвание извѣстнаго грузинскаго ученаго и философа XI в. Іоанна Петрици (პეტრიწი, совр. отъ Петрицонель) нынѣ получаетъ совершенно ясный смыслъ и значеніе, — онъ былъ, по всей вѣроятности, однимъ изъ братій этого Петрицивскаго монастыря“ (Свѣдѣн. III, გვ. XII). რომ პეტრიწონელი პროფესორი შეტყვევდა, ამას ცხად-ჭეოფეს ჩვენგან ზემო ნახეხება ფაქტები („ქართნიკე“ II, გვ. 76). პეტრიკი ხარისხისა ანუ წოდება (Патрицій), როგორც „ვესტი“ (Вестъ) და არა პეტრიწონელობის მომასწავებელი; ხოლო მე-XI საუკუნის ცნობილი მწერალი იოანე წერილებში წოდებულია: „წა ბური იოანე პეტრიკი, პეტრიკ-ყოფილი“ (ეკ. მუხ. ხელნაწ. № 170, გვ. 236 „სამოსეს“ საბინისსა, სვ. 459), როგორც „ანტონ დიპარიტ-ყოფილი“, ე. ი. ერობაში დიპარიტი ბერობაში ანტონად წოდებული; „არსენი ფარსმან-ყოფილი“, ე. ი. ერობაში ფარსმანი ბერობაში არსენად გადაარქმეული (იხ. ეკ. მუხ. № 170, გვ. 230; 240). სიტყვა „პეტრიწონ-ელი“, გრამატიკულ კანონით წარმოდგება ლექსითგან „პეტრიწონი“ (აქიდაძე „პეტრიწონ-ელი“); სიტუვისაგან „პეტრიწი“ იმავე ნაკვეთით („ელი“) წარმოებული სიტყვა იქნება „პეტრიწ-ელი“ და არა პეტრიწონელი. პეტრიწონი მ-

ნასტრის სახელი, ხოლო პეტრიწონელი — იმავე მონასტრის ბერი ანუ მისი წინამძღვარი, გინა მამასახლისი (იხ. გიდე „ბერი პეტრე პატრიკ-ყოფილი“ № 170, გვ. 251).

თუმცა პატრიკუმულს პროფესორს ყურადღება არ მიუქცევია, მაგრამ დავით პეტრიწონელი მოხსენებულა სკენს „ქრონიკებში“ 934 წლის ქვეშე (წიგნი I, გვ. 310; 311; 334—89) და შეიძლება ეს დავითი იყოს „ბიძის ძე“ კეთილე გრძელისა, რომელიც მონაწილეობდა არტანუჯის კრებაში („ქრონიკები“ I, 127—).

ზემო გამოგვჩნა და აქ საჭიროდ ვრაცხ ჩაუერთო ერთი საყურადღებო წარწერა წერა-კითხ. ხელნაწ. № 1275 in folio, 810 გვ. ხუცუნად ნაწერი, ცნობილისა ქალიგრაფის სემიან კარგარეთელის (XVI საუკ.: იხ. ზემო, გვ. 111) ხელის მომსგავსო წერით. ხელნაწერი შეიცავს ფრიად საყურადღებო კარბადინს თამარ-მეთისას. პირველს გვერდზე ხელნაწერს აქვს შემდეგი წარწერა:

„ქ. ესე წიგნი სააქიმოა: ოდეს რუქანდან¹⁾. სულტანი კარნუქალაქისა ჭართა ზელა-გააქციეს²⁾. მუნით ალაფად მოიღეს: ქე: შრ: (ქრისტეს მიერ) პტრნი³⁾: ქ: ⁴⁾ მისმან (ე. ი. თამარ-მეფის) მწიგნობართ-უხუცესმან. პროტომა. უპერტიმოსმან⁵⁾ და ვაზირთა ყოველთა უპირველესმან. კაცმან გონება მოზაგმან. და საღმრთოათა მსჯავრთა მართლ-მსაჯულმან და კელისა მპყრობელმან უღონოთა და ქურციტამან. ქართულად მათარგმნინა. მე მიწასა მათსა ხოჯაყოფილსა:“

1270 წ. — მტრების სახარება შიომღვიმისა.

შიომღვიმეში დაცულია ხელოვნურად ტყავზედ დაწერილი და წარჩინებული მსატრობით შექმული სახარება ზანდუკითურთ in. 4, 265 ფურცელი, ანუ 530 გვ., ამჟამად თავში 11 ფურცელი და ბოლოს 8 ფურცელი ქაღალდზეა დაწერილი მერმინდელის ხელით.

ხელნაწერს აქვს შემდეგნი საყურადღებო წარწერანი:

ტექსტის ხელათ: 1) გვ-287 ფურც.: „ქრისტე... წუ დასჯი... ცოდვილსა გიორგის, ამის წრისა სახარებისა მწერალსა. ან;—2) გვ-256 ფურცელა

¹⁾ ე. ი. ნურქადინ ქართულთა, ანუ როკედინ.—²⁾ როკედინ დამარცხდა ბასიანს, აზერუმის ახლო 1201 წ. („ქრონიკები“ I, 290—1).

³⁾ ეს სიტყვა უკველად გადამხინჯებულა: დედანში იქნებოდა „ანტონა“ (ჰეონდიდელი) და არა „პატრონი“.

⁴⁾ ანა „გ“ გნიშნაკს [ჰეონდიდელს]. ანტონ ჰეონდიდელი, თამარ-მეფის ჯვარ-მტვარველი და მკაცრად იხ. ზემო გვ. 79—82 და ქ. ცხ. 299—300; „ქრონიკები“ I.

⁵⁾ ამავე წოდებით ანტონი მოხსენებულია თამარ-მეფის გუჯარში (იხ. ზემო გვ. 79).

ზე: „მადლი და დიდება ღმერთსა... განსრულდა წა ესე და ყოველითურთ საწადელი... ოთხთავი... მოვიგე და დავწერე კელითა ჩემითა მე გიორგი სა-წყალობელმან... პირველად სალოცველად სულისა ჩემისათჳს და... შშობელთა ჩემთა და ძმისა ჩემისასა... დაიწერა დიდსა უდაბნოსა მღვმისასა, საყოფელსა წის ღმერთშემოსილისა მამისა შიოისასა; ხოლო ქაორნიკონისა წელნი იუენეს: უ :ე: (ე. ო. 490+78=1270 წელს); წელნი, რომელ გარდასულ არიან დასაბამითგან ვიდრე ჯუარტუმადმდე უფლისა ჩუპნისა ისკო ქესსა ესრედ იცნობების: ქ: ფ: ლ: (ე. ო. 5534 წ.); ხოლო შემდგომად ჯუარტუმისა ვიდრე მოაქამომდე: ჩ: ს: ო (ე. ო. 1270 წ.), ერთრიცხვად ყოველნი წელნი დასაბამითგან ვიდრე აქამომდე: ხ: ყ: ლ:—“ (ე. ო. 6804 წელი; ანუ 6804—5534=1270 წ.);—3) იქვე, მე-257 ფურცელზე: „სახელითა ღმერთსა... და ი, შიო და ევაგრესითა... შევსწირენ... მამისა შიოს ორხთავი სახარებაჲ, სრული ყოველითა განცებითა, კამართა და ხატითა, ზანდუკითა და ბეჭდითა... და ერთი მარხვიანი ეტრატსავე ზედა; ერთნი ზატიანი ეტრატსავე ზედა მე გიორგი... მონაზონმან ხუტესმან... და შემოწყალეს წინამძღუარმან ზოისმე და სასიღმან თავურმან, მოძღურად წოდებულმან და სრულიად კრებულმან მღვმისმან (ღ) :აღაბი გამიჩინეს საუკუნოდ... წინადღესა ხარებისასა... (მერე წვეკა, ვინც არ შესრულდეს ანუ სასარება მღვიმეად გაიტანოს)... ამენ“ (sic). — აქ დასასვლელად ზირნი მოხსენებულნი არიან ზემო დაბეჭდილს გეგმაში № 38, (გვ. 152—153).

აქ მოხსენებულ ეტრატის ხელნაწერთაგან, რომელნიც გიორგი მონაზონს შეუწირავს შიომღვიმისთვის, აქამდე დარჩენილა მღვიმის წიგნთსაცავში ეტრატის სატიკი, უთაბოლო, infolio.

ხელნაწერი შეიცავს სასწინაქსროდ მოკლედ აღწერილს წა შიოს ცხოვრებას (ფურც. 2), რომელიც დიდად საუურადღებოა ჭამისგანთა ქვემო ვებჭდავთ:—2) წა სინოს შემოკლებულს ცხოვრებას (ფურც. 3);—3) კათალიკოზის ანსენის მიერ (1218—1227 წ.) შედგენილს წა ნინოს საგალობლებს კიდურ-წერილობით: „ქებით უგალობს სასოსა ჩემსა ნინოს. არსენი“ (ფურც. 4—12);—4) „ტუფიკონი საეკლესიო წესისა... საბაჲს ლავრისაჲ, რომელი ესე ესრეთ იქმნების სხუათაჲც ყოველთა მონასტერთა შინა პალესტინისათა“;—5) განგება ლამისთევისა (გველა საუფლო დღესასწაულთა);—6) მოთხრობა შემოკლებული საეკლესიოჲსა განწესებისა მონასტერთა იმერულიმისათა;—7) სჯნაქსარი 12 თვეთა;—8) „დაქვეყნა სიბოროტისა“ ანუ შეკლებულთა განქვეყნება, რომელიც წავითხვის მართლმადიდებლობის დღესასწაულს, პირველს კვირიაკეს დიდის მარხვისას; (საგალობლები აღნიშნულთა წითურად სხვა-და-სხვა ნოტის ანუ ხმის-საქვეყნე ნიშნებით, რომლის შესაჯნის სხვა ხელნაწერებში არ შემსვედრია);—9) საკითხავში მოხსენებულნი არიან ბერქნთ და ქართველთა მეფენი, დედოფალნი, პატრიარქნი და ქართველნი კათალიკოზნი, რომელთა სია ჩვენ უკვე დაბეჭდეთ (იხ. ჩემი „ქრონიკები“ I, გვ. 79—81; 145—147). კათალიკოზთა სიაში უგანასწავლად მოხსენებულთა გიორგი (ანსენის შემო

დეკ), ხოლო ქართველთ მეფეებში—რუსუდანი; აქილამ ცხად-ჭხდება, რომ მონს სენებელი ხელნაწერი დაწერილია 1245 წლის უწინ და 1224 წლის შემდეგ; —9) ცხრილი ხუთასეულისა 1172 წლიდან 1224 წლამდე. ბოლოს ტექსტის ხელით წარწერას: „... მე გიორგი, სახელით ოდენ მონაზონ-ხუცესი... ღირს ვიქმენ აღწერად წიგნისა ამის და შემდგომად აღსრულებისა აღმზრდელისა ჩემისა დაესდევ ეკლესიისა მღვმისისა საკსენებელად სულისა მისისა და ჩემისა*...“

ქართული წარწერა აქვს შიომღვიმის კტრატის უთაგ-ბოლო ტიბიკონს (infolio), რომელიც შეიცავს: 1) წა ნინოს დღეობის განკუბას, 2) „ტუფიკონს“ საბას ღებრისას; 3) სენაქსარს (სეკდემბრიდან) და 4) ცხრილს ხუთასეულისას.

1267—1288 წ.—სამი სიბელნი მფუისა დავით-ნარინისა.

გელათის მონასტრის საბუთებში ჩვენ ეპოვებთ სამი პირი ხუცურად (მე-VXII საუკ. ხელით) დაწერილის მეფის დავით-ნარინის: სიგლეხისა № № 139; 678); 1) „დავითარი საბანელისა“, დაწერილი 42 წელს დავითის მეფობისას, ე. ი. 1236—42=1278 წ. (დავით ნარინი „აბსაზთა ქრონიკით“ გამოუდა 1236 წ.: ის. ზე-მო, გვ. 124); 2) დავითარი კეხტირისა უთარილო. ეს სიგელი მიცემულია ისტორიისაში უცნობის „თამარ კენჭელასძის ასულისკან“ მამის, როდესაც ის ცოლად მოუქვანია მეფე-დავითს. —ბროსსკეს გამოკვლევით დავითის ცოლი, უკანონო ქალი მიხაილ პალეოლოგის ცოლისა, დავითს მისთხოვდა 1267 წელს Hist. Gr. I, 579, n. 3; კანკუტი-ბაქრძისა, გვ. 250). ამისგანთ თუ ბროსსკეს ქრონოლოგია სწორია, ეს გუჯარი უნდა იყოს დაწერილი ანუ 1267 წელს და ანუ შემდეგ 1268 წ.—დავ 3) „დავითარი ფიქიფონისა“ უთარილოც, მიცემული იმავე თამარ-დღეოფლისკან, „ემენელასძის ასულისა“.

დავით-ნარინისკან არცერთი გუჯარი არ არის ჩვენ დრომდე მოღწეული, გარდა ჩვენგან ნაპოვნის თეო-ანლისა, (რომელიც ზემო დაუბეჭდეთ, გვ. 128—9) და მით უმეტეს ზემოსენებელი საბუთები ძვირფასი უნდა იყოს ჩვენის ისტორიის ძველკვართაზე. ჩამოთვლილ სიგლებში დასახელებულია მრავალი იმ დროინდელი უცნობი ისტორიული პირები და მათ შორის: ქამომდე უცნობი დედოფალი თამარ. ამ საბუთებიდან (№ 2, 3) სჩანს, რომ თამარ არის იმპერატორის ემპანულის ქალი (კირ-მანუელი, მეფე ტრამპზონისა 1238—1263 წ.) და არა მიხაილ პალეოლოგისა (შეად. ქ. ცხ. გვ. 405). ტრამპზონელის მიხაილ ფანარეტის ქრონიკა გარყნობებს, რომ 1282, აზრილს, მეფე იუკრიისა, დავით, გარემოკრტუო ლაშქრით ტრამპზონს, მაგრამ კერ აილოო, და შემდეგ, 1284 წ., „კირ-თეოდორა კომენიასა, უფროსი ქალი კირ-მანუელისა, დიდის კომანიანოსისა“, გაიქცაო „რუსინ-ტანთან“ (ე. ი. რუსუდანის ძის დავით მეფესთან). ეს ცნობა მოჭყუარ ლეხოსაც. ბროსსკეს შემოუკრება ეს ცნობები, მაგრამ არ იცის, რომელს მათგანს არგუნოს ჯეშმარტუა (Hist. Gr. I, 379—380, n. 3). ჩვენი სიგლები-კი სრულიად ეთანხმება

მისაილ ფანარეტის ცნობას და ამით საბოლოოდ წყდება ეს ისტორიული კითხვა. თუდლორას თამარის სახელი მაუღაი დელოფლობაში (მაშინ მეფეებს ის ჩვეულება ჰქონდათ, რომ სხვა ტომთაგან მოთხოვნილებს დელოფლებს სახელს უწევდნენ: ის ჩემი „ჭირნიკება“ 1, გვ. 211—212). ცხადია, ისიც, რომ ვახუშტის ეს ამბავი აურევია ულა-დავითის ცოლის ამბავთან (ქ-ცს. I, 405; 413; 433; Hist. G. I, 591; ვახუშტ. 150).

წ. დავითარი. საბანძლანი.

სახელითა ღთისათა, (სუენ) დავით ბაგრატიანმან, ძემან სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფის რუსულანისამან, ნებითა ღთისათა აფხაზეთისა, ქართველთა, კახთა და სომეხთა მეფემან, შარვანშა და შანშა და ყრისა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა მპყრობელმან, სასოსა და მფარველსა ხახულისა ღთისმშობელსა მოწყალეობითა მინდობილმან, გულს-ვიდგინე მცირედი ესე სამსახურებელი მათი სალოცველად ღ სახსრად სულისა ჩუენისა საუკუნოდ, წარსამართებლად მეფობისა ჩნისა და ძეთა ჩნთა დღევრძელობისათს: ვიყიდე სოფელი სახანჯლას¹⁾ სულის მწირველთა კანონობის განმზრდელთაგან ნასყიდი. აწ მე უნაკლულითა და სრულითა ფასითა ყოველივე რაც მათ ჰქონებოდა მის სოფლისთანა კანონობესგან ვიყიდე... მივეც ფასი და მუქავა სრული, რომლითა შესჯერდა, სათნო ვიჩინე მოკსენებად დიდს მონასტერს ხახულის ღთისმშობელს, რომელმან აურაცხელნი წყალობანი ყენა ჩემზედა, რათა ყოველთა მარიამობათა დღეთა კანდელაკის კელითა მიიღებდენ ბეგარსა ორმოცდაათ ლიტრა ცვილს, რომელ ყოველთა დღეთა და ღამეთა წელიწდისათა დაუესებელად და მიუცილებელად საუკუნოდ შეუცვალებელად, ვიდრე ქუცყანა ყოფად იყოს, თხუთმეტი სანთელი ეკლესიასა შინა ენთებოდეს, ვითარ მოძღუარს ჩუენს იღარიონს გაუჩენია ხახულისა ღთისმშობელსა და სხუათა ხატთაცა წინაშე ნთებად ადგილთა ღ მივათუალონ კანდელაკს, რათა მისითა კელითა მიიღებოდეს ცვლი ბეგარა; და თუ რა სასაურო საქმე დაუფარდებოდეს მის სოფლის კაცთა ღ იქმნებოდეს ანუ თვთ შინა მათ ზედა და ანუ გარეგანთაგან, მასაც კანდელაკი იურვოდეს, ვითა დიდის მონასტრის საქონელთა მართებს მით წესითა. სხუად არა ვისი კელი შევიდოდეს მათ ზედა და შვლთა და მომავალთა მათთა ზედა, არცა ვისგან რა ეწყინებოდეს, არცა მოძღუართ-მოძღუართა და წინამძღუართაგან და ძმათაგან, არც ჩუენთა კელისუფალთაგან და კარის გასულთა მოსამსახურეთაგან, არცა მექერეთაგან რა ეწყინებოდეს. თუ რა გარეთ სასაური საქმე იყოს, მასაც კანდელაკი იურვოდეს; თუ სოფელშიგან თუ რაჲ სასისხლო საქმე იყოს, მასაც კანდელაკი იურვოდეს... ორმოცდაათს ლიტრას ცვლს სამებელისშელი, საღირისშვილნი და მომავადნი მისნი მიიღებდენ...

¹⁾ ქუთაისის გუბერნიასა და მანჯაში.

ქრისტეს შობას დღეს, ამითა ასითა ლიტრითა ცკლითა — ორმოცდა ათითა საბანელაურითა და ორმოცდა ათითა სამებელასშვილისეულითა. ესე გაჩენილნი სანთელნი დაუესებელად ენთებოდენ. და თუ რაჲ ცკლი მომატებულ იქმნებოდეს, საღამე-ყოვლო სანთელი ხახულის ღწინ-მშობელს წინაშე დაინთებოდეს, ვითარ სიგელშიგან სწერია. სამებელასშვილის საქმესაც კანდელაკი იურუოდეს მონასტრისა წესითა, რომე ბეგარა ცკლი გაგჳჩენია ხახულისა ღწინმშობლის-თვის ორმოცდა ათი ლიტრა, მას აქაჲთ სათათროსა ზე სასევანოსაგან კიდე არა წაეღებოდეს და არც ქუთათისის მეგერგილეთა (sic) და ამირათაგან რა ეწყინებოდეს და არც ვის სხვსგან და კანდელაკისაგან კიდე არც ვისი კელი შევიდოდეს სამებელის შვლს და მის მამულზედა რაც არის... (ეგვლამ ესე დაუმტკიცდით... ტუის მტკელთა და სხვათა... ნუ კინ დააკლებთ). თქუნენ წწინო მღდელთ-მოდღუარნო აფხაზეთისა და ქართლისა ქათალიკოზნო²⁾ უტყუარობით და ამტკიცეთ. დაიწერა სიგელი და პრძანება ესე ჩწინი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩწინისასა ორმოცდა მეორესა (sic) კელითა საწოლისა ზე საქურჭლის [მწიგნობარისა] ნიკოლოზისა[თა] - - - (დაჯანსაგ ჳკლებია).

4.) ღაგმთარი კვახუჩირისა.

ღაწერილი ესე დავსდევ დიდსა და წწინა მონასტერსა ღადისა დაკითვის აღშენებულსა¹⁾ ღეთივ გვრგვანოსანთა მეფეთ-მეფეთა სამკვდრებელსა გელათს წწინო ღთისმშობელსა ხახულისსა წწინე მას ეამსა, ოდეს ინება ღწინ ზღღირს მყო ძლიერისა და უძღვევლისა მეფეთ-მეფისა, რუსუღანისა ქემან ღწინ მეფეთ-მეფემან ემენელას ძისა (sic) ასული თამარ მათსა სახლსა შიგან მათად ცოლად და დედოფლად მომიყუანეს ზე ვითა საკორციელოდ მათ წწინაშე ყოფამან სახელოვან მწყო, ეგრეთვე მათსა მონასტერსა შიგან სწწინო სულისა ჩემისა საკენებელი ზე

¹⁾ აქადამ სწინს, რომ ამ დროს აფხაზეთს კათალიკოზობა ეოფილა (იხ. ჩემი „Архивские Каталиковны“ 1893 г. стр. 12—17).

²⁾ ესეც ცხადი საბუთია იმისი, რომ გელათი დაკით აღმაშენებელის აღშენებულად და არა გიორგი აფხაზეთ მეფისა, როგორც გ. წერეთელმა აღიარა არა-საკმაო საბუთებით: იხ. „Древности Вост.“ т. I, вып. II. დაკით აღმაშენებელს სიკვდილადმ დაკით-წარინამდი გაკიდა ცოტათი მეტი ერთის საუკუნისა ზე რასაკვირველია მასს დროს კარგად ეცოდინებოდათ, თუ ვისგან აღშენებულა გელათი. ჩვენ მრავალი ფაქტები აღნიშნეთ ჩვენის აზრის დამასაბუთებელი: „ქრონიკები“ I, გვ. 144; 202; 246—8; „Завѣщание св. ц. Давида Воз.“ გვ. 23—24; „ქრონიკები“ II, გვ. 72—3, სადაც, 1189 წელს, თამარ-მეფეც მოისესნიებს, რომ გელათი „წამათა ჩემთაგან სრულ-ქმნილი არსო“; სოლო. შწინა თამარისა იყო დიმიტრი და დაკით აღმაშენებელი, და მართლაც გელათი დაიწყო დაკითმა და განასრულა დიმიტრემ (ქრონიკები, I, 246—8).

სამწირველოსა გაჩენა გულსვიდგნე კითხვთა და ბრძანებითა ღმრისა სწორისა მეფეთ-მეფისა დავითისითა და მათთა ვაზირთა კითხვთა და მოწმებითა ვიყიდე სოფელი კვახჭირი მათისა ამირაჯიბის ქობულისძისა ბელესგან (sic) სხვა ყოვლისა მისაცემელისაგან კიდე თორმეტი-ათას თეთრად პატრონთაგან მისთვის ესეთითა სიგლითა ბოძებულთი, რომელსა ესე სწერია, თუ რაი ვის კვახჭირს სიგელი და დაწერილი ჰქონდეს ამით სიგლითა იგი ყოველი გავგვტება და მტკიცე ესე ოდენი და თვთ იგი სიგელი და ბელესგან ჩემთვის მოცემული დაწერილი დავსდევ დიდსა მონასტერსა შინა კითხვთა, მოკსენებით ზე მოწმებითა დიდისა მოძღუართ-მოძღურისა დავითის მწირველისა ანტონისათა, ⁴⁾ დიდისა მონასტრისა წინამძღურისა, პატრონთა მწირველისა იოანესათა, პატრონთა გამზრდელისა ხაპარას მწირველისათა, ⁵⁾ ილარიონ ფაენელისათა ⁶⁾, პე დეკანოზისა ზე ყოველთა დიდისა დავითის ძმათათა ⁷⁾ და ვაჩინე მწირველად ჩემად ღირსი და პატიოსანი კანდელაკი იოანე და გამიჩინეს ალაჰად ღლე მეორე მარხეჲთა კვრიაკე სანთლიანი და ყოვლითურთ უნაკულლო, და გაუჩინეთ სახლნი პაპოსელნი (sic) და ტრაპეზ-საჯდომნი, ვითა წესია და მიუთვალე სოფელი კვახჭირი და შესუთეს ერთი გლეხი პატრონთაგან ბოძებულთი ⁸⁾ კვედუროსძე და საღვნედ ფარსმანაყანევს ციბალასძე მწირველსა ჩემსა იოანე კანდელაკსა; ვიდრემდისცა ცოცხალ იყოს, ამას ალაჰსა ჩემსა უნაკულლოდ გარდაიცილდეს მღვდელთა, დიაკონთა და ყოვლისა სავესებისა ეკლესიისასა ლოცვებითა, წირვითა, სანთლითა, ვითა წესია დიდისა მონასტრისა ალაჰთა და მერმე ტრაპეზს მოძღუართ მოძღუარსა, წინამძღუარსა, დეკანოზსა და ყოველთა ძმათა კეთილად ნუგეშინისცემითა და განსუცნებითა.—და შემდგომად მისა, თუ გაზრდილი იყოს მისი ღირსი, მოძღუართ-მოძღურისა წინამძღურისა, დეკანოზისა და ყოველთა ძმათა კითხვთა, ბრძანებითა და გამორჩევითა იგი აჩინონ; და თუ მისი გაზრდილი ესეთი არცინ იყოს, ვინც სხუა ესეთი იყოს, რომე მონასტერს ემსახურებოდეს, ყოველთავე ძმათა გამორჩევითა და ბრძანებითა იგი იჩინებოდეს. ესე ჩემგან სასოებით და დიდითა გულსმოდგინებითა მოგონებული და ქმნილი წესა დიდსა მონასტერსა გელათს შეწირული და ჩემგან ჩემითა ოქროთა ნასყიდი, რისაგან და ეამისა შემოღლებითა შემოცეალოს ღლე ალაჰად გაჩე-

⁴⁾ ეს დავით-აღმაშენებელის მწირველად, როგორც გელათის მაშენებელისა.

⁵⁾ ისტორიამ ირ იცის, ვინ არის ეს თამარ, „პატრონთა გამზრდელი“; „პატრონთა მწირველი“ იოანე უნდა იყოს დავით მეფის და დედოფლის თამარის მწირველი.

⁶⁾ ფაენელთა გარი ქართლს ერისთავობდენ: ის. ჩემი „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“ გვ. I; 1—2; „ქრონიკები“; II, გვ. 98;—100—2; 127—8; 141—2.

⁷⁾ „დიდის დავითის ძეგად აწოდებან დავით აღმაშენებელის მიერ სარწო-სა-ზრდელით დაწესებულნი მონაზონნი (ის. ამაზე ზემოთ თამარ-მეფის სიგელი, გვ. 73).

⁸⁾ ქცხსაგ (გვ. 407—410) ქმოწმობს, რომ შესუთია ერთ-ხნობით იმერეთს კარა.

ნილი და სამწირველო კვახჭირი⁹⁾ და მესხეთს გლეხი ერთი კვედუროსძე და სლანე(დ) კუპრასძე შენ, ყდ წო ღის მშობელო ხახულისაო, ძისა შენისა მგმობართა და მელახურესა თანა დასაჯე და თვთ შენ ყდ წისა მგმობართა ნისტორის ზე ორიგენისთანა, ზე ყთამცა ბრალთა ზე ცოდვთა ჩემთათჳს იგი მისცემს სიტყუასა ღმერთსა დღესა მას დიდსა განკითხვისასა. ოსეთისა ზარადხოვნისა¹⁰⁾ მწიგნობარსა დაბნედილისა (sic) კელითა დამწერია: —

II) დავთარი ჯიქეფონისა.

„სახელითა... მე თამარ დედოფალმან, სულ-კურთხეულისა ზე სანატრელისა მეფისა რუსუდანისა ძისა, ყოველთა მეფეთა მეფისა დავითის ცოლმან და ემენელასძისა ასულმან, ვიყიდე სოფელი ჯიქეფონი ცოტენ გარაყანისძისაგან, მისგანაც ნასყიდი და ნასისხლი ამა ქუეყანისა¹¹⁾ დიდებულთა და აზნაურთა და მისთა მესისხლეთა და მოსამართლეთა ყოვლისა დაკდომითა უსარჩლელი და მოუდევარი ყოვლისა ადამიანისაგან და შვეწირე და მოვაკენე ყდ წსა ღთის მშობელსა ხახულისასა, დიდსა მონასტერსა (გელათს) საუკუნოდ სალოცველად და სააღაზოდ სულისა ჩემისად, ვიდრემდისცა წა ესე მონასტერი ეგოს. და გავაჩინე აღაპი სანთლიანი და დღე სეკდემბერსა ოცსა ღთისმშობლისა შობაი ზე ყთა დღეთა ტრაპეზსაზუნდა სახელდებით მოვიკენებოდეთ. — ესე ჩემ თამარისაგან დედოფლისაგან ნასყიდი... ღვთის სწორისა რუსუდანის ძისა მეფეთ-მეფისა ბრძანებითა და დაკდომითა... ნასყიდი სოფელი ჯიქეფონი თორმეტი გლეხი მისითა მიწა-წყლითა ზე მიმდგომითა, მთითა, ბართა... ზღურითა... (შერე წყეა-კრულვა სწერია, ვინც შესცვალოსო).

1280 წ. ნაყუპიბი სამღვდელო კრების ძებლისა.

სინოდის განტორის მე-XIII საუკუნის სქლით სუტურად გადაწერილს ნუსხაში № ტნგ (№ 507) ჩვენ ვიპოვეთ აქამოდე არცნობილი მეტად საყურადღებო ნაწიკეტი სამღვდელო კრების დადგენილობისა, რომლის თაკი და ზოლო დაკარგული უოფილა მე-XVII საუკუნეშიც, როდესაც გადაწერილა ეს ნუსხა.

კრება შემდგარა, როგორც საგულისსმებელია, თფილისში ყველა ქართველ ეპისკოპოსთაგან, რომელნიც მეფეს სწერენ: სანამდი ჩვენს თხოვნას არ აღგვისრულეპ, მანამდი არ მოეშლით კრებასა, რაც უნდა ძალა დაგვატანო, კელესიებს და-

⁹⁾ კვახჭირი სუთს კერსზე ქუთაისიდამ.

¹⁰⁾ „ზარადი არს ზუხის (ე. ი. რეინის ქუდის) ვაჰკაჲ (საზა). ზარადხოვანი უნდა იეოს ხარისხოვნების მაჩვენებელი.

¹¹⁾ „ამ ქუეყანად“ უწოდს იმერეთის სამეფოს.

გეტო, მიროსს არ მაქნებთო და სს. სოლო თსოკხა კრეპას იმაში მდგომარეობს, რომ შეფისაგან სანუკრად ტანუელი და ერისკაცთაგანაც ძალადობით მიტაცებული საეკლესიო მამულები ეკლესიასვე დაუბრუნდესო და სს.

სამწუხაროდ, ამ ბეგლის ნაწილებს თარიღი არა აქვს და სმაბეული რჩება ის, თუ რომელი მუფე და რა გარემოება აქ გულისხმებული, ანუ როდის, რომელს სანუკრებს და წელს უოფილა ეს კრება.

შინაარსიდანა სჩანს, რომ კრება უოფილა შემდეგ თფილისის ქალაქის სწარსოთაგან დაბრუნების, ე. ო. შემდეგ 1122 წლის (ახ. ჩემი: „Завѣщаніе г. ил. Давида Воз.“, გვ. 20—21 და ქ-ცხ. I, გვ. 259); მუფე, რომელსაც სწორედ, უოფილა „სამეოც-და-მეათეთსმეტე შეილი თქუწნთა (ე. ო. ბაგრატიანი) გუართინა“. თუ დავით წინასწარმეტყუელიდამ ვიანგარიშეთ, 76 მუფე იყო ბაგრატ IV (ქ-ცხ. გვ. 236), სოლო თამარ-მუფე იყო მე-81 (ქ-ცხ. I, 306). მაგრამ ბაგრატ IV-ის დროს თფილისი სწარსთა უწართ და თუ ბაგრატ არა თუ არ სდევნიდა ეკლესიას, არამედ აქნებდა და ამოღბდა მთ, როგორც მას ამოწმებენ აურაცხელი ნაშინი.

ჩვენის აზრით, აქ მოსსენებული მუფე უნდა იყოს დიმიტრი-თავადაბეული. ახ ამისი საბუთები: 1) ბეგლში მოსსენებულია: „სუფა ვინ უაღნობის მიზუნს შე-მოიღებსო“, ე. ო. ბეგლობის მიზით თავს ნუ იმართლებსო, სოლო მხელა ბეგლობა და ხარაჟობა იყო მონგოლებს დროს (ქ-ცხ. I, 386 და უკოლ გვ. 133); —2) აგრეთვე ბეგლი ამბობს: „ავიდა, რომ მზავლნი კადრებენ ჟამის ძნელ-ბედობასა და სსჭირობასა“, რიცა იმავე ხარაჟობის დროს გაიჭიანებს; 3) მაგრამ ყველაზე მტკიცე საბუთი იმისი, რომ უკომსენებული კრება იყო დიმიტრი მუფის დროს, არის მოწმობა თუთ ქ-ცხისას (I, 414—415), სდაც ცხადდ აღნიშნულია „ბეგლში“ მოსსენებულა ცნობები: „მთავართ იყუეს კელის შეხებად სუფართა და მოსასტერთა, მიტაცებად სოფელთა და აჯარავთ... დღა-თუ ამათ უწესობათა დღად ამხილებდა ნიკოლოზ კათალიკოზი და ნიკოლოზ მსწუჟურელი, ჟუნსშერისიკე, არა-ვინ უურად-იღებდა სიტყუათა მათთა“... მუფის ზნეობითად განსრწნილობასთან ეს გარემოებაც იქნებოდა მიზეზი იმისი, რომ „ნიკოლოზ კათალიკოზი... ამხილებდა (მუფეს) მრავლად ჭ რა კერ დაარწმუნა, დაუტევა კათალიკოზობა... ჭ წარიდა მამულად თვსად“ (ქ-ცხ. 418. შეადარე ესეთივე აზრა ულუ-დავითზე ქ-ცხ. 402).

რადგან მერმინდელ დროინდელის მუფეებში ანტონთი არ უოფილა ქრისტიანობას და ეკლესიის ორგული, ამისგეომ თითქმის დაჭეშმარიტბით შეგავიღბდა დაჯასკნებთ, რომ „ბეგლში“ მოსსენებული კრება უოფილა დიმიტრის მეფობაში, და სწორედ ამ კრებას იგულისხმებს უკომსენებული ცნობები ქ-ცხისას (გვ. 414—415). ნიკოლოზის გადადგომა იყო 1280—1282 წლებში.

ისევე შესანიშნავად ღიდად გამოსაუყენებელი, რომ ამ დრომს ბეგლი მოსსენებებს „ჭართლს-ცხოკრებას“, და ესეც სომ ასალი საბუთთა იმისი, რომ 1280 წელს ჩვენს მიტაცან თამარ-მუფისმადი შედგენილიც უოფილა და სკეითსაჯად გაგრცვლებული.

- - - - - გზით (გვედრებთ) და ვრევთ კარსა მოწყალეობის თქუწნისასა, მოიწყინეთ კრტინეა ჩუწნი და სიგლახაკე და უქონებელი - - - ქუ

რივად და ობლად დასხმულნი ეკლესიანი ღთისანი, შეიწყალენით განშიშუ-
ლებანი, სიმაართლით შემოსენით, იკსენით დაწუნებული, უსაჯეთ სამართალი
მართალი, რათა მართალთა თანა ეწესნეთ და იკსენით უპატიოებისაგან მწა-
რისა, ვითარცა იტყვის წინასწარ-მეტყულის პირითა: „უფალი (ო^ა) საბაო,
ღ^ი წ^ა ი^ბლოისა, რომელმან გამოიყუანოს პატიოსანი უპატიოებისაგან, ვი-
თარცა პირი ჩემი (წ^ა) იყოს, რ^{თა} (რომელთა) პ^{ლი} (პარკელი) არს თავი
სჯულისა და ეკლესიათა მცხეთაი (sic). და უკეთუ თავსა ჯერეთცა ნედლსა
ესრეთ ეყოს კელფერკ თით-ათით (bis) მწუტრვ^ლმან (მწკპკპაღებამან) რამცაღა
ინაყოფეს. კ^დ იტყვის: „ალუთქუ და აღუსრულე ო^ა (უფალსა) ყ^ი (ყოველი)
აღნეთქუტში (sic) შენია“; და „უმჯობეს არს არა-აღთქმა, ვიდრე აღთქმა და
არა აღსრულება“. სრულ ყ^ვ (ყავ), წ^ო (წმიდაო) და ქ^კ (sic) ¹⁾ მოსილო
მეფეო, ბრძანებული ესე თქუტნი; სიტუჟანი საქმით სრულ ყუტნით, მოაღე-
ბინეთ სიგლები და ნიშნები ყუალ^ა (ყუელაა) ყუალ^ას (ყუელაას) ვის ვის-
თვსცა გიბოდებია ²⁾. არა თუ ჩ^ნთს (ჩუჭნთვს) რაჟამე და ჩუტნისა შეტენი-
სათვს ვიწყინებით, მაგრა სამლოდ წერილსა საღმრთოდეე კამს ქონება და
მიყენება და თვთ საყდართა ქონებ^აი (sic) დიდათ უფრო თქ^ნნი (თქუტნნი)
ქონებ^ა (sic) ³⁾. აწ თუ ერთხელ საჭურჭლესა თქუტნსა შემოდებული და
ერთგზის თქ^ნთს (თქუტნთვს) გამოძღუნებული თ^ლთა (თუღათა) და მარგა-
ლიტთა ზ^ეჭურჭელთა ოქროსა (ღ^ე) ვეცხლისათა თ^ა (თანა) რამე მცირე ანუ გი-
ნა დიდი საჭურჭლესა შინა თქუტნსა მდებარე გამოიღოს ვინმე, ანუ თქუტნვე
გამოგწიროს, ანუ წარაგოს, რ^ადმე (რაჟადმე) ნიჭნიმცა მიანიჭნით, ანუ პა-
ტიენი და ქებანი აღუარენით? არამცა უფროს რისხუტულ და პატიჯებულ
ყუტნით? ღ^ა თ^ს (ღათისათვს) შეწირულთა ადგილთა გაცემის ვაზირი მა-
წუტველი, მაქმნველი ზ^ე მნებებელი გაცემისათვს, ვითამცა არა ღ^აგან (ღათის-
გან) რისხუტულ იქმნეს? ვინცა იკადრებს და გინა აქნეს? ვითა კეთილის მა-
მოქმედებელსა კეთილი ნიჭი მიენიჭების ღ^ა მ^რ (ღათისა მიერ), ეგრეთვე ბო-
როტის მიზეზი ბოროტსა მოისთლ^ბს (მოისთუღებს) ღ^ა მ^რ.

ვიცი, რომ მრავალნი კადრებენ ჟ^{ისა} (ჟამისა) მწელბეად^ას და საქი-
როობასა, მარა ამის უძნელბედესნიცა ყოფილ^{ან} მაშინ ეამნი, ოდეს დიდი
კათოლიკე ეკლესია შენებულა ⁴⁾, ჰასრე რ^ადმე (რომე) კაფრამირ ⁵⁾ დაჯდომილ^ა,

¹⁾ რას ჳნიშნავს ქარაგმიანი „ქ^კ“ ჩვენ ვერ მივხვდით.

²⁾ ცხადია, თვით მეფეს გაუტია საჩუქრად ერისკაცებზე საეკლესიო მამულები;
სამღვდლოებას; უთხოვნია მეფისთვის მათი დაბრუნება, მეფეს სიტუჟა მიუტია, მაგ-
რამე საქმით არ აღუსრულებია დაპირებული და ამისგანა შემდგარა კრება.

³⁾ ე. ი. ეკლესიის საჭურჭლესა უფრო მტკიცედ უნდა იქმნესო დატული, კად-
რე სამეფო განძია.

⁴⁾ მცხეთის ეკლესია 1020 წელს აღშენდა (ქრონიკ. II, გვ. 34).

⁵⁾ „კაფრამირ“ გადაძახისხუებულია სიტუჟისაგან კაფარ ამირ. კაფარ, თფილი;

თფილის ჭაღჭი სპარსთა ჭკონება და თვთ არამცა მიზეზი არეინ კადრა საყ-
დართაჲ ქენისა (ქუტყენისა) ქონებისა და დარღუტვის მნებებელმუნ⁶⁾. ყი (ყო-
ველი) დრკულ მავალი მიზეზებდ მზაო (მზა არს), მავრა ნუ მისცემთ გზასა
მეტყუტლთა ესე ვითარისა (ჯრასა) მტყუტლებისასა.—

სამოცდა მათხუთმეტეა მუღნი კართ თქუტნთა გურათანი⁷⁾ და რლი (რო-
მელი) მეფე თქუენ ოდენთა ქირთა, ლუაწლთა და განსაცდელთაგან არა კსნი-
ლა (კსნლჲ), ვითა ლა (დმართსა) თქუტნსა მკსნელსა თქუტნ უკსნისართ; და
არცა რომელსა მეფესა თქუტნგან უფრო ღის (ღვთის) გზის დაქირვა ჰმარ-
თებია. ამ სამოცდა ათხუთმეტთა თქუტნთა გარდასრულთა მეფობჲსა შიგა
უფროსი და უმრავლესი ქი (კამი) ამისგან უძნელესი და უბორტესი ყო-
ფილჲ, ვითა ჭართლისა ცხრბჲ გამოაჩენს⁸⁾. რომელსა დიდებულსა ანუ აზ-
ნაურსა, ანუ დარბაზის ერსა, ანუ გლესსა აქუს სიგელი თქუტნთა გუართა-
გან ბოძებული და თუ ვის აქს (აქუს), არაეინ დაჰმალდეს, რად არა-ეინ გა-
მოაჩენს, რომე საყდართა სოფელი ვის ზედა გაცემულ იყოს ღეწეროს თვნიერ
ამისსა რომე თქუტნ გაციემიან და გიბოძებიან სიგლითა. ესეც იუწყოს
წნ (წმიდამან) მეფობჲმან თქუტნმან აწ შეკრებულისა ამის კრებისაგან წე-
სი სახლისა და პალატისა თქუტნისა ესე ყოფილჲ: ვინცა ვინ დაკრულვილჲ
რათაცა მიზეზითა და საქმითა, თქუტნ მიერცა შერისხულჲ, მამული დასქირ-
ვია და ლაშქართა შიგან არ შეშუტბულჲ. აწ თუ ვის დაჰკრძლდეთ, გამო-
იკენებს თქნს (თქუტნსა) დარბჲზსა და თქუტნთა ვაზირთ მოჰმართებს; ბრძ-
ნებისა და კაცს (ჯღს) უბოძებთ, ჯრი (ჯურია) დასწერო, გაწყრომისა და პა-
ვალ გაკდის ნაცვლად.—ესე უწესო წესი ნულაროდეს იქნების, ნუც დაღუტ-
მართების. ვისაც დაჰკრულვდეთ, თქუტნც შეჭრისხედილი და კრმლითა თან
უდგეით სჯულთა და წესთა სამღვდელთა სღათა (საღმრთოათა) წერილთა
მოძღურებისა-ებრ. თუ თქუტნს მეფობჲშიგა არ შეჰკავშავთ საყდართა და
მონასტერთა და არა უბოძებთ კელთა მათთა საქონებელთა, ვინცალა დაუურვა,
ანუ ვინცალა ჰკადრა თქუტნთა სიგლებ-ნიშნებთა გატეხაი (sic)? ოცდვა ეგრე

სის ემირი, იყო მე ემირის აღისი, რომელმან მცხეთას მაჰუღები წაართვა, ხოლო
ჯაფარისგან კათალიკოზმა მეღქისედეკ დაბრუნა, როგორც ამას მოგკითხრობს მი-
სი სიგელი, 1020 წელს დაწერილი (იხ. ზემო გვ. 31—35; „ჭრთიანიკბა“ I,
203—8; ქ.ც. I, 222). ისიც ცხადია, რომ 1020 წელს აღი მკვდარი უოფილა
და ჯაფარ ემირად მჯდარა.—შენიშნები № 7—8 ნაჩვენებია ნიშნით უღუ-დავითაი.

⁶⁾ კრებას სახეში აქვს გზის მეღქისედეკის სიგელი (იხ. ზემო გვ. 31—35).

⁷⁾ წინასწარმეტყველ დავითიდეგან ბაგრატ IV იყო 75 მეფე, ხოლო თამარჲ
მეფე 81 (ქ.ც. I, 306). დავით აღმაშენებელი—78 (ქ.ც. 240, ხოლო მარიამ
დედოფლის კარანტი—72 (იხ. გვ. 271). ეკლეს. მუზ. № 131-ით—71 (გ. 233).

⁸⁾ აქაღამ სჩანს, რომ მე-XIII საუკუნეში „ჭართლის ცხოვრება“ აღწერილი
ყოფილა (ალბათ თამარ-მეფემდე) და ამავე სახელით ცნობილი.

(ეგე?) ბრალი (ბრ'ლი) და ცოდვაი (sic) არა არს, ვითა ცოდვის სახედ და იგავად დიდებ'ა მომავალთა და ყოფადთა ჟ'თა (ჟამთა) და კაცთათჳს მისათხრობ'ა მოსასენებელად. არღარავისგან გუაქუს პატივი: არც სჯულსა ზ' არც ებისკ'თა (ეპისკოპოსთა), არც მონაზონთა, არც ხუცესთა, არც შ'ლდელთა, არცა მიჰრონსა, არც ქორებისკოპოსთა; — ყულა ყულ'მს უპატიოდ, შეურაცხად, გინებით და ბასრობით ვჰყავთ. რად დაქსნით წესსა საქებელსა? რად უპატიო ჰყოფთ პატიოსნებასა და საკრძალ' მობ'მსა ამის სახისა საქმისასა? რომელი მეფე იქნების უპატიო მყოფელი, შეურაცხად მაქსენებელი ებისკოპოსთა და მონაზონთა?

თქუენ საყმითგან ღოჯ (ღვთავ) სწაგულენი ხართ და სღ'ნი (საღმართონი) წერილნი ზეპირით უწყნით. რომელთა (რ'თა) საქმეთა მოქმედი მეფე იქნების, ანუ რომელთა იყუბდრების, რ'ანიც (რანადა) პატივნი თქუენთა გუართაგან ზედ სხმიან ებისკოპოსთა და მონაზონთა, მასვე თქუენგან ვიღირსებოდეთ, და თუ თქუენ უპატიოდ გყავთ, ვინმცა არა შეურაცხ გვყუნა? ვინმცა არა გუაგინნა? ვინმცა არა უპატიოდ ზ' ავად დაგვკადნა? თვით (sic) პირად - - ამას გუტუბნებან მქონებელნი და მნებებელნი საყდართა და მონასტერთა საქონებელთა ქონებისანი: აპატრონი არ გუადებინებს და არც წაგვღებს, რ'ლს (რომელს) სიგელით უბოძებია და თქ'ნ (თქუენ) არ დაგიდებთ (sic) და არც გუტმართლებით დადებინებ'მს (დადებინებსა?) ქრთამს მოგვემოა - ამ საქმეს თქუენვე სწამლეთ და დასდევით ემპლ'სტრო საკურნებელი. ნუცა ვინ ყალნობის მიზეზს შემოიღებს: რაც საყდართა საქონებელთა ყალანი ჰმართებს, მისნიმც მზლუპლნი ვართ ზ' არას უკუვადგებით და თქ'ნს თქ'ნნი თქ'თაგან განაღამც გამსახურებდით ძალისაებრ და შეძლებისა ჩ'ნისა. ესე ამის კრების აწ შეკრებულის ძალი ყოველთა შორის საცნაურ იყავნ. წ'სა და თვთმპრობელსა მეფეთ მეფობმსა წინაშე, რომელ თუ ღმერთი გურისხავს და მიუდრეკელი და წ'ა გონებ'მს თქუენი ცოდვათა ჩუენთა სიმრავლისაგან მიდრეკების ზ' ესე რაც გვკადრებია და მოგვკსენებია არ დაგვეურვების ჩუენითა წესთა, რაჲცა დაგვკირებია, მისნი მქნელნი ვართ: არცა მიჰრონსა განვჰკსნით, საქართუპლოს ეკლესიათა დავჰბეჭდავთ, ხუცესთა დავაყენებთ, წირვსა და ნათლვსა და სამკურდროთა ზიარებისაგან, — თვნიერ ამისსა ქნისა სხვსა ღონისა ყოვლისაგან უღონო ვართ. და ნუ თუ ამისითა ქნითა სხუაჲ სჯულთა და სხვას ცდგ'თაგან (ცოდაჰთავის) მეფობ'მსა თქუენსა საწყინო რაჲმე შემოუვიდეს და სჯულიცა ჩუენი დაქინდეს. ეზომის კანდიერებისა და წყენა-კადრებისათჳს ვითა საშინელისა ღთისა საშანელეობათგ'ნ ვძრწით და ვიზიშვთ, გარნა სღ'ანი (საღმართონი) სჯულნი მეფეთაცა ზედა მთავრობ'ად ბრძანებლ'ან და სადა ღმერთი დაგუქირდების, მუნ ყ'ავე (ყაგვესაგე) შეურაცხ ვჰყოფთ, და „მათნებელი კაცთა, ქრისტესცა მონა არვიყოა“, წ'ა მოციქული ჰავლე ბრძანებს.

აწ აქა შეყრილნი და გაუყრელნი და მომლოდენნი ამისისა დაურევებისანი ყოველნივე აქა ვართ და ვილოცავთ წმიდასაჲ - - - (მეტე აზ' აზას).

1280 წ.—ამ წლის ახლო სანებს უნდა ეკუთნოდეს შემდეგი წარწერა ღურჯ მონასტრის სამრეკლოდასა, რომლის პოლეოგრაფიულად ბ. იაკობიკისკას გადმო-
ღებული პირი ჩვენ გვაქვს: „ქ. აღიდენ ღნ ძლიერი და უძლეველი მეფეთ-მეფე
დიმიტრი. მე მიწა მეფობისა მათისა უღირსი მღელელი და ჯუარის მტკრთველი
აბრაამ ღირს ვიქმენ აღშენებად [სამრეკლო ესე] საღიდებელად მეფობისა მა-
თისა და სალოცველად სულისა ჩემისა ჳ მისა ჩემისა ა - - - შეივედრენ ღნ
და ყდ წნ მშობელმან მისმან. ამინ ქს: [უეთ]. ეს ქარონიკონს საეკლავა და
ძღუესდა სწანს. რადგან აბრაამ, მოძღვარი მეფისა და „ჰქარ-მტკრთველი მეფისა“
(იხ. ქ.გ.ს. I, 418) კათალიკოზად დაჯდა 1282 წლის ახლო სანს (ქ.გ.ს. I, 418),
ამის გამო სამრეკლოს აღმენებას უნდა ეკუთნოდეს 1282 წელზე ცოტადენ უწინ-
დელ დროს.

1289 წ.—სიზმლი წის მფის დიმიტრი თავ-დადებულისა.

სიონის გუჟგებუა ჩვენ ვიპოვნეთ ტუაჟე ცუდის სელათ მსედრულად დაწე-
რილი სიგელი (№ 16), მიცემულა დიმიტრი მეფისკან წამების დროს, ე. ი. 1289 წ.
(დიმიტრი აწამა 12 მარტს, შაათს; და მართლაც 12 მარტს შავათი მოდიოდა
1289 წ.: იხ. ქ.გ.ს. I, 424, Hist. G. I, p. 606—607). ისტორიაში უცნობა
პირი იოანე ანსელ მოთავაზებისკოზოსი „და თორმეტა უდასნათ არქიმანდრიტი“
(ამ სარისხითვე ანსელნი მოხსენებულ არიან „ქრონიკები“ I, გვ. 293) ჭმოწ-
მობს, რომ სიგელში მოხსენებული სოფლები შეწირული ყოფილა დავით-მეფისკან
(დაშას ძისკან) და სელასდა შეწირულა დიმიტრის მიერ.

„... ჩუენ მეფეთა მეფემან დიმიტრი წამებულმან წარსამართებელად სუ-
ლისა ჩუენისა როდეს საქართველოს ესნისათვის ვიწამე მოძღურისა ჩემისა
ბრძანებითა და გავაჩინე სიონისა ღრთისა (sic) მშობელს ვერაზედან ქა[-ნი]
(ქარკასლანს?) აღვაშენინე და შევწირე ვერის კეკსა ვანანი სოფელი, ღილოსა
ახაკოქვი? მისითა შესავალითა. სამსა აღაპსა მიეგემდენ (მაზემდენ?) და გარდა-
იციდდენ: შობასა, მიქუმასა და სულისა წსა მოვენასა; და ვინცა დამაკლოს
წამებისათვის ღმერთსა მისცეს პასუხი განკითხვისა დროსა ჩემისასა“.

ზედეკ მეტად ღამაჩის მსედრულათ:

„ქ. ესე ვითა ძლიერსა და უძლეველსა მეფეთა მეფეს დავითს სამწირვე-
ლოესა ბოძებითა შეუწყალეზია იოსების ძე გიორგი და მეფეთა მეფესა და მო-
წამესა დიმიტრი მეფესა,—ღიდებულ ყავნ ღნ სული მათი,—მწირველად გაუ-
ჩენია, მე მათი მიწა მლოცველი, ქეს მიერ ანჩელ მთავარებისკოზოსი და ათორ-
მეტთა უდაბნოთა არქიმანდრიტი უნდოი იწენ (იოანე) კანონითა მტკიცე ყყოფ,
შემძველებელნი ამისნი იყავნ კრულ, წყეულ და შეჩუენებულ... ამინ“. ბო-
ლოს სეკულად, ღამაჩის სელათ. მსედრულათ: „მეფეთა მეფე დიმიტრი ვამტკი-
ცებ“. სათაური სიგლისა, მე-XVI საუე. სელათ წარწერილი: „ლილოსა და ვან-
თის კელმწიფისკან სიგელი“.

1292 წ. — ბროსესკან გადმოღებულს კობერის ტაძრის წარწერას (Rap. IV, 136—7) ჩვენ ასე ვკითხულობთ: „ქრონიკონსა: ხყვე: ქ. მოწყალეობითა ღმერთითა ყოვლად წმიდისა შენისა ღმერთისმშობელისაათა მე შაჰანშა-მანდატურთ უბუცესისა ძემან, ბერმან გიორგი, შეწვევითა ამუჟის ყოვლად წმიდისაათა--- ქუეშეთ კარის ბკითურთ დაღეწილინ ზელა“ - - -

1295 წ. იქვე მეორე წარწერა: „ქრონიკონსა: [ხ]ყეთ: ქ. მოწყალეობითა და კაცთ-მოყვარებითა შენ ღმერთსა და მაცხოვრისა ჩუენისა იესო ღმერთისა ქრისტესითა და შეწვევითა ყდ წრისა მშობელისა შენისათა, მე უღირსი შაჰანშა-მანდატურთ-უბუცესისა ძე მკარგრძელი და თანამეცხედრე ჩემი ათაბეგისა და ამირსპასალარისა სადუნისა ასული ვანენე ღირს-ვიქმენით აღშენებად სამრეკლო-სამარხისა ამის ჩუენისა იწროებასა შინა დიდსა ჟამთასა სადიდებელად სახელისა შენისა წმიდისა და სახსრად და სალოცველად სულისა ჩუენისა. შეიწირე, მაცხოვარო ღმერთო, ვითარ გ[უაქუს] სასიებაჲ ღმერთო(თა)ვე სატანჯველთაგან განგუარინენ, ღმერთო ქუათა უნდებსა მოხედავთ, არამედ სასი-ებითა გულსმოდგინებობასა“.

ამ წარწერებში მოხსენებულნი არიან მხარგრძელნი: შაჰანშა და მისნი ძენი მხარგრძელი (სახელად არის ხმარებული და არა გუარად) და გიორგი ბერი. შაჰანშა, ქ-ცხებით შანშე I, ზაჰარა II ამირსპასალარის შვილი, სჩანს რუსუდინის და უღუ-დავითის მეფობაში (ქ-ცხ. I, 349; 371—2; 398; 403) და მისნი ძენი ზაჰარა III († 1261 წ.) და ივანე II მანდატორი (ქ-ცხ. I, 398; 403; 409; 319); ივანეს ძე შანშე II, ანუ შაჰანშა ცოცხალი იყო 1295 წელს (ქ-ცხ. 428; 432 და სხ.). შანშეს მის მხარგრძელის ცოლი, ვანენი, სადუნ ათაბაგის ქალი, ქ-ცხ. შაჰანშა არ სჩანს, მაგრამ თვით სადუნ ათაბაგი მანკანბურდელი ცნობილია (ქ-ცხ. I, 389; 409—11); სადუნი მოკვდა 1282 წლის ახლო ხანს (ქ-ცხ. I, 418 და Hist. G. I, 597). ბროსესკი გამოკვლევა და მხარგრძელების გეოგრაფიითი შტო ის. Addit. 362. კობერი და ამუჟა მშინ ქართველთ სოფელი იყო, აწ გასომხებულნი.

ფრასა: „სამრეკლო-სამარხი ჩუენი“ ჭინჭანს, რომ სამრეკლო სამარხიც ეოფილა მხარგრძელთა; სამრეკლოს ქვეშ ბეგრან სჩანს საფლავები; ხოლო ფრასა: „იწროებათა შა დიდსა ჟამთასა“, იგულისხმებს მონგოლთა ხარაჯობას (ქ-ცხ. I, 386 და ზემო. გვ. 133; 164; 166).

1296 წ. — ამ წლის ახლო ხნებს ეკუთნის გარეცხილს ტკაჯი (შალექსტუე) დაწერილი გუჟარი, რომელშიც მოხსენებულია ფრად ცნობილი ისტორიული პირი ბეკა სურამელი, ძე გრიგოლისა (ის. ქ-ცხ. 370, 383, 420).

„სახელითა ღმერთსა, მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა, | მეოხებითა ყდ წმიდის ღმერთის მშობელისა | და მარადის ქალწულისა მარიამისათა, ძლიერებითა | ცხოველსყოფელისა და პატიოსნისა ჯუარისა, ძელისა | ცხოვრებითა

საითა, მეოხებოთა წმიდისა და წინასწარმეტყუელისა, წინამორბედისა, ყლთა ნაშობთა | უმეტესისა ნათლისა-მცემელისა იოვანესითა, | შუამდგომელობითა და თავსდებობითა წმიდისა გრი (გეორგი) კავთისათა, — ესე დაწერილი დაგვწერე მე შს(ას)|ურთა უსუფესმან ბეგამან, ძემან გრიგოლს სულკურთხეულისამან, შენა ჯომარდის ძესა ქუფაქუსასა და ძმ[ა]სა შენსა ჯიბრისა, შვილთა და ყოველთავე მომავალთა | თქუენთა: მომინდა თქუენი მკურთხეობა მამული, პატარაი ადგილი, ჩემდა დასაჯლომად და მისა ადგილისათანაი პატარა | ვენაკი და მოგაცა (მოკეც) მისდა სანაცვლოდა. შენისა განაყოფისა ოქუროისა მამული ნასყიდი და უსყიდელი | და მისი სა(ნ)დომი (საჯდომი?) სხლითა (სახლითა?) გაქუნდეს მკვდრად და სამამულოდ და მოუღვერად, ესე ოქუროისა კერძი მამული შენა ჯომარდის ძესა | და რაცა რა ოქუროისა ძისწულისა სქ - - - გდავს | - - - ოქუროისა კერძსა მამულსა თანა, თუ მისი ძისწული შინა მოვიდეს, რაიცა ძმისა მისისა კერძი მამული ჰმართებოდეს, განალამცა კელთა ჰქუნდა მასა ვაჟასა და თუ არ მოვიდეს, | მისი კერძი შენტისვე (sic) მიმიცემა. ოქუროისა ქალანი (ჭაღნი) დარაჩეს (დარჩეს?) ორნი გათხოვილნი და ერთი უთხოვარი: იგი კიდე გა(ა)თხოვე და ვითა გმართებდეს, მონახედი და ისტუმრებდი, წელიწადი უწირე ოქუროისა ცოლსა და შვილსა აღაქი. გაქუნდეს მკუიდრად და სამამულოდ და არა შეგეცვალოს ჩემგან და არცა ჩემთა შვილთაგან და ვერა და ხტობო (და „კერა“ და „სატობა“?) ვერაინ გითხრას მისა ოქუროსა მამულისა“. ბოლოს ხელმოწერიდა: სსკა-ხელით და სკუუღადა: „მე ბეგასა ჩემითა კელითაცა დამიბტკიებია. ჰქუნდეს ჩუენსა ერდგულებასა შიგა“ —

1293 — 1300 წ. — ამ წლებში უნდა იყოს ჩაწერილი სინას მთის ქართულ მოსასტრის აღბეგებში შემდეგი მოსახსენებელი, რომელიც ჩართულია ბ. ცაგარდის *Слѣдѣній II*, 77—9 № 54: „... (მეფეთ-მეფისა) დავითისთჳს (დავით-ნარინს † 1293) და ძისა მათისა კოსტენტინესთჳს († 1327 წ.) და ძისა მისისა მიქაელისთჳს ესთქუათ ყოველთა... დავითისთჳს (უღუ-დავით † 1269 წ.) და დიმიტრისთჳს († 1289) და ძეთა მათთა დავითისთჳს († 1310 წ.) და ვახტანგისთჳს ესთქუათ ყოველთა... სულსა მეფეთ-მეფისა დავითის († 1293 წ.) და მათსა მეუღლესა თამარს შს ლწ. — სულსა (მეფის) დავითის შვილსა გიორგის († 1268 წ.) შს ლწ. — სულსა ქართლისა კზისა ნიკოლაოზ, აბრაამ, ვეთიმიოზისა... (გაძი-შეგებულა თვთ ა. ცაგარდისაგან) და ამა მატინისა კელითა მწერალსა ჩიდანძესა ელია-ყოფილსა ელისეს... მოხსენებისათჳს და განსტყნებისა მანდატურთ უხუცესისა ბექასსა († 1307 წ.?) და მეუღლისა მისისა ვახახისათჳს“...

უკუდა აქ მოხსენებულნი პირნი მე-XIII საუკ. სცხოვრობდენ. ამათში საუკრადდებოა: 1) მიქელ, დავით-ნარინის ძე, სსკა ხელმოწერ წყაროებში არსად სჩანს (ქ.ცხ. I, 427—448); 2) დავით-ნარინის მეუღლე თამარ, ეპანაკლის ასული, ცხადად სჩანს ჩვენგან შეკრებილს გუჟარებში (იხ. ზემო გვ. 159—162, 3) კათალიკოზი

კეთიმიოზ (კეფემიოზ), რომელიც, როგორც საკულისსმებელია ქ-ცსოკრუბიამაც (გვ 418; 431; 449), დამუდარა შემდეგ აბრამასა 1298—1310 წლებში.

ბექა მანდატართ უსუცესი, აღმზრდელი მეფის გიორგი ბრწყინვალისა, დასა-ტულია საფარის დიდებულს ტამარში (Rap. I, 120—121) და მოხსენებულია ან-ჩისხატის წარწერაში: „სულსა პატრონისა მანდატურთ უხუცესისა ბექასაა გა-ნუსევენე ღო... სულსა მეუღლისა მისისა მარინეს... ძენი მათნი: სარგის, ყუ-არყუარე და შალვა აღიდენ ღწ“ (Rap. V, 28).—წმიდა მარინეს ეკლესიის წარწერაც მოხსენებს: „უფლო... აღიდე ოთავე შინა ცხოვრებათა პატრონი ჩვენი მანდატურთ უხუცესი ბექა და ძენი მისნი, რომელმან უღირსნი მიწო-დებისა მათისანი ღირს გვეყნა და გვიბოძნა ნასაფლავენი ლაზკრისძესა ლაზკრს და ძმათა საუკუნოდ. აწ“ (Rap. I, 126).—სინოდ. კანტორის აღაშთა ნუსხა-ში № ტმე (№ 507) მოხსენებულია აღაშთი: „მანდატურთ უხუცესის ბექასი და მისის მეუღლის მარინასი. იოანე რკინის კარელი. მათი აღაპი ანჩას საათაბა-გოსა“.—სწახს, რომ ვასხაი უოფილა ჰირველი ცოლი ბექასი, სოლო მარინე—მე-ორე. —საფარის მხატრობა აწ გაცუდებულია ბერის ჰაისისგან.

1299 წ.—ამ წლის ასლო ხანებს ეკუთნის ტუხუის დაზიანებული ტუჯარის, რომელიც მიცემულია ქკათასკეისადმი ისტორიაში ცნობილის ბეგა სურამელის შვი-ლის მიქელის ცოლისაგან.

ქ. სახელითა: არსებად: ცნობილისა - - - მამისა: ძისა: და სულისა: წა-სათა: (გრძლად) . . . და მეოხებითა წისა და ლუაწლ-მრავლის მენისა ახოვნისა მეკდრისა გიორგი კავთისაითა, ესე დაწერილი დაგიწერე და მოვაკსენე თქუენ [ძლიერს კავთისკევის ღეთის]-მშობელსა მე სურამელის ბეგასი შკლდის მი-ქელის ცოლმან ჭაჭანამან სოფელი ნოსტე მიღობლი (?) სიძეთაგან შემოწირული და ვითა მათგან კელომკსნით შემოწირულ - - - უსაქმოი და საქმე უდებელი სერმელთა (?) და - - - უდები დასდებოდა და უსაქმოი სასაქმოდ შეაგ-- მალ-თა კელოსანთაგან და დავერდენ(?) ესე რომე აღარა სა[სულიეროდ] და არცა სა-კორციელოდ არა სძებოდა (სდებოდა?) სურამელთა - - - თის: არცა მრთელთა და არცა მიცვალებულთა(თჯს) და შევახვეწე(?) და მოვაკსენე ჩემს ქმარს მი-ქელს და გამოვრდე] ჩემ - - ნაქმარ: სთასი (საფასი?) და მოვაკსენე იგი და გა-მოვიღე ნოსტე სრული სრულად უსაქმოდ და შეუვალად სურამელთა (სურა-მელთა) და მათთა ჩამომავალთაგან, ვითა არაი ვის რაი საქმე სდებია ქვათაკე-ვის ღთისმშობლისაგან კიდე და მისთა კელოსანთაგან გამოვიღე ბარათის ყუე-ლისაგან არაი ბარათი შევიღოდეს სურამელთა სახლისაგან და არცა მათთა კელოსანთაგან, არცა თეთრის ბარათი, არცა მათისა სახლის ულოფისა ბარა-თი, არცა გენდგაი (sic), არცა ურმის ზიდვაი, არაისთანაი არა თჯნიერ ამის-გან კიდე, რაი კეობაი გამოვიღოდეს და შეიყრებოდეს საკნაეს და სამკალს გა-მოჰყებოდეთ და ესე პატრონმან მიქელცა იპირიანა (sic) და ისმინა აჯაი ჩემი და ამას ზედა შემიწყალეს ქვათაკეველთა და გამოიყუეთეს ტაძრად მიყვანებას

დღეს ალაბი სამწიროით სხლით (სახლით) და რაიზომიცა მორდელი არის, ჟამ-სა სწირვიდენ და ალაბი სამწიროით სხლით (სახლით) და რაიზომიცა მორდელი არის ჟამსა სწირვიდენ და ალაბი გარდაიკვდებოდეს სრული და უკლები სურამელთა ცოცხალთა და მიცვალებულთა სალოცავად და ჩემ ცოდვილისა სურისა სალოცავად... (მოკლე წყება შეიგვალებლათ ზედა).

სეკულად (ყრად ხელაკვჩრად): „ქა --- დამამტკიცებელ ვარ ---“. ჭმში სურამელმცა დამამტკიცებელ ვარ ამ ---

ბევა (გრაგოლის ძე) სურამელი (იგივე „საღინ-ბეგ“ მონგოლთა ენით) და ძე მისი რატი იხ. ჭჩხ. I, გვ. 420—420; 428; 370; 383, მიქელ და ჭაჭან ისტორიაში ცნობილი არ არიან. მთელი გუჯარი მხედრულად დაწერილია.

1290 — 1300წ. ამ წლებში უნდა იყოს გადაწერილი ყინჯეთის ეტრატის სა-სარება (ქინის ხეობაში). სასარება დაწერილია ზურგურ-ნუსხად, ლამაზის ხელით III. 4, 528 გვ. — ხელაწერი შეიცავს: 1) ახსნა ოთხეულისა, სამეულისა, ორეულისა და ერთეულისა; ამ თავში სსკათა შორის მოხსენებულია სურგურად, მაგრამ სსკა ხელით: „ისარებდინ ტაძარო ღთის-მშობლისაო გეოსამანაო“. გეოსამანის ტა-ძარი არის აწ თითქმის დარღვეული დიდის ხელაკვებით საგები კაბისი ექვსია ქინის ხეობაში, რატიშვილთა სასაფლაო. ეკვდრეში ასკენა წა გავი ბასილიო. ეს ბასილი უოფილა რატიშვილი. გიორგი რატიშვილმა და ადგილობრავმა მღვდლებ-მა მიჩვენეს ეს ეკვდარი და შიგ შეშენენ სანთლებით. ერთს სასაფლაოში ესკენა ჭი-ლოფში შესეული გავი: როდესაც ჭილოფი ავსადეთ, ადომონდა, რომ სადღე ჭი-ლოფი ეყარა ის ნაწილები კავამისა ს რ უ ღ ა დ შ ე უ შ ლ ე ლ ი იყო, თითქმის იყერიც არ ჭჭონდა შეცვლილი სორცის, ხოლო რომელიც ჭილოფით დაფარული არ იყო, ის ნაწილები სხეულისა (თავი და ერთი მსარე ხელისა) განსრწინდა; მაგრამ თავის ქალას შესანიშნავი სითეთრე ჭჭონდა. იქვე ახლო კუთსუმი იღვა ბერის ქუდი (КЛОУКЪ) გარდამ შეუძულად გადაერული და შეინით აბრეშუმის თეთრ-სარწულთან. შიგნიდამ სკეირეკელის ხელაკვებით იყო ნაკერი სარწული, რომელზედაც ძაფებით დიდის გუფადებით გამოყვანილია სსკა-და-სსკა კამეტრული სსკეები, ფრად მწკრილად. როგორც ამისსსკა დამსწრეთა, ეკვდარი წინეთ დაკეტილი უოფილა და როდესაც პირველად აუსსიათ, უნსავთ სრულად შეუძლები კავი ჭილოფში გას-იქულის ბერისა და მისს გულზე უნსავთ დადებული ერთი ფურცელი ეტრატისა, რომელზედაც დაწერილი უოფილა „შენდობის წიგნა“. გიორგი რატიშვილმა, რო-მელიც დასწრება პირველად ახლას ეკვდრისას, მიაბზო, რომ შენდობის წიგნა იწ-ეებდაო ამ ფრასით: „შ კ ი ღ ლ ბ ა ს ი ლ !“, ხოლო ბოლოს ხელ-მოწერილს იუოო „წ ი ლ გ ე ლ ი ს ი ო ს ე ბ ი ს“ მიერო (სამწუხაროდ, ჩვენგან შეკრებილს საბუთებში იოსებ წილკნელი არ აბაკება: შეიძლება ვიფიქროთ, რომ შენდობას აძ-ლექდენ პირველის წილკნელის იოსებ ასურელ მძმის სახელით). თუნიც ეკვდარი ისევე დაუსურავთ, მაგრამ ხალხი სშირად დადიოდა თურმე წმინდანის სასახავად და ეკვ-

დელს ღიას აგდებდენ, და უნდა ვიპოოთ, რომ გახსრწნილი ნაწილი გკამისა ტურა-
 მელათაგან იქნება დაჩიანებული. მიწყისუბი თურქუ ბურთაობდენ ზემოსხეხებულ ბე-
 რულ ქედით. ესრეთია ჩვენი დრო გონებრივ-რსეობით განადგურებისა, გადაგვარე-
 ბისა და გაველურებისა! — ცხინკალს ახლო მთაში არის ქალების მონასტერი წა სხ-
 ბასი, კლდეში გამოკვეთილი; ზემო სართულში გამოკვეთილია ჰატარა ეკლესია, სა-
 დაც დანუღობა ეუთში ჩადებული სრულიად შეუშლელი ნაწილი — ფეხი წმიდანისა.
 მონასტერი და ეკლესია ღიად დაგდებულია, უთავალეუროდ. მე ჩემის თვალთი განსე
 1883 წელს, ზაფხულს, რომ წმიდანის ფეხიღამ დანით ამოუჭრიათ ნაწილები და
 წაუღიათ, ზოგს-კი ხელით უგლეჯია. ესენ ნიშანი ჩვენის სულიერად გახსრწნისა და
 დანუღობისა! ღრმად და მრავალ-ფეროვანი მიზეზი ჩვენის ზნეობითად გაჭარწყლებისა,
 მაგრამ ის კი ეველსათვის ცხადია, რომ ჩვენმა ზნეობითმა გკამმანც თ ა კ ი დ ა მ
 იწყო ღზობა და განსრწნა...

2) სახარება მთესი (76 თაკი), მარკოზის (კ. 7 თაკი) და იქვე გამოსახუ-
 ლება მასარებელისა მარკოზისი (ხატი), ლუკასი მასარებელის ლუკას ხატითურთ,
 იონანესი მისის ხატითურთ.

3) ზანდუკი ანუ სამიებული საწელიწადო (ეს სსკა ხელით არის დაწერილი).

4) სულ ბოლოს სახარებას აქვს შემდეგი მხედრული წარწერა მე-XIII საუგუ-
 რის ღამის ხელით:

„ქ: ათხთავი: ესე წდაი განმანათლებელი: აღამისტომთა მე ბასილი: ა: მ-
 მან: შეემოსე და მოვქედეც: ლოცვა ყავთ ჩემთს ღრისათუინ: — “. ქარაგმან-
 ნი ნიშნები „ა: მ-მან“ ჩვენის აზრით, აღნიშნავს: „ა[ფხაზეთის] მთავარების-
 კობოსმან“. რომ ქარაგმანი „ა: ა:“ ესრე იკითხვის, ამისი მაგალითი იხილე ზემო,
 გპ. 50.

ბასილი აფხაზეთის მთავარებისკობოსი ისტორიამ არ იცის, მაგრამ ჰალეო-
 გრაფიული ხასიათი წერისა და თვთ ტექსტისადა უმჭიულად ეკუთნის მე-XIII საუ-
 გურის და არა შემდეგს დროებს.

სახარებაში შეტანილია მრავალი წარწერა მერმანდელის დროისა, რომელთაგან
 ზოგნი ჩვენ უკვე ზემო აღვნიშნეთ (გპ. 25).

1300 წ. მოქვის ტყავის მხატვრობიანი სახარება.

მარტოელის ტყავში დანუღობა შეტანის ტყავის სახარება, მრავალის სურათუ-
 ბით შემეული და უმადლესის ხელოვნებით დახატული. დიდად ცნობილი არქეოლოგი
 კონდაკოვი განცხადებდა ამ სურათების უმწვერვალესმან ხელოვნებამ, რომლის მსგა-
 სი, მისიისვე მოწმობით, სხვა არ იშკავება საქართველოში და იშვიათია მთელს დე-
 დამიწაზე. აღმეტებული ხელოვნებით არის გამოყვანილი აგრეთვე ასომთავრული
 ასოები. სინქარისაგამო ამ ხელნაწერიღამ მე მარტო უმთავრესი წარწერები გადმო-
 კიწერე. უკვლა წარწერათაგან სხანს, რომ სახარება დაწერილი ყოფილა მოქვის ტყა-

რისთვის (მოქვის დიდებული ტაძარი აფხაზეთშია და ახლამდე დარჩულია: იხ. „ქრონიკები“ I, გვ. 91—92; ქ.ცხ. გვ. 202—4) და როგორც სხანსი, აფხაზეთში ქრისტიანობის დამტკიცების შემდეგ (XVII—XVIII საუკ.) ეს სახარება მარტვილში მოუტანიათ (მოქვის ხატები-ვი ასვენია სოფს და ზუგდიდს).

წარწერანი ტექსტის ხელით: 1) „ქე ძეო და სიტყაო ღისაო, მილხინე ფდ ცოდვილსა ეფრემს“; — 2) ლურჯ მკლნით: „მოქვისა ღის მშობელოა, შე სლი თქნ წინ-მღვთისა მოქველ მთავარებისკობოზისა აბრაჰამისა. ან“; — 3) „ყდ წო დედოფალო ღთის მშობელო, დაიცევ და შე ორთავე ცხორებათა შიგან მოქვისა მეტრაბეზე გი დეჟანოზა. ან“; — 4) „ღიდება ღა, სრულ-მყოფელსა ყოვლისა კეთილისასა! დაიწერა წა ესე ოთხ-თავი დასაბამითან წელთა :ხზ: (ე. ი. 6904—5604=1300 წ.), ქკა :ფვ: (ე. ი. 520+780=1300 წ.), ზენდადებსა მთოვარისასა :ვ: მცხარლსა :ზ: ინდიკტიონსა :იგ:, ხუთელსა :ლ: ექუსელსა :ლვ: მის მოქცევისა :დ: მთოვარისა მოქცევისა :ვ: კელითა ფდ ჩემ ცოდვილისა ეფრემისითა“; — 5) ბოლოს ტექსტი-სავე ხელით, მკვრამ მწკრიალად: „საცნაურ იყავნ ყოველთა, რამეთუ ესე წა ოთხ-თავი არა თუ ახლად გვითარგმნია, არამედ ფრიაღითა იძულებითა ძმათა ვიეთთამე სულიერთა ბერძულთა სახარებათა შეგვწამებთა ფრიაღითა გამოწულილვითა, და ვინცა-ვინ სწერდეთ, ვითა აქა პოოთ ეგრე დაწერეთ; და თუ ამისგან ჯერ-გიჩნდეს დაწერაჲ, ღთისათჳს სიტყუათა ნუ სცვალებთ, არამედ ვითარცა აქა სწერია, ეგრე დასწერეთ. და თუ არა-რამე გაშუნდეს, ჩუბნნი სახარებანი პირველითგან წმიდად თარგმნილნია და კეთილად, — ხანმეტრცა და საბაწმიდურნიცა, — მუნით დაწერეთ ღ ღთისათჳს ერთმან-ერთსა ნუ გარევეთ, და გლაბაკისა გიორგისთჳს ლოცვა ყავთ“ (შეადარე ზემო გვ. 89 და „ქრონიკები“ წ. I, გვ. 207—8).

აზრი ამ წარწერისა ცხადია: წა გიორგი მთაწმინდელი ამ წარწერაში გვახსენებს რომ: ა) მას მხოლოდ ახლად შეუსწორებია (და არა ახლად უთარგმნია) ძველად თარგმნილ სახარების ტექსტი და ბერძულის ტექსტით გაუსწორებია (უფრო ცხადად გამოთქმული ესევე აზრი იხ. „ქრონიკა“ I, 208), ბ) უშეკლესნი სახარებანი იწოდებოდენ ს ა ნ მ ე ტ ა დ (ჯინს ხანმეტურად) ღ ს ა ბ ა წ მ ი დ უ რ ა დ. — ს ა ნ მ ე ტ ი უ ნ და იჳოს სახელი უშეკლესის IV—V საუკუნის ქართულ სახარების თარგმანისა: თვთ სიტყვა „სა-მეტი“ აღნიშნავს ფრად ძველს, თუ ეს ლექსი გეოგრაფიული სახელი არ არის; ხოლო „საბაწმიდურად“ უნდა იწოდებოდენ ქართულთა მონასტერში საბა-წმიდაში (იერუსალიმის ახლო) VI—VII საუკ. თარგმნილი ანუ გასწორებული ტექსტი იმავე სახარების; გიორგი მთაწმინდელის სახარება მესამედ შესწორებული და გასწორებული ტექსტია ძველის სახარებისა. გ) მთარგმელი სთხოვეს გადაწერეთ: ძველი ეპრაინტები სკენის სახარებისა („ხანმეტი“ და „საბაწმიდური“) სწორედ თარგმნილია და იქიდანმე გადასწერეთო. ხოლო თუ ჩემგან გასწორებული სახარება უფრო მოკლეონოს, სწორედ გადასწერეთო და ძველ ეპრაინტების მისევეით სიტყვებს ნუ შესცვლითო. ჩვენ შეუსწორეთ ძველის რუისის და

ურბნისის (VII საუკ.) სასარგისო ტექსტი გიორგი-მთაწმიდელისს და მართლაც აღმოჩნდა, რომ მთაწმიდური სასარგისო სიტყვა-სიტყვით მისდევს ძველ ტექსტს, მხოლოდ აჭა-იჭა სიტყვებს სწავლას ანუ კარგ გასავარსად ასწორებს, უცხო-ენიდან შემოღებულ სიტყვებს აჭართულებს და სს.

ბ. ა. ცაგარელს და დ. ბაქრაძეს განსვავებულად ესმით აზრი ამ საეურადღებო წარწერისა. ბ. ცაგარელს ჩვენი აზრი ოდნავ შეცვლით მიუღია, თუმცა კი გამოუცხადებლად („ჭიჭინიკები“ I, 207), ხოლო დ. ბაქრაძისა უარ-უყვია (იხ. СРНГ-ДНІЯ, III, გ. XXVII — XXIX).

6) ხელნაწერის ბოლოს დასატულია ღვთისმშობელი ჩხეილელი და მის წინ დანოჭილი ეპისკოპოსი ძვედრებელი, წარწერით: „ღანიელ (ღწლ) მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსი“. ცხადია, რომ ღანიელ თანამედროვეა ხელნაწერისა (1300 წ.), ხოლო აბრამ უნდა იყოს მისი წინამოდგილე. — 7) მერმინდელ XVI საუკ. ხელით მინაწერებში ვითხულობთ: „სულსა მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსისა ჩხეტიცესა ფილიპეს შს ღწ“ (იხ. 1438 წ. ახლო ხანს მოქველი რომანოზ; XVI საუკ. გრიგოლ იაკობის ძე; ევთიმე საყვარელიძე, 1605 წლიდან ავსაზეთის კწი; ანდრია საყვარელიძე, ცნობილი სობის მონასტრის წარწერათაგან; XVII საუკ. — ავტობ.).

1307 წ. სოფელს სამსარში, ბორჩალოს მაზრაში, აღმოუჩნიათ ქვაბი, რომელშიც მრავალი ოთასება კლდეში დიდის ხელაოვნებით ამოკვეთილია და სამაღასი ადგილებიც. ამ ქვაბს ჭჭინია შემდეგი ასომთავრულია წარწერა, რომლის შალე: ოგრაფთულად გადმოღებული შირი ჩვენ ასრე წაკითხეთ:

„ქ. ვათაღა: ქვეშლისა: ღწტის: (ღაზარიტის) ცოლისა და: თმოგუელთა: ქალისა რუსულანისაგან: შწ: ღწ: ქანი: იყო ფკზ: — ქორვანის ძესა იწეს: (იოანეს) შწ: ღწ.“ (ჭორვანიძე უნდა იყოს სურთომოდკვარა).

ქანი: ფკზ: უდრის 1307 წელს, რადესაც ცოცხალი უოფაღა ღაზარიტ ქვეშელი, ე. ი. ქვეშის ციხის (ბორჩალოს მაზრაში) შატრანი. რადგან ქვეშის ციხე ორბელანთ გარისა, ამის გამო ეჭვი არ არის, რომ ღაზარიტი ამ გვარს ეკუთვნის. ბროსისეს გამოკვლევით ღაზარიტ VI ორბელანის მოკვდა 1263 ანუ 1273 წელს (Addit. p. 350 — 351). ჩვენის აზრით ეს ღაზარიტი უნდა იყოს არა ელდიგუზის ძე, არამედ სუმბატისა, რომელიც მოხსენებულია ქცხ. I, 383; სუმბატის უცნობი ძე (ქცხ. I, 383) აქნებოდა ღაზარიტ (VII), რომლის შვილი, ფირიად ცნობილი სუმბატ (1240 — 1270 წ. ახლო ხანებში), დასახლებულია იქვე ქცხ. I, 383. ჩვენს წარწერაში მოხსენებული ღაზარიტ (VIII) უნდა იყოს ამ უკანასკნელის სუმბატის უცნობი შვილა. ბროსისეს ცნობა, სომხურ წყაროებზე დაფუძნებული, არ ეთანხმება ჩვენს წყაროებს, აღბათ, იმის გამო, რომ სომხურს წყაროებს სახეში ჭყავთ სომხეთის შტო ორბელანებისა და არა ქართველნი ორბელანნი (ჩემი „ჭიჭინიკები“ I, გვ. 302).

ჩვენს წარწერაში დასახლებული რუსუდანი „თმოგველთა ქალი“ უნდა იყოს ასრელი ცნობილი მწერლის სარგის თმოგველისა, რომელიც ცოცხალი იყო 1265.

წლის ახლო ხანებში (ქ.ცხ. I, 399; 375; 477).—ის. ჩემი განმარტება ამ საგნის კავკასიის სამისწავლო ოლქის კრებულში 1892 წ.

1308 წ.—ქკს: ფკ: დავით მეფის ძე გიორგი მეფელ ჰყვეს, რომელსა ეწოდა მცირე გიორგი (ვახუშტის ქრონიკა).

ქცხბა (I, 446) ამაყ აზობს: „აღესრულა მესამესა წელსა (ბექას სიკვდილიდამ, 1307 წლის ახლო ხანებს) მეფე დავით... და დაუტევეს ნაცვლად მისა ძეა მისი მცირე გიორგი, ორ-წელ მეფე-ქმნილი“. შესანიშნავია, რომ ეს უკანასკნელი ფრსას ვახუშტის და ბროსსეს ისე აუხსნიათ, კითხმ გიორგი გამეფებულყოფის ორის წლის; მაგრამ სწორი აზრი ფრსისა „ორწელ მეფე-ქმნილი“ ის არის, რომ გიორგი ორს წელს მეფობდა და არა ორის წლისა გამეფდა. რადგან მამა მისი, მეფე დავით VI, ამ დროს აუღმყოფი იყო და მოკვდა 1310 წელს, ამის-გამო ორის წლის მეფობა გიორგისი იგულისხმებს 1308—1310 წლებს, მამის სიკვდილიდამ (ქ.ცხ. I, 446).

1310 წ.—ქკს: ფლ: მოკვდა დავით მეფე, დიმიტრი თავდადებულის ძე (ვახუშტ. ქრ.).

ქცხბა (გვ. 446) არ გვიჩვენებს დროს დავითის სიკვდილისა.

1312 წ.—ცაიშის საუდაბო (სამეგრელოში) დატყუდა ძვირფასი განძი ძველის ჩვენის სულ-საქმიანის სულაოვნებისა, ოქროს ძაფებით ნაკერი სამძღვალ-მთავრო ოლარი (ამ დროს მღვდელ-მთავრები ოლარით შემოსებულდენ), რომელზედაც ამოკერილია შემდეგი წარწერა იმავე ძაფით და ესრეთის სულაოვნებით, რომ წარწერა შეინიძნება მხოლოდ ამ შემთხვევაში, როდესაც სანთლის სინათლე ანუ მისი სისივი მოხვდება ამოკერილს ასობეს. ეს გარემოება უოფილა მიზეზი იმისი, რომ ეს წარწერა კერ შეუსინიშნავთ ბროსსეს და დ. ბაქრაძეს, თქმდა მათ ის ოლარი გაუსინჯავთ. შემოსუნებულე ოლარი უძველესი ნაშთია სკვის სულ-საქმიანის სულაოვნებისა, რომლის წარწერაში ნახვენება თვით წელიწადი შეკერვისა, აი-თვით ეს ასომთავრული წარწერა:

მარჯვენა მხარეს: „ანჩის ხატს და საყდარსა მისსა მოვაქსენე და შევსწირე წა ესე ოლარი და [აუღვე] ანჩელსა ებისკოპოსსა მე თამარ კერკემლის ძისა ასულმან სალოცავად სულისა ჩემისაათჳს და, როდენნიცა ებისკოპოსნი იკმარებდეთ, ლოცვასა მომიკენებდეთ“.

მარცხენა მხარეს იმავე ხელით: „ღმერთო (ღო) აკმარე: ესე: ოლარი: ანჩელს: ი-ეს: (იოვანეს) და შემდგომთა მისთა მღვდელთ-მთავართა სათნოდ შენდა მწყემსობასა შა: (შინა) ქრ-ენსა: **ΦΨΧ** (ე. ი. 532+780=1312 წ.).

გვარი მესხელ აწინუთა კეკელების ძეთა, რომელთაცან ჩამომავლობენ აწინდელნი თაყანნი ხერხეულიძენი, ქცხბაში (გვ. 437) შირველად სჩანან მე-XIII საუგ. დასასრულს 1300 წლის ახლო ხანებს, როდესაც მათ ისახელეს თაი. მე-XVII

საუკ. სერსულაძეანი მოხსენებულნი არიან სამცხის აზნაურადვე (იხ. ჩემი გუჯ. წიგ. II, გვ. 219, კანტ. ნუსხა № ტლთ). ანის დიდებული ტაძარი ტოროსის პირსუ აჭარაში, ბათუმს ახლო, ესლას სრულიად დაქრეულია (ამაზე იხ. ვახუშტი ბაქრაძისა გვ. 275).

1310—1318 წ. — სინოდ. კანტ. ნუსხაში № :ხზ: (№ 507) შეტანილია მე-**XVII** საუკ. ხელთ ხუცურად გუჯარი მიქელ კ'ზ'ისაგან მიცემული, რომელშიაც მოხსენებულია გადაწყველებული კ'ზ'ი ნიკოლოზ. რადგან ეს გუჯარი დაწერილია, როგორც შინაარსიდან ცხადდება, შემდეგ ხვარაზმელთაგან (1225—1231 წ.) და მონგოლთაგან (1236—1242 წ. ჭ აგრეთვე 1255—1260 წ.) საქართველოს აოხრებისა, ამას გამო შეჰქველ ქსდება, რომ გუჯარი ეკუთვნის მერმინდელს დროკასი, მაგრამ არა მეტად დაშორებულს (1250—1318 წ.), რადგან ხვარაზმელ-თათართაგან გაოხრებული მამული ამ გუჯარის მიცემის დროსაც გაუშენებელი ყოფილა. ამ დროებში (1250—1318) ცნობილინი არიან ეგვლას კათალიკოზნი: ნიკოლოზ (გადადა 1282 წლის ახლო ხანს), აბრაამ, მისი შემკეადრე (1282—1292 წ. ქცხ. 418), ეგუემიოს (ქცხ. 418 და ზემო, გვ. 169—170 და ა. ცაგარლის **СВѢДѢНІЯ II, 177—9**). ჩვენის აზრით მიქელ უნდა იყოს ეგუემიოსის შემდეგი კათალიკოზი და იგი, ალბათ, კათალიკოზობდა აბრაამის ანუ ეგუემიოსის შემდეგ და მასთანავე დასლავებით 1310—1318 წ., რომელს დროსაც უნდა ეკუთნოდეს ჩვენი გუჯარი.

„დაგიწერეთ.. ჩვენ ქვს მიერ კ'ზ'მან მიქელ შენ გუარამას ძესა ვაჩე მსახურთ უხუცესსა... მას ეამსა ოდეს პირველ ხუარაზმელთაგან და მერმე თათართაგან მოკრდა ესე სამეფო და ზოგნი ქუტყანანი და სოფელნი დიდად მოკრდეს, და შენ და შენნი ძმანი დიდსა უგემოობასა შინა იყვენით,—ამის თვს რათა (რომელ?) რანილა მამულნი გქონდეს, იგინიცა ამოწყუტვილ იყუნეს და მით-ოდენ ვერ დარჩებოდით... ამის მიზეზითა გუბაჯენით და ვითამც შეგუტყუალენით შენ ვაჩე გუარამასძე... რანიცა საყდრი'ა სამსახურო სოფელნი გქონდეს, მოკრებულ იყვნეს და ვერა დარჩებოდი. ვისმინეთ აჯა თქუნი და მოგეცით სამამულოდ შენ ვაჩე გუარამასძესა, ჩუენსა მსახურთუხუცესსა... კათოლიკე ეკლესიისა სამსახუროდ სოფელი ორმაშენი ყოველი... თვნიერ მუნ შინა მსხდომთა ხუცესთა სიგლოსანთაგან კიდე, რომელნი სანატრელს ნულ'ზ ქვ'ს... შემოუსხმან... მეფეთა და კათალიკოზთათვს მწირველნი... დაიწერა ეკლითა დისწულისა ჩუენისა საქუტუკლის მწიგნობრისა ი'ესითა“ (იოანესათა).

1318 წ. ქვს :ვ: დაჯდა დიმიტრი-თავდადებულის ძე გიორგი მეფედ და იწყო მთიებმან აღმობრწყინებულ და დაიპყრა ქართლი, სომხითი, სერ-კახნი და მესხნი (ვახუშტი. ქრ.).

დაბის წარწერა-ვა გვიჩვენებს გიორგის გამეფებას 1314 წ. (იხ. 1333 წლის ქვეშე).

1318 - 1346 წ. — წყნის ხასიათით ამ დროს კეუთენის დიდებულის, აქამდო შენასულის, ჩუქურთმან ფიტარეთის ტაძრის (სრამის სეაბაში) ასომთავრული წარწერა, რომლის პალეოგრაფიული პარი, დიდად დაზიანებული, გადმომატა ბ. იოაკიმოვი:

„ქ. სახელითა მამისათა... მე ქეთთარ ქოტფის ჰე ამირეჯიბი თვთ-მყრო. ბელისა ძლიერისა მეფეთ-მეფის გიორგის (ზე) [ღირს ვიქმენ] აღშენებლ ამის მონასტრისა და საყდრისა ღირსისა ღმრთისა - - - - და კრმლითა მოგებულისა - - - ვიყიდენ - - - ტანძია და თავ - - - წ - - - ნ - - - ჩ - - - თავი კრმალი თუნგებთა (თურქებთა?) მთვე ღმრთე სანატრელთა ღირსთა მეფეთა - - - და შეესწირენ ამას ყდ წმიდასა ღმრთის-მშობელსა ფიტარეთისასა სამლოცველოდ მეფობისა მათისა - - - ნ - - - საესრად ჩემისა სულისა, მშობელთა და მძათა... არავის საქართველოსა (გაცნა) სიტყუა [აქუს] - - - [აწ ვინცა და] რამენცა (გურამან კაცმან) გამოაუენეს - - კრულ იყოს“...

აქ მოსსენებული მეფე უნდა იყოს „გიორგი ბრწყინვალე“. წარწერიდან საგულისხმებელია, რომ მეფის ამირეჯიბის, ქეთარის, „სრმლით მოგებულის“ ფულოთ აუქნებია ფიტარეთი, უყიდნია ტანძია და სსკა მამელები, რომელნიც ფიტარეთისთვის შეუწირავს.

იმა ფიტარელი სხასს მე-XVIII საუკუნეში (ჩუმა გუგ. II წ. 205). — ძვირფასი საგალობლები ნოტის ნიშნებით „ჭრელი ნუსხა“, მე-XVIII საუკ. ფიტარეთის გადაწერილი, აქეს მდ. ვ. კარბელაშვილს.

1323 წ. — ქკს :თ: მოჰქდა გიორგი დადიანი; დაჰდა მე მისი მამა დადიანად (კსუშტ. ქრ.).

ქს მამია მოსსენებელია ქცხსაში I, 449; ის. ზემო, გვ. 132.

პალეოგრაფიულ ნიშნებით ამ გიორგი დადიანს უნდა კეუთენოდეს დიდი კერძხლის საწინამძღვრო ჯვარი, მარტვილის სობორნოში დაცული წარწერით: „ქე აღიდე დადიანი გი (გიორგი) ორთავე შინა ცხოვრებთა. — ქე შეე ონოფრე, ელიოზ“ (ჩუმა უბ. წიგ. III, 170).

1324 წ. — ამ წლებს ახლო ხანებს უნდა კეუთენოდეს „ნარს სოფედოს, ნუზუბო საუდარზე დაწერილი ღვექსნი“, რომელნიც ამავე სათაურით ჩვენს გიჰოჩეთ ცნობილის არქიმ. ტარასი-მესხიშვილის ნაწერებში და თ. დ. მუჰაშვილის კანუშტის ისტორიის ხელნაწერში (გვ. 249). ამ ლექსიდან სხასს, რომ ოსთა მთავრებს, ოს-ბაუთარ და დავით სოსლასს მშებითურთ, კავკასიოსი დაქუქრიათ, „ოთსს სამეფოს გაიქლავებინან“ (მართლაც გიორგი ბრწყინვალეს უწინ საქართველო განყოფილი იყო ოსთად: იმერეთი, მესხეთი, ქართლი და კახეთი არ იყო მჭიდრად შემოერთებული); „ქართველ-ბატონისთვის“ და მოუტაცნიათ, უკუდა კავკასიონის გზები დაუჭურიათ და გაუმიჯრებიათ. ესრეთი გაძლიერება ოსების მართლა ყოფილა, ქცხოვრებით, გიორგი ბრწყინვალის წინა-დროებს: ფარეუას ოსთა მეფის

მემადასრა ქართლი და გორი დაიპყრეს 1301 წლის ახლოხანებს და „შიკრი-
გან შეიქმნა მტრობა შორის ქართველთა და ოსთა; ვადრეშდის მეფეთა შორის
ბრწყინვალეჲს... გიორგიმ განასხნა და აღფხურნა“ (ქ-ცხ. I, 227—8); აგრეთვე
რბტი სურამელი ებრძვის ქართლში ოსთა სათხისის და უხურბებს და სსუათა, რა-
მელნი თაკს დაესხნენ მას: ქ-ცხ. 428—9; ფურეჲს ოსთა მეფე 1295 წ. ის. გვ.
430; ოსთა მთავარი ბუყათარ (ჩუენის წარწერის „ოს-ბალათარ“) 1301 წ. ახლო
ხანებს, მეფის დავითის მოწინააღმდეგე ის. I, 433. იგივე ბუყათარ 1304 წლის
ახლო ხანებს აგანდიდებულ იყო, და აოსრებად ქართლს, თრიალეთსა, ბრძოლასში
გააქვდა თვით დავით მეფე; და „უმძინვარესად აოკრებდა ბუყათარ ქართლსა და მე-
ფე დავით ვერ წინააღმდეგობდა... მამინ ბუყათარ წარუღო გამრეკელსა კახსა ქსა
თორელისი მე“ ის. ზემო გვ. 133—141 ჟაკასიშვილი გამრეკელი I, 444) ცისე რამისა
(უნდა: „ცისე ძამისა“ ქ-ცხ. I, 441—442). 1305 წ. მოსხენებულნი არიან „ოს-
ნი გორს მსხდომნი“ (გვ. 443 და 444). სოლო თვით გიორგი ბრწყინვალის
დროს „მძღვარობდენ ოსნი ქართლს და დაპყრათ ადგილ-ადგილთა დახნები და
ცისენი, არამედ მეფემან განასხნა ძღვირებითა თჳსითა... შერმე შეკიდა და შექსრა
კაკესისა შინა შუოთნი, ურხნი მოსრნა და დამორჩინდნა... და დამშვიდა ქართლი
ოკსთაგან, კინადგან გჳნი ყოველნი თჳთ დაიპყრნა“.

ამ გარემოებათა სრულიად ეთანხმება ქვემო მოყვანილი წარწერა, რომელიც უს-
თუოდ „ქართველ-ბატონად“ გიორგი მეფეს უნდა იგულისხმებდეს. ოსთაგან მეფის
დის მოტაცება ისტორიამ არ იცის; სოლო დღესათი ოსთა მთავრების სელში
ჩაგდება და ამოსოცება სრულიად ეთანხმება გიორგის ხასიათს, რომელმაც, როგორც
მატიანე მოკლედ მოგვითხრობს, „მოიყვანნა ყოველნი ხმის ქვეყანისა ერისთავნი და
წარბინებულნი, როცა დარბაზობად ციკსა ზედა ტერეთისასა და მოსწყვიდნა მუნ
ურხნი თჳსნი... და დაიპყრნა ამით უმეტეს ყოველნი“. თუ სპარსთაგან ერისთა-
ვებს ესრე უღალატა მეფემ, ადგილი დასაჯერებელია, ოსებს უგეთ ან მოექცეოდა.
აი თჳთ ეს წარწერა ლექსად:

ჩვენ ვწყავეთ ცხრანი ძმანი, ჩარჯონიძე ქახილანი:
ოს-ბალათარ, დავით-სოსლან, ოთხ-სამეფოდ მებრძოლანი,
ფიდაროს, ჯადაროს, საყურ დ. გიორგი, მტერთა რისხვით შემხედვარნი;
ჩვენნი ძმანი სამნი ბერნი, — ისაკ, რომანოზ და ბასილ, — იქმნენ ქრისტეს კარ-
გნი ყმანი.

ჩვენ გვიჭირავს მიმავალ-თამომავალთა, ოთხის კუთხის ვიწრო გზანი,
კასარზედ სიმაგრე მაქვს და საბაეო, აქ (ე. ი. სოფ. სარს) მიჭირავს კიდის
კარი,

საიქიოს შოიმედე, სააქაოს კარგა მღვარი.

ოქროსა და ვერცხლის მიწა ამღონი მაქვს, ვითა წყალი.

კავკასიონი დავიპყარ, ოთხს სამეფოს გაუმკლავდი;

ქართველს ბატონს და მოვსტაცე, არ დავადე ჩემი გვარი;

მამწვედა ფიცით, მიღალატა, მან დიდი ჩემი ბრალი:

ბალათარ წყალსა მიეცა, აღიკოცა ოსთა ჯარი
ვინცა ეს ლექსი იხილოთ, მცირედ ბრძანეთ შენდობანი“.

რადგან გიორგი ბრწყინვალეს მატანე შეტად მოკლავ და სსზოგადო ფრანკ-
ბით შედგენილი და ქ-ცისაში შემდეგ შეტანილი, ამისთვის უნდა ვხედავთ
ნდას, რომ ამ მატანეში აღწერილი არ არის მეფის დის მოსტაცება ოსთაგან და
აწკრილებითნი გარემოებანი ოსთა მთავრების ამოწვევტისა.

1327 წ. — ქს :თ: მოკუდა ძე სარინ დაკითისა მეფე კოსტანტინე და გაიფე-
და ძმა მისი მისხილ იმერეთს (კახუშტ. ქრ.; შუად. ქ-ცს. 448—9).

ბედიის ტარის წარწერა: „ქ. აღიდენ (ღწ) მეფეთა მეფე კოსტანტინე, ძე
დავითისი აწ“.

სინას მთის აღაპებში მოხსენებულნი არიან სსკათა შორის მეფეთა მეფე და-
კით, ძე მისა კოსტანტინე და ძმა ამისი შიქელ (Свѣд. II, 77—9) და აგრეთვე
მეფენი: „დავითისთვს († 1269) და დიმიტრისთვს († 1284 წ.) და ძეთა მათ-
თა დავითისთვს († 1310) და ვახტანგისთვს (გამეფდა 1301 წ.).“

1310—1330 წ. ზაქარია იფელიანი ნიშნებით ამ წლებში უნდა იყოს დაწერი-
ლი ეტრატის სასწრება, კუთვნილი სოფ. დემურ-ბაღასის (ბორჩალოში) მღვდლი-
სა, in 4, 252 ფურც. ანუ 504 გვ. ბოლო აგლია; უკლანი ზოგან გადსუღია,
ზოგან მოცხოვრებული, და ერთს აღაგას აწკრია არშიაზე ხუცურად: „ახლის და-
წერა მირჩენია ცხოველებსა“.

ხელნაწერში მოქცეულია: ა) სრული ოთხთავი; ბ) სახარების სამიგული სწე-
ლიწადო (ყოველდღიური, შაბათ-კვირაიკეთა, და „სათყოფისა წმიდათანი“, გ) ცალ-
კე ამოწკრულნი საკითხავნი სასწრებათა: სატყუარებისა, წმიდათანი, შესვენებულთა,
მამათა, მღვდელთმოძღუართა, სქემისა (კერთსკვასა ზედა), ზეთის კერთსკვასა, მღე-
ვისათვის მშობლთა, ძრვისა,—და იქვე წარწერა ტექსტის სულით:

„საემარ არს ცნობად: ედ მწუღილად ითქუმიან ასსარნი: რომელ არიან
ფოლნი (ფუღნი): ხოლო სამეოც ასსარის იყო მაშინ დრაჰკანი: და ას: დრაჰ-
კნად ვერცხლი: და განისყიდა უფალი ოც-და-ათ ვეცხლად: რომელი შეკრ-
ბებიან სამათას დრაჰკნად ქნილნი“ ოქროსა დრაჰკნად“ - - -

წა ოკანეს სასწრების დასასრულს ცნობილი ანაგომი წის გიორგი მთაწმი-
დელისა: „ესე საცნაურ იყავნ“... და სს., როგორც ზემო გვ. 89.—წარწერა
სასწრების თავში ტექსტის სულით: „წო ლო ქე, შე მარკუბ სულით რე კორ-
ციოთ აწ“.

მერმანდელ დროს XV—XIII საუკ. ხელთ მიწერილ მოსახსენებლებში ჩა-
წერილია სასწრები (ჩვენ მარტო იშვიათად გასაგონს სასწრებს ამოწკრთ): «სულსა
იწე მუსლოგურისსა... შნ ლწ, ვართმანუგს..., აინის..., ფარზანდს..., ქორ-
ქის..., ხანფას..., ჯახსულთავას..., ოსკჰანდ..., გულბაჰარს..., იწე თოიძესა...
და სს.

1329 წ. ქს :იხ: მოკტდა მეფე იმერთა მიხაილ და დაუტევა ძე მცირე ბაგრატ (ვასუშტ. ქრ.).

ქ-ცხ. (გვ. 448) და სინაჲს აღაპეშა (СВѢД. II, 77) მისილ წოდებულა მი-ქალად.

1330 წ. ქ-ქს :ილ: ბრწყინვალემ გიორგიმ იმერთი დაიქირა, ქუთაისი აილა, ბაგრატ გამოიყვანა (ვასუშტ. ქრ.).

ეს ქ-ქნი ნახეენებია ქ-ცხსაჲთა (I, გვ. 449).

1333 წ. — სოფელს დაბის მახლობლად (ბორჯომის ხეობაში) აღშენებულა თლილის ქვით ჩინებული ტაძარი, რომელსაც ზედ გადმოხურული აქვს ჩარდასი კლდისა (შუამთიადამ გადმოყოფილი) და ამ კლდეშიან იშოკება ქვაბი. ტაძრის შესა-გაღს აქვს შემდეგი ასო-მთავრული წარწერა, რომლის პალეოგრაფიულად გადმო-ღებული ზირა ჩვენ გვაქვს.

„ინდიკტიონსა მეფეთ-მეფისა გ-გსსა (გიორგისა), ძისა დიმიტრისა, მეცხ-რამეტესა. სიტყვსა ღ-თისა კორცთ-შესხმისა მიზეზო აღვაშენე ტაძარი ესე ჟამსა მეფეთ-მეფისა გიორგისსა მე მათმან მოლარეთ-უხუცესმან - - * და ცო-ტა ქვემოთ: „ქ-ქსა: 412“ (ქ. ი. 21+1312=1333 წ.). ეს წარწერა იხ. Rap. IV, 101—2 და ვასუშტი-ბქრ. გვ. 280).

ამ წარწერიადმ საგულისხმებელია, რომ 1333 წელი უოფილას მე-19 წელი გიორგის მეფობისა და მასსადაძე, იგი გამეფებულა 1314 წელს და არა 1318-ს, როგორც ვასუშტი მოწმობს (იხ. ზემო 1318 წლის ქვეშე). ჩვენ გგვინია, რომ გიორგი შოტლად გამეფებულა 1318 წელს, ხოლო 1310—1318 წლებ შუა მის ოთხი წელიწადი უმეფნა. ეს საგულისხმებელია თვით ქ-ცხისისგან (გვ. 446—7), თუცა ეს ადგილი ჩვენის მატანისა მეტად არეულია და ვიდეც საჭიროა სხვა სა-ბუთებან ამ კითხვის რიგინად ასახსნულად. დ. ბაქრაძის აზრი, ვითომ ეს წარწე-რა ეკუთნოდეს გაიორგ მესამეს (1156—1184 წ.), შესაწყნარებელი არ არის, რა-დგან წარწერას ქორონიკონი უზის.

1334 წ. — ქს :კბ: მოკტდა ათაბაგი სარგის; დასვა გიორგი მეფემან ათა-ბაგად ძე მისი ყვარყვარე (ვასუშტ. ქრონიკა; ეს ქრონიკა იშოკება ქ-ცხსაჲთა: I, გვ. 449).

1344 წ. — შიომღვიმის საბუთებში იშოკება ტყაჩე საწერა გუჟარა № 63 (სივრდით 1 1/2 არშინადე და სიგანით 2/3 არშინისა), მსეჯრულად მდარე ხელით დაწერილი. სიტყვები გაყოფილია ორ-ორ წერტილით.

სახელითა... და მეოხებითა... წ-თა... მამათა ჩ-ნთა იოვანე შიო და ვვაგ-რესითა... ესე ..დაწერილი მოგვცით ჩუენ დიდმა ლავრამან მღუიშისმან მთ ა-ვა-რ-მამა მეშლუიძემან იოვანე, დეკანოზმა ღ-თ, გვ-ლ, იო-ზ, ი-ე, იოსებ დაყუდებულმა და გარბერმა ბარლამან და ყოველმანვე სისაესემან ლავ-

რისამან, ძლიერმან და უძლეველმან (sic) შენ მც[-?]ავატისძეს ჯაუნორსა და და შეიღთა... გუეპაჯა სამისა დღისა მიწასა, რომემცა მოგუეცი... ვისმინეთ პაჯაი შენი და მოგეცით სამის დღისა მიწაი შოლადრიური უსარჩელი მოუდევარი და უპატრონი, ვარდანის ძეთა საღალოდ რომე ჰქონდის; მათი ღალაი აღარ გუნდოდა და შენ მქედელსა ჯაუნარსა მოგეცით და ბეგარი გავრინეთ წელიწადსა შიგა ოთხი ლიტრაი ცვლი, რომე შიოზასა დღესა მღუიმეს, მოიდებდე. ამისგან მეტი არა ზე გაც ამა სამისა შოლედარაურისა ყანისათუის, გიბედნიეროს ლწ... (წუკვა) ამისი მოწამენი არიან ანგროვენენი ჯიღბოსძე მეგლაი; თემის კელოსანი კობალაისძე შალვა. ჩარმაგოს ძე ჩაშაი, კობოტიელი იოანე. კევისპირული ნასარაი, მემღუიმის ყმანი: მხარეოლი იაი, გორისისძე დაკანი ბექენი, გაროენელი აბაშაი, წეროენელი ციციელაისძე იაი. ქკსა :ღბ: აპრილსა :ე: მიწაი მიქელ პალატის წინამძღურის შვილი დამწერელი და მოწამე ვარ“.

სკუულად: „მე საწოლის მწიგნობარი და მთავარ მამა მემღუიმე იუანე გამათავებელი ვარ ამა დაწერილისა.

ქ. მე ქი (ქართლისა) მთავარებისკჳზი მეღქისედეგ მოწამე ვარ.

ქ. მე მცხეთისა მოძღური შაბერსსძე (შაბურიძე) აბრამ მოწამე ვარ.

ქ. მე დეკანოზი მღუიმისი დტ მოწამე ვარ.

სუტურად: „ქ. მე პალატისა მოძღარი (sic) გერწხ მოწამე ვარ“.

„ქ. მე იობ მოწამე ვარ“.

1345 წ.—ქკს :ლგ: მოკულა მამია და დაჯდა ძე მისი გიორგი (დადანთა ქრ.).

1345 წ.—ქკს :ლგ: მოკულა დადიანი მამია; დასვა მეფემან გიორგიმ ძე მისი გიორგი დადიანად (ვასუშტ. ქრ.).

ეს ქრონოლოგია ქცხზაშიან იპოება (გვ. I, 450).

1346 წ.—ქკს :ლდ: გარდაიცვალა ბრწყინვალე მეფე გიორგი და დაჯდა მეფედ ძე მისი დავით.—ხოლო რუსუდანის გამეფებდამ ამ გიორგის გარდაცვალეზამდე—81“ (ვასუშტ. ქრ.).

ზირველი ნასკვარი ამ ქრონიკისა სრულად ეთანსშება სხვა ისტორიულ გარემოებათა და თვით ჭრებაშიან არის ნაჩვენები; ეს ცნობა ვასუშტის მიერ ამოღებული უნდა იყოს მისგან ნაჩვენებ წყაროებისგან (ქცხ. II, 237) მაგრამ მეორე ნასკვარი ამ ქრონიკისა არ ეთანსშება ისტორიულს სიმართლეს და ივით ვასუშტისაგან უნდა იყოს ჩამატებული, რადგან მისს ქრონოლოგიურს ანგარიშებს ეთანსშება; მართლად: 1211 (რუსუდანის გამეფება)+135=1346 წ.;—1237 (ვასუშტით რუსუდანის სიკვდილის წელი)+81=1318 წ., ე. ი. გიორგის გამეფებას. ჩვენ უკვე დავასაბუთეთ, რომ რუსუდან გამეფდა 1223 წ. და მოკვდა 1245 წ. და მასასადამე რე-

სუფიანის გამეფებიდან გიორგის სიკვდილამდე გასულა 123 წ., ხოლო მისის სიკვდილიდან (თუ მაკელთ 1318 წ.) გიორგის გამეფებამდე — 73 წ.

1344 — 1346 წ. — ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი ცნობილი „სამართალი გიორგა მეფისა“ ანუ ძეგლი (66 მუხლად); მოხსენებული ქ-ცხბაში და შედგენილი მსოფლად მთიულ თემთათვის და არა ქართველ ერისათვის, როგორც ზოგნი ჭეჭრობენ. ეს მრავალ-გვარად შესანიშნავი „ძეგლი“ ღირსია მეცნიერულად გამოცემისა. რადგან ასლა ჩვენ ხელთ არა გვაქვს ეს „ძეგლი“, ჩვენ საჭიროად ვრაცხთ აქ ჩაუერთოთ დ. ბაქრაძისაგან ფრანგულთა თარგმნილი მისი „შესავალი“, რომელსაც ისტორიული მნიშვნელობა აქვს. ფრანგულთა შესწორებით ჩვენ აქა-იქ შეკაჩსებთ ანუ შევცვლით დ. ბაქრაძის ნათარგმნს (კახეშვი, გვ. 280).

„ქველი მეფეთ-მეფისა ბიორგისა“.

„ჩვენ მეფეთ-მეფემან გიორგი, ძემან სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფისა დიმიტრისმან, დადევით ძეგლი ესე სახილველად ყოველთა მას ეჟმსა, ოდეს წარვემართენით მთიულთა ერთა საცნობელად. ღვთიურითა მადლითა, რომელი მოვლენილ არს სამეფუფოსა სახლსა ზედა ჩემსა, ყოველთაგან უცილობელად აღიარებულ არს ძლიერება, უფლება და სიკბტრა-შარავანდედობა ჩვენი. (ამასთჳს) დამტყვევებლთა დედაქალაქისა და დარბაზისა ჩვენისათა, ჩვენ წარვედით ჩვენსა თინვანის სასახლესა და მიერ ხადას და ცხაოტს, სადაცა შემოვიკრიბეთ ხევის-ბერნი და თემნი; განვიხილეთ და განვაგეთ საქმენი მათნი. შემდგომად ამისა ჩვენ წარვემართენით ვიღრე დარიგელადმდე, სადაცა ვცანით საქმენი, — ვითარ სისხლის საქმენი და მრავალ-გვარნი ბოროტ-მოქმედებანი, ჩვენთა წინაპართა გვირგვინოსანთა მეფეთაგან დადებულის ძეგლის სამართლის წინააღმდეგნი, — განუსჯელად დაშთენილნი... გამოვიძიეთ და განესაჯეთ რა ყოველნივე საქმენი მთიულეთისანი, ჩვენ მივეციით ღიღება ღმერთსა და ვილოცეთ წინაშე ლომისის მთავარ-მოწამისა (გიორგისა); და შემდეგ განვლეთ ცხრაზმის ხეობა, სადაცა დავაწესეთ რიგი და წარვედით მუხრანს, საზამთროსა სასახლესა ჩვენსა, ღ მუნით შემოვედით ქალაქსა ტფილისს. აქა შემოვიკრიბენით ერისთავნი სხვა-და-სხვათა თემთანი, მხედართ მთავარნი, ხევისბერნი და ჰეროვანნი, დავსხედით და თან დავისხენით მეფეჲ მოძღვარნი და ქართლის კათალიკოზი ვეთიმე, ვაზირნი, ებსკოპოზნი, ღ მოურავენი. ვცანით მრავალ-გვარნი ჩვენთა ქვეშევრდომთა (მთიულთა) ბოროტ-მოქმედებანი, ცილისწამებანი, ციხე-სიმაგრეთა შლილობანი, მკლელობანი, ქმრიანთა დედაცათა წარატყებანი. ცოლ-ქმრობითისა კავშირისა დახსნანი და მრავალ-ფერნი ცოდვანი; ერთის სიტყვით ქვეშევრდომთა ჩვენთა (მთიულთა) არა აქენდათ არავითარი პატივისცემა სამართლიანობისა (ე. ი. კანონისა) ურთიერთ შორის. ამათ ბოროტებათა აღმოსაკვეთად ჩვენ დავწერეთ სამართალი იმიერთა და

ამიერთა ხეობათათვის: ჯაგისა, ხალოსა და ცხაოტისათვის, ყოველთა ხევთა ზან-
ლუკისა და ქვედა-კიბენისათვის და ზედა-მენესოსათვს“ და სს.

1352 წ. — ქკსა :მ: აქა მო[ვი]ლა: აბუსერიძისა: ივანეს: სახლსა: შიგა [და]
ამირსასალარისა და: პატრონი სითი[ხათუნ] მისი[თა] - - - სლი - - - * (მსედ-
რული წარწერა ეკ. მუხ. № 85 ცხრილზე).

აქ მოხსენებულნი პირნი ისტორიაში უცნობნი არაან, აბუსერიძისძენი ის.
ზემო გვ. სითისათუნ ვასტანგ-მეფის ცოლი ის. ქ.სც. გვ. 474.

1352 წ. — ლისაურის ღვთისმშობლის სატზე დ. ბაქრაძეს აღმოუკითხავს შემ-
დგეი ასომთავრული წარწერა (Arch. нуг. по Гуріи и Аджарѣ, გვ. 109; შუად.
გვ. 142—3):

„ქ. მ. ყ.დ. წ.ო. მეობ და. მთარველ. ექმენ[?] პტრონსა. კხბრს (კას-
ბერს) და. მისსა. მუასა. (მეცხედრესა?) ვიოჟს. (ანასა?) ჩწნ. (?) და. მსს. (მას-
სა?) მშენებ(ე)ლს - - ესდ - - მმნრქე“. აქ მოხსენებული კასბერი შემოქმედის
წარწერაში წოდებულია „ერისთავთ ერისთავად და სკახთა ერისთავად გურიელ(ად).“

თუძცა გასსიკენებული დ. ბაქრაძე დაბეჭდვითი სწერს, კითომ ამ წარწერის
პირველი ასოები (ქ. მ) იყოს ქორონიკონის მაჩვენებელი, მაგრამ ჩვენ მანდ გვგო-
ნია, რომ აქ უბრალო შეცდომაა: ასო :**ⴗ**: (ქ) არ აღნიშნავს ქორონიკონს, არამედ
ჩვეულებით სთავურში დაისვიმის და ჰნიშნავს **ⴗ** (რისტიანე); სოლო შემდეგი ასო
უნდა იყოს არა **ⴗ**, არამედ **ⴗ** და ამგვარად ზემო მოყვანილი წარწერა ასრე უნდა
წაიკითხოას: „ქ. მ. ყ.დ. წ.ო... და სს. ესრეთივე მსისავი შეცდომა მოუდას,
ჩვენის აზრით, პატრიცეპულს არქეოლოგს იმავე თსრულებში (გვ. 108), სადაც
წარწერა: „ქ. მ. ი“ წაუკითხავს ესრე: „ქორონიკონი 110“ — (1422 წ.) შეცდომის
მაზეში უნდა იყოს დახლოკებითი მსგავსება ასუმიტარულ ასოებისა „მ“ და „მ“.

ამავე დროებს უნდა ეკუთნოდეს ლისაურის მაცხოვრის ხატის წარწერა (დ.
ბაქრაძის: Гурія и Аджарія“, გვ. 110—111): „... მოსავი შენ[ი]... - - ძე
დიდისა [სახლ]თუხუცესისა ბექისა ათაბაგი და სამცხისა ს[პ]ასალარი შალვა“.
ეს შალვა ათაბაგად სხვა წყაროებში არა სჩანს.

1354 წ. — ქკსა :მმ: ჩვენ მეფემან დავით და დედოფალმან სინდუხტარ
გიწყალობეთ... ამა ქკებ ლეონტა ჰსწერია მეფედ, რომელსა ვპოგონებ ერთ-
ყოფად“ (ვახუშტ. ქრ.).

ცხადია, რომ ეს ქკნი ვახუშტის ამოუწერია ბარათიანთ ანუ თუმინიანთ გუჟ-
რებნიდან, რადგან ეს წუარო ამ ქკნების სათაურში აქვს მოხსენებული. ვახუშტის
შენიშვნებიდან (გამორეკმა ბაქრაძისა, გვ. 280) სჩანს, რომ ლეონის გუჟარი სხვა
ყოფილა და დავითისა სულ სხვა. ამის გამო დავით-ლეონის ერთ-ყოფობა შესაწყ-
ნარებელი არ არის. სინდუხტარ უნდა იყოს ზემო აღნიშნული (1352 წ. ჰემე)

სითხითუნ (ქ-ცხ. I, 451), ალბათ რომლისამე ათაბაგის ნათესავი, რადგან დაახლოებული ვოფილა აბუსერთა სახლობასთან.

1355 წ. — ქკს: მგ: ჩვენ მეფემან დავით ყოვლისა საქართველოსამან გიწყალობეთ (კასუშტ. ქრ., ალბათ იმავე წყაროთაგან ამოღებული: ის. 1354 წლ. ქვეშე).

1355 წ.—სიგელი მფინსა დავით VII-ისა.

მცხეთის გუჯრებში ჩვენ ეიბოკეთ კარგს სქელს ქალღმრუდ მხედრულად დაწყრილი სიგელი № 334 და ამავე სიგელის მე-XVII საუკ. მხედრულად გადაწყრილი შირი (ნუსხა :პე: № 507). სიგელი შიტყმულია დავით მეფისგან 1355 წ., თავი ავლას ასლსა და ნუსხასა. რამდენიმე სიტყვები ჩვენ აღვადგინეთ ნუსხისათან შეშოწმებით და აღდგენილი ტექსტი დიდს ფრწხნილებში ჩავსვიეთ.

შინაარსი სიგელას გვაცნობებს, რომ შაშის შამას დავით (VII) მეფისას დავითს (ულუ-დავით მართლად შაშის შამა იყო დავით VII-ისა) მცხეთის მამული გუჯრებთან სახუჭრად ორბომდელისათვის იმ შირობით, რომ ეკლესიასა ნება ქქონოდეს დაეხსნას ის მამული 12,000 თეთრად, მაგრამ ორბომდელს არ დაუხსნიეინებისა და მიუთვისებისა საეკლესიო მამული. ხოლო 1355 წელს დავით VII-ს თავისის ფელით დაუხსნია და ეკლესიისთვის შეუწირავს.

ესეთი უწყო ქვეა ულუ-დავითისა მკვიდრს საფუძქელს გავდქეს დავასკვანთ, რომ ჩემო დაბეჭდილი (გვ. 162—7), ნაწყვეტა სამღვდელო კრებისა, რომელშიც აღწყრილია უსამართლოდ საეკლესიო მამულების გაცემა რომლისამე მეფისგან, უნდა ვოფილიყოს ულუ-დავითის დროს და მის საწინააღმდეგოდ და არა მეფის დიმიტრის დროს, როგორც ჩემო ქ-ცხბის მიხედვით გამოთქვით (გვ. 162—3). ჩვენ ჩემოთად ვუწყენეთ, რომ ულუ-დავითი შეიძლება ვიგულისხმით მე-75 მეფედ (ის. გვ. 163, შინაშევა № 7—8), ხოლო აქ უნდა იხედ დავუშტოთ, რომ მოხსენებულს ძეგლში ხმარებულია შემდეგი ფრავა, რომელიც მხოლოდ ულუ-დავითზე შეიძლება ითქვას:

„რომელი მეფე თქვენოდენთა ქირთა, ლუწლოთა და განსაცდელთაგან კნილა, ვითა ლმერთსა თქვენსა მკნელსა თქვენ უკნინხართ“, და მართლაც, თითქმის საარაკო თქმულება ულუ-დავითის უბედურებათა და სხნათა საბუთს მისცემდა კრებას ესრეთი ფრავა ესმარნა, რომელიც სხვა იმ დროინდელ მეფეებზე (და არც დიმიტრიზე) არ ითქმის. ეს გარემოება იმ საარაკო და ძნელად დასაწყრებელ ამბებსაც აქვეშმართებს (ქ-ცხ. I, 366—376). — თუ დავით აღმაშენებელი მე-71 მეფე იყო დავით წინასწრემეტყველიდამ (როგორც სჩანს ევ. მუზ. ქ-ცხბის კარინტიდამ, № 131, გვ. 233), მაშინ ულუ-დავით მართლად გამოდის მე-75 მეფედ, თანხმად კრების მოწმობისა, რადგან კრება სთვლის მართო მამრობითის. სქესის მეფეთა: 72—

დამიტრი, 73—გიორგი III, 74—გიორგი IV, 75—უღუღავით (იუფე დავით IV, დამიტრის ძე, როგორც მამის უნებურად გაშეყებული, არ იგულისხმება).

--[წესნი ზე შესავალნი ყთა საყდართა დაქცეულ] მიღრკეს ზე დიდისა დედაქალაქისა მცხეთისა შესავალნი მოვიკლენით და სხუათა სხუითა განვაჩინეთ და კუეღურული ასე განვაჩინეთ: რაიცა ღთივ გვრგვნოსანთა სანატრელთა მეფეთა ჩუენთა ჩამომავლთა კუეღურეთს მცხეთისათვის მოუქსენებია, იგი ორბოდლეღთაგან მიჰმღლაგრებოდა და მიზეზისა ამისთვის დასკირვოდა, რღლ (რომელ) ორბოდლეღსა თეთრი ქორი მიუგურია დიდის დავით მეფისათვის და მათ კუეღურეთს მცხეთისა გლეხნი ორბოდლეღისათვის უბოდებია, ასრე რომე ოდეს: ქკზმან: და მცხეთელთა თორმეტი ათასი თეთრი ორბოდლეღსა მისცენ, მათ გლეხთა თანა ორბოდლეღს არაჲ საქმე ეღვას. ესე ჟამთა შლილობისაგან არცა მეფეთა მოეღლო (მოკლჳა), არცა ქკზსა და მცხეთელთა დაეკსნა; და ორბოდლეღს რაჲც ამათ გლეხთა (ა)ჰით მცხეთისაჲ ხუეღურეთის კეეს და იმერკეეს არის გლეხები, ზუარი, ქუაზნი, ფარდახტნი (ზარტახტნი) და რაიც არის ყუელა მიმღლაგრებით დაეკირა. ჩუენ მოვიკითხეთ და ორბოდლეღის ნიშანიც ენახენით და მართლად [შევიგენით, რომ მიმღლაგრებით და უსამართლოდ ეკირა] და მიუბოდეთ ორბოდლეღსა მცხეთის გლეხთა საკსარი ჰაპის მამისა ჩუენისა დავით მეფისაგან გაჩენით ნზბი (ნაბრძანები) თეთრი თორმეტი ათასი და შევსწირეთ ახლად და დაუმტკიეთ... დედა ქალაქსა მცხეთასა..., რაიც კუეღურეთს და იმერკეეს მცხეთისაჲ არის და ყოფილა აღაგები, ზუარი, ხოდამუნი ფარდახტნი, ქუაზნი, მთაჲ, ქალაჲ, სათიბი, წისქული, სანადირო, ზღუარი და მიმღგომი მათი სამართლიანი, საკმარი და უკმარი... დაიწერა ბრძანებთა და გაქსნითი ესე ჩუენი ქკსა: მგ: კელითა საწოლისა მწიგნობრისა ჩუენისა გღვი (გიორგი) ეგანისძისათა.

1354 წ. ბრასსეს შემოაქსნ ხერთვისის გოშკის ასომთავრული წარწერა, ფრიად დაზიანებული და ძნელად ამოსაკითხი (Rap. I, 150—4): „სახელითა ღთისათა და შეწვევითა წმიდისა მშობელისა მისისათა ვიწყე მეფეთა(?) მკეთის მოღარეთ ხუცესმან ქა(?) ძემან, ქამქამის შვილის ნათესავმან, კოშკი და გაღაღანი ესე ეწე(?) ქკს :მბ: და ეღლთე(?) მღლ(?) ღთ“...

1355 წ. — ქკს :მგ: აქა: გარ[დაიცვალა?] | ჰატრონი ა[მირ?]|სპასალარი ივანე? ა[ბულსერისძე?] | სი]]თ - - | ნბერს (ნოკუპერს?) - - |

ეს წარწერიღაჲ მხედრულად კელ. მუჲ. ეტრატის № 85 კინგლოხის არშინაჲ, რომელიღ წაჭრიღაჲ. გარდა ამისა მუღანიღ გადასულია და სწორედ კერ ამოაკითხება. შეიძლება „ახურისძის“ მაგიერ იკითხებოდეს „ახუელისძე“, თუმცა ეს წარწერა იმავე ხელით არის დაწერილი, როგორც ზემო ივანე ამირსპასალარ-ახურისძესუჲ და სითიხათუნუჲ 1351 წლის ქვეშე.

1357 წ.—ქკს :მე: მზე დაბნელდა (კახუშტ. ჭრ.).

ეს ცნობა ამაყება ქცხბაში (I, 451): „წელსა... ჩტნზ, ქართულსა :მე: დაბნელდა მზე“. მეტეორული გამოკვლევა ამავე წელს გვიჩვენებს ორს მზის დაბნელებას, 17 და 29 ივლისს (Hist. G. I, 649).

1358 წ.—ქკს :მე: მეფის მიქელის ძემ ყვარყვარე ათაბაგის ქალი შეირთო (კახუშტ. ჭრ.).

იმას ქცხბაც გვაცნობებს (გვ. 451). ქვემო მოყვანილ წყაროთაგან სჩანს, რომ ყვარყვარეს ქალს ერჭა ნათელა.

1358 — 1360 წ. ამ წლებში არის შეკერილი ძვირფასი ოპოფორი, ცაიშის ტაძარში (სამეგრელოში) დაცული, რომელსაც აქვს შემდეგი ასომთავრული ხელგონი წარწერა:

მარჯვენა მხარეს: „ქ. საშინლო ხატო ანჩისა! შეიწირე მცირე ესე ოპოფორი დედოფალთ-დედოფლისა ნათელისი, ძისა დიდისა სულკურთხე (დახანძრ ჩენი მარცხენა მხარეს) ულისა ამირსპასალარისა და სამცხის სპასალარისა ყუარყუარესი აქა და საუკუნესა. აწ. ანჩელისა თეოფანესთჳს შეკრული“ (sic). ოპოფორზე ძაფებით ამოკერილია წმიდანების ხატები, რომელთა შორის მთხსენებულია წა იოანე ალექსანდრიელი (ფრიად იშვიათი).

დედოფალთ-დედოფალი ნათელა ისტორიაში აქამდე უცნობი პირია. მაგრამ ქცხბა (გვ. 451) გადმოგვცემს, რომ „დავით მეფის ნებითა შეირთო ბაგრატ ერისთავმან მიქელ მეფის ძემან (დავით-ნარინის შვილის-შვილმა) ასული ყვარყვარე ათაბაგისა“. ყვარყვარე ათაბაგობდა 1334—1361 წ. და მოკვდა 1361 წ. ეჭვი არ არის იმაში, რომ ნათელა არის აქამდე უცნობი მეუღლე ბაგრატ იმერთა ერისთავისა, რომელნიც მეფეობდნენ.

შესანიშნავია, რომ რამდენიმე წყაროებში აქ მოხსენებული ბაგრატ მეფე (ერისთავი), წინააღმდეგ ქცხბისა (გვ. 451; 448—9), წოდებულია ძედ მეფეთ-მეფისა კონსტანტინესა და არა მიქელისა. 1) იგორთის მონასტრის დიდს დაწლილს სქელს ქაღალდზე (infolio) ხეწურად წარჩინებულის XIV საუკუნის ხელათ დაწერილს თთვესს, რომლის სათაური ასოები ოქროს მელნით არის დაწერილი, შემდეგია წარწერა აქვს (ოქდამბრის თთვენის ბოლოს): «სრულ იქმნა წმიდანი ესე... თთუ-ცნნი სვეტენბერი და ოკლომბერი მისითა საღვთისწაულო-საწინასწარმეტყველოთა და სამოციქულო-სახარებათა ბრძანებითა და საფასითა მეფეთ-მეფისა ქკს (კონსტანტინეს) ძისა ბაგრატიანისა... ეელი მწერლისა მიწასა შინა ლებების და ნაწერნი ჰგიან... ამა წიგნისა მწერალსა წირკენელსა ბასილს შს ღწ აწ». (შეიძლება ეს იუოს ბაგრატ II, მაგრამ ბროსსეს ტენალოგოურს სიაში უკანასკნელი წოდებულია დიმიტრის ძედ, როგორც ქცხ. II, გვ. 185, თუმცა მართალია ქცხბის პირველს წიგნში სჩანს ბაგრატ კონსტანტინეს ძე, გვ. 474—475);— 2) ბროსსესგან არა-სწორედ აღმოკითხულს ჟვარის წარწერაშიაც ბაგრატ (ანუ შან-

კრ:ტ) წოდებულია კოსტანტინეს ძედ (Rap. XI, 92—3): „ჩუარო წმიდო პატრიოსანო! მეოხებთა შენითა მაცხოვნე მე მიწა შენი მეფეთ-მეფის ძე პანკრატო, ძე კოსტანტინე(სა)...ან“.

რადგან ამ წარწერებს ქვნი არ უჩის, ამის გამო ეს კითხვა კიდევ საცილობა და საძიებელი.

1358 ანუ **1359** წ. — გაბეგება გიორგი მეფისა (ის. 1377 წლის ქვეშე).

1360 წ. ქს: მც: აქა დაბნელდა (მხედრ. წარწ. კვ. შუჩ. ხელნაწ. № 85).

1360 წ. ქს: მც: გარდაიცვალა მეფე დავით და დაჯდა ძე მისი ბაგრატ მეფედ. მხოწმობს გუჯარი ბარათიანთა, რომ ეს ღიდი ბაგრატ არს (იქ) ამ დავით მეფისა (კახუშტ. ქრ.)

ეს ქვნი იხილება ქცხზაშიაგ: I, კვ. 451; მაგრამ მყაშვილთ გუჯარა გიორგის გიორგის გაბეგებას 1358—1359 წ. (ის. 1377 წ. ქვეშე).

1361 წ. — მთ. მზე დაბნელდა; — და სენათა ქუთათისი დასწევს. — ღიღმან ბაგრატ მეფემან მოსწყვიტნა [და დაიპყრნა და თურქთ სამცხე მოარბიეს; ღიღმან ბაგრატ მეფემან მოსწყვიტნა]. — კვალად მოკულა ათაბაგი ყვარყვარე, ბაგრატ მეფემან დასვა ძე მისი ბექა (კახუშტ. ქრ.).

რაც ფრწილებშია ჩასმულია ის ცნობები მყაშვილის ვარაუდითა არ იხილება.

1362 წ. სიზმლი ალექსანდრე მეფისა

სინოდ. კანტორკს მე. XVII საუკუნეში სუცურად გადაწერილს ნუსხ-ში :რგ: (№ 527) შეტანილია შემდეგი სიგელი, მიღებული მცხეთისადმი და კწის ბასილიისადმი მეფის ალექსანდრეს მიერ ქვს: მი:, კ. ი. 1362. — წიგნის მატიასით ამ დროს მეფობდა ბაგრატ V და ალექსანდრე მეფედ არ სწანს; სოლო გწი ბასილი მართლად სცხოვრობდა დავით VII დროს და მისსვე სცდრცხეში შოკვდა და მისი ალაგი დაიჭირა გწი დორთოელისმან (ქცხ. I, 451). ისიც უნდა გკჭონდეს სსხე-ში, რომ ცნობები კწხეზე მერეა ჩართული ქცხ-ზაში, საეკლესიო გუჯარებიდან (ის. ზემო კვ.). შეიძლება ალექსანდრე იყოს იმერთა მეფე, ბაგრატის ძე, რომელიც ბაგრატ V-მ დასვა იმერეთში ერისთავად და მეფედ იწოდებოდა (ის. სიგელი მისი 1392 წლის ქვეშე). გუჯრის შინაარსიდან-კი საეულისხმებელია, რომ ალექსანდრე არის მეფე ქართლისა. შეიძლება ნუსხაში შეცდომით იყოს აღნიშნული ქვნი, მაგრამ ალექსანდრე I-ის დროს (1413—1442 წ.) ეგვლა კწხეში ცნობილი არიან და მათში არ იხილება ბასილი, რომელიც კათალიკოზობდა დავით VIII-ის დროს 1505—1526 წ. გარდა ამისა გუჯარადმი სწანს, რომ იმერეთი და-

მოკიდებულია ქართლიდან და მცხეთის კოწის იმერეთში უმეტი ჰქონდა. უოკლეივე ეს გვაფიქრებინებს, რომ გუგარო ეკუთნის XIV საუკ., ხოლო თუ მისი შინაარსი არ ეთანხმება ჩვენის მატანის ცნობებს, ეს ამის გამო უნდა წარმოადგებოდეს, რომ მე-XIII საუკ. ისტორია და უმეტეს 1346—1390 წლებისა ჩვენს მატანეში ორი-ოჯ სიტყვით არის აღნიშნული. ამითვე უნდა აიხსნას ის გარემოება, რომ ვახუშტისაც უნასაკე გუგარო ლეონ მეფისა 1354 წლის თარიღით, თუმცა მატანე ამ მეფეს სრულიად არ ახსენებს. უოკლეს შემთხვევაში ჩვენ შემოგვაქვს ეს გუგარო, მომავალთა შეკვლევართათვის საძიებლად, მით უმეტეს, რომ შინაარსი გუგაროსა დიდად საყურადღებოა.

„ქ. ჩუენ კელმწიფემან მეფემ აღექსანდრემ ესე წიგნი მოგართვი თქუნ ცათა მობაძავსა დიდსა საყდარსა მცხეთას ...და... კოწის ბასილის... ასე და ამა პირსა ზედა, რომე რაჲ თქუნნი ყმა იყოს ქართლსა, კახეთსა, საათაბაგოსა, სომხეთს, თუ საბარათიანოს თრიალეთზედ, თუ იმერეთს ლაშქარს-ნადირობას თქუნნი ყმა თქუნ გიახლოს, და თუ თქუნ არ ბრძანდებოდეთ, თქუნნი სარდალი და დარბაისელნი იყენენ, მათ იახლენენ. სხუას სარდლებსა და ამირსპასალარს კელი ნუ აქვს თქუნს ყმასთან, ნუცა ვინ გავჯყრის თქუნს აზნაურშიელს და გლეხს და ყულა ჩუენს დროშაზედ უნდა იქნებოდენ. ქკს: მი:“.

1363 წ.—ქკს :ნა: ათბეგი ამირსპასალარი ყვარყვარე სწირავს მცხეთას სოფელს კორდოვში მახარაძეს.

(ეს ცნობა რუსულს გუგარო-ნუსხაში იშოკება და თვით გუგარო ვერ აღმოკანინე სინ. კანტ. საგლებში. ვახუშტის ქრონიკით ვვარყვარე † 1361 წელს).

1366 წ. ქკს :ნდ: დიდი სიკუდილი იყო და მოკუდა დედოფალი ელეწა, ცოლი ბაგრატ მეფისა (ვახუშტ. ქრ.).

ეს ცნობა არ იშოკება ქცხოვრებაში (351—460). ბაგრატის ცოლი აწნა (ქცხ.).

1366 წ. ქკს :ნდ: ქ. ამა :ზე - - | ზედან [მზე?] | დაბნ[ელდა] - - | დლ[ის?] ოთ - - | თხ - - | ქთსა — “ | (ეს მხედრულად წარწერილია ეკ. მუწ. სულხანწ. კინგლოისს მწ 85 არშაზე; თითქმის სრულიად გადასულია)-

1368 წ.?—გუგარო მეფის აღექსანდრესი, რომელშიც მოხსენებულნი არიან: მისი ცოლი თამარ და მე დავით, დემეტრე ერისთავი და კოწი ნიკოლოზ და უზის მეტად საუკუო თარიღი: ქკნი :ხვ: (რწა? ახუ სწა?). ეს გუგარო ის. ქვემო 1560 წლის ქვეშე.

1372 წ.—ქკს :ა: მზე დაბნელდ—ადა მოკუდა მიხილ მეფის ძე ბაგრატ და დაუტევა აღექსანდრე, ძე თვის (ვახუშტ. ქრ.).

1373 წ. — ქკსა: ჟა: თურქნი მოვიდეს; მეფე გიორგი მოკლეს; ლაშქარნი საღ დახოცნეს, საქართველო შოარბიეს და წარტყვენეს. თვესა აგვისტოსა :ვ: (ნ-სა). (იხ. ზ. კარბელოვის „კრება ლექსთა“, რომელშიც ჩანს თულისა ქორანსიკონები).

ქკსა :ჟა: „ამათ ჟამთა მოვიდეს თურქნი წინაძლოლითა ბედარის ძის სოსიასთა (თუ სოსიასთა?) და მოკლეს მეფე გიორგი და ყოველი მთავარი“ და დიდებულნი ქართველნი და მუნვე მოვიდა (მოაკლა) ერისთავი ქტსნიფენველი ქკს :ჟა: „ძეგლი ერისთავთა“: იხ. ზეჟო გვ.).

ეს ცნობა, რომელიც ორს ზემოხსენებულს წყაროებში იშკება და მეგრულ ქტს. ვარიანტშიც ჩანს თულისა, მეტად უცნობია: არც კასუშტის და არც ქტს-სში არ არის მოხსენებული ეს გიორგი მეფე, მოკლული 1373 წ. ეს გარემოება ასალი საბუთთა იმისი, რომ ჩვენი მათიანე გიორგი ბრწინჯალეს დროდამ ლანგთემურის შემოსევიდი (1346—1384) და შემდეგ (1407—1469 წ.) მეტად ღარიბია და თითო-ორთა ცნობებისგან შემდეგს დროებში შედგენილი, როგორც ამას ვუსკენებთ წინასიტყვაობაში.

1375. ქკს :ჟგ: გამოსნდა თემურლანგ და დაიპყრა აღმოსავლეთი (კასუშტის ქრ.).

1375 წ. — ქკსა :ჟგ: გამოსნდა თემურლანგ და დაიპყრა აღმოსავლეთი. ამ წლიდამ დაწეებული 1401 წლიდამ ჩვენ გუჯეს უცნობისა ჰირსისგან დაწერილი ქორანიკონები, რომელნიც სრულიად ეთანსმებთან კასუშტისას, იმ ქორანიკონებს აწერია: „ძველს წერილებში — — — (წაშლილია) ესრეთ“. ამ ქრანისგან ადენი-შნათ: (ჩვენი ისტორიული კრებული ანუ შემოკლებით: ჩ. ისტ. ორ.“)

1376 წ. მთრატის მხედრულად ნაწერი ბუჯარი შიომღვიმისა №

...ამათ ყლთა წთა შეწევენითა და თანადგომითა ესე დაწერილი დავი წერეთ ჩნ მღუიმელთ ერთობით სრულად კრებულთა შენ სუნდულს, მონასა ლეთისასა: ამას უდაბნოსა შა შემოხვედ მოლოცვად; მოილოცე უდაბნო და წსა მამისა შიუსი სამარტვილო. მოგაგონა ლნ სულისა შენისათვის უმჯობესი, რათამცა ამას უდაბნოსა შა სალოცველი და მშობელთა შენთა სასენებელი იყო ვიდრემდის უდაბნო ესე ეგოს და წესი და დალოცვა აღესრულედის შიგა მყოფისა კრებულისაგან, შენი და შენთა მშობელთა სალოცავი უკვდავი იყოს ამას უდაბნოსა შა, და გვენუკველი აღაპსა ტრაპეზსა ზა მესამესა კურიაკესა მარხეთასა... გაგიმართეთ აღაპი ტრაპეზსა ზედა... არ შეგეცვალოს... და ამისად საფასოდ ავიღეთ ფასი სრული, ას და ათ ღრაპკანი დუკატი ოთხ ასეული და ორმოცდათის ღრაპკნისა საფასო, ორი ტაბაკი კვტ-

ღისა, ფეშხუმი, ესე ჯუმლად იქნების სამისისა ბოტინატის.—დაიწერა კელითა გიორგი ჭყონდიდელის მწირველისათა ქორონიკონსა: ად.

(სუნდულ და სუნდულდიქნი ის. ქვემო გუჯ. 1398 წ. ქვეშე).

1377 წ. — ზუჯარი მახაშვილთა.

თ. დ. მათაჰვილმა გადმოიტანა ეტრატის გუჯრადამ სიტყვა-სიტყვით გადმოწერილი სიგელი გიორგი მეფისა, მიცემული 1377 წ., მე-19 წელს გიორგის მეფობისას კჳრის ნიკოლოზის დროს. არც ეს კათალიკოზი და არც გიორგი მეფე ამ დროს ცნობილნი არ არიან. რაღაც ახალს საბუთს გაძღვეს იმისას, რომ ამ დროებისას მათიანე ქცხბა პეტად მოკლავა და ნაკლულეკანი ცნობებით. ჩქანის აზრით ეს გიორგი-მეფე უნდა იყოს ბეგრატ-დიდის შვილი და თუმცა ის გაშეფდა 1395 წელს, მამის სიკვდილის შემდეგ, მაგრამ ალბათ ის მეფის სასელით ერთად მამასთან განაკუბდა რომელსამე ნაწილს საქართველოსას (წინეთ კახეთს 1377 წ. და შემდეგ იმერეთს 1384—1395 წ.). შესანიშნავია ის, რომ გიორგი მეფეადგე წოდებულია მამისივე სინოცხლესი 1393 წელს (ის. 1393 წ. ქვეშე და ჩემი „საბუთები შიომღვიმის ლავრისა“ გვ. 45).

სახელითა ღრისათა გიორგისაგან დავითიან ბეგრატოვანისა, ნებითა ღრისათა აფხაზთა ქართუტლთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა შარვანშე და შანშე და სრულსა საქართველოსა აღმოსავლეთისა და დასავლეთისა, კელმწიფედ ფლობით მპყრობელსა წინაშე მოვიდა ჩვენი დიდად ნამსახური და ერთგული მათაჰვილი გუგუნე, თავადი მებაჯრეთ უხუცესი ბოსტოლანა, გვეაჯა და მოგვახსენა, რათამცა შეგვეწყალა და ბოჭორმის პირთა ბიძისა მისისა ნაქონები ბოტკოი სამკვიდროდ სამამულოდ სიგლითა მიგვებოძა. დაგვაჯერა ღრთ და ვისმინეთ აჯაი და მოხსენები მისი, და ბოჭორმის პირთა ბიძისა მისისა ნაქონები რაგვარცა სამართლადცა დაჰმართებდა ბოტკოი სამკვიდროდ სამამულოდ სიგლითა ამით მიუბოძეთ მისითა შესავლითა, მითთა, ბართთა, ველითა, ვენახითა, ქალითა, წისქვილითა, მზღვრითა, მისის სამართლიანითა ყველათა; გვიბოძებია და გქონდეს შენ, მებაჯრეთ უხუცესს ბოსტოლანას მათაჰვილის გუგუნასა, შვილთა და მომავალთა შენთა ყოველთავე ბიძისა შენისა ნაქონები ბოტკოი მისითა მიმდგომითა სამართლიანითა ყველათა რაგვარცა თქვენს მეთს არავის დაჰმართებოდა, აგრე სამკვიდროდ და სამამულოდ გვიბოძებია ბოჭორმის პირთა ბიძისა შენისა ნაქონები ბოტკოი. რაგვარცა ბიძისა შენსა ჰქონებია, აგრევე უკლ ებლათ შენთჳს გვიბოძებია მკვდრად და შეუულად, უცილებლათ ყოვლის აღამიანისაგან, გაგვიანადებია და გავგითავისუფლებია ყოვლისა საჩვენოსა. საქმისა შესავლისა და გამოსავლისაგან. ხვარბლის მკრებელთა, მეკულუხეთა, მეჯინიბეთა, მერემეთა, მესაბანჯრეთა, ბაზირთა, მპარავთ მემდებრთა და ყოვლისა საჩვენოსა საქმისაგან. და არავინ გვი-

ბრძანება მშლელი, მეუნებლე, მანენ, მანებელი და დამაკლებელი ბრძანებულისა ამის ჩვენისაი, და ნუცარას ვინ დააკლებთ ნუ დიდსა და ნუ მცირესა წუ ვინცა ჰნახოთ ბძანებაი და სიგელი ესე შემდგომად ჩვენსა მეფეთა; დედოფალთა, დიდებულთა, კარისა ჩვენისა ვეზირთა, დიდთა და მცირეთა, ყველამან ასე დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშლით ბრძანებასა და სიგელსა ამას თჳნიერ შეწყენისა და თან-დგომისაგან კიდე, და ვინც არ დაამტკიცოს.. (წუგა).

თქვენ ქეს მიერ კათალიკოსნო და წმიდანო მღვდელთ-მოდღარნო უჯუ-არობითა დაუმტკიცეთ და დამამტკიცებელნი ლთნ აკურთხნეს. — დაიწერა ბრძანებაი და სიგელი ისე ინდიკტიონსა მეფობისა ჩვენისასა: ით: ქონსა აჲ კელითა ჩვენისა კარისა მწიგნობრისა მახარობლისათა.

მე დიდისა მონასტრისა მოძღვარი კათალიკოზი ნიკოლოზ დამამტკიცებელი ვარ მეფეთ ბძანებისა ამის.

1387 წ. — ქეს ოგ: ლანგთემურ სამარყანელმან თფილისი აღილო და წარტყვენა; მეფე ბაგრატ და დედოფალი ანნა გამოიყვანნა ციხიდან და ტყვე ჰყვნა და აღექსანდრე იმერეთს გამეფდა. (ჩემი „ისტორიული კრებული“). ამ ცნობას სიტყვა-სიტყვით იმეორებს ვახუშტის ქრონიკა, რომელიც ბოლოს უმატებს: „ძე ბაგრატისი“.

1388 წ. — ქეს ოგ: აქა მზე დაბნელდა (წა ნიკოლოზის ეკლესიას ქრ.) ამ ქეს ასსნა ის. „ჩემი ქრონიკები“, წ. I, გვ. 82.

1389 წ. — ქესა: ოგ: მოკვდა აღექსანდრე მეფე და ძმა მისი გიორგი გამეფდა იმერთა ზედა (ჩემი ისტ. კრებული).

ამ ცნობას ვახუშტის ქრონიკაც სიტყვა-სიტყვით იმეორებს.

1390 წ. — ქესა: ოგ: აფხაზთა კათალიკოსად დასვეს არსენ (ჩ. ისტ. კრებ. და ვახუშტ. ქრ.).

ამ ცნობასაც ვახუშტის ქრონიკაც სიტყვა-სიტყვით იმეორებს.

1391 წ. — ქეს: ოთ; მოკვდა ათაბაგი ბექა და დაჯდა ნებითა გიორგისრთა ათაბაგად ძე მისი იოანე (ვახუშტის ქრ.).

1391 წ. — ამ წელს არის დაწერილი ქეგო დაბეჭდილი მძალაშვილების მხედრულად ნაწერი სიგელი, რომელიც 1884 წელს სელაში ჩამოვარდა და სამწუნაწოდ შემოკლებით გადმოვიწერე. ახლა ის სიგელი ხელთ არა გვაქვს და ამისგან მოიძლევა ვარ მისი მოკლე ნუსხადა შემოვაცანო აქ.

„ქ. ჩუნე მეფეთ-მეფემან პატრონმა აღექსანდრე... ესე წყალობის წიგნი გიწყალობეთ... თქუნ მალაღამეს ამიღობარს დიმიტრს და გიორგის... (გობო-

მეთ) უმკუიდრო სახლ-კარი და მამული ივანისძე გაბრიელისა... მამა ჩემს მამა თქუენი მცხეთას სასწავლოდ აღეზარდა... და... (კვალად გიბოძეთ) ქვათაკევეს ეკუდერი, კარის ბჭე, სენაკი და ბალი და ბოსტანი და კუამლი ხუთი გლეხი ერილაურში... ზუარი, ხოდამუნი... (სსკაც ბუკრი სწერია)... და კუალად... მამათ-მთავრობა დიდმის წყლის ზემოთ... (გრძლად ჩამოთვლილად) სკრამდი... გიბენდიეროს ღმერთმან სვეტის ცხოვლის და ჩუენსა სამსახურსა შინა... დანიწერა... ქკსა :ოთ: ეელითა წირქველელის მუშობის რატისითა... ზედეუ ხუუღად: „მეფე აღექსანდრე ვამტიკებ“. მუქე გაურჩეულად, ხუუღადდეუ კათალი კოზის ხელი აწერია.

1391 წ. — ამ წელს დაწერილია მუორე სიგელი იმავე მალაღაშვილებისა, რომლის ზირი, მღ. დიამეს მიერ გადმოღებულად, ხელთა გუაქეს. შესანიშნავია, რომ აქ მეფე აღექსანდრე წოდებულად გიორგის ძედ და ჩამოთვლილია მისი შვილები გიორგი და დიმიტრი. თუ ეს მეფე არის აღექსანდრე I, რომელიც გაიფუდა 1413 წელს, მაშინ მეტად უცხოდ გუჩანს ამ სიგლის ცნობა, რადგან ნამდვილ საბუთიდან ეიცით (იხ. ჭეეო 1413 წ.) რომ იგი გაიფუდა 24-ის წლისა და მასხადამე 1391 წელს იგი იქნებოდა არა უმეტეს 2 — 3 წლისა. იმერთა მეფეს აღექსანდრესაც ჭეუჩანდა შვილი დიმიტრი (სხუები არ სჩანან საბუთებში), მაგრამ შინაწისი სიგლის ცხადჭეოფის, რომ აქ გულისხმებულად ქართლისა მეფე და არა იმერთისა. უოკელს შუმიტხეუკაში თვით სიგელი ჩუენ ჩეუშმარიტად მიგუჩანდა და არა უაღბად, ხოლო დაწერილებითა გამოძიება ამ საბუთით აღმრულის კითხუების მოძიკალთა მკვლეუართა მიკანდოთ.

ქ. ჩუენ ლთოვ გვირგვინოსანისა მეფეთ მეფისა გიორგისა ძემან პატრონმან მეფემა აღექსანდრე და ძეთა ჩუენთა გიორგი და დიმიტრი ესე წიგნი და ნიშანი გიბოძეთ და მოგეციეთ თქუენ ჩუენის საყდრის შვილთა ქადაგს მახარებელსა და თქუენთა შვილთა მარკოზსა და ზაქარია და დავითსა: სულ-კურთხეულს მამა-ჩვენს, მეფეთა მეფეს გიორგის, მცირე ყმა ცხეთას აღეზარდე; სოფლის ვითარებისაგან პატროსანი ივანიძის ძეთა საქადაგო სახლი და საეკლო უმკუიდრო ქმნილ იყო და მამას ჩუენს და ჩუენთა გუართა და კათალიკოზთა მას ზედა ახლად ივანის ძეთ (ივანიძის ძედ?) და ქადაგად ვენეჩინ და შეეყვანეთ და რაცა კავთისკევეს და მცხეთისა საყდარს საქადაგო მამული, შესავალი და საეკლო იყო, თქუენთვის მოეზობა. აწ ჩუენცა შეგიწყალეთ და დაგიტიციეთ მით წესითა, როგორცა კათოლიკე მცხეთისა საყდრისა და ჩუენთა გუართა სანატრელთა მეფეთაგან განჩენილი და გარიგებული არის საღოთა წესითა და მისითა სამართლიანითა მამულითა და საეკლოთა. გქონდეს და არაჲინ დაგეცილოს, არა მცხეთის შვილი, არა თქუენის გუარის კაცი, რა გვარცა არაჲინ ღირსა და არა სხუა ადამის ნათესავი. გიბენდიეროს ღმერთმან თქუენ ახალს ივანის ძესა *) ქადაგსა მახარებელსა, თქვენთა შვილ-

*) „ახალი ივანის ძე“, ქ. ი. ახლად დადგენილი ამოკარდნილის ივანიძის მხ.

თა მარკოზსა, ზაქარიას და დავითს კავთისკეობა ივანის ძეთა ნაქონები, კელი და მამული და მთა (მთა) წესითა, ვითა ტუელითგან საყდრისა კათოლიკოზთა და მეფეთაგან განჩინილი და პატრიარქული არის. ესე ასრე ვაგითავდეს მცხეთისა საყდრისა და ჩუენსა საუკუნოსა ერთგულსა სამსახურსა შინა. დააწერა წიგნი და სიგელი ესე ქქს: ოთ: კელითა კარისა მწიგნობარისა ჩუენისა იოანესითა“. სვეულად: „ალექსანდრე“, „გიორგი“ და „ლიპიტრი“.

1392 წ. — ბ. დ. გორგაძემ დაძაჲდა და იმერეთით ჩამომიტანა ტუქვის სიკელი (2 არშინი სიგრძით და 1/4 არშინი სიგანით) მდარე ხელით, მსხვილ ასოებით მხედრულად დაწერილი მე-XV საუკუნის ხელით, რომელსაც ტუქსტის ხელითვე აქვს წარწერა, რომ ეს სიგელი გადაწერილია ძველის დაწინადმ (მე-XV საუკუნის). — სიგელი მიცემულია ალექსანდრე მეფის მიერ 1392 წელს, რომელსაც ქცხებით იმერ-ამერეთში მეფობდნ ბაგრატ-დიდი და ძე მისი გიორგი. ამავე დროს იმერეთში სცხოვრობდა ბაგრატ-დიდის მიერ „ურასთაჲად“ დადგენილი, ძველთა იმერთა მეფეთ შთამომავლობა, ალექსანდრე I, რომელიც იწოდებოდა მეფედვე და რომელმანც უმეტესი ნაწილი იმერეთისა ჩამოართვა ბაგრატს. ამ ალექსანდრეს მართლად ეყანა შვილი ვახტანგ, ამ სიგელში მოხსენებული. ამის-გამო ჩვენ ეტყვი არა ვაქვს, რომ ეს სიგელი ეკუთვნის იმერთა მეფეს ალექსანდრე I, რომელიც ვახუშტის ქრონიკით გამოედა 1387 წ. და მოკვდა 1389 წ., ხოლო ამ სიგლის ცნობით იგი ცოცხალი ყოფილა 1392 წელსაც. იურიდიულის მხრითაც შინაწისი სიგლისა საუკუნადებოა (ყოველი სიტყვა გაყოფილია სამ-სამის წერტილით):

ქ. სახელითა:.. ღმრთისათა:.. ჩუენ მეფეთა:.. მეფემან:.. ალექსანდრემან და ძეთა ჩუენთა ვახტანგ დავითთან ბაგრატოვანმან, ნებითა ღვთისათა აბხაზთა, ქართველთა, შანთა (?) და შარაფანშთა, რამთა (sic), კახთა, ჰსამეხთა (sic) მეფეთა (sic) ყოვლისა აღმოსავლეთისაჲ ვიდრე დასავლეთამდის ღიხთ იმერისა, ჩრდილოთისა (sic) საქართველოს ორთავე კელმწიფედ (sic) მკურაბელმან, — მავიდნეს ჩუენსა წე ჩუენი ერდგულნი და სსახანი ჩუენნი (ამს ჭკუით სსჲა მღწით და მერმინდელის ხელით გასწორებულა: „და ერთგულნი გორგაძე შვილი) დავით და მისნი შვილნი და გვეჯდნეს. ვისმინეთ აჯა და მოკსენება მათი და მიუბოძეთ სიგელი ესე. და ძველადცა ჰქონდა სიგელი და აწახლად დაუმტკიცეთ და გაუჩინეთ სისხლი სრული, სამჯერ ასი ათასი კირმანეული თეთრი სანახშიროსა და სადალასა აქათ; სანახშირად და საზ (საზა?) სამი ათასი თეთრი დაგეურვებოდეს. — თუ ვინმე შენი გვარისა კაცი მოკლას, სამჯერ ასი ათასი კირმანეული თეთრი დაგეურვებოდეს სანახშიროდა რ საზაო, სამი ათასი თეთრი, სადალოდა ოცი ათასი, საგერშოლა თორმეტი ასი (sic)

გეორ, როგორც, მაგალითებრ ამგვარსავე შემთხვევაში ხიმშიაშვილი ამოკარდნილის ახულების ძის ადგილ-მამულის მიმდებელი იწოდება „ასლ ახულების, ძედ“ (ახ. ქვემე 1405 წლის ქეშე).

საკოპლოდა სრულისა სისხლისა მექსელი (შეუქვსკადი?) დაგეურბოდეს (sic). მიუზობძეთ და უზობძეთ: სიგელი ესე, და განუჩინეთ, რომე არა გაკლდებოდეს (სხვა სჯლით: „გ ო რ გ ა ძ ე ს ა დ ა ვ ი თ ს ა“). წინეთ უნდა უოფადაიყოს: „ინ ო ს ა რ ი ძ ე ს ა“) --- ზე შვილთა მისთა ზე სახლისა შვილთა ზე მომავალთა ყოველთავე სისხლი სრული სამჯერ ასი-ათასი კირმენეული თეთრი დაგეურვებოდეს საზაოსა და სანახშიროსა აქათ. სანახშიროდა და საზაო სამი ათასი დაგეურვებოდეს; სადალოდა ოცი ათასი, საგერშოდა თორმეტი ასი, საკოპლოდა—სრულისა სისხლისა მექესელი დაგეურვებოდეს.—აწ ვინცა ნახოთ ბრძანება და სიგელი ესე ჩუენთა შემდომთა (sic) მეფეთა და დიდებულთა, დიდთა და მცირეთა დაუჯერობითა (უჯუარზობათა?) დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშლით (სხვა სჯლით: „გ ო რ გ ა ძ ე ს ა დ ა ვ ი თ ს ა“) და მისისა (sic) და შვილთა და მომავალთა ყოველთავე და ნუ ვინ უშლით.—თუ ვინმე ცოლი წაგიდოს და ანუ მოუტყ(უოს?), ნახევარი სისხლი ამისგან გარდაგიხადოს. თუ ვინმე სახლი დაუწვას და ანუ დაუბიოს, ხუთი ათასი თეთრი დაუურვოს. თუ ვინმე მუქარა სთხოვოს შემოტყუელითა და არა ემართლებოდეს, მანცა ნახევარი სისხლი დაუურვოს. თუ ვინმე ჯოგი წაუხსას და ანუ ხვასტავი, სასაძოვრე გაუტეხოს, რაც ამას შიგან ეწეროს მეოთხედი სისხლი დაუროს (დაუურვოს). თუ ვინმე გრნეულობა შეჰყავლოს, ნახევარი სისხლი დაუროს (sic). თუ ვინმე სასაფლაო გატეხოს და ანუ წისქვილი გაუცარცოს, ათასი თეთრი დაუროს და მეკობრე კელთა მისცეს დასაშავებლად. თუ ვინმე მწყემსი გიცეს და ანუ უომარი კაცი გაგიძარცოს, ათასი თეთრი დაგეურვებოდეს (sic).

აწ წმიდანო მეფენო ქრისტეს მოსაენო, დაუმტკიცეთ და ნუ ვინ უშლით ნუცა ებსკზნი, ნუცა ქათალიკაზნი და ნუცა მღვდელთა-მოდღვარნი და ნუც ციხისა თავნი და ნუც აზნაურნი და ნუცა დიდებულნი, ნუც უქვედენდესნი (უქვედაესნი), ნუცა უზედაესნი, და დედოფალთა აზნაურთა (sic), აზნაურთა, ოთხმიზურთა (sic)—და ყოველთა ჩუენისა კარისაგან გამოსრულნი და ვისცა... (სხვა სჯლით „გ ო რ გ ა ძ ე ს ა“) დავითს და მისასასა (sic) გუარი კაცი შეაკუდეს, ანუ ხუცესი იყოს და ანუ შქედელი, ამდენი სისხლი გარდაიხადოს. დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ინენდიკონსა (sic) მეფობისა შიგან (sic) ქრონსა (sic) ოთხმოცსა. თვესა ივნისისა ცამეტსა, კელითა მწიბრისათა (sic) ჩუენისა გრიგოლისათა. ამინ უფალო*.

ბოლოს ხვეულად: „მეფე სრულიად. --- (შემდეგო ერთი სიტყვა წაშლიდა, ძღვეს-და ეტყობა: „ალექსანდრე“).

გაზანღაღის მეორე-მხარეზე იმავე სჯლით:

ქ. ესე: სიგელისა: ძველისა: დედოსსგან (sic) გარმოვწერეთ და გამოვიდეთ. რამგვარაც ძველ(ში?) ერთი იყო, აგრეთვე აწ ახლად დავამტკიცეთ ვითა უწინც შეფიცულვართ ძმობაზედან, აწეც იგივე პირი გიორგისა... (სხვა სჯლით: „დავათისა“) ძმებისა და განაყოფებისა მახარებლისა დამამხთვალისა და მიქელისა და მათისა გუარისა კაცისა მუხიერისა და ბადრი (sic):. დ. ჯვგი და.

მათა ყველათა შვილნი და მომავალნი მტერის მტერნი (sic) ვიყვნეთ და მოყვარე მუყრელთა (sic).

1392 წ. — სინა მცხეთის საეკლესიო მამულებისა.

სინოდ. კანტორის გუჯრებში იხილება გრძელი სიგელი № 349 (და № 59), რომელსაც თავი აქვია. ეს სიგელი XV საუკუნის პირა ძეგლის გუჯრისა, 1392 წელს დაწერილისა აღეკისანდრე მეფის სახელით. ამავე გუჯრის მე-XVII საუკ. პირი ჩართულია ნუსხაში № 506 (:სიბ:). პირველი სიგელი (ასლი) დაწერილია ფოთელა მეფის კარის მწიგნობრის იოსებისგან, რომელიც მართლა სწავს 1399 წელს (იხ, 1399 წ. ქვეშე), სოლო მისგან გადაწერილი პირი კვეთნის სვიმონ მეფის დროს, რომელსაც დაუმტკიცებიათ ეს პირი. სოლო მეორე ნუსხა (№ სიბ) გადაწერილია ფილიპე ქვათსეკელიძისგან, რომელსაც მრავალი გუჯრები უწერია სვიმონ მეფისკენ დროს (იხ. ქვემო 1579 წ. ქვეშე და №№ 180; 181; 212) და, როგორც წარწერათაგან სწავს, უკანასკნელი ნუსხა სხვა-ნუსხისადაც არის გადმოწერილი და არა ასლიდამ.

რადგან 1392 წ. ქართლში არ მეფობდა აღეკისანდრე, ამის გამო უნდა ვაფიქროთ, რომ ეს უნდა იყოს იმერთა მეფე აღეკისანდრე, რომელიც მეორედ გამეფებულა 1392 წელს, რომელსაც მოჰქვამს გიორგი მეფე, მძა მისი, თუმცა შინაარსი გუჯრისა თითქმის მხოლოდ ქართლ-კახეთისკენს ეხება და არა იმერთს. — მესამე საუკუნადღებო ნუსხა XVII საუკ. მცხეთის ქანებათა და უფლებათა № 330 შეტანილ აქმებას იქნის „ქრონიკებში“ ქვემო. ქვემო მოყვანილი გუჯარი ოდნავ შეცვლით შეტანილია თფილისის არქეოლოგიურ კომისიის აქტებში (ტ. I, გვ. 1—2 და ტ. VI, გ. 769) და ბროსისკე შრომაში (Introduct. p. XXVI—XXX).

- - - - - , ტფილისის ქალაქს ეკლესია, სასახლე, ვაჭარნი, მამულნი, ბაზარნი, ქულებანი და ბაენი თვისითა შესავლითა; ავლაბარს მონასტერი მეტეხის ყოვლად წმიდისა მისის მამულითა, ავლაბრითა და ავლაბრის ქალითა; მტკურის პირს სოფელი და კონი და ახალ-უბანი; ქალაქს ვაჭრებითა კრწანისი; სოფელი შინდისი; სოფელი წაყვისი მათითა სამზღურითა და მეორე წაყვისი მახრალაჯითა, ხეკორძითა და მეტეხს რაც მეტოქია; დილომს რაც მცხეთისაა გლეხნი, მამულნი და ზეარნი; ლიხს ზუთი კომლი კაცი; სოფელი წინუბანი და სათაველე მთა; სოფელი ქუაზნი; სოფელი უპიტი; სოფელი თელოვანი; სოფელი ძილთაანი და ფაფანი; სოფელი ნაქულბაქევი; სოფელი მუხნათ-ვეგრი; სოფელი კარსანი; სოფელი ქართლი; მონასტერი არმაზისა ციხითა, შესავლითა და ბაეთა; სოფელი მარტაკი; სოფელი ციხე-ლიდი; სოფელი ძეგვი; სოფელი სასხორი; მონასტერი ლავრა და ქულივიძენი; წინარეკს მონასტერი ყოვლად წმიდისა საქადაგო მათითა მამულითა; სოფელი ორბეთი, მონასტერი მალემწისა; სოფელი გულაღეთი და სოფელი ეზბატი;

დიდგორზე სოფელი მოხისი; სოფელი ნიაბი; სოფელი გოში; სოფელი ჩოჩეთი და სოფელი მეტეხი; ჭკიროს კომლი კაცი შვილი; სოფელი გრაკალი და ატენს რაც მცხეთისაა—ეკლესია. ციხე, გლეხნი, მამული და აგარაკნი; ხვე-
დურეთს სოფელი ცლოთი; ხვედურეთს შვილი საკომლო; იმერ-კევეს სოფელი სარკის წმიდის გიორგის მათთა მამულითა და მარჯანიძენი; სამწევრის ზევით სოფელი სანებელი; ნუას სამხარაძენი; თრიალეთს სოფელი ბარეთი და ცოტა-
ბარეთი; ქედის-უბანი; მილის სოფელი წითელი-საყდარი; ზურის-უბანი; ახალ-
შენი; კლონა; ბეშქენა-შენი; ზემო ანტრავს ოცი კომლი კაცი და ეკლესია; სოფელი მაჩუთა; ეძანი; ახალ-ქალაქი; ნადვალევი; ორომა-შენი; სომხთს ფარვა-
ნას-თავი; ფარვანი; სოფელი ფოკა; ტაშის სოფელი საბა-წმიდა; კეთილ-დაბა; მარმა-შენის თავს სოფელი წყარო-მრავალი და წინ-უბანს-სოფელი ფუძე-მა-
რგი; სოფელი ველთა; სოფელი მთავარ-ანგელოზისა; ლორეს სოფელი ამუჭი
ეკლესიითა და მამულითა; სოფელი დისარლი; ახტალას კუამლი სომეხი ათი
მათთა მამულითა; კულად ახტალის კევზე სოფელი ვარდის-უბანი; ორბე-
თის ძირს სოფელი ყორანთა თვისთა მამულითა; ვერკეთილი (ველკეთილი?);
სიონს გაღმა წმიდის გიორგის მონასტერი შესავლითა და თავმჯდურგულა; ხა-
ტის-სოფელი; დარბაზი; ზვარეთს სოფელი გოგია; სოფელი ალასტანი; სოფე-
ლი ზემო-გომი და გაღმა დიეში (დესი?); სოფელი ბნელა; ახალ-ქალაქის თავს
სოფელი ოკამი; მტკუარზედ სოფელი ტოლოში; სოფელი ღორ-მაკე; თუხარს
საყდარი მოციქულთა და საფლავი აშოტ კურატ-პალატისა; სოფელი ქუაყრი-
ლი; სოფელი სხალთა; სოფელი გიორგი-წმიდა; და არტანს ზემო-ქინჭარი და
ქვემო-ქინჭარი; მთა კოროშეთისა და სოფელი ჯუარა; არტანუჯს სოფელი
ახალ-დაბა; სოფელი დოლის-ყანა; სოფელი ნიგოზეთი; სოფელი სავანეთი; ტა-
ოს სოფელი კევა, ახალ-უბანი და აგარა; არტანს კომლი კაცი :მ: მათის
სახლ-კართა და მამულითა; კოლას სოფელი და საყდარი ნათლის-მცემლისა
თვისთა მამულითა; არტანუჯის ციხე და მისი შესავალი; მუნვე სოფელი ცი-
ხის-ძირი; ახალ-დაბა; ბოცოს-ჯუარი და აგარა; არაგვის კევეს სოფელი გერ-
გეტი; მონასტერი წმიდის სამებისა და უდაბნო მისის ეკლესიებითა; წა ნი-
ნოს მოცემულითა ჯუართა ცხოველ ვაზითა და თმანი —თვისთა სოფლებითა;
არაგუზე ციხე გერგეტაული; *) სოფელი ხანდაკი; თინოანს კომლი კაცი შვილი ღ
ოთხი გაღმა; ორ-კევეს კომლი კაცი ათი; სოფელი აში; სოფელი ბავა;
სოფელი ნავაზი; სოფელი მისაქციელი; სოფელი კუნელი; სოფელი ბელ-
ტის-ციხე; სოფელი საფურცლვი; სოფელი თეკენა; სოფელი ციხე; ბდა-

*) ამავე გუჯრის შირში. № :სიბ: (სსკა №№ 59 და 348) ეს აღაგა იგი-
თსება ესრე: „არაგვის თავს კევეს სოფელი გერგეტო, მონასტერი წაის სამებისა
და უდაბნო მისის ეკლესიებითა, ქალწულის მოციქული ნინო ქართველთა მნათის
ჯუართა ცხოველი ვაზისა და თმანი, სოფელი, აგარაკნი და ქუაზნი და დარბანი და
სამბარენი; არაგუზე ციხე გერგეტაული“

ვი; სოფელი გრემის-კევი; სოფელი ყურის-უბანი; სოფელი გოგილანი; სოფელი ჩიქუნური; სოფელი მუხანი; სოფელი წყალ-შატროვანი; სოფელი გორავანი; სოფელი წეროვანი; სოფელი საგუდე; სოფელი ახალ-ციხე; სოფელი კოდმანი, უდაბნო სარკინე, მღვმე და საყდარი, სოფელი საფანეთი; სოფელი ბოტკო; სოფელი ტურათა; სოფელი აგარა; სოფელი ალაიანი; სოფელი ალაიანი; სოფელი კვარჩეთი და სოფელი კასპი; რეხის კეეს თორმეტი საკომლო; სოფელი კელური და წოლდს სამი კომლი კაცი; სოფელი ნიგოზა; სოფელი უფლის-ციხე; მონასტერი და ციხე შესავლითა; გორს რაც მცხეთის მამულნი და ვაჰარნი არიან; კუალად სოფელი ზერტი თვისთა მამულითა, ნასოფლარი, სათიბი; სოფელი ქვეში; სოფელი ფლაევი; სოფელი დისევი; სოფელი ჩხიკეთი; სოფელი სათიხარი და ვანათს ცხრა კომლი კაცი; სოფელი ქუაბნი; სოფელი ქორდი და პატარა მეღვრეკისი; ერედს გილაძენი; ვირშას მონასტერი მთავარანგელოზისა თვისთა შესავლითა; ქრცხინვალს ელიოზიძე ურია მამულითა; გორის-პირს სოფელი არაშენდა და ახალ-დაბას სამი კომლი კაცი; მთავარანგელოზთ-უბანს რუისს მრულა-შვილი; ულუმბა მამულითა; მონასტერი კაცხი შესავლითა და სოფელი რაკინა; ულუმბას ძირს სოფელი მოხისი მამულითა; კასპთან აშურიანი სამზღურითა; სოფელი საკირე; ვერეთვე არაგუს გაღმა მონასტერი ჯუარისა მამულითა; სოფელი ფოსი; სოფელი ჯაქვ; სოფელი ავკაულა; სოფელი კუტალა და ოროტა; იორზე მონასტერი სიონი და მონასტერნი ქუაბნი მათითა მამულითა; საფსიტეს ციხე-დიდი მისითა მამულითა; სოფელი ანთუევი; სოფელი კეხთა; სოფელი ტაძრები; სოფელი ფდაშენი; სოფელი ყანობი თვისთა მამულითა და სამზღურითა დანიშნულნი; თუაღნი; გიორგიწმიდა; ბეთ-უბანი და პატარაქელნი მათითა მამულითა; სოფელი ახალ-შენი; სოფელი ჯიმიითი თვისთა მამულითა; სოფელი ნაპირი; სოფელი შანშიანი; (შანბიანი?) სოფელი კალაური; სოფელი ვანთა; სოფელი აკურა; სოფელი ხოდა-შენი; დაეთოს საფლავი და დოდოს-რქა მონასტერი და უდაბნო თვისთა შესავლითა; პირ აქათ საგარეჯონი მათითა მამულითა; შალვაურს რვა კომლი კაცი; ფიჩხოანს ხუთი კომლი; შილდს მონასტერი ვარცნისა ღვთისმშობელი; სოფელი ვედის-კევი თვისთა სამზღურითა; სოფელი ფაშანი და გავას რაც მცხეთის მამულნი არიან, ზუარი და შვიდი კომლი კაცი; ქუეყანა ბარაუნთა შვიდი სამამასახლისო, სოფელნი და მონასტერი მთავარანგელოზთა თვისთა შესავლითა; ლაგოდესი; დანულხს (იანუხს) კომლი კაცი ოთხმოცი; ბაზარს ოცდა შვიდი კომლი კაცი ვაჰარი სომეხნი და ურიანი; ენისელში სოფელი კუნელანი და წინ-უბანი და სოფელი განდოტი; ერწოს სოფელი ჩეკური; სოფელი ნოდოკრა და მონასტერი; სოფელი ვერაულა; სოფელი თვალევი; სოფელი გოროვანი; სოფელი ნოჯა; ნოჯიკეთი და პიტლოანი და სოფელი წირდალი; ძაგნაკორას ცამეტი კომლი კაცი ლფირას-შვილის და შერგილას-შვილის მამული; მონასტერი ანეშისა და სოფელი ანეში; სოფელი ქობარტი; სოფელი ქვემო-ბიწმენი; სოფელი ზემო-ბიწმენი; სოფელი არჯაკა-

ლი; სოფელი ივტისი და სოფელი აძვი; საგურამოს ოთხი კომლი კაცი მეღლაუნე; ერწოს მონასტერი ბოჰორმა, ცხე და წობენა, — და რაც ქართლს კახეთს ანუ სომხეთს და სხუათა ადგილთა ყმანი და მამულნი არიან შეწირულნი და ყოფილან აწ ჩუნენ გუჯრითა ამით განვახლებთო და ვათარხნეთ ყოვლისა სამეფოსა ხარჯისაგან... დაიწერა ქკს :3: (მეორე კარანტში :3ვე) დეკემბერსა ერთსა კელითა კარისა ჩუნენისა წინამძღუარისა იოსებისითა*. მეორე კარანტში: «კელითა ქვათაყვეის წინამძღუარისა ბარათაშვილის ფილიპესითა* და აქვე დამატებული: «კიდევ: არც მამულები და არც ალავერდელი თქუნს უწინარეს. საწირავი დადებული ვერ აიღონ». ნამდვილი გუჯარი ხელ მოწერილი ყოფილა ესრე: «მეფე ალექსანდრე ვამბაკიციბ ნებითა ღმრთისათა. ან აწ» და ბეჭედი წარწერით: «მონა ღმრთისა ალექსანდრე». ნუსხა გუჯარისა № 349 დაუმტკიცებია სვიმონ მეფეს (+1599) წ., როსტომს (+1656) და გიორგის. ამ გუჯარის თავი ის. 1397 წ. ქვეშე.

1392 წ. — ქკს :3: მოკლეს მეფე გიორგი მეგრელთა და იმერეთი გიორგიმ დაიკირა, ბაგრატის ძემ. (ჩემი ისტორ. კრებული).

— ქკს :3: მეფე გიორგი მოკლეს მეგრელთა. (ჩსქიძის ქრონიკა).

— ქკს :3: მეფე გიორგი მოკლეს მეგრელთა (კრება ლექსით).

რადგან ამავე 1392 წელს სჩანს გუჯარი ალექსანდრე მეფისა (ის. ზემო გ. 193 და ქვემო 1392 წლის ქვეშე), ამის გამო უნდა ვთავაზობოდ, რომ გიორგის მოკლეის უმაღლე იმავე 1392-წ. გაზეფებულია მძა მისი ალექსანდრე; და ვახუშტის ისტორია იმერეთისა აქ არეული უნდა იყოს.

1392 წ. — მცხეთის გუჯარის მე-XVII საუკ. ხუცუბი ნუსხა, № :ა: (507):

„... ჩუენ... ამირთ ამირამან სუნლულის ძემან ლომმან და ჩემმა ძმისწულმან ლაჩინამან... კელ-ვყავ და შემოვავლე საყდარსა (მცხეთას) სპონდრო და შევსწირე გორს ჩემი ნასყიდი აყუბაშვილისაგან აყუბაური ზუარი... გამიჩინეთ ალაპი... დაიწერა ქკს :3: ივლისის :ვ: კელითა ბასილისშვილის იოსებისითა*...“

ეს პირები მოხსენებულია ქვემო 1398 და 1419 წ. ქვეშე. გვანებ ამ სიგლის ასლი უნდა იყოს ის გუჯარი, რომელსაც ქვემო გეგმავეთ 1398 წლის ქვეშე; № 169 და გვ. 202—3.

1392 წ. — ამ წლის ასლა ხანებს, ანუ უფრო დაჭეშმარიტებით 1345—1384 წ. უნდა ეკუთნოდეს ჟუმათის მთავარ-ანგელოზის ხატზე წარწერა, გადმოღებულია დ. ბაქრაძის მიერ (Гурія и Аджарія, გვ. 263): „... მთავარ-ანგელოზო გაბრიელ, მეოხ და მფარველ ექმენ ამა სოფელსა და მერმესა მის საუკუნესა პატრონსა და ერისთავთ-ერისთავსა დადიანს გიორგის და მეუღლესა მათსა რუსუდანს, ძეთა მათთა: მანდატურთ-უხუცესსა ვამეყს და გურიელსა კახაბერს, რომლისა ბრძანებითა მოიქვედა ესე... ხატი*...“

ამ საბუთით და სხვა მოსაზრებითაც დ. ბაქრაძე სამართლიანად ამტკიცებს რომ გურიელი იყვნენ დადიანთა შთამომავალნი (ibid. გვ. 268—9). ჩვენ უკვე არა გვაჭკვს, რომ აქ მოხსენიებული კასპიურ არის ის კასპიურ გურიელი, რომელიც მოხსენიებულია ლიხაურის წარწერაში.

ზემო გამოგვჩნდა და აქ საჭიროდ ვრცელთ ჩუროთო შემდეგი ცნობები:

1384 წ.—ქკს :ობ: მოკულა გიორგი დადიანი და მეფემან ბაგრატ დასვა ძმა მისი ვამეყ დადიანად (კახუშტ. ქრ.).

1384 წ.—ქკს :ობ: მოკულა გიორგი დადიანი და მეფემან ბაგრატ დასვა ძე მისი ვამეყ დადიანად (სეში ისტ. კრებული).

1384 წ.—ქკს :ობ: მოკულა გიორგი დადიანი და დაჯდა დადიანად ძე მისი ვამეყ* (დადიანთ ქრონიკა). რომ ვამეყ, თანასწად ამ ქრონიკისა, ძე არის და არა ძმა გიორგისა (როგორც გვაცნობებს კახუშტის ქრონიკა), ამას ამოწმებს ზემო მოხსენიებული (გვ. 199—200) ვრუთის წარწერა.

1385 წ.—ქკს :ოგ: ლანგ-თემურ. ტულიოზის. ქალაქი. წარტყვენა. ციხე. აილო. მეფე. ბაგრატ. და ანნა. დედოფალი. დაატყვენა: „(კრუბ ლექსით).

ეს ქტენა თითქმის სიტყვა-სიტყვით იმავეა Chronique (Géorgien-ში, სადაც დამატებულია მხოლოდ სიტყვა „გამოასხა“.

1384—1396 წ.—ამ წლებს ეკუთნის სობის ტაძრის მარმარილოს ფიჭალზე ასომთავრული წარწერა, მნელ-წასკაცთხი. ბროსსეს სობულ ბერის შემწობით (რომელიც ახლაც მოღვაწეობს სობის მონასტერში) აღმოუკითხავს შეცდომებით.

*ქ. სახელითა ლთისათა მთავარ-ერისთავმან და მანდატურთ-უხუცესმან დადიანმან ვამეყ მამისა მათისა [პატ]რონისა თავარ-ერისთავთ-ერისთავისა დადიანისა გიორგის შედეგად მიუკულა გიქეთს ურწმუნოებისა და ორგულობისათვის, რათამცა მოემტნა (მოემტყუესა?); და სრულიად [ცა [შ]ეურაცხ და უემარ იქმნა მათი (sic) სიმარგრენი გაგარი და უღაღნი, ყოველივე ძალითა მოირკუენა. მრავალთა გიქეთის პატრონთავან მიუვალნი (ადგაღები?) მოარბივნა. რაოდენი მოეწყო (ე. ი. კინც მიემსრო ვამეყს), მათნი მძევალნი წამოასხნა და სხუანი აოტნა და მაშინ მოიღო სვეტნი და ფიქალნი ესენი მარმარილოსანი და მამა-დედათა ლარნაკი, და მისი და მარის გავრათ (?). საუკუნომცა არს კსენება მათი!“

კამეყ, ძე გიორგისა, მოხსენიებულია ზემო (გვ. 199—200). მისი ცოლი იყო მარეს, ხოლო დედა—რუსუდან (Свѣтлина II, გვ. 177—9). როგორც საგულისხმებელია, ამ მარმარილოს ფიჭალთა ქვეშ უნდა იყვნენ დასარხდენი კამეყ და მეუღლე მისი. ბუდის წარწერაში მოხსენიებულია „დედოფალთ-დედოფალი მარეს“ (რომელიც

უნდა იყოს გიორგი II-ის დედა და ცოლი მამასია); ძე მათი ერისთავთ-ერისთავი და მანდატურთ უხუცესი დადიანი გიორგი“ (გიორგი II, 1345—1384 წ.).

1393 წ.—ქკს: პა: დიდმა ბაგრატ მეფე თემურის სპანი მოსწყყიტა და ტფილისი აიღო. (ჩუბ ისტ. კრებ.)

1393 წ.—ამ წელში არის დაწერილი გიორგი მეფის მიერ მიტყუილი სინოდ. კანტ. გუჯარი № 38 (და მისი ნუსხა № :რე:) კარგს ქალაღღზე, რომელშიც გამოქვეყნდა (თუ სინათლეში გაკვეთდა) მშვიდდ-ისარი. სიგელი დაწერილია მხედრულად, მდარე ხელით, ქკს: პა: მე-24 წელს გიორგის მეფობისას და უცნობის გზის გიორგის დროს. ამ წელს გიორგი მართლა განაკუდა სამეფოს მეფის სახელობით, რადგან ბაგრატ-დიდი ტუკედ აყო თამარლანთან.— შესანიშნავია, რომ ეს სიგელი აღნიშნავს გიორგის გამოყვას (1393—24) 1369 წელს: შეიძლება ამ წელს იგი გაემეფებინა მამას იმერეთს ანუ კახეთში. ყოველს შემთხვევაში ეს ვითრება სამიუბელია, მით უმეტეს, რომ სხვა ამ გვარი საბუთებიც მრავალს ვითრებას ჰბადებენ ამ გარემოების შესახებ (იხ. ზემო გვ. 187 და 190—191). აი ტექსტი ამ ფრად შესანიშნავის სიგელისა:

„ქ. სახელითა ღთისათა... საშინელო მეტეხთა, ხახულისა და ვარძიისა ღთისმშობელი... ჩუენ... განმავრთებელმან ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა მან, ორისავე სამეფოსა მტკიცედ და შურყვევლად მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან გი (გიორგი). რაოდენი ქება ზე მადლობა შევსწირო შენდა მომართ... ჩემდა მომართ ესრედ წყალობა-აურაცხელისა, ვა (ვითარმედ?) ამა ესერა ბრწყინვენ ოთხნივე კედარონი მეფობისა ჩუენისანი შეწევნითა და წინამძღუარებითა ძელისა ცხორებისათა; აგარის ნათესავნი და მტერნი და წინააღმდეგომნი ჩინი სამარადისოდ ლტოლილ და უკუნქცეულ არიან, ად მეცა ვიგემე და ვცან მოწყალება ძისა შენისა... და ვითა სამართლად გუმართებდა, ვგრეთ ჯერ გვჩნდა და გულსმოდგინეთ კვლევადით... და ვცანით, რომელ სულკურთხეულთა პაპათა და მამათა ჩუენთა ძუელთაგან სურვილით და წადიერებით შეწირული ქუეყანა მეტეხნი საქმეთა რაათამე შემოსრულობისაგან და ვამთა შლილობა-ქვევისაგან ხან რაოდენმე შესცვლოდა და აღარა ჰქონდა... და აწ ახლად ამა სიგლითა დაგიმტკიცეთ... ქუეყანა მეტეხნი მისითა მიმდგომითა, მითა, ბართა, წყლითა, წისქულითა, ველითა, ვენაკითა, ჭალითა, სათიბითა, შესავლითა და გამოსავლითა, საქმბრითა და უძებრითა... და ახლად შემოგწირეთ... და გავაჩინეთ აღაბი აენისსა თორმეტსა ონოფრობზსა დღესა... და აწ... ქკხო გიორგი (sic) უნაკლულოსა აღაპსა გარდაიკვდიდით... დაიწერა სიგელი ესე ჩინი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩინისასა :კდ: ქკს: პა: ივლისსა :გ: კელითა კარისა მწიგნობრისა ჩინისა დემეტრე კეტასძისათა“. სკეულად: „ჩნ მეფესა გგისა ჩინითა ნებაყოფლობითა ზე გულსმოდგინებითა რაც შემოგვწირავს, დაგვმტკიცებია“.

კზი გრიც ამტკიცებს (წევვა)... „აწ თქვენ წინო და პატიოსანნო მღდელთ-
მოძღვარნო საქართველოსა, სამცხისა და შავშეთ-კლარჯეთისანო, დაკრულეთ,
(და შეუღებხენო) შეაჩუნეთ კაცი იგი... რწ იკადროს დაკლება და გამოხუ-
ბამისი“...

1393 წ. — გახანის ტყუას გუჯარა:

„სახელითა ლთისათა... და შუამდგომლობითა წა გიორგი ვანის ქუაბთა
მთავარმოწამისათა... მე მურვან ღარიბასძე... მოვაქსენე ეკუტესრა სამკვდრე-
ბელსა კორცთა ჩემთასა ვანის ქუაბთა, სანაწილესა და სათლავესა ჩემთა მიცვა-
ლებულთასა... ჩემითა ალალითა ნასყიდი ერთი მამული ორხოფიას როტა-
შაული მისითა მთითა... ერთი ვენაკი ტოლოშს, ახალშენი მღანარას, იგიცა
ნასყიდი... ქკს: პა: მეფობასა გიორგისსა“ (სრულად ეს სიგელი ახ.: ჩემი „სა-
ბუთება შიო მღვიმის მონასტრისა“ გვ. 44—45).

1394 წ. — ქკს: პპ: ლანგ-თემურ. სამარყანელმა. ქართლი და სომხითი.
წარტყვენა. და დაწვნა. ყოველნი. ეკლესიანი. და ციხენი: (კრება ლექსითა).

— „ქკს: პპ: თემურ სამარყანელმან სომხითი და ქართლი წარტყვენა
და დაარბიენა ყოველნი ციხენი“ (ჩემი № 2).

— „ქკს: პპ: დიდი ბაგრატ მეფე და თემურ შეიბნენ, თემურს გაემარჯვა
და ტფილისი აიღო, ქართლი წარსტყვევნა და შემუსრნა ყოველნი ეკლესია-
ნი, ციხენი და შენებულებანი“ (ჩემი ისტ. კრებული).

1395 წ. — ქკს: პგ: დიდი ბაგრატ მეფე გარდახდა. ძე მისი გიორგი გა-
მეფდა. (ჩემი ისტ. კრებული და ვახუშტ. ქრ.).

1396 წ. — ქკს: პდ: დიდი ბაგრატ მეფე მოკვდა (ჩემიძის ქრონ.).

ქკს: პდ: (1396) „გიორგი მეფემან განილაშკრა აღინჯას ყოვლითა სპითა
ქართველითა, იმერელითა, მესხითა და შირვანელითა, მივიდა აღინჯას და და-
კოცა ლაშქარი და გამოაყენა ძე სულტანისა, შეყენებული ციხესა აღიჯანი-
სასა: ქკს აქეთ: ჩტუე, თემურყანისა და მოვიდა გამარჯვებული. მაშინ ერის-
თავმან ვირშელმან მოაყენა მეუღლე პატიოსანი ნათესავთაგან დიდ ტომთა და
სამეფოთა, როშელსა ერქუა თამარ... მაშინ მოვიდა თემურ სამარყანელი ყოვ-
ლითა სპითა ჩადანელ-ქობანელ—სიყალბელ (აუხშეა?)—ნაროელ—ინდოსტა-
ნელითა, ყოვლითა სპარსეთისა და აღმოსავლეთის ლაშქრითა“ („მეგლი ერის-
თავთა“ ის. ჩემი გვ. 15).

1396 წ. — ქკს: პდ: თემურ და გიორგი შეიბნენ; თემურს გაემარჯვა; —
მოკვდა დადიანი ვამიყ და დაჯდა ძე მისი მამია. — ამავე წელს გიორგი მეფის
ძმა კოსტანტინე იმერეთს გამეფდა (ჩ. ისტ. კრებული და ვახუშტ. ქრონიკა)

1396 წ. — „ქკს: პდ: მოკულა ვამიყ, დაჯდა ძე მისი მამია“ (დადიანთ ქრონიკ.).

„ქკს პდ: (1396 წ.) ამა - - - - - გი - - - - - ღ - - - - - მ - - - - - ლისა“. (ეგ. მუზ. ხელნაწ. № 85.)

1397 წ. — სინოდ. კანტორაში იპოვება რამდენიმე ნუსხა მცხეთის მამულები-სა, სხვა-და-სხვა დროს გადაწერილი. უფრო ძველია ამათში №№ 21 (აგრეთვე №№ 59, 348) და 601. უკანასკნელი უფრო სრულია.

„ქ... ჩუენ... მეფეთ მეფემან ალექსანდრე... და დედოფალთა დედოფალმან ნესტან-დარეჯან და ძემან ჩემმან გიორგი ესე... წიგნი... მოგვკენებია და შემოგვწირავს თქუენ სვეტი-ცხოველს... მონასტერი და საყდარი მეტეხთა ღთის შშობლისა თავისის მამულითა... (და სხვა, როგორც ზემო დაბეჭდილია გვ. 198 — 9; აქა-იქ განსხვავებით და დამატებით, მაგ.: ორბეთის ძირი, ახალქალაქი, ეძანი, ანტრაფი, ბეშქენაშენი, ბრეთის კევი... ალასტანი... არტანუჯს ციხე... ციხის ძირი, ახალდაბა, ბოცოს ჯუარი და აგარა, არაგვის თავს კევის სოფელი გერგეტო, მონასტერი წა სამებისა და უდაბნო მისის ეკლესიებითა, ქალწულისა მოცემული ნინო ქართველთა მნათისა ჯუარი ვახსია ზე თმანი. სოფელნი და აგარაკნი და ქუბანი ზე დარანნი ზე სიმეგრენი, არაგუზე ციხე გერგეტაული... და სხ.)... თარხნად და თავისუფლად... დიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: იე: ქკს: პე: კელითა კლიმი კაკლახან ძისათა“...

ალექსანდრე 1-ის შწკალი მართლად იყო კლიმი კაკლახანძე, როგორც მრავალ სიგელებიდან სჩანს და მისი დედა იყო ნათია. მაგრამ 1397 წელს ალექსანდრე გამეფებული არ იყო და ამის გამო სამიუბელად რჩება, თუ ვინ იყო ეს უცნობი ალექსანდრე მეფე, რომლის სახელით ჩვენ დაბეჭდვით რადენიმე გუჯარი (იხ. ზემო გვ. 191 — 2) და ჭეპორც შეგუბდება 1397 წლის ჭეპუ. თუ ვიგულისხმეთ კასეთის მეფე ალექსანდრე I, მაშინ გამოდის, რომ მე-15 წელი მისის მეფობისა მოდიოდა 1507 წ.. ჭკს: რუე და არა ჭკს: პე:

1398 წ. — ამავე გუჯრის პირი, სხვა ვარანტი, იბოვება სინ. კანტ. სიგლებში №: სბ.; რომელიც დაბოლოვდება ესრე: „აწ ჩუენ გუჯართა ამით განჯახლეთ (და) კათარსნეთ... ჭკს: პე; თა დეკემბერსა: ა“...

1398 წ. — მცხეთის გუჯარი № 169, სქელ ქალაღზე დაწერილი მხედრულად:

„... მე ამირთ ამირამან სუნლელისძემან ლომმან და ჩემმა ძმისწულმა ლაჩიამა... (შემოკსწირე მცხეთას) გორს ჩუენი მკუიღრი ნასყიდი აქუბაშვილისაგან ზუარი მისითა სამართლიანითა მზღურითა... საწნეხელითა... და შემოვავლე საყდარსა თქუენსა სპონდიო და ჰქონდეს (მცხეთას) ესე ჩემ მიერ შეწირული... და აჰა კზო გგი (გითრგე)... ქრისტეშობის დღეს... უნაკლულო-

სა აღაპსა გარდაიკლიდით (და შემდგომად სსკა კათალიკოზუბაჯ კარდამისდიდენო)... დიწურა... ქქს :პე: იელისსა :ვ: კელითა სეფის მწიგნობრისა ბასილაშვილის იოსებისითა“ (ესეუ სიკელი ახ. მცხეთის ნუსხაში № 507 :ა:).

მერე წარწინებული სვეული, თითქმის სრულიად გადასული და ძნელ ამოსაც. ნობი, რომლითაც სუნგუდიძეები ამტკიცებენ გუჟარს.

შემდეგ მისდევს მხედრული წარწერები:

1) „მე ქვენიუწვეელი ერისთავი ვირშელ - - ამისი მოწამე ვარ“ (კირ-შელ მართლა ცხოვრობდა ამ დროს: ახ. ზემო, გვ. 15; 19 და 27).

2) „მე ერისთავი შაბურისძე მიქაი მოწამე ვარ“.

3) „- - აქიმეს ძე ქავთარ მოწამე - -“. 4) „მე ირაკლი“... 5)... „მე ნასიძე გიორგი“... 6) „მე დოლოისძე ანინიკი“ (მოწამე ვარ).

ჩვენმა ისტორიამ არ იცის, ვინ არის მიქაი შაბურისძე ერისთავი, მაგრამ ჩვენ-გან პოპილას ტუაზუ 1439 წელს დაწერილს გერგეტის სამების ცხულთა მატანე-ში“ მოხსენებულნი არაან შაბურისძე ერისთავები, რომელიც უოფილან არაგვის სა-ერისთავოს გამგანი. ამ მატანეში სსკათა შორის სწერია:

1) „სული შანშესი და ძმისა მათისა ვახტანგისი კურთხეულ იყავნ უკუ-ნისამდე.

2) „სული ყოველთა ერისთავთა შაბურისძეთა კხლ იყავნ უკე“.

3) „სული ერისთავთ-ერისთავისა ქუჭახსა კხლ იყავნ უკე“.

4) „სული ერისთავთა-ერისთავისა ვარამისი კხლ იყავნ უკე.—სული მათი-სა მეულლისა დაბდასა კხლ იყავნ უკე“.

5) „სული ერისთავთა-ერისთავისა ვახტანგისი კხლ იყავნ უკე“.

6) „სული ერისთავთ-ერისთავისა მიქასი კხლ იყავნ უკე.—სული დისა მათისა ელენესი კხლ იყავნ უკე“.

ეს სულ ეგელა ერთის სვლით და მქლნით არის დაწერილი. ამას სვდეუ მოსდევს სუტურადვე დაწერილი, ვგონებ ცოტა უფრო ადრინდელი ნაწერი: „სული ერისთავთ ერისთავისა ნუგზარისი კხლი იყავნ უკე.—სული მათისა მეულლისა დედის-იმედისი კხლ იყავნ უკე.—სული ძეთა მათთა ლომისი და შაბურისი (შეიძლება ამ შაბურისამ იწოდებოდეს) სემო-ნამოთვლიდნი ერისთავნი შაბურისძეებად) კხლ იყავნ უკე“. იქვე, მუ-22 გვ. განმეორებულია უკანასკნელი წარწერა მთლად და მოამტკებულა სსკა სვლით: „სული ერისთავთ ერისთავისა [ვა]მიყისი... (მასისა) შვილისა [ო]მარისი შერ ლნ. ან“. (ახ. 1465 წ. ქვეუე).

ამ ნაირად ჩვენი „სულთა მატანე“ არათუ განგვიმარტავს, ვინ არის ეევი მიქაი შაბურისძე, არამედ მთელს შტოსაც გვაძლევს XIV—XV საუკუ-ნის ისტორიაში უცნობთ ერისთავთა შაბურის ძეთა.

მცხეთის ნუსხაში № :ტმე: აღნიშნულია აღაპი: „ინავარს :ა: დმიტრო-ზას ერთს, იეს თავისკვეთას, ერთი ყდ წის სარტყლის დაღებას, ერთი კო-რციელ კვრას რკერკიდას რომ ბგგა იმით უნდა იქნას სუნღულიძის ლომის აღაპი“.

1399 წ. მცხეთის გუჯარი № 56 (:იგ:), ჭაღადზე მხედრულად დაწერილი:

„ქ... ჩუენ მეფეთ-მეფემან გ'გი (გაორგი) მოგასენეთ .. (მცხეთის საყდარს) თქუენი მკუილრი მამული ცხტლა (?) - - - [ყოველი თქუენი ნაქონები და მუხრანის პირთა დიდსა გორასა ქლემოთ ისიცა (რასაცა?) შუა(შუა?) ბარი ჩიტანს... ძუელთაგან (ეს სოფლები) მცხეთის მამული ყოფილიყო და აწ ჩუენცა დაგმტკიცეთ (მცხეთას და მას შინა მჟდომს ჯუსს ელიოზს)... კ'ხო ელიოზ... გვილოცვიდეთ... ესე აჰსნითი ქარტი ნიშნად მოგუთკსენებია. ქს :პზ: ივლისსა :თ:... დიწვრა კელითა მწიგნობრისა ჩუენისა იოსებისთა“. მერე ხეუულად: „მეფე გიორგი“.

რადგან ქ'გზი გაორგი მოხსენებულა 1393 წ. და უგანსკულად 1398 წ. (იხ. გვ. 198—9), სოლო ელიოზ შირველად 1399 წელს (და შემდეგ 1419 წლამდე), ამისგამო ქ'ცხბის (გვ. 462) ცნობა, ვითომ ელიოზის შემდეგ გაკათალიკოზებულიყოს გაორგი, ტყუილია. ეს წარმოდგა იმიტგამო, რომ, როგორც ზემოთც გვითქვამს, ცნობები კათალიკოსებზე მერმინდელს დროებში არის შეტანილი ქ'ცხბაში.

1400 წ.—ჩემს ისტორიულს კრებულში იპოვება ლარგვისის ტუაგის პარაკლიტონიდან უცნობ პირისგან გადმოწერილი წარწერა სათაურით: „ლარგვისის პარაკლიტონზე სწერა მხედრულად ასოებით“. ეს პარაკლიტონი ბრასსესაც უნახეს, და მისგან წაკითხულს შეუესწორებთ ამ წაკითხულს და რაც ბრასსეს წაკითხულში მტრ-საგლებობა აღმონსდება, ამას ჩვენ ფრწხსილებაში გისამთ (Rap. IX, 77): „მეფობასა შა მეფეთ მეფისა გიორგი ბაგრატის ძისასა და ერისთაობასა შინა ერისთავისა ქვენიფენეველისა ვირშელისა, ოდეს იგი დიდთა ომთაგან გამარჯვებული აღინჯით მოვიდა (მოგადეს) მოქცევისა: იღ: ქ'კს: პზ: მისს :ზ: მოვიდა თემურ ბე (თემურ-ბეკ) სულტანი სამარყანელი და მოიტანნა ყაინნი (ყანნი) სინჩისა (სინჩისა), ჩინეთისა, ქომავეთისა, (ქომანეთისა), ხურაზმისა, (ქარმასისა), ნაროეტისა, (საჭროეთისა) საყაღბისა (საყაღბისა), ჩალანისა, სინდეთისა, აღაბისა (აღაბისა), ხატეთისა (ხატაკეთისა), ერაყისა, თურქეთისა (თურქისტანისა), და სიმრავლისა მათისა არა იყო რიცხვი და მოვლეს ყოველი ქუცყანა და წარტყუტნეს და დაქციენეს (დააქციენეს) საყდარნი, მონასტერნი და ეკლესიანი და აღიხუნეს ყოველნი ცხენი და მოსრეს (მომასრეს), ტყუტ ქმნეს (ყეკს) და მოაოკრეს ყოველი ქუცყანა დასავლეთამდის. მას ეამსა შინა დამიცვა ღმერთმან კელთაგან მათთა და შემდგომ მკირედისა ეამისა დავრჩი ობოლი ხუთთა ძმთაგან და ვსტიროდი თავსა ჩემსა მე, გრიგოლ შინდაძე (შინდაძეს) ავეგაროზიშვილი. დაწვისაგან მოაკრებული აღვაშენე ხუთი სახლი. მისსა (ამისსა) შემდგომად იხილა ღმერთმან სიმრავლე ცოდვთა ჩემთა და მიმიხუნა ექუსნი შვილნი, სამნი ვაჟნი და სამნი ქალნი დედით მათითურთ. მაშინ უღირსმან შევიმოსე სახე მონაზონებისა და საფლავსა ზედა ჩემსა აღვაშენე კარიბჭე და დავხატე კელითა ჩემითა, დავკიდე კანდელი ვეცე

ხლისა და ორი საეკლესიო, შესამოსელი და სიწმინდისა სამსახური ლარი-საჲ, შიგნით ეკლესიაჲ მოეხატე და შეემაკვე ყოველი მოშლილი ხატები და განვახლე და შეემატე ხატი მოჭედილი, საესე ნაწილითა, და დაესხენ წიგნნი: პარაკლიტონი, სამოციქულოჲ, გულაჲ, ავეაროზი, და ავაგე მარანი და ჩავდე ორი (ოცა) ქური; ავაგე ზედა სამყოფი სახლი; ბელელი, საწოლი, დერეფანი (დკიფანი), სამრეკლოჲ და ბოსელი და დავბურე ყოველი სიბითა.— წმიდანო მამანო, მეფეთა და პატრონთა სამსახურისაგან ესოდენ შევიძელ და შენდობით მომიკენეთ: სულსა შინაძისა ავეაროზისა შეუნდვენ ღმერთმან. სულსა შეილისა მათისა ბერისა გრიგოლისასა შნ ღნ [მოძღვარსა თეოდორეს შნ ღნ]“ (აღიწჳის ბრძოლასჲე ქართულ და თაქრანისს იხ. №№ II. G. p. 670).

1400 წ. — „ამა :პმ: ქქს: იყო ინდიქტიონი მერვე, მზის მოქცევა მეოცე, მთვარისა—მეთერთმეტე“ (ჩემი ისტ. კრებული).

1401 წ. მცხეთის XVII საუკ. ხუცუნს ნუსსაში № :საზ: (იხ. კადგე № :საზ:): ჩაწერილად: „ - - - მოკითხულ ვქენით და არას ჟამ შიგა სდებოდა ბზე და ქერი მცხეთის სახლსა (ქ. ა. საეკლესიო მამულესს) და არცა ჩუენ გთხოვთ. რა რიგაცა მამის ჩუენის საფლავთა არა ეკადრებოდა ახლა საქმის დადება, აჲ არაოდეს ვთხუებოდეს არა ჩუენგან და არა შემდგომად ჩუენსა სხუათა მეფეთაგან... დაიწერა... ქქს: პთ: ნოემბრის :კპ.: კელითა მწიგნობრისა (ჩუენისს) მხარობელისათა“.

ცხადად, რომ ეს სიკვლი მიცემულად გიორგი მეფის მიერ, და საგულისხმებულად, რომ მცხეთა ვოფილად მამა-მისის (ქ. ა. ბაგრატი-დადის) საფლავი.

1401—1413 წ. — შალვაჯრაფიულის ნიშნებით და შინაარსის მიხედვით ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის გუჯარი, ქადაგდჲ მსედრულად ჩაწერილ № 476 (იხ. ნუსსა № :საზ:), რომელიც მკტად დაზანებულია:

„ - - - პატრონმან კზმან... ამილახუარმან გვიჩიელა (მცხეთას და კრეს) - - - ვითა პატრონისა ამირინდო ამილახურისა ჟამსა შიგან პატრონმან მეფემან ბაგრატ შუა დამხულომად ღუღაბერიძე და ინასარიძე გუბომან... ჩუნე ჯუარი პატროსანი ჩამოუსუნეთ... და დავიფიცეთო და პატრონმა ამილახუარმან და გუარამ... არა დაფიცულაო და სიგელიცა მოიტანეს... ასე გვაგჩინეთ... შეჰფიცონ პატრონსა ამილახუარსა და პატრონსა გუარამს... და მცხეთიანთა, ასე რომე ზედგინისძეთა წიწამური იყიდეს მეფეთაგან - - - . მკზი (მთავარ-ეპისკოპოსი) ალავერდელი“ - - - (ცხადად, რომ ამირინდო ცხოვრებულად ბაგრატი-დადის დროს).

მცხეთის ჯღაშთა ნუსსაში №: ტმე: მოხსენებულია: „ამილახურის ამირინდო-სრ ალაბი იანვარს :კზ: ფლავეთან რომ ქუტშია, ის შეუწირავს“.

სამეხის ტყევის „სულთა მატანუში“ მე-XV საუკ. სულთ ჩაწერაღნი არიან:
1) სულსა ამილახორისა ამირანდოსი შს ღწ. სულსა მათისა ძისა ზევდგინისა შს ღწ. — სულსა მათისა ძმისა აღნიაქსისა შწ ღწ.“ მათსა (ამირანდოს?) მე-
ულღესა დესპინა ხათუნს შსღწ“ 2) „სულსა ამილახორისშვილისა სიაოშს შწ
ღწ (ეს სიაოში უნდა იყოს ის, რომელმაც განაასჯა სამთავისი: ის. წარწერა Rap.
IV, 123); 3) „სულსა ამილახორისა თაყასისა შწ ღწ. სულსა მათისა ძმისა დე-
მეტრესისა შს ღწ“.

რომ ამაღასორთა გვარი უნდა ჩამომდინარეობდეს; სულთუღესთაგან ამაჰე ის.
1419 წლის ქვეშე.

1401 — 1404 წ. — ამაჰე დროებს უნდა ეკუთნოდეს მცხეთის გუჯარი (ნუსხა
მე-XVII საუკ. :ტბ). გუჯარს აძლევს ქება ილიოზ, რომელიც ჰმართოდა ეგლე-
სიას 1399 — 1419 წ., მაგრამ რადგან გიორგი მეფის აღაპი შეძლევ ტექსტის და-
წერისა არის მიწერილი, როგორც ბოლო წარწერილობა გუბინებს, ამისგან იქ
სიგელი უნდა იყოს დაწერილი გიორგი მეფის სიტყვებში. „... ჩუენ ქეს
ღწისა მიერ ქართლისა კუნან გობირახისძემან ელიოზ ჩემის ძმის ამირახორის გრი-
გოლისათვს... (შემიწინავს მცხეთისათვს) გორაიანს ქათათური მამული ნას-
ყიდი შიმშილობისაგან ჩემის ძმისაგან; — აგრევე ნასყიდი ვენაკი ახატანს შიმ-
შილობისაგან პირველად პანტიშვილისაგან ვასყიდული იყო ოჯრამელას (უჯარ-
მელას?) ძესა ზედა, მერმე ოჯრამელას ძემან დათუა შალვაშვილს მიჰყიდა; მერმე
ჩემმა ძმამა ამირახორმა იყიდა შალვასშვილისაგან... აჲ შემოგწირეთ თქუენ...
(მცხეთას), და შემდგომად ჩემსა სხუანო კუნო ესე მკვდრი ნასყიდი მამული
და ვენაკი გაუჩინე ჩემსა ძმასა და ჩემთა ძმისწულთა... კარგადებული აღაპი
ბზობასა, ლაზარობასა.. მე არსენს დამიწერია“... სიგელს ამტკიცებენ: „ჩწ
ქეს მიერ ქუნი ელიოზ ჩწითა ნდომითა მოგვკსენებია“.

„ქ. ამა პატრონისა ბრძანებისა ჯწის (უჯარის) მტკრთველი თწ მოწამე
ვარ“, ამაჰე ფრასებით ამოწმებენ: „... მეცა მეღვნეთ-ხუცესი მიჰაე მოწამე ვარ“
(ეს უნდა იყოს შაჰურდუე მიჰაე. ის. ზემო გვ. 203). „... მეცა მოურავი ქე-
რობინ... მეცა მიწაე სავამგვის მოურავი“... ბოლოს: „ჩუენისა ტანისათვს
ბზობა-ლაზარობაე გავაჩინეთ. უკანის (ქ. ი. შეძლევ ამ სიგელს დაწერისა) მე-
ფის გიორგისთვს გავაჩინეთ და ჩუენისა ტანისათვს გარდაიკდებოდეს“...

1401 წ. — ესა :პთ: მეფე კოსტანტინე მოკლეს ჩალოდანს (ჩემი ისტ. კრე-
ბული).

1402 წ. — ქწს :ე: მეფე კოსტანტინე ჩალოდანში მოკლეს (კრება ლექსთა).

— ქწს :ე: მეფე კოსტანტინე ჩალოდანს მოკლეს (ჩუეიძის ქრწნ.).

— ქწს :ე: მეფე კოსტანტინე ჩალოდანს მოკლეს (Chron. Gèorg.).

ამ-ნაირად ოთხი ქრწნაეუბი კოსტანტინეს სიკვდილს დასაბუენ 1401 ჯ 1402 წ.

1401 — 1407 წ. — ამავე წლებში უნდა იყოს დაწერილი ჭკეო დაბეჭდილი ორი მცხეთის სიგელი (მსედრულად, ქალაღდზე) № № 121 და :სმ: , რომელშიც მოხსენებულნი არიან კ^წზი ელიოზ (1399 — 1419 წ.) და თავკლიძენა: ასათა და ხელი.

№ 121: „ - - - . [მცხეთას] და კ^წზს ელიოზს ესე უტრუველი და უზაკველი... წერილი დაიწერე... მე თაველისძემან ასათა და ჩემმა მეუღლემან სოსანამან და ჩუნთა შვილთა მოლარეთუხუცესმან ხელმან (sic) და მესტუმრემან გოგანიამან, მოგაკსენე გრანსა გლენჩი ჩალჩერაშვილი ჭ კოუნორი მისითა მამულითა... და თქვენ გამიჩინეთ ალაზი: მიქმასა დღესა ასათისა გარდაიდებოდეს, მეორესა დღეს სოსანასთუის... კარგადებული ალაზი უნაკლოლო“ ... მევე მოწერილას ცუდის სკლით: „ასათსა და სოსანასა მოგუთესენებია ჩუნთა ნებითა“. და კარგის სკლით: „ქ. მე მოლარეთუხუცესსა ხხსა (სელსა?) ჩემითა ნდომითა შემომიწირავს“.

№ :სმ: ნუსხს (№ 507); თავი აკლავ:

- - - . წა მეუფესა ქ^წზსა ელიოზს... ესე... წერილი... მოგაკსენე მე თავებლისძემან ასათ და ჩემმან მეუღლემან სოსანამან და ჩ^წნთა შვლთა მოლარეთუხუცესმან ხელმან (sic) და მესტუმრემან გოგნიამან, მოგაკსენე გრანს გლენჩი ჩალჩეს შული და კუნორა მისითა მამულით... თქ^წნ გამიჩინეთ ალაზი... მე ცოცოსხამეს არსენს დამიწერია“ (მევე სელსიმოწარს).

1401 — 1415 წ. — ამირაჯიბთა გვაროვნობითი სიგელი.

მცხეთის XVII საუკ. სურგულად გადაწერილს ნუსხაში №: ტა: (ბ07) შეტანილია დიდად საურადღებო და ჩვენის ისტორიისთვის დიად გამოსაყენებელი სიგელი ჭუნას ამირაჯიბისა, რომელშიც მოკლედ აღწერილია ამირაჯიბთა გვაროვნობის სსკა-და-სსკა დროინდელი მოღვაწეობა საზოგადოდ სამეფოსთვის და კერძოდ უღუმბის ტაძრისთვის. ჭუნას ამირაჯიბის აღუშენებია „დემურისაგან“ (ე. ი. ლანგთემურისაგან) დარღვეული უღუმბა და იგი თანამედროვეს თემურისა. გარდა ამისა ჭუნას (გვ. 472) გვანობებს, რომ ჭუნასს ქალი ნათია იყო ცოლი გიორგი მეფისა და დედა ალექსანდრე-დიდისა (I-სა). ცხადია, რომ ის ცხოვრებულა გიორგი-მეფის დროს, როდესაც იგი მოხუცებაში იქნებოდა. ამასთან ეს სიგელი ჭმოწმობს, რომ ნათიას ბევრ ხანს შეილა არ ჭყოლია და უღუმბის სატის სასწაულმოქმედებით მას მისცემია შეილი ალექსანდრე. ხოლო რადგან ალექსანდრე 1389 წელს დაიბადა, როგორც ოქმებიდან მტკიცდება (იხ. ჭკეო 1413 და 1440 წ.), ამისგანომ შეელი მისსეგდრი არ არის, რომ სიგელი უნდა იყოს დაწერილი 1389 წლის შემდეგ, მაგრამ არა მტკად დაშორებულ დროს. ისიც ნამდვილად სხანს, რომ ჭუნას მეგდარი ყოფილა 1431 წ. (იხ. 1431 წ. ჭკეო). ჭუნას ცოლითურთ (რუსა, ბებია ალექსანდრე მეფისა) დახატულია აწ დარღვეულს უღუმბიის ტაძარში (Rar.) რადგან სიგელში მოხსენებულთა სსკა-და-სსკა დროის შეწირულობანი და აი.

ბავნი, ამისგანა ჩვენ ვიფიქრობთ, რომ სიგლის შემდგენელს ხელში ჭჭონა სსკა დაწერილა ცნობები, რომელნიც ერთად მოუჭრევია. მართლაც სიგლის ბოლოში ხმარებულია ფრანსა: „მოძღური, რომელსაც დღეს ამ სვანქარსა შინა ეწეროს, აღაპსა გარდიკიდდეს“... სსანს, რომ ეს ცნობები (უფრო ვრცლად) უღუმბის სვანქარის აღაპში ყოფილა სსკა-და-სსკა დროს შეტანილი; და ჩვენ ვიფიქრობთ, რომ თვით ნამდვილი ასლი ამ სიგლისა ამ სვანქარშივე იქნებოდა პირველად ჩაწერილი, საიდანაც ის შემდეგ გადმოუწერიათ.

ახალ ცნობებში, რომელნიც მოხსენებულნი არიან ამ სიგელში, საკუთრადღებოა ჭ უცხო რუსუდანი-მეფის დროის (1223 — 1245 წ.) სულთანზე გამარჯვება, აღქსანდრე (იპერთა) მეფისგან აღის დახუთვა და ამირეჯობთა სსსტიკად დასჯა, და თვით სიგლის მიმდებელის ქუჩისა სამეფურ გავსაგნა ელხად კოსტანტინოპოლეს. თუ ეს ამბები ქ-ცხბაში არ არიან აღნიშნულნი, ეს მხოლოდ იმის მომასწავლებია, რომ მე XIII—XV საუკუნეთა ისტორია, განსაკუთრებით იპერთისა, მეტად მოკლეად არის შეტანილი ქ-ცხბაში, ანუ ხშირად, ცალის სიტყუითაც არ არის აღნიშნული, როგორც ამის ასახულებს ჩვენგან სემო მოყვანილი ცნობებიც.

აქ საჭიროდ გვედაკთ აღნიშნოთ, რომ ბრასესს, რომელსაც მოხსენებულია ჭქის ეს გუჯარი (Rap. VI, 45 — 46; H. de G. p. 678), ჭკონებია, რომ გიორგის (VII) ცოლი არის ნესტან-დარეჯან და არა ნათია, ანუ უკანასკნელი სახელი ვითომ სასაღვრსო სახელი იყოს იმავე ნესტან-დარეჯანისა. დასარღვევად ბრასესს აზრისა (განდა სიკელ-გუჯართა, რომელნიც ქვემო აბეჭდება: ის. 1431 წ. ქვეშე) საკმაო არის მოკლეადა აქ სამების ტყავის „სულთან-მატიანეში“ მე-XV საუკუნის ხელით ჩაწერილი აღაპი (გვ. 16): „სულსა მის ყოვლისა აღმოსავლეთისა ვიდრე დასავლეთამდის კელმწიფედ ფლობით მპყრობელსა მეფეთა შორის წარჩინებულსა აღექსანდრეს შს ღწ. სულსა დედისა მათისა ნათია-ყოფილისა ნინოს შს ღწ. სულსა დედოფალთ-დედოფალსა თამარს (აღქსანდრე I-ის მეუღლეს) შს ღწ. ძინი მათნი მშვილობით დაიცეას ღწ“.

I) „--- თქუნ ყდ წსა უღუმბისა ღეთისმშობელსა მე, თქნთა ცვა-ფარათა სასოებით მედრებელმან, ღთისა და მეფეთაგან დიდად შეწყალებულმან ამირეჯობმან ქუნამან, კელვყავ შენებად უღაბნოსა ამის თქუნისა მას ჟამსა, ოდეს უღმროთსა დემურს სრულიად აღეოკრა და უმკვდრო ექმნა საქართულო და წარტყუნნეს ყოველნი მონასტერნი და უმეტესად ყოველთასა უღაბნო ესე თქუნნი, რომელ საძირკულოცა არა დაშთომილ იყო. ამისთვსა მინდობილმან შეწვენათა. შენთამან, დადაცა თუ უღირს ვიყავ საქმედ, ვიგულს-მოდგინე შემართებად ახლად საძირკულის-საფუძულის შთავდებასა და შეკრებად განზნეულისა და უკმარ ქმნილისა, ვინადგან მასმიოდა ძინა თქნისა და მეფისა და ღთისა ბრძანებათაგან, ვითარმედ გლახკმან ამან უფროს ამით ყოველთასა დაღვა ფასის საცავსა მას ზედა (რომელმან დაწამბისაგან წკლივი დასდვა შესაწირავსა)... ამისთვსა გვედრებნი, რათა მეოხებითა შენითა (უღუმბის დეთისმშობელსათა) წარემართოს საქმე ესე ჩემ-მიერ კელყო-

ფოთ¹⁾ და საუკუნოსა მას მექმნას შემწე დღესა ჰირისა ჩემისასა და სოფელ-სა ამას წარუმართოს პირმშოსა ამას ძესა ჩემსა რამინს და ძმათა მისთა, და კულალ გვევდრები, კურთხეულო ყლ წო, რათა კურთხევა და წყალობა შენი იყოს ნათესავით ნათესავადმდე ჩუენზედა ამინ.

II) და განაჩინეთ აღაზნი ცხრა დღე თვთ ჩემთს, ექვსი დღე ძისა ჩემისა რამინისთს, ოთხი დღე მეუღლისა ჩემისა რუსასთს²⁾, ორი დღე რძლისა ჩენისა ანნასთს, ორი დღე მამისა ჩემისა ცუარისასთს, ერთი დღე ბიძისა ჩემისა რამინისასთს, ორი დღე პაპის ჩემის ქურციკისასთს, სამი დღე მეფის ალექსანდრესასთს³⁾ ორი დღე მეფის კოსტანტინესასთს⁴⁾, ერთი დღე დედოფლის ნათასთს⁵⁾, ორი დღე გიორგი-მეფას⁶⁾, ერთი დღე რუსუდს-მეფისას⁸⁾, ერთი დღე ქურციკის მეუღლისა. ესე მტკიცე ჩენ ნებითა და შეწევნითა შენითა აწ ვინცა და რამანცა ადამის ნათესავან ეს ჩენი შეწირული და გარიგებული.. მოგვშალოს მათდამცა ნუქმად (sic) განიკითხვს ცოდვთა ჩენთათს.... არა შეგვწირავს არა ნაწყალობელი მეფეთაგან, არა ნაძალადევი ამხანაგთაგან და მეზობელთაგან, არა ნაპარევი ქუტუნისაგან. რაეცა შეგვწირე ნასისხლი და ნაჯილდოვები, ნაშითვ, ნასყიდი და საუპატიოდ აღებულო.

III) როდეს ფალავანდიშვილის საქმეზედა მეფეთ მეფემა ალექსანდრემ შეხუთა ალი, ორნი ძმანი პაპის ჩემისა დაიჭირეს და ტყავები დაჰკადეს და ბზით დატენეს აღინჯას. აიღეს (ალი) მისად სანუქჟოდ (sic). კიდევ შეგვწყაღონა ჩუენ და ჩუენგან აშენებული ალი ისრევე გვბოძა⁹⁾. შეგვწირეთ

¹⁾ აქიდან სჩანს, რომ სიგლის დაწერის დროს ულუშის განასლება არ ყოფილა გათავებული. №№-ბი: I, II, და სს. ჩუენ დაესხით.

²⁾ ეს რუსა, განმასლება მდსეთისა, ბუბა ალექსანდრე მეფისა, ის. ქ-ცს. I, გვ. 473 და ქუეშო 1413 წ.

³⁾ ანნა უნდა იყოს ცოლი რამინისი.

⁴⁾ ეს ალექსანდრე უნდა იყოს იმერთა მეფე (1372—1392 წ.), რომელმან დაუბრუნა ამირეჯობთა წართმეული ალი (ის. № III) და არა ალექსანდრე I, რომლის დროს ქუენს ცოცხალი არ იქნებოდა. მისი ქალი, ბუბა ალექსანდრე I-ისა, იკვლადრი იყო 1413 წ. (ის. 1413 წლის ქუეშე).

⁵⁾ კოსტანტინე † 1401—2 (ის. ზეშო გვ. 206), იმერთა მეფე.

⁶⁾ ნათა, დედა მეფის ალექსანდრე I-ისა, მლორზნობაში ნისო.

⁷⁾ გიორგი VII (1395—1407) ანუ ბრწყინვალე (1318—1346).

⁸⁾ რუსუდს-მეფე იხსენიება როგორც განმადლიერებელი ამირაჯობთ გვარისა (№ VI).

⁹⁾ ეს სახლი ცნობა შუქსა ჭიენს იმერთა მეფეთ ბრძოლას ქართველ მეფეებთან, თუმცა ეს ამბები დაჩრდილულია ანუ სრულიად დაფარული ქ-ცხბაში. აქ არ შეიძლება ვიგულისხმოთ ალექსანდრე I მეფე, რადგან იგი შეიღისშვილი იყო ქუენსისა და მისს ნათესავეებს ასე სასტიკად ვერ მოექცეოდა; და არცა საფიქრებელია

მათ წამებულთათვის გამოღმა ალი ბაეის მესამელი, წაკუთხის სარგოს გარეთ რაც შეწირულს სიგლებში ეწეროს იმ გუარად; დავდევით ულუმბისა ღვთისმშობლის ბეგარი ოთხმოცი ლიტრა ზეთი, ორორი ზურგიელი, მიწისგან მესხეთელი მოლი, მთელმან მამულმან ოც-და-ოთხი კოკა საულუმბოს კოკითა, სხუა არა ეთხოვბოდეს რა. ჩიჯანს მისი სამოურაო არ დააკლდებოდეს; ულაცი აქათ თბილისამდი (sic) და იქით ქუთაისამდი (sic) ¹⁰⁾. აწე ვინცა... მაშალოს, მათ წამებულთათვისმცა იგი განიკითხვს.

IV) შევსწირეთ წალელი ნასყიდი და ნამზითვ მხეიძისაგან. შევსწირეთ ¹¹⁾, ოდეს წარგზინა თვთ და ამისად რუსუდან მეფემან († 1245 წ.) ლაშქარსა სპარსისსა და გაგუშმარჯუა; მინდორს შევიბენით და ამოვსწყვედეთ, მოვართვთ დროშა ლ თაჯი თვთვან (sic) მალღის სულთნისა ლ გვყო წყალობა ლ გვბოძა ჯილდოდ რაც ვიჯეთ ¹²⁾. ლომინაძისგან გამოტანებული მზითვეი ბების ჩემისათვის წირქული და ზოდი მონასტრისა, ჩნისა მოსაკსენებელად და შესაწირავად მსხურპზლისა ჩნისა ყლ წისათვან (sic). ნაოკარი სოფლები ლოდორა, ლიჩი და გოღისი, უწლვეი, ბობოკინი, ბროლოსანი და აძესი, და რაც გა. მოსაღები და ბეგარი გაგუშჩინოს, მოძლუართ მოძლუარს მიუბარებდეს. თორ-

რომ ქუენა, სიმამარი გიორგისა და შაშა :ლექსანდრე-მეფისა (დედით), უგანსენუღის მეფობის დროს ცოცხალი ყოფილიყოს, ან სამჟერ კლანდ გამკვანკრება შესიდეზოდეს შორეულს კოსტანტინუპოლში და მით უმეტეს მისი ბიძები, რომელთა სიკვდილს (ალექსანდრე მეფის ხელით) ქუენა უწოდებს „წამებად, ე. ო. სიმართლისთვის სიკვდილად: ეტუობა, ფაღაჟანდ-ამირეჟიბნი ეწინაღმდეგებოდენ იმერთა მეფის ალექსანდრეს, როდესაც მან იასრგებლა ქართველთა მეფეთ ბაგრატის და გიორგის თემურლანგის ომის გამო მოუცლელობით და, როგორც სჩანს, დაიპყრა ქართლი.

¹⁰⁾ ცხადია, ამ სიგლას დაწერის დროს ქუთაის-თფიღისა, იმერ ამერი, შქერ-თებული ყოფილა.

¹¹⁾ აქ სიტყვას „შევსწირეთ“ ქუენა ჰხმარობს მთელის გავრეულობის ზიარით, ე. ო. ჩვენმა გვარმა შესწირესო წინა-დროებში, რუსუდანის მეფობაში.

¹²⁾ ალბათ, აქ იგულისხმება რომელიმე ბრძოლა ჯალ დედინთან, არ აღნიშნული ჩცხხაში. ძნელი დასაჯერებელია, რომ ჯალ დედინი 1225—1230 წ. დაკმაყოფილებულიყო მხოლოდ თფიღისით და არ გადასულიყო იმერთში, თუ რომ სადმე იმერთის გადასასვლელ ალაგებში რუსუდანის ჯარს არ შეეკენებინა იგი; ეს აზრი მით უმეტეს მისაღება, რომ ქვემო (შენიშ. № 13) ხმარებულია ფრასა: „დროშაც (ამ ომში ნაშოკა) შევსწირეთ მებოიშნესა ჩუქსნა (ე. ო. რუსუდან—მეფეს) და თაჯი—მრავალ-ძალსა“. მრავალძალის წა გიორგის მონასტრის იმერთშია და თუ იმერთა მცხოვრებს თვისის მონასტრისთვის არ შეუწირავთ, არამედ იმერთის მონასტრისთვის, ეს ალბათ იმის გამო მოხდებოდა, რომ იმ დროს იმერთი მტრებს ეჭირათ, რაიც სრულიად ეთანხმება 1225—1230 წლების საქართველოს პოლიტიკურს მდგომარეობას.

მეტს საუფლოს დღეს ეამს გვწირვედეს საულუმბოს მღუღლითა და კარგობულს ალაპს გარდაიკიდეს. და ღროშაცა შეესწირეთ მებოიშნესა ჩუქნსა, და თაჯი მრავალძალსა¹³⁾. ჯ მომიაღონო და წარჩინებულნო ავა მოკლისა სოფლისანო! ნუ ვინ გაგვკუდებთ ქირანახულსა ამას ჩუქნსა, ნუ ვინ მოგვშლით ალაპსა და შეწირულსა ამას ჩუქნსა. რამეთუ აღვესრულებით მეფეთა ჩუქნათვს და დავსთხიეთ სისხლი ჩუქნი. გალიდებასთვის (მამულასა და სამეფოსა) მოეკუტნენს თაენი კელმწიფეთა წინა სამოც-და-ერთსა აგარიანთა კელითა¹⁴⁾. რამანცაჲ ადამის ნათესავმან ეს ჩუქნგან შეწირული და ალაპი მოგვშალოს.. შერისხდი, პატოისანო ულუმბისა ღთისმშობელო...

V) მე ნათესაეთა უნარჩევსმან ამირჩევიმან ქუცნამან ვიგულისკემ და ვიგულსმოდგინე, როდეს პაპას ჩემსა ლაშქართა თაესა დიდად შეწყალებულსა ბატონს ქუცნას დემურისგან მიწის სწორად გასწორებული ულუმბის ღთისმშობლის მონასტერი აღუშენა და თვსი ალაპი და წირვა განუჩინა¹⁵⁾.

VI) მოიწია ეამსა ცხოვრებისა ჩემისასა კელმწიფე სპარსეთისა და იუბნა და წარმგზავნა ელჩად კოსტანტიპოლის. ვიყიდე ქუცმო ბრემსა კლიმიჩიძისაგან და შეესწირე პატოისანსა ულუმბისა ღთისმშობელსა და განუჩინე ალაპი ჩემი და ჩემის შულის რამინისთვის სალულაშენი ჩიტლაძისაგან კუჭაძისათვის მისყიდული, ახალდაბისათვის მომცა, ვითაცა ახალდაბა კუჭაძისგან ჩემი ნასყიდი იყო. მისად სანაცვლოდ ახალდაბა თუმანიშვილსავე მისცა, ძუტლთაგან მათი ყოფილიყო.

VII მესამედ რომე მოველ კოსტანტიპოლით, კახეთით დედოფალი ნათია

¹³⁾ „მრავალ-ძალი“ მონასტერი რაჭაშია (იხ. უკაროკისა: „Материалы по арх. Кавказа, т IV“).

¹⁴⁾ აქედ ქუცნა იგულისხმებს მთელს თეისს გვაროვნობითს ისტორიას.

¹⁵⁾ აქამდე ქუცნა მოგვითხრობს ძველს ისტორიას და ამის ქვემო მსოფლოდ თუთ მასგან ქმნულს და ნახულს.—არ ვიცი, რად უწოდეს აქ ქუცნა თვისს პაპად ქუცნადეკე (და არა ქურციაკად), რომელიც თამერლანის დროს ცხოვრობდა და უღუშბო ჯანახლა. თუ აქ გადამწირისაგან „ქურციკი“ არ არის გადამხანაჯებული „ქუცნად“, მაშინ შეიძლება ვითეფროთ, რომ ამას ქუცმთ (შენ VI—VII) აღწერილი ცნობები შემდეგ არის მიწერილი უღუშბის მამულების ქუცნას უცნობის შეიღლის-შეიღისაგან, (რამინის-შეიღისა?), რომელსაც პაპის სასული ქქონია. ამ ვითსეის ახსნა დიდად საჭიროა, რადგან ამისგან უნდა გამოიარეკოს ის, თუ როდის, რა გარემოებით და რომლის „სპარსთა მეფისაგან“ უნდა გავსაზნალო ეიოს ქუცნა ელჩად (სამჯურ) კოსტანტიპოლში. ქვემო დაბეჭდილ გუჯრებში 1451 წელს სჩანან ამირეჯანის რამის და საჭამ, მკრამ გობელასიქენი და არა ქუცნასქენი. შეიძლება გობელამე იყოს პირქანდელი გვარი ამირაჯანთა, თუმცა ქვემო, 1407 წლის ქვეშ, სჩანს ამირეჯანი კახბერი ჩიჯაუბეკე, მეფის გიორგი VII ქალის, უღუშბიანის, ქმარს და მათი შვილი საზუკერელი.

ერთ უბედრო ქმნილ რყო და შეეწყალო პატიოსანსა უღუმბისა ლთისმშობელ-სა და მიეცა ძე¹⁶⁾, მოუტანა საქონელი ურიცხვ. ჩემდა მოსულამდე ბიძას ჩემს ალუქბარს (აღუჭბაჩს?) მიეყიდნა ღოღეთი და შეეწირა უღუმბისა ლთისმშობლისათვის. ვიწყინე და არ ვიკადრე განსყიდვა მამულისა, მივეც საქონელი ურიცხვ და დავიხსენ სოფელი ღოღეთი და არცაღა გამოვსწირე. განუახლოე გუჯარი. ახლავე განუჩინე ალაბი ერთი დედოფლისა ნათისათვის. აიღებდენ მფხუთესა მოდსა და ერთსა გუთანსა ჩუხნსა შეინახვდენ. რომელიცა გამოვი-ლოდეს მიუტანდენ უღუმბას; და მოძღუართ მოძღუარი, რომელსაცა დღეს ამ სუხაქსაძსა შინა ეწეროს, ალაპს გარდაიკვიდეს ღოღურის მოდისაგან, ზოგს მონაზონს მისცემდით და მოგზაურს აქმევდით.

VIII არის უღუმბისა ლთისმშობლისა მამული შეწირული: გამოღმა აღნი სრულიად ბაჟის მესამელი, ორი კუამლი შიგ აღში ნასყიდი ურიები, აღის-თავს სრულობით უწლევი, სრულობით ბობოკინი, ბროლოსანი, იძესი, სამი კუამლი ნახატევეს, ორი კუამლი ღუმბატხოს. აძურის წისკლისათვის ფლტეველო (sic) თვთო კოდი პური, თვთო კოკა ღვნო საღაპოდ, ორი კუამლი სტკო-კას მხეიდისგან მხითევეს გარდაისად, წაღული სრულიად, ღოღეთი სრულიად, საღულაღაშენი სრულიად, ქუტმობრედა სრულიად, ფრცული ღალა ათისთავი გოგობასშვილმან და კოკაასშვილმან, ბეგარა რა-რიგათაც ნუსხაში ეწეროს, სამი კუამლი ზემობრედას, ორი აბანოს, ორი ატუაცს; ერთის დღის საღაპო პური და ღვნო ქალეთური, ერთი ალაბი მალრამქმ უნდა გარდაიკადოს, ერთი კუამლი კაცი თავისთვის შემოაწირული, ღოდორა, ღიჩი, გოლისი, ხეფინისკევი, — რაც ნუსხაში ეწეროს მუშაობა და ალაბი. გუჯარა და ჯრუჭულოს შუა რაც საღაპო გაგუტჩინოს; ასანიძე მამია და ჯანიბეგ უნდა მოვიდეს. კზის ჯუარი მცხეთის ჯუარს და წარვიდეს უღუმბისა ლთისმშობლის მამათ-მთავარი. აი-ღოს სარჯულო და სახუცო და ღრამა. ორი წილი მოძღუართმოძღუარსა,

¹⁶⁾ ალექსანდრე I დაიბადა 1389 წ. მასთანადამე მესამედ კოსტანტინოპოლში ელ-ჩად წასვლა ქუენასი იქნებოდა რამდენისამე წლით ადრე, უსათუოდ მშინ, როდუ-საც უღუმბას ვერ დარღვეული არ უოფილა თამერლანისაგან, როგორც ეს საგულის-ხმებელია ამავე გუჯარის შემდეგის სიტუეებისაგან; ხოლო პირველი და მეორე ელ-ჩობა ქუენასი უნდა უოფიდიუო არა უადრეს 1380—1384 წლებისა, ე. ა. თამერ-ლანის საქართველოში შემოსეუამდე. აქედამ სისანს, რომ სზარსთა მეფე, რომელსაც ქუენა გაუგზავნა ელჩად, არ იქნებოდა თამერლანი, არამედ, ჩუენის თეჭრით, ის თირ-სულთანი, რომელიც თამერლანისაგან დეკნული, შემოქნიზნა გიორგი მეფეს, როგორც მოსუნებულია თირისთავთა ძეგლში“ (იხ. ზემო, გვ. 15) და ქცხაში (გვ. 465, 467). ცხადია, რომ თირ-სულთანი, გაჭირვებაში მეოფი, ქუენას ელ-ჩად გაზავნა საქართველოდამ (ჭართკელთა მეფის სასახლედამ), სდაც იგი სცხოგ-რობდა, საბერძნეთის ხელმწიფეთის და შემწეობას სთხოვდა თამერლანის საწინააღ-მდეგოდ.

მესამედი კ^ახსა მოაბაროს, მიცუქაღებამდი ს^აჯ (სხუაჲ) (sic) სკლი (სახელაჲ?) არა აქუს. და რომელმანცა მცხეთას დასაფლავება მოინდომოს, ნიშანი კ^ახსა არის; და თუ ულუმბას დაესაფლავოს, ერთი ცხენი და ერთი წასახურავი კ^ახსა არის და საწირავი და ნიშანი მოძღუართ-მოძღურისა არის*.

1401—1407 წ. — ამავე წლებში უნდა იყოს დაწერბლი მცხეთის საეურაღდე-ბო სიგელი, ქალაღჲე მხედრულად ნაწერი, № 101 (ნუსხა № :ჰა); რადგან სი-გელში გიორგი მეფე და კ^ახი ელიოზ (1399—1419) ცოცხალნი სჩანან. ამ სი-გელში მოხსენებული უღუმბაჲ, ბაგრატი-დიდის ქალი, არ არის ცნობილი ბრძოსის კენიაღოგიაში.

„...ესე დაწერილი... კადრე (sic). სუეტსა :ღთიე აღმართებულსა... (მცხეთას) მე უღირსმან მიწამან და მოსაემან თქუენმან დიდისა მეფეთ-მეფისა ბაგრატის ასულმან და ყოველთა მეფეთა უწარჩინებულესისა მეფეთა-მეფისა გიორგის, დამან უღუმბია და ჩემმა შვილმა საზუერელმან... შემოგწირეთ ჩი-ჯავაძის ამირეჯიბისა სულისა სააღაპოდ ზუედტურეთს ბუკისძისეული მამული მისითა სამართლიანითა სამზღვრითა... და (თუ) თქვენ... :ქ^ახმან (sic) ელიოზ კაცი დასახლოთ ამას ბუკისძისეულსა მამულსა ზედა, არავინ იყოს შემცილი, მეუნებლე, მანებელი და ყოველისა საზუენოსა საქმისა და საქუე-ყნოსა სათხოვარისაგან გამოსრული და განთავისუფლებული იყოს და არავინ რაჲ საქმე დაგივდოს... ამირეჯიბისა კახაბერისათჲს (საწირავად) შენიმოსებო-დეთ... და ვინ კაცი დასახლოთ, მუშაობისაგან მეტი (საწკენო გამოსაღები) არა ეთხოვებოდეს*.

ბოლოს ხეუულად: „ქ. მე დედაბერსა უღუმბიის და ჩემს შვილს საზუე-რელს ჩემითა ნდომითა... (შემიწირავს) და საქმითა გამთავებელი ვარ ნებითა ღთისათა“.

კახაბერ ამირეჯი და საზუერელი, (როგორც უღუმბიაცა) ხეუნს მატანეში ცნო-ბილი არ აჩიან. მათგან შეწირული ადგილი, როგორც სჩანს, დაცალაურებული ყოფილა (თამარლანის შემოსევის გამო) და შემოწიკვლნი ზირობას უდებენ, რომ თუ ის ადგილი დასახლდეს, უოკელი შემოსავალი მიწისა (ღალა-კულუხი და სს.) მოსახტრის იეოსო, მხოლოდ სეეულეებრივი „მუშაობა“ ამ შეწირულ ალაგზე და-სახლბულ გლეხებისა ბატონის სასარგებლოდ (თითო-ღლე ხენა, თესვა, მკა და ლეწვა) სეენდა სასარგებლოდ დარჩესო. — როგორც შინაარსიდან საგულისხმებელია, ეს სიგელი დაწერილა გიორგი VII-ის სიღოცხლეშივე († 1407 წ.).

1405 წ. — ამ წელს, აპრილს 13-ს, არის დაწერბლი (ქალაღჲე, მხედრუ-ლნად, მდარე ხელით) მცხეთის გუჯარი № 106 (ნუსხა, № სპწ). გუჯარს თავი მოგლეკილი აქვს (მარჯუკას მხარე), მაგრამ აზრი მაინც სჩანს: ამილსკარი სიმ-შაჲ, „პირველ აბაზას ქე მარალელი“ (ე. ი. წინეთ აბაზასქეთა მამულეებზე მეუ-ფროსედ დადგენილი) ახლა, ამ 1405 წლის წინეთ, „აბულეთის ქედ დაუსკამთ“²

ე. ი. ალბათ ამოკარდნილ აბუჯეთის ძეთა მამული ჩაუბარებიათ „საჭმელად“ (როგორც ურდოლაშვილიც დაფარისძემ დაუსვამთ: იხ. ქვემო 1417 წლის ქვეშე) და სამადლობელად დეთისა ამ მოწყალეობისათვის მცხეთას სწირავს ძაგნაკორნათის (იხ. ზემო, გვ. 147). აი შემოკლებული ტექსტი სივლითა:

- - - მე თარეჯათა თქუნთა (ე. ი. მცხეთისთა) მინდობილმან და ყოველითა ბოქროტითა აღსავსემან და ყოველითა [| კაცთა უნარჩვევლესმან, პირველ მარელებლმან აბაზაძემან თათარსა(?) | - - - | ენთა ჩემად უღირსად მეფეთაგან დიდად [განდიდებულმან] - - - | სა აბულეთისძემდ დასუმულმან ამირახორმან ხიმშიამან და ჩემმან ცოლმან ესნიამან და ჩემმან შეილმან ... ამირინდო არა დავივიწყე ჩემზედა შრავალი და აურაცხელი წყალობა თქუნთი... და რადმცა უკულაგმა გონება ჩემი სამსახურებლად ... (გ) კადრე (სეკეტსა ცხოველსა) და მოვაკსენე და შემოვწირე ძაგნაკორნათა ჩემი მკუიდრი გლეხი შერგილასშვილი მისითა მამულითა სრულიად და უკლებად... არა ეთხოვბოდეს რა მეფეთაგან ძაგნაკორნელთა ზედა შემოწერილისაგან, არა ჩემგან.... და არ ჩემთა ჩამომავლთაგან... (არა კულუხი, არა მესთელე, არა შერეუ, არა შური, არა ჭმეკა, არა გოდორი და სს.)... ..მე... პირველ აბაზასძემან მარალელმან და აწ თქუნსმირითავე შეწვევითა მეფეთაგან დიდად და საბატოლ შეწყალებულმან აბულეთის ძემან ამირახორმან ხიმშიამან და... (არ გეთხოვებოდეს: არა დიდად სთათრო უღუფა, არ კულუხა, მესთელე, შეკულუხე...) აჰა.. თქუნ... ქკხო ელიოზ!.... (აღაჰსი გადამახდეთო სერობას, დიდს-ხუთშაბათს) დაიწერა... ქკს : ჯგ: აპრილსა იგ (ეს : იგ: დაწებებულა) დღესა, უდ ბრწყინვალესა სერობასა.. დიდსა ხუთშაბათსა.. კელითა.. დემეტრე მარკოზისშვილისათა.

ზემო დაბეჭდილ სივლით ჩვენ აღვადგინეთ შემდეგი გვაროვნობათი შტო ამა რეჯობთა,

№ (ჩიუვაძე?) 61 კანნი ამას გვარისანი, თაჲ-მოკვეთილნი აგარბანთაგან ბრძოლასა შინა.

№ მოკლულნი აღქასანდრე მეფის ძაჲრ (1372 — 1389 წ.) ძურციკ (იგივე ქუნსა?) 1318 — 1360 წ. ცოლი მისი ლომინამის ქალი.

ცხარი 1346 წლის ახლა-ხასუბი ალუქბარ რამინ

ცხადი 1346 წლის ახლო სანებში.

მუცენა II, (1350—1398 წ.) მამულებელი უღუშისა, თამარისგან დაქვრულისა. ცოლი მისა რუსა, ბებია მეფის ალექსანდრე I.

რამონ, პირმშო; ცოლი მისი ანნა? (რძელი ქუცნასა). ნათია, ცოლი გიორგი მეფისა († 1407) და დედა ალექსანდრე I (ალექსანდრე II-ისა 1389 წ.).

1407 წლის ახლო სანებში მოხსენებულია ამირანჯიბი კახაბერი მეფისგან: ღირსი მისი მეფის გიორგის ქალი დედებერი უღუშისა და მე მისი სახე უქელი (იმერეთის ამირანჯიბი?).

1451 წ. გობელისძე ამირანჯიბი რამონ და მამისი სანებში (ცოლით ქეთარაძის ასულით).

1652 გიორგი; 1667—კაცია; 1668 როსუბ, ზაალ ღმრთველი. 1684—ქაიხოსრო (ამისი ძენი: გაბელ, ოტია და გაბელის ძე ქაიხოსრო—ცოცხალი 1741 წ.)

1700 წ. მეფე სარგის აღიარებულ მეფისგან უხუცესობის რეკავს (ძენი მისი: ზაალი, გაბელ და სარგისი). 1715—ქაიხოსრო; 1732—ძეობა სარგის და რეკავს მეფის (გვარდნილი?) ასლანისგან.

1734 ასან. 1742—რეკავს და ასანისშვილი სარგისი (ასანის შვილიშვილით გაბელის ძა უხანაში დავით); 1742—ოტია; 1747—კახუშტი და სვიმონ მდინარი. 1756—ოტია და გაბელი და მისწული ამისი ქაიხოსრო და მამა ზაზა; 1765 ოტია და ქაიხოსრო.—1762 წ. ოტია; 1768 წ.—ქაიხოსრო, ზაზა და დავით). 1773—ქაიხოსრო და მამა მისი დავით. 1775—სვიმონ (მეფე 1783 წ. უშვილოდ), ასანის; „ხუთისის თავი მორავისა“ ზაზა (ჯამაგირით 16 თუმანი). 1779—ზაზა და მამა მისი დავით. 1780—ქაიხოსრო და ზაზა. 1783 ქაიხოსრო (დავითისძე), ზაზა (და ძენი მისი: ზაალ, სარგისი, სოლომონ, ქაიხოსრო და დიმიტრი); ზაზას მამა დავითი, ამისი განუყოფი გაბელი და სხ. 1787—ელისბარ: 1791—დავით ღმრთველი მხუჭავჭავაძე.

1822 წელს—ასანის და ძენი: დავით, გიორგი და დიმიტრი.

1407—1412 წ. ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მეტად დაზიანებული საგვარეულო ძეგლის ტუაის გუჯარისა, რომელიც ჩვენ ეპოქის თ. ი. წიგნიშვილის ქალაქში. გუჯარი მხედრულად არის მდარე ხელით დაწერილი, დამაღლა, გვერდები და თავბოლო მოგლეჯილი, შუაგულიც აქა-იქ სიღამულით ამოჭმულია. მიუხედავად ამისა გუჯარიდან სწავნის, რომ ის მიუცნა მეფე-გვარდნილის (რომელიც

ქ-ცსოკრებაში სრულად არ არის მოხსენებული მეფედ) დავით მორჩილამისთჳს, რომელსაც დიდი სამსახური გაუწევია მამის, როდესაც კოსტანტინეს უსიამოვნება მოსვლია მეფე-გიორგი VII-ესთან და უკანასკნელი ერთად თავის ერთგულ ემბათურთ, მამულისაგან განდევნილნი, სამცხეში გაქრეულან. ამ დროს მორჩილამის დიდი სამსახური გაუწევია კოსტანტინე-მეფისათვის „კმელ ზედა და ზღუა შიგანცა“: ალბათ ელხად უგზავნათ თათრებთან შემოქობისათჳს გიორგი-მეფის საწინააღმდეგოდ (უნდა ვითაჳროთ, რომ ამით გამოიყვანეს ის თათრები, რომელთან ომი მოსდა 1407 წ.). მაგრამ გიორგი-მეფეს ისევ შეურიგება თვისი ძმა კოსტანტინე, მამულები დაუბრუნებია და კოსტანტინე სამცხედამ ისევ ქართლში ჩამოსულა და მორჩილამისთჳს სამსახურისათჳს რაღაც მამული უბრუნებია.—ეს ამბები ცალის სიტყვიანად არ არის მოხსენებული ქ-ცსოკრებაში, რაიგა ახალს საბუთს: გვამლკის, რომ ამ დროის დიდ-დიდი ამბები ჩვენს მატეანეში აღწესული არ არის, აი თვით სიგელი:

- - - ლენ: და თავ:(?) გუარგუნა - - და მან ძლიერმან და უძლიველმან სოლომონიან დავითიანმან ბაგრატუნი[ანმან?] აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა, [სომეხთა, შანშე და შარვანშე და ყოვლ[ისა აღ]მოსავლისა და დანავლისა მტკიცედ ფლობითა მპყრობელმან [მეფე]თა-მეფემან პატრონ[მან] კოსტანტინე]- - - [ელმან?] ჩუენ პატრონი გულ- - - მტკიცე, უძციველი, - - - ელი, დრო დაუდებელი, მიზეზ [შემოუღებელი], უთუო და უთუმცო სიგელი დაგიწერე] და გიწყალობე შენ ჩუენს ერ[თგულსა] და თავდადებით [ნა. მსახურსა] მორჩილისძეს დავითს, შვილთა და მომავლთა შენთა ყოველთავე [მას] ეამსა, ოდეს მეფემან გი (გიორგი) მამული[საგან გან]გაყენა (განგაყენა?) და სამცხეს წავე (წაგელ?) და თქუენთანა- - - მრავალნი სამსახურნი [შინანი] და გარენი და - - [ჩუენ]ზედა კმელზედაცა და ზღუაშიგანცა. რა - - - ინება ღთნ (ღმერთმან) და მეფემან ჩუენი მამული კვ[ალად] ჩუენვე გუიბოძა და აქავე მოვედით. რ[აღგან] მრავალ[ფერად] ნამსახური იყავი და [ჩუენც] აგრე გუინდოდა, რომე კარგთა (კარგთა?) მამ[ულთა] ვერჩ- - - სახე მამული გაძლიეთ და - - - თა ამისთვის, რომე შენი მეუღლრი მამამული - - რიბს (?) იყო“. - - (დანარჩენი მოხეულა).

1407 წ.—ქკს: შე: დიდი ომი იყო; მეფე გიორგი მოკლეს თურქთა; სრულიად ლაშქარნი მოსწყვიდნეს და ძმა მისი კოსტანტინე მეფედ დაჯდა (კახუშტ. ქრონიკ., მუყაშვილის ვარიანტი.)

ეს დიდ-დიდი ამბები სრულად არ არის მოხსენებული ქ-ცსოკრებაში (გვ. 472), სოფლო ვახუშტის შემოაქვს, რასაკვირველია, ამ ქვანის მოხედვით (გვ. 296). სოფლო კონსტანტინეს მეფობა სრულად არ არის ნახეუნები და მის მაგიერ მეფედ დასახელებულია უცნობი დავით. ყოველივე ეს მტკიცე მტკიცე საბუთის იმისი, თუ რამდენად ღარბია ქ-ცსოკრება თქმულება შემდეგ თამარლანის სიკვდილის (19 ანკარ. 1405 წ.). ამასვე ცხად-ჭოფს არეული ცნობები ქ-ცსოკრება იმერთა მეფეებზე (იქვე, გვ.

472) და კათალიკოსებზე, რომელნიც იმდროს მტკიცე საბუთებით. ცხადია, რომ ეს ცნობები ქ-ცხსაში მეტა შეტანილი, როგორც ამას წინასაიტყვაობაში საჩინო კუთვით.

1408 წ. — მცხეთის გუჯარი (№ 339 და ნუსხა, № :რუ:) ქალღღრე მხედრულად ნაწერი, უთავბოლო:

„ - - შემოგწირე (მცხეთას)... ჩემგან ნასყიდი... მუხრანს ნასყიდი სოფელი ანლაიანი... და გავაჩინეთ ჩუენ ქვზმან ელიოზ ნიკოლოზობის დღეს კარგადებული ალაპი... (სეკტიცხოველს) ღირს მყავ მე მცირეთა ამათ დღეთა მსახურებად ყდ პატროსანსა ტაძარსა თქუენსა და ამას შინა დამკუიდრებულსა წისა და თანაშესაბამსა წთა მღვდელთმოდღუართა ბასილი და გრიგოლისათა, მღვდელთ-მთავართ მთავრისა ქართლისა ქათალიკოსისა (sic) ელიოზისა... დაიწერა... მცირე ესე პიტაკი ქკს :ჟვ: კელითა... სეფის მწიგნობრისა დემეტრე მარკოზისშვილისათა“.

ამ გუჯრის მიმდეველი არ სხსნს, მაგრამ მცხეთის გუჯართა ნუსხაში № :კბ: კეთილულობთ მისს სასელს:

1408 წ. — „... მე ცნოდის ძემან მწიგნობარმან დთ (დაეთო)... მოგაცნენე... (მცხეთას) ჩემგან ნასყიდი... მუხრანს სოფელი ანლაიანი... და გავაჩინეთ ჩუენ ქვზმან ელიოზ ნიკოლოზობას დღეს კარგადებული ალაპი... და მეც დავემკვდრე დედაა-ქალაქსა მცხეთას ვიდრე აღსრულებადმდე დღეთა ჩემთა... დაიწერა... მცირე ესე პიტაკი ქკს :ჟვ: მისს :კვ: ... კელითა სეფის მწიგნობრის დემეტრე მარკოზისშვილისათა“.

1408 — 1420 წ. — ამ წლებში უნდა იყოს მიტეული უთავბოლო სიგელი, მცხეთის ნუსხაში (№ :სპ:) ნაწერილი. რომელშიც მოხსენებულია არანს ხიმშიასშვილი (ხიმშია ამილახორა 1405 წ. ის. ზემო კვ. 213 — 14), (ამილახორი) ზედგინიოე ვახტანგ და ტოლსიე (სსანს 1420 წ. ქვე). ნუსხისიგან ამოკვეთთ რამდენსამე სტრაქოსს:

- - - [მოლარეთ?]უხუცესი რევაზ, როსტევან, ზაალ და ადამ ბატონის კზის ყმათა და ხიმშიასშვილთ ყმათა საქმის გასაჩენელად. სარჩელი ორთავისი გავიგონეთ... აგრეთვე ზედგინიოე ვახტანგ სკრმანელს ჩებაშვილებს ესარჩლებოდეს... აგრეთვე შიმშილობის წელს რამაზის კაცი ტოხაძეს მისლოდა და იმას რამაზს არ ემართლებოს, ისრევე მოსცეს...

ამავე დროებს უნდა ეკუთვნოდეს სიგელი მცხეთის № 424 (ნუსხა :ოკ:), რომელშიც მოხსენებულია კზი ელიოზ (1399 — 1419 წ.) და ათბაგი იანე (1391 — 1444):

„ქ. მე ივანე (ათბაგმან) მოგაცხენეთ თქუენ ქკზს ელიოზს სამხარისძე მისითა მამულთა სამართლიანითა, გქონდეს... მომოკენებია“.

ესევე კზი ელიოზ მოხსენებულია მცხეთის ნუსხაში :სუთ:

... მე... გლახაკან ლაკუზასძემან ქვეთარ ჩემისა სულისა სააღაპედ... მოგავსენე (მცხეთას და კათალიკოზს ელიოზს) კორნთა ნარღვევთა ჩუნი მკვლრი მამული ვენაკი პაწადისძეული... (აღნიშნულია სსზღკრები).

შემწირველს გაუჩენია ერთი აღაპი წელიწადში. სიგლის ბოლოს დასატულია წითელ ფერადი მწლარე ირქი.

ამვე ელიოზ გზის დროს არის დაწერილი მცხეთის მხედრული სიგელი № 612, დაზიანებული და შეღან-გადასული:

... ჩუენ... ქვზან ელიოზ ესე წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქუენ ცხეოსნისძეთა (მცხეთისძეთა?) იოვანეს და ანანიასა და ოქროპირსა, ასრე და ამა პირსა ზედა: გიბოძეთ უნივე, ძეულად ნაქონები გარდასხუებელი მამული დიდის მეფეთ-მეფის ბაგრატისა და მეფეთ-მეფის გიორგისა და მან (აწ?) ახლად ყოვლადვე მოგავსენე ჩემთა ძმთა სააღაპედ (ის. ზემო გვ. 219) თქუენ მცხეთის შვილთა იოვანეს, პროკოპის და ანანიას. გქონდეს და გიბედნიეროს ოწ... აწ. ბუზრისძეცა მომიცემა ნასყიდობითა, წყლითა, წისქვილითა... არა-ოდეს მოგეშალოს... (არავისგან).. და არა სხუთა ქვზთაგან“...

ბოლოს ხეუვლად გამოყვანილია მაკურთხეველი სელი ქვზისა ვკარ-მშურბოველი და იქვე წარწერა:

„ესე სიგელი თამარ-დედოაულის ჟამისა იყო და ახლად განვახლეთ“.

1409 წ.—ქკს: ეზ: აქა და -- -|ებს სა -- -|ბსრძ (სუტურა: წარწერა ეკ. მუხ. ხელნაწ. № 85).

არშია წაჭრილია და ძნელი გამოსაცნობია აზრი წარწერისა. შეიძლება წერებულიყო: „აქა (1409 წ.) -- -|ბუსერისძენი“ (ანუ „აქა დაარბიეს სახერძნეთი?)

1407 – 1413 წლების ისტორიული საბუთი ჭქონის მღ. ზ. კარბელაძეილს, რომელშიც მოსხენებული ყოფილა ჯანაბეგ (ამილახორი), გურჯაბეგ (გორი?) და მოთხრობალი ამავე ტახტის მიტაცებისა ვოსტანტანეს მიერ და ალექსანდრესი წასვლა სამცხეში ივანე ათაბაგთაგან ერთად თაყა ზედგინიქსთან და თაყას ბაიის აუთანდილთან; სამცხეში მათ დაუეკათ „სუთი წელიწადი დარბობასა შინა“. იმავე საბუთში მოსხენებულია ყოფილან ბაისშვილი თაყასი მამისა ზედგინიქ და მამისა შვილი ზაალი. ამ საბუთის ძალით მღ. ე. კარბელაძეილს დაუწერია ისტორიული გამოკვლევა ძველ ამილახურებზე („ივერია“ 1893 წ. № 77). სამწუხაროდ თვით ეს საყურადღებო საბუთი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ გასეთს „ივერიაში“ და თუ ავქსონისგან მივიღეთ შირი საბუთისა, ამ წიგნის დამატებაში ჩაკურთხეთ, ბოლოს.

აქ უნდა შეინიშნო მხოლოდ, რომ ჯანაბეგ მართლაც მოსხენებულია ჩვენს საბუთებში 1401 წლის ახლო-საღბში, მეგრამ მისი გვარი არ სჩანს (ის. ზემო გვ. 212), ძველ ამილახურებში სჩანს ხიმშია და იქ მისი ამირინდო (ის. ზემო, გვ. 214); მოლარეთ-უსუტესი თაყა ზედგინიქ და (მეორე) ცალი მისი მამქან ის.

1433, 1425; 1451 წ. ქვეშე და 1457; მამია (მამისა) ზედგანბე და ცოლი გულქან ის. 1475 წ. ქვეშე და სსკანა, ზემო მოსხენებულნი (გვ. 205—206).

1411 წ. მცხეთის გუჯარებში აზოკება მსკდრულად ქალადზე ნაწერი სიგელი № 160 და ნუსხა: რღთ:, რომელსაც თავი აკლავ:

„ — — — . . . თქუნ ქკს მიერ... ქკსა ელიოზსა ესე წიგნი დაგიწერე და მოგაცენე მე დღეთა ბერისძემე ციხელამა... თქუნეთის თეთრი მოვესენა ოთარს, ვარაზსა (ოთარს ვარაზსა:?), რომემცა ვენაი გეყდა და მცხეთას მათისა სულისათვის აღაბი დედვა ნიკოლოზობის დღესა... აწ მე... მოგყიდ ჩემგან ნასყიდი... ჩემითა ალალითა ქონებითა“... მოწამენი: ახალდაბელისძე ლომი... მღღელმონაზონი კავთელი ანანა (კახამისძე?)... დიწერა თვესა ოკლომბერსა :კე: ქკს: პით: (ნუსხაში ქკს: ნით:). მე მღღელმონაზონს მადლაშვილს ზაბილონს დამიწერია და მოწამე ვარ.

1413 წ. — ქკს: რა: [თა]მარ დაიბადა (გვ. მუს. სელსაწ. № 85: არ ვიცი ვინ არის ეს თამარი).

1413 წ. — „ქკსა: რა: მეფედ დავჯედ [რამეთუ იყო მაშინ ყოველი ესე საქართველო თემურისგან და ქართლი უნუგეშინისცემოდ განსრული დაგზხუდა, ესრეთ რომელ უსჯულო [იგი შემოვიდა] საქართველოს ქკს: პი: და ვიდრე ჩუქნად მეფობისა დაქირვადმდე ესრეთ გ -- სლ. თფილისით ციხითა მეფე ბაგრატ და ანა დედოფალი გამოასხნეს ჭ დაატყუტეს ჭ შრავალი სული მოესრა, და თავად დედა-ქალაქი მცხეთა ჭ საქართველოსა რაოდენნი საყდარნი და ეკლესიანი და ციხენი იყუნეს ყოველნი დაექციბუნეს, საფუძველითურთ დაექცინეს და სრულიად საქართველო ტყუტ ექმნეს, და ჩუქნის მეფობის დაქირვადმდე მუდამი ტყუტნვა და რბევა იყო საქართველოსა; და მოაკრდა და იავარ იქმნა, და ყოვლადვე ძალი და ნუგეშინისცემა არსით ჰქონდა. და შენმიერითა შეწეწენითა ჭ წინამძღუარებითა ჯუარისა პატიოსნისათა ვიწყე ბრძოლად უსჯულოთა და განვასხენ მზღუარათაგან ჩუქნთა და ქრისტიანენი ფრიადსა მშვიდობასა და მყუდროებასა მიეცნეს“...

ეს ცნობა შეტანილია მცხეთის გუჯარში (ნუსხა: რღზ:), რომელიც სრულად დაბეჭდილია 1440 წლის ქვეშე. აქ უნდა შევნიშნათ, რომ ამ გუჯარში მოხსენებული ცნობები, ზოგან სიტყვა-სიტყვით, შეტანილია ესრედ წოდებულს Chron. Géorgien, გვ. 1—2, ხოლო ამ უკანასკნელიდან თითქმის შეუცვლელად და სიტყვა-სიტყვით შეტანილია ქცხბაში, გვ. 473. ჩვენ ქვემო დავამტკიცებთ, რომ მთელი მოთხრობა ქცხბისა ალექსანდრე დიდის მეფობაზე შედგენილია ორის გუჯარის ცნობებიდან. ეს გუჯარები ის. ქვემო 1420, 1413 და 1440 წ. ქვეშე.

1413 წ. — ამ წელს არის დაწერილი მცხეთის სიგელი № 105 (ნუსხა :უდ:), მსკდრული, ქალადზე.

„... ჩუენ.. ორისავე ტახტისა.. მპყრობელმან... მეფეთ-მეფეჲმან აღექ-
სანდრე... და ძეთა ჩემთა ვახტანგ და დიმიტრი - - - აჰა ესერა ბრწყინვენ
ოთხნივე კედარნი მეფობისა ჩუენისანისა : . . შეწვენითა თქუენითა... (მტკრნი
ჩუენსი) სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუქცეულ არიან... შევსწირეთ (მცხე-
თს სამადლობეჲად) - - - საღაპოდ პატრონისა სულკურთხეულისა ბებისა ჩე-
მისა ჩემზედა მრავალფრად ვალდადებულისა და ჭირანხულისა რუსასა სული-
სათვს საღაპედ ატენს თბილელის ძენი... (ნუსხაში „თბლელისქინა“) ლომი,
გრი, გაბრიელ, ტბელია და იე... მამულითა მათითა სრულიად... ყოველთა
წელიწადთა... ამიერ მიცვალებულთა მამათა და პაპათა ჩუენთა მლოცველ მა-
დიდებელნი და მოურნენი სულისა მათისანი ქვნი ელიოზ... კარგადებულსა
აღაჰსა გარდაიკიდდეს დღესა ამბროსობასა და ყდ სანატრელისა და სულ-
კურთხეულისა ბებისა ჩუენისა რუსასათვს (sic), რომელმან გულსმოდგინედ
და სურვილით კელყო სამსახურებელად და ზღუენუად კათოლიკე საყდრისა
დგედა-ქალაქისა მცხეთისა, რლ დააქციეს ტომთა აგარისათა ჟამსა მას, რომელ
წარმოემართა ქუეყანით სამარყანით ბილწი იგი და მოძაგებული, სახელით
თემურ, და მრავალნი საყდარნი და მონასტერნი დააქცევინა და თვთ მათნი-
ცა ბილწნი და შეურაცხნი სალოცავნი და მიზგითანი დააქცევინა. ამა ჟამსა
შედგეად გამოჰკახმა საყდარი და იწყო შენებად სუეტთა საყდრისათა... ვინად-
გან სოფელი ესე ცრუ, მტყუანი, უნამუსო და უდგომო არის, მან მისი ბეგა-
რი არ დაიკლო და ამის მიერ ვეღარა სრულ იქმნა საწადელი მისი... დაიწერა...
ქქსა :რა: სეკდემბერსა :კ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისა ჰირკელსა...
კელითა დემეტრე მარკოზის შვილისათა“. შერე მნელად გამოსაჩნება სეკული
სელმოწერა იეფის აღქმანდრესი.

1413 წ. — მცხეთის გუჯარა ქალაღჲე, მსედრულად ნაწერი, № 337 (და
ნუსხა: ჰთ: № 507); თაკი აკლას და ზოგან მელანი გადასულას:

- - - [ერთ]გულმა და დიდად ნამსახურმა წამებულისა შვილთა ბუ[ირ]თე-
ლად ძ - - ულსა - - პოდა მისი მკუიდრი ლეთეთსა თავაბერისძენი შემოგწირინა
და მოგაკენა. აწა ჩუენცა ნღომა დავრთეთ და მოგაკენ(გ)თ, როგორცა მათსა
ერთგულსა და დიდად ნამსახურსა წამებულისა შვილისა ბუირთელსა პატრო-
ნისა, ცამდის მალღისა მეფეთ-მეფის კოსტანტინესთუის საღაპოდ მოუკსენე-
ბია. აგრე ვერვინ შეუცვალოს, რაგინდა-ვინ თელეთის (დეთათის?) მქონებელ-
ნი იყუნენ. ყოვლისა სათხოვარისა და გამოსაღებისა გავუითარხნებია და გა-
გუითავისუფლებია... ამისგან მეტად რაცა ქვნი ელიოზ პატრონისა მეფეთ-
მეფის სულის საღაპოდა არა იემარებდეს, სხუისა კელი არა-ვისი შევიღო-
დეს... (მოხსენებულის მოურაობა გორასა და ატენასც)... დაიწერა... ინდიკტი-
ონსა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა, ქქს: რა: მარტსა: ია: არც სანებელზე და
არც ტანდიელზე კელი არავის დავადებინოთ და ვერავინ გეცილოსთ“. ბოლოს
სეკულად: „მეფე აღექსანდრე დამამტკიცებელი ვარ“.

ბეირთკელნი ქ-ცხბაში ცნობილნი არიან (I, გვ.). ამ გუჯრადამ სავუ-
ლისსმებელაი, რომ ამ სიკელის მიმცემელის მამა ბეირთკელა კოსტანტინე-მეფეს
ქსლბობა და „წამებულა“, ე. ი. სჯულსითვის მომკვდარა აჯარანთა სელით, აღბათ
ერთად კოსტანტინე-მეფისთან, რომელიც იწამა ოსმალ-თურქთაგან, როგორც მო-
გვითხრობენ სომქსთა ბეისტორიკენი.—ბირთკელზე იხ. 1414 წ. ქვეშე.

1414 წ.—მცხეთის გუჯარი № 44; ქალაღდზე სწარი:

„... ჩუენ მეფეთა-მეფემან აღექსანდრე და ძეთა ჩუენთა ვახტანგ და
დიმიტრი და ძმათა ჩუენთა ბაგრატ და გიორგი... შემოგწირეთ თქუენ...
(მცხეთას) ატენის კეეს სიონსა უკანით ზუარი გაგნაური მისითა წყლითა...
ყოველთა წწთა... სეკდემბერსა რვასა... ჩუენთვს კარგალბებულსა აღასა გარ-
დაიკდიდეთ და ერთი აღაბი მეორესა კვირიაკესა წთა ორმეოცთასა ხახინაღ-
რის გიორგისთვის გარდაიკდებოდეს და ბირველვე მისთუის გაჩენილი იყო
თქუენგან და ერთი აღაბი ლთისმშობლობისა მეორესა დღესა ბირთველისთუის
გარდაიკდებოდეს... დიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეორესა,
ქკს: რბ: კელითა დემეტრე მარკოზისშვილისათა“. ბოლას სკეულად ამტკი-
ცებს მეფე აღექსანდრე.

1414 – 1419 წ.—ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის სიკელი, სწი-
სა :ნთ:, რომელშიც მოსსესებულა ქზი კლიაზს 1399—1419 წ. და მესტუმრე
გუბუნა (ბარათაშვილი?).

„... ქკსს ელიოზს მოგაკსენეთ ჩუნ იშხანაურმა ამირან და ამირბარმა...
შემოგწირეთ გორს ულუმბელაური ვენაკი: მეფისგან მესტუმრის გუგუნასთვს
იყო ნაბოძვარი და მისგან მე მქონდა“... (გაუჩენია თავისთვის აღაბი ამ მამუ-
ლის შემოსავლიდამ). ბოლას: „მე გასპარასა გოგინასა ჩემითა ნებითა დამინე-
ბებია“.

1414 წ.—ქკს: რბ: მეფე აღექსანდრე და ივანე ათაბაგი კოსტას შეიბ-
ნეს (ხსეიმის ქრ. იხ. 1415 წ. ქვეშე).

— ქკს: რბ: მეფე აღექსანდრე და ივანე ათაბაგი კოსტას შეიბნეს; თურ-
ქთა ახალციხე ამოწყვიდეს (ყაზნი № 2).

— ქკს: რბ: მოკლეს აბხაზთა მამია და დაჯდა ძე მისი ლიბარიტ (დად.
ქრ.).

— ქკს: რბ: მეფე კოსტანტინე მოკლეს თურქთა და დაჯდა მეფედ აღე-
ქსანდრე, ძე გიორგი მეფისა;— კვალად მოკლეს აბხაზთა მამია და დასვა
აღექსანდრე მეფემან ძე მისი ლიბარიტ (კასუშტ. ქრ.).

1413 წ. ეტრატზე მსედრულად დაწერილი სიკელი წითლისძეთა:

„ქ. სახელითა... ოხითა და ვერდებითა წა გი კავთისა მთავარ-მოწამი-

სათა ეს დაწერილი დაგიწერე მე დეკანოზმა ანდრია და მომავალთა სახლისა ჩემისათა შენ წითლისძესა დემეტრისა... მე ანდრია ვიყიდე ვენაკობი ერთი მონესელისძისაგან, დამეჭირა, სხუა ღონე არა მქონდა და მე შენ მოგყიდე წითლისძესა დემეტრის შენისავე ვენაკის გაპირისპირებით ბარას იქით ერთი ვენაკობი ნიშნად, ერთი საწისქუილეცა ყოფილიყო შიგა და ერთი საბზელ-კალო. ყუელი შენ მომიყიდე (მოგვიდე?) და ავიღე ფასი სრული... დაიწერა სიგელი ესე ქრონიკონსა :რა: მისისა ათორმეტსა. მე იოვანეს დამიწერია და მოწამეც ვარ“. (უბეჭდო).

1415—30 წ.—პალეოგრაფიულის ნიშნებით ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი ტუაქის ქვათასკვის სიგელი, მდ. პ. კარბელაშვილისაგან ნაპოვნი მუსხანსი.

„ მე ცოდვილმან - - საწყალობელმან მოურავემან თადეოზ ეს - - - კადრეთ და მოგახსენეთ თქუენ ყდ წა ქუათა [კევისა ღთის]მშობელსა და თქუენ წე დამკუდრებულთა ერთან - - საღმრთოსა კრებულთა ძმათა. მას ჟამსა - - თქუენ (გ)კადრეთ და მოგაკენეთ, ვითა პირველადცა თაბლელას იოვანეს ვენაკი და სახლკარი და მიწანი ეყიდნეს თავისა სულისა სააღაპოდ, ასრე რომე ორა დღე აღაპი გარდაიკდებოდეს მათთვის ყოველთა წელიწადთა უკლებლად. მერმე ამას შემოგებუ[ეწე]: სადამდის ცოცხალი ვიყო ის ვენაკიცა მე მამეცით - - ლელის აღაპიცა მაქნეინეთ. მერმე მიბოძეთ ამა პირსა ზედა [სადამდის] ცოცხალ ვიყო მქონდეს; მერმე რომე თადეოზ - - - მას უკან ისრევე როგორცა პირველ - - - გქონდა, აგრევე ჩემს უკანის თქუენ გქონდეს ჩემითა ჰირნახულითა, ასრე რომ დიდნი ჰირნი მენახნეს და თქუენცა დახედენით.....

1415 წ.—ქკს :რგ: მეფე ალექსანდრე და ათაბეგი იოანე კოხტის-თავს შეიბნენ; მეფეს გაემარჯვა; ათაბეგი შეიპტრა; შეწყალებული გაუშვა (კასუშტ, ქრ. ორი ქრონიკა ამ შემთხვევას დასდებენ 1414 წ. ახ. წემო).

1415—1419 წ.— ამ წლებში არის დაწერილი სიგელი, შეტანილი მცხეთის ნუსხაში, მე-XVII საუკუნის ხელით და კწის ნიკოლოზის ბრძანებით ხუცურად დაწერილში, № :რბ: სიგელი მიცემულია ისტორიულის პირის თაყა ფანასკერტელისგან კწს ელაოზისადმი (1399—1419 წ.), რომელიც კათალიკოზობდა 1419 წლამდე და მასხადამე ეს საბუთი, მეფის ალექსანდრეს მეფობაში მიცემული, დაწერილი უნდა იყოს 1413—1419 წ. და არა უგვიანეს 1419 წლის. უკანასკნელი გარემოება დიდად საყურადღებოა, რადგან ამ სიგელში მოხსენებული თაყა ფანასკერტელის დაჰ სითიხათუნ არის წოდებული დედოფლად და მასხადამე გათხოვილად, ხოლო ქცხებით (გვ. 474) ეს სითიხათუნ, დაჰ თაყასი, მითხოვდა ალექსანდრე მეფის პირმოძო მეს კანტანგს 1412 წელს, ცხადია, რომ ქცხაში ეს ცნობა შემდეგს დროებშია შეტანილი სხვა წყაროთაგან, როგორც მთელი მე-

თობატს ალექსანდრე-დიდისა, უსერსულად შეკონკილი ორიოდ მცხეთის გუგურობი-
დამ ამოღებულ ცნობათაგან. ამის-გამო კასაკიანად არ უნდა მივიჩინოთ ის, რომ
ჭ-ცხსაში ეს ცნობა ულაგ-ალაგოდ არის ჩაკერებული. აი შემოკლებული შაჰი ამ
სიგლისა:

„...შენ... (მცხეთას) და ქკზსა ელიოზს... მოვახსენეთ საალაპედ პატრო-
ნისა ჩუენისა დიდისა დედოფლისა სითიხათუნისათვს ატენს ლუსმალაური
მამული, ასე რომე ფერიცვალემა-დლე პატრონისა ჩუენისა დისა, დედოფლი-
სა სითიხათუნისათვს გარდაიხდებოდეს კარვალებული ალაბი და ფერისცვალე-
ბის მეორე დლე—ჩემთვის... შემოგწირეთ მეფეთ-მეფის ალექსანდრეს ბრძანე-
ბითა და ნება-დართვთა ატენს ლუსმალაური მამული... მე ფანასკერტელმა
თაყამან პატრონისა ჩუენისა დისა სითიხათუნის საალაპედ, ასე რომე მატა-
ნელთა არა-საქმე დაადონ მას გუერც არა ყალანსა, არა კულუსსა თანა...

აღმათა ნუსისში № :ტმე: ჩაწერილია: „ატენს ლუსუსა მამული საალაპედ თ-
უსაი“.

1415 წ.—მცხეთის მე-XVII საუკუნის ნუსისა № :რმ:

--- - თქუნ კათოლიკესა საყდარსა... (მცხეთას) და... ქკზს ელიოზს
...მე კაჩიმისძემან გუგუნამან... გკადრეთ... ჩემის სულის სამლოცველოდ ჩე-
მი მკვდრი (მამული) სათიყეს და კურძეულისა ბოლოსა... დაიწერა.. ქკს :რგ:
კელითა მწიგნობრისა მახარობლისათა“. ბოლოს „მე გუგუნას ჩემითა ნებითა
დამიტკიეებია“...

1416 ანუ 1417 წ. —ქკს :რდ: (ანუ :რე:). აქა ახალციხე ამო[ვარდა].

ეს ცნობა მსედრულად წარწერილია კელ. მჭზ, XIII საუკ. გინვალისის ქკე-
იოზ არშაიხე, რომელიც წაჭრილია, მაგრამ იმ ასოების თავები შინც სისას, რომე-
ლნიც ჩვენ ფრჩხილებში ჩაკვიკვამს. თუმცა წარწერა ქკეო არშაიხე იბოკება, მა-
გრამ წერტილებით ჩამოყვანილი ნიშანი გვიჩვენებს ქკს :რე: სოლო „ჩხეიძის ქრო-
ნიკა“ გვიჩვენებს ქკს :რდ:

1416 წ.—ქკს :რდ: თურქთა ახალციხე ამოადგეს (ჩხეიძის ქრ.).

ეს საუურადღებო ცნობა, ორის ქრონიკისგან აღნიშნული, სრულიად არ იბო-
კება ქ-ცხსაში, რომელიც, როგორც გეოთქაშს, მეტად ღარბია ამ ეპოქის შესა-
ხების ცნობებით.

1417 წ.—მცხეთის სუტურეი ნუსისა მე-XVII საუკ. № :სშთ: სიგელს თავი
აკლავ:

[...ჩუნ მეფეთა მეფემან ალექსანდრედა] ძეთა ჩუენთა ვახტანგ, დე-
მეტრე, გ, ი, დ თ ესე სიგელი... გიბოძეთ თქუნ ჩუენსა კარისა მწიგნობარ-
სა მუშობის ურდოველაშვილს სუმბატს: პირველადიუ მამისა თქუნისათვს სი-

გელითავე გვებოძა ძაგნაკორნათა ლაფირასქელი მამული... აწ შეგიწყალეთ. და დაგსვით ლაფირასქედ, და... მათის გუარისა აღარავინ იპოვებოდა... გქონდეს მკვდრად სამამულოდ... არავინ დაგეცილოს... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეექუსესა (sic), ქკს :რე: სეკდემბერსა :კბ: კელითა კარისა ჩუენისა მწიგნობრისა ბეთლემის ძისა სოკრატისთა.

ამ კაპრონობაზე ცნობანი იხ. 1429; 1438; 1446 და 1460 წ. ქვეშე.

1419 წ. — მცხეთის სუტყურად მე-XVII საუკ. სელშა დაწერილს ნუსხაში (აღ :კა:) შეტანილია სიგელი, რომელსაც აძლევს მეფე ალექსანდრე I და ცოლი მისი თამარ და ძეთა ჩუენთა: სახე-მონაზომობით შემმრდომმან და მსასოებელმან თქუენმან და, — ინებოს ზენამან განგებამან აურაცხელისა წყალობისა თქუენისამან, — განმზადებულმან აღსლვად ხარისხსა წთა მღდელთ მოძღუართასა, დღეს მონაზონმან დავით და ძმათა მისთა ვახტანგ, დიმიტრი და გიორგი. რაოდენი ქება და მადლობა (უნდა ღმერთს გუძღვნაო, რადგან მტრები სამარადისოდ ღტოლვილ და უკუნ ქცეულ არიანო. შემდეგ ამბობს, რომ მამა-მამათაგან ქვეყანა ტურათა და აგარა კლასიას შეწარული ყოფილათა, უამთა ვითარებისაგან მოგშლადათო და ახლა ისევე დაგიბრუნეთ და დაგიმტკიცეთო)... და ამა თქუენ, წწო ქკზწო ელიოზ და აწ მის-მიერ შეყუარებულთ, ვითარცა პავლე ტიმოთეს მიერ, მკურნალო და ნუგეშინის-მცემლო სულისა ჩემისაო, კზწო მთავარ-ეფისკოპოზო მიქაელ, ნუცა დავიწყებულ ვიქმნებით თქუენ-მიერ მსხვერპლ-შემწირვობელითა“ ...

შემდეგ ამბობს თამარქანის შემოსევაზე იმ ნაიზად, როგორც ქვემო 1420 წლის ქვეშე და მოხსენებს: „და დედა-ქალაქი მცხეთა დააქცია. აწ მე... ოცდაოთხისა წლისამან კელ-ვაჟე შენებად (მცხეთის საყდრისა)... ოდეს ვიწყე შენებად ამა საყდრისა, ამა ჟამსა შინა დადგინებულ იქმნაო პატრიარქად მიქაელ“ ...

ბოლოს: „თქუენ წწო ქართლისა და აბხაზეთისა (sic) კზწო უჯუარობითა დაუმტკიცეთ... დაიწერა ქკს :რზ: სეკდემბერსა :კბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეხუთესა, კელითა... დემეტრე მარკოზიშვილისათა“.

ამ სიგელში მოხსენებული შემონაზონებული ძე მეფისა დავით კათალიკოზად დაჯდა შემდეგ მიქაელისა 1428 წლის ახლო ხანებს. ამ სიგელიდამ სწანს, რომ ელიოზ ამ 1419 წელს გადამდგარა და ქკზად დამჯდარა მიქელ. მეფე ალექსანდრე 1419 წელს, ამ სიგლით, აღნიშნულია 24 წლისად, თუმცა ნამდვილს სიგელში, 1420 წელს მიტეულში (იხ. ქვემო 1420 წ. ქვეშე), მეფე ყოფილა 22 წლისა.

1419. სინოდ. კანტ. სიგელი ნუსხაში :აა:

„ჩუენ სოლულასქემან (სუნდუქასქემან) ლაზინამან... შემოვწირე (მცხეთას საყდრს) გორს... ნასყიდი ვენაკი გულიაური და კალოს-მარანიშვიან ორმოცს ფარჩის ქურის (sic)... ქკზწო ელიოზ!... აღაპსა გარდაიციდეთ... ქკს: რზ:

კელითა დედოფალთ-დედოფლისა თამარის კარის მწიგნობრის ტიმოთესითა. ჩუღუნ აუთანდილ და ზევდგინ ამისნი გამთავებელნი ვართ. მე ლაჩინას ჩემის ნებით შემიწირავს“.

სუნდუღაძეები ლომი და მისი ძმისწული ლაჩინი ის. ზემო 1398 და 1392 წ. ქვეშე. სოლო ამ გუჟრადამ საგულისხმებელა, რომ სუნდუღაძეები არიან ზეკდგინიძე-ამილახორნი, რადგან ცნობილია, რომ გუჟრის დამატებებელი აუთანდილ და ზევდგინ არიან ამილახორის გვარისანი. სოლო ლაჩინ, რომელსაც უკანასკნელად მოუწერა სელი, არის სახლის გაცე აუთანდილისა და ზევდგინისა. აქ სსკ აზრის შემოტანს, კგონებ, ძნელა მით უმეტეს, რომ სახუთებამ სჩანს, რომ გორის მოურაობა და მამულები კგუთნის ამილახორებს და იმავე დროს სუნდუღაძეებს. — ალაშთა სიაში (ნუსხა № : ტპ:) მოხსენებულია სუნდუღაძეთა ალაში: ლომი-სი — დეკემბერს : კკ; სოლო ლაჩინასი — იანვარს : კგ.

ზემო დასახლებულნი აუთანდილ და ზევდგინ მოხსენებულნი არიან ქვემო 1426 წ. ქვეშე გორის მოურავად და ჩურჩყასად (ის. ზემო, გვ. 205—6). სოლო ზევდგინისძე თაყა — 1433 წ. ქვეშე; ზევდგინ (თაყას ძე?) — 1453 წ., ძმები-თურთ: ამირინდო და აუთანდილ; — 1459 — თაყა; 1475 და 1504 — მამა და ცოლი მისი გულჭან (ეს გულჭან ის. ჯალის ჟვარის წარწერაში Rap. II, 17); — 1518 წელს — ბარძიმ და ძე მისი ფარეუზ; — 1523 წელს — თაყა და ცოლი მისი უდუმიძა და ქენი მათნი: თომა, ბარზი (ბარძიმ), აუთანდილ, ფარეუზ, იოთამ და ბეჟან.

1419 წ. — ამ წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი მცხეთის სიგელი № 91 და ნუსხა № : ჟგ; მხედრულად ნაწერი, თავი აკლავს: „ - - - [ჩუენ] ერის[თავთ ერისთავებან] - - - რის ძემან ნუგზარ... შევისწირე (მცხეთას) ბოტოტას ჩემგან ჩემითა: საქონლითა ნასყიდი... ვენაკი (ატენს)... მომიკსენებია... ქვზის ელი-ოზისთჳს მისსა უამსა და სუთუევასა შიგან“... (იანვარს 6 კარგადებულს ალაშს გარდაძივადეთა). სიგელი დაწერილია ცნობილს დეკეტრე მარკოზიძეილს. ბოლოს ცუდას სელით: „მე ერისთავსა ნუგზარსა დამიმტკიცებია“. ეს ნუგზარს სსკ ისტორიულ წყაროებში არ სჩანს (ელიოზ კზი 1390—1419 წ.).

1420 წ. — ამ დროის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სიგელი მცხეთისა (ნუსხა № : სე); რომელსაც თაყი აკლავს, მაგრამ მასში მოხსენებულია ლაშარიტ, რომელიც უნდა იყოს ტოხაქი, კახეთის მცხოვრები და ბიჭმინის პატრონი (ის. ზემო 1420 წ.):

„ - - - მამან ლიბარიტ უხუცდრად ცოლი შეირთო... თქუნ (ქვზის მიქელ?) გაგვწყვიტო და უჯუაროდ გაგუადენით და ჩუღუნ ჩუღნითა ნებითა ვარლოვანს ექვისს დღის მიწა და ორის დღის მიწა ბიჭმინს შერაკაშვილის ნაქონი მოგაკენეთ და თქუნ შენდობა გვბრძანეთ“...

1420 წ. — ქალაღზე მხედრულად დაწერილი სიგელი მცხეთისა № 3 (და სუ-

ცური ნუსხა მისი № :სყა), სიგელს თავში რამდენიმე სტრიქონი აკლავ. სიგელში აღწერილია თამარლანისგან საქართველოს მოახრების ამბავი, მცხეთის ტაძრის აღშენება და ტონსაძეთა მამულების დაბრუნება. უფრადღების დიხსია ისიც, რომ მეფე ალექსანდრე ასახელებს თავის ძმებს ზაგრატს და გიორგის, რომელნიც ისტორიაში ცნობილი არიან, მაგრამ სხვა ჩვენგან ზოგნილს გუჯრებშიც დასახლებულნი (იხ. ზემო 1414 წ. ქვეშე, გვ. 221). მცხეთის ტაძრის შენება მეფეს დაუწვია, როდესაც იგი იყო 22 წლისა. აქედან საგულისხმებელია, რომ ის გამეფებულა 22 წლისა, თუმცა მას შეეძლო ტაძრის განახლება დაწყო გამეფებამდის. მისმა ბებამ ზუსტად დაიწყო განახლება (იხ. 1440 წ. ქვეშე).

„---.....მეტეხისა და ხახულისა და ვარძიისა ღთის მშობელო!... ჩუენ... მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე... ზ თანამეტეხდრემან ჩუენმან... დედოფალმან თამარ ზ ძეთა ჩუენთა... მონაზონმან ღთ, ვახტანგ, დიმიტრი ზ გვი და ძმათა ჩუენთა ბაგრატ და გვი ...ვეცანით რომელ პირის მოწდე (დუინის მოწდე)?-ტოხასძე ძუელთაგან მკვდრი მცხეთის შვილი იყო... (მაგრამ ჟამთა კითხარებისაგან) შეეცლოდა... და... ახლად შემოგწირეთ... მამულითა... ქვზო მიქაელ (მილოცო) ...ესე საქმე მის ჟამისა შედეგად ვიწყე, ოდეს მძლავრი იგი და დიდისა ულუსისა პატრონი... თემურ წარმოემართა აღმოსავლით კერძო ქუეყანით სამარყანით და მრავალნი თემნი და ქუეყანანი ოკერ-ყენა... ეკლესიანი დააქციონ და... მცხეთა დააქცია ჩუენისა პატრონობისა და მეფობისა უწინარეს, სხუთა მეფეთა ჟამთა შიგან; და მე მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე ოც-და-ორისა წლისამან სურვილით და წადიერად კელ-ვყავ შენებად საყდრისა. მცხეთისა... ღთ... მტკიცე ყავ საწადელი ესე ჩემი;— და ამავე ჟამსა დაიდგინა პატრიარქად... ქვზი მიქაელ, რომელმან მრავალი ილუაწა და ვიდრე დასრულებამდე საყდრისა ამის ილუწის შენობისათვის და სრულქმნისა და ამასვე ქვზსა მიქაელს შევედრეთ ჩუენ მიერი სურვილი— საწადელი ძე ჩუენი მონაზონი დავით... (მის) მიერვე კელდასხმულ იქმნას... დაიწერა... ინდიკტ. მეფობას ჩუენისასა მეშვიდესა: ქქსა: რს: სეკდემბერსა :ი: კელითა... დემეტრე მარკოზისშვილისათა“. შერე ხვეუად დამტკიცებულია მეფის ალექსანდრეს მიერ.

შეადარეთ ეს სიგელი ზემო დაბეჭდილს 1419 წლის ქვეშე (გვ. 217).

1420 — 1428 წლებშუა არის დაწერილი სინოფ. კანტ. სიგელი, მხედრულად ქალაღზე დაწერილი, № 250, რადგან ამაში მოხსენებული მიქელ კათალიკოზობდა 1420—1428 წლებში. ამ საუურადღებო სიგელის შინაარსიდან საგულისხმებელია, რომ XIV საუკუნის დასასრულს და XV-ს დამწეებს სამცხე-საათაბაგოში შესუსტებულა ერთად პოლიტიკურ დამოკიდებულებასთან ეკლესიური კავშირიც მცხეთასთან და საათაბაგოს ეპისკოპოსნი ანტიოქიის სამპატრიარქოს მიმსრობან, ალბათ ათაბაგთა პოლიტიკურ მიღტოლვების გავლენის ქვეშ; მაგრამ რაკი მეფე-ალექსანდრე I-მა დაიმორჩილა საათაბაგო (1415 წლის ახლო ხანებს), ეკლესიური ერ-

თობაც მცხეთასთან განასლებულა. ეს სიკვლი დ. ბაქრაძეს შემოკლებულად და შერდომებით ჩაურთავს თავისი ვასუშტის ისტორიაში (გვ. 286; გ) და ჭხადის მე-XIV საუკ. საბუხად.

„ქ... ესე წიგნი გკადრე ზ მოგაკენე შენ წასა ზ ქეს მიერ კურთხეულსა მღრღელთ-მთავართა მთავარსა ქართლისა კათალიკოსსა მიქაელს; (გ)კადრეთ და მოგაკენეთ, მოგაკენეთ (his) მას ჟამსა, ოდეს მცხეთას მოვე (sic) და მაკურთხეთ. აწ ესე წიგნი მე მაწყურელ (მაწევერელ) მთავარებისკოპოსმან გერასიმე (გ)კადრე და მოგაკენე და ვინც შემდგომად ჩემსა სხუანი მაწყურელნი იყენენ და საყდარ-შვილნი, როგორც ამას წინათ მეფეთა მლოცავნი და თქვენნი მომკსენებელნი და ერთგულნი ყოფილან, ამავე წესითა მეფეთა მლოცავნი ვიყენეთ და თქვენნი მომკსენებელნი ვიყენეთ: არც პატრიარქი მოვიკსენოთ ან: ტოპიისა, არც მისგან გამოგზავნილი კაცი შევიწყნაროთ, არც ვარძიის დიაკონი ვაკურთხოთ *). და ვინც ამა თემსა ანუ სხუაგან შეაჩუნოთ, როგორცა თქვენგან ნაკურთხევსა გუმართებს, აგრე შევაჩუნოთ; და ვისცა შენ სწყალობდეთ, ჩვენც მისნი მლოცველი ვიყუნეთ. ესე პირი ჩვენგან ასრე გაგითავდეს—მამამან, ძემან და სულმან წმიდამან და მაწყურელისა ღთისმშობელმან! და თუ ესე ასრე არ გაგითაოთ ჩვენ და შემდგომად ჩვენსა სხუთა აწყურის ებისკოპოსთა და საყდრისშვილთა, შენისა კურთხევისა წილ წყევასა ქუეშე ვიყუნეთ, კათოლიკე ეკლესიისაგან განვეყნოთ, ვითარცა ურჩი და ძურის მოქმედი. და ვინცა ანუ ჩემმა სამწყსომან შეიწყნაროს, ანუ სხუამან კაცმან, იგიმც კაცი კრულია პირითა ღთისათა ცათა შინა და ქვეყანასა ზედა; და არცა-ოდეს რაიფერი კბული (კეუბული) დაგაკლო. საფარის სამწყსო, თანერე შენისა ბრძანებისაგან კიდე, არა ვაკურთხო“. სხვა ხელით: „მე მაწყურელი გერასიმე ამა დაწერილისა გამთავებელი ვარ, ამა წმიდათა მადლმან“.

1423 (459 წ.)—ქკს: რია: აქა დაწყება ბერძენთა ქრონიკისა (წა ნიკოლოზის ქრონიკა).

აქ იგულისხმება მე XI მოქცევა (და არა მე-XIV), ე. ი. 111+248=359 წ. (ის. ამაზე ჩემი „ქრონიკები“, წ. I, 891 და 892 წიგნი ქვეშე).

1424 წ.—ქკს: რიბ: აქა ჯანშან ყენი ახალციხეს მოუქდა (ჩხეიძის ქრ.—სხვა ქრონიკა ამ ამბავს დასდებს 1425 წ. ის. ქვეშე).

ეს ცნობა არ იზოკება ჩვენს მატეანეში და ესეც ახლად საბუთია იმისი, რომ ალექსანდრე I სასელაოკანი მეფობა ქ-ცხაში დაწინდელულა და შეიძებს დროებაში შეკანკალი თითო-ორლად ცნობათაგან.

*) კარძიის მონასტერი ეკუთნოდა მცხეთას და ამისგანა მხოლოდ მცხეთელ-ჭეხეპსიგან უნდა კურთხეულ იყენენ იქაურნი მღვდელ-ბერ-დაიკონნი.

1424 წ. მცხეთის სიგელი ქალაქზე მსედრულად დაწერილი. № 57 (ნუსხა: ნხ: იხ. აგრეთვე ნუსხა № :სკვ:):

...ხახულისა და ვარძიისა ღთის მშობელო!... ჩუენ განმავრთებელმან ლიხთ-იმერისა ზღლით-ამერისამან ორთავე სამეფოთა ტახტისა... მპყრობელმან... მეფეთ-მეფემან აღექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩუენმან... თამარ და ძეთა ჩუენთა... და ნებებითა თქუენითა წყალობა-აურაცხელითა ღთისა საყდრისა დედაქალაქისა მცხეთისა პატრიარქად განმზადებულმან მონაზონმან დავით, ვახტანგ, დიმიტრი და გვი... აპაესერა დღეს ბრწყინვენ ოთხნივე კედარნი სამეფოთა ჩუენისანი ზღ შეწევნითა ზღ წინამძღუ-ანელობითა ძელისა ცხორებისათა აგარის ნათესაენი მტერნი... სამარადისოდ ლტოლოვილ და უკუნქცეულ არიან... შეესწირეთ (სამადლობად) გარეჯისა ორივე უდაზნო და სდ გარეჯისა სახლი... უნაკლოლოდ... (თავისის მამულე-ბით და შესაჯად-გამოსავლითა) მცხეთას და თქუენ წასა... ქკუსა მიქაელს და თქუენ-მიერ აღზრდილსა და კზად... განმზადებულსა და ჩუენ-მიერ სასურველ საწადელსა ძესა ჩუენსა მონაზონსა დავითს... ამა გარეჯისა სახლისა სამუფქოდ დაგუიდევით და მოგუეციბთ თქუენ... კზმან მიქაელ ატენს მონასტერი სიონი (მისის მამულეობითა და გლეხებითა და სერგის-კვეს გლეხნი)... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეთაორმეტესა ქკსა ას და თორმეტსა, იანვარსა :ვ:... კელითა... სეფის მწიგნობრისა დემეტრე მარკოზისშვილისათა... (ამ წყალობისთვის მეფეს აღაზი გაუქინა თავისთვის). სკეულად: ჯალექსანდრე“ და შემდეგ სკელის-მოწერა: „მე დედოფალსა თამარს დამიბტკი-ცებია“.

1424 წ. — მეფე აღექსანდრე და ძენი მისნი — ვახტანგ და დიმიტრი აძლევენ სიგელს (ნუსხა მცხეთისა, № :ჟს: და № 507): „შემოგწირე მცხეთას და... ქკზს ელიოზს (sic)... ატენისკეცს სიონსა უკანით ზუარი“...

რადგან 1419 წლიან მკვად ივდა მიქელ, ამისგან უნდა კიფიქროთ, რომ აქ ანუ არეულია ქორონიკონი და ანუ ელიოზ, კათალიკოზობიდან გადამდგარი 1419 წელს, ცოცხალი უოფილა 1424 წელსაც.

1425 წ. — ქკს: რიგ: კოსტანტიპოლი დიპტირეს თათართა. ამავე ქკს ანშა ყენი მოვიდა სამცხეს (ყამნი № 2).

კოსტანტიპოლის ალბა იყო 1453 წ. და არ კიცი, რა უნდა იკულისხმე-ბოდეს აქა (იხ. 1444 წ. ქკეშე). სოლო ანშა-ყენისგან სამცხისს მოჭბუკა იხ. 1424 წლის ქკეშე).

1425 გუჯარი № 20 (ნუსხა №: სდ:), ქალაქზე მსედრულად ნაწერი, რომელიც მიცემულია დავით-მეფისგან (?) და დაწერილია ცრობლის კლიმი კაკლასძეს სკელით, მე-21 წელს მეფობისას (დავითისას ?), კზის თეოდორეს დროს (თეო-

დორე იხდა 1430—1439 წ.); გუჟარს ამტვირებს მეფე ალექსანდრე (ბეჭედი) და მეფე დავით. ამ მიზეზების გამო გუჟარი საეპიკოდ მიგვაჩნია: კაკლანაძე და კზნი თეოდორე ცოცხალნი არ იყვნენ დავითის მეფობაში და არც 21 წელი ალექსანდრეს მეფობისა უდრის 1425 წ. (სოლო 21 წელი დავითის მეფობისა მოდიოდა 1526 წ.); არც დავით მეფეს ყვანდა შვილები ვასტანგ და დიმიტრი (ესენი იყვნენ ძენი ალექსანდრე I-ისა). ცხადია, რომ გუჟარი ანუ ყალბა და ანუ ალექსანდრე-მეფის დროინდელი გუჟარი სელა-ახლა დაუმტკიცებიათ დავითის მეფობაში და ამას გამო წინანდელი (1425 წ.) და მერმინდელი (1525 წ.) წლები და ამბები აჩუქლა.

მეფე ღთ და ძენი ვასტანგ და დიმიტრი სწერენ: „... წინამძღურობითა ძელოსა ცხოვრებისათა მტერნი... ჩუენნი სამარადისოდ ლტოლვილ... არიან... მოძღუარსა კზს თეოდორეს მოგაკენეთ ლორეს სოფელი ამუჭი (წინეთ მეწირული და ატრეთე სოფელი დირსი, ძველად შეწირული, წუარო-მარკავლი, მარმაშენს ახლო, ასფარავანი და ფოკა ფარავანის ტბასთან)... თარხნად, არა ეთხოვბოდეს: არ სამეჯინიბო, არ სასოროსაწილო... დაიწერა... ქკსა :რიგ: (sic) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა (ალექსანდრესს?) :კა: კელითა... კლიმი კაკლანისძისათა“. მერე სჩუქლად: „მეფეთა მეფე დავით ვამტკიცებ ნებითა ღთისათა ან“. და იქვე აზის ბეჭედი წარწერით: „მეფე ალექსანდრე“.

1426 წ.— ჩვენ სელთა გვაქეს მთავრობისგან დამოწმებული ზირი ძველის სიგლისა, ღერბიანს ქაღალდზე გადაწერილი ამ საუკუნის დამწერებს. სიგელი მიცემულია ალექსანდრე I-ისგან მე-13 წელს მისის მეფობისს, ე. ი. 1426 წელს სედგინიძე-ამილხანორთაღმა, რომელთაგან ისტორიაში ცნობილია მარტო თაყა (სს. 1433 წ.). სსკათა შორის მეფის ძე დავით აქ მოხსენებულია ქათალიკოზად, თუმცა სსკა სიგლებში იგი ზირულად შეგვხდება ქათალიკოზობით 1428 წ.

ქ. ჩუენ მეფეთა მეფისა ალექსანდრესგან, დავითიან ბაგრატიონიანისა, და თანა მეცხედრისა ჩუენისა დედოფლისა თამარისგან, და ძეთა ჩუენთა ქათალიკოზისა და[ვით]ისგან, ვახტანგ, დიმიტრი, და გვიგან, ნებითა ღთისათა, აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანავ-შარვანშე, და ყოვლისა საქართველოსა და ჩრდილოეთისა და ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისა, აღმოსავლეთ-დასავლეთამდის თუით-ფლოზობით მტკიცედ მპყრობელისა.— მოვიდეს წინაშე ჩუენსა ჩუენნი დიდად ერთგულნი და თავდადებით ნამსახურნი ზერდგინისძენი, გორის მოურავი და ეზოს ჩუხჩარეხი ავთანდილ, ზერდგინ და თაყა, გუეაჯენეს, რათამცა სიგლითა ამით შეგუეწყალნეს, და ვისმინეთ აჯა მათი და მიუბოძეთ ქარუმისძე ქავთარ და მისი შვილი და მომავალნი სახლისა მათისანი, მათითა მამულითა, საჯღომითა, სახლითა, ყანითა, ვენახითა, წყლითა და ბარითა, საკმრითა, და უეკრითა, მისითა სამართლიანითა, ერთობ ყუელითა სამკუდროდ სამამულოდ და უცილებლოდ ყოვლისა დაბადებულისაგან მოგვიცემია ქარუმისძე ქავთარ და მისნი შვილნი, თქუენ ზერდგინისძეთათვის ავთანდილისთვის, ზერდგინისთვის და თაყასთვის, ვერაჟინ და-

გვეცნობს ქარუმისძესა ქავთარს მისთა შვილთა და მომავალთა და რასცა დღეს მქონებელი არის ვერას ჟამისა შემოსრულობისათვის ვერასა ჟამსა შიგან ვერა, და თუ ვის რა ამა ჩუენგან ბოძებულისა წიგნი და ნიშანი აქუს, ყუეღა ამა სიგლთა ვაგვიცუდებია, და მტკიცე ესეოდენ არის, კელმოხსნით და ყოვლისა დაბადებულისაგან უსარჩლეოდ მოგუიხსენებთან, თქუენ ზერდგინისძეთა ავთანდილისთვის ზერდგინისთვის და თაყასთვის, ქარუმისძე ქავთარ და მისნი შვილნი, მათთა მამულითა და საქონებლითა ყულათა (ყუეღაჯათ), და არავინ გვიბრძანებია მშლელ და მაქცეველი მტკიცედ ბოძებულისა ამის ჩუენისა, არცა მეუნებლე, მავნე და დამაკლებელი. — აწ ვინცა ნახოთ ბრძანება და სიგელი ესე ჩუენი შემდგომად ჩუენსა მომავალთა და დედოფალთა, ერისთავთ-ერისთავთა და კარისა ჩუენისა ვაზირთა, მოსაქმეთა, მეჯინიბეთა, მერემავთა, მეულუფეთა, პურისა და საკლავისა მკრებელთა, ტყისა მპარაქეთა (?) (მტკილთა?), მეულაყეთა, მემეძებრეთა, მესაბანჯრეთა და ყოველთავე კარით ჩუენით წარვლეონილთა მსახურთა, დიდთა და მცირეთა დაუმტკიცეთ ჭ ნუენ უშალავთ: მტკიცედ ბოძებულსა ამას ჩუენსა და ნურკარასვინ დააკლებთ ნუ დიდსა და ნუ მცირესა თვინიერ შეწევნისა და თანა-დგომისაგან კიდე. — დაიწერა ბზა (ბრძანება) და სიგელი ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩვენისასა ივ, კელითა კარის მწიგნობრისა ჩუენისა კლიმი კაკლახანისათა, რაცა მისის ძმისა ჩხუტელასაგან მამული [ქქონებია], მითა მამულითა მოგვიცემია მკვიდრად და სამამულოდ“. აქ სელხანთუღი ყოფილა მეფის ალექსანდრესგან და შემდეგ სელმონწერილა:

„მე ვახტანგს დამიმტკიცებია“, „მე დემეტრეს დამიმტკიცებია“.

1428 წ. — ქქს :რიე: - - - აოტა⁶ (ეს წარწერა ეკ. მუზ. სელხანწერისა № 85, თითქმის სრულადად გადასულია. აქ უნდა ყოფილიყოს აღწერისული რომელიმე გამარჯვება ალექსანდრე მეფისა მტრებზე).

1427 ანუ 1428 წ. — მესეთის ნუსხაშია № :ღმ: ჩაწერილა გუჯარი:

„... ჩუენ... მეფისა ალექსანდრესგან და... დედოფალთა დედოფლისთა-მარისგან (და ძეთა მათთა: ვახტანგ-დემეტრე-გიორგისგან)... კზო თეოდორე გულა⁷ ჯა... და დავანებე მცირე ესე მამული... გორგელასძე მისითა მამულითა, ეკლესიითა, სასაფლაოთა... ამას აქათ აბულახტრის მამული სრულიად ეკლესიითა, სასაფლაოთა (ის. 1433 წ. ქქეშე)... წირს გორგელისძე დათუა... მკუიდრად სამამულოდ... ქქს :რიე: (1427 წ.) ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :იე:“ (ე. ი. 1428 წელს).

რადგან 1428 წ. სსასს ქქშია დ⁸, ამისგანო ჩვენ გგვინია, რომ ეს გუჯარა მიცემული უნდა იყოს 1428 და არა 1427 წელს (ის. 1428 წ. ქქეშე).

1428 წ. — თეფლისის ალქის: სსასმართლადში, გამაჟნვის კომისიის განუ

ყოფილები, სასკლდობრ საქმეში: „Дѣло о размежеваніи дачи Сагареджо, ჩართულია გუჯარი, თვთ-ასლი, № 5 (მისი ზარი ახ. მესხეთის ნუსხაში № 1: სკდ: და 507).

... ღმერთო... რომელმან უმჯობესი წინასწარ განიგულვე. ჩუენთვის და მოგვეცე ჯუარი შენი უძლეველი საძლეველი და ყოვლად ძლიერი... ეჰა სუე-ტო ღთივ დიდებულო... (ე. ი. მესხთა), რომელი აღყუანებულ იქმენ ზეცად ანგელოზთაგან და კულად გამოგვიჩნდი მსხდომარეთა ბნელსა შინა და დაემ-ყარე შორის ცასა და ქუეყანასა, დაიწყე ღენად მირონსა მას ღმერთ მყოფელსა, რომლისა მიერ განქარდეს და დაეცნეს და შეიმუსრნეს და დაიბნიენეს და განილინეს კელნი სახაგელნი და ბილწნი კერპნი არამაზადენი და მოოკრდა ყოველი შენებულეები, დაიქცეს და იავარ იქმნეს ყლნი ბომონნი, ბაგინნი, საზორველნი და სამსახურებელნი მათნი და აღეშენეს მათ წილ სახლნი ღვთი-სანი, ტაძარნი დიდებისანი და საყდარნი სამეფუონი, რომელსა შინა მკვიდრ არს კუართი საუფლო, ზეგარდამო ქსოვილი, შეღებული სისხლითა მით სა-უფლოთა... მე მინდობილმან და მოქენმან შეწევნათა და ცვა-ფარვათა შენ-თამან, თქვენ-ძლით მპყრობელმან მეფობისამან... ნებითა ღთისათა აბხაზთა, ქართველთა, რანთა ლ სომებთა, შარვანე და შანშე და ყოვლისა აღმოსავლე-თისა და ჩრდილოეთისა სამანთა ლ კედართა თვთ-ფლობით კელმწიფედ მპყრო-ბელ-მქონებელმან, მეფეთ-მეფემან ზატრასისან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩრმან დედოფალთა დედოფალმან და პატრონმან თასარ და ძეთა ჩუენთა გს-ტანგ, დამიტრა და გგი და ზაად კელყავ და გულსმოდგინედ ვიწყე ძიებად, რათამცა მკორედითა რათამე და უნიეთოთ-ნაღუაწითა გუემსახურა ჩუენისა სა-პატრიარქოსა საყდრისა დედა-ქალაქის მცხეთისათვ ლ მას შინა ღვთივ აღმარ-თებულისა... სუეტის ცხოველისა(თვს)... ვიგულსმოდგინეთ და შეესწირეთ და მოყასენეთ საგარეჯო მთასაქათი ლ მთას იქითი სოფლები: ორკოშინი, ბერთ-უბანი, თულანი, გიორგი-წმინდა, ტაზრები, არივლი, ვერენა, კებთა, თოლევჯი, ხუდაშენი, ვანთა, ვაკურა მისითა უდაბნოთა, კალაური, ნაპირა, ჯიმიითი, ხუ-დაშენი და ვეძისკევი სრულად და უვენებლად მათითა მზღურითა, მითთა, ბა-რითა, საკმრითა, უკმრითა, საქებრითა და უძებრითა. ჩუენთა პაპთა ლ ნათე-სავთაგან გამართულნი უდაბნონი გარესჯისანი ეამთა ვითარებითა აგარიანთ კელისაგან მოშლილ იყო და ჩნ ვითარ გუპართებდა ეგრეთ ჯერ ვიჩინეთ და სანაცვლო მამული დავიკირეთ ლ თქვენ საგარეჯო მოგაკსენეთ და დაგიბტკი-ცეთ წინათვე წინასწარმეტყველთაგან მოსწავებულსა ქრისტეანეთა განმანათ-ლებელსა ახალსა იერუსალიმსა კათოლიკე საყდარსა ... და თქვენ... ქართ-ლისა კათალიკოზო დაჯით! ნუცა დავიწყებულ ვიქმნებთ თქვენნიერ მსხვერპლ-შემწირველობათა შა თქუენთა... (წუეკა)... დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :გ: (უნდა იყოს :იგ:) კელითა სეფთისა მწიგ-ნობრისა დემეტრე მარკოზიშვილისითა ქკს :რივ: იანვარს :კა:*

ქორაონიკონსი 1428-ს არ უდრის მესამე წელი ალექსანდრეს მეფობისა, თუშ-

ცა ასლში და ნუსსეში ერთგვარად სწერია. კ^რში დაკით, შეფისძე, პირველად აქ სჩანს ამ ხარისხით. აქ შესანიშნავია ისიც, რომ ამავე 1428 წ. ანუ 1427 წ. პირველადვე სჩანს კ^რში თუადორე. ნუ თუ ეს იმისი მომასწავებელია, რომ დაკით გადამდგარა ანუ მოძვედა (1428 წელს?). — თუადორე: შემდეგ (1439 წ.) სჩანს კ^რ-ად შიო 1443 წლამდე და მერე ისევ დაკით (სხვა).

1428 წ. — ამ წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი მცხეთის სიგელი, ქალაქ-ზე კარგის მხედრულით დაწერილი № 127 (ნუსხა № 636), რომელშიც მოხსენებულია ქაჩიასძე ბარათა (ამისგან წარმოსდგენენ ბარათაშვილი, ის, 1459 წ.), ქ^რში დაკით და ქე ბარათასი დაკით. — რომ აქ მოხსენებული ქ^რში დაკით არის მეფის ქე და არა მეორე დაკითა, რომელიც სჩანს შემდეგ 1451—1479 წლებში, ეს ცხადია იქიდან, რომ სხვა მცხეთის გუჯარში (№ 167) ამ ბარათა ქაჩიასძის შვილი დაკით (ქ^რშის დაკითისავე დროს და მაშასადამე 1451—1479 წ.) მოიხსენიებს რა ამ სიგელს (№ 127) და თვისს დედ-მამასაც მკვლად, ამ გუჯარს უწოდს „ძველ სიგელად“ (ის. 1459 წ. ქვეშე). ამ ნაირად ცხადია, რომ ბარათა სწავრობდა 1428 წ. ახლო ხანებში; სოლო მისი შვილი დაკით—1459 წ. მით უმეტეს უცხოა და შეუწინარებელი ყურნაღს „მოამბეში“ დაბეჭდილი გუჯარი („საქართველოს სიძველენი“, გვ. 67), რომელშიც ბარათა მისის ცრულით თინათინით და ძით დაკითით მოხსენებულია არიან ქ^რს :რით: (1461), „დიდის მეფის ჯეჟსანდრეს დროს“. არც კ^რში დ^რთ I და არც მეფე ჯეჟსანდრე I ცოცხალნი არ იყვნენ 1461 წ. და ცხადია, რომ ზემო-ნახევრები ქ^რგნი ტუეილია. ასლში აქებოდა ქ^რგნი :რით: და არა :რით: ამ გვარი ქრონოლოგიის არევა „საქართველოს სიძველეთა“ გამოძეგვლათგან ის. კიდე 1460 და 1478 წლებს ქვეშე.

„ქ... ესე. წიგნი... მოგაკენე თქუენ.. (მცხეთას) და.. ქ^რს დაკითს მე ქაჩიასძემან, სალაროს მოლარემან ბარათამან და მეულღემან ჩუენმან პატრონმან თინათინ და ძეთა ჩუენთა: დაკით, გერმანოზ და ლაპამან... მოგაკენეთ (მცხეთას) ჩუენი მკუილრი მამული, მოუღვეარი და უსარჩლელი:.. სომ ხითს სოფელი ყორანთა... დის ველი ძუელითგან განსაზღრული იყო და მოლიო შემოვლის (sic) რატევის ქალითა, რასაც წისქილნი და ზემო დიდნი მუხანი გამოიტანებენ მას ქუემოთ და წისქილიცა თქუენ დაგრჩეს. ველკეთილისავე რაც რუსა ზეთი და ურწყავი არის, სამანი ჩავსუით... თქუენ (კ^რშმან) გაგუიკეთეთ (გაგვიკეთეთ?) ორი დღე აღაბი... მე სალაროს მოლარესა ბარათასა და მეულღესა ჩუენსა პატრონსა თინათინს“...

ბოლოს ცუდას ხუდით: „ქ. მე უღირსი და ცოდვილი ბარათა ამისი გამთავებელი ვარ“. — „ქ. მე უღირსი და ცოდვილი თინათინ ამისი გამთავებელი ვარ“. — „ქ. მე უღირსი და ცოდვილი დაკით ამისი გამთავებელი ვარ“.

1428 — 1430 წ. შემოგაკქეს აქა თოფურიძეთა სიგელი, დაბეჭდილი „იკონი-ში“ 1891 წ. № 213 ბ. თაყაიშვილის-მიერ განმარტებით. სიგელი დაწერილია ტუეუ-

ყე, მხედრულად (საგრძე 2¹/₈ არშინი და განზ 5¹/₂ ტოჭა), თავი სიტგოსჲ ვა დასულა.

სიგელი მიცემულია მეფის ალექსანდრეს მიერ და მასში მოხსენებულნი არიან ათაბაგი ივანე (1391—1444) და კზნი დავით, რომელიც ჩვენს საბუთოში სწანს 1426—1430 წლებში, და ამით საგულისხმებელია, რომ სიგელი უნდა იყოს მიცემული მეფე-ალექსანდრე I-ისგან 1426—1430. მაგრამ ამ სიგელს ბევრი ნიშნები აქვს იმისი, რომ იგი ანუ უაღბა და ანუ იპერთა მეფის ალექსანდრე II-ს უნდა ეკუთნოდეს: 1) ქორანიონი უწერია 968, რაც სრულიად არ იხმარებოდა ქართულს მწერლობაში; 2) მასში მოხსენებულია მწყევრელი სვიმონ, რომელიც ცნობრბოდა უვარეპარეს-მის მზუჭბუკის დროს და მასასადამე მე-XV საუკუნის დასასრულს, როდესაც მართლა გათავიკობობდა დავით III (1447; 1472; 1451; 1488 წლებში), 3) მანუელ 1534 წელს დადგინდ იქმნა ნაგორწმინდელად და შეიძლება იგი წინედ იყო ქუთათელი; 4) აქ მოხსენებულინი იპისკოპოსნი და ციციშვილებარათანნი არც ერთს ჩვენგან ცნობილს საბუთოში არ სწანან.

უოგელს შემთხვევაში სიგელს იურიდიული მნიშვნელობა მაინც არ ეკარგება და ამის გამო გებეჭდავთ ისე, როგორც დაბეჭდა „იქორაში“, თუმა დაწმუნებულნი კართ, რომ მართლ-წერს დედნისა არ არის დაცული „ფეკრისი“ გამოცემაში (სმარება ასოთა: გ, ჯ, ო (კანის მაგიერ) და სხ..

„...ძისა და... სოლომონიან დავითიან ბავრატოვან მეფისა ალექსანდრეს... შარვანშა... მრავალთა.. ლიხთ-ამერხოზ და ლიხთ-იმერთა... ორთაგვრ: ოქროს ტახტზედ მჯდომარისა: და ღმრთვე გვირგვინოსანისა: და ყოვლისა ხმელეთისა მპყრობელობითა მქონებელისა მეფისა ალექსანდრეს. წინაშე: მოვიდეს ჩუენთა: დროულთა: კართა: ზედა. ერთგულნი და: დიდდ. ერთგულთ: ნამსახურნი: თოფურდიენი: კაცი: ბერი: შერგელი: გიორგი: დოვანეს (sic) მას: ღმრთა: ოდეს: ერთი. ჯორის ცალისა: აღნე ზანდუკი: ოქრო: და: ვეცხლი: ცხენის. წყალმა წამართვა: და კაცი ბერი მოპირჩინა და ჩუენ: არა: ვიციოდით და კაციბერმა მომართვი იმა: ერთგულობისათვის: გვიაჯენს: და (დავად)გინეთ: გამორიდეს სრულთ: და ძველთაც წმიდა: აზნაურისა: შვილნი: ყოფილყნენ (sic): ჯქენით: მოკითხული: და ტახტისა აზნაურისა შვილნი: გამოვიდენ: ვისმინეთ: აჯა: თქვენი: მოვიკითხეთ: ძველი: და ახალი: თქვენისა გვარისა. ვითარობა: და: ერთობ: წმიდა: აზნაურის: კაცი: გამოვიდენ. სამონასტრო: საურითა: და: მისი შემავალითა გლცხებითა: სამოსასახლითა: საჯვართა გარეთ: და შინითა: ბევრის: ყმითა: სათიბითა. ტყითა: ველითა: საფეხითა: ყოვლის: ფერთა: წმიდა აზნაური: კაცი: გამოვიდა: მართლით: განაბჰობი: სისხლი. გაუზინეთ: თოფურდიეთა: დიდისა: და: მტირესა: სამს: სამოც-და: ხუთი: ათასი ძველი: კირმანეული: დაგეურგებოდეს: სისხლი: არა: ვინ: კადრებულა თუ: ვისმენ: ეშმაკისა: მანქანებითა თოფურდიისა: გუარისა: კაცი: მოკლას: ექსასი (sic): ასი: ათასი: ძველი: კირმანეული: დაგეურ-

როს სანახშირო და ცხრა: ასრ: ათასი: (თუთრი) ზ): და მას: გარეთ: აბი მე-
ხადილე: (შესადილე?) გლეხი: თეთრი: ჯორი: ვეცხლის: იარაღითა მეჯინი-
ბითა: თეთრი: ქორი: თეთრი: მეძებარი: მისითა ბაზიარითა: დაგეუროს.
ვინცა: სახლად: დაგესხას: დაგწვას: ალაფი: წაილოს: ნახევარი: სისხლი: და-
გეუროს: ვინც: ცოლი: გაგიუპატიოს: ნახევარი: სისხლი დაგეუროს: ვინც
ცა: გვარისა: ქალი: დაგიდღოს: ანუ: სახლის: შვილი: მოგიკლას: ნახევარი:
სისხლი: დაგეუროს: ვინცა: გრძნეულობა: ვითხრას: მართალი: გამოხვიდე: ნახ-
ევარი: სისხლი: დაგეუროს: ვინცა ექსთა (sic): ასოთაგან: ერთი: დაგიშაოს: ექ-
სი: ათასი: კირმანეული: დაგეუროს: ოცი: ათასი: თეთრი: უზლოს: ვინცა:
კბილი: ამოგიდღოს: ნახევარი: სისხლი: დაგეუროს: ვინცა: მესადილესა
გიცეს: ანუ: მწყემსსა: ნახევარი: სისხლი: დაგეუროს: ვინცა: ბაზიარსა:
ანუ: მეთევზისა: გიცეს: ვითარცა: შეგვანდეს: აგრე: სამასი: ათასი: კირ-
მანეული: დაიუროს: სხვა: ნაძარცვი: ნაკოდი: გზასა ნაძარცვი: ამა: სი-
გელსა: და: იადგარსა: დახედოს: მის: მისითა: წესითა: დაგეუროს: ვინ-
ცა: ყანასა: დაგესხას: და გიომოს: თუ: დაიკოდოს: ნახევარი: სისხლი:
დაგიუროს: თუ მოკდეს: სრული: სისხლი: დაგეუროს: ამისნი: მოწამე-
ნი: არიან: თავად ღმერთი: და კაცთაგან: ასპალარი (sic): ივანე: ათაბაჯ-
გი: ერისთავთა: ერისთავი: მანდატურთა: უხუცესი: დადიანი: სვანთა:
ერისთავი: გურიელი: ფარიჯანიანი: ელაშერ ელაშერი: ქილაძე: ამირჯი-
ბი: აჯჯაშერი: ციციშვილი დავით: სხვანი: ჩუენი: კარისა: ვაზირნი: ში-
ლოზ: ფალავანდის: შვილი: ფარნაოზ: ფალავანდის: შვილი: ბაგრატი: ბა-
რათა: შვილი: თაიმურაზ: ლაშის: შვილი: მამის: მამა კუჭკიძე: ყელ:
გრძელი: ჩხეტიძე: გიორგი: ერის: თავი: კახაბერი: ლომინაძე: როსტომი
ჩიჯავაძე: ხაფილანდრო ღოღაბე: ლომინი: მიქელაძე: ფანუელ ლაფიციხუ-
ძე: საყან: მაჭუტაძე: დემეტრე: ბერიძე: ლომინი: მახაძე: ჯორჯერი: ჩლო-
ჩაძე: მოსაით: ჯარადი: ქორთოძე: შამადავლა ლიპარტიანი: ელი: ბაღურ
გოშოძე: ულაშარი: ამუნასკირი: არღუნაი: შარვაშიძე: ალთუმიშარი: ამა-
ბაძე: თუმელი: ყულუსაძე: აწე: სხვანო: კარისა: ჩუენისა: ვაზირნი: დე-
ხელისა: მქონებელნი: მესტიერეთა: მენალარეთა: უხუცესნი: მოლარეთა:
და: ბაზიართა: უხუცესნი: თქვენცა დაუმტკიცეთ: ბრძანება: და: სიგელი:
ესე: აწე: ქრისტეს (sic): მიერ: კურთხევით: კურთხეულნი: ქართლისა:
ქათალიკოზნი: და: ებისკოპოზნი: თქვენითა: ჯვარითა: თქვენითა: ომფორი-
თა: თქვენცა: ასრე: დაუმტკიცეთ: ლიხტიმერისა (sic): ქათალიკოზნი: და:
ებისკოპოზნი: თქვენცა: ასრე: დაუმტკიცეთ: ბრძანება: და: სიგელი: ს ვ ი
მ ო ნ მ ა წ ე ყ ა რ ე ლ ო: მ ა ნ უ ე ლ ქ უ თ ა თ ე ლ ო: და ვ ი თ ც ხ ე თ ე
ლ ო: ელია: ჭყონდელი (sic): ბართლომე: ცაიშელი: რომანოზ: მოქ-
ველი: გრიგოლე: ბედიელი: საბუ: ხობელი: ევდემოს: ცხეთელი: თევდო

*) ეს სიტყვა დედანს აკლია.

რე.: დრანდლო.: თქვენითა: ჯვარითა. თქვენცა ასრე დაუმტკიცეთ.: ბრძანება.: და.: სიგელი: ესე: დაიწერა: ბრძანება: და: სიგელი.: ესე: ეამსა: ალექსანდრე.: მეფობისასა.: ქორანიკონსა.: ცხრა: ას.: სამოცდა.: რვასა.: თვისა: მისსა.: ანეიდმეტსა (sic): ხელითა.: მდიენისა.: იოვაკიმისათა.: ამინ*.

1429 წ. — ქკს :რიზ: აქა სარკინოზობა შეიქნა (წა ნეოლოზის ქრ.).

1429 წ. — ამ წელსა მიტეპული ქალაღზუდ მსედრულად დაწერილი ორი სიგელი მცხეთისა №№: 352 (ნუსხა :ინ:) და 356 (ნუსხა :იზ:). თაჟა აკლია, მაგრამ უგანასკნული სიგელი დაწერილია ინდიკტიონს :ივ: და მაშასადამე მიტეპულია მეფის ალექსანდრეს მიერ (1413—16=1429 წ.); ხოლო პირველი დამტკიცებულია მისის მის ვახტანგის მიერ.

-- [ესე] წიგნი დაგიწერე ღ გიბოძე შენ ურდოელსა, შენსა შევილსა სუმ ბატს... ლეთივ გვრგვინოსანმან მამამან ჩუენმან ამისი იმედის წიგნი მოგცა თქუ. ენ ურდოელსა, რომელ რასაც მქონებელი ღღეს ხარ, იგი თქუენს უკანით თქუენსა შევილსა და თქუენისა სახლისა მომავალთა დარჩეს... ჩუენც დაგიმტკიცეთ... რასაცა ღღეს ქალაქს მქონებელი ხარ... (სახლი, მამული და გლეხები) და ძაგნაკორანათა ლაფირისძისიეული და ბლდადური... და ანუ თუ ნასყიდი, და საღაროს მუშრობობა შემდგომად თქუენ ურდოელსა უკანით თქუენსა შევილსა სუმბატს და შევილისშვილსა ვირშელს ჰქონდეს... ქკს :რიზ: კელითა კლიმი კაკლანასისათა*. (შეადრე ზემო, გვ. 223—4).

ბოლოს გუდას ხელით წარწერა: „მე ვახტანგსა დამიმტკიცებია*.

№ 352: „--- კუსხა თეოდორეს ამა წესითა რომე არცა რა გრემის საქმე ეღვას მას გუერდის და ვერცა რა მისთა --- საქმე ღივღონ რატის და მისსა მამულსა... ტაირისშვილი რატი... მომიკუნებია... მამულით... (და სს.)... დაიწერა ბრძანება და სიგელი ესე ქკს :რიზ: ინდიკტ. მეფობისა ჩუენისასა :ივ: ...კელითა კლიმი კაკლანასისათა, მალისაგან მეტი არაოდეს რა ეთხოვბოდეს“.

1429 წ. —... ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე და თა-მეცხედრემან ჩუნმან დელოფაღმან თამარ და ძეთა ჩნთა ვახტანგ, ღმიტრი, გი და ზაალ... მოგაკუნეთ... სვეტიცხოველს... და მას ზა მჯღღომარესა... კუს თეოდორეს... შემოგწირეთ ტაირისშვილი რატი მისითა მამულითა, სახლითა, მონასტრითა, სასაფლაოთა, ყანითა, ვენაკითა, წყლითა, წისქვილითა, ქალითა და სათიბითა ტყითა, სანადიროთა, მთითა, მზიურითა, საკმარითა და უკმარითა... არცა გრემისკევისა საქმე ეღვას მასა გვერდისა და ვერცა რა მისთა განაკოფთა საქმე ღივღონ... თუ... რატის სიცოცხლესა შიგან შემოასახლოთ (კათალიკოსმან) ვინმე მათისა გუარისა კაცი ღი ანუ... მისსა სიკუდილსა უკანით შეიყუენოთ ვინმე თქუენითავე ბუნებითა და დასახლოთ მისსა მამულსა ზედა, სხუა ვერა“

ვინ რაჲ საქმე დაიგდოს... დაიწერა... ქკსა :რიზ: ინდიკტ. მეფ. ჩწისასა :ვ:
(უნდა: „ივ“) კელითა... კლიმი კაკლანასძისათა. მლისაგან მეტი არაოდეს
ეთხოვებოდეს რა. (ეს სიგელი არის ნუსხა № :ივ: ზემოასა № 352).

1429 წ.— მოხსენებულა მეფე ალექსანდრე და დედოფალი თამარ (გუჯარი).
სწანს, რომ თაბორს ეკლესია უოფილა და ერწოს მონასტერი ბოჭორმისა, წინ
არჩილის (?) საფლავი (ხემა უბის წიგ. II, 199).

1430 წ.— ქკს :რიც: შარუხ გამოჩნდა და სარკინოზობა იყო და ლო-
რე აღიღეს (კახუშტ ქრ.; შუადარე ზემო 1429 წ.).

1430 წ.— მეფე-ალექსანდრეს შეუწირავს მცხეთის ტაძრისთვის ოქროს ჯვარი,
მარგალიტ-ნაწილებიანი წარწერით (უბის წ. II, 110).

1430 წ.— ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი (მხედრულად) სი-
გელი მცხეთისა ქალაქზე, № 103 (ნუსხა :ლე:): „ჩუენ... ზევდგინიძემან მო-
ლარეთ-უხუცესმან თაყა... მოვეკენეთ (მცხეთას)... და ქკს დავითს (1428 —
1430 წ.) ქუეში ეკლესიითა... გლენებითა“... (აღაზი დაყარობას: თაყა იხ. 1433
წ. ქვეშე და ზემო, გვ. 229).

1431 წ.— ქკს :რიტ: მეფე-ალექსანდრემ ლორე აღიღო (კრება ლექსთა).

1431 წ.— ქკს :რიტ: მეფე(მან) ალექსანდრე ლორე აღო (მაღასპარი
იკორთისა, № 6).

1431 წ.— ქკს :რიტ: აქა-მეფემან ალექსანდრე ლორე აღიღო (ხსენის ქრ.).

— ქკს :რიტ: მეფემან ალექსანდრემ ლორე აღო (Chron. G., ზე-
2; იხ. 1432 წ.).

ეს ამბავი მოხსენებულა გუჯარშიც (იხ. 1435 წლის ქვეშე).

1431 წ.— ქკს :რიტ: მეფე ალექსანდრე ამბერდს მოვიდა (კახუშტ. ქრ.).
შესანიშნავია ის, რომ ლორეს ადუბას კახუშტას ქრონიკა 1432 წ. დასდებს,
თუმცა ქცსბა (და სხვა ზემო დასახელებული ქრონიკებიც) ამ ამბავს გვიანებუბ
1431 წ. (გვ. 474).

1431 წ.— სინოდ. კანტ. აზოკება მცხეთის გუჯარები: № 23 (და მისი ნუს-
ხები №№ :იბ: და :ლე:)) და მეორე მე-XVII საუკ. ნიკოლოზ გზის პრძანებით
გადმოღებული პირი № :ღბ: უკანასკნელს სიგელს თავი აკლავ. ორსაკე საეკლში
მოხსენებულა ქკს-ი თეოდორე და მამსადასუ ქკს-ი დავით 1431 წელს შეკადრდ

ყოფილა. მეფე-აღკვეთის დროს უკანასკნელის (მისი ძის დაკითხვის) სულის ზუსტად აღაზი გაუჩინა 1435 წ. (იხ. 1435 წ. ქვეშე).

— — — აურაცხელითა წყალობათა თქუენთა მოქენობისამან და ვირჩიე მოვრდომად მამას ღოთისა და მეუფისა ჩუენისასა და დამკვდრებად სამკვდრებელსა თანა სულკურთხეულთა პაპათა და მომავალთა ჩუენთათა და თქუენ მიერთა შეწვევითა და ძალმწეობითა კვლეცავ უსჯულოთა აგარის ნათესავთაგან, ძრწოლოთი ძნიალ სათქუთა თქუმადცა დაქცეულისა საყდრისა, სრულიად უნუგეშინისცემოდ განსრულთა, აწ ახლად განვრცომად და აღშენებად; და განსრულდა ნებითა თქუენითა ყოვლადვე უნაკლულოდ თავი ცათა მობაძავი საყდარი და შიგან ღთიე აღმართებული სუეტი ცხოველი და კულად თქუენდა მოლტოლივითა და შემავდრებელთა ჩუენთა მომავალთა და ჩუენი საფლავი და ვითარი ჯერ იყო ეგე ვითართა თავი-საყდარი პატივითა და წესითა შევამევე და ანგელოზთა სწორნი წმიდანი მონაზონნი და მღვდელნი და მრავალნი საკმარნი, მგალობელნი შეეკრიბენ. და რომელ ძუელითგან შემკობილ იყო და წესნი და აღაზნი გაჩენილ იყუნეს და შესავალნი, წესნი და ქუეყანანი ჰქონდეს, მას ზედა შეუმატეთ და უფროსად განავრცეთ და ჩუენთა საფლავთა ზედა მიმდებად მდგომნი მწირველნი და წლითი-წლად დაუვსებელნი კანდელნი განვჩინეთ... და მოვასენეთ მარცელისძე მარცელი.. მათითა მამულითა... ციხითა, მონასტრითა, სასაფლაოითა... (გვაბოძება მცხეთისა და) კწის თეოდორესთჳს... თარხნად... ქკს :რიო: ინდიკტიონსჳ მეფობისა ჩუენისა ათცხრამეტსა... კელითა... კლიმი კაკლამაძისაჳთა.

1431 წ. სიგელი № 23 (ნუსხანი №12 :იბ: და :ღგ:). — მეფე აღკვეთის დროს დაჯდომილი თამარ და ძენი მათნი: კატანგ, დიმიტრა, გი და ზაალ აღკვეთის დროს და ქკს თეოდორეს ესე წიგნი მოვასენე ... (მცხეთას კწის თეოდორეს) ვინადგან... ვხედავ რომელ წუთ განქარებდასჳ ამას სოფელსა დაუტეობთ და ყოველივე ცხოვრება ჩუენი სიზმარ და აჩრდილებ უჩინო იქმნების, ამად ჩუენცა ვსკანთ და ვისაცნაურეთ, რომელ კეთილი და უცვალეზელი ცხოვრება ისე არს, რათა მე ცოდვილმან ვიდრე არა-სრულიად წარწყმედად და ამიერ განსვლად ჩვენადმდე. საწყალობელისა სულისა ჩუენისა სალხინებელად ქუელის საქმესა რასმე მქმნე და მბაძებელ ვიქმნე, ღე ვამდ ვღმირა სურვილმან. აურაცხელითა წყალობათა თქუთა მოქენობისამან და ვირჩიე... — (მერე ამავე სიტყვებით, როგორც წინა-რე გუჯარში 1431 წ. სწავს)... და კვლევით უსჯულოთა აგარის ნათესავთაგან ჩუენგან ძრწოლოთი ძნიალ სათქუთა თქუმადცა დაქცეულისა საყდრისა, სრულიად უნუგეშინისცემოდ განსრულსა, აწ ახლად განშენებად და განვრცომად; და აღვაშენე და განსრულდნებითა თქუენითა ყოვლადვე უნაკლულად თავი ცათა მობაძავი საყდარი [და მას შიგან ღთიე აღმართებული სუეტი ცხოველი]... და შევამევე.. მონაზონნი და მრავალნი საკმარნი (და) მგალობელნი შეეკრიბენ. და მოვასენე...

ძუელითგან მეფეთაგან შემეკობილი და აღშენებული და გადიდებული მთა ვარძისა (ნუსხაში № : ლგ: „გარშისა“) მონასტერი და მისნი შესავალნი ბადასწვილნი და ქორდი და მას აქათ ანუ მთას ანუ ბარს რაცა მამულები ანუ გლეხები და ანუ პარტახტი.. ჰქონებთან.. მოგვკსენებია (მცხეთის) და კზის თსთჳს ... (ძველი მამულები მოუპოვეო მცხეთას და ახლებიც შექმნილა) დიწერა ქკს : რით: ინდიკ. მეფ. ჩუენისასა : ით: ეელითა კლიმი კაკლახისისა თა* (აღაპები გაუჩენია თავისთჳს მცხეთაში).

ბოლოს: „თქუენ, კზო თეოდორე, ამას შემოგვპირდი, რომე ოკდომბერს : ეა: ამირეჯობის მიცვალებისა დღესა ყთა წთა (დღესასწაულსა) ... ამირეჯობისთჳს... სუეტსა (ცხოველსა) წინაშე კარგაღებული აღაბი გარდაიკდებოდეს... დედაბერთა და გლახათათჳს კარი ლია იყოს“.

ჰქ მოხსენებული ამირეჯობა უნდა იყოს უსათუოდ ქუენსა; შაჳა ალექსანდრისი (დელით): იხ. ზემო გვ. 208—213. — ნუსხაში № : ტპ: ქუენსა აღაბი დადებულია იხ ანჯარს.

1432 წ. — ქკს : რკ: ალექსანდრე მეფემან ლორე აღიღო. — ბარათიანთ გუჯარში სწერს, რომელი ბუთანიას არს: მეფემან ალექსანდრემან, ძემან მეფის გიორგისამან, განწყარნა სამნი ძმანი: აბაში, გუგუნა და დავით (ვახუშტ. ქრ.).

ეს ბუთანიას გუჯარი, შოჯილი ე. თაყაშვილის მიერ, არ არის გუჯარიდან არან მუდ ერთის ბარათაშვილის გართავანასაგან მე-XVIII საუკუნეს შედგენილი ისტორიული წერილი ამ გუჯარის შესახებ. გადმოცემით და არა საბუთებით აღწერილი. მასში მოხსენებული ამბები, როგორც დავიანსავე (იხ. დამატება), ირღვევა ნამდვილის საბუთებით, რომელნიც ხელთა გუჯარს. ჩვენ უკვე ზემო (გვ. 232) დაუბჭულთ ქაიხიასის ბარათისა გუჯარი, რომლისაგან სჩანს, რომ „ბუთანიას გუჯარში“ აბაშის და გუგუნას ძმად წოდებული დავით არ უოფილა მათი ძმა (არამედ გერმანოზისა და ლაშასი) და არცა ითანე უოფილა დავითის მამა, არამედ ბარათა ქაიხიასივე. აგრეთვე გუგუნას შვილებად წოდებულნი (გუგუნა, ქემსი, გერმანოზ და სხ.) ნამდვილის საბუთებით უოფილან ზემოანჯერების დავითის შვილის ქავთარის: ძენა (ახ. 1523 წ. ქვეშე).

1431 — 1435 წ. — ამ წლებში არის დაწერილი მცხეთის „საკრთოვლთა წიგნი“ (ქალაქდზე, მხედრულად) № 249, რომელშიც მოხსენებულია კზი თეოდორე (სჩანს 1431—1435 წ.):

„ქ... ესე წიგნი გკადრეთ... თქუენ.. მღრღელთა მთავართ-მთავარსა, ქარა, თლისა კათალიკოზსა თეოდორეს, მე მაწყურებელ მთავარ ეპისკოპოსმან სერაჳპიონ-მას ჟამსა, ოდეს მაწყურებლობა მიბოძეთ და მაკურთხეთ და მე ესე საერთოულთა წიგნი მოგაკსენეთ: აწ დღესითგან წაღმა ვიყუნეთ თქუენნი ერდგულნი და ერთგულად მლოცველ-მოსამსახურენი, მტერთა ზედა მტერნი და მოყუარეთა ზედა მოყუარენი. პატრონსა აქათ (ე. ი. ალაბგისა გარეთ) ვისცხ

გაუწყრეთ და შეაჩუნეთ, ჩუენცა შევაჩუნეთ... ხელმოწერა სხვა სხლით:
ჟ. ჩუენ ქეს მიერ მაწყურელი სერაპიონ. ამისი გამთავებელნი ვართ].

1431 - 1435 წ. — ამ გვარივე „საერთგულო წიგნი“ მცხეთისა (მხედრული, ქალაქზე № 365) იმავე კათალიკოზის თეოდორესადმი მიცემულია:

„ქ... ესე წიგნი გკადრეთ თქუენ ქეს მიერ მღვდელთ-მთავართ მთავარ-სა ქქსსა თეოდორეს (sic) მე მანგლელ-თფილელ მთავარეპისკოპოსმან იე (იოანე) მას ეამსა, ოდეს გამიწყერი და ომოფორი წამიღე და მერმე კიდევ მიბოძე და მე ესე საერთგულო წიგნი მოგაკენეთ და ღლესითგან წაღმა თქუენნი ერთგულნი ვიყუნეთ ...ვისცა გაუწყრეთ, ჩუენცა შევაჩუნეთ და უჯუ-არო ვყუნეთ“.

1432 წ. — ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი ტუაგის სიგელი თფილისის სიონისა, (მხედრული, № 108) მიცემული ზემო დასახლებულის მანგელ-თფილელის იოანეს მიერ და აღნიშნული ქებით :რკლ: (?). აქ მოხსენებული მეფე კოსტანტინე, რომელსაც ურდოში ორჯერ გაჭეოდა სექსიძე, უნდა იყოს ალექსანდრე I-ის ბიძა († 1413 წ.).

„...ჩენ ქეს მიერ მანგლელ-თფილელმან იოანე თქუენ ნექისძეთა საყდრისშვილთა... მოგეცით ქაშოეთანა (sic) მკუილრი საყდრის მიწა სავენაე... ამად რომე ორჯელ პატრონსა სულ-კურთხეულსა მეფესა კოსტანტინეს (†1413) ურდოს ხლებოდი და თფილელობა შეცვლილ იყო და მომეჭირვა პატრონსა წე და სულ-კურთხეულსა მეფესა კოსტანტინეს ახლად გაეჩინა. გიბედნიეროს ღნ... დაიწერა ქესა :რკლ: (sic?) თვესა მარტსა ოცსა კელითა აბაზადის ძისა ჯუარის მტვირთველისა ბართლომესითა.“

ხუცურ-ასომთავრულად: „...თბილელი იე ვამტკიცებ“.

1433 წ. — სიგელი მცხეთისა № 336 (ხუსსა № 11 ახ. აგრეთვე № 332) ქალაქზე მხედრულად დაწერილი, რომელსაც თავი აკლავს.

„... [ჩუენ მეფეთა-მეფისა აღექსანდრესგან და თანამცხედრისა ჩუენისა]... თამარისგან [და ძეთა ჩუენთა: ვახტანგ, დიმიტრი, გგი და ზაალისგან... ნებითა ღთისათა აბაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანშა და შარვანშა... და ყოვლისა აღმოსავლეთით ვე დასავლეთადმდე მტკიცედ მპყრობელისა... მოვიდა ჩუენ წინაშე პატრონი... კზი.. თეოდორე და გუეაჯა, რათამცა მკუილრი და უცილებელი მცხეთისა არმაზის ციხე მისითა მიღგომითა და შესავლითა მათვს მოგუეკენებინა... და ჩუენ ვითარ არა გუმართებდა მათისა მკუილრისა მამულისა დაჭირვა, ეგრეთ არ დაუჭირვეთ ...ციხე არმაზისა მისითა ეკლესიითა, გლეხებითა, ყანითა, ვენაკითა ...ყოვლადვე უნაკლულად; და მისი ძუელთაგან გაჩენილი ბაყი ორი თანგა საპალნესა ზედა გქონდეს თქუენ... კზსა თეოდორეს... ასე რომე ქარვანი შე-

ღმა მივიდოდეს და თუ ჩამოღმა მოვიდოდეს და სითცა მოვიდოდეს ტუირთსა ზედან ორსა თანგასა აიღებდით... (შინაასნი გუჟარისა სამჯერ განმეორებულად მაშინდელ მდივანთა და შვიგნობართა ჩვეულებისამებრ). ...დაიწერა.. ქკსა :რკა: ინტიკტიონისა მეფობისა ჩუენისასა :კა: (sic) კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა. (ხვეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე).

1433 წ. — გუჟარი მცხეთისა ქალაღზე მხედრულად კარგის ხელთ ნაწერი № 170 (იხ. კიდე № 103 და ნუსხა № :ღზ:). შეადარე კიდე გუჟარი 1434 წლის ქვეშე.

... მე... (მოღარეთ-უხუცესმან) ზევდგინისძემა თაყამა.. შევწირე... (მცხეთას) და კ'ზს თეოდორეს მეფეთაგან წყალობად მკვდრად ბოძებული ქუეში ნასოფლარი, პირველ აბულახტარისძეთა მამული ყოფილი მკვდრი... და შენნი ყოფილად და მას უკანით ეამთა ვითარებისაგან უსჯულოთა აგარის ნათესავთა კელით განრყენილი და ოკერ ქმნილი... მეფეთა სამკვდროდ მე შობიძეს და თქუენ... მოგაკენე... სრულიად უსჯულოთაგან ამოწყვედილი და აოკრებული არს: არა თუ სულიერი კაცი იზოგობდეს, ყოვლადვე შენებულეობა არ იზოგობს... ამად აღაბი ვერა გავაჩინე რა და თუ ენებოს ღმერთსა და აღშენდეს... კ'ზო თეოდორე, ვითარი გუხუდებოდეს აგეთი აღაბი გაგჰინე... დაიწერა ქკსა :რკა: კელითა... კლიმი კაკლაჩასძისათა“. და ზედავე: ჭეშმატის სატურგებითა ცოლისა სიძულვილი შემოვიდა ჩემსა ბუნებასა და დავაგდე და სხუა ცოლი შევირთე და კარბს ორნი გლეხნი მოგაკენენ და კანონი თქუენ და მტებთამან მიიგდეთ და მას უკანით ასი კარბუენი, ორნი გლეხნი დამისხენით და აბულახტარისძეთა მამული ქუეში მთხოვეთ და... მომიკენებია... ბოლოს წაწერა: „ქ. მე ყოველთა კაცთა უკოდილეესსა მოღარეთა უხუცესსა თაყას შემომიწირავს და მომიკენებია ჩუენისა სულისათსა“.

1433 წ. — ამ წლის ახლო ხანებში (1431—1435) უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის მე-XVII საუკ. ნუსხაში (№ :სმთ:) ჩართული საეკლესიო, რომელსაც თავი აკლავს, მაგრამ სწინა შეფის ალექსანდრეს მიერ არას მიცემულად სათაურით: „მცხეთის პირდაპირ ჯ'ის სიგელი“.

... და თქუენისა მპყრობელისა და ჩ'ნისა სულისა მეოხისა, ჩუენისა მოძღუორის კ'ზისა თ ე ო დ ო რ ე ს თ ვ ს ასე და ამა პირსა ზედა, რომე ჩემისა ეკუტრისა მწირველსა მიხუდებოდეს ჯ'ურიდღმა ყოველთა წელიწადთა ასრ კოკა ღვწო და თორმეტი კაბიწი იფქლი და ოთხი კაბიწი ქერი და ოცი ღლიტრა ბამბა კელმოკსნით მოუღვერად მომიკენებია და შემომიწირავს (მცხეთისა და კ'ზის თეს'თეს)... ჯ'ი (ჯუარი) მისითა შესავლითა და ოროტითა (sic) და კუტალას გლეხითა... და სხუა არა ეთხოვებოდეს რა... თვნიერ მალისა კიდე ამას აქათ... (ქ. ი. ამას შემდეგ) მოვეც ფოსუი მისითა შესავლითა...
თავი ანუ შედეგად

1433 წ. — შიომღვიმის სიგელი № 8, ტყავზე მხედრულად ნაწერი, რომელშიც დასახლებულია თავა ზედასიძე, მოხსენებული ზემო 1433 წ. და აგრეთვე ორასის წლის წინეთ სეპარტელოს ახსრება (1433—200=1233 წ.), რაიცა მართლა უდრის სვარსმელთა და მონგოლთაგან სეპარტელოს ახსრების დროს. ამისგანო ჩვენ არ უნდა ვდებოდეთ, რომ ამ სიგელის წაწერას დავებთ 1433 წლის ახლო ხანებს.

... ურიცხეთა სასწათოთა თქვენთა ესრეთ განამატა, რომელ თქნგან შეყუარებულისა და მოწაფებულისა ევაგრეს ძუალნი დღეინდელად დღემდღე ლუსკუმათა მისთაგან საღმრთოთა ძალთა-მიერ მოძრავ იქნებოიან... აწ... მე ზევდგინიძე თაყა... მოლტოლოვილ ვიქმენ... მონასტერსა თქვენსა... ჭ რლ პირველ ჩუენნი მამანი დასაფლავებულ იქნეს, მათთანა დასაფლავებად... ვერ მკადრე ვიქმენ და ცალკე ახალი ეკუდერი ავაგე... და შემოგწირე... მკვდრი სოფელი ჩნგან აშენებული კოდის წყარო, ორასსა წელიწადსა კაცი არ სახლებულიყო და ჩუენნი მერიქიფე-მეჯინიბენი და შინაურნი კაცი დავასახლეთ და ჩნითა საფსითა ავაშენეთ... აბეთი... ავაშენეთ... და... დავასახლეთ... და შევიტანეთ ხატისუბანი, სხუილოს ბიშოპილი (და სს.)... ჩნითა საფსითა მიწები ვიყიდეთ ჭ მას ზედან დავასახლეთ... აღაპი... (ღ) ორი კანდელი დაუესებელად... და ოთხი აღაპი... ჩემთს და მეუღლისა ჩუენისა მიმქანისთს.

1434 წ. — სინოდ. კანტ. სიგელი № 332 (და ნუსხა № 4), ქალღმრთე მხედრულად დაწერილი, გუგარის თავა აკლავა და აქა-იქ შუამდგომლობა. სიგელი საეურთაღებოთა განსკუთრებით იმ მსრით, რომ კინდ ჩაუკვირდება, ძვირფასს ცნობებს ილევას შესახებ ფშათა დამოკიდებულებისა მეტროპოლიტანის (ეკლესიასაგან) და არქივის ემთადმი „მემამულეობით“ მიცემულს მიწა-წყალს „სარჩომად“ მიცემულისაგან; იმასაც გუგარელისმებნებს, რომ ყუიბაა დამოკიდებული იყო მსოლოდ მიწის მფლობელობისაგან, როგორც ამას სხვაც მრავალი საბუთები ამოწმებს:

„-----თა მეფისა ვახტანგის, დიმიტრის, გის და ზაალისგან [5] ებით: ლთისათა - - [ქართ]ველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შარვანშა, შანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა თუით [პეროპით] მტკიცედ მპყრობელისა. მოვიდა წინაშე ჩუენსა (ე. ი. ალექსანდრე მეფის) დიდისა... (მცხეთის ტაძრის)... კუი თეოდორე და გუეაჯა, რათა მცხეთის საყდრისა მკუიდრი ციხე არმაზი და მონასტერი მათთსვე მოგუეესენა; და ექვნით მოკითხული და დასაბამითგან არმაზის ციხე მცხეთისა (ყოფილიყო); და ჟამთა ვითარებისაგან მოშლოდა და ჯაუნარს ჰქონდა და ჩუენ წაუღეთ ჯაუნარს და მცხეთასვე მოვაკენეთ არმაზი ციხე და მონასტერი სასახლოთა, გლეხებითა, ყანითა, ვენაკითა... თქუენ, კუი თეოდორე, დღეს ჯაუნარის შვილი ყმად დაიჭირეთ და მისთუის სარჩომად ეს არმაზის ციხე და მონასტერი უბოძეთ. აწ თუ ჯანუა-შვილი თქუენ გვახლოს... ესე ციხე და მონასტერი მით ჰქონდეს სარჩომად და მას აქათ მემამულეობით არა საქმე უც და ვერ ოდეს ისარჩლონ... დაიწე-

რა ქკს :რკბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კა: კელითა... კლიმი კა-კლახანძისათა (ხეკუღად ამტკიცებს ალექსანდრე).

შეადრე ზემო 1433 წ. ქვეშე, ბვ. 240. არ გიცი რად იხსენიებს გუჯარი თავში „მეფეთა მეფის ვახტანგის“, როდესაც იგი მეფე არ იყო 1434 წელს; და თვით ინდიკტიონი 21 იყო მე-21 წელი ალექსანდრეს მეფობისა 1434 წელს (იხ. 1413 წ.). აღბათ სიგლის თავში იქნებოდა: „...ალექსანდრესგან მეფეთა მეფისა... და ძეთაგან მეფისა: გახტანგის, დიმიტრის, გიორგის და ზაადისგან“.

1434 წ.—სიგელი მცხეთისა № 341 (ნუსხა № :სქე:), ქაღალდზე მხედრულად ნაწერი; თავი აკლავ:

--- [ქართლი]სა კზსა თეოდორეს. ხერკისკევეს ზედა ძნელასშვილი. ასათ მისილა მამულით, სასახლითა, ყანითა, ვენაკითა, წყლითა, წისქულითა... შემოგუიწირავს თქუნ დიდისა (მცხეთის და) კზის თეოდორესთუის... ჩუნ ყოველთა ცოდვილთა უცოდვილესა (მეფისა) აღექსანდრეს... შეიწირე მცირე ესე შესაწირავი... დაიწერა ქკს :რკბ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა :კა: კელითა მესტურიისა და კარისა მწიგნობრისა კლიმი კაკლახანძისათა“ (ხეკუღად ამტკიცებს ალექსანდრე).

1435 წ.—სიგელი № 333 (ნუსხა № :სკ:) მცხეთისა, კარგს ქაღალდზე ხე-ჯოჯონურად დაწერილი, მაგრამ დაზიანებული. სიგელში მოთხრობილია ამავე დღისა ცნობის აღების მეფისაგან, რაიც იყო 1431 წელს (იხ. ზემო, გვ. 236). სიტყვები, ხეკუღებრივ, გაყოფილია ორ-ორ წერტილით:

„--- [სახელითა] ლთისათა [ლორეს ციხე] -- [მი]ტაცებული ავარენათაგან ჩუნ --- და მისი შესავალინი ერთობილნი ჩუნ ვიშოენით და დავიკირენით და როგორცა ვის ქართველთა დარბაზის ერთა ზემოთა და ანუ ქუმოთა --- ჰქონებოდა, ანუ ნიშანი ვისმელა დარჩომოდა და ანუ [ჩამო]მავლობით ჰაპათა და მამათაგან არა თუ მავსოვრობი მათი მომავალთაგან სმენით სმენოდა და იაჯეს მათი მა-ჯე-ძეთ --- და ვიეთთამე არა ჰქონებოდა, არცა ჰქონდა. როგორცა ვინ გუელირსებოდა, ეგრეთ განუყავით და უბოძეთ და ჩუნისა სულისა მოძღუარმან და მეობმან კზმან თეოდორე ამუქი სოფელი და მისნი შესავალინი. იაჯეს --- რომე ამა ღორისა ცნობისა შოჯანსა შოჯან და მისთა --- [შეს]ავალთა შოჯანსა შიგან დიდადა და უსაზომოდ მოიკირვეს პირველად ვედრებითა ლთისათა და კულად ლაშქართა მიმცნებითა ესრეთ, ვითარმედ „ამა უსჯულოთა ა[გარის] ნათესავთა ანდრონიკესშვილი ალასტანელი გვი (გიორგი) მოუკლავს და მრავალნი ქრისტიანენი წამებითა აღუსრულებიან და დაუტყუებიან და ტახტი მეფეთა განურყვნია ღსაპატ(ი)ონი (sic) და ცამდის მალაღნი საყდარნი შეურაცხ უქმნიან, სახლსალოცველი ქუბა ავაზაკთა უქმნია და უნეთა მათთათვის საყოფად განუჩენია. აწ ბრძოლით ძლიერად და დაღათუ ვინმე ომსა შიგან აღსარულით (sic) მიიღოთ, ქრისტესთუის წამებულთა გუ-

ერდის მი(ო)თუაღვით, და დაღათუ ვინმე დაკოდითა ანუ დაშავებითა ღა რა. თაჲცა ტკივილით იტანჯებით, ყოველსავე ქრისტე მისად ნებისყოფევლად მიუღალავს (მაუთუაღვას)“. და შეწვენითა ღთისათა და ლოცვითა მათითა იქმნა და ვიშოვეთ არა თუ ამუქი სოფელი, და მისნი შესავალნი ეთხოვნეს, არ დაწყალობებნა და მისიკა მოკსენება გუმართებად (გუმარტუბად). აწ მოგუიკსენებია და მოგუიციმია... (მცხეთას) და კ“ს თეოდორეს ამუქი სოფელი ეკლესიითა, სასახლითა, გლეხებითა, ყანითა... არა ეთხოვებოდეს რა, არა უღლუფა, არ გუთნის თავი, არ ყანისა სამუშაო, არ ვენაკისა სამუშაო, არ სამეჯინიბო, არ სახორსარლო... დაიწერა... ქკსა :რკვ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კა: კელითა... კლიმი კაკლანასისათა.

სვეულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე.

1435 წ.—სიგელი მცხეთისა, ქალაქზე მხედრულად ნაწერი № 34 (ნუსხა № :რჩე:). თავი აქვია. სიგელიდამ სჩასს, რომ კ“ზი დავით, ძე მეფისა ალექსანდრესი, მომკვდარა და მამას აღაპები გაუყენია მისის სუფის მოსისსენებად. რადგან კ“ზი თეოდორე დავითის მოადგილე, სჩანს 1431 წელიდამ, ამისგანო უნდა ეიფიქროთ, რომ დავით მომკვდარა 1430—1435 წლებ შუა.

--- თქუენ (მცხეთას) და... ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე... შემოგწირე ქალაქს მექუბზე ჯანდაილა და ქურციკა და კუალადუე ჩნისა შვილისა საფლავთა შევსწირენ ლუკია და ბურჩხთა მათითა მამულითა... კუალად მომიკსენებია ქალაქსავე ტაღმით თუესა შიგან ლიტრა-ნახევარი ზეთი. ესე წლითი წლად... ენთებოდეს... კ“ზისა დავითისოჯს (sic).—დაიწერა ინდიკ. მეფობისა ჩნისასა :კვ: (გ?) ქკს :რკვ: კელითა... კლიმი კაკლანასისათა.

1435 წ.—ქკს :რკვ: შარუბ მოვიდა; მეფემან ალექსანდრე ძე თვისი [დიმიტრი] წარუვლინა ძლუნითა; შეწყალბებული გამოუშვა (გახუშტის ქრონიკა მახუშვილძის კარანტით, რომელშიც გამოკლებულია სიტყვა „დამბირი“).

1437 წ.—ქკს :რკვ: ალექსანდრე მეფე ყარაბაღს მოვიდა (გახუშ. ქრ).

1437 წ.—მცხეთას ხუცურთა ნუსხა მე-XVII საუკ. № :ტ:

„ქ. სახელითა ღთისათა მეფეთ-მეფის ალექსანდრესაგან (სამოთვლილთა მთელი ოჯახობა მისი)... მოვიდეს წინაშე ჩუენსა დიდათ ერთგულნი... დღე-ღამე მეცდე-მომქირენი ურდული და მათი შვილი სუმბატ... და რაჲცა შენ ურდულსა სიყრმით მოაქამოდის მოვიგია... და წყალობად გაქუს... ძაგნაკორანთა დაფრასძისეული და ბაღდადური და ქალაქსა რასაც მქონებელი ხარ (უკელა ეს მას და მისსავე ოჯახობას დაუმტკიცა)... ქკს :რკვ: ინდიკტ მეფობისა ჩუენისასა ოც-და-ექუსსა“... (იხ. ამაზე ზემო გვ. 223-4; 235 და ქვემო 1438, 1439; 1440 და 1460 წ. ქვეშე).

1438 წ. — სინოფ. კანტ. სიგელი № 64 და ნუსხა № 507 — სკკ:

ქ. სახელითა ღმრისათა ჩუენ პატრონმან მეფემან ალექსანდრე ესე უკუნი-სამდე ჟამთა გასაზავებელი წიგნი და ნიშანი გაკდრეთ და მოგაცხენეთ თქუენ... დედაქალაქსა მცხეთისა საყდარსა და... ქართლისა პატრიარქსა კ^ახსა შიოს მას ჟამსა, ოდეს ჟამთა ვითარებისა და შლილობისაგან მცხეთისა და გარესჯისა უღაბნოსა მამულთა მათნი მემზღურენი შემოეცილნეს და რაცა არაგუსა აქათ მცხეთისა მამულნი იყუნეს, მეფემობით რომელთამე მიიტაცნეს, ვჭენით მოკითხული და რა გუარცა გუმართებდა, ძველნი გუჯარნი და სიგელნი მოვახუმენეთ და ვითა არავის მართებდა, აგრე ჩამოვხსენით და არავის-რა საქმე დავადებინეთ არა დიდთა და არა მცირეთა, რაგუარცა არავინ ღირს ყოფილა: ჭკუჭკუჭკუჭსა ფარფარსი ზეცენლისძისა პროკოპისთჳს ნატყუარი სიგელი დაეწერი-ნა ვანთისა, ვარცისა ზე დუმას-უბნისა და რაგუარცა ტყუილი იყო, აგრე გავატყუდეთ და ფიცითა გარდაწყდა და უღაბნოსავე დარჩა. ამას გარედ რაცა გარესჯისა უღაბნოსა მამულნი არიან და გუჯრები ძეს მთას იქითისა და მთას აქითისა, რაგუარათაცა ამას წინად ჩუენთა გუარათაგან კელშეუვალნი ყოფილან, მით წესითა დაგმტყიცეთ და მოგაცხენეთ... ამას გარეთ ერწოს ორი სოფელი ნოდოკრა და გორანა მათითა მზღურითა ერთობით ყუელანი, რაგუარცა ძუელთა გუჯართა შიგა სწურია, ბიწმენი მისითა მზღურითა, ხატის-წომენა, ძანაკორნათა, რაცა მცხეთისა არის, ჯუარი, ჯაქვ, ფოსუი, კუტალას ორნი, კუამლნი კაცი. ამას გარეთ ნიწობლისძისეულისა მამულისა და ოქროპირის შვილისა მამული გარდაუწყვეტელი დარჩა და სააჯოს კარი არა დაგეჰიროს; და ვისაცა მცხეთისა და გარესჯისა მამულთანა საქმე ედვას, იგი სამართლითა გარდაწყდეს“... სელ-ნართუი „ლეონ“ (?) და შემდეგ: „ქკს :რკვ:“.

რადგან 1439 წელს კ^ახად სჩანს დავით II, ამისგამო ეს ქ^ახი, შემდეგ მიწერილი, საეჭოდ მაგჩანია (იხ. 1439 წ. ქვეშე). კ^ახი შიო ჩვენს საბუთებში პარკულად სჩანს 1440 წ.—რად მოუწერია ალექსანდრე-მეფეს „ლეონად“ ჩვენ არ ვიცით: ანუ ალექსანდრე-მეფის გუჯარი მერე გახთა მეფე-ლეონს მოუწერა (1513—1574) და ანუ ალექსანდრე არის გახთა მეფე უცნობა, ლეონ I-ად წოდებული, ბერად შემდგარი, რომელიც, შ. იოსელიანის მოწმობით, დამარსულია დავით-გარეჯაში. გახთა მეფე გიორგი, მეფე-მონაზონის ალექსანდრეს ძე, გამეფებულ 1433 წელს იხ. გუჯარში 1446 წლის ქვეშე. ამ უკანასკნელს აზნას ასაბუთებს ისიც, რომ ამ გუჯარში ალექსანდრე არ იწოდება „მეფეთა მეფედ“ და არც მისი ოჯახობა არის ჩამოთვლილი (ამ კითხვას შეეხებთ ჩვენ 1446 წლის ქვეშე).

1438 წ. — სიგელი № 438, მცხეთისა № :სკ: ქალაღზე მხედრულად:

ქ. . . . მეფეთ მეფისა... ალექსანდრესგან... და თანა-მეცხედრისა ჩუენ-სა თამარისგან და ძეთა ჩუენთა ვახტანგ, დ^ეტე და გიორგისგან... (აქ სრული წოდებულობა მეფისა) მოვიდეს წ^ე ჩუენსა ჩუენნი დიდათ ერთგულნი... ურდოელი და მათი შვილი სუმბატ... რასაცა სად მქონებელი ხართ კაცთა და მამულსა..., როგორც დღეს მოუშლელად... გქონებია, ეგრეთვე თქუენსა შვილ-

სა სუმბატს... ჰქონდეს (აგულისხმება სხასო მამული)... მერმე სულისა საქმე მოიკლე (მოაკუნე?) და ჩოკანი ჩაიკუნ და თქუენი შვილი შემოგუვედრე... სამკვდროდ ჰქონდეს შვილსა თქუენსა სუმბატს. და მისთა შვილთა (მამულეზი ძაგნაგორას, ბაღდადური და ქაღაქს მასუნს აშენებული სხასლე, ქელბაქნი და კანავი; იხ: 1437 წ. ქვეშე)... დაიწერა... ქკსა :რკვ: ინდიკტიონსა მეფ. ჩუენისასა :კვ: კელითა... კლიმი კავლანისძისათა“ (სკეულად ამტკიცებს შეფე-ალექსანდრე. იხ. გადე: 1439; 1440; 1460 წ. ქვეშე).

1439 წ. — კარგს ქაღაღზე მხედრულად დაწერილა სიკელი მცხეთისა № 36 (ნუსხა № :რა:). თავი სიგლისა, მეფის წოდებულობა და მისა გვაროვნობა აღწერილას წარჩინებულის სკეულებით.

... ჩუენ... მეფემან აღექსანდრე ზე თანამეცხედრემა... (თამარ ძენი: ვახტანგ, დე, გი) ესე სანიშნოდ მოკსენებული მტკიცე სიგელი მოგვასენეთ. თქუენ ცათა მობაძეხსა კათოლიკე-საყდარსა მცხეთას, და თქუენსა საქეთ მპყრობელსა მღრღელთა მთავართა მთავარსა ქკუსა დავითს (sic) ზე ცთა მცხეთის შვილთა... მოგვასენეთ ატენის წინაუბანს ლომიშვილნი მისითა მამულითა... შეუვალად და თარხნად თვნიერ მალისა და ლაშქრობისაგან მეტი არა ეთხოვოდეს ჩუენგან... ქკხო დავით! ჩუენთვს წირვასა და... ეკლესიის სამსახურსა ნუ დააკლებთ... იმა სახლისა ობოლთა უსამართლო ნურა დაემართების.. დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კვ: ქკსა :რკვ: კელითა ქაღაგისძის ავგაროზისათა (ნუსხაშა „კიგრისათა“).

1439 (უნდა: 909 წ.) — ქკს :რკვ: აქა კოსტანტინე მეფე გარდაიკვალა (წა ნიკოლოზის ქრონ. — სკენ უკუე დაჯასაბუეთ, რომ აქ აკულისხმება ახასითა შეფე კოსტანტინე: იხ. ჩუმი „ქრონიკა“ წ. I, 908 წ. ქვეშე და გ.).

1439 წ. — სამეპის ტაძრის რსულთა მატინკეში, ტუავზე ხეგურად ლამაზის სეღით ნაწერში, ჩართულია შემდეგი ფიცი და განჩინება მთიულთა, მიცემული მეფის ალექსანდრესადმი 1439 წ. 20 თებერვალს, მიკელების შესახებ. განჩინებადამ ცხადდება, თუ რა მტკიცედ სტყვრია მეფეს მთიულეთი, რომელნიც სკეის ბერების მმართველობის ქვეშ უოფილან. თითქმას უკვლას ამ სიგელში მოსხენებული გეოგრაფიული სახელები სოფლებისა აქამდი შენასულა დაზრალის სეობაში, თუმცა სოგი მათგანი ახლა ოსებს უკარავთ.

სამწესნაროდ წარწერა აქა-აქ სრულიად გადასულია, სსსკენი საშნებინ აქა-აქლას ტუეა ძღვიეს, სსკვას გადასულას; ჩუენ მანინ ებეჯდაეთ ამ სასკენ ნაშნებით, რომელსა ნინ დაწინილან.

„ღზა წასა სამეპისა ერთარსებესა და ერთლეთაებესა შევიყარენით კვირ კეობით კობით და გუტლეთამდი მზეველები მოგეკით თქნ გერგეტელთა საყდრი [შვილებს] გუტლ[ეთით ანი] და ხარსილაჲ ცდოჲთ გიშელი და ბარხან-

დელი: სტეფანწმინდით ხეთაგა - - - ბი (აქ გადასუღაა ოჯის სიტუკის ადგაილი) დ'პლა აღისძე: ნავროზი არჯიმა გიშელი გოგთითაა პაპრ-შვილი ტ ღარღარის ძე და არსლანისშვილი*. ქობით (ე. ო. ქუბით) შამბათასძე ივანე სოლემანის ძე აჩაი: ფანშტი: ელგუჯაასძე დ-ს-ბაუ- - - თით (აქ 1¹/₂ სტრაქონი გადასუღაა) შვილი გოგია - - - (აქ ნახუარ სტრაქონი გადასუღაა) თუთია ნადირაული აფგაა გოცნით (გაჟრწკელად) ეკალაურ - - [ბა]რბნით გონგლიშვილი ხუზაგ ონიაშვილი გონგლია სიძით: სასნა - - და ბაადინიშვილი და ცოვაშირი (გაჟრწკელად) ტბარშტით ჯაუნარიშვილი და ხაასილაა (გაჟრწკელად) ქედყრით ბათ-ნია (გაჟრწკელად) გოთის ციხით (გარასცისაი?) ბალიმანისშვილი ივანე და ხარიგაუთისა ერაა და წამალისშვილი პაპნაა ფხელშვილი - - სუბელი - - იჯის-შვილი დარჩია დანიაშვილი და ბ - - და მნაველთაა ცა მათ მოიკიდეს კურთა[რიშვილი] ჩიტურა და ბაჩხისძე და აბაური და სემუაოსძე ყანობით ყალარდოაშვილი და დარაასძე თრუსოველთაა ცა კურთელყანობელთა მოიკიდეს მნით ბადაასძე: და აღოათ ცისკარაშვილი: —საღმრთოათა: საერო და ბალაასშვილი და ანდრია კურაას ძალთაათ: ლუღუშაური: შალვა: ახალციხით დათყური: შალვა: და ქარქაშგ ართხმოათ: შალიკაასშვილი და ქიშვარ: ყანანაზით აბარუმშ: და ლაშქარაული: მთრეხით: ვარსილისძე: და სერაასშვილი: — ჴმისნი მოწამენი არიან სტეფანწმინდით ანდირაშვილი და და იგილი ფანშტით შაბარ: კევით ყარაბულაშვილი დარჩია. ტბარშტით (ტბარშტათი?) ბეკოაშვილი: იოვანე: კურთისით ცოციკასძე და სნოათ: ბარსაგისშვილი:

ესე მშველები ამათ საყდრის შვილობისათჳს მივეცით რომე მეფესა შეეწყალენს და ებრძანა ჩნთან და რომელნიცა (გასწორებუღაა „კინცა“) მძეველი გაუტყთეს რისხავსცა წაა სამება. ერთარსებაა კრულმცა არის სული მისი და ნესტორის და ორიგინეს თანამცა დაისაჯების სული მისა:

ინცა მაგრად და მართლად: დაუდგეს სული მისი ღირსთა და მართალთა თამცა იწრბს აწ.

შაიწერა ქრონიკონსა ას ოცდა შუდსა ფებერვალსა ოცსა*.

საჭაოზად ვრაცხთ ჩაჟურთოთ აქა იმაჳე სულთა მატანადამ (გვ. 11—12) ძველთა შეყეთა მოსახსენებელი:

„მატიანე მოსახსენებელი სულითაჲ“.

„კინაათგან ინება ლწ“... (აქ ვრცლად ღვთის-მეტყველური მსჯელობა).

რომელმან პირველ ყოველთა მეფეთა იცნა ქეშმარიტი ღმერთი ქე მეფე და დაღვა საფუძველი ქრისტიანობისა და განანათლა ქყნა საქართველოაჲსა ქადაგებითა წისა ნინო მოციქულისაათა... სული დიდისა [ვთივ] გვრგვონოსისა მეფეთ-მეფისა მირიანისი კურთხეულ იყავნ უკუნისამდე! —სული დედოფალთ-დედოფლისა ნანაასა კწლ იყვენ უკე. —სული ყოველთა მეფეთა უწარჩინებულისისა, დიდისა ვახტანგ გორგასლისა კწლ იყვენ უკე. —სული

ძისა მათისა ღაჩი მფვისა კხლ იყვენ უკე.—სული ბაგრატი, დავით და აღარ-
ნანესი კხლ იყვენ უკე.—სული დიდისა დავით აღმაშენებელისა კხლ იყვენ
უკე“.

მერე განსჯებულჲ სელით, ხუცურადჲ: „სული ბაგრატისი (†1395 წ.)
კხლ იყვენ უკე.—და მეუღლისა მათისა კხლ იყვენ უკე.—და მეთა მათთა
გგისი და კოსტანტინესი კხლ იყვენ უკე“ (უგანსიწელი ფრასა ახალი საბუთია
ამისა, რომ ბაგრატს არ ჰყავსდა შვილი დაჲით, რომლის მეფობა შეტანილია
ქცხსაში (გვ. 472—3), ცხადია, შეცდომით, როგორც, სწოტადოდ, შეცდომებით
და მერმინდელს დროში არის შედგენილი ყველა მეფობა გიორგი VII-ითგან ბო-
ლომდის (გვ. 376).

ზედჲე იმაჲე სელით მოსახსენებელი: „ქ. სულსა შოთასსა და გლდამისასა
ურღნ“...

1440 წ.—მცხეთის ნუსხაში № :რღი:, მე-XVII სჲეჲ. ხუცურად გადაწერილ-
ში, შეტანილია შედეგი ფრად საუურადღებო სიგელი, რომელსაც თაჲი ჰქვამდა,
მაგრამ შესაძისი გუჲრისა ამით არ ბნელდება. ქცხსის და Chron. Géorgien-ის
შემდგენელთ ამ გუჲრადამ ამოვლიათ თჲსი ცნობები, რომგან სიტყვა-სიტყვათ, ზო-
გან შემოკლებით ანუ სიტყვა-დართვით, როგორც ყველასა შეუღლია ამაში ადვილად
დარწმუნდეს შედარებადამ (ქცხ. 473—4 და Chronique Géorgienne, გვ. 1—2).

აქ საუურადღებოდ მაგკანია აღვნიშნათ ის, რომ მეჲე იტყვის: 22-ის (ხლო
ნუსხით—24) წლისა გავმეფდით (1413 და 1420 წ. ჰქვამ) და მამსადაჲე იგი
დაბადებულა 1389 ანუ 1391 წელს. მაგრამ, როგორც საბუთებადამ სხანს, მას 1413
წელს უგეჲ ჰქვამდა ორი შვილი (კასტანგ და დემეტრე). გარდა ამისა იმაჲე საბუ-
თებადამ სხანს, რომ მისი შვილი დაჲით კათალიკოზი ყოფილა 1426 და 1428 წ.
(ის. ამ წლ. ჰქვამ), რაიცა დიდად ეწინააღმდეგება პირველს ცნობას: რადგან რუის-
ურბნისის კრების და მსოფლიო კრებათა დადგენილობით ეპისკოპოსად არ აკურთ-
სებდენ უადრეს 30 წლისა, ამისგამო დაჲითი 1426 წელს უნდა ყოფილიყო არა
უმცირეს 30 წლისა, ე. ი. დაჲით უნდა დაბადებულყო 1396, როდესაც მას მი-
სი იქნებოდა 5—7 წლისა! რაიცა ყოვლად შეუწმენარებელია. ამისგამო ფრასა: „გი-
წეჲ შენება მცხეთისა 22 წლისამან“ იმას უნდა აღნიშნავდეს, რომ მას განეფებანდი
დაუწეია მცხეთის შენება, ანუ უკეთ რომ ვთქვათ, გაუერთებება მისის ბუბისგან
(რუსისგან) დაწეებული საჲეჲ.

„სათათრო საურის ამოკუტისა“.

-- [დასაბამითგან :კიხ:] ზქკსა :რა: მეფედ დავჯედ [იყო მაშინ ყოველი
საქართველო უსჯულოსა თემურისგან (აოკრებულ) ზქართლი უნუგეშინისცემოდ
განსრული დავჯუდა, ესრეთ რომელ უსჯულო [იგი შემოვიდა] საქართველოს
ქკსა :პს: და ვიღერ ჩნად მეფობისა დაჲირვადმედ ესრეთ გ---სლ (გარდა-
სულყოჲ?). ტფილისით ციხითა მეფე ბაგრატი და ანნა დღეი (ადლოფალი) გამო.

ასხნეს, დაატყულებს და მრავალი სული მოესრა, და თავად დედაქალაქი მცხეთა და რაოდენნი საქართველოსა საყდარნი და ეკლესიანი და ციხენი იყუნეს, ყოველნი დაექცივნეს (sic), საფუძველითურთ დაექცინეს და სრლ საქართველო ტყუპ ექმნეს და ჩუქნის მეფობისა დაქირვადმდე მუდამი ტყუპნვა და რბევა იყო საქართველოსა; და მოაკრდა და იავარ იქმნა და ყოველადე ძალი და ნუგეშინისცემა არსით ჰქონდა; ზე შენ-მიერთა შეწვევითა ზე წინამძღუარებითა ჯუარისა პატიოსნისათა ვიწყე ბრძოლად უსჯულოთა და განვასხენ მზღუართაგან ჩუქნთა და ქრისტიანენი ფრიადსა მშვიდობასა და მყუდროებასა მიეცნეს. და ვითარ ჩუქნგან სათანადო იყო, ეგრეთ ვინებე და ვიგულს-მოდგინე ყოველთავე საქართულოსა ციხეთა და საყდართა აღშენებად. მას ჟა (ჟამსა) შემოსავალი ჩუქნისა სახლისა არსით რა იყო და ამაღ საქართველოს კუამოსა ზედა ორმოცა თეთრი მალად განვაჩინე და ას-ოც-და-რვად ქკნადმდე (ე. ო. 1440 წ.) რაოდენნი საქართველოსა ციხენი, საყდარნი და მონასტერნი არიან, ყოველნავე სრლ ახლად აღვაშენენ და შევაამყუპნ, და აწ ჩუქნსავე ჟამსა შიგან ამოგკვეთია. ესრეთ დღესითგან წაღმა რამანცა ჩრთა მომავალთაგანმან მეფეთა და ანუ დედოფალთა და ანუ სხუისა გუარის კაცმან ადამის ნათესავემან საქართველოს მალი ითხოოს, მოკრიფოს და წაიღოს, აწიენ ღმერთო, უღბინებელი რისხუა შენი და ჩუქნთა ცოდვათა და ბრალთათჳს იგი განკითხულ ქმენ მას მეორედ მოსლევასა წინაშე თქუქნსა!... და კუალად გვედრები და გვედრებ თქუქნ ძეთა ჩუქნთა ვახტანგს, გიორგის და დიმიტრის და შემდგომთა მეფეთა და დედოფალთა, რომელ ჩნი აღთქმული სრულ ყოთ და დღესითგან წაღმა მალის ღება არაიენ ინებოთ.—და კუალადე ამას გვედრებით, რომელ საყდარნი ვითარ ახლად აღგკვენებთან და რაოდენნი ქყანანი და შესავალნი შეგკვირვან და მოგკესენებთან, იგინი უნაკლულოდ ჰქონდენ და რაოდენი ზეთი და ცვილი გაგკჳენია და ჩნისასა (sic) სულისათჳს მწირველი ანუ სამამულლოთა და ანუ სხუითა სახარჯოთა გაგკჳენია და ჩუქნად მწირველად დაგკყენებია, მათ მათი გაჩენილი ნუვისგან მოაკლდების და ჩუქნ ნურას ჟამისა გამოკვლილებისა და შემოსრულობისათჳს ნუ მოგუქნ-შლდების და ყოველთავე სრულ ქმენით, რათა ღმერთმან თქუქნი ვედრება და გაგებულიცა სრულ ყოს. დაიწერა სიგელი ესე ქკსა :რკპ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა :კს: კელითა ფრიად საწყალობელისა და ყოველთა ადამის ნაშეთა უცოდვილესისა მესტუმრისა და კარისა მწიგნობრისა ჩნისა კლიმი კაკლახანისათა.—ვინცა შემდგომად ჩუქნსა მეფენი ზე პატრონნი იყუნეს, მათჳს მალი არაიენ აიღოს; ზე თუ ულუხი მოვიდეს ზე თათართაგან ძალი დაემართოს, რაიცა ციხეთა და საყდართა დაუქცევებობისა და თემთა და ქყნათა ამოუწყუპდლობისა და ჟთა და ქყნთა დაუტყუპეველობისათჳს—მათჳს,—სხუად მოსავარებლად მალი არაიენ აიღოს --- (ჰქ აკლავ.) ბოლოს: „მე (მეფეს) გიორგის დამიმტკიცებია“.—ქ. კლსნ (კირაქულიან!) ამა მეფეთა ბრძანებასა ჩუქნ ქეს დღისა მიერ ქკზი შიო კანონითა ვამტკიცებთ: ამისნი

შემცვალბებელნი იყვნენ კრულ, წყეულ და შეჩუნებულ, და დამამტკიცებელნი ღნ აკურთხნეს და წინ დედაქალაქმან მცხეთამან“.

ქ. ამა მეფეთა ბრძანებასა ჩნ ქეს ღთისა მიერ ამა ალავერდელი აზრაჰამ კანონითა ვამტკიცებ... (წიგნა-გრაფუკა).

ქ. მე მანგლელი იე (იოჰანე) კანონითა ვამტკიცებ. ამისნი გამთავებელნი ღნ აკურთხნეს“.

1440 წ. — ქეს კს: მოკულა შარუხ; დაჯდა ჯანშა ყაენად (ვასუშტ. ქრ.).

1441 წ. — ანდერძი მეფის ალექსანდრე I : მცხეთის სიგელი № 14 და № 189 (ნუსხა № :თ:); ქალაღზე მსკდრულად ნაწერი. მეფე სწებს:

„ვიგულისმოდგინე მოლტოლვად თქუენდა და... მცხეთას... ცალკე ახალი ეკუტერი ავაშენე (ჩრდილოთ გერძო) და საუკუნოდ საყოფილად განვიმზადე და შემოვწირე ქუეყანა სხორი... ვირშის სახლი მცხეთასა შევწირე, მისაქციელი... (და სხ.) და ჩუენთა საფლავთა ზედან ოთხნი მეეკუდრენი მწირველნი გავაჩინენ: ელიოზის ძე დიმიტრი, ჯვარის მტკრთველი მახარებელი, ზაქარია და ელიოზ (ბეგარი კეგდრის შეწირულთაგან აიღებოდაქს საჩხოდ მკეკვდრეთა)... ოთხი კანდელი წლითი-წლად დაუვსებელი... ყოველს წელიწადს :იბ: ლიტრა სანთელი მიეცემოდესო ეკედერს ასანთებლად. (შემოსავალი შეწირულ მამულთაგან მიეცემოდესო მეეკვდრეთა, რომელნიც ყოველს საუფლო დღესასწაულს ღ შაბათ-კვირიაკეს დიდის მარხვისას უნდა მიწირვიდნო)... დაიწერა ქეს :რკთ: ინდიკტ. მეფ. ჩუენისასა :კთ: კელითა კლიმი კაკლასძისითა: „... გრძელე წიგნა-გრაფუკა, ვინც შემიტკავოს; მეფე სისოაკს გზს შიას და შემიტკავოს და კვისკობოზთა, თქვენც ასე დაამტკიცეთო და ეს ანდერძი აზ შემიტკავოთო. სხვათა შორის მოხსენებულა: „ყოველნი მართლ აღმსარებელნი ვიწდევეთ (სკეტა-ცხოველადმ?) მირონსა წარმოუცალიერებელსა და ჩუენ ცოლვილთა მკურნალ და ემზალსტრო გუექმნა და მის მიერ ყოველნი ნათელ-ღებულნი ვსასოებთ განათლებასა სულისასა“.

1441 წ. — მცხეთის სიგელი № 28 (ნუსხა № :ა:), ქალაღზე მსკდრულად ნაწერი:

„ქ... ჩუენ... შენითა (სკეტა-ცხოველის) ძალ-მწეობითა ორისავე ტახტისა მკურთხებელმან მეფეთა მეფემან ალექსანდრე... (შემოგწირე მცხეთას) ესრეთი აშენებული კუნელი, რომე კაცი არა ვსახლა და თათართა ქუეყანიდამან კაცები მოვასხი და კარი, ფური და პური ჩუენ მივეცით, ესრეთ ყოვლისა ადამის ნათესავისა კაცისაგან მოუდევარი კუნელი მოგვკსენებია... (და) მისი გამოსავალი ბეგარი... სრულიად... კზი შიო - - - იგინი - - - და წლითი წლად სამსა აღაპსა გარდაივდიდენ (ჩემთჯს) კარ-გაღებულსა... დღე-ღამე ორსა დაუვსებელსა კანდელსა ანთებდენ (მცხეთას)... ერთი ზუარი აშენდა და მისი

ნახევარი თქუენთჳს მომიკსენებია და შემომიწირავს და ნახევარი ჩუენისა ეკუ-
დრისა და საფლავთათუის შემიწირავს... დაიწერა ქკს :რკთ: ინდიკ. მეფობი-
სა ჩუენისასა :კთ: კელითა... კლიმი კაკლახანძისათა... შეუვალად მოგაკსენე-
ბია... ვითა სხუანიცა მცხეთის მამულნი შეუვალნი არიან*...

ბოლოს სკუულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე.

1441 წ. — მცხეთის სიგელი, ტუაჳზე მხედრულად ნაწერი, № 189 და სხვა
№ 28 ნუსხს № :საჳ: და :რგა: *ქ. ჩუენ მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და თანა-
[მეტხედრემან] ჩუენმან დედოფალთ-დედოფალმან თამარ... (და მეთა) ჩუენთა
ვახტანგ, დიმიტრი და გგი ესე წიგნი გიბოძეთ [თქუენ] მაკუქას ძეთა ივანეს,
ფრიდონს და თათარასა... მოსაქციელი ეკუდერსა შეესწირეთ და მწირველნი
მეგუკუდრენი გავიჩინეთ (sic) და თქუენ მაკუქას ძეთა აქათი მოსაქცელს რაცა
გლახთა და ანუ ზურისაგან გამოვა, მათჳს სალაპვედ და კანდლისა სანთებ-
ლად გაუჩინე და თქუენ თქუენითა მამულითა ასე და ამა წესითა შეგწირენ,
რომე მცხეთის შვილად დაგხსენ და როგორც სხუანი მცხეთის შვილნი არიან
ამა წესითა მცხეთის შვილად იყვენით, ქკსისა მსახურებით და ამას წინათკა
თარხანნი და ყოვლისა სათხოვისისა და გამოსაღებისაგან შეუვალნი ყოფილ-
ხართ და აწკა თარხანნი და შეუვალნი იყვენით თჳნიერ ამისსა, რომე ყო-
ველსა წელიწადსა ერთსა ცალსა ჰურსა და ერთსა ცალსა ლუინოსა და ოთხსა
ზურგიელსა მცხეთას მიიღებდით და მით ოთხთა ჩუენთა მეგუკუდრეთა აწირვებ-
დით და მეგუკუდრეთა და გლახაკთა ჰურსა აკმევდით. მას აქათ ვერცა მეგუკუდ-
რეთა და ვერამან დაბადებულმან კაცმან თქუენს გუერდის საქმე ვერავინ და-
იგდოს. მოსაქციელისა მოურავი შენა ივანე ხარ და ვითა მოურავისა წესი
არის, ვერეთ ეკუდერსა და მეგუკუდრეთა ამსახურენ... ქკს :რკთ: ინდიკტიონ-
სა მეფობისა ჩრისასა :კთ: კელითა... კლიმი კაკლახან ძისათა... სისხლი და
საუბატო მცხეთის შვილობისა წესითა გაგიჩნდეს... თარხანნი იყვენით.

სკუულად ამტკიცებს მეფე ალექსანდრე. და ქვემო მხედრულადჳე: ქ. ამა მეფისა
ბრძანებით ჩუნ - - - - ქკსი შიო კანონით ვამტკიცებ*.

*ქ. ამა მეფეთა და კწთა განჩენილსა მე მათი ჯჳარის მტკრთველი მა-
ხარებელი მოწამე ვარ*.

*ქ. ამა მეფეთა და კწთ განჩენილის ჩუენ გობირახ[ის]ძენი - - -

1441 წ. — თფილისის სინოდ. კანტ. სიგელი № 107, მხედრულად ნაწერი,
თაჳი აჳღია. ფრწილუბში ჩასმულუბი ჩუენგან ღამატუბუღია.

*[ქ. ჩუენ მინდობილმა ცვა]-ფარეთა თქუენთა, თქუენითა შეწვენითა
და ძალმწობითა დავითიან-ბაგრატიონიან, აფხაზთა, ქართველთა, რანთა და
კახთა. შარავანმა და შაჳანშა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა თჳთ-მპყრობელმან
ლეთიქ გვირგვინოსანმან მეფეთა-მეფემან ალექსანდრე ვიგულვე და ვიგულს-
მოღვინე და მენება, რათამცა თქუენნი სოფელნი ყოვლისა სათხოვისისაგან

გამეთავისუფლნეს. მოვიდა და გუეპაჯა თქუენისა საყდრისა მპყრობელი, ჩუენი მოძღუარი თბილელ-მანგლელი იოვანე და პირველ ძუელთაგან ვაშუებულობისა და თარხნობის სიგელნი მოგუართვნა და აწ ჩუენ ახლად განვახლეთ და დავამტკიცეთ, რომელ რანიცა თქუენნი საყდრისა შესავალნი სოფელნი, გლეხნი და მამულნი არიან, გავეთარხნებინან და გავეთავისუფლებინან ყოვლისა სათხოვრისა და გამოსაღებისაგან; სრულიად არ ეთხოვბოდეს არ ულუფა, არ გუთნის-თავი, არ სამეჯინიზო და არ სახოლსარლო, არ სამუშაო, არ ზროხა-საკლავი, არ გოჭი-ქათამი და არ საყველიერო და არა სათხოვარი, არ დიდი და არ მცირე არასთანა არა; და ჩუენი მოსამსახურე ვერასა სათხოვრისა და გამოსაღებისათჳს, რანიცა თქუენნი შემოსავალნი მამულნი არიან, ვერასა სათხოვრისა და გამოსაღებისათჳს ვერ მივიდნენ; სადაც რა სათბილელო არის, არასთანა სათხოვარი არ ეთხოვბოდეს, ესრეთ რომელ ჩუენისა სულისა საოხმან, ჩუენმან მოძღუარმან თბილელ-მანგლელმან იოვანე ორი დღე აღაპი გავვიჩინა, ერთი დღე მთავარანგელოზობა, და ერთი დღე საბაობა, ამას ყოველთა წელიწადთა წარსამართებელად მეფობისა ჩუენისათჳს და შესანდობელად სულისა ჩუენისათჳს წლითი-წლად აღაპსა გარდაიკდიდეს თქუენისა საყდრისა მპყრობელი თბილელ-მანგლელი იოვანე და შემდგომად მისსა ვინცა თქუენისა საყდრისა მპყრობელ იქმნას და თბილელი იყოს, იგი ნუ დამაკლებს; და ვინცა დამაკლოს, თქუენ გაკითხულ ქმენ ჩუენთა ცოდვათა და ბრალთათჳს წინაშე ძისა თქუენისა და ღთისა ჩუენისა. და კულად ვინცა ესე თქუენნი შემოსავალნი, სოფელნი, გლეხნი ჭ მამულნი, პირველ გათარხნებულნი და აწ ჩუენგან დამტკიცებითა გათარხნებულნი, მოშალოს და რაცა და რასთანაცა ანუ დიდი და ანუ მცირე სთხოოს... მისი ყოველი გავებულისა სასულიერო და საკორციელო კეთილი მოუშალებ და ჩემთა ცოდვათა და ბრალთათჳს მუპასუხე და გარდამედელი იგი ქმენ დღესა მას ზარის საკედელსა განკითხვისასა. დაიწერა სიგელი ესე ქორონიკონსა :კრთ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :კთ: კელითა, მესტუმრისა და კარის მწიგნობრისა ჩუენისა კლიმი კაკლახანძისათა (ეს სიგელი თფილისის სიონისსა).

1442 წ. — ანდერძი მეფის ალექსანდრე I, მიტეშული ქვათხუკისადმი, ქაღალდზე მხედრულად ნაწერა, № 46:

„... (ფრად გრძელს წინასიტყუაობის შემდეგ) უკეთუ ვინმე კელჳყოს და იკადროს ჩუენ მიერ მრავლითა ჭირითა და რუდუნებითა აღშენებულისა ამის დიდებულისა საყდართასა (ტამრისა?) გამოკუებად ანუ სოფელთა, ანუ ავარაკთა, ვენაკთა, ოქროსა, ანუ ვეცხლისა, ანუ რვალისა, გინა რკინასა, ანუ საღთოთა სამსახურებელთა, ესე იგი არს: ანუ წმიდათა [ხა]ტთა, გინა საღთოთა წიგნთა, ანუ სამღვდელთა სამოსელთა ერ[თ]ჯერ შუწირულთა წისა ამის მონასტრისა გინა მეფეთა, გინა დედოფალთა, ჩუენთა ნათესავთა, გინა სხუათა ნათესავთა... დიდთა, გინა მცირეთაგან... კრულმცა არს (ფრად გრძე-

ლი წყევა-გრულვა შემღვდობა ზედა და გურთხეკა ეკლესიის ერთგულთა)... ღარწვინა
ქკს :**ტ**ხ: "...

ზოლოს სვეულად ამტკიცებენ: „მეფე ალექსანდრე“, „ღვდლოფალი თამარ“,
„ეხტამ“ (ეხტანგ), „ღმიტრი“, „ღაფთ“, (დავით იმ დროს მკვდარა იყო: ის.
1435 წ. და აქ სელს უნდა აწერდეს სსკა დავით, გახთა მეფე?), „გიორგი“, „რა-
მაზ“.

შემდეგ: „ქ. კანონითა ვამტკიცებ მალაქია კზი“ (სვეულად გამოსახულია
მაკურთხეველი სელი) „ქ. მე კზი ქართლისა კკზ (ნიკოლოზ?) კანონითა ვამ-
ტკიცებ“. „ქ. მკზი ქართლისა ანტონი კანონითა ვამტკიცებ“

ქ. „მკზი ღომენტი“... (სვეულად, ფრად ხელაგუნდად გამოყვანილია მა-
კურთხეველი სელი ვკარ-მშობელი).

როგორც ქვემო დაგამტკიცებთ, ეს მღვდელმთავარნი უკვლანი ცხადრობდენ
XVI საუკუნეში: მაღაქა ის. 1552 წლის ქვეშე; და ამისგამო ცხად ჰსდება, რომ
მათი წარწერალობა არის შემდეგის დროისა: 1550—1580 წლებ შუა.

1442 წ.—ქკს :**რ**ლ: გადღაინება მეფე ალექსანდრე; დაჯდა მე მასი ეხს-
ტანგ მეფედ (ეხსტტ. ქრ.).—რუსისა საუდრის შესაყალ-კარზე ასომთავრული წარწერა:
„ჰ ზე აღიდენ ღნ მეფეთ-მეფობა ღიდისა ალექსანდრესი, რომლისამიერ კუა-
ლად აღეშენა საყდარი ესე. აღიდენ ღნ და სული (მასი?) მი(ე)თვალე“
(ბრასისგან ოდნე განსხვავებულად აღმოკითხული ესეე წარწერა ის. Rap. VI,
42).—ამავე საუდრის სამხრეთის კედელზე შეღლის ტაძრის ქვა არის ჩატანებული წარ-
წერით: „გალატობთა ზედა მღვდისა შალვის შნ ღნ“ (შეადარე Rap. IV, 7).

სამთავისის დიდს საწინამძღვრო ვკარზე ასომთავრული წარწერა: „ჩნ ამის-
ჯამო სკობტრის მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან პატრონმა ალექსანდრე მოვაკე-
დინე წინამძღუარი ესე ცხოვრებისა ჩემისა პატროსანი ჯუარი სამთავისა წარ-
სამართებელად მეფობისა ჩემისა, ძეთა ჩემთა საღვდგრძელოდ ლ ცოდვათა ჩემ-
თა შესანღობელად“ (ჩემი უბის წიგ. III, 39).

1442 წ.— ამ წელს უნდა იყოს მიტეული ელის. ზაჯლის ასულის თუმანოვის
ქალღვდებში ჩვენგან ჰოვანილი გუჯარა, რომელშიც ქკს :**რ**ლ: (1482 წ.) მოხსენე-
ბულია კზი შიო. მაგრამ რადგან შიო სჩანს 1440—1446 წ., ხოლო შემდეგს
დროებში-კი ვრც ერთს სიკელში არ არის აღნიშნული, და ვობელიძე ამიანს, რო-
მელიც უსათუოდ უნდა იყოს „გობელისძე რამინ“ ამირაჰობა, ჩვენს გუჯარე-
ში სჩანს 1451 წ. (ის. ჩვენა „ქრონიკები“ II, 1451 წლის ქვეშე), ამის-გა-
მა ჩვენ გვგონია, რომ ამ გუჯარის ქგნი უნდა იყოს :**რ**ლ: (ძველი გამოსახულა-
ბა ასოთა „რ“ და „ლ“ ერთმანეთს მოჭკაკს).

„ესე... ანდერძის წიგნი მოგეც მე ელილაშვილმა მისრი შენ ქარმაულს
ქარმაულსა მღრღელს იეს... კითხვითა და ბრძანებითა ქართლის კზისა შიო-
სითა ლ ყოველთა მცხეთის შვილთა... მას ეამსა, ოდეს საქმე უნათესაოდ შეიქნა,

ჩუენი სახლი და მამული ერთი ზე გაუყოფელი იყო; ერთისა ქალის მეტი ჩუენი ნათესავი აღარა დარჩა და იგი შენ მოგეციტ და ჩუენად შვილად და მე-მამულედ შემოგოვიყვენთ და დაგიწერეთ ჩუენი მკვდრი და მოუღდევარი მამულის მცხეთას, რაც ჩუენსა სახლსა ჰქონებია, მისითა საეკლოთი ზე სამცხეთიშვილოთი კარსანს, ჯუარს, ფოსუს, ოროტას, კუტალას ზე ძაგუნაკორთა, რაცა საყდრი-საგან ჩუენ გუქონებია, ხატისწობენა... რაგუარაც მეფეთა და კზთაგან სამ-კვდროდ გუქონებია... ამისნი მოწამენი... არიან: მცხეთისა ამილახორი გობე-ლიძე ამირან, ჯრის მტვირთველი გიორგი, მოლარეთ-უხუცესი ვირშელი და სულთა-მამა კვირილეს შვილი დიმიტრი, ელიოზისძე მამაგული, ცოცხასძე მე-სტუმრე კახა (?), მთავარასძე ამირინდო... დაიწერა ქკს :რო: (:რლ:?), კელი-თა მალაღამის მცხეთის ქადაგის მახარებელისათა და მოწამეცა არს*.

1442 წ. — სიონის სიკეღში № 107 მოხსენებულა თფაღელ-მანგლელი გრბ-გოლ.

1442 წ. — სინოდ.-კანტ. გუჯარსი მცხეთისა № 338, ქაღაღდზე მსედრულად ნაწერი. გუჯარს თავი და ბოლო აკლია; მაგრამ ჩვენ ვიპოვეთ მისი ძველი ნუსხა, მე-XVII საუკუნისა, ხუცრი, № 14, სადაც მთელი გუჯარსი არის, ამ უკანასკნელით აღვადგინეთ ძველი სიკეღი და ნუსხით აღდგენილი ტექსტი დიდს ფარხაილებში ჩავსხით. ამ გუჯარსთ შეწირულ ბაჟზე იხ. ზემო გვ. 239; 241.

[ჩუენ მეფეთა-მეფისა აღექანდრესგან და თანა-მეცხედრისა ჩუენისა... თამარისგან და ძეთა ჩუენთა მეფის ვახტანგის, დიმიტრის, გიორგის და ზა-ლისგან, ნებითა ღმრთისათა აფხაზთა, ქარველთა, რანთა, კახთა და სომეხთაჲ მეფისა, შარვანშა და შანშა ზე ყრისა აღმოსაუღეთისა თვით-ფლობით მტკიცედ მქონებელისა. — მოვიდა წე ჩუენსა... კზნი შიო და გუეაჯა სახასოდ მამული-სა დაქირვად. ეგრეთ არ უშურვეთ მათი მკვდრი და ყოვლისა ადამის ნათე-სავისა კაცისაგან უცილობელი ციხე არმაზისა მისითა ეკლესიითა, გლეხებითა, ყანითა... და მისი ძუელითგან გაჩენილი ბაჟი ორი თანგა დიდსა საპაღნესა ზედან ...გქონდეს (მცხეთას და ქეზს შიოს).. ციხე-ეკლესია მისითა გლეხები-თა... და მისი ძუელად გაჩენილი ორი თანგა საპაღნესა ზედან... ტვრთსა ზე-და ორს თანგას აიღებდით ...დაიწერა. . ქკსა :რლ: [ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ნდ: (უნდა: რდ) კელითა... კლიმი კაკლანასისათა.]

1442 წ. — ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი ქათავსევის მონას-ტრისადმი მიცემული „ანდერძი მეფის აღექანდრესი“ № 47:

„ქ... (შემდეგ ფრად გრძელის დეთის-მეტეველურ წინასიტყვაობისა) წნო მამანო ამას გვედრები, რომელ რაოდენნიცა აღაპნი განგვეწესებია, რათა უკ-ლებლად აღესრულებოდეს და წდათა ლოცვათა შინა თქუენთა მარადის კსე-ნებულ ვიქნებოდეთ ესრე სახედ, ვითარმედ ჟღვრთის მსახურისა და ღვთიე

გვრგვინისა მეფისა პატრონისა ალექსანდრესი საუკუნოდ იყავნ კსენება და კურთხევა მათი და მრავალმცა არიან წელნი ცხოვრებისა მისისანი ამინ ქ... ლნ დაიცვას სიმტკიცე მეფობისა მათისა ან ქ“. ხოლო გევედრები ყოველთა, რომელთა მიიღოთ შემდგომად ჩემსა სიკბტრა მეფობისა, გინა პატივი დედოფლობისა ჩუენთა ნათესავთა, გინა სხუათა ნათესავთა, ანუ პატრონობა, გინა მთავრობა და მპყრობელობა, რათა მცირე ესე ნაღუაწი და შემოწირული ჩუენი არავინ კელყოთ შლად და ქცევად... ქუთათავევის ღთის-მშობლის მონასტრისა შეწირულსა სოფელთა და აგარაკთა ზე-ქუე შლად... ქ და თქუენცა, წნო მეუფენო, ყოველისა საქარაველომასა კათალიკოზნო, ზღვითი დაცულნო მიტროპოლიტნო, და ეპისკოპოსნო, კეთილად მსახურნო წინამძღუარნო და ყოველნო სათონო კრებულნო, თანა-მდგომ და ზღუდე ექმნენით ჩუენ მიერ შეწირულსა ამას, რამეთუ თქუენდა ჯერ არს, რა ყოველთა საყდართათჳს იღუწიდეთ და ყოველთა მონასტერთა და ეკლესიათა თანა-მზრუნველ ექმნეთ, არავის უტოთ საღმრთოდ შეწირულთა კულად სოფლიოდ და საერისკაცოდ შეცვალებად... ამხილებდეთ... და ნუ თუალღებით მდიდართა სიმდიდრისათჳს, ნუცა მთავართა შიშისათჳს... ქ.—ხოლო კარისა ჩუენისა ვაზირთა და აზნაურთა კარით ჩუენით წარვღენილთა მოკვლეთა, მწიგნობართა და მოსაქმეთა ...სიგელი ესე დაამტკიცეთ...

1443 წ.—ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის სიგელი № 144 (ნუსხა №.ჲ: ტაჲ: და :პჲ:), ქაღალდზე, მსედრული:

„ქ.. ესე მტკიცე... სიგელი... იმოგაკსენე თქუენ... მცხეთის საყდარსა... ზ ქკხსა პატრიარქსა შიოს მე ათაბაგ ამირსპასალარისა ივანეს შვილმან ყუარყუარე. შემოგწირე და მოგაკსენე ქორდეს გლეხი (ნუსხაში „გლეხები“) სამხარაძე მისითა მამულითა, რისაც დღეს მქონებელი არს... არაოდეს მოგეშალოს... და იწერა.. ქკს :კლა: (?) დეკემბერსა დამდევსა, კელითა ოსნასძისა იოვანესითა. ვინცა მოგიშალოს ღნ ჰკითხოს“.

მეგრე მეტად ცუდის სულით, მხედრულად: „მტკიცე არს სიგელი ესე“ (ეს უფარეუარეს სული უნდა იყოს). ეს სიგელი უნდა იყოს ზემო აღნიშნული 1363 წ. (ტჲ. 188).

ამ სიგლის ქკნი :კლა: გაურჩევლად არის დაწერილი, მაგრამ ასო „კ“, გადამხული სსკა ასოებთან, უნდა იყოს „რ“ და მამსსადამ უნდა იკითხებოდეს: „:რლა:“ ე. ი. 1443 წ., როდესაც მართლა სჩანს კში შიო და ცოცხალი იყო ივანე ათაბაგი, ხოლო უფარეუარე არ იყო ჯერ გაათაბეგებული, რაიგა სრულად ეთანხმება ჩვენს ქრონიკას (იხ. 1444 წ. ქკეშე). შესანიშნავად და უცნოდ მიგვაჩნია აქ ის, რომ ქკნით ივანე იყო მამა და არა მამა უფარეუარესი. ჩვენი სიგელი სწორებს ქკხსას და ამტკიცებს, რომ უფარეუარე არის მამა ალბულასი.

1443 წ.—თფილისის სიონის სიგელი, მსედრულად ნაწერი ქაღალდზე № 100 (ნუსხა მცხეთის № :კაჲ:):

„ქ... ესე წიგნი... გადრე.. (მცხეთას) და.. ქკეს შიოს... ჩუნ დიას-
მიძემან ვარამ და ჩემთა შვილთა ავთინდილ და დიასამ... მას ჟამსა, ოდეს ეშ-
მაკისა ცთუნებთთა... ასეთი რამე სარჯულო საქმე წამეკიდა, რომე თქვენ გა-
მიწყყერით... და საპატიოედ ყუბის (ყუბისის) ერთი გლეხი მოგაცენე მისითა
მამულითა... ქკსა :რლა: ნოემბერსა :ლ: კელითა მცხეთის ქადაგის დიმიტრი
გაგლაშვილისათა“ (ნუსხაშ: „გაგლასშვილისათა“).

ყუბისის ჭოროხის სეობაშა (იხ. ზემო, გვ. 53); და ესეც ამოწმებს, რომ
დასასაძიქნი ტაო-კლარჯეთიდან ყოფილან, სადაც მცხეთის კწის უფლება ამ დროს
მტკიცე ყოფილა.

1443 წ. — მცხეთის ნუსხაში № :სმბ: შეტანილია სიკელი, რომელსაც გადა-
წერის დროსაც, მე-XVII საუკუნეში, თავი ჰკლებია., დიდს ფრსხილებში ჩასმული
სიტყვები ჩვენ დაკურთხეთ აზრთა მიმდინარეობით (შოა—1439—1416 წ.):
„ --- [ესე წიგნი მოგაცენეთ თქუნ ქკსსა შიოს ჩუნ დოდორქისა წინა-
მძღუარმან და ერთობ] კრებულთა მას ჟამსა, ოდეს თქუნ წინაშე მოვედით
და თოლეჯისა შემოწირვას შემოგებულწენით; დიდი ხანი და ჟამი გამოსულ-
იყო, რომე აღარა ჰქონებოდა და თქუნ გულს-მოდგინედ შემოსწირეთ ქუ-
ცყანა თოლეჯი; და ჩუნ დოდორქისა მოძღუარი, წინამძღუარი (და კრებულ-
ნი) კარგადებულსა აღაპსა გარდაგიკდიდეთ... და თქუნ კწისა შიოსთჳს-ლო-
ცყასა ვყოფდეთა.. მე გარესჯის მოძღუარი დავით ამისი გამთავებელი ვარ“...
სქანს, რომ ქამული თოლეჯი დოდოს მონასტრისა ყოფილა, მაგრამ მცხეთას
დიდს ხანს სკკრია და დაუკეთებია; სოლო კწს შიოს ამ სიკლით ისე დოდოს-
თჳს დაუბრუნებია.

1444. ქკს :რლბ: კოსტანტიპოლი დაიქირეს თურქთა (ეკ. მეფ. ხელ-
ნაწ. № 85)

— აქა კოსტანტიპოლი დაიქირეს ურუმთა და სულ საბერძნეთი (ჟამნი
№ 3).

— აქა კოსტანტიპოლი დაიქირეს თათართა (ძილისპირი იკორთისა № 6).

— აქა კოსტანტიპოლი დაიქირეს ურუმთა და სლ საბერძნეთი (ყანაყ-
თის გულანია)

— აქა კოსტანტიპოლი დაიქირეს ოთმანიანთა და სლ საბერძნეთი (წა
ნიკოლოზის ქრ.).

— აქა კოსტანტიპოლი დაიქირეს თათართა. ამავე ქკს ჯანშა ყაენი
ახალციხეს მოუკდა, და ივანე ათაბაგი მიიკვალა (ყაინი № 2).

— ჯანშა ყაენი ახალციხეს მოადგა; მეფემან ვახტანგ ბრძო, უკუნიქკა
ყაენი, — და მოკვდა იოანე ათაბაგი; დასვა მეფემან ძე მისი აღბულა ათაბაგად.
— კვლად მოკვდა ფანასკერტელის ქალი დედოფალი სითხათუნ, ვახტანგ-მე-
ფის ცოლი (კასუშტ. ქრ.).

— დაიპყრეს თათართა კონსტანტიპოლი (დადიანთ ქრონიკა).

— ჯანშაჲ ყაენი ახალციხეს მოუხდა. ამავე ქვს ივანე ათაბაგი მიიკვა-
ლა (Chron. Géorgiene.).

1445 წ. — ქვს :რიგ: (sic) კონსტანტიპოლი. დაიპყრეს. თათართა. ამავე.
ქვს: ანშა ყაენი. მოვიდა. ახალციხეს: — (კრება ლექსითა).

უეჭველია, აქ ქვნი უნდა იყოს არა:რიგ: არამედ: რეგ; ამისთვის რომ „ლექ-
სითა კრების“ ცნობები მტკიცედ მისდევს ქრონოლოგიურს: რიგს და ამისგანა
ძნელი დასჯერებელია, რომ ქვნი:რით:ის შედეგ დაუსხათ:რიგ: (კესთივე ცნო-
ბა ის. ზემო 1425 წ. ქვეშე).

ამ ნაირად ყველა ქრონიკები თანხმად გვიჩვენებენ კონსტანტინეპოლის აღე-
ბას: 1444 წელს (გარდა უკანასკნელის ქრონიკისა, რომელიც დასდებს 1445 წ.).
ნამდვილ ცნობებით კონსტანტინეპოლი დაიჭირა მამეკე II-მ 29 მაისს 1453
წ. ზემო ჩამოთვლილ ქრონიკებს უსათუოდ რამე საფუძველი უნდა ქრონო-
ლოგიკონსტანტინეპოლის აღებისა 1444 წელს. ჩვენის აზრით ეს საფუძველი ის
უნდა იყოს, რომ 1444 წელს ოსმალებმა ბოსფორის სრუტე დაიჭირეს და აღ-
ბათ ეს ამბავი საჭარბოელოში თვთ კონსტანტინეპოლის აღებად მიუღიათ.

1444 - 1451 წ. — ახალი და უძველესი ვარიანტი აღზუღას კანონებისა.

ჩვენ სელთა გვაქვს ა. ფეიქრიშეილისგან. ჩამოტანილი სურფური სელნაწერი (გა-
ლესილს ქაღალდზე, in. 4 გვ. 74, უფლო, ბოლო არა აქვს. წარწერათაგან სწასს,
რომ იგი გადაწერილია „იკელითა ფდ ცოდვილისა იესესითა ქვს ტნს“ (ე. ი.
1670 წ.) ძველის დედნისაგან, რომელსაც სიმკვლით აქა-იქ სიტყვები ჰკლებია,
რისგანა გადაწერს იმულებით ამისთანა სიტყვების სხვა ვარიანტებდამ ჩასაწერად
ცარიელი ადგილი დაუტოვა სტრიქონებსშია.

სელნაწერი შეიცავს საერთხაკთა: „წიგნი სამართლისა კაცთა შეცოდებისა უო-
ლისაკე:“ ანუ აღბუღას კანონებს (გვ. 1—39); 2) „ესე სამართალი არს, რომე-
ლი მოაგოთ (?) უბრძანა ღწ წიგნსა შინა გამოსლუათასა და ესე სამართლები არს.
რომელი წინამ დაუდგამ: მათ:“ (ე. ი. ებრუდთა კანონნი). 3) „რიცხეთა შინა
უბრძანებს ღთი მოსიეს კაცისა მკელელისათ:“ (ჯს) (გვ. 59—72).

ამ საერთხაკებში ჩვენ ძვირფასი განმად მიგვაჩინა აღბუღას კანონები, რადგან
ჩვენ არსად შეგვხვედრია ამ კანონების ძველი ვარიანტი, გარდა იმ ვარიანტებისა,
რომელნიც ჩართულია კასტანგ-მეფის კანონთა კრების სელნაწერებში (მე-XVIII—
XIX საუკ.); ხოლო ჩვენ სელნაწერი დაწერილია დიდად ადრე კასტანგ-მეფისა და
როგორც სწინს ძველის დედნდამ. გარდა ამისა ჩვენს ვარიანტში აღბუღას კანო-
ნები გამოთქმულია უფრო მოკლედ და აქა-იქ საყურადღებო განსხვავებით, კინემ
კასტანგისაში, რამცა დიდად საყურადღებოა ჩვენის აურიდიულ წეს-წეობილებათა
მკვლევართათვს. უკანასკნელ, ჩვენ ვარიანტი შესანიშნავია ამითაც, რომ მას

აქვს სათაური ანუ წინასიტყვაობა, რომელიც აკლავ კასტანგისაში და რომელშიც დასახელებულნი არიან ისტორიაში უნდაზნი პირნი: ბიძის ძენი ალუღასნი: ბაშია და საფარის მოძღვარი ზაფნოტე.

მოგვეყვას აქ ეს წინასიტყვაობა ჩვენის ვარიანტით:

„სახელითა ლთისაჲთა. დაუსაბამოსა მამისა ძისა და წრისა სულისათა. მე-
ოხებითა ყრდ წრისა ლთისმშობლისათა. და ყოველთა წმიდათა ზეცისა და
ქყინისათა. მე ათაბეგ ამილხანასალარმან. (sic) ძლბულა მოვასენეთ პატროსან-
სა - - (აქ ორიად სიტყვისითჲს ცარიელი ადგილია დატოკებული) მაწყურსრელსა. ლ
ბიძაძეთა ჩემთა ბაშისა (შახასა?) და მისსა ძმისა საფარის მოძღულარსა ზაფნო-
ნეტეს. ხუთსავე თემსა სამცხისასა. ტაოველთა შავშთა და კლარჯთა და მათ
შინა მყოფთა ებისკოპოსთა და მეუღაბნოვეთა მოწესეთა მოწმობითა მინდო-
ბილნი ლთისანი. და ყრდ წრისა ლთისმშობლისანი:.

დავ(ა)ღვეთ წინაშე პატროსნის (დღანში იქნებოდა: „პატრონის“) პაპის
ჩემისა ბექას განაჩენი იგი აღსრულობითა და უკლებად დავსწერეთ და რაჲცა
ჟამთა სიავითა. სხუანი უწესონი საქმენი შემოსრულ იყუნეს. მათი სამართა-
ლი ზედა დაურთეთ. ასე რომე რაჲცა. სისხლისა. გერშისა დასხმისა. ლალა-
ტისა. და რაჲსა გინდა. თეთრისა საურავისა საქმე იყოს. პატრონის (sic) პაპის
ჩემისაგან განაჩენი ყაზანური თეთრი იყო: ამო ჟამსა შინა ყაზანაურობა არლარა
იყო: დიდისა მეფისა გიორგის ჟამისა (ყა) თეთრი გავაჩინეთ. ორიანი. ხუთი დანგი
წმინდა ვეცხლი. (ამ სიტყვების: შირ-და-შირ არშაჲყე ტუქსიტის სეღათ აწერა: „ორი-
ნი სუთი დანგი ერთი ბაშია“) და როგორცა თეთრი იყოს ანგარიშად იმა წესითა
აიღებოდეს. ამაღ არ ჩამოვამციროვით რომე ავი საქმე ნუ ვისგან გადავილდე-
ბის. აწყურისა და საფარისა ვითა ძველი გაყოფილი იყო. არცა დღეს პატონი
(sic) მოეშალა. ჩუენ განაღამცა ეგრეთვე დავამტკიცეთ:—(შუადრე ეს წინა-
სიტყვაობა ჩუბინოკისგან გამოტყმულისას: მისს ქრისტომაციაში, გვ. 208):

და ზედავე წითურად: „უწინ სისხლის საქმე გავაჩინოთ“.

1445 წ. — გამეფება ალექსანდრე-მეფის ძის გიორგის: ეს სხანს მცხეთის
გუჯრადამ № 12, რომელიც დაწერილია ჟქს :რლგ: (1448 წ. ის. კიდე 1453 წ.)
ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მესამესა, კელითა... კლიმი კაკლანძისა-
თა“. სსკა გუჯრადამ (ის. 1460 წ.) გიორგის გამეფება სხანს 1446 წ.

1445 წ. — საეკლეი მცხეთისა, ქალაქზე მსჯდრულად ნაწერი, № 292:

„ჩუენ მეფეთა-მეფის ალექსანდრეს ძემან, მეფემან დიმიტრი, ეს ნასყიდო-
ბის სიგელი გიბოძე თქუენ დარბეგიშვილს ზაქარიას... მოგყიდეთ ქალაქს მე-
ფის ზუარი... კლდეს ქვეით... ქქს :რლგ: ..ავვისტოსა :კვ:“ მიერ სეკუულად:
„...მეფესა დიმიტრის დამიმტკიცებია“.

1445 წ. — ქქს :რლგ: მიიცვალა მეფე-ვახტანგ და დაჯდა ძმა მისი გი-
ორგი მეფედ (კასუშტ. ქრ.).

რომ ეს ცნობა გახსუშტის ქრონიკისა სიძარტლეს მოგუბუღაა, ეს ცხადია ჩუენის ქრონიკიადამ (იხ. 1417 წელს ქეშე), და იკორთის ტუევის ზადიკის წარწრისაცან, სადაც კახტანგ ტოცხალი სჩანს 1446 წელს. აი ეს წარწერა ტექსტის ხელით, რომელდც დაუწერია იკორთის წინამძღუარს იაკიმ თითამანელისიქს: „და იწერა წმიდანი ესე ზატიკნი მეფობასა ვახტანგისასა ღ ბრძანებითა (ქსინს) ერისთავისა შადღავასათა ქკსა :**ԻԿԿՄ**“ (ჩემი უბის წიგ. III, გვ. 61 და 63). მოგუგვას აქა სხვა წარწერაც იმავე ზატიკისა, ტექსტის ხელით დაწერილი და მასადამე 1446 წელსაცე:

„სახელითა ლთისათა... მიქელ და გაბრიელისითა: ლომძრა მე სიყუარულმან სამსახურებელმან ტაძრისა თქუენისამან, წწო მთავარ-ანგელოზნო მიქელ და გაბრიელ, მე ყოველთა კაცთაგან უნარჩევესმან, ცოდვილმან ერისთავმან, ძემან ქვენი იფნეველისამან, შადღვა, რათამცა შევამკვეით ტაძარი თქნი იკორთად შესავედრებლად სულთა ღ კორცთა ჩნთად ღ მოვაცსენეთ და შევსწირეთ სოფელი მანვაზეთი და საცხენეთი და ერთი გლეხი ფლავს ერთითა ვენაკითა, სასახლითა და სამის დღის საენავითა და დაუწერიწენ) წწნი ესე ზატიკნი ყოველითურთ სრულნი ღ უნაკულღონი ღ ერთი დავითი, ორი თუქ: ფზრვალი ღ მარტი: რათა გვკსნას საუკუნეთა სატანჯველთაგან და ღირს გუყენეს... ამას გარეთ სამი ლატრა ცკლი ფლავს ვანთეთ (კანთაჲთ?) მოიღებოდეს ჩა ადაპსა შა: აწ ვინცა კელჰყოს შლად... ანუ მეფეთა, ანუ დედოფალთა, ანუ ჩნთა გუართა, ანუ სხუათა პატრონთა, — ჩწთამცა ბრალთა და ჩწთა ცოდვათა მზღველია წწ ლწისა... სულსა **Ի**რისთავისა (ერისთავთ-ერისთავისა) ქუენ იფნეველისსა (მამას შადღავის) შს ლწ. — სულსა მათისა მეუღლისა დედოფლის დისა გულქანისსა შწ ლწ: — (იხ. წყ. მო. გვ. 27).

იმავე ხელით: „დიდად მოიჭირვა თითამანელისძემან წწინამძღუარმან იაკიმ ამისსა წწერასა და დედისა შოგბასა შიგან. თუმცა იგი არა, ამასსა დედასა ვერვინ იშოებდა: სულსა წწინამძღუარისა იაკიმისსა შს ლწ აწ. სულსა მათთა მშობელითა შწ ლწ აწ“.

1446 წ. — ქკს :რლდ: აღბულა და ყუარყუარე შვიბნეს და ამასვე ქკსა მეფე ვახტანგ მიიკვალა (ჩხეიძის ქრ.).

1447 წ. — ქკს :რლე: აქა აღბულა და ყუარყუარე შვიბნეს. ამავე ქკსა მეფე ვახტანგ მიიკვალა (იკორთის ძიღვისძარი № 6).

— ქკს :რლე: აქა აღბულა და ყუარყუარე შვიბნეს (კანნი № 2).

— ქკს :რლე: აქა აღბულა და ყუარყუარე შვიბნენ. ყუარყუარეს გაემარჯვა (ვახუშტ. ქრ.).

— ქკს :რლე: აღბულა და ყუარყუარე შვიბნეს: ამავე ქკსა მეფე ვახტანგ მიიკვალა. იყო მეუღლ[ლე] მეფის ვახტანგისა ფანასკერტელის ქალი, და(ჲ) თაყას ფანასკერტელისა, დედოფალი სილხათუნ (Chron. Gg.),

ამ უკანასკნელის ქრონიკიდანაა ეს ცნობა შეტანილია ქ-ცისაში (გვ. 475). — ამ-
ნაირად უმეტესი ნაწილი ქრონიკებისა დასდებენ კასტანგის საეკლესიო 1447 წ. და
მხოლოდ ერთი — 1446 წ. უფრულის გუგრიდამ სწანს გიორგის გამეფება 1446 წ.
(იხ. 1460 წ. ჭეშუ), მაგრამ რადგან ივრთის ზადიკში კასტანგ ცოცხლად სწანს
1446 წ., ამისგან კასტანგი უნდა მომკვდარიყოს 1446 წლის დამდეგს ანუ 1447
წლის დამწეგს, და არ გიცი კასტანტი რა საბუთებით გვიჩვენებს 1446 წელს.
ჩვენს აზრს უფრო ამტკიცებს ჭეშუ დაბეჭდილი მეფე-გიორგის გუგარი, მაცემუ-
ლი 25 დეკ. 1447 წელს, ინდიკტიონისა ზირკელსა მისის სეფობისას. ცხადია,
რომ კასტანტი მშობრბელი გიორგი კასტანგის სიკვდილის შემდეგ გამეფებულა ქართლში
1447 წელს, რომელსაც იგი უწოდს პირველ წლად თვისის მეფობისად.

1447 წ. — ქ-ს :რლე: აქა სუსას შვილი მანგალ დიხადა - - ვრ - - დ-
სა“ (გვ. მუზ. ტყვის წიგ. № 85, მხედრული წარწერა).

1447 წ. — დეკემბერს 25-ს. — გარეცხილს ტყავზე მხედრულად ღამაჩის სე-
ლით ნაწერი სიგელი მცხეთისა № 60 (ხუსსა :№: სიგ.): სიგელი მიტეიულია გი-
ორგი-მეფისაგან ზირკელს წელს მისის მეფობისას, ქ-ს :რლე: (1447), რო-
მელიც უნდა იყოს წელი მისის გამეფებისა, რადგან სრულიად ეთანხმება ჩვენს ქრო-
ნიკებს. საყურადღებოა ისიც, რომ ამ სიგელში მეფე გიორგი უწოდს მეფე-გიორ-
გი-მე-VII-ის „პაპის ძმად“ თქვას (კითხვამ მეფე-ალექსანდრე იყო ძე დავითისა? ანუ
ალექსანდრე იყო ძე გიორგი-III-სა, დავით-მეფის ძისა, გიორგი-VII-ის ძმი-
სა?), რადგან არ ეთანხმება ზემო დაბეჭდილს ცნობებს. — ამავე სიგელიდამ სწანს,
რომ კასტანგ IV-ის შემდეგ ქართლში გამეფებულა არა დიმიტრი, არამედ გიორ-
გი IX.

„..... მინდობილმან ცვა-ფარვათა თქუენთამან და განმეორებელმან
ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისამან, ორისავე სამეფოსა... მპყრობელმან...
მეფეთ-მეფეთა გ-რ (გიორგი)... შეწვენითა და წინამძღუარობითა ძელისა ცხო-
რებისათა აგარის ნათესავნი და მტერნი და წინააღმდეგომნი ჩუენნი სამარა-
დისოდ ლტოლილ და უკუნტკეულ არიან დღენდელად დღემდემ, არამედ
აჰა ესე-რა მოწვეულ იყო საშინელება და რისხვა საშინელებით აღძრული,
მსგავსი ცოდვათა ჩუენთა და ეამსა ჰაპის ძმისა ჩუენისა მეფეთ-მეფისა
გ-ვისსა (გიორგისას) და მეფობასა და პატრონობასა შინა მისსა მოსრულიყო
უსჯულოებით აღძრული და ყოვლისა ქუეყანისა მავკრებელისა და ყოვლისა
სჯულისა მტერი აგარის მონათესავე... უსჯულო თემურ მრავლითა და აუ-
რაცხელითა უღუსითა და ამოეწყვდა საქართველო და მრავალნი სულნი ჰი-
რითა მახვილისათა მოესრნეს.. და... დედა-ქალაქი საყდარი მცხეთა
დაქცია და უსაშინელეს და უმეორეს მოწვეულ იყო დღე იგი დღესა მას,
რომელ კრეტსაბმელი ტაძრისა განიპო (ე. ი. დიდს პარასკეის?).... კუალად
მშვილობა ყო (დამწმინ) საქართველოსა ზედა და შემდგომად ამისა ღირს ყო

ღმერთმან მამა ჩუენი პატივისა მეფობისასა მოღებად და ეგულვა და ეგულს-
მოღგინა კულად აღშენებად... დედა-ქალაქისა მცხეთისა საყდრისა და... ყოვ-
ლითურთ სრულ ექმნა და რომელნიცა საყდრისა მამულნი ჟამთა შლილობი-
საგან შეცვალებოდეს... ყოველნივე შესწირინეს...

ხოლო შემდგომად მათსა ვინადგან ინება მოწყალეებამან ღმრთისამან და
ორისავე ტახტისა კელმწიფედ მპყრობელ ვიქმენით... სამართლად გუ-
მართებდა პატრონისა მამისა ჩუენისაგან განჩენილისა დამტკიცება. ეგრეთ ჯერ
ვიჩინეთ და გამოწვლით ვიძიეთ.. და ახლად გუჯართა ამით ჩუენცა დავამ-
ტკიცეთ და ვათავისუფლეთ (აქ ვრცლად და დაწერილებით აღრიცხულია და ჩა-
მოთვლილი მცხეთის მამულები, რომელთა სიას, სივრცისაგან, არ გუგუდავთ: იხ.
ეს სია ზემო გვ. 195—8). ამა თქუენ წო მღვდელთ-მთავართ-მთავარო ქკხო
და ვით!... (თქუენცა ესრე დამტკიცეთო) ...დაიწერა გუჯარი (sic) ესე ჩუენ-
ნი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ა: ქკს :რლვ: დეკემბერსა :კე: კელი-
თა ელიოზის ძისა ელიოზისათა

მერე სკუულად: „მე მეფეთ-მეფე გრი ვამტკიცებ ნებითა ღმრთისათა“

1448 წ. — ამ წელს მოხსენებულია დედოფალი გულშარ (ჭათახევის სიგელი № 6). გუშარ, დედა (?) კოსტანტინესი იხ. 1452 წ. ქვეშე, გვ. 265.

1448 წ. — ტუაზზე ხუტურად დაწერილი სიგელი მცხეთისა № 12 (ნუსხა : I:):
საყურადღებოა, რომ აქ 1448 წელი აღნიშნულია მესამე წელად გიორგის მეფობისად.

...ჩუენ... ორისავე ტახტისა ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა... მპყრო-
ბელმან მეფეთ მეფემან გრი... მოვაკსენე (მცხეთას) ბავა სრულად საჯდომი-
თა, დარბაზითა, კარის ეკლესიითა, გლეხებითა, საგლეხოთა სამსახუროთა.... და
კისაური ბაგულითა და ქართაულითა მამულითა... ერთსა აღაპსა... (დაზარობას)
გარდაიკლიდეთ. (და სხვა ეჭვისი აღაპიცა)... ...და სომეხთა უბანი წილკნისა (შე-
გვიწარაქსა)... დაიწერა ქკსა :რლვ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩრნისა მესამესა, კე-
ლითა... მესტუმრისა და კარისა ჩრნისა მწიგნობრისა კლიმი კაკლაჩისათა“.

ხოლოს სკუულად: „მეფეს გრის დამიტკიცებთა ნებითა ღმრთისათა“.

1449 წ. — „ქკს :რლვ: ჩენ მეფემან გიორგიმ; ძმამან მეფისა ვახტანგი-
სამან, გიწყალობეთ ინდიკტიონსა :ე:“ (კახუშტ. ქრ. ქვემო მოყვანილს სიგელ-
ში იმავე თარიღში აღნიშნულია მესამე წელად გიორგის მეფობისა). ცხადია, რომ
ამ გუჯარის საფუძველით, რომელიც ქკონია კახუშტის, მას დაუდგია ვახტანგ-IV
სიგელი 1445 წ.

1449 წ. დეკემბერს :კე: — ჩინებულს ტუაზზე (ეტრატზე) მხედრულად ნაწერ
სიგელი მცხეთისა № 37 (ნუსხა № :რვ:)

„ჩუენ..... (აქ სრული მეფური წოდებულობა) მეფეთ-მეფემან გიორგი ძე-

მან დიდისა და მეფეთა შორის წარჩინებულისა... სულ-კურთხეულისა... მონა-
ზონისა აღეჭანდრესმან, კელვყავ და გულს-მოღვინედ ვიწყე ძებნად, რათა
მკირედითა რაბთამე... მემსახურა ჩუენისა საპატრიარქოსა საყდრისა დედაქა-
ლაქისა მცხეთისათჳს... და მოგაკსენენ ნიბის ბოლოს გომნი სოფელი სრუ-
ლიად და უკლებად... ძუელითვანცა მცხეთისანი ყოფილიყვენ... შეპშლიყო
და აწ ჩუენ ახლად შემოგწირენით და მოგაკსენენით (მცხეთას)... ქვზო დავით!
ნუმცა დავიწყებულ ვიქნები თქუენ-მიერ მსხვერპლ-შემწირველებათა შინა
თქუენთა..... თარხნად, შეუვალად... მოგაკსენეთ... შემოგიკვეთეთ მცხეთას
კარგადებული ალაბი ერთი ლაზარობასა და მეორე სეკლემბერსა :კვ:.... და
მესამე მაისსა შვილსა. ესე სამი ალაბი ჩემთვის ჭ ჩემისა ძმისა დიმიტრისთვის შეპ
კუეთეთ. აგრეთვე კარგადებული ალაბი მაისსა რვასა... და იანვრსა შუდსა...
დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :გ: კელითა მალაქისა გაგლის-
შილისა და მცხეთისა ქადაგისა დიმიტრისითა, ქქსა :რლზ: დეკემბ. :კვ:

ერთი ალაბი სხუა შეგიკუეთეთ ჩემთვის ნოემბერსა ათსა წწის გწის ურმის
თუალსა შესლვას დღესა, ზოლოს სკეულად, გაურჩეულად: „მეფისგან გიორ-
გისა დიმიტკიცა ნებითა ღთისათა“.

1451 წ. მარტს :ჭ:—მცხეთის სიგელი მსკდრული № 54 (ნუსხა № :მთ:).

„...ესე... სიგელი სამკვდრო სამამულე... მოგაკსენეთ... მცხეთასა საყდარ-
სა და... ქვზსა პატრიარქსა დავითს ჩუენ გობელისძეთა ამირეჯიბმან რამინ და
თქუენისა (ე. ი. მცხეთას) საყდრისა ამილახორმან და ძმამან ჩემმან საჰამა: შე-
მოგწირეთ და მოგაკსენეთ კრცილოანს ერთი გლეხი ლალასძე მისითა მამუ-
ლითა... ერთი გლეხი ერგნეთს ჯოხას ძე ორითა ვენაკითა და ერთი ვენაკი
სხუა-ვე შენი და ველი, მიწად სამისა დღისა, მას ჟამსა, ოდეს ჩემსა ძმასა სა-
ჰამს ქაეთარასძისა ასული შეერთო და მეყვსობა რამე გამოჩნდა და საჰამს გა-
უწყურით და ესე ორნი გლეხნი კრცილოანს ლალასძე ერთითა ვენახითა და
მისითა მამულითა სწდ:.. და ერთი გლეხი ერგნეთს ჯოხასძე ორითა ვენაკითა
და... შემოგწირე ჩუენი ნასისხლი და... მოუღვეარი და უსარჩლოვი... ტბი-
ლისა ნახევარსა მოგაკსენებდენ და სხუა რაცა ბეგარი და გამოსალბი ჰმარ-
თებს, თქუენ პატინნი(?) მოიკლებდით; და იკმარებდით კელმოქსნითა, თარხნად
და შეუვალად ვითა ჩუენსა მკვდრსა და ნასისხლსა ჰმართებს, ვგრე მკვდრად
და სამამულოდ... არა მოგეშალოს... დაიწერა ქქსა :რლთ: მარტსა :ც: კე-
ლითა ელიოზის ძისა ელიოზისათა † † † † †.

1451 წ.—„ქქს :რლთ: მურადბეგის 50 კატარღებმან აფხაზეთი, ცხომი
და ზღვის პირნი მოაოხრნეს;—და მოკულა აღბულა ათაბაგი; დასეა გიორგი-
მეფემ ბიძა მისი ყვარვარე ათაბაგად“ (კასუშტ. ქრ.).

ჩვენ უკვე ჩემო ადვინიშნეთ, რომ უყარვარე იყო ძმა და არა ბიძა ადვლასი
(იხ.).

1451 წ. ივლისის 1. — მოგვეყვას ჟურნალს „მოამბეში“ № 1 გადმოწერილი ზ. ვ. ქუთათელაძის მაკრ და დაბეჭდილი ეტრატის სიკელი, მიხედრულად ნაწერა.

„ქ. სახელითა ღთისათა გიორგი მეფეთა მეფისაგან, იესიან, დავითიან, სოლომონიან მაგარტონიანისა, ნებიითა ღთისათა აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანშა და შარვანშა, და ყოვლისა აღმოსავლეთისა, ჩრდილოეთისა ვიდრე დასავლეთამდის ფლობით მტკიცედ თვთ კელმწიფედ მფლობელ-მპყრობელთასა, — მოვიდეს წინაშე ჩუენისა ჩუენნი დიდად ერდგულნი და თავ-დადებით ნამსახურნი და ჩუენისა ზ ტახტისა უზუდავ ყოფისთჳს დიდად ქირ-ნანახნი წულუკისძე ვირშელი და მისნი შვილნი ვალადემურ, სალუყაზან, ბეგოზ, ბეჟან ზ სიოშ; გუეაჯენს ზ მოგუაჳსენეს, რათამკა მრავალთა ერთგულობა-ნამსახურთა მათთასა შეგუეწყალდეს, სიგლითა ამით დაგუემტკიცა და მათთჳს მათისავე მკუიდრისა და ნასისხლისა და გუარეულად მათგანვე ნაქონებისა მამულისა წყალობა გუეყო, დაგუაჯერა ღნ და ვისმინეთ აჯა და მოკსენება თქუენი და მოგობძეთ თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი მამული, და ყოვლისა ადამის ტომისა მონათესაეისა კაცისგან მოუდევარ-მოუსარჩელი სოფელი იწა მისითა მიდგომითა და გასათუღავითა, მზღურითა, მითთა, ბართთა... ერთობ სრულად და უკლებად გქონდეს, ვითა თქუენისა მკუიდრსა და ნასისხლსა მართებს: აგრე გერა ადამის ტომი კაცი, ვერ თავადნი და დიდებულნი, და ვერ აზნაურნი და მათ უქუედადენი ვერას ჟამისა გამოკულალებისათჳს ვერაოდეს ვინ მოგერჩოდეს, ზ ვერც ვინ გეცილებოდეს; და თუ ვინ მოგერჩოდეს, პირნი და პასუხისა გამკემნი ჩუენ ვართ, და თუ ვინმე ამა ადგილისა და სოფლისა გაცემულობისა წიგნი და ნიშანი ვინმე მოილოს, ამა მტკიცითა სიგლითა გავუიციუდებია, და მტკიცე ესე ოდენ არის, ამაღ რომე მკუიდრი და ნასისხლი თქუენი და თქუენისა სახლისა ყოფილა და თქუენგან მეტსა სხუასა კაცსა არავის მართებს, პაპანი და მამა თქუენნი ჩუენსა დიდსა სამსახურსა და ერთგულობასა შიგან დაკოცილან, და ჩუენთა გუართათჳს მრავალი უმსახურებია, და თქუენ ობოლნი და წურვილნი *) დარჩომილხართ მას დროსა და ჟამსა შიგან. მეემეობით თუ ვისმე ესე თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი მამული სოფელი იწა გამოეურეოს და ეშოვნოს მეფეთაგან, მაშინცა დიდი ძალი ზ უსამართლო გკირვებია, არა თუ აწ თქუენსა მკუიდრსა ზ ნასისხლსა ამა მამულსა სოფელსა იწასა მოგასარჩლოთ და ძალად და უსამართლოდ ნაქონებისათჳს ვისმე სხუასა კაცსა სიგელი აელოს, ტყუევირა, ცუდი და უსამართლობა არის, და ამა ჩუენმან მტკიცემან სიგელმან გატყუოს იგი; და არავინ გუიბრძანებია მშლელი და მაქცეველი ამის ბზულისა ჩუენისა, არცა ვინ მეუბნებლე, მენებელ და მაკლებელი თუინიერ შეწყენისა ზ თანა-დგომის მეტი. გქონდეს თქუენ ჩუენთა დიდად ერთგულთა და თავდადებით ნამსახურთა წულუკისძესა ვირშელსა და თქუენთა შვილთა ვალადემურს, სალუყაზანს,

*) როგორც საგუდაისსებუღია, კსენი დახცილან თამერლასის უქმოსკვის დროს.

ბევროზს, ბეჟანს და სიოაშს, და თქუნთა მომავალთა ყოველთავე სოფელი იწა თქუენი მკუიდრი და ნასისხლი მისითა მზღვრითა... ყუელათა მისითა სამართლიანითა ბზა ნიშნად გუიბოძებია.— აწ ვინცა ნახათ ბზა და სიგელი ესე შემდგომად ჩუენსა მომავალთა მეფეთა და დედოფალთა, ერისთავო-ერისთავთა, კარისა ჩუენისა ვაზირთა, მოურავთა, კელისუფალთა, დივანთა და მოსაქმეთა, მეკ(უ)ლუხეთა, პურისა და საკლავისა მკრეველთა, ტყუისა და მპარავთ მეძებართა, ციხისთავთა ღ ციხიანთა, მეჯინებეთა, მერემეთა, ახორასლართა, ბაზიართა, მესაბანჯრეთა და ყოველთავე კარით ჩუენით წარვლენილთა, დაუმტკიცეთ, და ნუენ უშალავთ მტკიცედ ბზულსა ამას ჩუენსა. და თქუნ, წმიდანო მეუფენო ქართლისა და აფხაზეთისა კათალიკოზო, უჯუარობით დაუმტკიცეთ ბრძანებული ესე ჩუენი. — დაიწერა ბზა ღ სიგელი ესე ინდიკდიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ე: ქქნსა :რლთ: ივლისსა :ა: კელითა წირჭუალელისძისა რატისათა.

ბრძანება ესე გიორგის დაგუიმტკიცებია (ხელსაწოთ ყლად).

1452 წ. — ტუაჟუე ნუდის სკლით მსუდრუღად საწერი სიგელა ქკათასკეის მონასტრისა, № 8 (სსკა № 49), რომელშიც მოსსენებულა, რომ „თფილისი თათართა ჭქონდათ“. ამ დროს თფილისი მტრებს არ ეჭირათ და ამას-გამო აქ უნდა იგულისხმებოდეს 1400 წელს თამარლანისგან თფილისის დაჭერა. თუ თართა სიგელისა საეჭვოა, რადგან ქქს „:რმ:“ წაშლილა აქქს ასო „ქ“ და ამას-გამო გამოდის, რომ ნამდვილა თართა სიგელის უნდა იყოს „რ“ (1412 წ.), ძლიან დასლოკუბული თამარლანისგან საქართველოს მოოსრებისა.

ეტრატზე მსუდრუღი:

... მე ყლ საწყალობელმან ვიგულსმოღვინე, რომე სულისა ჩემისათუხ აქა ქუათაკვეს აღაპი გამეჩინა მას ჟამსა, როდს (sic) ქლაქი თათართა ქონდა. მორდავე (?) ესე კავთისკევი წარიტყუენეს ღ ტურისშვილის ჯალაბი დატყუევდა. მერმე მოვიდა ამისი ზენარი და აჯა ითხოვა, რომე მადლი არის, ურჯულთა კელითა ამოწყითთ, დავტყუევდით. მერმე მან ვენაკი მომყიდა, სამასი თანგა მივეც, ასე რომე მონასტერს შევეკითხენით, ვითა თუ შემიწყალეთ და აქა ქუათაკვეს აღაპს. შემკვეთეთ (?); თანგას სამასს ტურაშვილს მივსცემ და ვენაკს ჩემის სულისთუხ ხატს და თქუენ მოგაკენებთ. მე ტურის(?) შვილმან ესე თქუა: თუ მონასტერს ეპრიანების და ვენაკსა მე მიბოძენ, აღაპს მე ვიქ და თუ არა ეპრიანების, ვენაკი მონასტრისა არის... აწი შემოვწირე მე ფრიად საწყალობელმან ყიფინამან ნინიტამა იაგულმა ტურისშვილთაგან ნასყიდი ვენაკი... (საზღვრება) დეკემბერს ოცს აღაპსა ნურას დროს დავგაკლებენ მონასტერი თუ ტურასშვილი (თუ ტურაშვილმა არ შესრულოს, ვენაკი მონასტერსა დაეგვას) ... დაიწერა კელითა მორჩილადისა დავითისითა... ქქს :რმ: (აქ ასო „ქ“ განკებ წაშლილსა ჭკავს) დეკემბერსა ოც-დ- -“.

1452 წ. — „ქკს : რმ : * - შვილი შთა (შოთა?) გალ - - დაი“ (გადასული მხედრული წარწერა კვ. მუზ. კინელოსისა № 85).

1452 წ. — ქკს : რმ : მეფის ალექსანდრეს ძე დიმიტრი ცხენმა მოკლა (კახუმტ. ქრ.).

1452 წ. — ჩვენ ხელთა გვაქვს ამერეთიდან ჩმოტანილი ცუდად გადაწერილი ზირა ძველის გუჯრისა:

ქ. ნებითა ლეთისათა ჩვენ ორისავე ტახტისა და სამეფოისა ლიხტ-იმიერისა და ლიხტ-ამერისა თვთ მფლობით ხელმწიფედ მტკიცედ მპყრობელმა, ლეთივ გვრგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან გიორგი, ესე შეწყალებისა სიგელი.. გიბოძეთ თქვენ ჩუნთა დიდად ერდგულთა და ნამსახურთა მაქავარიანსა სიქღურთ-შვილს გოგიას ჭ გოგნიშა ჭ მომავალთა თქვენთა ყოველთავე მას ქამსა, ოდეს თქვენსა მკვდრსა და ნასისხლსა მამულსა ზედან - - რომემცა ახლად ჩუნცა დაგუმტკიცა. ვქენით მოკითხული და ჩუნ გუართა მეფეთაგან მკვდრად და ნასისხლად გბოძებოდა და აწ ჩუნცა შეგიწყალეთ და დაგიმტკიცეთ თქუენი მკუიღრი და ნასისხლი სოფელი ხოვრეთი და წივა და ილევი ისე მისითა სამართლიანითა ეკლესიითა, გლეხებითა, სასახლითა, ქალითა, ვენახებითა, სახნავითა მიწებითა, წყლითა და წისქვილითა და სათიბითა, ტყითა და სანადიროთა, მითა და ბრითა, საკმრითა და უკმრითა, საძებრითა და უძებრითა მზღვრითა, შესავლითა და გამოსავლითა და მისითა მიმდგომითა სამართლიანითა, ყოვლითურთ მტკიცედ ჭ უნაკლულოდ გვიბოძებია და დაგვიმტკიცებია მკუიღრად სამამულად... თქუენთვის დაგვმტკიცებია და როგორცა თქუენს მკუიღრსა და ნახისხლსა გმართებს და ან ჩუნგან ნაბოძვარსა და დამტკიცებულს, აგრე... გაგითავდეს. სიგელი ესე ნიშნად გუიბოძებია ქრისტეს აქთ : რმ : იენის : იბ : კელითა მოემმისითა.

1452 წ. — ამ წელს ახლა ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სინ. კანტ. სიგელი, რომელიაჲც ალკაერდელი გაბრიელ ძძვეკს ჩეკულებრიკს „ერთგულობის წიგნს“ ქზს დავითს (სხანს 1447—1459 წ.) და უმატებს: „და რა წესი ყოფილა ალკაერდელისაგან საწელიწდისთა, იგი არაოდეს დაგაკლოთ“ (ქზნიდთ I 1427—58, II—1439 წ.; III—1447—1459 და IV, 1482).

1452 წ. — ჩვენ ხელთა გვაქვს ამერეთიდან მოტანილი ზირა ძველის „აქმან-დაქთა“ გუჯრისა, ფრად განუქნილად გადაწერილი. როგორც შეინახრიდამ სხანს, ეს გუჯრანი ყალბია, რადგან: 1) 1452 წელს მეფედ არ იყდა ბაგრატ და მით უმეტეს მისხლება არ არის, ვითომ 1452 წელი იყოს მესამე წელი ბაგრატ II-ის მეფობისა; 2) დემეტრეს ძე კოსტატიანე მეფე არ ყოფილა; 3) თვთ სთაურში არეულია ცნობები და ზოგან უაზრო; უკანასკნელ შეინახრიდა გუჯრისა ზღაპრულია:

დავით აღმაშენებლის გელათის გალაკინდამ გადმოკარდა და მისი მოაჩენა იმდის რმეში ხანებით და სს.—ბროსსეც არჩევს ამ გუჯარს და უღაბთ მაჩინა, თუცა შემოაქვს თვის შრომებში (introd. p. XCI), როგორც იურიდიული მასალა.

ბუკდავთ ამ სიგელს ისე, როგორც ნუსხაშია, ოდნავ შემოკლებით.

„... ჩუენ... მეფემან... დემეტრეს ძემან, პატრონმან აღმაშენებელმან კოსტანტინე და დედათა-დედამან ჩვენმან.. გულაშარ ესე მტკიცე უქცეველი უცვალბელი და დრო-დაუდებელი და მიზეზ-შეუტანელი და სულისწისა(?) ჩვენ დვით გვრგვონსანმა... მეფემან ბა გრატ ნებითა დეთისათა... მპყრობელმან; კვალდ მისი სულ-კურთხეულისა შეფეთა შეფისა ბაგრატისა ღ დედოფალთა დედოფლისამან ელენე (?).—მოსდგი ჩვენსა კარსა ზედან თქვენ ჩენი ერთგული და ერთგულად მოსამსახურე, ჩენი მკვიდრი; ოდეს დარუბანდით გამოვიდა ავშანდაძის გვარი კაცი, დიდათ ნამსახური მეფისა, როდეს აღმაშენებელი გელათს აშენებდა და გალავიდალმა (გალაკინდამ) გარდავარდა, სამას-და-ხუთი აქიმი მოასხეს და ვერა უშველეს. მაშინლა სხვა ერთი აქიმი მოვიდა ყველას უკანის ბოლოსა, მან ასრე თქვა: „თუ ირმის რძეშიგან დავაწვენთო, (სსკ) არა ეშველებათ“. ქნეს მოკითხული; შედონდეს; წამოდგა კაცი; რქვა ავშანდაძისა: „უთქსო თორმეტი ფური ირემი მეწველიო, სხვა ქვეყანასა ზედან არ იშოვებო“. და მოილო ავშანდაძემან; იპრიანა ღ; დარჩა აღმაშენებელი. (ამისთვის) შეგიწყალენით ავშანდაძენი არჯევან სკანდას დაღმა და გოგს დაღმა, სადა წევისა წყალი შეერთვის ყვირილას ფისისანს და ჩხარის; მას დაღმა სატყის-მცველო წყალობად მიგვიცემა ავშანდაძის ძესათვის. მას უკანა დაგვაჯენით, რათამცა თქვენი ძველი სიგელი გავიხსლეთ, შეგიწყალეთ და გიბოძეთ ახალი სიგელი სახისხლო თქვენ და მომავალთა ყოველთავე ჩვენ მეფეთ-მეფემან ბაგრატ და თანამეცხედრემან ჩვენმან დედოფალთ დედოფალმან ელენე; შეგიწყალეთ და გიბოძეთ მტკიცე და უცვალბელი სასისხლო სიგელი. მოკითხული ექენით და ძველიცა გაჩენილი იყო ლიონ მეფისაგან (965—973). აწ ჩვენცა გავიხსლეთ, დაგმკვიდრეთ, რომე ვისცა შერისხდეს ღთი და ეშმაკისა ბირებითა სცოტეს და თქვენისა გვარისა კაცი მოკლას და შეაკვდეს, ესე ორასი ათასი ძველი თეთრი ბოტინატური თეთრი სანახშირე დაგეურვოს. სანახშიროდ და შესამყრელოდ ორ მოცვერ ათითას სრულის სისხლი დაგეურვოს. ვინცა თქვენსა გვარსა კაცსა ცოლი წაუღოს ღ გინდა მოგეტყუოს, ამა სისხლისა ნახევარი დაგეურვოს. თუ თავნი თავსა სასახლოვსა ზედან დავესხას, იგივე დაგეურვოს სისხლისა. აგრეთვე თუ ვინმე შენითა სასამოვარითა, გინდა ყანითა, გინდა ვენახითა, სადაცა თქვენი სამზღვარი მიწვედეს, რასა გინდა პირობისათვის თქვენისა სახლისა პირუტყვი, გინდა ცხენი, გინდა ხარი, გინდა რაფერი საცა პირუტყვი, სახლისა (სიხლასა?) მეოთხედი დაგეურვოს.—აგრეთვე ვინცა შენსა შენისა გვარის კაცი შეკოდოს, რაგვარათა ცველთაგან წესია დღეს განაჩენია, მით წესითა დაგეურვოს. და გქონდეს მტკიცე ესე სიგელი თქვენ ავშანდაძეთა არჯევანს, თქვენ-

თა შვილთა და მომავალთა ყოველთავე მას ჟამსა, როდეს მოგვიდევით ჩვენსა კართა ზედან და გვეაჯენით და გაგიჩინეთ სასისხლო სიგელი ორასი ათასი ცხუმური თეთრი, თორმეტი გლახი, თორმეტი თეთრი ჯორი, თორმეტი თეთრი ქორი; თორმეტი მეძებარი, თორმეტი თეთრი მიმინო, ერთი ჩექმის ყელი, ატლასის ფერფლი. მოკითხული ვქენით და ძველთაცა ასრე იყო თქვენი სისხლი და გაჩენილი და აწ ჩვენცა დაგიმკვიდრეთ.

აგრეთვე დაგიმტკიცეთ: (უკეთუ) შერისხდეს ლთი და შენისა გვარისა კაცი შეაკვდეს და მოკლას და სცთეს ეშმაკისა ბირებითა, ესე ორასი-ათასი ძველი ცხუმური თეთრი დაგეუროს უსაურაოდ და შესამყრელოდ.

აგრეთვე ვინცა თქვენს კაცს ცოლი წაუღოს და გინდა მო[უ]ტყუოს], ამას სისხლისა ნახევარი დაეუროს. აგრეთვე ვინცა თქვენსა სასახლესა ზედა დაგესხან, იგივე ნახევარი სისხლი სანახევრი(?) დაგეუროს და თუ ვინმე სასაფლაო გაგიტეხოს, ესევე ნახევარი სისხლი დაგეუროს შენისა;—სასაძოვრითა(?), გინდა ყანითა, გინდა ვენახითა, გინდა სადაცა თქვენი საზღვარი მიაწვედეს, რა გინდა რა პირობისათჳს წაიყვანოს გინდა ცხენი, გინდა ხარი, გინდა რა პირუტყვი—ესევე სისხლი დაგეუროს, მეოთხედი გაქუნდეს.

სიგელი ესე მტკიცე... მოწამენი არიან დიდებულნი ერისთავნი, ვაზირნი კარისა ჩნისა, კწნი აფხაზეთისა და საქართველოსა, აზნაურნი, უზედაესნი და უქვედაესნი, მესტუმრენი და მოლარენი, იასაულთა უზუცესნი და მესაწოლენი, მებაჯრენი, გამგებელნი, ყოველნივე მოხელენი კარისა ჩვენისანი, წარმავალნი და მომავალნი, ნუ ვინ უშლით ჩემსა ბრძანებასა. ნებითა ლსათა დიწვერა სიგელი ესე ქკს ას-ორმეოცსა (1452 წ.) და ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა მეთათსა, ხელითა მთავარ-ეპისკოპოზის დავითისითა“. ზოფოს წარწერა: „აღუქსანდრე“:—

1452 წ., აგვისტოს 21-სა.—წერა-კითხ. ხელნაწ. № 39 მთაწკანდია შემდეგი ისტორიული ცნობა, გამოწერილი ასტრახნის აჩქაბუ. გაიფხის მიერ აბბატ მანიოტის ისტორიიდან:

„აღუღეთ, დამოკიდებული სულთანსა ზედა, ჰფლოზდა კერძოთა ჩერქეზისათა არა-დიდს კეობას, რომელსაცა დაესხა აღჭურვილითა კელითა კატაბისი (?), ვგრეთსავე მკირეს მფლოზელს, რომელსაცა წარგზავნა (წარუგზავნა?) ბაიზუთ მეორემან ძალი თჳსი 21 აგვისტოს 1452 წელს (ისტორია „ტურკუჩაა აბბატის მანიოტის“).

1453 წ.—სიგელი გიორგი მეფისა, რომელს ზირი გერბიან ქ:დალღუ მთარობისგან შემოწმებული სქენ ხელთა გუაქს:

ქ. ჩვენ ლთივ გერგვოსნისა მეფეთა მეფისა გიორგი სოლომონიან-ბაგრატიონიანმან, ნებითა ლთისათა აფხაზთა, კახთა და სომეხთა მეფისა, შანშე და შარ.

ვანშე, და ყოვლისა აღმოსავლეთისა დასავლეთამდის თვით კელმწიფელ მტკიცელ მფლობელ-მპყრობელთასა, მოვიდნენ დიდად ერდგულნი, და თავ-დადებით ნამსახურნი, ჩვენისა მორჭმისა და ყოფისათვის დღე-და-ღამე მომპირნენი. ჩვენი თავადი ყმა ზევდგინ იყო ეზოს ჩუხჩარები და გორისა მოურავი ზევდგინ და ამირინდო და ავთანდილ; გვეაჯნეს ზ მოგვახსენეს, რათამა ერდგულობისა სიგლითა ამით შეგვეწყალებს და მათთვის წყალობა გვეყო. ვისმინეთ აჯა და მოხსენება მათი: ქარაობის ძენი პატრონისა მეფისა აღექსანდრესგანცა თქვენთვის (?) მკვლად საყმოდ ნაბოძავან კაცმან თქვენი თავი შემოგვაბეზლა და ცოტასაოდენ კანსა (ჩამოგართეთ?). კიდე მოკითხული ვქენით ზ ყოველსა საქმესა ზედან მარ, თალნი და უბრალონი და ჩვენა არაფერსა სამდღურავსა არას გემართლებოდით და ქარ[უმძიქ] მკვდრითა მამულითა თქვენვე გიბოძეთ, მათითა მითითა, ბართა, ველითა, ვენახითა, ტყითა, სანადიროთა, ქალითა, სათიბითა; მზღურითა სამართლიანითა ყუელათა ერთობ სრულად და უკლებად, არავინ იყოს სარჩლე (sic) თქვენი, არცა მეუნებლე, მუნებელ, დამაკლებელი თვნიერ (თანა) დგომისაგან კიდე. (კასე) ზუბა ნიშნად გიბოძებია, დაიწერა მტკიცე სიგელი ესე ინდიკტიონს მეფობისა ჩვენისასა ᄆ, ქკსა :რმა: ნოემბერს იზ, კელითა წირქუალელის ძისა მუშრ[იბის]ა რატსითა⁴. [კელ-ჩართული]:

ნამდვილთა თანა თანასწორ არს ჩნლენი ტრეტეისკის სულისა პრაპორშჩიკი სოლომონ ფურცელაძე (შეადარე ზემო გვ. 229, 142ს წ. ქვეშე).

1453 წ.—მცხეთის საეკლეი № 296 (ჩემი ნუსხის № 35) ქაღალდე მხედრულად კარგის ხელთ ნაწერ (სამსახი წერტილია ხმარებული). შინაარსი საეკლისა დიდად საყურადღებოდ ჭხატავს მაშინდელს პოლიტიკურს განცლაკეპას საათაბაგოსას: უფარუჲრე II, მოქიშე მეფის გიორგისა (1451—1466), სცდილობს ეკლესიურს განხეთქილობაგ მოახდინოს და საათაბაგო ეპისკოპოსებს თვითონ ჭნიშნავს; ამასთან ას სცდილობს საათაბაგო ეკლესიება მცხეთას მისწვიტოს და ანტიოქიის საპატრიარქოსს შეუერთოს. ეს უნდა უოთელიყოს მიზეზი კათალიკოზის დაქოთის (ჭმართუდა 1447—1459 წ.) „გაწერომისა“ უფარუჲრეზედ (ამ კათსკების ასახსნელ საბუთებს ჩვენ ჭკე მოგ დავებუჯდათ).

«ქ... (კრქელის ღვთისმეტყველურის წინასიტყვაობის შემდეგ)... სუეტისა:.. ცხოველისა:... და ყლ საშინელისა:.. ანჩისა ხატისა თავსმდებობითა, ამა ყოველთა ღვთისა წმიდათა ზეტისა და ქუეყანისათა თავსმდებობითა ზ შუამდგომელობითა ესე წიგნი და პირი გკადრეთ თქუენ ქრისტეს: ლთისა-მიერ ქსა (ჭართლისა) კსა დავითს მე აბელისძემან ანჩელ ანქიმანდრიტმან (sic) ქერობინ მის ჭამისა შედეგად, ოდეს მაწყურელი ზ სამცხისა ებისკოპოსნი თქუენგან უჯუარო და შეუნდობელნი იყუნეს საფარისა თავზედა და თქუენ დიდითა ხუიშინითა მაკურთხეთ. აწ დღეისითგან წალმა ჩემად დღედ სიკუდილადმი ვიყო თქუენი და თქუენისა საყდრისა ერდგული და მეფეთა მლოცველი და ყოველთა წირვათა და ლოცვათა შინა თქუენ მოგვიკსენებდეთ. ვინ თქუენგან უჯუა-

რო და შეუნდობილი იყვნენ ჩუენგანცა უჯუარო და შეუნდობელი იყოს. თქუენგან შეუნდობელთა ებისკოპოსთა გუერდი (sic) ეამი არა ვწიროთ სადამდის თქუენგან აქსნილობისა და შენდობისა ნიშანი არ მოგვდეს (sic) (არ მოგვიადეს); ვის სწყალობდეთ, ჩუენცა მისნი მლოცველნი ვიქმნეთ და თუ ყუარყუარე(მ) მაწყურლება (sic), ანუ სხუა რამე კელი გუაძლიოს და დაგუპატიჯოს კურთხევისა მიზეზითა, სადამდის თქუენსა საყდარსა არა დაემორჩილნენ და რაზედაც უწყურებით თქუენისა საყდრისა წესითა იგი ესრეთვე არა დაგუერვოს, როგორცა თქუენ და თქუენსა საყდარსა გმართებს მით წესითა სხუა კელი არა გამოვართუა და არცა რა ვინდომო თქუენ(ა)ლ დაუმოწმებულად და შეუნდობელად. თქუენისა საყდრისა მტერისა მტერნი ვიყუნეთ და ერთგულთა მოყუარენი და მლოცველნი ვიყუნეთ; ვითა წესად (ს)ძეს, მეძღუენნი და მოსამსახურენი. ესე ასრე გავითაოთ ღწ მამამან, ძემან და სულმან წმიდან და იმა საშინელმა ხატმა ანჩისამან! და რისაც მიზეზისათჳს ესე აღთქუმა გიტყუვოთ და არა გავითაოთ, თქუენისა კურთხევისა წილ წყევასა ქუეშე ვიყუნეთ ღწთისა და მისთა წმიდათასა... ვინცა ანუ სამწყსომან, ანუ სხუამან ვინ კაცმან შემიწყნაროს, იგიცა კაცი კრულია..., სადამდი თქუენვე არ შემიწყალოთ. —ამას გარეთ მაწყურებლობა ანუ სხუა კელი რამე გუაძლიოს არა გამოვართუათ ყუარყუერეს თქუენდა დაუმოწმებულად და ბატონისა ჩემისა უზიანოთა საქმითა; —საყდრისა და თქუენი ერთგულნი ვიყუნეთ ამა ზემო წერილთა წმიდათა მადლმან, და ძალმან!“

ბოლოს მსედრულად მეტად მძაწე სელათ: „ესე ასრე გავათაო მამამან და ძემან და სულმან წმიდამან!“

1453 — 1459 წ. ამ წლებში არის დაწერილი მცხეთის სიგელი (მსედრული, ქალაქზე) № 311 (და ჩუმა ნუსხა № 40).

... ესე წიგნი... გკადრეთ თქუენ ღთისა მწ ქსა კწხსა დავითს მელასურისძემან ყუმურდოელმა იოანე მის ჟამისა შეგვეად, ოდეს მაწყურელი და სამცხისა ებისკოპოსნი თქუენგან უჯუარო და შეუნდობელნი იყენეს საჯრისა თავზედა და თქუენ დიდითა ხუიიშნითა მაკურთხეთ... (სრულად ისე, როგორც სუქო გვ. 267—268 მხლად აქ <სატმან ანჩელისამან> - ის მათგორ სწერა „სატმან ყუმურდლისამან“). ბოლოს სხუა სელათ: „ჩუენ... კუმურდოელ მთავარებისკოპოსი იოვანე (აწ) ამა დაწერილისა გამათავებელი ვარ ამა ზემო წერილთა მადლმან“ (მეტი არა-რა).

დავით კათალიკოსი სწანს ყვარყვარე II დროს, 1447—1459 წლებში. სწანს, რომ ყუმურდოელი იოანე და ქურობაინ აწქიმსდრიტი ერთს დროს ცხოვრებულან.

1453 წ. —ამ წლის ახლო-სახუბში არის დაწერილი სინ. კანტ. სიგელი, ქალაქზე მსედრულად ნაწერი, იმავე სელათ, რომლითაც არის დაწერილი ქათახუის გუჯარი № 48, მიტეპული მეფის გიორგის მიერ 1460 წ. (ახ. 1460 წლას

ქვეშე). სიკვლეს თავი და ბოლო აკლავ, მაგრამ რაც დარჩენილია: ძნელ ქვირფასს ცნობას კვამლეუს სამცხე-საათაბაგოას სავლესიო განსეთქილების შესახებ, რომელიც შეუდგა პოლიტიკურს განსეთქილებას ევარყვანე II-ის დროისას (იხ. ზემო, გვ. 267--8). თითქმის ყველა სიტყვები გაუფიქრებელია ორ-ორ წერტილით..

„ - - [ესე წიგნი გადრეთ თქვენ ქვზსა დავითს] მეთუფესა პატ[რონსა] [და-გიდევით] ალექსანდრეს [ხუენ საფარისა] და ვარძიისა ძმათა მას ეამსა, ოდეს მცბი-ერი ბერძენი მოვიდა, ცრუ წინასწარმეტყულებლი და მცირითა რათმე სიტყვთა მიგვზინდა. აწ თქვენ გაგუიწყვით და კიდევ უმართლვ (sic) იყვენით, ამაღ-რომე დღეთა მისთა - - [ვითარითა წესითა ყოფილ] ვართ, მითვე წესითა ვი-ყვენთ: არც მიტროპოლიტი (ბერძნისა) შემოუშვათ, არც მისი წიგნი ენახოთ, არცა მისი მცნება გავიგონოთ და არასთანა მისი არა ვირწმუნოთ; არც უმცხე-თოდ ჩუენი მღრდელი და დიაკონი იკურთხეოდეს; არცა რამ ჯავახეთს და წალისყურს ვისაქმთ სამწყსობისა პირზედა და ვიყუნეთ თქვენისა ბრძანებნი-სა მორჩილნი, ასრე რა გუარა ესე - - (დახარხინი აკლავ).

1453 - 1459 — ვ. „ერთგულობის წიგნი“ (სინოდ. კანტ. სიკვლეი № 401) იმავე კვზსადმი მიტყული აღაპურდელის გაზრდილის მიერ, რომლითაც აღაპურდუ-ლი მორჩილების აღთქმას და პირის აძლეეს კვზს დაკაით და სსკათა შორის სწყრის: „და რა წესი ყოფილა აღავერდელისაგან საწელიწდისთა, იგი არაოდეს და-გაკლოთ“....

1453 ვ. ქვზ :რმა? კონსტანტინეპოლი აღიღეს თათართა (კასუშტ. ქრონ.).

1453 ვ. ტყავის მსჯდრულად დამაზის სეღით ნაწერა სიკვლეი მცხეთისა № 475 (სუსსა № :სს:)

„ქ... ეს სამამულე წიგნი... გიბომეთ... ჩუენ ქვზმან დავით... თქვენ... ჯუარის მახლობელთა მეკულუხეთა... ასე რომე (კუფუხი) დაგიკუეთეთ და ამა წესსა მოგუცემდ: ტრტრთაშვილმა ხურმუზმან იმავე პირველითა ცოტითა კოკითა ტუბილი კოკა :მ: (აგრეთვე ოც-ოცი კოკა ტუბალ უნდა მსცნენ: თათ-რაშვილმა, სლიარაშვილმა, ლუდლუღაშვილმა), ფეიქრისშვილმა კოკა ტუბილი :ლ: ძამიამა ...:კ: ციხელანა :იზ: ...ხოციაშვილმა :ია:... (უნდა მოგგეგმდესო) იმავე პირველითა (პატარა კოკიანით) საწყაოთა... არცა კოკა გამოგიცვალოთ და არცა გაგიღრდოთ... დაიწერა ქვზ :რმა: იანვარსა :ი: კელითა ელიოზის ძისა ელიოზისითა“... ბოლოს ცუდის სეღით: ამტკიცებს კათალიკოზი დავით. (სულ ჩამოთვლილია 32 კომიდი გელის შეკუფუსე, რომელნიც აძლეენ 11 კოკი-დამ 40 კოკამდა).

1454 წ. — ქკს :რმბ: ჩვენ მეფემან გიორგიმ ყოვლისა საქართველომსა-
მან გიწყალობეთ ინდიტიონსა :იე:“ (კახუშტ. ქრონიკა).

ჩვენ უკვე ზემო აღნიშნეთ გიორგის გაქვების წელი 1446 ანუ 1447 წელი
და მასსადამე 1454 წელი იქნებოდა 7 ანუ 8 მისის მეფობისა.

1455 წ. — ქკს :რმგ: მოკტლა იმერეთის ერისთავი დიმიტრი, ძე ალექსან-
დრე მეფისა; დაჯდა ძე მისი ბაგრატ (კახუშტ. ქრონიკა).

ამ დიმიტრის მეფედ მოხსენიებს ასომთავრული წარწერა ცაიშის საწინამძღვ-
რო კურცხლის ჟვარისა. ეს ჟვარი გატყუილია და წარწერა აქა-იქ დაზიანებული:

„სისხლითა შენითა მოგებულსა ნუ უგულვებელს მყოფ დღესა მას გან-
კითხვისასა მე დიმიტრი მეფეთა მეფესა, ძე[ს]ა ალექსანდერეს(ს)ა, რომელმან
წარ[ვ]უძღვანე ჯუარი ესე დანიელ ჩაისელსა (sic)... ან“. (ჩემი უბის წიგ.
IV, გვ. 60).

1453 — 1459 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის ორი გუჯარი, რომ-
ელთა ნუსხას ხეცურად ნაწერი და უთავბოლო (№№ :ტბა: და :ტპა:) ჩვენ ვიპო-
ვეთ წიგნში № 507. აქ მოხსენებულია კწი დაჯით III სსიანს 1447—1459 წ.

„კალაურისა კახეთს“ - - - [ლოცვითა და მადლითა წისა შამისა ჩწისა]
დავით გარეჯელისათა და დოდო და ლუკიანესითა ესე ჟამთა გასათავებელი
პირი გკადრეთ და მოგავსენეთ თქუენ ქქს ლწისა მიერ ქართლისა კწსა და-
ვითს ჩუენ დიდმან და მცირემან ერთობილთა კალაურელთა მას ჟამსა, ოდეს
ჩუენსა და გორგიაშვილსა შუა ცოტა რამე სამღურავი გამოვიდა. აწ ეს წიგ-
ნი მოგავსენეთ: თუ ამის უკანის თუ რამე ჩუენგან ერთმანეთზედა ავკაცობა
გამოვიდეს, თქუენი ღ თქუენის საყდრის შემკოდენი ვიყუნეთ ღ კუამლისთავსა
ათას-ათასი თანგა მოგაკენოთ შუა შემოუსღველად ყოვლისა კაცისაგან“...

კწი დაჯით IV სსიანს 1466—1479 წლებში და ამის დროს უფრო შეჭუ-
რის კსითი გუჯარი.

ამისი ასლი სინოდ. კანტ. გუჯ. № 344, თავი აკლავ.

№ :ტპა: (თავი აკლავ):

„ - ბატრონის კწის დავითის (VI-ის?) ერთგულნი ყმანი, არ ვაწნოთ,
არ ვაზიანოთ, არ დაუტყულოთ, არ უორგულოთ, არ წაუვიდეთ, არ უჩწუბოთ,
არ ზეზე, არ ქქს-ქქს, არ შინა, არ გარე არასთანა მათი საზიანო არა ვი-
საქმოთ, არა ერთის იოტის ოდენი. რაც კწის დავითის საბატობასა და მის
უკეთ ყოფას უჯობდეს... იგი გვწოდეს და მას ვიჭირვოდეთ... ვისზედაცა
წაგვზახნეს, უთწევრად წაგვზახნეთ; თუ უწილიაქს ზედან და თუ სხუთა ჩემთა
მოკეთეთა ზედან წაგვზახნეთ, ასრე რომე მათი ორგული იყოს, უთწევრად წა-
გვზახნეთ. ციხე და ამანათი, რომელი მე შემომვედროს, მავრად შეუწახოთ და
არავისზედა გაუკეთ; და როდესაც ვეთხოვოს მათი მათვე უმიზეზოდ მოგავსე-
ნოთ. ხუაშიადი, რომელიც გამოგუწანდოს, პირმაგრად შეუწახოთ და არსად
გავამეღაწენოთ... და არა რომელი ბერი და მონაზონი კწად და ჩემად ბატო-

ნად არ მოვინდომოთ... უნდილაძეს არ ვეშინაურებოდეთ, არ ვემოყურებოდეთ, არ ვეწვო, არ ვიწუიო და გულმართლად მისი მტერი ვიყო“....

1456 წ. — ქ.კ. :რმდ: აქა უზუნ ასან ყვენი მოუედა ქართლსა და ამოსწყვიტა და იავარ ჰყო ვიღრე ტაშის კარადმდე“ (კრება ლექსითა).

შეადარე ქვემო 1461 და 1462 წ. ქვეშე.

1457 წ. — ქ.კ. :რმე: აქა კოსტანტიპოლი ხვანთქარმა დაიჭირა (ძალისპირი აკოროთისა № 6).

1457 წ. — ქ.კ. :რმე: აქა თურქთა კოსტანტიპოლი დაიჭირეს (ჩხვიძის ქრონ.).

რადგან კოსტანტინეპოლის აღება მოხდა 1453 წ., ამისგანა ჩვენ გვგონია, რომ ორივე ზემო ნახეულება ქრონიკა იგულისხმებს პოლემულ შემტრასისგან აღწერილ ტრანზიონის აღებას ოსმალთაგან 1457 წელს (იხ. ეს ცნობა ვასუშტიან-ქრამისა, გვ. 304 და 306).

1457 წ. — მეფე გიორგი ქეზის დავითს სიგელს უასლებს: „საბალახე არას ჟამსა არა ეთხოვოდესო“ მცხეთისა სახლსა და მამულსა. ქ.კ. :რმე: მისისი: (იხ. სუსსა მცხეთისა № :ზვ.).

1457 — 1460 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი ქალღაღმეკ მსგებრულად ნაწერი მცხეთის სიგელი № 167 (ჩუსსა № :რმწ:), რომელსაც ძველს ზემოსხეუბულს ქეზის დავითს (1447—1459) საღაროს მოღაღე დავით და „ძამან ჩუქნმან გერმანოზ და შეილთა ჩუენთა: ლაბა, ბართა, სურამელმან და ქეთარ... მას ჟამსა, ოდეს სულკურთხეულისა მამისა ჩუენისა ბრათასგან და დედისა [ჩუენისა თინა]თინისგან მათი ნაღუაწი სომხითს სოფელი ყუარანთა მათისა სულისა საკრად და საღაღედ თქუენტუის შემოეწირა და ორი დღე კარგადებული აღაბი გაეჩინა, ვითარცა ძელი სიგელი გააჩენს მათგან დადებული (იხ. ეს სიგელი ზემო, გვ. 232); და ჩუენ სივაჟისა მიუმხდრობითა და ავთა მზაკვართა კაცთა ენითა და შემოგებულებითა ცოტასა რასმე ხანსა ჩუენვე უკუგიჭირეთ სოფელი ყუარანთა... (ასღა) ისევ მოგაკსენეთ და მოგანებეთ... უკლებად... დაიწერა... კელითა ფდ ცოდვილის სახლის უხუცესის ნიკოლოზისითა“. (შეიძლება ეს ქეზი იყოს დავით IV 1466—1479 წ.).

ბოლოს: „ქ. მე საღაროს მოღარესა დავითს დამინიშნავს :ქ“. ასხედს კიდე სუთი ჟუარ: გერმანოზისა, ლაშასა, ბართასა, სურამელისა და ქეთარისა.

ამ სიგელიდან ცხადია, რომ ბართაშვილნი არიან გვართა ქაჩაბასქენი და ბართაშვილობა დასწყებათ დიდის ბართას (ქაჩაბასქის) შვილობით. იხ. კიდე 1529 წ. ქვეშე.

1459 წ. — მცხეთის სიგელი № 484 (ნუსხა № :ლდ:) ტყავზე მხედრულად კარგის ხელით ნაწერი.

..... ეცე... სიგელი მოგაცხენეთ თქვენ ვ ი რ შ ი ს ა წ თ ა მთავარან-გელოზთა მიქელ და გაბრიელს, ქ ა რ თ ლ ი ს ა პ ა ტ რ ი ა რ ქ ს და ვ ი თ ს და თქვენთა მკუიდრთა მგვანძურთა სახლისა თქუენისა უბუცესთა ჯინჯინისძეთა ბადასშვილთა გრიგოლს და შენტა შვილთა ბადასა და ბევროზს და შენტა ძმისწულთა შალვას და ივანეს... მე უჯარმელმან ფავანელმან (ფავანელა?), ჩემმა შვილმან შალვამ მას ჟამსა, ოდეს ვაგიცვალეთ ჰჯიკას ძესა (უჯიკასისა) ოქროთა ნასყიდსა და მიქაურსა მამულსა ზედა მოგუაცხენეთ (მოგასხენეთ) ქუბეშური (ქუბეშური) მამული ჩარებელას შვილითა გერასიმისძისეული მამული... სახლითა, კართათა... კურითა...მოგუიკსენებია ჩუენ უჯარმელსა ფავანელსა... თქუენ ვირშის თავს (sic) წ ა თ ა მთავარანგელოზთათუის ესე მამული და გლეხნი... არა მოგეშალოს... დაიწერა ქ ს ა : რ მზ : ს ე კ დ ე მ ბ ე რ ს ა ჰ ც : კ ე ლ ი თ ა ვ ი ნ ა ნ ა ს ძ ი ს ა (ღვინისის ძისა) კ ვ რ ი ლ ე ს შ ვ ი ლ ი ს ა დ ი მ ი ტ რ ი ს ი თ ა .

ბოლოს სეკუელად: „მე ფავანელი ამისი გამთავებე ვარ“. „მე შალვა ამისი გამთავებელი ვარ“. (ფსხილებში ჩასმული კარანტიანისა №-ის :ლდ:).

1459 წ. — ამ წელს ასლო-სანებშია დაწერილი მცხეთის სიგელი № 103 (ნუსხა № :ლჯ:), მიტეპული კვზის დაეთისადმი (1447—1459).

...ჩუენ... ზევედგინისძემან მოლარეთუბუცესმან თაყაბ... მოგაცხენე (მცხეთას).. და ქვზს დავითს ქუეში ეკლესიითა, გლეხებითა... ალაბი (გარდაიკაღებოდა) ჩემთვის) ლაზარობასა ყოველ წლიურა“.

1459 წ. სამთავნელთა სარგო და სპანონონი.

სინოდ. კანტ. სიგელი № 427 ქაღალდზე ხუცურად ნაწერი შეიცავს გრძელს სიას სამთავნელთა სარგოსას და სპანონონისას. ეს სიგელი დაწერილი უოფილას 1449 წელს და ამ დროის ასლისაგან შესავს მეყეს კადმოუწერნება და დაუმტკიცებია ქვს : ტაა: (1673 წ.). როგორც ეტყობა, ამ ასლისაგა ჰქვლებია მრავალი, როგორც საგულისხმებელია. მისასეუ სიტყვისაგან: „ძველის გუჯრისაგან ასე ოდენ შევიძელით გადმოწერა“ (ე. ა. დანარჩენი ანუ ჰქვლებია და ანუ დაზიანებული უოფილა). — ჩუენ გვგონია, რომ შესაძლისაგან პოვნაღს სიგელში სწორედ ის ნაწილი უნდა ჰქვლებოდ, რომელიც ჩუენ შემოკლებით დაუბეჭდეთ შარველს წიგნში („ქრონიკება“ I, გვ. 264—265), ამისთვის რომ უკანასკნელის შინაარსი სრულად ეთანხმება ჰქვლია დაბეჭდილს სიგელს. რადგან სიგელი გრძელია, ჩუენ შესამოკლებლად ცხრილში უსხსიო გამოისაღებთ რაოდენობის ანგარიშს.

იქ. წყალობითა ღვთისათა ჩუენ ცვაფარეთა მისთა მინდობილმან მეფეთ-მეფემან კელმწიფემან პატრონმან შაჰნავაზ და თანამეცხედრემან ჩუენმან ზღვათა მეფის ასულმან დედოფალთა დედოფალმან მარიამ და ძეთა ჩუენთა

სასურველთა ბატონი შვილმა ბატონმა გიორგი, ბატონმა ლევან, ლუარსაბ და სოლომონ სამთავრის (?) ლთების (sic) საყდრის სამწყსოს დრამის და შენაკლის ძეპლითგან განაჩენი წიგნი და გუჯარი ჰქონდა, ვნახეთ ზღილ და ძეპლითგან და ჩვენად სადღეგრძელოდ და გასამარჯულებლად როგორაც იმ ხატის სიგელში ეწერა, ისევ იმ რიგით დავაწყესეთ, განუახლეთ და დამტკიცეთ სიგელი ესე, უნდა მიერთმეოდეს მის დროს გაურჯელოდ და ულაბარაკოდ სამთავრის ღვთაების საყდარს. პირველად —

	პური (კაბიწი ?)	დრამა	სამარხო	ქალამანი	საბელი	თივა ზუნი	ღანა	რაჲ ხუცეს
ყანჩითდაღმე საძვეურს	4 1	10 3	3 (კაბიწი)	2 1	2	—	—	
ამზარგეთუა მუ- ჯავთს	—	2	—	—	—	—	—	ტყუი, მკარი და პიესის მი- რონი
ივეფნელთა	პური და ღვინო სამ- ყოფი	2	—	—	—	3	—	ტყუი, მკარი და ყვე- ლი
ცხავატს	2	4	—	—	—	—	—	
ლოარგუს	ყამის წირ	კასა	ერთი ღიაკონი	აქურთხოს და ძმათ სიყვარული:				სერობა:
დგმის, ლოგო- ბეთს, შველეთს, მორღანი, ლო- გობეთს	1	—	—	5 (კვეთა)	1	სამი ზურგი	სამი კარ- ბალი ხუთ	ლიტრითა
ერუფაელმა და საქორელმან, ნა- სოვს	1	2	—	1	—	—	—	
დადანეთს	1	2	—	1	1	—	—	აბოხიყო
ზოდებს	1	3	1 (კაბიწი)	—	—	—	—	
მათობთას	1	3	—	2	1	—	—	
მახურეთს	1	3	2 (კაბ.)	2	—	—	—	
დაბანკნეთს	1	3	—	2	—	—	—	
სოსმაღეს	1	2	—	1	—	—	—	
სოსხვტოს	1	—	—	1	1	—	—	
დასწყაროს	1	2	—	1	—	—	—	
კლდეთს	1	2	—	1	—	—	—	
ბედელეთს (ბე- ლელეთს?)	1	2	—	1	—	—	—	ტყუი, მკარი, ვეული და აბოხიყო
წინუბანს	1	2	—	1	—	—	—	
ყველ-დაბას	1	2	—	1	—	—	—	
კარბალს	1	1	—	1	—	—	—	
ქორქობს (ქორ- ქოლს?)	2	5	2 (კაბ.)	2	1	—	—	რაჲ ხუცეს
ახალდაბას	1	2	—	1	—	—	—	
ანრიაწმიდურს	2	3	—	1	—	—	—	ტყუი,
ქარჩუბს	4	6	—	2	—	—	—	

ჟამურს	4	10	—	1	6	—	ტყევი, მკვირი და აბ. მკვირი და რასიკო. ყველი
კვერიეთს	1	2	2	1	—	—	
(კვერეთს)	1	2	1	1	1	—	
ძაბლეთს (რობოეთს)	1	3	2	1	2	—	
კოზოთს	1	1	1	1	—	—	
გოგოეთს	1	1	—	1	—	—	
ყობელეთს	1	1	—	1	—	—	
გავაზს	1	2	1	1	—	—	
შთონეთს	2	2	—	2	1	—	

	პური	ღრაბა	სამარხო	ქალამანი	საბელი	რაა ხუტენს
სალორეთს	2	3	1	2	1	ტყევი, მკვირი, ყველი და რასიკო.
წითაროლეთს	1	2	—	1	1	
საბარკლეთს	4	6	2	3	1	
კვცხოვეთს	1	2	1	1	—	
ღვლეეთს	1	—	—	1	1	
არდის	1	2	3	1	—	
წალღვეს	პური (?)	—	სამარხო (?)	—	—	
ისროლს	1	2	3	2	1	
ჯავახთას (ჯავახეთს?)	1	3	2	1	1	

ეკლესიის სოფელთა მთაწმიდას მივიდეს: შობტროვანს ჩამოდგეს, ქვირთ-კირითს მოვიდეს; მღვლეთა და მამასახლისთა ბეგარი; და ამას გარდა რომელნიცა სოფლები სწერია ქსანს ზედა, ამათ სოფელსა შინა ვინცა აზნაურმან ანუ გლახმან კაცი მოკლას, მესამედი სისხლი ღვთაებას მოართვას მოკლულის მიცვალბულის მოსაკენებლად. ესე ასე მსახურონ ყოველთა და მასპინძლობა არ დააკლონ და სასჯულო, ფიცით დააჯერონ, უსაქმონ და მოაკლბინონ. ძველის გუჯრისაგან ესე უდენ (sic) შევიძლეთ გარდამოწერა.

ბოსელთა	2	4	—	2	1	არა
ლუღს	2	4	—	2	2	არა
თრუსუს	6	სოფლის- თავს სამ- სამი ღრაბა და თითო ზურგიე- ლი.	—	6	4	და ხუდენ სულ და (sic) გა- მოუსუნონ
მთაწმიდის ბოსელთა	1	1	1	1	1	არა
ქოლოთს	1	3	1	2	2	არა
ვანს	1	2	1	1	1	არა
ქვიტკირთა	1	2	1	2	2	არა

ჩრდილათათა	1	1	—	1	2	არა აბრასიკი და აბრასიკი და აბრასიკი და აბრასიკი და აბრასიკი
ფითესია	1	1	—	—	1	
წოლდს	2	6	2	2	2	
ლელოვანს	1	2	1	1	1	
არმაზს	1	3	2	1	2	
წინაზხორს	1	2	1	1	1	
უკანწირს	1	2	1	—	1	
წირს	1	3	1	1	1	
ქვემოწირს	1	2	1	1	1	
ქირცხის	1	2	1	1	1	
კორსალს	1	3	1	1	1	
ტბეთს	1	1	—	1	1	

გოლგოთას მოვიდეს სამთავნელი; მოეგებნენ წინა ძმანი, კრებულნი, წინამძღუარი, მონაზონნი, დედაბერნი ერთობით; ჩუეულობისაგებ დახუდენ საყვარლად, ჟამი აწირვან, გამოუსუქნონ, დალოცენ და წარმოვიდეს:—

სახელითა ღმერთისა შემოვიდა სამთავნელ ფეისკოპოზი გრიგოლი ქკსა: რმზ: (1459 წ.) პატრონის ერისთვის შალვას ბრძანებითა; მრავალი უწესო საქმე ქმნილიყო. შევიყარენით ჩუენ ცხრაზმის კეცს სამისავე კეცის კრებულნი და მამასახლისნი და ესე პირი მოვაკსენეთ სამთავნელსა ღ ჯუარსა და ამოფორსა: დღეს ამას უკანით რამანცა ხუცესმან, ანუ სუნდიკონოზმიანთა, ანუ მეყვსთა, ანუ უწესოდ მოტაცებულთა (მტაცებულთა) ანუ გვრგვნი უკურთხენს, ანუ ჯუარი დასწერნეს, ანუ სარჯულო დაუშალოს, რაცა ეპრიანებოდეს დააურევბინოს და შუა ვერცა პატრონი შემოვიდეს, ვერცა ქუქყანა; რასაც ემართლებოდეს, თუ არ მისგან დანებებით იყოს, მისგან წიგნი არ მოუვიდეს, უბრალომცა არს რაცა უყოს; და ვინცა სჯულსა ამტკიცებდეს კურთხეულ იყოს.

ციხის ძირს პური კოდი ორი კომლზე დეკანოზს უნდა მიეზარებოდეს.

კვარხითს პური :ბ.: დრამა, კომლზე კოდი პური (კვრთავე გამოსადება აწერაა შედეგათა სოფელთა):

ჩანგილარს, ბეგთათავს, ექოს, ოკამს, გარეყანთ-უბანს, (აქით ოქმას), ლამის-ყანას, ხვისთა და ნოსტეს, ბენის, იგოითს, ფუნგის, ვერხის (?) პური :ა: კომლზე დრამა (არა სისანს რამდენა დრამაა შეწერილა).

ჯეჯიკურს პური ორი. კომლზე კოდი პური;—ამ გვარად მიაართმევდენ. ვინცა ვინ ამის სამწყსოშია აზნაურშვილი იყონ (sic), მართებული საწირავი მიაართვას: ცხენი, იარალი, წასახურავი და ნიშანი, და უკეთუ მსახური იყოს, ამ გვარად მართებულმა მსახურმა ცხენი და იარალი და ბალამა (?) ერთი კარი მიაართვას. რომელიც ხუცესი იყოს და იმისი სამწყსო ეჭიროს და მოკუდეს, თუ შეეძლოს მართებულის მსახურის საწირავი მიაართვას; უკეთუ არა — ერთი კარი. — უკეთუ კაცი მოკლას ვინმე, მკვლელმა ხუთი კარი მიაართოს და მკუდრის პატრონმა ერთი. უკეთუ ვინმე ცოლი გაუშვას ხუთი ძროხა და უეურვოს (დაეურვოს). — უკეთუ ვინმე კულიანობა ანუ მკითხაობა ქნას, ცხვირით

გახეიბრდეს, და თუ შეინანოს ორი ძროხა დაუღრვოს. უკეთუ კუდიანობაზედ დადაღონ ვინმე, დამდაღებმა ოთხი ძროხა მიართოს და დადალილმა ერთი. — უკეთუ ასიძოს (ასიძეოს?) ვინმე, ოთხი ძროხა მიართოს და ბუშიც საყდრისა არს. უკეთუ უზიარებელი მოკლას ხუცესმა, ერთი ძროხა დაუღრვოს და თუ ხუცესმან ვერ შეიტყოს, მკუდრის პატრონმა ერთი ძროხა მიართოს. უკეთუ მღღელმან უნათლავი მოკლას ვინმე, ერთი ძროხა მიართონ. უკეთუ უხუცოდ და უანდერძოდ მკუდარი ვინმე დამარხოს, ორი ძროხა მიართოს. უკეთუ ვინმე სუნტიკინოზმიანთა (?) თანა დაეცეს ანუ მეყვსთა თანა—ჩაიქოლოს, ზე უკეთუ შეინანოს, ოთხი ძროხა მიართოს. უკეთუ უქრმო დედაკაცი მოიტაცოს ვინმე ცოლად, ორი ძროხა მიართოს. უკეთუ ქრმიანი დედაკაცი ვინმე მოიტაცოს — ოთხი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმა ამ გვარად მოქმედს კაცთა ჯუარი დასწნროს—განიკუტოს და უკეთუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმა (მღი) ანუ მთავარი დიწს აქმნას მეორედ ქორწინებებსა— ორი ძროხა მღღელმან და ერთი მთავარმან მიართვას. უკეთუ მღღელმან ანუ სამღღლომან იპაროს, ანუ მახვლი იკადოს—განიკუტოს და უკეთუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ შეაჩვენოს ვინმე და მღღელმან უხუცოს—განიკუტოს და თუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმან სომეხს უხუცოს, ანუ სახლი გაუნათლოს— ორი ძროხა მიართოს. უკეთუ ქართველმა სომეხს ქალი მისცეს ცოლად და ანუ მოიყვანოს — მონათლოს, ანუ გააშვებინოს; საკანონო სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმან ორსულს ჯუარი დასწნროს — სამი ძროხა მიართვას, თუ იცოდეს; თუ არ იცოდეს—ერთი, და მეჭორწინემ სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ ჯუარ დაუწერელად კაცმან ცოლი დააორსულოს — სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ ვინმე მარხვა ჭამოს— ორი ძროხა მიართვას. უკეთუ ვინმე მარხვაში ხსნილურად ქორწილი ქნას—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმან ავათმყოფს სხვს კელით საზიარებელი გაუგზავნოს—განიკუტოს ზე უკეთუ შეინანოს—სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმან უსაყდროდ და უემბაზოდ ყრმისა ნათელსცეს—განიკუტოს და უკეთუ შეინანოს სამი ძროხა მიართვას. უკეთუ მღღელმან უცოდინარობით მარხვა აჭამოს ვისმე— ოთხი ძროხა მიართვას. (მეკლე შარი ამაჲე სიგ. ას. მცხეთის № 412—3; და :ტლზ:).

დედასაცა ესრეთ ეწერა. რომელსა პირითა მზიარულითა წინაშე უფლისა წარდგომა გენებოს, ამა წესსა და რიგსა ნუ მოშლით. ვინც მოშლით—პასუხი შენ მიეც მლთაებო.

ესე ძუტლითგან დამტკიცებული არის და (ეს) ჩუტნი ბრძანება ასე უნდა გათავდეს.

სოფელსა ამას ვინცა აზნაურმან, ანუ გლეხმან კაცი მოკლას—მესამედი სისხლი ღთაებას უნდა მიართვას მიცვალებულის მოსაკსენებელად.

სამთავნელს სამწყსოში შესლვა ვერავინ დაუშალოს. ამის ნამეტნავი ვერც სამთავნელმან მიუმატოს; და რაც ამაში განაჩენი და საყდრის წესი გამოსაღები იყოს—ნურავინ დააკლებს. დაიწერა ბრძანება ესე ჩუტნი ქკსა :ტაა: (1673 წ.).

ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუქნისასა :იე: კელითა კარისა წინამძღუროსა დანგ-
ლისითა:.

სახელითა მამისა, ძისა და სულისა წისათა; მეოხებითა ხატისა ღთაების-
თა, ესე წიგნი მოგეცით ჩუქნ სამთავნელ ეპისკოპოსმან გრიგოლი (XV საუკ.)
თქუნ ბატონს მშქანს და თქუნთა შვლთა გურზის და რამაპანს მას ქაძსა
შინა, ოდეს გარისხდა ღმერთი და ბატონი ვირშელი მიიცვალა, მისთვის საღაპოდ
შვდის საპალნის ჩასავალი შემოსწირეთ ხატს მღთეებსა და ჩავდეთ საყდრის
ძირს ჩრდილოეთით, ასრე რომე ყოველთა წელთა აღივსებოდეს და რა პირ-
ველ მოეკდებოდეს, დეკანოზი ქაძსა სწირევდეს მისის სულისთვის და აღაპი
გარდიკებოდეს. ვინც ეს ასე არ გაათაოს ანუ სამთავნელმან და ანუ სხუამან
კაცმან, რისხავსმცა მამა, ძე და სული წა, კრულ, წყეულ და შეჩუქნებულ
იყოს ამიერ უკე ქრისტეს მადლითა: ან: * ხელჩართულად: * მანავაზ, * გიორგი“.

1460 წ.—მცხეთის სიგელი № 124 (ნუსხა № :სკს:), ეტრატზე კარგის
მხედრულთ ნაწრო, ურდოკვლავილასადმი მიცემული (შეადარე ზემო 1429 წ.
და 1446 წ. ქვეშე, გვ. 235, 223—4) 30 ანკარს, მე-13 წელს გიორგის მე-
ფობისას. რადგან ქვეშე დაბეჭდილს ყურულის გუჯარში, 12 იანისს იმავე წლისას
მიცემულში, აღნიშნულია მე-14 წელი გიორგის მეფობას, ამისგანთა საგულისმე-
ბელა (თუ კი სიგლის დაწერა თვითონ შემდგარი არ არის), რომ გიორგი გა-
მეფებულა 1447 წელს, 30 ანკარს და 12 იანისს შუა.

მკ. ჩუენ ღვთიე გვრგვნოსანისა მეფეთა მეფისა გიორგისაგან და თა მე-
ცხედრისა ჩნისა... ნესტანდარეჯანისაგან და ძისა ჩუენისა აღექანდრესაგან,
ნებითა ღთისათა აფხაზთა ქართველთა. . . მოვიდეს წე ჩნსა ჩნნი დღდათ ერთ-
გულნი და ჩუენსა თა აღზრდილნი ზუიადისშვილნი მესტუმრე ვირშელი ბეე-
ნა: . გუეაჯნეს და მოგუეაქენეს, რათამცა ერთგულობა ნამსახურთა თქუნთასა
სიგელითა ამით შეგუეწყალენით და ძაგნაკორანთა ურდოელაშვილისა სუმბა-
ტისაგან დაფირისძეული მამული და გლხეები ორჯელ მისგან ნასყიდი იყო
და მერმე მახედა თქუნ ნაშვილებნი იყვენით და აგრევე ქალაქს რაცა რა
ჰქონდა სუმბატამან მახედაც გიშვილა და ესე ჩუენცა დაგუემტყიცა და
თქუნეთვს და თქუნთა შვილთათვს არა მოგუეშალა. დაგუეაგრა ღნ და ვის-
მინე აჯა თქუნნი და მოგიბოძეთ და დაგიმკვდრეთ ძაგნაკორანთა რაცა და
რისთანაცა ურდოელიშვილსა სუმბატასა ჰქონდა და მისგან ნაშვილობისა ნი-
შანიცა გქონდა, დაფირასძისეული სასახლე მინასშვილისაგან მოსყიდული ვე-
ნაკი .: .: ერთი სხუავე ვენაკი ბათანსეული: .: .: ერთი სხუავე ვენიკი შვი-
ლიისაგან... (ჩამოთვალა დაწერა) და რაც დაფირისძესა სახსოდ
საკნავი მიწები ჰქონდა იგი უკლებდა... გვიბოძებია... დაიწერა ინდიკტიონსა
მეფობისა ჩუენისასა :აგ: ქქსა :რმ: იანვარსა :ლ: კელითა წირქუელელისა
რატისათა: — :— :— ... ესე მამულნი მცხეთისათვს არის შეწირული. თვთო
კუსა იახლებოდით და მცხეთისა სამსახურსა ნუ მოშლით და ჩუენთვს რა

გორაცა ალაბი არის, იგი ისრე ალაბი გავუითავდებოდეს, არაოდეს მოგუეშლე-ბოდეს“.

აქ სვეულად ამტკიცებს მეფე და ზედეკე, მოპმით:

„თქუენგან მოგუხელა ამისად ქრთამად ქამხა სამი იაზღური; ხარა ერთი; ოქროს სალტე სამი: ოცდათორმეტი მიტყალი ფეროზიანი ოქროს ბეჭედი ერთი; ვენეტიკური ფლური ოცდაათი; ვერცხლის თასი ერთი. ამას გარეთ კუსა მიხელდა ფანგა ხუთასი და კიდევ მოგუხელა სომი ერთი, სკლატი ერთი, თასი ერთი, უნაგირი ერთი, ფლური ოთხი. (აქ სვეულად ხელმოწერანა).

1460 წ. 12 იანისა.—1892 წელს ბ. დურშაშხან ჟურნალმან ჩამომიტანს ტუაზე მხედრულად სწერი სიგელი, რომლის თაქს დახატული იყო ტახტზე მჯდომარე მეფე გიორგი, რომელიც აძლევს სიგელს იქვე დაწოქილს ჟურნალს. ჩვენ მას შინ გადმოკაწირეთ ეს სიგელი, რომელიც ამას წინ სრულად გამოისცა „მოამბე“, სოლო უწინ ბროსსემ (Introd. p. XCV შემოკლებულად) და „იკურამი“ 1886 წ. № 124 შედგომებით. და პოლოგრაფიული ჰირი—მე-V არქ. კრებამ, таблица 27.

„მოამბის“ გამოცემაში ორიოდ სიტყვა გამოშვებულა, მაგრამ საზოგადოდ სწორია. მხოლოდ მისამ ათწლოვანი შედგომა შეზარულა ქორანიგონში: ბაგრატ-მეფისგან ამ სიგელის დამტკიცება აღნუსხულა ქენით :რო: (1482 წ.) და არა :რა:—მარაღა, ჩვენის მატანიით ბაგრატ ამ დროს ცოცხალი არ იყო († 1478 წ.), მაგრამ ეს გარემოება მანდ უფლებას არ გვაძლევს სიგელის ქენი ვნებოთ. გარდა ამისა სიგელში სწერას მე-14 ინდიკციონი და არა მე-15, რასაც ამოწმებს ზემო დაბეჭდილი სიგელიც (1460 წ. ქვეშე).

რადგან ეს სიგელი უკვე გამოცემულა, ჩვენ შემოკლებით ჩაუერთავთ მას ამ „ქორანიგონში“.

მეფე გიორგი და ცოლი მისი ნესტარ-დარეჟან და მე მათი აღუქსანდრე სწერენ:

...ესე: მტკიცე: და უცვალბებელი: წყალობისა: სიგელი: ამისად: ნიშნად: გი: ბოდეთ: ერისთვისა შალვასა და ლარგუელისა: კითხვითა: (დარგული იყო მას შალვას: ახ. ზემო გვ. 28—30, სოლო ჟურნალი—მათი უმა) მათსა მკუიდრსა და თანა აღზრდილ-შეზრდილსა და პატივცემულსა [ჟურნალისა მდდელსა გიორგის და თქუენსა მასა აფაროზს და რატის... მას ეამსა, ოდეს მოხუდით წინაშე ჩუენსა და გუეაჯეთ, რათამცა ჩუენცა სიგლითა ამით პატივ გუეცა და შეგუეწყალენით. ვისმინეთ აჯა და მოკსენება თქუენი, ვქენით მოკითხული და ძუელთა მეფეთაგანცა შეწყალბებული იყო ცხნაზმა და თქუენი გუარისა კაცი მისი მონაპირე ყოფილა და მონასტრისა და ციხისა შვილი და მქონებელი; აწ ჩუენცა შეგიწყალეთ და ძუელად გაჩენილი სისხლი ვაგიახლეთ და ვაგიჩინეთ ას-სამოცი თასი კილმანაური თეთრი ამა პირთა ზედა: თუ ვინმე (კ)კადროს და თქუენისა გუარის კაცი მოკლას, დიდითა შემოხუეწითა ას-სამოცი აფასი კილმანაური დავიურვოს;—თუ ვინმე კადროს ანუ ზედა დაესხას, აწუ

ცოლი[მოგიტყუოს] თქვენისა გუარისა კაცსა, ორმოც-და-ხუთი ათასი კილმანაური დაგიურვოს დიდთა შემოხუეწითა;—თუ ვინმე სასახლესა ზედა დაგესხას და ალაფი წავიღოს, იგივე ორმოც-და-ხუთი ათასი დაგიურვოს, და ნაკუარცი უკლებად შემოგექცეს;—თუ ვინმე მახუილი შემოგდვას და დაგურას, ოც-და-ათი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე ისარი გესროლოს, ორმოცი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ჯოგი და ანუ ნახირი გაგიტეხოს, თორმეტი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე თუალი წამოუგდოს, სამოცი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ანუ კელითა და ანუ ფერკითა დააშაოს, ორმოც-და-ათი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე საკიჩარი რამე დააჩინოს, ოცი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ცეცხლი სასახლესა შემოგაყაროს, რაცა სული ჯალაბი სახლსა შინა იყოს, მისი სისხლი სამართლითა გაიბრჭოს;—და თუ ვინმე სასახლესა გარეთა ცეცხლი შეუღვას და დაწუას, ანუ საბძელი, ანუ მწა, ანუ თივა, ანუ წისქული, ანუ ვენაკისა სახლი, ანუ ღობენი,—ოც-და-ათი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე ჯოხი და ანუ სხვა კმელად საცემელი რა გურას, ათი-ათასი კილმანაური დაგიურვოს;თუ ვინმე ცოლსა უცეს, ოც-და-ათი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინმე ციხე გაგიტეხოს, ორმოცი ათასი კილმანაური დაგიურვოს;—თუ ვინმე მტერთა ზედა სასიკუდილოდ გაგცეს, ორმოც-და-ათი ათასი დაგიურვოს;—თუ ვინ ანუ ჯოგი, ანუ საქონელი გაგიცეს მტერთა ზედა, თხუთმეტი ათასი დაგიურვოს, და თუ სხუა ანუ უპატიობა, ანუ მუქარისა თხოვნა და ანუ სხუა რამე საქმე, ანუ შეყვილი, ანუ სხუა, რა გინდა ვინ დაგიშაოს, მისნი ბრჭენი და გამჩენელნი იყუნენ ანუ ეპსკოპოსნი, ანუ დარბაზისა კარისა ვაზირნი და მოსამართლენი კაცნი, ანუ ქალაქისა ვაქარნი და ყოველთა ქუეყანათა მავალნი და მნახულნი კაცნი, ანუ ღთის მოშიშნი და სულისა კერძნი კაცნი, და ანუ ქუეყანისა მამასახლისნი და [ძუელ]ნი კაცნი, —თქუენი საქმე ესე ვითართა კაცთავან გაიბრჭობოდეს ჩუენგან წყალობით ბოძებულსა ამა სასისხლოსა და სისხლისა განაჩენსა სიგელსა ზედა, და ნუმკა ვინ არის მშლელი და მქცეველი ჩუენგან ბოძებულისა ამის სასისხლოსა სიგლისა, და არა შეგეცვალოს ჩუენგან ბოძებული ესე სასიხლო სიგელი არას ჟამთა გამოსულობისათჳს... და თქუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულნიო ქართლისა კათალიკოზნიო და ეპსკოპოსნიო, ქართლისა ერისთავნიო და ერისთავთა ერისთავნიო და ყოელნიო თავადნიო ქართლისანიო და ქალაქისა ამირანიო და ამირათა ამირანიო, დიონნიო და მეტამღენიო და ყოელნიო კელისუფალნიო ქალაქისანიო, და მთიულეთისა თავადნიო და კევის-ბერნიო და მამასახლისნიო, და კარისა ჩუენისა ვაზირნიო, და ყოელნიო ჩუენგან პატივ-ცემულნიო და კელისა მქონებელნიო, ნუ ვინ უშლით ჩუენგან წყალობით ბოძებულსა სასისხლოსა განაჩენსა სიგელსა თუინიერ შეწვევისა და თანა-დგომისა. დაიწერა ბრძანება ესე ჩუენი და სიგელი ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეთათხმეტესა, ქწნსა :რმშ: კელითა კარის მწიგნობრისა ჩუენისა და ჯუარის მტუირთველისა გორა-შვილისა გაბრიელისითა, იენისსა ათორმეტსა.

და სედეჰე სეკულად: [„ქ. მე მეფეთა] მეფეს გიორგის კელითა ჩემითა დამი-
მტკიცებია“.

ქ. ჩუენ ქს ლთისა მიერ ქართლისა კუზი მარკოზ კანონითა ვამტკიცებთ.

ქ: შემდგომად ამისა ჩუენ ლთივ გუირგუინოსანმან მეფეთ მეფემან ბაგრატ
ნებითა ლთისათა დაივყარით მეფობა ორისავე ტახტისა, ლიხთ იმერისა და
ლიხთ ამერისა, და ვნახეთ სიგელი ესე სასისხლო შეწყალებისა ბიძისა ჩუენისა
გუგისგან წყალობით ბოძებული, და ჩუენცა შეგიწყალებთ და დაგიმტკიცებთ
თქუენ წინამძღუარსა ჟურულსა გუგის და თქუენთა შვილთა და ძმათა, რა გუა-
რაცა ამა სასისხლოსა სიგელსა და განაჩენსა ჰმართებს და ეფერების, მას წესი-
თა თქუენი საქმე და სისხლი გაჩნდებოდეს, ნიშანი ესე გუიბოძებია და და-
გუიმტკიცებია ას სამოცი ათასი კირმანული თეთრი, და ვინცა კირმანული-
სა თეთრისა ვითარობა არ იცოდეს, კირმანური თანგისა ზომა არის. — დაიწერა
ბრძანება და ნიშანი ესე ჩუენი ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისა :ზ:, ქკსნა
:რო: კელითა ყოლადვე ცოდვილისა ქართლისა მკუზისა იწესითა. (სეკულად
ამტკიცებს მუჟე ბაგრატ).

ქ: ჩუენ ესე ვითა ლთივ გვრგვინოსანსა მეფეთა მეფესა ბაგრატს ბიძისა
მათისა ნაბოძები სასისხლო სიგელი დაუმტკიცებია ჟურულისთვს, მე გლახაკი
ქართლისა კუზი დავით კანონითა ვამტკიცებთ (დაჟით აჟად 1466 — 1479 წ.).

ქ: ჩუენ სამთავნელ მთავარ ებისკოპოზი მათე, ვითა მეფეთა და ქართლი-
სა კათალიკოზთა დაუმტკიცებიათ, ეგრეთვე ჩუენცა კანონითა ვამტკიცებთ.

1460 წ.—სიგელია ქეთასიკეისა № 48, რომლითაც მეფე გიორგი აჯალბეს
მონასტრის ბერებს: აღას განდამიხდიეთო ყოველს ჰეტრე-ჰაჯლობას. „დაიწერა
სიგელი ესე ინდიქტიონსა მეფობისა [ჩუენისასა მეათობმეტესა (ქკს) :რმპ:
კელითა კარისა ჩუენისა მდიენისა ფხ - - -“. სეკულად ამტკიცებს მეფე გიორგი.

1460 წ. რატაშეიღოთ სიგელი, ბრასესეგან გამოცემული (Rap. IV. 84):

მეფე გიორგი და დედოფალი ნესტან-დარეჯან აძლევენ სიგელს: „ესე წყალო-
ბის წიგნი შეგიწყალებთ და გიბოძეთ თქუენ წინამძღუარს გიორგის, ძმასა
თქუენსა ქუენიფნველს ერისთავს შალვას და ლარგველს და კუალად ძმასა
თქუენსა ავგაროზს და რატს, შვილთა თქუენთა დემეტრეს, არსენის, აბრაამს,
საიზს (საიამს ?) და შირშას, ასე რომე რომელმანცა კაცმან თქუენ სისხლი-
თა შეგცოდონ, ას-სამოც-და-ათი ათასი კირმანული გარდაგიხადოს. კირმანუ-
ლი ორი შალვი არის, რომ იქს ჩვენებურს თეთრსა სულ ერთად :წრ: თუ-
მანსა. ქკს :რმპ:“.

1461 წ.—ქკს :რმპ: აქა უზურ ასარი მოვიღა] (ეგ. მუზ № 85).

— ქკს :რმპ: აქა უზურ ასანი მოვიღა სამცხეს (ჩხვიძის ქრ.)

— ქკს :რმპ: აქა უზურ ასან მოვიღა სამცხეს (ავართის ძალსაპირი).

(შეადარე ზემო 1466 წ. ქვეშე; ქ-ცხ. I, 476 და ქვემო 1462 წ.).

1462 წ.—ქქს :რნ: აქა უხუმ ასამ ყენი მოვიდა სამცხეს, ყუარყუარე [მე]შველა. ჩიხორს შეიბნენ მეფე და ათაბაკს გაე[მარჯვა] - - მა ქართველთ მეფე თავრიზ - - - (ყაზნი № 2).

1462 წ.—ქქს :რნ: მეფე გიორგი და ბაგრატ შეიბნენ ჩიხორს; ბაგრატს გაემარჯვა; და განდგა ათაბაგიცა (კასუშტ. ქრ. შუაღარე 1463 წ. ქვეშე).

1462 წ.—ქქს :რნ: მეფეთ ყმობისაგან განთავისუფლდენ მთავარნი: დანი, ათაბაგი, გურიელი და შარვაშიძე. (ნ. ანთაძის ქრ., გელათური.)

1462 წ. მოხსენებულია თფილელ-მანგლელი იოანე (თფილ. საონის გუჯ. № 108).

1463 წ.—ქქს :რნა: აქა მეფე და ყუარყუარე ჩიხორს შეიბნეს. ათაბაკს გაემარჯლა (ჩხეიძ. ქრ.).

— ქქს :რნა: მეფე და [და] ყუარყუარე ჩიხორს შეიბნეს. ათაბაკს გაემარჯლა (მილსხიარი № 6).

— ქქს :რნა: თავრიე, გილაქი ზ თემურ მეფეს გიორგის ჰსძლეს; ქართლი, სომხითი და სეგანძური მეფისა მოაოკრეს, და ყუარყუარე ათაბაგმან საათაბაგო დაიჭირა (კასუშტ. ქრ.).

— ქქს :რნა: აქა ქართველთა მეფე(მ) თავრეზს გა(ი)ლაშქრა და თემურა აოკრა (წა ნიკოლოზის ქრონიკა; — შუაღარე 1484 და 1486 წ.).

1464 წ. (?)—ქქს :უნბ: (?) [ამას ქორონიკონსა სახლ რთ (sic) უხუცეს ჩხეტიძეს მეფე ბაგრატ გაუწყრა: და აბაშიძე და სრულა რაქველნი მეფეს იახლენ და (ა)ქადამ. სახლით უხუცესი ჩხ(ეტ)იძე მისის კერძით მოყვრით შეიყარა და მეფისა (გიორგი VIII-ის) და იმათი იმეფეუი იყო. და ჩხარს მივიდა და იქილამ ელაპარიკა და ბევრი მოსისხლე კაცი ყვანდა და შერიგებაჲ არ იქნა და შეიბნენ ჩხარს და - - - (სხვა წაჭრილია).

წარწერას სრულად ხაღს ცნობებს გვაძლევს. იგი იშოვება წარჩინებულის სეფურის სელეთ ევ. მუხ. ტუაგზე ნაწერ ძალისძირის კანკლოსის არქივზე № 85 (1233 წ. სელნაწერ); ქვემო არშია წარწერითურთ წაუჭრათ ედაში ჩასკმის დროს.

თუმიცა ეს ამბავი მიწერილია :უნბ: ქორონიკონის შირდაზირ (1764), მგრამ წარწერა რომ აღნიშნულს დროს ეკუთვნის, ამისი მტკიცე საბუთები მრავალა: 1) პალეოგრაფიულ ხასიათით წარწერა ეკუთვნის XV სუჟ. 2) სელნაწერის ედა ფრიანდ ძველია და მკარა, ის უნდა იყოს გაკეთებული მე-XVI საუკუნის დასასრულს ანუ XVI-ის დამწეებს, როდესაც ცნობილის XVI სუჟ. კალიგრაფის სკიმონ კარგარეთელის მიერ იმხნელის ამბერის ბრძანებით ქალღღრე გადაწერილი საჯალბ-

ლებიც შიგ კერატის წიგნში ჩაურთავს (სვიმონ კარგარეთელი რომ ამ დროებში ცნობილია ამაზე იხ. ზემოთ გვ. 111 და 103); ხოლო უდა რომ 1764 წლის შემდეგ გაეკეთებინათ, ამ მოკლე დროში ასრუ არ გაფუჭდებოდა, რადგამ მეტად მკუდრი და მკარნი (ახლა უდას ერთი ფინარი და ძირის ტუპი მოგლეკილი აქვს), მით უმეტეს, რომ მე XVIII და XIX საუკუნეებში ხელნაწერს ძალა არ დადებოდა, რადგან დაბეჭდილ წიგნებს სმარობდენ ეკლესიაში და არა ხელნაწერებს; ამასთან ეს ხელნაწერი ძალიან დაზიანებულია და მისი ეკლესიაში სმარება ძნელი იქნებოდა; 3) თუთ ეს ცნობა თუმცა გარჩეულია ხელით და კარგის მელნით არის მიწერილი, მაგრამ დიდხნობითის სმარებისაგან ერთი ნაწილი გადასულა, რაც ჩვენ დიდს ფრწხილებში ჩავსხით; ხოლო მე-XVIII საუკუნიდან ჩვენს დროში ეს შეუძლებელი იქნებოდა; 4) მაგრამ უგელაზე მტკინე საბუთი წინა-თქმულისა ის არის, რომ მეფე ბაგრატ 1764 წელს და საზოგადოდ XVIII საუკუნეში ისტორიამ არ იცის და არც ჩუტიბინი უოფილან XVIII საუკუნეში სასლთსუგესნი და გაკლენიან გუარისანი; იგინი მართლაც დიდად მძლავრობდენ XV და XVI საუკუნეებში; 5) უგანსკელ ისიც დიდი საბუთია, რომ ამ ხელნაწერის ქრონიკებში არც ერთი ცნობა არ იპოვება მთელს მე-XVII (1658 წლიდან) და XVIII საუკუნეების გძელს მანძილზე და რაღა ეს ერთი ცნობა მე-XVIII საუკუნისა ჩაენხიებოდა?

ეს საბუთებიც ჩვენ სრულად საკმარისად მიგაკანია იმის დასამტკიცებლად, რომ ამოწერილი ცნობა ძველს დროს, XV საუკუნეს ეკუთნის, როდესაც ბაგრატ მიერთა მეფე და გიორგი ქართლისა გამწკავებულად ებრძოდენ ერთმანეთს; 1462 წელს მეფე გიორგი დამარცხდა და ბაგრტი შურს ატებს სასლთსუგესს ჩხეთიკის ალბთ ამის გამო, რომ იგი მომხრე უოფილან ქართლის მეფეთა. როგორც სჩანს ბაგრატს ეს მტრის მომხრეც დაუმორჩილებია და; როგორც განხვთ, შემდეგ (1465 — 1466 წ.) თვით ქართლაც დაუშურა.

შედგომ წარმოდგარა იმის გამო, რომ ქორონიკონის :რნბ:-ის ამავე თანამედროვეს შედგომით :უნბ: თარიღზე მიუწერია მხა-მხარეულ ცხრილისა არშეიბსე.

1464 ვ. სიგელი მცხეთისა № 236 (ნუსხანი №.წ. :სოზ: :სოტ: და :რნ:): „ქ... ჩუენ ქეს მიერ ქვზმან მარკოზ... ეს.. წიგნი მოგეცით უქუენ ბერინს-შვილსა (მცხეთის) მეჯინიბეთ უხუცესსა მამისასა... შენმა სიამარმა (მცხეთის უმამ) გიშვილა უმკუდროებისა გამო მის მამულსა ზედა (ბერინსშვილს მცხეთის საეკლესიო მამული ექირა); ...რა გუარაუა მეფეთა და ქვზთაგან მისთვის დამტკიცებულთ იყო, ვგრე თქუენ დაგიოდო და ჩუენცა დაგიმტკიცეთ ფოსუი და ოროტა... (სხვა მამულებიც ჭ სოფლებიც ჩამოთვლილია)... დაიწერა.. ქკს: :რნბ:“
 ბოლოს სელმოწერილია: „ჩნ ლთისა მიერ ქვზი მარკოზ კანუნითა ვამტკიცებთ“.

1464 ვ. — სიგელი გელათისა. ტუაგზე კარგის მხედრულით დაწერილი. №.წ.

8983; 48 და 179. აქ მოხსენებული მეფე არის ქართლის მეფე გიორგი VIII, რომელსაც 1464 წელს იმერეთზე უფლება ჰქონია, თუმცა, ქცხბით, 1462 წელს ძველ იქმნა ბაგრატ იმერთა მეფისგან.

ქ. შენ . . . ყ დ წო გელათისა ღვთისმშობელი. ჩუენ. მსასოებელიმან. და მინღობილმან. ცვა-ფარვათა თქუენთამან მეფეთა მეფემან გიორგი ვიგუ-ღეთ და ვიგულსმოღვინეთ მცირე ესე სამსახური ღ შემოსაწირავი ღ შემოგწი-რე მღუიბისა ეკლესიისა და იქ მსახდომნი გლენნი ფანჩულიძენი --- მამულითა მათითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ველითა, ვენაკითი, სათიბითა, კალი-თა, ეკლესიითა, სასაფლაოთა მათითა, ერთობით შესავლითა და გამოსავლი-თა და გამოსავლითა მოგვიკენებია და შემოგვიწირავს. უწინაც თქუენი მკლ-რი და [მეფეთაგან] შემოწირული იყო და იადგარში გან --- შეწირულსა --- ესე გლენნი რომე ესრეთ ზემო სწერიან ღ აწ კიდევ მოგაკენეთ ღ შემოგწი-რეთ ამა (ზარის ზად), რომე ჩუენისა სულისათვის ყლთა წლიწადთა ფანჩულიძე ვინცა ვინ მღვლი იყოს ჟამსა გვიწირავდეს და აღაპსა გარდაიციდენ და მათი ბეგარი რაცა იყოს თქუენ წინამძღუარს მოგიდიოდეს და არ დაგაკლდებოდეს და ჩუენ ჩუენი წირვა, . . და ლოცვა არ მოგვეშალოს და ვინცა ვინ არის... მას ვერას სთხოვდეს, . . და ვერავინ შეგეცილოს... დაიწერა წიგნი და სიგელი ესე ჩუენი ქკს :რნბ: ინდიკტიონს მეფობისა ჩნისა :ით: იანვარსა :ით:-ს“. ზოლას სკეულად: „მეფეთ მეფეს გიორგის დამიმტიციებია ნებითა ღმრთისათა“.

1464 წ. მცხეთის საგელი, ნუსხა № :სლ:, მიცემული ალექსანდრე კახთა მე-ფისაგან, გიორგის ძისა. თუმცა გიორგი ქცხბით მოკვდა 1492 წელს, მაგრამ ამ გუჯრადამ სხანს, რომ მისი შვილი ალექსანდრე მეფე ყოფილა მამის სივცხსლე-შივე 1464 წ. შესანიშნავა, რომ 1476 წლის ქვეშე აღნიშნულია მესამე წელა ალექსანდრეს მეფობისა (იხ. ქვეშე). — ქართლის მეფის გიორგი VIII-ის ბესაც ერ-ქვა ალექსანდრე (იხ. 1460, 1468 და 1479 წ. ქვეშე). რომ მამა-შვილი ერთად მეფობდენ ამაზე, იხ. 1468 წლის ქვეშე.

ჩუენ მეფეთ მეფის გის ძემან მეფემან ალექსანდრე და ძემან ჩუენმან პატ-რონმა გიორგი... მოვიდეს წინაშე ჩუენსა იათორის შვილნი შოთასძენი... გა-რესჯის წინამძღუარი და კარისა ჩუენისა მდივანი ვარსიძე და მისნი ძმანი სუ-ლა, დემეტრე და ნარიმან, შკლნი მათნი შოთა და ყურუმში... და ძუღლით-გან მათი მკლრი სოფელი ვეძისვევი მათითა სასაფლაოთა, მონასტრითა, ბარ-ცავისა (კარცისა?) ეკლესიითა... მზღურითა, საჩალოსპირსა მათითავე ძუღლითა სასახლითა... (ძთხოვესო სამისხუჩის სამუქოფად ღ)... რაგუარაც თქუენთა გუარ-თა გარესჯისა უდაბნოთათვის თავი და მამული შეუწირავს, აგრეთვე იმავ მა-მულითა ჩუენ შეგვიწირავხართ, ასე რომე უდაბნოსა მისი მისახდომი არა-რა დააკლდეს და მიხვდებოდეს... დაიწერა ქკსა :რნბ: თვესა (თა) მისისა :იზ: კელითა ლაყუარდის ძისა დანიელისითა.

1464 წ. — ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის გუჯარი,

მხედრულად ღამის სულთ დაწერილი № 33 (ნუსხა № :ტზ:), რომელშიც მო-
სიყნებულნი არიან მეფედ (კახეთს) გიორგი და ძე მისი ალექსანდრე (ერთად მე-
ფობდენ?).

„... მე... მეფეთა მეფემან: გ: (გიორგი) ვ: (his) და საყუარელმან
ძემან ჩემმან მეფემან ალექსანდრე შემოგწირეთ... კახეთს ახალშენთა ხერხაუ-
ლისძეთა ჯავშანისი რე გოგაის სახლი და მამული და ესე ორნი კუამლნი ძმა-
ნი აზნაურნი ჯავშანა და მისი ძმა აღნია და გოგი შემოგწირავს... მათითა...
მამულითა... წყლითა...“ და ბოლოს იმავე სულით: „და ბავაჯანი ამითი და
მისი ნიშანი სხუაც აქუს“.

1465 წ.—ქკს :რნგ: აქა მეფე (გიორგი) [დაიქირა ტყუ[პლ] ყუარყუარემ
რემ“ (კვ. მუზ. № 85; იხ. 1465 და 1466 წ. ქვეშე).

1465 წ.—ქკს :რნგ: აქა მეფე დაიქირა ტყუ[პლ] ყუარყუარემ (ჩხეიძის
ქრონიკა).

— ქკს :რნგ: გიორგი მეფე დაიქირა ყუარყუარემ ტყუედ (ქამნი № 2
და ესევე ცნობა Chron. G., გვ. 3).

— ქკს :რნგ: ფარავანზე ყვარყვარე ათაბაგმან მეფე გიორგი დაიქი-
რა (კახუშტ. ქრ.).

ამ გარემოებას აღწესსავს ერთი გუჯარი, ჩართული წიგნ-კითხვით. წიგნთ-საცავის
ტყუავის XIII საუკუნის სვინაქსარში (გიორგი-მთაწმიდელისგან თარგმნილში) № 1245:
„... სახელითა ღთისათა... წ:ისა გიორგისითა მას ქამსა, ოდეს გიორგი მე-
ფე კელითა დავიყარით თრიალეთს და ტფილის ქალაქს ჩაუკედით, მაშინ ვი-
პოვენი... ზარი ესე პატრონმან შალღიმან და პატრონმან ვაღამან და შემოვს-
წირე საყდარსა აღისა მთავარმოწამისა გიორგისასა და თქუენ მონასტერმან
გაგვიკვეთეთ საუკუნო სალოცავი სუინაქსარისა წაკითხვასა ზედა“... (ეს იგივე
ათონური სვინაქსარია, რომლის უძველესი შირი XI საუკ. დატულია კვლავ. მუზ.
№ 97 და მოხსენებული ჩუის „ქრონიკებში“ წიგ. I, გვ. 120).

ამ სვინაქსარში ჩართულია მოხსენებები შირთა: ანკარს: 6—საგდუხტისა;
7—კანანტრინის ასულის გაანქსა; აზრღას 10-ს და 31 აგვისტოს—„პატრონი-
სა შლღასა“; აზრღას 11-ს—შიდგალა შლღა, ბოცო ბასილისშვილი; ოკდომ-
ბურს 26-ს—აღაში მემსასა; ნოემბერს 1-ს—აღაში ბოცო ბასილისშვილისა; 13-ს—
პატრონის ბასილისა და იახე ბოცოსძისა; სარჯისისა და მარაჩისშვილისა შლ-
კასოჯს; 18-ს—საფარის მნთეს მანუილისა; 24-ს—პატრონის სორაშანისა. დე-
კემბრის 24-ს—ბუშქენისა, ბოცოს ძისა. (ეს სელნაწერი ბროსსუსად სელში ქქონია
და ეს ამონაწერებიც ჩაურთავს თქსს Rap. I, 179—180).

აქ საჭიროდ უნდა ჩაუერთო ცნობა იოთაშვი, რომელიც სკენ ვიზოვანთ წიგ-
ნაში: „ეპიტოლენი საქართველოს მეფის ირაკლის ძის ვახტანგისა“; მხედრუ-

ლი სელნაწერი წარს.კათხ. წიგნთ-საცავის № 1113 (კასტანგ, ჩიქნის ცნობებით. დაიბადა 22 იანისს 1761 წ. და მოკვდა 23 ოკტ. 1814 წ.).

მეშვიდე წერილში: „მონათა და უმათა მოკალეობისათვის“ ვასტანგ სწავს: მონათა და უმათა მოკალეობა აწისო კთთვულობა, „ვითარცა ჰყო იოთამ ამილახუთაროვმან: სტნა რომ რაოდენთამე ბოროტ-მოქმედთა განებრაათ სიკუდილი მეფისა გიორგისი მეათისა (მერჯის), ჟამსა ლაშქრად მყოლობასა მისსა; მოვიდა და განუცხადა ყოველივე მეფესა. მოღალატეთა ესრეთ დაედეთ, რომელ შესულ იყუნენ იღუმალ კარავსა შინა მეფისასა და მუნ მოეკლათ იგი. ესრეთ არა ერწმუნა მეფე ერთგულ მონასა ამას, რომელ კნინლა შერაცხილ იქმნა ცილის მწამებელად. ამის-გამო ფრიად მწუხარე იქმნა ამილახუთაროვი, რამეთუ უწყურდა ქეშმარიტება საქმისა ამის. ხოლო ვინაჲთვან ვერა რა ღონისძიება ჰპოვა საქმისა ამას ზედა დარწმუნებისათვის მეფისა, განიზრახა სიკუდილითა თვისითა გამოსხნა პატრონისა: მას აიძულა ვედრებითა დილითა მიფარვა ქეშინკთა შორის და თუთ დაწვა ალაგსა მისსა. ლამესა მას შევიდნენ მოღალატენი კარავსა შინა და მოკლეს ხსენებული იგი ამილახუთაროვი. ჰგონებდნენ მოკლვასა მეფისასა; და ერთგულმა მონამან ჟამსა მოწყვიტეს თვისასა არა წარმოთქუა არცა ერთი სიტუტა, რომელსაცა შეეძლო განცხადება საიდუმლოსი. მან ამილახუთაროვმან მსახურა სამაგალითოდ ვითარცა მეფესა თვისსა, ეგრეთვე მამულსაცა, რომელიცა უკეთუ არა ექნა ესრეთ, შთავარდებოდა საქართულოსა შინა დიდნი აღრეულებანი და უწყსობანი. საქმე ესე ასგზის და უმეტეს იქმნების წერილ, ეგოდენ ძვირფას არს ესე და ამისთვის შემდგომთაგანცა მეფეთა აღიდნეს დიდად შვილისშვილნიცა მისნი ვიღრე დღეინდელადმდე“ ..

იქვე ლექსი ვასტანგისი იოთამზე:

„გიძნობ ქებასა, ტომთ დიდებასა, საქებელს არა დასაწუნოსა; | ესტფო შენს საქმესა, მზეგებრ მათენსა, არ ხვიმირს ქტსშე დასაბუროსა, | შენსა სახელსა, კეთილ-მსახელსა, ჩტწნის გულისა სასალბუნოსა. | ერთგულ-მონაო, ძვირფას-წონაო, შევედ სიხარულს საუკუნოსა!“ |

1465 წ.— ანწიღის 23. მცხეთის სიგელი № 75 (ნუსხა № :სქე:) ჩინებულს ტუაყზე ლამაზის ხელთ მხედრულად ნაწერი. ამ სიგელით ერისთავი არაგვისა ვამიე შაბურისძე (იხ. ზემო გვ. 203) მცხეთას მამულებს სწირავს „საკანონოდ“ იმ შემთხვევის გამო, რომ მეფე გიორგი VIII-ეს ვამიეის შვილისთვის (გიორგისთვის?) თავისი ქალი მიუთხოვებია. ხოლო ერისთავთაგან მეფის ქალის შერთვა „უჭეროდ“ მიაჩნდათ და როგორც ჩვენგან ქვემო დაბეჭდილი სსკ სიგლებიც ნათლად გვიტყავს, კათალიკოზნი „საკანონოს“ ახდევინებდენ ყოველ ამგვარს შემთხვევაში (როდესაც დიდგანთა ქალებს ირთავდენ მცირე გვარისანი).

„... ესე წიგნი... მოგაკსენეთ (მცხეთას) და ქკზს მარკოზს ჩუენ შაბურისძეთა ერისთავმან ვამიე და სარო და ძეთა ჩწთა გწი, ომარ, მიქამან, ვარამ და ნუგზარ... მის ჟამისა შედევად, ოდეს ჩუენად უღირსად დიდად და

საპატიოდ შეგვწყალოს პატრონმან მეფეთა მეფემან გ^რგი (გიორგი) და მათი ასული ჩუენისა შეილისათჳს გვბოძეს და მოგუცეს, დიდი გამოსანახავი სასჯულ-ლო და საკანონო საქმე იყო... და შემოვსწირეთ კითხვითა, ბრძანებითა და ნება-დართითა... მეფეთა მეფისა გიორგისთა ჩუენი მკვდრი... მამული ნოჯი-კეთთა ნოჯისთავი ეკლესია მისითა მიმდგომითა, რას შეილისეული მამული მისითა მამულითა (sic), სახლკართა, ველითა... საიქოსძე ჩაბას შეილი, მაკარის-შეილი და თვედორას შეილი მათითა მიმდგომითა და ხუდაბუნებითა... ყუელა უკლებად ამა წესითა, რა გუარაც სხუანი მცხეთისა მამულნი თარხანნი და კელშეუვალნი არიან, მითვე წესითა არავისი კელი შევიდეს... დაიწერა... მოქცევასა მეთათობმეტესა, ქ^რეს^რნგ^გ: აპრილსა ოც-და-სამსა ეკელითა ოქროპირის-შეილისა მახარებელისათა“. ბოლოს მძარე სელოთ, მსედრულად: „მე ერისთავი ამისი გამათავებელი ვარ“ †

(იხ. ესკე ჰაინი ქვემო 1474 წლის ქვეშე).

მ. იოსელიანი ქმოწიბობს („Михелскій храмъ въ Грузіи 1866 г.), რომ არაგვის ერისთავთა ოჯახში დაჩენილიაო მოთხრობა, ეითომ გიორგი VIII ჭაბა ბერძენთა კეისრის კოსტანტინესგან 1452 წელს დანიშნული, ერთს ერისთავთაგანს მისთხოვადო, როდესაც მისი საქმრო კეისარი, კოსტანტინე, მოიკლა სტამბოლის აღების დროს, 1453 წ. ეს მოთხრობა სიმართლესთან ახლოა.

გიორგი VIII-ის ქალის კოსტანტინე იმპერატორზე დაწინადა, აღწერილი მისს კარისკანის და ისტორიკოსის ფრანსუა-პროტოკრესტაწისგან, მოყვანილია გიბონის ისტორიაში (Hist. de la decodence et de la chute de l'Empire Romain tom. XIII, pag. 43—48. Paris, 1828. ამისა თარგმანი იხ. ფ. გიზოს ისტორიაში). მოკეყანთ შემდეგს ნაწევრებს:

„კოსტანტინეს ტახტზე აღსდგის შემდეგ, დედა მისი დედოფალი და კარის კაცი შეუდგენო მისთვის სასძლოს ამორჩევს. იმპერატორს აძლევდენ ვენეციის დოჟის ფრანც ფოსკარის ქალს (1423—1457). მაგრამ კარის კაცთა და ბიზანტიისა დიდებულთა უარყვეს ეს მოყვრობითი კავშირი არჩევანობითად მაგისტრატისა ღ მემკვიდრობით იმპერატორს შორის. მაშინ იმპერატორის ყურადღება დარჩა ორს სამეფო. ოჯახობაზედ — საქართველოჲსა და ტრაპიზონისაზე. აღირჩია უფლების-მექონე-ელჩად ფრანჩი პროტოვესტიარი, რომელიც მრავალ სიმდიდრითა წარგზავნა საქართველოში. მას ახლდენ მრავალნი კეთილშობილნი, მცველნი, მებრძლენი, ბერნი და მემუსიკენი (მესაგრაჟენი). ქალაქნი და სოფლები, სადაც კი გაივლიდენ იგინი, დიდის ყურადღებით ეგებებოდენ მათ, ხოლო მათი საკრავები ყურთა-სმენას უტკობობდა მათ, და მრავალი ცნობისმოყვარე ხალხი იყრებოდა. ამ ცნობის მოყვარეთა შორის იყო ასის წლის მოხუცი, 1398 წელს თიბურისგან ტყვედ წაყვანილი ინდოეთს; ინდოეთიდან „სუნუნელოვან“ ქალაკებში გამოქცეულიყო და აქილამ ისპანის გემზე — პორტულგალიაში. სტუმართ მოყვარულ საქართველოში ფრანჩმა აღირჩია მეფის სძლად ახალგაზდა ასული ქართველთა მეფისა. მეფე-გიორგიმ, კმაყოფილმა ბიზანტიასთან დამოყვრებით, არა თუ არ მიიღო, ამ ქვეყნის ჩვეულებისა

ებრ, საჩუქრები ქალისათვის, არამედ, პირიქით, მისცა ქალს 56,000 ოკროს ღუკატი და დაუნიშნა მას ყოველწლიურად 5,000 ღუკატი სარჩოდ. მეთხოველმა მოიგონოსო, სწერს გიბზონი, აღამენონის ნიჭნი (იფადა 1—IV, გვ. 144) და საზოგადოდ მთელის ძველ ქვეყნების ჩვეულება“. მეფე არწმუნებდა ელჩს, შენი შრომა უსასყიდლოდ არ დარჩება და როგორც იმპერატორმა შენილი მოიგნათლოა, ისე ყოფად-დედოფალი (გორგი მეფის ქალი) ეცდება შენის ქალის გაბედნიერებასაო. ელჩის კოსტანტინებოლი დაბრუნების შემდეგ იმპერატორმა სიგლითა (გრამატიით) დაამტკიცა სადედოფლოდ აღრჩეული ქალი მეფისა, თავისი ხელით დაასვა სიგელს სამი წითელი ჯვარი და მეფე-გიორგის მხრით გაგზავნილი ელჩი დაარწმუნა, რომ გაზაფხულის პირზე ბიზანტიელთა გემები წამოიყვანენ საქართველოდამ სასძლოსაო. იმავე ფრანჩის მიანდო საიდუმლოდ, რათა მას, კიპროსის შესახებ მინდობილების აღსრულების შემდეგ, საქართველოდამ წამოეყვანა ყოფად-იმპერატრიცა. ფრანჩი ზამთარს ემზადებოდა საქართველოში წასასვლელად, მაგრამ აპრილს 1453 წლისას სტამბოლის მტერმა ალყა შემოარტყა და განზრახული ქორწინება დაირღვა კოსტანტინებოლის ქალაქითურთ და თან ჩაიტანა გმირულად მებრძოლი იმპერატორი“.

3. იოსელიანს ხელში ჰქონია ბოდორჩის წინამძღვრის არაგეთა ერისთავის შვილის (კიზის ბესარიონის მიერ აღზრდილის) ნეოფიტესაგან ფრადის ხელაგნებით გადაწერილი კურთხევანა, რომლის აღაპეში მოხსენებულია ყოფილა: „მოასიხენ ბატონიშვილი მეთვის ასული ნინო“, რომელიც უნდა იყოს ზეპო აღნიშნული სძალი იმპერატორისა და შემდეგ ცოლი გიორგი (ვაშიყის ძის) შაჰურისძისა (Onucanli Dusheta“ 3. იოსელიანისა, გვ. 36).

ეს ანტიმადრიტი ნეოფიტე, კაცი მკნეიური და კალიგრაფი, განდევნად იქნა ბოდორჩოდამ, დაკით-გარეყვის უდაბნოში და გაკრეჭილ, რადგან მას აბრალედენ მონაწილეობის შიდასა მეთქმში მეფე-ერეკლეს საწინააღმდეგოდ 1465 წ. მსაჯულმბრალედებდა ნეოფიტემ უპასუხა: „შე რომ მცოდნოდა, მეფეო თქვენ არ გეცოდინებოდათ საქმე ესეო“ (ibid.).

1465 წ. — აღიქვის ტარჩის სიგლის პირში № 5 მოსხენებულია შეწირულობა ერისთავის შალვასა, მისის ძის რამაზასი და რამაზას ძის ქეკელიყველისა, სოფ. ოპისში, ქკის :რნგ:

1466 წ. — ქკს :რნდ: აქა მეფე დაიჭირა ყუარყუარემ(მ) ტყუად (ძილის-პირი იკორთისა № 6).

1466 წ. მცხეთის სიკელი № 35 და ნუსხა № :რკკ: „...მე... მპყრობელმან ორისავე ტახტისა ლიხტ-იმერისა და ლიხტ-ამერისამან... მეფეთ მეფემან ბაგრატი... შევსწირე (მცხეთას).. და ქკზს დავითს... თქუნი ძუტლითგან მკვდრნი დილომს გლენი ესაბერი მზეოსძე და გეგელისშვილი მათითა. მამული-

თა... (და სხ. ჩუგულებრივ) კელ-მოკსნით შემოგვწირავს სააღაპედ და სამლო-
ცველოდ პატრონისა მამისა (?) ჩუქნისა გიორგისა სულისათჳს... დაიწერა...
ინდიკტონისა მეფობისა ჩუქნისასა :იბ: ქკს :რნდ: კელითა ფრიად ცოდვილი-
სა მახარობლისათა... ერთი კანდელი... და ორი ალაპი... გარდაიკედებოდეს...
აღდგომისა ორშაბათ დღესა მამისა ჩუქნისა გიორგისთჳს და... სამშაბათსა
ჩემთჳს“...

ამ გუჯარში იმერთა მეფე ზაგრატ ჰირველად სჩანს ქართლის მეფედ; და მარ-
თლაც ქცხბით (II, გვ. 185) იგი გამეფდა ქართლს 1466 წ. არ ეიცი, რად უწოდეს
ზაგრატ მეფე მამად თვისად გიორგის, როდესაც იგი ცნობილია დიმიტრის ძედ?
იმერთა მეფე გიორგი ქცხბით გამეფდა 1389 წ. ზემო ჩუქნის გუჯარებში მოსხენე-
ბული იყო გიორგი მეფე 1393 წ. (გვ. 201) და შეიძლება იგი იყოს იმერთა
მეფე და არა ქართლისა. ჩუქნი გუჯარა სსაბუთებს, რომ ზაგრატი ამ გიორგის
შეიღია. ზაგრატ იმერთაში გამეფდა 1455 წ.

აქ მოსხენებული კზრის დავით მეოთხე და 1466 წელი არის ჰირველად
წელი მისის კათალიკოზობისა, 1479 წლამდე აქიდანვე სჩანს, რომ მისი წინამო-
ადგილე მარკოზ კზრად მჰდარა 1460—1466 წლებში.

1466 წ. — ქკს :რნდ: მოკრდა ყვარყვარე ათაბაგი; დაჯდა ბაიდურ ძე
მისი და ზაგრატ იმერთა მეფემ ქართლი დაიჭირა.—კვლად განდგა დავით და-
სერ-კახნი დაიჭირა.—მერმე გიორგი მეფემ ქართლი დაიჭირა და სერ-კახნი,
ზაგრატ იმერთს წარვიდა და დავით—დილოეთს (კახ. ქრ.)

1466 წ. — ქკს :რნდ: აქა კირიანოზა. (საგუჯარა: კვ. მუგ. № 85).

1467 წ. —:რნე: იანვარსა :კ: „ჩვენ... მეფეთ-მეფემან ჩრდილოეთ-აღმო-
სავლეთ და დასავლეთის პატრონმან თვთ-მპყრობელმან ზაგრატ, თანამცხედ-
რემან.... შვილმან ჩვენმან ალექსანდრე... გიბოძეთ თქვენ ჩვენს ერთგულად
და მრავალად ნამსახურთ, ელიოზო შვილებს ჯუარის მტვირთველს დანიელს...
ჩუენგან ნასყიდი სოფელი სასხორი..., იგინი ამ გვარად არის ჩუენგან შესყი-
დულ: გზად წარმავალობისა დროსა ჩუენისასა თქუენ სჩიოდით ნაკლებობაზე
წყლისა და რადგან თან იმ დროს ჩვენ საფასე არა მოგვეძევებოდა რა, წავიძ-
რეთ ჩუენ თითისაგან ოქროს ბეჭდები და მივეცით იგი მათში. ესე არხი ამგვა-
რად არის ნასყიდი, რომ წვერიანმა კაცმა მისგან წყლის დაღევის შემდეგ
წვერი შიგვე უნდა ჩაიბერტყოს... გვიბოძებია, რადგან თქუენ იყავით თავის-
თავ და შვილებით დაუზოგველად ნამსახურნი... იმა პირსაზედა, რომელ წმიდა
ნიკოლოზობის დღეს ჩვენს საფლავზე აკურთხებინოთ და მცხეთაში მყოფთ
მღვდელთ-მთავარს აწირვინოთ ჩვენთვის... დაიწერა კელითა მწიგნობრისა და-
ვითისითა ქკს :რნე: თვესა იანვარს :კ: (გადმოწერილია ნუსხადამ).

1468 წ. —:ქკს :რნე: დაჯდა ყაენად უზუნ ასან (კახ. ქრონიკა).

1468 წ.—მცხეთის ნუსხა № :სი: „...ჩუბნ - - მეფეთა მეფისა გიორგისგან] და საყუარლისა ძისა ჩუბნისა ალექსანდრესგან... (სრული საშეგო წოდებულაბა).. ესე... სიგელი... მოგეცით (მცხეთას).. სათათრო შალი ამოვიკუთმეთ სრულიად ყველა სვეტი-ცხოვლის გლახებს... არა ჩუენგან, არა ძისა ჩუბნისა ალექსანდრესგან... არა გეთხოვბოდეს რა... დაიწერა... ქკს :რნე: მარტა :კბ: კელითა წირქველელ გლონისთავისძისა რატისთა“.

შესანაშნავია, რომ უეკლა გუჯრებში გიორგის ძედ მოსსენებულაა მარტო ალექსანდრე და კოსტანტინე არ სჩანს. ეს ჩუენს მატინეში თითქმის დაეწებულა ალექსანდრე გამეფებულა 1476 წელს: იხ. „იკრია“ 1893 წ. № 72 და ზემო ბე. 277—8; შეადარე ქემო 1479 წ. ქემე.

1469 წ.—ქკს :რნზ: სრულიად განყოფა იქმნა სამ სამეფოდ (ანთამის ქრონ.).

— ქკს :რნზ: გარდაიცვალა გიორგი მეფე და დაჯდა ძე სმისი კოსტანტინე მეფედ და ბერკახთა ჩამოიყვანეს დავით და მეფედ ჰყვეს (კახ. ქრ.).

1470 წ.—ქკს :რნპ: მოკტდა დადიანი ლიპარიტ, და დაჯდა ძე მისი შამადავლე (კახუშტ. ქრ.).

1470 წ.—ქკს :რნს: მოკვდა ლიპარიტ და დაჯდა შამადავლე (დად. ქრ.)

1470—1474 წლებს: ხსლო დროების მხედრულ წარწერა რუისის ტუჯვის სხარებაზე: „ქ. პატრონისა ათაბაგთ ამირ სპასალარისა ყვარყვარეს ძეთა პატრონსა ბადურს ცოდვანი მისნი შს ლნ, და მათსა ძმასა პატრონსა ქიხოსროს შს ლნ და მათსა მონასა და ამისა მხატვარსა ანანისას შს ლნ“. ბაადურ † 1474 წ. მესამე შვილი ყვარყვარესი მსე.ჭაბუკ აქ არა სჩანს. —ამგვარივე წარწერა მეორე-რუისის სელანწერ ეტრატის სხარებაზე: „პატრონსა ბანდურს შს ლნ, და მათსა ძმასა პატრონსა ქიხოსროს შნ ლნ, და მათსა მონასა და ამისსა მხატვარსა ანანისას შნ ლნ“, (ჩემი ჟბ. წ. II, 30). იჭვე წარწერა: „ბატონი შვილი ლომენი... დამიანე მრავალ ვამიერ“; „ვესტათი ძე მეფისა“ (?).

1471 წ. ქკს :რნთ: აქა დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (ჩემი. ქრ.).

— ქკს :რნთ: აქა დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (იკოწთის ძილის-შირი).

— ქკს :რნთ: დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (კრება ლექსთა).

— ქკს :რნთ: დედოფალი გულქან გარდაიცვალა (Chron Cé.).

ბროსსეს აზრით გულქან ანუ გულშარ უნდა იყოს მეფის ალექსანდრე-დიდის ძის დიმიტრის ცოლი. დედოფალი გულშარ (სხვა?) იხ. 1488 წ. ქემე.

— ქვს :რთ: მოკლდა დავით კახთა-მეფე; და დასჯდა მეფედ ძე მისი გიორგი და მეფემან ბაგრატ ქართლი დაიჭირა (ვახ. ქრ.).

1472 წ. — ქვს :რა: აქა - - - | ლი - - - | ბგ - - - | გარდ - - - . ამ და-ზიანებულს წაწერაში საეკ- მუს. № 88 აღბათ უწინ ეწერებოდა: „აქა [ქართ]ლი [დაიჭირა] ბაგ[რატ] მეფემ და კ'ე (ე. ი. გოსტანტინე) გარდ[ავადლო].“

— ქვს :რა: უზუნ ასან ყაენი შევიდა საბერძნეთს და მოაოკრა (ვახ: ქრონ.).

1472 წ. თავმოკლული ხუცური საგელა, სინ. კანტ. № 51:

„ - - [ღთის მშობლი]სა მარამისითა. ესე წიგნი [გკადრე შენ ქვათაკევი-სა] ღთისმშობელსა და თქუნს - - - წინა დამკვდრებუთა - - - ღეკანოზსა და კანდელასა - - [მე] ქადაგისძემა ფრიდონამა და ჩემმა ძმამა ამილბარმან ამა პირსა ზედა, რომე ღეკემბერსა ათსა კარგაღებულსა აღაპსა გარდაიკლიდეს აბ-რამისთვს...ქვს: რს:“

1472 წ. მაღალაქეთა საგელა, მდ. ი. ლიხისგან გადაწერილა:

ქ. თავდებობითა და შუამდგომელობითა...ჩუენ ქრისტეს ღთისა მიერ ქარ-თლისა კათალიკოზმან დავით ესე უკუნისამდე გასათავებელი და რასა-გინდა-ვე ეამთა ქცევა-გამოცვალებათა შინა მტკიცე და უცვალებელი წიგნი და სი-გელი მოგიბოძეთ ნებითა ღვთიე გვრგვანოსნისა მეფეთ-მეფისა ბაგრატისათა და კითხვითა და ნება-დართვითა ყოველთა მცხეთიშვილთათა თქუენ, მცხეთისავე ყმათა, მაღალაშვილსა ოქროპირსა და თქუენთა შვილთა: მღღელსა მაჭარებელ-სა, ზომსიმესა, ალექსანდრეს, გერმანოზს, დავითს, გრიგოლს და ეგნატის და ძმათა, შვილთა და მომავალთა სახლისა თქუენისათა ყოველთავე: შეგიწყალეთ და მოგეკით შეძლებით მცხეთისა მკვიდრი და მიუღვეარი კავთის-კეეს ივანიასძისეული მამული და სამცხეთიშვილო წილი, რაც ერთს ძმათაგანსა მიხუდებოდეს სამამათავრო, მითვე წესითა როგორც ძველთაგან ივანიას ძეთა და ქადაგსა დიმიტრის ქონება ჩოჩეთსა, რაც ივანიასძისაგან ნასყიდი მამული და მიწანი ზერტი და ქადაგს დიმიტრის მიმზღრობით ქონდეს მისითა სასახ-ლითა, ეკლესიითა, ქურმარნითა, მითთა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ველი-თა, ვენახითა, მინდვრითა, ტყითა, სანადიროთი, ქალითა, საბარითა, (?) საკ-მარითა, უკმარითა, საქებრითა და უძებრითა და მისითა მიმდგომითა სამათლი-ანითა ერთობ ყოველთა, და გორსა ფუშრუკაული დიენის ძე ბეთლემისა მიდ გომითა სამართლიანითა სრულიად და უკლებად. აწ ღღესითგან წაღმა გქონდეს და გიბედნიეროს ღთ'ს საყდრისა და ჩუენის ერთგულად და სამსახურსა შინა თქუენ მაღალაშვილს ოქროპირსა და თქუენთა შვილთა... და თუ ვისმე ამ მამულის ნი-შანი ქონდეს, მტკიცითა ამით სიგლით ვაგვიმტყუენებია... ვინადგან სამკვლ-როდ ქადაგს დიმიტრის ქონდა; იგი სრულიად უმკვდრო იქმნა, ესრეთ რო-მელ არც არა მისი ნათესავი დარჩა, და ვერაინ მოგესარჩლოს ვერა ადამის ტომი კაცი, როგორც საყდრისაგან და ჩუენგან მტკიცედ და სამკუიდროდ ბო-

ძებული არის, არა შეგვეცვალოს, არა მოვეშალოს არა ჩუენგან და არა შეშ-
დგომთა ჩუენტა მომავალთა კუთავან და არცა სხუთა-მეპატრონეთავან და თუ
ვინმე ამისად შლად კელ ყოს, შერისხდი შენ, დაუსამამოო მამაო და ძე და
სულო წმიდიაო! დამამტიციებელნი ღონ აკურთხენეს და წმიდამან დადა-ქალ-
აქმან. დაიწერა წიგნი ესე და სიგელი ქს: რა: კელითა ფდ ცოდვი-
ლისა ქართლის მკზსა იესითა*: (იოანესითა) ხელწართუჯად: „კზი“ - - -

1474 წ.—ქს: რამ: აქა გიოვი მეფე გარდაიცვალა (წა ნიკოლოზ.
ქრან.).

გიორგი VIII ქცხბით ლ 1469 წ., გიორგი კასთა—ლ 1492. აქ უნდა
აგულისხმებოდეს გიორგი VIII და შეიძლება კახუშტის ქრონიკის ცნობა მართალი
არ იყოს.

ქს: რამ: მოკუდა შამადავლე დადიანი; და დასჯდა ბიძა მისი ვამიყ და-
დიანად (კახ. ქრ.)

ქს: რამ: მოკუდა შამადავლე და დაჯდა ვამიყ დადიანად (დად. ქრ.).

1474 წ. ანისის 24-ს. ბოდორნის მონასტრის გუჯარა № 1, ტყეჯე ჩი-
ნუქლის ხელთ ხუცურ-ნუსხად დაწერილი. გუჯარის თავს სელოვსურად დასატუ-
ლია მაცხოვარი მკურთხეველი და იქით-აქით ორა ახეკლოზი. ქვემო ამოსა მარ-
ჯვანით დასატულია მდიდრულად შემოსილი კაცი ასო-მთავრულ წარწერით: „ე: (ერას-
თავი) ვამიყ“ და მარცხნათ ქალი წარწერით: „პატრონი დულარდუტ“—ორნივე
დახეკაღნა. ეს მსატრობა გადმოულია და გამოუცა გაცანის და იქიდან გადმოუ-
ხატავს „კვავს“ 1894 წ. შინაარსი სიგლისა შემოკლებულად ის. ბროსისკ V
arch. Rap. VI, 6—22.

„ქ... ესე უცვალბელი... წიგნი... გვადრეთ... ხატსა მაცხოვრისასა....
და შენ, დედასა ნათლისა მის მიუაზრდილბელისასა, თეთროსანსა ლუთის-
მშობელსა, მკანელსა ქრისტეანეთასა. მოვედით ცთუნებისავან გონებად და
მოვიგონეთ და გულისკმა ცყავთ მე, ერისთავთ ერისთავმან, სახით ოდენ წო-
დებულმან, ვამიყ შაბურისძემან და ჩუენმან თანა-მეცხედრემან, სახელითა ოდენ
დულარდუტ-ყოფილმან მონაზონმან დომენე. და აღვირიეთ საუკუნოა ცხოვრება
ამა სოფელსა, რომელთა წარმოგვევლინეს ღ წარმოგვეცალიერნეს დღენი ჩუენნი
მედგრობითა და ჟამნი ჩუენნი არა-წმინდებითა, დაღონებულ ვიქმენით ცოდვათა
ჩუენთა სიმრავლისავან. აწ მოვედით მოწიწებით და მუკლ-დრეკით და შემო-
გებვეწენით, სულითა და კორციითა ვირჩიეთ თქუენი მონდობა და შემოვედ-
რება. ძუქლად ჩუენთა პაპათავან აღშენებული მკირე აკლდამა ჩუენ ახ-
ლადე განვაახლეთ და აღვაშენეთ. აწ ჩუენისა სულისა სასკრად გვადრეთ და
მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ჩუენი მკვდრი მამული, სოფელი ხანდაკი მისი-
თა მზღურითა, კევს-უკანით ვიდრე მეფისა სამზღურათამდის; მოგაკსენებდენ
წელიწადსა შევა კომლისა ზედა სამ-სამსა კაბიწსა პურსა ყალნად და რივის

პურად: ერთი კაბიწი პური და ერთი საკლავი და ერთი კოკაჲ ღვწოჲ კომლსა ზედა, და კომლსა ზედა თვითა ჩარეკი ცვლი; ვენაენი, სადამდის გაიყოფოდენ, მესამედი ტკბილი. მას გარეთ თვითოსა ალოვნობასა ოთხ-ოთხი დღე კნვაჲ და მისი მომუშავებაჲ, ესრე რომე ორორი დღე დეკანოზთა მოხუდებოდეს ღ ორ-ორი დღე საყდარსა;— და ამას გარეთ ზურისა მუშაობაჲ და საყდრისა, რაცა მისა საყდრისა მისახლომი პური და ღვწო იყოს, იგი საყდარსა შიგა მათგან მიიღებოდეს. აწ ამისი ასრე გაგვიჩენია: ვინც-ვინ ჩუშნისა სულისა მწირველნი და მლოცველნი იყვნეთ, კალოს კაბიწსა და კულუხსა თქუწნთვს საზრდოდ მოიკლებდით და ოროლი დღისა ნაენავსა თითოსა ალოვნობასა მასცა თქუწნთვს მოიკლებდეთ; ასრე რომე თორმეტთა დღეთა საუფლოთა ჩუშნ ოდენ სახელწოდებულისა ვამიყისთვს სწირვიდით და მარხვათა-დულარდუხტთ ყოფილისა მონაზონისა დომნესთვს სწირვიდით, და მას გარეთ სახასოსა ზურისაგან და ნაენავისაგან გარდაიკლებოდეს ალაპი სეკდემბერსა :ვ: და აგვისტოსა: ვ: ვამიყისთვს. და კიდევე აგვისტოსა :იე: ღვთისმშობლობასა.— და ხარჯუბასა(?) დულარდუხტ-ყოფილისა მონაზონისა დომნესთვს დეკემბერს :კვ: კრებასა ღვთისმშობლისასა შაბურისძეთათვს და მათის შვილისა მიქიასთვს. ასრე რომე თვითოსა ალაპსა შიგა წაიგებოდეს თვითოჲ კაბიწი პური და კოკა გუტრდი ღვწო და ოთხ-ოთხი ზურგიელი. აწ ვინცა-ვინ დეკანოზნი იყვნეთ, მოატანინებდით ხანდაკელთა სალაპედ ექუსსა კაბიწსა და გუტრდსა პურსა და ცხრასა კოკასა ღვწოსა და ამისაგან დეკანოზი კაბიწ გუტრდსა პურსა და კოკა-გუტრდსა ღვწოსა თევზად გაჰყიდდეს და ალაპშიგა წააგებდის, და მას გარეთ რაც პური და ღვწო დარჩებოდეს, დეკანოზნი თანა-წარყვებოდენ და ხანდაკელთა მათითა ულაციითა ქალაქს წააღებინებდენ და მისგან იყიდდენ ორმოც-და-ათსა ლიტრასა ზეთსა, და თექუსმეტსა ლიტრასა ცვლსა და მისსა საკმეველსა და ამას რაცა თეთრი დარჩებოდეს, მას დეკანოზნი საყდარსა შინა დასდებდენ, და ჟამის სიმკირისაგან თუ პურმან და ღვწომან აკლოს და საყოფნი ზეთი და ცვლი ველარ იყიდონ ერთის წლისა საყოფნი, მაშინ თეთრსა შეიწვედენ და ზეთსა და ცვლსა იყიდდენ. და ნუ მოგუტშლების დღე-და-ღამე ორი კანდელი და თორმეტთა საოფლოთა დღეთა კელაპტარი დღე-და-ღამე ენთებოდეს და ხუთი ალაპი კარგადებული გარდაიკებოდეს და მას გარეთ დიდთა მარხუათა შინა წირვასა შინა კელაპტარი აენტებოდეს.— აწ პატრონო მუფენო, და პატრონო ერისთავნო, და კელმწიფენო, ეპისკოპოზნო; მოზანნო, მღღელნო და დიკანნო; შვილნო და მომავალნო, ზედანო და ქუტდანო, რომელნი ესვით ხატსა მაცხოვრისასა და ანუ რომელნი მოვლით განკითხვასა შინა მეოხედ და კელის აღმპყრობელად ზეცისა ერისთავთა მიქელს და გაბრიელთა და ანუ რომელნი ესვით დედასა ნათლისა მის მიუწრდილველისასა, ღთისმშობელსა მესნელსა ქრისტეანეთასა,—ყოველთავე გვევდრებით, ნუ ვინ მოუშლით მკირესა ამას შესაწირვასა, რომელი მოვიგონეთ და გულის-კმა ვყაჲ ვით სახელითა ოდენ წოდებულთა მე, ბაშურისძემან ვამიყ და ჩუშნმან მეუღ-

ლემან, დულარდუხტ, აღვირჩიეთ ამა სოფელს საუკუნო ცხორება, რომელთა წარმოგვეცალიერნეს დღენი ჩუქნი მედგრობითა და ჟამნი ჩუქნი არაწმინდებითა; დღონებულ ვიქნენით ცოდვითა ჩუქნთა სიმრავლისაგან. აწ მოველით მოწიწებით და მკულ-დაყრით და შემოგებევწენით... და შემოგწირით ჩუქნი მკვდრი მამული—სოფელი ხანდაკი, მისივე შტლურიითა, კვესუქნით ვიდრე მეთსა შტლუართამდის: მისითა ყოვლითა გამოსავალითა, ველითა, ვენაქითა, სათიბითა... ვერავენ საქმე დიგდოს, თვნიერ ხატის მაცხოვრის მეტმან, ვერა მეფემან, ვერ დედოფალმან, ვერცა ერისთავთა, ვერც მოურავთა და კელისუფალთა. არა გეთხოვბოდეს რა და თქუქნსა კარსა არა მოვადგებოდეს, ჩუქნო მკვდრნო ყმანო, ხანდაკელნო, არა ლაშქრობაჲ, არა მალი, ულუფაჲ, არა მუღამი მუშაობა, არა საჯინიბო, არა საბაზიერო, არა საწელოწლისთაო, არა სააღებოჲ, არა საყველიერო, არცა გორისა და არცა ქალაქისა და ჟინვანისა მუშაობა, არაფერი საქმე თქუქნსა კარსა არა მოადგებოდეს, თვნიერ ერთისა ხატისა სამსახურის მეტი.—ესე ასრე გაგითავდეს და ვერავენ შეგიცვალოს, ვერცა მეფეთა, ვერცა დედოფალთა, ვერცა ჩუქნისა სახლისა და გუარისა კაცმან... ვერავენ შეგიცვალოს...(აქ წყევს-გურულჳა შემშლეღთა ზედა).

დაიწერა ქორონიკონსა :რამ: თა იენისსა :კდ: კელითა ფრიად ცოდვილისა და გლახაკისა კარისა მწიგნობრისა კედელასშეილისა საბასითა*.

ბოლოს მდარე ხელით, მსუღრულად:

მე ფრიად ცოდვილსა ერისთავსა ვამიყსა დამიმტკიცებია;—მე ცოდვილსა გიორგის დამიმტკიცებია;—მე ფრიად ცოდვილსა ომარს დამიმტკიცებია, და მოწამეცა ვარ ნებითა ღვთისათა.

ამ კაშიე შაბურბიჳე და მისს გვაროჳნობაჳე იხ. ზემო გვ. 285-6 და 203, სადაც დაბეჭდილია „სულთა მატანესაგან“ უმკვლესი შტო შაბურბითა გვაროჳნობისა. იმაჳე „სულთა მატანესი“ მოხსენებულთა სსკათა შორის: აღაპი № 106: „სული ღოთე გურგნსნის მეფეთ მეფის კოსტანტინესი.. (1478—1505) ქლ იყენეს: უკე: სლი დედოფალთა დედოფლისა თამარისი ქლ იყნეს უკე“ (მეუღლჳა კოსტანტინესი). ეს თამარ ყოფილჳა ათაბაგის ქალი (აღბულას დაჲ თუ უარუეჳარ III-ის ქალი?) როგორც სჩანს იმაჳე მატანესაგან (აღაპი № 55): „ათაბაგთა ასულსა, დედოფალთა დედოფალსა თამარს, სლი კრთხლ იყენ ან“. № 56: „სული პატრონისა დედოფალთა დედოფალი ნესტან დარეჯანისი (ცოლი მეფის გიორგი VIII-ისა) ქლ იყენ და ცოდვანი მისნი შნ ღნ“. და იჳე აღაპი მეფის გიორგი VIII-ისა (№ 54). ხოლო აღაპი № 114 მოხსენებულთა ყურულას გიორგის სახელი, რომელსაც დაუწერან ჩვენგან დაბეჭდილი სიგელი 1439 წ. (იხ. ზემო გვ. 245; 278-280): „სულსა ჟურულისსა წინამძღვრისა გიორგისსა შნ ღნ: მეგეთა წინა მოსაქმე იყო და სიგელიცა მან დაგოწერა“.

„მცნება სასჯულო“.

ტუაზე სურგუნად ლამაზის სელით დაწერილი ბაქტინტის გრანდილი სიგე-ლი, (№ 9054 და ნუსხა № 66) მიტომელი ანტიოქიერუსალიმის პატრიარქის მი-ქაელისაგან; ამ სიგელადმ სჩანს, რომ მიქაელს აბსჯეთის ჯ'ზად დაუყენებია ბუ-დიელი იოაკიმ და დაუწერია რამდენიმე საეკლესიო კანონები ბაგრატის მეფობასა (1455—1478) და შამადალეს დადიანობაში (1470—1474). აქედამ ცხადია, რომ ეს სიგელი მიტომელია 1470—1474 წლებს შუა. ეს გარემოება შეუქსა ჭეფენს თუთ მისილის პატრიარქობას, რადგანაც ჟერ ისტორიამ დატკმშარიტებით ან იცის მისის. პატრიარქობის წელი. ცნობილია მხოლოდ, რომ იგი ეპატრიარქა 1452 წ., ხოლო 1484 წელს იქნა პატრიარქად დოროთეოს II. მაგრამ ამ ორ პატრი-არქთა შუა იყენენ იოაკიმ III და გრიგორი. ჩვენს სიგელი ცხად ჭეოფს, რომ უკანსკენდნი ორნი პატრიარქნი მსხდარან 1474—1484 წ. (იხ. Полный Мѣсяцесловъ Востока, т. II, прилож., стр. 258).

ანტიოქელ პატრიარქის მოსლვა და ესრეთი სასჯულო სწავლა მისი ალბათ იმ გარემოებამ გამოიწვია, რომ იმერეთის მწკრილ-მწკრილ ნაწილებად გაუფოფას ეკლე-სიური განსკთქლებაც შეუდგა და სარწმუნოება შეიერა.

სრულის ტაქსტის გამოცემამ ცალკე წიგნაკად განვიზრახეთ და აქ შემოკლებით დატბუქდეთ. სათვალავნი მუსლთა (I, II, III და სხ.) ჩვენ დაესხით.

...მე ყოველთა ნარჩევი იერუსალიმისა და ანტიოქისა პატრიარქი მიხაილ მოვიწიე დიდსა ამას ქ'ეს სამწყსოსა, მეზობელსა იერუსალიმისასა, საქართველოსა. ვითა სათანადო არს მეფეთა, დადიანთა, ათაბაკთა, ერისთავთა, ამილახორთა, დიდებულთა, აზნაურთა და ყ'თა ქ'ეს ღ'თისა მოსავთა... მოიკითხეს ძუტლით ვიდრე ახლადმდე ღვთიე-გვრგვონსანმან ბაგროტ (1455—1478) და დიდ-მან ერისთავთ-ერისთავმან დადიან-გურიელმან შამადალე (1470—1474 წ.) მისთა თავდთა თანა-დგომითა და დიდად ღ'ისაგან სათონდ გამორჩეულისა... ბედიელისა იოაკიმისა გამოძიება და მოკითხუა გუართა, დავთართა, და იადგართა და ვითარ იგი პირველად ქართლისა და აზნაურთისა კათოლიკოსნი ანტიოქისა პატ-რიარხისაგან იკურთხეოდენ და ჟამთა სიძველისაგან და სოფლისა სივერაგეთაგან იყენეს მრავალნი წესნი შემლილ და გარდაქცეულ, ვნახენ... და მეუფისა ცაიშელ-ბედიელ მთავარ-ეპისკოპოზისა იოაკიმისთა ნებითა და შემწვევითა ღ'თისათა... ვაკურთხეთ კათოლიკოსი იოაკიმ, მარჯვენა იერუსალიმისა, აფხა-ზეთის კათოლიკოზი და კურთხეულმცა არს: დავაყენეთ და დავესით აფხაზეთს საყდართა ანდრია მოციქულისათა ყოველთა ქრისტიანეთა ლიხთ-ამერთა: ოდი-შისა, გურიისა და აფხაზეთისა... და აფხაზეთი ქრისტიანობისაგან სრულიად მიდრეკილ იყენეს, ქრისტეს მცნებათა განშორებულ იქმნეს... და ეპისკოპოზ-ნი ლიხტ-ამერის ქოროზს, აქეთ, ოცეთსა აქეთ, ზღუა პონტოს აქათ, სადა დიდი-სა ბიჭინტისა საზღუერი მიიწვეს, ეპისკოპოზნი ამა იერუსალიმის მარჯვენა-

საგან კათალიკოზისაგან იკურთხეოდინ და მიიღებდით კურთხევასა და ქაღა-
გებასა მისსა; ისმენდით, ჯერ იყუნით და ნუ ურჩ ექმნებით.

აწ მამანო, ძმანო და შვილნო, ქრისტეს საფლავისა მარჯვენა, ლიხტამე-
რისა და აფხაზეთისა კათალიკოზი იაკიმ, ქრისტეანობის სჯულის მამაგებულად
და დამტკიცებულად ვაკურთხეთ... მე ღიდისა და ცათა მობაძავისა ანტიოქისა
და იერუსალიმისა პატრიარხმან მიხაილ და ესე ქარტა თქუქნთვს აღუს-
წერე.

ჩინაიღვან იგულსმოდგინა ღმერთმან და ჯერ-იჩინა ჩუქნისა კსნისათ-
ვს და სჯულისა ქრისტიანობისა დამკვდრებისათვს და დამტკიცებისათვს ჩუ-
ქნ... საყდრისა ანტიოქისა და იერუსალიმისა პატრიარქმან მიხაილ ნებითა
ღსთა, ვითარცა უფალმან ჩუქნმან იქსო ქრისტემან ანდრიას მოციქულსა შე-
მოსა თვის სამეფუო ბასონი და აკურთხა, აწ შემდგომად მისსა ვაკურთხეთ
კათალიკოზი იოაკიმ და სჯულსა და მესჯულეთა თავად და უბუცესად დაგვძ-
ტკიცებს და აღიწერა ქარტა ესე ჩემ-მიერ. აწ შვილნო, ძმანო და მამანო!
გაუწყებთ და გამცნებთ: ვინ და რამცა კაცმა ქრისტეანემან, ანუ ღიდმან, ანუ მცი-
რემან პატრონსა უღალატოს ანუ უსამართლოდა უორგულოს, ქრისტე ღმერ-
თი და სჯული უარ-უყოფეს; ეგრეთვე უსამართლო და ორგული მეორემან
ნუ შეიწყნაროს:

ქ. ჩინცა და რომელმან სჯულისა და კათალიკოზისა ურჩად უხვედრი ცო-
ლი შვირთოს, სვინა ანუ მეყსი, ანუ სძალი, ანუ ბიძის ცოლი, ანუ ხუცის
ცოლის სცოდოს, ანუ დიაკუნის ცოლისთანა, ანუ მთავარ-დიაკუნისა ცოლის-
თანა სცოდოს და შეგინებულსა საწოლს ზედა დააწვინოს, ამათ ყოველთა
უსჯულოებათა მოქმედი კრულ, წყეულ და შესუქნებულმცა არს სულითა
და კორცითა ამინ: (ეგრეთავე წყეულსა ყოველსა ქვემოთ აღწერილს მუსლეებს შემდეგ).

ღ. და თუ არ ღთისა უარისყოფელნი ხართ, მეკობრესა ხუცესა მო-
(ა)შთობდით.

ჩ. ჩინცა ანუ ღედისნაცვალსა ანუ ღედობილსა თანა სცოდოს...
წყეულს, კრულს და შესუქნებულს უჭე.

გ. ვინცა ძმა მოკლას, ქრისტე ღმერთი უარყოფივს და ნაწილნი მთ-
ნი ალიკოცენ უჭე. ანუ თვის დაჲ, ანუ სხუა მოკლას... (წყეულს).

დ. და რომელმანცა იკადროს მოციქულთა მარხუთა ოთხშაბათ-პარას-
კევთა რომელიცა ხსნილი არ იყოს და შერიოს ანუ მიცუალეებისა მარხუა,
მარტივლთა კიდე ვინ ჭკუიანმან შერიოს წველითა ანუ კორცითა ხსნილთა-
გან კიდე, კრულმცა არს... და რომელმან წელიწადთა შინა რომელნიცა უჭ-
მნი წთა კრებათა განუწყესებდეს და არა ისინოს და თვისითა ნებითა უჭმობდეს,
წყეულმცა არს წთა კრებათაგან.

ე. ვინცა შეუნდობლად დაბეჭდილი კათალიკოზისაგან და ხორებისკო-
ზოზისაგან. ეკლესია განსხნას შეუნდობელად კრულ, წყეულ... მათი ხუცისი

და ერი მათი. რომელმანცა წ'თა კრებათაგან განაჩენი და განაწესი სჯული მაგრად არ დაიჭიროს და შეცოდება დაუწყოს, ღ'ნ წყევით მიაგოს.

ზ. ვინცა სჯულისა შემცოდვ პატრონმან არ მისცეს ეპისკოპოსსა და ხორეპისკოპოსსა, სასჯულოდ არ მიანებოს (და სასჯულოდ მოსაყთისხვა სოფელა აზ დასნებოს) და ძალი არ მისცეს, ამა სოფლისა ცოდვა მან გარადიკალოს და შეუნდობელმცა არს.

რ. ვინცა ამა მცნებათა არ დასჯერდეთ და კზსა და ქქს მცნებათა ურჩ ექმნათ, კრულ, წყეულ... იერუსალიმისა მადლითა, ანტიოქიის მადლითა ან.

აჲ შეილნო, ძმანო და მამანო ჩემნო! მორჩილ ექმენით მწყემსისა მის სახიერის ნაცვლად კათალიკოზსა იოაკიმ ღვთისა-მიერ მოვლენილსა, რათა მაგრად პირმეტყულებად სამწყსოდ გამოჩნდეთ და შეიკრიბნეთ ბაგასა ზეცისა არსასა და არა იქმნეთ საკმელ მგელთა მძვინვარეთა და არა შეგემთხვიოთ განსაცდელი: ვითარცა იგი მაშინ ურჩ ექმენით ანდრია მოციქულსა, რომელმანცა მოუვლინა ღვთისაგან მრისხანე ანგელოზი და შესცვალნა ყოველთავე მათ ურჩთა სახელი (სახაი?), საცხოვარი კაცითგან მიპირუტყუთამდე ვიდრე მოიქცეოდეს...

დ. აჲ კ'დ ისმინეთ ეპისკოპოსთა წ'თა კრებათა განწყესებაჲ, ესრეთ უთნევარად დადექით, ნუ ვის ათნევე, სამწყსო შენი სწავლით და მაგრა დაიჭირეთ, რა მეორედ მოსლვასა თქნგან არა ითხოვოს სიტყვს-გება. ეგრეთვე მოძღუართა წესიერებით ქქს სიყუარულითა თქუენ სამწყსოდ მოჰფითურთ შეიყვარეთ სჯული ქსი და თავი დასდევ ცხოვრთა თვსთათს...

ე. მღღელთა მართალთა ნების-ყოფელად ნუ ცრუ-წინასწარმეტყველ, არამედ დაიცევ თავი შენი სიძვისაგან, ტაცებისაგან, სიხარბისაგან, ღიდის სიცილისაგან, მთვრალობისაგან, გარდარევისაგან, რომელ არა-ჯერ-არს მოწესეთაგან. მიეც ერსა უმეცარსა მარხუაჲ, რაჲცა წ'თა კრებათა განაჩინეს მარხუად, მიეც მტკიცედ და გაუტეხელად უქმი უქმად, ვა სწერია გაჩენით საეკლესიოთა დაეთართა შიგან.

ვ. და რომელმანცა ეპისკოპოსმან, გინა ხორეპისკოპოსმან, ანუ მოძღუარმან, გინა ხუცესმან არა გულითა მართლითა დაიცვას მცნებაჲ ესე და ერსა არა უქადაგოს სარწმუნოებად და კზისა ბრძანებასა ზედა მომჭირნედ და ძალმიცემით არ იდგეს—კრულ; წყეულ...

გ. და უკეთუ ვინცა მეფეთა, თავადთა, აზნაურთა და აზნაურის-შვილთა, მოკელეთა... და ყოველთა, რომელთა ესე მცნება ღ'ის მიერ წ'თა კრებათაგან განაჩენი... არა აღიაროს და სხუათაცა არა უქადაგოს—კრულ და წყეულ არს...

დ. რომელი ხუცესი ცუდად ზღაპრობდეს, ანუ ცუდად მეტყულებდეს, ანუ წესსა აკლებდეს სამწყსოთა, სოფელთა და ქუეყანათა და მისისა; სამრევლოსა ცოდვა კათალიკოზსა და ხორეპისკოპოსსა არ გამოუცხადოს,

ანუ ნატაცებსა ცოლ-ქმარსა გვრგვინ უკურთხოს, ანუ იპაროს, ანუ უხუდღრ-
თა ცოლ-ქმართა შენდობა მისცეს, ანუ მისთა სამრევლოთა მარხვის რევა
შეუნდოს და რაჟცა მღვდელობისა საქმე შეცოდებით დაიჭიროს, წირვისაგან
აღიკოცოს და წირვა მისი შეუწირავი იყოს, სადამდის კათალიკოზის მოკსე-
ნებითა და გავონებითა არ განიკანონოს.

17. ვგრეთვე ვინცა და რამცა კაცმან მონასტერთა და საყდართა მამუ-
ლი მოიგოს, იურვოს, ნუ ვინ მოურავად და მოსაქმედ შემოვიდეს—კრულ,
წყეულ...

18. ვინცა უხუტლრი ცოლი შეირთოს, ანუ სუნასა ანუ მეყვსსა შეეხოს,
ანუ მძის ცოლსა, ანუ ბიძის ცოლი შეირთოს, ანუ რაგინდა უხუტლრი ცო-
ლი შეირთოს კათალიკოზის აღუარებლად... კრულ, წყეულ...

19. ვინცა უქმთა წელიწადისათა და შაბათსა ცხრა-ჟამითგან ორშაბათსა
განთენებამდე სკოდვიდეს და პარასკევსა მიწას რევდეს, წთა კრებთა განაჩენ-
ნი უქმნი ღღენი კრძალვით და მაგრად არ შეინახნეს... (წყევა)...

20. კდ ვინცა შესკოდოს წთა მარხუთა... (წყევა).

21. შა ვინ უხვედრი ცოლი შეირთოს შეუნდობელი და კათალიკოზის
ბრძანებითა არ გაეყაროს და ურჩად დაუდგეს... გინა სასჯულოსა საქმესა
ზა ძალი არ მისცეს, გინა მონასტერთა დამცირებასა მოიჭირებდეს თავის-
თვს, გინა სხუათათვს იურვოს... რა გინად რაჟ გამოახოს, გინა გლეხი მო-
სახლე, გინა საჭურჭლე, გინა კაცი, გინა ჯოგი... (წყევა).

მარსკანი და ხსნილი დღეები ჩამოთვლილია. და სსკათა შორის მოხსენებუ-
ლია: „ალაჯორთ კვრიაკე (?) და ყველიერის კვრიაკე ხსნილ არს ყთა ღღე-
თა“... „წა გიორგისი თავადი ღღესასწაული აპრილსა :კგ: ხსნილ არს მათ-
თვს, გინც კელესათა მიკიდენ და ვინ არ მივიდენ, ვერ განხსნის...“

22. და ვინ ორი ცოლი ერთად შეირთოს; გინა დედა-შვილი მამა-შვილ-
მა შეირთოს, გინა ორნი დანი ორთა ძმათა შეირთონ, ანუ ვის ცოლი მო-
უკუდეს, ცოლის ასული შეირთოს ანუ ვინ ცოლის დედა, რომელ არს სი-
დღდრი... გინა დობილი ანუ დედობილი შეირთოს... გინა ხუცესი ბილწი
იყოს და შეაგინოს კორცნი თვსნი სხუასა დიაცსა თანა და ჟამის წირვად
იკადროს... (ფრად გრძელი და სასტიკი წყევა).

ბოლოს დიდი საკათალიკოსო ბეჭედი ასკაა.

1475 წ.— შიომღვიმის სიგელი, ტეაზუ სუტურად ნაწერი № 14: „... მე
ზვედგინისძემან მამიამან და მეულღემან ჩემმან გულქან შევსწირე უღანბოსა
მღუმიძისასა ახატანს ვენაკი... ფებერვალსა :ი: ქქს :რგ:“. (ის. ჩემი: „ის-
ტორიული საბუთები შიომღვიმის მონასტრისა“ გვ. 74).

1475 წ.— ქქს :რგ: მოკტა ბაალურ ათაბაგი, დაჯდა მანუჩარ, ძმა მი-
სი (კახ. ქრ.).

— ქკს : რაგვ : ათაბაკი ბაატურ გარდაიცვალა წლისა :კა: ოკლომბერსა :ი: (ყამნი № 2: იხ. 1478 წ. ქვეშე და ქ-ცხშიც კერვა: გვ. 477).

1476 წ.—გამეფება კახეთს ალექსანდრესი (იხ. 1479 წ. ქვეშე).

— ქკს : რად: აქა უზუნ ასან საქართველო ამოსწყვდა (ძიადისძირი იკორ.).

1477 წ.—ქკს : რაგვ: ბაგრატ მეფეს დადიანი ვამიყ უკუღვა: უკუნეკცა ბაგრატ ქართლიდამ და შეიბნენ: ბაგრატს გაემარჯვა: ღ კვალად მოვიდა ქართლს უძლიერესად (ვახტ. ქრ.).

— ქკს : რაგვ: რ - - - მო - - (გადასული წარწერა კვ. მუზ. კინგვლისისა № 85, რომლის გამოცნობა ჩვენ კერ შევიძლეით).

— გამეფება კოსტანტინესი 1477 წ. (იხ. 1492 წ. ქვეშე), ანუ 1478 წელს: (იხ. 1488 წ. ქვეშე).

1478 წ.—ქკს : რაგვ: კოსტანტინე დაჯდა მეფედ, და ათაბაკი ბაატურ (sic) გარდაიცვალა წლისა :კა: ოკლომბერსა :ი: დასაბამითან ქკსა :ხშეა: (6992—5508=1484 წ.?: „ერება ლექსთა“ და თითქმის იმავე სიტყვებით Chron. Gé. p. 3 და ქ-ცხ. I, 477). ზემო ქრონიკებში ბაადურის სიკვდილი აღნიშნულია 1475 წ. და რომელი წელი უფრო ტეშმარცია, ეს კადეკ სამიბეულია.

— ამავე წელს უნდა იყოს დაწერილი შემდეგი აღაპი, შეტანილი ათონურს ტუავის 1074 წლის ხელნაწერში:

... პატრონსა ბაჭადურს ყნი ცოდვანი მისნი შს ღწ (ეს სამეგრე განმეორებულა). — დიდსა და მაღალსა ქართველთა ათაბაგსა და სამცხისა სპასალარსა ჯაყელ-ციხისჯუარელსა პატრონსა ყუარყუარეს ცოდვანი მისნი შს ღწ (†1498 წ.) და მათსა მუუღლესა პატრონსა დედისიმედსა შს ღწ (†1491) და მათსა ძესა პირმშოს პატრონსა ქაიხოსროს შს ღწ (†1500); [პატრონსა შკექაბუქს შს ღწ (†1516 წ.). და ჯდ მეოთხედ პატრონსა ბაადურს შს ღწ.

და პატრონსა ანქოს შს ღწ (†1505) და ეგრეთვე პატრონსა ორაკვანდას, მანუჩარს და მართლიხანს (მართლიხანს) შს ღწ.

და ამათა დაათა პატრონსა დედოფალსა პატრონისა რადვენს (რადამს?) და პატრონსა გულბუდახს *) შს ღწ. საცნაურ იყავნ ჩუძნთა ამათ პატრონთა აქა აღწერილისა მიზეზი ესრეთ იქნა: პატრონი ბაჭანდურ, რომელი პირველ სწერია და მერმე ძმათათანა რიგსა ზედა თუ რომელთა იყო უმრწემეს ანუ უდიდეს, ესე პატრონი ჩემი ჰაბადურ განეყო მშობელთა და ძმათაგან და უფროსლა ვთქუა სოფლისაგან და წარვიდა გზასა მას საუკუნესა ქაბუკი, ყოვ-

*) შინიშ: კვლ. მუზ. ხელნაწ. № 193 შეტანილია მოხსენება: „სულსა ამირს-სპასალარს პატრონსა ორაკვანდას შს ღწ და თანამეცხედრესა მისსა სულეურთ-სულესა პატრონსა გულბუდახს შს ღწ“.

ლითურთ სრული საღმრთოსა შინა, ხოლო ჰასაკითა ოცისა, გინა თუ :კა: წლისა და აღავსო სახლი მამული მწუხარებითა გამოუთქმელითა. მაზინ დიდებულთა მშობელთა და ძაბთა ამისთა ღთისმსახურებისა ძლით თვისსავე თემსა და ქუეყანასა შინა უცხოთა ქუეყანათა უხუდა მიჰძინე (მაჭფისა) საკსენებელი და სალოცავი, ვითარ იგი იმარუსალომს და სინამსცა და ეგრეთვე ჩუქნ მოგუცეს საქონელი და წარმოგუაფლიონეს საბერძენისა ქუქყანასა და წარმოვედით და ვითარცა ჯერ იყო განვკოფდით (განუყოფდით) ებისკოპოზთა, მონაზონთა, მღვდელთა და გლახაკთა ზედა ტრაპიზონთასა კოსტანტინეპოლემდე და ვიდრე ამა წმიდად მთადმდე; და მოვლეთ ყოველნი მთისა ამის მონასტერნი და წესისაებრ მოვაკსენეთ მოსაკსენებელი და სალოცავი და ეგრეთვე განვიცადეთ ჩუქნი ესე მონასტერი, რამეთუ უოკელთაგან უმეტეს დაგლახაკებუაფიო და ეკლესია ფრიად დაძულებულიყო და სენაკები და ზღუდენი და პირლოსნი უმეტესნი დაქცეულ იყუნეს და ფრიად უნუგეშინისცემოდ გასრულიყო. და ამას ესე ვითარსა უპოვარებასა შინა მოვაკსენეთ ამა ჩუქნსა მონასტერსა ოცი ათასი ოთმანურისა, რომელიმე ფლურად და რომელიმე თეთრად და ეგრეთვე ორნი ცხენნი; და გაუაჩინეთ ერთი აღაპი პატრონისა ბაადურისთვის დღესა მიცვალებისა მისისასა ოკლამბერსა ათს; რათა რაოდენიცა მღვდელი იყოს ბერძენი თუ ქართველი ესაა წირვიდენ და ტრაპეზად შევიდოდენ... (ისე, როგორც მსუკაბუჟუ სწერია, ის. 1498 წ. ქვეშე), ხოლო ამის საქმისა მსახურნი, რომელნი სამცხით მოიწიენეს, ერთი ბერძენი იყო მღვდელმონაზონი, სახელით სუმოს*), რომელი დიდით ხნით ყმა მათდა ქმნილიყო და ერთი ქართველი მონაზონი, სახელით აკაკი, სიყრმითვან მათთანა აღზრდილი და მონა.

1478 წ. — ქკს :რავ: უზუნ ასან ყაენი მოვიდა; ქართლი და ერწო-თიანეთი მოსწყვიდა; (ქართლას მეფე) კოსტანტინე ბარათიანით მივიდა მისთანა; მისცა ტფილისი; — და ბავრატ მეფე წარვიდა რაქას; მუნ მოკუდა; და დაჯდა (მეფედ) ძე მისი ალექსანდრე. (კას. ქრ. — ბავრატ უნდა მოკვდარიყო 1483 წ. ის. 1495 წლას ქვეშე).

— ქკს :რავ: აქა ათაბაგი იანქო -- პატრონად დაჯდა (გვ. მუხ. კინგლასი № 85).

— ქკს :რავ: აქა ათაბაგი იანქო ბატონად დაჯდა (ივორთის ძაღისპირი). ეს ცნობა სრულიად ახალა და უცხო, მაგრამ ჭეშმარიტი, რადგან ორი ძველი ხელნაწერები თანხმად ამოწმებს მას.

1479 წ. — დაკით-გარესჯის სიგელი, კარგის მხედრულათ კტრატზე ნაწერა.

*) ეს სვიმონ ტრაპიზონელი, შემდეგ მაწვეკელი ის. 1529 და 1502 წ. ქვეშე. — ამ აღაპიად სწანს, რომ უვარუარე იყო მამა ბაადურისა.

წარმართებელი მეფობისა ჩუენისაო... მეტებთა და წახულისა ღთის-მშობელო! ჩუენ... ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა ორისავე ტახტისა მტკიცედ მპყრობელისა მეფეთა-მეფისა სულკურთხეულისა გიორგისა ძემან, მეფემან ალექსანდრე ბატრონმან (sic) დეულთა (sic) დედულმან დედამან ჩუენ-მან ნესტანდარგჯან და თანა-მეცხებდრემან ჩუენმან დედუფალმან ანა, — რაოდენი ქება-მადლობა შევესწიროთ თქუენდა მომართ და ვითარი ქუელის-საქმე ვქმნეთ წინაშე ძისა თქუენისა! ჩუენდა-მომართ წყალობა (?) და წინამძღურობითა ძელისა ცხორებისათა ავარის ნათესავნი და მტერნი წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ღტოლილ და უკუქტეულ არიან (ჰადრე) დღენდელად დღედმდე. ხოლო ვინადგან არა დაუტეობს უფალი კუერთხსა ცოდვილთასა ნაწილსა ზედა მართალთასა, კულად (გუაჯად) მშუილობა ყო ჩუენზედა და გუეგულვა და გუეგულსმოდგინა და რადმცა უკუილაგმა გონება ჩუენი სამსახურებელად სუეტისა ღთივ აღმართებულისა, კუართისა სამეუფოსა და მირონის ღთ მყოფელისა! ვითა სამართლად გუმართებდა, ეგრეთ ჯერ ვიჩინეთ და ვიძიეთ გულსმოდგინებით, გუჯრითა ამით ჩუენცა დავამტკიცეთ, ვათარხნეთ და ვათავისუფლეთ ორნივე უდაბნონი გარეჯისანი დავითისაფლავისა (sic) მრავალთისა (sic) და დოდორქისანი, თქუენ წმიდასა საყდარსა დედაქალაქსა მცხეთასა... გარეჯისა სახლი მისითა შესავლითა, მამულებითა, სოფლებითა, შენითა და უშენითა, მთითა, ბარითა, რანიცა გარეჯისა უდაბნოთა სიგელნი და გუჯარნი ჰქუანან (sic) მათითა მზღურითა შეგუიწირავს და დავუიმტკიცებია და გუითარხნებია ყოვლისა სათხოვარისაგან. ცოტასა ხანსა და ქამთა ვითარებისაგან ჩუენისა დაჰირებებისათუის გაცემულად შეიქნა და ვითა არა ვარგი იყო და არცა რა ჩუენგან საქნელი იყო, ეგრე ვერავინ იკადროს ამისად შლად, ქცევად და გამოკუებად ვერა ჩუენ და ჩუენისა გუარისა კაცმან... ანუ დიდმან მემძლავრებან კაცმან, ანუ აზნაურმან და გლეხმან და ანუ მოსაქმემან ენითა ისაქმოს და მოციქულად შეიქნას, ანუ გულსა შემოუვიდეს ამისი მოშლა და მოსაქმეობა, — რისხავსმცა დაუსაბამო ღთი... დაიწერა გუჯარი ესე ჩუენი ქქსა : რნფხ: (167—1479 წ.), ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :გ: თუესა იენვარსა (sic) :კგ: კელითა იათორიძისა ვარსიძესითა, კარისა ჩუენისა მწიგნობრისათა*, წარწინებულას ხეკულოთ: „მეფესა ალექსანდრეს დამიმტკიცებია სახელითა ღთისათა“. მონა ღთისა ალექსანდრე. ზეჭედზე გამოსასულად ჟგარბი, გეგრგეისა და ჭორაღი. სოლო ამას ქეემო მე-XXVIII საუკუნის ზელოთ წარწერილას:

„დოდოს უდაბნოს დავით გარეჯის ძღვენი უნდა მიერთმოდეს ქართველთ მეფეს და კახთ მეფეს :ქ: ექვის ქვევრი თაფლი:• ქ. სამი ქვევრი კაპრის წინილი. ქ. სამი ცოცი. ის ცოცი ფარეშთ-უხუცესს უნდა ებაროს ნიდა. დიდილაზედ დორსა და სუზანზედ სამჯერ უნდა გადმოუხვამდეს. ორი მღელღმონაზონი უნდა გამოარჩიოს მამა, კარგნი მოწესენი და კარგნი მწიგნობარნი და კარგნი მოეამენნი. ამათის კელით უნდა მიართონ ძღვენი. ყველიერის კვი-

რას და მარხვაში მონაზონები მეფის კარზედ უნდა იყვნენ. იმათ უნდა იწე-
სონ და მარხვის დღესასწაული იმათ აღასრულონ. აღდგომის დღეს ეამი უნ-
და სწირონ და უთხოვლად წამოვიდნენ, დიდს მამას იახლენენ. ახალს კვირიაკეს
მართლ-მადიდებელ მეფეთ უნდა აღტვიროთონ ჯორები და კარაულები მრავ-
ლის სანოვავით და შესაწირავით და მოუძღვანონ დიდსა მამასა და წმიდათ
კრებულთ:—

1479 წ. იანვრის 24.—მცხეთის სიგელი, სუფურა ნუსხა № :ტე:

„...ჩუბნ... მეფეთ-მეფის გიორგის ძემან, მეფემან აღექსანდრე და პატ-
რონმან დედოფალმან ნესტან-დარეჯან, დედამან ჩუენმან, და თანამეცხედრე-
მან ჩუბნმან დედოფალმან ანა... მოგაკსენეთ (მცქეთას) ვეყინისა პირთა სო-
ფელი ახალშენი... კათალიკოზო დავით!.. ნუმცა დავიწყებულ ვიქმნებით ლო-
ცვათა... შინა თქუბნთა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუბნისასა სამსა
(sic), ქკს :რახ: (sic). თა იანვარსა :კდ: კელითა კარისა ჩუბნისა მწიგნობრისკ
იათორისძისა ვარსიმესითა... ჩუბნი სიმავრე პანკისის ციხე არ გავკცემია...
ჩუბნთვს სათავისთავოდ და საავეანდელ მოცემული მოგკცსენებია“.

1479 წ. ქკს :რახ: კოსტანტინე მეფემ ტფილისი, გორი და ქართლი
დაიჭირა;—კ დ იმერეთი დაიჭირა (ვას. ქრ. შეადარე გუჯარაი 1491 წ. ქვეშე).

1481 წ.—ქკს :რახ: მეფე კოსტანტინე ჯავახეთს მიუხდა; და დადიანი თან
ახლდა; მანუჩარ ათაბაგზედ გაემარჯვა (ვას. ქრ.).

— ამავე დროებს (1475—1487) უნდა კეთებოდეს ეკ. მეუზ. მე-X საუკე.
ხელნაწერის (№ 144) არშაიზე წარწერა, მე-XV საუკუნის მდარე სუფურ სელით
მინაწერი. წარწერაში მოხსენებულია მეფისგან ათაბაგის დამარცხება, რომელიც უნ-
და იყოლს ანუ ზემო აღნუსსული 1481 წ. და ანუ აღექსანდრე I-ისგან ივანე ათა-
ბაგის დამარცხება 1414 წ. (ზემო გე. 221). ამ ოპში მომკვლარა „პატრონი ამი-
რინდო“, რომელიც უცნობია. ამირინდო ამილასკარა სცსოჯობდა ბეარატ დიდის
დროს და ცოცხალი იქნებოდა აღექსანდრეს მეფობაშიც (იხ. ზემო გე. 205—6).
მაგრამ შინაარსიდან სჩანს, რომ ამირინდო არის სამცხელია კავკასიის ოჯახის და-
ახლოებულად, ტაო-არტანუჯელი.

„ქ. ცხოვრება: ჩნი: ესრეთ: იყო: ვიყვენით ჩნ კავკასიისძისა სახლსა
შინა პატრონი ამირინდო: მისი მეუღლე ნესტარჯან: მოვიდა რისხვა ღვთისა
დიდ საქართველოდამ (დიდსაქართველოდ ქართლის სამეფოს უწოდეს; „მცირე
საქართველო“ იქნებოდა სამეფო იმერეთისა.) და წაიკიდნეს მეფე და ათაბაგი;
შეიბნეს. მოიწია რისხვა სამცხედ და გაუმარჯდა მეფესა. მოიწია რისხვა ღვთი-
სა ჩემზედა: მუნ აღესრულა ქმარი იგი ჩემი :კვ: წლისა და მე ვიყავ :ით: წლი-
სა, არა მელგა ვაჟი, არამედ სამნი ასულნი: სიყვარულით მისით და ქრისტეს
ღვთისა ჩემისათ დაუტყვე სოფელი და მონაზონ ვიქმენ....“ (შენდობას ითხოვს).

1482 წ.—ქვს :რო: მოკულა ვამიყ და დაჯდა ძე შამადავლე დადიანისა ლიპარიტ დადიანად (დადიანთ ქრონიკა).

— ქვს :რო: მოკულა ვამიყ დადიანი; დაჯდა ძე შამადავლესი ლიპარიტ (კახ. ქრ.).

1483 წ.—ქვს :როა: აქა მეფე კოსტანტინე და ყუარყუარე არადეთს შეიბნეს; ყუარყუარეს გაემარჯვა (ნსეიის ქრ.).

— ქვს :როა: აქა მეფე კე და ყუარყუარე არადეთ შეიბნეს; ყუარყუარეს გაემარჯვა (ივოართის მიღისშირი).

ქვს :როა: თვესა აგვისტოსა :ივ: მეფე კოსტანტინე და ათაბაგი ყუარყუარე შეიბნეს არადეთს და ათაბაგს გაემარჯვა. (Chron. G. p. 3).

— ქვს :როა: მეფე კოსტანტინე და ყვარყვარე შეიბნენ; ყვარყვარეს გაემარჯვა;—და მოკულა გურიელი კახაბერი; დაჯდა გიორგი, ძე მისი. (კახ. ქრონიკა).

1483—1490 წ.—ამ წელს ახლად დროებში უნდა იყოს მიტეული სიგელი ანუ წერილი, რომლის სუცურთი ნებისა მე-XVII საუკუნისა იმოკება მცხეთის ნუსხებში შნ :ტაბ: წერაღს თავი აკლავ, მაგრამ შინაწრიდან სხანს, რომ იგი მოწერილია მცხეთის კათალიკოზთან, რომელსაც დამწერი ავეკრას, რომ ჩვენგან საკურთხეველად გავზანდის ეპისკოპოსებს „მეფის ერთგულთაზე აფიცებენ“ და ეს „უწესობა“ ამის იქით ნუ იქნებაო, „ეს უკერო საქმე არსით (ე. ი. არც თქვენის მხრით და არც ჩვენგან) ნუ იქმნებისო“. — ამ საფუძვლის ძალით ჩვენ გვგონია, რომ წერილი ეკურთხის რომელსამე ათაბაგს, რომელიც „მეფის“ უმტკრებლად და „მეფის ერთგულთაზე“ სამცხელ ეპისკოპოსთა დაფიცება „უკეროდ“ და „უწესოდ“ მიანდათ. კახთა მეფეებსაც შეეძლოთ იმისი თქმა, მაგრამ მამინ ივანი ვერ იტყოდნენ: „მეფის ერთგულთაზე აფიცებთო“; ამის მაგიერ იმათ უნდა ეთქვათ: „ქართლის მეფის ერთგულთაზე აფიცებთო“; რადგან კახთა მეპატრონენიც მეფეად უწოდდნენ თავის თავს (შეადარე ზემო გვ. 267—9).

— რაც მაგათის კალოლიკე საყდრისა წესი ყოფილიყოს ჩუქნის სახლისაგან ყუელა მოგვხსენებია. აგრე მათგან მოველით რაც ჩუქნს სახლსა მაგათგან სკირვებოდეს, ეგენი ანუ დაგუაქლებენ. ამასაცა ვიკადრებთ, სჯულისა გარდამავალი საქმე და წითა კრებათაგან განგდებული ნულარამცა იკადრების. ქრთამით კელთ დანსმა ანუ ეპისკოპოსისა და ანუ ხუცეს-დიაკონთა. — ნუცა ეგენი იკადრებენ და ნუცა მაგათი კელთქუშეთი ეფისკოპოზი, ნუცა მანდითი, ნუცა აქათი; ყოველივე ლთიეშუქნიერად და სჯულისაგებრ განაგონ. ესეცა გუქსმა, თუ ვინცა ჩუქნი ფესკუნი მაგათ წინა საყურთხეველად მოვა, მაგათი (ე. ი. კათალიკოზის) და მეფის (ე. ი. ქართლის მეფის) ერთგულობაზედ აფიცებენო. მაგათ უკეთ იციან; ნაფიცარი არც ფესკოპოზი შეიწყნარების და არც

ხუცესი; და ნურც ჩუენ გვიზმენ, უწესო რამე საქმე შემოიღონ. ჩუენ არა ამის მოკენებას ღირს ვართ; მაგრამ ეს გვინდა, უჯერო საქმე არსითა იქნასა“.

1484 წ. სუტურად ჩაწერილი აღაზი სამების „სულთა მატანასა“, გვ. 32 (მატიანე დაწერილია ტყაჭვი: ის. 1439 წ.).

„**ქა ძე გა** (გიორგი) მეფეთ-მეფისაა ვახტანგ მეფედ იქნა შეწვენითა წრისა სამეფისათა. ქორონიკონი იყო :**ქა**—(რამა) დღეგრძელობით და კურთხევით ამყოფე წო სამებაო ამინ და უკე. ან:—სოფელი შემოგწირა ქუაბი. ვინცა გამოწწიროს ანუ მეფემან, ანუ სხუამან ვებატონემან, რისხასეს-მცა წა სამებათა ერთარსებაჲ; კრულმცა არს სული მისი, ნესტორ და ორი-გენისთანამცა დაისჯების. დამამტკიცებელნი ღწ აკურთხნეს ან“.

ეს წარწერა მეტად უცხოა და ასადს ცნობებს იმდევს, მნელ გასარგ-ვეს და გამოსაცნობს. ქ-ცხბაში 1484 წელს კასტანგი სრულად არა სხანს მეფედ და არც ის არის ცნობილი, ვითომ გიორგი-მეფეს ყოფილად შეიღი კასტანგი. ეგულა სიგელ-გუჯრებში ცნობილია მისი შეიღი ალექსანდრე და სისანი არა. კასტანგ IV, ალექსანდრეს ძე, მოკვდა 1447 წ. და მის შემდეგ ქართლ-კახეთში ამ ხასელ-წოდების მეფე არ იყდა 1658 წლამდე.

ჩვენის აზრით ჩვენს საბუთებში მოსხენებულ კასტანგ უნდა იყოს ის კასტანგ, რომელიც მოსხენებულა „შედეგში ქ-ცხბისა“ (ქ-ცხ. II, 259) და რომელიც უარ ჰყო ბრისემ (Annai p. 260): აი რა სწერია ამ „შედეგში“: „მიიტვა-ლა ძე მეფისა ალექსანდრესი მეფე გიორგი კახთა (1477 წ.) და დაჯდა მის-წილ ძე მისი ვახტანგ“. სწორედ ეს ბრისესკაცან უარ-ყოფილი კასტანგ გამოეფ-ბულა ქართლშიც ანუ არაგვის ხელაში მაინც 1484 წ., და თუ ეს ცნობა ჩვენს მატანეში არ იპოვება, ეს ხასლი და ცხადი საბუთია მატანის ნაკულეკვანებათა.— კასტანგის ხანა ყოფილა ალექსანდრე, რომელიც ქ-ცხბაში არ სხანს და სვენ კი უკ-მო აღვნიშნეთ (გვ.).

1484 წ. — დასაბამითან : ხუნვ: (ე. ი. 6556—5604=952+532=1484 წ.). ქ-ს : რომ: აქა თემურ გამოვიდა; დიმიტრი აკრა. — ეს ცნობა ტექსტის ხელით მაგრამ მომწერილოდ მიწერილია „აფსაზთა ქრონიკაში“.

ამ დროს ქ-ცხბაში აღწესულია აყუბ-ყანის შემოსევა; იქნება თემურ იყოს აყუბ ყანა. თიმურ ანუ თამარლანი არ შეიძლება იგულისხმებოდეს, რადგან ქ-სნი : რომ: ასის წლით დაშორებულია თიმურსა. (შეადარე წემო 1463 წ: ქვეყე).

1484 წ. — ქ-ს : რომ: აქა მეფედ დაჯდა ალექსანდრე და ქუთათისი აღი-ლო (ხსეიძის ქრ.).

— ქ-ს : რომ: ალექსანდრე, ძემან ბაგრატ მეფისამან, ქუთათისი აღილო და დასჯდა მეფედ (გვ. ს. ქრ.).

რადგან 1495 წელს ყოფილა მე-12 წელი ალექსანდრეს მეფობისა, ამის-გა-

მო ბაგრატის სიკედილთ და ალექსანდრეს გამეფება, წინააღმდეგ არსებულთა ცნობათა, უნდა უოფალიყო 1483 ანუ 1484 წ., რაიცა ეთანხმება ჟურულაის გუჯარს, სადაც ბაგრატ II ცოცხლად სჩანს 1482 წ. (იხ. ზემო გვ. 278—280 და 1495 წლის ჭებუ).

1485 წ.—ქს :როგ: აქა ყენი მოვიდა, სამცხე ამოწყვედა, ახალციხე აიღეს და აწყვერისა ღთისმშობელი დაატყუვეს (იკორთის ძილასპირი № 6).

— ქს :როგ: აქა ყენი მოქვიდა, სამცხე ამოსწყვიდეს; [ახალციხე [აიღეს და აწყვე]რისა ღთისმშობელი დაატყვე]ვეს (გვ. მუწ. კინკლასი № 85).

— ქს :როგ: ყენმან სამცხე ამოსწყვიტა (კრება ლექსთა).

— ქს :როგ: აქა ყენი მოვიდა, სამცხე ამოსწყვიდა, ახალციხე აიღეს და აწყურის ღთის მშობელი დაატყუტ(ვეს) (წა ნიკოლოზის ქრონიკა და ესრეთივე ცნობა ჩხეიძის ქრ.).

— :როგ: [აქ]ა ყენი მოვიდა; სამცხე ამოწყვიდეს, [ახალციხე [აიღეს და აწყურისა ღთისმშობელი დაატყვევეს] (ყაზნი № 2 და Chron. Gé. p. 3.).

— ქს :როგ: აქა ყენი მოვიდა და სამცხე ამოსწყვიდა; ახალციხე და აწყვერი აიღეს და აწყვერისა ღთისმშობელი დაატყვევეს (ყანჩათის გულანია).

1486 წ.—დასაბამითგან :ხებლ: (6558 - 5604 = 954 + 532 = 1486. წ.) ქს :როგ: (175 + 780 + 532 = 1487 წ.) აქა ქართველთა მეფემან გაცილანქარა [თავ]რევეს [და თექმურ ა[ლ]ტ[ა] - (აფსაზთა მეფეთ ქრონიკა).

ეს დაწინაბული წაწერა, როგორც ზემო მოყვანილიც (იხ. 1484 წლის ჭებუ) თქმურს მოახსენებს, რომელიც უნდა იყოს აკუბ ხანი, რადგან ჩვენ არ ვიცით თქმურ შაჰი, გარდა თამურისა ანუ თამერლანისა, რომელიც ასის წლის წინეთ სცხოვრობდა. ბოლო ფრასა ამბობს: „თქმურ(მან ქართველთ მეფე) ალტა“, რომელიც შეიძლება გაგვიგოთ წინა-უკმოც: ე. ი. მეფისგან თქმურის დამარცხებამ (შეადარე ზემო 1463; 1484 წ. და ჭებუ 1486 წ.).

1486 წ.—ქს :როგ: იაყუფ ყენი მოვიდა; ახალციხე და აწყვერი აღილო; ტყვე ჰყო და მოსწყვიდნა. აწყურიდამ გაუსია სპანი ქართლს და დბანის (დახანის) კევში ბარათით მოსწყვიდნეს. აწყურის ღთისმშობელი მანუჩარ ათაბაგმან დაიხსნა ვეცხლით სეკდემბერსა :კე: (კახ. ქრ.)

— ქს :როგ: იაღუბ ყენი მოვიდა; ახალციხე და აწყვერი აიღო და აწყვერის ღთისმშობელი დატყუ(ვე)ვდა სეკდემბერს :კე: ბატონმან მანუჩარ დაიხსნა (Chron. Gr. p. 3).

1487 წ. ქს :როგ: კოსტანტინე მეფემან იმერეთი დაიჭირა;—მოკლდა ათაბაგი მანუჩარ; დაჯდა ყვარყვარე, ძე აღბულასი (კახუშტას ქრონიკა. — ჟვარყვარე იყო მძა ხადაურისა: იხ. ზემო გვ. 298—9).

1487 წ.—ტუჯვის გუჯარი, მუხრანისადამ მოტანილი მღ. პ. კანბუჯაშვილისა-
გან, მსგედრულად მდარე სუღათ დაწერილი:

„ - - წყალობითა: ღთისათა: შეწეწითა: - - - | ჩუენ: იესიან: დავითიან-
სოლომონიან: - - | ღთივ: გვრგვოსანიან: და ლეთისაგან შეწყალებულმან |
პატეი: ცემულმან: მეფეთა: მეფეჲს: კოსტანტინე: და: თანამცემედრემან: ჩუენ:
მან: დედოფალთა: დედოფალმან: თამარ: და: ძეთა: ჩუენთა | პირმშომან: და-
კათ: გ. გ. (გიორგი): და: პაგრატ: ესე: წყალობის: მტკიცე: და შეუცვალე-
ლი სამკვდრო და საბოლოო [წიგნი და სიგელი] დაგიწერეთ და გიბოძეთ
თქუენ ჩუენსა დიდად ერთგულსა და თავდადებით მრავალ-ფერად ნამსახურსა,
ჩუენსა თანა-შეზრდილ-გაზრდილსა და ჩუენისა მოკუემისა და ამაოდ ყოფი-
სათუის მრავალ-ფერად მეცადემოკირნესა, ქავთარისძეს საღვნის მოლარესა
ახალციხელსა და თქუენთა ძმათა თორელსა, ეშიმასა, შვილთა თქუენთა: ლი-
პარიტს, მირიანს, დავითს, სურხანს, ტარიელს; ვაკმაროს ღნ ჩუენსა ერთგულ-
ბასა] შვილის შვილთა და მომავალთა სახლისა თქუენისათა ყოველთავე მას ეამ-
სა, ოდეს მირიანისძე დაბოლოვდა და უმკვდრო იქმნა და თქუენ დიდი სამსახუ-
რი და ერთგულობა გამოაჩინეთ, ჩუენზედა და ჩუენსა შეღვსა ურდას ახლუ-
ნათ, და მისად შედეგად ესე წყალობა გიყავით, დაკუსით მირიანისძის მამულ-
ზედან და დაგიმკუიდრეთ და გიბოძეთ შორის ციხე, ლომარეთის საყდარი წი-
თელდემდი (?), ქუენას-ფლასი მისითა მზღურითა და ბოლოთარიეთი მისითა
შესავლითა, მითა, ბართა *) სვიავრას (?) კოშკს უკანამდისინ ნაციხვარი(თა?)
ეკლესიითა, გლეხითა და სჯანურათა (სჯანურათა?) და ერთი ვენაკი სკრას ჰქო-
ნებითა მითა თეთრაული რომე ჰქუიან, ოლოზი მისითა საყდრითა და ექუსი-
თა საგლეხითა, კოთას (კოთას თუ კოლას?) ერთი საგლეხო მისითა ეკლესი-
თა. ესე მამულნი ყუელა მირიანისძესა ჰქონდა და რაცა მას ჰქონია, იგი უკ-
ლებად თქუენთჳს გუბოძებია მისითა ეკლესიითა, სასაფლაოთა, სასახლითა,
ქურ-მარნითა, ველითა, ვენაკითა, წყლითა, წისქულითა, ქალითა, სათიბითა,
ტყითა, სანადირითა, მითა, ბართა, შესავალ-გამოსავლითა, საქებრითა და
უძებრითა და მისითა სამართლიანითა, ერთობ ყუელათა, გქონდეს თქუენ...
ქავთარისძეს საღვნის მოლარესა ახალციხელსა... (და სხვა: განმორბუღია)...
ეკლგეწიფების გასყიდად, გაზითვებად, თანა-შეტანად, შეწირვად და რითაც ფე-
რად გინდა. კიდევ გუითარხნებია, რომე არა სამუშაო და არა სათხოვარი
არაფერი არა ეთხოვბოდეს. გქონდეს ჩუენს ერთგულად სამსახურსა შიგა...
დაიწერა ბრძანება და ნიშანი ესე ინლკლონსა (ინდიკტიონსა) მეფობისა ჩუე-

*) აქ ჩამატებულია მეორე ვარიანტი (ტუჯვისავე გუჯრით): „ქაშუეთი მისითა
საყდრითა, მისითა სამძღურითა; საყოსისა კლდესა მოტანებით დაღლათამდისინ;
საყდარი გაღისა, ღომარეთი, საყდარი და ნასოფლარა, სუთსაბი, ბოროს (შო-
როს?) ცაქე და კარცხილაკანს სუიავარას კოშკს უკანამდისინ, ნაციხვარს ეკლესიითა
და ერთითა გლეხითა და სჯანურითა, ოლოზი...“

ნისა მეათესა, ქკს :როვე (1487 წ.); კელითა მდივნისა ჩუენისა თუშანიშვილის ზაქარიასითა. (სვეუღად ამტკიცებს მეფე). ურდღს გ:გზაზნაჲ იხ. 1488 წ. ქვეშე.

1488 წ. — ტუაგზე მსედრულად ნაწერი მცხეთის საგაელი № 130: მეფე „სა-კანონად“ მცხეთას შეწირულებას უძღვის, ადღან „უხვედრი“ ზარათაშვილის ქალი შეურთავს. „უხვედრობა“ აქ მხოლოდ იმას უნდა წინაშეაყვას, რომ მეფეს მეფის ქალი უნდა შეერთო და არა თვსის ქვეშევრდამისა.

„ქ. ჩუენ... განმავრთებელმან ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისამან (სრული მეფური წოდებულება) მეფეთ-მეფემან კოსტანტინე და პირმშომან ძემან ჩუენმან მეფემან (sic) პატრონმან დავით, გი და ბაგრატ... აგარისა ნათესავნი, მტერი და წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ლტოლვილ და უკუნქვეულ არიან... ახლად გუჯრითა ამით დავამტკიცეთ, ვათარხნეთ და ვათავისუფლეთ... საცა... მცხეთისა... მამულნი არიან, არა ეთხოვებოდეს რა... არა სათათრო უღუფა, არა წურილი საწერი, მუდამი უღუფა, არა მეჯინიბეთა, არა ბაზიერთა, არა ახორსალართა, არა მეძაღლეთა (არა უღაყი, სამზარეულო, შეშისა მზიდავნი)... ამას გარეთ ჩუენთაიკა ცოდვათა სიმრავლისა და სოფლისა ვითარებისაგან ცოდვისა საქმესა შეესწრა ჩუენი შვილი დავით და უხვედრი ზარათაშვილისა ასული შვიროთა. თქუენ პატრონი კუნი კვაგრა... რჯულისა წესითა გამოგუენახენით... (საკანონად) ოთხი ხატი მოვკედეთ და ოთხი კანდელი დავკიდეთ (ჭოთხი კაცად შესწირეს ქალაქში); ასრე რომე თუ რამე საყდრისა ანუ ქაჩისა სა-აკროსა აიღებდეს, მისი ბაჟი არა ეთხოვებოდეს (ამ უმუხს)... მამული თელოვანი .. მცხეთის მამულსა და სახლსა მალი არაოდეს ეთხოვებოდეს და ცხურისა საბლაზისა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა მეათესა, ქკს :როვე: კელისა კარისა ჩნისა მდივან-მწიგნობრისა ფახრიშვილისა ანდრონიკესითა“. სვეუღად ამტკიცებენ მეფე და სსკანა.

1488 წ. — საგაელი ქვათახეკვისა № 5, მსედრულად ნაწერი: ამ გუჯარში მოას-სენებული „ედღათაჲლი გულშარ“ ისტორიაში უცნობია. შეძლება იგი იყოს ცოლი ალექსანდრე-მეფის ძის დიმიტრისა გულქან, რომლის საგაელი ზემო დაბეჭდილ ქრონიკებთა აღწერს უღად 1471 წ. (Hist. de la G. I, 684; 626).

„... მე, მსარებელმან ძისა შენისამან (ქვათახეკვის ღთისმამობულზე იტყვის)... დედოფალმან გულშარ... ერთი დღე საუკუნო ალაპი გავიჩინე... ასე და ამა წესითა, რომე შიდაღს ავგაროზისძესა ანდრიაშვილსა გრიგოლს და მისთა შვილთა ჩემი ნალუაწი თოთხმეტი ათასი თეთრი მივეც და მათ მათითა ნებითა და წაიღილთა საუკუნო ალაპი გავიჩინეს ნოემბერს :კე:.... ვიდრემდის ქვათახეკვისა ტაძარი ეგოს... დაიწერა.. ქკს :რავ: კელითა მცხეთის ვადაგისა მახარებლისათა“. — ბოლოს ჯვრები ასხედს † † † ბოლო-წარწერაში გვამცნებს: კესაც. ის მამული (?) ქქინდეს, მან გადაკადღოსა აღაპი.

1488 წ.—ქკს :როგ: იაკუფ ყაენმან წარმოავლინა სპანი; მოვიდნენ. იწყეს შეენება აღჯაყალისა და ქაოზიანისა (კასტ. ქრ.).

1489 წ.—ქკსა :როზ: აქა ახალციხეს თათარნი მოვიდეს,—და - - - დასა აღექსანდრე ქუთათისი აღილო - - - (ყმნი № 2).

— ქკს :როზ: აღექსანდრე მეფემ იმერეთი დაიპირა, ქუთათისი აღილო (კას. ქრ.).

— ქკს :როზ: ახალციხეს თათარნი მოვიდენ. ამასვე წელიწადსა აღექსანდრემ ქუთათისი აღილო, ძემან ბაგრატისამან (Chron. G. p. 3).

1490 წ.—ქკსა :როც: აქა დედის-იმედი მიიკუალა: ათაბაქი: (წ. კ. № 252 ის. 1491 წ.).

1490 წ.—წარმოავლინა კვალად ყაენმან სპანი და მოადგნენ ტფილისს; ბარათიანთ მოსწყვიტნეს (კას. ქრ.).

1491 წ.—ქკს :როთ: მოკტდა სამცხეს დედის-იმედი წლისა :ნდ: დეკემბერს :იბ: (კას. ქრ.).

— ქკს :როთ: ბატონი დედის-იმედი მიიკუალა წლისა :ნდ: დეკემბერს :იგ: (Chr. G.).

1491 წ.—ჩვენ ხელშა გვაქვს იმერეთიდან ჩხოტანისილი ორი შირი ძველის მითის წა გიორგისა“ გუჟარისა, რომლის ასლი ვერ ვიპოვეთ. ბროსისს, კონსტანტინე, ამისი შირი ქჭონისა (Hist. G. II, 644). ორავე შირი მეტად დამახინჯებულა. ჩვენ ოდნავ შემოკლებით ვუქვდავთ.

შირველი შემწირველი, მეფე ბაგრატ-ეფენე, უნდა იყოს ბაგრატ II († 1478; ანუ 1483 წ. ის. წიგნი გვ., 303—4). შემდეგ ეს დაუმტკიცებია აღექსანდრე II-ს (1483—1510). ხოლო ბოლოს ხელის მოშვერი და შემწირველი მეფე კონსტანტინე-თამარ და ძენი მათნი: დთ, გიორგი და ბაგრატ არიან ცნობილნი—ქართლის მეფე კონსტანტინე (1478—1505) და მისი ოჯახობა. კონსტანტინემ 1487 წელს იმერეთი დაიპყრო და თუმცა იმართა მეფე აღექსანდრემ დაიბრუნა იმერეთი 1486 წ., მაგრამ ეს გუჟარი გვიმტკიცებს, რომ 1491 წელსაც კონსტანტინეს უფლება არ დაჯანგვია იმერეთში. აქ ვადაშვერს ალბათ მეტად დაუმახინჯებია ეს ალავი.

„თქვენ წო გრი მთის მთავარ მოწამელ! რა გვართავ დავით აღმაშენებლისა და მისა მისისა დიმიტრისაგან შემოწირული ყოფილიყო და ისევე ჩნ მეფეთ მეფემან... პირშომან ბაგრატ და თანამეცხედრემან ჩნმან დედოფალთა დედოფალმან ელენე და ძეთა ჩნთა გრი და აღექსანდრე... ვიგულსმოდგინეთ და კვლავავით ახლად აღშენებად და შემკობად ტაძრისა შენისა და გარდავებურეთ ზევით ტყვიითა და სპილენძითა და მოვაქვდინეთ ხატი წსა გიორ-

გისანი და წისა - - - და სხუანი ძველნი ბონგნი ხატნი გაუახლონით და შეუკაზმნით, კარნი აუბით და მოუქედნით და კლიტენი მოუწყვენი და დაუმაგრეთ და ახლათ დაუმტკიცეთ და შემოავწირეთ მამულნი და გლეხნი: სახადს აგარა მათთა სახლ-კარითა, სასაფლაოთა, ველითა... (წვეულებზედა ჩამოთვლა), ვითა ძველთაგან მთისა მთავარ-მოწამისა იყო... ახლად შემოავწირეთ და დაგიმკვიდრეთ და კავით (?) (მოკრე კარანტით *გაკვლეთ*) სამარხისა და შესავლისა (?) შუა წყალსა გამოღმა და გაღმა და საეწაულესა აქით, ასრე რომე, თუ არა მეფემან და მეპატრონემან, ვერავინ იკადროს ნადირობად ქალათა და ვერცა სათიბთა... და ვერცა წყლის და თევზთა ნადირობა. ასე მკვიდრათ და ბაუს (?) მსხლომნი (გლეხნი) სამნი: სულაძე, გუნცაძე და ფაქილტიძენი მათითა სამზღურითა... უსარჩლელად დაგვიმტკიცებია... თხომრიკი ძველთაგან ყოფილიყო მისითა მიმდგომითა სამზღურითა სამართლიანითა; ძმური... (?) მისითა მიმდგომითა სამზღურითა სამართლიანითა. კაციეთსა (?) მსხლომნი შუბლაძენი და ზაქარაძენი მათითა მიმდგომითა სამზღურითა სამართლიანითა და შემოავწირეთ კაცთას (გაჭაუთს?) ადგილი ს'დ ზენათშუა ველთის მიწოდორსა აქეთ და რომ მუთკია (?) ქალეთ აქათა: ამა საზღურებს შუა შემომიწირავს ყლს კაცისაგან უცილებლად, წყონარს მათათა-შვილები და ქლიფაძენი და ზგარა (?) რომე სასახლ დ იქმნება, მე ბართლომე მას აქათ მიმოდა (?) გლეხნი ქაშლათისა ქუნქულაძენი, ქიშვიძენი მათითა მიმდგომითა სამართლიანითა ასე და ამა პირსა ზ'ა, რომე ინსარიძეთა გვარმან ამას ზ'ა არა საქმე არ ქონდეს. გობ'თს არაძენი ს'დ მათითა წყლითა, წისკვილითა, მარნითა, ტყითა და ველითა მხვედრი და როგორათაც პირველთა ამა პირსა ზედან სურამი ვისი გინდა იყოს მე ბართლომეს მეტს კაცს კელი არა აქვს... (წვეულებზედა ვინც შეშალდოს)... და თუ ვინმე ავაზაკმა კაცმან... მის მთავარ-მოწამის ხატი კელყოს გატეხად, მისი საესარი არა იქნების: ძელსა აცვან. მას აქეთ ვინც შესცოდოს ან ჯოგი წაუხსნას და ანუ მოიპაროს, მისი შემოაქცევს და საუბატო კაცი გაემართონ - - - საუბატოოდ მისდა შეცოდებისა წისა შეცოდება იქმნება ორი ათასი თეთრი დაურევოს. ვისაც წის გ'ის მამულისშვილი შეაკუდეს, გინდა უზედანსა და გინდა უქვედასსა, ეს ჩ'ნგან გაჩენილი აზჯრთან გაზრილანსა (?) ას სამოცი (ათასა?) თეთრი დაურევოს; სანახშირო ორი ათასი თეთრი დაურევოს ღ ამასქვეშემან ასი ათასი თეთრი სისხლი დაკარგოს (დაურევოს?) და სანახშირო ათასი თეთრი გერს; და თუ ცოლისა წახდენა და წაღება და ქალისა დაღება ვინცა ყოს, ამან სიგელმან (?) და მონასტერმან სამართლიანითა ასი ათასი თეთრი დაურევოს... (წვეულებზედა გმელა მშლელოთა ზედან).

ქ. ჩვენ მეფეთმეფემან აღექსანდრე და თანამეცხებრემან ჩ'ნმა დედოფალთ დედოფალმა თამარ და ძემან ბაგრატ, ვახტანგ... რაც ამას ზემო სიმაგრე აწერიან ჩ'ნცა ამის გამთავებელნი ვართ...

ქ. ჩნებითა ღისათა ჩ'ნ მეფეთ მეფემან კოსტანტინე და თანამეცხებრემან ჩ'ნმან... თამარ და ძეთა ჩ'ნთა პირმშომან დავით, გიორგი და ბაგრატ

ესე... უცილებელი წიგნი მოგაკენე თქვენ მთისა მთავარ-მოაწმისა წას
გ-ის მას ჟამსა, ოდეს მოკითხულ ვქმენი და ძველთაგან... გამოღ - - -
არა გვაკირვებდა იგი ახლად ჩნცა... ამოვიგდეთ. ასე და ამა პირსა ზა:
გიორგობას დღესა ორითა ხუცითა, ორითა ცხვრითა, თქუენით პურ-ღვინითა აღ-
აბს გარდამიკიდეთ ნებითა ღმრისათა ჩნდა სადღეგრემლოდ... დაიწერა ნიშანი
ესე ქორონიკონსა :როთ: თვესა აგვისტოსა :კ: კელითა კარისა ჩნის მწიგნობ-
რისა მუშრბის და მესტუმ[რ]ის] თავაქალაშვილის სადათერისათა.

1492 წ. — ქკს :რბ: მოკტლა კახთ მეფე გიორგი და დაჯდა ალექსანდრე,
ძე მისი (ჯახ. ჭჩ.).

ამ ალექსანდრესგან მოჴკდილი ხატია ის. თელავის საერეულო ტაძარში წარ-
წერათ: „ქ. იო ქე, ძეო ღვთისაო, მცველ და მფარველ გვექმენ ორთავე ში-
ნა ცხოვრებასა ჩნ მეფესა ალექსანდრეს და მეცხედრესა ჩუქნსა დედოფალსა
თინათინს, რომელმან მოვაქედინე ხატი ესე მაცხოვრისა“... (წ. უბ, წ. № 2,
გვ. 3). მეფის ალექსანდრეს და დედოფლის თინათინასგან მოჴკდილი ძეგლი, დიდას
სელაოგნების ხატი იოანე სათლისმცემლისა, ალექსანდრე მეფის დროსკე გამოზო-
ში ნაპოვნია, დაწულაად საკვ. მუზეუმში.

1492 წ. ქვათაქეკის მოსასტრის ტუაჴე მსედრულად ნაწერი სიგელი № 4.

„...სახელითა... ესე... სალაპო წიგნი... მოგაკენეთ ჩუენ ქულივის-
ძეთა მათე და ჩემმან განაყოფმან ბადრიმან... თქუენ პატრონსა შაჴყუბათს...
(ბარათაშვილს?) მას ჟამსა, ოდეს პატრონმან მეფემან კოსტანტინე ცხუარი მო-
გუაბარა და მისი ჯურემი (ჯურემი?) შემოგუაგლო და ჩუენ თქუენ შემოგე-
ხუეწენით და ავიღეთ სალაპე თქუენგან... და შეგიკუეთეთ ქვათაქეკს ვლა-
ქერნისა ღმთისმშობელსა... კარგადებულსა ალაპსა გარდავიკიდეთ... ნოემ-
ბერსა ოც-და ათსა ანდრიობასა დღესა პატრონისა სულკურთხეულისა დღდისა
თქუენისა ოსნაოზისთვს... დაიწერა... ქკს: :რბ: კელითა ქადაგიშვილისა გერ-
მანესითა“ (შაჴუბათ უნდა იყოს ბაჴუბათ ბარათაშვილი, ცნობილი).

1492 წ. — კარგს ტუაჴე წარწინებულის მსედრულათ ნაწერი სიგელი მცხე-
თისა № 480 (ნუსხისა :რდ: და :სკ:):

სახელითა: ღმრისათა: მეფეთა: მეფისა კოსტანტინეგან: და თანამეცხედ-
რის ჩუენისა... თამარისგან და ძეთა ჩუენთა დავით, გი და ბაგრატისგან, ნე-
ბითა და შეწეწენითა ღმრისათა აფხაზთა... (სრულა სამეფო წოდებულება) მკერო-
ბელ-მქონებელმან... ესე... სიგელი... მოგაკენეთ... ქკსს აბრჴამს მას ჟამსა,
ოდეს გარწმუნა ღწ... და შეწირვად კელყავით, პირველად წისქულიო აღაშე-
ნეთ... და საზეთედ ეკლესიასა და ხატსა შესწირეთ და მერმე ვენაჴი იყიდეთ
იჴვე მეტებთა და იგოცა მასვე მონასტერსა და ხატსა შესწირეთ... ჩუენ დავ-
ხედენით და ვცანით, რომელ ჩუენსა სამკვიდრებელსა კათოლიკე-საყდარსა
პატივად შემატებოდა და ჩუენისა მეფობისა წარსამართებელი და სამლოცვე:

ლო იყო. ამისთვის ჩუენცა ვიგულოვით... და შემოავწირეთ... მეტეხთა ღთის-
შშობელსა... თქუენი (ანრასამის) ნაღუაწნი და ნასყიდი (ეს მამუელი აბრასამს უყიდ-
ნა სახასო-გლესთაგან და ამისგამო შეფისგან დამტკიცება სკაირო იყო)... და რა
გურცა თქუენ შევიწირავს... (ჩუენც ისე შევსწირეთო) არა შეგეცვალოს... (ჩუე-
უფლებიგის ფორმით) დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მუათსუთმე-
ტკის, ქკს :რბ: კელითა ივანისძისა მცხეთის ქადაგისა მახარებელისათა".
ბოლოს სკეულად ამტკიცებს მეფე.

1493 წ. — მცხეთის სიგელი, ნუსხა № :რბე:

"... ესე წიგნი... მოგაკენეთ თქუენ ქკს აბრასამს ჩუენ ბარათაშვილ-
თა ბაყუბათ (შუყუბათ?), იარალი, მერაბ, ლომბა... მას ეამსა, ოდეს ჩუენი ძმა
სულხან (ცნობილია ისტორიასა ქკს. II, გვ. 262, 264) შეუენდობელი იყო და ამ
სოფლით მიიცივალა, თქუენ შენდობა უბრძანეთ... და საუბატოოდ დაგიდევით
ქალაქს იაგანაშვილი დავითა. დიღუამს ნასყიდითა ვენაკითა... ქკს :რბა:"

1492 — 1499 წ. მცხეთის გუჯარი, ნუსხა № :ტკვ: აქ მოხსენებული აბალაგ

კწი სტოკარობდა 1492 — 9, როდესაც დაწერილი უნდა იყოს სიგელი.
ღვთივ გვრგვონისა (კასთა) პატრონისა ალექსანდრეს ეამშიგა მოვედ მე
პატრონი ქკზი და თავადნი და აზნაურშუონი თა მიახლნეს და ღვთივ გვრგვ-
ნონისა სანატრელისა დთ აღმაშენებლის მეფეთ-მეფისაგან შემოწირულს მზღუარ-
ზედა დავიფიცეთ თვთ მე კზმან აბალაკანს და სდ ჩემთა საყდრისა შვილთა
ჯიმიტის სამზღუარი თავი სალოცავნი, ჩუმლაყის თავსა ჩავიარეთ და მივედგი
კუნელამდ, ჩავიარეთ და მივედგი თამაურაზედა, ჩავიარეთ და მივედგი წურს
კეზედა, ჩავიარეთ და მივედგი გაწყუტტილასა... წნორაზედა... ჭაბბრის ეკ-
ლესიასთან იორამდის, (სადაცა) დთ აღმაშენებელსა ეკლესიას სამზღუარდ ჩაუდგამს...
(მოწამენი ალაკარდელი კირილე. დიდი სკანინა, ციციშვილი მე რ ა ბ და ზ ა ა ლ, მა-
უაშვილი ინდო. და ზაალ... ბოჭორმის დეკანოზი, გიგაშული ბეშქენ... და ტიმოთე).

1494 წ. ქკს :რბბ: ათაბაგმან ყვარყვარემ შურ აგო შაკს; და ცეცხლის
ჯვარზედ ქართველთა სძლო. (კახ. ქწ.).

1495 წ. — ქკს :რბვ: ალექსანდრე მეფეს უშვა თამარ-დედოფალმან ძე
ბაგრატ და შემდგომად დავით (კახ. ქწ.).

1495 წ. გელათის სიგელი ეტრატზე მსედრულად ნაწერი, მიცემული მე-12
წელს ალექსანდრეს მეფობისას, №№ 52 და 9865.

... (გრძელი სათაური აღმისთგან...).... ჩუენ ორისავე ტახტისა და
სამეფოსა ძლითა ფლობით-მპყრობელმან მეფეთა მეფემან ალექსანდრე
და თანა მეცხერებმან... თ ა მ ა რ, შევსწირეთ და მოვაკენეთ... ჩუენსა სლუ

ლისა და კორცისა შესავედრებელსა დიდსა და ცათა მობაძაცსა, მეორესა იერუსალიმსა, მონასტერს გელათს, ტაძარსა უდ წდისა ღწ-მშობლისა ჟორჯოლაძის დავითის ნაქონები მამული გლუხები შვენეირის ძე ორნი კომლი მათითა მამულითა და სდ მათითა ბეგარითა, ვაჩაბერაძე ერთი კომლი მისითა ბეგარითა, გორგასძე მისითა ბეგარითა, ჩიტაძენი ორი კომლი მისითა ბეგარითა. მოვაცსენეთ ესე გლუხნი გელათსა, ტაძარსა წწის ღწ მშობლისას და გავიჩინეთ ჩწისა სულისა(თჯს) ამაღლებასა დღესა ალაპი კარგალბული ერთითა კართა და ერთითა ცხვართა, ერთობით კრებულნი მამანი სდ ჟაშსა გვიწირავდენ სულისათჯს ჩუენისა და რაცა ღომი, ღუენო, სანთელი და საკმეველი მოუნდებოდეს, მითა ალაპს გვიზამდენ; წინამძღურის კელით გარდაივდებოდეს. ამა ექუსისა კაცისა ბეგარა უკლებლად წინამძღუარსა მიბარდებოდეს და იმა ბეგარისაგან ამა ჩუენსა გაჩენილსა ალაპსა იქმოდენ; ძმანიცა სდ შეიყრებოდენ და ექუსი მღდელი და მოძღუართ-მოძღუარი ჟაშსა გვიწირვიდენ. აგრევე ამას გარეთ ერთი კომლი კაცი გოლაძე ხუცესი, აქავე ჟულს ჟორჯოლაძის დავითის ნაქონები კიდევ შემოგვიწირავს, რომე ყოველთა დიდ-მარხვათა ჩუენისა სულისათჯს ჟაშსა გვიწირვიდეს გოლაძე, სადამდის მისი ნათესი ხუცესი იყოს.. და (თჟ) ხუცესი აღარ იყოს, ამა(თი) სახლის კაცი. ოცსა თეთრსა, ერთსა ცხვარსა, მისსა პურსა, ღუენოსა, ორსა ნაოთხალსა ღომსა, ორსა დოსა, (დოქსა?) ორსა ღუენოსა, — ამას გელათს მიიღებდეს ღუთისმშობლობასა დღესა. ჩწისა სულისათჯს სამსახურო პურის ჟმევა და ძღუენი წინამძღურისათჯს მიგვიბარებია. ესე ასე შემოგვიწირავს... ამიერ უქე გავეთავდეს და არასოდეს მოგვეშალოს... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩწისასა მეთათორმეტესა, ქარონიკონსა ას-ოთხმოც-და-სამსა კელითა ფდ ცოდვილისა ფალავანდოშვილისა ფალავანდისათა.

1495 წ. — ქქს. რჟგ: (უნდა :რზგ:) ბაგრატ დიბადა, ძე ალექსანდრესი, ფებერვალსა :კგ: “ (Chron Gr.—ქქწნი :რჟგ: ცსადი შევდომას, რადჯან სრანო-ლოგეიურს რიგს ქრონიკისას არ ჟთანსმეზა და ბროსსეკ ამას ჟმოწომობს: Hist Gr-or-I, 642).

1497 წ. — ტუაგუე მხედრულად კარგის ხელით ნაწერი სიგელი მცხეთისა № 479 და ნუსხსა № :რივ:

„ქ... ჩუენ ქქეს-მიერ კურთხეულმან ქქზმან აბრამ აბლაკმან ძუელით-გან თამარის ჟამისათ დაქცეული საწისქუილო მოვიძიე და მე ახლად რუე გამოვიღე და ორი წისქუილი აღვაშენე... და შემოგწირე (მცხეთას და მქტესთა ღწთის-მშობელს... ორი კანდელი დღისით და ღამით დაუესებულად ენთებოდეს (მქტესთა ღწთის-მშობლის წინ ჩემას სუჯის სასსრადა)... დაიწერა... ქქს :რჟგ: კელით ფდ ცოდვილისა აბრამისითა“... ბოლოს: „აბრამ აბლაკი ქქწნი ვამტკიცებ“. (შეადარე ჟემო 1492 წ. ქქეჟე, გმ: 309).

1498 წ.—ქკს :რვ: აქა ათაბაგი პატრონი ყუარყუარე მიიცივალა (იგორ-თის ძილისანი).

— ქკს :რვ: აქა [ათაბაგი პატრონი] ყვ[არყვარე] მიიცი[ვალა] (ეგლესიის მუზ. სელნაწერი № 85).

— ქკს :რვ: აქა დიდი ყუარყუარე მიიცივალა (წა- ნიკოლოზის ქრო-ნიკა).

— ქკს :რვ: აქა დიდი ყვარყვარე მიიცივალა :ათაბაგი: (წერა-კითხ-სელნაწერი № 252).

— ქკს :რვ: აქა დიდი ყუარყუარე მიიცივალა (უანჩეთის გულანი).

ამნაირად ვგვლა საუკეთესო ქრონიკები უვარყვარეს სიკვდილს დასდებენ 1498 წ. და ამისგამო შესაწინარებელი არ არის Chronique Géorgienne-ის ცნობა, (ტვ. 3), გითამ უვარყვარე მამკვდარეოს (წლის :ყბ: ქკს :რყე: ივანისის: (1507 წ.) დედანში იქნებოდა :ქკს: რვე—1497 წ. და გადამწერს ალბათ დაჟმასხანჯება), ანტ ბროსესი, რომელიც დასდებს 1507 ანუ 1500 წ. (Rap. XI, 43 Hist Geor. I, 639) და არც ვასუტისა—1502 წ. ჩვენს ქრონიკებს უმეტესად და საბოლოოდ ამტკიცებს ათონური აღაზა, სადაც მოხსენებულა: „...პატრონი ყუარყუარე... სიბერითა კეთილითა... მიიცივალა ქკს :რვ:“ (იხ. 1498 წ.). ეს აღაზა სრულად იბეჭდება ქვემო 1500 წლის ქვეშე).

1498 წ.—მცხეთის ხუცუნი XIII საუგ. ნუსხა № :სეგ.

„...ესე მონასყილობისა წიგნი... მოგეცით თქუნს ჰერმეულს იესეს და შეენსა ძმასა ავთანდილს და თქუნთა შეილთა გის და გრიგოლს ჩუნს ვაბრიელის შეილთა: საამ, იე, ომარმან, ვაბრიელ, გი, ნოსან... ასე რომე მოგყილეთ გუბას მიწა (არაგუყედ) ჩუნნი სამკვდრო, მოუღევიარი... (მოწამენი: კლიოზისიქ მამაგული, გასაშვილი ესტატე. გოგაშვილა გულია, სატელაშვილი ოფელისა...) დაიწერა... ქკს :რვ: კელითა ომფორის (sic) მოლარის გიორგისითა“.. (ქარმაულნი იყუნენ მცხეთის აზნაურნი და მათი სახელა გაგაჟიდა შედ-სი-ქეობით გადკვანის შეიღებუყედ; უგანასენელი იყუნენ წინეთ კლიოზისი ქენა, გადკვანის შეიღთა საგარეულა-გადმოცემით—კლიოზ ებრაელს შთამომავანნი).

1498 წ. სინოდ. კანტ. სიგელი ტყაყე ხუცურად ნაწერი №№ 10; 328.

R. სახელითა... ესე წიგნი მოგეცით ჩნ პატრონმა ერისთავმან ქუნნი-ფნეველმა, შეილთა ჩუნთა ლარგულმან და შანშე და ძმათა მათთა ყოველთავე ამ პირსა ზედა, რომე დავსდევით მოძღურისა (გერმანესიქსი?) და დედბრის (მარინესიქსი?) აღაზი, და დაგაყენეთ შენ სამადნიძე (his) ზედამდგომელად, ასრე რომე პური, ღვინო და ქური ყუველთა (sic) შენ მოგებარებოდეს; შექამადი სამარხო და მარილი შენი დახარჯოდეს (sic) და ორი აღაზი გარდაიყდებოდეს :ა: შაბათი უდაბნოს კკთა (კვირიაკეთა) მოციქულთა მარხეაშვიან. ამისი წყალობა ჩნ გიყავით: ვაგიშვით ქადაგიშვილის რუს ქუნციეთ კარშია

ვენაჲს კულუბი, რაცა არის და ულაცი და ფეტქს ღალა და ღაქას (ქალაქს?)
წას'ლა (წას'ულა) და საქუტყნო ჯურუმბი. ესე ასრე არა-ოდეს გეთხოვებოდეს.
(წვეკვა ვინტ მოგიშალოსო)... დაიწერა სიგელი ესე ქორონიკონსა :რ: :ო: :იგ: :ა:
აქ მოხსენებულნი ზირნი იხ. ზემო, გვ. 22; 28.

თვით ეს სიგელი და ამასში მოხსენებულნი ზირნა დასასკლებულნი არიან ში-
ომდეგემის უთარიღო გუჯარში № 3, ტუბაქი მსგდრულად დაწერილი:

„...ესე სიგელი... მოვეცი... მლიუმისა... ჩუენ პატრონმან ბაგრატ (ეს
არის ზირკელი მუსრან-ბატონი ბაგრატ, კონსტანტინე-შეფის ძე) მას ეამსა, ოდეს
მოძღურისა გერმანესთვის და დედაბრისა მარინესთვის ერისთავსა ქუენიფენვე-
ლსა ჩაგიღაზი(სა)გან გლეხი სამაღინიძე მოეცა (1498 წელს), ჩუენ ასე
ვათაღნხნეთ (sic): სათხოველარი საჩუენო არა ეთხოვბოდეს რა, არა! საჩუენო კუ-
ლუბი, არა ულაცი, არა ღალა, არა საქუტყნო ჯურუმბი... არა მოვეშალოს“...
ბოლოს ხეკულად: „ბაგრატ“. (ეს ბაგრატ 1539 ბურად შედგა, ბარნაბად წოდე-
ბული).

1499 წ. — ქს :რზ: თათრულსა :შე: განძლიერდა შაჰ ისმილ (კას. ქრ.).

1500 წ. — ქს :რპ: აქა მიიცვალა ქრისტიანობისა ნათელი ქაიხოსრო
:ათაბაკი: (წერა-კითხ. ხელნაწ № 252).

— ქს :რპ: აქა ძე ყუარყუარესი ქაიხოსრო მიიცვალა (ეწინაეთის გუ-
ღანი).

— ქს :რპ: აქა ძე პატრონისა ყუარყუარესი ქაიხოსრო მიიცვალა (წა-
ნიკოლოზის. ქრ.).

რადგან ცნობილია ქაიხოსროს სიკვდილი მისის 6, ოთხშაბათს (იხ. 1502
წ. ქვეშე), ხოლო ოთხშაფათს ქვესი მისი მარტო 1500 წელს მოდიოდა, ამის-
გამო ქაიხოსროს სიკვდილი საბოლოოდ უნდა დაიდგას 1500 წელს, რაიც უმეტე-
სად მტკიცდება ქვემო დაბეჭდილის მსკეპბუ-ათაბაკის და კზ-ის ეკვრესკან მა-
ტამულის გუჯარდამ (იხ. 1501 წ. ქვეშე). ეკვრი კათალიკოსობდა 1499—1502
წელს (იხ. 1503 წ. ქვეშე). და თუ ეკვრის დროს ათაბაკობდა მსკეპბუ, ეს
ცხადი საბუთია იმისი, რომ ამ დროს (1500—1502 წ.) ქაიხოსრო ცოცხალი არ
ყოფილა. კზი ეკვრი (სხვა?) იხ. ზემო-1488 წ. ქვეშე.

შემოგვაქვს ათონური აღაზი ქაიხოსროსი, შეტანილი ათონის 1074 წლის
ხელნაწარში, ხუტურ-ნუსხად დამაზის ხელთ დაწერილი, რომელიც შეიცავს დიდად
საუურადდებო-ცნობებს, ფრთხილად გამოსადეკს ჩვენის მეისტორიეთა და მკვლევარ-
თათვის:

„პატრონს ქაიხოსროს ყნი ცნი შს ღწ (ეს ფრასა განმორკებულაი სამ-
ჯურ). ესე საცნაურ იყავნ, წწრო მამანო და მმანო, რომელ ესე, (ვითა) ჭუემოთცა
სწერია, დიდი და სახელ-განთქული, საქართველოსა ათაბაგი სამცხისა სპარსა-
ღარი (sic) ჯაყელ-ციხის-ჯუარელ და დიდად წაჩინებული (sic) პატრონი ყრ

ყრე (ყუარყუარე) ნებიერად და ლთის მსახურებით ცხორებდა და დღევითი-
ლობით აღასრულნა ყოველნი დღენი მისნი და სიბერითა კეთილითა უფლისა
მიერ მიიცვალა ქ^ასა :რპე: (1498). პატრონსა ყუარყარეს (sic) ცოდვანი
მისნი უს ლ^ნ.

და შემდგომად მისა პირმშო ძე მისი, ქაიხოსრო, ეპატრონა ყოველსა
საკელმწიფოსა მამისა მისისასა, ღთისმსახური და ყოველითურთ სრული საღ-
მრთოათა და საკაცობითა ზნე უკლები, გლახაკთა, ობოლთა და დაღონებულ-
თა კელის-აღმპყრობელი და ამა სოფლისა პატრონობასა ზედა არღარა რასა
ზანისა დამყოფელი, სიტყვთა ღთისათა ამა საწუთოათ, — ჟ მე! — საუკუნოდ
მიიზიდა და დიდი მწუხარება და გლოვამ მოატყუა (sic) მამულსა სახლსა მის-
სა და უფროსლა ძმისა მისსა, პატრონსა მზექაბუქს, რამეთუ ფრიადი სიყუა-
რული აქუნდა ურთიერთას და დიდად იზრუნა სულისა მისისათვის, რამეთუ
უხვად მიჰფინა სასენებელად სულისა მისისათვის თვსთა ქუეყანათაცა და უცხო-
თაცა. და შემდგომად ამისა მე სავაგლახო აღზრდილი კურთხეულისა და სულ-
დიდებულისა პატრონისა ქაიხოსროსი, ამბროსი, წარმომავლინა პატრონმან
ძმამან მათმან მზე-ქაბუქ სრულიად საბერძნეთად იპრუსალიმს და სინასცა მრ-
აველითა საქონლითა, და უწყეთ გაცემა ტრაპიზონტით კოსტანტიპოლიმდის და
კოსტანტიპოლითგან ვიდრე ამა წ^ა მთადმდე (ათონის იკერიას მონასტერზედ
იტყვას) და მოვლეთ ყოველნი მთისა ამის მონასტერნი, საყუდებელნი და მე-
სენაკენი და წესისაებრ მოვაკენეთ მოსაკენებელი და სალოცავი და სრული-
ად ელაღისა და მაკედონის თემსა მონასტერთა, მიტროპოლიტთა, ეპისკო-
პოსთა, ხუცესთა, გლახაკთა და ტყვეს უფალთა ყოველთავე ზედა დიადი გა-
ვეციტ. ვგრეთვე ჩუნენა ამას (აგერიას) მონასტერსა მოვაკენეთ ოც-და-ხუთი-
ათას ხუთასის ოთმანურისა ზოგი ფლურად და ზოგი თეთრად; და მამამან და
სრულიად კრებულმან მონასტერმან გააჩინეს და შეგკვეთეთეს სულდიდებული-
საჲ პატრონის ქაიხოსროსთვის ყოველთა პარასკევთა მწუხრი კოლიო და შა-
ბათს წირვა, რასდომიცა, მღღელი იყოს და ტრაპეზს შესულა და მისთვის ლო-
ცვა. ესე სამარადისოდ ყოველთა შაბათთა და ერთი აღაბი დღესა მიცვალეზი-
სა მისისასა მის (სა) ექუსსა (ქ^ასა) წირვითა, რახსდომიცა მღღელი იყოს, ბერძენი
და თუ ქართველი, მწუხრი-პანაშვიდითა, ტრაპეზს შესულითა, „შეგწყალე-
ნითა“, ზედა მოკენებითა და სამარადისოდ ლოცვითა, ვითარცა აღმაშენებელ-
თა მოიკენებდენ და ვინ ესე უდებ ყოს და ესე გაჩენილი მოშალოს და
გულსმოდვინებით არა აღასრულოს ღმერთსა მან გასცეს პასუხი.

ვგრეთვე აღმზრდენი (აღზრდილნი?) პატრონისა ქაიხოსროსი ამბროსი დი-
დად შეეწია ამა მონასტერსა, პორტიატისა ლთის-მშობლისა ხატი მოქედა
მძიმედ *), მისსავე ეკლესიასა ზედა პირლო (ბურღო?) ადაშენა და გაამაგრა

*) როგორც ამას ამოწმებს აქამომდე დატული წარწერა პორტიატის იკერიას
მონასტერის ღვთის-მშობლას ხატისა (ეს წარწერა მოპოტანა თონის წ^ა იოანე-

თოფითა და საუძღურე აღაშენა მისით აკაზმულობითა და ღომატო მეტოქი მისითა წყალობითა აშენდა და ამისთვის გაუჩინეთ ჩნ მონასტერმან, მამამან და მრდ კრებულმან ძმათამან ყოველთა სამშათათა პორტატესა ხატსავე წირვა მისის სულისათჳს, ტრამბესს შესლვა და მისის სულის მოკსენება ყოველთა ძმათაგან, ვითარცა აღმაშენებელთათჳს წერილ არს. ვინ ესე დააკლოს, ღმერთსა მან ვასცეს პასუხი... ან.

1500—1502 წ. ამ წლებში არის დაწერილი მცხეთის სიგელი № 464, კზრის ეკატრეს და ათაბაგ მზეჭაბუკას დროს მიცემული. რადგან 1503 დადგენილ იქნა კზრად დოროთუოს (ის. 1503 წ. ქვეშე), ამისგანთ ეკატრეს კათალიკოსობას ერგება 1499—1502 წ., ხოლო მზეჭაბუკა ათაბაგობდა 1500—1516, ქაისოს-როს სიგელითს შემდეგ, რაიცა ჩვენის ცნობებით იყო 6 მაისს 1500 წ., და არა 1502 წ., როგორც აქამდე ჰგონებდენ. კზრე ეკატრე ის. 1488 წ. ქვეშე.

... ესე პირი და წიგნი მოგაკსენეთ თქუნენ ქენ ღთისა მიერ ქართლისა კზრსა ევაგარის მე კუმურდოელ მთავარ-ეპისკოპოსმან გერასიმე მას ეპისა, ოდეს პატრონმა მზეკაბუკე (1500—1516) შემოწყალა და კუმურდოსა საყდარი და კელი მიბოძა და თქუნენა წინაშე საკურთხეველად გამოგუგზავინა; და თქუნენ შემოწყალეთ და მაკურთხეთ. აწ დღესითგან წაღმა ჩემად დღედ სიკუდილაძდემ ვიყო თქუნენი და თქუნენისა საყდრისა ერდგულორ და მეფეთა მლოცველი *) და ყოველთა წირვათა და ლოცვათა შინა თქუნენ მოგაკსენებდეთ. ვინც თქუნენგან უჯუარო და შეუნდობელი იყოს, ჩუნენგანცა უჯუარო და შეუნდობელნი იყვნენ; თქუნენგან შეუნდობელთა ეფისკოპოზთა გუერდი (cis) ეპის არა ვწიროთ; ვარძიისა და მისის შესავლისა (sic) დიაკონი არა ვაკურთხოთ და არცა მათსა სამწყსოსა დავეცილოთ... თუ ათაბეგმან ყუარყუარე და მათთა შვილთა **) მოწყალეობა, ანუ სხუა კელი გუაძლიოს... არა გამოვართვათ:“ ბოლოს სუცურად: „მე კუმურდოელი გერასიმე ამა დაწერილისა გამთავებელი ვარ“...

ნთლისმცემლას საკანის ბერის ბენედიკტე ბარკალაიამ): „დედოფალო, დედაო კანთ-მოყუარისა ღთისაო, ედ უბიწოო ქალწულა მარამ! შეიწყალე სულე პატრიოსნისა (პატრონისა) ჩემისა, დიდისა უარყვარას შვილისა ქაისოსროსი(სი)?; მე, მონა შენი და უოკლითურთ უღაონო ქმნილი, საბრალა არსიმანდრტი, ამბროსი, გმადლობ, რომელმან დირს მეუ მოჰქედასა და შექობასა წრის სატისა შენისა. შეიწირე მცირე ესე ჩემ ცოდვლისა-მიერ კადრება, დაინკე ნეშტა ცხოვრებისა ჩემისა განსლვი-სასა; შემეწიე და უწინო ევენ უოკელი ცოდვათა კელის წერილი და დაჰადგინე სუ-დართა ძისა შენისათა და ედ წრის სულისათა აწ და მარადის და უმე უმე ან“.

*) ეს ფრასა და ეს გარემოება უნდა იგულისხმოდეს ზემო დაბეჭდილს (გვ. 302—303) უფრო ათაბაგის (მზეჭაბუკის?) წერილში.

**) ჩვენ ქვემო დაჯამტიკნებთ, რომ უარყუარე IV იყო შვილი ქაისოსროსი და არა მზეჭაბუკისა, როგორც აქამდე ცნობილი იყო. ამით აისხნება ის გარე-

1500 — 1502 წ. — სუცური ნუსხა № 1: სკოტ: (XVII საუკუნისა) მცხეთის სკოლა ბუთებისა, რომელშიც მოხსენებულია ქზი ეფრემ (1498—1500). ეს ეფრემ ჰარკლად სსსსს ალექსანდრეს მეფობაში 1492—1511 წ.

მეფე ალექსანდრე და მისი მისნი: გიორგი და დიმიტრი სწერენ: „ესე წიგნი მოგაკენეთ თქუნ ქვს ეფრემს მას ეამსა, ოდეს გარესჯის სახლი ჩუენს შეიღსა ჰქონდა (ე. ი. უფლისწულობით სარგებლობა კასეთის საგარეკო მამულების შემოსავლით) და თქუნვე მოგაკენეთ, ასრე რომ ესე ახალი სწორად მოვიკლოთ და მცხეთას მისი არ დააკლდეს და უდაბნოსა მისი არ დააკლდეს (საგარეკო მამულების შემოსავლის ნახევარი მცხეთისა იყო) და რაცა მცხეთის მამული არის საწუნოშია (ე. ი. კასეთის სამეფოში), ისიც თქუნთვს მოგაკენებია უკლებად. თუ ვინმე მცხეთის მამულსა (კასეთურსა) ძალი უყოს... თუ თქუნ არ შეგეძლოს გაეღწე, ჩუენ გაუვლენთ საწუნოშია და საძალოთ არ ვის დაეანებოთ“. (შეიძლება ეფრემ იყო წინა-მოდგილე კეზარესი 1498—1500 წ.)

1500 წ. — ქკ: რპ: შაჰ ისმილ აღრიბეყანი დიქირა; შირვანს მოვიდა; ალექსანდრე კახთა მეფემან ძე თვისი დიმიტრი მიაგება ძღვნითა; შეწყალებული გამოუშვა; — მოკლდა ყვარყვარე ათაბაგიცა; დაჯდა ძე მისი ქაიხოსრო (კახ, ქპ.).

ჩეკე უკვე დაუპტიცეთ, რომ ყვარყვარე † 1498 წ. იანისის 1; ხოლო ქაიხოსრო † 1500 წ. მისის 6.

ქაიხოსროს საყოთარს ხელით მხედრული წარწერა ჩეკე ვიპოვეთ თელავის ტყეის წიგნში (მათეს სახარების თარგმანში): „ქ. ლო და საშინელო იოანე მახარებლო, შეიწყალე სული ქაიხოსრო ათაბაგისა: ვინცა შენდობა ბრძანოთ, თქუნცა შეგინდენეს ლნ“ (ჩემი უბის წიგ. II, გვ. 4; იხ. კიდე 1512 წ. ჰეპე).

1500 — 1516 წ. მცხეთის სიგელი № 415, მხედრულად ნაწერი. თავი სიგელისა არაბულად არის დაწერილი და შემდეგ მისდევს ქართული ტექსტი, კვანუბნთარგმნი არაბულიდან, როგორც ამას ასახულებს მდარე ქართული ენა და სიტყვა „იურჯუმ“ (погружение), სიტყვა-სიტყვით თარგმნილი ბერძნულ-არაბულიდან „βαπτισμος“.

მოუბა, რომ ამ გუჯარში გერასიმე „პატრონად“ მხეკბუკს უწოდებს და არა „ათაბაგად“, თუმცა ის იყო მმართველი სათაბაგოსი: ცხადია, რომ გერასიმე შექვიდრეობის წესით ათაბაგად ჰხადდა ათაბაგის ქაიხოსროს შვილს ყვარყვარეს (თუმცა ის არ იყო ათაბაგად) და არა ქაიხოსროს ძმას მხეკბუკს, რომელიც ერთგული არ იყო მცხეთისა და მეფისა, როგორც ამას ცხადად ასახულებს ჰეპე დაბეჭდილ მცხეთის სიგელი № 415: ხნანს, რომ ქართლში კანონიერ ათაბაგად მიანდეთ ყვარყვარე IV.

სიკვლეო გვიმტკიცებს, რომ მზეკვბუე ათაბაგს, ზოლიტიკურ განცალკევების მოსურნეს, მოუწოდებდა სიათაბაგას კელესისის მოწვევატა მცნეთისიგან და ანტი-ოქიის პატრონის დოროთეოსისთვის დაუმორჩილებია (მცნეიერულის გამოკვლევიით და ზალამას სიათ დოროთეოს II აჟდა 1484—1523 წ. და არა 1460—1560 წ., როგორც ბროსესე ჰგონებდა: Hist Gé. II, 2 livr: p. 471—2. ის. „Ποικίλος μήνασιολογος Ὁριαντος“ სერგისა, გვ. 258), რადესთვის დოროთეოსი დიდდა აქებს მზეკვბუეს, რომელსაც უწოდეს: „ღეთის-მოშიშადა“ „მართლ-დადიდე-ბლად“ და „დიდად მეფედ ჩუენად და ყოკლისა აღმოსავლეთისა კელმწიფედა“, სოლო ქართველ მეფეს და მასს ერს—„უსწულოდა“; აქებს აგრეთვე მსწვევერუსს (ჩუენის აზრით, სვიმონს, რომელიც აყო ტრანსიზონელი ბერძენი; ამაჲე ის. ქვემო), რასაკვირველია იმისთვის, რომ ასიც თანაუგრძნობდა, როგორც ბერძენი, მზეკვბუეს ზოლიტიკას (ის. ესრეთვე ზოლიტიკურა მიდრეკილება ათაბაგათ ზემო გვ. 227; 238—9 და 269).

ესრეთა მოქმედება მზეკვბუესა სრულიად არღვეეს კასუშტისისა შესთზუელს ცნობას, ვითომ იგი მეკობრეი ყოფილიყოს მეფის კოსტანტინისა (ქცხ. II, 158—9). —ეს სიკვლეო შეცდომიებით და შემოკლებულად შეტანილია დ. ბაქრაძის მიერ კასუშტის ისტორიასში: გვ. 287.

„ წყალობითა ღთისათა დოროთეოს პატრიარქი დიდისა ღთისა ქალაქისა ანტიოქისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა მოგიმცნობ: წყალობა და შვიდობა და შეწვენა უფლისა ჩუენისა იესო ქრეს-მიერ თქუენზედა და ყოველსა საბრძანებელსა თქუენსა, რღმან განამტკიცნა წინი მოკიქულნი სიონს ქორსა მას ზა რომლისა ბრძანებითა ვიძილენით თქუმად ამას დიდისა პატრონის მზეკვბუეს მიერ: რამეთუ მაგან ოდენ მხოლომან იყურებუმ (sic) ჰდ (წესმარტვად) ემბაზსა შინა ნათლისღებისასა: რამეთუ სადაცა მიიწიოს ღონე მაგისი ღ დათრგუნოს ქუეყანაჲ მტერთა (ე. ი. ქართლი), თნრ ბრძლისა (თხვიერ ბრძლისა) მოსცეს ღმერთმან ადგილი იგი (ე. ი. ქართლი); ანუ რო-მელთა იხილონ წუტრი ჰოროლისა მისისა, თვიერ კუტთებისა ღტოლვილ ქმენინ ყლნი წინააღმდეგნი პატიონისა და ღთის-მიერ განმტკიცებულისა და განძლიერებულისა, დიდისა მეფისა ჩუენისა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა კელმწიფისა პატრონისა მზეკვბუესიგან; სამარადისოდ ყოს ღმერთმან პატივი და დიდება, ძალი და სიმტკიცე მათი უკე. და აღამაღლოს პატივი მისი და ბედნიერ ყოს და დაანთქნეს მტერნი მისნი და მოსცეს ძლევა მათ ზედა, მას და ყოველსა მეცდრობასა და ერსა მისსა და ადილოს სახელი მისი მზისა და მთვარისაებრ და სრულ ყოს ყოველი ნება და წადილი მისი და გარადამოავ-ლინოს უუაღმან ღმერთმან მას ზედა მაღლი და კურთხევა მისი!

მერმე ებრძანა აწყურის ღვისმშობლისა საქმენი პირველნიცა და უკანის რაჲ გარდაცა: და თუ რაბამნი სასწაულნი *) აღასრულნა და [ნიშნი სურვი-

*) აქ იგულისხმებს იმ სასწაულთ-მოქმედებათა, რომელნიც აღწერილია „შე-

ლითა და სიყუარულითა მისითა და ვევედრები, რათა მეცა ღირს მყოს ხილ-
 ვად და თაყუანისცემად მისა, და ესეცა ვითარმედ აწცა წარუვლენიან კაცნი
 სოფლის გურდის და ჩუენიცა ებისკოპზი ყოფილიყო მათ წინაშე, სახელით
 გრიგოლ ებსკზი ბოლოზნისა და მას თვთ განეცადა ყოველი საქმე და თუა-
 ლითა ეხილა და გულის-გმაჲ ეყო უსჯულოება მეფეთა (მეფთა) და ერისა მა-
 თისა**) და პატრონისა მზეკაბუკის ღთის მოშიშება და მართლ-მადიდებლო-
 ბაჲ და ღთის მოყუარებაჲ, ყოველივე განგუაცადა და გულისკმა გვიყო და
 ეგრეთვე მწყრლისა (მაწყკრლისა) სიკეთე და ღთის-მოშიშება და მართლ-მა-
 დიდებლობაჲ და მეცნიერება და სჯულთა ღთისათა კეთილად დაპყრობაჲ და
 დაცვა მცნებათა ღთისათაჲ, ამისთვის ვითარცა ჯერ იყო და სამართალ მად-
 ლითა ღთისათა ვინებეთ და მას მივათუალეთ ყოველი საბრძანებელი პატრო-
 ნისა მზეკაბუკისი, რათა ებისკოპოსნი მისგან იკურთხეოდენ ყოველნივე და
 მისსა წესსა და ბრძანებასა (ჰ)მოაჩილებდენ და სჯულთა მისთა ერჩდენ და
 მისგან იმწყებოდენ და მაკურთხევლნი მისნი კურთხეულ იყენენ და მწყევა-
 რნი მისნი წყეულ და მისდა მიგვიცემის კელმწიფებაჲ შეკრვისა და განკს-
 ნისა“.....

1502 წ. ტუაჲის სიგელი, წაჭრალი № 407 და ნუსხა მცხეთისა №: რდჭ:

„ -- - ივანისძისეული მამული და სამცხეთიშვილო წილი (მოგაგნოთ?) მითვე
 მესითა, რითათა ძუელითგან ივანისძეთა და ქადაგს დიმიტრის ჰქონებია და
 კოკეთს [ქს: :არი:] (იხ. ზემო 1391 წ. ქვეშე. —ქწნი აჯვადგინეთ ნუსხათ).

1502 (უნდა 1500 წ.)—ქს :რე: (უნდა: ოპტ) მოკლდა ქაიხოსრო ათაბა-
 გი წლისა :ნგ: მათის :ვი: და დასჯდა ძე მისი მზეკაბუკ (კას. ქრ.). —ამაჲე ცნო-
 ბას იპოარბს chron GÉ. p. 3: „ქს :რე: ბატონი ქაიხოსრო მიიცვალა
 წლისა :ნგ: მათის :ვი:“. ცხადია, რომ ამ უკანასკნელს ქრახიკას შედგამაში შეუ-
 ვანია გასტანგ-გასუშტიცა. ჩვენ უკვე დაჯასღუთეთ, რომ ქაიხოსრო + 1500 წ.
 მათის 6-ს (53 წლისა) და ალბათ ამაჲე დროს დამჯდარა მზეკაბუკიცა (1500-
 1516 წ.).

ქს :რე: (1502) „ქ... ჩუენ ორისავე ტახტისა ლიხთიმერისა და ლიხთ-
 ამერისა მპყრობელმან მეფეთა მეფემან ალექსანდრემან, და დედოფალთა-დედოფა-
 ლმან ელენე, პატრონმან დედოფალთა-დედოფალმან თამარ და პატრონმან
 ჩუენმან ბაგრატ და პატრონმან ვახტანგ და ა - - - ესე წიგნი და ნიშანი სი-
 გელი დაგიდევით და მო - - - ზედან ახლად ამისი სი - - იხსენენ, რომე
 თქუენს კარის - - გამოსული არა - - ტიკი და ტომარა, არა რაგინდარა ჩასაყა-

დგეი ქ-ცხბისა“ (გვ. 162—3; 265) იაჲუბ ეანის შუმსიკეის დროს: ეს გუჲარა
 მტკიცებს იმ ამბუბის სიმართლეს.

**) იგულისხმებინ ქართულთა მეფენი და ქართველთ ერი.

რი საქმე და გამოხატულები - - არა მოგადგეს რა ერთის - - აღაპი - - ქვს :რე: - - - (ეტირატის გუყარა გელათის წა გიორგის დაჩიანებულე; ის ჩემი უბის წ. III, 11 7; Rap. XI, 48 არეულია (1495 წ.?).

1503 წ. ქვს :რეა: მეფე კოსტანტინე მიიცივალა (Chron. Gr. გვ. 3. კს ცნობა ტუვილა: ის. 1505 წ. ქვეშე).

1503 წ. მისის 13 სიკელი მცხეთისა № 47 ნუსისა № :საე:), რომლისაგან სხისს, რომ ამ წელს (რამდენითმე თითოე უწის) დაუყენებიათ კწი დოროთეოს (სხისს 1503—1516 წ.) და კახთა მეფენი ასლად დაყენებულს კწს ჩვეულებრავ სიკელს უახლებუნ.

ქ. ჩუენ: პატრონმა: მეფეთ მეფემან აღუქანდრე და ძეთა ჩნთა გი და ღიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩნმან დედოფალთა დედოფალმან ნესტანდარეჯან და თა მეცხედრემან ჩნმან დედოფალმან ანნა ესე გასათავებელი წიგნი მოგაკსენეთ... მცხეთისა საყდარსა.. და პატრიქსა კწსა დოროთეოსს მას ეამსა, ოდეს მცხეთისა საქმე შემციირებულ იყო, იპრიანა ღწ, ნებითა და შეწეწინთა ღწთისათა კწად დაგადგინეთ: რაცა სულკურთხეულთა... პაპათა და მამათა ჩნთაგან განთავისუფლებულნი და შეწირულნი და მამულნი იყუნეს, აწ ჩუენცა ამავე წესითა მოგაკსენენ გარესჯისა უდაბნონი მითა... ასე რომე რაცა გარესჯისა მამულისა გამოხავალი იყოს, მისი ნახევარი მცხეთას არა დააკლდებოდეს და ნახევარი გარესჯისა უდაბნოთა; და აწ ჩნგან შემოწირული სალაზარდ საფელი ახალმენი და კახის უბანი... ერწოს სოფელი ნალოკრა და გორანა, კუერნაძეული, ძვენაკორნათ, ხატისწობენა, წირდალი და კილმატი, ახატანს ტოხაძე მისითა მამულითა... (და სხვა მრავალი)... დიწვრა ქვს :რე: თვეა მისისა :ივ:

1504 წ. ქვს :რეა: აქა კე მეფე მიიცივალა (ჩხეიძის ქრონიკა :ის-1505 წ.).

1504 მარტის 18-ს. წარწერა ტექსტის სელთ გელათურს მცირე ტანის ფრად ოსელს ტუვაზე ხელოვნურად დაწერილ სხანარებაზე: „...სრულ იქმნა... მე :ილ: ქცეულსა :არაბი: მარტსა :ს: კელითა ცოდვილისა აკაკისითა... რომლისა ბრძანებითა აღვსწერე ..დიდისა ღწის მღყუარისა მოწყალისა პატრონისა დედოფალთ დედოფლისა თამარისნი (ცოლია ქაინოსროსი, ზემოცა ჩუენგან აღნიშნულად) მრავალ არიან წელინი... დიდისა და ქვს მოყუარისა პატრონისა ძმისა მათისა (ქაინოსროსი, თუ თამარისა, როგორც განუმარტავს ბროსესი) მზეკაბუკისა მორკუმიითა და ამოდ ყოფნითა... მშობელთა მისთა პატრონისა ყუარყუარესი (+ 1498) და პატრონისა დედის-იმედისი (+ 1491) საუკუნო იყვენ კსენება მათი, ეგრეთვე ქვს მოყუარეთა ძმთა მისთა: პატრონისა ქაი-

ხოსროსი († 1500) და პატრონისა ბაადურისა († 1474) საუკუნო იყავნ საქ-სენებელი და კურთხევა მათი!“. (ბროსისეს ეს ცნობა რამდენადმე აურქვია: **Rap. XI, 42**).

1504 წ.—მცხეთის ნუსხსა № :რნა: „.. ესე წიგნი.. გკადრე... ქკზსა დოროთეოსს მე ციხელმა მას ჟამსა, ოდეს დიაკონისა ძისა ბეთიას შვილთა კერძი მამული მოგვბოძეთ; ჩუენ ამისი პირი დაგიდევით, თუ მაჩაბელმა აღარ დაგანებოს ჩემი თავი, იმა მამულისაგან არასთანა არა გავიტანო რა, არცა ჩემი ქირნახული... ქკს :რებ:“.

1504 წ. იგივე ნუსხსა № :რია: „ქ. ჩუნ ქეს მიერ კურთხეულმან ქკზს დოროთეოს ასრე და ამა პირსა ზედა; რაც იმ მამულისთვის შეკუთილი აღაპი იყოს და ეწეროს, თქუენ პატრონმან კზმან არაოდეს დააკლოთ და ყოველი-თურთ უნაკლულოსა აღაპსა გარდაიციდღეთ და ის ზუარი, სასახლე და გლე-ხნი სახასოდ დაიქიროთ... არ გასცეთ... დაიწერა... ქკს :რებ: --- მე ამი-ლახორი [თაყა?] ამისი გამთავებელი ვარ“. სათაუჭა სიგლისა: „ქკზის სალა-პოსა“.

1504—1516 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის მსგავრული სიგელი № 122 (ნუსხსა № :სიავ:) კზის დოროთეოსისდა მიცემული (სინანს 1503—1516 წ.). ამ გეგარს სიგელს აძლევდნ სხლად დაუენებულს კათალიკოზებს და შეიძლება ეს სიგელი იყოს მიცემული 1503 წლის დაწყებს, როდესაც კზად დამკდარა დოროთეოს.

ქ. ჩუნ ღვთვ გვრგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან კონსტანტინე და ძეთა ჩუნთა ღთ, გი და ბაგრატ, ესე აღთქმისა წიგნი გკადრე და მოგაკენეთ თქუენ .. ქკზსა დოროთეოსს: რაცა ჩუნენს საპატრონოშიგა მცხეთისა საქ-დრისა სოფელნი, აგარაკნი და მამულნი არიან ყველანი უკლებლად, უსარჩ-ლელად და კელშეუვალად მოგკესენებთან: კოდმანი, კაჩსანი, წეროვანი, გოროვანი, მუხანი, აღაიანი, ნიაბი, მეტეხნი, სასხორნი, ძეგვ, ციხელიდი, არმაზი, მუხათ-გუერდი, თელოვანი, კავთისკევი საქადაგო ივანიას ძისა მამუ-ლი (მხლადამეა რომ ქკირათ: ას. 1391 წ.) ქალაქს და გორს რაც გლეხნი არიან, ორბეთის ძირს ყორანთა, ხვედურეთს რაც მცხეთის სოფელი ყოფილა, ციხე-ბდავი, ტაირიშვილი, გაბრიელიშვილი. სხუა დაკლებული რაც არის, მარა თლითა სიმართლითა მოვიკლოთ და დაუკლებლად მოგაკენოთ“ (სკეულად სკელმოწერა). ამის მეტი არ არის დედანში, მაგრამ ნუსხსა და მამატებულა: უბიტი, არმაზის ციხე და ბავი, მრულაშვილი, ტანძიერნი, ქალაქს კარნი, საარკის მონასტერი და მაჯანიძე, ატენს წინუბნელი....

„ - - - მოგკესენებთან თარხნად და შეუალად“..

1500 — 1516 წ.—მცხეთის სიგელი № 482 მსედრულად ქალაქზე დაწერილი, ფრთად საუფრადგებო, მაგრამ უთაროდო. სიგელი მიტეპულია ვარუგარეს მას მსეკაბუის მიერ სვიმონ მწევერელას დროს. ჩვენის ქრონიკებით მსეკაბუეი ქმართავდა 1500—1516 წ. ეს სვიმონ მწევერელი, ტრანზიონელი ბერძენი, მოსსენებულია ქ-ცხ. II, გვ. 263; აგრეთვე აქ მოსსენებული სსწაულები (ქ-ცხ. II, 162-3; 165). ამ სიგელით მტკიცდება ისიც, რომ ვარუგარე IV შვილი ვი არ იყო მსეკაბუისა, როგორც აქამდე ცნობილი იყო, არამედ მისიწული, ქიხოსროს ძე.

... ჩუენ წილმზუნდარსა ამასა ერისა შენისა... ინებე პირმშოისა ხატისა შენისა... პირსა შენსა ზედა მიყრდნობით გამოსახულსა კელითა წისა ანდრია მოციქულისათა აქა მოსვენებად და წისა ტაძარსა შენსა, აწყურს და მკვდრება. მიერიოთგან ვიდრე აქამომდე ვინმე აღრაცხენს... ქველის მოქმედებანი შენნი ჩუენდა მომართ!... რაოდენნი ნიშნი და სასწაულნი აღასრულენ სამხილებელად უღმრთოთა ბარბაროზთა ზედა, რამეთუ პირველ ძულულებითა დაგუემენ უსჯულონი იგი... და აქა ყამთა ამით შინა ჩუენთა რომელთა იკადრეს გმობა შენი და შეურაცხება ტაძრისა შენისა სრულიად მოსვენ და დამკუენ დიდიოთგან ვიდრე მკირვლმდე და განაბნიენ და იავარ ყვენ... და განაპარვენ ზრახვანი მათნი... მე ძემან დიდისა პატრონისა ვუარყუარესმან († 1498) პატრონმან მსეკაბუე და მისიწულმან ჩემმან პატრონმან ყუარყუარე... შემოესწორეთ... საყდარსა თქუნესა... და... საკეთ მყრობებლსა მთვრ. მ. (თიასკარ მამასა?) სვიმონ მწევერელსა... დიდი და დიდებული მონასტერი ზარხმა სრულიად მისითა შესავლითა აგარაკ-სოფლიანითა და გლეხებითა... სრულიად აქარულითა და გურიულითა მამულითა... ბოლას თათრული (არაბული) სელმაწარს. (სვიმონ მწევერელი წინეთ იყო ტბელი ქ-ცხ II, 263).

შესაკებულად ზემო-აღნიშნულთა ცნობა ათაბაგთა შესახებ აქა შემოგუაქვს რამდენიმე წარწერა: I. „სულთა მატიასე“ სამების, გვ. 4. ხუცურად: „სული ათაბაგთა ათაბაგისა ყუარყუარესი († 1498) კხლ იყავნ უკვ ან. და მისსა მეუღლესა დედის-იმედსა († 1491) შს ლნ ან“. იქვე მომწერილოდ: „სული ბატონისა ქეიხოსროსი (ქიხოსრო † 1500, მამისი ნ-ს) კხლ იყავნ... სულსა ღ მისსა მეუღლისა ენხს (კანახის?)... სხვა წარწერანი, კგოხებ ცოტაოდენ ადრინდეკენი: „სულსა ვახუშტი-ყოფილისა ვასილიოსისა... და მათსა მეცხედრესა ქეთეონ-ყოფილისა ქრისტინეს შნ ლნ და ძესა მათსა ამოანს“... და მათსა დასა პატრონსა ელენეს შნს ლნ. სპირილონს შს ლნ და მისსა მეუღლესა თინათინს შს ლნ. მამასა მათსა მამისასა (ამილასკარ?) შს ლნ და დედასა მათსა დედის-იმედსა შს ლნ. მესტუმრესა აბესალამს შს ლნ. ერისთავსა ლუნიასა შს ლნ. ან“ (კეკელაქეთის სელით და უცნობნი მონა). იმავე დროის სელით ალაში № 24: „სულსა ერისთავთა-ერისთავისა ჯერმისა (გაურსეველად) შს ლნ. სულსა მათისა მეუღლისა სეველუზისა შს ლნ“ (უცნობი ერისთავი არაგვისა). იქვე, № 21: „სულსა ერისთავთ ერისთავისა ნუგზარისსა... სულსა მათისა მეუღლისა გულდაბისსა შს ლნ (უცნობნი XIV საუკ.); იქვე, № 35:

„სულსა :ე: ერისთვისა ქვენიფნველისა შელვაჲს შს ღწ. მათსა დედასა თმაგიშითს შს ღწ (XV სსჟკ.).

იქვე № 52: „სულსა დადიანთაჲ მოლარეთ და მესტუმრეთ უხუცესსა და ბაგრატუნთა მტესა ქუცენა ივანეს შს ღწ... ბარძინცა აღღვეგრძელე... და მშვიდობით აღზარდე და მისა მეულღესა ბატონს თუხარკას შს ღწ“... (ქვე № 62: „პატრონისა და სახელ-განთქმულისა დიდისა ბატრონისა (sic) ყუარ-ყუარეს († 1498) მესტუმრესა და ამირათ-ამირასა ნოზრევან-ყოფილსა ნეოფიტეს შს ღწ; და მისა მეულღესა გულქან-ყოფილსა გაიანეს შს ღწ. აწ“...

II. კვლეი. მუზ. სელნაწერის № 97 წარწერანი: „პატრონისა ქაიხოსროს († 1500 წ.) მეულღე-ყოფილსა როდამს (მესამე ცოლი?) შს ღწ. ძე მათი პატრონი ყუარ-ყუარე აღღვეგრძელე და ძმასა მათსა [ია]ნქოს (თუ ივანეს?) შს ღწ“ (ის. 1551 წ. ქვეშე). აქადაძღ მტვიცდაჲს, რომ ყვარყვარე IV ქაიხოსროს ძეს და არა მსუ-ჭაბუკისა. იქვე: სულსა... დიდისა ათაბაგისა... ავაზისისა შს ღწ“ (იანქო?).

ყვარყვარეს (IV-ის) ცოლი ნესტანდარეჲს-ყოფილი ნინო (ის. 1520 და 1550 წ. ქვეშე).

III. კვლ. მუზ. ტყავის XII სსჟკ: № 193 სელნაწერს აქვს შექმდეგნი მოსახსენებელნი (შენდობითნი):

- 1) „სუმბატის ძეს შაღვას შს ღწ: აქა (12 ოკდომბესს) მიიცვალა.—
- 2) სულსა ათა(ბაგ)-ამირსპასალარსა ბატონსა ორავეანდს (ძე ყვარყვარესი III-ის: ის. 1500 წ. ქვეშე. ათონური აღაზი) შს ღწ და თანამეცხედრესა სულკურთხეულსა ბატონსა გულბუღას შს ღწ (21 დგე).
- 3) მსედრულად: „ამილახორს (სამცხისისი) ქლიარე (ქაიარ?) ყოფილს ქერმანს (ტერმანესი?)... შს ღწ (ქაიარ, დედა მისი თამარ და ძმანი მანსი ის. 1541 წ. ქვეშე).
- 4) სულსა ფანასკერტელისა დედასლისა (?) ბედას (დედასა ელისაბედს?) და ძესა... ზაქარია-ყოფილს გერასიმეს... შს ღწ..
- 5) სულსა ახაიძესა ოპიზართა მოძღუარსა შს ღწ... (თჯთ სელნაწერი იქაურია).
- 6) ლომსიანიძესა --- ძმასა ყუ -- ძმას მანასეს შს ღწ (ბედიას გულანის მწერალი? № 186).
- 7) სულსა სულკურთხეულისა მეფეთ-მეფის ასულსა თამარსა შს ღწ (ქაიხოსროს მეორე ცოლი? ის. № 13)... სულსა წყაროსთავის მოძღვრისა და მისსა (თამარს?) გავზდილსა ინდოასა შს ღწ.
- 8) ფანასკერტელსა თაყასა შს ღწ (ქ.ცხ. I, 474, 1442 წ.)... თმოგველ-უჯარ-მელსა თეოდოლეს შს ღწ ...
- 9) სულსა... კავკასიძესა იოთამსა და მისა მეცხედრესა თინათინს და მათსა დასა რისიმეს შს ღწ...
10) სულსა დიდისა ზ სახელგანთქმულისა დიასამიძისა გერმანისა შს ღწ მათსა მეცხედრესა ანასა... მათსა სიძესა ამილახორსა - -

11) სულსა მეფეთ-მეფისა შვილსა ბატნსა იოსაფათს... მისსა მეცხედრესა დიდისა - - - (ამ იოსაფათის სასული წერებულა ერთს ბუნადრე, ანთონის ასლო. მე მომივიდა ჰოლოკრატეფი პირი სომოავრულის წარწერისა, რომელიც ამ უამს კერ ვიზაჟე ნემს ქალადესი).

12) თუხარელს ბატონს თახოს (?) და მეცხედრესა მისსა როდამს (?) ფი-ლაღელღის...

13) მსჯდრულად თუთ ქიხოსროს სელათ: „სულსა ამასალარ (ამირსასასალ-არისა) პატრონისა ქიხოსროს და მეცხედრესა ბატონს თამარს... შს ღწ.“

14) სულსა რაქის ერისთავის... ლომინა და მისსა მეცხედრესა მ - -

15) სულსა კავკასიძისა დავითს... მისსა მეცხედრესა ათაბაგისა ასულისა დედის იმედისა შს ღწ....

1504 წ. — იგივე ნუსხს № :სინიზ: „... ჩუბნ... ბაგრატიონმა (მეფემან) ალექსანდრე და ძეთა ჩუბნთა გრი და დიმიტრი და პატრონმან დედამან ჩუბნ-მან, დღვლმან ნესტანდარეჯან და თა-მეცხედრემან ჩუბნმან დღვლმან თინა-თინ... გიბოძეთ თქუბნ მალალაშვალს გედევანს ქადაგსა და შვილსა შენსა. მამუკასა, ასრე რომე შენი სამკვდრო და საბოლოო მოუღვეარი მამული იყო ვეძისკევი (ე. ი. მცხეთის მამული, საცხოვრებლად ანუ „საჭმელად“ მიცემული მცხეთის აზნაურის მადლამისადმი) და მონასტერი ვარცანისა, ქორათუბანი, გიორგი-წმიდა და იგლის უბანი... თქუბნ მოგიბოძეთ... საკელო ვეძისკევი... (აქ საწოდებია აღნიშნული), აგრეთვე ფაშანი და ენისელები... რაც სუტის-ცხოვლის ყოფილა და არს... დაიწერა ქქს :რებ:“.

1504 წ. — გელათის ხუტური ნუსხს XVII ს.უგ. № № :ზ: და 139; 678.

„დავთარი ბანოჯის“. „... ჩუბნ... მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე... შე-მოგწირეთ (გელათის) ბანოჯის ხუთი კუამლი კაცი ხუცესი ბერადე... მათის ცოლ-შვილითა, სახლ-კართა, ქურ-მარნითა, მიწა-ადგილითა... ორ შამახურს და ერთს ჩარექს საკმელს დიდ მარხვაშიდ ხახულის დ'თისმშობლის წინ მიი-ტანდეს და ათს მენახვრეს ღწნოს გენათელს მ'იართმედეს... ყოველს დიდ-მარხვაშიდ მეფის მწირველი იყოს“... (და სს.).

1504—1511 წ. — ამავე წლებში არის დაწერილი სიგელი მცხეთისა № :დ: სიგელს აძლეუს მეფე ალექსანდრე, რომელიც უნდა იყოს იმერთა და არა გახთა მე-ფე, რადგან სიგელში მოსსენებულია ქართლის სოფლები, სოლო გახთა მეფეთ მხო-ლოდ გახთის სოფლების მწირვა შეეძლოთ. იმერთა მეფე ალექსანდრე ქართლი დაიჭირა და 1509 წელს გორი აიღო, და ამ ახლო დროებს უნდა მიეცეს მას ეს სიგელი: „ჩწ (ამერთა) მეფეთ-მეფიმან ალექსანდრე († 1510 წ.) ყამათითარე-ბისაგან გადაცვილი (მცხედელი?) განვახლეთ და შევწირეთ კელახლად (მცხე-თას)... და ქქსსა დორთოეთს რაცა ჩწსა საპატრონოსა შიგან მცხეთისა სა-

ყდრისა სოფელნი, აგარაკნი და მამულნი არიან ყუბლანი უკლებად, უსარჩლე-
ლად და კელმუშევალად მოგვკსენებია: კოდმანი, კარსანი, წეროანი, გოროა-
ნი, მუხანი, ალაიანი, ნიბი, მეტეხი, სასხორი, ძეგვ, ციხედიდი, არმაზი, მუ-
ხათგულბრდი, თელოანი... (გრძელი სია).

1504 – 1516 წ.—ამ წელს ახლო დროებში უნდა იყოს დაწერილი მხედრული
სიგელი მცხეთისა № 128 (ნუსხისა № № :ტნ: და :ოკ:).—აქ მოხსენებულნი
ჯავახიშვილნი იხ. ქ.ც. II, 262—5.

მცხეთის საყდარს და „ქართლისა კ“სა დორეთოვს ესე სიგელი მო-
გაკენეთ ჩუენ ჯავახისშვილთა ჯავახმან და ჩემთა ძმათა და შვილთა: გოშფა-
რი, ივანე, გამრეკელმან, სარგის, ვირშელმან, ქვეშელმან და რთან მას ჟამსა,
ოდეს ჟამთა-ვითარებისა და სოფლისა საცთურისაგან ცოდვისა საქმესა შევეს-
წარი და თქუენ სჯულისა წესითა გამოგუენახენით... საყდრისა სამსახური გუი-
ბრძანეთ... დავასუენეთ ხატი მაცხოვრისა მოკედლიო, კანდელი ვეცხლისა ერ-
თი; ოცი ლიტრა ზეთი ახალწნით ჩუენისა გლეხისა საყდარს მოებარებოდეს
ყთა წელიწადთა; ნახევარი ლიტრა სამთელი ქალაქს დარვეშასა და მისისა
სახლისაგან... სუფრის ნოხი ერთი და ფლოური ოცი. ამას გარეთ ნიბელ-მე-
ტეხელნი ოდესცა ჩუენსა მამულსა შემოვიდენ ანუ ხიზნად და ანუ შეშასა და
სარსა მოჰკაფდენ, საბალახე და ღალა არა ეთხოვებოდეს“. სკუეუაღ: „ჯავახ“.

1504—ამ წელს არის დაწერილი მცხეთის სიგელი № 123 (ნუსხისა № :რი: „იხ. ზემო
გვ. 297; 320“), რომელსაც აძლეკს ამილახურის შვილი მამია: „თქუენ ქეს მიერ
კურთხეულ(სა) ქკეს დორეთოვს(ს) ასრე და ამა პირსა ზედა, რაცა იმ (შე-
წირულს?) მამულისთჳს შეკუეთილი ალაბი იყოს და ეწეროს, თქუენ პატრონ-
მან კზმან არაოდეს დააკლოთ და ყოვლითურთ უნაკლულოსა ალაპსა გარ-
დაიკდიდეთ და ის ზუარნი, სასახლე და გლეხნი სახასოდ დაიჰიროთ... არ გა-
სკეთ... დაიწერა... ქკს :რებ:“... ბოლოსა წარწერა სსკა სელით: „მე ამილახო-
რი მამია ამისი გამთავებელი ვარ“. მერმინდელ დროს დაწერილი სთაჳრა სიგ-
ლისა: „ქკზის საილაპსა“ (ეს სიგელიც, სსკათა მრავალთაგან, უტყუარა სახუ-
თა იმისი, რომ სადაჲდ გაცემული მამულები პირობით იყო მიცემული, რათა შე-
მოსაკლით ალაბი გარდაესადნათ და თუ პირობას არ აასრულებდენ, მამულს პატ-
რონი წაიღებდ. ასრეთმს შესედულობამ მოახდინა აჯანყება იმერეთში 1819—1820
წ., როდესაც მამულებს სასიკლამოფოდ ანუ „საკანტოროდ“ გასდა მოუნდომეს).

1505 წ.—ქკს :რებ: აქა იანქო მიიცივალა (ეკვ. მუხ. № 85).

ქკს :რებ: აქა იანქო მიიცივალა (იკოროთის ძილისპარი).

იანქო (იქ უწარუარე III-ისა?) ათაბაგად დაჯდა 1478 წ. (იხ. 1478
წ. ქვეშე). ეს ცნობა ახალია. ქცხსაში იანქო ათაბაგად არ სსხანს.

— ქკს :რებ: ბაგრატ დაიბადა, (იქ) აღექსანდრესი ფებერვალსა

კვ: (Chron. G. გვ. 3). ეს ცნობა ათის წლით სიტყუეს; უნდა იყოს: ქკს :რგვ: (1495 წ.) იხ. Hist. G. p. 642).

— ქკს :რგვ დიდისა მონასტრისა გენათისა წინამძღუარი მანასე მიი-
ცვალა (Chr. G.).

— ქკს :რგვ: გარდაიცვალა მეფე კოსტანტინე და დასჯდა ძე მისი
დავით მეფედ (კას. ქრ.).

1505 წ. — მცხეთის მხედრული სიგელი № 126 (ნუსხა № :სხბ:), თავი ავლათ:

„... [ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე] და თანამეცხედრემან ჩრმან
პატრონმან დედოფალმან ანნა და პირმშობან ძემან ჩუენმან გი და დმიტრი,
ნებითა დღისათა აუხაზთა... (სრული საეფო წოდებულა) მყრობელ-მქონებელისა
ნათესავმან მეფემან ალექსანდრე ესე... სიგელი გიბოძეთ თქუენ ქარმაულთა
მღრდელსა იოანეს და თქუენსა ძმასა აფთანდილს და... შეილთა გრს და გრი-
გოლის... მას ჟამსა, ოდეს მცხეთის შვილად დაისხენით და გიბოძეთ ოროტა
მისითა შესავლითა, მითათა... ძუელითგან განჩენილი ესე იყო. აწუე ახლად ჩუენ
წინამძღუარი, ციკია ტაველური (თავაურა?), მამის-იმედი და ყარასშვილი ომარ...
და სრ კრებულნი გაგიძლუნენ და ახლად გაგისამძღურეთ... ქკსა :რგვ:“
სკეულად: „ალექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა ღმრთისათა“.

1506 წ. — მცხეთის ნუსხა № :რბ: ქკსი დოკუმენტის სიგელს ბა-
რათაშვილნი აბაში და დაკით: „მას ჟამსა, ოდეს ციციშვილს ქალი მივეციოთ და
თქუენ გამოგულნახენით (ნათესავობისა და უჯგრობისაგამო)... საკანონოდ...
შემოგწირეთ (მცხეთას)... ორი კუამლი ქალაქს მამული ავეტიზაშვილნი... ქკს
:რვდ:“.

ამ აბაშ და დაკით ბარათაშვილებზე გამოთქმული ლექსი იშოკება დაკით-რეკტორის
„ლექსითა კრებაში“ გვ. 1.

„ქ. ბარათაშვილს აბაშიშვილებს ორს ძმანე თქუელი შიირი“:

„ქ. წინას შებმაში მოვიდენ დავით, მეგრე აბაშია;

თითოს კელი სამკლავეში ამოეყოთ კაბაშია,

თითოს ოთხი თავი მოაქეს; შეიქნება რვა ბაშია!

და ჩემიმც მტერი დაესწრება იმათ ომსა შებმაშია!“.

უკუკეულად აქ უნდა იგულისხმებოდეს სასულეოაზნი ბროლო ბარათაშვილთა შაჰ
იაყუბ-ყაყანთან (ქ.ცს. II, გვ. 184—5). ამ ოპებში სასულე-მოხვეწილი ბარათაშვილი
მერაბი მოხსენებულა აწ ცალაქრის, მკრამ სრულადად შეუძლეღის სრამის მონას-
ტრისი კედელზე, 3—4 კერსტზე სამშვილდეს ზემოთ, სამწესაროდ ეს წარწერა,
ჩემგან 1884 წ. გადმოადებული, ახლა კეი გიბოკე ჩემს ქალაღდებშია. იქნაბი ის.
1493 წ. ქვეშე. დავით ეფთილას მისწული და არა იმს აბაშისა: ამაზე ის. 1529
წ. ქვეშე.

1507 (უნდა 1498) დიდი ბატონი ყვარყვარე მიიწვალა წლისა :ებ: ივ-
ნისსა :ა: Chron. G. p. 3: ეს ცნობა რომ ტყუილია, ამასე ის. 1498 წ. ქვეშე-
და ქ-ცხ. II, 265.

1508 წ.—ეკრატზე მხედრულად ნაწერი სიგელი შიომღვიმისა № 2:

„ქ. მე... დამან მეფისა ბაგრატიანსან (ბაგრატ II იმერთა) გაიანე, სახითა
ოღენ მონაზონმან... ვიციდე კასპს ვენაკი სამიაშვილის დეკანოზისეული... შე-
მოვსწირე (შიოს ლაქაშა) და შემოვიტანე ჩემთვის სააღაბოდ... (აღაში გაუწინა
29 იანისს)... ქკს :რევე: ... დაიწერა კელითა ქარმაულისა გვლისათა“. ამ-
სე ის. ჩემი: „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“ 1508 წლის ქვეშე).

1508 წ.—ქკს :რევე: აქა ალექსანდრე მეფემან გორი დაიჭირა. ამავე
ქკს მოვიდნენ თათარნი, ქ[უთ]ათისი და გელა[თი] დასწევს თვესა ნოემბერსა
ქ[გ?] (ივართის ძილისპირა № 6: ის. ეს აშუბა 1509 და 1510 წ. ქვეშე).

— ქკს :რევე: აქა მეფემან ალექსანდრე გორი დაიჭირა. ამასვე წელს-
სა მოვიდნენ თათარნი; ქუთათისი და გელათი დასწევს (ჩხეიძის ქრ.).

1509 წ.—ქკს :რევე: ალექსანდრემ, ძემან ბაგრატიანსან, აღიღო გორი (კრე-
ბა ლექსთა).

— ქკს :რევე: აღიღო გორი ალექსანდრე, ძემან ბაგრატიანსან თვესა
აგვისტოსა :ვ: (Chron. G. გვ. 4 ქ-ცხბით: II, გვ. 266: „აგვისტოსა :გ:“).
ამავე წელსა ქუთათის თათარნი მოვიდნენ და დაწვეს დიდი მონასტერი გენა-
თისა შიგნით და გარეთ, ქუთათისი და საყდარი, სხვანი ეკლისიანი და ციხე
ვერ აღეს და აურაცხელნი ტყუ(ღ)ნი წაასხეს. თვე იყო ნოემბერი :კვ: (იქი-
დაძვე).

— ქკს :რევე: ალექსანდრე მეფემან, ძემან ბაგრატიანსან, გორი დაიჭი-
რა და ჩიხთ მთარბიეს იმერეთი; უკუნ იქცა ალექსანდრე იმერეთს და შემდგო-
მად დავით მეფემან დაიპყრა გორი (გას. ქრ. შეადრე 1510 წ.). ჩახნი უნდა
იყუნეს თათარნი (თურქნი) და არა ჯაქნი, როგორც ჰგონებდნ ბრასიე (Hist. G.
II, 384, n 6).

1509 წ.—გელათის მხედრულად ტყავზე ნაწერი სიგელი № № 127 და 8664:;
მიტეული იმერთა მეფის ალექსანდრესგან 1509 წ. მე-15 წელს მისის მეფობისას;
აქადამან საგულისხმებელია ალექსანდრეს გამეფება და ბაგრატ II-ის სიგელი 1484
წელს (ის. ზემო გვ. 303-304).

... დიღო დეღო ქუეყნისა ღთისმშობელო ხახულისაო!... (სრულეს
მეფურას წოდებულეპის შემდეგ) ჩუენ მეფეთა მეფემან ალექსანდრე და თანამეც-
ხედრემან ჩუენმან პატრონმა დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩუენთა... ბაგრატ
ვიგულეთ... შესაწირავი... მოვიდეს წინაშე ჩუენსა დიდისა მონასტრისა მოძ-

ღლართ-მოძღუარი... იღაროან, გვეაჯნეს და მოგვაკენენს და ხახულისა ღრს-
 მშობელსა შემოვსწირეთ ნაბარევი გაღმა-გამოღმა რაყარახმელსა მარგველი-
 შვილები მათითა შესავალითა, სამძღურითა, ტყითა, ველითა... პატრონისა მა-
 მისა ჩუენისა გ: ანა (ჩუენისაგანა?) აშენებული და შემოწირული და ჩუენისა
 სულისათვის და პატრონისა მამისა ჩნისა სულისათვის მოგვცით ჩუენის სულის
 მოძღუარსა და მოძღუ-რთა მოძღუარსა ილარიონს და შდ შენსა სხუათაღა.
 ვისცა ნიშანი ჰქონდეს, ამა სიგლითა გავგიცუდებია... არ მოგუეშალოს ალა-
 პი და ერთი მამისა კელაპტარი მამისა. ჩუენისათვის აჯანაბისთუკას და აწ ჩნთვს
 ღღესა ლაზარობასა გარდაიდებოდეს აღაპი და ერთი კელაპტრი დაენტებო-
 დეს (წუეკა... სხვათა შორის: „შეიდათ პატრიარქთა მადლითა“)... „დაიწერა სი-
 გელი ესე: ქკსა: ას ოთხმოც-და-ჩვიდმეტსა, ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა
 ათხუთმეტსა, კელითა ფანჩულისის იაკობისათა“. (სეკუფად სეღმოწარანი).

1510 წ. — ქკს :რტ: ამა ქკს მოვიდა თათარი ნოემბერსა :კვ: და და-
 წუტს საყდარი ქუთათისა და გელათი“ (გელათუმი წა გიორგის XVI საუკ.
 სელსაწერი გულანი).

— ქკს :რტ: ამა ქრჩენსა მოვიდეს თათარი ნოემბერსა :კვ: და და-
 წუტს საყდარი ქუთათისი და გელათი“ (ეგლ. მუჟ. სელსაწერი ჰარკატიონის
 № 49 ზუბედე-ბერისაგან იფდომოზ კწისთვის გაღწერილი: ეგდომოზ კწი მოკვდა
 1578 წ.).

— ქკს :რტ: აქა მოვიდეს თათარი ნოემბერსა :კვ: და დაწუტს ქუ-
 თათისი და გელათი (sic). (სელსაწერი წერა-კითხ. № 252).

რადგან ამ ამბავს სამი უმკვლესი ქრონიკები თანხმად დასდებენ 1510 წ.,
 ამისგანომ ზემო ნაჩვენები ქრონიკები (1508 და 1509 წლის ქვეშე) ხანდაზნ არ
 აჩანს.

ამ დროს უნდა ეკუთნოდეს გელათის სასარების წარწერა: „შენ წწრო
 მოწამენო დავით და კოსტანტინე! ოდეს თათარი მოვიდეს და შენი ტაძარი
 აღაოკრეს, სხუა ჩუენი საყოფი გაუშევით შენის ტაძრის გასამაგრებლად და
 ჩუენის სულისა საოხად: მივყავით შენსა ვალაფანსა კელი საშენებლად გრმ
 და დავითა“.... (Rap. XI, 46)

— ქკს :რტე: (უნდა „არუშ“: ის. ქ.-ცხ. II, 266) მარტსა :იბ: მიიცივალა
 დედოფალი თამარი. აპრილსა :ა: ამავე წელთა (წელსა?) მეფეთ-მეფე აღექსან-
 დრე მიიცივალა. — ამასვე წელსა შეება ძე მისი ბაგრატ მეფესა ვახტანგს და
 მზეჭაბუკს მოხისი და გაიმარჯვა თუესა ივნისსა :გ: (ქ.-ცხობი II, გ. 188—
 1512). — ამავე წელსა მიიცივალა ბატონი დედოფალი ელენე, დედა აღექსან-
 დრესი ნოენბერსა :გ: (Chron. G. p. 4, ის. 1512 წ. ქვეშე).

— ქკს :სტ: გარდაიცვალა მეფე [აღექსანდრე და დაჯღ] მეფედ ბაგ-
 რატ (უამნი № 2).

— ქკს :სტპ: მოკვდა მეფე ალექსანდრე და დედოფალი თამარ და დას-
ჯდა ძე მათი ბაგრატ (კას. ქრ.).

1511 წ.—ქკს :რეთ: გიორგი კახთა მეფემ მოკლა მამამისი ალექსანდრე
და ძმას დიმიტრის თვალები დასთხარა (კრუპა ლექსთა).

— ქკს :რეთ: ავ-გიორგიმ მამა თვისი მეფე ალექსანდრე მოკლა და ძმას
დიმიტრის თუბანი დასწენა, და თვთ გამეფდა. (კას. ქრ.)

1511 წ.—მხედრულად ტუაგუე ნაწერა მცხეთის სიგელი № 472 (ნუსხა №
:ს.მ.წ.), მიხედული კახთა-მეფის ავ-გიორგისაგან 1511 წ., რომელშიც ავ-გიორგი
რადღაც ცნადებს აღიარებს—ცნადა, მამის მკვლელობას. ამნაირად ეს სიგელი ს.
ბოლოად ამტკიცებს, რომ აღუქმანდრე მოკლულ ქმნილა 1511 წ. და არა 1512
ანუ 1513, როგორც ზოგნი წყარონი მოგვითხრობდენ (ახ. ქვემო 1512 წ.).
გარდა ამის ამ სიგელში მოხსენებულია უნდა იქნა დიონასი. რადგან 1503—
1516 წლებში სწანს დროთჲთ, ხოლო 1518 წ. 1517, 1527 ზასილი, ამის-
გამო უნდა ვთქვათ, რომ ანუ დიონასე არის იგივე დროთჲთ და ანუ დო-
როთჲთისნი ორნი ყოფილან: პირველი 1503—1510 წ., ხოლო მეორე შემდეგ
1510 წლისა 1516 წლამდე. აქ მოხსენებული მთავარ-ეპისკოპოსი მალაქია შემდეგ
ქკს-ად დაჯდა (1532 წ. ასლო ხსენეს).

„ . . . ჩუნე . . . ორისავე ტახტისა . . . მპყრობელმან . . . მეფეთ-მეფემან გგი
და ძემან ჩემმან საყუარელმან ლეონ (sic) . . . რამეთუ . . . აპაესერა ბრწყინვენ
ოთხნივე კერძონი მეფობისა ჩუნენისანი . . . აგარის ნათესავნი მტერნი უკუქცე-
ულ არიან . . . პაპათაგან გამენილსა (მცხეთასადმი შეწირულთა კასეთის მამულთა)
დავამტკიცებ . . . ვათარხნეთ (მცხეთის მამულნი კასეთის) . . . ჩუნეთა ცოდვითა
სიმრავლითა და სოფლისა ვითარებისაგან ცოდვისა საქმესა შევესწარ. თქუნ
პატრონი ქკს-ი დიონასი და მთავარ-ეპისკოპოსი მალაქია და პატრონი აშბა
ალავერდელი იე (იოანე) რკულისა წესითა გამოგუენახნით . . . გავიგონეთ . . .
და შემოვსწირეთ კუნენელი ნახევარი სოფელი და ნახევარი უწინაც დიდი-
სა ალექსანდრესაგან შეწირული იყო, და ერწოს სოფელი ჩეკურნი . . . მამისა
ჩუნენისა ალექსანდრესთუის (ავ-გიორგისაგან მოკლულისა 1511 წ.) კარგდებულ-
სა აღაპსა გარდაიკიდენ . . . დაიწერა . . . ინლიკტიონსა მეფობისა ჩუნენისასა ერ-
თსა, ქკს :რეთ: კელითა ირუბაქისძისა სახლის-უხუცესისა ბენანსითა“. ბოლოს
სეულად ამტკიცებს მეფე გიორგი.

ეს ბუქს უნდა იქოს წაღებულად, რომელიც მეფის გიორგის ბრძანებით
(1512 წ.) აერუსალიმს წასულა (აღბათ შეწირულობით მეფისაგან მამის მკვლელო-
ბის შესანდობლად) და იქ კუდათ: ახ. ა. ცაჯაღლის სწიქნიი II: ჟკარის მო-
ნასტრასის ზადაკუე № 71 წარწერა: ქ. . . ლო აცხოვენ მეფეთა-მეფე გიორგი
(ავ-გიორგი † 1513) და მაცხოვენ მე ცოდვილი იერუბახისძე ჩოლოყაშვილი
ბენა. აქ იერუსალიმს მოვიწიე ქკს :ს: (1512 წ.). — იქვე წარწერა თთქსუე

№ 50: „ამისა წიგნისა შემკაზმავსა მღვდელ-მონაზონს მანასეს შს ღწ... ღწო შუე მეფეთ-მეფე გიორგი და აცხოვნე ამის შემკაზმავი ბენენა და მოძღვარი ჩემი ნაომ“. ბეენას შეუკაზმავს სელნაწარი სასარგისის თარგმანი № 135: „ესე წიგნი ჯუარისა მეფეთ-მეფისა დავითის († 1526) ცოდვისა შესანდობელად მე მისმან მოძღვარმან ოპიზარმან ბერმან ილარიონ დავიკენ სპარსთავან“ და სხვა წარწერა: „ესე წიგნი თარგმანი მეფისა სახლისა უბუცესმან ბენენამ ჩოლაცა შეიღმან შევეკაზმინე ბატონის შეილის გიორგის სადღეგრძელოდ“ (ძმა დავით მეფისა). იქვე წარწერა სელნაწარისა № 138: „ჯუარო პატროსანო! შუე მეფეთ-მეფე გიორგი და ძე მათი ლეონ! ეს წიგნი მე ჩოლაცას შეიღმა ბენენამან შევეკაზმე მათითა ბრძანებითა“. უკანასკნელი წარწერა ეკუთვნის 1512 წელს, როდესაც აკ-გიორგი ცოცხალი იყო. სოლო ზემო წარწერაში (№ 135) მოხსენებულია მეფეთ-მეფე დავით და ბატონი შეილი გიორგი უსათოოდ არიან დავით VIII (1505 — 1526) და გიორგი, ძმა მისი (მეფედ დაჯდა 1526) და არა აკ-გიორგი (როგორც ჭკონებს ა. ცაგარელი), რადგან ბეენას იერუსალიმში შუაფობაში, 1502 წლიდან გიორგი გამეფებული იყო და ბატონის შეილობით არ მოისვენებოდა.

სამების „სულთა მატანუში“ ჩაწერილია მხედრულად შემდეგი ადანი №: 117: „სულსა ფწ ცოდვილისა ჩოლაცას შეილის ბენენასა შს ღწ. აწ. სულსა დედისა მისისა გულზურბისსა შს აწ. — № 119 მხედრულადვე: „მეორედ: და: კუალად: ფრიად: ცოდვილისა: ბენენასა შს ღწ. აწ.“

1511 — 1513 (ანუ 1548 — 1585 წ.) ამავე კახთა მეფეს აკ-გიორგის უნდა ეკუთნოდეს შემდეგი გუჯარი, შეტანილი მცხეთის ნუსხაში № :რმზ, სადაც გიორგი მეფე უბრძანებს, რომ „ჩვენს სხაბატონშიდ“ (ე. ი. კახეთში) მოსაკალ „ქართლეს მგზავრს“ (ე. ი. ქართლელთა) არავინ არა აწყინოთ რაო. რადგან ნახმარება იმერულად ქცეული „სხაბატონშიდ“, ამიგამო შეიძლება ეს გუჯარი ეკუთნოდეს იმერთა მეფეს გიორგი II-ის (1568 — 1585).

„მეფეთ-მეფე გიორგი ვიკადრებ: ვინ-გინ-და-ვინ აქ ჩუტნს საბატონოშიდ მომავალი მგზავრი იყოთ, იარეთ, ჩამოდით; თქუტნი გამკითხველი კაცი არავინ არს და ვერცა ვინ რას გაწყენთ... გიბრძანებთ... (მოხელთა და კარისცაგთა): ქართველთ მგზავრთ არა აწყინოთ რა, თუ არა ჩუტნად სისხლად მოგკითხავთ, იცოდეთ!“.

1512 წ. — ქვათაყვის ტუავის სიგელი № 45.

„ქ. ესე წიგნი გვადრეთ და მოგაკენეთ --- მლოიმელსა დედაბერსა ბარბარეს ჩუენ კოტეტი შეიღმა თვედორამა და სულიამა... მას ჟამსა, ოდეს დავგუეპირა და ავიღევით შენგან ათასი თანგა და ჩუენ შეგუეკუეთეთ ალაპი მისითა ჰანა შეიღითა... ქვათაყვის ღწისმშობლის მონასტერსა... დაიწერა ჟამსა მეფეთ მეფობისა პატრონისა [დავითისა]სა. ქკს :ს: მე ქალავის შეიღს ეგნატეს

დამიწერია... (მოწამენი: ქებათაჲეის მონასტრისჴეილნი კანდელაჲეი ნიკოლოზ, აღნიშვილია დეკანოზი გიორგი).

1505—1526 წ.—მცხეთის სიგელი მხედრული № 260. დ. ბაქრაძის ეს გუჯარაჲეი შემოკლებულად და შედგომებით ჩაურთავს ვასუშტის ისტორიაში (გვ. 287) და მე-XIV საუკუნისად მიანია. აქ მოხსენებული გუჯარაჲეი იოანე სხვა სახეებით არა სხანს დაკითხის შეფობაში (1505—1526): ამის შეფობაში კათალიკოსობდენ დროთაჲის I (1503—1506), დიანოსე (1511 წ.), ბასილ (1517—1528); დროთაჲის II (1516), შეიძლება ამ კათალიკოსობითა შორის იოანე იუო, დასწლოებით 1516=17 წ. ზაფოგარაფიელის ნიშნებით ეს სიგელი არ უნდა ეკუთნოდეს დაკითხი V შეფობას (1292—1308 წ.). ჩვენ მანინ საუკუნოდ დაკვიდვია ჩვენი ქრონოლოგიური განმარტება ამ სიგელისა. თუმცა მკვებაჲეის დროს სამცხის ეკლესია მოსწულა მცხეთას, მაგრამ ვეარჴვარე IV-მ ისევე შემოურთა მცხეთასჴე (იხ. ამაჲე სიგელი 1518 წ. ქაჲეჲე).

„ქ. ... ესე დაწერილი მოვაცენენ... ქართლისა კუხსა იუენანს მე შისმან მონამან და მოწაჲეჲემან თქუენმან გლახკმან მაჲყურელ მთავარ-ეზისკოპოსმან ნიკოლაუზ მას ჟამსა, ოდეს,—ადიდენ და დაამყარენ ლმერთმან ძლიერი და აძლიეველი (sic) ლთიე-გვარგვროსნობა მეფეთა-მეფისა დავითისი,—შემიწყალეს და საყდარი აჲყურისა მიბოძეს თქუენითა თანა-დგომითა და ჯერ-ჩინებითა ლთქუენ ვითარკა კელითა თქუენითა ვაზრდილი და შეჲყალებოლი ვერეთ სიტკობით და სიყუაროლით (sic) მაკურთხეთ და მე ამის კეთილის-ყოფისა და სიყუაროლისა თქუენისა სანაცვლოდ, ვითა წესი იყო, ესე დაწერილი და აღთქმა მოვაცენენ: სიცოცხლესა ჩემსა თუნიერ მცხეთისა სახლი და ქალაქი არა აღვირო და თქუენ მაკურთხევის ჩემის იუენანს კუხსიდან კიდე სხუასა კათალიკოსსა არა დავემორჩილო, მოძღორად (sic) და მაკურთხეველად ჩემდა წა დედა-ქალაქი მცხეთა და თქუენ იყენეთ... (შეჩვენება და „ქროლოგა“, თუ შეკუშალოა: „და მე ჴმნიდმცა ვარ ამის უმფორისაგან და წირვისაგან“ და ვინც შემეწანროს ისიც ვრული იუოსო),.. ეს ჩემის კელით დამიწერია“...

1512 წ.—სიგელი მადლაჲეილთა, მდ. ი. ლიამისგან გადმოწერილი: „ქ. ... ჴუენ დედოფალმან ელენემ და საყვარელმან ქემან ჩვენმან ლეონ ესე მტკიცე და შეუცვალეველი წიგნი და სიგელი დავიწერეთ და მოგეცით თქვენ ჩვენთა ერთგულთა ცხეთის საყდრის შვილთა ქადაგის შვილთა მარკოზსა და გიგოსა და თქვენთა შვილთა ზაქარიას და დავითსა და მომავალთა სახლისა თქვენისათა ყოველთაჲე მას ჟამსა, ოდეს სულ-კურთხეულსა პატრონსა დიდსა მეფესმ აღექსანდრეს სოფელი კუნელნი აღეშენეს და ნახევარი მცხეთისა საყდრისათვის შემოეწირა და ნახევარი სახსოლვე დაეჭირა, მისმანვე შვილის-შვილმან პატრონმან მეფემან გიორგი მაჲის სახსოსაგან შვილი კუამლი კაცი და ორი საგლეხო ნაოხარი მამული გოგიტაური და ნემსიაური ჴურის ნახევარი, ხოლა-

ბუნებისა და სახასოს მიწისაგან ნახევარი გიბოძა (იხ. ზემო 1513 წ. ქვეშე). აწ ჩვენცა იმავე წესით დაგმტკიცეთ. გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან ნახევარი მცხეთის საყდრისათვის შეეწირა და ნახევარი სასეფოთ და სახასოთ იყო; მის ჩვენის სახასოსაგან გიბოძეთ კუნელშიგა შეიდი კამლი კაცი და ორო ნაოხარი მამული გოგიტაური და ნემსიაური და გლეხნი: საყველაშილი, ოვათელაშილი, სირენადა და ხუდადა; ქურის ნახევარი და ხოდბუნების ნახევარი, წყლის სანადირო და ფაცრის ნახევარი მისით მიღვმითა ყოვლითურთ უნაკლულოდ, გლეხები მათითა შამულითა, ველითა, ვენახითა, სახნავითა. წყლითა და წისქვილითა, შესავლითა და გამოსავლითა დავემტკიცებია. აწ გქონდეს... არა მოგეშალოს არა ჩვენგან და არცა ჩვენს შემდგომ მომავალთა მეფეთა და დედოფალთაგან... დიწვერა... ქკს :ს: (ხელთა) ღიენისა ჩვენსა სორღატ მიშისათა (ხელ-ჩართულა და ბეჭედი თათრული).

1512 წ. — ქკს :ს: მოკულა ლიპარიტ (დადიანი) და დაჯდა მამია (დადიანთ ქრანბიკა.).

— ქკს :ს: მიიცვალა გურიელი გიორგი (Chron. Gèor.).

— ქკს :ს: მოვიდა სარასკარი. შვე ჰაბუე ათაბაგი მიეგება; იმერეთს ჩავიდნენ; თათართა ქუთათისი და გელათი დაწვეს; და ბაგრატს ვახტანგზედ (თეისს მძაჴ?) გაემარჯვა მოხისს; და კვალად მოკულა გურიელი გიორგი და დასჯდა ძე მისი მამია; კვალად მოკულა დადიანი ლიპარიტ და დაჯდა მამია (კას. ქრ.) ეს ამბები სხვა ქრანბიკებში აღნიშნულია 1510 წ. ქვეშე იხ. ზემო.

**1513 წ., 4-ს იენისს (ქკს :სა:) მოხსენებულაჲ მეფე (კახთა) გიორგი (და-
ბით-გარესჴის სიგელი № 197).**

1513 წ. — ქკს :სა: აქა მოვიდნენ თათარნი, ქუთათისი და გელათი დაწვეს (შემოქმედის გულანი). — ეს იგივე ცნობაა, რომელიც სხვა უმთავრეს ქრანბიკებში აღნიშნულია 1510 წ. ქვეშე. შემოქმედის ქრანბიკა XVIII საუკუნეშია დაწერილი და ხშირად სდგება.

1513 წ. — ქკს :სა: აქა აღექსანდრე მეფე მიიცვალა. ამავე ქკს მისრ შეილი ბაგრატ მეფედ დაჯდა. ამავე ქკს პატრონი მშვეპაბუე (?) მეფე ბაგრატ მიიცვალა (?) და ვახტანგს მოხისს შეიბნეს. ბაგრატს გაემარჯვა (ივორთის ძილისშირი).

ცხადია, რომ ამ ქკებში გადამწერასაგან უგანასენლა ცნობები არეულა: დქდანში ეწერებოდა: „ამავე ქკს პატრონი მშვეპაბუე მიიცვალა (იხ. 1516 წ. ქვეშე). მეფე ბაგრატ და ვახტანგ მოხისს შეიბნეს“ და სხ. კახთ მეფე ვახტანგ † 1510.

— ქკს :სა: აქა ქართლის მეფე დავით დ[ა კახთა] მეფე გიორგი [შეი]ბნეს მუხრანს და გიორგი [მეფე] მოკლეს (კაშინი № 3. ფრწხილებში ჩასმულეში წაწრილია).

— ქკს :სა: აქა ქართლის მეფე დავით და კახი მეფე გიორგი შეიბნეს მუხრანს და გ'ი მეფე მოკლეს. ძალისს შეიბნეს“ (ყანჩათის ტყავის გულანია).

— ქკს :სა: აქა -- ქართლის მეფეს დავითს გაემარჯვა და კელთ დარჩა მეფე გ'ი“ (ყაზნი № 2).

— ქკს :სა: ქართლის მეფე დავით და კახი-მეფე გიორგი მუხრანს ძალისს შეიბნეს. ქართლის მეფეს დავითს გაემარჯვა და ხელთ დარჩა მეფე გიორგი და დამარხეს სცხეთას. ამ კახმა მეფემა მოკლა მამა და ძმას თვალები დასთხარა (Chron. G. p. 4).

— ქკს :სა: ქართლის მეფე და კახი-მეფე [ავ]გიორგი მუხრანს ძალის(ს) შეიბნენ და ქართლის მეფეს დავითს გაემარჯვა და კელთ დარჩა მეფე გიორგი. ამავე წელს მოკლეს მეფე გიორგი (წიგნი ქაროზიკონი“).

— ქკს :სა: ავ-გიორგი შეიპყრა ძალისს ბაგრატ მეფის-ძემ, ტყვე ჰყო და ტყვეობაში მოკლდა ამავე წელს და კახეთი დავით მეფემ დაიკირა. სსკაში ეწერა: ავ-გიორგი და დავით-მეფე შეიბნენ; დავითს გაემარჯვა: ავ-გიორგი დაიკირა (კასტ. ქრ.). რომ ავ-გიორგის დაჭრა ანუ სიკვდილი ივნისის 4-ის შემდეგ უფილავ, ამას ამტკიცებს შემდეგი გუჯარი, № 197 (ხუსნიდამ გადმოწერილი):

1513 წ. — ივნისის :დ: „ქ... ჩუენ მეფეთ-მეფემან გიორგი... მოგაკსენეთ: (წ'ას დაკით-გარეკსჯას).. ეამთა შლილობისაგან... გამოწირული თქვენი მკვდრი მამული ხოდაშენი, დუდაური და ბაწაწიანი და მახარასშვილნი თავიანთის მზღურითა... ხოდაშენსა და წინანდალს შუა კევი ჩავლის, მას შიგნით... ხარებობას თორმეტსა მღდელსა ეამსა გვიწირვინებდეთ; საშსა მცხვარსა ჰურსა, სამს საპაღნეს ღვინოს, ხუთს ზურგიელსა, მისსა სანთელსა... წ'ის დავითის უდაბნოსა მიიღებდით და ჩუენთს ალაპსა იქმოდეთ... დაიწერა... ქკს :სა: ივნისის :დ:“ ... (დაკით-გარეკის სიგელი № 197).

1513 წ. ეტრატზედ მხედრულად დაწერილი სიგელი სამთავისისა № 68:

„...ჩუენ... ამილახორმა:.. თაყამან:.. და ჩემმა:.. ძმამან:.. აღნიამან:.. შვილთა და მომავალთა გუარისა ჩუენისათა... შემოგწირეთ:.. თქუენ:.. დიდსა და ყ'დ ჰატოხანსა:.. საყდარსა სამთავისისასა და მას შინა ყ'დ ბრწყინვალესა ხატსა ლ'თეებისასა სოფელი ნადარბაზევი მისითა შესავლითა, მთითა, ბარითა, წყლითა, წისქვილითა, ველითა, ვენაკითა, საენავითა და სათიბითა და კასპს ორი ვენაკი, — ერთი შარვანელაშვილისაგან მოსყიდული და ერთი ჩუენგან აშენებული; და კიდევ რეკს ვენაკი გარეყანული ნასყიდი მოუღვევარი მას ეამსა, ოდეს ჩუენნი ძმანი ზედგინ და შიოაშ ამიერ-სოფლით მიიკვალნეს და ჩუენ მათთს სასულიეროდ შემაგწირეთ თქუენ ხატსა ლ'თაებისასა... და დავადგინეთ მწირველად და მეკუღრედ ბეშქენას ძე მოძღუარი (sic) მარკოზ და მისი შვილი დანიელ, შვილნი და მომავალნი მათნი ყოველნივე ასრე და ამა წესითა, რომე ორნი მწირველნი თორმეტთა საუფლოთა ღ' დიდთა მარხვათა

მათათჳს წირვიდენ: ერთი მღღელი შიოაშისთჳს და ერთი ზედეგინისთჳს, და ორსა კანდელსა დაუესებლად ანთებდეს და სოფელი და ვენაკი კელშეუღლეულად მათ ჰქონდეს და ოთხსა აღაპსა კარგადებულსა და ყოვლითურთ უნაკულულოსა იქმოდენ სეკენდებერსა ერთსა, და საბაობსა ზედეგინისთჳს გარდაიკლებოდეს აღაპი და თვედრობისა დიდსა ხუთშაბათსა შიოაშისთჳს... განგვითავისუფლებია (ჳწინახ-სოფლები) ყოვლისა საჩუენოსა სათხოვარისა და გა; მოსაღებისაგან: საბალახის მეტი, ერთის დღის ხენის მეტი და ერთის დღის მკის მეტი არასთანა არა ეკითხებოდეს: არა ზროხა, არა საკლკვი, არა პური, არა ღვინო, არა საჯინობო, არა საახორსალო (sic), არა საბაზიარო, არა სამლაშე და არა სამთო; არაფერი საჩუენო სათხოვარი და გამოსაღები საყდრისა და მეეკვდრის მეტი. — და თქუენ ლთიე გვრგვინსანრო მეფენო და ყოველნივე კარისა მათისა ვაზირნო და მოსაქმენნო! ყოველივე, გვედრები, დაამტკიცეთ... და თქუენ, წო მეუფეო ჰართლისა კზო და ყნო მღღელთ-მოძღუარნო, ყოველთავე უჯუარობითა დაამტკიცეთ... დაიწერა... ჳქსა :სა: (და ჳგვე ჳკეუღაჲ) კელითა ყოველთა დაბადებულთა უნარჩეველესისა გლახაკისა გრიგოლ შეარმაულისათა“. მეორე მხარეზე სსჳჲ სეღით აწერია: «ქ... ესე ხანთა გასათავებელ წიგნი გიბოძეთ ჩუენ ბატონმა ამილახორმა ზარზი და ჩუენთა შვილთა ბატონმა თჳჳჳჳმან თქუენ აჳსჳჳს და შვილთა თქუენთა: გედევონს, მარკოზს, ბარნაბას და გიორგის, ელისეს და მომავალთა ყოველთა სახლისა თქუენისათა მას ჳამსა, ოდეს კარსა მოგვიდევით, გვიჯუენით და სიგელი მოგვიტანეთ... სიგელი წავიკითხეთ: ჳამთა ვითარებისაგან მამული დაეკარგოდა; ნახე: ვარი აღარა გქონდა და ჩუენთა მამაპაპათა ერთის აღაპის მეტი არ ექნევიან და ჩუენ მოგვიბატეთ და ორი აღაპი დაგდევით; ერთი კანდელი; ექუს საუფლოს დღეს ერთი მღღელი ჳამსა წირვიდეს: სამს შიოაშისთჳს და სამს ზედგინისთჳს... შენს მამულზე არა დადევით რა, რაც პირველს სიგელშიგა არ ეწეროს... დაიწერა.. ჳქსა ტა (1613 წ.) მარტსა ცამეტსა“.

თაჳა ზედგინიჲ ამილახორი, თანამეცხედრე მისი თანასკერტელის ასული ულუშპია, ძე ამათი მონაზონი თობა, ძმა თაჳასი აღნია (ის. კიდე ჩჳჳი «სუღათა მტანჳჲ» სამებასა. ჳჳჳჳ გვ. 206 და ძჳჳჳ ამილახორებზე ცნობანი გვ. 213—4. გვ. 205—6; 217; 218; 225, 229, 240—1; 266—7; 297).

1514 წ. მცხეთის სიგელი № 351 (ნუსხა № :ივ); თაჳი აჳღაჲ. გუჳჳრის ჳურგზე მეტად გაურჩეველად აწერია: „ზებტე ქ. ანდრძი“ (ზებდესი ანდრძი? ჳებდესი კზნად იჳჳჳჳ 1610 წ., მაგრამ ეს სიგელი 1514 წლის თარიღისა):

... და შემოგწირეთ ჩუენი მკვდრი ყმა ნასყიდი ფრიალიშვილი ასე ამა წესითა, რომე მამული წილენისა აქეს და თჳთო მისი სახლის-კაცი ჳქსნს გაუყრელად იახლოს და თუ კზს ეპრიანებოდეს, რომე ფრიალიშვილი წილენით აჳყაროს და სხუაგან დაასახლოს, მისი გამომწახავი ვერაფერ იყო(ს) ვერცა წილენელი... კიდევ შემოგწირეთ ახალუბნით ათი კაბიწი პური....

ყლისა წელიწადისა ათ-ათსა კაბიწსა უკლებლად ახალუბნით მოგცემდეთ და პური იგი სანთლისათვის გაისყიდოდეს და საყდარს შეიტანებოდეს... დაიწერა...
ქქს :სბ:

1516 წ. — სიგელი მცხეთისა № 8, მსედრულად:

„... ჩუენ... მეფეთა-მეფემან... ღთ და ძემან ჩნმან დიმიტრიმ (sic) ესე მტკიცე... სიგელი... შემოგწირეთ სოფელი დისევი... თქუენ სუეტსა-ცხოველსა და ქქს დოროთეოს(ს)... თვესა აპრილსა :იგ: ქქს :სდ:“ (sic).
ბოლოს სეგულად: „ღავით მეფეთა-მეფე ვამტკიცებ ნებითა ღთისათა“.

1516 წ. — ქქს :სდ: აქა დიდი მზეკაბუე მიიცვალა:.. ათაბაკი: (წერა-კითხ. ხელნაწერი № 252).

— ქქს :სდ: აქა პატრონი მზეკაბუე მიიცვალა (ყანჩათის გულანა):

— ქქს :სდ: აქა პატრონი მზეკაბუე მიიცვალა (ეგ. მუხ. № 85).

— ქქს :სდ: აქა დიდი მზეკაბუე მიიცვალა იენისის :გ: (ყანა № 2).

— ქქს :სდ: აქა პატრონი მზეკაბუე მიიცვალა (წა ნიკოლოზის ქქ.).

— ქქს :სდ: მიიცვალა ბატონი დიდი მზეკაბუე ათაბეგი იენისსა :გ:

(Chron. Géorgiène, p. 4.)

— ქქს :სდ: ათაბეგი დიდი-მზეკაბუე მოკტდა და დასჯდა ძე მისი ყვარ-ყვარე (გახ. ქქ. — რომ ყვარყვარე ძე არ იყო მზეკაბუეისა, არამედ მმისწული მისი ჭაბოსროს შვილი, ეს სეენ ზემო დავამტკიცეთ; ხოლო უმეტესად მტკიცდება თვთ ყვარყვარე IV-სგან მიცემულის სიგლითა, მისგანვე ხელმოწერილით, რომელიც და-ბეჭდილია ჭეპო 1518 წ. ჭეპე):

1517 წ. — მცხეთის სიგელი № 582, მსედრული, რომელშიც პირველად მოხ-სენებულაა გზი ბასილი (1517 — 1529 წ.):

„...ესე... სიგელი... მოგაცენეთ თქუენ... (მცხეთას) და... კქს ბასილის ჩუენ ქავკავასძეთა რომნიას შვილთა: ხალ, დასტან, მანუჩარ და გიორგი... იოდეს ჩუენი ძმა შემოგუაკულა... შემოგწირეთ მისთვის... (საკანონად) ახალ-კა-ლოს ჩუენნი მკვდრნი ყმანი ლურსას ძენი... და ახმეტას ვენაკი... ,რისაც მამულისა (აქ მსსდომი გლეხნი) მქონებელნი ყოფილან... დაიწერა... ქქს :სე:“. ბოლოს სხვა კვლით: „ახლად ჩუენ გიორგის შვილნი (ჭაკჭაკაძენი) გარსევენ და ბეჯან შევეციოდნით ლურსას ძეს სამნიას მამულსა... ესე სიგელი შოიტან-ნეს (ღურსას ძეთა)... შევიკლიმეთ... და... კიდევ შევსწირეთ“.

1518 წ. ამილახვარი ბარძიმ და ძე მისი ფარემუზ სოფელსა ზე-დრდუელთს სწირავს საყვარეთის ღთისმშობლის ხატს (ბორჩხლოში): იხ. საყვარეთის სიგელი № 1. იმავე კვლევის სიგელში № 2 მოხსენებულნი არიან 1538 წელს ბარძიმ, ფარემუზ და ათანამ ამილახვრები.

1518 წ. — მცხეთისაკე სიგელი № 102 (ნუსხა :ტაბ.). თავი აკლავ და ფრჩხილებში ჩასხმულები აღდგენილად ნუსხით № :ტაბ:

[სახელითა ლთისათა] ჩუენ დიდთა ათაბაგთა ნათესავემან, სახელ-განთქმუჲ ლისა ყუარყუარეს ძისწულმან, პატრონისა ქეიხოსროს (sic) ძემან, პატრონმან ათაბაგ-ამი-სპასალარმან ყუარყუარე (IV-მ) ესე წიგნი გვადრე და მოგავსენეთ... თქნ ყთა ჩრდილოეთისა კედართა შს უაღრეს და უაღმატებულეს უდიდებუჲ ლესსა წა კკე საყდარსა მცხეთასა და მას შინა სუეტსა ლთიე აღმართებულსა, ყუართსა სამეუფოსა და შირონსა წსა და თქუენსა საქეთ-მპყრობელსა ქნეს მიერ ყოვლისა საქართველოსა პატრიარქსა ქ.:კწსა: ბასილის მას ეამსა, ოდეს პატრონი მეფე და პატრონი ბიძა ჩემი შემდღურდეს (ახ. ზემო გვ. 316—7) და მან სამცხის საეპისკოპოსონი უკუიჭირნა; აწ იპრიანა ღნ და ჩუენ კიდევ მივანებეთ კათოლიკე საყდარსა კწსა და მოგუიკსენებია ასრე და ამა წესითა, რომე რაგუარაცა ამას წინა ყოფილა, იმავე წესითა რაცა ჩუენსა საბატონოშიგან ებისკოპოსონი იყუენ პატრონისა კწისა. შორჩილნი იყენენ და კწისა კელითა იკურთხეოდენ. ვარძიის მოძღუარი და ვარძიის შესავალი, მღღელნი და დიაკონნი ძუელადაკ მცხეთას კურთხეულან და აწცა კწისაგან იკურთხეოდენ და რაცა ჩუენსა საბატონოშიგან მცხეთის საყდრისათვს შეწირული ყოფილა, ანუ პარხალის მონასტერი და ანუ სხუა მამული და გლეხნი, რაგუარაცა ძუელად ყოფილა, ისიცა იმავე წესითა მოგუიკსენებია და შემოგვწირავს ჩუენთვის სადღეგრძელოდ და ცოდვთა ჩუენთა შესანდობელად: დაჲ წკა: . :წკ: “ ხვეულად: ყუარყუარე”

1518 წ. — ქკსა :სვ: წამოვიდა ყენი ქართლისა ოკრებად. მეფემან დავით თვისი შვილი გაუგზავნა (ჭ. № 2).

— ქკს :სვ: ყენი წამოვიდა ულუსითა საქართველოსა; საქრისტიანოთხ ბატთა და ჯვართა ყველასა ატყუ(წ)ებდეს. პატრონმან მეფემან დავით თავისი შვილი რამაზ თათარში გაგზავნა და ყენს წინ მიაგება და დაიხსნა საქრისტიანო (chron Gr. p. 5).

— ქკს :სვ: ყენი წამოვიდა ლაშქრითა დიდითა ქართლს ასაოხრებლად და პატრონმან დავით მეფემან თავისი შვილი რამაზ გაუგზავნა ყენს და დაიხსნა ქართლი (წწიგნი ქართლიანნი).

1518 — სვ. ყენი წამოვიდა ქართლს ოხრებად. დავით მეფემ ძე თვისი მიაგება და დაიხსნა ქართლი და საქრისტიანო ტყვეობა-ოხრებისაგან; და ავიორგის ძემ ლევან კახეთი დაიჭირა (კახ. ქწან.).

1519 წ. — ქკსა :სზ: გელათს ებისკოპოსი დამჯდარა (ეგ. მუხ. № 186). — შემოქაედის გულანში ეს ამავე აღნიშნულთა შენდომით. 1525 წ. ქკეჲ.

— ქკს :სზ: მიიკვალა დიდის მონასტრის გენათის მოძღუარი ილარიონ

პატრონი თვესა მისისა :ვ: და გორის ჯვარით აქა გენათს მოასვენეს და ამას-ვე ქორონიკონსა მიიცვალა მეფის ბაგრატის შვილი (აქემურსაჲ?) მუცლის ტვილითა.

— ქკს:სხ: გელათი საეპისკოპოზოდ ჰვეეს, საყვარელიძე მელქისედეკ დასვეს;— და დავით მეფე ლევანს მოადგა მალრანის ციხეში მყოფს (კახუშტის ქრნიყა).

1519 წ. ამ წელს უნდა იყოს დაწერილი „ზესთა არისისა... და ცათა მობა-ძაგისა დიდისა საყდრისა ჩუენისა ასღისა იურუსალიმისა გენათის სამწყსოაჲსა და სა-ეპისკოპოზოაჲსა განაჩენისა და სამზღღურისა“, რომლის შირი ჩვენ სულთა გვაქქს. თჯთ ასლი ჩვენ ვერ ვაპოვებთ გელათის გუჯურებში და ამისგანაჲ აქ ვგაგვადვთ მისს შირს. რადგან სიგელი მეტად გრძელია, ჩვენ აქ-იქ ვამოკლებთ და შესამოკლებლად ცხრილებშიაჲც კისხამთ და ციფრებს კხმარობთ სიტყუების მაგიერ. სიგელს მრავალ-გვარი მნიშვნელობა აქვს, უმეტესად შინაურულ წეს-წყობილებათა გამოსაგნობათ:

ქ (ფრიად გრძელის ღვთის-მეტყუელურ წინასიტყუაობის შემ-დგ) ჩუენ, მეფეთა შორის ჩინებულმა მეფეებან ბაგრატ, მპყრობელმან ყოვლი-სა ზემო-ქვემოისა საქართველოაჲსა და აზხაზ-ნიერეთისამან და თანამეცხედრე-მან ჩუენმან... ელენე და ძეთა ჩნთა, ვიგულეთ და ვიგულსმოდგინეთ და გელათის არესა შორის აღმართებულსა საყდარსა შეიდწილ უძღვევლისა მო-წამეთა მხნის გიორგისა და საძღვევლსა ჩნსა, და გამოვიკვლიეთ თვისი დაკარ-გული მამული, აგარაქნი და შევწირეთ..... აწ მრავლითა გულსმოდგინებითა კელვყავით საყდრისა და მონასტრისა წისა გიორგის მეორედ აღშენებად და ოდესმე სადღეოფლო ყოფილიყო და აწ ჩნ სამაზროდ და საქუალედ შევქმე-ნით. აღვაშენეთ და შევაძვევით ხატითა, წიგნითა და კანდელითა, კელეტრი-თა, სანთლითა, საკმელითა და მამულითა და მივიღეთ პატივი მას ზა... და დავადგინეთ მოძღუარი და დავსდევით ენქერი (გ. ა. სიჰანსკოპოლია გათედრანთ გახაჯეთჲ?) და განვაჩინეთ მწირველად ჩუენთვს და დავსდევით წირვა წე-ლიწადთა შინა თორმეტთა საუფლოთა დღეთა და სხვათა დღესასწაულთა.

აგრეთვე ვქმენით მოკითხული წის გიორგის სად და რა. არს ძველად შეწირული მამული, ჟამთა-ვითარებისაგან მოშლილ იყო და დაკარგულ იყო და რაცა ოდენ მოვიწარენით და შევიტყეთ, ისიც შემოაკრიბეთ და რაც მოძღუ-რისათვს დადებულის ძღუენისა სიგლებთაგან ეწეროს რაც მათგან განწესებული სამსახური იყოს, ნურც ამ საყდრის წინამძღუარსა მოვშლება.

არის გელათს ზღუდისა გარეთ საბას მოძღურისეული სენაკი მისითა ჭურ-მარნითა, ვენაკითა, სახარდნითა, საბოსტნითა და კდ მის ქვეშეთ ერთი მისითა სახლითა, კარითა, ჭურითა, მარნითა, ვენაკითა მისითა სარჩომითა.

წიგნობირას გლენნი ვირსალაძენი ოთხნი, იბრიალაძენი კუმლნი ორნი და პარტახი ორი, მართებს:

	თეთრი:	ღვინო კოკა:	პური კოლიბი:	ქათამი:	ძღუენი:
მასაუტას ბრიალაძესა	—10	—10	—1	—1	—2
მამისთავლა ვირსალიძეს	—10;	—10;	ლომი 1;	—1	—2
ნასყიდას ვირსალიძეს	—10;	—10;	—1	—1	—2
ზაქარ ვირსალიძეს	—10;	—10;	—1	—1	—2

ჯონია მეშნაძე კუამლი ერთი; არის ნაბოსლევს კუამლი ერთი, მახარაკოზლს მართებს თეთრი ათი; ღვინო კოკა ათი; ღომი ნაოთხალი ერთი; ძღუენი ორი. ვურევს (?) ქალაგანიძე კუამლი ხუთი, კაკაბაძე კუამლი ერთი, ქალანგირის ძე პარტახი ერთი, კიდევ ქალანგირიძე პარტახი ერთი; კიდევ ქალანგირიძე პარტახი ორი; კაკაბაძის პარტახი ერთი არის. მანდიკორს გაბადაძე კუამლი ერთი, კახიძე კუამლი ერთი; პოლევის ტყის ქათამიძე კუამლი ერთი, ოვრებლიძე კუამლი ერთი.

მართებს: ინანა ჯა-	თეთრი:	ღვინო კოკა:	ძღუენი:	ქათამი:	ლომი კოლიბი:	მუშაობა:
ლანგირიძესა:	— 6;	— 1;	— 1;	"	1/4	სამსახური
გიორგი კოველაძესა:	— 6;	— 3;	— 2;	"	1/4	"
მიქელა ქალანგირიძეს:	— 6;	— 3;	— 2;	"	1/4	"
კახიძეს:	11	— 5	— 2	"	1/4	"
რიონს ნაცვალს მარბიკა შვილს:	20;	20	"	"	1 კოლი	ცხენით
გრიგოლა მარბიკა შვილს:	20;	20;	"	"	1	"
ტატუასა:	3	3	2	"	"	"
(სორმონს) დემეტრაძის შვილსა გოჩიას:	6	4	2	"	1/4	2 ცხენი
შოშის ქალმაძეს:	13;	7	2	4	2	2 ცხენი
გოჩიას ფურცხვიანიძესა:	11	7	2	4	2	2 ცხენი
გოჩიას კეხალეს	17	7	2	"	4	2 ცხენი
ნასყიდა ფურცხვიანიძეს	11	9	2	1	4	2 ცხენი
ნასყიდა ფურცხვიანიძესა (?)	6	4	2	2	4	2 ცხენი
გი ფურცხვიანიძესა	11	"	"	"	"	"
ოქროპირ სილოვაძესა	10	7	2	3/4	4	"
ოქროპირ სილივაძესა (?)	10	10	"	1	4	მუშაობა

აგრეთვე ვენაკები შეგვიწირავს კელშეუვალად და განთავისუფლებით თვნიერ ნადირობისა და ჯეგვალად ნუ დაგვაკლდებიან. ამ ჩვენგან შეწირულსა სოფელსა და გლეხთა სხუა კარიდამ გამოსავალი, სათხოვარი არა ეთხოვოდღეს: არა სამეფო, არა სადედოფლო, არა პური, არა ღვინო, არა საკორცე, არა ძრო-

ხა-საკლავი, არა საციხისთაო, არა საჯინიბო, არა საბაზიფრო, არა ლაშქრობა, არა ულაყი, არა გოჭი-ქათამი, არა საყოლიარს (სასლასლასლასლას?) არაფერი არ ეთხოვებოდეს; და რა ვენაკები პირველად საყდრისა ყოფილიყო და თუმცა ჟამთა ვითარებისაგან გამოყავდა (გამოგზმოდეს?) და ლოლობერიძეს დაეჭირა და აზნაურშვილად შექმნილიყო და ამის უკანას ჟამად აშლილობისაგან მკეციძეს ეშოვნა და მერმე მკეციძესა მრავალი ჩვენი საქმე და უპატიობა შეევარდა და ჩვენდა საუპატიოდ გამოვართვით და ჩვენ სულისათვის შევიწირეთ. ამისთვის გამოხვებასა და მოშლასა არავინ გვემართლებს. ვენაკები ძველად ორი ფუძე ყოფილიყო და ცოტად ადგილი ჰქონოდა და სასვიმონეთის შარას იქით ვერ გადამოვიდოდეს. აწ აშენდა ისინიცა და განმრავლდეს; სხუა გუარნი კაცნიცა ბევრნი დეასახლეთ და საქმელად არ ეყოფოდა და ჩვენ ჩუენი მივეციით. სასვიმონეთის შარას აქეთ საქმელად მივეციით ჭიშურას, საგოდოცგო შარა რომ წყაყება, მრავალწყარო ზეითი სვიმონეთის მზიურასას მიადგამს. ამას აქეთ ჩუენი მიგვიცემია და შეგვიწირავს; ჭიშურას გაღმა სათევზე ღრუდო შეგვიწირავს, ჭალასთავი სოფელი, ჭალანგირიძე ფუძე ერთი და კუამლი ორი; ერდაველიძე ფუძე ერთი და კუამლი ორი, ერდაველიძე ფუძე ერთი, ბარბარე კუამლი ერთი; ბენიძე ფუძე ერთი და კუამლი ორი; ჭვიტაძე კუამლი ერთი; მიანიძე კუამლი ერთი.

მართებს კუამლზედა თითოს თორმეტი გოდორი ღომი, 12 კოკა ღვინო თორმეტანი, 20 ლიტრა შემავალი ხორბალი. არის ნავენაკებს სასახლე და გამოსავალი მოსაკრებლობა; მართებს მამისთვალსა ზაქარასა საჭუბეს ძესა 20 თეთრი, 21 კოკა ღვინო, 11 გოდორი ღომი. — კიდევ დავსდევით შეგვიალნა ბატონმა მუშაობა, მისთვის თითო კოდი პური, თითო კოდი ქერი, ორი ქათამი, თითო ძლუენი და ქაჯამი. მართებს მამუკას ხოჭობერიძეს 20 თეთრი, 24 კოკა ღვინო, 11 წონა ღომი, 2 კოდი პური, 2 ქერი, 2 ქათამი, ძლუენი და მუშაობა.

მართებს:	თეთრი:	ღვინო	ღომი:	პური:	ქერი:	ქათამი:	ძლუნა:	მუშა
		კოკით:	წონა:					
მამისბედას ხაჭობერაძეს	20	24	11	2	2	1	1	ა
ნინიას ხაჭობერაძეს	20	24	11	2	2	2	1	
მახატას ხაჭობერაძეს	10	12	6	1	—	2	1	ა
დათიკასშვილს ხაჭაბერაძეს	10	12	6	1	1	1	1	
კოტნიაშვილსა გოჩია ბაზაძეს	13	11	8	1	1	—	—	ა
ბაზაძეს გოჩიას	1	12	6	1	—	—	—	
მახარობელა ბაზაძეს	20	24	11	2	2	—	—	ა
ხუტიასა ბაზაძეს	20	24	11	2	2	—	—	ა
გოჩიას ბაზაძესა	10	12	6	1	1	—	—	
ხოსიას ბრეჭაძესა	20	24	11	2	2	—	—	ა
გოჩას ლაბაძესა	10	11	6	1	1	—	—	
როსტოვანას სალაძესა	10	11	6	1	1	—	—	ა

ყველას ნავენახებს (ნავენახებს?) ტვირთი მართებს; ოფჩელებს კუამლზე თითო

საკლავი, ორი კოდი ღომი, ჯუშმალად ყველასა ათა მარჩილი თეთრი, ასი კოკა ღვწო, თერთმეტი ლიტრა მარლი.

კლ გვადრეთ და მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ჩუენგან ნასყიდი ნიჯარადისეული ფარცხანაყანევეს კუჭუხიძენი კუამლნი ოთხი და კუჭუხიძის პარტახი სამაჭროზო ორი. მართებს კუჭუხიძეს მიქელასა თეთრი ოკი, ღვწო კოკა ორმოკი; საკლავი ერთი, ქათამი ორი, ღვწო კოკა სამი. კანც დაქსანლეზოდეს, ვინ გახმარებდეს და როგორც კანც დაქსანლას, რაც ამ აღაგას ბეგარა მართებოდეს, იმას გამოიღებდეს.

კლცა გვადრეთ და მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ჩუენგან ნასყიდი იმავე ნიჯარადისეული მალაკს გლეხნი ოთხი. მართებს ბეგარა ესე:

ღემეტრას: 20 თეთრი, ღვწო 40 კოკა, ბატკი 1; ღომი ნაოთხალი, ორი სამაჭრო თეთრი. მართებს მებურნიშვილსა თედოს თეთრი 10, ღვწო 40, ბატკი 1, ღომი გუერდი. მართებს უმახაშვილსა აბესალადეს თეთრი 20, ღვწო ღიდის კოკითა 50; ღომი ნაოთხალი ორი და ურემი ერთი; სამაჭრო: საკლავი ერთი, ქათამი ორი, ღვწო კოკა სამი, ბატკი ერთი, სამაჭრო თეთრი ორი. მართებს ლეჭენიძეს გიორგასა თეთრი 10, ღვწო 20, ბატკი ერთი, სამაჭრო საკლავი ერთი, ქათამი ორი, ღომი ნაოთხალი ორი, სამაჭრო თეთრი ორი. — იმავე ნიჯარადისეული ჩუენგან ნასყიდი დოლაძეს მამუკას მართებს თეთრი 10, ღვწო კოკა ორმოკი, ღომი ნაოთხალი ოკი, სამაჭრო საკლავი ორი, ქათამი ოთხი, ღვწო 6, ბატკი 2.

ესე ცხრა კუამლი კაცი და ორი პარტახი ნიჯარადესა ესტატეს ლაშნიშვილისათვის ნასისხლად მიეცა და ლაშისიშვილისაგან ჩუენ ვიყიდეთ ჩუენითა თეთრითა. ესე ნიჯარადისეულნი ნასყიდნი გლეხნი ფარცხანაყანევეს, ქუტირის და ნამაშევეს ვიყიდეთ მითითა მამულითა ეკლესიისათა (ეკლესიათა?) სასაფლაოთა, წყლითა, წიქვილითა, ვენაკითა, ყანითა, სათიბითა, ტყითა, სანადიროთა, ქალითა, სათევზითა, მითითა, ბარითა, შესავალითა და გამოსავალითა, საძებრითა და უძებრითა, ზურითა და მისითა სამართლიანითა ყოვლითურთ უცუაღებელად.

კლცა გვადრეთ და მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ფარცხანაყანევეს მარდალაშვილები ფუძეთ ერთი და კუამლი რვა... (თითოს კეამლს ქმართება ორმოც-ორმოცი კოკა ღვწო და ორ-ორი თეთრი, სხვა აზარა), პარტახი ერთი; ვინც აშენებდეს ოკ კოკა ღვწოს გამოიღებდეს, და როგორც კაცი დაქსანლას, როგორც თითოს სხუასა ბეგარა ემართოს, ვერავე ის გამოიღებდეს. ორი პარტახი; სხუა და ვინა ჰამდეს, ან მინდორის ან ტყისა ღალას გამოიღებდეს. თუ კაცი დაქსანლოს, მართალი ბეგარა ქმნას. ეს გლეხნი მარდალაშვილები კილაძეს ზითვათ მიეცა მხეციძისათვის და მხეციძისაგან ჩუენ ვიყიდეთ ჩუენითა თეთრითა. ამას გარეთ იმავე მხეციძისაგან ვიყიდეთ მისი სამკვდრო მამული მესხეთს გლეხნი კუამლნი სამნი და პარტახნი ერთი. მართებს:

ღანდურძემსა ვარსიმესა თეთრი ოკ-და-ათი; ღვწო კოკა სამოკი, ღომი ნაოთხალი ექვსი; — ღანდურძემსა ივანასა თეთრი ათი; ღვწო კოკა ოკი;

ლომი ნაოთხელი ორი. ეს ასრე ჩნგან ნასყიდი არის: მხეციძის ჯანგარიშვილ-სა მისის ბიძის სასისხარი საქმე შეუქდა და იმაშიგან დასქირდა და რითაც გული შეუჯერდებოდა, სრული ფასი მიეცა.

და ვიყიდე ფარმანაყანეს მარადაშვილები კვამლი რვა და პარტახი სამე და მესხეთას დაღურიდენი კვამლი სამი, პარტახი ნახევარი მათითა მამულითა, ეკლესიითა და სასაფლაოთი, წყლითა, წისქვილითა, ველითა ვენაკითა, ყანი: თა, სათიბითა, ტყითა, სანადიროთა, ქალითა, თევზითა, მთითა, ბართა, შე-სავალითა, გამოსავალითა, საძებრითა და უძებრითა.

ჯოლემს უყრემლიძე კვამლი ერთი; რიონს მამრივიშვილი ნაცვალი და მისი განაყოფნი კვამლი სამი და ზემოქვიტირს ფეტეშვლინიძე კვამლი ორი, ესე გლეხნი ლოლობერიძის ციხის თავის მკვდრი მამული იყო და უშვილოდ გარდაცა და ჩუენ ნაშვილოამი მომეცა (უშვილოდ ამოკარდნაილთა მამული სა-მეოფად ანუ სასაზანად რჩებოდა) და ჩნ ჩნის სულისთვს შევსწირეთ.

რაც ამა სიგლითა მამული და გლეხნი, სოფელნი და დაბანი შეგვიწი-რავს და მიგვიბარებია ჩუენ მოძღვრისათვის და საუკუნონი წირვა და ლოცვა განგვიჩინა, ეს ნურაოდეს მოგვაკლდეს ჩნ მეფეთ-მეფესა ბაგრატსა და თან-მეცხედრესა ჩნსა დედოფალთა-დედოფალს ელენეს... აწ ესე ჩნგან ბრძანე-ბული სიგელი და იადგარი მტყიცე და უქცეველი... თქუენ წნო მეუფენო აბხაზეთისა და ქართლისა კათალიკოზნო, თქუენცა ასე დაუმტყიცეთ... და ყლნო კარისა ჩნის ვეზირნო და გამგენო, ათაბაგ-სასალარო, დადიან-გუ-რიელო, სვანთ ერისთაო, მანდატურთ უხუცესო და ყლნო ერისთავნო, ქუ-ფაისის ციხისთავნო და ლიხთ-ამერის და ლიხთ-იმერის ციხის-თაო და ყლნო კარისა ჩნისა წარჩინებულნო, მალისა, ხარჯისა და ძროხის საკლავისა მკრე ფელნო და ყლნო კარისა ჩნისა მოსაქმენო და მოკელობისა მქონებელნო, არ ვისთვს გვიბრძანებია ამა ჩნგან გარიგებულის სიგელისა ულად და ქე-ვად თუნეიერ შეწევისა და თანამდგომისა... (შემდეგ გრძელად წაუკა შემსულოთა-წყდა).

უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ გუჯრის სათაური არ ეწყობა მისს შინაარსს, რადგან ეს გელათის სიგელი არ არის, არამედ გელათურის წილს გიორგისა. ჩვენ გვინახავს პირი გელათურის იადგრისა, რომელიც ახლა ხელთ არა გვაქვს და რომელშიც ვრცლად აღწერილია სამხლერები გელათში დაარსებულის საეპისკოპოსოსი. ეტყობა, გადამწერს რაღაც აურევია. ჩუენგან დაბეჭდილს სიგელში სრული საბუთი არ იპოვება იმისი, რომ იგი უსათუოდ ბაგრატ III-ს ეკუთნოდეს და მასში მოხსენებული ბაგრატ მეფე არ იყოს ბაგრატ II იმერეთისა, როდესაც სიგელში დასახლებულნი ძველნი გვარნი მხეცისძენი მძლავრობდენ. (ჯანგამ მხეცისძე, სარგისისძე, იხ. 1519-1529 წ. ქვეშე).

1519 წ. ამ წელს, ანუ ცოტაოდენ ადრინდელს დროს, დაწერილია უთაროდო-სიგელი გელათისა №: 50 (რეკუსტრა № 8968), წარჩინებულის მხედრულთ ტყა-ვზე ნაწიკი, დამკლავი მონსენებულაჲ გელათის მოძღუართ-მოძღუარა ილაროდნ.

ცნობილია, რომ ეს ილარიონ მკვდა 1519 წ. მასის 6-ს და მასსადაჲ სიგურ
ლი ეკუთნის ბაგრატ III-ს, თუმცა მისი სახელი გუჯრის დაწინებულობის გამო
შოგ მოხსენებულნი არ არის. ეს უმეტეს მტკიცდება იმათგან, რომ გელათის სიგელში
შენახულა ძველი ჰირი ამ გუჯრისა, ხუცურად გადაწერილი XVIII საუკ. სელოთ
№№: 139 და 678, სათაურით: „დაკთარი ბალახანისა,“ სადაც თაჲ სიგელისა
სრულად იკითხვის და გამოაჩენს, რომ სიგელი მიცემულა ბაგრატ შიფისა-შიერ.
სამწუხაროდ ჩვენ ამ უგანასიგელის სიგელის განსიღვის დროს ვერ შევნიშნეთ ეს
გარემოება და სათაური სიგელისა სრულად არ გადამოგვიწერია. უგანასიგელიდამ
რამდენსამე ცნობას ჩაურთავთ ქეშო დიდს ფრისილეებში ჩასხმით.—ამაჲ სიგელიდამ
სჩანს, რომ ბაგრატ III-ს მოუჭედინებია ღვთისმშობლის ხატი, ცხადია ის, რომ
მელჩედაც აქამოდე უნატი დახობილი და შეკრებული შეფე ბაგრატ (იხ. წარწერა
„გედრების ღვთისმშობლისა“ Копиарова გელათის აღწერაში, გვ. 32—4).

„ქ... ჩუენ... მეფეთა-მეფემან ბაგრატ და თ-მეცხედრემან ჩუენმან...
დედოფალთ დედოფალმან... ელენე...] - - - - სულისა ჩუენისა და - - - (მე-
ორედ აღვაშენეთ?) მონასტერი გენათი (sic). დაუდგინეთ საქ[თმპყრო]ბელად და
მიუბოძეთ მოძღუარ - - - ვკადრეთ და მოვასენეთ ზემთა აღმატებულთა....
ტაძარსა გელათისასა და... ხახულისა და საკურთხეელისა ღვთის-მშობელსა. თა-
ვად მოვკედე ხატი წ-ისა ღვთის-მშობელისა და დავაბრძანეთ მონასტერსა გე-
ნათისასა. ვინებეთ სოფლისა აღშენება, რომელ, არს ბალახანისა და მოვიღეთ
პური საბრძანებელისა ჩუენიდალმა, კახეთით, სამცხით და ოდიშით და აღვა-
შენეთ დიდსა შიმშილობაშიგან, ამისთვის უწოდეთ ნების-სოფელი და შევწი-
რეთ მონასტერსა გენათისასა... და მივაბარეთ სასოსა ჩუენსა მოძღუართ-მოძ-
ღუარსა ილარიონს ჩუენისა სულისა სალაპოდ. არის ბეგარი მათი გამოსადე-
ბი ორმოცი თეთრი. ამითი ტაძრად მიყუანებასა ჩუენისა სულისათვის აღაპსა
გარდაიკდიდეს მოძღუართ-მოძღუარი. მიაბარებდენ ოცსა კოკასა ღვრისა, სამსა
გუერდსა ღომსა, ასსა პურსა, ოცსა თეთრსა მოძღუართ-მოძღუარსა მიათმე-
ვდენ; ათსა თეთრსა ვინცა მის გუედის (sic) ჟამსა წირვედეს, მათ მისცემ-
დენ... წყალ-წითელათა ავაშენეთ სოფელი, ვიყიდეთ ამავე გენათისა ყმისაგან
ნიშნაიძისაგან; ავაშენე და შევწირეთ... დიდსა მონასტერსა გენათისასა.....
სადამდის წყალ-წითელათა სოფელი მოძალიანდებოდეს და გლეხნი დამაგრდ-
ბოდენ, ექუსსა ლიტრასა ცვილსა გულითა გამოიღებდენ. ხუთსა ლიტრასა
ცვილსა ბურკულაძე გამოიღებდეს.... კელაპტრად შეიქმოდენ (იმ ცუქს) და
ჩემსა მოკედელსა ხატსა წინა ენთებოდეს; დიდსა ორშაბათსა დაანთონ და ნე-
ბის კვირის დიდსა ორშაბათამდის ეთებოდენ (sic) ყ-თა დღეთა... კ-დ... მო-
გავსენეთ... გენათსა... ჩუენად სალაპოდ კულაშს მეზუთხენი კახაჯორაშვი-
ლი ოთხითა ზუთხითა, ასრე რომე ამა ოთხისა ზუთხისაგან თვითსა ზუთხსა
ჩუენისა სულისა აღაპშიგან მოიკმარებდეს... (და) პატრონისა დედოფლისა თა-
მარ (დაჲა ბაგრატ III-ისა: ის ჟემო 1509 წ. ქვეშე) სულისათვის და სადღეგ-
რძელად ძისა ჩუენისა ბაგრატ, ვახტანგ და გიორგისთვის... კ-დ... მოვასე-

ნეთ... ქალას კორტიკლისეული... მამისიბედის შვილმან ათიანამან კორტიკე-
ლი მოკლა და მისითა ნებითა დასაურვებელად დამიღვა. ბერმან ასათიანმან
ლუღუნასშვილმან ჩუენი სახასო ყმა სალდაყმაძე მოგუციკლა და მისად დასა-
ურვებლად დამიღვა; ჩუენისა სულისათუის გელათსა შეესწირეთ... მართებს
ცვილი ლიტრა ოკი მისითა საგულითა..... (სსკაც ამგვარი მრჯავლი შეწირულებ-
ბა) ჟორჯოლადისსეულინი გლენი ჩუენად სააღაზად დავიღვეით... კლ... მო-
გაკსენე ხიბლასა მეზუთხე... ნიჟარაძე დემეტრე უშვილოდ გარდაცდა და ესე
მეზუთხენი მისეული დაგურჩა და ჩუენ ჩუენისა სულისათუის გაენათს შეეს-
წირეთ მათითა ბეგრითა.... არა ეთხოვბოდეს რა სემეფო სათხოვარი და ჯუ-
რუმი, არა ძროხა, არა საკლავი, არა ღოჯი და არა ღვინო, არა საციხისო...
არა საჯინიბო და არა სახოსარლო, არა სამზარეულო და არა საყველიერო,
არა კვერცხი და არა ყველი, არა გოკი და არა ქათამი, არა საბაზიერო საქ-
მელი და არა საქორე ქათამი, არა ულაყი, არა ლაშქარის გამოწვევა, ასე შე-
უვალათ გვაზადებია (sic) თვნიერ მოძღუართ-მოძღუარი მათ მათი საქონებელი
ვითა ეპრიანებოდეს იმსახურონ.... - - - -

საჭირად კრაცს ჩაგურთო აქ ზემოსსენებულის ნუსხიდან № 139 ნიმუშად
რამდენაზე ცნობა იმსე, თუ თითოს კვამლს საეკლესიო გლეხს საეკლესიო მამუ-
ლის სარგებლობისთვის რა გამოსავლები ჰქმართებია (იხ. ნუსხის მუხლი № 10:).
თითო კომლს აწერია (ღვინის საწყავი „ღორა“ უღრის წონით ორს ფუთს; კვქსი
ღორა 24 ბათმანია ანუ ერთი სავალსე):

თეთრი:	ღვინო ღორით:	ღომი კოდით:	სანთელი ლიტრით:	ძღვენი:	
"	2	1	1	1	საედ- რის სამ სასურ.
11	2	1	1	"	
12	2 ¹ / ₂	1	"	"	
7	1 ¹ / ₂	1	"	1	საედრის სამსახური,
11	1 ¹ / ₂	2	"	2	
1	1	2	"	1	
7	1	1	1 ¹ / ₃	2	

ღომი ზოგს სდებია „ქათმინა“ და სსკას „უქათმო“; კერეთუე ძღვენი „ქათ-
მინიც“ არის და „უქათმოც“.

1519 წ. სქელს ეტრატზე სუცურად წარსინებულის სელათ დაწერალი გელათის
სიგელი №: 46 და 8968: სავვარელიძე მელქისედეკ დასვეს გელათს 1519 წ.
ქ... (შემდეგ გრძელას ღვთას-მეტეველურის წინასიტყვაობისა) და ჩნ ქეს
ლთისა მიერ კურთხეულმან დიდმან მამათ-მთავართ-მთავარმან, აღმოსავლისა
და ყრისა ჩრდილოს აფხაზეთის კზ-პატრიარქმან მალაქიონ ესე გუჯარი და სი-
გელი მოგაკსენეთ თქნ წა საყდარსა გელათსა და... ხახულისა ღთის-მშო-
ბელსა და... გენათელ ეპიკზს წა მიუფესა მელქისედეკს მას ყამსა, ოდეს
დიდად აღმატებულმან ძლიერმან და უძლეველმან.... მეფეთ-მეფემან ბაგრატ
მოგუაკსენა და დაგუაჯერა, რათამცა გენათი საყდრად და საეპისკოპოსოდ

შეგუტქმნა; ვისმინეთ მოკსენება მათი... ვაკურობით და დასვით გენათს კაცი უალრესი ანგლოზთა... და გაუჩინეთ პატივი და საჯდომი ვრ პატრიარქთა და მეფეთაგან განაჩენსა ძეგლსა შინა წერილ არს და გაუჩინეთ სამწყსონი და საკურთხი რიონსა და ქუთათის ქალაქსა ზედათ, ყვრილას გამოღმა და ვიდრე კაცის ზღურამდის და ხრეთის აქეთ რაჭის მთამდის, ოკრიბა სდ, ქუთათის ქალაქ შიგან გაღმა და გამოღმა და ანუ დაბანი და სოფელნი იყენენ შიმოდათესულნი გლეხნი, არცა წინათ კადრებულ იყო სხვა ეპისკოპოზისაგან მწყსა, ვითარცა ძველი გუჯარი გააჩენს და არცა ეკადრების... .. 3-დცა სხუათა ებსკთაგან უმეტესი იყო და აწცა ისივე პირველი საწირავი განუჩინეთ: ასი თეთრი მიერომოდის (კინც?) სამარადისოდ აწირვინებდეს... (წყევკა, კინც შუკშლისა: ანუ ნატაპუტი აბრაამატი, ანუ კარასიბჭე მანდატური, ანუ კასტრიბა, ანუ მზარკო-მეოიებელი, ტუის-მცველთა უხუცისი, ანუ ტუის-მცველი).

ბოლოს სკეულად ამტკიცებს კათალიკოზი და სულ-მუწერის ბოლოს სკეულე-ბათ გამოყვანიალთა მკურთხეული სული კათალიკოზისა.

1519 წ. ასლოხნისა: გელათის სიგელი ტუაგზე, მსჯდრული №№ 51 ჭ 8971: ქ. ნებითა ღთისათა ჩნ... მეფეთა-მეფემან ბაგრატ და ძმათა ჩნთა პატრონმა ვახტანგ, გრი და ღთ, შეწყენითა ღთისათა ესე სიგელი... უტყუარი გასათავებელი მამული და გლეხნი მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ გელათს ყდ წა ღთის-შშობელსა პატრონისა მამისა ჩნისა აღექსანდრესთჳს და პატრონისი დედოფლისა თამარისთჳს; შემოგწირეთ მათისა სულისა შესანდობლად... და მივებარეთ პატრონს მოძღუართ-მოძღუარსა ილარიონს რუახმელი სრულიად მარგველაშვილები მისითა შესავლითა, გამოსავლითა... ასე რომე ყთა დიდ-მარხეთა შიგან მოძღუართ-მოძღუარი სწირედეს პატრონისა მეფისა ალექსანდრესთჳს და პატრონისა დედოფლისა თამარისთჳს... (წყევკა. ბოლოს სკეულად ამტკიცებს მეფე).

1519 წ. ასლოხნისა: გელათის სიგელი ეტრატზე №№: 61 და 8967; დაზიანებულია აქა-იქ, მსჯდრულად: (აქ მოსსენებულია ილარიონ + 1519 წ.):

... მე სახით ოღესამე აჩ - მალარაკელათა... მოძღუართა-მოძღუარმან ილარიონ [შემოგწირეთ პატიოსნისა მეფეთა-მეფისა ალექსანდრესთჳს სულსა [მოსაკსენებელად] ქუთათისა ცისა (ციხისა?) კარსა შავლი დიდ კარსა შიგნით უფლისა და მიქაელი ციხის-თავისეული ჭილადისა ჰმრისაგანა (გაურჩევლად) მიყლიდა; მიგვცემია (ფასი), რა გუარად მათი გული შესჯდრებოდა და მესამე ძმა მათი ციხის-თავისაგან დაგვიხსნია და მივეცი... ათასი ყმალი ტილო... ყთა თვედრობათა თვთოსა ლიტრასა საკმეველსა მოიღებდეს თეთრსა მისითა სახლ-კაცითა. იყოს ეკლ-შეუვალად, რა გუარაც ნასყიდსა ჰმართებდეს - - -

1519 წ. ას.: გელათის სიგელი ეტრატზე სუცურა №№ 67 და 9043.

... ესე დაწერილი წიგნი და ნიშანი... მოგაკსენეთ თქვენ გელათსა კახილისა (sic) და საკურთხეველისა ღთის-შშობელსა და... მოძღუართ-მოძღუარს პატრონს ილარიონს და წინამძღუარსა აბაშიძესა მელქიზედეს... მე ბანცაძე

მან ნასყიდადამან... მას ჟა, როდეს მთხლარაში დასთველაძისაგან მამული ვი-
ცილდე მისითა ბევრითა... მისი ბეგარა ხატსა არა მოეშალოს, და თუ ოდესმე
მოეშალოს ბეგარა, მამული ხატსავე დარჩეს. ნაკვევრისა ბეგარა არის ხუთი
თეთრი, ერთი ნაოთხალი ღომი და ორი ათიანი ღუნინო ძლუნესა გარეთ.

1519 წ. ახ.: გელათის სიგელი ეტრატზე, მხედრული, დაწამებული №№ 76 და 9019:

ქ. სახელით ღთისათა ჩნ... ორისავე ტახტისა და სამეფოსა... მპყრო-
ბელმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ და თა მეცხედრემან ჩნმან... ელენე და პირ-
მშომან ძემან ჩნმან - - საყვარელმან ვახტანგ... ესე შეწირულობის წიგნი
გიბოდეთ... თქნ ჩნსა ერთგულსა და თავდადებით ნამსახურსა ფანჩულიძესა
იობს და შენსა შვილსა ბართლომეს... გიბოდეთ გელათს სენაკი, ტრაპეზისა
გუერც, სამოსტენ ტრაპეზისა ქვეშე სათიბი და სავენაკე...

1519 წ. ახ.— გელათის სიგელი ეტრატზე, მხედრული (№№: 111 და 825);

მელანი გადასულა და ასოები ძღვიდა სნანს; უთარიალა, მკრამ სიგელი უნდა
დაწერილ იყოს ალექსანდრე II-ის სიკვდილის შემდეგ დაუსანებელი († 1510):

„ქ. ჩუენ იესიან-დავითიან-სოლომონიან-ბაგრატონიანმან გვრგვოსანმან
აღმოსავლეთით დასავლეთადმი მფლობელ-მპყრობელმან მეფეთ-მეფემან ბა-
რატ, ძმათა ჩნთა პატრონმან ვახტანგ და დთ, ნებითა ღთისათა აფხაზთა და
რანთა.. (სრული მეფეჲსა წაღებულობა).. ესე წიგნი და ნიშანი... დაგიღვეით...
თქუენ ნების სოფელთა თხილ - - ერთობილთა ასრე და ამა პირსა ზედან,
...რომ თქუენსა კარსა საძალოდ და საავკაცოდ არა ვინ არა მოვიდეს ჩუენისა
კარისა გამოსული... არა გეთხოვებოდეს არა... ყალბი, არა ულაყი... სულ-
კურთხეულისა მამისა ჩუენისა ალექსანდრეს († 1510 წ.) სალაპოს მეტი...
ვინც უსამართლოდ ძალად შინა ჩამოვიხდეს, [ანუ] ვინმე მოვიხდეს, ანუ ჯო-
გი გაგივდოს] ანუ მართალსა გრძნეულობა გითხრას, ანუ ვინმე წინა დაგი-
დგეს, ანუ ვინმე ქალი] დაგივდოს; ანუ უომარი ყმარწყვილი [გიკინოს, ანუ
სახლად ვინმე ჩამოვიხდეს, ანუ უსამართლოდ დარბაზს დაგასმინოს, ანუ ვინმე
მოკლსა (?), ანუ ვინმე დღისად - - ოს, ანუ რა გინდა რა უბატობა გიყოს,
რაც გელათის იადგარშიგან სწყრია - - დაიდევით და იმაზედან დაიურევბდი
და არცა მეზაჯობა გაქწევინოთ, არც მუსჯირობა, არცა მეულაყობა... პატ-
რონისა მამისა ჩნისა სულისათვს გელათისა სალაპოდ... შეგვწირავს“...

სიგელია: „მეფე ბაგრატ“.— მერე გიორგი მეფეს დაუმტკიცებია (1564—
1585). შემდეგ, როსტომ მეფესაც დაუმტკიცებია (1590—1605 წ.).

1519 წ. — ქვათსიკვის ტუაგზე კარგის მხედრულით ნაწერი სიგელი № 4.

„...მე... ღვთივ გვრგვონისისა და წარჩინებულისა მეფისა დავითის პა-
ლატის უხუცესმან და მწიგნობართა მთავარმან სოლალაშვილისა შალვას ძე-
მან ივანე... შემოვსწირე... მონასტერსა ქვათავევისასა, ვლაქერნად სახელდუ-
ბულსა და მას შინა ზატეს შენსა სასწაულთა მოქმედსა... კავთის-კვეს ორი

გლები ერთი საჯიმა და მისნი შვილნი... და მეორე ბარდას ძე კვირიკა და მისნი შვილნი... (გლეხი საჯიმა) თვედლორობას მიიღებდეს ქვათავეს მრავალსა პურსა, ლუინოსა და სამარბოსა და კარგანღებულსა... აღაპსა გარდაიკლიდეს ცოდვილისა სულისა ჩემისათვის (რადგან ორისავე გლეხისთვის სახლ-კარი და გუნახ-სახნავები მიუცდა. სოლო მეორე გლეხი, ბარდაძე, აღაპს გადისდისო დიდსა ხუთშაბათს; ამას გარდა ერთი კენასიძე ქვათახევისთვის შეუწინავეს და ამაზე სწერს): „იგი ვენახი ვისკა ქვათავეის წინამძღუარმან... მიაბარონ, იგი კაცი ყოველთა წელიწადთა ტფილის-ქალაქურთა: ლიტრითა: ოთხსა: ლიტრასა: ცვლსა: და ერთსა ლიტრასჲსა სამელსა ქვათავეის მოიღებდეს... დაიწერა... ქკს :სხ: კელითა ფედ ცოდვილისა გიორგი ქარმაულისათგ“. ბოლოს ცუდის ხელით: „ქ. მე ნეფესა (sic) დავითს დამიმტკიცებია“.

და სუცურად: „კნი: მე ქართლისა ზათალკზი (sic) ბასილი კანონითა ვამტკიცებ“. იქვე სუცურად: „ლოზ“ (ლუარსაბ?) და ზედვე მეტად მდარე ხელით მსუდრულად: „ესე მეფის ძემა ლუას (ლუარსაბ) დამიმტკიცე (sic).

კარგის ხელით, მხედრულად: „მე: მეფეთ: მეფის: ძემან: აღრაზან (sic) დამიმტკიცებია“.

მხედრულადვე მდარე ხელით: „მე მეფეთ-მეფის ძემან რამაზ დამიმტკიცე“ (sic).

ბოლოს მხედრულად, სხვა ხელით: „...მე... სოლოლაშვილმან, ძემან შარკ ვასმან, სახლისა უზუტესმან ივანე ესე ყაყაური ვენაკი მევე დავიჭირე და ამისა სანაცვლოდ ოთხისა დღისა მიწა ქურციკაული ნათუძარი დავდევე (და ამ უგანასქელის მიწების დამჭერი გლეხი ლონგინოზი იმდენსავე ბეგრას მართმეკრულსა ქვათახევეს).

1519—1529 წ. ამ წლებში არის დაწერილი სინკანტ. მხედრული სიგელი მცხეთისა № 238, რომელშიც მოხსენებულია კზი ბასილი (1517—1529), რომელსაც ზოლიმე კუყურდოლად (ჩემს საბუთებში სსანს 1551 წ.) უყურთსება და უგანასქელს პირობა დაუდვია ათაბაგის (უყარუყარე IV-ის?) უზიანოსა საქმითა თქვენნი... კრთოგულნი ვიყენეთა. წინეთ პირობას ართმეკლავ ქართლის მეფის ერთგულობისას, მაგრამ მსუკაბუკ ათაბაგის გაწერომის შემდეგ (ახ. ზემო გვ. 317—8) კათალიკოზნი ამგვარს პირობასაც დასჯერებია. ეს ზოლიმე იერუსალიმის ყვარის მონასტერში სჩანს (ახ. ცაგარლის СВѢДѢНІЯ... II, № 116).

ესე: წიგნი: გკადრეთ: და: მოგავსენეთ: ყოვლისა საქართველოს პატრიარქსა ბასილის ჩუენ კუმურდოელ მთავარ-ეპისკოპოსმან ზოსიმე მას ეაშსა, ოდეს კუმურდოელად კელნი დამასხენით და თქვენ-მიერ კურთხევა მოვიღეთ ასრე და ამა წესითა: პატრონისა ათაბაგის უზიანოსა საქმითა თქვენნი და თქვენისა საყდრისა გაუყრელნი და ერთგულნი ვიყუნეთ და სჯულიერითა საქმითა რაც მცხეთისა საყდრისა წლითი-წლად სამსახური გუმართებდეს, როგორც სხუათა სამცხისა ეპისკოპოსთა, რაც ოდენ ძალ გუედვას, არც ჩუენ

დაგაქლოთ და ვისაც სულღისა საქმეზედ გაუწყრეთ და შეუნდობლად ამყოფოთ, ჩუენგანცა შეუნდობელი იყოს და ვინცა აკურთხოთ, კურთხეულ იყოს, მოწამეცა ვიყუნეთ. თქუენდა შეუკითხავად სხუა კელი არ დაევიჭიროთ, არცა საღ თქუენსა სამწყსოსა უთქუენოდ შევივლინოთ. ვინც ესე გიტყუოს, თქუენგან უჯუარო იყოს და წათა მოციქულთა და მამათა კანონსა ქუეშამაცა მყოფ არს. ბოლოს სკუუჯად: „ზოსიმე“.

1519 — 1529 ამავე დროებშია დაწერილი ამავე კანტონის მხედრული სიგელი № 243, რომლითა „პატრონი მანუჩარ“ (?) და „ათაბაგი ივანე“ (?) შირაზის წერილს აძლევენ იმავე კვს ბასილის (1518—1529), რომ თუ ათაბაგობს დაეჭირეთ, საათაბაგო ეკლესიებს და მცხეთის მამულებს დაგიმორჩილებთო. ჩვენ უკვე შემოთავადავასახუეთ, რომ, წინააღმდეგ არსებულთა ცნობათა, 1520 წელს უჯრუჯარე IV მკედარი ყოფილა (იხ. 1520 წ. ქვეშე), და სჩანს ამას შესდგომია განსეთქილება უჯრუჯარე IV-ის (ქაიხოსრო II-ის?) და მჭეკაბუგის ქეთა შორის იმასე, თუ ვის უნდა დაეჭირას ათაბაგობს. მანუჩარ და ივანე ისტორიაში უცნობნი არიან: იგინი უნდა იყუნენ მჭეკაბუგის ძენი, ანუ უჯრუჯარე IV-ის ძმანი. სომსურ წყაროებში ივანე სჩანს 1508 წ. (Hist. Gê. I, 639: იხ. ჩემი: „შიომღვიმის ისტორიული საბუთები“ გვ. 48, № 13). ჩვენს „ქრონიკებში“ სჩანს მანუჩარ მკეკეს ძედ უჯრუჯარე III-ად (იხ. ზემო ათონის აღწახი, გვ. 313—4).

ამხარად ეს გუჯარო დიდად საყურადღებოა, მაგრამ სამწყურად იგი დაწინებულა: ივანეს სახელი სულ არ სჩანს და მხოლოდ იმით არის გამოსაცნობია, რომ გუჯარს მარტო ივანე ამტკიცებს სკუუჯად: „ივანე“; სოლო „მანუჩარის“ სახელისაგან მოგლეკვილია ორი პირველი ასო:

„ქ. ...ესე წიგნი... მოგაკსენეთ ჩუენ პატარ[ონმან მა]ნუჩარ და პატრონი მან ათაბაგმან [ივანე თქუენ] ცათა მობაძავსა კათოლიკე მცხეთისა საყდარსა და მას შინა დამკედრებულსა ქართლისა ქვსა ბასილის და კათოლიკე მცხეთისა საყდრის შვილთა მას ჟამსა, ოდეს სჯულისა საქმეზედა კარზედა მოგიდევით და ჩუენ ამას დაგვირდით: იპრიანოს ღმერთმან და ჩუენი საბატონი მამული ჩუენვე დავიჭიროთ და ჩუენვე დაგურჩეს, როგორცა ძუელითგან და პაპისა და მამისა ჩუენისა ჟამშიგან მცხეთის საყდრისა მამულნი ყოფილიყვნენ და ეფისკოპოსნი და მწყურერილი თქუენგან საკურთხეველი ყოფილა და სხუანი სამცხისა ეფისკოპოსნი, ყოველივე ისრე თქუენნი სამწყსონი იყუნენ და ისრე დაგიმორჩილენთ და საღმართ(ა)თა და სჯულიერითა საქმითა თქუენისა ბრძანებისა მორჩილენი ვყუნეთ (ვიუხუნო?). ამისა გათავებისა თავსმდებად ღმერთი და სუეტე ღთოვ-აღმართებული და ყდ წა აწყურისა ღთისმშობელი მოგვკსენებია და რაც საათაბაგოშიგა მცხეთისა საყდრისა მამულნი იყვნენ, არცისი დაგიჭიროთ და მოგანებოთ“. ზედვე სკუუჯად: „ივანე“ (მკეტი ჟარა).

1520 წ. ოკლობრის მ-სა.—ჭკათახეის ტყავზე კარგის მხედრულით დაწერილი სიგელი № 50, დახუცილი და დაზიანებული, რომელშიც მოხსენიებულია არიან ისტორიაში უცნობნი პირნი—ათაბაგის უვარუყვარე IV-ის ოჯახობა, სოლო მეფე დაკით წოდებულია სიძედ ამ ოჯახობისა. შეიძლება პირველი ცოლი დაკით VIII-ისა იყო ასული უვარუყვარე IV-ისა. შესანიშნავია აგრეთვე სიგელში უვარუყვარეზე ხმაზეებული ფრასა „კურთხეულისა“, რომელიც აღნიშნავს, რომ ამ დროს (1520 წ.) უვარუყვარე მკვდარი ყოფილა (ბროსისკა გამოანგარიშებით იგი მოკვდა 1535 წ. ახლო ხანებს), და ამ გარემოებას ამტკიცებს სსკა ჭკეო მოუყანილი საბუთებიც. ის გარემოებაც, რომ უვარუყვარეს ცოლი მოლოზნად იხსენიება, ამტკიცებს ჩვენ აზრსა.

...ჩუენ დიდისა ამირსპასალარის კურთხეულის ათაბაგის ყურყურეს მეუ [ცხედრემან ნე]სტანდარეჯან-ყოფილმან ნინო და ძეთა ჩუენთა: პატრონმან: თამთან: სახურეღმან: და სალუყაზან: [შემოგწირეთ] მცირე ესე შესაწირავი [ვლამქერნის] ლეთის-შობღელსა მონასტერსა დიდსა [ქვათაყვეს] ძმისა ჩუენისა სულკურთხეულისა კორხმანის შესანდობელად - - - ნასყიდი კახაბლის შეილის შალვას და ივანეს(გან)... - - ...სამამულოდ - - - ვენაკი..... ნასყიდ[ი] - - - [მიმიცემი] ფასად თანგა ათას სამას ოცდა - - - [ჩუენის] სიძის ნეფეთ-ნეფის დავითის - - - [ნე]ბა-დართულობითა... - მისისა თუთხმეტსა აღაპი (გარდაიკვდავს)... - დაიწერა - - - [ბრძანებითა] ნეფეთ-ნეფისა დავითისთა ქკსა :სპ: [ოკლობ]ბერსა ცხრასა - - - ნეფისა დავით - - - † † †

1520 წ. —ტყავზე კარგის მხედრულით დაწერილი სიგელი ჭკათახეისა № 2. სიგელი საყურადღებოა სსკათა შორის იმითაც, რომ მოიხსენიებს ერთი კაბიწის ფქვალისაგან ოთხასს ნამდგხვანს პურს, თითოეულს გორგელ ჩარქვანს. აქედამ დაახლოებით შეიძლება გამოიანგარიშოთ კაბიწის რაოდენობა. თუ ჩარქვი უდრის ლიტრის მუთსხვს, სჩანს $400 \times \frac{1}{6} = 100$ ლიტრა ანუ $100 \times 9 = 900$ გირკანქა; ანუ $900:40 = 22\frac{1}{2}$ ფუთი. თუ კიანგარიშეთ, რომ ცსობაში პური მუსამქლს მატულობს, გამოდის, რომ კაბიწი დაახლოებით უნდა იწონდეს: $\frac{(22\frac{1}{2} \times 45)}{6}$; $\frac{45}{2} = \frac{45}{6}$; ანუ $\frac{135}{6} - \frac{45}{6} = \frac{90}{6}$ ანუ) 15 ფუთს. ჩვენ არ ვიცით, რითი გაიზრდა-

და „გორგელი ლიტრა“ და „ქალაქური“ (იხ. 1519 წ. ჭკეუ) და ანუ სსკა ლიტრანი: ეტყობა წონა ლიტრისა ადგილობას მიხედვით სსკა-და-სსკა ყოფილა.

...მე: ძემან: დიდისა: ფანასკერტელისა: ციცის: შეილისა: პატრონისა ზაზასა ძემან ცოდვილმან მერაბ... შემოგწირე... მონასტერსა ქვათაყვეისასა... (ვლამქერნს)... კავთისყვეს ერთი კუამლი გლეხი ცხადიანშეილი გიორგა... ამა წესითა, რომე სულკურთხეულისა მეფისა კოსტანტინეს ძისა მეფეთ-მეფისა პატრონისა დავითისა, მისთა ძმათა და ძეთა დამოწმებითა და ბრძანებითა ჩარგა-ზაშეილისაგან ვენაკი და სახლკარი ვიყიდე და აგრეთვე ათისა დიდისა მიწა... იგი ვენაკი და მიწანი ამა ცხადიანშეილსა მიესცენ და დავასახლენ ჩუენისა სუ-

ლისა საილაპედ... ნოემბერსა :იზ:... მიიღებდეს ქვათავეცს ოთხასსა ჰურსა ერთსა კაბიწიანსა ნამცხუარსა, ასრე რომე თითო ჰური თითო გორული ჩარქი იყოს, თორმეტსა კოკასა ლუინოსა ოც-ლიტრიანითა და ორსა ზურგიელსა და მრავალსა სამარხოსა, ერთსა ლიტრასა ცვლსა და ნახევარსა ჩარქსა საკმელსა... არა დაგუაკლებდეს კარგადებულსა აღაპსა (ამის მეტი არ ვისყ გან და არც მეფეთაგან არა ეთხოვებოდე; რა): არა მალი და საური, არა ულაყი და საჯინიბო, არა გოჭი და ქათამი, არა სთულისა შესაწვეარი ტბილი, არა ტიცი და ტომარა, არა საელჩო, არა სახორსალარო (sic), არა სახნავი და სამკალ-სალეწავი, არა ზურისა მუშაობა, არა საბალახე, არა სხუა მუშაობა და ჯურუმი... თვნიერ მონასტრისაგან კიდე.—დაიწერა... ქქს :სს: ეელითა... ქვათავეცის წინამძღურის მახარებელისათა. (ხვეუჯად ხელმოწერანი):

ბოლოს ხუცურად: „ჩნ ქქს ღისა-მიერ კურთხეული ქართლისა კზი. გჲ სილი ვამტკიცებ“...

1520 წ.—ქქს :სს: გამოვლეს ოსმალთ სამცხე, ქართლს ჩამოვიდნენ და დავით მეფემ მოსწყვილდა,— და მალაროს ლეონისაგან იძლია დავით მეფე.— კვალად შეიბნენ დავით მეფე და გურიელი მამია მოხისს და იძლივა დავით მეფე (ვახ. ქრ.)

1522 წ.—ქქს :სი: მოვიდა დევალ, ჰსძლო დავით. მეფესა და მიასწყვილდა ქართლი და სამცხე (ვახ. ქრ.).

დეკად არის მხედართ-მოაჯარი შაჰისმილისა (Hist. G. II, 385).

1522 წ. ქქს :სი: მეფე აღექსანდრესაგან ქამთა სიგრიისაგამო დარღვეული მეორედ აღუშენებია (მეფე ლეონს?) ალავერდის ეკლესიის სამხრის თავი მარცხნის მხრით და დაუდგენია საკეთ მპყრობელად მთავარეპისკოპოსი ევთიმი (რეესტრი ალავერდის გუჯართა, № 2. თვთ გუჯარი ჩვენ ვერ ვიპოვეთ და მოკლე ნუსხიადამ გადმოწერეთ. ეს ქქნი საქტვთა: ეს ამბები უნდა იყოს 1502 წ. ვახთა მეფის აღექსანდრეს დროისა და ალავერდელის ნიკოლოზისა, როგორც ქქემო სხვა საბუთებით მოწმდება).

1523 წ. ქქს :სია: ზეადიდენ ღწ მეფე დავით, ერგო გუგუნას და გერმანოზს... კდ მოკურდა შაჰისმილი და დაჯდა შასთამაზ ძე მისი ყენად (ვახ. ქრ.)

ეს ამბავი არ იპოვეს სომხურს ნუსხაში ვასუშტის ქრონიკებისში (Hist. G. II, 385). ჩვენ ვიპოვეთ თვთ ასლი იმ გუჯარისა, რომლისაგან გამოუკრებათ ეს ცნობა და აქვე გვუცხადეთ.

1523 წ. ჩვენ ხელთა გვაქვს ბ. არქეაღმისაგან მოტანილი სიგელი, ქალაქ ზეღმახის მსხვილის ხელით მხედრულად ნაწერი. როგორც შედარებიდან შეველა დაწვრივნილება, ეს თვით ის გუჯარია, რომელიდანაც ზემო აღნიშნულს ქრონიკას (კახუშტიასის) მოჭყაეს მოკლე ცნობები ბართათაშვილთა გუჯარაზე 1523 წ. გარდა ამისა, ვინც ღრმად ჩაუგვირდება; სიგელი მრავალ-შინაშნოვანს სახუთებს იძლევა ჩვენის ძველებურის შინაურულ წეს-წყობილებას. — აქ მოხსენებულია აგრეთვე გვაჩი მხედისძეთა, რომელთა კინაობა უნდა ვერ გამოურგეკეთათ აქტილოგებს (ის. დ. ბაქრაძის და კონდაგოგის Описъ ПАМЯТНИКОВЪ ДРЕВ. ГУЗИН. გვ. 34 და სს., ხოლო ამ სახუთებში და ზემო ჩვენგან დაბეჭდილს გვ. ბაგრატი III-ის გუჯარში მოხსენებულია. — თავი სიგელის ოდნავ დაზიანებულია.

[ქ. ზეადიდენ ღნ მეფეთა. . მეფობა. . პატრონისა და|ცივისი, რომლისა ბრძანებით: . [და]ახსენით ჩუენ | [ბარ]ათ[აშვილთა] სახლისა: . და: . მამულისა გაყოფად თუთ პატრონი მეფეთა მეფე დავით და პატრონი ლუარსაბ, ამილახორი თაყა, ციციშვილი მერაბ, ბართათანი იარალ და ორბელი, თურმანისძე როსტევენ, ტფილელი ანტონი, სოლოღაშვილი შალვა, წითელაშვილი გიორგი, ქეთარაძე შალვა და შატბერაშვილი ბურნაშ—გუგუნასა, ქუმისისა და გერმანოზისა, თაყასა, გოსტასაძისა, ფალავანხოსროსა საქმისა გასაჩენელად.

გაუჩინეთ და მივეცით გუგუნასა აზნაურის შვილებისაგან საუღროსოდ სააკაძე როსტევენ და გიორგი მათითა მამულითა, ასრე რომე დედასა მათსა ელღენეს ნასოფლარი მძოვრეთი აღეშენა იმას გარეთ; და მიხუდა არეშიშვილი ამზა მისითა მისითა (bis) მამულითა: .) სიგინაშვილისა ასრე გაუჩინეთ: მისი სწორი აზნაურიშვილი მამულითა არ ჰყვანდა, რომე შეგუედარა, და აწ ერთმან [სა]გინაშვილმან გუგუნასა და ქუმისის მსახუროს და ორთა საგინაშვილთა გერმანოზს და მისთა ძმათა მსახუროს; და თუ საგინაშვილნი გაიყარენ, მესამედითა მამულითა გუგუნასა და ქუმისი (sic) ღ ორით წილითა მამულითა გერმანოზს და მისთა ძმათა: .) *

აწ მიხუდა მიხუდა (bis) გერმანოზს და მისთა ძმათა აზნაურიშვილები: .) ერთ წილად შუხიბიშვილი, სუნდულიშვილი და სულთა-მამაშვილი: .) ერთ წილად: ბაბან და ზაალ: .) აბრამისძე და მახუილასძე ბაბანს და ზაალს დავადევით: .) ერთ წილად ორნი ბერძნიშვილნი: .) ერთ წილად ამზას გარეთ სრულად არეშიშვილნი: .) ერთ წილად არდაზინდიშვილნი (sic): .) ერთ წილად ზურაბ ღ სანდიერი: .) ერთ წილად საღმირევეანის მამული საღმირევეანიანად მამულა (sic) მისითა მამულითა: .) ერთწილად ბუქდულაშვილი კუირიკაშვილიანიანად: .) მამულა პატივაშვილი ბაზლითა და კობალითა: .) მიხუდა ენაგეტს ერთწილად დათონაშვილი: .) კიდევც დათონაშვილი: .) ერთწილად ასათაშვილი: .) ერთწილად ჯანიაშვილი: .) ერთწილად კიდევც ენაგეტს ფარილუსაშვილი, დაგუიდებია ზედა ველიჯანა: .) ერთწილად თომიაშვილი, დაგუიდებია პავლიაშვილი: .) ერთწილად ყარაგოზაშვილი: .) დაგუიდებია ქოშტამა. კი

დევე ენაგეთს ყურშიაშვილი, დაგუიდებია თაგუისკუდაშვილი:.) კიდევ ენაგეთს მახტუმაშვილი, ერთ წილად მემშუილდიშვილი:.) კიდევ ენაგეთს არუწა, დაგუიდებია ზედა მქედელი:.) კიდევ ენაგეთს ავატამაშვილი, დაგუიდებია მურა ბანშა და საღუნაშვილი და ისელაური მამული:.) ახალშენს ერთწილად ყელიაშვილი, დაგუიდებია ზედა თაქორშა და ველიჯანა და ხეჩუმა:.) ერთად ჩინანაკაშვილი (შუაში წაშლაღა მარცხაღა „ნა“), დაგუიდებია ზედა მანუკაშვილი:.) მულრიაშვილი სოღომა:.) ერტის ერთწილად მახარებელი ამირინდო, ივანე და ფოცუია (ფოცჯა):.) კიდევ ერტის: „ოქჩანა“ იმედა, ნასყიდა და მახნია:.) ტბის (ტბას) ერთწილად აბრამაშვილი, ბეგიაშვილი:.) დაგუიდებია ბედიანაშვილი, მამისთულაშვილი მირიჯანა:.) ერთად ტბის(ს) დილენჯაშვილი რევანდა მისითა მამულითა:.) დაგუიდებია ივანური და ვაშაყმაშვილი და ზურაბა:.) ერთწილად თაფანს წატურაშვილი, დაგუიდებია ზედა ძამურა აბირმურაშვილი:.) კიდევ ფახარდინა ამილბარა და ნადირა:.) კიდევ თაფანს ერთწილად ქუაბულაშვილი, დაგუიდებია ზედა მიხითარაშვილი:.) კიდევ აღამაშვილი, ხოშნადარაშვილი:.) აკოფაშვილი:.) გოზალაშვილი-შვილი:.) ტალია:.) ლისთა ერთწილად:.) მირზაშვილი:.) ამიკიდაშვილი:.) ევანეზაი:.) ერთწილად ნავროზაშვილი:.) დაგუიდებია ზედა ორნი ხუცესნი:.) სიამონა:.) თევდორწმიდათა ერთწილად მიტინაშვილი, დაგუიდებია ზედა გრიგოლა და ბეგიჯანა:.) მანანა:.) ველიჯანა:.) ერთწილად ავეტიზაშვილი:.) დაგუიდებია ზედა ველინჯანა (sic):.) და ბუნიათა:.) უსეფა:.) ილიშა:.) აჯაბნუშა:.) სააკა:.) მიხულა მთას მამული და სოფლები გერმანოზს და მისთა ძმათა თაყასა, გოსტასაბს და ფალავანხოსროს:.) ერთწილად ერწო:.) ერთავად (sic) დვალთა. კიდევ მთას ერთწილად თაკუი (თაგჯ):.) დაგუიდებია ზედა ხოზეთი:.) ერთწილად აზიკუნი, ცხურისი:.) იმედა, კახი, გიორგაშვილი:.) ცხნარი:.) დაგუიდებია ზედა ლიპნი (ღაპნი):.) გუარეთი, ამლევი:.) ზურებსა და ხუადაბუნებსა და მიწაზედა ირჩოდეს:.) მისი ასრე გავაჩინეთ: გაზომონ ვენაკები:.) და მიწები:.) და ათისაგან ერთი საუფროსოდ გუგუნასა და სხუა შეაწილონ და ერთი წილი გუგუნასა და ქუმსის. და ორი წილი გერმანოზს და მისთა ძმათა:.) აგრევე სახლის ტურქელი, თასები, ქიქები, ჩინურები, ქუაბები, თევშები, ბარქაშები, ორხავები, სახლისა ტურქელი, რაცა მამისა მათისა ეული (sic) იყოს ათისაგან საუფროსო გუგუნასა და სხუა რაცა მამისეული იყოს ყულა (sic) ძმურად გაიყონ:—და ერთი თასი დედაბრისა ელენესი იყო და იმას არავინ რას ემართლების:.) *)

ბეთენის (sic) სახლისაგან ერთი წილი გუგუნასა და ქუმსის და ორი წილი გერმანოზს და მისთა ძმათა:.) ერთწილად მიხულა გერმანოზს და მისთა

*)სადაც ჩვენ სამს (აშუკათად ორს) წერტილს და ფრწხილს კისხამთ იქ დეანში ეგრეა, სხვაგან უოკედ სატყეას შემდეგ მართო სამ-სამა წერტილად (აშუკათად ორ-ორი) და უფრწხილად.

ძმათა:.) სპანდისძე:.) გუდასძე; ზედა დაგუილებია ყურდიდაშვილი:.) ქუბაშვილი:.) თანღრიყულაშვილი:.) ჯანიბეგაური:.) კიდევ ერთწილად პეტრია:.) დაგუილებია გამგებელი:.) ამბალაშვილი:.) როდინასძე:.) ხიზანაი:.) ჯანაზიზაური მამული:.) ნიკოლოზაური:.) სასახლისა ასრე გაუჩინეთ; ორნივე ერთსა სასახლეშიგა ვერა დაეტეოდეს:.) და მისი ასრე გაუჩინეთ: ტბური სასახლე გუგუნასა და ქუმსის და ენავეთისა სასახლე გერმანოს (sic) და მისთა ძმათა:.) ასრე რომე თუ სასახლისა საუფროსო ყოფილიყოს [საპატიონი კაცი სხუანიცა გაყოფილან] *) მოკითხული ქნან და ნუ დაუჭირვენ, და თუ არა ყოფილიყოს, გუგუნა ნუ სთხოვს:.) ჩუენ სასახლეები ვერა დავიარეთ და ვერა გვესრნჯეთ:.) მოასხნენ მათისა სასახლისა მცნობელნი კაცი და შეადარონ ერთმანერთსა და გაყონ და მისგან ერთი წილი გუგუნასა და ქუმსის:.) და ორი წილი: გერმანოზს და მისთა ძმათა და რომელიცა მეტი იყოს, თუ გლევითა და ანუ ვენაკითა და მიწითა, რათაცა იქნებოდეს ერთმანერთსა შეუთავონ:.) აგრეთვე სადაცა ტბის(ს) მისსა კერძა: მამულშიგა გერმანოზ და მისნი ძმანი დასახლდენ:.) გუგუნა და ქუმსი ნუ გამოენახვიან:.) და აგრეთვე სადაცა ენავეთს მისსა კერძა მამულშიგა გუგუნა და ქუმსი დასახლდენ:.) გერმანოზ და მისნი ძმანი ნუ გამოენახვიან:.)

მამისა მათისა აბჯარზედა ირჩოდეს და გერმანოზ ასრე ისარჩლა: მამამან ჩემმან მისსა სიკოცხლესა შიგა მე მომცაო. ამისი ასრე გვაჩინეთ: თუ გერმანოზ მოწამე იშოვოს და შეაფიცოს, ასრე რომე მამასა მათსა აბჯარი და აბჯრისა იარალი გერმანოზისთუის და ანუ უმცროსისა ძმისათუის მიეცეს, თუ შეჰაფიცოს (sic):.) სხუანი ძმანი ნულარა სთხოვენ, და თუ ვერ შეაფიცოს, მამისა მათისა ეული (sic) არის და ისიცა ძმურად გაიყონ:.)

ქუმსი ამბალაშვილსა ირჩოდა. თუ ამბალაშვილმან დაიფიცოს, რომე ქავთარს (ქავთარ რომ მამა ყოფილას აქ მოხსენებულთა ზარათასშვილთა ამაზე იხ. ქვემო გუჯარ. 1523 და 1525) ეზატებინოს, კაცი ქუმსის (sic) და თუ ვერ დაიფიცოს, ქუმსი ჩამოგხსნას:.)

ყორღანაშვილნი ციხიას ირჩოდეს. აწ ყორღანაშვილმან დაიფიცოს, რომე ციხია მათსა პაპასა და მამასა ჰქონებოდეს და არცა ქავთარს წაერთმევიროს. თუ დაიფიცნეს — ციხია ყორღანაშვილსა:.)

და ეშუის წყაროსა ირჩოდეს:.) კაცები თაყასა და რაცა იმაშიგა სახასო მამული დარჩეს, სწორად ძმურად გაიყონ:.) და რაცა მათსა ყმებსა ნასყიდები მამულები ჰქონდეს, იმას ერთმანერთსა ნუ მოუშლიან:.)

აწ ამას უკანის რაცა მათსა მამულშიგა დამალული:.) ნასოფლარი (აქ სტრიქონს ზემო ჯგარი აზნის:.) გლევები და მიწები გამოჩნდეს, ისრევე სწორად ძმურად გაიყონ:.)

*) რადგან ელენე, დედა მათი ცოცხალი იყო: იხ. ქვემო 1523 წ. ქვეშე.

**) ფრწხილებუბი ჩასხმულუბი სტრიქონს ზემო. იმავე სკლით აწერია.

მათსა მოსხმულსა კაცებზედა ირჩოდეს:.) და აწ რომელმანცა (დაფუჩ ცოს:) რომე მისი მოყვანილი იყოს:) კაცები მათ და მამული სწორადვე გაიყონ:.)

ჯგოფვილსა თურქისტანიშვილი სამკუიღროდ ირჩოდა, ასრე რომე პაპისა ჩუენისა და მამისა ჩუენისა ეამშიგა ჩუენი ყმა იყო და მე არცა მამა ჩემო მხსოვს და არცა პაპა ჩემი და ყაბალას რომე ყოფილან, მაშინ მამა ჩემსა ჰხლებია:.) გი მეფისა (მეფე გიორგი † 1469 წ.) ეამშიგა. აწ მისი ასრე გაეაჩინეთ: წამოდგეს თურქისტანიშვილი ორითა მისითა მემკუიღრითა ყმითა და დაიფიცნეს, ასრე რომე მეციცმესა ელენესთუს (დადა გერმანოზისი) მიეცეს:) და ელენეს თურქისტანიშვილისათუს მიეცეს და თურქისტანიშვილსა სახელეზოდგეს, — მაშინ თურქისტანიშვილისა არის ჯგოფვილი. თუ ვერა დაიფიცოს:) ჯგოფვილისა მოყვანასა ორნივე ირჩოდეს:.) და ძმურად გაიყონ:.) და ნაძრკუი თუ არ შეეპციონ, ისიცა სწორად:.) გაიყონ:.)

დაიწერა გაჩენილი ესე ქკონოსა :სია: ევლითა კათოლიკე მცხეთისთ სკყდრისა ქადაგისა მარკოზისითა (მადალაშვილი).

იოვანას საქმე ასრე იქნა: დაიფიცოს ერთმან ენაგელმან კაცმა, რომ აწფ ამოღებულ იყოს და დათუნაშვილზედა დადებულიყოს:) გერმანოზს და მისთა ძმათა მიხუდეს და თუ ვერ დაიფიცონ, გაიყონ:.)

ბოლოს სვეულად: „ქ. ტფლ ქ“ (ტფილალი) „ლზ“ (ლუარსხ, მეფის მე), სხვა არა-რა. — ქეჟო დაბეჭდილ სიგელში მოხსენებულაჲ ეს ამაჲი და ეს პირნი: ელენე, როგორც საგულისმებულაჲ, სარგის მეცნისძის ქალი უნდა იყოს და ჯგოფვილი მისი ნამზითჲ ყმა. — ამ გუჯარში, როგორც ეველა XIV—XVI საუკ. საბუთებში, ასო „ჯ“ — მაგიერ იწერება „უი“, სანაც ასო „ი“ კუდზე მოხმულაჲ ჯეს ასოს „უ“-სა.

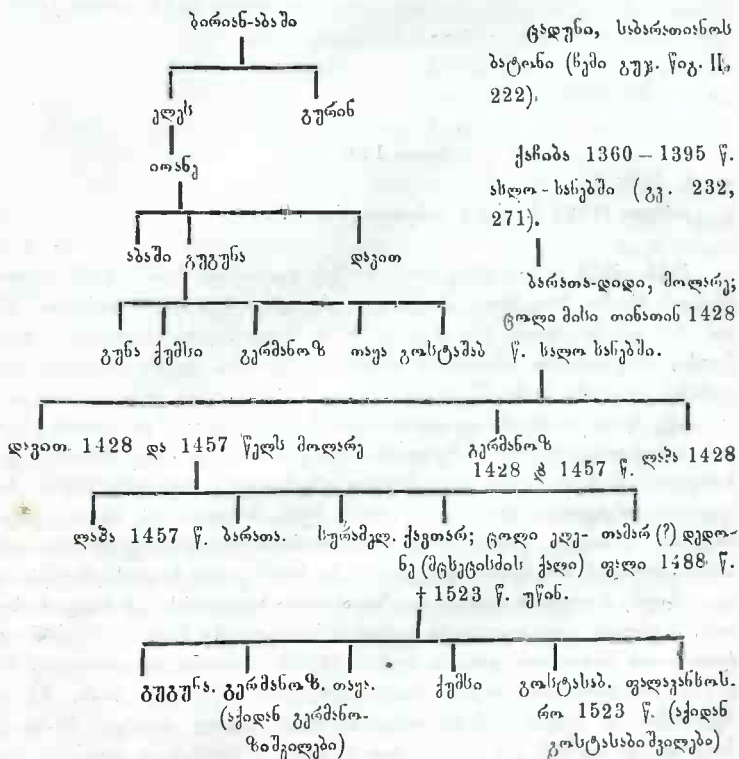
1523 წ. ტფილისის სიონის გუჯარი № 39:

„ქ... ჩუენ სულკურთხეულისა ბართაშვილისა ჭეთარისა ცოლყოფილ მან მონაზონმან ელენე-ყოფილმან-ელისაბედ და ჩუენთა საყუარელთა ძეთა: გუგუნამა, გერმანოზ, თაყამან, ქუმსი, გოსტასაბ და ფალავანოზსრო... (ეს სიგელი მოგვცით) თქუენ ყდ წსა სიონის ღთისმშობელსა და... ტფილელს ანტონის მას ეამსა, ოდეს თქუენი მკვლრი მამული სოფელი ხეკორძი... ჩუენ დავიპირეთ... ძუელთაგან თქუენი შეწირული იყო და ჩუენცა ახლად კიდევ დაგიმტკიცეთ სოფელი ხეკორძი... (ადაჰს გაადაიკადაქნა) ოდეს ჩუენ განვიყარენით, მაშინ პატრონი მეფეთა-მეფე დავით და მისნი თავადნი და დარბაისიერი ამილახორი თაყა და ციციშვილი მერაბ და სხუანი... ამა საქმისა შიგა დამხლომნი არიან... დაიწერა... ქკს :სია: ევლითა კათოლიკე მცხეთისთ საყდრისა ქადაგისა მარკოზისითა“ და შედგე სვეულად ამტკიცებენ: „ელენე“ „ქ. ჩნ კზი (პასილა?) ვამტკიცებთ“. სჩანს, რომ ხეკორძი შეუწირათ ანტონ ტფილალისთჲს გასამეფლოდ.

ბარათაშვილებზე უკვე საკმაო საბუთები დაიბეჭდა ზემო და ამასვემო შესაძლებლად კრანხთ აღკადგინოთ გარკონობითი შტო უმკველსთა ბარათაშვილთა, ბარათთა ქაზიბაძისაგან წარმომდგართა; ხოლო მეორას მისის ძმის აბაშის შტო კერ აღდგება სრულად, მაგრამ ჩვენ საკვლად დავსახავთ. ჩვენს შტოს ვინც შეუდარებს ბ. თაყაშვილისაგან გამოცეპულს ბეთანიის გუჯრის ბარათათათა შტოსა, ის უსათუოდ დარწმუნდება, რომ უკანასკნელი თითქმის სრულად მოკლებულია სიმართლეს. თვით საბუთები, რომელნიც დათქმებულია ჩვენი შტო, იშოვება ჩვენს „ქრონიკონებში“ იმავე წლებს ქვეშე, რომელნიც მოგვისსამს თითოეულ პირთან.

ბეთანიის გუჯრის შტო:

ჩვენგან შედგენილი შტო:

მეორე-შტოს ჩამომავლობა არა სწახს, მაგრამ თუ მივიღებთ, რომ აბაშ იყო ძმა ბარათა-დიდისა, მაშინ დაახლოვებითად ეს შტო ესრე დაჯგუფდებოდა:

მაშ XIV საუკ. დამლეკს.

მაშ აბაშის შვილი.

გუგუნა შესტუმრე † 1419 წ. უწინ.

სულხან

მერაბ (ჭ.ცხ. II, 262—4) |

||
შაჟუბათ იარალი 1523

||
ლოპი 1493

გ. აბაშა 1506 წ.

||

დაკით 1506

იოთხე: 1550 წ.

ორბელი (1523 წ. აქედან ორბელიის-შვილინი?).

1523—1524 ამ დროებს ეგუთნის წარწერა გელათურის სოხასტრის ღვთის მშობლის სატისა, მარჯვნივ: „მოლარეთ უხუცესსა მეცეცისძესა სარგის შს ლნ ან“ და მარცხნივ: „მეცეცხედრსა მისსა მეფეთ-მეფისა ბაგრატისა დის-წულსა, ამილახორისა ამირინდოს ასულსა, პატრონსა ელენე-ყოფილსა ეკატერინეს ცოდვანი მათნი შს ლნ“.

იქვე მეორე სოხასტრისავე ღვთისმშობლის სატზე გამოსახულნი არიან ქანდაკით დაწოქილ-მკედრებულნი მამაკაცი და მეორე-მხრით დედაკაცი, ასო-მთავრულ წარწერით: „ქ. მ ყოველთა დაბადებულთა უხეშთაესო... ბუნებისა ჩინსა ზეცად აღმუყანებელო... ქალწულო მარიამ! ჩუწნ მოსავთა და მადიდებელთა სახელისა შენისათა... ფრიად ცოდვილსა მოლარეთ უხუცესსა მეცეცის ძესა სარგისს... რომლის ბრძანებითა მოიკვდა წა ესე ხატი და მემცხედრესა (მისსა), მეფეთა მეფისა ბაგრატისა დისწულსა, ამილახორისა ზედგინიძისა ამირინდოს ასულსა, პატრონსა ელენე-ყოფილსა ეკატერინესა, ცოდვანი მათნი შს ლნ და ძეთა მათთა ქიხოსროს, ჯანგამს, მურაბს (მურაბს), ფიარანს და გარსევანს შნ ლნ... (იხ. ბაქრაძე-განდიაკოვის: *Опись пам. древ. груз.*, გვ. 34-5; 32 და შეცდომებით გ. წერეთლის *Полн. собр. надписей Гелатск. мон.* გვ. 35-6). გ. წერეთელს და ბაქრაძეს კერ განუმარტავთ ეს წარწერა; უკანასკნელი აცხადებს, რომ ამ წარწერებში დასახელებულნი პირნი და თვთ მხეცისძეთა გვარნი უცნობნი არიანო (გვ. 32; 34). მაგრამ ამათში სარგის მხეცისძე ცნობილია (ჭ.ცხ. II, 271, *Annales* p. 474); იგი მოკვდა 1529 წ., ივლისის 11-ს (*ibidem*). ხოლო დანარჩე-

ნნი პირნი ცნობილნი არიან ჩვენს ქრონიკებში (მსვენისძენი მოსვენებულ არიან 1519 და 1513 წ. ქვეშე): ბაგრატ მეფის ძალი გაიხე ეყანდა ცოლად ამირანდო ამილახვარს, თაყან შამას (ეს პირნი ის. ზემო გვ. „სამების მატანეში“) და მოსვენებულაი 1508 წ. ქვეშე; ის. აგრეთვე ხემა „ისტორიული საბუთები შიომღვიმისა“ 1508 წ. ქვეშე და ჭვალის ვკარის წარწერა. სინანს, რომ ელენე უოფილა ამ ბაგრატ მეფის დის გაიხეი ძალი; ფირან და ცოლი მისი, აბაშიძის ძალი ანა ის. იქვე № 50. რომ ამირანდო იყო მამს თაყანი, ეს ადვილ გამოსანობია, თუ შედარებთ ჩვენს საბუთებს (ზემო 1523 წ. ქვეშე და გვ. 333; 213; 206).

აქვე საჭიროდ ვრაცთ ხაუროთთ გელათურის კედლების ღვთის მშობლის ხატისა“ წარწერა. უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ ხატის ჭყაროვნობითს სელოჯიანბას (?) გ. წერეთელი აღტაცებაში მოჭყუას და „რათაელის სახელის დარსად ჭხადის“ (ის. მასი Полное собр. надп. Гелатского храма, გვ. 31). სულ წინააღმდეგის აზრისა ამაზე მსატრობითის სელოჯიანობის წარჩინებული მეცნიერი კონდაკოვი („Ошпись памят. древ. Груз. г. 28-30). კედლების ღვთისმშობლის ხატის-წინ დახოქილ — მეკედრებული მეფე წარწერილიანი: „ქ. ყლ წო ღთსმშობლო, შენ მეოხ მექმენ პატრონსა მეფეთა მეფეთა ბაგრატს, ყოველთა კაცთაგან ფლ უცოღიღესსა, აქა და მის საუკუნესა წყე ძისა შენისა (ის. გ. წერეთლის Полное собр. надп. გვ. 32). წარწერის პალეოგრაფიულის ნიშნებით დ. ზ. ბაქრაძე და კონდაკოვი ამ მსატრობას მიაწერეს XVI საუკუნე. და მეკედრებულს მეფეს ჭხადიან ბაგრატ III-დ (ibid. გვ. 30) და მართლაც, ბაგრატ III-მ „მოკრედ აღაშენა“, ე. ი. განასხლა 1510 წელს თათართაგან დამწკარი ეკლესია, დასაცუნინა, საკათედროდ გადაქცია, აღავსო საეკლესიო ჭურჭლებითა და გაამდიდრა ადვილ-მაძულების შეწირულებითა. ამისეამო მის სრული უეღება ქქონდა თაყისი თაყიჯა გამოქსატა გელათის კედლებზე და ხატთა წინ მეკედრებულად. ესენ რომ არ იყოს, ბაგრატ მეფე თვით სწერს, რომ მას ერთი ღვთის მშობლის ხატი მოუჭედვისებია და დაუბრძანებია გელათში (ის. ზემო გვ. 341). რომელი იქნება ეს ხატი? რასაკვირველია არა სხსულისა და არც გელათის „საკურთხეულისა“ (ესრედ იწოდებოდა გელათის ხატი), რადგან ესენი იმავე სიკელში დასახლებულნი არიან ამ ბაგრატიანის მოჭედილს ხატზე უწინ. ცხადია, რომ აქ ბაგრატი დადს ხატზე კედლების ღვთის მშობლისაზე იტყვის, რომელიც მის მოუჭედვისებია, თაყისი თაყიჯა ზედვე დაუხატვისებია წარწერთურთ და გელათში სახინო აღავას დაუბრძანებია. მაუხეჯავად ამ საბუთობისა გ. წერეთელი ამ ხატს მიაწერს ბაგრატ დიდს.

დაის შესანიშნავია, რომ თვით ბ. გ. წერეთელი ზემოხსენებულს მისს შრომში (გვ. 32) ამ ბაგრატს ჭხადის იმ ბაგრატად (ე. ი. ბაგრატ II-დ), რომელიც მეფობდა 1455—1478 წ. და არ ვიცი, მერე რამ შეატყვევანა აზრი.

1523. შიომღვიმის სიგელი ამილახვართაგან მიცემული:

„ქ... ესე... სიგელი... მოგაცხენე... მამისა შიოს... უღაბნოსა მღუმიძისა... სა... მე... ზეღვინისმემან ამილახორმან თაყამან და თანამეცხერემან ჩნშნ

ფანსკერტელის ასულმან ულუმბია და ჩემმა ძმამ აღნიამან და ძეთა ჩნთა მონაზონმან თომა, ბარზი, ავთანდილ, ფარემუზ და იოთამ... მას ემასა, ოდეს... ჩუენის შვილისა... ბეენისგან ჩნთს ღთი გარისხდა... მიიცვალა... მისთჳს... სამწირველოდ შემოგწირეთ ჩემი მკვდრი... მამული კასხს ვენაკი... (ერთი წელი ტკბილი მეზერეს და ორი მწირველს, მეზერეს ერთი წელი ტკბილი საწოდ არ ეუფოდაო, ამისგამო იმ შეენახეს სხვა მამულიც მიეცათ. სხვა შეწირულბანაც სწერია ტფილისს ბეჟანისთჳს საღაშად)... დაიწერა... ქს: სია: კელითა... გი ქარამულისათა“. — სეჟუადა: „თაჳა ამილახორი“:

1524 წ. — ქს: სიბ: დავით-მეფე მონაზონ იქმნა — და დაჯდა ძმა მისი გიორგი. — მეორეს წელს მოკრდა დავით-მეფე მონაზონი (კახ. ჭრ.). ეს ამაჳა ჩვენს ქრონიკებში აღნიშნულია 1526 წ. ქვეშე, რაიც ეთანხმება „შედეგს ქნცხისას“ II, გვ. 270 და Hist. Geor. II, p. 335.

1525 წ. ასლო დროებაში დაწერილია ტაშის დიდი გულანის სუფურად, ტექსტის სეღით წარწერებით: „ - - შენსა წისკრად, პატად და თანა ლიპარტიანის ქალი მანაჲ ამა სოფელსა დღეგრძელობით - ქე შე ამის მწერალი ცოდვილი ლახარე. — ღო შე ამის მხრეველი გაბრიელ ნინიძე. ღო შე ლიპარტიანის ქალი მანაჲ (მანაჲ)... დაესრულა... მოიკენე აღსრულებული ლიპარტიანის ქალი მანია (მანაჲ)?“. — აღიწერა ლიპარტიანის ქალის მანიას ბრძანებითა და იმას წელსა მიიცვალა... დამწერი... გურიელის მამიას კარის მწირველი... გამიკეთებია ხიზნობაში და აშლაშიდა, ყინელთა ზამთრისათა შექირვებულებით და სიცხეთა... (აქ მოხსენებული მამია გურგული უნდა იყოს პირველი მამია, რომელიც 1533 წ. მოჭკლეს ჟიჭეთში, — რადგან სწორეთ ამ მამიას დროს იყო ის საშინელი ზრეკე-დარეკე ქვეყნისა ოსმალთაგან, რომელსაც წიგნი მოახსენებს. — გარდა ამის განმასხვებულად წიგნისა მოხსენებულია მანუხარისძე ლეკან დადიანი († 1657 წ.) და მეუღლე მასი ნეტან-დარეკან († 1639 წ.), რომელთაც, როგორც მოგვითხრობს შემდეგი მხედრული წარწერა, „მოინდომეს გულანისა... ამოღება და მოტანა. ძველათ ამისავე იყო, ზემედე ცრუმან გარდაიხვეწა და გაიპარა. ეს გულანი აქაური და ჯვარი ყველა მან ქართლით წაასვენა და ხელახლა ერთმან კელმწიფემან (როსტომ?) ხატიც წამოასვენებინა... შემოგწირეს... ღო... აღღეგრძელე ლიპარტიანი ბატონი ვამეყ და ძმა მათი გიორგი... ამის წინამძღვარმან სვიმონ კილაძემან ვიშოვე ესე გულანი“. „...ვიძიე... გულანი დამალი დიდისა ლეგან დადიანისა უკნით უკმარ და გაუკეთებელი; კელეკაჲ მე ცაიშელ მიტროპოლიტმან მაქსიმე ციხის თაგმან... სრულნი და უნაკლულონი... მრავალთა წიგნთაგან გააკეთებინე... დედოფლის პარაიმის ბრძანებითა... და დადიანის კაცისითა... გაკეთდა წა ესე გულანი“. — ჩვენს გეგმის სუფური ლონჯისი დიპარტიანის ქალას მანიას გადაწერია, რომელსაც მანია ისენიებს პათალიკარს გრიგოლს და დადიანს გიორგის.

1525 წ. — ქალაქსე მსჯედრულად ნაწერი შიომღვიმის გუჯარი № 41, აჭაიქ დაზიანებული.

„ქ... ესე... სიგელი... მოგაკენე... შიოს და ევაგრეს ცრემლ-დასხმულსა უდაბნოსა... მე... მეფისა დავითის [პალატის] უხუცესმან და მწიგნობართა მთავარმან სუნღულაშვილმან (სოლდაშვილმან?) ივანე... შეესწირე თქუენდა... დიღუამს ლომისშვილისაგან ნასყიდი ვენაჲი... - - - (და კენახის შუამოსაყლიდან გაუხენია თავისთვის აღაბი.): დიწერა... ქკს :სიგ:

მერე სუცური ხელმოწერა: „მეფესა ღთს: დამიმტკიცებია“. — „ეგრეთვე: „ჩნ: ქეს-მიერ - - ქართლისა ქკზი ბასილი [ჩემითა კელითა] ვამტკიცებთ).

ჭათახეკის სიგელში № 3 მოხსენებულია 1519 წლის ჭეშუ: „მე მეფისა... დავითის პალატის უხუცესი და მწიგნობართა მთავარი სოლდაშვილი შალვას ძე ივანე“; რომელიც უნდა იყოს ამ გუჯარში მოხსენებული სუნღულაშვილი ივანე“.

1525 წ. შიომღვიმის სიგელი № 10: ქ... „ჩუნ... შუფის დავითის სახლის უხუცესმან და მწიგნობართა მთავარმან სოლდაშვილმან ივანე... იგი ვენაჲი... (ლომისშვილისაგან ნასყიდი) მლუიშისთვის შემომიწირავს... (17 ანკარს კარგალებულს აღაშსი გარდაძინადეთა)... დიწერა კელითა გრი შერმაული-სათა ქკს :სიგ:“ სუგულად: „ქ. ქ. ქ. (მეფე დაკით?). მერე სუცურად: „ქ. ესე კითა მეფესა ღთს დაუმტკიცებია, ეგრეთვე ჩნ ქეს-მიერ ქკზი ბასილი კანონითა ვამტკიცებთ“ (შუადრე წინ დაბეჭდილს გუჯარს).

1526 წ. — ქკს :სიღ: აქა მეფე ღთ მიიცვალა ქალაქს (ივართ. ძიღისძირი).

— ქკს :სიღ: აქა მეფე დავით მიიცვალა (კჷმნი 2).

1526 ქკს :სიღ: მოსცეს ბაგრატს ქართლი არაღეთის წყალს გამოღმა ალი, სურამი და ახალ-დაბა.—ამა ქორონიკონსა მიიცვალა მეფე დავით.—ამავე ქორონიკონსა იქორწინა ძემან მისმან ლუარსაბ და შვირთო ცოლი, მეფის ბაგრატის ასული თამარ მარტს :კე: (Chr. Géor.).

1527 წ. —ამ წლის ჭეშუ ჩვენ უჩვენეთ აერუსალიმის სრმლით აღება ქართ-ველთა მეფეთაგან (ივერია, 1893 წ. №№ 12—15), აღწერილი ქ-ცხბის მეორე წიგნში ბკ. 21—22 და ფრანგულს მისს თარგმანში: Hist de la Géor. II, p. 24—5 და იქვე თვით ბრძისსესი შენიშნა II. ჩვენს ფელეტოსს, გაყითში დაბეჭდილს, რასაკვირველია, სამეცნიერო მნიშვნელობა არა ჰქონია, როგორც იქვე აღვიარეთ, არამედ მხოლოდ სამუბლიგისტო. ეს იქიდაზღ ცხხი იყო, რომ ჩვენი ფელეტო-

ნი დატვირთული არ იყო სამოწმებელთაგან (ციტატებით). მიუხედავად ამისა ვ. ა. ცაგარელმა ყურადღება მიაღიო ჩვენს ფელეტონზე და შენიშნა მოკვიპილება (თვსს *Свѣдѣнія Ки. III, вв. IX*), და ამ ორჭოფად გამოთქმულს შენიშვნაში უარყო ჰიროგლად თვთ ცნობა იერუსალიმის ქართველთაგან აღებისა და მეორედ ჩვენგან ნახევრები წელი 1527, და გვირისა, რომ ამისთანა „*Курьез*“-ების ასაცდენად გაგვეცნო მისი (ბ. ცაგარლის) გამოკვლევა ამ სავნის შესახებ; ეს შენიშვნა ცაგარლისა „მოამბე“ საჭიროად სცნო გადმოკებულად (№ 2) სიტყვა-დართვით.

ჩვენისა და დარაკებათა მადლობით შემწინარებულთა, ჩვენ არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ, რომ ჩვენგან აღნუსხულნი ამაჰნა გერ ჩათვლებიან *Курьез*-ებად და ისტორიულ სიწრეეებდ. ყველას ის საბუთები, რომელნიც სავსტოდ უოფენ ამ ამაჰს, ცაგარელზე დაიდ უწინ ბროსისეი გვიჩვენებს თვსს *List de la Géor. II, p. 24—5, n 2*; მაგრამ ღრმად მეცნიერება არქეოლოგობა მანინ გერ გაბედა იმისი უარსიყოფა, რასაც ჩვენებურნი მეცნიერნი ესრეთის მოურობელობით ქარ-მტუტებენ. მოგახსენებთ, რომ ამ უკანასკნელთა უმთა „მოდად“ შემოკლდა ჩვენებურ მეცნიერთაგან (სოლო უცნო-ტომთა „არა-მეითსე“ მეცნიერთათჳს ეს სომ სავაჯელ-სავტაროს!), რომ ვისაც უნდა მეცნიერებისა სისელი გაითქვას, უსათუოდ უნდა უარ-ყოფას დაადგეს. (ღვთისაგან დაწვეული მიყოველთაღმდეგ), ამისგამო არქეოლოგთაგან მეცნიერების სისელის მოსიგება შეუილებელად მიანინათ, თუ რომ არ უარ-უყეს „ქართლის ცხოვრება“. ეს „მოდა“ და „დროთა მიყოფა“ ხშირად უკმათა-მიყოფელთაც იტანებს და რა გასაკვირია, რომ ჩვენი მატანებეი მითგან მიღვე-მოღვეილია, საბედხიეროდ მხოლოდ ცარელის სიტუგით და უმეცრულად. სავუბედურად ამ ჯიშის მეცნიერთა, ყოველმა წინ გადადგომულმან საბაჟმა ჩვენის მატანებისა და სსკა საბუთების შესწავლამ ცხლად დაანსკვა ქვეყნას, თუ ვითარითა სიმართლეთა და უკმათრებების ღირსებით შემეგულია ჩვენი მატანე და რაღენ-წილ ის მადლა დგას ამ მსრით სსკა ტომთა ისტორიასთან. ფრთხილმა და ჩვენთა მატანეთა ღირსებას შეგნებულმა ბროსისემ აქ ის-ღა შენიშნა, რომ ამაკი ქართველთაგან იერუსალიმის აღებაზე სსკათა მისტორიეთაგან აღნიშნულია არ არსისა და თვთ ფავტას არა სრულიად უარსიმყოფელმან, მხოლოდ ვახუშტის მიერ დადებული ქრონოლოგიური წინა-უგომობა დაგვანსკვა. რომ ჩვენს მატანეში აღნუსხული ქართველთაგან იერუსალიმის აღება გვასაკურთხებელია და სიწრეეად აღსარებული არ არის, ეს მარტო იმით გერ დაინსკება, რომ ამაზე აღმოსავლეთის და დასავლეთის მისტორიეთა არა უწერთ-რა: რამდენი ძეგლი და ღირს-სსსოკარა ამაგეი დაჩენით მათ აღუწერელად, რომელთა ღღითი-ღღე აღმოსახენენ ახლნი არქეოლოგნი? მხოლოდ ბრძობით თუ ვინმე დაიფინებს, რომ აღმოსავლეთის ძეგლი ამაგეი ყველანი ცნობილნი და შემოკრებილნი გავქვსო: მეცნიერებამ აქმდინ ისინგი არ იცის გამოცხადებით, თუ როდის და რომელნი ჰატარაჩენი მისხდარან იერუსალიმ-ანტიოქია-ალექსანდრიაში, სოლო რაც შეეება ჩვენს ძეგლს ყოფა-ცხოვრებასა, ამაზე თითქმის არა იცის რა მსოფლიო ისტორიამ. და ამიტომ არაგის არ უნდა ეკვირებოდეს, თუ მსოფ-

ლიო ისტორიას არ აღუწესხავს ქართველ-აზნაღთაგან იერუსალიმის აღება XVI საუკუნეში.

მაგრამ, საბედნიეროდ, ზემოაღნიშნული ამბავი არც სრულიად უნობი გასწავთ აღმოსავლეთის ისტორიაში. ეს ამბავი იერუსალიმში ყველამ იცინა არა მხოლოდ გადმოცემით, არამედ საბუთებითაც. იერუსალიმის უფლის საფლავის სტამბაში 1881 წელს ბერძულს ენაზე დაიბეჭდა წიგნა: „აღწერილობა კატამონის მონასტრისა“, იოროთოს ჰატრიარქასაგან იერუსალიმში გა-მოცემული, რომელშიც მოთხრობილია ამბავი 1527 წელს ქართველთა მეფეთა დავითისა და ლეონისაგან და სელიმ სონთქრისაგან ეგვიპტის სულტნის დამარცხება და ჰალესტინის წმიდა ადგილების დაპურობა. ეს წიგნი გამოიმეზავნა მე იერუსალიმის ქრისტეს საფლავის რუსთა ეკლესიის კრებულის მწვერმად ბ. მ. ნოდარეიშვილმა.

მოხსენებულნი ჰატრიარქი იეროთოს ზემოხსენებულს თვსს იოკლე აღწერაში კატამონის მონასტრისა (იერუსალიმის ახლო), გვეცნობებს, რომ ეასტანგ გორგასაღმა აღაშენაო ჟვარისა და სხვა მწერილი მონასტრები. იმათზე მზრუნველმა, მან გადმოსასხლა ქართველნი დასაწყევლად ამ მონასტრებისა. შემდეგს საუკუნოებში ეს მონასტრები ქართველთა ეჭირათო და მათ შორის კატამონის მონასტერიცაო, რომელიც ისეთის მალად ბურჯებით იყო გარშემორტყმული, რომ კოშკების მწვერვალადამ ზღვა მოსხანდაო და ახლაც დიდი ნაშთი იპოვება ამ ბურჯებისაგანო.

კატამონი მიწერილი იყო ჟვარის მონასტერზე, მაგრამ შემდეგ ქართველთა ბერებ შორის განხუთქილება მოხდა; კატამონელი არ ემოძინებოდენ ჟვარელებსო. აღმწერი რამდენთამე ისტორიულ მოკლენათა 1177, 1483, 1519, 1527, 1544, 1573, 1620 და სსკათა წელთა, აჰქონი შეეხება იერუსალიმის ქართველთაგან დაპურობას 1527 წ. და იტყვის: „შემდეგ ამისა, 1527 წელს იბერიელთა მეფენი დავით და ლეონ შეუერთდენ სონთქარს სელიმს და დამხვეს ეგვიპტის სულთანნი. მამის ბიზანტიის სონთქარმა დიდნი უფლებანი მიანიჭნა იბერიელთა და მიუბოძა მათ მრავალნი დირსქესისინაჲნი ადგილნი (იერუსალიმს) და სება დართო, რათა განაახლონ ასუ ახლად ააშენონ მონასტრები. შემდეგ ამისა იბერიელ მეფეთა მრავალი მონასტრები განაახლეს და აღაშენეს და სსკათა შორის ეს კატამონის მონასტერიცა, რომელშიც სცხოვრობდენ იბერიელნი ბერნი. ესენი განაგებდენ აგრეთვე დონისის და სსკათა მწერილთა მონასტრთა. მრავალნი ქართველნი ბერნი მოდიოდნენ ჟვარის მონასტრშიცა და მონასტრულ წესით ცხოვრებას შეუდგებოდენ“...

ამ ცნობის გარდა, ქართველ მეფეთაგან იერუსალიმის აღებას მოაკითხრობს ცნობილი რუსის მეზავრი და არქეოლოგი მურავიოვი, რომელსაც ცნობები შემოუკრებია იერუსალიმის მონასტრში ნაპოვნ წერილთაგან. გრაფინა უვაროვისა რწმუნას აძლევს ამ ცნობებს და ამოწმებს, რომ ბაგრატ III, იბერთა მეფე, მოწვეულ იყო ქრისტეს საფლავის გამოსასხნელად შტერთაგან (ის. „Материалы по археологии Кавказа“, გვ. 136).

ამ ბ. ცაგარლის-მეორე ყუბეს-ულად ავტებულს ამბავს ახსენიებენ აგრეთვე

თითქმის უკვლავ მიწრალნი, რომელთაც იერუსალიმი და წმიდა ადგილები აუწერიათ: მურავიკი, პ. იოსელიანი, თეიმურაზ ბატონიშვილი, მეზავრი ტიმოთე თფილაძე და სხვანი. — მიწროლ საბუთებთან, ჩვენის აზრით, ამ გაბრძოლებას იგულისხმებს შემოდაბეჭდილი დაზიანებული ნაწიკიტი (გვ. 49) იმერთა მეფის ბატონი III-ის გუჟრისა, სადაც მეფე აღიარებს, რომ მას „მრავალნი სსწაუნნი უხილავს ხმელთა და წყალთა ზედა“ ძლევა-მიხილობათა. რა საქმე უნდა ქქონოდა იმერთა მეფის ზღვაში, თუ არ ის, რომ მან აღბათ თუა ჩვარი წასსხა ზღვით კოსტანტინოპოლში და იქილამ ზელესტინაში? იხილეთ აგრეთვე ზოლშელ ნიკოლა რადზიკელასი მეზავრობა წ. ადგილებში 1582 წ., სადაც იგი სწერს, რომ ქართველთ მთელი გოლგოთის მთა დაიპურეს მამინ, როდესაც იერუსალიმი იყო სამფლობელო ეგვიპტის სულთანთა (იხ. 1582 წ. ქვეშე).

ჯერჯის სენაქსონის წარწერაც მოკეითხრობს, რომ ქართველთა უშოკნიანთ მეფეთა და ხონთქრთაგან ქრისტეს საჯლავის კელესიაში წირვის უფლება წმიდა ადგომის დღეს, გოლგოთაზე სხლება, მარჯვენა კარი (კელესია) ადგომის ტაძრისა და მუნ საჯლომი, საუკუნოდ მთებარე განდელი დაუიღინათ ქრისტეს საფლავთან და სხ. (იხ. *Опись Пам. древностей Грузии.*, კონდაკოკუ-ბაქრძისა, გვ. 158). იგი ჩაუგდებდა ადენს საუკუნეს ქართველობას ხელში, თუ რომ მათგან იერუსალიმის სრმლით აღება მართალი არ იყოს?

უფრო ცხადად ქართველთაგან იერუსალიმის დაჭერას, ბ. ცაგარლისაგან უარყოფილს, მოკეითხრობს იერუსალიმის ჯვარის დაზიანებული წარწერა, რომლისაგან ორიოდ სიტყვა-და აღმოუკითხავს ბ. პროფესორს მის. ნოდარეიშვილის დახმარებით, როგორც უკანასკნელმა მიაშრო. აა ეს წარწერა: ქ. მირიან - - - - - კოსტანტინე - - - - - მეფემ ეს ჯვარი - - - - - მოვიდეს - - - - - და დაიჭირა იერუსალიმი და აღაშენა ესე ჯვარი - - - - - .

ამ აღმოკითხულს ხელახლა აღმოკითხვა სჭირია, მაგრამ რაც ბ. ცაგარლისაგან აღმოკითხულია, იქილამც სჩანს, რომ ტიქსტი წარწერისა დახლოებით ამას უნდა იტყუდეს: მირიან მეფეს წამან კოსტანტინე დიდმა, იმპერატორმა, უბოდა ეს ჯვარი (ქ. ა. ადგილი იერუსალიმის ანლო, როგორც გოლგოთადა). შემდეგ მოვიდეს (მოვიდნენ) სპარსნი და დაიპურეს იერუსალიმი. მაშინ მეფე ქართველთა მხედრობით წარმოემართა „და დაიჭირა იერუსალიმი და აღაშენა ესე ჯვარი მონასტერი“ და სხ.

ამ წარწერის უკანასკნელი ფრასა მანც ცხადად აშობს, რომ იერუსალიმი დაუჭერათ იმათ, გინც აღაშენა ჯვარის მონასტერი. რადგან ცნობილია, რომ ჯვარის მონასტერი აღშენდა ქართველთაგან, ამისგანა უმკბელად იერუსალიმის დაჭერაც ამ წარწერით ქართველთა მიეწერება.

თუ ქრისტეს საფლავის კელესიაც და გოლგოთაც თათართაგან აღოსრებულა კახთა მეფეს ლეონს (1513—1574 წ.) განუახლებია და მეორედ აღუშენებია, როგორც ამოწმებს თუთ ცაგარლისგან გადმოწერილი ქართული მისი წარწერა. იმერეთიდან მომავიდან ფოტოგრაფიით იერუსალიმის ქრისტეს საფლავის კედლიდან

გადმოღებული სურათი მეფეთა ალექსანდრესა და ლეონისა და ბატონიშვილის დაჯიოთისა, უკანასკნელი პროვინულ ტანისამოსით. ესენა და სსკანი მრავლის მწკრილ საბუთნი აჭკმმართველებს, რომ მე-XVI საუკუნეში ქართველთა იერუსალიმში იმგრა ფეხა მოჰუდიღებათ და გაბატონებულან, რაიფა ადვილ გამოსინობი შეიქნება მსოლოდ იმ შემთსიკეკაში, თუ სასეში ვიქონიეთ იერუსალიმის ქართველ-ოსმალთაგან ხმლით აღება და უფლებანი, რომელნიც მისიგამო მიენაჭა ქართველთა ოსმალთაგან. უამისოდ როგორ შექმლო ბენა ჩოლაუშვილს (რომელიც იერუსალიმში იყო 1512 წლადამ) ისე გაკადნიერებული იყო, რომ სომხებს და ლათინებს ეკლესიებს ართმეკს, ნიკითებს კარში უერის და ქართველობას აეენებს, ახალ ეკლესიებს აშენებს ანუ ახლებს, როგორც ამაზე თეთონგე მოგვითხრობს ჟვარის მონასტრის ხელნაწერთა არშეიგე: „ესე თარგმანი სახარებისა კათოთუორი მე ანტონი ფრიად ცოდვილომან დაიხსენს სპარსთაგან... ჯვარის მამად (საქართველოდამ) მოვლინებულსა ჩოლაუშვილსა სახლ-ხუცესსა ბენას შს ღწ. მე და სომეხი დაიხსარლენით იაკობ-წმიდის საყდარსა ზედა, დიდი ჰირი და სარჯული გარდამხდა და ედ ნებითა ღთისათა ფრანგთა გოლოგოთა დაეგდებინე და მათი ყველა რაც იყო—კანდელი და სხეა—გარეთ გამოუყარე“ (ეს წარწერა ახ. ნ. ჩუბინოვის ჟვარის მონასტრის წიგნისა აღწერაში, და არ ამოკება, როგორც სხეაგა მრავალი, ცაგარლისში: СВѢДѢНІЯ, III, 48 - 9.).

ვახუშტიც, რომელსაც ეს ამბავი კრდლად აჭეს აღწერილი, ვერ შეთსხავდა ანუ კერ გამოიგონებდა მის, რადგან, როგორც ესლა მინც უკლამ უნდა იცოდეს, მის არც ერთა ცნობა თავისათ არ გამოუგონია, არამედ მის სელში ქტონია ნამდილა ისტორიული წყარობა (რომელთაგან რამდენიმე უკვე აღმოქინილია), რომელნიც მას მსოლოდ რამდენადმე შეუიუშაებთ.

რაც შეეხება იმ განსხეაგებას, რომ ბერძენთ მწერალნი აი ლაშქრობის მოთავედ მეფე-დაჯიოთს ასახელებს, სოლო ქართული მატანე—გიორგის, ეს ადვილად შესთანხმებელია იმ ტარობების მიხედვით, რომ სოთქმის ელში გაეგზავნა, ალბათ, მეფე დაჯიოთს, რომელსაც, ეტეობა, ლაშქარი გამოუგზავნა თავისის მისი გიორგის მხედართ-მოთავრობის ქეეშ, და მასხადამე გიორგი იყო მსოლოდ აღმარებული, სოლო დაჯიოთ—მხრმანებული და ნების-მეოფელი ამ ლაშქრობის. დაჯიოთს შექმლო ეს ნება-დართვა გაენა 1525 წელს, სოლო სალაშქროდ მომხადებას და აღმარლებას მოუნდა წელიწადი ანუ წელიწად-ნახეკარი 1527 წლადამ, როდესაც დაჯიოთ-მეფე უბეე ბეკადარი იყო (+ 1526 წ.), ზემო აღნიშნულის ბერძელის გამოკლეევის დახლობილმა და თვთ გარემობათა მიმდინარეობის მიხედვით ჩეეე დაუდევით იერუსალიმის ალებს 1527 (და არა 1524 წ. ვახუშტისა). ამ წელსაც უარ-ჭეოფეს ბ. ცაგარელი და თვთ სპარსთაგან იერუსალიმის დახეეობას და აშობს, რომ 1516 - 7 წ. ოსმალთათა იერუსალიმადამ გამოასესო მეგვიმტელნი და არა სპარსნიო. უკანასკნელთ გამოსხმა წა ქალაქადამ ბროსესეგანცა სახეენებია 24 აგვისტოს 1516 წ. (Hist. Gé. II, p. 25)

მთელი ჭურ - არაღიანობა ბ. ცაგარლისა უარსყოფელია ქართველთაგან

ეერუსალიმის დაპყრობისა იმაში მდგომარეობს, რომ სპარსთა ეერუსალიმი არ სჭერათ, ხოლო 1516—7 წლიდამ ოსმალთ განუწყვეტლივ ეპყრათ. მაგრამ, წინააღმდეგ ბ. ცაგარლის საბუთიანობისა, სპარსთა რომ ეერუსალიმი დაუტყრათ დაკათის მეფობაში (+ 1526), ე. ი. იმავე დროს, რომელსაც კვიჩქენებენ ქართულნი და ბერძნულნი წყარონი, ამის ცხად-ქოფენ თუთ ცაგარლისგანვე ქართულ ხელნაწერთაგან ამოწერილნი წარწერანი, რომელზედაც, სამწუხაროდ, მის ჟურთავან უფრადლება არ მოუძებნია. სვინაქსრის წარწერა № 142: „წა ესე წიგნი ჯვარისა (ჟვარის ქართველთ მონასტერი ეერუსალიმს) პატრონისა დავით-მეფისა სალოცავად მე მისმან მოძღვარმან ილარიონ ვიცილდ სპარსთაგან მას ეამსა, ოდეს ჯვარი სპარსთა დაიჭირეს“. სისარებას თარგმანის მე-XIV—XVI საუკ. ხელნაწერზე წარწერა № 135: „ესე წიგნი ჯვარისა მეფეთ-მეფისა დავითის ცოდვისა შესანდობელად მე მისმან მოძღვარმან (ასო აჟ) ცაგარლისსა) ოპიზარმან ბერმან ილარიონ დავისხენი სპარსთაგან მას ეამსა, ოდეს ჯვარის მონასტერი სპარსთა დაეჭირა“. სიჟ. ჩუბინაშვილისგან გადმოღებული წარწერა № 6: „ესე თარგმანი კახეთური მე ანტონი ფდ ცოდვილმან დავისხენ სპარსთაგან საფასითა ჩემითა და მუნვე შეესწორე... მე და სომეხი დავისარჩილენით იაკობ-წმიდის საყდარსა ზედა... და კვალად ნემითა ღრთისათა ფრანგთა გოლგოთა დავადებინე და მათი ყველა... გარეთ გამოუყარე“ (СВѢД. III, გვ. 48).

ამაზე ცხადი საბუთი რა განდათ იმის შესახებ, რომ სპარსთა დაკათის მეფობაში, (თანხმად-ტ-ცხბისა და სხვათა მეთრონათა) ეერუსალიმი დაუტყრათ, ჟვარის მონასტერი გაუძარცვთ და ქართველ ბერებს მათგან მოტარებული წიგნები შეამდეგ ისევ დაუხსნიათ. აქ არ შეიძლება ვიკულისხმით არც ხორაზმელთაგან ეერუსალიმის დაპყრობა 1243 წ., არც მონგოლთაგან 1259—1260 წელს, როგორც ცაგარელი გვამცნებს, ამისთვის რომ თუთ ცაგარლისვე მოწმობათ ეს წარწერა (№ 135) ახოკება XV—XVI საუკუნის ხელნაწერზე და გარდა ამისა თუთ ეს წარწერანი მოახსენებენ ანტონს და ბუენა ჩოლაუაშვილს, რომელნიც მე-XVI საუკ. ცხოვრობდენ. ერთი მაგალითიც არ ახოკება ამისა, რომ ქართველნი მონგოლ-ოსმალთა სპარსულად უწოდებდენ.

ამანარად ძირიად დაირღვა საბუთიანობა ბ. შროფესისორ ცაგარლისა. მაგრამ უკვლავ თვალთ საჩინო და მტკიცე საბუთად ბ. ცაგარლის მიერ „აჟურიანობულის“ ქართველთაგან ეერუსალიმის აღებისა ჩვენ მიგვიჩნია ის მსოფლიო მეთრონათაგან აღიარებული და დამტკიცებული ისტორიული ფაქტი, რომ ოსმალთა მძლავრობის დროს მე-XVI საუკუნეში ქართველთ ასეთი უფლება ჰქონდათ მოხოკებული ეერუსალიმი, რომ მათ შეეძლოთ წმინდა ქალაქში შესვლა საომარ იარაღებით აღჭურვილთა, დროსა გაშლილად და ამასთან უბაკოდ, რომლის მსგავსი უფლება არც ერთს ეკრობა-ახიას ერს არ ჰქონია მოხვეჭილი. ვინც ღრმად საუკვირდება ამ ისტორიულ ფაქტს, მან უსათუოდ უნდა მიიღოს ჩვენის მატანის ცნობა, თუნდაც რომ სხვა საბუთი არ ახოკებოდეს მთელ დედაიწაზედ.

მართლაც, რად მანიატებდენ ოსმალნი, ეს ჩვენნი სისხლის მსმელნი მტერნი,

ქართველობას ესრეთ უცხოა და დიდებულს უფლებას, თუ რომ ქართველობას რამე დადი ღვაწლი არ მიუძღოდათ ოსმალთა წინაშე შესასხე იერუსალიმისა? რამდენიც ვისუნდა ისრაიოს, მანიც ეს კითხვა ერთსა და იმავე ზანსუსზე მოიყვანს (ლოგიკას სომ ვერაინ გაქტეკა): უსათუოდ და ჭეშმარიტად ქართველთ რადიც ღირს-სასსოკარი ღვაწლი მიიუძღვით ოსმალთა წინაშე შესასხე იერუსალიმისა. ხსლ-გამოიკნეთ და გამოხანეთ, რომელი იქნებოდა ეს ღვაწლი, თუ არ ის, რაცა აღწერილია ქ-ნბაში: მე XVI საუკუნის დამწეებს უნდა სობოლოდ გადაწევეტილ იყო ის დადი კითხვა, თუ რომელს ერს, ეიზილბაშებს (სზარსებს) ანუ სუნნიტებს (ოსმალბებს) უნდა მოეხეკა შირველობა მცირე-აზიამი: სასწორი თითქმის სზარს-თაქენ გადიწა, როდესაც მათ აიღეს იერუსალიმი; და ამით რომ მოელი ვეკატობით განთქმული მაშინდელი ქართველობაც მიშეკლებოდენ, მაშინ სომ სზარსეთი განაზ-ვაშდებოდა დედიმისზე. ამ გაჭირებულ დროს სოსთქრმა კლში გამოუტხანა ქართველ მეფეთა (დავითს, ლეონს და ბაგრატ III-ეს და ათბატ ევარევარეს) და შე-მოუთქალა: თქვენი სჯულისა ქალაქი იერუსალიამი სზარსთა დაიჭირეს. მოდით, მო-შეშეკლენით, და თუ წმად-ქალაქი მთვან ამაღებინებთ, ის ქალაქი თქვენი იყოსო. ეს დესინობა იყო დავით-მეფის და სელემ სოსთქრის დროს, მაგრამ სანამ ქართველნი მორიგებოდენ და წასასკელად ყველა-მხრით გამოეწეობოდენ, სიხანს, კარგა ხანი გასულა და თუ ალება იერუსალიმისა ქართველ-ოსმალთაგან მომხდარა 1527 წ., გიორგის მეფობაში (დავით VIII † 1526 წ.), როდესაც სზარსეთის ტახტუდაც ცელილება მოხდა.

სამადლობელად ამ დაუიწყარის შეწევისათვის ოსმალთა, თუცა მოელი იერუსალიმი ქართველთს არ მიუციათ, მაგრამ ზემო აღნიშნულნი ღირს-სასსოკარნი და სასიქადულო - უფლებანი თერმანბში აღწერილნი მიანიჭეს მათ, მრავალი აქამდე დავარგული მიანსტრები ქართველთ დაიბრუნეს, კათოლიკე-სომეხ-ბერძენნი განასხეს და იერუსალიმში თეხი მავრა მოიკიდეს. სომ კისხეთ, კითარის კანდიერებით ბეკსა ჩოლფაშელი აცლევინეს; კათოლიკეთა და არმანთა გოლგოთას, ამ სხუკვარ და სხანტრულ დიდებას ყოველ საქრისტიანო-ქვეყნისას. უამ-გარემობოდ შეუძლებელია ახსნას ის ყველასთვის თვალ-დასანახი, ყველ-მოგზაურთაგან დამოწმებული და თვთ ბ. ცავარლის მიერ აღიარებული ისტორიული ფაქტი, რომ მე-XVI საუკუნეში უმწკრავლეს წერტილამდე აღიწია ქართველთა ძღვარება იერუსალიმში, ეს-იგი სწორედ იმ დროს, როდესაც შინაური პოლიტიკური გარემობა საქართველოს ძაფისე კვიდა და ჩვენი ქვეყნს დღე-და-ღღე მოელოდა აღსარულს ან ოსმალთაგან და ანუ სზარსთაგან. ამ შინაურულ გაჭირების და არე-დარევის დროს, ამ მტრების უბეში მეოფობის ყამს რაღა ეცხლებოდათ ქართველთა იერუსალიმისა, და თუნდაც რომ მოენდომებინათ იქ დამკვიდრება, მერე ვინ აბოგინებდა მათ მოსასხელ და მოქმეშე-მტრის ქვეყანაში მაქმადასიეთში? ყოველივე ეს მხელ გამოხანხი კითხვები და ფაქტები ადგილ გასატება და გამოსატება შეიქნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც „ქართლის ცხოვრებაში“ აღწერილს ამბავს აღვიარებთ სიმართლედ და ჩა-ვიხედავთ თვთ იმ სოსთქრთაგან სისხლით მოპოვებულს თერმანბში, რომელთა

არსებობა ყველასაცან ზღბიშნულა და რომელშიც აღწერილი უოფილა ქსრეთი უფლებანი ქართულთა; — და ან რა კიდით, რომ ქცხოვრების თქმულება ქართულთა- გან იერუსალიმის და ზემოთაზე თუთ ამ ფირმანებისაგან არ იუოს ამოღებულა? — ეგონებთ ის სჯობს, რომ ჩვენთა „მეცნიერთა“ ამ ჩვენს უოკულთა ღირსებათა და ქონება-დაღებათაგან ღაქვეითების და ღაძაბუნების დროს „გუროოზებს“ თავი ასე- ბონ და ამ ფირმანების და სხვა მასალები კრებას და რეპეკას შეუდგენ: „შეკურო- ოზენი“ ჩვენ აურაცხელი გუვას უცხო ტომთა მეცნიერთა შორის, რომელთა სწყუ- რისთ ჩვენი უოკულ მხრავ „გაგუროოზებს“, და ბ. ცაგარელის ღასტი ხომ ის ერთი მუგუზაღა არის, რომელიც ჯოჯოხეთს აკლდა, გინა ის წიხლი, რომელიც უთავაზა მიმკვდარებულს, დაბერებულ-დაძაბუნებულს ღომის ერთმა თქვენმა მოწო- ნებულმა სიარინოზმან.

ბ. ცაგარელის ურ-უოფობის, სამწუსაროდ, მეტად ღრმად ფესვი გაუდ- გამი მისს შრომაში და იქამდი აღწეულა, რომ თუთ კასტანგ გორგასღას- მიერ მატანეთაგან მოთხრობილი ჯვარის მონასტრისა ქართულთაგან აღშენ- ბაცა უგუგუგღია, აგრეთვე ამბავი გოლგოთისა, კოსტანტინე-დაღისგან მირიან- ნისაღმა ბოძებულისა, თურქ-საზრისთაგან იერუსალიმის დაჭერისა და ქართულ-ერის- თავთაგან (შაღვას და ზიბასიან) დასინა XIV სსუგ. და სს. სს., თუმცა ეს ცნო- ბები გარკვეულია და დასმკღილი, და თუთ ბ. ცაგარელის მიერ აღმოწერილ წარწე- რებაღამაც საგულისხმებულა: მაღალითად, მირიანისაღმა კოსტანტინე-დაღისგან გოლგოთის ბოძება და მონასტრის აღშენება, აგრეთვე „კასტანგ გორგასღას მიერ ჯვარის მონასტრის აღშენება ზღბიშნულა ამ მონასტრის წარწერებში, თუმცა არა- სრულად აღმოკითხულში ბ. ცაგარელის-მიერ, მაგრამ მიტროპოლიტის იონა გუდ- ვანიშვილის მეზავრობის წიგნში, მარტვილის ხელნაწერში, უფრო ცხადად და სრულად აღმოჩნობილებში. უოკულივე ეს, რა თქმა უნდა, ღიდად მოწონებოდათ იმ მეცნიერთა გუნდას, რომელთა ჭეშმარიტება მდგომარეობს სხვისს დაჩაგრავაში და უოკულ ღირსებათაგან განშიშლებავაში. ჩვენებურთ მეცნიერთა ღიდა ღიდა სი- ფრთხილე და განმჭერეტელობა ჭმართებთ ქსრეთთა გუნდათ შორის, მაგრამ არც იმოდენია, რომ, მაღალითად, მეგრულის ქართულ-ენობა უარჯყონ და მეგრელთა ახალ-მოარგმენლ-სჯული-მღებელად მოკლიონ...

უგანასწეულ საჭიროდ ვარცხ ქსრე შენიშნო: ბ. ა. ცაგარელის რომ ზაღესტი- ნის ქართული ხელნაწები გულდაღებით გასინჯა და აღწერა, ჩვენ მისავლი ახალი საბუთები გუგუგუგღია ზემო-ღბიშნულ ისტორიულ კითხვის შესასებ. სამწუსაროდ ბ. ცაგარელს მხოლოდ ოღნავ თავლი მოგუგავს ხელნაწერთათვის. თავი-ბოლო გა- უსინჯავს და შიგვი არ ჩაუხადნია. ამისს დასამტკიცებელს საბუთებს მრავალს იპოვის მეითხველი, თუ ინებებს ცაგარელის ხელნაწერთა აღწერის შეღარებას ნიგ. ჩობინოვის აღწერილობასთან, საღაც ერთსა-ღა-ამავ წიგნში იპოვება არა ერთი და ორი ფრიად საყურადღებო წარწერა, ბ. ცაგარელისაგან შეუნიშნავი და აღწესი- ხავი (СВѢДѢНІЯ Ш, 44—54). რომ ქსრეთი ჩვეულება სჭირს ბ. ცაგარელს, ეს ღიდა სანია შენიშნა ტანსკენებულმა არქეოლოგმა დ. ბაჭნაძემ, რომელიც აღმოაჩნა.

ნა მრავალი უმწვერვალესი. უურადლებს ღიწი წარწერები შესახებ ჭარბიკლთა მე-X საუკუნის მწერლებისა და მწერლობისა იმავე ხელნაწერებში, რომელშიც ბ. ცაგარელს ორიოდ-სტრიქონიანი წარწერადა უზოვნა და ჩვეულებრივად თავმდაბლობით განსვენებულმა თუხა აზრს მოლოდ ესრე გამოხატა: «შუადარე ჩემი ამონაწერები ბ. ს. ცაგარელისს, *Свѣдѣніи*» და სხ. (იხ «საქართველოს ისტორია» დ. ბაქრაძისა, გვ. 245—9); განსვენებული გააკვირვა იმ გარემოებაზე, რომ მრავალი ხელნაწერი ბ. ცაგარელს სრულიად შეუნიშნავი დარჩენია (იხ. იქვე გვ. 245—6; 253). *) თუთ ბ. ცაგარელის ამონაწერებიდანაც სწახს, რომ წიგნში საუურადლებო მოთხრობა ყოფილა შეტანილი, მაგრამ, სამწუხაროდ, მინც შეუნიშნავი დარჩენია ბ. ცაგარელს. ავილოთ მაგალითად № 77-ის მარხვის წარწერა: ეს წარწერა მოგვიხსრობს, რომ ხელნაწ-

*) ესრეთი თავმდაბური შენიშვნაც კერ იტვირთა ბ. ცაგარელმა და დ. ბაქრაძის სიცოცხლეში ხმის არ-ამომდებულმა, მისის სიკვდილის შემდეგ კაცმა მას ზსახუბით, რომ გამოაცხადა (დაუსაბუთებლად) მისი შრომა თითქმის უკარგისად, რადგან მასში იბოკება *пропуски, недосмотры и невѣрности* და სხ. (*Свѣд.* III, გვ. V). მე ერთი შრომაც არ ვიცი ყოვლისფრით სრული, ღ არც შეიძლება იყოს ყოვლად უნაკლებო; უნაკლებლოა მხოლოდ დემრით, ხოლო ქუენიერი, — მეცნიერსინციკა, — სასუნეი ვართ ნაკლებლკანებითა, რუსთველისებრ: «კარგი რამ მჭირდასი გვიკვირდასი: ავი რა საკვირეულა?... მაგრამ ესრე არ იკმარა და ბ. ცაგარელმა და დ. ბაქრაძეს ზირდაზირ სიცრუეე დასწამა და მოწმად განსვენებული დ. ფურცელამე დაგვიყენა (მეკდართა მოწმობა ვის მოუგონა?): თამარ-მევის სურათი ბუთანიის ტაძარში შესაულიდამ მარჯვით-კი-არ ჭხატათა, როგორც ბაქრაძე იტყვისო, არამედ მარცხითო. ეს მე ზირდა-ზირ მოკახსეულ დ. ბაქრაძეს, როდესაც მასთან «არქეოლოგი» დ. ფურცელამე იყოო; განსვენებულს ბაქრაძეს ცოტა არ იყოს შერცხვაო, მაგრამ მიზეზი მისთა შეცდომითა კერ ამისხნაო (*Свѣдѣніи* III, გვ. V). — დ. ბაქრაძეს ზით ბრალდება განზრახვითი სიცრუეე, ე. ი. მომაკვდინებელი ცოდეკა მეცნიერებაში: ვინც განზრახ იცრუებს (და არა უურადლებობისა ანუ სსვა-მიზეზთა-გამო შესრდება), იმან კლამი უსათუოდ უნდა დაჯდოს, რადგან ერთჟერ სიცრუეეში შენიშნულიან ბუკრის-ბუკრი მართლიც რომ სწეროს, არ დაუჯერებენ. ამისგანო ესრეთი მომაკვდინებელი ბრალმდებლობა დ. ბაქრაძისა ბ. ცაგარელს უნდა მისსაკე სიცოცხლეში გამოემდგანებია და მოწმად უსათუოდ ცოცხლეში დანეშისა. ეს მას ჩამოურთმეოდა ვაჟანგობაში და დიდს სიმატიონსეში, რადგან მეცნიერების სიეგარულმა უნდა სძლიოს მეგობრებს და ყოველ გუარს შენ ჩემობრებს ანგარაშებს. ახლა-კი დაგვიანებულა... ჩემის მსრით მე კულად ვრაცხ ადვიარო, რომ განსვენებულ დ. ბაქრაძეს არავითარი განზრახვითი სიცრუეე კერ ეთვისებოდა; ხოლო ბუთანიის მსატკობის შემდეგ მას, ეტეობა, თუა-ლმა ანუ მესსიერებამ უმტყუნა, ვინა სსვის ნაწერებზე უნებლიეთმა დახდობამ აწერა ვინა. ჩემის მსრით თამარის სურათის ბუთანიაში მარჯვნივ-მარცხენოდა დახდობამ აწერა ვინა. ჩემის მსრით თამარის სურათის ბუთანიაში მარჯვნივ-მარცხენოდა დახდობამ აწერა ვინა, სსმხრითი და დასულითა: დ. ბაქრაძე თუ სამხრითიდად შევიდა თამარის სურათი მარ-

რი დაწერილად „ლიდსა სიგლახაკესა შინა, შემდგომად ტყუპობით გამოსლვისა ხუარაზმელთაგან. ესე ყოველთა შემდგომითი-შემდგომად მოგეთხროს მათნი დე-
 ლთა ქრისტიანეთა კირნი და განსაცდელნი და ოხრებანი მონასტერთა და ეკ-
 ლესიათანი, რომელ არა სიდა დარჩომილა ერთი წიგნისა ფურცელი იერუსა-
 ლიმს „... ცხადია, იმის დამწერი გვიითებს, რომ ამ წიგნში ეს ამბავი და-
 ჯაგებით არის მოთხრობილი, და რომ პროფესორს არ დაზარებულა წიგნის რი-
 განად განსრუება, ჩვენს ისტორიას ერთი მარგალიტიც შეემატებოდა. აგრეთვე სხვა
 წარწერანი ფრად საჭირო-ცნობებს იძლევიან ქართულ მწერლებზე (№ 138), ძველს
 ლექსიონზე (ibid), კოალიკოზებზე (სინას მთისა № 54, გ. 77—9), ქართველ-
 თა მგზავრებზე იერუსალიმში (ibid), უცნობ ქართველთა მონასტრებზე (ibid №
 56) და ძველ მე-X საუკ. გავროვნობაზე (№№ 72; 79), მე-IX—X საუკ. უკველესის
 ქართულ მხედრულ ასოებზე (№ 11) და სხ., მაგრამ პროფესორს ესრეთი საყუ-
 რადღებო ამბები მხოლოდ ორად რუსულ სიტყვებით აღწინაშესვს და თვით წარ-
 წერანი ანუ არ მოუყვანია, ანუ ნაკუწიდა შემოუტანია და მრავალი სრულიად უარ-
 უყვია. ეს რომ თვითღისის ანუ პეტრებურგის წიგნთ-საცავთა აღწერილობაში ენებუ-
 ბინა, ბევრი არა დაგაკვლდებოდა რა, მაგრამ ზალესტინაში და სინის მთაზე რომე-
 ლი ბედნიერი შემთხვევა გვლავ მიგვადებს ქართველს მერნაერს და თუ ეს ოდესმე
 ბედმა მოგვიტანა, მანამდე მანინ ბევრი წყალი ჩაივლის და ესლანდელ ქართულ ხელ-
 ნაწერთან მათნი მას დასკვება მხოლოდ ნატამალი. სკობდა, რომ სახელმწიფოთ
 ხარჯით გაგზავნილს ქართველ პროფესორს განეჭვრიტა ესრეთი ადგილ-გასაჭერე-
 ტი გარემოება და თუ მინდ-და-მინდ „ნაზ-ბუნებოვნობა“ არ დაბოძრვილებდა, ღვა-
 წლი დაეღვა ჩვენი მწერლობაზე.—ამით ჩვენ არ გვინდა სრულიად განუჭვრეთ ბ.
 პროფესორის შრომა. ეს შრომა ისრეთს საყურადღებო საგანს ეხება, რომ ამ ნა-
 შთთა თვით უვიცი აღწერილობაც, ორიად სიტყვითაც რომ იყოს აღნუსხული, მა-
 ინც მკირფას განმაღ დაიღება ქართულ მწერლობას საღაროში.

ის-კი მანინ არ შემიძღა არ უსაყვადურო პროფესორის, რომ მას თითქმის
 უკვლა თვისი მისალა განუმარტავად დაუბეჭდია (როგორ უნდა გამოიყენოს მომავლმა
 ისტორიკოსმა განუმარტავი საბუთები?) და სდაც თითო-ორიღა განმარტება გა-
 უმეტნია, იქ უმეტესს შემთხვევაში სრდება (ამის მაგალითობის აჭრელება აქ შეტად
 მიგვანინა). ხოლო უკვლავ მამიღ ცოდვა პროფესორისა, ჩემის აზრით, ის არის,

ჟვენა მხარეს აღმოუჩნდებოდა, როგორც თვთვე ტიპიკის, ხოლო თუ ბ. ცაგარე-
 ლი დასავლის კარებით შებრმანდა, თამარის სურათის ის უსათუოდ მარცხენა მხრით
 დაინახვდა, ხოლო ტრანშვილად თუ შეხედავდა—მარჯვნივ დაესახვდა. აგრეთვე
 დ. ბაქრაძე სწერს: „Совершенно такой (როგორც ბუთანიისა) портретъ я
 видѣлъ въ...Варзиг“, მე გვინია, განსვენებული იგულისხმებს ორისაკე სურათის
 სრულს მსგავსებას, როგორც სახისას, და არა იმას, ვითომ ორსაკე სურათებში
 ერთნაირი მდებარეობა-მიმართულება ქჭონრდეს თამარის ხელ-თითთა, გინა თვალ-
 წამწამთა.

რომ მას ახალი ორთოგრაფიული ნიშნები შემოეღო და გვარწმუნებს, ვითომ იმ ძველ ხელნაწერებში ეგრე იყოს. სხვა რაღა მოგახსენოთ და ის-კი ტექნიკითა, რომ ბრჭყუიანი „ჟ“ „ჟღ“ „ჟა“, რომელთაც ესრე სწორად ჰქმარობს პროფესორი, არც ერთს ძველ ხელნაწერებში, მე-XVIII საუკუნემდე დაწერილებში, არ იპოვება და არც პროფესორის-მეურ განხილულს ხელნაწერებში იქნებოდა. ძველკვირი რომ პროფესორისგან დასმულს ორთოგრაფიულს ნიშნებს დაენდოს და დაეკეროს, ვითომ VIII—XVII საუკუნის ხელნაწერებში ესრეთი ნიშნები იხმარებოდა, როგორც ბ. ცაგარელი გვარწმუნებს, მაშინ იგი სრულიად ატვირედა დავითებს და ჰქმარებოდა ისაგან გადაგვიარგავდა.

გურც ამას გაუშვებთ შეუნიშნავად, რომ პროფესორი ძალზე ამასინჯებს ტექსტის წარწერებისას: ამისი მტკიცე საბუთები ხელში გვატარავს: ეს გასლავსთ ის ოთხთაოდ წარწერანი, რომელნიც მას შეუტანა თფილისის წერა-კითხვის წიგნთ-საცავის ხელნაწერთაგან და ათონის მანუსკრიპტიდან, რომელიც ჩვენ ხელთა გვაქვს და შედარება შეგვიძლია (Срѣдѣннѣ II, გვ. XXIX—XXXI). ამაში ეგვლა დარწმუნება, ვინც შედარებას არ დაზარებს პროფესორის ამოწმებისას დედანთან, სოლო ჩვენ ორიოდ ნიმუშს მაინც დავსდებთ: 1) მესსურს დავითნში თამარის დაბადება აღნუსხულია 1561 წელს, სოლო პროფესორი გვარწმუნებს, ვითომ იქ ეწეროს 1552 წელი; 2) იქვე სწერს ქაიხოსროს წაბრძანებას ბათამს უკნთან (!) ქვს : სნა: (1613 წ.), სოლო ნამდვილში-კი სწერა მათამაჟ უკნთან წაბრძანება (და არა ბათამთან) ქვს: : სნს: ე . 1570 წ. (და არა 1613 წ.); აგრეთვე ქვნი : სნა: (№ 7) გადაქრულია ბ. ცაგარლისაგან : სიბა: (50 წლით გარჩევა!) ესრეთმხვე დაუდკრობამ ბ. პროფესორს „ბაგურიანი“ აქცევანს ორბულიანად, შერგილ დადიანი — ბურგილად, აფხაზეთის კზი — ღუზის კზად, კაზმათა — კაზმალად, აბიგურა — პუკარად, ავად ჩსრეკა (ე . 0. ცუდად წერა) — „ლაკარად ჩსრეკად“ (!?); შაბია — ბაბიანად; ალასტკელი — ალასსხელიად; ერისთავთ-ერისთავი — ერეკლეად; შაბურისშვილი — შაბისშვილად და სს. და სს. იმავე დაუდკრობის მიზნით პროფესორი წის გიორგი-ათოსელის სიკვდილს გვიჩვენებს სს 1066 წ., ზოგან 1067 და იშვითად 1068 წ. რომელს - ერთს უნდა დაუყურეთ? — არც-ერთს, რადგან არც-ერთი არ არის მართალი.

სოლო რაც შეეხება ამგვარს შედლომებს, როგორნიც არიან, მაგ., „ფეოდალის“ (ცაგარლის განმარტვით верховенство, სოლო ნამდვილად-კი при жизни), „გიორგი შეეჩებული“ (ცაგარლის აზრით Георгій оставленный, სოლო ნამდვილად-კი затворник), ფილოთეონ ისტორია (პროფესორისა აზრით Исторія Феофилопа, სოლო ნამდვილად კი Исторія богомудрых ანუ ესრედ წოდებული წიგნი: „Воголюбцы“) საყდარი (Каедрa престола; სოლო ცაგარლის აზრით обителѣ) და სხვა ამგვარნი, შესანდობარნი არიან, როგორც ნაყოფნი უმცირებისა და არა დაუდკრობისანი, მით უმეტეს, რომ ამ ჩვენს დროში მეცნიერნიც და უმცირნიც ერთნაირად ეკოჭლობთ ქართულ ენის მეცნიერებაში. თუმცა ესეც-კი უნდა აღვიაროთ, რომ მარტო უმცირებით არ უნდა აიხსნას ის გვარძობა, ვითომ მამათ-ცხო-

რებაში № 77, მერმინდელის სელით იქონს მიწერილი სასული მალე-მწერლისა ათას
ნასესია: რადგან ცნობილია, რომ ათანასე იყო არა გადამწერი ქართულის სელანწყ-
რისა, როგორც პროფესორის ჰგონებია, არამედ თვით ავტორი, ბერძულად აღმწერი
წის კატორინეს ცხოვრებისა. ცხადია, რომ ეს წარწერა დედანში იქნებოდა ტიქს-
ტის სელით და არა სისკა სელით, როგორც გვარწმუნებს პროფესორი. ვინც დ.
ბაქრაძეს მარჯვენ-მარცხენებას და განზრახვულს ხიბრულს უგაიენებს, მის უმეტესი
ცნობა ჰმართებს თავისის თავისა.

იმედი მაქვს, რომ არც პროფესორი და არც მკითხველი ჩვენს შენიშვნას
სსკა საწარულს არ დაუღებენ, გარდა ჭეშმარიტების სიყვარულისა, რათა ჩვენნი
მკვლევარნი უმეტესს სიფრთხილეს მიეცნენ. უოკელა ამგვარი შენიშვნა ჩემის დღე-
კეთილობის დამარღვეველი შეიქნა, რადგან ჩვენში ვერ გიდეკ თავმოყვარება უმე-
ტეს მძღავარობს, ვიდრე ჭეშმარიტების და მამულის სიყვარულა.

1526 წ. ასლო სანებისა. ტუაყე ღამაზას მხედრულთ ნაწერი სიბაელი მცხე-
თისა № 7 (ნუსხა :სა:), მიცემული შემონახონებულის დაკით-მეფისგან საეკლადის
წინ († 1526 წ.). ეს სიბაელი ფრანგულად დაბეჭდილია ბროსესის *Introduct p. cxvii*.
აქ მოხსენებულა „თუთხმეტი კაბიწი ათიანთა ლიტრითა“: ალბათ ათი ლიტრა
უდრიდა ერთს მოხსიულს კოდს, ხოლო კაბიწი უნდა უდრიდეს ქქესს კოდს (იხ.
ზემო, გვ.) საბა-სულსანის ლექსიგონით კაბიწი სამი კოდია.

ქ... ესე... წიგნი და სიგელი მოგაკენეთ თქუენ (მცხეთას) და თქუენსა
საქეთ-მყრობელსა.. ქისა კხსა ბასილის მე... შენ მიერ შემოსილმან პორ-
ფირითა და გვრგვნითა და აწ შენ-ძლითვე ღირს ქმნულმან სახესა მონაზო-
ნებისასა დთ ბაგრატიონიანმან, ნებითა ღთისათა მეფემან ქართველთამან და-
აწ მონაზონმან დამიანე... ცოკულეთ... ესე მოსაკსენებელი... თანა ჯერჩინე-
ბითა და ნება-დართითა-ძმათა ჩემთა ლუარსაბ, აღარაზან (sic) და რამაზისი-
თა (sic).. შემოგწირე... (მცხეთას) და ჩემ-მიერ აღშენებულსა სამარხოდ ძუალ-
თა ჩემთა ჩრდილოთ კერძო ევქტერსა წთა მთავარანგელოზთასა... განვაჩინე
და შემოგწირე სააღაპოდ კელითა ჩნითა აღშენებული მთას იქით სოფელი
მოხისი სამხლურითა...

გამოსავალი სოფლისა თხუთხმეტი კაბიწი პური ათიანთა ლიტრითა, ხუ-
თი კაბიწი ქერი, კუამლზედან თვთო ლიტრა ზეთი, სდ სოფელმან ერთთ
ძროხა, სამი ცხური, საყუელიარო ძღუენი, სადღგომო, საწელიწდისთაო (sic)
საშობო ძღუენი, როგორც სხუას მთის სოფელსა ეღვას, თივის თიბვა, კავთის-
ეგვს ზურის მუშაობა, თუითო გზა მცხეთას ტკილის მიტანა. კავთისეგვს და-
ღმან მეეკულრე ბატონმან სამსახურზედან გაგზავნოს, თვთო კაცი გუერც ია-
ხლებოდეს. შემოგწირავს გორს ჯამბეგაშვილი, ასრე რომე წელიწადშიდ გო-
რულით ლიტრითა ოთხასითა მუტყლითა (sic) ოც-და-ოთხსა ლიტრასა ზეთსა
და ცხრასა ლიტრასა ცვლსა მცხეთას ჩუენსა სამარხსა ეკუდარსა მიიტანდეს.
კიდევე გორს მოლარე და ნამსახური ჩუენი მკვდრი ვეგუხუაშვილი ხეჩატურა

ასე რომე მივეცით დიდმელაური მამული და ვენაი და დავდევით გორულთ ლიტრით ხუთი ლიტრა ზეთი; ამას მცხეთას მიიტანდეს ჩნსა სამარხსა ეკუდა-რსა. ილღეთს ოფლითა ჩუენითა აშენებული ზუარი მისითა სამზღურითა და ერთი კუამლი სასახლითა და სამარხით.—ბოლოს სელისმოწერა: „**ՄԻԻ**“ (დავით).

1526 წ. ახლო-სახებს სიკელი მცხეთისა, ნუსხა № :სმზ:

„ქ. ესე წიგნი.. მოგაკენეთ ჩნ პატრონმან თარგამოს, პატრონმან ალექსანდრე და ჩნმან მძისწულმა პატრონმა გგი თქნ... (მცხეთას) და კუსა ბასილის.. ამა პირსა ზა: რაიკა პატრონის მამის ჩნისა საბრძანებელშიგან მცხეთისა საყდრისა მამულნი იყენეს, იგი ყოველნი შეხუთნეს და თქნ მისთვის გაგვწყვიტით. აწე რაც პატრონისა მამისა ჩნისა ეამსშიგან საყდრისა მამული დახუთულა, ისი ყუელა უკლებად მოგაკსენოთ. მიფემან პატრონმა დავით შეგუიწყნეს (შეგუიწყნეს) მაშინ, და თუ არ შეგუიწყნეს, მაშინ ესე ასე გაერთაოთ“... ეს შიგნი უცნობნი არიან ისტორიის: ჩვენის ზრით ესენი უნდა იყვნენ კოსტანტინე-III-ის ძმის ალექსანდრეს ძენი, სოლო მძისწული მათა—მიფის კოსტანტინე III-ის შვილი გიორგი ბერად შემდგარა (ის, 1540 წ. ქვეშე).

1526 წ. ახლო-სახსს.—მეფე დავით და ძმანი მასნი გიორგი და ბგრატ ალექსანდრეს ბასილის სიკელს ასე და ამა პირსა ზედ, რომე... ჩუენთა მამა-პაპათაგან.. (მცხეთას შეწირული მამული) სნდ მიგანებეთ.. არა ეთხოვებოდეს რა (საელმო, საყინბო, საბაზიერო, სასაოროსდარო და სს.)... ერთის ნადირობის მეტი და სალაშქროს მეტი და არცა მალი ეთხუების... ციხეს დგომას არ დავიკლებთ“...

1526 წ. ქკს :სილ: მოსცეს ბგრატს არადეთის წყალი, გამოლმა ალი, სურამი და ახალ-დაბა.—ამა ქკსა მიიკვალა მეფე დავით („წიგნი ქორონიკონნი“).

1527 — 1532. აბ. წლებმა არის დაწერილი მცხეთის სიკელი № 272 კასთ მეფის ლეონისა მთავარეპისკოპოსის მლაქაქასადში, რომელიც საბუთებში კათალიკოზად სმანს 1532 — 1549 წლებში, სოლო 1532 წლამდე ის უნდა ყოფილიყო მთავარ ეპისკოპოსი; უკანასკნელის ხარისხით იგი ის. 1511 წ. ქვეშე.

„ქ. სასოო ჩუენო მარკოზ და ყარსლან! ჩუერ მაგიერად პატრონსა ქართლისა შკუსა (მთავარეპისკოპოსისა) მალაქიას ასრეთ მოაკენეთ: მცხეთისა საყდრისა და კუსისა საქმესა ეგენი დახუდეს და რაც ჩუენისა შვილისა კვლთ იყო და ანუ ვისმე ქონდა, ყუელა უკლებად მივაბარეთ და ჩუენი შვილი სამუქობათა გავიჯერეთ და გარეჯისა უდაბნონი საყდარს მოვაკენეთ, ასე რომე

კზმან მართლად მოიკლოს და უდაბნოთა ძუელითგან გაჩენილი არა მოაკლდეს და არცა გარეჯით მცხეთას მივიდოდეს: მასზედა აღაზნი არიან გაჩენილნი, იგი ტრაპეზსა არ დააყლდეს, და გარეჯის ხატნი და ნაწილნი იქვე მათსავე საბრძანისსავე ზედა მისვენონ. სხუა ჩუენი კელი არა შევა ლაშქრობისა და ნაღირობისა (და) მალისა (მეტეი?); და თუ გავიაროთ, ძღუენითა დაგუზუდებოდენ. აგრევე სხუანი საღაპონი (sic) მამულნი მოგვიხსენებია და ტრაპეზსა მისი ნუ მოაკლდების. ამაზედა მომკლებად (მომკრებად?) საღმრთონი კაცნი უჩინეთ და ჩუენი საუკუნო საქმე ნუ მოგუაკლდების. —ამას გარეთ რანიცა მცხეთას მონასტერნი არიან აქეთ და მანდით, იგიც მოიკლონ: ჯუარისა მონასტერი მისითა შესავლითა, მეტებთ მონასტერი მისითა შესავლითა, ქადაგის მონასტერი მისითა საკელოთა და შესავლითა, სარკისა და ვირშისა მონასტერი მისითა შესავლითა; და რაც პაპისა ჩუენისა სამწირველო არის აქეთ, იმას ჩუენ მოაკლდებთ და მაზედა მწირველსა დავაყენებთ. —ქადაგის საქმე აქაც გაუტყდით, ჩუენი მიწოდებილი არის და საავკაცოდ არვის დავანებებთ და არცა მცხეთით არ გამოვიყუან (ე. ი. ამ მოხელეს მე თვთ დაჯნაშნა, მცხეთით ნუ მიგზავნაინა და არცა სად გაუშუებთ. და რაცა ჩუენგან მცხეთის საყდრის საკელო აბარია, არცა იმას წაუღებთ. როგორც მცხეთისა საყდარი არა მოიშლების, აგრევე ქადაგისა, მონასტერსა და საკელოსა არ მოვშლი. —სოფელი ახალშენი შემოწირული არის, ასრე რომე საყდარსა ემსახუროს და მისი გამოსავალი ჩუენ გულისთვს წაიგებოდეს. აბრეშუმში რაც გამოგზავნეთ, უკლებად შეგვინახონ: კალატაზთათუის მოგუინდების. აგრევე აქაური პური და ღვინო“. ბოლოს ზეუღლად „ლონ“.

1527 წ. — გელათის სიგელი მხედრული № 82:

„ქ... მეტებთა და ხახულისა ღთისმშობელთა... ჩნ... მეფეთ მეფემან (სრული წოდებულება მეფისა) ბაგრატ და თაშმცხედრემან ჩუენმან დედოფალმან აღენეღ და საყვარელთა და პირმშოთა ჩნთა გგი და თეიმურაზ ესე... სიგელი გიბოძეთ... ფანჩულიძეს იოსებს და თქნთა შეილთა იობს... მას ეამსა, ოდესმე მურვან ყრუსაგან დაქცეული და აოკრებული მთავარანგელოზის ეკლესია საფუძვლამდის დაქცეული აწ მოაქანამდის არვის კელ-ეყო აღშენებად მისად... აწ ეი-გულეთ... და გიბრძანეთ აღშენება წა მთავარანგელოზისა ეკლესიისა და ვქენით მოკითხული და ძველად გასყიდული ყოფილიყო და მერე ბაკურაძისაგან თქნ გეყიდა აღსაშენებლად... სხუა მისი გარეშემო ჩნ შემოვწირეთ მიქელ-გაბრიელ მთავარანგელოზსა... და თქუენ, ახხაზეთის კზო მალაქია და ქართლის კზო ბასილიოს და დიდისა საყდრისა მოძღუარო-მოძღუარო მანასე და წანამძღუარო მაკრე (sic)... ასე დაუმტკიცეთ... დაიწერა... ქს :სიე: აპრილსა :კზ:“...

1527 წ. — ქს :სიე: ლევან კახთ-მეფეს თინათინ გურიელის ქალმა უშე

ვა. ძე ალექსანდრე (კახ. ქრ. Chron. Geor-ით ეს ყოფილა 1535 წ. ახ. 1535 წ. ქვეშე). გუფორებისაგან საგულდისმეხუდელა, რომ ეს ქენა უფრო მართალი უნდა იყოს.

1527 წ. სიკვლი მცხეთის № 89 (ნუსხა № :სპგ.): „ქ... ჩუენ... მე; ფეთ-მეფის გ'ის ძემან მეფემან ლეონ... ოდეს... თქუენტა (მცხეთის) მკვლარად შეწირულთა აგარაკთა და სოფელთა უსამართლოდ სამზღლურთა შემოსცილენ-ბოდეს... (სუამქრსქელა), მოვიდა წე ჩნ'სა ქეზ'ი ბასილი... მოკითხული ვქე-ნით... და დაგიმტკიცეთ.. (და ზედეე სრული სია მცხეთის მამულებისა კახეთში) დაიწერა... ქს :სიე: კელითა ტიმოთესითა (აზის თათრული ბეჭედი).

1527 წ. ასლო დროებისა. სიკვლი მცხეთისა, ნუსხა № :რუხ:

„ქ... ესე წიგნი გვალრეთ (მცხეთას).. და კზ'ს ბასილს ჩნ ერისთავმან ბაინდურ და ჩნთა ძმთა ზურაბ, გოდერძი, ბარძიშ, გოსტასაბ და როსტომ (უცნობანი ისტორიისაში)... მას ეამსა, ოდენ (ოდეს) მეფის დავითის ქალი შევი-რთეთ; საკანონო იყო და თქუენ გამოგუქნახენით და ჩნ მისთვის დაგიდევით ჩუენი ნასყიდი დიღუამს ვენაკი თავაქალასეული მისითა წყლითა“...

1527 წ. მცხეთის ნუსხა № :სოკ:

„ქ. ლეონ ბაგრატიონმა მეფემ (სრული წოდებულბა მეფისა)... ძემან... მეთეთა-მეთისა გის'მან ესე შეწყალებისა და სამამულო წიგნი და სიგელი გი-ბოძეთ თქუენ... კარამულსა გ'ის და შენთა ძმთა გრიგოლს, აბითარს და შენსა შვილსა ავთანდილს... კითხვითა და ნება-დართვითა ბასილი ქეზ'ისათა.. თქუენი მკვლარი მამული ხატისწომბენი მექმეობით გარაყანიძეთა დაეჭირა. მოხუტდით და ჩნთა კართა ზ'ა გაიბრქუენით... გარაყანიძეს ფიცი შეპყდა და ვერა დაიფიცნა და სამართალმან შენი მამული შენვე მოგცა. აწ ჩნ'ცა სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ... ქს :სიე: კელითა ტიმოთეს მწიგნობრისა ჩნისათა“ (ბასილი კ'ზ'იგ ამტკიცებს).

1527 წ. ასლო დროებისა. — მცხეთის ნუსხა № :ტო: „ქ. ესე სათავედბო წიგნი მოგაკსენეთ ჩნ ბეგამან, სარგის, ნოდარ და ამილლაბარ თქნ... ქეზ'ს ბასილის ასრე და ამა პირსა ზ'ა, რომე მცხეთის საყდრის მამულსა სარკის მო-ნასტრისა და მაჯანძისა ბადრიასი და ბოთვევრას (რაც) სამამულო საქმე იყოს და აგრევე ხუტდურეთს რაც მცხეთისა საყდრისა მამული იყოს, ნასყიდი, თუ უსყიდელი, ყუტლასი საქმე მართლითა სამართლითა გარდაგვიყვდოთ და ქორა-ზნას ვენაკითა სიგლითა რაც გქონებოდეს ისიცა სიმართლითა მოგაკსენოთ. ამისა გათავებისა თავდებად ღ'თი და მისნი წ'დნი და ქართლისა მთავარ-გმის-კოპოსი პატრონი თვედოსი მოგკსენებია“.

1528 წ. — ქს :სივ: ბატონისშვილის ვახტანგის მეუღლე, კახთა მეფის ასული ხვარამზე მიიცვალა (Chr. G.).

1529 წ. ქს :სიზ: სულტან-სულეიმან ხონთქარი ერევანზე მოვიდა (ვას. ქრ.).

— ქს :სიზ: ამას ქს მიიცვალა ქუთათელი გერმანოზ და დადგა სკმეონ (გელათური წა გოს გულანია).

— ქს :სიზ: ამა ქს მიიცვალა ქუთათელი გერმანოზ და დადგა სკმონ (გბ. მუზ. ხელნაწ. № 49).

გელათის გულანის წარწერა: „ქუთათელ მთავარებისკოპოზსა სვიმონს ჩხეტიძესა, რომლისა ბრძანებითა და დიდითა მოჭირვებითა აღიწერა ესე სულთაგანმანათლებელი გულანი, ცოდვანი მისნი უს ღწ და ამა სოფელსა დღეგრძელი და პატიონება მიეც, ღწო (და) ქუთათისისა და პალეისტომისა ღწთის-შობებლო, თქუნესა მადლსა“. — სხვა წარწერათაგან: „კარგარეთელსა სოფრონს უს ღწ; — მათსა შეილსა სვიმონს, ამა გულანისა დამწერელსა, უს ღწ. დასა ჩემსა ანუისის უს ღწ; მამის მამასა ჩემსა ვარსიმეს უს ღწ“. „გაბრილია ქარსლადეს . . უს ღწ... მართა-ყოფილსა მარინეს ცოდვანი უს ღწ“ — „მარკოზ ჯის-მტვრთველის შეილსა უს ღწ“; — „ამისა დამწერსა კარგარეთელსა სკმონ მესხსა... უს ღწ“; ბოლოს: „სწერია ამ გულანსა შინა: დავითნი სრული; — სამოციქულო სრული; — სრული სახარება; — რვა-კმანი, პარაკლიტონი სრული და უკლები :ია: სახარებითა, გამოვლინეთა, აქებდით დიდებითა; გუნდნი ანგელოზთანი; სასო და შესავედრებელო; დიდი შეგვწყალებნი; და კრებულმან წთამან; — თორმეტნი თთვენი მისითა ყოვლისფერის ცისკრის სახარებითა, საწინასწარმეტყულო იამბიკო სვნაქსართ, ტვბიკონი: - - - ათორმეტებითა მისითა, ფსალმუნებითა, სახარება-სამოციქულოთი, საწინასწარმეტყულოთი; - - - სრული და უკლებელი მისითა - - - სტუდელითა, სამოციქ - - - სახარებითა - - - ; - ზატიკნი სრული, საწინასწარმეტყულოთსა, სამოციქულო-სახარებითა; — ოც-და-ერთის დღის საკითხავები მეტავრასთაგან; — ქორონიკონი სრული; — კურთხევანი სრული; — მარტულია სრული“. კარგარეთელი ზოსიმე, მისი მამა სკმონ და დედა მისი მარინე სხანან 1562 წ. (იხ. 1562 წ. ქვეშე).

— ქს :სიზ: მიიცვალა ქუთათელი გერასიმე (გერმანოზ?) იანვარსა :ი: ამავე წელიწადსა დაჯდა მათი ძმისწული სიმეონ და წარვიდა და ეკურთხა საყდარსა ბიჭვინტისასა. — ამავე ქსა მეფეთ-მეფემან ბაგრატ განყო ლიხთ-იმერთით სამ საეფისკოპოს(ო)თა ბრძანებითა აფხაზეთისა კზისა აბაშისძისათა. ინება ღწთივ-გვირგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან ბაგრატ და დედოფალმან ელენე დიდისა და ცათა მობაძავისა საყდრისა ახლისა იერუსალიმისა გენათისა ეპისკოპოზისა მელქისადეკის საყვარელის ძესა, საუკუნოდამცა არს ხსენება მათი! ამასვე დროს იმავე პატრონმან გააჩინა ხონელ ეპისკოპოზად მიჩხეტისძე (მწხე-

ტისძე) მანოელ ამავე აფხაზეთის კზისა კელითა საყდართა შიგან ბიჭვინტისა-
თა ქნი იყო :სიზ: წარვედით აფხაზეთს საყურთხვევლად იენისსა :ყ: მოვედით
ივლისსა :ყ: (Chr. G. გვ. 5—6).

— ქეს :სიზ: მცხეთის სიგელი № 6:

„ქ... ჩნ ბართაშვილმა აბაშმა და ჩემმა ძმისწულმა დავით, შვილთა მო-
მავალთა სახლისა ჩუენისათა... მოგაკენეთ... თქუნ... (მცხეთას)... და კზს
ბასილის მას ვაშსა, ოდეს ჩუენთა გუართაგან სალაპოდ შემოწირული სოფელი
ყორანთა ამოწყუედლო იყო და სალალოვებს მიწებს აღარაინ ვაამებდა (sic)
აწ ჩუენ ახლად ავაშენეთ... და მოგაკენეთ... ყორანთა... აღაპი არ მოგუე-
შალოს... დაიწერა... ქეს :სიზ: (ის. ზემო გვ. 232).

განჩენი მეფის ღუაგსაბისა (მცხეთის სუსისა № :რე: გვ. 79 და 171), რომელ-
შიც გერმანოზ ბარათაშვილი მოისცინებებს: „ჩუენმა გუარმა კცმა დიდმა ბარა-
თამა ყორანთა შესწირა“. რადგან „დიდი ბარათა“ მოსცინებულაა ქაზიბასძემ,
ამით ცხადდება, რომ ბარათაშვილნი არიან ქაზიბასძისნი.

1529—1530 წლებში უნდა იყოს დაწერილი ქვემო დაბეჭდილი ორი სიგე-
ლი მცხეთისა, რომელნიც ერთსა და იმავე საგანს ესებან—მცხეთის დაკარგულ
მამულებს, კზის ბასილის დროს (ბასილი უკანასკნელად დასასვლელად საბუთე-
ში 1529 წ.):

სიგელი მცხეთისა, № რლწ. სათაურა: „სუეტის-ცხოვლის მამულებისა სი-
ცა არი. თავი ზედა“.

„ - - - ვეძისი, უბიტ, სანე - - - ხუედურეთს ქუაბნი და რაც გლენბჩ
არიან საყდრისა აკრებული და გასყიდული არის; საყდრის სამსახური არღა-
რა შეუძლიან რა. ქუტში ერისთავსა ოდიშელისძენი აქეს, ბატონს ბეგრატს
(მუსჩან ბატონს)—მისაქციელი... აღიანი სდ ქდობილთა დიდვა და აგარულს
სამზღუარსა წამოგუტქიდა და დაიჭირა; გარდმოუგდო ქსანი და რაც ქსანს
გაღმა ქალა და მამული დარჩა, დაიჭირა და აქუს.

აქუს რატიშვილს წირი..., კორინთელს ველური..., ამილახორს თაჯუა-
შვილები..., ზემო-ერისთავსა ქუტში და სათივარი და ქორდი... აქუს ვაჩანძესა
წოლდი, ფაენელიშვილსა ზაკვ და ერედუს გლენბი... კიდე კუნელთ სამზ-
ღუარშიგა ბატონმა ბეგრატ სოფელი ააშენა და თეკენა დაარქუა... მცხეთის
სუსსაში № :სა: დამატებულად დაკარგული მამულები: „ქართლს მცხეთის ჯუარი
კუართისა, ცხინვალს ურია ელიოზიძე, სოფელი ქუტში ქუტნიგენველსა
აქუს..., რუისს მრულაშვილი... ქალაქს ურდულაშვილისეული სასახლე. ერთი
კუამლი კაცი მეტეხლისა შალვას აქუს... მისაქციელი, საეკუდრო, კოდმანისა და
საფანეთის მთა... წაგუართვეს გოსტასამიანთა“. (ეს ერისთავნი ზემო ის. გვ. 28).

1529 — 1520 წ. სიგელი მცხეთისა № 262:

ქ. ქათალიკოზმა: . პატრონმა: . ბასილი: . ძმისწულთათვის დაიჭირა კუნენელა

თა სამი ყუამლი კაცი და სხუა სრულად პატრონს ბაგრატს (ე. ი. მუსხან ბატონს, კოსტანტინე-მეფას ძეს) მისცა და მისაქციელი, თეკენა და წეროენის ნახევარი; კოპინას შვილები დასახლა და დაუკარგა მცხეთას, ასრე რომე ასრე ჯერეთ არა გარდაწყუეტილა, იქივე წეროენს იყიდა მოყალნეების მიწები, სასახლე და ჭურ-მარანი და იმისმა ძმისწულებმა კიდავე (კადევე) დაყიდეს ალიანთას წისქულიო, ზუარი და მიწები. მარტიცი მცხეთის პურღენითა და ბანბითა, და კიდავე მცხეთის მამული გამოიღეს ფასად, სათალგმისი და რეკული მამული, მცხეთას სასახლე რაგუარაც თვთან მოეკიდა მცხეთასა დასაქცევრად, აღარცა სხუათა გამოენახვა, მიყვეს კელი შინაურმა და გარეულმა. მცხეთის მამულსა სასყიდრად, და ასრე დიკარგა რომე რაც სოფელი არის ზოგან ნახევარი, ზოგან მესამედი აკლია; დიკარგა მცხეთისთვის: ამას უკანის ერთი სოფელი ფონთხელა ჭარმაულმა იყიდა გეშაშვილისაგან. მოკითხული ქენით და თუ ყუელა მის ქამშიგა არ დაკარგულიყოს, იმის მწერალსა გარდაკდევინეთ და თუ მართალი იყოს—სარიდანა, ძმანი და მისნი დაჰკარგენით: მცხეთის დამაქცევენი არიან. როგორცა ეს ყუელა მცხეთის დაქცევა და შეცოდება გამოაჩნდა, მეფემან საეკუდრო წაართუა და გაავღო და ამისითავ ბრძანებითა ჩუენ მარტაცი წავართვთ და მისსავ მემკვდრესა მიუბოძეთ*.

სელწართულად „კათალიკოზი“. — ეს გუჟანა გარდა საეურადღებო შინაარსისა იმასავ გვიხატავს, თუ რა დიდნი შასუხის-მგებელნი ყოფილან ამ დროს მდივან-მწერალნი აქ საჭიროდ კრაცხთ შეგნიშნოთ, რომ ძეკეს მსედრულ ნაწერში (XVI—XVI საუკ.) როგორც ამ გუჟანშიც, ასო „ჯ“-ს მაგერ უხმარნათ „უი“, მაგრამ ამ მარცხალს ასო „ი“ კუდზე მოაბული აქეს მუდამ და ამ უგანსკეულს შეათხვეკავი ყოველთვის უდრის „ჯ“-ს.

1531 წ. მცხეთის სიგელი № 197 იხსენიებს მეფე გიორგის.
— ქკს: სით: და ივლისსა :ია: მიიცვალა მკეცისძე სარგის (Chron. G. P. 5). ეს ამბავი მოხსენებულია ქცხბაშიც II, გვ. 271), თუმცა ბაქრაძე-კონდაკოვს კერ უზონიანთ სარგისის ვინაობა. მოლარეთ-უსუცესი სარგისი თავისის ცოლით ელენე-ყოფილ ეკატორინეთა (ამილახვარის ამირანდოს ქალი, დაწყოლი ბგრატი მეფისა) გამოსახული არიან დასოქალ-მეადრებულად გელათის სოხსტრულის დ'თის მშობლის ხატზე წარწერით (იხ. ზემო, გვ. 354—5).

1532 — წ. მცხეთის სიგელი, ნუსხა № :ს.მ.ზ: რომელშიაც ვირეულად მოხსენებულია კ'ზი მალაქია, რომელიც უნდა იყოს ქცხბაში მოხსენებულის და სხვა საბუთებში უწინარის მეფის ძის მეღქისედეკისა. თუ მეღქისედეკი მართლა კათალიკოზობდა, იგი უნდა მჟღარ იყო შემდეგ 1529 წ., როდესაც უგანსკეულად სწანს კ'ზი ბასილი და უნდა განდევნილიყო უწინარეს; ამ 1532 წლისა. ბროსესით იგი უნდა დამჟღარ და განდევნილი იყო 1529 წ.; იგი ცოცხალი იყო 1540 წ.: Rap. I p; 21. ქცხბით (II, გვ. 271). მეღქისედეკის შემდეგ 1530 — 1 წელს დასახლებულ-

ლია კზნი გერმანე (Annal, p. 474), რომელიც არტურის საბუთში არ აღმოჩნდა.

მალაქიას კათალიკოზობის დრო აქამდე სამიუბელი იყო. ვახუშტი და ბროსიე (და უკვე შეძლებენ მიმდევარნი მათნი) მისს კათალიკოზობას დასდებდენ მე XVII საუკ. დაწყებებს (ის. ქცხ. II, გ. 196; Hist de la G. II 438 და Annal p. 274 აგრეთვე ის. ხემა „Абхазские Каталикомы“, 1893 г გვ. 15—16; და ამავე დროს გვიჩვენებდენ „კათალიკოზთა კანონების“ დაწერის ვაჟსა, რომელშიც მოხსენებულია იმერთა კზნი ეედომოს და ქართლისა მალაქია. ახლა-ვე ცხადია, რომ „კათალიკოზთა კანონები“ დაწერილთა შორის არის XVI საუკუნისას, და იმაში მოხსენებულია იმერთა კზნი ეედომოს უნდა იყოს ეედომოს I და არა ეედომოს II, რომელიც მიიღებდა 1578 წ., რადგან ძველი დასაუკრებელია, რომ ეედომოსს კათალიკოზობაში ეცხოვროს 1549 წლადამ 1578 წლამდე.

რადგან ამ გვარის სიკვლებს აძლევდენ ახალ დადგინებულ კზებს და რადგან ამ სიკვლში ხმაურებულია ფრასა „კზად დაგადგინეთ“, ამით ჩვენ საუკრებელს ვხე-
ვლობთ დაჯსკენათ, რომ მალაქია კზად დაუყენებათ ანუ 1532 წელს ანუ ამის წინა-წელიწადს—1531 წელს. (ის. სემო 1511 და 1527 წ. ქვეშე)

ქ. ჩნ ლთივ გვრგვინსანმან მიფეთ მიფემან პატრონმან ლევიან და დედამან ჩნმან დედოფალთ დედ-ფლმან ელენე და თანა-მეცხედრემან ჩნმან დედოფალმან თინათინ და ძეთა ჩნთა გზი და იესე ესე... წიგნი.. მოგაკსენეთ (მცხეთას) და წა მიუფესა და შესავედრებელსა სულისა ჩნისასა, ზეცისა კაცსა და ქყანისა ანგელოზსა, დიდსა მამთმთავართ-მთავარსა ქართლისა კოლოკოზს პატრიარქს მალაქიას მას ვაჟსა, ოდეს მცხეთის საქმე შემციორებულ იყო, იპრინან ლნ ნებითა და შეწყენითა ლთისათა და კათალიკოზად დაგადგინეთ და მოგაკსენეთ, რაჲცა სულ-კურთხეულთა ლთივგვრგვინსანთა პარონთა პაპათა და მამათა ჩთაგან განთავისუფლებულნი და შემოწირულნი სოფლები და მამულნი იყუნეს მთას ანუ ბარს. აწ ჩნცა იმავე წესით მოგაკსენეთ [გარესჯას უდაბნონი მითთა მამულებითა და შესაყალითა უკლებად, ასე რომე რაც გარე-ჯისა მამულის გამოსავალი იყოს მისი ნახევარი მცხეთას და ნახევარი უდაბ-ნოსა] (ფრწხილბუშა ჩასმულბუშა ჩამოსაზედათ) და აწ ჩნგან შემოწირულთა გრემს სამი ვაჟარი და არაგუს აქეთ რაც მცხეთის მამულისა მალი არის სლ, გარეს-ჯის მამულისა პაპისა ჩნისაგან შემოწირული სოფელი ახალშენი... ერწოს სოფელნი ნოდოკრა, გორანა, პიტლოვანი, კუერნასძეული, სუმერნელი, ნო-ჯიკებითა.. ძაგნაკორნათა, ზვიადის შვილნი და ოდიშელისძენი, ... ხატის წო-ბენი, .. ახატანს ბიწმენი, ... გიფიმურენი, ... მუავს, ... მოსაქციელს, ... კუნელნი სრულიად, ... ჯუარი, ... კუტსა-ფოსკ, ... ჯაქკ, ... ოროტაჲ, ... სხუა ჩუტნგან არა ეთხოვებოდეს რა თვნიერ ლაშქრობისა და ნადირობისაგან მეტი... ციხე უმიზებოდ გვმუშაონ... დაიწერა... ქკს ასკ:“.

1532—1548 ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი უთავო და უთარბლო სიკვლა

მცხეთის, ნუსხა № :სნგ: დაწერილი მეფის ლეონისაგან, ნუსხა № :სა: რომელშიც მოხსენებული კ'ზი მალაქია სიხის 1532—1548 წ.

„სიგელი თრიალეთს ეძინისა, ბეშქენაშენისა და წინუბნისა“.

„ - - - - კათოლიკე ეკლესიასა და თქნსა საკეთ-მპყრობელსა... კ'ზსა პატრიარქსა მალაქიას... (მოგაკისნე) ტფილისის ქალაქს მეტეხთა მონასტერი წინამძღურითა და მეტეხლითა კელ-შეუალად, ქორდს ყანდიაშვილი... მამულითა, თრიალეთს სოფელი ეძინა... უკანა ბეშქენაშენი, ერთი ვაჰარი გორს და ერთი ქალაქს... მეფობისა ჩნისა წარსამართებელა... სხუა რაც ეამთავითარე-ბისაგან ძუტლნი შეწირულნი და გაჩენილნი მოშლილ იყუნეს, თქნგან წყალობად გომნი ნასიძესა ჰბოძებოდეს და ამითა ემსახური (უქსსუა), ჩნ ჯავახიშვილს როინს და ელიზბარს აღარა გამოვართვთ გომნი და გემსახუროს ასე რომე ერთი მის სახლისა არ გაგეყაროს (და სს.) (აწა გეთსოგეპოაღეს წა) სათათროსა საურსა გარეთ, ეზროშული ვირშელი წინუბნით“ (მეტე აწა-წა).

№ :სა: „სასოო ჩნო მარკოზ და ყარასლან. ჩნ მაგიერად ბატონს ქართლს ქ'კსა მალაქიას ასრე მოაკსენეთ: მცხეთისა საყდრის და კ'ზისა საქმესა ეგენი დახუდეს და რაც (მცხეთის მამულები) ჩნსა შულსა კელთა იყო და ანუ ვისმე ქონდა, ყუტლა უკლებად მივაბარეთ. და ჩნი შული სამუქყოთა გავიჯერეთ და გარესჯის უდაბნონი საყდარს მოვაკსენეთ, ასე რომე კ'ზმან მართლად მოიკლოს და უდაბნოთა ძუტლითგან გაჩენილი არა მოაკლდეს; და რაცა გარესჯით მცხეთას მივიღოდეს, მასზედა აღაბნი არიან გაჩენილნი, იგი ტრაპეზსა არ დააკლდეს; და გარესჯის ხატნი და ნაწილნი იქვე მათსავე საბძანებელსავე ზა მიასუტნონ. სხუა ჩნი კელი არა შევა ლაშქრობისა და ნადირობისა (და) მალისა (მეტე?); და თუ გავიართო ძღუენითა დაგუხუდებოდენ. აგრეთვე სხუანი სალაპონი მამულნი მოგვკსენებია... ამას გარეთ რანიცა მცხეთისა მონასტერნი არიან აქეთ და მანდით, იგიც მოიკლონ: ჯ'ისა მონასტერი მისითა შესავლითა: მეტეხთ მონასტერი.. ქადაგის მონასტერი.. სარკისა და ვირშის მონასტერი.. და რაც პაპისა ჩნისა სამწირველო არს აქათ, იმას ჩნ მოვიკლებდეთ და მას ზა მწირველსა დავაყენებთ, ქადაგის საქმე,—აქაც ვაუტყდით,—ჩნი მონღობილი არის და საეკაცოდ არავის დავანებებთ და არცა მცხეთით არ გამოვიყვან. და არც საღ გაუშუტბთ და რა ჩნგან მცხეთას საკელო აბარია არც იმას წაუღებთ: როგორათაც მცხეთისა საყდრისა არ მოიშლების, აგრევე ქადაგის მონასტერსა და საკელოსა არ მოვშლი. სოფელი ახალშენი შემოწირული არს, ასე რომე საყდარსა ემსახუროს და მისი გამოსავალი ჩნის გულისთვს (სუფისთვს) წაიგებოდეს. აბრაშუმი რაც გამოვგზავნეთ, უკლებად შაგვინახონ: კალატოზისთვს მოგვწადების. აგრევე აქაური პური და ღვინო“ (მეტე აწა-წა) სათაურა, წყრადისა: „ბატონის ლევანისაგან შემოწერილი“.

1532 წ.—ქ'კს :ზზ: ჯიქეთს მოკლეს მამია და დადიანად დაჯდა ლევან (დადიანთ ქრ.).

— ქკს :სკ: მამია დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს ჩუხდნენ. დადიანი მოკლეს; გურიელი დაიჭირეს. გურიელი მისმა ძემ როსტომმა დაიხსნა; და დადიანად დაჯდა ლეონ (კახ. ქრ. ეს ქკნა ტუეილია: ახ. 1533. ჭკუშე)

1532 წ. — აი წლის ახლო-ხანებს არის დაწერილი სუტური ტუეისი სიგელი სინოდ. კანტ. მცხეთის № 315 (და მეორე № 342), რომელშიც ჩამოთვლილია შეწირულობანი ახლად დადგენილის ქეზისა მალაქასი. როგორც ზემო გეთქვამს (ახ. 1532 წ. ჭკუშე), მალაქია ეკუროსა 1532 ასუ 1531 წ.

„ქ... ესე დაწერილი მოვასენე და შევსწირე: ყლთავე ჩრდილოეთისა საყდართა შს უაღრესსა და უაღმატებულესსა უდიდებულესსა წასა სამოციქულოსა საყდარსა მცხეთისა სალოცველსა... ჩუენ, ქეს-მიერ **ჩ: სპს** (ქართლესა მატრიაჩქმას) მალაქია მას ეამსა, ოდეს უღირსი ესე ღირს ვიქმენ საქეთ-პყრობისა წისა ამის ტაძრისასა; შევსწირე და მოვასენე ჩემ-მიერ ნალუაწი და ჩემითა ღონის-ძიებითა მოგებული: ა: (ერთა) ომოფორი მძიმედ ნაკერი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა: ა: (ერთა) ბისონი, იგიცა მძიმედ ნაკერი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა: ა: ენქერი, იგიცა მძიმედ შეკერილი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა: ა: სამკლავენი იგიცა მითვე წესითა ნაკერავე და შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა: ა: სტიხარი მძიმედ ოქრო-ქსოვილი თეურისა ქამხისა: ა: კვერთხი თევზის-კბილისაი, მძიმედ ოქროათა მოქედილი შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა: ა: დიდი ხატი ყდ წისა სდ ოქროთა მოქედილი, შემკობილი ნაწილითა და თვალ-მარგალიტითა :ბ: ხატი მაცხოვრისა ვეცხლითა მოქედილი და შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა, უძეოდ გამოსახული: მე-**ბ** (მეოთხე) ხატი ნათლის-მცემლისა ვეცხლითა მოქედილი, შემკობილი თვალითა და მარგალიტითა; ორნი ხატნი წთა მთავარ-ანგელოზთანი მიქელ და გაბრიელისნი ვეცხლითა მოქედილი, შემკობილი (თვალთა და მარგალიტთა); ორნი ხატნი წთა ყდ ქებულთა თავთა მოციქულთა პეტრესი და პავლესი, ვეცხლითავე მოქედილნი, შემკობილნი თვალითა და მარგალიტითა. ამა ოთხთა ვეცხლისა ხატთა ჩოლაყაშვილმა ბადაღურ შემოსწირა და მე ჩემითა საფასოთა მოვქედე და შევაძე:*) კიდევვე შევსწირე სამღვდელთ-მოძღუროსა ყელთ-საკიდი ხატი ოქროსა ნაწილიანი ძვირფასითა თვალითა და მარგალიტითა შემკობილი ოქროსა ჯაჭვთურთ. სხუა ცოტა ხატი ოქროსავე მთავარ-ანგელოზისა მიქელ...; ერთი დიდი ბეჭედი ოქროსა ოქრო-ჯაჭვიანი: მეორე ცოტა ბეჭედი ოქროსავე თვალიანი: ესე ჩემ-მიერ მცირედი შესაწირავი ვინცა და რამცა გუარზა კაცმა... (წიგნა ვინც დააკლეს).

კიდევ შევსწირე ერთი ქალაღის მეტაფრასი და ერთი ძილის-პირი ეტ-

*) სიგელი № 342 XVI საუკუნისა აქედამ იწყება და ბეკრიც მომეტებელია და უკველესიც არის.

რატისაჲ (ასლა კელ. მუზ. დატული № 85):. სამი ბედაური ქაკი ცხენი მისითა საშენებითურთ; კვიცები გაისყიდვოდეს, მისი ნაეპკრი სასაყდროდ დაიდუ-ბოდეს.

კიდევე შემოეწირე ერთი კონდაკის ღერი (?) ვეცხლისაჲ ორგზით თავი ოქროსაჲ მძიმეთ მოთლოთული პატიოსნითა თულებითა:.. ოთხი ჩინურის თეფში და ოთხი ჯამი:.. კიდევე ერთი თეფში და ერთი ჯამი სხუაჲ ჩინური-საევი:.. ერთი ვეცხლის სუფრა, ერთი ვეცხლის მაშრაპა, ერთი მძიმე ოქრო-ქსოვილი კავედი, ექუსი ორხაო, ათი ქუაბი სხვილი-წურილი, ორმოც-და-ათი თეფში სპილენძისაჲ, სამი ზედადგარი, ორი ფინარი, ცხრა ჯამი სპილენძისევი, ერთი ვეცხლის ჯაკვი გრძელი: საყდრის კლიტეთა მხარ-ილლის დასაკიდი, არის ნაევეთი ას-ოც-და-ერთი თავითურთ. ოთხი ფური კამეჭი კბოიანი.—კი-დეე შეესწირე ერთი მთავარ-ანგელოზის ხატი პერილეტისა თვალზედა გამო-ქრილი; ერთი ოქრო-ქსოვილი ქარათის ბისონი, მეფისა ლეონისაგან ბოძებუ-ლი; ერთი მუშაბახიანი სპილენძის მანკანა; ერთი ხალიჩა საკურთხეველის საყ-დარზედა დასაფენელი; ერთი ორხაო გარეთსა საყდარსა ზა დასაფენელი; ერ-თი სეფისკერის დასაჭრელი დანაკი, თეფზის კბილის ხართა ოქრო-ზარ-ნიშნია-ნი (?); კიდევე ერთი დიდი დეევა ტაფა; კიდევე ერთი ვეცხლის აბრაიგი სა-ზედაშე; ორას-ოცი სული ცხვარი, რვა ჩინური ჯამი.

1533 წ.—ქკს :სკა: ამ ქკს გაილაშქრა მამია დადიანი და მამია გური-ელი ჯიქეთს და მოკლეს მამია და დადიანი და გიორგი გურიელის შვილი და ტყუპ იქმნა გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ლაშქარნი (წა გ^ა გულ. ჩეზა უბ. წ. III 104).

— ქკს :სკა: ამა ქკსა გაილაქრა მამია დადიანი და მამია გურიელი ჯი-ქეთს და მოკლეს მამია დადიანი.. და გ^ა გურიელის შვილი და ტყუე (sic) იქმნა გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ლაშქარნი (ქკ. მუზ. პარაკელტონი, № 49).

— ქკსა :სკა: აქა გაილაშქრა მამია-დადიანი და მამია გურიელი ჯიქეთს და მოკლეს მამია დადიანი და გიორგი გურიელის შვილი, და ტყუპ იქმნა გურიელი და სამნი მისნი ძმანი და ლაშქარნი;—(წა გ^ა ს გულანა).

— ქკს :სკა: დადიანი მამია და გურიელი მამია წარვიდეს ჯიქეთს სა-ბრძოლად ზღვით ნაეგებითა და შეიბნეს თეგსა იანვარსა :ლ: პირველსა დღესა ამათ გაემარჯვა; მეორესა დღესა, პარასკეესა, განრისხდა ლ^ა ოდიშელთათვის უღალატეს და გამოექცნეს დადიანი და გურიელის ლაშქარი დაუტევეს. მოე-ხვიენეს ჯარნი და შეიბნეს; მრავალი დაკოცეს დადიანმა, გურიელმა და გუ-რიელის ლაშქარმა; მოკლეს გურიელის შვილი გიორგი, დაღალულნი (დამა-ღულნი?) ომისაგან შეჩვენებულმან ცანდია ინალდაფითა (ანაღაფა?) გაინდუნა; დადიანი გააშიშულეს სრულიად; შიშველი დაჭრეს; გურიელი და სამნი მისნი ძმა-ნი და მისნი ეპისკოპოსნი და მისნი ლაშქარნი ტყვე ყვეს. წავიდა მალაქიჲ

კათალიკოზი და გამოიხსნა ცოცხალნი და მკვდარნი ფასით იყიდა და მისნი აზნაურასშვილნი“ (Chr. Geor. p. 6-7).

რადგან 30 იანვარს: პარასკევი მართლა 1533 წელს მოდიოდა და არა 1532 წელს, როგორც ზემო ქრონიკები გვიჩვენებენ, ამისგანაჲ ვაჭოში დამარტყება და მამიას სიკვდილი უნდა საბოლოოდ დაიდვას 1533 წელსა და არა 1532 წ., როგორც აქამდე მიღებული იყო.

1534 წ. — სკბ: მოკტდა გურიელი მამია; — დაჯდა ძე მისი როსტომი; — კლ გიორგი-მეფე მონაზონ იქმნა და დაჯდა ლუარსაბ, ძე დავითისი (კახ. ქრ. ეს ქენი და ამაგი არ აიზოგება დ. მაყაყელის ვასუშტის ქენების ხელნაწერში).

— ქკს: სკბ: ამას ქკსა არის დასაბამითგან წელინი :სკბ: (უნდა :კებ: ვი-ღრე აქამომდე (ყანხეთის გულანი).

— ქკს: სკბ: აქა დასაბამითგან :კებ: წელი ვიღრე აქამომდე (ყანხა № 3).

— ქკს: სკბ: ამა ქკსა არის დასაბამითგან :კებ: ვეე აქამომდე (ქვათახე-ვის გულანი).

— ქკს: სკბ: ამა ქკსა დასაბამითგან არიან წელინი :კებ: ვეე აქამომდე (წა ნიკოლოზის ქრონიკა).

— ქკს: სკბ: ღეკემბრს 10-ს მეფე ბაგრატ (იქართა), ცოლი მისი ელენე, ძენი მათნი: გრი, თეიმურაზ და კოსტანტინე (კანტორას სიკვლა № 3).

1534 წ. ნიკორწმიდის (დაჭაში) დიდი გრაგნილი ტუკუისა, ხუცურად დაწე-რილი, № 34, მიცემული იქართა მეფის ბაგრატ III-ის მიერ 1534 წელს, მეოთხე (უნდა: ოც-და-შეოთხესა) ინდიკტიონის მისის მეფობისას; აქიამ გამოდის, ვითომ ბაგრატ გამეფებულ იყოს 1530 წელს (?), რაიცა მისაღები არ არის სსკა საბუ-თების მიხედვით. ნიკორწმიდელად 1534 წ. დაყენებული მანუელ შეიძლება იგივე მანუელ ჩახეთიძე იყოს, რომელიც 1529 წელს სონელად დასკეს (ს. 1529 წ. ქვეშე). ამავე მანუელს მოახსენებს ჩვენგან ზემო დაბეჭდილი სიგელი (გვ. 49). — ჩვენ შემოკლებით შემოგვაქვს ეს გუჯარი, რომელას პირი, უმეკურაულის ხელოვნებით გადაწერილი და შექმნილი მხატვრებით (ინავიანლები, არშუბა დასატულად და თათ სპატი წინ ნიკოლოზისა) ცნობილის არსამ. ზაქარას მიერ 1806 წელს, ჩვენ ვიპოვეთ ნიკორწმიდის გუჯარებში, № 35.

... ჩნ მეფეთ მეფემან ბაგრატ და თა-მეცხედრემან ჩნმან დედოფალთ-დედოფალმან ელენე... კელიყავით აღშენებად დაკინებულისა მონასტრისა ნიკოლოზ-წისა და შევქმენ საყდრად და საეპისკოპოსოდ და დაეადგინე... მეუფე მანოელ... და შემოგწირეთ... შევამკე... და შევსწირე დაბანი და სო-ფელნი... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა მეოთხესა (ოც-და-შეო-თხესა?), ქკს: სკბ: (sic). თა აგვისტოსა ცხრასა (sic), კელითა გრი ამაში-ძისათა.

თქნ წრო გრი მთისა მთავარ მოწამეო! როგორათაჲ დავით-აღმაშენებე

ლისა და ძისა მისისა დიმიტრისაგან შემოწირული ყოფილიყო, ჩნ... (მეფე ბაგრატ-ელენემ და მეთა მისთა... გ-ი და ალექსანდრემ)... კელეცავით ახლად აღმენებად და შემეკობად ტაძრისა შენისა და გარდავაჰედინეთ ზეით ტყვიითა და სპილენძითა და მოვაჰედინეთ ხატნი წის გიორგისნი და სხუანი ძუძლნი ბნელნი ხატნი განვაახლეთ დ. შეეკაზმენით; კარნი ავაბენ და მოუტედენ და კლიტენი მოუწყვენ და გავამაგრენ, და ახლად დაუმტკიცენ და შემოვწირენ მამულნი და გლეხნი... (ჩამოთვლილთა გლეხები).

1535 წ.—დეკემბერსა 6-სა.—საეკლ. მუზეუმის ტყავზე ხუცურად დაწერილი ხელნაწერი სუნაქსარი *in folio* (362 ფურც.), რომელსაც აქვს ტექსტის ხელით შემდეგი წარწერა (ფურცელი 9 და გვ. 47): „წონო მამანო ამას დღესა (10-ს ნოემბერს) დაღაცათუ ბერძენნი არა დიდად დღესასწავლობენ, არა რაჲ არს ყენება, რათა ჩუენ ვდღესასწავლობდეთ, რამეთუ ჩნ პირველითგან ესრეთ გუაქუს ჩუტულემა“. ფურც. 315: „ესე უძილისპიროდ გვეთარგმნეს და უგემურად მოვიდოდა. ბერძნულად თვთ ავაჯნია და მათ იციან და ჩუენ თუმცა ავაჯი დაგძევა, ვინ დაისწავლიდა. აწ შეწევნითა ღთისათა ძილისპირსა ზა ვთარგმნეთ (იგუფისსებება მთარგმნელა წა გიორგი ათონელი), რაჲცა ძილისპირი მოუვიდოდა, რომელი ძუძლითგან ვიცით, იგი ეგრე ითქმოდის და სხუაჲ ძილისპირსა ზა, რომელიც იყოს ბერძნულად დგ-ი არს ესე წავედ (?). ეძიებდი, რვათამცა კმათა შა არს და კმა არს ჩუენდა, თუ არა ამას გუტრდსა ოთხასი წელი უფრო ახსოვს... (სინანს დედანი, სადაამც გადუწეწა, უოთილა 1525—400=1135 წ. ახლო დროებას გააწეწაღლი).

ფურც. 360; „ერმოგენოს, რომელი მეგრელთა ეპისკოპოს იქმნა“. ბოლოს ფურც. 362: „ხოლო ითარგმნა წა ესე სუნაქსარი, რომელი არს მათუწყებელი ყოვლისა საწელიწადოდასა, მონასტერსა ქართველთასა კელითა გ-ი დეკანოზისათა (დკნსთა) ჩუენ მადლი მიეცინ შრომისათჳს.—დაიწერა კელითა გლახაკისა და უღირისისა [და ფდ] ცოდვილისა... აბრაჰამ დავითის ძისათა - - - სამცხით მთის ძირით კარჩხლით - - - და საყდრით და ტაძრით - - - (ომი-ზით?) - - [ადე]წერე წიგნი ესე სუნაქსარი ბრძანებითა პატრონისა (კახთა) დედოფლისა თინათინისათა, დავიწყე გრემს სანახებსა ღთის მშობლისა საყდარსა შა თუქსა დეკანოზისსა ექუსსა, ქკს :სკგ: გათავდა ალონს ტაძარსა შა ნათლისმცემლისასა თუქსა იგნისსა :იბ: დღესა შაბათსა, ქკსა :სკგ: ზედნადებსა :კგ:“—ამას და ეგელა სსკა სუნაქსარებსად ჩართული აქვს შემდეგი საყუარადგებოცნობა (გვ. მუშ. № 222):

„თვესა იგნისსა :კვ: წისა მამისა ჩნისა იე (იოანე) გუთელ ეპისკოპოსისაჲ.—ესე იყო ჟამთა კოსტანტინე და ლეონ ისავროსათა ქუტყანით სტავრო-სკვთათათ, ძე ლეონტი და ფოტინისი, ხოლო წიდა იქმნა სიყრმითგანვე, ვითარცა იერემია და ვითარცა დიდი სამოველ აღთქუმით იშვა და მეყსეულად ღთისა შეწირულ იქნა, არამედ ვა საზომსა. სულიერისა და კორციელ

სა ჰასაკისასა მიიწია და ჯერ იყო მისსა მღვდელთ-მოძღვრებისა პატრისა აღს. ლევა თვისსა ერისა მიერ, ქართლისა კათალიკოზისა მიერ წარივლინა და მი. ერ მოილო კელთ-დასხმავ, რამეთუ მას ჟამსა საბერძნეთისა კერძონი ხატთა ბრძოლისა წვალეზასა დაეპურნეს. შდ სიკუდილისა კოსტანტინესსა და ლეონისსა სამეფუოდ ქალაქად მოვიდა და ირინე დედოფალსა ფდ ეზრახა მართლისა სარწმუნოებისათჳს და თჳსადვე ქენად უკუნ იქცა და მრავალნი ჳირნი თავს იხსნა თჳსთა მიერ განცემითა ხაზარეთისა მთავართაგან და ამასტრად პონტოვსა სილტოლით მიიწია და უფლოსა მიერ მიიცივალა. ხოლო პატროსანნი ნაწილნი მისნი წარიყვანნეს ნავითა და დაიხსნეს მონასტერსა წმიდათა მოციქულთასა*. მცხეთის ჳზას (ოვანეს) მიერ. ოვანე გუოელის კურთსეკა იგნებოდა 740—775 წლებ შუა.

— ქკს :სკვ: მეფე ალექსანდრე, ძე ლევანისა იშვა (Chr. Gē.).

— ქკს :სკვ: ამას ქკსა: აგვსტოსა (sic) :იგ: დღესა ხუთშაბათსა შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყვარყვარე (sic) ახალქალაქს და დაიკონცნეს მრავალნი კაცნი და გაემარჯვა მეფესა და კელთ დარჩა ყუარყუალე (sic) და მისნი ლაშქარნი და დაიპყრა სრულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრესამან (ეკ. მუზ. ჰანაკლიტონი, № 49).

— ქკს :სკვ: ამას ქკს აგვსტოს :იბ: დღესა ხუთშაბათს შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყუარყუარე ახალ-ქალაქს და დაიკონცნეს მრავალნი კაცნი და გაემარჯვა მეფესა და კელთ დარჩა ყუარყუარე და მისნი ლაშქარნი და დაიპყრა სრულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრესამან (წა გ.ს გულ. — ჩემო უბ. წ. III, 104). რადგან 12 აგვისტოს ხუთშაბათი მართლად 1535 წელს მოდიოდა, ამის-გამო დასაჯერებელად არ არის სხვათა ქემო, დაბუქდილ ქრონიკათა მოწმობა, ვითომ ეს ამბავი მომხდარ იყოს 1536 წ., ანუ 1537 წ. (იხ 1536 და 1537 წ. ქემო). — ეს ქრონიკა, როგორც სხვებიცა, ამ წყაროდამ ამოღებულები, სიტყვა-სიტყვით, თითქმის სრულიად შეუცვლელად, შეტანილია Chron. Gēor. გვ. 7; აქედამ სხანს, რომ უკანასკნელი შედგენილია სხვა-და-სხვა ქრონიკებისაგან, როგორც ჩვენ ამას ცხადად დავამტკიცებთ.

— ქკსა :სკვ: ერთს ტყავის სასარებავზე წარწერილი უოფილა: „მცირე მოთხრობა ბრძოლისა ლუარსაბ მეფისა და ყვარყვარესი ქკსა :სკვ:“ (ჩემი ასტკრებული გვ. 467).

— ქკს :სკვ: მურჯახეთს შეიბეს აგვისტოსა :იგ: (უნდა :იბ:) დღესა ხუთშაბათსა. შეიბა მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი ყვარყვარე ახალ-ქალაქს და დაიხონცნეს მრავალნი კაცნი, და გაემარჯვა მეფესა და კელთ დარჩა ყვარყვარე, მისი ლაშქანი და დაიპყრა სრულიად საათაბაგო ძემან ალექსანდრესამან“ (Chron Gēor. გვ. 7).

— ქკსა :სკვ: მურჯახეთის ომი, ქრისტეანეთა წარკდენის მიზეზი, (ეს წარწერა წ. კ. სელნაწ. № 252 იმ სელთ და იმავე მენლით არის მიწერილი, რა-

მლითაც 1579 წ. ქვეშ ფრანზაც: „ესე არის აწინდელი ქორონიკონი, რომე-
ლსა დაეწერა“ (ე. ი. როდესაც დაწერილია თუთ ხელნაწერია).

ქკსა :სკვ: (1535 წ.). აქა შეიბა (sic) მეფეთ-მეფე ბაგრატ და ათაბაგი
ყვარყვარე ახალ-ქალაქს და გაემარჯვა. მეფესა კელთ დარჩა ყვარყვარე და
მისნი ლაშქარნი. და დიპყრა ძემან აღექსანდრესმან სრულიად საათაბაგო:—
(ეს წ. გ. № 252 ქრონიკაში აზოკუბა, მაგრამ სხვა ხელთ. ამ წიგნის შემეტყსნი
წარწერანს ორის ხელთ არიან დაწერილნი: უმრავლესნი მოკვითხრობენ იმერეთ-გუ-
რია-სამეგრელოს ამბებს და უძვირესნი, რომელსაც კეკელიძის ზემო აღნიშნულ
1579 წ. ქვეშ წარწერილის ხელიცა, მოკვითხრობს სამცხე-სათაბაგოს ამბებსა და
დამწერანც იქაურთ უნდა იყოს. უგანსხეული მოთხრობა იმერეთში დაწარწერეს
წახავს.

— ქკსა :სკვ: აქა მურჯახეთს შეიბნეს (ყანხეთის გულ.).

— ქკს :სკლ: აქა მურჯახეთს შეიბნეს (წა ნიკოლოზ. ქრ.).

ქკსა :სკვ: (უნდა :სკვ:) ამა ქორონიკონსა მურჯახეთს შეიბნეს ათაბაგსა
სრულა საქრისტიენო და ათაბა(გა) - - - (სხვა წაწერილია, უმნი № 3). ეს ქო-
რონიკონი დასაჯერებელი არ არის, რადგან ზემოხსენებული ქრონიკონებია და ქ-ცხ,
თანხმად ჰმოწმობენ, რომ მურჯახეთის ომი 1535 წ. ყოფილა:

— ქკს :სკვ: მეფემან იმერთამან მოიხსენა შური ათაბაგის მწეკაბუკისა
და მივიდა სამცხეს, და მურჯახეთს შეიბნენ მეფე ბაგრატ და ყვარყვარე ათა-
ბაგი. ბაგრატს გაემარჯვა, ათაბაგი შეიპყრა, გელოთს ტყვედ მოკურდა და სამ-
ცხე ბაგრატ დიპყრა; — ქიხოსრო, ყვარყვარეს ძე, სტამბოლს წარვიდა (კახ. ქრ.).

1536 წ. — ქკს :სკლ: აქა მურჯახეთს შვიბნეს (ეგ. მუხ. ხელნაწ. № 85):

— ქკსა :სკლ: აქა მურჯახეთს შეიბნეს (იგორთის ძილისში).

— ქკს :სკლ: ამ ქკს არის წელიწადი დასაბამითგან :კვბ: ვიღრე აქა
მომდე (წა გ'ის გელათური გულანი).

— ქკს :სკლ: ამას ქკსა არის წელიწადი დასაბამითგან შეიდ ათაქ ოც
და-ორი ვე აქამომდე (ეგლ. მუხუჟმის, ზარაკლიტონი № 49).

— ქკს :სკლ: მოვიდა შაჰ თამაზ მოპარვით ტფილისს, დაესხა და აღიღო;
უკუნქცეული ყარაბაღს დადგა. მივიდა მასთანა ბაგრატ მეფე და წყალობით
გამოუშვა; მუნვე მივიდა ლეონ კახთ მეფე და პატივით გამოუშვა (კახ. ქრ.).

1537 წ. — აღექსანდრე კასა-მეფის გამეფება (კახეთს) იხ. 1552 წ. ქვეშ:

— ქკს :სკვ: მეფე სვიმონ იშვა, ძე ლუარსაბისა (Chr. G.).

— ქკს :სკვ: აქა სომეხნი შეიშალნეს (წა გ'ის გელათური გულანი).

1537 წ. — სიგელი მცხეთისა, № 2 (ნუსხა № :სლ:):

„ქ... ჩუნ მეფეთა მეფემან პატრონმან ლეონ... (სრული მეფური წოდუ-
ბულუბა) და თანამეცხელრემან ჩუნმა... თინათინ და ძეთა ჩემთა პატრონმა...

გი, პატრ. იესე, პატრ. ალექსანდრე და პატრ. ელიმირზა... შვესწირეთ... (სოფელ) ხანდაც კირაულნი მღვდელი ლონგინოზ... (ოჯახით მისით)... მამულითა (და კიდე სხვა ოცი კვამლი უიზილანნი ბარუთის და ქვემო ეჭყუთს და ხელახლა სწირავს მეღვინეთ-უსურესს; ლიპარიტ ტლასქის)... სულკურთხეულითა მეფეთ-მეფისა მამისა ჩუენისა პატრონისა გიორგის საფლავთა ამსახურებდე... აღაპსა გარდაიციდე... დაიწერა... ქკს :სკე“ (ხვეულად ამტკიცებენ შეუე და კ“ში, რომლის სასელი ვერ აღმოაქათხება, მაგრამ უკვეკლად უნდა იყოს მალაქია).

ამაკე დროებუა (1532 - 1549 წ.) უნდა იყოს დაწერილი უთაო და უთარი-ლო სიგელი მცხეთისა № 473 (სუსხა № № :სიად; :სხგ; :სმა:); „[ქ. ჩუენ მეფეთა-მეფემან ლეონ და თანამეცხედრემან ჩნ“მან დედოფალთ დედოფალმა თინათინ ესე სიგელი მოგავსენეთ თქუენ მაცხოვრის] კათოლიკე-სამოციქულოსა საპატრიარქოსა ეკლესიასა და თქუენსა საკეთ-მპყრობელსა ქკსსა მალაქიას ტფილის ქალაქს მეტებთა მონასტერი წინამძღვრითა... (და სოფლებიც შეუწირავს, რაც მეტესისა იყო და სხვაც)... ქალაქს ორი ლიტრა სანთელი, ერთი მეტამღებდა და ერთი მებაჟებდა... (შეესწირეთ) ცოდეთა ჩნთა შესანდობელად... ჩუენ ჯავახისშვილთა როინს და ელიზბარს აღარა გამოვართვით გომნი - - ებრაშვილი ვირშელი წინა-უბნით“. ხვეულად წარწერა: „ლეონ“. ელაზ-ზარ ჯავახისშვილი ცოცხალი იყო 1580 წ. (ახ. 1549 წ. ქვეშე).

1538 წ. —საეპიროქის ღთას მძობლას საკელში № 2, მოსხენებულნი არიან: ბარძიმ აძილასკარი და ძე მისი ფარემუხ: ზე-ღრდულეთს სწირავენ.

სინის მთის აღაპებუი № 54 მოსხენებულნი არიან უძველესნი მე-XIV საუკ. აძილასკრები: „სულსა ზედგინძესა დოლარსნალ-ყოფილსა დამიანეს და მათსა მეცხედრესა თუმან-ყოფილსა თეკლეს, მათთა ძეთა ჯანიბეგს (ახ. ზემო გვ. 218), ზაერადს, მერაბს, გორზაშს, მამისას, ქაიხოსროს შს ღწ“. (СВѢДѢНІЯ II, გვ. 77—9. ა. ნაგარლისა).

1539 წ. —ქკს .სკზ: აქა სომეხნი შეიშალნეს (იკორთის ძილისძირი).

— ქკს :სკზ: აქ სომეხნი შეიშალნეს და თვედლორობის კვირა-ქამეს (ქკათას. გულანი).

— ქკს :სკზ: აქა სომეხნი შეიშალნეს და თვედლორობის კვირაჲ ქამეს (უანჩაეთის გულ.).

— ქკს :სკზ: აქა შვიდ-გზის წყეულნი სომეხნი შეიშალნეს (შემოქ. გულ.).

— ქკს :სკზ: სომეხნი შეიშალნენ აღესებისაგან (ჯახ. ქრ.).

— ქკს :სკზ: აქა სომეხნი შეიშალნეს და თვედლორობის კვირა ქამეს (წა ნიკოლოზის ქრ.).

1540 წ. —ტყაყე მხედრულად კარგის ხელით ნაწირი სიგელი მცხეთისა № 52 და ნუსხა № :ღ:; რომელშიც მოხსენებულია კ“ში მეღვინესეკე. რადგან 1532 წ.

სხანს მალაქია, რომელიც კათალიკოზობდა 1549 წლამდე, ამისგან უნდა კიფიქროთ, რომ მალაქია 1540 წლის ახლო ხანებს გადაუყენებიათ, მაგრამ შეიძლება მალაქიას დასაბუთებით და ისეც მალაქიას დაუჭერია ტახტი.—ამავე სიგელიდან სხანს, რომ გიორგი-მიფიქვს ბერად შეიბგარა ანუ 1540 წ. და ანუ ცოტა ადრე და არა 1534 წ., როგორც აქამდე ცნობილია, მით უმეტეს, რომ ლუარსაბ მეფედ არ იხსენიება ამ წლამდე არცერთს ცნობილს სიგელში.—სიგელში ჩმოფიქვლია მთელი სამეფო ოჯახობა.

„ქ... (ეს სიგელი) მოგაკენე... (მცხეთას) და თქვენ... კორციელად ძმისა ჩუენისა ქართლისა კ'ზ-პატრიარქს მელქისედეკს... მე... გიორგი ბაგრატიუნისანიან..., ძემან... მეფისა კოსტანტინესმან: ვცან, ვითარმედ სოფელი წუთერთ და მსწრაფლ წარმავალ არს და საუკუნო იგი ცხოვრება დაუსრულებელ. ამისთვის დაუტყვევ ყოველივე ამოება და დიდება მისი და შევიმოსე საღთო მონაზონებამა... და... შემოგწირე სოფლები ზერტები... ნება-დართვითა ძმისა წულისა ჩუენისა მეფეთ-მეფისა ლუარსაბისითა და ძეთა მათა პატრონთა: სემონისითა და დავითისითა, ძმისა ჩუენისა პატრონისა ბაგრატისითა და ძეთა მათა კოსტანტინე და გორგასლისითა, ძმისწულისა ჩუენისა პატრონისა დიმიტრისითა და შემოგწირე... სოფლები ზერტები... სამი კარვალბული ალაბი (გარდამისადგეთა იმ სოფლებს შემოსავლიან...)... სამი კანდელნი... (ჩემთვის ენთებოდენო) სამარდისოდ. ესე სოფლები ამა წესითა შემოგწირე, მე პანკრატონისმან გიორგი-ყოფილმან მონაზონმან გერასიმე... თარხნად... ერთისა საათაროს საურისა გარეთ... ფეტვს ლალა და ფუტკრის ბეგარა ამოგკვეთია... დაიწერა... ქკს : რკპ: მე - - - (აქ აქვია).

ბოლოს სელმოწერა: „მეფე ლუარსაბ ამისი გამთავებელი ვარ“.

„ქ. მე გ'ი-ყოფილი გერასიმე ამისი გამთავებელი ვარ“. სეუქვად: „კ'ზი მელქისედეკ“ და მერე აზის ბეჭედი.

1540 წ. თფილ. სიონის სიგელი, დაბეჭდილი АНТ-ეში, ტომი I:

„...ყოველად წმინდაო სიონისა ლუთის-მშობლო, თქვენ-მიერ გვირგვი-ნოსანმან, მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ და თანა მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალთა-დედოფალმან თამარ და ძეთა ჩუენთა: პატრონმან სვიმონ და დავით... მრვიდა და ისაჯა თქვენისა საყდრისა მპრობელი, კაცი სათო ლუთისა, ტფილელ, მთავარ-ეპისკოპოზი დომენტი, პირველ გაშვებულობისა და თარხნობისა სიგელნი მოგუართუნა და აწ ჩუენ კულად განვახლეთ და შემოგწირეთ და მოგახსენეთ ლალა პურისა და ბამბისა; რასაც საყდრის შვილნი და თქუენნი ყმანი ჰხნევენ, მისსა ლალასა ტფილელი აიღებდეს, წარსამართებულად მეფობისა ჩუენისა... სულისა ჩუენისა საზლოცველოდ. რანიცა ტფილის ქალაქს სიონისა ლუთის-მშობლისა ყმანი იყვენ, ყოველისა სათხოვრისა და საჩუენოსა გამოსადებისაგან განგვითავისუფლებიან, სრულიად არა ეთხოვბოდეს რა: არა ლალა, არა გუთნის ხენა... თვინიერ საურისაგან კიდე, ასრე

რომე სხვისა ლალა არა იმოსოს, არცა ყანისა და არცა ბამბისა. თუ ვინმე სი-
ონის ყმასა ხარი შეუბას ანუ ვისმე სიონის ყმამა შეუბას, ხარისა და გუთნისა
ალოსა ნუ იმისებს და სხვის ყმისასა პატრონსა ლალასა ნუ დააკლებენ... დაი-
წერა სიგელი და ბრძანება ესე ჩუენი ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეთ-
ცამეტესა (?) ქორონიკონსა :სკპ: ხელითა მწერალ-მწიგნობრისა იორდანე-
სითა.

1541 წ. — ქკს :სკთ: აქა ყანემან თფილის ქალაქი ამოსწყვიდა (იკორთის
ძილისპირი).

— ქკს :სკთ: აქა ყანემა თფილისი ქალაქი ამოსწყვიდა (ჩხვიძის ქრ.).

— ქკსა :სკთ: აქა შაშთამაზ ყენი მოვიდა და ქალაქი ამოსწყვიდა
(ყანზ. გულ.).

— ქკს :სკთ: ამა ქორონიკონსა შაშთამაზ ყენი მოვიდა და ქალაქი
ამოსწყვიდა (ყანზა № 3).

— ქკს :სკთ: ოსმალთა და ქიხოსრო ათაბაგს შეება ბაგრატ მეფე; ბაგ-
რატს გაემარჯვა (კახ. ქრ.).

1541 წ. ახლო-ხანს. — შცხეთის სიგელი № 483 (ნუსხა № :ტად:), მკედ-
რულად ნაწერი. ამაში მოხსენებულია მწვეკრული იერემია, რომელიც ჩვენის „ქრო-
ნიკებთა“ (იხ. წიგნი I, გვ. 336?) ცნაცალი სჩანს 1541 წელს, რომელ დროსაც
უნდა ეტუნთოდეს ეს გუჯარი.

ქ.... (აქ ფრანდ გრძელი და წარჩინებულად შედგენილი დადების-მეტყველებს
ღუთის-მშობლისადმი, და შემდეგ)... „შენ... დიდებულსა აწყურისა ღთისმშო-
ბელსა, თავად ყლ წრისა აწყურისა ღთისმშობელსა... ესე წიგნი... მოგაკსე-
ნეთ მე პატრონმან თამარმან და ძეთა ჩემთა პატრონმან ამილახორმან გი და
პატრონმან ელბადურ და ჩნმან ძმამან აბლუხან (ეს სამი სატყუა სტრაქონს
ჩემოთ აწერა) და შვლთა ჩნთა ქოიარ, მელქიზედგე, ოთარმან (ეს სტრაქონს
ჩემოთ აწერა) და რლეგეთელმან (ნუსხაში: რუკეთელმან)... მას ეამსა, ოდეს
ემშაკის საბრკისაგან ძმის მკულელობა შემოგვივიდა და მოგიდევით კარსა თქ-
ნსა და თქნსა საყდარსა და სარჯულო გარდაგვიწყვიდეთ და შემოგვიწირეთ თქნ
საშინელსა აწყურის ღთის-მშობელსა და მოვასენეთ მას ეამისა საქეთ-მყრო-
ბელსა პატრონსა იერემი მწყურარელსა, დაგიდევით წრის შოთასშვილები
მათითა მამულითა... დღეს რისაც ჩრომისა და ან მამულის მქონებელი არის
მით ყულადთა უკლებლად. კიდევ იქვე თვედორას ნაქონი სახლ-კარი და მამ-
ული.... ამას გარეთ შემოგვიწირეთ ახალციხეს ნიბაშვილი მერაბა.... იქი-
თაძებესა ჩნი მალი შეკვებოდა, ამოგკუპითია სრულობით... პარკაძეს სი-
ლიბისტროს ჩნი ვალი მართებდა, ამოგკუპითია და წიგნიც დაუფრწოთ.
ეს შემოგვიწირავს განთავისუფლებით: ჩნ მაგიერი კაცი აღარ მიუღებოდეს და

არცა-რა ეთხოვბოდეს ჩნის გუარის კაცისაგან და არც ჩნგან და არა მოგე-
შალოს...

1543 წ. ქკსა :სლა: აქა ფაშები გამოვიდეს ოც-და-ორი ათასი. სრუ-
ლიად ტაო ამოსწყეტეს. მოვიდა ბავრატ-მეფე ქალაქს, გაიმარჯვა, მრავალი ამო-
სწყევდა (მილანისიანი იაკობისა № 6).

ქკს :სლა: წარწერა მხედრული ბრეთის ეტრატის სახარებაზედ: „ქ. აქუს
საზუერისა ღმრთისმშობლისა ოქრო-მკედელსა სამი ჩარეკი ვერცხლი. მისსა
სარგებელსა ასისა თანგისა ცვლსა მიართმევდეს და ნახე (sic) ლიტრა სანთ-
ლისა გულსა მიართმევდეს. სხუა არასთანა სათხოვარი (sic) არა გეთხოვებო-
დეს რა, ხატის სამსახურის მეტი წელიწადშიგან ამას მიუართმევდეთ ერთი-
სა სათათროსა მალის მეტი. დაიწერა ესე წიგნი ქკსა :სლა: თიბათუფსა
კე:“

ამ დროისავე უნდა იყოს მეორე ასომთავრული წარწერა მარჯვენა უდაზე
იმავე სახარებისა: „ჩ მე ფრიად ცოდვილმან შალიკაშვილის ასულმან თანამე-
ცხედრემან ფანასკერტელის ფარსადანისამან გულდამ კელეკავ დიდებულისა სა-
ზუერისა ღვთის-მშობლისა ოთხთავისა შემკობად სახარად სულისა ორთავე
ჩნ (ჩენ) მეუღლეთა. და სადღეგრძელოთ ძეთა ჩვენთავს ამინ“. (ბრფსსსეს ეს
წარწერები შედგამებით გადმოუწერია Rap. IV III. ჩემი. უბის წ. II გვ. 13—14).
მეორე უდას წარწერა ბრფსსსეს კერ წაუკითხავს: „ასომთავრულად წერია: „ჯრ
ცშ (ჯვარტმა). ამ ოთხ თავის მომკედელს ელბევიძესა შერვაეს და მისა მეუ-
ღლსა გულამშარს შეუნდეს ღმერთმან ან (ჩემი. უბ. წ. II, 12. Rap. IV,
119—112).

— ქკს :სლა: აქა ხუნთქრის ფაშები მოვიდეს რიცხვით ოცდარორი ათასი:
და სდ ტაო ამოსწყვიდეს. მოუკდა ბავრატ მეფე ქარალაქს, გაიმარჯვა, ამოწყვილნა
მრავალნი (წა ნიკოლოზის ქრ.).

ქკს :სლაბ: (1544 წ.) მოხსენებულა კათალიკოსი სვიმეონ გუჯარში, რომე-
ლიდ მიუცია მისთჳს მეფეს ლეონს და მისს მეუღლეს და ძეთა მათთა: გიორგის,
იესუს, ალექსანდრეს და ელიმარხას ამისგამო, რომ მეფეს თჳსი ქალი ელენე მიუ-
თხოვებია ერეკლე ბავრატის მისთჳს (მუხრანისა?), ხოლო კათალიკოსს სვიმეონს
დაუქებებია ხლო ნათესაობისაგამო. მეფეს „საკანონოდ“ მცხეთისთჳს შეუწირავს
საგარეჯოს მთის აჭო მიწები (ჩემი. ისტ. კრ. გვ. 114. თჳთ ნამდვილი საიკელი
ფს. ქვემო სინოდის კანტ. გუჯარბში). 1548 წლის ქვეშე.

1545 წ. — ქ. მე ერისთავთა ერისთვის იესეს ძემან ერისთავმან პატრონმან
ქვენიანველმა ესე წმიდანი ზატყინი დატყუტევებულ იყო მას ჟამსა, ოდეს ჩემ-
ნი ოთხნი ბიძანი კანდოს კვესურთა დაეკოცნეს ქკსა :სკივ: (1545 წ.) და გამოკეუა
ტაძრისათჳს წინა თევდორესსაჲ და ამ ხნის დაკარგული მე ვიშოვე ქკსა :სევე:
(1607 წ.) და ისრევე ტაძარსა შენსა შემოვსწირე... სადღეგრძელოდ... თანა.

მეცხედრის ჩემისა მზისთანდარისათჳს და ძეთა ჩუღნათათჳს წარსამართებელად პატრონობის ჩუღნისა... (წარწერა ეკლეს. მუხ. ხელნაწ. № 25).

1545 წ. ოთხნი ბიძანი ერისთავთ ერისთვის იესეს ძისა ქვენიფეველისანი კანდოს ევესურთა დაეკონცეს ქქსა :სიკო.* (ას. 1607 წ. ქქეშე)

ქქს :სილგ: (1545 წ.) აქა ძრვა იყო საშინელი (წა გ'ის გუჯანი).

ქქსა :სილგ: (1545 წ.) აქა ათაბაგმა ქაიხოსრო სამცხე დაიჭირა (ე. № 2).

— ქქსა :სილგ:.. ლუარსაბ და ბაგრატ მეფენი ბასიანს სოხისტანედ ორს ფაშას და ქაიხოსრო ათაბაგს შეებნენ. ქართველთ დაუმარცხდათ; ქაიხოსრომ სამცხე დაიჭირა (გას. ქრ.) ქქს: სლდ ბაგრატ მეფე სამცხეს მოვიდა, ველარ დაიჭირა და აწყურის ღთის მშობელი ციხე-გეარს წაასვენა; კდ დადიანი ლეონ შეიპყრა ბაგრატ მეფემ და გელათს ტყვე ჰყო (გახ. სრ.).

ქქს :სილგ: 1546 წ. სია მცხეთის განძისა, შედგენალი მეფის ლუარსაბის და კათალიკოზის გურმანისაგან. მეფეს ლუარსაბს შეუწირავს ფუფი ორი ლიტრა და ორი ჩარქეი, კურცხლი ჭაღაჭურა ლიტრა და ჩარქეი და 50 მიტუალი ფუფად (ჩემი. საისტ. ქრ. გვ. 64).

1546 წ. — ტყავის საიგელი მსედრული მცხეთისა № 505 (სქსხა № :როდ:)

ქქ. ჩუენ მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ, ძმამან ჩუენმან პატრონმან რამაზ და შვილთა ჩუენთა პატრონმან სუიმონ, პატრ. რამაზ და პატრ. ვახტანგ (ათარ-სნებს გლეხებს იყანაშეილებს და უკვეთავს ოცს ლიტრა ზეთს: მეტსთა ღთის-მშობელს მიუტანდეთო).. დაიწერა... ქქს :სილდ: თებერვლის :იე:.. კელითა მდივან-მწიგნობრისა მინიშვილისა დავითისითა“.

1546 საიგელი მცხეთისა № 276:

ქქ. ნებითა და შეწვევითა ღთისათა: ქქს :სილდ: გამოიღეს ახალქალაქელი თავი კაცი ორნი მოყალენი ერთს ფურ-ბერწსა და ერთს ცხუარს: რასთენიკა დღის ყანა უთქს, დღიურზედა ოთხი კოდი ღალა, ფურისთავსა ერთი ჩარქეი ერბო. ამას გარეთ საყველიერო ერთი ლიტრა ყველი და ოცი კვერცხი. რიგისად გოქი და ქათამი, მაღი, საური, ულასი, სააღდგომო ძროხა. ცხურის სათვალავი ათისთავი; მაღის თავსა თანგა ოც-და-ორი“ აქ სულ ჩარ-თულდა სეკულად: „კათალიკოზი“ (მაღაქა?).

გუჯრის ზურგზე სხვა ხელით: „ქ. ნაღვალენს დღიურზედ ღალა სამი კოდი, თუ არა თივა, ათისთავი ცხურისა, ღორის, სამქოხი (sic), რასაც ემართლებოდეს იმ წესითა ისე მოგვართონა სეკულად „ქქი“ (შეტი არა-რა).

1546 წ. — მცხეთის საიგელი № 219, სქსხა მცხეთის ქონებათა:

ქქ. ჩუნ ღთივ გვრგვინსანმან: მეფემან ლუარსაბ და ქქს მიერ ყოვ-ღოსა საქართველოჲსა მამათ-მთავართა მთავარმან“... აქ გრძელა სქსხა მცხეთის

ქონებათა და მათ შორის „ერთი ქართლის ცხოვრება“. ასევე მრავალთაგან ერთი საბუთია ქცხბის სიძველესა.

1547 წ.—სიგელი მცხეთისა № 331 (ნუსხა № :სძე.), უთავო:

[ქ. ჩვენ პატრო]ნმან დავით და პატრონმა ვახტანგ შემოავწირეთ... (მცხეთას) ქალაქს ლულოძისა და დათვიასეული სასახლე გზასა და მტკუარსა შუა... დაიწერა... ქკსა :სლე: თვესა ოკლომბერსა ოცსა“.

1547—ქკ :სლე: ლუარსაბ და ლეონ მეფეთა და მესხთა უწყეს სპარსეთს რბევა და ოკრება (კახ. ქრ.).

1548 წ. მოხსენებულნი არიან: კათალიკოსი სვიმეონ და მალაქია, მეფე ლეონ და ძენი მისნი: ალექსანდრე, თეიმურაზ, ელიმურაზ, კოსტანტინე, ქაიხოსრო, ვახტანგი, ირაკლი (შემდეგ ნიკოლაოზ კათალიკოსი?) და ბაგრატ. მეფე ხელწერილს იძლევა, სჯულის კანონის წინააღმდეგ ჯვარისწერას არ მიუშუებო (ჩემი აღწ. წ. კ. ხელნაწ. გვ. 8).

1548 წ.—მცხეთის ნუსხა № :სლდ:, რომელშიც 1548 წელს მოხსენებულია უცნობი კ^წი სკუმონ. შესანიშნავია, რომ სხვა დაბეჭდილ საბუთებთან სჩანს, რომ მალაქია კ^წი, რომელიც დამჯდარა 1532 წლის უწინ, ცოცხალი უოფილა და და კათალიკოზობდა 1649 წ. (იხ. 1549 წ. ქვეშე). შეიძლება მალაქია გადამდგარი უოფილაყო 1548 წ. და ანუ ერთის წლის შეცდომა იპოკოპოდას ამ ნუსხაში (შე-ად. Rap. IV p. 34).

„... ჩუენ... (აქ სრული საშეფო წოდებულება) მეფემა ლეონ... მეცხედრემან ჩნმან... თინათინ და ძეთა ჩნთა: გ^წი, იესე, ალექსანდრე და ელიმირაზა... ესე სიგელი... მოგაკსენეთ... (მცხეთას) და ქკს სკუმონს (sic) მას ჟამსა, როდეს ჩუენი ქალი ელენე ბაგრატიის შვილს ერეკლეს (მუხრან-ბატონს) მივათხოვეთ უხუბლრად და თქუენ სჯულისა წესითა გამოგუენანებით... (საქანონად) მოგაკსენეთ მთას აქეთ საგარეჯო ს^წდ ასრე და ამა წესსა ზედა, რომე საყენო საურსა, ლაშქრობა-ნადირობასა და გონბორს გარეთ ნახევარს ცხურის საბალახეს აქეთ, სხუა ჩუენი კელი აღარა შემოვილოდეს და ჩუენი კერძი შესაწევარი: პური, ღვინო, ღალა, იორის საბალახე და რაც იქაური გამოასავლი იყოს, სრულიად თქუენ აიღებდეთ, და თუ სადმე იქით ჩავიარდეთ, პურსა გუკუმევდენ და თუ ვინმე გარესჯელმა კაცმან შეგუცოლოს და გამოვენახეთ, მისი ნახევარი ჯურუმიცა თქუენ მოგაკსენოთ... დაიწერა... ქკს :სლე:“.

1548 (ანუ 1532—1549) წლის ახლო ხანებს არის დაწერილი მცხეთის ნუსხა, უთავო და უთარილო, № :სმა:

ჟ - - - ...ესე წიგნი... მოგაკსენეთ ჩუენ მეტე[ხის] - - - შვილთა ქე

რობინ, ავთანდილ და ზაალ... თქვენ ყოვლისა საქართველოსა მამათ-მთავარსა ქრისა პატრონსა მალაქიას მას ეამსა, ოდეს მეტყებთა [საყდარსა მამა ჩუქნი] დავისაფლავით თქვენ უკითხავად და თქვენ გავგწყყროთ... - - - მოგიღქმით კარსა და მამისა ჩუქნის მოთხრა გ[ვბრძანეთ] - - - (ახლა ამ ზირობას გაძღვეთო, რაჟი) ჩუქნისა გუარისა კაცი (მეტყეს) არ დავისაფლავით“...

1548 წ. ქ.ს. :სლვ: აქა შაჰთამაზ გამოვიდა (ეჟანბ № 2).

— ქ.ს. :სლვ: „შაჰთამაზ მოვიდა ყარაბაღს, მივიდა მისთანა ლეონ მეფე შვიდნი შირვანს, გულისტანი ალილბ, შირვანი დაიპყრა, მერმე მოვიდა, ტფილისი ალილო. ეზრახა ათაბაგს, ქალი ცოლად გამოართვა და წარივიდა.—კვლად მოკვდა მეფე ბაგრატ და დაჯდა ძე მისი გიორგი მეფედ იმერთა (კახუშტის ქრონიკა).

— ქ.ს. :სლვ: აქა დაიჭირა მეფემან ბაგრატ ლეონ დადიანი (წმ. გიორგ. ტელათური გულანი).

— ქ.ს. :სლვ: აქა დაიჭირა მეფემან ბაგრატ ლეონ დადიანი (წყარა-კითხ. № 252) მეფე ბაგრატ და დედოფალ ელენესაგან მოქედლილი ხატი 1548 წ. იხილგ ოუყრკში (Rap. IX, 26).

1549 წ. ქ.ს. :სლზ: სულთან სულეიმან მოვიდა აღრიბეყანზედ (კახუშტის ქრონიკა).

1549 წ.—მგრეთის სიგელი № 90 და ნუხუხუბი № № :ტნე: და :ტნე: შირეკი და თარღიანა, ზოლო მეორე (№ :ტნე: ამაჟე შირთა მოსისეიანს.—ჟავახ ჭილაძე იხ. *Archaeolog. puzesh. po Gurin u Adj.* დ. ბაქრაძისა, გვ. 239; *Hist. Gê. Brosset*; II, liv. 2 p. CXXXIII. და *livr. I, 255; 339.*

№ ტნე: „ჩნ... ჭილაძემან ჟავახიან შემოგწირეთ... (მგხუთას) ბალასკარს (ნუხაში „ბღის კარს“) ერთი მეზუთხე მოსახლე კაცი ივანე ულურგლისძე; მეორე მეზუთხე ქუშმო სანავარდოს მახარა სანასძე, მესამე მეზუთხე მოსახლე კაცი ქორისუბანს ბუბასკირი თემნა; მეოთხე მეზუთხე კაცი ქუშმო სანავარდოს თემნა ხურცილავა, ერთი მოსახლე კაცი ხეჩის ნასყიდი სალოქაა, ჯიქთ უბანს ერთი მოსახლე კაცი (სულ ხუთი მოსახლე და ოთხი მეზუთხე)... არა ეთხოვბოდეს რა ჩნი... ეს ჩემი შმოწირული ჩნისა ცოჯისათჳს საჯანონად დაჯეხული ვითაც ყოვილიყოს არ მოგეშალოს. დაიწერა ქ.ს. :სლზ: (sic).

№ :ტნე: „მართებს... სალოქას ორი საჯავა ოც-ოცის თეთრისა... თორმეტი კოკა ღწო... ექუსი საციქუტლი ღომი, ათი კელი მჭადა, ერთი თეთრი სალდგომო. მართებს ივანე ხუცესსა ულურგლისძესა (იხ. № ტნე) სალიმონოთ ხუთი ზუთხი, ორი საკლავი ოც-და-ათის თეთრისა, ერთი საკლავი სხუა, ხუთი ქათამი, ოცი კოკა ღწო, ცხრა საციქუტლი ღომი, ერთი სამარხუტელი... ოც-და-ათი კუტრციხი. მართებს ბუბასკირს ხუთი ზუთხი სალიმონოთ, ერთი

ზრახს, რას სჭვავჭავ, ნაწი გოჭრ და ქათამი, რაცი კოკა ღვნო, ათი საციქუპ-
ლი ღომი...

მართებს თემნის ზურცილაკს ზუთი ზუთხი სალიმონოთ; სამი საკლავი;
რაცი კოკა ღვნო ერთი კმელი თევზი... თორმეტი კელი მჭადი. მართებს
მახარას სანასძესა (ღბ-სხვ. დაწვრილებით).

№ :ტნდ: „რღიშს ჭილაქას გუსნისაგან“.

„თქნ ცათა მობაძავსა დედა-ქალაქსა... მცხეთისა საყდარსა... და თქნსა
საქეთ-მპრობელსა... ქართლის კვ პატრიარქსა მალაქიას ესე წიგნი და სი-
გელი გვადრეთ და მოგაკენეთ ჩნ ქილაქსძემო გუსტან და შვლმან ჩემმა ჯა-
ვანმან... მას ეა, როდეს ჩნსა შვლსა ჯავახსა მეფის ლუარსაბის და შვერ-
თეთ, ჩნ შუა უხუტდრობა იყო და მისად დასაურვებელად შემოვსწირეთ კვე
მცხეთის საყდარსა სამოცა ლიტრა ცვლი... არას ეამშვიგა არ მოგეშალოს.
ერთა წელიწადთა... მცხეთას მოვიღებდეთ“

1549 წ.—ამ წლის ახლო-ხსენებში უნდა იყოს დაწვრილი სიგელი მცხეთისა;
ნუსხა № :ტმკ.; რომელშიც მოხსენებულია კწი მალაქია და ლეონ თვისის დი-
დაქანობით, რვა კაყიშვილით, რომელთაგან ზოგნი ასტორამ არ იცის. ამდენი
შვილები ლეონს არ ეყოლებოდა უადრეს 1540—1549 წ., რომლისც დოცხსაღჭ
ყო კწი მალაქია.

ჩნ... მეფემან ლეონ და მეცხედრემან ჩნმან... დედოფალმან ზინათინ
(და ძეთა ჩნთა: პატრონმა ალექსანდრე, ელიმირზა, კე, თეიმურაზ, ჭახოსრო,
განტანგ, ერეკლე და ბაგრატ) ესე... წიგნი... მოგაკენეთ (მცხეთას)... და ქვსა
მალაქიას... ასე რომე... დღის უკანის რაიც ასრე საკანუნო იყოს; რომქ
ჩუტნი რჯული არ მოგუტემდეს, თქუტნად ნება-დაურთავად არც ვის ქალი
მიესცეთ და არც ვისი ჩნ მოვიყუანოთ და ჩნსა ბატონობაშიგა ვინც საკა-
ნონო საქმე ქნას ანუ თავადმან, ანუ აზნაურმან, ანუ მცირემან, რუსხუტულ
ცყოთ და თქნცა გამოგანახოთ და არცა ჩნთა კართა მოუშუათ, სანამდისი
თქნ შენდობა არ მისცეთ და რიცა საყდარზედა ებისკოპოსი არ იჯდეს და
გარდადგომილიყოს, არცა იმას ეამი ვაწირვინოთ... და რაც საყდრისა გუჯრე
ბი იყოს... მოვიკითხოთ... გაგიგონოთ“

1550 წ. ჭკათახევის სიგელი №.

„ქ: ჩუენ ღეთიე გვირგვინოსნისა მეფეთ-მეფისა პატრონისა დავითის ძე-
თა, მეფეთ-მეფემან ლუარსაბ, ძმათა ჩუენთა პატრონმან აღრაზან და პატრონ-
მან რამაზ ესე წიგნი და სიგელი ამისად ნიშნად შეგიწყალეთ და გიბოძეთ
თქუენ ქვათაკვევლთა, მას ეამსა ოდეს საკარავე დაგიწყო თხოვნა; თქუენ მო-
გვიდგიეთ კარსა ჩუენსა; სიგლებოც მოგვართვით და ვნახეთ დიდის ალექსანდ-

რესგანცა, ჩუენთა ზაპათა და მამათაგანცა თარხანი და ხელშეუვალნი ყოფილ-
ხართ. აწ ჩუენცა გათარხნეთ და გათავისუფლეთ, ასრე რომ არ გეთხოვოდეს
მალი, არა საური და საჯინიბო, არა სასუქი, არა ულუფა, არცა ოდეს გთხო-
ვებია და არცა ჩუენ გთხოვთ არა აწე და არა საბოლოდ, არა ჩუენგან და
არა ჩუენთა მომალთაგან. დაიწერა ესე მტკიცე შეუცვალებელი სიგელი ქო-
რონიკონსა :სლპ:, თვესა დეკემბერსა :ია:, კელითა კარისა ჩუენისა მწიგნობ-
რესჲ თუმანიშვილისა მანუჩარისაჲ“. —სვეკულად: „ლუარსაჲ“. აღრაზან. რამაზ.“

1550 წ. ქკს :სლპ: აქა გაიპარა |ლევენ დადიანი, დაქერილი ზაგრატი-
საგან 1548 წ. იხ. წიგნი| და მოვიდა შინა (წიგრა-კითს. № 252)

— ქკს :სლპ: აქა გაიპარა (დეკან ჯადანო) და მივიდა შინ (წმ. გიორგ.
ბგლათური გულანო).

— ქკს :სლპ: აქა ტაოს ქუტყანა დაიქირეს ურუმთა (აგორთის ძიღას-
პირი № 6).

— ქკს :სლპ: აქა ტაოს ქვეყანა დაიქირეს ურუმთა (წმიდა ნიკოლოზის
ქორონიკონი).

— ქკს :სლპ: (1550 წ.). აქა ტაოს ქვეყანა დაიქირეს ურუმთა (უანჩ. გ.)

— ქკს :სლპ: ოსმალთ ტაოს ქვეყანა დაიქირეს; და მანუჩარ დგობდა
(კახ. ქრ.)

1551 წ. იანისის 9 სა. —სიონის სიგელი № 11: „ჩუენ... მეფის დავითის
ძემან პატრონმა რამაზ და თანამეცხედრემან ჩუენმან პატრონმან ხუარამზე და
ძემან ჩუენმან... ზაგრატ“... სწირავენ სიონს სოფელს ფიცხისის (ფიცხისი)...
„ეელ შეულადა..., ასე რომე მოუკდეს ყაზახნი და აღაოკრეს და მოკითხული
ვქენით... და თქუენთვის შემოგვწირავს“... დაიწერა... ქკს :სლთ: იენი-
რის :თ:“.

— ქკს :სლთ: ბატონიშვილი რამაზ, ცოლი მისი ხაურამზე და ძე მათი
ზაგრატ (სიონის გუჲ № 42).

1551 —სლთ: შაჰ-თამაზმან შაოქისციხე (შაქისციხე) დაიქირა (კახ. ქრ.).

1551 წ. ასლო-წლებისა: „ღმერთო და ოქონისა ხატო პატრონსა დავითსა
გაუმარჯვე, აგრეთვე პატრონსა ჩემსა თვალ-შუენიერსა და დადიანსა მამიასა“.
ჩემი. ისტ. კრ. გვ. 377. თვალ-შუენიერი ქაიხოსრო II ათაბაგის ძე † 1575, მამია
III † 1533. აქვე მოკვდებოდა ელისის წარწყმას, რომელიც ბროსისს სწორედ ვერ
წაუკითხავს: „ნებითა ღვთისათა მე ღვთივ გვრგვნოსანმან... ქართველთა მე-
ფეთ-მეფის კოსტანტინე-მეფის შვილის-შვილმან მეფის ზაგრატის ასულმან
ათაბეგ ამირ-სპასალარის კახლის რძალმან დედის-იმიდმან მეორედ აღვაშენე“

წა ესე ეკლესია შენ ცათა მობაძვის ვალის ღვთის შშობლისა რათა მცველ-
მფარველ გვექმნა... მე და თანა-მეცხედრეს ჩემსა ათაბაგ-ქაიხოსროს და ძენი
ჩემნი... ყვარყვარე, მზეკბუჯი, მანუჩარ, თვალშვენიერ, ივანე, თამარი დღე-
გრძელობით დაიცვენ. ან დასა მათსა ელენეს სასუფვეელი დაუმკვიდრე (Bros.
Soyage arch., p. 129; ჩემი აღწერა წ.-გ. ხელნაწ. გვ. 107.

1552 წ. — ქს: სმ: ოსმალი დაიპირეს არტანუჯი არსიანამდე, ფანავარი
აღაშენეს, არტანიც დაიპირეს, სამცხეს ვერ გამოვიდნენ (კახ. ქრ.).

ქს: სმ: (1542 წ.) „...ესე შეწირულობის წიგნი და პირი მოგაკსენეთ
ჩუენ მეფეთ-მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და თანა მეცხედრემან ჩუენმან
დღღოფაღმან პატრონმან თამარ (სხვა მელნით გაუსწორებაჲ „თინათინ“) და ძე-
მან სასურველმან დავით თქუნ დედა-ქალაქსა მცხეთას..., ასე რომე პირველად
სოფელი კვიძისკევი სრულიად მისით შენობით, კვეთ-უბანი და გიორგანი ორი-
ვე კევი მალა მთილამ დაბლა თეთრს კლდემდი რაც სავეძო არის ჩელტს
გამოდმართ გრემის კერძად... ეს მამულები ცოტას ხანს ხიზნობის კულად
ყარა ასლანს მივეცი თორს ოდენ წელიწადსა, ახლა ბატონი კათალიკოზი ნი-
კოლოზ მობრძანდა და გუჯარნი მოიხუნა... თვისივე მამული მკვდრი საქონე-
ბელი თქუენვე დაგიდევით და მოგაკსენეთ სვეტსა ცხოველსა და ძმასა ჩუენსა
სასოებასა... ბატონს კათალიკოზს, ასე რომე როგორც თქუენი მოურავი და
ქადგი ყოფილყოს... ისევ დააყენეთ, საბალახე და აბრეშუმი და დიდი სათათ-
რო საური და რაც რამ ფერი ყულა (sic) თქუენი ყოფილა და თქუენ აი-
ღებდეთ. ჩუენ არაფერი კელი არა გუედვას რა, ლაშქარ-ნადირობა და მო-
ნასტერი ვარცნისა, სასახლე და ციხე უმიზნოდ გვიმუშაონ, თუ მცხეთას არ
მუშაობდენ... არც გრემელთ ქონდეს საცილობელი კელი, არც შილდელთ
და არც ნეკრესელთა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: იე: ქს
სმ: კელითა წინამძღურისა ვაჩნადის იოსებისათა“. ჩინებული წარწერა მსჯდრული,
ბოლოს ღამაზის ხელით ჩაწერილი: „მეფე ალექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა
ლთისათა“. ბუჭედი სიყა წარწერით: „მეფე ალექსანდრე“, ზედ დასატულია
გვირგვინი და ღახტი (ისე როგორც ჭკემა 1553 წ. ჭკეშე).

1552 წ. — თფილისის სიონის სიგელი, მსჯდრულად ნაწერი, № 104, რო-
მელიც საურადადგობა ისტორიულს ცნობებს გვაძლევს. ამაში მოხსენებული უცნობი
გზი ზეზედე, როგორც სჩანს, მუდარა ნიკოლოზის უწინ და ამავე 1552 წ. გა-
დამდგარ, რომელმაც პირველად სჩანს გზი ნიკოლოზ (იხ. ჭკემა. 1552 წ.
ჭკეშე).

მეფე ლუარსაბ და დედა მისა თამარ ამ სიგელს აძლევენ სიონისა ღვთის შშო-
ბელს: „ასე რომე ჟამთა ვითარებისაგან უღთითა აგარიანთა მიერ წარმხულსა
(იხ. 1548 წ. ჭკეშე) ტაძარსა ჩუენსა ტფილისის სახლდომად თქუენ ძლით კულად
ვეგენით. მას ემასა ჩუენთა ცოლუათათს შესრულიყუნეს ტაძრად შენდა და

შეეგინნეს უმეტეს ბილწნი თავნი მათნი. ხოლო ჩუნ მოვედით და მოვიყვა-
ნეთ წა მეუფე ჩუნი ქკზი ქართლის (sic) ღირსი ზებედე და... თფილელ
მთავარებისკობოსი იოსებ და ყოველნი ებისკობოსნი ქართვეთა და მესხთა და
განვწმოდეთ წმიდითა იაზმითა... ტაძარი თქუენი და ყოველნი ეკლესიანი ტფი-
ლისისანი (და ეკელა გუჟარ-სიგელნიც სანჯიასლეთო: მოსდეგს სია სიონისა უმა-
თა)... დაიწერა... ტფილისს ქკსა :სმ: კელითა ჩუენისა მწიგნობრისა მთავრ-
დიაკენისა ზებედესითა“ (შემდეგთა წარწერათაგან სჩანს, რომ მერმინდელ XVI—
XVIII საუკუნის მეფეთაც დაუმტკიცებიათ).

1552 წ. სიკელი მცხეთისა № 10. მეფე ლუარსაბ სწერს: „შემოგწირეთ
(მცხეთას) სოფელი ახოტი, ჩუენი სასახლე ალგეთს ვალმა, დოლანი, მძძოეთი,
გოგას გუერდი, სახვეენი და შეხვეტილა და ღანიბანი... თარხნად... ქკს
:სმ: კელითა მოძღურისა რომანოზისათა, მისსა :ა: დღესა*. სკეულად: „ლუა-
რსაბ“ (აზის დიდი ბეჭედი კათალიკოზისა).

— ქკსა :სმ: მეფე კახთა ალექსანდრე და ძენი მისნი გრი და დიმიტრი
(ალავერდის სიკელი № 2).

1552 წ. ახლო ხანებისა: მეფე ლუარსაბ, მთავარებისოპოგოსტ გარჯინე
თბილელი დომენტი, მრუელი გედეონ, პატრონნი ალექსანდრე და ერეკლე;
ციციშვილნი ბეგა და ფარსადან (სიონის სიკელი №12 :სმ: და :სე:).

1552 წ.—ორი სიკელი მცხეთისა: № 10 (ნუსხა № :ტკბ:) მხედრულად ნა-
წერი, რომელშიც პირველად მოხსენებულია კწი ნიკოლოზი, და მეორე № 226,
ხუცურად ტუაგზე ნაწერი ქკს :სმ:—რადგან უკანასკნელში მოხსენებულია კწი ბა-
სილი, ამისგამო ჩვენ გგვონია, რომ ამ გუჟარში ქკნი :სმ: უნდა ივითსებოდეს :სე:
და ასოთა მსგავსებისგამო ქკნი შემცდარი უნდა იყოს.

პირველის გუჟარისაგან საგულისხმებელია ჩუენს ისტორიაში ჟურ არ-ცნობილი
ტამეფება ალექსანდრესი 1537 წელს და ერთად მეფობა მისი მამასთან.

„... ესე შეწირულობის წიგნი და პირი მოვაცხენეთ ჩნ მეფეთ-მეფემან
პატრონმან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩრმან... თამარ და ძემან ჩემმან
სასურველმან დთ თქუენ დედა-ქალაქსა მცხეთას... ასე და ამა პირსა ზედან,
რომე ჰდ სოფელი ვეძისკევი და ფაშანი სდ მისით შენობით, კევით უბანი
და გიორგნი ორივე კევი მალა მთიდან დაბლა თეთრ კლდეში... ეს მამუ-
ლები ცოტას ხანს ხიზნობის კულად ყარაასლანს მივეციით ორსა დღე წელი-
წადსა. ახლა პატრონი კწი ნიკოლოზი მობძანდა... და მოვაცხენეთ თვსივე მამუ-
ლები.... თქნვე დაგიდევით... ასე რომე როგორც თქნი მოურავი და ქადაგი
ყოფილიყოს ვეძისკევს და ფაშანს, ისე დაყენეთ; საბალახე და აბრეშუმი და
დიდი სათათრო საური და რაც რამ ფერი ყუტლა თქუენი ყოფილა და თქნ
აიღებდეთ, ჩნ არაკელი არა გუტღვას რა. ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი

ვარცანისა, სასახლე და ციხე უმიზეზოდ გვმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშაობდენ; და როგორაც ღთვარეჯას იქილამ სარგო რგებოდეს, ნუ დააკლებთ. ასე დაგვმტკიცებთა. არც გრემელთ ჰქონდეს საცილობელი კელი, არც შილდელთ და არც ნეკრესელთა... დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა :იე: ქკსა :სმ: კელითა წინამძღურისა ვაჩნადისა იოსებისათა*.

1552 წ.—(1515 წ.) კტრატზე № 226, ხუცურთ ძალთან კარგი ხელი:

„ქ. ნებითა... ჩნ მეფემან პატრონმა ლეონ და პატრ. ჯზმან ბასილიმ ესე... წიგნი გიბოძეთ... სვეტიცხოვლის საქურქლის მოლარეს ჯიჯელს ბარანძელიძეს ღოშისა და გიორგის, ასე რომე მის ღღეში თარხანი და აზატნი ყოფილხართ და არცა საჩვენო (sic) და არცა რა ბატუნის (sic) კზისა არა გეთხოვებოდეს რჯ ერთის მსახურისა და სალაროს ქეშოკობის მეტი, თუ რამ დაჰკარგო და წააკდინო, კიდევ უნდა ზლო. სვეტიცხოვლის საქონელზე ფრთხილად და თვალ-მიგდებით იყავ. სხვა რიგად არასფერზე არ გაგსარჯონ. ბატონს ქკზს თვე-ზითა ზსამარხოთ კი ემსახურეთ... ქკს :სმ: „ზოღოს ასოძითაჯრულად: „ხ¹⁰ო.ჩ.“.

1552 წ. კტრატზე:

ქ. ნებითა და და... ესე შეწირულების წიგნი და პირი მოგაკსენეთ ჩუენ მეფეთ-მეფემან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩნმან... თინათინ (გასწორებულია) და ძემან ჩნმან სასურველმან დავით თქუენ ღდაქლაქსა მცხეთას... ასე... რომ სოფელი ვედის-კევი მალა მთილამ დაბლა თეთრის კლდეში რაც სავცობ არის ჩელტს გაღმართ გრემის კერძად ასე რომე თქუენი სამკვდრო ეს მამულეები ცოტას ხანს ხიზნობის კუალად ყარასლანს მივეციოთ ორს ოდენ წელიწადს ახლა ბატონი კათალიკოზი ნიკოლოზ მობრძანდა და გუჯარნი მოიხუნა; გავსინჯეთ და თვისვე მამული მკვდრი საქონებელი თქუენვე დაგიღვივით და მოგაკსენეთ სვეტსა ცხოველსა და ძმასა ჩუენსა სასოებასა იოვანე ოქროპირისა და ბასილის მსგავსსა და მათებრ ჩუენგან სარწმუნებელსა ბატონს კათალიკოზს, ასე რომე როგორც თქუენი მოურავი და ქადაგი ყოფილიყოს ისევ დააყენეთ; საბლახე და აბრეშუმი და დიდი სათათრო საური რაც რამ ფერი ყულა (sic) თქუენი ყოფილა და თქუენ აიღებდეთ; ჩუენ არაფერი კეღლი არა გვედვას-რა. ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი ვარცანისა, სასახლე და ციხე უმიზეზოდ გვიმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშ(ა)ობდენ და როგორც კათალიკოზს სვეტს ცხოველიდამ სარგო რგებოდეს ნუ დაიკლებთ. ასე დაგვიმტკიცებთა. არც გრემელთ ქონდეს საცილებელი კელი, არც შილდელთ და არც ნეკრესელთა: თქუენი მამული მოუღვევარად მოგვიკსენებთან... დაიწერა წიგნი ესე ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :იე: ქკსა :სმ: (240=1552 წ.) კელითა წინამძღურისა ვაჩნადისა იოსებისათა*. ხეყულად: „მეფე ალექსანდრე ვა: მტკიცებ ნებითა ღვთისათა“.

ნაწევრეტი ძველის გუჯრისა მე-XVI საუკ.

- - - გლები: მთას: ბარს: უკლებად: კიდევე მას (ზ)ედა მოგიმატეთ აღ-
გეთს გაღმართი გიგისა მზღურით ვაკე, ღორისთავი, ცოვრეთი, გარს - - ვარ-
ხოვნა, კრევა, ლიბნი, უგუღეთი, გოგას გუერდი და ახალდაბა და მას ზედა-
თი ქციასა და ალგეთს შუა მიტანებით მანგლისის გარეშემო, ორი ოძისი და
კველთ(ა) გქონდეს და გიბედნიეროს ღწ ჩუენსა და კათოლიკე მცხეთისა საყ-
დრისა სამსახურსა შიგან.

1552 — 1582 წ. ახლო-სახეზისა. — სიკელი სინოდ. კანტ. № 1246, მსედ-
რული:

„ქ... თქუენ კზს პატრიარქსა პატრონსა ნიკოლოას ჩწ ამა ალავერ-
დელმა ზაქარია, ნინო-წმიდელმა სილოვანე, კაწარელ ეპისკოპოსმან ფილიპე,
ბოდბელმან მაქსიმე, ნეკრესელმან კლიმე, ჳერემელმან ეგნატე, ხარჳაშნელმან
ელისე... (ესი წიგნი მოგვცით) ასე და ამა პირსა ზა, რომელ ანუ საყდრისა,
ანუ სჯულისა საქმეზედა ვისცა გაუწყყრე და გამოენახო, ჩუენცა გაუწყრეთ
და გამოვენახოთ და სანამდის შენ არ ნახო და შენდობა არ მისცე, არცა ჩუ-
ენ ენახოთ და არც შენდობა მივსცეთ. ამისად გათავების თვისმდებად ღწთი
და ყლწნი მისნი წმიდანი მოგვკსენებია“.

1552 წ. — ამ წლის ახლო სახეზს არის დაწერილი სიკელი მცხეთისა, ნუსხა
№ 1: ტტგ; რომელშიც მოხსენებული კწი ნიკოლოზ (სხსსს ქვემო 1552, 2566;
1569—1581; მოკედა 1582 წ.).

--- „გე გიმშიტ და თანამეცხედრემან ჩემმან მარხ... შემოგწირეთ
(მცხეთას) ვეძისევეს სასახლე... მევის ლეონისგან ნაწყოლობევი და ზოგი ჩემითა
აღალითა საქონლითა ნასყიდი... თქწ ქკზო პატრიარქო... ნიკოლოზ!... წე-
ლიწადშიგან თვთოს დღეს ჳამს გვწირვედით“.

1552 წ. — ამ წლის ახლო სახეზში დაწერილია ხუცური სიკელი მცხეთისა
№ 354 (ნუსხისა: № № : იდ: და : იე:), უთავბოლო. ფრწისალებში ჩასმული აღდგე-
ნილია № : იდ:

[ქ. ზეადიდნეს ღწ მეფეთ მეფობა და პატრონობა მეფისა ლუ]არსაბ[ისი.
დავსხედით ბჳენი ჩუენ] მეფე პ[ატ]რონი [ლუ]არსაბ, პატრონი მაწკი გიორგი-
ონე (ამ ოძის სატყუის მაგიურ ნუსხაში სწყრია „გორგინე“) პატრონი ტფილელი
დომენტი, პატრონი მრუელი (მროკელი) გედეონ, (შემატანე ის. ქცხ. II, გვ.)
პატრონი ალექსანდრე, ერეკლე, ციცისშვილი ბეგა ფარსადან, გოსთასამისშვილი
მირიან, გაბაჲსშვილი სამადავლე, ნსიძე გულბაად და მიცობელი. პატრონი კათა-
ლიკოზი და პატრონი წილქელი მუხრანულსა სამზღურარზედ ირზოდეს.
მოვიტანეთ მცხეთის დიდი გუჯარი“...

1553 — ქს : სმა: შაჳთამაზ ქართლი შემოვლო, ათბაგი ქაიხოსრო მიეგება,

ვარძია, თმოგვი, ვანის ქუბები, აწყვერი, ასხინძა და სრულიად სამცხის ციხენი აღიღო; ქაიხოსროს მოსცა აწყვერი ღვთისმშობლითურთ. ყენი სომხითს ჩავიდა, დაკოცა იჯუ შარმაზან და ვახუშტი დიასამიძე და ამოვან თან წარიყვანა ტყვედ და კვალად აწყურის ღვთისმშობელი ტყვედ წარიყვანეს იმერეთს. (კახ. ქრ.).

ქკს :სმა: (1553) აქა არტანუჯი წართვეს (ყანჩ. გუჯანია; ი. ე. მესხებს წაართვეს).

— ქკს :სმა: აქა არტანუჯი წართვეს (წა ნიკოლოზის ქრ.)

„ჩუენ ბანგრატუნთა ძეთა კურთხეულისა პატ. (sic) ალექსანდრესთა პატრონმან კოსტანტინე და ძეთა ჩუენთა: ... ესე... სიგელი... მოგაკსენეთ თქუენ... სიონთა ღვთის მშობელსა კურთხეულისა პატრონისა მამისა ჩემისა სულისა მოსახსენებლად... შემოგწირეთ... ქალაქურითა ლიტრითა ორი ლიტრა სანთელი და ერთი ლიტრა საკმელი ტამლისაგან. ესე ყოველთა წელიწადთა უკლებად მოგვესენებოდეს... დაიწერა... ქკსა :სმა: კელითა იორდანესითა“ ტყვის გუჯანია, ღამაზის სეფით, ბოლო სეფანთუფა: „კოსტანტინე“ მეტი ანა არის რა.

1553 წ. — ნინო-წმიდაის სიგელი ნუსხა № 26: „ქ... ჩუენ... მეფემან პატრონმან ლეონ და ძეთა ჩუენთა პატრონთა გრი, იესე, ალექსანდრე, ელიმირზა და ღვთ... შემოგწირეთ... (ნინოწმიდაეს ზაჭარას და ნინოწმიდას) აზამბურის ღალა, ასე რომე რასაცა საყდრის ყმა აზამბურშიგა მოკნედედეს, მისი ღალა არა ვთხოვოთ... მისი ღალა საყდრისთვის აღღებოდეს და საჩუენოდ არა ვთხოვოთ... არა შეგეცვალოს... დაიწერა ქკსა :სმა:“. სკუულები და ერთი თათრუფი ბეჭედი აზის.

ამავე ნინო წმიდაეს ზაჭარას მეფე ჯეონ აძლეკს სიგელს (№ 27): ასრე რომე რაც თქუენსა ომში (?) დასახლეული (აზში დასახლებული?) კაცი იყოს ნინოწმინდის საყდრისთვის იქით ასაყრელად არც შეიღს და არასა კოციელსა კაცსა არა დავანებოთ და არც ავიყაროთ“. სკუუფად „ლეონ“:

მეფის ჯეონის მე გიორგი აძლეკს უთარიღო სიგელს (№ 28) „ნინოწმინდას და ათორმეტთა უდაბნოთა არქიმანდრიტელსა მამასა სილაონსა... ღღეის იქით ვინცა გებრიანებოდეს და ნინოწმინდას მღებვარი დასვათ, რაცა იმას გამოუვიდოდეს, თქვენთვის შემოგვიწირავს“. სკუუფი და თათრუფი ბეჭედი.

1554 წ. — ჩინებულად გაკეთებულს თხელს კტრატზედ მხედრულად დაწერილი გრანგიალი, მიწემული შერკილაძისადმი ბაგრატ-დიდისაგან 1554 წ. ცხადია, რომ ბაგრატ 1554 წელს ცოცხალი უფოფაა, თუმცა ყველა ჩვენი ისტორიული წყაროები მისს სიკვდილს გვიჩვენებს 1548 წ. რადგან გიორგი გამეფებულა 1563—4 წ., ამისგანო უნდა ვიფიქროთ, რომ ბაგრატ III 1562 წლის ახლო ხანებს უნდა მომკვდარიყოს:

გრანგიალით თავში ფერადებით დახატულია მდგომარე სასე გვირგვინიანი კა-

რისა, რომელსაც მარჯვენა ხელში უზურია სკანტრა რუა-წყობიანის ჯგაბით და მარცხენა ხელი არა უჩანს, პირისასე ძლიან შებღაღღულია, მაგრამ წვერ-ულუკაშიაგი, სჩანს, ძალიან მოკლე ქქონია. მარჯვენა მხრით ასომთავრულად აწერია: „მეფეთ მეფენი“ და მარცხნივ: „მეფე ბეგრატ დიდი“. (ეს ნაწილი ეტრატის შიკარბულაა, ალბათ დახატული სხვისგან არის და დაწერის შემდეგ მიუყვარება). მერე წითელ მკლბით სელ-ჩართულ-სეკულად აწერია: „სახელთა ღმრთისათა“ (და შემდეგ ღა-მარის და ძალიან თავისუფლად ნაწერის სულით შუ-მკლბით გარჩეულად):

„ზეშთა: არსისა: გარე: შემოუწერეს: ამისა: | ძისა: და სულისა (ყოველ სატუვის შემდეგ სამ-სამი წერტილი უჩის) წმიდისთა ჩუნ ღთივ დამყარე-ბულმან | და ღთივ აძალღებულმან პირველ დასაბამითან | და ვიდრე უკუნ-სამდე კელმწიფედ მყარობელ-მქონებელმან ღთივ-გვრვანსანმან მეფეთ-მეფე-მან პატრონმან | ბეგრატ და თანა-მეცხედრემან ჩუნმან დედოფალთ-დედო-ფალმან პატრონმან ელენე მოვიდეს წინაშე ჩუნსა | ჩუნნი დიდათ ერთგულ-ნი და ნამსახურნი თავსდებით აზნაქურის შვილნი შერგილაძენი ჯაკვა და მთნი შვილნი | მათე და მომავალნი მთნი ყოველნივე და სასახლის შვილნი | რა-თამცა დაგუეაჯენს და ვისმინეთ აჯა და მოხსენება | მათი, შევიწყალეთ და უბოძეთ სასისხლო სიგელი ესე.—ნუმცა | იკადრების უბრალოს კაცისა სიკუ-დილი და ვინცა ეშმაკის მანქანებითა შერგილაძეს გუარის კაცი მოჰკლას—ორასი | ათი-ათასი (sic) კირმანეული ძეული თეთრი დაგეურვოს; | ამას გარეთი სანახშოროდ ოცდაათი ათასი | კირმანეული ძეული თეთრი დაგეურვოს (sic) თქუ-ენი შერგილაძეთა ჯაკვას და შენსა შვილსა მათეს და სახლის | შვილთა თქუნ-თა ყოველთავე; ესე ჩუნგან გაჩენილი სრული სისხლი ორასი ასი (აი?) ათასი დაგეურვებოდეს და სანახშოროდ ოც-და-ათი ათასი კირმანეული ძეული თეთრი დაგეურვებოდეს მეფეთა, თავადთა, აზნაურთა | და აზნაურის შვილთაგან უზეშთაესთა და უქუედაესთაგან | დიდთა და მცირეთაგან. ვინცა ცოლი წა-გართვას ნახევარი სისხლი დაგიურვოს. ვინცა ცოლი გაგიუპატოს, თუ | არ გაეყარო, ნახევარი სისხლი დაგიურვოს და თუ გაეყარო—მეოთხედი სისხლი დაგეურვებოდეს. ვინც | გრძნეულობა ჩამოგაცილოს და მართლი გამოხვიდეს | —ნახევარი სისხლი დაგეურვოს. ვინც პატრონსა დაგაბეზღოს—ნახევარი სის-ხლი დაგეურვოს. ვინც ექუსთა ასოქთაგან ერთი რომელი გინდ დაგიშოს | —მეექუსედი სისხლი დაგეურვებოდეს. ვინცა | საჩინო დალი დაგასვას—მესამე-დი სისხლი დაგეურვებოდეს. ვინც სასაფლაო გაგიტეხოს—ნახევარი სისხლი დაგეურვოს. ვინც თავ-და-თავ გცეს—სამოცი ათასი კირმანეული ძეული თეთ-რი დაგეურვოს. ვინც გერში ვადინოს—სამოცი ათასი თეთრი დაგეურვოს. | ვინც მეგინიბე, ანუ ბაზიერი, ანუ მწყემსი, ანუ უომარი | ვთე გიცეს, გაგი-ლანძღოს—ოცი ათასი თეთრი | ცალკე-ცალკე დაგეურვებოდეს. ვინც ჯოგი | აგისხას ანუ სახლად დაგეხსას—ასი ათასი თეთრი დაგეურვოს და ალაფი შე-მოგექცეს; სხვა ნაძარცი-ნაგინები- | ნალუპატივები რაგინდა-რა იყოს დაიდევით.

ესე ჩუენგან ბოძებული სიგელი და მისი მისი (sic) წესითა და რიგითა გასინჯეთ | და დაუშურვებდით. აწ ქრისტეს-მიერ კურთხეულნო ეპისკოპოზო ქართლისა და აფხაზეთისა კათალიკოზნო, სამცხეს მაწყურელო და ათორმეტნო მეუღაბნენო, ჰყონდიდელი, ცაიშელი, | მოქუელი და ბედიელი, თქუენც ასრე დაუმტკიცეთ. — | სხვანო კარისა ჩუენისა თავანო, ერისთავთა. ერისთაო | და სვანთა ერისთაო, მანდატურთ უხუცესო დადიანო, ამისპასალარო (ამბ-სპასალარო) გურიელი, თქუენცა ასრე დაუმტკიცეთ. | სხვანო კარისა ჩუენისა ვაზირნო ამირათ ამირო ამილახ|ორო, ციხისთაო, კარისა ჩუენისა წარჩინებულნო | თქუენცა ასრე დაუმტკიცეთ. სხვანო კარისა | ჩუენისა მეკელენო, მეაბჯრე-მეჯინიბეო, ახო|სალარო (sic), მესტუმრეო, მეღვინეო, | მუქიფო და მზარეულო, თქუენც ასრე დაუმტკიცეთ. ბაზიერო, ბოქაულო, | მოლარეო, მეჩანგე-მენალარენო, მედადაბენო, | მეძალღე-მემწევრენო თქუენც ასრე დაუმტკიცენით. მალისა და ხარჯის მკრეფელნო, ზროხა-საკლავისა მკრეფელნო, ჰურისა და ღვინისა მკრეფელნო, გოქ-ქათმისა მკრეფელნო, დიდ|ნო და ცოტანო კარისა ჩუენისა კელისუფალნო, | ყოველთავე ასრე დაუმტკიცენით. და იწერა ბრძანება | და სიგელი ესე კელითა კარისა ჩუენისა ღვინისა|თა, თუესა მარტა ოც-და-ცხრასა და მთოვარესა | მოქცევასა ოც-და-ხუთისა, ინდიკტიონსა | მეფობისა ჩუენისასა ქორანიკონსა ორას ოქრმოც-და-ორსა (sic) გათავდა სიგელი ესე ამინ. | ნებითა ღთისათა დამამტკიცებელი ამისი დაამტკიცოს ღმერთმან სიგრძესა შინა ჟამთასა. ამინ. (მეტე არა-ას)

1554 წ. ქკს :სმბ: აქა დიასამიძე და ვახუშტი დაიჭირა ყენმან (წა ნაკოლოზის ქრონიკა).

— ქკსა :სმბ: (1554) (ამა) ქორონიკონსა (შა)შთამაზ ყაენ(ა) ქართლისა მოვიდა (და) ამოსწყვიდა ქყა(ხაა). ქართლისა; (მე)ფე. (ამ)ერეთს (წა)ვიდა. (ყ. № 3 ფრწხილეშა რაც ჩასმულაა წაჭრილა).

— ქკს :სმბ: აქა შაპთამაზ მოვიდა, ქართლი ამოსწყვდა; ვახტანგ და ძენი მისნი სამნი მოკლა (ჩხეიძის ქრ).

— ქკსა :სმბ: (1554 წ.) აქა დიასამიძე და ვახუშტი დაიჭირეს და ამავე ქორონიკონსა შასთამაზ ყენი მოვიდა, ამოსწყვიტა ქვეყანა ქართლისა და მეფე იმერეთ წავიდა (ყანს. გ.)—:სმბ: (1554 წ.) ამა ქკსა ყენი თამაზ მოვიდა ქართლი ამოსწყვიტა (ეკ. მუზ. № 85).

— ქკსა :სმბ: (1556 წ.) მოვიდა შაპთამაზ ყენი ქართლსა და ალაოხრა, აიხენა ციხენი და ალაოხრა ეკლესიანი, აილო ატენი ციხე, დედა და დაჲ მეფის ლუარსაბისა გამოიყვანა ატენის ციხიდან. დედოფალი ნესტანჯარ გამოიყვანეს. ზედაველამდი ქვეითი წაიყანეს და იქ შეაქლემეს მისცეს და ერევანს წაიყვანეს; იქ თავი მოიწამლა და იქ მოკვდა. მეფე ლუარსაბ იმერეთს მორჩა მუხრანის ბატონი აშოთან და არჩილ აწყვერს მორჩნენ“. (აწაგნი ქლონიკონია“).

1555 წ. ქკს :სმე: აქა ღიდის მეფეთ მეფის ასული მარიამ-ყოფილი მარინე მიიკვალა. (წმ. ნიკოლოზ. ქრ.).

1556 წ. ქკს :სმდ: აქა დაჯდა ტბევრად ხახულოარი წყმედიძე მამაჲ სპა:: (წერა-კითხ. № 252)—სხანს ხახული აჲ დროს გაუქმებულა და სახულს კუის-კოპოზი საბა ტბევრად დამჯდარა. (ისილ. ზემო 1552—1553 წ.).

1556 წ. გამეფება სვიმონისი. ის. ჭკემო 1558 წ. ჭკემუ.

556—:სმდ: მოვიდა სუტან სულეიმან, კარი აღაშენა და ბასიანს დაღვა. ამას მოუღდა შაჰთამაზ; არტანს და დაღვა, შაჰთამაზის ძემ ისმილ კარი აღიღო და დაქცევა, ხენთქარი წარვიდა, ყენი ქართლს ჩავიდა, აღაოკრა, ციხენი აღიღო, ატენის ციხილამ გამოიყვანა დედა ლუარსაბ მეფისა, ტყვედ წარიყვანა; ლუარსაბ მეფე გითრგი მეფეს ეზრახა, დედის იმედის ძმანი არჩილ, აშოთან და ვახტანგ აწყვერს მორჩინენ. (ჩახ. ქრ.).

1557 წ. (ანუ 1558). ქკს :სმე: (ანუ :სმე:) აქა შაჰთამაზ ჩადგა ქართლს და სომხითს და აღაოხრა სრულიად კვეთამდის (წერა-კითხ. სელხანწ. № 1204)

1557, სიკელი მცხეთისა № 58 მხედრული:

„ქ.. ესე... სიგელი... მოვაკსენეთ (მცხეთას)“ ჩუენ ქუენიფენველმან რატისშვილმან შიაოშ, ძმან ჩიუემან მანუარ... მას ესმსა როდეს... ძმა შემოგუაკუდა... კუსა ღომენტის მოვაკსენეთ... მცირე ესე შემოსაწირავი ტფილის ქალაქს ჩემი მკვიდრი ყმა დემურაშვილი დავიგულა... მისითა მამულითა, სახლ-კართთა, ჭურ-მამულითა; ქულბაქითა... დაიწერა... ქკს :სმე: †

1558 წ. ტყაყის სიკელი მცხეთისა № 503 (ნუსხა № :აპ:):

„ქ... ჩუენ... მეფეთ-მეფემან, პატრონმან სვიმონ და ძმათა ჩუენთა... გკადრეთ... მეტეს... ქალაქის პირთა სოფელი შინდისი (მკელად შვეინრული, განგახსლეო; ერთი კარგადებული აღაპი თავისთჳს გაუჩინა და მკორე მეფის ღუარსხაისთჳს და მისის დედის თამარისთჳს)... ქკს :სმე: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეორესა (sic), კელითა ფანასკერტელის ციცისშვილის სახლთხუცესისა ზახასითა“ (ხეუელად ამტკიცებს მეფე).

ამ სიკელიდან (და სხვა ჭკემო დაბეჭდილ საბუთებთან) ცხადდება ლუარსაბის სიკელი და სვიმონის გამეფება 1556 ანუ 1557 წელს და არა 1558 წელს, როგორც ცნობილია.

1558 წ. — ამ წელის ახლო ხანებში უნდა დაწერილია ბეჭეინტის ტყაყის სიკელი № 58 და 9110, რომელშიც მოხსენებულია არაინ ისტორიაში უნდაინა

მწვერბნ გურიელის როსტომის (1534—1564 წ. (ოჯახისანი: თამარ, ქეთონი და ხოსროთანი (იგივე ვახტანგ?)).—

ქ... ესე წიგნი... მოგახსენე... (ბიჭვინტას) მე გურიელმან პატრონმან როსტომ და დედამან ჩწმან პატრ. დედოფალმან ქეთევან და თანამეცხედრემან ჩწმან დედოფალმა თამარ და ძეთა ჩწთა ბატონმა გწი და ბატონმან. ხოსროთანგ... შემოგწირეთ ოდიშს სოფელი კიბულა მას ყამსა, ოდეს შეგვემთხეა უმსგავსო ცოდვა... მობრძანდით კწზი ევდემოს და აღვიარეთ აღსარება... (ხაბუჯა სკანონად შეუწირავს). ეს უწნობნი ჰიბნი ცნობილია ზგრუთჳე კკ. მჳზ. აღაჰებში, ხელნაწ. № 97: „გურიელის შვილი გწი; მამა მისი გურიელი მამია; მეცხედრე მისი (მამასია) დედოფალი ქეთეონ... ძენი მათნი აღზარდნ“.

1558 წ.—ქკს :სმვ: გარნისს. შვიბნენ, ქართველნი. და კიზილბაშნი. ქართველთ. გაემარჯა. მაგრამ. მეფე. ლუარსაბ. მოკლეს. თათართა. და ძე, მისი. სვიმონ. მეფე იქმნა. („წიგნი ქორთონიკონი“).

— ქკს :სმვ: გარის (გარნისს) ქართველთ გაემარჯვათ ყიზილბაშზედ და მოკლეს მათ მეფე ლუარსაბ. გამეფდა ძე მისი სვიმონ;—და ლეონ-მეფემ ძე თვისი იესე ყაენს წარუდგინა;—კულადა მოკრდა ძე გიორგი-მეფისა აღექსანდრე (გახ. ქრ.).

1559 წ. მცხეთის სიგელი № 93 (ნუსხა № :ტჯვ:):

ქ... ესე წიგნი... გვადრეთ... (მცხეთას) და კწპატრიარქს ჩუენ გოგიბას შვილმან იოასაფ, ჩემმა მამა ვახუშტ და ფალან-ხოსრო... მას ყამსა, ოდეს ლწთიე ჳკრავნოსანმან მეფეთ მეფემან პატრონმან ლეონ შეგვწყალა და მათი ქალი გვბოძა ბატონი ქეთეონ ჩუენისა ძმისა ვახუშტისთვის, დიდად უხეპდარი და საკანონო იყო .. შესანდობელად... მოვაკენეთ... (მცხეთას) მაჰიხელს :ლ: კუამლი კარგი გლეხი უკლებად ბეგრის გამომღებნი, ორი ოქროს კანდელი სუეტსა ცხოველსა და წინა დაუესებლად ენთებოდეს... ასრე თარხნად და შეუალად... არა ეთხოვებოდეს რა, არცა ციხისის მუშაობა, არცა სახლის მუშაობა, არა ყაენისა და ვენაკისა მუშაობა, არა ულაყის ზიდვა, არა ტიკი, არა ტომარა, არა გოჰი-ქათამი, არა საჯინობო, არა საახოსალარო, არა საბაზიარო, არა დიდი და არა წურილი სათხოვარი და გამოსღებნი, თვნიერ თანადგომისა და ძალ-მიცემისაგან კიდე... (წუგავს ვინც მოშაფოსო)... დაიწერა... ქკსა :სმზ:“. ბოლოს სკუულად: „ვახუშტ“.

1559 წ.—ნუსხა მცხეთისა № :სით: მეფე სვიმონ სწერს:

ქ... რაოდენი ქება და მადლობა შევსწიროთ თქუენდა (სკეტი-ცხოვლის) მომართ... , რამეთუ აპაესება ბრწყინვენ ოთხნივე კედარნი. მეფობისა ჩუენისანი. აგარის ნათესავნი და მტერნი ლტოლვილ და უკუქცეულ არიან დღეინდელად დღემდე, ად აპაესება მოიწია საშინელება და რისხვა საშინელებით აღძრული, მსგავსი ცოდვათა ჩუენთა და ყამსა... მამისა ჩუენისა... მეფობისა...

მოვიდა უსჯულოებით აღძრული და ყოვლისა ქუტყანისა მავკრებელი და ყოვლისა სჯულისა მტერი აგარის მონათესევე და წინააღმდეგომი ყოველთა ჯუარის მოსავთა... ახალი ივლიანე, უსჯულო თამაზ, აურაცხელითა და მრავლითა უღუსითა და ამოსწყვიდა საქართველო და მრავალნი სულნი პირითა მახვილისათა მოსრნა და ტყუპ ყო და... დედა-ქალაქი მცხეთა ალაოკრა და ამას ეამთა შა მეფეთა შორის სანატრელმან:... მამან ჩემმან... ლუარსაბ თვთყა მიილო წამებისა გვრგვინი,... და უსაშინელეს და უმწარეს მოიწია დღესა მას, რ'ლ კრეტსაბმელი ტაძრისა განიპო... შ'დ მათსა... ორისავე ტახტისა ეკლმწიფედ მპყრობელევიქმენით... და.. ახლად გუჯრითა ამით ჩუნცა დავატკიცეთ და ვათარხნეთ... მცხეთისა მამულნი (აქ ჩამოთვლილად მცხეთის მამულები და სსჯათა შორის:) ქალაქს მეტეხი, მეტეხელნი, ქალაქის კარნი ძუელითგან წაღებული იყო... კიდევ იქივე ტფილის ქალაქს რანიც ვაქარნი და გლენი არიან მათითა სახლ-კართა, ქულბაქითა და მამულითა და სომხითს სოფელი ყორანთა... კიდევ ერთი საგლეხო და ერთი ზუარი. კიდევ დიღმის თავსა პატრონისა ბებია ჩუნის სალაპო ზუარი, ლისთა ბარათაშვილისაგან შეწირულნი გლენნი... ვირშა მისითა შესავლითა წიასწყლითა ერისთვისგან შემოწირული... ბერშოეთი რაჰცა ძუელითგან მცხეთის შეწირულნი საგლებონი და მამულნი არიან... (და სსჯა მრავალი)... ახლად გუჯრითა ამით ვათარხნეთ... სათათროს საურისა და ულუფის მეტი არა ეთხოვბოდეს წურილი ულუფა, საჩუენო საწერი მუდამი ულუფა, არა მეჯინიბეთა, არა ბაზიერთა, არა ახო სალართა, არა მეშხლეთა... ქვ'ო დომენტი... ლოცვათა თქუცნთა (მომასხენებდეთო)... დაიწერა ქვ'ს :სმზ: თა დეკემბერსა :ა:... ეელითა... ქვათავევის წინამძღურისა ბარათაშვილის ფილიპისითა... ქსნის კონი ნახევარი თქუცნ გქონდა*...

1559 წ. ქ'კს :სმზ: იყო ომი ციხე-დიდისა. თათართა გაემარჯვა. კახთ მეფის ლევანის ძე მოკლეს. აღდგომასა (წაიგნი ქორონიკონნი*). იხ. 1561 წ. ქვეშე.

— ქ'კს :სმზ: სვიმონ მეფემ ქორწილი ქნა ლეონ კახმეფის ქალს ნესტანდარეჯანზედ (კახ: ქრ.).

1560 წ. ქ'კს :სმპ: მუხრან-ბატონიშვილი არჩილი დაიქირეს თათართა (წაიგნი ქორონიკონნი*).

— ქ'კს :სმპ: სპარსთა შვიპყრეს მეფის კოსტანტინეს ძის ძე არჩილი დედაწაულით და წარიყვანეს ყაზმინს (კახ: ქრ.). ეს არ იპოება მაყაშვილის ვარაიანტში.

1560 წ. სიგელი მცხეთისა № 26 (ნუსხა № :ღვ:). ამ სიგელში მოხსენებული უნრობი „პატრონი კოსტანტინე“ უნდა იყოს მეფის კოსტანტინეს ძის ძე ალექსანდრე შვილი (კახტანგა არის იგივე „ხოსრო“); სოლო განუყოფი მისე „ხოსრო“ იქნება კახტანგ, ბიძა კოსტანტინესი.

მცხეთას და კ^ზს ღომენტის აძლევს კოსტანტინე: „მას ჟამსა, ოდეს ჩუენის განაყოფის ხოსროს ქალი შვირთე ჩუენ პატრონმან კოსტანტინე და პატრონი კ^ზნი გამოგუენახა რჯულისა წესითა; როგორც მართებდა, მიუღევით კარსა და შემოგუენუენით ჩუენ პატრონი კოსტანტინე და ძმანი ჩუენნი პატრონი გ^ი და მეღქმისედეგ... შემოგწირეთ ცოდვითა ჩუენთა შესანდობელად... ტფილის ქალაქს ერთი სასახლე კალობანს წინ შარამდინ მისით სახლკართა და მამულითა და ქულებიქითა ათის; დღის მიწა კუებითს მოგკესენებია... ქ^კს :სმ: კელითა არმაზის წინამძღვრისათა (ხეკუჲად:) „კოსტანტინე.“

1560 წ.—ამ წლის ახლო ხანებში უნდა იყოს დაწერილი სიკვდი მცხეთისა № 340 (ნუსხა. № :სმ:) მიცემული ლეონ-მეფის ძის გიორგისგან. ეს გიორგი ქ—ცხბით მოკლეს 1561 წ. (იხ. ქვემო 1561 ქვეშე).

— ჩუენ ღვთივ გუირგიუნო[სნის მეფის] პატრონის ლეონის ძემან [პატრონმან გიორგი]:. ესე - - - [სიკვლი] მოგაკსენეთ (მცხეთას)... და კ^ზს პატრიქსა პატრონსა ღომენტის მას ჟამსა, როდეს ჟამთა ვითარებისაგან ძუელთაგან თქუენი მკუიდრი სოფელი ოროტან (ოტოტა) წაგდებოდათ აწე... ისრევე მოგაკსენეთ... რა რიგადცა მარტომყოფელთა (sic) მსახური ჩუენ გუმსახერებდეს, ისრევე ოროტელთა თქუენ გმსახურონ; რადაც მარტო მყოფელთა ჩუენ არ ვაქნევინოთ, მის მეტი მალი თქუენ არ უყოთ და ნადირობისა და ლაშქრობისა ჯურუმისა როგორცა სხუაგან საყდრის მამულშიგა იყოს, ნახევარი თქუენ და ნახევარი ჩუენ:..“ ხეკუჲად: „გიორგი“

1561— წ. ქ^კსა :სმ: [აქ ქირონიკონს [ი]ქმნა ომი ციხ[ე]-ლიდს და მოკლ[ეს] ძე მეფისა [ლ]ეონისა (ჟამნი. № 3).—ქ^კს:სმთ: აქა ომი ციხელიდს იყო და მოკლეს ძე მეფისა ლეონისი გიორგი (ჟანწ. გუჲანი).

1561—:სმთ: მეფე სვიმონ და ლეონ-მეფის ძე გიორგი ძეგვს შავერდისულტანს შეებნენ, შავერდის გაემარჯვა და მოჰკლეს გიორგი, ძე ლეონ მეფისა, და აშოთან, მეფის კოსტანტინეს ძის ძე, ფხოველი მოკლეს.—კვლად დაიბადა მეფის ბაგრატის ძის ძე, ბატონის კოსტანტინეს ძე როსტომ (ჯახ. ქრ.)

1561 წ. ახლო-მახლო წლების წარწერა სასარგავსკად: „...ჩუენ... მეფეთ-მეფის ლეონის ძემან პატრონმან რესე ვიყიდე ოთხ-თავი ესე თათართაგან, ოდეს ყუენმან (შაჰ-თამაზ) ჯაფახეთი აღაოხრა (იხ. 1554 წ. ქვეშე) და ვარძიის საყდარი დაღუწა, მას ჟამსა დავისხენით და შეესწირეთ ვარძიის ღვთისმშობელსა საოხად და სამლოცველოდ... ღ^ო და ვარძიისა ღვთისმშობელო, პატრონნი იესე ღღეგრძელობით და გამარჯვებით ამყოფე უკუნისამდე ამინ“ (ჩემი საისტყკუბული გვ. 37).

1561 წ. — :ია: მთვარისასა. დაიბადა თამარ: აწყევრს: აბრილსა: :იღ: დღესა პარასკევსა დღისით: ჟამსა :ვ: მთვარესა :დ: ქკს :სმთ: (წერ. კითხ. № 947).

1562 —:სნ: იმერთ მეფემ გიორგიმ და ათაბაგმან ზავ-ჰყვეს. და აწყურის ღელის-მშობელი მოსცა ათაბაგსა (ქან. ქრ.). გამეფება გიორგისა 1565 წ. ას ქვემო. ამავე დროეს უნდა კეთნოდეს წარწერა ხონის საწინამძღვრო ჟვარზე: „ძე-ლო ცხოვრებისაო, რომელიცა სხურებულ იქმენ უბიწოათა მით სისხლითა ქრისტესითა, შეიწყალე სული მეფეთ-მეფისა ბაგრატისი და წარმართე და განაძლიერე მეფეთ-მეფობა ძისა მათისა გიორგისი. და მე ცვა-ფარვათა შენთა მინდობილმან, უღირ სმან ხონელ მთავარ-ეპისკოპოსმან ჩხეტიძემან ზაქარია, შეე-ქმენ ჯარი (ჟვარა) ესე სახსრად სულის ჩემისა. ნუ ვინ მკადრ იქმნების გა-მობხად (sic) საყდრისა ამის ხონისა. აწ“.—იქვე მომწერილო ასომთავრულად: „ოკრომქედელსა მამნეს შეუნდენეს ღწ“ (ჩემი უბას. წ. III, 134). ერთს მცირე ხონისა, წა გწს ხატზე მე-XVI საუკუნის ხელთ ასომთავრულად წარწერილია: „ჩუენ ხონელ მთავარ-ეპისკოპოსმან გედემონ (წა გიორგის ხატო) პირველად დამწვარიყო და ჩუენ მოვ(აჭკადინე)თ - - - მე ჩწს მყოფი აქაცა (და) მერმის-სა - - -“

1562 წ. — მალაშვილთა .სიგელი. მღ. ივ. ლაშქარისგან გადაწერილი:

ქ. ჩუენ ქრისტეს მიერ კურთხეულმან ქართლისა კათალიკოზ-პატრიარქ-მან ნიკოლოზ ესე უკუნისამდე გასათავებელი და რასა გინდავე ჟამთა ქცევითა გამოცვლილობათა შინა მტკიცე და უქცეველი წიგნი და სიგელი მოგი, ბოძეთ ბრძანებითა ღვთივ გვრგვინსანისა მეფეთ მეფისა სვიმონისითა და კითხ-ვითა და ნება-დართვითა ყოველთა მცხეთის შვილთათა შენ მალაშვილს ქა-დაგსა გედემონსა, შენთა შვილთა რომანოზსა და ნიკოლოზსა, შვილთა და მომავალთა სახლისა შენისათა ყოველთავე მას ჟამსა, როდეს უღოთთა აგარი-ანთაგან ქართლი აოკრდა და შენი ბიძაშვილი ამოსწყდა თათართაგან და თქუენ უმამულობასა ჩიოდით და შენის ბიძაშვილის კერძს მამულს გუეაჯე-ნით. ჩუენ ვისმინეთ აჯა და მოკსენება თქუენი, ვითაცა არავის მართებდა სხვას გუარსა საქადაგო მამული თქუენგან კიდე და მოგიბოძეთ შეძლებით და მკვდრად სოფელი ჩოჩეთი მისითა სახლითა, ეკლესიითა, ქურ-მარნითა, მთითა, ბართა, წყლითა... ერთობ ყოვლითა და გორს ფუშრუკაული მამული და დიაკვნისეული და რაცა შენს ბიძაშვილს ან ჩოჩეთსა ან გორს მამული ქონ-დეს მისითა მიდგომითა სამართლიანითა სრულად და უკლებლად.—აწ დღესით-გან წალმა გქონდეს და გიბედნიეროს ღწ საყდრისა და ჩუენსა ერთგულად სამსახურსა შინა... თუ ვისმე ამა მამულისა ნიშანი ქონდეს, მტკიცითა ამით სიგლითა გაგვიცუდებია. ვინათგან სამკვიდროდ შენს ბიძაშვილს ქონდა, იგი სრულიად უმკვდროდ იქმნა, აწ ვერავინ მოგესაჩრლოს ვერა ადამიქ ტომი

კაცი... არა მოგეშალოს ჩუენგანა და არა შემდგომად ჩუენსა მომავალთა მეფეთაგან და კათალიკოზთაგან და არა სხუათა მკპატრონეთაგან... დაიწერა წიგნი და სიგელი ესე ქკს :სნა: კელითა ფრიად ცოდვილისა კარისა ჩუენისა მწიგნობრის ერასტისითა“. სვეუჲად ხელწართჳ კწისს და აზის საკათალიკოზო ბეკეად.

1562 წ. სიგელი „იკერიის“ ათონურ მონასტრისა № 125.

„ქ. ჳი!... ღმრთისმშობელი მე... ქუთათელ მთავარეპისკოპოზმან ბასილიოს... შემოგწირეთ... თქუენ პორტიატისა ღმრთის-მშობელსა... ქუტირს გლესა შეთატმაზაშვილი ნასყიდი და უმცროსაი (sic) და იქივ გლეხი ბეთლემ ივანიკაშვილი და მისი ძმის(წ)ული გიორგაი და მესხეთს გლეხი ღანდურბიძე ნასყიდა და საისარყული. ესენი მათის ყოვლიფრითა მამულითა... რისაცა მქონებელნი იყონ მკვიდრად და შეუცილებლად... ასრე რომე მოზბძანდენ მამათონე და გაბრეულ და ეგნატი და სხუანი ძმანი და მონაზონნითა მათის (sic) პირითა გარდაგვიწყველია. და ესენი დაგვიბრდენ ბზობასა დღესა ღამის თევითა, წირვითა, ლოცვითა და ტრაპეზხედან მომკსენებელნი ვიყნოთ (sic) მღრდელნი, დიაკონნი და ძმანი... ჩემის კონდაკით ნასყიდი არის... დაიწერა ქკს ორასორმოცდაათსა, ივნისსა ერთსა.

ბოლოს სვეუჲად გამოუყანიათ: „ბასილიოს“ მაკურთხეველის ხელით.

მკმინდეღაის მე-XVIII საუგე. ხელით: „ჩნ ბატონი მეფე სოლომონ ვამტკიცებ“. აზის ბეკეად სოლომონ.

1563—ქკს :სნა: გიორგი-მეფემ მოიყვანა ჩერქეზის ბატონის ქალი რუსუდან ცოლად (ვახ. ჭრ.).

1563-ის ასლო დროებისა. წარწერა უსანეთის წა გიორგის ხატისა: „ქ. ნიქოზელს.: ვლასის.: და: მშობელთა.: ში.: სთა.: (მისთა) შენ.: ღწ.: აწ. (გლასე მერე ურხბელი ახ. 1566 წ. ქეუე; იერუსალიმში იყო 1570 წ.) იქვე წარწერა: „პატრონსა აბაშისძესა გედეონს შნ ღწ“. და იქვე წა გიორგის მალაკი წარწერებითა.

1563—1585. ამ წლებში უნდა იყოს დაწერილი გელათის სიგელი № № 54 და 8985; რომელშიც მოხსენებულია მეფე გიორგი (1565—1585) და უცნობი ბიძა მისი გიორგი (ჩვენს „ქრონიკებში“ ცნობილი :ახ. გელათის სიგელი № 8971 და გვ.) და უკანასკნელის ცოლი ანა.

„ქ... ჩუენ ორისავე ტახტისა და საკელმწიფოსა, ლიხთ იმერისა და ლიხთ-ამერისა... მკყრობელმან... მეფეთ-მეფემან გგი... მოგაკსენეთ თქვენ ბიძის ჩუენის ცოლ-ყოფილსა პატრონსა ანას მას ჟამსა, როდეს ბატონის ბიძის ჩუენის გიორგის სულისათვის... გლეხები შესწირეთ და იმათი ბეგარა... საკელაპტროდ სანთლად შესწირეთ და გუჯარი იადგარი გააჩინეთ.. იმ სიგელსა.. (ჩუენ-ცა ვამტკიცებთო).. არ მოგეშალოს“... ბოლოს სვეუჲება და აზის ბეკეად.

1563 წ. — ნუსხა მცხეთისა № :ტა:

„ - - - ჩუენ მეფემან ლეონ.. და ძემან ჩენმან პატრონმან ალექსანდრე.. ესე.. წყალობის წიგნი.. გიბოძეთ.. თქუენ მოლარეთ გნის და დიმიტრის, ასე.. რომე ზემო-ლანუხიო თექუსმეტი კომლი კაცი შეესწირეთ და მოვახსენეთ.. (მცხეთას) და კჳს ნიკოლოზს და გიბოძეთ მისი მოურაობა და ფაშანთ შვიდი კომლი თქუენი ნაყოლინ ყმანი და მოურავი სანაკლოთი დავიჯერეთ... (კათალიკოსს მართმეკლეო აკრეფილს ღაღას).. ჩუენ საბლაბეზედ კელი არა გუაქუს.. ქკს :სნა: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩენისასა :ნთ: (უნდა :ით:).

ამაგე ქკს მოხსენებულაჲს მეფე ლეონ და ძენი :გა, აეს, ალექსანდრე და დო (გუჯარი ნინო-წმ. № 2).

ამაგე დროებში უნდა დაწერილიყოს სიგელი მცხეთისა № 51 (ნუსხ. № :ლა:), რომელშიც ამილახვარი „ისმისა“ სწერს კჳს დომენტის: „მის ყმასა, ოდეს კორინთლის სულხანის ასული შევირბეთ და საკანონო იყო და გაგვწყევრით... მოგაკსენეთ კირბლიდაღმე ჩუენი სახასო ხოლადბუნი მიწა სობურის რუმდი“.

ამაგე დროების არის ნუსხის მცხეთისა № აბ (შეადარე № 63), რომლითაც ათ თუმან თეთრში ნასყიადი ყმა წინადად მიუცნა (ალაგერდა კოჭატაჲ): ვინამდის თეთრს მოგცემდეთ, შენთან წინდით იყოსო.

1564 — ქკს :სნბ: წარვიდა მეფის სვიმონის ძმა დავით შაჰთამაშთან გაპარვით. — კუალად მოკუდა გურიელი როსტომ; დასვა გიორგი მეფემ ძე მისი გიორგი; — და ყვარყვარემ ქორწილი ქნა მარგხ დადიანის ქალზედ (კახ. ქრ.)

1565 წ. — ქკს :სნგ: ჩვენ... ფაენელი შევილთა რომოამ, გაჯასპი, იორამ, იოთამ... შემოგწირეთ.. ხატსა ამილახვისასა ნიქოზს სოფელი ზემო-ნიქოზი. პირველად ღვთივ გვირგვინოსანსა მეფეთა-მეფესა და მოწამესა ვახტანგ გურგასლანსა სანატრელსა აღმაშენებელსა წინა საყდრისა თქუენისასა შეეწირა სოფელი ზემო-ნიქოზი.. მოგშლოდათ... აწ... ჩუენ მოგაკსენეთ... სადიღებულად... მეფეთ-მეფისა სვიმონისა და თანა-მეცხედრისა მისისა... ნესტან-დარეჯანისა.. რათა განაძლიერო... მფლობელობა მათი“...

ქკს — :სნგ: ყვარყვარემ მოიყვანა მარგხ სამცხეს; — და დაიბადა გიორგი მეფის ძე ბაგრატ (კახ. ქრან.)

— გამეფება გიორგისი, ბაგრატ III მისა: გუჯარი ბიჭუ. № 22.

— ქკს :სნგ: „სადიდენ ღნ ორთავე შა ცხოვრებათა ქრისტეს-მიერ კურთხევით კურთხეული საქრისტიანოს ზღუდვ და მაკურთხეველი, ტამ-ნათესაობით ჩხეტიძე, დიდი მამათ-მთავარი, აბხაზეთისა კათალიკოზი ცვედმონ, რამეთუ სათნო იჩინა (აღწერად) წოთა ამათ... მოწამეთა, რომლისა ბრძანებითა... გათავდა წა ესე თუც ოკლომბერი ყოვლითურთ სრული დიდებულსა საყდარსა გელათს ინდიკტიონსა მეფობისა ჩვენისასა, მეფეთ-მეფისა გიორგისა

ძისა ბაგრატ მეფეთ-მეფისასა, ქუს :სნგ:, მისს :გ:... აღიდენ ლნ ჰატრონი
 კზი ვედემონ * იქჳ: * ამის მხრეკელსა (ე. ი. გადამწკსა) ინანიკისშვილს მანო-
 ელს შს ლნ... დიდი წიგნი ამას მეტად არ მეწერა... ჩნსა განმგესა და ზე-
 და-მდგომელსა სვმონ ჯაფარიძესა (წინამძღვარს გელათისს?) შნ ლნ ან*.
 (წა გ ის გუჯანი; ჩემი უბის წიგ. III, 108).

გელათის წა გიორგის: ოთხ დიდ წიგნად შეკრულს მეტაფრასზე, ჯეკეშბრის
 თვისას, ტექტის ზეღით აწერა: *...აღმაწერინებელი (წიგნისა ამის) ღირსი სენ-
 ნებისა და მუშაკი საღთოაჲსა სჯულისა, სიმდაბლითა და სიწმიდითა ღმერთშე-
 მოსილ-ქმნილი... სიბრძნითა სულიერითა და კორციელითა ზესთა ამაღლებუ-
 ლი, მნათობი ქართველთა, სახე და კანონი მონაზონობისა, მწყემსი მწყემსთა...
 ლამპარი,... მნე,... მხე... გმირი,... კათალიკოსი აბაზთაჲ,... ნეტარი ევ-
 დემონ... ამზერძელობე * (sic).

1565 შ. ხუცარა წარწეკა ათონურ 1074 ტუავის ხელნაწერზე:

* შეწვენითა წისა სამებისა და ერთარსებისა და ერთ-ღთეებისა შშისა ძისა
 და წისა სლისათა და მხებითა დფლისა ჩნისა ღის მშობლისათა მე გლახაკი
 და უნარჩევესი ყთა კაცთა ცდვილი და უღირსი, სახით ოდენ მღღლ-მან ზნი,
 სფლვი (საფლაჳი?) განგოზილი უღირსი ფილიბე შაქარაშვილი ჟამთა ამჟთ
 უკანასკნელთა, მრავალთა ცოდეთა ჩემთა შენდობის მოსაღებლად წარმოვედ
 ქუცყანით ჩუძნით სამცხით აღთქუმისა ქუცყანად ცხორებისა ჩუძნისა წმი-
 დათა ადგილთა, წდად ქლქად ისლემად (იერუსალემად) წელთა: :კ:ოგ: ხო-
 ლო მუნით წარმოსლვასა ჩემსაჲ სურხანისშვილმან პატრონმან თამაზ-ყოფი-
 ლმან თადეოზ მისის სულის საკარად სამლოცველო წამომბატანაჲ: ფლური
 თუ ოქროჲ ყოველივე ხუთასის დრაჳინისა უმკროჲ იყო. წარმოვედ ჩუძნით
 ქუცყანით. და კმელთათ წმიდად ქალაქად მშჯდობით მივიწიე და მოვილოცენ
 ყოველივე წნი ადგილნი. და რაცა ოდენ ძალ-მედვა წთა მონასტერთა
 და ძმათა და დათა საწირავი და სამლოცველო მოვაკსენე და მოსაკსენე-
 ბელში ჩასაწერელი და დაჳებე უყავ, და ას ფლურად გოლგოთას კანდელი
 დაუკიდე საუკუნოჲ; ოც-და-ათრვამეტის ფლურის წინდი ბარძიმ ფეშხუშქმები
 დავიკსენ, კულაღვე ვაგე. ორთ პატრიაქთ მათის კრებულთი ჟამი ვაწირვე,
 ორგზის ტრაპეზი უყავ და ჯეროვანი საწირავი მოვაკსენე. ეგრეთვე საბაჲ
 ლავრას ჩასაწერელი და საწირავი და ცალკე ყოველთა ძმათა სამლოცველოჲ
 მივეც და სინელთა ოქროჲს საყური ჩასაწერელად და სამლოცველოდ თორ-
 მეტის მიტყლის წონა და სინის მამას ორი ფლური. ერთი წელი და ნახევარ-
 რი იპრუსალემს ჯუარის მონასტერსში დაჳავ. მე უღირსი და ქუბა ავაზაკ-
 ქმნილი იმ საშინელთა წმიდათა ადგილთა ღირს-ვიქმენ თაყუანის-ცემად და
 ორი წმიდაჲ ნათელი ვიხილე. მუნამდის მთავარ-დიაკონი ვიყავ და ვეკურთხე
 მღღელად საფლაჳსა ზედა საუფლოსა გერმანეს მიერ პატრიარხისა. (გერმანე
 იჳდა 1534—1579 წ.). ამისა შდ წარმოვედ წით ქლქით და წსა ამას მთას
 ათონისსა მშჯდობით მოვიწიე, მონასტერსა ამას ცთა მობაძესა ქართველთა-

სა. ვიხილე ეკლესია სასოაჲს ჩნისა პორტიადისა ღრს-შშობლისა ფრ ძუქლი და მოშლილი, დაქცეული, კუარისა და წუმისა არა დამპირველი. ასის დრაკუნის ოქროჲ მქონდა. შევეხუტწე მამასა და ყოველთა ძმათა, თუ ეს ამაშენებინეთ თამაზის სულისათჳს მეთქი. გაცვალეს ოქროჲ და ესე ყრ წმიდისაჲ; ეკლესია ახლად აღაშენებინე და ტყვთა გარდავაბურდინე და ორი ხატი— ერთი მაცხოვრისა და მეორე ჩუწნთა მამათა“.

1566 წ. — უზნისის ტაძრის ტყავის სიგელი, მღ. ი, ღაბისკან ჩამოტანილი:

„ქ... (შემდგომად ღვთის-მეტყველურის წინასიტყვაობისა) უწინარეს მოწამეო და მოციქულო იესოს ქრისტესა და კუალად პირველ-მოწამეო და მოწამეთა შორის წარჩინებულო, წმიდაო სტეფანე, ვითარცა შეწირულ არს ვედრება შენი წინაშე მეუფისა, ეგრეთვე მოხედე წმიდასა ტაძარსა შენსა და არა უგულუბელსყო სახლი დიდებისა თვისისა სიბრძნემან ღვთისამან და ძველთგან მრავალ-ჟამ დავიწყებული საყდარი საებისკოპოსო ურბნისი, რომელ მოშლილი იყო ჟამთა ვითარებისაგან და უღმრთოთა აგარიანთა კელითა ტყუე ქმნილიყო განძი და გუჯარი მისი, კუალად ინება განახლება. ძალითა და შეწეებითა ღრთისთა კელ-ვჳყავით და ვიწყეთ განახლებად ამისად ჩუენ ღთიუ გვრგვონსანმან მეფეთ-მეფემან პატრონმან სვიმონ და თანამეცხედრემან ჩუენმან, დედოფალთა-დედოფალმან... პატრონმან ლუარსაბ და პატრონმან აღექანდრე ესე უკუნისამდე ჟამთა გასათავებელი მტკიცე და შეუცვალეზელი წიგნი და სიგელი მოგაკსენეთ თქუენ საშინელსა სასოსა და შესავედრებელსა ჩუენსა წმიდასა ღრთის-შშობელსა და წმიდასა სტეფანეს და... ზედამდგომელსა თქუენსა კაცსა ზეცისა და ანგელოზსა ქუეყანისასა ურბნელ მთავარ-ებისკოპოზსა პატრონსა ვლასეს მას ჟამსა, ოდეს მოგვადგა კარსა ურბნელი ბატონი ვლასე (ეს ვლასე აგრესალიშვი იყო 1570 წ. ახ. „ქრონიკ.“ I, 178 წ. ქვეშე) და თქუენისა მამულისა და სამძღურისა საქმესა გუეაჯა და ჩუენ ვისმინეთ აჯა და მოკსენება მათი და ესე წიგნი და სიგელი მოგაკსენეთ ასრე და ამა პირსა ზედან, რომე თუ ღრთმან შუამდგომლობითა თქუენითა, წყალობით მოგვხედნეს და ჩუენ ჩუენი სახელმწიფო და სამეფო დაგურჩეს და შეწეებითა თქუენითა მშვიდობით დავიპყრათ, თქუენ რაც მეფეთ-მეფისა პატრონს ლუარსაბისაგან გულითა და პირითა მამული შემოგწიროდეს და მიგკსენებოდეს და ანუ თქუენთჳს მამულად დადებულეიყოს, იმა მეფეთ-მეფის პატრონის ლუარსაბისაგან შემოწიროლსა თქუენთჳს სამკვდროდ დადებულსა მამულსა და სამძღურარსა ვერავინ გამოაკუას წმიდასა და საშინელსა ტაძარსა თქუენსა და არცა ჩუენგან და არცა შემდგომად ჩუენსა მუპატრონეთა მეფეთა და დედოფალთაგან; არაოდეს ესე სამკვდრო წიგნი და სიგელი არა მოგეშალოს და ვერცავინ ამისად მოშლად და შემოცილებად კელყოს, ამისთჳს რომე ამას წინათ კელმწიფესა-მეფეთ მეფესა პატრონსა ლუარსაბს თქუენთჳს სამკვდროდ შემოგწირო

და მოეკსენებინა და ჩუენცა წრგნითა ამით დაგიმტკიცეთ და მოვაკსენეთ წმი-
დასა და ყოვლად პატიოსანსა თქუენსა მეფობისა ჩუენისა წარსამართებლად,
სულისა ჩუენისა საუკუნოდ მოსაკსენებლად და ძეთა ჩუენთა სადღეგრძელოდ...
(წყუუკა შემპლეულთა ზედა). დიწურა.... ქკს :სნდ: ეელითა კარისა ჩუენისა მწი-
გნობრისა ხერხეულისძისა ნავროზისათა.

1566 წ. ქკს :სნდ: აქა დიდი ჟამი შეიქნა (წმ. ნიკ. ქრან.).

— ქკს :სნდ: აქა დიდი ჟამი შეიქნა (ყანჩუეთის გუჯანი).

— ქსა :სნდ: მოკლეს ხონთქარი ფრანგთა და დაჯდა სელიმ (კახუშტის ქრანკა).

1566 წ. ნუსხა მცხეთისა მ: ტე: კირაჟისძენი სწურენ კ'ზს ნაგა-
ლაზს: ჟანვანს მეფის გიორგისა მოალაპენი ვიყუენით... და ჩ'ნ ორის
მამის შვილნი იქით ავიყარენით და სახლის პატრონისა შ'რმისა საეკუდრო
დავიჭირეთ და მისსა საფლავსა ზედა ალავერდს ალაპი და ცკლი ,საკუემეველი
და ალავერდელის სამსახური დავიდევით... ბარაუნელი სოფელი, პატრონისა
გ'ს ალაპი, მცხეთისა და კ'ზის სამსახური წილკენელსა და მისთა შვილთა
დავანებეთ (რომელთაც მათი ადგილ-მამულა დაჟუტყაით ერთმანეთთან შერკებით).
ის მამულები კ'ზის ნიკოლოზისათვის მიგვნებებია... ქკს :სნდ:“.

1566 „ქ... ჩუენ.. მეფეთ-მეფემან სვიმონ და დედოფალთ-დედოფალმან
ნესტან დარეჯან და ძმამან ჩემმან ვახტანგ და ძეთა ჩუენთა... გ'ი და ლუარსაბ...
შეესწირეთ (მცხეთას) ნიაბის ბოლოს სოფელი გომნი სრულიად... კ'ზო ნიკო-
ლოზ!.. სამი ალაპი (გარდაამხადეთ)... დაიწურა.. ქკს :სნდ: იენისს: ეეელითა
თფილელ მკ'ზისა ბარნაბასითა.. ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა თ:..
(ნუსხა მცხეთისა მ: სკ:)

1567 ქკს :სნე: სვიმონ ქართლის მეფე და დაუთხან შეიბნეს; და მეფეს
გაემარჯვა დილომს (წიგნ. ქრანიკრანია).

— დილომს შეიბნენ სვიმონ მეფე და დაუთხან, სვიმონ მეფეს გაემარჯვა
(კახუშტ. ქრანკა).

1567 წ. — სიგეჟი კჳათსკეისა წარჩინებულის მხედრულით ქაღალდზე ნაწე-
რთი მ: ნ: ნ:

ქ... ჩ'ნ... აფხაზთა, ქართველთა, რანთა, კახთა და სომეხთა, შარვანშა
და შანშა... მპყრობელ-მქონებელმან, მეფეთ-მეფემან სვიმონ და... დედო-
ფალმან ნესტან-დარეჯან (და ძეთა: გ'ი და ლუარსაბ და ძმათა: ვახტანგ და ალქ-
სანდრე)... ძველითგან თქუენი შეწირული ყოფილა სოფელი სველნეთი... აწ...
კ'ლ ახლად შემოგწირეთ... სრულობით ეკლესიითა, გლეხითა, ველითა, ვენა-

კითხვა... თარხნად და კელშეუვალად, ვა ძველთა თქუენთა გუჯართა შიგან სწერია... ორი კარგადებული აღაპი ჩუენის სულისათვის (გარდააგებობადეს) ერთი ავგისტოსა :იე:... და ერთი ყველიერისა შაუათსა... ეამსა სწირვიდენ და სხუნინ მწირნი და დედაბერნი ლოცვითა შეგვეწვოდენ... დაიწერა ქქსა :სნე: თესა ივანისსა (sic) ათორმეტსა, ინდიკტონსა მეფობისა ჩუენისასა მეცხრესა კელითა სამეფოჲს ქალაქისა შთებისკვისა თფილელისა ბარნაბასითა... (ეს ბარნაბა იერუსალიმში სჩანს 1570 წელს: იხ. «ქრონაჲგებია I. 978 წ. ჭკეშე) სკეუჲად ამტკიცებენ: მეფე სვიმონ: ნესტან-დარეჯან, ვახტანგ: «ალექსანდრე ვამტკიცება». და სუფურად: ქ. ჩნ ქეს-მიერ ქართლისა კზნი პატრიარქი ნიკოლოზ კანონითა ვამტკიცება და სკეუჲად: «კზნი ნქლზ». (სკეულებით გამოსახულია მაკურთხეველი სკეა).

1568 წ. გელათის სიგელი, რომლის შიგან ჩვენ მოგვყავდა იმერეთიდან და შემოკლებიფ ვებჭდავთ:

«ქ... ჩნ ღვთივ გვრგვინოსანმან მეფეთ-მეფემან გიორგი დე დედოფალთა დედოფალმან... რუსუდან და პირმშომან... ძემან ჩნმან ბაგრატი... შემოვწირეთ... (გელათს) ცხუკურს თორმანეული სასახლე მისითა სახასოთა ადგილებითა და ვენაეებითა და სათიბითა მისითა და გიროებითა და ნასყიდითა, მისითა შესავალითა და გამოსავალითა..... როგორც ამას წინათ ბეენს ნემსაძეს ჰქონებოდეს ან საზღუარი და ან სხუა ყუელა მისითა კელითა.—და კიდევ გკადრეთ და მოგახსენეთ ამ სახლის შემავალად კუაშილი კაცი ათი (ჩამოთვლილია თათყუჲად: დამაძენი, განწურამენი, ნადირამენი, წიჭაფიძენი, სკანიძე, ოლოლამძე) ესენი შემოგვიწირავს და მოგვიხსენებია მისითა მამულითა, მითითა და ბართა..... ესე განთავისუფლებით და კელშეუშლელად... ასე რომე არც მეფეთა და არც დედოფალთა კელი და სათხოვარი არა შევიდეს-რა და არცა ეთ: ხოვებოდეს ჩუენით კარით გამოსრული და არცა მუშაობა.

«აგრეთვე კიდევ გკადრეთ და მოგახსენეთ და შემოვწირეთ ჩუნემს ხაქაპურიძე ნასყიდა, მიქელ იოსელიანისეული პარტახი და ქააქისეული პარტახტი და გლეხი თვალაძე დათვიანი, ნადირაძე მახარობელაი, ნადირაძე მისიანი, კახაძე მისიანი, იანვარაშვილი ღმერთისაი და შვიდი ზღვარი (ზკანა?) მამული ნასყიდი და მამაშვილის ტაშლაძის პარტახი; ესენიც ყველა მისითა მამულითა, მითითა და ბართა... ეკკლესიითა, სასათლაოთა, ქალითა... და მისითა სტოეზობოთი.....

«აწ ამ მამულის გამოსავლისათვის... გვიწირავდეს გენათელი მთავარ-გვისკობოსი სდე ქეს შობის მარხვათა ეამსა და ქეს შობის დღესა აღაპსა გვიხამდეს საკორკითა და მისითა პურიითა და ღვინითა და სანთელ-საკმეველითა, და ბატონი გენათელი და სდე მისნი კრებულნი ეამსა გვიწირევდეს და სწირავსა ბატონი გენათელი მისცემდეს, ნუ რა დავაკლდები.

ესე მამული ძველად ჩნი სახასო იყო და მერმე ნემსაძეს ბეჟანს მივეციოთ და ჟამთა ვითარებისაგან ნემსაძემან გვილაღატა და ჩუენი ბიძაშვილი ხოსრო დავგასხა იანეთს საშვილიაშიგან და ცოლ-შვილითა და ჩნითა დარბაისრითა სასიკუდილოთ მოგვიწოდომა. ჩუენ იმ წინა-დღესა ავიყარენით და ზემოთ ჩნს მამულშიგან აღმოვედით და ისინი მივიდნენ და დაესხნენ ჩვენს ნადგომევსა და თუ იქი დავრჩომოდით ღალატითა თუ ღმერთი მოუშვებდა დავგვხოცდეს. აწე ისიც გავაძეთ და ჩნს საბატონოშიგან აღარ მოუშვით და ესე მამული ნასისხრათ ხახულისა და საკურთხეველის ღთის-მშობელს შევსწირეთ და მოვახსენეთ.—აწ ვინცა... ანუ მეფემან ანუ... კელეოს შლად... (წუგუგა).

დიწორა გენათელ მთავარ-ეპისკოპოზობასა შინა ანტონისსა და ინდიკტიონისა მეფობისა ჩნისა მეოთხესა, ქკსა :სნვ: თვესა აგვისტოსა :ლ: კელითა... კარის მწიგნობრის თავაქალას შვილის აღასითა.

1568 წ.—ამ წლის ახლო-სახებს კეოთნის გელათური ნუსხა № 7: «დაჯთარა ცხუგურისა»:

ჩნ... მეფეთ-მეფემან გრი და დედოფალმან რუსუდან... ძემან ჩნმან ბაგრატ შემოგწირეთ... ცხუგურს თორმანეული სასახლე მისითა სახასოთა აღაგებითა და ვენაკებითა და სათიბითა, დობიროგებითა..., საძებრითა და უძებრითა, როგორც ამას წინათ ბეჟანს ნემსაძესა ჰქონებოდეს... და კიდევა მოგაკსენეთ... კუამლი კაცი ათი (ჩამოთვლიდა)... კიდე პარტახტები და გლეხები... ქრისტე-შობადღეს აღაპსა გვზემდეს...

ეს მამული ძველად ჩნი სახასო იყო და მერმე ნემსაძეს ბეჟანს მივეციოთ და ჟამთა ვითარებისაგან ნემსაძემ გვილაღატა და ჩნი ბიძასშვილი ხოსრო დავგასხა თავსა იანეთს საშვილიაშისაგან (საიაშვილოშიგან?) და ცოლშვილითა და ჩნითა დარბაისრითა სასიკუდილოთ მოგვწოდომა. ჩნ იმ წინა-დღესა ავიყარენით და ზემოთ ჩნს მამულშიგან ამოვედით და ისინი მოვიდნენ, დაესხნენ ჩნს ნასადგომევსა აღაგსა და თუ იქი დავდგომოდით ღალატითა თუ ღრი მოუშვებდა დავგუხოცდეს. აწე ისიც გავაძეთ და ჩნს საბატონოშიგან აღარ მოუშვით და ესე მამული ნასისხრათა ხახულისა და საკურთხეველის ღთის-მშობლისა და შევსწირეთ... (ახ. ესევე გუფ. ზემო გვ. 409—410)

1568 სიგელი მცხეთისა ჭაღალდზე მე-XVI საუკ. ხელით დაწერილი № 40 (ნუსხა № :რბ:), რომელსაც აძლევს მეფე ალექსანდრე, ცოლი მისა თამარ და მე მათი დოქტრის ნიკოლოზს და ამასთან მოხსენებულა დემეტრე ურისთავა—ამ გუჯარს უზის ქკნი :ნვ: (1368 წ.), მაგრამ სტრაქიანს ზემო მომატებულა აქვს ასო „ს“.

1568 წ.—ჭკათაკევის სიგელი № 23:

„... მას ჟამსა ოდეს პაატა და მისნი შვილნი და რძალნი შვილნი სუღნი ურჯულოთა მეგრელთა ძაღლის-პირშია-დასასყიდლად მიუღიოდა და ჩუენ

ლადანიძენი დავიკსენით და ვიყიდეთ და აქ სურამს დასახლებად გვეძღვოდენ, მაგრამე ჩნ თქუენ ედ წასა ქეთახევეს.. ვარჩიეთ.. (დკეპმერსა :კად: ჰატა და მისნი შვილნი აღაშსა გარდაიკადეთო სუთითა კოკით ღვინით ოც ლიტრა-ნითა, ორის კოდის ნამცხვარ ჰურით, და ორის ზურგელით) ქკს :სმივ:.

1568 წ. ნუსხა მგვთისა მნ :სუდ: „..ჩნ.. პატრონისა ლეონის ძემან პატრონმან თეიმურაზ ესე.. სიგელი.. გკადრე.. (მგსეთას) და კუსა ნიკოლოზს.. შემოგწირეთ ბოკოწინი ბასნაშვილი მისითა შესავლითა... ქკს :სნვ: სეკდემ-ბრის :იზ:“.

ქკს :სნვ: (1568) „[ამა ქკსა ი(ყო დიდი) ეამი. ამა(სეუ ქკს)სა თუქსა (იენი-სისა :კლ: დღესა ხ(უთშაფთისა) გაურისხ(და ღმერთი ხოს)როსა ვახტანგის შვი-ლსა: უდალ)ატა (მეფეს გიორგის), ძესა ბა(გრატიასას); ტყე იქნ(ა მისწული მეფისა, (მე კოსტანტ)ანესი; განერა (მეფე მშვიდობით.—რაც ფრხსილეზში ჩას-მულა, ის მოკლეჟლია, მაგრამ აღაგდენეთ ამის ქკემო დაწკარად ქრონიკით (წარწ. ბელათის გულანზე; ჩემი უბის წ. III, 87—88).

ქკსა :სნვ: (1568 წ.) აქა იყო დიდი ეამი იმერეთს: ამავე ქორონიკონსა: თვესა იენისსა :კლ: გაურისხდა ღმერთი ხოსროსა ვახტანგის შვილსა: ულალა-ტა მეფეს გიორგის, ძესა ბაგრატიასა, ტყვე იქნა მისწული მეფისა, მე კო-სტანტინესი. განერა მეფე მშვიდობით (ჟამნი მნ 3).

1568 წ. ამ აშაეს მოკვათგრობს უფრო დაწკარავებით გუჟარა მეფე გიორგისა (იხ. წემო. გვ. 409—410).

1568 — ქკს:სნვ: სამადლოზედ შეიბნენ სვიმონ მეფე და დაუთხან, სვიმონ-მეფეს გაემარჯვა.— კვალად გიორგი-მეფეს ულალატა ვახტანგის ძის-ძემ ხოსრომ, იანეთს დავსხნენ ჭილაძე ვარაზა, ლიბარტიანი და დადიანი ოდიშა-რით თან-ახლდნენ, ვერა რაა აენეს (კას. ქრ.).

1568 წ. წარწება ღვთის მშობლის ხატზე: „...ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთისა კათალიკოსმან ევდემონ ჩხეტიძემ მოვაქედინე და შევამკვე ხატი ესე.. ღთის მშობელისა.. თავი ხატი ოქროთა და თვალთა მიერ და მარგალიტითა ბრწყინვალედ განშვენებულნი.. და კარნი ვერცხლითა და დავსვენე ტაძარსა წისა ღთის მშობლისასა ბიჭვინტისასა.. ქე შე სულითა დადიანი მამია და მეოს ეყავ და ძე მისი დადიანი ლეონ აღიღე ღო ორსავე შინა ცხოვრებათა ამინ.. ქკს :სნვ: წელსა ჩუჟი, ინდიკიონსა. ათერთმეტსა“... (ჩემი. საისტ. კრ. გვ. მნ4. ევდემოს ქ 1578 წ. მამია დადიანი ქ 1590 წ., ძე მისი ლეონ ქ 1657 წ.

1569 ბიჭვინტის სიგელი მნ: 21; 67 და 9056;

მეფე იმერთა გიორგი ბატონის ძე, ცოლი მისი რუსუდან და ძე მათი ბატონი სწერს: „შემოგწირეთ თქვენ... წასა გიორგის... ბატონი მეფისა ეკლესიასა ჩუენის თავსა დღეს ვაღმა ხოშტიბელის სასახლე მისითა სახლ-კართა, ... ეკლესიითა... სათიბითა... და გლეხი გუენცაძე... დღეს რისაც მქონებელი იყოს... (აგრეთვე გლეხნი: ტაბაბაძე, სეჭაშვილი, სეჭაშვილი, ქაჩხაძე, გუბეაძე, ჭვიტაძე, პარტახტი, კირთაძე, ცხუგურაძე, ჭაბაძე, ბერაძე, ჭინჭუაძე, ღოღაბაძე)... აწ ამ ჩუენეშურ გლეხებს რაც სამეფო და საციხო ბეგარა და გამოსაღები და სამსახური შეხვდეს ისი მეფეს ნურა დააკლდების და სხუა შემოგვწირავს... რუა-რუასა ჟამსა გვწირვიდეს... ევდემოს კათალიკოზი... (წყუკა). დაიწერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მეოთხესა (sic), ქკს :სნზ: თა თებერუალსა :დ: კელითა კარისა ჩნისა მდივან-მწიგნობრისა... თავაქალაშვილისა აღასითა“.

1569 წ. სიგელი მცხეთისა № 36 (ნუსხა № :ტმ:). მეფე ლეონ აძლეკს საგელს კწს ნიკოლოზს: „მის ჟამსა, ოდეს სოფელი ჯიმიითი ძეულითან სუეტის-ცხოვლის ყოფილიყო... და... ვაცემულ იყო და მისად სანუქეოდ... მოგაკსენეთ და შემოგწირეთ ზემოლანუხით თექუსმეტი კუამლი კაცი ქეხა... (ჩამოთუღიდა). რაც მათი გამოსავალი იყოს, ანუ საბატონო, ანუ სამაჟურაო, ანუ კარის სამოკელიო ყულა უკლებად... სუეტი-ცხოვლის საყდარსა . მიეზარებოდეს და ლაშქარ-ნადირობისა ბეგარისა და საურდოვოს მეტი ჩუენგან და შდ სუენსა სხუათა მებატრონეთაგან... არა ეთხოვებოდეს... დაიწერა... ინდიკტიონსა მეფოისა ჩნისასა :ნგ: (ნუსხაში :ნაგ:) ქკს :სნზ:“.

1569 წ. მეფე კახთა ბლიქსანდრე და ცოლი მისი თინათინ და ძე მათი ერეკლე მცხეთას სწირავენ მონასტერს ხატის კარსა სოფელს ბარუნთას 42 მოსახლე გლეხით (სიგელი მცხეთისა № 191 რესტრით).

1569 სიგელი მცხეთისა, მხედრული, № 369 (ნუსხა № :სნზ:), რომელშიც ლეონ მეფე მკვდად („სულგურთხუელად“) არის მოხსენებული და მართლაც სიგელ-გუჯრებში იგი უჩანსხუელად სწანს 1563 წ. , თუმცა ქცხებით ლეონ † 1574 წ. ამ გუჯრით ალექსანდრეს გამეფება ჩანს 1554 წ. რადგან ეს სიგელი მთლად დაბეჭდა „მოამბეში“ 1895 № V, ამისგანგ ჩვენ შემოგვლებით ვებჭდავთ.

- - - მეფეთ მეფემან ... სულკურთხეულისა პატრონის ლევანის ძემან... მეფემან ალექსანდრე და თა მეცხედრემან... თინათინ და ძეთა ჩუენთა... ერეკლე.. დთ გი კე, როსტომ .. მის ჟამსა ოდეს (მცხეთის მამულა) და აგარანი მიეტაცნეს... მომძანდა წე ჩუენსა ჩუენის სულის მეოხი... ჩნი ძმა კზი ნიკოლოზ... მცხეთის მულნი გუჯარნა და სიგელი... მოხიუნეს... (ყუაჭა ამ გუჯრებში ჩაწირილი მამულეში მცხეთას ისევე დაუბრუნეო):

ხმაულს სწინამძღვარო მონასტერი; ყვივისთავი, კილიტრ და ასკილჩივანი;

კლიმატს ციხე... ვერენ-ციხითა.. საფსიტეს ციხემლი, ფაღლაშენი, ტაძრები. კებთა საბა-წმიდა: ვაწარეთს ძმარაშვილის სახლს აქათ რომ ღრმა ღლეე ჩამოვა ჩამოსწვრივ ჩამოვლით იორ გაღმა რაჭიანთ ეკლესიის ქვემოთ სამგორაში თამარ მეფისაგან აღებულს რუს შიგნით ჩავლით ბოსტან ქალაქის მზღურამილი... საჯერნეს ტბამილი... (ვრცლად აღწერას საზღურისა). - - - საქალაქოს შარამილი... იორთავედ მარტვილით მონასტერთ... წინანდელის თავს ჰედ-ჰედნი მიადგებიან ხოდაშენსა... ვანთა მონასტერი... სადაც გომის წყალი ჰერემის კეეს-შეერთვის იქიმლი... ვარცა და ღუმას უბანი... თორმეტი მთელი მამული საგლეხო, ორი კომლი გლეხი პანკისა და თორმეტი კომლი ვაქარნი სომეხნი და ურია :გრემს... ერწოს მონასტერი, კიდევ წ'ის აწმადის სამარხო, სოფელი კვერნაძენი, ტოხაძე თავისის მამულითა... სოფელი ნოდკორტა - - - - (და სხ. გრძლად.) მოწამენი: ალავერდელი კირილე, ჰერემელი ბასილ, ჩოლოყაშვილი რევაზ, ციციშვილი მერაბ, :დიდი: საგინაა :(sic) მაყაშვილი ზაალ: ზუბელი რუსის შვილი ინდო, ჩოლოყაშვილი თამაზ, ვაჩნაძე გი,) - - - - -
„ვერცა ალავერდელმან და ვერცა სხუათა ჩ'ნს საბატონოს ფესკობოზთ თქუენი წინამოდგომობა (sic): ვერა: ქნან :რა: - - - და ვერცა თქუენის საყდრის წესი და ბაჟი დაგაკლონ... ასე... მოგაკსენებია შეუვალად... თუნიერ ლაშქარნადირობისა და მტრის დარაჯობა; და თუ მცხეთისა და უდაბნოსაგან მოკლით იყვენეს, ციხე გვიმუშაონ და სასახლეც... ასე მოგაკსენეთ... ძმას ჩუენსა... კხს... ნიკოლოზს. დიწვერა ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ათხუთმეტსა, ქკს: სნზ :უნდა სნაზ). კელითა წინამძღურისა ვაჩნაძეს ოსებისითა.“

ქკსა :სნზ: (1569 წ.) ამა ქორონიკონსა შეფე სვიმონ დიკირეს ომში ყიზილბაშთა (ჟამი № 3).

— ქკს :სნზ: — აქა მეფე სვიმონ დიკირეს ყიზილბაშთა (ყანზ. გუჯანი.)

1569 წ. ქკს :სნზ: სომხითს ფარცხითს შივაყრეს სპარსთა სვიმონ მეფე და ალამუტს ტყვედ ჰყვეს (ვახუშტ. ქკრ.).

— ქკს :სნზ: ქართლის მეფე სვიმონ და ყიზილბაშნი შეიბნენ ფირცხის და ყიზილბაშთ გაემარჯვა და დიკირეს (სვიმონ მეფე), ყვენთან გაგზავნეს, ალამუტის ციხეში დააბეს (წიგნი ქრონიკონის.).

— ქკს :სნც: აქა სვიმონ მეფე დიკირეს თათართა ომშიდ (წარა-კითხვ. № 1204).

— ქკს :სნც: ქაიხოსრო ათაბაგი წარვიდა ყაზმინს შაჰთამაზთან (ვახუშტის ქრონიკა).

1570 წ. — ნუსსა მცხეთისა № :სზა: მეფე სვიმონ, ცოლი მისი ნესტან ჯარჯუან და ძენი მათნი: გ'ო, ვახტანგ, ლუარსაბ და აღექსანდრე აღლქვენ სიგელს მცხეთას :„მას ქამსა, ოდეს ანეშს ოდიშელისძენი გლეხნი.. მოშლოდეს (მცხე-

თას) - - ჩუენ ახლად. საყდარი ანეშისა და დაბა მოგაკსენეთ - - - დაიწერა
ჩუენ :სნტ: ინდიკტიონს მეფობისა ჩუენისასა :იდ: კელითა ქვათავევის
წინამძღურისა მღელღონანაზუნისა ფილიპისითა“.

1570 ტარას. აღწერ... გვ. 56; 9—10.

1571 წ. ქკს :სნთ: მზე-კაბუკ ქახოსრო ათაბაგის ძემ ქორწილი ქმნა
გურიელის ქალს როდამზე (კახუშტ ქრონ.).

— ქკს :სნთ: აქა. - - - ეკ.. მუზ. № 85. (მეტე ან სჩანს).

— ქკს :სა: აქა ლეონ დადიანი ცხენმან მოკლა (წერა-კითხ. № 1204).

— ქკს :სა: არჩილის ძმის ვახტანგის ძე ბაგრატ დაიბადა; ნადირო-
ბაში ცხენმა მოკლა ლეონ დადიანი და დაჰსჯდა ძე მისი გიორგი. —კვა-
ლად მოკტდა ქახოსრო ათაბაგის ძე მზე-კაბუკ (კახუშტ. ქრონ.)—ამ ლეონს
უნდა მოახსენებდეს ასომთავრული წარწერა ცაიშისა საწინამძღურო ჟვარზე:
„ჯვარო ქრისტესო! შეიწყალე და დაიკვე მშვიდობით ლეონ დადიანი ორთა-
ვე შინა ცხოვრებათა. ჯვარო ქრისტესო! შეიწყალენ ცაიშელ მამათ მთავარი
კირილე ეფანიძე, რომელმან შევაძკვე ჯვარი ესე პატროსანი, რათა შემწე მექმ-
ნეს დღესა მას განკითხვისასა. ან (ჩემ. უბ. წიგნ. IV, 60) კირაჲე ჟვანიძე
ბედიჲე მიტროპოლიტო ის. Rap. VII—20 108; ბედიჲე ანტონი ჟვანიძე Rap.
IV, 160—123:

1572 წ. სიგელი მცხეთისა №

ქ. წყალობითა ლუთისათა ჩუენ მეფე მეფეთა სვიმონ გიბრძანებთ მესტუმრენო,
ჩუენ მაგიერად ქალაქის ტარულათა, მელიქთა, მამასახლისთა და მოსაქმეთა
ასრე მოახსენეთ: მერმე რაც სვეტისცხოველის ყმა იყოს მანდა, მათს მოსაქმეთ
დაანებეთ, რომე სვეტისცხოველს ემსახურონ და ნურას სთხოვთ და ნურცკარას
აქნევიანებთ, ერთის სათათროს საურის მეტს, - - - - - ნურც ტიკსა და
ტომარასა და ნურც ულაყსა და რაც სვეტისცხოველის ყმანი იყენენ ან მო-
ქალაქენი და ან გორელნი, რომ ჩვენის ფარვანით დაგვენებებინოს; მათი დამ-
ლაცა სვეტისცხოველს დაანებოთ, რომე ვისაც პატრონი კათალიკოზი დააყუ-
ნებდეს, იმათ მიზარებდენ და ნუ დააკლებენ, რომე სვეტისცხოველს მოახ-
მარებდენ. ქორონიკონსა :სა: ქრისტიშობის-თვის :ზ:

1573 წ. სიგელი გელათისა №№ 72 და 9053, თაკი ავღია: „ - - - და

ამ ალაპზე დაიხარჯებოდეს ორი ცხუარი ... მონაზონმა გერმანემ, მისმა მწირ-
ველმან, ხარჯოს, როგორც უნდოდეს ისრე. აგრეთვე გელათის სახლი საყუ-
რელიძე, ის ადგილი და იმის ქვეშეთ გელაფანსა და იმას შუა ბოსტანი...
შეგვწირავს... დაიწერა . . . ქკს :საე:.. კელითა.. თავაქალაშვილის ალასითა“...

1573 წ. ქკსა :საა: აქა ოცხ[ხეს] - - - ყიზილბაშნი დავეცხხნეს (კვლ. მუზ. №88. აქ კვანბთ ვაჩქუნება ვახუშტის მიერ. **1574 წლის** ქვეშ. აღნიშნული ამაჲა: „ყიზილბაშთ სამცხე და უმეტეს ოცხე მოსწყვიტეს.“ ხუენს ჭრონავაჲში უნდა წერებულ იყოს: „აქა ოცხეს ყიზილბაშნი დავეცხხნეს“.

— ქკს: საა: აქა ყიზილბაშთ ოცხე ამოწყვიტეს. (წმ. ნიკოლოზის ჭრნა.)

— ქკს :საა: მოკუტდა ქაიხოსრო ათაბაგი ყაზიმინს და **ამ დავჯდა** ძე მისი ყვარყვარე ათაბაგად;—კვალად იშვა ძე გიორგი-მეფისა ლევან;—კვალად წა-რგზავნეს ყაზიმინი დამ შირაზს არჩილი;—კვალად მეფის გიორგის ძემ ბავრატ ქორწილი ქმნა ლევან-დადიანის ქალზედ (ვახ. ჭრ.).

1574 წ. ნუსხა მცხეთის № :მ: სკიმონ მეფე სწერს:

„ - - - მონასტერი და სოფელი ვირშა მისითა შესავლითა რა გვა-რადაც სვეტი-ცხოველს შემოსწირვია წასწყალს (?) არჩეაძეები ერისთავს რომ შამოუწირავს მითვე წესითა, ერეთს გლაშქლი (sic) მისითა მამულითა, ზაკვ მისითა ზღურითა, სათაჲი... ქორდს.. ხომატე, ლუკერისი.., მელუკერის ვენა-კი... ახალდაბას.. საგლებოები, რაც ვარდანს შამოუწირავს, ყელშექცეულს ვირშის შეწირულნი... ესე მოგვზარებია და დავკნებებია ყურის უბანის სა-ნაცვლოდ... ქკს :საბ: თუქსა მარტსა :ილ:“.

1574 წ.— მცხეთის ნუსხა № :ყე: დედოფალი ნესტან-დარეჯან სწერს: „... ვიძიეთ და ვცანით, რომელ ატენის თბილელაშვილნი... ძუელითგან.. თქუქნთვს (მცხეთას) შემოწირულნი ყოფილიყვნენ... და თუმანიშვილთა გაემამულა... აწე ჩუქნ.. ახლად სიგლითა ამით დევაშტკიცეთ.. ქკს : საბ : იენი-სის : ვ : კელითა მდდელმონაზონისა ქეთაჲევის წინამძღურის ფილიპესითა“ (ატენა სადედოფლო აჲო და ამისგამო მარტო დედოფალი განაგებს).

1574 წ. ქკს :საბ: აქა პატრონი ქაიხოსრო ყაზიმინს მიიკვალა (ყანჩათის. გულანი)

1574 წ. ქკს :საბ: მოკვდა ლეონ კახთ მეფე და დასჯდა ძე მისი ალექ-სანდრე. —კვალად მოკუტდა ხონთქარი სულტან მურად. —კვალად ყიზილბაშთ სამცხე და უმეტესად ოცხე მოსწყვდნეს და მოაოყრნეს (ვახუშტ. ჭრნ.)

1575 წ. მეფე კახთა ალექსანდრე ოცს კომლს სწირავს მცხეთის საყდარს სოფ. ბარგუნთაში ქკს :სნიგ: (სიგელი მცხეთისა № 9 და ნუსხა № :ტაზ: ახ. კადე 1579 წ. ქვეშ).

— მეფე ალექსანდრე და თინათინ უბრუნებენ მცხეთის საყდარს საგარეჯოს. ქკს :სნიგ: (ხუსხა მცხეთისა № :კზ:).—ამავე სიგელს ზედ მისდევს. უთარილო სიგელი. (№: სკა:), რომელსაც თავი აკლია:

„ - - - [ვინც ჩუნი მოკვლე] ჯურუმს აიღებდეს მისი ნაკვეარი, საბალახის ცხურისა და ღორის ნაკვეარი, მალი სრულიად. ვინც ჩუნი მეკობრის. მძებნელი წავიდეს, ერთი თქუნი (მცხეთის) ყმა წაპყულს და რაც აიღონ, ნაკვეარი მისი მოგვსენიბიან. ჰურისა და ღვინის შესაწევარსა რასაც ავიღებთ მისი ნაკვეარი მოგვსენებია“.

— ქკს :საგ: აქა პატრონი ქაიხოსრო ყაზმინს მიიცვალა (წა ნიკოლოზ ზას ქრ. ის. ზემო 1574 წ. ქვეშე.)

1576 წ. ქკს :სად: დაუთხან დასვეს ქართლში ბატონათ („წიგნი ჭრანნი“)

— ქკს :სად: მოკტდა შაჰთამაზ; და დაჯდა ისმილ ძე მისი ყაენად. ამან მოიყვანა სვმონ მეფე აღამუტიდამ და არჩილ ცოლშვლით და ტყვთ შირაზიდამ (კახუშტ. ქრანისკ.)

— ქკს :საგ: აქა ლალა ფაშა გამოვიდა. (ქუთაისეკ. გუფ. ის, 1579 წ.)

1577 წ. ქს :საგ: შაჰისმილ მოკტდა ოკდომბერში, და დაჯდა ძმა მისი ხუდაბანდა.— და დაიბადა გიორგი დადიანის ძე ლეონ (კახუშტ. ქრან.). ამ წელს მოხსენებულია ხურციის ძე (ხურციასძე) იოსებ მღვდელთმთავართ-მთავარი „ავარიანთა პირის დამყოფელი“ ქკს :საგ: ეს ქორონიკონი უნდა გვიჩვენებდეს 1577 წ. და არა 1045 წ. „როგორც ჰფიქრობდ ბრსე. (Raport 1,132—33)

1577 წ.— დედოფალი ნესტან დარეჯანა სწყას: „გიბძანებთ, აღის მოურაო ციხისთაო და მებაყენო და სხვანო მოსაქმენო! ვინც სუტის-ცხოვლის ყმანი მოქალაქენი მოვიდნენ მანდა, ნურას ბაქსა სთხოვთ და ნურცა სალაშაფს. სუტის-ცხოვლისთვის შეგვიწირავს. ქკს :საგ:“.

1578 წ.— მეფე ალექსანდრე, კოლი თინათინ და ძენი მათნი: ირაკლი, დტ, გი, კე, და როსტომ (აღაყერდის სიგელი № 5).

1578 წ. მოკვდა აბზბთა კზი ევდემონ. ჩხეტიძე ტკა. მუხ. 49; Rap. VIII; XI, $\frac{202}{123}$ უბის წიგნი. III, 112.)

1578 წ. ქკს :საგ: სვმონ მეფე და მეფე კახთა ალექსანდრე შეიბნეს მარტყოფს ქოტორის და მეფე სვმონს გაემარჯვა; ამავე ქკს მოკვდა ვახტანგ, ბატონი მუხრანისა. („წიგნი ქრანიკონნი“).

ქკს: სავ: [ამა] კსს: - - ნლა | - - თხ | - - იშ | - - რ - - | - - დევამ-
ბერსა | - - მოქცეარსა - - ურ (მუზ. ხელნაწ. № 85)

— ქკს: სავ: ამა ქორონიკონსა გამოჩნდა კუდიანი ვარსკლავი, ოდეს
მისებრი არავის უხილავს. ამავე ქკს მიიკვალა აფხაზეთის კზი ვეღემონ ჩხე-
ტიძე - - - - - დ. მოკლა ყენი შისმილი: გამოვიდეს ურუმნი და აღიდეს
ციხეები სამცხისა და ქართლისა: — ამავე ქკსა მიიკვალა მეფეთ-მეფის გიორგის
შვილი ბაგრატ თვესა მისსა :კბ: დედა მათი, დედოფალი რუსუდანი, მიიკვა-
ლა აგუსტოსა :დ: (გვ. მუზ. ხელნაწ. № 49). — ცხადია, რომ აქილამ სიტყვა-
სიტყვით ამოღებულაა ქცხ²ბაში შეტანილი ცნობები: იხ. ქცხ. II, გვ. 291, სტრაიქ.
7... და გვ. 292, სტრაიქ. 4 — 6).

1578 წ. ქკს: სნივ: „ ... ჩუენ მეფემან.. აღექსანდრე და თანა-მეცხედ-
რემან ჩუენმან... თინათინ და.. ძეთა ჩუენთა: ერეკლე; .. დავით;... გიორგი;..
კოსტანტინე და.. როსტომ.. შევეწირეთ ალავერდს წა გიორგის.. და თქუენს
საქეთ მპყრობელს ნიკოლოზს (აღაკურდელს) კარაულისძენი კოზმანიშვილი
დავით, მათნი კაცი კომლნი ჩვიდმეტნი... ღანუქს კომლი კაცი ოცი... სახლითა
და მამულითა ყოვლითურთ... კისისკევით სომეხბრნი მათითა სამართლიანითა მამ-
ულითა, რაც ამას წინათ დანებებული სახნავი და სხვა მამულები ჰქონებო-
დეს... არბუღვით კაცი კვამლი ჩვიდმეტი... სასახლე და ზვარი; ..ამაზის უბნით
კაცი კვამლი ოცი...ყოვლითურთ.. თარხნად და კელ-შეუვალად ქოვლისა
ჩუენისა სამსახურისა და გამოსაღებისაგან... თვნიერ ლაშქარ ნადირობისა საუ-
რისაგან კიდე... აღამალე რქა მართლ-მადიდებლობისა ჩუენისა... და დას-
ცენ ყოველნი მტერნი ჩუენნი... დაიწერა.. ქკს: სნივ: კელითა კარისა ჩუენი-
სა მწიგნობრისა: ზურაბისათა.“ (კელჩართულად: აღექსანდრე, „ერეკლე“) (იხ.
კიდევ Rap. VI 41—42).

— ქკს: სავ. გამოჩნდა კუდიანი ვარსკლავი და გამოვიდა ლალაფაშა
აგვისტოს :ზ: მესხთ ციხენი მისცნეს, — და მანუჩარცა მივიდა, ციხენი შესდღვა,
ტფილისს ჩავიდა. — დაუთხან ტფილისი მოსწვა, გაეცალა. — ლალა-ფაშასთან
მივიდა მუხრან-ბატონი ვახტანგ და მიიყვანა ამილახორი ბარძიმ და ქსნის
ერისთავი ელისბარ და დაიხსნა ქართლი ტყვეობა-ოკრებისაგან. ფაშამ თვისნი
მამულნი მისცნა და მეოთხეს დღეს განუტყვენა: — კვალად წარავლინა სპანი
ლალა-ფაშამან იმერეთს, დაჰხედენ იმერნი მთაზედ; მოსწყვიდნეს და აოტნეს.
აქ დაესწრა არჩილისძე ერეკლე, მრავალნი ოსმალნი მოსწყვიდნა; :ია: კრმალნი
და :მ: ისარი მოჰხვდა ერეკლეს; ჯაჰე-მუზარადი ვერ გაუტყვენს და მზნაურნი
მოსწყვიდნეს. — წარვიდა ლალა-ფაშა შირვანს, აღექსანდრე კახთ მეფე მოვიგება
და თან წარჰყვა. — ოკტომბერში სვიმონ მეფე მოვიდა, არჩილ თან მოიყვანა
და მრავალნი ტყვენი, — დაუთხან სტამბოლს წარვიდა. — კვალად მოკუდა კათა-

ლიკოსი აფხაზთა ვედემოს და დედოფალი რუსუდან და ძე მისი ბაგრატ.—
კვალად სმეიმონ მეფემ არჩილის ძმა ვახტანგ შეიპყრა და კეზვის ციხეში ტყვე
ჭყო.—კვალად წარმოავლინა მირ მარი ლალა-ფაშამ მანუჩართან და ქართლს
გაუსია, ქართლს ვერ ჩავიდნენ, სადგერი დაარბივეს, ეკლესიის განძი წარბ-
და.—კვალად წარმოავლინა სანჯახი, ჩაუხდენ, და ქართლი მოარბივეს (კახ. ქრ.).

1579 — ს. მანუჩარ ათაბაგი აზრუმს წარიყვანეს (კახ. ქრ.).

1579 წ. ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი ქრონიკონი. რომელსა დაიწერა წერა-
კითხ. № 252. იხ. 1535 წ. ქვეშე)

— ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი გარდაიცვალა (წერა-კითხ. № 1204)

— ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი ლალა ფაშა გამოვიდა (ქაშა № 3).

— ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი ლალა ფაშა გამოვიდა (წერა-კითხ. № 252).—

— ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი ლალა ფაშა გამოვიდა (ქს. გუგუნი).

— ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი ლალა ფაშა გამოვიდა (ქს. გუგუნი) - - იმ (აგ) ქრონი-
კონსა - - და დეკანოზი (დეკანოზი) და მოქცევსა - - მეტურ (ქს. მუხ. № 85

— ქს: ს. მანუჩარ აწინდელი ლალა ფაშა გამოვიდა (წმ. ნიკოლოზის. ქრონიკ.).

1579. — მეფე ალექსანდრე, დედოფალი თინათინ და ძენი მათნი: ირაკ-
ლი, დო, გი, კე და როსტომ აღლევნ მცხეთას სიგელს (იხ. ნუსხა № :ტყე):
„შეგსწირეთ.. ჩუნიად სადღეგრძელოდ.. ბარუანთით :მბ: კუამლი კაცი...ესე
ბარუანთით მონასტერი ხატისკარი მისით შესავლით ... და რომელიცა ბატონს
ჩუნიად მას გს შემოეწირა ისიც :იხ: კუამლი... ქს: სნიხ:.. ერთის ლაშქარ
ნადირობის მეტი არა ეთხოვებოდეს რა.“

1579 წ. — ლეონ მეფის ძე კახთა მეფე ალექსანდრე, ცოლი მისი თინათინ
და ძენი მათნი: ერეკლე, დო გი; კე და როსტომ სწერენ: „მოვიდეს წი-
ნაზე ჩუნიად.. კზი ნიკოლოზ“, მცხეთის მამულის საქმეს გვესაჯაო და დაუმ-
ტკიცეთო კახეთს სვეტი-ცხოველის მამულები (შეჯგუთ სია ამ მამულების) „დი-
წერა... ქს: სნიხ:... კელითა კარისა ჩნიისა მწიგნობრისა მთავარას ძის ზუ-
რბისათა“ (მცხეთის ნუსხა №: სკე:)

1580 წ. ქ... ჩუნი .. მეფეთ-მეფისა ლეონის ძემან პატრონმან ელიმირ-
ზამ და თანამეცხედრემან ჩნიან პატრონმან ქეთევან და ძემან ჩნიან პატრო-
ნმან იოანე... შეგსწირეთ (მცხეთას) ქვემო ანუკით... იხ: კუამლი კაცი
მამულითა.. ჩნგან (მათ) არა ეთხოვებოდეს რა.. სათათროს საურის მეტი...
დაიწერა.. ქს: სნიხ:.. კელითა.. იესესითა“... (მცხეთის სიგელი № 53 და
ნუსხა №: ტლ:)

1580 წ — ქათასკეის სიგელი № 14, კარგის მხედრულით დაწერილი:

„ქ... ჩუენ მეფეთ მეფისა დავითის ძემან, პატრონმან რამაზ-ყოფილმან რომანოზ და თანამეცხედრემან ჩუენმან პატრონმან ხუარამხე-ყოფილმან სრისტინი და ძემან ჩუენმან პატრონმან ბატრატი... შემოგწირეთ (ვლაქერნს) უღათუხანი სოფელი, ჩუენითა აღალითა საჭონლითა ნასყიდი..., რაც ურათუთიელს მანათორს და მისთა მმისწულთა აქს იმის გარეთა სდ ჩუენგან ნასყიდი იყო და... შემოგწირეთ... ჭერ ჩინებითა მეფისა სუიშინისათა... არა ეთსუებოდაეს რა სამეფო სათსოკარი და გამოსაღები... (აქ ჩამოთვლილია სია გამოსაღებთა) უოკელთა წირკთა ზედა მოგვკსენებდენ.. ნაწილსა აღმოდებდენ... დაიწრა.. ქკს: სინი: აპრილს : ე... კვლითა სამეფოსა ქალაქისა მთაკარუბისოკოპოსის ტფილელისა ბარნაბასითა (ეს ბარნაბა 1570 წ. იერუსალიმს იყო და სჩანს ისევ დაბრუნებულა). ხვეულად: „რამაზ“; „ხურამზე.“

1580 წ. (ანუ 1590). სიგელი ქვათასკეისა ჩინებულას მხედრულით ნაწერი, № 40, რომლის თარიღი გაურჩეველია, მაგრამ უნდა იყოს ანუ :საძ: და ანუ :სოძ:

- - - მეფეთ მეფემან პ[ატ]რონმან ს[ქ]მ[ე]ონ და [თან]-მეცხედრემან ჩუენმან დედოფალთა დედოფალმან... ნესტან-დარეჯან და ძეთა ჩუენთა გი-
ლუარსაბ - - - აღექსან[დრე] -.-. ვლაქერნისა მას ეამსა... შემოგწირეთ ტფი-
ლის ქალაქს ერთი კუამლი ვაქარი ხანუმას შვილის შვილები - - - - ქულ-
ბაქითა ... მიიღებდენ ღვთისმშობლის დღესა ერთსა ქალაქურსა ლიტრასა
საკმელსა... წლითი წლად ... მშვიდობით განაგე სამეფო ჩუენი... დიწვრა
ქკსა საძ (თუ :სოძ:?), თვესა აპრილსა ოცდა შვილსა“

1580. — ლეონ კახთა მეფის ძე ელიშიზა, ცოლი მისი ქეთევან და ძე მათი იოანე მცხეთას სწირავენ თორმეტს კომლს კაცს (რეკისტრი მცხეთისა № 53).

— ქკსა: საძ: (1580 წ.) აქა სინამ ფაშა გამოვიდა (ყანს გულანი.)

— საძ: (თუ: სათ: ?) აქა სინა ფაშა გამოვდა (წინოკოლოზის ქრ.).

1580—ქკს:საძ: მოვინდა: :ელ: წლის ტყვე ლეონ მეფის ძე იესე ყანიდიამ; და დაესხა დიღვამს სვიმონ-მეფესა აღექსანდრე, მეფე კახთა.—კვალად წარიყვანეს ყვარყვარე სტამბოლს; ხვანთქარს ფალავანი შეეკიდა, ყვარყვარეს დაეცა, ქრისტიანობით ათაბაგობა შოეცა და მოვიდა.—კვალად მოკტდა ძე ბატრატისა და ძმა არჩილისა ვახტანგ.—კვალად ოკლომბერს: იე: ყვარყვარე და ბექა ლორეს მოუხდენ და მოარბიევს (კახ. ქრ.).

1581—სათ. ჩაუხდა მეფე გიორგი ქათლს; დადიან-გურიელი თან ახლდენ: ვალმა-გამოდმართი სულ დასწევს.—სვიმონ მეფეს ფაშაზედ გაემარჯვა (კახ. ქრ.).

1581 წ. დავით-გარეჯის სიგელი № 1:

„ქ. ნებითა ლთისათა:.. ჩუენ:.. ლთიუ:.. გვრგუნოსანმან:.. მეფეთ:.. მეფემან:..

პატრონმან:— ალექსანდრე და თანა-მეცხედრემან ჩუენმან ღედოფალმა ღედოფალმან პატრონმან თინათინ, საყუარელთა ძეთა ჩუენთა პატრონმა ერაკლე პატრონმან დავით, პატრონმან გიოგი და პატრონმან კოსტანტინე ესე უკუნისამდე ჟამთა გასათავებელი წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ თქუენ ერთობილთა წინ დავითის ყმათა აკურელთა და ამოგიკვეთეთ საჩუენო თივის თიბვა და არა ოდეს საჩუენოდ თივასა არ გათიბინვინებდეთ, არა ჩუენ და არა შემდგომთა ჩუენთა, მეფეთა და ღედოფალთაგან. ესე წყალობის წიგნი არა მოგეშალოს... მცველ, მფარველ... ჩუენო მამაო წა და დავით ზე პატიოსანო ლოლო წარმართე მეფობა და ღედოფლობა ჩნი და ძენი ჩუენნი კეთილად აღზარდენ და განაძლიერენ. აწე გჳონდეს და გიბედნიეროს ღნ სიგელი ესე სიგრძესა შინა ჟამთათა და დამამტკიცებელნი ამისნი ღნ აკურთხენს. დაიწერა მტკიცე და შუუცვალეზელი წიგნი და სიგელი ესე ქკსა: . ნით: . ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა წელსა მეშვიდესა

1581 მეფე სვიმონ და ცოლი ნესტან-დარეჯან და, ძეთა ჩნთა გი, ღუარსაბ და ალექსანდრე შემოგწირეთ (მცხეთას)... და ქკს ნიკოლოზს... ზემო ქართლს სოფელს მრხისს... უნაკლულად და კელშეუვალად რამაზისშვილის კოსტანტინეს გლეხებს გარეთ რაც სახასო ყოფილა აშას წინათ... ქკს :ს ო (მ: თუესა ევლისსა ათოთხმეტსა, კელითა კარისა ჩუენისა ვაზირისა თუმანიშვილისა შაპველისითა (მეორე მხარეს თათრულა წარწერა).

1582—ქკს: :სო: აქა პატონს მანუჩარს უღალატეს (ქკათახუკის. ქრ.) ქკს: სო: სვიმონ მეფე ლორეს მიუხდა, ქვაბები აღიღო. — კვალად მოკულა ყვარყვარე; მანუჩარ გაათაბაგდა, და მანუჩარ ათაბაგს ოსმალთ უღალატეს. მანუჩარს გაემარჯვა და მოვიდა სვიმონ მეფესთან; სვიმონმა ასული თვისი ელენა მისცა, და აქორწინა. — კვალად მოკულა გიორგი დადიანი და დაჯდა ძმა მისრ მამია (ვახ. ქრ.)

1582 წ. — წერა-კითხ. ხელნაწერში № 29 (in folio, გვ. 388), ანქაჟისკოპოსისა გაიბასისაგან შეთხუხუეს (1788 წ. ოკტომბერს 6; კრემენჩუგს) და მისგანვე გადაწერილს წიგნში: „მოკლე სწავლა, თუ ვითარ ჯერ-არს ვითხვა საღმრთოისა წერილისა“ ჩართულაა ფრად საყურადღებო ნაწიკეტი წიგნასაგან: „მგზავლობა წმიდათა ადგილთა იერუსალიმს ნიკოლას რადსიკელასსი, წელსა 1582“, თუთ გაიბასისაგან გადმოქართულეზული (იხ. გვ. 169). რადსიკელას, სხვათა შორის, სწერს: „დღელისა ზედა, სადაცა იღვა ჯუბარი უფლისა, აქუსთ გეორგიანთა (ე. ი. ქართველთა) ოც-და-თორმეტ კანდელი, რომელთაგან ხუთნი ოდენ ანთიან. — ნათლისმცემლის მონასტრით ერთს მიღზე არს მონასტერი წმიდისა ჯუბარისა რომლისათვის დაურქმევიათ ბერძენთა წს მთავარ-ანგელოსისა. არს ესე გეორგიანთა და არს განწესებითა მით, ვითარცა მონასტერი წმიდისა საბასი. ამას შინა სცხოვრებს ეპისკოპოსი გეორგიანთა (ამ დროს ჯუბარს მონასტერში მარ-

თლა იხდა წინამძღუერის ადგილას ქართველ ეპისკოპოსი, ეპიფანე იხ. ჩემი „ქრონიკები“, წიგნი I. გვ. 123—124). მონასტერი ესე აღშენებულ არს, ვითარცა იტყუან, მას ადგილსა, სადაცა ზეთის-ხილის ხე ჯუჯარისათჳს უფლისა აღმო-თხარეს და ღლესაცა აჩუქნებენ ღიდსა საკურთხეველსა. ქრწმე აღმოთხროლსა ქუთასა შინა, საღითგანაც აღმოთხრილ არს იგი.—კათოლიკთა და ყოველთა აღმოსავლეთის ეკლესიისა ჰრისტიანეთა ღიდი პატივისცემა აქუთ ამისღამი. მარჯუენით კერძო ღიდის საკურთხეველისა არს მკირე ეკუღერი კათოლიკთა, სადაცა ყოველს წელს სწირვენ. ეპისკოპოსმან მის ადგილისამან დაგვეო ჩუქნ ზეთის-ხილი და კმელი პური, ამისთჳს ვინაითგან კორცსა არა ჰსუამენ მუნ.

გარნა ოდეს გეორგიანთა სრულიად გოლგოთის მთა განისაკუთრეს სა-ლოკუტლად, ამისთჳს ადგილი არღა იყო ტაძარსა შინა და ეგრეთვე არმანთა (ე. ი. სომეხთა) მექონთა საკურთხეველისათა, არა აქუნდათ ადგილი; ამისთჳს ურთიერთას თანკომობთა არმანთა და გეორგიანთათა და ეგრეთუტ გეორგიანთა ჭ კათოლიკთათა ესრეთ განიჩინა, რათამცა ნახევარი იგი გოლგოთის მთისა, რომელსა ზედაჯუჯარს აკუტს ქრისტე, მიეცეს კათოლიკთა და კათოლიკთა მისცენ მათ მესამე ნაწილი ზემო ასასუღელი სალოკუტლთა ზედა აბისსინთა და სორულ-თასა. ესე ვითარითა ხატითა გეორგიანთა და არმანთა ამას ადგილსა შინა აქუთ საკურთხეველნი თჳსნი, რღ შელ (?) ორთავე ცალკე აქუსთ კიბე ხისა, საღით-განაც ტაძრით ადგალნ მუნ.—გაუტლა ესე ადგილისა კათოლიკთათჳს ფრიაღ სასარგებლო არს, ვინათგან მათ ნახევარი გოლგოთის მთისა და ორი კერძო ზემოს აღსავალისა სამფლობელოღ თჳსად მიიღეს, რომელიცა კმად ვრცელ არს.—იქმნა ესე მაშინ, ოდესცა ჯერეთ იერუსალიმი იყო სამფლობელოღ ეგვიპტის სულთანთა“ (ეს ნაწყუკუტი გაიფს უთაგმნია 1791 წ. მარტს 9-ს).

ამას ზედვე მოსდევს ის ისტორიული ცნობა, რომელიც ზემო დაბეჭდილია 1452 წლის ქვეშე).

1582 წ.—ქკსა :სო: აქა მანუჩარს უღალატეს ფაშებმა: ათაბაკს: (წგ. № 252). ამ წარწერის შიდაშაჳს არშაჳე აწერია: „გ“ (გიორგი) და „ეკონ.“

—ქკსა :სო: აქა ათაბაგს აწყვერს უღალატეს. გეემბრჯვა. თათარი გაიქცაჳ (წ. გ. № 1204)

ქკსა :სო: (1583 წ.) აქა პატრონს მანუჩარს აწყვერს უღალატეს და გაიმაჯვა (ყანჩუთას. გუღანი).

1583—სოა. ტფილისი აღილო ოსმალთაგან სვიმონ მეფემ.—კვალად გუ-რიას დასვეს ვახტანგ გურიელად, გიორგი განაძეს,—და გიორგი მეფემ დაიჭირა ძმა თჳსი კოსტანტინე შვილით და პატიმარ.ჰყო (გას. ქწ.) სვიმონ მეფე და თუღიღელი ბარნაბა ამავე წიგნში მოხსენებულნი არიან ქკს: სოა—1583 წ.

—ქკს: სოა: აქა მეფე გიორგი მიიცივლა (წა გიორგის გუღანი).

1583 წ. — მეფე სვიმონ მუხრანელ მეტამღელთა უბრძანებს, სვედისცხოველის ყმებს ნურას სთხოვთო (როგორც ქვემო 1585 წ. ქვეშ): „ღამლა სუტს-ცხოველს დანებეთ ქვს: სოა: ქრისტეშობის თვის :ზ: ზოლას მიწერიდა: „ამ სუეტი-ცხოველის ყმებისათს კიდე ხარჯი ვითხოვნიათ... ყოვლის ბატონისაგან სუეტი-ცხოველის ყმა თარხანი ყოფილან და მერმე კათალიკოზი სუტს ცხოველს აწენებს და მის ყმათ ჩამოეხსენით“ (მცხეთის ნუსხა №: რქე): სათაური სდგლის: „ქალაქის ხარჯის უთხოვენლობისათს.“ ამ გვარსავე სიგელს აძლევს მეფე ბაგრატ 1616—1619 წ. : „მეფე ბაგრატ გიბრძანებ... ბრძანებითა ღთისათა და წყალობითა შაბაზისათა... ბაეს ნუ-სთხოვ (მცხეთას).. და რბც ბაშმალი აელოთ, ისიც მიეცით“ (ამ გვარივე ბრძანებანი იხ. 1592 და 1689 წ. ქვეშ).

1584 — ქკს: სობ. მოიყვანა მანუჩარ ათაბაგმან ცოლი თვისი, სვიმონ მეფის ასული სამცხეს. (კვხ. ქრ.). — ქკს: სობ: აქა ომანიანთ ბატონს მანუჩარს უღალეტეს და გააქცივნა (წა ნიკოლოზის ქრ.).

— ქკსა: სობ: აქა მეფე გიორგი მოკულა და ძე მისი ლეონ მეფედ დაჯდა (შემოქმედის. გულანი.)

1584 წ. ? — დაზინებული ტყუის საგელა იტრიის ტაძრის № 537 (მცხეთის სიგლების № №), რომელშიც მოხსენებულია უფრობი კზი დორათეოს მეფის სვიმონის ძის გიორგის დროს. სიგელი უთარღლად, მაგრამ რუსულს რესტრში № 537 ნახვენია. 1584 წ. თუ ეს ქკნი მართლად, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ დორათეოს ყოფილა შემდეგ კზს ნიკოლოზისა 1582—1584 უნდა შეენიშნათ რომ კზების სია XVI სარეუნისა არეულია, რადგან ეს ერთსა და იმავე დროს ორ-ორი კზი სჩანს. თუ ორიანობა არ მოსდა კზობაში (სამეფოს ორად გაყოფის მიზეზისაგან), მაშინ უნდა მივიღოთ შემდეგი დასკვნებითი სია კზთა:

ბასილი 1516—1529; მელქისედეკ 1529 წ. (და განადგენა); გერძანე 1530—1531; მალქია 1532—1549 წ. (ანუ 1548) სვიმონ 1549—1550 (ანუ 1548—1550); ბასილი (სსკა?) 1552; ზებედე 1552 წ. (იხ. ზემო, გვ. 393); ნიკოლოზ 1552—1556; დომენტი I 1557—1562; ნიკოლოზ (სსკა?) 1563—1564; დომენტი II (სსკა?) 1565—1566; ნიკოლოზ (სსკა?) 1566—1567; დომენტი (იგივე?) 1567; ნიკოლოზ (იგივე?) 1567—1582; დორათეოს 1583—1585; დომენტი III 1595 წ. (მერე ზებედე † 1610 წ. და იოანე).

ქკ. - - ჩნ მეფეთ მეფისა პატრონისა სვიმონის ძემან პირმშომან, პატრონმა გიორგი ესე შეწირულობის წიგნი... მოგაკენეთ იტრიის სიონისა ღთისმშობელსა მას ჟამსა, ოდეს მოვიდა წე ჩუენსა ჩნი მაკურთხეველი ქართლის კზ-პატრიარქი დორათეოს (და) გუეჯა, რა მამულნი შეგვეწირეს, თქუენის მონასტრისთვის, ვისმინეთ... შენი მონასტერი ძუელიდგან კდ წონ ეკლესია ყოფილ იყო და საუფუკელითურ ახლად აეწენებ[ინა] - - მოგუართვა

ჩუენ ერთი მძიმე ზარქაშად ჩაკეერი თორმეტ საუფლო - - [თ]უალითა და მარგალიტითა შემკობილი ომოფორი; ჩუენ ლორის ღმთისშობელსა [შ]ევწირეთ. კიდე მოგუართვა ერთი სახელმწიფო ვეცხლის სურა და ნალ[ბაქი] ჩუენ.. შემოგწირეთ... ლუბრმა ჩუენის სახასოს მამულისაგან.. და შინდარას მარგველაშვილი... (და სხვა რა გვარა გლეხებაც).

სხუა რაც ბატონის ბიძის ჩემის მეფის გიორგისგან - - გექრთამა და გეყიდა (ჩამოთვლილია)... მე შემოვსწირე, ... დაგუიმტყიციბია“... სეკუად „გიორგი.“

1585 — ქს: სოგ: ოსმან-თაშა მოვიდა თავრიზხედ; და მოკტდა მეფე გიორგი; დაჯდა ძე მისი ლეონ მეფედ და კონსტანტინემ, ბიძამა მისმან, არგვეთი დაიჭირა (კახ. ქრ.).

— ქს: სოგ (1585). მეფე სვიმონ და ფაშა შვიბნენ ლორეს და მეფეს გაემარჯვა და ფაშა გაქცეული ქალაქს შევიდა, და მოკლა ურუმო ორას სამოც-და-ცამეტი, აიღო ლორე და ქვეთა (sic. — „წიგნი ქორთონიკონი“). ჩხეიის ქრ.

— ქს: სოგ: აქა მეფემან სვიმონ ლორე დაჭირა (ჩხეიის ქრ.).

— ქს: სოგ (1685) აქა დადიანი გიორგი მიიცივალა (გელათის გულ. ვახუშტი გიორგი 1583 წ.).

1585 — ანმაზის წარწერა ტარასის წავითხული, (იხ. ჩემი უბის წიგ IV, 12)

1585 წ. ქს: სოგ: აქა დაიჭირეს სამცხე ისმაელთა (წერ. გ. № 252).

— ქს: სოგ: აქა ახალციხე ააშენეს ურუმთა [და]საბამიდგან წელთა შუკდი ათას ოთხმოცდა-ათოთხმეტიაჲ. ნახეთ მას უკან საქმე როგორ მოვა! (წერ. გიოს. № 1204 შედარე, 1587 წ. ქვეშე)

1585 წ. „ქ. მეფე სვიმონ გიბრძანებთ ერთობილნო მუხრანის მედამლენო! მერმე მანდაურის დამლის მესამელი სულტის-ცხოველისათჳს შეგვწირავს და ბატონის კათალიკოზის კაცი შოვა მანდა და რაც მათ დააყენონ, თქუქნც გუერც მოუყენეთ. რაც მათი დამლა იქნებოდეს, ამათ დაყენებულს კაცს ნუ დააკლებთ. ქს: სოგ: ენკენისთვის :თ:“ (ნუსხა მცხეთისა № :რბ:)

1585 წ. ახლანისა. — სიგელი მცხეთისა ნუსხა № 27: „...ჩუენ მეფეთ მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და თანამეცხედრემან ჩნმან... თამარ და ძემან ჩნმან სასურველმან დაჯათ ესე შეწირულობის წიგნი და პირი მოგაკსენეთ დედა-ქალაქსა მცხეთას სვეტსა ცხოველსა და კვართსა საუფლოსა და მირონს წმინდასა ასე და ამა პირსა ზა, რომელ პირველად სოფელი ვეძის-კვეი და ფაშანი სრულად მისის შენობით, კალთუბანი და გიორგნი ორივე კვეი მალლა მთილამ დაბლა თეთრს კლდემდინ რაც სავემო არის ჩელტს გამოღმართ

გრემის კერძად, ასე რომე თქუენი სამკვიდრო ეს მამულეები ცოტას ხანს ხიზნობის კვალად ყარაასლანს მიეცით ორსაოდენ წელიწადსა. ასღა გ'ზ ნიკოლოზ მობრძანდა და გუჯარნი მოიკუნა: გავსინჯეთ და მათი ბრძანება ვისმინეთ და მოვაკსენეთ თავისივე მამული მკვიდრი საქონებელი თქუენვე დაგიდევით და მოვაკსენეთ, ასე რომე როგორც თქუენი მოურავი და ქალავი ყოფილ იყოს ვეძისკეს და ფშანს ისევ დააყენეთ, საბალახე და აბრეშუმი და ღიღი სათათრო, საჭური და რაც რამ ფერი ყველა თქუენი ყოფილა და თქუენ აიღებდეთ; ჩუენ არაფერი კელი არა გვედვას რა: ლაშქარ-ნადირობა და მონასტერი გარჯანის სახანსი (სასსლუ?) და ციხე კი უმიზეზოდ გვიმუშაონ, თუ მცხეთას არ მუშაობდენ და როგორც დავით გარეჯას იქილამ სარგო რგებოდეს, ნუ დააკლებთ. ასე დაგიმტკიცებია. არც გრემელთ ჰქონდეს საცილებელი კელი, არც შილდელთ და არც ნეკრესელთა. თქუენი მამული მოუდევრად მოგვიკსენებია ყოვლითურთ უნაკლულოთ და უცილებელად. ვინცა და რომელმან ადამის მოსნათსავემან ღიღმან ანუ მტირემან ეს გამოსწიროს და ... (წყვეს).

1586 ქკსა :სოდ: აქა ელენე დაიბადა ახალციხელი (წერა-გ. № 252). ეს ელენე კახ მეფეს შეურთავს იხ. 1601 წ. ქვეშე.

— ქკს :სოდ : მეფე სვიმონ და ქალაქის ფაშა შვიბნეს, ასან ფაშა, ტაბნელას, მეფეს გაემარჯვა და მოკლა ხუთასი ურუმბი და აიღო გალაენი, თბილისის ქალაქის უკანა ციხე (წაგნი ქარაზიგონი*).

1586 წ.— ორბელიანთ სიგელი. თავში დასტულია ღვთისმშობელი და ზედექ წაწყრა ზუტყრა: „ღვთისმშობელო, მეოხ ექმენ ღმანგლს მტბევარ მიტრაპოლიტს ელისეს, რ'ნ კ'დ განახლებინა სიგელი ესე და დაუტევა ეკლესიასა თ'სსა ა'ნ*“.

„ქ.. ელა:.. შენ:..ღედოფალსა..ვიგულეთ...ორისავე ტახტისა..თუთ კელმწიფედ მფლობელ მპყრობელმან მეფემან შეფეთამან მეფემან სვიმონ და თანამეცხედრემან ჩუენმან... ნესტანდარეჯან და სასურველთა ძეთა ჩ'ნთა... გ'ვი და.. ლუარსაბ და უმრწემესმან პატრონმან არსენ... შემოგწირედ განსამარჯვებლად.. და მეფობისა ჩუენისა წარსამართებლად სოფელი ჩინჩხორო, ღმანისის კეობის დამლის მესამედი ამას წინათაც შეწირული ყოფილა და ღიღ ღმანისის რაც ღმანისის ღვთისმშობლისა ყოფილა სოფელი მუტავისი ესები; და ამას გარეთად შემოგვიწირავს სოფელი ვარდის უბანი და დაღმა ნახევრად გავციხდა; გუდარების ღვთისმშობლის მონასტერი მისისა შეწირულისა მართლითა სამართლიანის.. არა ეთხოვბოდეს არა სატარულო, არა სამელიქო, არა საბალახე, არა სამეკობრის მძებნელო, ამას ყოველსავე ღმანელ მთავარებისკობოზი აიღებდეს ვინგინდა ვინ იყოს და ანუ ვინ გინდა ვინ იქნებოდეს და წ'სა და ცათა მობაძავსა ტაძარსა თქუენსა მოაკმარებდეს... გიბრძანებთ-ყარისა ჩ'ნის ვეკილვეზირნო და მოსაქმენო და ღმანისისა კევისა და საბართიანოს ტარულანდ და მელიქნო, თქუენცა ასრე დაუმტკიცეთ... თინიერ ამა შეწირულთა-კმათა

ლაშქარნადირობას ნუ დაგვაკლებენ, დაიწერა ნიშანი და ბრძანება ესე ქკს: სოდ: ანკარს ცხრას. კელითა მდიან-მწიგნობრისა აბაშის ძისა ესტატესითა. — აზის სანამ თათრული ბეჭედი.

1586 — ქკს: სოდ: სპარსთ შვიპყრეს შახ ხუდაბანდა: შაბაზ დასვეს :ღ: წლისა.

— ლეონ მეფემ მოიყვანა ცოლი, ლეონ დადიანის ასული მარეხ, ჰქმნა ქორწილი (კახ. ქრ.)

ქკს :სოდ - - უხე - - - (კგ. მუხ. ხელნაწერის № 85 გადასული წარწერა)

1586 წ. ამ წლის ზღოხანებს უნდა იყოს დაწერილი სიგელი გელათისა № 8984, ძალად დაზანებული, რომელშიაც მოხსენებულია ცნობილი მონაზონი გერმანე (1580 წლ. ახლოსან. :იხ. ჩემი გუფ. წიგ. II, გვ. 284):

„ - - - [ესე წიგნი] გადრეთ და მოგასენეთ - - - [ლორთ]ქიფნიძე ქე-ქაოზ და ქრთამიც მოგუართუი და უბოძეთ გელათის დასავლეთის კარსა სანათ-ლოო და ცოლი ჩუენი ულუხან იქ დავმარხეთ და გაუჩინეთ მწირველი მღდელ-მონაზონი გერმანე... (გლეხები შეუწირავს მთის ბეგრებთურთ).

1586 წ. „ქ... წუო გიორგი გელათს სადედბფელისაო... შემოგწირეთ... ჩქენ მეფეთ-მეფას ბატრატის უსუტისა შვილისა მეფეთ-მეფისა გიორგის თანამეცხედრემან, დედობფელთ-დედობფელმან ბატრანისა დასამიძის სასულოანის შერ-მანანისა და ანას ქალმან ბატრომან თამარ-ყოფილმან ქრასტინემო. შემოგწირეთ ჩუენის იარღისა, თაჟისა და განძისაგან დავმალეთ და შეკამკვეთ და გაკატედინეთ რქროსა უდ წისა კარისა ღვთისმშობლისა სტი და შეკამკეთ ბატროსნითა თვა-ლითა და მარგალიტათა და კადევე რქროსა მცხოვრისა სტი... თვალ-მარგალი-ტითა ჩემის მშითიისა და ჩემი საკითსავი უამნი და ოსთავი და დავითნი და შე-გწირეთ სსარს (ჩსარს?) გლეხი. გოგიალი აბუღაძე. (და სხ. გლეხები) კზნი უამს გიწირვიდეს... დაიწერა... ქკს :სოდ:“... ამ სიგლით ცხადდება, რომ ცოლი გიორგისი თამარ მოლოზნად შემდგარა, რასაკვირველია, ქმრის სიკვდილისგამყო (†1585 წ.).

1586 წ. — მეფე სვიმონ და ასან-ფაშა შეიბნენ ტაბახმელას. მეფეს გავმარჯვა, ამოსწყვიდნა ურუმნი. ამავე წელსა აღილო გალავანი ღრბისა და შემდგომად ციხეცა (ჩხვიძის ქრ.).

1587 წ. ერანჟ, გუღბა და სანინო ბარათაშვილებს კალად დიდ-ძლი სიკელე-სკო ფული გამოურთმევით განსვენებულის მითის მძის კათალიკოზის სიკოლო-ზისთვის და ამ კალის განსატყუმრებლად სწირავენ თუხს მამულებს, სოფლებს; ფდრანთას, სამსკელდეს და სიტრედოს (სიონის სიგელი № 95).

ამ გვარივე სიგელი იხ. მცხეთის სიგელში № 95 და ნუსხაში № :რებ: ბარათაშვილნი ერაჯ, გუჯაბ (sic) და საჩანლა (sic) აძლეკუნ მცხეთას: „როდეს ძმა ჩუენი მღღელთ-მოძღუარი ნიკოლოზ კუად იჯდა, მას ეამსა ავიღეთ სუეტისცხოვლის საქონელი და ბევრი თეთრი დახვარჯეთ (ამის სახუჭუფად მაუცვათ ველ-კეთილი).. ქკს :ს: სამოც და :იე:“

— ქკსა: სოე: გორი და ახალციხე ააშენეს ურუმთა (წიგნი. ქრონ.)

— ქკსა: სოე: შაჰაბაზ განჯას მოვიდა, ალაშენა. — ლეონ მეფემ გაილაშქრა აღდგომას უკან; რიონს გაღმართი კოსტანტინეს ბიძასა მისსა აქტნდა სკანდის ციხით; სულ წაართვა; მას საუფლისწულო მისცა. — კვალად მოკტდა გურიელი ვახტანგ: გიორგივე გაგურიელდა (კახ ქრონ.)

1588. — ქკს: სოე: სვიმონ მეფემ სამცხე დალაშქრა. — კვალად შეიბნენ მეფენი სვიმონ და ლეონ გოფანთოს, სჰმონ მეფეს გაემარჯვა (კახ. ქრონ.)

1589 წ. ქკს: სოზ: აქა: ბატონს: სვიმონს: შამოება: დადიანი: და: გაემარჯვა: დადიანსა: ოფის: კურას: (ქკათახეკის. გუჯან.)

— ქკსა: სოზ: 1589—532=1057 წ. ამა ქრონიკონსა დავით-აღმაშენებელსა გელათი დაუწყია და ქკონი მობრუნებულნი არი (წკ. № 252 ამაწე ახ. ზემო 1057 წლ. ქკეშე).

— ქკს: სოზ (1589) „დიდნო მთავარ ანგელოზნო, მეოხ გვეყვენიო წუ ლთისა მსაესა (sic მოსავსა?) თქუენსა ეღიშერსა ძით და მეცხედრით ჩუენით, რომელმან მოვაქედინე ხატი ესე ქკს სოზ“ (თელავის კვ. ხატის წარწერა. ახ. ჩემი უბ. წ. № II, გვ. 6. ბრასსეს შეცდომებით გარდმოუწერაა Rap I 60). — იქვე მეორე ხატზე: „წო იე ნათლისმცემლო, მეოხ ექმენ ... მამკობელსა და მადიდებელსა შენსა ეღიშერს ან.“

— ქკს: სოზ (1589) აქა ეკურთხა მთავრად მ - - ლნ ჩხათა (?) გს შვლი (წა გის გულანი). — აქ უნდა იყოს ლაპარაკი მალაქია, გიორგი გურიელის შვილის კურთხევაზე. ეს მალაქია კათალიკოზად გამხდარა 1605 წ. შემდგომ ვითიძისა. ამის შემდგმ. გკათალიკოზებულა გრიგოლ (1629 წ.).

1589 წ. ქკს: სოზ: აქა გუქა (sic. — განძა?) აშენეს (წერ-კითხ. ხელნაწ. 1704)

1590 — ქკს: სოც: ლეონ მეფე და დადიანი მამია ქუთათისს შეიბნენ და დადიანმან მეფე დაიჭირა, შხეთის (შხეფის) ციხეში დააბა და მუნ მოკტდა მეფედ დასვეს როსტომ კოსტანტინეს ძე. კვალად მოკტდა დადიანი მამია, და დაჯდა მანუჩარ; ამან მოიყვანა აღექსანდრე კახთ მეფის ქალი და იქორწინა. — კვალად გიორგი გურიელმან ქუთათისი აღიღო; მოიყვანა თეიმურაზის ძე ბაგრატ, ქუთათისი მისცა, და ძე (ძმა?) თვის მამია მოუყენა.

— კვალად მოიყვანა ურუმნი, ჯიჯავაძეს ციხე წაართვა; სხვდ ჩიჯავაძე

დასვა.—კვალად მოვიდა სვმონ მეფე, ქუთათისი აღილო, ბაგრატ ქარხლს წარი-
ყვანა.—კვალად მოვიდა სვიმონ მეფე; ოფოშკეთს დაღუმარცხდა და გამეფდა
როსტომ. სვიმონ მეფემ ლორე აღილო, ოსმალნი მოსწყვიდნა (ვახუშ. ქრონ.)

1591 წ.—ქკს: სოთ: აქა მეფემან სვიმონ ქუთათის ქალაქი დაიჭირა;
ბაგრატ გამოიყვანა და ძმისწული გი მეფისა თაშად დასვა.—ამსვე წელსა
იმერთა უკუიჭირეს ქუთათისი;—ამსვე წელსა მეფე სვიმონ წარვიდა ლითონ-
იმერეთს; აღილო ციხე კაცხი და ქვეყანანი გურიად და სკანამდე (სკანდამდე?) და
ქუთათისი.—ამსვე ქკსა შეიბნენ მეფე სვიმონ და მამია დადიანი. დადიანს თან
ახლდენ იმერნი: დადიანს გაემარჯვა - - - (სხვა მოსუელა: ჩხეიძის ქრ.).

1591 წ. ქკს: სოთ: აქა შამოგბა მეფე როსტომს დადიანი და გაემარჯვა
როსტომ-მეფეს და დაიპყრეს ქართველნი (წერა-კითხ. ხელნ. № 252)

— ქკს: სოთ: აქა მეფემან სვიმონ ქუთათის ქალაქი დაიჭირა, ბაგრატ
გამოიყვანა და ძმისწული გიორგი მეფისა თაშად დასვა. მასვე წელსა იმერთა
უკუიჭირეს ქუთათისი. (*წიგნი ჭორონიკონნი*).

— სოთ: (1591 წ.) აქა გურიელს მამიას აბხაზე გაემარჯვა (წ. გ. № 1204).

— ქკს: სოთ: აფხაზნი მოუხდნენ გურიას. გურიელის ძემ მამიამ ამოსწყ-
ვიდნა. უშვა მანუჩარ დადიანს კახ-ბატონის ასულმან ძე ლეონ და შობაზედ
მოკრდა ქალი ოგი (ვახ. ქრ.).

1592 წ. ქკს: სვ: მანუჩარ დადიანმა იქორწინა ვახტანგ გურიელის ქვრივ-
ზედ (ვახ. ქრონ.)

1592 წ. ქ. რაც ბატონის კზის ბაგი ყოფილიყოს ახალის. თეფზისა, თუ
ძქმლისა, პურისა თუ ღვინისა და ხილისა, ყულა უკლებად დაანებონ მათი
კერძი და ჩუწნს მოსაქმეთ მათ ასაღებზე კელი ნუ აქეთ ზენაარ! ქკს :სვ:
სვმონ-მეფისა არის ეს წიგნი* (ნუსხა მცხეთისა № :რძე:).

1592 თბილელს ბარნაბას უყიდნა სიონის ტაძრისთვის კეისარი და ყმანი სოფელს
დუბისს. (სიგელი სიონისა № 98: ეს ბარნაბა იერუსალიმში იყო 1570 წ.).

1593 წ. ქკს: სვა: აქა ოფიშკვმს ომი ყოფილა (კელ. მუხ. № 186)

გუჯარი ომის წინ სატარებელის ოქონისა ხატისა (იხილ. 1708 წ. ქვეშე)
ამ ომს მოიკენიებს: „ოდეს ... სვმონ მეფე ოფიშტუს (sic) შეგებულ იყო, და-
მარცხებოდა მეფის ალექსანდრეს მიერ. ... ოქონის ხატი იქ დარჩობია ...
ვიდრე შაჰნავაზ მეფემდე.“

1593 წ. ქკსა: სვა: ამა ქორონიკონსა დედოფალი თინათინ გარდაი-
ვალა (ყამნი № 3. იხ. 1594 წ. ქვეშე)

1594 შუამთის გუჯარში მოხსენებულია მეფე ალექსანდრე და დედოფალი თინათინ. მოძღუართ-მოძღუარი ნიკოლოზ. (ეს გუჯარი პეტერბურდს გაუგზავნათ იხ. ჩემი ისტ. კრებული, გვ. 441).

— ქსა: სპ: აქა დედოფალი თინათინ გარდაიცვალა (ყანწ. გულ.)

1595 წ. მეფე-სვიმონის ცოლის ნესტან-დარეჯანის და მათის ძის გიორგის ნებითა თანდასწრებითა და ჟურ ჩინებითა ყოველთა მცხეთის შვილთა თქვენ ედ სანატრელისა მეფისა შვილს:

„... ჩუნი მიერ კურთხეულმან ქვზმან-ლომენტი... ესე სადაპო წიგნი მოგაკსენეთ ლუარსაბის ძესა პატრონსა ვახტანგს მას ჟამსა, ოდეს თქუენის ძმის მეფის პატრონის სვმონისგან მუხრანს სოფელი ყურისუბანი სამამულოდ და სემკვდროდ (მოგცემოდა) და ამას წინეთ ქვზს ნიკოლოზს ზემო ქართლს, ქორდს, ზაკუს და სათიხარს და მათ გარეშემო რაც საყდრის შეწირული მამული ყოფილიყო თქუენტვს ყურისუბანზე გაცევალა.. აწ არც თქუენ მოგხლოდათ კარგათ და არც სუეტმა-ცხოველმა იპრიანა. აწ თქუენი ყურისუბანი თქუენვე დაგიღვიეთ.. და ვითა საყდრის მამული ოკერი აგეშენებინა.. და უკაცურნი სოფელნი გაგეკაცრიელებინეს, ჩუენ თქუენის ჭირნახულისა და თქუენგან დასახლებულის გლეხთ აუყრელობის სამუქფოდ დავეღვიეთ.. აღაპი ყველიერის პარასკევს თქუენტვს.. და თქუენისა მეცხედრისა.. თინათინისთვს.. დაიწერა კელითა დმანელ ეპისკოპოსისა სააკაძის იოსებისითა.. ქსა: სპგ: სიკელი მცხეთისა № № 327 და, 129, 148 ნუსხისა № № კვ: :პბ: :და: რეე).

1595 წ. მეფე სვიმონ და იგივე მისი ოჯახსაბა სწირავს მტკების ღთის-მშობელს სოფელს წაკვისას. „დაიწერა კელითა კარისა ჩრისა წინამძღურისა იოსებისითა ქსა: სპგ:“ ბოლოს სკეულად ამტკიცებენ „სვმონ“ (მეფე), „რუსტომ“ და „გგი“ (სიკელი მცხეთისა № 501 და ნუსხა №: რთთ:).

— ნინო-წმიდის სიკელი № 60 : „ჩუენ.. მეფემან აღმქსანდრე.. ესე სოფელი.. გკადრე წასა ნინოს, ასრე რომე.. თქუენის ტაძრისთვს შემოწირულს და ნასყიდს მამულზედ რაც დღეს მსახლობელი კაცი იყოს, ასაყრელად დღეის უკან კელი ვერავინ დაიდვას არც კახმან და არცა ქართლელმან.. არცა ვის დავენებოთ... ქსა: სპგ: (თითოეული სიტუკა სამსამ წერტილით არის გაყოფილი, როგორც საზოგადოდ მე XVI სუე: მსედრულად ნაწერები):

1597 წ. სიკელი ნინო-წმიდისა № 21 : „ქ... (ფდ გრძელის წინასიტუკაობის შემდეგ)... ესე წიგნი და სიკელი გკადრეთ და „მოგაკსენეთ ჩუენ მეფეთ-მეფემან პატრონმან ალექსანდრე და სასურველ-საყვარელთა ძეთა ჩუენთა პატრონმა დავით და პატრონმა გიორგი და პატრონმან კოსტანტინე თქუენ... ღთორმეტთა უღაბნოთა საქეთ-მკურობელსა წმიდასა ნინოს.. ვგიეთ შენ მიერ მართალსა და მტკიცესა სარწმუნოებასა. ზედა წმიდისა სამებისასა და წსა

ღეთისმშობელისა მიერ, რომლისა ნაწილი ვართ მკვიდრნი სამეფოსა ჩუენი-სანი... შემოგწირეთ მთა თუშთ საზარხის გზა რომ გარდიარს და იქით გარდაქ-რილს კლდემდის, ასრე რომე სხუას სოფელსა და აგარაკსთანა სასამოკრე (?) მთა არა გქონდა და ჩუენ მოგაკსენეთ და სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ..... დაიწერა ქქს სვე (1597), თუესა ივლისსა :ზ: ხელჩართული მშენებერი: „ხელმწიფე აღექსანდრე ვამტკიცებ.“

1597 წ. — ნინო-წმიდას: ტაძრისაკე სიგელი № 22:

„ქ... (გრძელე წინასიტყვაობა)... ჩნ ღეთისა მიერ ძლიერმან ლეღველმან... მეფეთ-მეფემან... აღექსანდრე და სასურველ საყვარელთა ..ძეთა ჩნთა პატრონმან ღთ და პატრონმან გიორგი და პატრონმა კოსტანტინე... ესე მტკიცე... სიგელი გკადრეთ... წასა ნინოს და შემოგწირეთ ამა წესითა, ვითა ეამთა სიგრძოსა ლეღვითა-რებისაგან თქუენი ტაძარი მოშლილი ლე დაქუელი იყო ლე მეფემან პატრონმან ლეონ ახლა მიორედ აღაშენა და შეამკო ყოვლითურთ; დასუა ებისკოპოზი და შეს-წირინა სოფელი და აგარაკნი: ორკოშნის რაცა სომეხი მსახლობელი არის და კიდევე თქუენს ტაძარს გარეშემო მსახლობელი რაცა ქართველი ანუ სომეხი არის, აგრევე თულაზე რაც თქუენთს შემოწირული მსახლობელი ყმა არის; ამას გარეთად ვიწრონი მისის ზუარითა, აგრევე საკოპის ქალა თავს კევი რომე ჩაიარს და ბოლოს ღელე რომე ჩაუარს, ამას შუა სახნავი და საწისქვილე; კიდევე საკანს სააბრეშუმე, სოფელი ბიჭილი, აგრევე სარჯელავად (?) წინა-უქანა საგარეჯო მთისა და ბარისა და ჩერქაზნი უთქანელაძლის. ესე ყოვლი-თურთ უნაკლულოდ და მოუსარჩლელად შემოწირული იყო და სიგლითა დამტკიცებული და ჩუენცა... შემოგწირეთ და სიგლითა ამით დაგიმტკიცეთ“.... დაიწერა.. ქქსა სვე... ხელჩართულად: „ველმწიფე აღექსანდრე ვამტკიცებ ნებითა ღმრთისათა ამინ“ ხეუფად ამტკიცებს ნიკოლოზ კზნი და ახის თათრული ბეჭედი.

1597 წ. ქქს: სვე: აქა ღედოფალი (ღწფა) ათაბაგის ქალი მოიყვანეს (წგრ. გიოს. № 1204.)

— ქქს.: სვე: როსტომ მეფემ მოიყვანა ათაბაგის ქალი თინათინ ღედოფ-ლად და იქორწინა (კასუტ. ქრთნიყ).

1597 წ. სიგელი ნინო-წმინდისა №

ჩუენ შენ მიერ მტერთა ზენა და წინააღმდეგომთა ძლიერმან და უძლეველმან, იესიან-დავითიან-სოლომონიან, ყოვლისა საქართველოსა მპყრობელ-მჭონებელ-მან, შაჰანშა და შარევანშა მეფეთ მეფემან აღექსანდრე და საყვარელთა და პირმშოთა ძეთა ჩუენთა: პატრონმან დავით, პატრონმან გიორგი და პატრონ-მან კოსტანტინე ესე მტკიცე და უკუნისამდე შეუცვალეზელი წიგნი და გუჯარი გკადრეთ და მოგაკსენეთ თქუენ, ღედისა ღეთისა საკუთარსა მო-წაფესა და მეთაბეტესა მოციქულსა, ღედასა ჩუენ ქართველთასა, წმი-

დასა ნინოს... ასრე და ამა პირსა ზედა, ვითა ჩუენთა ცოდვითა მიერ და მძღაერობითა უცხო-თესლთათა ჩუენი უხუცესი და პატრონი ქეთევან მოვიდა ჩუენსა სახლშიგან, ვითარცა უწყით ქრისტიანეთა ზედა მთლეთის-მტერთა მიერ ძღუელუება უწყალოება, მრავალი სატანჯუელი მიჰაპყრეს და თავისის მამულისაგან ექსორია ყვეს; ჩუენ ვითარცა შეჰვეანდა კელმწიფობასა ჩუენსა ვიგულეთ და შევიტებეთ და იგი ჩუენი, ვითარცა იტყვის წინასწარმეტყუელთა უმეტესი დიდი მოსე, ვითარმედ თვისი ნათესავისა შენისა არა უგულუებელს-ჰყო; მივეციით მონასტერი მეტოქი და სახიზარი თქუენი და უდაბნოსა გარეშჯისა და დაეაყენეთ მონასტერსა მას შინა აკურისასა და დანებებეთ რაცა მისი შესავალი იყო, ამა წესითა ვითა სადამდის ცოცხალ იყოს ჩუენი და პატრონი ქეთევან, მანამდის მას ჰქონდეს ასრე, რომე რაცა წინამძღუარს იქ მდგომსა ჰქონებოდეს და ეკამოს, ისი ჩუენმან დამან იკმაროს და ჰკამოს და რა სოფელმან მისი წესი არა დაიშალოს, ისრევე, რარიგაცა ამას წინათ ყოფილიყოს, ნინო-წმინდის სამწყსო და მეტოქი იყოს და სახიზარი დიდის უდაბნოსა და სხვა რაცა საუდაბნოე პირველთა მეფეთა აღაპნი იყუნენ, ისი ისრევე მოუშლოელი და შეუცვლელი იყოს. ამას გარეთად სულ-კურთხეულისა მეფის პატრონის მიმის ჩუენის ლეონისაგან ორნი სიგელნი იყუნეს, ერთი მთავრის შვილის ზურაბასაგან დაწერილი და ერთი პატატა ბარათისი, ისრე დაგვიმტკიცებია და ნურა კაცი იმას მშლელად და შემცვალეზელად ნუ ექმნების და რა რიგაცა ყოფილიყოს, ისრევე ვინ-გინდა ვინ თორმეტ უდაბნოთ მაკურთხეველი არქიმანდრიტი იყოს, მისი მეტოქი და სახიზარი იყოს და სადგომი და დიდის უდაბნოს სალარო; სხუა ბედნიერის პატრონის მეფის ლეონისაგან ასრე გაჩენილიყო, რომე წინა-უკანას სგარეჯოს გამოსაღები ნახევარი მცხეთისათჳს შეწირული იყო და ნახევარი უდაბნოსა გარეშჯასა. აწე ჩუენცა იმ რიგითა და წერითა (წესითა?) დაგვიმტკიცებია, ვითა რაცა წინა-უკანას სგარეჯოს გამოსაღები იყოს, შუვა გაეყოფოდეს: ნახევარი ვინცა კათალიკოზი იყოს, იმას მიერთმოდეს და ნახევარი უდაბნოსა გარეშჯასა და მუნ მყოფთა მონაზონთა საქმარ და საზღელ იყოს... დაიწერა მტკიცებ და შეურჯალუბელი გუჟარა ესე დასაბამითგან წაღთა შვიდათას-ას და ოთხსა, ქკსა :სავე: თთუესსა აპრილსა :ლ: მზის ქტეკასა :ც: სათულაჯასა მთაქრისასა :კდ: ინდჳტომისსა (მეფობისა ჩუენისასა) ოცდა-სამსა“ და შემდეგ ხელმოწერილია: მეფე ალექსანდრე გამტკიცებ ნებითა ღთისათა აწ“ (ბეჭედი).

1599 წ. — ქკნ: სპზ: აქა მეფემან სვიმონ გორის ციხე დაიჭირა; — ამასვე ქკსა მოვიდა სარდარი ჯაფარ-ფაშა სპითა აურაცხელითა; იქმნა ომი ძლიერი; მეფე სვიმონ ტუტულ წარიყვანეს; სრულიად სომხითი და ლორე აღაოკრეს (ხსუამის ქკნ.)

1599 წ. ქკს: გპზ: აქ მიიცვალა პატრონიშჯლი ბატონი როდამ, და ამასვე ქკსა: მეფე სვიმონი დაიჭირეს (წმ. ნიკოლოზს ქკონ.)

— ქ: სპ: ამა ქორნიკონსა მოვიდა სარდარი და ბატონი სვიმონ დაიჭირა (ქვათხევის. გულანია).

— ქკსა: სპ: აქა მეფე სვიმონ დაიჭირეს ურუმთა. (უნწ. გულანია)

— ქკს: სპ: ამა ქორნიკონსა სვმონ მეფე დაიჭირეს ურ [უ] მთა (ქაშნი №3)

— ქკს: სპ: მეფემან სვიმონ ცხრა თვეს გორის ციხეს იბრძოლა, აილო, მას შინა მყოფნი ურუმნი გამოასხნა და მშუდობით გაუშვა. —ამავე ქორნიკონსა მეფე სვიმონ და ურუმნი შეიბნეს აწეფის, ალგეთის პირს და ცხენი წაუქციეს ბრძოლასა შინა მეფეს თულაშვილმა; დაიჭირეს თათართ მეფე სვიმონ და სტამბოლს ხონთქართან გაგზავნეს, იედიყულაში დაატყვევეს, სამი წელიწადი იქ იყო, გამოიყვანეს და ათ (sic) მელიდანზედ თავი გააგდებინეს (წიგნი ქრონიკონნი)

— ქკს: სპ: ცხრას თთულს გორს ადგა სვმონ მეფე, აილო იგი და ოსმალნი უვნოდ განუტყვენა (კახ. ქრ.).

1600 წ. ქკს: სპ: სვმონ-მეფე შეიპყრეს ოსმალთა და წარიყვანეს, გა-მეფდა ძე მისი გიორგი. —მოკუტდა გურიელი გიორგი და დაჯდა ძე მისი მამია გურიელად (კახუშტ. ქრ.)

1600 წ. — ქკს: სპ: აქა დიდი გურიელი (გრ'ლა) გიორგი მიიცივალა (წერა-კითხ. ხელნაწ. № 1204).

— ქკს: სპ: იმერეთს მეფის გიორგის გამეფება (იხ. 1604 და 1637 წ. ქკშ).

—ამავე დროებს ეკუთნის შოი მღვიმის სიგელი (კანტარაის № 2626), რომელსაც აძლევს მღვიმეს მეფეთ-მეფე გიორგი და ცოლი მისი თამარ და ძენი მათნი ლუარსაბ და დავით: „პირველითგანცა თქვენი ყოფილი-იყო და ეამთა ვითარებისაგან თქუნესა უდაბნოსა აღარა ჰქონებოდა.. და ჩუენ მოგაკ-სენეთ ოკამი, მეშველანი... ყუელიერის შაბათსა ჩუენტოვს... კარგადებული აღაპი გარდაიკდებოდეს“ (12 კოკა ღვინით, ერთის კაბიწის პურით, ოთხის საზაგულაით და სხ.)

—ამავე დროებას ვაჩნაძე როინ და მისი შვილი ბოქალთ უზუცესი იორამი სწერენ: „როდეს მეფე ბატონი სვიმონ ურუმთაგან დატყუვდა (1599 წ.) და ჩუენ ხუანთქართანა ელჩად წავედით და ეს წიგნი დატყუევებული ვიპო-ვეთ და ვიყიდეთ ოთხმოც ფლურად და შევსწირეთ სუეტსა ცხოველსა მცხე-თურის და აწ. კვ. მუხუგუმის ხელნაწერის წარწერა კვ. 618).

1601 წ. ქკს: სპ: მეფე კახთა ალექსანდრე და ძენი მისნი დავით, გიორგი და კოსტანტინე მცხეთას განახლებით სწირავენ სოფელს ჯიმიტის და ლანუხით რვა კვამლს გლეს „ქკსა: სპ: ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა: კზ:“ (სი-გელი მცხეთისა № 18 და ნუსხა № :სპთ:)

— ქკს :სპთ: გუზრიელი მამია ღნ მეცხედრე მისი თინათინ (ათაბაგის ქა-
ლი :იხ. Guria u Adjaria და ბაქრამისა, გვ. 123).

— ქკსა :სპთ: აქა დაიპყრა სრულებით ღუვალეთი, ოსეთი და აღილო
ცხე და სოფლები მეფემან როსტომ იმერეთისამან (წერა-კითხ. № 252).

— ქკს :სპთ: გიორგი მეფემ ლორე აღილო, თვს-თვსად დაიჭირა (ვ. ქრ.).

— სპთ (?) აქა მიიცივალა დიდი ათაბაგის ასული ბატონი თეოდორა
(წა ნიკოლოზის ქრ. შეადარე ერთაწმიდაის წარწ. Rap VI, 33—4).

1602 წ. — ქკს :სყ: მეფე კახთა დავით და ღედლოფალი ქეთევან (წმინდანი)
და ძენი მათნი თეიმურაზ და ბაგრატ გლებებს სწირვენ ნინოწმიდას (სიგელი
ნინოწმიდაის № 1).

— ქკს :სყ: (1602 წ.) ამ ქრონიკონსა მეფე დავით მიიღვალა კახთა (ყამ. № 3).

1602 — ქკს :სყ: გიორგი მეფე და აღექსანდრე მეფე კახთა ერევანს
მოდგომილს შაჰაბაზთან მივიღნენ (ვ. ქრ.).

— ქკს :სყ: „ჩ ჩვენ... ყოვლისა საქაროველოსა მამად მთავართა მთავარ-
მან ქართლისა ძმან პატრონმან] ღო[მ]ენტ[ი] ცეც... სიგელი გიბოძეთ შენ
ქარმაულსა დავითს... მას ეამსა, ოდესცა კითხულითა (?) მეფისა პატრონისა
გიორგისათა მოგიბოძეთ გოვილაში ოთხი კვამლი კაცი... რისაცა ოდენ მ-
მულისა მქონებელნი იყუნეს... და რაც ჩუენი სახასო მიწა იყო ისი ორი
წილი თქუენ გიბოძეთ... დაიწერა ქკს :სყ: (ბეჭედი ასო მთავრულ წარწერათ
:რომელი განკსნათ ქუეყნასა წა კსნიღ იჟოს იგი ცათა შინა და შუაში ასოები:
Ლ Ვ Თ Კ Მ (?) (?) **Ლ Მ**, რომელავ გკონებ აღმოიკათსკვის ესრე: „იესო
ქრისტე. ძლეკა... ქართლისა პატრონაჩი“. ამავე სიგელს აწერია: „...პატონის
მამის ჩუენის ნება დართულაბითა ქკსის პატრონის დომენტისკან ნაბოძებია... აწ
ჩუენ... მეფეთ მეფემან პატრონმან ღუარსაბ... გიბოძეთ... ქკს :სყ:“ (1610 წ. ხელ
ჩართულად: „ღუარსაბ“. — გუგუკანიხთ გუგუ.).

1602 წ. — ამ წლის ახლო დროებისა უნდა იყოს შემდეგი ორი „ბრძანება“
აღექსანდრე კახთ მეფისა. მაგრამ რადგან ენა და პალეოგრაფიული ნიშნები
გუჯრისა მე-XVIII საუკუნისა, ამისგამო შეიძლება ეს აღექსანდრე იყოს ერეკლე
II-ის ძე, მოწინააღმდეგე რუსთა და მეფედ მწოდებელი თავისა თვისისა.

„მეფე აღექსანდრე ვიკადრებ! ჩვენ მაგიერად ბეყან გალობლიშვილს ასე
უამბეთ: მერე სახლთხუცესი გიორგი და ნაცვალი თქვენთან გამოგვიგზავნია.
რაიკ სალავერდოს დაემართა ამათი სიავკაცითა ახლა ესენი მოიყენე და რაც
იმ საყდრის მსახური აზნაურ-შვილი იყოს ანუ გლეხნი თავი თავს პოუყარეთ
და თავიანთ ალაგზე დაასახლეთ და საყდარს კარგ გვარად მოუარონ. ვინც
არ დაგიჯერონ, ჩვენ მოგვახსენეთ და გარდავახდევინებთ. აქა ერთი დიდი და
ფიჭრი ნურავისი გაქეთ. აღექსანდრე“

„ქ. მეფე ალექსანდრე გიბძანებთ საყდროინის აზნაურნო, გლახნო! შეჩე ეს ამდენი ხანია არეულობა იყო, ხან ლეკობა და ხან ურუმობა, არ ოდეს ეს ჩენი სასაფლაო არ დაადგევით და მანდაურობას არ გაეცალეთ. აწე რალა ღმერთი გაგიწყრათ, რომ ეგ ადგილი ასე წახდენინეთ. რად უნდა წასულ ხყავით, ტყეში დამალვით როგორ იქნება. ესლა საყდროინისა ავისა და კარგისა გარიგება და თავობა ბეჟან მგალობლიშვილისათვის გვიბოძებია და მანდ გამოვისტუმრეთ. ამას აქათ მანდაურ საქმეს და გარიგებას ამას ვკითხვით. თუ რომ კარგა გაირჯებით და იმსახურებთ, კარგს წყალობას იშოვით, თუ არა—და ხათრიჯამი იყავით, ცაში რო ახვიდეთ, იქვე მოგვიჩინებთ: ლეთითა და ბედნიერის ხანის დოვლათის ძალითა ხელში ჩაგიყრით, და თქვენ ხომ ღწ და კაცმან გარდახდევინათ, მგერამ რაც დაგაკლდათ წწ გარდაგახდევინებთ. უბრალოდ ტყეში, კლდეში დავლა თქვენ არას გამოგადგებათ, ისევე თქვენ ალაგს დაგროვდით და რაც სამსახური გიბძანათ, გაარიგებდეთ და ღთის ძალით ახლა ფიქრი და შიში აღარ არის, როდესაც გინდათ ჩამოღით, გვიახელით და კარგი საქმე გქონდესთ, გაირიგეთ, ისევე წადით. რადგან თქვენი თაობა და უფროსობა ბეჟან მგალობლიშვილისათვის მიგვიცია და სიტყვას ნუ გარდახვალთ და იმათით გაირიგებდეთ საქმეს, ისე მოგვახსენებდეთ ხოლომე და რაც კაცნი ამას არ ითვისებს მწვედ, გაუფუწყრებით და კიდევ გარდავახდევინებთ“

„ალექსანდრე“

იყო... 1603 წ. —...ჩუენ... ყოველთა მეფეთა შორის წარჩინებულმა... მეფეთ მეფემან როსტომ და დედოფალთ დედოფალმან თინათინ მოგახსენეთ... მცირე... ესე ძღვენი და შემოსაწირავი სოლომონის გლახი... (გელათის) საყდარსა და ბატონიშვილსა გენათელსა სუიმონს დაუდევით საუბატოვოდ: ამისის თეთრის ბეგრისაგან ორი შამახური სამთელი ყოველთ დიდმარხვაში დაანთებდრან ხახულის ღთისმშობლის წინათ... ღაიწარა... გენათელ მთავარეპისკოპოსისა ბატონიშვილისა სვიმონისა და ანდიკთონისა მეფობისა ჩემისასა ქკს: სყს: თუკს: აგვისტოსა.“

— ქკს: სყს: აქა ელენე კახ-მეფემან წაიყრანა (წარა-კითხ. № 252).
 — ქკს: სყს: ალექსანდრე მეფის ძემ დავით გიორგი ძმა თვისი დიჭირა და მამა ბატონარ ჰყო, თვთ გაბატონდა.— ეკალად მოკტდა მეფე გიორგი ძე მძიხი ლუარსაბ მეფე იქმნა (კახ. ქრ.).
 — ქკს: სყს: „მეფე გიორგი მძლეველი და გამომღები ოსმალთაგან ერევნის ციხისა მოიკლა საწამლავეთა შურისაგამო შაჰ-აბაზისაგან, გარდაიცვალა: ჩქგ: წელსა (ჩემი ისტორიული კრებ. გვ. 492)
 ამავე წელს მოხსენებულა მეფის ლეონის ასული მონაზონი თუკა; სწანს 1597 წელსაც (ჩემი ისტ. კრებ. გვ. 441).

1603 წ. ახლო დროსა: „...ჩუენ... მეფემან გიორგი... დედოფალმა თამარ და ძეთა ჩუენთა პატრონმან ლუარსაბ და პატრონმან დივით... გამოძიება ვყავთ და პირველითგანცა თქუენი (ე. ი. შიოს მონასტრისა) ყოფილიყო და ჟამთა ვითარებისაგან თქუენს მონასტერს აღარ ჰქონებოდა... და ჩუენ... მოგაკსენეთ ოკამი, მეშველანი მითთა, ბარითა... ყუელიერის შაბათსა ჩუენთის (მღვამენი) ჟამსა სწირვედენ სამის მღრღლითა (sic) და ერთის მთავარდიაკენითა, თორმეტს კოკას ღვნოს დახარჯედეს, ერთს კაბიწს პურსა და ოთხს ორაგულსა, ოცს ლიტრას ფიჩხულსა... კარგადებული აღაბი გარდაიდებოდეს (ღამაზის ხელთ დაწერილია: ქალღღმ, ბოლო აკლია).

1604 წ. — ქკსა :სებ: აქა მოკლა კახმა კოსტანტინე მამა და ძმა და თვესა მეშვდესა მოკლეს კახთა მკლველი მამისა და ძმისა კოსტანტინე (ქანჩაეთის გულანია).

— ქკსა :სებ: მანუჩარ დადიანისძე ლეონ კახეთილად მოიყვანეს მამასთან ოდიშს (ვახ. ქრ.)

— ქკს :სებ: მეფე დავით და ცოლი მისი დედოფალი ქეთევან (წა) და ძენი მათნი თეიმურაზ, ვახტანგ. (ბაგრატი :ახ. 1602 ქქუქუ) ოთხს კვამლს გლეხს სწირავენ ნინოწმიდას პატარძელულში (ნინოწმ. საგლეხი № 7).

— ქკს :სებ: იმერთა მეფე გიორგი და ცოლი მისი თამარ სწიროვენ ჭეღლათს სოფელს „კურსებს რაც სამეფო თეთრი გამოვიდოდეს და ოვე კოლი ღომი, ჩემის ძმის მეფის როსტომის სულის საოხად... აღაბს გარდაიხდიდენ... დაიწერა ანდიკტიონსა მეფობისა ჩემისასა მეოთხესა, ქკს :სებ:.. მე პაატას აბა; შიძეს დამიწერია“ (ამტიკიტიუნ მეფენი გიორგი და ბაგრატი :გელათის საგლეხი №№ 47 და 8936). რადგან სიგლებში როსტომ ცოცხალი სჩანს 1603 წელს, აგი უნდა მომკვდარ იყოს 1603—1604 წლებშუა და არა 1605 წ.

1605 წ. — ქკსა :სებ: ამა ქორონიკონსა მეფე ალექსანდრე კახთა მოკლა ძემან მისმან კოსტანტინე და თუესა მეშვდესავე [მოკლეს კახთა [მკლველი მამისა კოსტანტინე (ქანჩაეთის № 3)

— ქკსა :სებ: კოსტანტინემ დაპატიჟა თავისი მამა ალექსანდრე და ძმა თვისი გიორგი და ჰამაზე ორივე დახოცა. — ამავე ქორონიკონს ქართლის მეფე გიორგი მეჯვრის-ხევის იდგა, თათლი მოართევს; შიგ ფუტკარი იყო. პირში რო ჩაიდებ, უცა ფუტკარმა, პირი გაუსივა. და მიიცივალა. მაშინ ქართლი ლუარსაბს უბოძა ყენმან („წიგნი ქრონიკონის“).

— ქკს :სებ: მოკვდა მეფე როსტომ. ძმა მისი გიორგი მეფე იქმნა. — მოკლა ძემან მისმან კოსტანტინემ მამა ალექსანდრე მეფე და ძმა თვისი გიორგი. შემდგომად მოკლეს კახთა კოსტანტინეცა. — ამავე წელსა მოვიდა ბატონი თეოდორე კახეთს და გამეფდა (ვახ. ქრ.). როსტომ † 1603-4 და არა 1605 წ.

1605 წ. — ქვეს :სუგ: ამა ქვეს მარტას :იბ: დღესა სამშაბათსა დიდრ და მადალი სახელოვანი კელმწიფე ბატონი ალექსანდრე აწამეს; ძემისი და ებს-კოპონსი აწამნეს და კახეთი აოხრეს ყიზილბაშთა. — ამასვე ქვეს თვესა მარტას :იგ: დღესა ორშაბათსა კელი ყვეს ცაიშის საყდარს ახლად აღსაშენებლად (წა გ-ის გულანის). ცაიშის მაცხოვრის ხატის წარწერა მოგვითხრობს, რომ კათალიკოზ მალაქიას მიწის ძვრისაგან დარღვეულის ცაიშის ტაძრის აღშენება შეუსრულებია **1619 წ.** (იხ. **1619 წ.** ქვესუ).

— ქვეს :სუგ: აქა მუფედ დაჯდა ბატონი თეიმურაზ კახეთს (ქვათხსკვიპს გულანის).

1605 წ. — „ამავე ქვეს (ე. ი. სუგ) აბხაზეთის კათალიკოზი ეფთჳმი მიიც-ვალა და ცაიშელ-ჯუშთაიელი გრიგოლის შვილი მალაქია კათალიკოზად დასვეს“ (წა გ-ის გულანის). — სამის წლის წინეთ მალაქიას კათალიკოზად დაჯდომამდე (ე. ი. **1602 წ.**) ყოფილა ის საშინელი ერთ-წლოვანი მიწის ძრევა, რომელსაც დაუქცევია ცაიშის ტაძარი გალანითურთ (Rap. VII, 33—34).

გელათის წა გიორგის მონასტრის ხელნაწერს „ოისაპოლის“ წიგნს აქვე წარწერა: „დაიწერა... ბრძანებითა დიდისა აბხაზეთისა და ყოვლისა საქართველომასა პატრიარხისა კათალიკოზისა პატრონისა ეფთჳმისითა... ბიჭინტისა ღვთისმშობელო, აცოცხლენ... რემეთუ ჰეშმარტად იჭირვოდა წიგნთა წმიდათა წერასა და ამკობდა პატრონისა საყდართა, კახეთით, ქართლით, იმერეთ-ოდიშით და გურჯით და დასდებდა დიდროან და პატრონისა ყოვლითურთ შემკობილსა წიგნებსა და ჩვენ (ე. ი. გადამწერლებს) გვიბოძებდა მათსა ალაღსა მათისა კონდაკითა ნაშოებსა საქონელსა მრავალსა და აურაცხელსა და არა დასცხრებოდა. ყოველსა წელიწადსა შინა ოთხ ოთხისა, სამ სამისა და ორ-ორისა მწერალთაჲ; გვაწერინებდა დიდისა პატრივითა და წყალობითა“... „დაეძმათა მისთა შუენდვენ დმერთმან“

ეს კვთჳმი, გუარად საყვარელიჲ, პირველად უოფილა მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსსა, როგორც სჩანს მარტვილის ერთს მეტაფრასისაგან (№ 29, ჩუმი უბის წ. III, 153-154) წარწერაღისა: „ქე შე მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსი კვთჳმი“ (მარტა 25); „შენ ცათა უგრეცლესო და ქებაინთა უზუშთაესო, პატრონისო მოქვესა ღთის-მშობელო, მე მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსმან ეთჳმი საყვარელიჲმან დაგწერინე ესე... მეტაფრასა და შეკწინე სახსრად და საოხად სულის ჩემისა. რომელმანცა კრძან გამოახვას“... (წუკა) „ამა წიგნისა მეტაფრასისა მწერალსა ნაკრატოოს“ წმცაძესა შუენდვენ ღნ“... „სრულ იქმნა... კელითა... ნაკრატოოს წმცაძისითა... ქალღმადი აუ იყო, ამის უკეთესი კელი არ მოიყვანა“ (მეტაფრასი ღამაზად ნაწერია). „სულსა მეტუნიფესე შეწინერსა შნ ღნ... სულსა აბრამისსა წმცაძესა შს... ძეთა მათთა ისჯეს და ნაოლოზს შნ ღნ“. „ადიდენ უფალო... მოქველ მთავარ-ეპისკოპოსი პატრონი ეთჳმი საყვარელიჲ და ნუ უზამ მტერთა გულმისსა. ან“ სსკა ხელით: „დაეკონდა კათანსკე ქვეკრადი“. ზუგდიდში ასკენია მოქვის ხატო წარწერით:

„...მოქვისა ღთისმშობელა, ჩუენ... აბხაზეთისა ჭზნან კუთუზი საყვარელიმან მოკატადანე სატი ესე და დაჯასკენე ტაძარსა შენსა მოქეს...“

იგივე ევთიმი მოხსენებულისა ტექსტის ხელით მარტვილის დიდს უთავბოლო გულანში: „შე ღო აბხაზთა კზი საყუარელიძე ბატონი ეფთუმი და მე ზებედეცა (კარგარეთუაღი?) შემიწყალე უფალო“... „საყუარელიძე ბატონი ეფთუმი მრავალ-ჟამიერ ყავ... და.. მდივნიშვილი ფილიპე (გადაწყერი გულანისა), რამეთუ მფრთხილობდა ამა წიგნის სიკეთესა და იქირვოდა“ (ჩემი შუბის წიგ. III, 164).

გელათის სუტურა დიდი ხელნაწერი, „იოსიპოსი წიგნი ჰურიისაჲ“ დაწერილია „ბრძანებითაჲ დიდისა აბხაზეთისა და ყოვლისა საქართველოჲსა პატრიარხისა კზისა პატრონისა ეფთუმისითა... ბიჭვინტისა ღთის მშობელო, აცოცხლე... რამეთუ ქეშმარიტად იქირვოდა.. წიგნთა წერასა და ამკობდა პატროსანთა საყდართა კახეთით, ქართლით, იმერეთ-ოდიშით და გურიით დასდებდა დიდბრძანთა და პატროსანთა ყოვლითურთ შემკობილსა წიგნებსა და ჩუენ გვიბოძებდა მათსა აღალსა, მათითა კონდაკითა ნაშოვებსა საქონელსა მრავალსა და აურაცხელსა და არა დასცხრებოდა.. ყოველსა წელიწადსა შინა ოთხოთხისა, კამსამისა ორორისა მწერალთაჲ; გუაწერინებდა და გუაშრომებდა დიდისა პატრივითა და წყალობითა“... ბოლოს: „ადიდენ სულითა და კორცითა აბხაზეთის კზი ეფთუმი, რომლისა ბრძანებითა დაიწერა წა ესე წიგნი, სახელდო იოსიპოსი... დედ-მამათა მისთა შს ღნ“

ევთიმე უწინ ყოფილა მოქველი, როგორც სჩანს გელათურის ხუცურ ჟუზარმაზარ მეტაფრასის წარწერათაგან :ქე შე მოქველ მთავარეპისკოპოსი ეფთუმი“ (იხ. მარტის 25-ს)... „ამა წიგნის, მეტაფრასისა მწერალსა ნანკრატოხს წმცადესა შნ ღო ან“ მე-1028 ფურცელზე: „უფალო იწ ქე ღო შეეწიე და აცხოვენენ მოქველ მკსი ეფთუმი საყვარელიძე ყოველსა ჟამსა“-მე-1048 ფურცელზე: „ადიდენ უფალო.. მოქველ მკსი პატრონი ეფთუმი საყვარელიძე და ნუ უზამ მტერთა გულისასა. ან“... „მოქვისა ღმრთისმშობელო, მე მოქველ მკსმან ეფთუმი საყვარელიძემან დავაწერინე ესე... მეტაფრასი და შევსწორე (მოქეს)“...

წმცადეს გარდა აქა იქ მოხსენებულისა აბხაზეტის გვარნი: მებუნიფხე; ბო ბოყავაფხე. (აქ: ჟადეკ Rap. VII, 109; XI 15).

1605 წ. — ამა წლის. უწინ, ანუ უფრო დაქეშმარტებით, 1578—1590 წლებშუა უნდა იყოს დაწერილი ერკეთის გულანი, პირველად ცაიშისთვის აღწერილი, რომლის წარწერანი მოიხსენიებენ ცოცხლებში აფხაზთ კათალიკოხს ევთიმეს (1578—1605 წ.), და ცაიშელს მაქსიმეს, რომელიც იყო წინამრადგილე მალაქისი; ხოლო მალაქია ცაიშელი კზად დაჯდა 1605 წ. და ბაქრადეს ყურადღება მიუქცევია შემდეგის იმავე გულანის წარწერისთვის: „შენ.. ცაიშისა ღთისა მშობელა... ჩვენ მინდობადიჲნი თქვენმან დადოჲვალმან ელქენე შემო“

გეხვეწეთ. რათა მტკველ და შიფარველ ექმნათ მესა ჩვენსა მანუჩიასა. შენ გაზარდე ჩემი მანუჩარ შენად მოსამსახურედ... ამ სოფელს ნუ მიზამ მტერის გულისას... (Гурія и Аджерія, გვ. 220-1). დ. ბაქრაძეს ჭეონა, (იქვე, გვ. 223) ვითომ ეს მანუჩარ იუოს ათაბაგი (†1656.), ხოლო დედა მისი ელენე—ქალი სვიმონ შეფისა. ჩვენ-კა გვეგონა, რომ აქ მოხსენებული ელენე არის დადიანის ლეკვნი 1-ის ისტორიაში უცნობი, მეორე ცოლი, მანუჩარის დედა, რომელიც მოხსენებულია ჩვენგან შეკრებილს სხვა საბუთებშიც (ჩემი უბის წიგნი IV, გვ. 48 და 25) და შიომღვიმის გულანის წარწერაში. როგორც წარწერათაგან სჩანს, ეკვეთის გულანის დამწერნი იგივე შიონი არიან, რომელთაც დაუწერათ შიომღვიმის და ცაიშის გულანი (ჩემი უბის წიგნი IV, 66-7; 52; 48; III, გვ. 164).

1606 წ. — ქ.სა :სტელ: ამა ქორონიკონსამდის გელათი რომ დაწყებულდ :თ: (ხუთასი) წელიწადი გარდასულიყო (გვ. მეუ. № 186 ამაზც.ის. ჩემი „ქრონიკები“ I გვ. 238).

— ქ.სა :სტელ: ანუ :სტე: აქა სკმონ დაიბადა პატრონიშვილი (წყარ-კაიხს სელნაწ. № 1204 იგულისხმება სვიმონ გურიაელი).

— ქ.ს :სტელ: შაჰბაზ განჯა ცილილა და შამახია დავიძირა, დაიბადა მამია გურიელის ძე სვიმონ (გახ. ქრ.).

1607 წ. — წარწერა ეკ. მუზ. ტყაივის სახარებაზე № 25 გვ. 73:

ქ.სა :სკვ: (1535) მე ერისთავთა ერისთვს იესეს ძემან ერისთავმან პატრონმა ქვენიფხველიმან ესე წა-ზატყნი დატყულებულ იყო მის ეშას, ოდეს ჩენი ოთხნი ბიძანი ხანდოს კვესურთა დაეკოცნეს ქ.სა :სკვ: და გამოეკუთ ტაძრისათვს წი-სა თევდორესსა და ამ ხნის დაკარგული მე ვიშოვე ქ.ს :სტე (1607 წ.) და ისრევე ტაძარსა შენსა შემოვსწირე საღვთმცლოდ ჩვენთვს და თანა მეცხედრისა ჩვენისა პატრონისა მზისთან-დარისათვს და ძეთა ჩვენთათვს და წარსამართებელად პატრონობისა ჩვენისა*

— ქ.სა :სტე: აქა მეფემან თეიმურაზ მოიყვანა ასული გურიელისა, დედოფალი ანა: (ვაშნი № 3). Chr. Giorg-ით ეს მომხდარა 1605 წელს.

1608 წ. ქ.ს :სტე: აქა ესე აგაზაკის შემოწირულობის.. წიგნი.. ვაძლ-რეთ... მეტეხის ღთის მშობელსა - ჩნ დედოფალმა ნესტან-დარეჯან. (სვიმონ შეფის ქრონიკაზე)... ატენს ზეჟარ ჩუქნს ზეარს პირდაპირ კვეს ვაღმა, ჩენი სახასო მიწა და ვენაიკი.. ქ.ს :სტე:“ (ნუსხა მცხეთისა, № :როკ:).

1609 წ. ქ.სა :სტე: აქა იშვა ძე მისი ლევან (ვაშნი № 3) ივლილისხმება ქვ.თეიმურაზ მეფისა ანასავან იხ. 1607 წლის ქვეშე.

— ქ.სა :სტე: მეფე ლუარსაბ სწირავს სოფ. არბოს ხუთს კვამლს გლეხს. ქ.სა :სტე. მარტის :კბ: (საგაფი მცხეთისა № 25, ნუსხა № 25; დაწერილი ხელთა კარის მწიგნობრის რეკომენდის ქუშისსაჟთა),

— ქს : სვზ: ლაგვანი წმიდის ქეთევან დედოფლისა. ხელნაწერი ხუცური, ლამაზად ნაწერი ქალღმერთ გვ. 320, შავყდაში, თითოეული ფურცელი არშია შემოვლებულია და ბოლოს წარწერა: „ქე ლო აღიდგ ორთავე შა ცხოვრებათა (და ამხეტრქლე) დედოფლთ დედოფალი. პტრონი ქეთაონ. (sic) რლისა ბრძნებითა აღიწერაქა წა ესე წიგნი. დღითი დღესლოცველი. ქქა სეზ. მრავალმცა არიან წელნი ცხოვრბისა მისისანი ან: კელითა ფ დ ცოდვილი-სა ქეთათაქვის წინამძ(დ)ერისა ავლისშვილისა ინესითა“.

ზედვე სხვა მდარე ხელთ, ხუცურადვე: (რომელნი) ძალნი წმიდაქათანა ამა დაუჯ დაძელ აგა, სწერაა შეგუწიოს და მადლმან: მისმან დაგუიგვას სული ჩემა: გორგისა და მისა მონაგართა ზაღაშვილმა (ზაღაშვილმა?)

ნიკოლოზ (sic) შავიმან (შვილმან) გიორგიმა ვიყიდე სატყოაშავან“.

(სატყეაშავან?).
 პირველ გვერდზე ხუცურად: „ვიშაკუნე“ და ზედვე მხედრულად: „ქ. გერ არს :ღუმელი: თანათგან: (კინათგან) ვერ :შეუძლეთ: ღირსებით: ქებაღ: შენდა: ღთის შშობელო:“... (შეცხე ძიღის პირამ საგაღობელს არშაზე აწერა სხვა ხელთ მხედრულად: „მამაო ღუარსაბ[ის] მიერ“ (გურჩეველად). მეორე ფურცელზე ლამაზ მხედრულთ არშაზე აწერა: „ჩიფის ძის დავითის არის **ქ**ს დაუჯღომელი თუ **ქ**ის ჰოწამის **ქ**ეთევან **ქ**ედოფლის ნაქონი არის:“

პირველის ფურცლის მეორე გვერდზე: „წა ესე დაუჯღომელი მიბოძა გან-სტენებულმან დავით ჩუბინაშვილმა სახსოვრად პეტერბურღს 1890 წელსა. მე მოვართვი მისს ბრწყინვალეებას თავადს ნიკოლოზ ზაღის ძეს ქავკავაძეს, ოდეს წმ. ეკლესიისთვის დევნილი ვიყავი და ვსპცხოვრობდი ღროებით მოსკოვს მიხ. საბინინი 1892 წ.“

მე-5-12 ფურცელს ქვემო არშიაზე ატყვია ცრემლთაგან დარჩენილი ლაქა, აქა-იქ სხვაგანაც და სანთლრს ნაღვეთი. ერთს ალაგას ატყვია სისხლის წვეთი და იქვე ზემო არშიაზე ლაქა ცრემლთაგან.

— ქს : სვზ: „ამა ქსა თათარხანი ჩამობრძანდა“ — და ზედვე სწერია სხვა ხელით: „და ავათ წაბძანდა“ (ღიშის კამნ-გულანი).

— ქს : სვზ: აქა მოვიდა თათარხანი და სამცხისა შავშეთისა და ნიგლის კევის ფაშები და ლაშქარი და შაება მეფე ლუარსაბ და გააქცივნა და მტორენდილა წარიღენენ] - - - (წაჭრილაა.—ქვათასეკის გულანი.)

— ქსა : სვზ: აქა თათარხანი მოვიდა ქართლს და ლუარსაბ მეფემან გაიმარჯუა (ყანჩათის გულანი).

— ქსა : სვზ: თათარი ჩამოვიდა, ამოსწყვიტა ლუარსაბ მეფემ და მოურავმა ქართველთ (წიგნი ქრონიკონი“)

— ქს : სვზ: მეფეს ლუარსაბს თათარხან ზედ გაემარჯვა, მოსწყვიდნა.— და გურიელმან მამიამ აქარა დაიჭირა, ოსმალნი მოსწყვიდნა (კახ.ქრ.)

— ქს : სვზ: „...ჩვენ ათაბაგმან პატრონმან მანუჩარ შემოგწირეთ... რუსისს საყდარსა მღთებისასა და ხატსა ფერისცვალებისასა სრულიად ხურია“

ნნტლი ბებნის მსახლობელნი და რაც ამ ჭყეყანას იყენენ და ან იქილაღმა ჩამოვიდნენ ვერაინ შვევეცილოს რუის საყდარსა.., ოდეს მას ჟამსა კურთხეული ბატონი დედა ჩენი მეფეთ მეფის სვიმონის ასული ბატონი ელენე მიიცვალა და მიწად აქ მივიღეთ, დავდევით ალაპი ათსა დღესა, თვითონ ეპისკოპოსი და ამ საყდრის დეკანოზი ჟამსა უწირვიდნენ და დაკლვიდნენ ორს ცხეარს და ეპისკოპოსი პურსა და ლეინოს თავისას დახარჯამდეს.. დიწვერა.. ქს :სტე: (ხელმოწერილია: " მანუჩარ " — პირიდან გამდმოკადე).

1610 წ. „...ჩუენ.. ქვზმან.. ზებედე.. კითხვითა და ნება-დართულობითა მეფეთ-მეფის ლუარსაბისითა.. გიბოძეთ... თქუენ კათოლიკე ეკკლესიისა (მცხეთის) ჯუარის მტვირთველსა ელიოზის ძეთა გედეონის შვილთა დავითს, როსებს, ქაიხოსროს.. ერედეს გილაშვილი გი... მისის მამულითა... (და სხვს გლეხებას).. დიწვერა ქს :სტე: კელითა ორღუბეგიშვილის ქრისტეჟორესითა“ (ეს შემდეგ გზად დაჯდა როსტომ მეფის დროს).

— ქს :სტე: აქა მამია გურიელმან აქარა დაიქირა (წერა-კითხ. № 1204)

— ქს :სტე: მოკვდა დედოფალი თინათინ, როსტომ (იმერთა) მეფის ცოლი, კვალად მოკვდა ბატონის თეიმურაზის ცოლი ანნა (ვახ. ქრ.).

1611 წ. — ქს :სტე: აქა დადიანი მანუჩარ ცხენმან მოკლა (წერა. კითხ. № 1204). — ილორის წა გს ხატის წარწერა მოგვიტობროს... „ზუგდიდს ნადირობასა ცხენის რბევასა შიგან შვიტეგრენენ ბატონი (მანუჩარ) და გოშაძე თარუხია და ცხენი წაიქცა, ამიერ სოფლით მიიცვალა“ (Rap. VIII, 99).

— ქს :სტე: ნადირობაში ცხენმან მოკლა დადიანი მანუჩარ და დაჯდა ძე მისი ლეონ დადიანად; — და წარვიდა ყვენთან ბატონი თეიმურაზ მგლოვიარე (ვახ. ქრ. ის. მანუჩარის სიკვდილი 1612 წლის ქვეშე).

1612 წ. — ქს :ტ: ბატონმან თეიმურაზ ქორწილი ქმნა ლუარსაბ მეფის დან ხვარაზანზედ (ვახ. ქრ.) ლეენ დადიანი თავის-თავზე იტყვის: „...სუღისა ნადირობასა ცხენი ხვამს ჩამივარდა და წამექცა... მოგრი შვეწენითა შენითა წო გი და ვერა ირგორა ამ საქმით-მტერმან ჩემმან“... (წარწერა ილორის წა გის ხატზე.. ჩემი ისტ. კრებ. გვ. 381. Rap VIII, 99).

— ქს :ტ: აქა მანუჩარ ბატონიშვილი მიიცვალა (წერა კითხ. № 1204)

1612 წ. მაისის 10-ს მეფე თეიმურაზ (და მენი ლეონ და ალექსანდრე) სწერს: „ოდეს ყოველთა მზადმან არსთამან წარიყენა თანამეცხედრე ჩემი დედოფალთ დედოფალი ანა (ეს ოქრო ასოებით) ჩემგან, ... შემოგწირე (აღაჟრდს).. კაკელთათ კვალი კაცი (სულ 37 კვამლი, კასისხეკში, შუშანში და სხ. კრდელ ჩამოთვლილად).. თარხნად.. არა ეთხოვბოდეს რა, .. არა ყარახარჯის (sic), თვნიერ ლაშქარ-ნადირობისა და საურისაგან კიდე.. (გაწყენა ალაშქა 11 ჟერ წელიწადში).. თბთოსა ალაპსა შა დაიკლოდეს ორ-ორი ზროხა და ათ-ათი ცხვირე

ღმ. მისი პური და ლენიო და საურწყო და თუფი: და გლოანკათაჲს სამსამი
ლიტრა აბრეშუმი დახარჯებოდეს... დაიწერა ქკსა :ტ: თვესა მისისა ათსა,
ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა :ვ: ხოლო კელითა ავალიშვილისა მთაჲ
ვარებისკობოსისა ინესითა: ან* (წარჩინებულა სქლად :ის: აღაქარდას სიგეჲ
ღაჲ № 6).

1613 წ. — ქკს :ტ: აქა მოვიდა შაჰაბაზ ყეენი; ბატონი თეიმურაზ იმერეთს
მორჩა და ბატონი ლუარსაბ თან წაიტანა, კახეთი ამოადლო და ქართლი ბა-
ტონს ბაგრატ მეფეს რუბოძა და ისე ქსნის ერისთავად დასო. (ქვათსაქეის გუჯინი).

1613 წ. მცხეთი გუჯარი № 163 (ნუსხა :ტლ:); რქ. ესე წიგნი მოგაყ-
სენე მე მოსემ (მგხეთას) და.. ქკსსა იოვანეს ასრე.. რომე გაივას ერთი კუ-
აზრი... გვბოდეთ მათის მამულით.. და დავდევით ამისა სამუქყოთ წელიწადში
ღწო საპალნე ათი... მოწამენი.. ნეკრესელი ებსკზი პატრონი რომანოზ, კარის
წინამძღვარი პატრონი ზაქარია (მეჲ გწიი?), მთავარ ანგელოზის წინამძღვარი
ანტონ, სვეტიცხოვლის სახლხუცესი ივანე. ქკს“ :ტ:“... (ეს გწიი ივანე,
ისტორიასა უნობა, დაჲჯად 1610 წელს და მოკვდა იმერეთს 1615 წლის ანდო
ხანებს: იხ. 1615 წ. ქვეშე).

— ქკს :ტ: აქა ლუარსაბ მეფე ყაენს წაიღია, თვესა აგვისტოსს (ყან-
სისა გუჯანი).

1614 წ. ქკს :ტ: გეგმოკულა მანუჩარ ჭთაბერი და დასჯლა ქკ მისი მანუჩარე
ათაბაგად (ვახ. ქრ.).

— ქკს :ტ: მეფემ თეიმურაზ-ხურაშან (ქენი; ჯეონ და აღაქანდრე) მეტე-
ხის ღწის მშობელს „შემოგწირეთ უჯარმას მონასტერი სიონი და ხორაუგს
ქუაბნი მას ჟამსა, ოდეს სისურველი აღსული მეფისა: გიორგისი მანამეც-
ხედრედ ჩუენდა მოყუნებად კელყავით. დაიწერა ჭელითა მოძღუროსა ჩო-
ლოყაშვილის ნიკოლოზისითა ქკს :ტბ:“ (ნუსხას მგხეთას № 338და).

— ქკს :ტ: აქა შაჰაბაზ კახეთს მ[ოვიდა] ამავე ქკს ლუარსაბ დატყვევდჲ
ყაენისგან; ბაგრატ გაბატირტბ (ვახშის ჟამს გუჯანი).

— ქკსა :ტბ: (1614 წ.) | აქა მოვიდა ყაენი; დაიქვირა ტახებოქ და ქარ-
თლი (ყანა № 3).

— ქკსა :ტბ: მანუჩარ შაჰაბაზ ყეენი ახარხრეზლმდ, ბატონმ მერმურაზ
თჳვისი დედა ქეთევან დედოფალი და ორი მისი შვილი აღექანდრე და ლე-
ვან წინ მიაგება, ნუ თუ პატრივი დამდგნრა და კახეთი აღსრ ალიახრინდჲ
მაგრამ ყეენმან არ დაიშალა. დედოფალი და ორი მისი შვილი აღექანდრე
და ლევან შარვანს გაგზავნა. დედოფალი იქ აწამეს და შაჰაბაზ ყეენმა კახეთი
წაახდინა, აჰქარა და ფერიას დასახლა. მერმე ქართლს მოვიდა ლუარსაბ მე-
ფე ჯემურთოდამ, გარდმოიყვანა და თან წუთყვანა (წიგნს ქრონიკონსი) (ინ დი)

1615 წ. — ქვს : ტგ: შაჰაბაზ ზანჯას მოვიდა. თეიმურაზ[მან] დედო და ძენი წა-
არუტლინა და ალიყულის ხანის გაქცევას უკან შემოვიდა კახეთს და ქართლს; ლუ-
არსაბ და თეიმურაზ იმერეთს წარვიდნენ. მერმე ლუარსაბ მეფე წარიყვანა (ჯს. ქრ.)

— ქვს : ტგ: ლუარსაბ, ძეა გიორგისა და მეფე კახეთისა თეიმურაზ, ძეა
დედოფლისა ქეთევნისა, წარვიდნენ იმერეთად წელსა 1615⁴ (ჩქმა ისტ. კრკ
ბული გვ. 482).

1615 წლის ახლო დროებისა: წარწერა სვეტი ცხოველის „საქადაგო
ხატზე“: „სვეტო დეთი; აღმართუხო, კართო სუეფლო. და მირონო წმიდა...
შეკამეგ და გაუჭკადინე გუბო ესე სვეტის ცხოველსა, საქადაგე ხატისა ჩვენ უო-
ფისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთისა კვშან გურაილმა მსაქაა (დაჟდა კვად
1605 წ.)... მას ჟამსა, ოდეს შაბაზ ყაენმან კახეთი და ქართლი ალაოკრა და
ქართლის ბატონები ორნივე ლიხთ მთას აქათ გარდმოვიდნენ და ჩვენ ვიხი-
ნეთ და ქართლისა კათალიკოზი იოვანე ჩვენთან მოვიდა და ჩვენთან მიიცვალა
და რაცა საკათალიკოზო იარაღი დარჩა, ზაქარია კვსა მიეპარეთ (ეს ზაქარია
კვსი არის მრადგილე იოვანესა: ის. 1613 წ. ქვეშე); ესე საქადაგე ხატი, სურა,
ბარქაში აქ დარჩა და თუ მართლად საქართველო შეიქმნას, იპრიანოს ღწ,
ჩვენ მოვასხნეთ ამის საყდრისა და სხეცა მრავალი კარგი შევსწი-
რჩამ“... (ჩქმა ისტორიული კრებული, გვ. 452). ზაქარია კვსა და სხანს 1616 წ.

— ქვს : ტგ: აქა ბატონი თეიმურაზ მეფე იმერეთს ჩვეიდა (sic). მესამეს
დევს ყაენზედა გაიმარჯვა გურამიანთ ბოლოს]. (ცაიშის ჟამ-გულანი).

— ქვს : ტგ: აქა ყარჩიხან მოვიდა; დაესხნეს ქართველნი და მოსწყვედეს
და ბატონი თეიმურაზ გაბატონდა. ამავე ქვს ყორჩიხანში მოვიდა, ქართველთა
სძლიეს და მერმე მათგან არა ივენეს. (ცაიშის ჟამ-გულანი, — შეადარე ქვემო 1623 წ.
ქვეშე).

1616 წ. — ქვსა : ტლ: აქა ბატონმე თეიმურაზ გვიმარჯვა ყიზილბაშზედა
(ყანაეთის გულანი).

— ქვს : ტლ: თეიმურაზ კახეთი დიჭირა. შაჰაბაზ მოვიდა ტფილისს, და-
უთხანის ძე ბაგრატი მეფედ დასეა, გაბრუნდა, კახეთი აჰყარა, წარიყვანა სრუ-
ლიად, თეიმურაზ იმერეთს წარვიდა (ჯს. ქრ.)

— ქვს : ტლ: ყაენი მოვიდა; ალაოკრა კახეთი, აღრილა ციხე თორგა,
დასწვნა ხატი და ჯვარანი და წმიდა გიორგი ალავერდისა (ჩხვიძის ქრ.)

— ქვს : ტლ: ენკენისთვის : გ: მცხეთის მამულების სია კვს ქრისტეფო-
რესი (მცხეთის ჩუსხა. მწ. როვ.)

1617 წ. ქვს : ტე: „ქ. ესე წიგნი მოაკესენე... სუეტა ცხოველსა.. მე
ერისთავმან პატრონმან ნუგზარ (და ძეთა ბაინდურ და გემ).. ასრე.. რომ ჩუენი
სამკვდრო გერი და გერისთავი სუეტისცხოველისათჳს შეწირა (შქვიძის) მეფეთა.
კიდევ არბო, სვენამანი (sic) სუეტის ცხოველისა იყო და ეს ჩუენ დევიტი-

რეთ და ამისად სამუქმოდ (sic) ჩუენ მოგართვით ქორდს ჩუენი სამკუიდრო კვამლი სამი ბექნაზივილი ირემა (და სხ.) ქკს :ტვ: (მცხეთის საგეგო № 104; ნუსხა № :მზ:).

— მეფე ბაგრატ გიბრძანებ... წყალობითა შაბასისათა... ბაჟს ნუ სთხოვთ (საგეგო-ცხოგელის ემპს) და რაც ბაშმალი აელოთ, ისიც მიეცით“ (ნუსხა № :რმე:)

1618 წ.—ქკს :ტვ: „ქ. ჩუენ.. მეფემან.. ბაგრატ... შემოგწირეთ. (მცხეთას) სოფელი ახალციხე... და სოფელი აგარაკი.. არა გეთხოვბოდესრა...ქკს :ტვ: ინდიქტიონსა მეფობისა ჩუენისასა მესამესა (sic), თუესა იანვარსა :კვ: ხვეულად : „ბაგრატ“ (მცხეთის საგეგო № 30 და ნუსხა № :ე:).

ამავე დროებისა წერილი მეფის თეიმურაზისი: — ერისთავს სიძეს ბატონს ზურაბს მრავალი მოკითხვა მოახსენეთ... საფურცლო და მისაქციელი სვეტის-ცხოვლისა არის, მაგაზე კელს ნუ დაიდებთ, კუს მიბარეთ, სვეტის-ცხოვლის მამულთან არა-კაცს კელი არა აქვს“... (საგეგო მცხეთისა № 214).

1618 წ.—ქკს :ტვ: „გურიელის მამიას ქალზედ იქორწინა მეფის გიორგის ძემ აღექსანდრემ (გახ. ჭრ).

1619 წ.—ქკს :ტზ: „ჩვენ დიასამიძე ბოდბელმან ევდემოს მოვაჭედინეთ ნეკი ესე წისა სტეფანესი... სულისა საოხად ქკს :ტზ:“ (ჩემი ისტ. კრებულა, გვ. 479).

— ქკს :ტზ: მოკულა ბაგრატ, რომელი დაუტევა შაჰაბაზ მეფედ და ჩვენ ძემან მეფისა ბაგრატიანან სვიმონ და დედამან ჩვენმან ანაა გიწყალობეთ... (გახ. ჭრ.)

— ქს :ტზ: „მას ეამსა ოდეს საქეთ ვიპყრობდი ცაიშს ჯუმათს საყდარსა ზედა ჩვენ ძემან გურიელისა გიორგისამან პატრონმან მალაქია კელოვავ ცაიშის ტაძრის შემკობად და დავახატეინეთ და აღვასრულეთ გუმბადი საფუძველადმდე რამეთუ ესრეთ შევაძვევით... (Rap VII, 29-35)

ორბელიან გუჯარებში ჩვენ ვიპოვენ უბრალო ქალღმერთ ნაწერი შემდეგი საყურადღებო ნუსხა ორბელიანთ შემოსავლისა ყმათაგან. (არაბულ ტაფრებთ ჩვენ გამოცეკვალეთ სიტყვები შემოკლებასათვის).

ქკს :ტზ: (1619 წ.) ქ. თარხანმან ანუ მოყალენმან რაც გლახა ან მდიდარი არის კვამლზე შობას (?) თ თო ცხვარი, აღდგომას თვთო ბატკანი, საყვერულო ქათამი, თვთო საბიზიერო ქათამი უნდა მოგვგარონ.

ქ. ამას: გარდაის: ცხვრის: პირზე თვთო ჯერი ყველი, ფლურისთვის (ერთი სატეგა ამოშაილა) თორმეტი სტილი ერბო, სოფელზე თვითო ცული, თვითო საბელი, თვთო ქორშიკი, თვითო ტომარა, ცხენის ნაბადი მოიკრიფების დაუკლებელად.

ქ. ამას გარდა დაუკლებელად სახლზე თხა, საღორე ღიარი, სამთო ღიარი, ოთხას ორმოცი მოვა.

ქკს :ტზ: (1619 წ.) პაპუნას ეამში თვრამეტი თუმანი საერთოს მალრ მოიკრიფოდა და შვილი თუმანი პაპუნასა თავის თაოსი და საერთოს მალს ექვსს თუმანს თვითონ დაიქვრდის სამსამს ჩვენ მოგვეცემდის; მას უკან თვრამეტი თუმანი და შვილი ოცდა ხუთი შეიქნება აღარც ფული გვინახავს.

ქ. სასვონო (?) თხუთმეტი თხუთმეტი თუმანი საერთო იყო, ხუთი თუმანი პაპუნას სათავისთაო: ისრეე ამ ოცის თუმნისა არა გვინახავს რა.

ქ. ბოლნისზე თუ თრიალეთზე ან ჩვენს მამულში რაც ქარავანი გაივლის ბაჟი სულ ჩვენა: აბრეშუმზე აბაზი, ენდროზე და ბამბაზე ორა შაური, ფაჩაზე (?) ექვსი შაური, ხიზილალაზე თევზზე ერთი შაური, ბრინჯზე ერთი შაური, რკინისა რისაც ფერის ერბოს თაფლის ბაჟი არა გვინახავს.

ქკს :ტზ: (1619) ქ. ნახიდურისა ზვარს ტკბილი საპალნეზე ასოცი.-ნახიდურს კულუხი ტკბილი საპალნე ოცდა ათი. — ქ. მუხრანას ზვარს ტკბილი საპალნე 240: კულუხი ტკბილი საპალნე 20 . ქ. ბალახურის ზვარს . . . 21
კულუხი . . . 1. ქ. შუა ბოლნისის ზვარს . . . 100
ქ. წურულანშის ზვარს საპალნე 45, ქ. ქვემო ბოლნისის ზვარს . . . 40
და კულუხი 40 ქ. ტანძიას ზვარს საპალნე 15, კულუხი საპალნე . 15.
ქ. ქალის ზვარს საპალნე 12, კულუხი საპალნე 1. ქ. მუსეფრიანის ზვარს საპალნე . . . 5

კულუხი საპალნე. ქ. ვარდისუბნის ზვარს საპალნე 18; კულუხი სპა. . 10

ქკს ტკ (1620 წ.) ქ. ნახიდურს ზვარს საპალნე 180; სოფელს კულუხი საპალნე ოცი.

ქ. მუხრანს ზვარს ტკბილი საპალნე 310 . კულუხი: . . . 30
ქ. ბალახურის ზვარს . . . 24 1
ქ. შუაბოლნის ზვარს . . . 140
ქ. ქვემო ბოლნის საპალნე . . . 43
ქ. წურულანშენს . . . 50 სოფლის კულ. საპალნე 50
ქ. ტანძიას 22 16
ქ. ტალას ზვარს 13
ქ. ჯანაზიანს ზვარს 20 1
ქ. მესეფრიანს ზვარს 7
ქ. ვარდის უბნის ზვარს 19 12
ქ. ამის გარდაის მოკრიფა ასლან თავის ბატონობაში ჩვენს სათა-

ვისთავის სოფლებშიაც და საერთოშიაც თეთრი თუმანი ოთხმოცდა თორმეტი, კიდევ თეთრი თუმანი თოთხმეტი. პურძვირობას მოკრიფა პური კოდი ცხრაასი. კიდევ პური კოდი სამასი; ცხვარი თავი ხუთას ოცდა ცამეტი ამათი არც თეთრისაგან ფული გვინახავს და არც პური და სახორცე გვიქამია.

ქ. ამის გარდაის შეავდო აზნაურშვილებს, უღები დასდვა: ღვინო საპალნე, ზროხა, ცხვარი, პური კოდი. ამათი არა გვინახავსრა (გარდაის ამისა), რაც ერთს დღეს მეფეს კა დახედა.

ქკს ტზ (1609 წ.) ქ. ამ წლის პური, —ახალი გაბატონებული იყო, — ჩვენ არას გამოვკვიდენით, ასე დაუნტა არცა რა გვინახავს, არც მოსავლისა რა შეგვიტყუნა. მერმე გავფრთხილდით.

ქკს ტს 1620? ამ წელიწადს ბარის სათვიმო (?) სხესცდა მოვიდა მათის საფემოში პური კადი ორას ორმოცდა ათი....

ქ. ამას გარდა ბარის ქვეყანას ბარდის, ტაშირისა და ლაქს (?) გარდა ოს მარტო ღმანის კვეში გუთანზე მოკრიფა პური და ქერი თორმეტი ათასი ტაშირისა და ბარისა სახლთხუცეს კითხეთ, რა მოვიდა ჩვენი მოსავალი ტაშირია(?)

ქ. ამას გარდაის რაც მეფის დავთარში არა სწერია და მეფისგან თარხანთა იმ სოფლების კადის პური საბალახე და ხარის თავი, პურის თავი სახლთხუცესმან და მებალახემ და მოხელემ ბანონ რა იქნა.

1620 წ. — ქკს : ტს: ბატონი თეიმურაზ სტამბოლს წარვიდა; — და შაჰაბაზ ძეი მისნი გამოასაქურისნა (კახ. ქკ.).

1621 წ. — ქკს : ტთ: სვიმონ, მამია გურიელის ძემ, ქორწილი ქნა ლევან დადიანის დას მარიამზედ (კახ. ქკ.). ეს მარიამ მისის ქმრის ბერად შედგომის შემდეგ (1625 წ.) შეერთო ცოლად ქარაღის მეფემ როსტომ 1634 წ. იყო დიდი მფარველი მწერლობისა და ქრისტიანობისა.

1622 წ. ქკს : ტი: მეფე ლუარსაბ შეწირულ იქნა შაჰაბაზისაგან წელსა 1622 „წიგნი ქორთიკონი“.

1622 — ტი: შაჰაბაზმან მეფე ლუარსაბ მოაშთობინა მშვილდის საბლით გულაბუალას. (კახ. ქკ.)

— ქკს : ტი: ერისთავი (ზურაბა?) სწერს ქკსს ქრისტეფორეს: მას ყამსა ოდეს ბენდიერმა ყანმა კელმწიფემ შაჰაბაზ ჩვენი მკვლრივე საფურცლევ და გოგლანნი ჩუენვე გვიბოდა“ (ამ მამულებს მაგიერ მცხეთას, სწიგნაკს, ბროწლეოს (ნუსხს მცხეთისა № : მე:)

— ქკს : ტი: ფაულენიშვილს იორამს ბროწლეოთი მიუყიდნია მუხრან-ბატონის თეიმურაზისთვის, მისის ძმის ქაიხოსროსთვის (შეიღნი ფამურაზასნა: კასტანგ, აჩილ, ბაგრატ, ერეკლე, ქკ და ღთ): „ერისთავს.. ბენდიერის ყანის ბრძანება მოუვიდა და იქ წავიდა, ველარ იყიდა და აწე თქუენ მოგვიდეთ... დაიწერა ბრძანებითა მეფისა სვიმონისითა... არიან ამის მოწამენი.. ქსნის, ერისთავი შანშე.. (და სს).. დაიწერა.. ქკს : ტი: (მცხეთის ნუსხსა № : მედ).

— ქკს : ტი: მოხსენებულია ქკში ქრისტეფორე მცხეთის სიგელზე № 228. და ნუსხა № : კვ:

— გლეგები სიგელს აძლევენ ქკსს ქრისტეფორეს, „ასრე რომე თქუენ ანჯოკს დაგუასახლეთ და ჩუენ ეს საფიცარი მოგართვით: ჩუენს სიცოცხლეში ჩუენი თავი სუტს ცხოველს არ გამოკსწიროთ და არცაღა სხუაგან საღმელა წავიდეთ“.. (ნუსხს მცხეთისა № : სოად:).

1622 წ. ბიჭვინტის გუჯართა კრებული № 111, გადაწერილი 1622 წ., როგორც გვაუწყებებს ბოლო წარწერა მისი: «ლთო და შვიდცათა უმაღლესო ბიჭვინტისა და ცაიშისა ღთსმშობელიო და მთავარ-ანგელოზო ჯუშმათისაო და შვიდ-წილ უძლეველო მხედარო დიდო მოწამეო გიორგი ზონისაო! შეეწიეთ ორთავე შინა ცხოვრებათა აქა და უმეტეს საუკუნეთა ყოვლისა ჩრდილოეთისა და აფხაზეთისა კათალიკოზს ცაიშელ-ჯუშმათელსა ხონელ მთავარებისკოპოზსა გურიელის გიორგის ძესა ბატონს მალაქიას. მისითა ბრძანებითა აღიწერა ნუსხა ესე მეფეთ მეფობასა კოსტანტინეს ძისა ბატონის გიორგისასა და დადიანობასა მანუჩარის ძისა ბატონის ლეონისასა და გურიელობასა გიორგის ძისა ბატონის მამიასასა ქქს :ტი: გათავდა თვესა ნოემბერსა რვისა, დღესა ხუდუშა: ბაფსა (ჩუკა ნოემბერი ზეთშაბათს მოდიოდა 1621 წელს და არა 1622 წ.).

1622 წ., სექდ. 23-ს. სიველი გედევანიანთა, მრცემული ქვზის ქრისტეფორეს მიერ: «...გიბოძეთ დიდისა და ცათა მობაძაქისა კათოლიკე ეკლესიისა ჯვარისმტირთველსა ელიოზისძეთა გედევანისშვილთა დავითს, როსებს, ჭიხოსროს, ჰე[ტრეს], გიორგის, აბიათარს... მოგკეთ ბეგსარაშვილისეული სამცხეთის. შვილო და ბიძისთქვენისეული გეშაშვილის მამუკასეული.. დაიწერა... ქქს :ტი: (sic), სექდემბრის :კგ: (საკათალიკოზო ბეჭდვი).

— ქქს :ტი: (თუ: ტია?) ამა ქქსა გოკაურის ომი იქნა (ეკლ. მუზ. № 186 იხ. 1633 წ. ქქეშე).

— ქქს :ტი: «მეფე ლუარსაბ შეწირულ იქმნა შახ-აბზისაჯან 1622 წ. (ჩემი ისტორ. კრებული გვ. 482).

1622 წ. თირის მონასტერზე მხედრული წარწერა: «ქ. შეწევნითა ღთისათა, მეოჯბითა და თავსდებობითა ღვთიმშობელისათა ჩუენ თაქთაქიმე მროველ ეპისკოპოსმან ფილიპემ... ავაშენეთ საყდარი ესე წსა ნიკოლოზისა, ოდეს ბედნიერი კელმწიფისაგან ჩუენს ნათესავსა სასაფლაოდ სამკვდროდ და სამამულოდ მოსცემოდა ესე მონასტერი, მამა-პაპანი მარხულ იყვნეს, მათი მოშლა აღარ იქნებოდა და ეს ეკლერი ავაშენეთ, სასაფლაოს შეუმატეთ. ქქს :ტი» (იხ. ჩემი უბის წ. I, 191 და Rap. VI, 60).

1623 წ. — ქქს :ტი: შაჰაბაჰ კენენა ყანდარი დაიჭირა (პ. კარბ. ქრ.).

— ქქს :ტი: აქა მოვიდა ყარჩიხან და მრავალი ლაშქარი ამოწყვიტა და გააქცივაჲ, სამცხე, ქართლი და კახეთი ერთს დღეს წართო ყვენსა, არგუს ზედათი დაუბრძეა და ქართლისა და კახეთისა ბატონად ბატონი ფიქიურაზ დასვეს (ქათახეკის გულანი: შეადარე 1626 წ. ქქეშე).

— ქქს :ტი: ყარჩიხან და მოურავი მოვიდნენ, სვიმონ მეფე დასცილდა ტყილისს; მუხრანს კახნი მოსწყვიდნეს, მერმე მოურავმან ყარჩიხან მოკლა, სპანდი მისნი სრულიად მოსწყვიდნა — და ბატონი თეიმურაზ კახეთს მოიყვ-

ნეს. — კვალად გიორგი მეფე და ლევან დადიანი გაჭიაჭურხედ შეიბნენ, დადიანს გაემარჯვა (კახ. ქრ.) „...შევებენით იმერელ მეფესა გიორგის ახალ-სოფელს მისვლანედ, ოლასკურას ვაღმა, ვსძლიეთ... და შევსწირეთ წულენჯინას მეფისა კჳიანური დროშა... (წ. ისტ. კრა 381. Rap. VIII, 100).

1624 წ. ქკს :ტიბ: ყარჩიხან და აუსუფხან მოკლეს ქართველთა მუხრანზე (წიგნი ქორნაიკონისა“)

— ქკს :ტიბ: ამა ქკსა დასაბამითან წელნი: ხროლა: (უნდა იყოს კრლას)

— ქკს :ტიბ: ყორჩიბაში მოვიდა და დიდი ომი იყო (ყანს. გუფანს).

— ქკს :ტიბ: ყორჩიბაში მოვიდა, მანუჩარ ათაბაგი ურუმთაგან ლტოლ-ვბლი ქართველთან მოვიდა: — და მარაბდის ომი იქნა, ქართველთ დაუმარცხ-დათ. — ყიზილბაშთ არშიდამ ქალი გამოიყვანეს — და წარვიდა ყორჩიბაში, სვი-მონ მეფედ დაუტევა ტფილისს. — ბატონი თეიმურაზ კახეთს მოვიდა. — ქეთევან დედოფალი აწამეს შირაზს. (კახ. ქრ.). ნ. ანთაძის მიერ გელათში გარდაწერილი ქრონიკა მოგვითხრობს: „1630 წ. ქეთევან დედოფალი აწამა შაშახ (შახ-აბას) ყუენმა“.

— ქკს :ტიბ: დედოფალი ქეთევან შეწირულ იქმნა შაჰ-აბაზისაგან წელს-სა 1624“ (ჩემი ისტ. კრებულა გვ. 482 (*). — წელჯინჯისში ბრასსეს უნახავს ხა-ტი, ისხაგანსა ნახაჰნი აღაყერდელის მიტროფანესაგან წარწერთა: „...ხელ კეზი მგობად ხატისა მის შენისა... მადადებელი შენი დავით დაცეკე, სოლო თანამეცხედრე მისი ქეთევან მითურთ მათით დაიფარენ. ან“. (Rap. IX, 21) ა. ჩუბინაძეს მ. ჰ. სპინინისთვის უნუჭებოდა თუთ წა ქეთევანისთვის დაწერილი და თუთ მის წმიდანის ნაქონძ ლოცვანი, მის წმიდანს ცრემლით დაღტობილია.

— ქკს :ტიბ: „...ჩუენ ბატონმან მანუჩარის ძემან დადიანმან ლევან მო-ვაქედინეთ ხატი ესე... როდესაც წარვემართენით მეფეს იმერეთისასა გიორგის ზედა და შევიბენით ქუთათის და გავემარჯვა. მეფე მორჩა და ლაშქარი ველთ დაგვრჩა... და შემოგწირეთ ილორის ხატი ესე... ქკს ტიბ“ (ილორის წა-გს ხატზე წარწერა: ჩემი უბის წიგნი I, 125-6; Rap. VIII, 104. (გოჭაუფის რაზმზე ახ. 1623 წ.).

— ქკს :ტიბ: აქ ბატონი თეიმურაზ და ყიზილბაშთ და ქართველნი შე-იბნენ ალგეთზედა (ძილის ჰირი იყორთისა № 6).

— ქკს :ტიბ: „ქ. ჩნ... ქკზი ზაქარია... პირველადცა ვახტანგ გორ-გასლისაგან ფიცისტებისათვის შემოწირული იყო ძეგვი და ციხე-დიდი და აწ სახასილ-საკათალიკოზოდ გავკადეთ... ქკს :ტიბ: თებერვლსა :ბ: ან“ ... (წიგნი გრძელად: მცხეთის საიგელი № 185, ნუსხა, № :3:).

*) წა ქეთევანის წამება ყოფილა შეიღის თთვის წინეთ ყარჩიხანზე გამარჯვებისა, რო-მელიც მოხდა მარტს 25-ს, 1625. წ. მაშასადამე წა ქეთევანის წამება უნდა ყოფილიყოს აგვისტოს 25-ს 1624 წ. (იხ. წ. კითხ. ხელნაწ, № 213 „სიკულილი დიდის მოურავის გიორგი სააკაძისა“. შეადარე კტხ. II, 119 და იქვე შენიშვნა ვახუშტისა). ალავერდის სახარების წარწერა მოგვითხრობს, რომ წა ქეთევან წამებულ იქმნა „შემდგომად ათნუთმეტის წლის ტყეობისა, (630 წელს?).

1625 წ.—ქკს :ტიგ.: დაჯდა ათაბაგად საფარ ფაშა და მოკლა მამია გურიელი ძემან თვისმან სვიმონ და გაგურიელდა (კახ. ქრ.).

1626 წ.—ქკს :ტიდ.: ბაზალეთს შეიბნენ ბატონი თეიმურაზ და მოურავი, ბატონს თეიმურაზს გამარჯვა (კახ. ქრ.).

— ქკს :ტიდ.: საათაბაგო გამახმადინდა (ანთაძის ქრ.)

— ქკს :ტიდ.: წარწერანი წერა-კითხ. ხელნაწერ უამნუე № 1163 სუგურად აწერა: “ ა აქა განჯ[ა] და[ა]რბია ქ[ა]რთლის მოურავან და მეც აქ ეყუა და იმ ხანს წამოკვიდე მეც ჭართლით გურაის სადკნოდ (სადაკნოდ? ანუ: სადაც დაეკანად) ვიყავი“. უამნის ცხრილი მოყვანილია 1684 წლამდე ბ). მხედრულად: “ეს ქალღი და განჯას ვიშოვი“:— ადო შუე სული ბერაის მეგრელის შელისა; გ) სუგურად: “ ამის მწერალსა დაეკანსა გიორგის შეუნდეს დნ* (ჩემი ადწ. წერა-კითხ. ხელნაწერთა ბე: 446).

1626 წ.—ქკს :ტიე:—აქა ბატონმა თეიმურაზ კაიმარჯვა მოურავხედა (უანჩათის გულანა).

1627 წლის ახლო დროებისა, —ილორის წაგს ხატზე წარწერა მოგვიბზრობს ლევან დადიანზე: „...მიუხდით შარვაშიძისა ზუფუს, მუწუს წყალსა აქათ მოვაოხრეთ.—კიდევ მეორედ მიუხდით ზუფუს, კაპოეტის წყალს აქათ სრულობით დავსწვით და ავაოხრეთ და სადაცა სიმაგრე იყო ავიღეთ და გავაკუღეთ. კაპოეტის წყალზე შემოგვებნენ ზუფუარი და სიხუარი არმანები და გავემარჯვა, დავოცეთ, ზოგი კელთ დავგრა“... (ჩემი ისტ. კრებული, ბე: 382, Rap. VIII, 100).

— ქკს :ტიე:—აქა გურიელს მამიას უღალატეს და მოკლეს (შემოკმედის გულანა).

1628 წ.—ქკს :ტიე: მოკლდა შაჰაბას. დაჯდა შაჰსეთი ყენანა, შვილისა შვილი შაჰაბაზისა (კახ. ქრ.).

— ქკს :ტიე: „ჩ...ჩუენ ერისთავმან ბატონმან ზურაბ შემოგწირეთ (მცხეთას)... და ქკს ზაქარიას საფურცლე...საფურცლე ძელთაგანვე თქუენი ყოფილა და მუხრანის ბატონს თეიმურაზს და ქიხოსროს წაერთმევიანათ და ჩუენ... კრმლით ვიშოეთ... და ისრეთვე თქუენ შემოგწირეთ... ქკს :ტიე: ინვარსა ერთსა (სიგელი მცხეთისა № 94 და ნუსხა № :იბ:).

1628 წ.—სიგელი ბიჭვინტისა ტყავზე ხელოვნურად ნაწერი (თაჰმა დახატულია ბიჭვინტის დთვის.მშობელა) № № 43 და 9098; ნუსხა № :კზ: „ჩ...შენ ბიჭვინტის ღთისმშობელო... ჩუენ კელმწიფემან დღინამა ბატონმა ლევან და ...დედოფალმა ნესტან-დარეჯან... შემოგწირეთ...ლაღამას ძველი ჩვენი

სასახლე.. (და ცამეტი მოსახლე კაცი, შრცლად ჩამოთვლილია მათი ბეგარა-გამოსაღები).. ყოველსა წელიწადსა.. მარიამობის დღესა ლალიძვისა სასახლეში მოიტანდენ (გლეხნი ბეგარას); და გლახაკსა, მშვიერსა და ვინცა მოვიდეს აქმე-დენ და ორბან მღვდელმან და ერთმან მთავარმან ყამი სწიროს... ამას გარეთ კიდე შემოგვიწირავს ოცდა შვიდი კომლი...ეს ორმოცი კვამლი კაცი მათითა.. ყველაფერთა... (ჩამოთვლილად მათი გვარ-სახელები) მის ყამსა, ოდეს შეგვემთხვა უმსგავსო ცოდვა (იგულისხმება პირველად ცოდვის გაგდება და ჭილაძის ქაღის წესტან-დაწვევანის შერთვა 1628 წელს ანუ ოდნუ ადრე) და მობრძანდი კათალიკოზი გურთავისძე მალაქია, აღვიარეთ აღსარება ჩვენი, დაიდევით ყოველსა წელიწადსა ორი წირვა: ერთი ყდ წესა მარიამობას და მეორე ქრისტეს შობის მახზგას... აღვას გარდახსნადენ წელიძგას კათალიკოზის სასახლეში... დიწვერა ბრძანება და ნიშანი ესე კელითა... ხუხუ ჩარგაზემისითა ქორონიკონსა :ტივ: არის-კოზის წილი ხოვლმადის ბაჟი ბიჭვინტისა ლთისმშობლისა“.. (ხელწართულება „[ლევან“]).

ესევე ამბავი ბრძანეს აღმწერიტხავს ბიჭვინტის ხატის წარწერაში. **Рар. VII, 136:** „ჩვენ..დალიანმა ლევან.. შემოგწირეთ.. ლალიძგას ჩვენი სასახლე.. და ცამეტი კაცი...აგრეთვე შეგვიწირავს წყალიძგას სასახლე და ოცდა-შვიდი მოსახლე კაცი...აღაზი (გაჟანე) ქრისტეშობის თვეს იანაშობასა (?) დღესა, ამისთვის რომე იანაშობასა ახალსოფელს მეფეზედ გაგვემარჯვა (ეს უნდა უფაფილყოფს 1623 წ. ახ. წარწერა ილაორის ხატისა).. ჯემქლად ეს ორმოცი კომლი შეგვიწირავს.. მის ყამსა, ოდეს შეგვემთხვა უმსგავსო ცოდვა.. კოზი მალაქია დიდვა ყოველს წელიწადს ჩვენთვის ორი წირვა...აწე რაიცა ბიჭვინტისათვის შეგვეწიროს სასახლე ერთი ლალიძგა და მეორე სასახლე-ორბანის პირს წყალიძგას და... ორი სიგელი დაგვიწერია (ერთი) საქათალიკოზოს სანწიგნეში ძეს და მეორე თქუწყურს სალოროში ძეს...მოიჭედა და დაიჭედა ხატი ესე ქკს :ტივ:“ ამ უკანასკნელმა ქორონიკონმა ბროსეს და შემდეგთა მკვლევართა აფიქრებინა, ვითომ 1641 წელს კათალიკოზად მჯდარ იყოს მალაქია, რომელიც მარკვა 1629 წელს (ახ. ჩემი „Абхазские ратайкосы“, გვ. 27).

— ქკს :ტივ: სევდ. იბ...ჩვენ ერისთავმან პატრონმა ზურაბ და მშათა ჩვენთა შვილობილ, ღთ, ზაალ და რევაზ... ძველადგან ამ საყდრის (ანანურის?) შემოწირული ყოფილა ბოდორნა და კოჭობაძე... ზუნეცა აგრე დაგმტკიცეთ“

— ქკს :ტივ:.. ბიჭვინტისა ლთისმშობელთა... ჩვენ..ქილიძემან ბ. ლომეტი და თანამეცხედრემან ჩვენმან ჩხეტიძის ქალმან ბ. ასტანდარ.. შემოგწირეთ... ეყას ორი კუამლი კაცი (იოვანე და აკთიველე გუნა).. მათის ცოლ-შვილით ძმებითა და ძმისწულდებითა... ტყითა, ველითა... მის ყამსა ოდეს შეგვემთხვია უმსგავსო ცოდვა და მობრძანდა ბ. კოზი გურთავისძე მალაქია და ეს ორი კუამლი კაცი გუნრები დასცდევით და სხვა მრავალი საქონელი მივარათვით... ქკს :ტივ:.. (ბიჭვ. გუჯ. № 30).

— ქკს :ტივ:.. ქკ...მეფე...მეფის...გიორგის ძემან დედამართ ზელოფა

მან პატრონმან ხორაშან... მოგაკენეთ (მცხეთას).. ზემოქართლს სოფელი ოსიაური
 დედის ჩუენის პატრონის თამარისთვის და ყოველსა (სოფელსა) სახელგანთ-
 ქმულისა ახლისა მოწამისა ღვთიე-გვრგვნოსნისა მეფეთ-მეფისა, ძმისა ჩუენისა
 პატრონისა ლურასაბისთვის, გამოყნისა და ცოდვათა მათთა მიტევებისათვის და
 დავსდევით აღაპი... (ღუარსაბისთვის დღესა სულას წ'ის მოსულას, უოკელთ-სულთ
 შაბათს და თამარისთვის კორცაელს შაბათს. კრცლად ჩამოთკლილია, რა უნდა მკე-
 ტანთა გლეხებს საჯაბუდ). ...დაწერა... რეკტომბერსა :იგ: ქკს: :ტიზ: (მცხეთის
 სიგელი № 66, ნუსხა № :იგ:

1629 წ. — ქკს :ტიზ: ზურაბ ერისთავმან სვიმონ მეფე გამოიტყუვა და
 მოჰკლა. ბატონი თეიმურაზ მოიყვანა; ბატონმა თეიმურაზ ზურაბ ერისთავი
 მოჰკლა; დღუშეთილამ წარმოიყვანა ასული თვისი და აღექანდრეს, გიორგი
 მეფის ძეს, მისცა და აქოზწინა ქინძარს მკირეს ეკლესიასა შინა (კახ. ქრ. ე.
 ცხოვე. იველითა ათ ამონებუც იხ. შორის

1630 წ. ინივარს :ა მეფე თეიმურაზს, დედოფალს ხორეშანს, მათს ძეს
 დავითს სვეტიცხოვლის საკათალიკოზო მამული გაუთავისუფლებით სახელმწი-
 ფო სათხოვრისაგან (მალე, საური), დაწერილია ავთანდილ მარტიროზაშვილის
 ხელით.

ქკს :ტიზ: მეფე თეიმურაზი და ძენი მისნი: აღექანდრე, როს-
 ტამაზ და მამუკა სწირავენ გელათს ორს გლეხს (სიგელი გელათისა № 101).

— ქკს :ტიზ: აქა ბატონის ბაგრატის შვილი სვიმონხან მოკლა ზურაბ
 (ჭკათახეკვი გულანი). იხ. 1632 წლის ქკსუ.

1631 წ. — ქკს :ტიზ: როსტომ მეფე და როსტომ სარდალი საქართვე-
 ლოში მოვიდნენ და ოც დღეზე დაქვეული გორის ციხე აღაშენეს (მ. კარ-
 ხელაჯის გადმოწერილი ქრონიკა) იხ. 1633 და 1634 წლის ქკსუ.

ქკს :ტიზ: მეფე თეიმურაზ-ხორაშან მცხეთის გუჯარში (№ 15) სწე-
 რენ-სხვათა შორისა „ხოლო კუართი იგი (ქრისტმსი) უხარწვლად დამარხე
 კაცთაგან უხილავ და შეუხებელ“. აქილამაც ცხადდება, რომ შაჰაბაზს საქარ-
 თველოდამ კუართი (Хитоны) კი არ გაუტანია, არამედ სამოსელი უფლისა,
 (риза), რომლის ნაჭერი, გუარში დაცული, ზაგემის მონასტრით შაჰმა გაიტა-
 ნა, რუსთ ხელმწიფეს მიხილს მიართვა 1625 წელს და ახლა მოსკოვში და-
 ცულდა (იხ. ამაზე ჩემი „ქრონიკები“, წიგ: [რ გკ. 15—16)

1632 წ. — ქკს :ტიზ: ამა ქკს ვიწყე ეს წიგნი (ე. ი. ჭკათახეკვის გულანი
 იხ. ქკსო: 1648 წელს უთვალა შკ-16 წელი როსტომის მეფობისა.).

— ქკს :ტიზ: აქა როსტომ მეფე მოვიდა (ჩხეიძის ქრონიკა).

— ქკს :ტიზ: მეფე თეიმურაზ-ხორაშან უახლოეს წილკანს სიგელს ქკს
 :ტიზ: დეკემბ. :კი*.

— ქკს : ტკ : როსტომ მეფეს ქართლი მოსცა კენემან, დაუთხანის წაბიკნ ვარი იყო; დაუთხან ქართველის მეფის ლუარსაბის შული იყო (წაგნა ქრანია ჭონნა).

1633 წ. — ქკს : ტკა : აქა მეფის ლუარსაბის შვილნი როსტომ მეფემ მოვიდა (წა ნაქოლოზის ქრანია).

— ქკს : ტკა : აქა გორი ააგეს ყოზილბაშთა (ჭათახევის გულანა).

1634 წ. ქკს : ტკბ : აქა ქართველთა ბატონი როსტომ მეფე შეიქმნა (ცაშუს ჯამნგულანა).

1634 — ტკბ. მოვიდა როსტომ მეფე ტფილისს; თეიმურაზ იმერეთს წარვიდა და ციზილბაშთ გორის ციხე აღაშენეს (ჯახ. ქრ.).

— ქკს : ტკბ : მოხსენებულნი არიან კუზი ევდემოს და თბილელი ელისე (სიონის სიგელი № № 288; 105).

— ქკს : ტკბ : დელოფალი მარიამ დადიანის ასული სწერს : „ახლა ხბილელე და სათბილელე ყმა პირის სანახავად (ახლად გათხოვალს დედოფალს) მოკვაროვეს აწე ზეგნა გათარხნეთ (სიონის ყმანი) : არაფერა არცა საჩუენო (სადელოფლო) და არა სახეუო და არა სათათრო არცა მამასხლამს და მელაქს და ნუგვალს და გზირს არა ეთხოვბოდეს... და აწკრა... სიგელი ესე ქკს : ტკვ :“ (სიონის სიგელი № № 28 და 32). შეადარე 1636 წ.

— ქკს : ტკბ : აქა კიდევ სომეხნი შეიშალნეს მეორედ და თქვენი ბიძის კვირა ჰამეს (ჭათახევის გულ.) ის. 1635 წ. ქკვუ.

1635 წ. ქკს : ტკვ : მეფე როსტომ და ცოლი მისი მარიამ სწერენ : „ღოლოფალი (მარამ) თქუნეს (სიონის) საქარველს ქვეშე იღვა და ავად გავდა და შემოგვსუწუნით (სიონის დეთისმშობელს) და შეწუნითა თქუნითა უკეთ შეიქნა“, ამის სამაღლობელად „რაც წინარეკს საყდრის ყმა, იყოს, შათი საჩუენო მუშაობა — გუთნის კენა და თივა უღვას, ამოგუყვეოთა და თქუნთავს შეგვწორავს...“ ქკს : ტკვ : „სეუღლად : „როსტომ“ მარამამ“ (სიონის სიგელი № 12).

— ქკს : ტკვ : აქა ხვანთქარი გამოვიდა და ერევანი აღიღო; ამავე ქკს ყენმა აღიღო ერევანი (ჭათახევის გულ.).

— ქკს : ტკვ : აქა ხვანთქარი გამოვიდა და ერევანი აღიღა (ყანჩ. გულ.);

— ქკს : ტკვ : აქა სომეხნი შეიშალნეს მეორედ (წა ნაქოლოზის ქრ.).

— ქკს : ტკვ : ერევანი აღიღო სულთან მურად და მერვეს თქვენს ყენმა ისევ წაართვა („წაგნა ქრანია ჭონნა“). ის. 1636 წ. ქკვუ.

— ქკს : ტკვ : მოკლა როსტომ მეფემ ერისთავი დათუნა, დუშეთს — შეუხდა და დაუმარცხდა. კვალად მოკვდა ხაჭარ ფაშა და დაჯდა ძე მისი უსუფ ათაბაგად (ქრ. ვახ.).

1636 წ. — ქკს :ტკლ: ერევანი აღიღო მურად ხონთქარმან და ბატონი თეიმურაზ მოვიდა დუშეთს ზაალ ერისთავთან (კახ. ქრ.).

— ქკს :ტკლ: გორი ააშენა როსტომ-მეფემ; ყვენის ლაშქარი ახლდა; ადლობით დაუყო და ოც-და-ათს დღეზე ააშენეს („წიგნი ქორთხაოხნი“.)

— ქკს :ტკლ: ახლო ხანის წარწერა ილორის წა გიორგის ხატზე: „...მას ეამსა, ოდეს შევებენით ბაღდადს იმერეთის მეფეს გიორგის, შეიღსა მისსა აღექსანდრეს და მამუკეს და მისსა სიმამრსა კახ-ბატონს თეიმურაზს... გიორგი მეფე კელთ დაგვრჩა, შვილები და კახი მეფე გარდაიხვეწა, უფროსი ერთი იმერელი და კახი კელთ დაგვრჩა... შემოგწირეთ კახის ბატონის დროშის თავი, ბროლის ჯვარი. იმ დროშის ბუდე ოქრო-ქსოვილი... ავეყრეთ სრულობით ქალაქი ჩხარისა, მოვასხიო; ზუგდიდს და დავასახლეთ ადგილსა რუხისასა“ (ჩემი უბის წიგ. I, 125 და Rap. VIII, 100).

— ამავე გარემოებას მოახსენიებს ხონის წა გიორგის ხატის წარწერა:

„ქ. ეჭა შეიდ-წილ უძლევლო, მოწამეთა მთავარო, წო გი ხონისაო და ანჩისხატო, პირო ღთისაო! შემოვსწირეთ და დავასვენეთ ტაძარსა შენსა ხატი ესე, ჩნ ხელმწიფემან დადიანმან პატრონმან ლევან მას ეამსა, ოდეს შევებენით ბაღდადს მეფეს გიორგის და კახ-ბატონს თეიმურაზს და გაგვემარჯვა ძლიერებითა შენითა: თავად მეფე კელთ დაგვრჩა და სრულობით იმერელნი და კახნი დარბაისელნი ზოგნი კელთ დაგვრჩა და ზოგნი გარდაიხვეწეს; კახთ მეფე თეიმურაზ და მეფის შვილები აღექსანდრე და მამუკა. ამავე ეამსა ავეყრეთ ქალაქი ჩხარისა და ჩავასხიო ზუგდიდს, ავეშენეთ და გავაწყეთ ქალაქი რუხისა. აწე შემოგვიწირამს და დავისვენებია ხატი ესე ტაძარსა თქნსა. კიდევ შემოგვიწირავს ხონს ერთი კუბლი კაცო მამაკაცი სანოცე ჩნ და მეუღლისა ჩნისა ნესტან დარეჯანის საღვთმშობლოდ და ძისა ჩნისა პირამშოსა აღექსანდრეს და მანუჩარის აღსაზრდელად... მოიქედა და სრულ იქმნა ხატისა ძმის შემკობა ქკს :ტკლ: (ჩემი უბის წ. V გვ. 49 და Rap VII; 8).

და აქვე ხუცურად:

„ქ. ღიდ აჩს უფელას, რომელმან განგაძლიერა დირსებით-მსახურებასა მისსა! ხოლო შენ მეუფისათვის შენისა სამას სამოცთა ხუთთა დღეთა შინა თითოეულად წამებულა და ნაცვლად სატანჯველთა წილ სამოცთა მსახურებთა მონიჭებულა, ერთგულა მსახურა სამებისაო, დიდო მოწამეთა თავო, წო გიორგი ხონისაო! ბეჭდრი მსახურებთა მამკობელი ხატისა ამის შენისა მე კელმწიფე-დადაიან პატრონი ლევან, რათა არა-სადა განმამორა წყალობა შენი ჩემან და ორთავე წა ცხოვრებასა ჩემსა შეგულდით ჩემით კეთილად დამათარე და ძლევა მომინატე ან“

1637 წ. ქკს :ტკლ: ქ. ჩუენ.. მეფეთ-მეფემან, გიორგი და თა მეტ-ხედრემან ჩუენმან დედოფალთ-დედოფალმან დადიანის ასულმან პატრონმან თამარ დაძემან ჩუენმან პირამშომან აღექსანდრე და მამიამა (უნდა: „მამუკება“). შემოგწირეთ. (ტელათს) ტელისის საყდარი ყდ წისა მისის მამულითა; ბაჯს

სახალგაო მისის მოჯალაბით და სახასოს ალაგებით...ზნაკვას კვამლი ერთი..
ჯუარისას კუამლი ორი ბოქორიშვილები, ბაჯს ერთი კუამლი გლეხი ზუცენი
ვალამაძე ორის წილის ალაგითა.. (დადის გენათის მკენი ზაჭარია ალაპს გარ-
დახსნადესა გიორგის და დელოფის თამარის სულესთეს... თითო კუადაპ
ტარა რკის ლიტრის... დაინთუბდაეს).. დაიწერა ინლიქტიონსა მეფობისა ჩუე-
ნისასა მეოცდა თექვსმეტესა, ქკს :ტკე: კელითა.. თავაქარაშვილისა ჰაატაჰან-
თა“ (სიგელა გელათას № № 139 და 678, ნუსხა :გ: შუადარე 1604 და 1600 წ.)

— ქკს :ტკე: აქა მიიცვალა მეფე გიორგი იმერეთისა. ძე მისი დიდი ალექს
სანდრე მეფედ დაჯდა (წერ. კითხ. № 252). შუადარე ქვემო 1655 წ. წარწე-
რა :ინლიქტიონსა მეფობისა ალექსანდრეს :იპ:*, რაიცა ამტიკვებს გიორგის
სიკვიდლის 1637 წ. (და არა 1639 წ. რეზორც ვახუშტი ჭფიჭრას)

— ქკსა :ტკე: (1637 წ.) აქა საფრიძე გედეონ მტბვეს (სიქ) დაჯღმ
(წერა-კითხ. ხელნაწ.) № 252).

— ქკს :ტკე: აქა ხონთქარი გამოვიდა და ერეგანი აიღო და ამასვე წელსა
ბასეფ წართვაჲ (წა ნიკოლოზის ქრ.)

— ქკს :ტკე: ბართაშვილი ზურაბ ქულბაქს სწირავს სიონს ჟსვიმონ-
ხანისგან ბოძებულს“ (სიგელი სიონისა № 13).

— ქკს :ტკე: ქ...ჩუენ [მეფემან გიო]რგი და ძემან ჩემან [პირმშომან]
ალექსანდრე და მამ[უ]ბა მოგასენეთ ესე] შესაწირავი თქუნ--მხესა მხედარ-
[სა წასა გიორგის?] და მას შინა დადგინებულსა ნიკოლოზშვიდელსა ჩეტი-
ძესა პატრონსა სვიმონს (გზად დაჯდა 1659 წ.).. შემოგვიწირავს ჩნი კერძი
ესფოფოა მღრდელაძე...ქკს :ტკე:“ [მეფე გი მონა და]

1638 წ.—ქკს :ტკე (1638) აქა ოსმა (საეჭოდ წავითხუდას)-... მოვიდა
-- (რაიშის ვაჟნ-გულა). გარდასუფა შეიძლება წერებუდიფოს: „აქა ოსმალი
ჯარი მოვიდა“.

ქკს :ტკე: როსტომ მეფემან მოტყვანა ლევან დადიანის და მარიამ და
ქმნა ქორწილი, — და ლევან დადიანმან გიორგი მეფე დაიქორა, და ტყვედ წა-
რიყვანა და მისმა ძემ ალექსანდრემ დაიხსნა (ვახ. ქრ. ხს. 1634-და 1636 წ. ქვეშე)
სრული ახსნა ამ ამბისა იხილე 1648 წ. ქვეშე (როსტომის გუჯარა).

„ღმერთო მაღალა... შენ განანათლენ.. გული შეფისა როსტომისანთ, დადიანის
მანუხარის ჭალი კითხოკეთ ხელმწიფისანი.“ და ლექსიდა:

ვიტყვი ფიცითა ღვითთა და ცითა სხვა ამათებრი არეინ ნახულა,
აღმოსავლეთით და დასავლეთით ქართლს სადღეოდღოთ ეს მონახულა...
ვერ დევადარებ ნესტან-დარეჯანს, არცა ედრება ძილოვანია....
არვის ელირსოს მისთანა, ხონთქარმან ძებნოქ მთა და ბარია...
რჯულაც ხელთა აქეს, სამოთხის ტახტი თურმე მისთვის გამოსახულა...
(„სამღიერო წიგნიდამ.“. რომელიც ვადმოძკა მ. პ. კარბელოვმა).

— ქკს : ტკვე: მეფე თეიმურაზ—ხორაშან და მე მათი დავით სწერენ: „... გამთა ვითარებისაგან იმერეთს ვეყუბნით, ჩამოველით“ (მცხეთის წესსა №: სჯგ.):

— ქკს : ტკვე: „ბრძანებობა: კელმწიფის თეიმურაზისათა ესე წიგნი და პირი მოკართეთ ჩუენ ჩოლაყასშვილმან სუფრაჩმა ბიძინამა და ძმამა ჩემმა ჯამასპიმო..თქუენ (მცხეთას) და ქკზს ქრისტეფორეს... ასე რომე..თუ უთქუენოთ ჩუენ მსახური ვიახლოთ (კვლესიას მამულეხადამ) რაც არ გვახლავს იმ შვიდის კაცის მეტი.. ან კაცი გავაახატოთ და ან დაეარბოთ, უსამართლოდ, ან მამული წავართვათ ერთსა და მეორეს მიესცეთ უთქუენოდ და ან ვაყუნევინოდ ჩუენთვის, ან ვენაკი ვამუშაოთ ან, თუ არ სტუმრათ, არც ზაფხულ, არც ზამთარ საგარეჯოს არ დაედგეთ.. და არც პატარძელსა, არც ბერთუბანს, არც თვალზე და არც გიორგი-წმიდას... ეამა ბში შვიდის კაცის მეტი არ ვიახლოთ..თუ, დავაშაოთ... გარდაგუადევიეთ.. (მოწყები მოურაჟა გ-ი, ჩუენსა ბამაშვალეი თამაზსა, ნინო- წმიდელი იოსებს).. ქკს : ტკვე: არც დ-თ-გარესჯის წილი რამ დაეხარჯოთ არაუფერისთანა“ (მცხეთის წესსა №: საბ:)

— ამავე დროებში უნდა იყოს დაწერილი ფირად, გრძელი და მეტად სუყურადღებო მხედრული სიგელი მცხეთისა № 330, რომლისაგან რამდენსამე ცნობას ამოვკრეთ: „...საგარეჯო მამულის შემოსავლისაგან, ნებევარს უღაბნო აიღებდა და ნახევარს მცხეთა. საკათალიკოზო მამულში რაც სახელმწიფო სასახუბი გამოვიდოდეს, კზის კაცები აიღებდენ და მეფის მოხელენი ნუ შეველენ... როგორჟათაც კზის ლაშქართან სხვას სარდლებსა და სპასალარებს კელი არ ჰქონებია, ლაშქარ-ნადირობას კზს ხლებიან, ისევ ახლდენ და თუ კზი არ იყოს, კზის სარდალს იახლენ... ვინც სამცხეთო ჯარია ქართლსა და კახეთში, სულყველა კზს იახლებოდენ; თუ კზი არ იყოს—იმის სარდალს... როდესაც ვახტანგ გორგასალს მცხეთას.. ეკლესია სვეტიცხოველზე ზღუშენებია და კზი მას ზედა პატრიარქად განუწესებია... და მეექვსეს კრებაში კოსტანტინე პალონატისა და კიდევ კოსტანტინე და სხვათა ანტიოქის კრებაშიც მიუციათ სამწყსოდ და ეკლქვეშ თფილისს ზემო და ქვემო ქართლ-კახეთი აღვანია, შაქისი, შირვანი დარუბანდის ზღვამდი, დარუბანდიდამ წამოსვლით მთის ალაგები ოცეთის სამზღვრამდის, საბარათიანო, სომხეთი, ტაშირი, თრქი, ალეთი, ვახახეთი, ყაიყული, მისი ვარეშამო და იალათი, კარი და იმისი ვარეშამო, ანისი (და) იალათი აზრუმისა და საქართველოს სამზღვარს იქითი ზემო საქართველო, რომელ არს სამცხე-საათაბაგო, ტაო, ფარსიანი, თორთომი, ოლთისი, ფანეკი (და) იმისი გარეშემო და იალათი, ლეგანისკევი, ართვინი, შავშეთი, კოლა; კლარჯეთი, აქარა, ქობულანი და იმისი გარეშემო, ახალციხე და აწყური და იმისი გარეშემო და იალათი, ოცეთი სრ ჩერქეზის და სვანეთის სამზღვრამდის და მას შინა უღაბნო ეკლესიანი... მქსნი, მიტროპოლიტი და ეკლესიანი.. ჩუენც მკვიდრად გვზოდებია. სამწყსო არზრუმისა ეწლა კელთ არ გვიქარავს ... და ზემო საქართველო, რომელ არს სამცხე-საათაბაგო“... (ბოლოს რაღაც დაწერილად უცხო ახანებით).

1639 წ. ქკს : ტკზ: ამა ქკს მიიცვალა გრიგოლ კათალიკოზი და იმავე წელსა ქრისტიანე და ღვთის-მოყვარე მაქუტაძე კათალიკოზი ბატონი მაქსიმე ეკურთხა კათალიკოზად. შნ [შენ?] შეიდ ცათა უმადლეს ვინარა ღვთის მშობელი (sic) - [წყა]ლობით გაუქმარჯვე? და ოღეს[მოვიდეს ძე შენი განკითხვად - - - - (წა გ'ის გუჟანი გელათურხა):

ქკსა : ტკზ: აქა გურიელი კათალიკოზი მიიცვალა [შემოქმ. გულ.]

ქკს : ტკზ: ბატონმა თეიმურაზ კახეთი დაიქირა კვალად მოკვდა გიორგი მეფე, ალექსანდრე ძე მისი გამეფდა იმერეთს (კახ. ქრ.)

— ამავე დროებს უნდა იყოს დაწერილი უცხოების თარად ფაშისა (რომელიც უნდა იყოს ანუ ბექა III თაბაგა. წოდებული საფარ-ფაშად და ანუ მისი (ნათესავი) კათალიკოზთან (ქრისტიანობისთან?) მისის მესტუმრის სახელგამაზე (ჩვეულება იყო პატრიარქსთან კათალიკოსს წერილებს სწერდნენ მისის მესტუმრის სახელგამაზე). ჩვენ ამ წერილადამ მარტო იმას ამოგვრეთ, რაც საქმეს ესება : „ ფარად ფაშა ვიკარქს მესტუმრეო . . . მერმე, მაგათა (კზის) კარგად ყოფამ, აქამდეც მშუპდ უკაცრავად ვიყავით მაგათ ზედა; ვერცა წიგნი ვახელით და ვერც მოსაკითხი, მაგრა ჩუპნი თავი კელთ-უქონელობა მაგათაც მოეხსენების აწ; თუ თავს დიდათ არ შევეწყენდეთ, სტანბილს თავად მე ვაპირობ წასულას ,თავრემ კაცს გავგზავნი მანსუბისათნ (sic) და რასაც იქაურს-საქმეზედა კელს მოგვიწყობნ თქუპნი დიდი სახელი იქნების და უმსახურო არც ჩუპნ დარჩებთ; ბატონო. — მერმე წიგნის კარიგელობას ეს ვარჩიეთ : ერთი ტანი კარგი შავი სკალატი და ერთი ოქროთ შედებილი ავჯანი მოგვხსენებია ბა : —(sic) (იხ. ნუსხა მცხეთისა მწ : ტმზ:).

1640 წ. — ქკს: აქვ ჯუმათელი ნიკოლოზ მანველისშვილი (შნ შვილის-შვილი) დაწავდა (შემოქმ. გულ.).

— ტკპ: ბატონს თეიმურაზს დლოფეთს დაუმარცხდა (კახ.ქრ.)

— ქკს : ტკპ: [ამ] ქორნიკონსა დიდი [თო]ვლი მოვიდა , სულ წრი (ბანჯარა?) თებერვალი სთოვა - - - აპრილი - - - ყველიერი არ გა - - - შვა .(კვლ. მუზ. № 85. უკანასკნელი ოთხი სიტყვა სხვა ხელით მიწერილია).

— ქკსა: ტკპ: აქა ვახტანგ გურიელი მიიცვალა. ქაიკოსრო გურიელად დაჯდა (წარაკითხ. № 1204). ეს ცნობა ახალია და დიდად ასწორებს ბროსეს და დ. ბაქრაძის გენეალოგიას (Гурин и Адж. , გვ. 337)

— ქკს: ტკპ: „ ღმერთო და პორტაიტის ღვთის მშობელი შეიწყალეთ უღირსი მონა ტფილელი ელისე (საგანაშვილი), რომელი მივიწყე მთასა ამას წმიდასა ქორნიკონი იყო; ტკპ: ან“ .(წარწ. ათონის კრატისა რომელიც საეკ მუზ. მოხარებულაა). სიონის წარწერა მოგვითხრობს: „ . . . მე თბილელმა ელისე საგინაშვილმან აღვაშენე გუნბათი ესე სიონისა ორჯერ, სამკროვნი და კარიბჭე და დაეხატე და შევაძვეე . . . ქკს ტმზ - 1657 წ.

1640 წ. წ. . . მამია ნიკოლოზ . . . შეიწყალე ცოდვასა მისთაგან თანამეცხედრე ჩვენი კურთხეული დედოფალი ნესტან დარეჯან, რამეთუ მოვაქედინეთ ჩვენ და დიანმა ლევან ხატი ესე წისა ნიკოლოზისა . . . მის კურთხეულისა სულისა სახსრად და დავასვენეთ საყდარსა ჭაქვინჯს კიხესა შიგან . . . ქკსა: ტკპ, დედოფალი ნესტან დარეჯან გარდაიცვალა 1 ივლისს 1639 წ. ისიყო კილიძის ასული (Rap. VII, 46—53; 106).

1641 წ. — ქკს: ტკთ: მარტვილის ლეთისმშობლის ხატის წარწერაჲ, ქკა: მარტვილითა ლეთისმშობელიო; გვედრები დადიანი ლევან, ძე კელმწიფისა მანუჩარისა, რომელმან განვახსნე სახე შენი ეამთავითარებისაგან სრულებით მოშლილი. . . თანამეცხედრისა ჩუნისა. . . ნესტან-დარეჯანის სულის სახსრად, აღვცხადებდენ ძენი აღექსანდრე, მანუჩარ და ასული ჩნი ზილიხან. . . ქკს ტკთ: (ჩემი უბის წიგ. III, 173—4 და Rap. VIII, 136).

1642 წ. — ქკს: ტკლ: ივლისის იბ: სამებელ გიბსჯი, ზაქარია სწერს: „შაჰაბაჲ ყენმა რომ კახეთი ამოწყვიტაჲ არსებდა შვირნი. . . სულა ამოწყდეს“ და იმათი მიწა აბეთილმად ძეს“.

— ქკს: ტკლ: — ამა წელს (მოკვდა?) სახლის ხუცესის ქალი ელენე ეთებურველსა :ა:“

— ქკს: ტკლ: მოკვდა შაჰსეთი და დაჯდა ძე მისი შაჰაბაჲ (ქკს. ქრ.).

— ქკს: ტკლ: წარწერა მარტვილის ლეთისმშობლის ხატისა: „...დადიანი ლევან, რომელმან მოგვედე ხატი ესე ედ წისა, შევამკვე. . . და დავასვენე ლიპარტიანისდა სასახლესა ტარჩელის კარის ეკლესიისასა. . . შეიწყალე. . . თანამეცხედრე ჩემი. . . ნესტან-დარეჯან. . . ქკს: ტკლ“. (იგივე წარწერა უფრო ვრცელად მხოკება იმავე ხატის ზურგზე: ნესტან დარეჯანის სულის სახსად ჭაქვინჯს დაუსხლდება: „მეფოგეთო გომართია შენგელა“ და სხ. ჩემი უბის წიგ. III, 175).

1643 წ. ქკს: ტკლა: აქა ბასეფ ყენი მიიცვალა (წა ნიკოლოზის, ქრ.).

— ქკს: ტკლა: როსტომ მეფეს მალაროს ბატონმა თეიმურაზ დაუმარცხა (ქკს. ქრ.).

სახლი შევამკვე სალხინოდ მე მეფემა თეიმურაზო შევამკვე კედელ-ყურენი, ვევე თავსაც კარგად ბურავსო დაეხატე ფერად-ფერადად, გავს რომე იყოს მურასო და ტალახიანის ფეკითა ნურავინ გამიმურამსო . . . (გრემის სასახლეზე თქმული მეფის თეიმურაზ. ჩემი აღწ. წ. კ. ხელნაწ. გვ. 23). „ამაჲურ უსუე ზილოხანისა“, თეიმურაზ I სგან თარგმნილი, თავდება ტაე-პიტა: „გათავდა მათი ამბავი პირველ სპარსთაგან თქმულია, ჩვენ უწყვითნქლისა ნაღვაწნი ქართულად გარდათქმულია, ენა დაეაშვარე და პირი; ვარდი ეაყარე სრულია“ . . . (ჩემი აღწერა წ. კ. ხელნაწ. გვ.)

1643 წ.—ქკს: ტლა: აქა კათალიკოზი შედემოს ამკელეს (მაღაქშირა აგარათისა, № 6).

—ქკს: ტკია (1643). იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის დესპლეტის კნუბზე სწერია: „დახატა და განათლდა...“

— ქკს: ტკია: მარტია: ბ... ჩნ მეფეთ მეფემან: როსტომ... გ. დედოფალმან მარიამ... ესე... წყალობის წიგნი ... გიბოძეთ... მართა შვიტის თამაზს და შვილთა თქვენთა სიაულს და იესეს და დავითს... გიბოძეთ ღორის თავს სააკაძის ბეჟანის კერძი მამული (სიგელად ორბეჯაანთა).

— ქკს; ტლა ქ. სამღერეთას და ასადშენს და ღორის თავს სუაძის (სააკაძის?) გოდერძისა და შერმზნის მამას(?) შიოშს მისი მგანაყოფი ბეჟანის მამისაგან რაც წილი მიხულომოდეს ანუ სასახლეებისაგან და აზნაურებისაგან და ანუ ხოლბუნებისაგან და ახლა ბეჟანს და მისთა შვილთა ნამადადევად ჰქონდეს რამე წილთ ნახულომბ ისტყვე და შერმზნისა და გოდერძის შვილისათვის გვიბოძებია სამართლიან... ქკს ტლ... — სკეუელად: „როსტომ“ (არბე. სიგელი

1644 წ. №5. ქკს: ტლბ: მარტვილის დაუჯდომლძს ხატზე: „ეპ... სამი ნელო და პატიოსანო მქარტილთა ღთისმშობელო! მოუაქედინე და შეგვამევე ხატოესე ძლისერ (ძაღასაგარ?) მსასოებელმან შენმან... აფაქიქემან წამა-ჰყოლი-ევდემონ... მოიქედა... ქკსა სამას ოცდა თორმეტსა“. ეს ევდემოს დახატუ ღელმან ღია მარტვილის ეკლესიის სამხრეთის კარს ახლო და იქვე ზოსიმე კოპალაძეც.

1645 წ.— ქკს: ტლგ: ... მას ჰამსა, ზოდეს აწყურბსა ღთისმშობელის საყმო აზნაური შვილი და გლეხი ჩუტნს საბატონოში ჩამოსულიყვნენ და ღოდეთს დაესახლებინათ და როცა ხატი და ჯვარი ყოფილ იყო თქენს (მგზოფის). ტაძარში დაესვენებინათ... სხუის კაცს ღოდეთს კელი არა ჰქონდეს... ვინ ჩიცის, სოფლის საქმე ასე მოკდეს, რომე საათაბაგო შვილოს ქრისტიანე მეპატრონე გაუნდეს და აწყურის ღთისმშობლის ხატი და ჯუარი თავისს სამკულიდროზედ მიასვენონ და მათი ყმა ასაყრელად მოინდომონ, ვერვინ დაუქიროს... რუსი შვილი სენხია, აზნაური დი გლეხნი თქუნთვს სამსახუროდ მოგვსენებია დუნუცა სად დაიფანტვან... (რაღვან) სხუას ერისკაცს არ ეეცყოდა (sic)! ისევ თქუნს (მცხეთას) მოგაკსენეთ... ქკს: ტლგ: (ნუსხა მგზეთის №: ბზე)

— ქკსა ტლგ: აქა გურიელის შვილი ოტია მიიცვალა (ყნწ. გულ.)

— ქკს: ტლგ: აქა გურიელის შვილი ოტია მიიცვალა (წინაგოლოზის გულ.).

— ქკს: ტლგ. აქა როსტომ შეფე და თეიმურაზ შეიბენენ მალარის? თავსა: მეორესა წელსა? თეიმურაზ გაგდეს (sic) - - რეთს (იმერეთს?). ბატონის შვილი - - (დავითს ზს.) - - [მო]კლეს (რამის ყმნ-გულანხი. ისაღე 1648 წ: ქვეშე)

— ქკს: ტლგ: შეფე როსტომ—მარიამ და ძე მათი პირმოლოტურსაბ (?)

სწირავენ მცხეთას სომხით ტალაფრის კეცხედ სოფელსა დარბაზს „მას ეამსაჲ ოდეს კურთხეული გურიელის შვილი ჩვენს სახლში შვილად იზრდებოდა და მიიკვალა და თქუნეს ტაძარს მოვაესენეთ... და დემარხეთ... აღაბი დაგვიდებია ოტიას სულისათვის... იანვარს :კე:... ქკს :ტლგ: თებერვალსა :კე:... აგ: რეთვე :კე: იანვარსა ბატონის შვილის მიცვალების დღესა თუმანს მწირველებს მისცემდენ (და აღმა: სამის ძროხათ, სამის ცხვრით, ათის სპაღუნე ღვინით და სხ... ეს სიგელი წარწინებულს ეტრატუნა დაწერილია, რომლის თაჲში დახატულია წ. სამება :იხ. საგელი მცხეთისა № 22; ნუსხა № :სა:).

1645 წ. — ამავე გარემოებას აღწერს სომხურ ენაზე დაწერილი სიგელი, რომელიც კილაძის უხერხულად გადმოუქართულებია და ჩვენ კიბოკუნთ დასუქულ ლურჯს ქაღალდზე წარწინებულის მსგავრვით დაწერილი. აი ეს ისტორიული სიგელი, რომელშიც სომხთა მწერალნი ისტორიულს ამბებს თავისს სომხურს დადს ასკამენ და ამხინჯებენ:

„თარგმნილი სომხურისა წიგნისაგან ქართულსა წიგნსა და ენასა ზედან რომელთაცა ითარგმნა უმეტნაკლებოდ ნამდვილიდაჲ.

ფერემ კათალიკოზი, ყოველთა ჰაოსთა პატრიარხი სარარატოასჲ; საყდრისა წმიდისა ეგვიპწინისა:

ტომობა და შთამოსრება მამიკონელთა, რომელნიცა იწოდებიან აწ თუმანიანად, წელსა უფლის განხორციელებილად 283-სა ჯამბაკურს (ესე იგი) მეფესა ჯინელთასა არბაკს ჰყვანდნენ ორნი თანა ერთ-ნადელდა მამა-მძემენი შვილნი, რომელთაგან ერთი იწოდებოდა ვილდულად და მეორე მამიკონად. ესე ვილდულ ბოროტის მზრახველი იქმნა მამიკონისათვის მეფისა წინაშე, და ითანხმავა იგი მოკლვად მისად, აგრძნა ესე მამიკონმან, ამითვის იელტოდა იგი ყოველთა სახლელითა თვისითა წინაშე სასანიანისა, არტაშირ მეფისა სპარსთასა, ეამსა მას ოდესცა ქვეყანა იგი ჰაოსთა იყო კელთა შინა მისთა, წარავლინა არბაკან მოციქული წინაშე არტაშირისა, და ითხოვა მისგან მამიკონი იგი, და არა უსმინა არტაშირმა. ამისათვის აღადგინა არბაკან ბრძოლა მასზედა. მოთხოობის წიგნისაგან ჩამიანისა პირველისა ტომისა ფურცლისაგან, 413 გვერდისა მოსე ხორანელისაგან მოხსებულისა). მოკვდა რა არტაშირ და გამეფდა ძე მისი შაპურ, პირველი წელსა უფლის განხორციელებისგან, 285 სვე-სა და არა ენება მასცა მიცემად მამიკონი კელთა შინა არბაკისათა. ამისთვის წარავლინა იგი აბეთად და მიუვლინა მოციქული არბაკს სიტყვითა ამით: ვითარმედ მამასა ჩემსა შეფეიცნა მამიკონისათვის ნათელსა ზედა მზისასა არა მოცემად იგი კელსა შინა შენსა. ამასვე ფიცსა შინა და მეცა განმფრთხილა; ამის გამო არა წარმოვავიღინე იგი შენდამი, გარნა სათნო ყოფისა შენსათვის ნებისა შენისა განუსდევნე იგი ქვეყანისაგან ჩემისა დასავლეთად. მაშა ნურღარა იქნების ამისთვის ჩვენ შორის ბრძოლა. მოეწონა ესე არბაკს, და დასცხრა ბრძოლისაგან.

ხოლო მამიკონი შოვიდა წელსა უფლისასა 286 სპ-სა ქვეყანასა შინა ჰაოსიანთასა, და იყოფებოდა მუნ და მოსვლასა სომხეთად ტრღათ გვირგვინოსან ქმნილისასა დეოკლიტიანესაგან განვიდა მიგეგებად მისსა სხვათა მთავართა თანა ძღვნითა, და პატრიკეუმულ იქმნა მაშინ მისგან აღვილითა და როჰიკითა, და იქმნა მისდამი საყვარელ, როჰლისაგანცა იწარმოეს ნათესავთა მათ მამიკონელთა, ქვეყანასა ტარონისასა, რომელთაგანნი ყოველნი იპოვნენ ძლიერ და სარწმუნო, და იწოდებიან ყოველნი საზოგადოდ მამიკონიანად.

შემდგომად არა მკირედისა ჟამისა, ოდეს იგი როსტომ მეფემან ნათესავისაგან ბაგრატიონთასა იმეფა წელსა უფლისათა 1634-სა: ჩქლდსა (მოთხრობისაგან ზაქარია ამირ-სპასალარისა) და შემდგომად დამდაბლებისა მეფობისა მათისა ახრებებსა ზე ანისასა და შოთომილნი იგი ნათესაობანი ბაგრატიონთანი წარვიდნენ ქვეყანასა ქართველთასა და შეერთდნენ მეფობასა მათსა, და იქმნენ ზედა-მდგომელ ყოველთა ზედა საქმეთა ქვეყანის ქართველთასა, და ოდეს იგი აღებულ იქმნა მეფობა იგი ქართველთა, და შთავარდა ქვეყანა იგი კელთა შინა სპარსთასა, და მათ მისცეს უფლებანი ნათესავსა ბაგრატიონთასა ფლობად ყოველსა კერძოსა საქართველოსათა, და განითესნენ ბაგრატიონნი შვილითი შვილადმდე, ვიდრე ამის როსტომისადმდე, რომელმანცა ჰშვა შვილი ერთი მარიამისაგან დედოფლისა მეუღლისა თვისისა, რომელისა სახელი იყო ლუარსაბ და რომელსა ჰგულობდა მონაცვლელ თავისა ყოფად მფლობელად ქართველთა. და დღესა ერთსა წარიყვანა ძეგი თვისი მრავლითა მხედრებითა და წარვიდნენ ნადირობად ნადირთა აღვილსა მას, რომელიცა ითქმის ყარაიზად, რომელი ითარგმანების შავ-გაზაფხულად, და იქმნა რა და განვიდნენ ნადირობასა და ყოველნივე მოსწრაფობდნენ მოკლვად ნადირთა და ხშირად დაშენასა ზედა თოფთასა მოახვედრეს ძესა მის მეფისასა ლუარსაბს და მოკლეს. და როსტომცა შეშინდა თავისათვის თვისისა; განიგლტო და წარვიდა ქალაქად ტფილისად. და ჰქმნა გამოძიება მომკვლელთა შვილისა თვისისათა და ვერ შეუძლეს გამოცნობად. და შემდგომად დააბქეს ორსა კაცსა ზედა — ერთსა სახელად ბაადურსა სომეხსა, ნათესავით მამიკონელსა, რომელნი ითქმის თუმანიანად, და მეორესა სახელად შირაშ ქართველსა, ნათესავით ბართიანსა. ამით დააბქეს: რომ „თქვენ იყვენით მახლობლად მისსა, ოდეს მოკლეს იგი, და ამისთვის ანუ იცით მომკვლელი მისი და ანუ თქვენ მოჰკალით იგი“. და მოფინა სიტყვა ესე. ჰაოსიანი იტყოდენ: „ქართველს მოუკლავს“, და ქართველნი იტყოდეს „სომეხს მოუკლავსო“. და მერე მე თქვეს „სამართალიო“, (ესე იგი) სამართლით მარტო მბრძოლობა; და რომელიცა იძლიოს, მას მოუკლავს ძე მეფისა მის. და დამკიცდა მათ შორის სიტყვა ესე, რათა განვიდნენ ორნი მარტონი და მოემზადნენ თვით ზავისით. და შეიმოსეს სამოსელი ბრძოლისა და შეიჭურნენ საქურველებითა, ეამბორნენ მუხლსა მეფისასა და განვიდნენ იმიერ კერძოსა მდინარისა მტკვრისასა აღმოსავლეთით კერძო ქალაქისა მის. ხოლო მზაკვართა ნათესავთა ქართველთასა

სამჯავროსა მასშინა ჰსწავლეს ორთავე ვითარმედ ოდეს იგი შეხედეთ ასპარეზხაღ, ნუ იბრძოლეთ პირველადე, არამედ ჯერეთ მიმოარბინეთ ცხენნი იმიერ და ამიერ, ნუ უმე შევიწყალნეს მეფემან და არა გიტეოსთ თქვენ ბრძოლად. და ესე სწავლა ქეშმარიტ ჰგონა ბაადურმან. ხოლო კანის მსგავსთა ქართველთა დაფარვით ასწავეს შიოშს, ვინაიღგან შენ ხარ ქარც, და უძლიერესად ბაადურ არის ახოვან და ძლიერ და არა ძალ გიცს პირის პირ ბრძოლად მისსა, არამედ ოდეს იგი ჰსწვრთნიდეს ცხენსა, შენ ეცადე გმერად მისსა შუბითა, რათა მით შეუძლო დაცემად იგი ქეყანასა ზედა. — და ოდეს იგი ორნივე ერთად შევიდნენ ასპარეზხაღ და მეფემან გაადვენა მათ სამნი თათარნი და რქვა „რომელიცა მათგანი დაეცეს ქეყანასა, თქვენ ზედ დაეფარნით მას და ნუ უტყევებთ მოკლად მისსა“; და ბაადურ წინა წარვიდა უფროს შიოშისა და შიოშ უკანით მისსა, და განავლო შორის უნაგირისა შუბი და გიმართა პირის პირ ბაადურისა, და ესრეთ აძგერა შუბი მუცელსა ბაადურისასა: ქვეშეთხელ ფერდსა, და გაახედა მეორისა მხრით და შორის ხორცისა და ტყავისა განვლო ლახვარმან. კოლო ბაადურმა მისტაცა და გამოაცალა ლახვარი იგი კელისაგან შიოშისა, და დაიდვა თავსა ზედა უნაგირისასა; და ლახტითა თვისითა დაჰკრა და მოსტება შუბისა მის სატარეჲ და გარდაგო მიწად, და შუბი იგი დაშთა მუცელსა შინა მისსა. და შიოშ ლტოლვილი მივიდოდა; ხოლო ბაადურმან გამართახა ცხენი თვისი და მოსწვდა მას იქითად და ჰსცა ლახტითა ქედსა მისსა, და შთამოეკიდა ცხენზედა, და ენება მეორედცა ხეთქებად მისსა. და ვინაიღგან ტარი ლახტისა მორეულ იყო სისხლითა, გარდაუსხლტა კელისაგან მისისა და აღმოიწვია კრმალი, რათა სცეს მას და ვინაიღგან შერეულიყო ქკუით შიოშ, ამისათვის დაეცა მიწასა ზედა, და ბაადურმან მიიტანა კრმალი იგი მასზედა და სცა გავასა ზედა მის ცხენისასა და მოჰკვეთა სრულებით, და თათარნი იგი ზედ დაეფარნენ შიოშსა ზედა და არა უტყვეს მოკლვად მისსა, და ჰაოსიანნი და თათარნი შეჯარვით გამოვიდნენ და მისრულთა აღამალლეს ბაადურ და მოიყვანეს მეფისადმი, და პატივ სცემდა, და მისცა მკურნალთა განკურნებად იგი და შეიყვარა უმეტეს უფროს ზომისა; მაშინ ბრძანა, რათა განთიად გამოიყვანონ შიოშ და ნაწევარ-ნაწევარ დასკურან იგი და მიუყარონ ძაღლთა. და იყო ძმა მისი ვინმე მღვდელ-მონაზონი ქრისტეფორე სახელით, რომელიცა იყო მოძღვარი დედოფლისა და რომელი მივიდა და ევედრა მას გამოხსნისათვის ძმისა მის თვისისა, და დედოფალი იგი ევედრა მეუღლესა თვისსა, და აღარა მოკლეს იგი. გარნა რაი ცა აქენდა შიოშს მონანი ან თუ მხეველნი, სოფელნი ანუ თუ ვენახნი, პირუტყენი და ანუ ყოველნი, რაიცა ეპოვებოდნენ, ბრძანა, ყოველივე წერილით მიცემად ბაადურისად, და ჰქმნეს ბრძანებისამებრ მისისა, და ამისა შექდგომად ქართველნი მცირედრე დამდაბლდნენ მზვობრობათაგან თვისთა, ვინაიღგან ჰაოსიანთა სიმღერანი საყვედრებელნი შეაწყენეს ენასა მათსა ზედა და ყოველისა ტაეპისა დასასრულისა იტყოდნენ: „შიოშ წადი: ბაადურ მოვიდა“, რომელ

არს: „შიომ გაიქეც—ბაადურ მოდის“. სიმღერასა ამასწელა ჰაოსიანთაგან ქართველთა ერცხვინებოდათ. ესმა ესე მეფესა სანიაბაზს, ესე იგი მცირესა შაჰაბაზს, და მიუწოდა ბაადურს, და მისცა მას მთავრობა დიდი ტფილისის ქალაქისა. იქმნა ესე, ჩუთ. (1650) წელსა ჰაოსიანთა რიცხვისასა. ესე გამოიწერა ხსენებულისა სარწმუნოსა მოთხრობისა წერილთაგან, და დავებუდეთ და ქვემო ამოსა მოვაწერეთცა წელსა უფლისასა 1813 ჩუგ, მარტის იგ დღესა, უაღმატებულესისა საარაბატოსა საყდრისა ყოველთა ჰოსიანთასა წმიდისა კათალიკესა ეჯშიაწინისა:

ჩლონი კეთილ მოწესებითისა განმგებელობითისა წმინდისა კრებისა უმაღლესისა განმზრახველობისანი ქრისტეს მიერ დაფუძნებულისა ნათლით შემკულისა მადლ მუენვარისა დედა-საყდრისა წმინდისა ეჯშიაწინისანი:

ბეჟელი ანდრია არხიფისკოპოზისა.

ბეჟელი იოანე არხიფისკოპოზისა.

ბეჟელი ალექსანდრე არხიფისკოპოზისა

ბეჟელი აკობეისკოპოზ.

ბეჟელი ფილიპე არხიფისკოპოზისა.

ბეჟელი ნერსის არხიფისკოპოზისა.

ბეჟელი ეფრემ ვართაპეტისა.

ბეჟელი გრიგოლ ვართაპეტისა.

1646.—ქს: ტლდ: მცხეთის საფლავის ქვაზე იკითხება: „მას ყამსა ოდეს ჩუჭნ ზღვათ მეფის დადიანის ასული დედოფალი შატრონი მარამ მოყვანებულ ეკეჟენ ქართლის დედოფლად, გუგუა სასურველი ძე შატრონიშვილი ოტია, მცირეს ყამში მაგეგაფარა ამიერ სოფლით და დაჰმარსა ამასვე სეკტს ცხოველს. საფლავი და ჩუწნი ამასთან ეინებეთ...ქს: ტლდ“ (ჩემი ისტორიული კრებული გვ. 446) ამ ოტიას სულის მოსახსენებლად მარიამს განუახლებია ურბნისი 1668 წ.

1647 წ. ქს: ტლე: შაჰაბაზ ყაენმა ყანდარი დაიჭირა, ინდოეთის მეფეს წაართო და მერაბ-ბეგს უბოძა (პ. კარბელოვის გადმოწერილი ქრონ.)

— ქს: ტლე: ყენემა შაბაზ (sic) ყანდარი წაართვა ინდის (sic) მეფეს, ციხე აიღო, („წიგნი ჭარბნიგონნი“).

— ქს: ტლე: მოკუდა უსუფ ფაშა, დაჯდა ძე მისი როსტომ ათაბაგად (ვახ. ქრ.)

— ქს: ტლე: აქა არჩილ დაიბადა (აგორთის ძილისპირა № 6: იგულისხმება არჩილ მეფე).

— ქს: ტლე; აქა ქრისტიანე და ღვთის-მოყვარე შემოქმედელად ეკუთხა ბატონი იაკობ. ღმერთმან ღირს ყოს მარჯვენით ნაწილსა წმიდათასა აწ. (წა გის გელათური გულანი). — ეს იაკობ ცნობილია მცნეიერებით, შელექსეობით, მაჰმადიანის რჯულის წინაგანწყობით და აღმოსავლეთ-ეგვიპტე ევროპაში მგზავრობით.

— ქკს: ტლვ: „...წო გი' ილორისაო! გვევდრები... კელმწიფე დაღიანი ბატონი ლევან, რომელსა შენ მიერ მომენიქა ძლევა მტერთა და გამარჯვება, ოდეს მოუხლით ქუთათისს აღექსანდრე მეფესა, ქუთათის ქალაქი დაეწვიოთ და დავტყვიოთ. მერმე ბატონიშვილი მამუკა შემოგვება და თვითან მე დავირჩინე კელთა.. ქკს: ტლვ“. ამას მეორე წაწერა სატისა უმჯუბს: „მას ეამსა ოდეს... ქალაქი დაეწვიოთ, ავაოხრეთ და გამარჯვებულნი მოვიდოდით, მეფის ძმა მამუკა წინ დაგვიხვდა და შევებენით, თითონ მე დავირჩინე და (ე. ი. ილორის წა გი'ს) კარხედა მოვიყვანე მამუკა“... (Rap. VIII 105 101)

— ქკს: ტკიე (ანუ: ტკია:)მარტი: იბ: „...ჩუენ მეფეთ მეფემან... როსტომ ძ...ღე-ტოფალმა...მარამ... ესე... წყალობის წიგნი ...გიბოძეთ ბარათაშვილს თავსა და შეილთა თქუენთა სიაუშს და იესეს და დავითს... გიბოძეთ ღორის თავს სპაკიძის ბეჟანის კერძი მამული“... (სიგელი ორბელიანთა).

ქკს: ტლა: „ქ. სამღერეთს და ახალშენს და ღორისას თავს სკაძის (საკადის?) გოდერძისა და შერმაზნის მამას (?) შოაშს მისის განაყოფის ბეჟანის მამისაგან რაც წილი მიხულომოდეს ანუ სასახლეებისაგან და აზნაურებისაგან და ანუ ხოლადუნებისაგან და ახლა ბეჟანს და მისთა შეილთა ნაძალადევად ჰქონდეს რამე წილათ ნახულოში, ისევე... შერმაზნისისა და გოდერძის შეილისათვის გვიბოძებია სამარაულიან... ქკს ტლა“... ხვეულად: „როსტომ“ (ორბელიანის სიგელი № 5“).

1648 წ. მცხეთის ნუსხაში №: სლვ: ჩვენ ვამოჯნეთ შემდეგი ცნობილი საუბრადღებო სიგელი:

„...ჩნ მეფეთ მეფემან როსტომ... და დედოფალმან მარამ... შეწყვინათ... შენათა (მცხეთის) მტერნი და წინააღმდეგომნი სამარადისოდ ღტოლვილ და უმუქვეულ არაან და ნებით თქუქსნითა გერგინს პეადრე არს წინააღმდეგობად ჩნდა...“

აწ დაიწყოთ ამბავისა ჩნისა შობა. ოდეს სიემაწყლეთა ჟამთა ჩნს ბედი ნიერს შაჯბასს უაენს მასლეს და გამოშხარდა პატარავითა, ჟითა მართებდა ჩუქნობს უბართა მეფეთა ნათესავსა. რა გავაქვადით და მოკაწორეთ თავი სამსახურითა, უგვარდით და უღირდით შუღურად; გუბოძა უულარადასობა. მაშინ იყო უულთ ჟამი ქართულშვილი ბედნიერს უაენისა მასხელეებლი. სდაც გუასარდრის (sic) და გავუბზანის გამარჯულებულნი და პირნათულნი მოკიდით. მრავალი სახელი და გამარჯუება გინასისა. ასე ეწადა რომე სამსახურისა ჩნისა სამუქეთად ბევრი კარგი ქქან და უფრო სიდიდე მოკაბებანა.

ამ დროსა უფროსი ჩნი ძმა, მეფე ბაგრატ, ქართლით ბატონობდა და ყანს ბატონი ამე შაჯბაზ უაენისაგან თავის საბატონოდამე გაღარიბებულ-გავადებულ იყო და კახეთი შიგნითი შინითი (bis) ოკუი და ნაპირის ალაგი შენი და უაენისაგან კახეთიცა იფარს აქთი და ჩუქქუს აქთი ჩნის მძისთვის ნაბოძები ქქონდა. ამ საქმესა მეფობისა გარეგნასა, ნადირობასა. ღხინისა და უხუად გავემასა შინს იყო. იმ სიდიდისა დროსა სოფელმან მისი წყისი მოინდომა და ამ სოფლით ბატონე ბაგრატ

მიიტყუა. შეიქნა ტირილი და გლჳკა სრულად საქართველოში და შეიღო მისი იყო ბატონი სუმონ გლჳკასა და მწუხარებასა შინა. რაჟამს მიესმა სიკუდილი ბატონისი შაბაზს ვეენსა, და ასრე დაუმიძმა, კითა მძა ყოფილყო; მაშინვე გამოუტყავნა კაცი და სამძიმრის წიგნი. შეიღს იმედის მიცემა და წყალობის ქალება დაუწერა. წელიწადზედა შეიწავლა ბატონი სუმონ: ყარნიღასნ სარდარი იყო; გამოუტყავნა თვის ქაღის შეიღი ბატონს სეიმონს ცოლად. ესე უარნიღასნ და ათი-თორმეტი ხანი გამოატანა. ქაღასქ მოვიდეს, რომელსა ეწოდების ტფილისი და ქორწილი უქს. იყუს მღერა, ნადიმი და მეჟღიში, ბურთობა და ყაბასის სროლა. რა ქორწილობა გარდაიკადეს, ბრძანება იყო ყანისა, რომე კახი-კაცი გაეწუდა და კახეთში უიზილბაში დაესახლა; და კახეთს ვატრონობდა ბარდის ხანი ფეიქარსან.

შეიყარა კახი ლაშქარი; მივიდეს მუხრანს ალაიანის მინდორშია და ვათლამი უუქს ღალატი: ერთობლინი კახნი დაკოცეს. ეს იწუენეს ქართულთა ქრისტიანთ უბრლოდ დაკოცა; შეიყარნეს ქართულნი. დაესხნეს მარტყოფში უიზილბაშთა თაჳსა. უარნიღასნ სარდარი და უსუფხან შირვანის ხანი და სხუა ხანები და სულთნებიც მრავალი დაკოცეს. აივსეს სა შოკრითა: ოქროათა, კვებლითა, თვალითა, მარგალიტითა. მრავლისა უცხოს ნაქსოვითა, ცხენ-აქლეძითა ჭ ჟორითა. ამ სუდ ჩამოიყუნეს კახი ბატონი თეიმურაზ და გაბატონეს მცხეთას ზედათ ქართლსა და კახეთსა. ბატონი სუმონ ტფილისს იჟდა, სომხით-საბარათიანოს ვატრონობდა. ჩნ იმ ჟამში ბედნიერმან ყანმან თავის ტახტის ისშანის მოურაობა გუბოძა, დიად სიდიდე მოკუტშატა. — ამ სობაში მოვიდა ბძანება ღთისა და შაჳბაზ ყანმან ტახტი დაცადა და ამ სოფლით მიიტყუა მახანდარის ქუჭყანას აშრათს რომ ვეენის სასახლე არის, და ჩნ იყენის, ისშანს, ვეენის შვლები და შვლის შვლები იქ იყუნენ. მრავალ ჟერ ქნილიყო წინათ ჟამშია კელმწიფეთ მაცვალებასა ზედა ერთმანერთი გაეწუტა და მრავალი სისხლი დაღვრილიყო. ჩნ ძალითა და შეწყენითა ღთისათა გავსინჯეთ საქმე: შვადიც იყო ყანისა, მაგრამე თავად თვალ დამწუხარი იყო, სინაოლეცა ჰქონდა, მავრამე უფროსი შვილი-შვილი იყო დიად კარგი, თუაღად და ტანად შუენიერი, კელმწიფობა იმას შეუფრობდა. გამოვიყუნენ და ტახტზე დავესი და მიულოცეთ კელმწიფობა შაჳ სეთის ყანსა, ვაჟურეინეთ ქანარა და ნღარა, მიესწერეთ შორსა და ახლოსა ბრძანება: თუ „მოღით და თაყუანის ეცით“. მოვიდეს ყოვლის ადგილიდალმე ხანები და სულთნები, მიულოცვედით კელმწიფობასა და აყრიდენ თვალ მარგალიტსა წლამდისინ. და აღიდეს; და მოეწონათ ყთა მნახავთა, თქუეს და აქეს: „არა არისო კელმწიფე ქუეყანასა ზა ამისე მსგავსიო“, გააკვრა ყლი რჯული და სული ღიხინითა, ნადირობითა და გაცემითა. გაისმა ქება სიკეთისა ყსა ქენასა.

ამ დროს წამოვიკიდა ჩნი ძმისწული ბატონი სუმონ და კახ-ბატონს ქართლი წაართუა და კახი-ბატონი თავის ალაგს იყო. იმე ველიწადს ამდონი ისაჟა კახმა ბატონმა თეიმურაზ, თავისი ქალი და მისიე ყმა ჩარქაზი გრი მოლაღატედ შეუყენა და მძინარე ბატონი სუმონ დააკულებინა, ქართლს

გაბატონდა; სომხითი და საბარათიანო დაიჭირა, რა გაიგონა შსენფი ყენმან მწუჟდ იწყინა, კახბატონს გაუწყრა, ჩნი საბატონო ჩნ გვზოძა. გამოგულატანა ყიზილბაშთ სარდარი, ჩნის ძმის ბატონის ბაგრატის სახლხუცის სააკაძე ბეგენის შვლი როსტომხან და მრავალი ლაშქარი. მოვედით; კახთ ბატონი გაეავდეთ და ჩნი საბატონო დაიჭირეთ. ბატონი თეიმურაზ იმერეთს შეიხიზნა: ქალი იყო იმისი იმერლის მეფის შვილის აღეჰსანდრეს ცოლი და ჩნ და დადიანი ბატონი ლევან დემოყვრდით და შევირთეთ დაჲ მისი, ეს ბატონი დედოფალი რომე არს ყთა მნათობთა ზა ქებული. მოვიწადინეთ იმაჲ წელიწადს ქორწილის ქნა და გზა არ დაგუანება იმერელთ მეფემან გიმ, შევიყარენით. აქათ ჩნ და მივედით სამცხის: ოცხეს დავდევით; იქით წამოვიდა დადიანი შეყრით და ქალი წამოიყუანა. წინ გარდაუღდა მეფე გრი. შეიბნენ და გაემარჯლა დადიანსა და დარჩა კელთა მეფე გრი. ჩნც ჩავედით კაკას კიღს იმერეთშია და მობრძანდა ბატონი დადიანი: შევიყარენით და გაციხარენით ერთმანერთის ნახვითა, ლხინითა და განსუტენბითა; წაბძანდა იქით დადიანი და წამოვედით მხიარულნი, იმერეთი ჩამოვიარეთ და მოვედით ტუილისს, ქორწილი გარდავიკადეთ და გულის ნებას ვეწინეთ.

ყო კახი ბატონი იმერეთს. ჩხუბისა და ავის საქმისაგან თავი არ აიღო და არც დასწყნარდა: კახეთში ჩამოვიდა მთის გზიდანვე. მრავალს აღვიღს ჩნი თავს დასხმა და ლალატი მოინდომა და ჩნ განაღამც ბატონის სისხლსა ვსთხოვდით და ქელსაანას ურბევდით და ბეგრი ავი საქმე უყავით. ბოლოს შემოვიდნენ შუა ქზი, ბერები, ერისთულები და თავადები და დანდობის საქმეს გამოგუტხუტაწენს თუ ორს წელიწოლადი ერთმანერთი დაინდევითო, მას უკან გასამართლდითო და რაც სამართალმა გიჩინოს, ბატონის სკომონის სისხლი იმ გუარათ მოიკითხეთო. დავღდა კახმა ბატონმა თეიმურაზ სანდოთ საფიცრით სოფელი გავაზი და სოფელი კისისკევი, ჩუტნის თავადის შვლებისა და გლეხების მოცემას დავუპირდეს. ჩუტნც რომელიც საფიცარი მივეციით და ან პირობა დაუდევით ყუელაკა გაუთავეთ, და კახმა ბატონმა რაც პირობა და ფიცი მოგუტა არც ერთი არ გავტავა. ამაზედან ავი შალენით. აქათ ჩნ შევიყარენით და იქით კახი ბატონი. ქისიყისკენ თათრები უჩინეთ. კახი ბატონი თიანეთს მისულიყო ღ ჩნ იქით წავედით. შემოვიარეთ სუტო ცხოველო ლეთიე აღმართებულთო, მოვედით კარსა თქელსნსა ღ დალაღვით შენგან შეწვენა ვითხოვთ. არავკს პირის-პირ შევიარეთ ღ თიანეთს მოუკედით. კურთხეულხარ ძლიერო ღ უძლველო ყოველისა მპყრობელო ლთო, რომე სილიდე ღ სამართალი შენი ყოველსა კაცს დაანახუტ. შევიბენით და გავიმარჯუტთ, დროშა, ქანარა და ნალარა გავავდებინეთ; სახლის ხუტცესი რევაზ და მრავალი საბატოს კაცის შვლი სხუა მოუკალით და გავაქცივეთ, უკან მივეყვით და გრემს მივედით, სრულად კახნი ჯალაბობრიე იქ იდგნენ, იქით ბატონის თეიმურაზის შვლი დავით და ჩნგან გავზავნილი თათრები შეყრილ იყუნენ, შემბულიყენენ ქისიყის ბოლოსა და თათრებს გამარჯუტბაწენა და ბატონი შვილი ლთ მოვეკლათ და მრავალი საბატოს კაცის

შვილი დიეკოცა. ჩნ გრემს ვიდევით. მეექუსეს დღეს ეს ამბავი მოგვეიდა და კახნიც მოგვეიდა. ბატონს თეიმურაზს ბიძის ჩნის მეფის სვომონის ქალი ედგა; მოვიდა დღელი ზურაშან და მუკლს გამოგვტყვევა, ამას გუტხუტყა, თუ ერთი წუტთისისხლი გუპატივე და შენს სიძეს გზა დაანებეო. რადგან ბიძის ქალი იყო ჩნი აღარა გაეწყობოდა რა, გზა მივეციო და იმერეთს გავადღეთ: კახნი და დარბაისელნი ერთგულობაზე ვათიცეთ და კახეთი ნასისხლად დავიქირეთ, ყანის მახარობელი გაუგზავნეთ და გამხიარულებულყო, კახეთი ყანენმაც გვბოძა.

რადგან მოვიდა ჩნ ზა წყალობა და შეწევნა თქნი, ჩნცა... მოვაცსენეთ... (მცხეთას) გარესჯას ორივე უდაბნო და სდ გარესჯის სახლი და შესავალი ყოვლითურთ უნაკლულოდ... ტ ქზ ქრისტეფორეს.. რა რიგადაც წინად ერთობა ში, ან მასუკან გაყრაშია და ან ბატონის ლეონისაგან და ანუ ალექსანდრესაგან ან მას უკან საგარეჯოს სოფლები ყოფილიყო შეწირული წინა-საგარეჯო ამ წესითა, რომე საყანოს საურსა ლაშქარ ნადირობასა და გომბორს გარეთ სხუა ჩნი კელი არა შემოვიდოდეს. ჩუნნი და თქუნნი სარგო რა რიგად ძუტლს სიგელში ეწეროს... იმ გუარად შემოგვიწირავს წინა და უკან საგარეჯო... ორივე საგარეჯო ოფი და მამული; არ გაიცეს არა დიდი, არა მცირე... კიდევ შეგუწირავს ახლად შრმ ჯუარში ზანდარაშვილი შავერდა, მისი შვლი გარსევან და ოთარი... ესეები მათის მამულითა... ქჯო ქრისტეფორე! ნუმცა და ვიწყებულ ვიქმნებით თქნ მიერ მსხუტარლ შემწირველობათა, ლოცვათა და ლსა მიმართ ვედრებათა შა... (წყევა). დაიწერა ესე გუჯარი მეფობისა ჩნისა მეთექვსმეტესა... ქკსა: ტლვ: კელითა კარისა ჩუნისა სალაროს მწიგნობრის ფირალისითა;

1648. — ამავე დროებში უნდა იყოს დაწერილი მცხეთის ნუსხებში შეტანილი სიგელები № №: სმბ. მეფე როსტომ-მარიამს და კზს ქრისტეფორეს ამ სიგელს აძლევენ ციცი-შვილები სახლ-ხუცესი ყაია, ძმამა ჩნმა ქაიხოსრო და როსტომ და იესე... ასე... როგორც... დღერთი ვაგვწყრა... ჩემი ძმა ზაზა ჩემს შვილს იესეს შემოაკულა. ამაზედ ჩნ და ჩნი ძმა ქაიხოსრო და როსტომ დაეცხულდით და გაყარს ვაპირებდით და ორნივე კელმწიფენი და ბატონები შუა ჩამოგზხუტდით და ისრე... შეგუარეგეთ ტ ერთი მანეთისათვის საფიცარი და პირობა მიგუაცემინეთ... ჯუარს პატიოსანსა... შევეფიცე ფიცი: ერთმანერთისა უზიანონი... ვიყუნეთ (თუ ვავტებოთ მტყუნენის მძმული სახასოდ დაიქირონო).

№: სმდ: მეფე როსტომმან: „ესე წიგნი გიბოძეთ... თქუნ ელილჩის ძეს ბატონს გაბრიელს... ასრე რომე თქნ ამას წინათ სულხნის ცოლ ყოფილის ქეთევანისაგან გრაკალს ამათი კერძი მამული გეყიდა, და თურმან ამაზე ისარჩლო, რომე დაჯაკატს მამულის გაყიდვა არა მასთვისო და არც სამართალი არი სო. ამის გულისათვის თავისი კერძი მამული მივეციო და მას უკან ბატონი შემოქმედელი (იაკობ?) შუა შემოიყუნეთ და ჩნ ამას კარგა ვავსინჯავთ... და

ლ'ოს ქვეშე შევადებთ, თუ სამართალმან თქნ დაგანარჩუნა, ისრეე თქნ გი-
ბობძებთ... (თუ არა ფულს უკან მივატყვინებო).

მეფე როსტომ-მარიამს და კ'ზს ქრისტიანობას ციციშვილები სახლბუციის
ყაია, ძმანი მისნი ქაიხოსრო და როსტომ და იესე..სწერენ: „სიე.. ღთი გაგვწყრა...
ჩემი ძმა ზაზა ჩემს შვლს იესეს შემოაკულა: ამაზედ ჩ'ნ და ჩ'ნი ძმა ქაიხოსრო
და როსტომ დავსძულდით და გაყრას ვაპირებდით და ორნივე კელმწიფენი და
კათალიკოზი შუა ჩამოგვტყდით და ისრეე.. შეგვარიგეთ და ერთმანეთისათვის
საფიცარი და პირობა მიგუაცემინეთ“. ...ჯრ'ს ჰატოხანსა.. შეეფიცე.. ერთ-
მანერთისა უზიანონი.. ვიუუნეთ (თუ გატყუხთ, მტუყუნის მამული სახასოდე და-
ჰირონო:—ნუსსა მესქეთს № სმბ:).

მეფე როსტომმან: „ესე წიგნი გიბობძეთ.. თქუენ ელიოზის ძეს ბატონს
გაბრიელს.. ასრე რომე თქუენ ამას წინათ სულთნის ცოლყოფილის ქეთევანისაგან
გრაკაღს ამათი კერძი მამული გეყიდა, და თურმან ამაზე ისარჩლა, რომე დე-
დაკაცს მამულის გაყიდვა არა მართებსო და არც სამართალი არისო. ამის
გულისათვის თავისი კერძი მამული მივეციეთ; და მას უკან ბატონი შემოქმედელი
(ააგობ?) შუა შემოიყუანეთ და ჩუენ ამას კარგა გავინჯავთ... და ღ'თს ქვეშე
შევაგდებთ, თუ სამართალმან თქნ დაგანარჩუნა, ისრეე თქუენ გიბობძებთ
(თუარა ფასს უკან მივატყვინებო).

1650 წ.—ქკს :ტლ: როსტომ მეფე სწერს: „ყდ ბატონანი ტაძარი
თქუენი.. ვნახეთ მოშლილი, დაქცეული, და კ'დ მოვიდა წ'ე ჩუენსა კაცი სამ-
ლოთო... თთილოლი მ'კსი საგანაშვილი პატრონი ელისე.. და გუეეჯა განახ-
ლებასა და მეორედ აღშენებასა... და აღაშენა ტაზარისა (sic) თქუენისა გუმ-
ბათი და სამკროები და განახლა.. სამკაულითა. ჩუენცა აღვაშენეთ თქუენის
ტაძრისა მიწანი ქარვასლად ჩუენისა ალალისა თეთრითა.. და მის ქარვასლი-
საგან შემოგწირეთ ყოველსა წელიწადსა ასი მარჩილი თეთრი.. ქკს :ტლ:
აპრილსა :ა:“ (სიონის სიკელი № 20).

1650 წ.—ქკსა :ტლ: აქა საფრიძეს მტბევარს მწყვერობა (მაწყვე-
რელობა) მოუვიდა ხვანთქრისაგან (წყა-კიოხ. ხელნაწ. № 252).

— ქკს :ტლ: ალექსანდრე მეფესთან რუსთა კელმწიფის ელჩნი მოვიდ-
ნენ ქუთათისს. ბატონი თეიმურაზც იქ იყო (ვხ. ქრ.).

1651 წ.—ქკს :ტლ: როსტომ მეფე სწერს: „...სხვს ბატონობის ეამშიცკ
და მერმე ბატონის თეიმურაზის ეამშიცა.. უკან საგარეგოს სამქოში საბატო-
ნო რამ აღებულა რაჲც ნიეთისთანა ან საბლაზე და ან სხუა რამ საქმე, ნა-
ხევარი ბატონისა ყოფილა და ნახევარი სულტის ცხოვლისა... ჩუენცა ამ
გუარად გავუირიგებია.. და დავმტყიცებია: ყოველისფერის ჩუენის ასალებისაგან
ნახევარი შეგვწირავს სულტიცხოვლისათვის. • ქკს :ტლ: გიორგობისთვის :კხ:
(ნუსსა მესქეთს № სოა:).

— ქკს : ტლთ: აქა ბატონიშვილი პაპუ] ა დაიბადა (ყაშინი № 3).

გამოშვებული სიტყვა წაჭრილია. იგულისხმება მუხრან-ბატონის: ბაგრატიის ძე.

— ქკს : ტლთ: „...მიუხედავად იმისა, რომ ალექსანდრეს როინს გაღმა, ქუთათის ქალაქი დავწვით და ავაოხრეთ და შემოვადევით გვირავს და ავიღეთ სწორ-ზედა ორმოცის თავადითა და აზნაურის შვილებითა, სხვისა მრავლისა მეთოფითა, მისის საქონლითა და ალაფითა ავსებულნი... ვიწყეთ ხატისა ამის (იფარის წმიდა გიორგის ხატის წარწერა) შემოება... ქკსა ტლთ“.

— ქკს : ტლთ: მეფემან როსტომ სანადიროთ შირაქზე გაილაშქრა თვესა მისსა :კთ: დღესა ხუთშაბათსა“ ამ დროს თვალვლთ საეკიპის-ქალა გამოიფიცესო და მათ მისცაო მეფემ (სიგელი მცხეთისა № 223).

1652 წ. ქკს : ტმ: „...ეჭა : სვეტო: ცხოველო : რომელმან: საუნჯო. ჰყავ : დღესა: : ერთსა: : ძალი: შენი : ძლიერი: : ოდესმე: : მდინარესა: შთაეტევა : რა: : ძე: დედისა : კელთაგან: ხოლო დედამან მან საწყალობელმან ვითარცა იხილა ძე თვისი, შთაიგდო (მტკვარში) თავი თვისი მტყუველმან სიტყუათა ამთ: „ვითარმედ მოკვდინ დედაცა შენი, შეილო სასურველო, შენთანა“. ხოლო სიტყუისა მას თანა გამოჰკრთა სვეტი იგი ნათლისა ადგილით თვისით და შთავიდა წყალსა მას, სადა იგი შთაბნეულ იყუნეს დედა ძათურთ, ხოლო შეაერთნა იგინი და ავლინებდა წყალთა მათზედა, ვიდრემდი მოაწვედა პირისპირ სვეტისა მის ცხოველისა და აღმოიყვანნა და მოავლინა წინაშე ერისა და ქადაგებდა სახელსა შენსა და აღიდებდეს ყოველნი ღთის მოქმედსა საკვრველებათასა... ვითარმედ წილხლომილ ვიქმნენით ჩვენ ქართველნი დედოფლისა მის ღთის მშობლისა ჩვენ შენ მიერ მტერთა ზედა და წინააღმდეგობათა ძლიერმან... შანშა და შარვანშა, ყოველისა აღმოსავლეთისა მპყრობელ-მქონებელმან მეფეთ მეფემან პატრონმან როსტომ და თანა მეცხედრემან ჩვენმან... მარამ და პირმშომან და სასურველ-საწადელთა ძეთა ჩვენთა პატრონმან ლუარსაბ და ძეთა ჩვენთა თანამეცხედრემან პატრონმან თამარ და ძემან შთომან პატრონმან გიორგი შემოგწირეთ... სოფელი ქორდი თქვენ სვეტსა ცხოველსა... და მას შინა საქეთ მპყრობელსა პატრიარქსა კუსა პატრონსა ქრისტეფორეს, ასე რომე ჩვენის ნება-დართულობითა და ბრძანებითა დიასამიძეს კუს გედეონისშვილის გაბრიელის(თვს)... ებოძებინა... ჯარის უფროსს გედეონისშვილს ბატონს გაბრიელს გიბოძეთ. სოფელი ქორდი... დაიწერა... ქკს : ტმ: კელითა... თუმანიშვილის ბირთველისითა (ხელმოწერილია ჩართულად: როსტომ; თამარ; ჯუარსაბ. ეს სიგელი პოლონეთის ე. ბედეკანოვისა).

— ქკსა : ტმ: აქა ჯვარცმას აქეთ ათას : ქ. მ. ბ. (უნდა: სქნბ) წელიწადი გემოსრული (წერა-კითხ ხელნაწ. № 252.).

— ქკსა : ტმ: აქა დაიბადა ბატონიშვილი გიორგი (წერა-კითხ: № 1204). იგულისხმება გიორგი III გურიელი.

ქკს : ტმ: (1652) ცაიშის ხელოვნურად ნაკერს ომოფორზე წარწერა: „შ უმაღლისო ცათაო... (გაიშისა ღთისმშობელა), ჩნ ცვა-ფარავთა თქუენთა მინდობილმან დათ (დაჟით) ჯოლიამ ბრძანებით თქუენითა ტაძარსა თქუენსა ცაიშს ებისკოპოსად და[ვ]ეჯდით და ომოფორი და შესამოსელი ჩნათ (ჩუზნად) მის[ვ]ლამდის ერთის წლით უმაღლ დამწვარ იყო და არას შესამოსლისა იარა-ლისაგან არა დამკდომია რაჲ. მერმე აგართავან (აგარინთავან) კელითა გაძარ-კული ომოფორი მოიტანა გასასყიდელად და ვიყიდეთ. (მკრე მოშორებთ სსკა ალაგას): ვიგულეთ და ვიგულსმოღვინეთ და შეეკერვინეთ დასა ჩემსა თამარს კელახლად და შეეამკვეით თელითა და მარგალიტითა ომოფორი ესე და ერთი კელი შესამოსლისა იარალი გაეაწყვეთ. შეიწირე მცირე ესე და კნინი შესა-წირავი რამეთუ (რათა მცკვე?) და მფარველ გვექმო[ვ]დით დღესა მას დიდსა განკითხვისასა ქურანსა (ე. ი. ქრთნაგონსა) : ტმ: ან“.

ამავე დროებს კვეთნის ცაიშის საუდრის ტყეზე საწერა მოკვდავი და მხატ-ვრობიანი სახარება (№ 4-ი) წარწერათ: „ეპა შენ ყდ სანატრელო... ბატონსაო ცაიშის ღთისმშობელა... შემოგვეწვივართ ჩვენ... დიდსა ქორთოდისა ბატო-ნის როსტომის ასულმან ბატონმა ანიკამ (როსტომ ქართოქ სიხანს მალაქას ჯზობაშა 1605 — 1629 წ.). მერმეთ აზნაზის ლაშქარი მოვიდა, ტაძარს მოუხდა და ჩნ დიდსა დაჭირვებასა და შიშსა ქვეშე შეეკარდით და გავგზავნე ჩემნი მეთოფენი და მოვატაკებიე ორი დიდი აუყრელი ხატი და ორი კიდეე დიდი ხატი; ერთი მომკრო ხატი ჩემს ხეთას ციხეს საჯვარეშიდ დაგასვენეთ და თქვენი ტაძარი აფხაზმან გატეხა და აოხრა და ჩნ თუ დაეკლებოდა (sic) ჩვენის მამის ალაგზედ და თქვენი საფარველს ქვეშე თქვენი მონასტრის სამსახურსა ესკდილობდით, მგრა ჩნის ცოდვისათვის საქმე ასრე მოგვისდა“...

1653 წ.—ქკს : ტმა: მიიცვალა (იმერეთის) ბატონიშვილი მამუკა თუესა დეკემბერსა (ეკ. მეზ. № 186 ის. 1654 წ. ქვეშე).

— ქკს : ტმა: ვახტანგ მუხრანის ბატონი, ძე თეიმურაზისა, ქართლის გამგე იქნა. (გვს. ქრ.)

1654 წ.—ქკს : ტმბ: ბატონიშვილი მამუკა, ალექსანდრე მეფის ძმა, მოკულა ოდიშს თვალ-დამწვარი (ვ.ხ. ქრ. ისილე ზემო 1653 წ. ქვეშე).

— ქკს : ტმბ: „ქ. შემოგვეცილნეს ჩვენ წინ საგარეჯოველთ მთის სახ-ლვარს ჰაეჰავადე შამუჩი და მისი ძმისწული გიორგი და გულბათ და ისონ... ფიცი ჩვენვე მოგვეკარდა... დაეფიცეთ ჩნ ქკზმან ქრისტეფორემ და საგარე-ჯოს მოურავმან ჯანდიერის შვილმა როსებ... (და სხ.) „დაიწერა ქკს : ტმბ: რანვარს : ბ: კელითა ჰერემელ ებისკოპოზის (წყისაშვილის) ეპიფანესითა“ (მგზე-თის სიგელი. № № 258 და 259).

ამავე საგანზე კათალიკოზა ქრისტეფორე სწერს: „გამოქრისტიანის სამართლის წიგნს“ რომ ამ დავისგამო როსტომ-მეფისგან ფიცი ვითხოვეთო, „წაეკლით და დაეფიცეთ... თვითონ მოდამნახის ციხე სამზღღვარია... ასრე გამოგვიფიცეს...“

მოვიდნენ მთაწმინდის (ათონის) მამა ბატონი გერმანე... (და) ერისთავიან ზაალ...
კისისკველნი გაამტუნეს.. საგარეჯოს დარჩა.. დიწვრა თვესა იანვარსა ორსა,
ქკს :ტმბ: (ნუსხა მცხეთისა № :სოჲ:)

— ქკს :ტმბ: მეფე როსტომს სოფელი ბეშქენაშენი თრიალეთს მცხეთის-
თვს შეუწირავს: „ჩუპნის ბრძანებით ქკზი (ჭკისტუფორე) აშენებს (ბეშქენაშენს)
...ანუ ჯავახეთილამ აყრილი კაცი ზემობეშქენს მოვიდეს, ნურა-კაცი ნუ შე-
ეცილებით... ქკს :ტმბ: გიორგობისთვის :კ: (ნუსხა მცხეთისა № :სკ:).

ამავე საგანზე მეორე სიგელში მეფე სწერს: „ან ჯავახეთით, ან ლორით,
ან აღისტევილამ გლეხი იქ დასასახლებლად მოიყუანოს ქკზმან, ამასთან არას
კაცს კელი ნუ გაქუთ და ნუცა ვინ გაუტრკვთ.. ქკს :ტმბ: გიორგობისთვის
:კ:“ (მცხეთის ნუსხა № :სზ:).

— ქკს :ტმბ: ამ დროებში „ყანჩაელმა პაპუამ ას სპაოც მარჩილად გოგო
მამცილ: (ფეროზაშვილს) და ის გოგო გამეპარა, თქუენს (მცხეთას) მამულში
მივიდა და თქუენ.. ისევ მიბოძეთ და მე ეს წიგნი დაგიღვე (ჭკს ჭკისტუფო-
რეს): ჯერ ვიყო ლთის შემცოლვე და მერმე როსტომ მეფესა.. თუ მე ის გოგო
ან გავყილო და ან რამ ვაწყინო და ან გავსცე (მცხეთის ნუსხა № :რმგ:).

— ქკსა :ტმბ: აქა მიიცივალა დიდი მამუკა ბატონის შვილი იმერეთისა;
დალიანმა ლეონ დააშვა და იქივ მიიცივალა (წყრა-კითხ. № 252).

1655 წ. ქკს :ტმბ: ამა ქორონიკონსა: წავიდა :ბატონი: :ვახტანგ: ყა-
ნთონა: (კინგლოსი კგ. მუზ. შარაგლიტონისა № 49).

1656 წ. ქკს :ტმლ: აქა სეკტი ცხოვლის გუმბათი დაიქცაჲ (წა ნიგში ქრ.).

— ქკსა :ტმლ: გუმბათი დაიქცა სვეტისცხოვლისა და როსტომ მეფემ
ააშენა („წიგნი ქორანაკონნი“)

ქკს :ტმლ: ბატონი თეიმურაზ რუსეთს წარვიდა.—კვალად მცხეთის გუმ-
ბათი ჩამოვარდა, როსტომ მეფემ ალაშენა (კახ. ქრ.).

— „ქკსა :ტმლ: დაიქცა გუმბლი (გუმბადი) და აღვაშენე მეფემან როსტომ
და დაღიანის ასულმან] მარიამ :ა: ნავრუზს“ (წარწერა ასო მთავრული მცხეთის
გუმბათზე. უკანასკნელი სიტყვები „ა: ნავრუზ“ გუმბათის მეორე მხრილამ არის.
ბროსსემ მთელი გამოძიება უძღვნა სიტყვის „ნავრუზს“ ახსნას. ჩვენის აზრით
ნავრუზი აღნიშნავს ახალწელს; და რადგან ჩვენში ახალწლად მიღებული იყო
სეკდემბერი, ამისთვის ზემო წარწერა მოგვითხრობს გუმბათის აშენებას პირველს
სეკდემბერს. ნავრუზობა აგრეთვე აღნიშნავს რომლისამე ნაყოფის პირველად
შემოსვლის დროს (сезон), მაგ. ყურძნის ნავრუზი ოკდომბერია და სხ.

— ქკს :ტმგ: (1655 წ.)... მე ცოდვილმან... უღირსმან გენათელ მთავარ-
ეპისკოპოსმან ბატონმა ზაქარია კელ ვაჟ წიხა ამის... გულანისა აღწერად,
რამცა ესრეთ სრული და უკლები არავის კელეყო და არცა ვის აღწერა და
ჩვენ საღიდებელად და შესანდობელად ცოდვათა ჩვენთათვის ვიწყეთ წერად

ამისა ქსა :ტმა: (1653) და სრულ იქნა წელიწადს ორსა, ქსა :ტმე: (1655 წ.), ინდიქტიონსა ბატონისა (sic) :ი: და დედოფლისა კახთა-მეფისა ასულისა ნესტან დარეჯანისა“.... იქვე მოხსენებულია ძეგლის წერაში: „როა-დენნიცა მართლმადიდებელნი აფხაზეთისა კათალიკოზნი გარდაცვალებულ არიან საუკუნომცა არს საკსენებელი და კურთხევა მათი. აფხაზეთისა კათალიკოზი-სათჳს მაქსიმესთჳს საუკ... (1657 წ.). გენათელ მღვდელთ-მთავარ ეპისკო-ზისა ზაქარიასასა, რომელმან აღწერა წა ესე გულანი საუკ... (1659 წ.) მეფეთა მეფისა გიორგისთჳს საუკ... (1637 წ.) ძისა მისისა მეფისა აღექსან-დრესთჳს... თანამეცხედრისა მისისა კახთა-მეფისა ასულისა დედოფლისათჳს ნეს-ტან დარეჯინისა საუკ... ღთო აცხოვნე... მგალობელი და მდივან-მწიგნო-ბარი და აწ მღვდელი თეოდოსი ჰიქინაძე...“ აქა-იქ მოხსენებულია: „ამა კარ-შივან ხუთი სტრიქონი იოსებ კარ-გარეთელმან დასწერა.... აქა მღვდელმონა-ჭონი ნემსაძე მიკანანარბებდა... ღო შე აბრამ. შეწვევითა ღეთისათა. რაკა დედასა ეწერა, მგონია არა დამეკლოს რა და ავად-წერისათჳს ნუ დამწყველით უფალნო ჩემო... აქამდი მოეწიე მე ფრიად ცოდვლმან აბრამ... აქედგან ვიწყე წერა მარხენისა მე... მღვდელმან საბა... ღო, შეიწყალე გენათელი ზა-ქარია“... აღიწერა პირველი ოთხი კმა პარაკლიტონი კელითა ფდ ცოდვლი-სა.. მღვდლისა დემეტრესითა..- გალობასა მართალს წიგნს ვამოწმებდით... ღო შე ამის მწერალი კერძო დიაკონი იესე:... და ბაღდაშვილი არსენი (წარწერანი. გელათის გულანისა, კვ. მუზ. № 186).

— ქსა :ტმდ: აკურთხა მიტროპოლიტად გენათელი ზაქარია ქვარინი ღირსმან და ღთის მოყვარემან აფხაზეთის კათალიკოზმან მაქსიმე მაქუტაძემან თუქსა იენისსა (კვლ. მუზ. გულანი № 186).

— ქსა :ტმდ: ამ დროებში მეფე როსტომ სწერს (მცხეთის საეკლა № 31): „გურამი შვილმა თქუქსნს საყდარს (მცხეთას). ბევრი ურიგო და უკაცრული საქმე გკადრა და ჩუენცა... ავად მოპყრობისათჳს შემოგწირეთ სოფელი ღურაო“.

— ქსა :ტმდ: მეფე როსტომ სწერს: „როდესაც თქუქსნს საყდრის (მცხე-თის) მამულში ან თათრისა ან ქართუქსლისა კაცისა ცხუარმან იყოშლაღოს (sic) ფარის თავს თუთოს ცხუარს უკლებრივ თქუქსნს მებაღაბეთ მოაბარებდენ..

ქსა :ტმდ: (ნუსხსა მცხეთისა № :სოთ: და № 29)

— ქსა :ტმდ: გამეფება შანაოზ მეფისა (ცაგარღას Свѣдѣнія III, 28 იხ. 1658 წ.).

1657 წ. ქსა :ტმე: ამა ქსს მიიცვალა ბატონი კათალიკოზი მაქსიმე მა-ქუტაძე. ღო შნ ან (წა გაორგის გელათური გულანი).

— ქსა :ტმე: ამ ქსსა მარტსა ჩვიდმეტსა, ღღესა შაბათსა მიიცვალა სა-ხელოვანი, სახელ-განთქმული, მრავალ ჯერ გამარჯვებული დაღიანი ბატონი მამია (ლუკან?) მიიცვალა (sic). საუკუნომცა არს კსენება მისი (წა გ-ას გელა-თური გულანი.)

— ქკს :ტმე: აქა მიიცივალა ლევან დადიანი (წერა-კითხ. № 252) ამ ლეკან დადიანზე მერაბ წულუკიძეს ხოტკეის საყდრის კარის ბჯეზე წარწერაა ლექსად:

„ჰე მიცხოვარო, გვედრივარ, მე მერაბ შენის დიდებით; ჩენთ გვართა ჰქონდათ ეს რაჰა მრავალი კიდის-კიდებით; მეცა შეემატე მრავალი არც მტერთა გადაკიდებით)... პირველ ოდიშსა დავიპყარ მამული მეტად ბევრია, მერმე ამ ჩემი სამკვდრო, ყოვლგან მოვშალე მტერია; იწროთას აქათ ხონამდის და ხონიც შიგან ერია; (და) აწ ნახეთ ესე სოფელი, თუ როგორ ბინდის ფერია.— მე დადიანმა გამზარდა ლევან ღვთით დოვლათიანმა, სრულ მას ჰმონებდა ქვეყანა, დავყრა მრავალ-ყმაინმა, სწორუზოვარმან კმელთზე, მან ჰკვანმან და ბრძინამან (და) ნახეთ რა უყო სოფელმან, ამ მუხანათმან ზიანმან. შეილურად მზრდიდა, მასწავლა ზნეობა ყოვლი წესები; ნახეთ სოფლისა სიცრუვე; სიზმარ ყოფილა ესები; არ მიანია წყეულსა უარეს-უკეთსები (და) არავის გაუთავდების: წავალთ გლახ და ნაკუნესები“.

— ქკს :ტმე: მოკრულ ლეონ დადიანი, დაჯდა ლიპარიტ; — და ალექსანდრე მეფე ჩავიდა ოდიშს, მოსტყვენა, ლიპარიტ განაძო. ვამიყ ლიპარიტიანი დადიანად დასვა, უნაგირს აქეთი თვითონ დიჭირა (ჯახ. ქრ.) ეს. აჩმილ მეფის ისტორიული ჰოჰმა: „ლევან დადიანის სიკვდილი და მეფის ალექსანდრესაგან ოდიშისა, გუგუისა და აფხაზეთის დაჭერა. ვამიყ დაესვა დადიანად“ (ჩემი აღწერა წერა-კითხ. ხელნაწ. გვ. 363). — „წა გ' ილორისაო, მე მოსავი ბქვენი დადიანი პატრონი ვამიყ და დედოფალი პატრონი ელენე შემოგწირეთ სასანთლე ესე მას ეამსა, ოდეს შეწვენითა შენითა ვიშოვეთ ოდიშისა კელმწიფობა და დედოფლობა... ქკს ტმე“ (წარწ. სასანთლ. აღორსას. Rap. VIII-109 და V, 34)

1658 წ. ქკსა :ტმე: აქა შამოებენ მეფეს ალექსანდრეს ბანძას დადიანი ლიპარი, გურიელი ქაეხოსრო, ფარათ-ფაშა და ურუმის ჯარი გურიელს იახლა, დადიანს ქართველი ლაშკარი მეფე როსტომ ათხოვა. მეფეს ალექსანდრეს გემარჯვა (წერა-კითხ. № 252). ამ ალექსანდრესაგან რუსეთის ხელმწიფოსადმთ, ალექსეი მიხაილის შას, მისთმეული ხატი ახოვება აღაკურდს წარწერით: ეს. Rap. I, 72 ალექსანდრე იმერელ მეფის გ'ის ძე 1668 წ. აღმათ სიმამრს თეიმურაზ I-ს გაატანდა ხატს რუსეთში.

— ქკსა :ტმე: ამა ქორონიკონსა მეფეს ალექსანდრეს გურიელი ქაიხოსრო და დადიანი ლიპარი შემოებენ ბანძას; ქართველთ ლაშკარი და ურუმი გვერც (sic) იახლათ; ოდიშარნი და გურიელნი უნაკლულოდ გვერც იახლა. მივიღ[ა] მეფე ბანძას: ეწყო ბრძოლად, დადიანი ლიპარი მოკლეს და გურიელი ქაიხოსრო ლტოლვილი სტამბოლს შეიქცა და საქართველო მეფეს დარჩა (გელ. მუხ. № 186)... ამის შემდეგ გადადიანდა კამეუ Rap. 137—132

— ქკსა :ტმე: ბანძას ალექსანდრე მეფეს შეებნენ დადიანი, გურიელი, ფარად-ფაშა, ქართველნი საციციანო-ბარათიანნი; მეფეს ალექსანდრეს გემმა-

რჯეა; ვამოყ დადიანად დასვა, დემეტრე გურიელაჲ; ლიპარიტ დადიანი და ქიხოსრო გურიელი სტამბოლს წარიდნენ. — კვალად მოკლდა როსტომ მეფე; დაჯდა ვახტანგ მეფედ ქართლისად (.შემოქმედის გულანში ეს აზბაკი 1660 წ. სწერას).

— ქკს: ტმე: ჯუმათის ღვთაების ხატის წარწერა: „...დაიცვე შემოქმედელი მიტროპოლიტი ბატონიშვილი მალაქია.., ქკს :ტმე:“(Rap. I, 183).დ. ბაქრძეს შეცდომით ჰგონია, ვითომ ეს მალაქია. იყოს გიორგი გურიელისძე, კათალიკოსი აზხაზთა: შემოქმედელი მალაქია სხვა პირია, ქიხოსროს ძე, როგორც ამას ამტკიცებენ ბიქინტის სიგელ-გუჯარი და ბროსსეც Rap., II, 184 და Гурія Аджарія გვ. 126 1693).

— ქკს :ტმე: ამ :ქკს: დადიანი :მოკლდა: ი[ყ] -- იმერეთ[მა] -- (ჭკა-თახკის გულანა).

— ქკს :ტმე: გამეფება ვახტანგ-შანავაზისა (1673 წელს იყო 15 წელი მიწის მეფობისა: იხ. სიგელი მცხეთისა, № 427).

— ქკს :ტმე: ციციშვილი ბაადურ ყორჩიბაში მუხრანბატონიშვილს მქკს დომენტის ჰყიდის ატენს საკუთარს ზვარს: მოწამენი ციციშვილი მიტროპოლიტი ბატონი ნიკოლოზ, ბარათაშვილი სახლბუცისშვილი პაპუნა... ქკს :ტმე: (სიგელი მცხ. № 478 და ნუსხა № :ეთ:)

1658 წ. — ამ წელს უნდა ეკუთნოდეს დ. ბაქრძის მიერ დაბეჭდილი გუჯარი (Гурія и Адж. გვ. 192) „შენ.. წა გიორგი აქისაო! გვედრები მე გურიელი ქიხოსრო მას ეამსა, ოდეს თქვენს საყდარს სიმაგრეში ვიყავით, გამოგვიზახა დადიანმა ვამეხმა თავს-დასახმელი დიდი ლაშქარი, იმერელნი, ოდიშარნი, შარვაშიძე; ჩენი საპატო კაცებიც თან ახლდენ. მოგვიხდენ და შუა-გურია დაარბიეს და შენს მეტი ღონე აღარ მქონდა და შიგ თქვენს ტა. ძარშიდ შევიკახმეთ; მოვედით; ოზურგეთს სასახლეში დამაგრდენ ისინი; დავესხით თავსა; გურული ჩენი საპატო კაცები დავირჩინეთ, წამოვიყვანეთ. მეორეს დღეს ციხე-დარბაზი ვვიღეთ; გიორგი შოუსტანი, დადიანის ძმა ლიპარტიანი, ქილაძე, მიქელაძე, კიჯაძეძენი, ანჩაბაძენი, ჯუმათელი სესიაშვილი სარდარი იყო, — ესენი ყველა დავირჩინეთ, მოვედით თქვენს წინაშე გაბარჯვებულნი... (სამადლობელად შეუწირავს სამი კამბლი კახე სალუქკაძენი და ანთოლიძე...“ შემოქმედს წაჯვავის ჯაჭვია, სრმალა და ლახტი შემოგვიწირავს“).. აღზარდენ ძენი ჩვენნი გიორგი ბატონიშვილი“... (წუკუა).

ამავე ქიხოსროს აზბაკს მოისსენებს ბიქინტის გუჯრები № № III და ნუსხა № 32):

„...ჩენი.. აფხაზეთისა დედაქალაქისა კათოლიკე სამოციქულო ეკლესიისა ბიქინტისა საკეთმპყრობელმან კზმან ქვარიანმა ზაქარია (კათალიკოზობდა 1656—1659 წ.) მას ეამსა, ოდეს დაჯდა დადიანად იმავე დადიანის სახლისკაცი ლიპარტიანი ვამეყ (ეს მოხდა 1658 წ; ამას ცოლად უკანა ელენე, სვიმონ გუდაელის ქალი), მეფეთ-მეფისა ალექსანდრეს მიდგომითა გაბატონდა და ამასო-

ბაშვიან მრავალი საკანონო საქმე გამოერია და ჩვენ დაველაპარაკენ თ დადიანს ვამეცს და გურიელის ასულს, დედოფალს ელენეს და დიდი ხეყწინთა საკანონოდ დავადებინეთ და შევაწირვინეთ ბიჭვინტისა ლთის მშობლისათჳს სენაკს საყდარი მაცხოვრისა ორის მისის სასახლის ლეჯისტყითა და ოლუაციკითა, მისის შეწირულის მამულითა და რაც მის გუჯარში და დავთარში ეწეროს ყოვლისფერთა — აგრევენ სვიმონ გურიელი გააბატონა მეფეთ მეფემან და გურიელის ბერი დიმიტრი იშვილა და გაპარსეს და სადამდის აკეთი საკანონოდ არ დავადებინეთ, მანამდის ჩვენ შენდობა არ მივეცით და არც ნება-დავრთეთ, აკეთის საყდარი მისის სასახლებითა და ყოვლისფერთა გურიელს სვიმონს და დიმიტრის შევაწირვინეთ: აწ ესე ორი პატროსანი საყდარი მე ჩემს დროში გამირიგებია და შემოწირვინებია მათის მამულებითა... (გურიელს და დადიანს „სიგლები დავადებინეო“).

ამაჲე საგანსჲ ბიჭვინტის გუჯარში № № 9 და 9106 (და ნუსხა №: კგ:) მოხსენებულთა: „ჩნ კელმწიფემან დადიანა. პატრონმა ვამეყ... (როლი ელქე და ძენი გი და ბაგრატი).. შემოგწირეთ (ბიჭვინტას) საწინამძღვრო მაცხოვარი აკეთისა მას ჟამსა, ოდეს დიმიტრი ბერად იყო და მერმე გურიელად დავსვით და ბერობის დავდებისა საკანონოდ შემოგწირეთ და მივაბარეთ ბატონს კუს ზაქარიას. ქვარიანს... (ჩემი გუჯარის წიგ. II, გვ 307).

იმავე ბიჭვინტის სიგელი № (ნუსხა № :მთ): „...ჩვენ პატრონმა გურიელმან სიმონ და პატრონმა დიმიტრი გურიელმა.. (ეს სიგელი გიბოძეთო კუს ზაქარიას) ასე და ამა პირსა ზა, რომე ბედნიერმა კელმწიფემან აღექანდრე მეფემან (†1660 წ. მარტს 4-ს) შეგვიწყალა და გურიელობა გვიბოძა; ბერათ აღთქმული ვიყავით და შენდობა გთხოვეთ და გვიბოძეთ და მისდა საკანონოდ მოგართვით აკეთს საწინამძღვრო მისის მემულითა...“ სვიმონ გურიელი „დიმიტრი“ †

იმავე ბიჭვინტის სიგელი № (ნუსხა № :კა): „...ჩვენ. ლთისა მიერ ახალ გვრგვონსან ყოფილმან, ლიხთ-იმერისა და ლიხთ-ამერისა, ოვსეთისა და დულაეთისა, სვანეთისა და ყაბარდოსა, ჯიქეთისა ჭ აბხაზეთისა, დიდისა ოდიშისა და გურიისა და სრულიად საქართველოჲსა მპყრობელ-მკონებელმან დიდმან მეფეთ-მეფემან დადიანმა პატრონმან ვამეყ... და დიდისა გურიელისა მამიას ასულმინ დედუფალთ დედუფალმან ბატონმან ელენემ და ჩვენგან გაზრდილ-გაკეთებულმან დიმიტრი მას ჟამსა, ოდეს... სრულიად საქართველო დავიკირეთ, იმ დროს ბიჭვინტის ლთის მშობელსა შემოგწირეთ გურიას წის კვირიკეს საყდარი.. ძიმიტოს (წა კომღის კატით).

ქ...მე მინდობილმან და მოქენემან შეწევნათა თქვენთამან მეფემან როსტომ და თანა მეცხედრემან... მარამ ჭ ძეთა ჩვენთა.. ვახტანგ ჭ სახლისა ჩვენისა მომავალთა... მეტეხისა ლთის მშობელი მეტოქად და მისი შეწირული სოფელი კრწანისი სვეტს ცხოველს შემოსწიროდა და ცოტას ხანს ჟამთა ვითარებისაგან მოშლოდა, ახლა მოგვიდევით კარსა თქვენსა საქართველოს პატრიარქი ქათალიკოზი... ქრისტეფორე და გვეაჯენით; ჩვენცა ხელახლად.. შემოგწირეთ მე-

ტყვითა ღთის მშობლის ტაძარი და მისი შეწირული სოფელი კრწანისი მისითა სამართლიანის საქმითა, მითა..... ამ წესით გვიტარებენია რომე არაფერი საჩვენოს სათხოვარი და გამოსაღები არა ეთხოვებოდეს რა და არა საციხო თენიერი სათათროს საურისა და ლაშქარ-ნადირობისაგან კიდე.. აღიწერა ქკს :ტმე: ბეჟელი * როსტომ

ქ. ამის შროტარობა და შინდის ჯანყელაშვილი თავის მამულში რისაც დღეს მოხსენებულია სახლთხუცის მალაქიძის სახლთხუცეს პაპუასათვის გვრ-ბოძებია სამკვიდროდ და საბოლოოდ: არას ცაც ამასთან კელი არა აქვს... ბეჟელი. (ეს უკანასკნელი წარწერა გათავაჯობისა უნდა იყოს).

— ქკს :ტმე: „ქ. ჩუენ... მეფემან... როსტომ და.. დედოფალთ-დედო-ფალმან პატრონმა მარიამ, პირმშომან ძემან ჩემმან ვახტანგ. (ეს საგულია მო-გვცით სიონის ღვთის მშობელს) და თიილელს ელისეს ასრე და ამა პირსა ზედან, რომელ იპრიანა.. ღნ და ბედნიერმან ყვენმან ჩუენს სამკვიდროს სამეფოსა და საბატონოზედა გამოგვზავანა და მოვედით და ჩუენთანა აღზრდი-ლი ჩუენი ერთგული და ნამსახური ყმა სუფრაჩი ჰამზაბეგ თან მოგვეყუ და შეუტყობრად სიონთა ღთისმშობლის. მამულში იმავე საყდრის გვერდიო დაე-სახლეთ... აწე.. თქუენ ნაშენების ფასი მოგუართუით.. ჭ საყდრის ალაგი (ისევე) თქუენ დაგანებეთ... დაიწერა.. ქკს :ტმე: აზრილის: ი... კელითა.. შნაშანის მარტაროზის შეიღის სუფლანისათა“. გამტკიცე (ბ) მეფე როსტომ ყაენისა ფრხოთა მტვერი (სიონის საგული № 41).

— ამავე დროებს კვი ქრისტეფორე სწერს თიილელს ელისეს; „ასრე და ამა პირსა ზედა: თრიალეთს რაც.. წალკელის სამწყსოში სოფლები აშენ-დეს და შენობა ჩავარდეს ჩუენზე შორს იყო და თქვენთვს მოგვიბარებია. სა-წირავს ნახევარს სვეტი-ცხოველს ნუ დააკლებთ და ნახევარი თქვენთვს მოგ-ვრთმევიო... სანამღი თქუენს კელთ იყოს ამ პირობას სვეტი-ცხოველს ნუ გარდაუხვალთ!“ (სიონის საგული № 228)

— ქკსა :ტმე: ამავე ქკსა კურთხეული ბატ (?) - ბტრნ (პატრონი) - - - გ ბატონ - - - პაატა - - - „სხვა ხელით: „მოკლეს“ (გვ. მეფ. № 85).

— ქკს :ტმე: აქა მიიცვალა მეფე როსტომ და მას წელსა მოვიდა ბატონი ვახტანგ თვესა [ნოემბერსა (გამის ჟამნ-გულ.)].

— ქკს :ტმე: როსტომ მეფე მცხეთას უახლებს კრწანისს და მტეტებს (საგული მეფ. № 252).

— ქკსა :ტმე: აქა რუკტომ მეფე მიიცვალა. აქავე მეფედ დაჯდა ბატო-ნიშვილი ვახტანგ (ყინჩაეთის გულ.). ის. 1670 წ. ქვეშე. ეს ვახტანგ იხსენიება გუჯრებში „ორასივე ტახტისა და სახელმწიფოთაჲსა ქარაღლისა და კახეთისა მუერო-ბლად“ (ჩემი გუჯრ. წ. გვ. 243—244).

— ქკსა :ტმე: აქა მეფე როსტომ [მი]იცვალა (გამნი № 3: შეადარე 1659 წ. ქვეშე)

ზემო გამოკერსა და ზოგან შეცვლით დაიბეჭდა და ამის გამო აქ ჩაგვიერთეს შემდეგი ცნობები:

1607 წელს ქკს :სყე: კზი დომენტი საკანონოდ ჯავახიშვილს ზაქარიას ართმევს ერთს კომოს გლგხს.

1623 წ. — ქკს :ტია: აქა მოვიდა ყარჩიხან და მრავალი ლაშქარი და ხანები. უღალატა მოურავმან გიორგი; ხანები დახოცა, ლაშქარი ამოწყვიტა და გააქცივა (დანარჩენი ისრე, როგორც ზემო 445 გვერდზე დაბეჭდილია).

1647 წ. ქკს :ტლე: აქა ბატონს თეიმურაზს შაებნეს ქართველნი თიანეთს და ქართველთა ვაემარჯვა და ბატონიშვილი დავით მოკლეს ყიზილბაშთა (ჭკათახევის გულანს).

— ქკს :ტლე: აქა არჩილი დაიბადა (მხლის პირი იკორთის; № 6 :აქ. 1648 წ. ქვეშე).

1648 წ. — ქკსა :ტლე: აქა არჩილ დაიბადა, ძე მეფისა შანავაზისა. — აქვე ბატონიშვილი დათუნა მოკლა როსტომ მეფემან (ყახაეთის გულანს.). არჩილ თუთ ამბახს: 1683 წელს 37 წლისა ვევაიო ის. 1683 წ. ქვეშე. არჩილის შვილი დავით † 24 ოკტომბერს 1709 წ. 19-ს წლისა, მამუკა † 1695 წ. ცხრა წლისა, დარქვან ასული მისი ცოლად ეყანდა 1672 წ. ლეკანის ძეს მანუჩარ დადიანს, 1739 წ. 24 სექტ. (Brosset: add. IX გ. 627).

— ქკსა ტლე. მოკლეს ერეკლე მეფის მამა და (sic) დათუნა („წიგნი ქორბინაგონნი“).

— ქკს :ტლე: ბატონს თეიმურაზს ულლისს დაუმარცხდა და მალაროს ძე მისი დათუნა მოკლეს (ვახ. ქრ.) დათუნას ცოლი იყო ელენე, ლევან დადიანის ასული. — დათუნას შვილი ერეკლე (იგივე ნიკოლოზ) ხუთის წლისა ამავე წელს იმერეთს წაიყვანეს, 1652 წ. რვა წლისა რუსეთში გაგზავნეს, სადაც 1657 წ. მივიდა იმერეთით პაპაცა მისი თეიმურაზ I (Hist. Gb. II, p. 343). *)

— ქკს :ტლე: ქრისტიშობის :ა: მეფე როსტომ-მარიამ და ძე მათი ლუარსაბ სწერენ: „შემოაწიერთ წილანუჲი გამოსაღები სათათრო სასური უნაკლებოდ... განგვარინენ მძლავრთა ამათ აჯარის ნაშობთაგან, რნი გუბრძვანან ჩუენ და განაქარეუ ზრახვა მათი.. წიღენელ მკსო რომანოზ,.. მოჯკესეებდეთ“

*) „ვარდუღიანში“ მეფე ჰყვედრის ბედს, რომ: „ღამიკარგე მე-ასული; ტაბტი ამაი არ ღირს იყო, რომ ჯდეს ვინმე ალვა-ზრდილი, იგი ანაზღად გაღმოავდოს, აღარ იყოს მისი ჩრდილი, იმის ნაცულად დაჯდეს ვინმე უშვერი და სულ უნდილი“... თეიმურაზს შვილი წელიწადი რაჭაში უცხოვრობდა ამ არე-დარევის დროს და იქ უნდა დაეწეროს „შამა ფარვანა“ სადაც ვკითხულობთ: „გათავდა ესე ამბავი... ცუდათ წოლით და გდებითა; ეს მომავლანა რაჭამა, ორმოს ჩამადგო სოფელმან, ძირს ჩამიტანა რა კამა... დმერთო ნუ მიწყენ ამ ცუნდა ლაყაფსა მიმოღებასა, ვეღარ გაუძელ შეიდ ზაფხულ მოწყენით ცუდათ გდებასა... გული ამაზე დაფარე ბვერი დღე დავაღმეო... ჩარბი უკულმა ბრუნველა, ბელი დამეტრდა ვამეო!“ (ჩემი აღწერა „წერა კითხ. საზოგ. ხელნაწერებსა“ გვ. 5—6).

1648 წ.—ქკს :ტლზ: აქა მოწყანეს (მოიყვანეს) დედოფალი ხუარამზე (წერა-კითხ. №1204). (ქაიხოსროს I გურიელის ცოლი; იხ. ზიჭე. გუგ. № 29).

1649 წ.—ქკს :ტლზ: მარიამ დედოფალი სწერს: „...მას ჟამს ოდეს ბატონმა თეიმურაზ კისისკვიე ნასისხლად დაგვჯგა და მერმე მოჰქდა საქმე და თავისის საბატონოსკან გარდავარდა და იმერეთს წავიდა, კისისკვიე ჩუენად სახსოად დავი- ჶირეთ. მოვიდა.. ტფილელ მკუზი ელისე.. და ძველი სიბებელი მოგუარათვა ბატონის ლეკანის შეწირულობის, როდეს მეროდ სიონთა ღთისმშობლის ხატი მოქუდა და ეს მამულიც მამან... შექწირა“ ჩუენც შექსწირეთო უნაკულოდ. თვესა იენისის :იჟუჭეს :ტლზ: (სიონის სიგ. № № 16 და 51).

— ქკსა :ტლზ: აქა ბატონი შვილი თეიმურაზ დაიბადა. (ჟამნი № 3: ქა იგულისხმება მუხრან-ბატონი).

1650 წ. ქკს :ტლზ: აქა საფრიძეს მტებევარს იზხნელობა და მწაწყვერ- ლობა მოუვიდა ხვანთქრისაგან (იხ. ზემო, გვ. 465).

1659 წ.—ბიჭვინტის სიგელი № (ნუხსა № :გ:):

ვაჟეუ დაღინი, ცოლი მისი ელენე და ძენი მათნი გიორგი და ბაგრატ სწერენ: „...მას ჟამს ოდეს... გარდაიგება ბატონი დაღინი ლეკან, დატკეაზა- რაკა ბატონი ტანთელ კათალიკოზი ზაქარია ქუარანი, ეაკისეკეთ: სრულიად ოდიშს ერთი საუდარი ასრეთი არა ჰქონდა კზს, რომე დღესასწაული გარდაეს- და და ხან ერთსა ეპისკოპოზოს ჩაუდგებოდა და ხან მეორეს, და ეპისკოპოზები მწკეთ გარჯით და დაღონებით აყენენ... ამისთვის შექსწირეთ.. (ბიჭვინტას) სენაკს საწინამძღვრო საუდარი და სასახლე სდ მისის მამულითა და ორის სასახლითა... ოდესაც კზნი ოდიშს მობრძნდებოდეს, ხატსა, ყუარსა და ომეორსა იქ საუდარ- ჶედ დასკენებდენ.. დაწერა... ჶეს :ტმზ: კელითა ჩემ ცოდეილისა კზის მგა- ლობლას თამაზისათა“.

— ქკს :ტმზ: ამა წინას ქკზე (ქკე იგი :ტმზ:) როსტომ მეფე მიიცივალა და მუხრანის ბატონი ბატონად დასვეს და დედოფალიც მისცეს (ქათახევის ბმე.)

— ჩქთ (1659 წ.), ოკტომბერს 24, შუალამისას, დღესა კვირიაკისასა დაიბადა საბა (სულხან) ორბელიანი (ჩემი აღწერა წერა-კითხ. სულხან. გვ. 151).

ქკს :ტმზ: აქა მიიცივალა ყოველთა მეფეთა მგობი დიდი. მეფე ალექსან- დრე-იმერეთისა (წერა-კითხ. № 252).

— ქკს—:ტმზ: კახეთს დასვეს სალიმხან და ზაალ ერისთავმან კახეთს ელ- ნი მოსწყვიტნა. კვალად მოკრდა როსტომ ფაშა, დაჯდა ძე მისი სალიმ ათა- ზაგად.—კვალად მოვიდა ბატონი თეიმურაზ რუსეთიდან იმერეთს (კახ. ქრ.).

— ქს :ტმზ: აქა მოათხოვა დადიანმა ვამეყ ასული თვის შვიფშს შანავის ძის ძუხისათვის და მეორესა წელსა სხვათა მიათხოვა ქალი იგი (ყახეთის გულანი)

— ქს :ტმზ: ამა ქს გარდაცა [კათალიკოზი] ქუარიანი ზაქარია და იმავე წელსა ქრისტიანე და ღვთის მოყუარე ქუთათელ მიტროპოლიტი ჩხეტიძე ბატონი სწ (სვიმონ) კათალიკოზად დასვეს (წა გის გულანი.). ქვარიანის წინ კათალიკოზობდა მაქიმე † 1657 წ.

გელათის წარწერა: „უფალო, შეიწყალე კზი ზაქარია! ესე საფლავი ჩემი არის და ვინც ჩვენს უკან განსნას, შეჩვენებული იყოს!“. სხვა წარწერა: „უფალო, შე დიდისა სუფრისა გენათის მიტროპოლიტი და აწ ახსაზეთისა და საქართველოს სუ დიდისა ბიჭვჭისა კზი ზაქარია ქვარიანი“ (Rap. XI, 10).

1659 წ — ქსა :ტმზ: როსტომ მეფე მიიცვალა თფილისის ქალაქს („წიგნი ქარონიკონნი“)

— ქს :ტმზ: როსტომ მეფე მიიცვალა გოგორგობისთვის :იზ: (წ: ვანრუს ლეკისმეფე ნახოკი ქრ.).

— ქს :ტმზ: ნოემბერს :იზ: გარდაიცვალა მეფე როსტომ (სახელმონის ძის ალექსიეის ნახოკი ქრონიკა: იხ. ცაგარლის СБН... III, 296) (უმეტესის ქრონიკების და სხვა საბუთების მისეჯვით როსტომ მეფის საეკლადეს ქნდა დაადვას 17 ნოემბერს 1658 წ.).

თეიმურაზ II მეფე როსტომ-მეფის სასახლეზე სწერს შიირად: „როსტომ მეფისგან ნაგები საწოლი სახელად, [სახატი, სურათებითა, უყავს] აყვანადან: ქ თვთ როსტომ ფაღვანი და დეკნი ესატენ რქიანნი; შექმეა დანად; დაქლო ესა ხელად „როსტომიანი“

— ქს :ტმზ: როსტომ მეფე გარდაიცვალა და ამავე ქსს მეფედ დაჯდა ვახტანგ, სპარსთა ენითა შაჰ-ნავაზ წოდებული (ჩხედიის ქრ.).

— ქს :ტმზ: კზს ქრისტეფორეს თავის-თავს სწირავს მღვდელი გოჩრ აშვილი (ნუსხა № :რღვ:).

1660 წ. ქს :ტმზ: დაჯდა შანაოზ მეფე ბატონად; ღომენტი, (იმისი ბიძაშვილი კათალიკოზად („წიგნი ქარონიკონნი“).

— ქს :ტმზ: მეფე ალექსანდრე, ცოლი მისი კახთ მეფის ასული ნესტან არაგვან, ძე მათი ბაგრატ და კზი ზაქარია; ჩხეტიძე სახლ-ხუცესი; წარის თავი პაპუნა, ამაშიძე ხახულა (სონის ტაძრის საგელთ კრებ. № № 80; 6 და 103).

— ქსა :ტმზ: აქა მეფემან ალექსანდრე გურიის მოუკდა, გურიელი ქიხიოზ რომ გარდაავლო და იმიტრი გურიელი გურიელად დასვა (შემოქმ. გულ. — იხ: შემო 1658 წ.).

1660 კზის ღომენტის გულჯარი

— ქვს : ტმპ: ამა ქვსა მიიცვალა მეფე ალექსანდრე იმერეთისა და განმეფდა მისი შვილი ბაგრატ (გაიშის ჟამს-გულანს).

— ქვსა : ტმპ: ამა ქვსა თსა მარტს : დ: (ოთხსა) მეფე ალექსანდრე მიიჭყა.—ამავე წელსა და ამავე თვესა მის წილ ძე მისი ბაგრატ მეფე იქმნა.— და მასვე წელსა, თვესა ივლისსა უღალატა დედინაცვალმან და ზოგმა მისმან ორგულმა ყმებმა, დაიჭირეს და თვალი დაწუეს და სამს წელიწადს იმერეთი ოსტერ და უმკვიდრო იქნა: ზოგჯერ დადიანს ეკირა, ზოგჯერ ყიზილბაშთაგანს, ზოგჯერ ურუმთაგან და ერთს წელს გურიელიც მეთობდა. ესეთი უსაზომო ქირი იქნა ამისის დაშვებითა და :გ: წელიწადს კათალიკოზმან ჩხეტიძემ სვიმეონ და მისმა ძმამ სახლის უხუცესმან სენიამ და გენათელმან ლორთქიფანიძემ გედეონ დიდის ცლითა მოიყვანეს ზე გააბატონეს თვესა ივლისსა ოქტ-დ-ე ქესსა (ხაზ ჩამოსმული მსჯდრუჯად მაწარლან ანშააჟ და სხვა ზუგუჯად კმ მფზ. № 186).

— ქვს : ტმპ: მოკრდა ალექსანდრე მეფე; დაჯდა ძე მისი ბაგრატ.— დტდის-ნაცვალმან დარეჯან ძმისწული თვისი ცოლად შერთო და ექვსს თთჳსს უკან თვალნი დასწვა ბაგრატს. მან ვახტანგ შერთო და გამეფდა. მერმე ასო ლან ფაშა ჩამოვიდა, დარეჯან და ვახტანგ წარიყვანა და ბაგრატვე დასვა.— კვალად მოკლეს ზაალ ერისთავი მისისი : იგ: ჴვირას.— კვალად მოკვდა ჰათალიკოზი ქრისტეფორე, დაჯდა დომენტი, ძე ჰაიხოსროსი (გახ. ქრ.).

— ქვს : ტმპ: ამ წლის ახლო-ხანს მამაბლები (საადურ, ლომ-კაცი და ჰაიხოსრო) საფიცრის წიგნს აძლევენ ქვსს დომენტის: „დღეის იქით არც ჩუენ გავყილოთ ტყუპს და არც ჩუენს ყმას გავაყიდინოთ, არც სხუამ მომგვაროს.. თუ ბატონმა საყუენოდ არა მთხოოს, ჩუენის ნებით არც შევაძლიოთ და არც მშვართვათ. თუ უსჯულომა კაცმა ფეშქაში მოგუვართვას, არც იმას მივსცეთ.“ (წუსსა მცხეთას №: რაბ):

ამ გვარსავე წიგნს აძლევს კვსს დომენტის ავალიშვილი გი „ასრე რომ მე არც გავყილოთ ჩუენ ტყუპს, არც ტყვის საქმეში გავერიგნეთ, არც გავასყიდინოთ ჩუენს აზნაურშვილსა და მსახურს. თუ ჩუენ ტყვს საქმეში გავერიგნეთ ან თათარს მივსცეთ.., შანაგაზ კელმწიფემ თავის შეცოდებად მოგკითხოოს..“ (წუსსა №: რაი):

ამ გვარსავე საფიცრის უდებენ ფალავანდიშვილები ქვსს ნიკოლოზს: „...ასე და ამა პირსა ზედა, რომე ამოჰკუტთეთ ტყვის ვასყიდვა“ (წუსსა №: რილ: ახ. 1851 წ. ქვეშე).

1860 წ.—ამ წლის ახლო-დროებმს ეკუთნის გელათის სიგელი №:

„ქ. ჩვენ... შენდამი (გელათის მღვთის-მშობლისაჲში) მსასოებელთა... აბხაზთა ზე ქართველთა.. რანთა, კახთა ზე სომეხთა მეფეთა... (ზე სხვა-და-სხვა)... დედოფალნი და დედოფალმან კახთა მეფისა ასულმან ნესტანდარეჯან ზე ძემან ჩვენმან მეფემან ბაგრატ და თანა-მეცხედრემან შებმან (ბაგრატისმან) პატრონ-

მა ქეთეონ გკადრეთ... გენათისა ღთის-მშობელსა... მას ჟამსა ოდეს ძლიერად და უძლეველად ჟამთა მისთა არაოდეს ძლეული ღვთივ აღმატებული... მეფე და ყოველთა მეფეთა შორის უწარჩინებულესი პატრონი აღექსანდრე ამ სოფლით გარდაიცვალა და მისთვის სააღაპოდ... მოგაკსენეთ... ნოღას სასახლე მისის მოჯალაბითა და სახასოს შესაელითა"... (და სხვ. ბეჭი.)

ჩნ... მეფეთ მეფემან აღექსანდრემან პაპის ჩუენის აღექსანდრეს საფლავი მოვიკითხეთ: მაშული შეეწირა ღ გარიგება არ დასცალეზოდა... ჩენგან დასმული გენათელი ლორთქიფანიძე ნიკოლოზ უჩინეთ და ასე გავარიგებინეთ, რომ ცხრა შემახური სანთელი, ერთი ჩარეკი საკმეველი ყოველ წელიწადს პაპის ჩემის საფლავს დეკანოზს მიებარებოდეს. ამას გარეთ ორს კარგს ცხვარს, ორს კოდს ღომს, ორს თორმეტინს ღვინოს ყოველს სულთაობას პაპის ჩემის საფლავზე მიიტანდენ"... და სხ.

ნესტან დარეჯანი, ასული თეიმურაზ I, ქვრივი ზურაბ არაგვის ერისთავისა, ცოლი აღექსანდრე III იმერთა მეფ., რომელიც მიიკვალა 1660 წ.

— ქკს : ტმს: მარიამ დედოფალი უბრუნებს მცხეთას სოველს არაშენდას..
ქკსა : ტმს: იანვარს :კვ: ინდიკტიონსა მეფობის აწვენისასა :ბ: "(sic), ე. ი. მეორე წელს შემდეგ მეორე ქმრის შერთვისა: აქილამაც ცხადია როსტომ მეფის სიკვიდილი 1658 წ. (იხ. 1658 წ. ჭეკე: ნუსხა მცხეთისა № :ნა:.)

1661 წ. ჟამნ-გულანი წის ნიკოლოზის ეკლესიისა, რომელსაც ტექსტის ხელით აქვს შემდეგი წარწერა (იხ. ფურცელი ზელნაწერისა 231):

"...მე.. ფ დ ცოდვილმან ფანასკერტელმა ციცი შვილმა სარდრის პატახო (sic) უხუცესმან პაპუნას ძემან ზაალ და თანამეცხედრემან ჩნმან ასულმან ამირეჯიბისამან ბატონმან მარიამ... აღვაწერიეთ წა ესე... აღსრულებული ჯაზულითა და დახატვითა ჟამნ-გულანი სულისა ჩნისა საოხად... და მოსახსენებელად ქართველთა მეფის დის დედისიმედის საოხად. შემოგწირეთ ესე შესაწირავი შენ საშინელსა და ცათა უმაღლესსა ვიდრებასა ღთისმშობელსა... დაიწერა წიგნი ესე ქკს : ტმო:... კელითა ჩემ ცოდვილისა თანასისათა (ფურც. 318).. ახალ მოსწავლე ვიყავ და, თუ რამე დამეშავებინოს, ნუ მწყევთ"

წა ნიკოლოზის მეფის დანგრეულ ეკლესიაში საფლავის ქვებზე იკრთება:

"ქკს ესე :თავადთა: უთავადესი: ფანსკერტელი ციცი შვილი --- სახლთა ხუცესი: პატრონი ზაზა: მე: თ --- შ --- ღისა: ქრანებისა: დიდების: პატრონი იყო: --- ერთი: აუნდა --- ნლა ღმერთ: გარისხებულმან --- ღნ: აგი-სრულოდ (?) წმეკოდინეს (?) რაც --- სასახლე და გაღოვან წის ნიკოლოზის გავათლვენი"

1661 წ. ამ დროებში ამირაჯიბნი როსებ და ზაალ პირობას უდებენ კსს დომენტის: "თუ ჩუენ ან ჩუენის მამულის, ან მოსული, ან ნაბოძენი ტყუენი

გვეყიღოთ და ან ტყუხ სყიდვაში გავერიგნეთ და ახალციხეს რომ წაქვხ გავყიდეთ, თუ კიდევ არ დაიხსნათ და არ მოვიყვანოთ, ან შეილი დაუკარგოთ; ან ცოლი.. ვიყნეთ შემცოდენ.. ღთისა და თქუნი... (შეხეთის ნუსხა № :რძე:).

— ქკს :ტმთ: ვამიყ დაღიანი გუჯარს აძლევს ბიჭვინტის (ქკ და ნუსხა № :კ:) და „ქუთათელ ქათალიკოზსა ჩხეძესა პატრონსა სიმონს, ასე რომე საკათალიკოზო მამულეზი სადაც იყო, ყოველგან ვინგინდა-ვის სახელოდ ქონდა საბატონო კაცებს და აწ.. თქვენ.. დაგვეაჯენით. ჩვენ ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და გარდაგვიღია საკათალიკოზო მამულზედა და ალაგებზედ ყოველგან მოურავი ჩვენი საბატონოშიდ.. ბიჭვინტისა მამული და ყმა არავის დაივანებოთ.. თუ არ იმავე ხატის ყმა, სხუა კაცი მოურავად არ დაესვათ და არც ვის სახელოდ მივსცეთ.. საძალოდ და საეკაცოთ არ ვის დაივანებოთ.. ძველთაგან ასრფ ყოფილა.. და არც ჩვენ დღის ამას იქით თქვენდა უკითხავად და უნებურად ევისკოპოსი არ დაესვათ... ქკს :ტმთ:..

ქკსა :ტმთ: [აქა ქართლის [მეფემან] შანაოზა დაიქირა იმე[რეთი დ]ო ოღიში; დაღიანი მოკლა [ცოლი და შევილი წამოუსხა; გური[ელი] კელთ დაიქირა; შავრაში[მე] ვემო; სულ აფხაზეთი (sic), ჯიქეთი და სქანეთი კელთ დაიქირა.: (გაში № 3, არშია წარწერებით წაჭრილად).

ეს წარწერა რუწერა ქკს :ტმთ: თავსა, მაგრამ ნიშანი უზის ქკს :ტმთ:სა.

— ქკს :ტმთ: შანაოზ მეფემ იმერეთი დაიქირა; ოღიში მოსტყვენა, დაღიანად ლეონ დასვა, ქუთათის ძე თვისი არჩილ აკურთხა, მეფედ დასვა. ბატონო თეიმურაზ ტფილის წარმოგზავნა და იმერეთიდან მოსულმან თეიმურაზ ყვენთან წარავლინა (გახ. ქრ.).

სპარსეთში უნდა დაესრულებინოს თეიმურაზ მეფეს „ქება მეფის აღექსანდრესი და დედოფლის ნესტან დარეჯანისა“, რომელშიც მეფე გვაუწყებს: „კვლავც მითქვამს სიტყვა უქმისა, პატივმა შემაზინაო... გრძლად მატირა საწუთრომა, ცრემლთა ღვარა დამელია... მე დამემტერა სოფელი, მტკათანაჲ ჟოფა მეუფა“...

ტმთ—1661 შ. ჩვენ კელმწიფემან, მეფემან დაღიანმან პატრონმან ვამეყ და თანამეულემან ჩვენმან ელენე, ძეთა ჩვენთა გიორგი და ბაგრატ გვადრეფ და მოგახსენეთ და დაგიღვეით სიგელი ესე თქვენ ცათა მობაძავსა ბიჭვინტისა ღეთის მშობელსა და მას შინა დადგინებულსა ქუთათელ ქათალიკოზსა ჩხეტიძესა პატრონსა სვიმონს, ასე რომე საკათალიკოზო მამულეზი სადაც იყო ყოველგან ვინ-გინდა-ვის სახელოდ ქონდა ბატონო კაცებსა და აწ ბატონო კათალიკოზო თქვენ მოინდომეთ და დაგვეაჯენით და ჩვენ ვისმინე... ასე რომე... ბიჭვინტის ღეთის მშობლის მამული არავის დაივანებოთ... და ვინც თქვენ სარჯულო საქმეზე წინააღიღდეს და გაუწყრეთ ჩვენც სამართლიანის საქმით თქვენ მოკიდვეთ და სადამდის თქვენ შენდობა არ უბოძოთ და არ შეირიგოთ, არც ჩვენ შევირიგოთ“...

1662 წ. — ქსა : ტნ : აქა მეფე შანავაზ მოუხდა დადიანს ვაძიყს, რომელსა ეპყრა იმერეთი და ოდიში; დადიანი მოკლეს, მისი ცოლი და შვილი წაშოახსხა, იმერეთი და ოდიში დაიჭირა, გურიელი და აფხაზი ეყმოა. იმერეთს გააბატონა ძე თჳსი არჩილ და ოდიშს — დადიანი შამადავლე, და მოვიდა მშვილობით სამეფოსავე თჳსსა ზედა ურიცხვთა ლაჩითა აღსავსე (უანჯათოს გულა ნა.)“. ამ ომს იხსენებს ოქონის გუჯარი (იხ. 1708 წ. ჭკუშე): „შანავაზს იმერეთ-ოდიში-გურია დაეპყრა და დაემონა. ოქონის ხატი კვალად ემოვნა“.

— ქს : ტნ : მოვიდა ძისძე ბატონის თეიმურაზისა რუსეთიდან ერეკლე, თუშეთს და კახეთს ეკირთებოდა (კახ. ჭრ.)

— ქს : ტნ : იკორთის ზადიკის წარწერა: „ქ... მთავარ-ანგელოზნო მიქელ და გაბრიელ... შემოგწირეთ სოფელი შუახევირი მე ერისთავმან იესე და ძმამან ჩემმან ზაალ და დედამან ჩემმან პატრონმან როდამე... თამაძე... ვამკეთ ტაძარი თქვენი და განვადიდეთ... ქს : ტნ : ...“

ამავე დროებში ქსს ლომენტის ერთგულობის წიგნს უწერს ჯავახი-შვილი მანგლელი გაბრიელ: „თქუნ მიერი (ეპისკოპოსად) კურთხევა მოვიღეთ ჩემზედა... ვიყუნეთ თქუნნი ერთგულნი და... მორჩილნი“ (მცხეთის ნუსხა №: 63:).

— ქს : ტნ : სიანს ჩხვიძე მთავარ-ეპისკოპოსი ნიკოლოზ, ზმილხაზრის-შვილი ბარძიბ (ნუსხა №: 64:).

1663 წ. — ქსა : ტნა : შანაოზ მეფე ოდიშს ჩქაუხდა. ამავ ექორთიკონსა მეფე თეიმურაზ ასტარაბათს მიიცვალა („წაჯნა ქორთიკონნი“).

— ქსა : ტნა : [ავ]სტონსა : იე : აქა... — ოფლად ბატონის შვილად... იმერეთსა (გელათის გულანი)“ ამ დაზიანებულს წარწერაში ეწერებოდა: „აქა გ[ახ]და დედ[ა] ოფლად ბატონი შვილი [თამარ] ყოველსა (ყა) იმერეთსა... უნდა იგულისხმებოდეს მეფის ბატონსგან ვაძიყ დადიანის ცოლის შეფეფ...“

— ქსა : ტნა : ამა ქსა ვინც იმერელი კაცი მის დალატში არ ერია, მოიყენეს მეფე ბაგრატ ზე გააბატონეს თვესა კიორგობისთვესა (ჭკუშე № 186: ეს წარწერა ზედ მასდგეს იმაჲ წიგნის 1660 წ: წარწერას).

— ქსა : ტნა : ვახტანგ მეფემ ძე თვისი არჩილ იმერეთიდან წარძეგნა დე იმურეთს ბგრატ წარგზანა და მეფედ ჰყვეს. ერეკლე თუშეთს განძო, კახეთი თვით დაიპყრა. — კვალად ბატონი თეიმურაზ ასტარაბათს მოკლდა. — კვალად შეიბნენ ბგრატ და ლეონ დადიანი, მეფეს გაემარჯვა და დადიანი დაიჭირა, ცოლი წაართვა ზე თვით შეერთო, და თვისი გოშძის ნაცოლარი ვეს შერთო ცოლად (ეს ყოფილა 15-ის აგვისტოს). იქმა: კახ. ჭრ. შეადარე... მქ 1663 წ. და ჭკუშე 1664 წ. ჭკუშე).

— ქსა : ტნა : გამეფებ არჩილისიან 1670 წელს ყოფილა 17 წელი მისის მეფობისა (იხ. 1670 წ. ჭკუშე).

— ქვს :ტნა: მცხეთის სიველში № 49 სწერია: „დადმყარე, (სუეტა ცხო-
ველზე იტკვის) შორის ცისა და ქუეყანისა და იწყე დენად მირონსა მას ღმერთ-
მყოფელსა... რომელსა შა მკვდრ არს კუართი საუფლო“. ბარათაშვილები
უბუნებენ მცხეთას „ნასოფლადს“ საბროწლეს.

— ქვსა :ტნა: აქა მოვიდა ლეონ დადიანი და შამოგბა მეფეს ბაგრატს
ქუთათის ანძილახის საყდარს უკან, და მეფეს ბაგრატს გაემარჯვა:-(წერა-კითხ.
№ 252).

1664 წ.— ზემოხსენებულს (1660—1663 წ.) ოღიშ-იშვრეთის არეველ-
რევასა შიშომობს გუჯარი გედეონ გენათელი: „ქ... ჩუენ გენათელმან-ნიკორწმი-
დელმან გედეონ საკუთარ-ქმნილი მამული შენი (ე. ი. გელოასის) და წილად
ხელმილი ერი შენი ესრეთს იწროებასა, ოკრებასა (იგუ) და მწუხარე“ ასა-
შინა იყო ზუთს წელიწადს, რომე ესე ვითარი არაოდეს მოსულიყო ესრეთი
შენითი და ურეა, მას აქეთ არა ვინ ისმინოს და არცა ვის სმენოდა; და ბრძა-
ნკითა, თქვენითა... ტაძრისა თქუენისა მოსაყდრე ჯერ ვიქმენ და ესრეთი ცლა
და ღონისძიება ვქმენით, რომე ერთს მოწასა და მეგობარსაც არ ექმნას რა...
და ყმასა თქუენსა და არცა რამე დაკლებულ იქმნა მამულისა მის თქნთვს შე-
მოწირულისა. მას აქათ მოხედვა ყო ღწ წყალობითა თუალითა იმერეთსა ზედა
ტა მკვიდრი ბატონი ვიშოვნეთ და ქვეყანამ დაწყნარება და მშვილობა დაიწ-
ყეს. მას აქათ... ბრძანებითა მეფეთა-მეფისა ბატონისა თამარისათა... მაქუტო-
რი ვიყიდეთ; არგვეთს ძველი ციხე იყო და აღშენება ვიწყეთ და გლეხებს
დასახლება და საზღვარი ამისი მუხურის მთამდის სკანდურს დაღმა, სკანდის
შემოღმა აქათა თხილია-წყარომდე ღელედმდე და იქით სკანდის ღელე მოდის...
ამ შუაზე რაც მწუა-ადგილია, ყველა უკლებლად; გიყიდე... და ბაგრატ-მე-
ფის ბრძანებით... გელათის ღთისმშობელს შევსწირე... ჩემის აღაღის თქუ-
ლით მყილია... დაიწერა ქვს :ტნა:“ (სიგელი გელოასის № 139. სქისა № :ვ.)

— ქვსა :ტნა: ამა ქვსა მეფე ბაგრატ (და) დადიანი ლეონ შვიბნეს ბან-
ას და მეფეს გაემარჯვა, დადიანი ჯელთ დარჩა, ცოლი წაართვა, მან შეირ-
თო და თვისი და თინათინი დადიანს შერთო. ნახეთ უბატონოთ (უნტნთ)
მეგრეთო რკელი +=(ხრმალი)! (ქვ. მეფ. № 186).

— ქვს :ტნა: შანაოზ მეფე თორღას მოადგა.— ყვალად არჩილ კახეთს
მღვირდა მეფედ.— ყვალად ბატონი თეიმურაზ ალავერდს დაფლეს: (ქვს. ქრ.)

— ქვს :ტნა: გურიელი გიორგი, დედა მისი ხუარამზე და ბატონის შვილინი
მალაქია და ოტია სწერენ კვს ჩხეტიძეს სვიმონს: „ასრე რომე ძეგლთაგან ამ
სამს საბატონოშიგან სამართალიც ასრე ყოფილა და დღესაც ასრე არის:
კვს უკითხავად და ნება-დაურთავად ეპისკოპოზობა არ ვაცემულა და არც
არაყის გამოღორთმეგია; და არც ჩუენ დღეის ამას იქით ამ ჩუენს საბატონო-
შიდ თქვენდა უკითხავად და უნებლიად ჩუენ ეპისკოპოზი არ დავსვათ და არც
ყვის რაოსობა ვაგსცეფ და არც არაყინ ვარდავაყენოთ და არც არაყის საწი-

ნამძღუროები მივსცეთ... და ვინ შეაჩვენათ... სადამდის თქვენ შენდობა არ უბოძოთ და არ შეირიგოთ, არც ჩუენ შევირიგოთ... თქუენთვის მწყალობელნი, კარგნი და მოპატივენი ვიყუნეთ... ბიჭვინტისა.. მაშული საძალოდ და საჯაკაცოდ... არ ვის დავანებოთ... დაიწერა.. ქკს :ტმბ: (ბაჭვინტის საგელა № № 35; 56 და 9103; ნუსხა № :ტ:).

— ამავე დროებს უნდა იყოს მიცემული სრგელი მცხეთისა (ნუსხა № :ტკუ:): „ესე წიგნი მოგახსენეთ ჩნ ერთობილთ ბოკოწინელთა თქუენ.. ქკსსა.. დომენტის, ასე რომე სამუშაოზედ და გამოსაღებზედ ლაპარაკი იყო ჩნი და წინამძღურისა. აწე შევირიგდით, ასრე რომე ყოველს წელსწადს გამოსაღებსა კომლად ხუთ-ხუთსა ჩაფსა ტკბილს გამოვიღებდეთ და ჩავახსმედეთ და ზეარს მოვაკმარებდეთ სანამდისინ მოშენდებოდეს. კიდევ სამის დღის ყანა, ორის დღის ქერი, ორის დღის ფეტუ, გუთნის თავს ეს უხნათ. ამის მეტი გამოსაღები არა გვეღვას რა“... — ამ სიგელს ამტკიცებს კზი ზაქარიაცა და ეს გვაფიქრებინებს, რომ ზაქარია უნდა იყოს იმერთა კზი, რომელიც მოკვდა 1659 წელს.

— ქკსა :ტნბ: აქა მობძანდა ანტიოქიის პატრიარქი მაკარიოზ (ყანჩ. გულ.)

— ქკს :ტნბ: ბარათაშვილი სახლ-ხუცისშვილი ქაიხოსრო კზს დომენტის სწერს: „ეშმანმან მაცთუნა და მდღელ-მონაზონობისაგან (არსუნ წოდებულა) ერისკაცად შევიქენ.. გავკწყურით. იმ კელად ანტიოქიის პატრიარქი (მაკარი) მობძანდა და მისის შუამავლობით... შეგვირიგეთ და შენდობა გვბოძეთ.. საკანონოდ მოვაკსენეთ... მაშული ორი კელამლი (ჩამოთვალდა) ქკს :ტნბ: აგვსტოსა :გ: (ნუსხა) № :რყთ: და № 49).

— ქკს :ტნბ: სიგელი მცხეთისა № 179 (ნუსხა № :ტმგ:): „ქ. ესე.. წიგნი.. მოგართვით საქართველოს პატრიარქს ბატონიშვილს პატრონს დომენტის ჩნ იევანგულიშვილმან ამირჯანამ... ასრე და ამა პირსა ზა, რომელ ქაისრის (sic) საბატონოდამ ათი ხატი მოვიტანეთ: ერთი ანჩისა, ერთი ნათლის-მცემელისა, ერთი იე მახარებელისა, ერთი შთავარ-ანგელოზისა და ექვის სხვა წურილი. ესები თქვენ მოგართვით და ავიღეთ მისის თვალისა, მარგალიტისა და ოქროს ფასად მარჩილი ორი ათასი, ასე რომე ათას რევას მარჩილად კელმწიფის შეფის შაჰნავაზის საბ უყუფმა (sic) ოქრომქედელმა და სხვათა შკოდნეთა კაც[თა] ამაღ დააფასეს და ჩვენ ორი ათასად გავვითავეთ და გვიბოძეთ, ასრე რომელ აღარა დარჩა და უნაკლულოდ მოგვებარა... და თუ ვინმე მოლაპარაკე და მოცილე კაცი გამოჩნდეს, პასუხიც ჩვენ მივსცეთ. ქკს :ტნბ: ქრისტეშობისთვის :ე: ..მე კელმწიფის მდივანს გიარგუს დამწერათ.. † † †

1665 წ. — ქკსა :ტნგ: აქა მობძანდა ალექსანდრიის პატრიარქი პაისიოს და სინის მთავარ-ეპისკოპოსი ანანია (ყანჩათას გულანა)“. ამავე წელს მოხსენებულია მეფე არჩილ, დედოფალ ქეთევან (ისტ. კრ. 44). — პაისოს მოპყობილი საქართველოში დღისთევოს, (ზღ. სასულთანით 1658 წ.) შემდეგ იერუსალი-

მის სწავლული პატრიარხი და ერთი ზამთარი უცხოვრია გელათის მონასტერში. პატრიარქობაში დოსითეოსმა ნახა საქართველო 1688 წ. შეკრიბა 40,000 მარჩილი ფული ქრისტეს საფლავის სომეხთაგან გამოსასყიდელად და ვალის გარდასახდელად (იხ. რუსტრა რუსული მცხეთის გუჯარათა № № 48 და 420; აგრეთვე ჩემი ისტორ. კრებ. ტ. 230).

1666 წ.—ქკს :ტნდ: ამ ქკს, ოკდომბერს :ია: მიიცვალა ქრისტეანი და ღეთისმოყუარე კათალიკოზი ჩხეტიძე სვიმონ (ქოს გვს ტელაქუშა გუ-
დან; სხვა წარწერებიც უფიქლა და აწ ანა სჩანს).

ქკს — ქკს :ტნდ: არაღეთის ეკლესიის კარის წარწერა: „ქ. ჩნ დადიანის ასულმან დედოფალმან პატრონმა მარიამ აღვაშენე ეკლესია ესე და შევსწი-
რე წესა.. მამასა საბას.. ქკს :ტნდ:“ (Rap. VI, 114).

— ქკს :ტნდ: „ქ... ესე წიგნი მოგართვით ჩნ სინის მთავარ-ეპისკოპოს-
მან ანანია და სინის მონასტრის კრებულმან ბერმან თქუნე ქართლის ეკლმწი-
ფეს პატრონს შაჰნავაზს, ძეთა თქუნთა... კახთა მეფეს არჩილს, გის, ლევანს,
ლუარსაბს და სულეიმანს, ასე რომე სინის მონასტრის მამული მელურეკის
ცოტას ზანს კახაბრიშვილს გორჯასპის ჰქონებოდა და იმ მონასტრის მამუ-
ლისგან იქ მიწები მიეყიდა ფაენელიშვილის რევასასა და ჰაპუნასთეს. იმათ
ზოგი ვენაკად აეშენებიათ, ზოგი სახლები და ქვევრები ჩადგა და ზოგი ის-
რვე მიწად იყო. ჩნ ჩუპნის მონასტრიდამ მოველით თქუნს საბატონოშია
და შემოგებუწყენით.. დაქნასა.. თქუნ იყიდეთ და ისე ჩუპნს მონასტრის
შემოსწირეთ. ჩუპნ დავევით თქუნის დედის და მამის აღაპი.. კორციელს
შაბათს.. და ორს კანდელს სამულამოდ.. ავანთებდეთ.. წა ეკატრინა რომ
იქ მარხედა.. (სინას, იმას ფიცილობს, არ მოგიშლოო დაპა).. დაიწერა.. ქკს
:ტნდ: თვესა აპრილსა :კ: ეელითა... ტფილელ იოსებისითა“ (მცხეთის ნუსხა
№ ლთ:).

— ქკსა :ტნდ: აქა (?) შეფე აღექსანდრე მიიცვალა (ქამნი № 3).

1666 წ.—ტნდ. მოკუდა ჩხეტიძე კათალიკოზი სვიმონ; დაჯდა საყვარე-
ლიძე ვედემოზ: აფხაზთა.— კვალად სეხნია ჩხეტიძე ქუთათისის ციხე აღიღო და
ოსმალთა მისცა (ჯახ. ქრ:).

— ქკს :ტნდ: მელეტის საქართველოში შეუკრებია 1501 მილანთუნი
ქრისტეს საფლავის გამოსახსნელად (მცხეთის გუჯ. № 265).

— ქკს :ტნდ: აქა კუწლედი (გუდინა?) მსკულაეი გამოჩნდა და ჩხეტიძე
კათალიკოზი [სვიმონ გარდაიცვალა] და შაბაზ ყაენი მოკულა და მისი შვილი
შასეფი გაბა[ტრანდა] (კინგლოსა კვ. მუზ. მარაკლიტონისა № 49).

— ქკს :ტნდ: მცხეთის სიგელი № 56 (ჩემის დწკრით № 93: და 111 ზე-
დაჩუთ № 243); იერუსალიმის ქართველთა ჯეარის მონასტრის მამა მელეტი
სწერს თფილელს იოსებს: „...ასე რომელ კურთხეულმან (თფილელმან) ტლისე
საყდრის ალაგი მიბოძა და მე აღვაშენე და ჩემი ძმა იმას ვაყემ და მას უკან

მე ჯვარის მამად დამაყენეს და მერმე ჩემი ძმა აბლუღმესი ბატონს ციციის ვაყ-
მე და მე იერუსალიმს წავედ და ის სახლ-კარი თქვენ მოგაბარე ამან ათად (?),
რო რაც ქირა აიღოთ ნაშენებისა, მე შემინახოთ; საყდრის წილი და სამარ-
თალი რაც იყოს თქვენი, დაიჭიროთ * (თუ სახლა გაიყიდოს, ნასყარნი სახლის
არისა და ნასყარა ჩემია).

1667 — ქს: ტნე: მოკტდა შაჰაბაზ, დაჯდა ძე მისი შაჰ-სულეიმან. აკვე-
ლად არჩილ მოიყვანა სამცხილამ ბატონის თეიმურაზის ძის რაჭითის ასული
ქეთევან და იქორწინა ტფილისს. — კვალად ბეიან ლორთქიფანიძემ ქუთათისის
ციხე აღიღო, ოსმალნი მოსწყვილნა (ვახ. ქრ.).

— ქს: ტნე: მცხეთაში საფლავის ქვაზე აწერია: «საქართველნი სხნლთ-
უბუცესი ბატონისშვილი პაპუა... მეფის შანავაზის ძმა ბატონშვილი მუხრან-
ბატონი კოსტანტინე ქეს აქეთ: ჩქნიზ: (1667), ქსა: ტნე [1668 წ.].. მოსუ-
სენე უფალო მეუღლე მათი ასული საქართველნი აბაშისძის ლონანასა დატე-
ჯან-ყოფილი ღომნა და ძე მათი დივით...» (ჩემი უბის წ. 1, 76—77).

— ქსა: ტნე: აქა მოიყვანეს დედოფალი თამარი (ცოლი გუგრიელის გარდ-
გა III-ის: წერა-კითხ, სელხნწ. № 1204).

— ქს: ტნე: კზს ღომენტის ამერიჯიბი როსაბ და ძმა მისი ზაარ სწერენ:
„მამულის სამზღუარზე ცილობა შეგუექნა.. იფიცეს: კს: კაცმა; ამას იქით
კელი არა გვაქვსო. მოწამენი: ურბნელი ეფთჳმე, ანარეჯში კაცია, ნაშშიძე
მამუკა, დიასამიძე ლოდენა... სააკაძე ბერი ზაქარია.. „დაწერა დღესა სამშა-
ბათსა ქს: ტნე: ოკლომბერსა: ა: (ნუსხა №: ოპ:).

— ქს: ტნე: (თუ: ტნე:?) აქა (1667 ანუ 1668 წელს) მიიღეს ლეკან
დადიანი (წერა-კითხ. სელხნწ. № 252)

1668 წ. — ქსა: ტნე: (1668 წ.) ამა ქსა [შაქნავაზაშვილის ძმა ბატო-
ნისშვილი კოსტანტინე მიიღვალა (ჟამნი № 3. ეს წარწერა ხეუტრია, მის ქვეშ
ძღაგის სხანს იგაიუ წარწერა მხედრული).

— ქს: ტნე: ამავე წელს უნდა იყოს დაწერილი ბიჭვინტის სიგელი მ
მიცემული „მეფეთ-მეფის“ გურიელის დიმიტრის მიერ. მართლაც, დიმიტრი
იმერეთს გაემყდა 1668 წელს (იხ. შკეძე): „ქ... ჩვენ ახალ გვირგვინსანს ყო-
ფილმან ლიხთა იმერისა და ლიხთა ამერისა, ოსეთისა, დასავლეთისა და ყაბარ-
ღოსა, ჯიქეთისა და აფხაზეთისა, დიდისა ოდიშისა და გურისისა და სხლ საქარ-
თველოსა მპყრობელ მქონებელმან, დიდმან მეფეთა მეფემან კელმწიფემან და-
დიანმან პატრონმა დიმიტრი: მას ჟამსა ოდეს.. საქართველნი დაეკრთო, იმ
დროსა ბიჭვინტისა დ'თისმშობელსა შემოგსწირეთ გუტრის წესს კვირიკეს საყ-
დარი ძიძითისა და.. დეკანოზი გაბრიელ და მისი ძმა მოსე აბლიანისშვილი..
და მისი ყმა მამია ქართველიშვილი... მოწამენი.. გ'ნიმეტლიძე... გიორგი ჩხაი-
ძესა გაბრიელ კალანდარაშვილი.. კზ'ის სუმონისთვის მიგვრცემია..

— ქკსა :ტნე: ამა ქკსა ფაშამ ჩამოიყვანა კახ-ბატონის ქალი დარიჯან ტყე-ლოფალი; გააბატონეს. მგერამ ქუთათის ლეჩხუმლებმა მოკლეს და ისევ ბაგ-რატს დარჩა მეფობა (წერა-კითხ. სკანაწ. № 252).

— ქკს :ტნე: პაღი-ჯვარის ეკლესიის კარებზე აწერია: „ქ. მიქელ და გაბ-რიელი! მეოხ მეყვენით... ქკსა ღომენტის, რომელმან აღვაშენე საყდარი ესე ქართლს მეფობასა შშისა ჩვენისნ მეფის შაჰნავაზისასა და კახთ-მეფობასა ძისა ში-სინს არჩილისა...“ ქკს :ტნე:“ (Rap. VI, 87).

1668 წ. ქკსა :ტნე: ამას: ქკსა დედოფალმან: ნესტან დარეჯან: ჩამოიყვანა: ჟურუმისა: ლაშქარი:.. და მრავალი ავი ქნა და მრავალი სოფელი წახდა და კი-დეცა შიშოლობა იქნა. იმ წელსა ფე გენათელმა გედემონ (იხ. 1664 წ. ქვეშე). ხილი ავაშენე ჰიშურაზედა სულის ჩემის საოხად, და ვინცა შენდობა ბრძე-ნდთ, ღმერთმა თქვენცა შეგინდეს:.. ამინ: ქ. მეორესა წელსა (ე. ი. 1669 წ.) გელაფის წყალ-წითელზედ ფაშენებლი ხილდა და არ ღამაცალეს რაქველებმა; თვა-რის გათავუებას უპირობდით იმა წელსა აღდგომა აპირილსა თერთმეტსა იფო (ეგლ. შკს. № 186).

— ქკს :ტნე: დარეჯან დედოფალმან ოსმალი ჩამოიყვანა მრავალი სულ-ნი მოსწყვიდნეს; ხატნი და ჯვარნი შემუსრნეს; დალიანგურიელი თან-ახლდნენ; ღვრეჯან მეფედ დასვეს; თვით წარვიდნენ; ბაგრატ მეფე ქართლს წარვიდა; მერმე მოკლეს იმერთა დარეჯან ტყეხტანგ. გურიელი დემეტრე მეფედ ჰყვეს. უვალად შეეპყრეს გურიელი, თუღლი დასწვენეს და გურიას დაჯდა გიორგი (ჯახ. ჟრ.).

— ქკს :ტნე: აჭრბნისის საყდრის წარწერა: „ქ. შენ ყლ სანატრელო... სტე-ფანს შემწე მექმენ...“ რომელ აღვაშენეთ ძირითურთ აღმოფხვრილი ტაძარი შენი ჩნ დალიანის ასულმან დედოფალმან მარიაამ. რათა მეოხ ექმნა სულისა ჩემსა და სურსა ძისა ჩვენისა სასურველისა ოტოასისა წინაშე ღვთისა შენიცა...“ ქკს :ტნე:“ (ჩემი ყბის წიგ. I, 183).

1669—ტნე. მსთხოვეს შაჰნავაზ მეფეს იმერთა ბაგრატ მეფედ მეფედ ჰყვეს; მერმე სალთესუქვისი, ჩენძე სენხია, სრულიად იმერელი დალიანთურთ მეფეს შეებნენ, მეფეს რაქა-ლეჩხუმით ფაქმარევა (ჯახ. ჟრ.).

1669 წ. ქკს :ტნე: სიანს თრბნელი ჟედემონ და მირროპოლიტი ეტუფა-ნე (შეს. სიგელი. № 140 ნუსხა № :რყხ:).

— ბატონიშვილი გიორგი და ძმა მისი ლეონ ერთს გლეხს სწირავენ ჟრბნისის ტაძარს, „მას ვაძსა, ოდეს აღბუნა ძიარითან აღმოფხვრადი ტაძარი შენი მსჯელმან უაჭრონისა დალიანისამან დედოფალთა დედოფალმან მარიაამ (მახავაზ-მეფესწილადმა)“ ქკს :ტნე:“ და იქვე: „ჩვენ ქსნისა ერისთავთა ჟრისთავის სახლის

ქემან უბრუნელ ეპისკოპოსსმან ჰატრონმან ეგდემოს ვიშოკე გლეხი ესე და სიგლითა ამით დაუმტკიცებ წესს სტეფანესს. ურბნისის წარწერა აღმოაჩენს, რომ ტაძარი განუახლებია მარიაშს 1668 წელს.

1670 წ. — ქკს: ტნპ: მეფე აჩილ და ცოლი მისი ქეთევან სწირვედ მცხეთას და ქკს „ბიძისა ჩუწნსა დომენტის“ მტკვრის პირს „შაბადინე ქალა ენჩო და ენჩოს დაბლა მინდორი (საზღვარი აღწერადა)“ ინდიკტონსა მეფობისა ჩუწნისასა: ზ: ქკს: ტნპ: თვესა ივლისსა: იპ: (სიგელი მცხეთასა № 11 და ნუსხა №: ტპზ: აღმა გაუჩენია: „გლახაკთა და შშიკართ მოიწვევდნო“). 8881

1670 წ. წარწერა მხედრული სამთავისის წის ღვთაების ხატისა: „ეპა... ერთარსება-ერთუფლებო... საყდრ-საყოფელო ერთ-ღმრთებისაჲ, სამთავრის მონასტერო! შეგავედრებ თავსა ჩვენსა და დავდებ სასოებასა ჩვენ ავილაჲ ხორის იოთამისშვილი ყორჩაბაში დემეტრე და თანა-მეცხედრე ჩვენი ქსნის ერისთვის ასული თამარ: ოდეს ვიხილეთ ტაძარი თქვენი, ჭამთა ვითარებისაგან უფროსი ხატი მოშლილიყო და ტაძარსა თქვენს აღარ ესვენა. აღვგძრა სურვილმან და ძლიერებამან თქვენმან და მოვაქედინეთ და შევამკვეთ ხატი ესე მაცხოვრისა სულთა განმანათლებლის და კორცთა მკურნალი და დავასვენეთ ტაძარსა და საყოფელსა თქვენსა სულისა ჩვენისა სახსრად და ცოდვათა ჩვენთა შესანდობლად... ან, ქკსა ტნპ“ (ჩემი უბის წ. II, 40—41). ბროსნეს შეცდომებით დაუბეჭდავს ეს წარწერა, მაგ. „აღარ ესვენა“-ს მაგიერ დაუბეჭდავს „აღრე ესვენა“, ქკნ ტნპ (1670 წ.) მაგიერ წაუკითხავს „ქკსა ტნპ (1663 წ.), და ამისგამო ჩვენ ჩავვირთავს აქა. ამ ხატზე ჰკილია გულზე სატარებელი ხატი თვალ-მარგალიტიანი წარწერით: „ძელა ჭეშმარიტი მეფის ბაქარისა სამთას (სამთავისისის) ღვთაებას“; და ოქროს ჯვარი წარწერით: „მღვთაების ეკლესიისა სამთავისისა“... „ბაგნიშვილის ბების ჩვენის თამარის ჯვარი და ძეგლები (sic) იყო, ჩვენ დიმიტრიმ-განვაახლეო, შენდობას მათვე უბრძანებდეთო ქკს უმბ—1754 წ. ბაქარ + 1750 წ. და შეიძლება მისი გულზე საკელი ჯვარი სამთავისს გამოეგზავნათ.

— ქკს: ტნპ: მანგლელი არსენ ამირაშვილებს სწერს, „მიწებზე მკიდრთა იყავით“ და ხოდაბუნი მიუცია (გუგ. წიგ. II, გვ. 189).

მეფე შანავაზ სწერს მღვიანბეგს ერასტის (ორბელაძე): „ვიცი, რომ ჩემს ვახუშტიზე გულ-მტკივნეულად იქმნებით: მწვედ, დასაყარგია“... (ორბელაძის სიგელი № 8).

1670 წ. — ქკს: ტნპ: ინდიკტონსა მეფობისა ჩწნისასა: იბ: — მეფე შანავაზ „მოვიხმეთ სდ საქართველოს მაკურთხეველი ქართლისა ღ კახეთისა ქკზი ბატონიშვილი ბატონი დომენტი, ბატონიშვილი პატრონი გ, ლევან, მთავრებსაჲ ჩხეიძე ბატონი ნიკოლოზ, ამილახორი ბატონი გვი, ბატონიშვილი ბატონი

აშოთან, სახლბუცესი ბატონი ზაზა, ტფილელი იოსებ, ბოენელი იოსებ, ჩხეი-
ძე მეყან, ბარათაშვილი მეჯინიბეთ უბუცესი პაატა, რატიშვილი მეჯინებეთ
უბუცესი პაპოა. დავსხდით ბარათაშვილის ბატონის ყაფლანისა და მისის შვი-
ლების პაპუნასა, ასლანისა, ვახტანგისა, თამაზისა და გ'ისა და ვირშელისა პა-
პუნასა, შანშესი; და მათის შვილის შსლანისა, ზურაბისა და რევაზისა სასა-
მართლოდ. სარჩიელი და სარჩივარი ორთავესი გავიგონეთ... ზოგი წყენა და
დანაშაული ერთმანეთს შეუფარდეთ და ისე ჩავარონიეთ... (სიგეკლა № ორბე-
ჯიანთა. — სიგრძისაგამო დანახენს არ გუჭკავთ).

— ქკს: ტტ: „ჩუენ... მუხრან-ბატონმა სახლბუცესმა თეიმურაზ და
შმათა ჩუენთა: აშოთან, სჰმონ, პაპუამ, დათუნამ; ერეკლემ, ქიხოსრომ, იესემ
და ძეთა ჩუენთა (თეიმურაზისთა?) კონსტანტინემ, ოტიამ, ადარნანემ და ლე-
ვიან... ოდეს უბესკობის ბატონი წილენელი რომანოზი სასიძე (სწანს 1676 წელსა)
პატრონობდა (წილენის)... ბარბარობას დღეს, შმათ ღამეს... ისილა ნათელი წასა-
ამას მონასტერსა“...

1671 წ. — ქკს: ტტ: მეფე არჩილ რუსეთს წაბძანდა მარიამბრის თვის:
და: (ჩხეიძის ქრ.).

— ქკს: ტტ: ერეკლე მეფე რომ რუსეთიდან მობძანდა მცხეთასა და ყენ-
თან წაბძანდა (მ. კარბელაქისაგან გადმოწერილი ქრონიკა.).

— ქკს: ტტ: ირაკლი I მობრძანდა რუსეთიდან კახეთს (სილომონის ძის
აღუქმადგვის ნაშოვნის ქრონიკა: ის. ტაგარელის ცხნა. III, 296

— ქკს: ტტ: აქა დაიბადა ბატონიშვილი (გურიელი) ქიხოსრო (წერა-
გოფხ. № 1204).

— ქკს: ტტ: ქუთათის სრულიად იმერნი დადიანიოურთ მეფე; დავსხნენ.
მეფე რაქას გაეცალა. ისინი გეგუთს დადგენ. იმერეთს არბევდენ. მეფე რაქა-
ლენჩუმით ჩამოვიდა, ქუთათისს შვიბნენ; მეფეს გაემარჯვა, დადიანი დაიჭირა;
შეწყალებული გაუშვა (გახ. ქრ.)

— ქკს: ტტ: ქ. ჩუენ: ბარათა: შვილთა: სულ-კურთხეულის ყაფლან-
ისშვილებმა პაპუნ-ბეგ, მოლარეთ-ხუცესმან ასლან, ვახტანგ, თამაზ, გიორგი
ესე წიგნი მოგართვი სიონთ ღვთის მშობელსა ჭ თბილელს იოსებს, ასე რომ
კრატას ხანს წარუთი და ბალახური აღარა დაგნებებოდა სამწყსოდ.. მს უკან
მოკითხული ვქენით... და მართალი შვეიტყვეით... რომ თფილელისა იგო
სამწყსოდ; ჩვენც ასე დაგვიჩებებია ...დმანელს კელი არა ჰქონდეს.. ჭ თქუ-
ენის ბრძანებით იმწყსოს. ქკს: ტტ:“ (სიონის სიგეკლი № 230).

აქადანაგ ახალი საბუთი გეკლეკა იმისი, რომ უაფლანსშეილნი არან ბარა-
თაშეილნი, როგორც ორბელიშეილნიც (ის. ზემო გვ. 486 და 497)

1672 წ. ქკს: ტტ: ფაშა და ბაგრატი მეფე ქუთათისს შვიბნენ. ფაშას გაე-
მარჯვა, ბაგრატი მეფე შეიპყრეს (გახ. ქრ.).

— ქსა : ტა ანუ ტაბ (1672 ანუ 1674 წ.) „აქა დაესხა ქუთათის მეფე ბაგრატს ასან-ფშა, გურიელი გიორგი და შეება მეფე და ფაშას გაემარჯვა. წერილი კაცი დაკოცეს და ცხენოსანი ქახთაშიდ (ჭახთაშიდ) გარდაყარეს (წარბათხ. ჰელსაწ. № 252).“

— ქსა : ტაა : ამა ქსა ქრისტეანე და ღთის მოყუარე გიორგი დავით ნემსაძე კახად დაჯდა (წა გიორგის გელათური გუჯანი).

1673 წ. ზღინის (ასეთში) ზარის წარწერა: „ქ. ჩვენ კელმწიფემან ქართლისა მეფემან გიორგი-მცირემან შემოვწირეთ ზარი ესე ზღინის წა გიორგის ძლევისა მოცემად ჩვენდა ქს : ტაა: (Заказъ. Вѣстникъ, 1849 წ. № 12 Разр. VI და XII, 74; I, 59 აქ ქსნი უნდა იყოს : ტაა: — 1683 წელი).“

— ქს : ტაა : იკორთის ეკლესიის დასავლეთის კარის ფრიალ დაზიანებულს წარწერას ჩვენ ასრე აღვადგენთ:

[ქ. ჩვენ დედოფალთა დედოფალმან] როდამ, დიდისა მეფეთ-მეფისა შაჰნავაზის [ცოლ-ყოფილმან [ღ ერისთავთ ერისთავმან იესე ვიგულსმ[ოლდინეთ] --- ლეთაბისაგან ეს მთავარ-ანგელოზს [ტაძარი] კელიახლად კელეყაინს კითაც დიმ --- ოთხი სამკრო გავაკეთეთ, შიგნით სახლები [დავდგით, რაგორც ამ დიდებულს მოანსტერს ევად] რებოდა; სამრეკლო საძირკვლით გავასრულეთ -- თა, აღვაშენეთ სულისა ჩნისა საოხად, ძეთა ჩვენთა სასულიეროდ და კორციელად სა[ი]ღვერძელოდ. შეიწირეთ წნო მთავარანგელოზნო მეორე ესე მსახურება, რათა მე[ო]ხ გვეყვინით [წ ელ თისა] --- ამასვე ქსა : ტაა, შანაოზის [მეფე]ოგასა, ინდიკიონსა : იე:]“.

— ქს : ტაა : ინდიკიონსა მეფობისა შაჰნავაზისა : იე: (ისა ზეჟო ჯი 277).

— ქს : ტაა : ეს დომენტის წწერს ძალრამე ბაამან : „ერთი ტემი გლეხი ამყარა და თავ-მრგვალას მოვიდა... და ორის ძმის საწირავათ და საიპრუსალიმოთ ის კაცი მოგართვთ“. მოწამენი: ციციშვილი მიტროპოლიტი ეპიტანე, მისი ძმისწული იესე... ციციშვილს ბოდბელს ნიკოლოზს დამიწერია ქს : ტაა“ (მცხეთის ნუსხა № 36:).

1674—ტაბ. „ბაგრატ მეფემ ქუთათისი აღიღო. კვალად ყენის მოწოდებული ერეკლე, ბატონის თეიმურაზის ძის ძე, კახეთს მოვიდა (კახ. ქრ.)“ იხ. პირველი ინდიკიონი (წაჟა) მისის გამეფებისა 1675 წ. ქვეშე.

— ქს : ტაა : ამა ქს ქრისტეანე და ღთის მოყუარე ახალიკოზი დავით ნემსაძე კათალიკოზად დაჯდა (წა ტაა გუჯა:).

ქს : ტაა : (1674 წ.) ღწო შე ცოდვილი მთავარ-ეპისკოპოსი (კუდეშოს)... პირველად ვიყავ ურბნელი, მერე მანგლელი და მერმე მთავარ-ეპისკოპოსი ქართლისა ქსა : ტაა : (წა ტაა გუჯა: დაწინაურდა მარტოპატარაძე)

1674 წ. ქს :ტბა: წარწერა რეკომის ზარისა: „ქ. ჩნ კელმწიფემან ბაგ-რატოვანმან, დიდისა მეფისა შანავაზისა ძემან, მეფემან გიორგი, შემოგწირეთ ზარი ესე წმიდასა მამასა ოსეთისა ქვეყნისა დილორისა და დვალეთისა მეოკსა სადღეგრძელოდ ჩვენდა და მეფობისა ჩვენისა წარსამართებლად ქს :ტნიბ:“ Rap. XII, 78).

1675 წ. მარტის :კე: მეფე შანავაზ (კასტანგ) და ძენი მისნი: „კახთა მეფე არჩილ“, გრი ლეონ, ლუარსაბ, სოლომონ და ბაგრატ სისხლის სამართლის სიგელს აძლევს მცხეთის სახლობუტყეს მალაღმეს პაპუს და ბეჟანს და „ქა-დაგის ძესა შენსა მონაზონსა ნიკოლოზს“, რევანს და სვათა: ვინც შენის-გვარის კაცი მოკლასო, 300,000 თეთრი გაღიხადოსო; თუ შენის გვარის ბერი ან მონაზონი შეიპყრას—სრული წისხლიო, თუ ერისგანი—ნახევარიო; თუ ცოლი მოგიტყუონ—ნახევარიო, თუ ხუცესს შენის გვარისას მოუტყუონ—სრულს სისხლს 40,000 მიემატოსო და სხვა-და-სხვა. „დაიწერა ქს :ტნიბ: ინდუკტიონსა მეფობისა ჩუენისას: იე: და მისა ჩუენისა კახთა მეფობასა: ი: თქესა მარტისა :კე:“. (სიგელს ამტკიცებენ ზემოსხენებულ პირთა გარდა „მძისწული შანაოზ მეფისა მუსრანის ბატონი თეიმურაზ“; ორბელიძე ილია კასტანგ და ერისთავაშვილი აისონ.

— ქს :ტბა: მეფე შანავაზ და ძენი მისნი: გრი, ლეონ, ლუარსაბ და სულეიმან სწირვენ წილკანს „კურთხეულის დედის ჩვენის სასულიეროდ ღ ჩვენთა და ჩვენთ ძეთ სადღეგრძელოდ“ გლეხს მერაბ იობიძეს, რომელსაც ბეგრად დაედვა: ხუთი ლიტრა სანთელი, 1/2 ლიტრა საკმელი, ორის მდღლის და ერთის მთავრის წირვა და საწირავი: „დაიწერა ქს :ტნიბ: თვესა ივნისსა :ილ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩნისასა :ილ: (სეკულები და ზეჯეები).

ეს სიგელი ამტკიცებს, რომ დედოფალი როდამ 1674 წელს მკვდარი ყოფილა. Chronique Géor.-ით (გვ. 111) როდამ † 17 ივნისს 1678-წ.

— ქს :ტბა: მეფე არჩილ და ცოლი მისი „კახთა მეფის ასული“ ქეთევან „და ძემან ჩუენმან პატრონმან ალექსანდრე და პატრონმან მამუკა... შეესწირეთ... (სამებას) ხაშშს კვალი კაცი ოთხი და საკუთლო ორი და უმაჟლო კაცი (ბოგანა) ერთი... ოკლომბერსა: დ: ქს :ტნიბ:“. აქილამ ისიც საგულისხმებელია, რომ წინააღმდეგ ბროსსეს ცნობათა, მამუკა მომკვდარა 1699 ელს არა ცარის წლისა და ალექსანდრე 1710 წელს არა 23 წლისა (ეს ბენელოგია ბროსისეს, Add. IX).

1675 წ. „...ჩუენ სრულისა ოდიშისა და აფხაზეთისა მპყრობელ-მქონებელმან დადიანმა პატრონმა ლეონ და თანამეცხედრემან ჩუენმან მეფეთ-მეფისა ასულმან დედოფალმან პატრონმა თინათინ და პირმშომან ძემან ჩუენმან მანუჩარ... ვიგულვეთ... პირველადგანაც ხოფი ბიჭვინტის დთისმშობლისა შეწირული ყოფილიყო ღ ჟამთა-ვითარებისაგან გამო ხმოდათ. აწე საკანონო სძქმე

დაგვედუა: ნათესავის სახლში (სისხლში?) გავერიეთ და მობრძანდით თქვენ ბატონი კ'ზი დავით ნემსაძე და ჰყოინდელ-ცაგერიელი ბატონი გაბრიელ... და ცოდვითა ჩუენთა აღსახოცელად და ძეთა ჩუენთთა მანუჩარისა აღსაზრდილად... შემოგვეწირავს ხოფი ორის სასახლითა, სხულებითა და ხორგითა... ხორგას სამი ნავი ვაჭარი თუ მოვიდეს, ერთი ბაზირაგანი ვაჭარი სახობოს კაცისას დადგებოდეს და სხუა რომელიც სარგო იყოს, ხოფის ღირსმშობლის შეწირულია ყველა... (საგაგან ზაჭვანტისა № 9085)

— მეფე ერეკლე სწერს: „დაიწერა ქვს :ტნიგ: ინდიკტიონსა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა“ (sic) ის. ჩემი გუჯრ. წიგ. II, 341 ის. ქვემო გვ. 490.).

— :საგ: მცხეთის სიგელი № 477 (ჩემის აღწერით № 68): შანავაზ მეფეს და კ'ზს დომენტის ერთგულობის წიგნსა უწერს ჯვარის-მამა (ეგრუსალიძის ქართველთა მონასტრისა) წულუკიძე ნიკოლოზ: „ასრე რომე ჯვარის-მამა თქვენის ბრძანებით დადგომილა ნიადაგ ქართველის ბატონისაგან და კ'ზისაგან და ჩენცა ვიახელით და ვთხოვეთ ჯვარის-მამობა და გვიბოძეთ სრულიად საქართველოსა ჯვარის მონასტრის მამულები. აწე ვიყოთ თქვენნი ერთგული... რაც ჩემის კელით გამოვიდოდეს და რაც საიერუსალიმთა ვიშოვნო ამ ოთხს საბატონოში, სრულიად მონასტრისათვის შევიწახო და არც ჩემს შევილსა და ჩემს ნათესავს არ მივსცე უსასყიდლოდ და თქვენ ბატონს კ'ზს მოგაბარო... დაიწერა კელითა მალაქიის ნიკოლოზისათა ქვს :ტნიგ: ფებერვალსა :ს:“. ხელმოწერილია ხვეულად: „ჯუარის მამა ნიკოლოზ“ (შეჯარე 1666 წ. ქვეშე). აქ ნუსხაში № :რა: მიმატებულია: „ესე ფიცი ასე მოგვესენებია: რაც გაბრიელ, იოსებ და მელენტიოზ ქნეს, ჩუენ ის არც ერთი მოვიწოდომით და არც მონასტრზე ვსტყუოთ... და სანამდი სული მედვას, მონასტრის სამსახურს არა გვეჩრიოს რა“...

1675 წ. 15 სექტემბერს დაბადებული ვახტანგ ლეონისძე (Rap. VI, 61).

— ქვს :ტაგ: წარვიდა არჩილ-მეფე იმერთა დასაქერად. — კვალად წარვიდა შანაოზ მეფე ყენთან და გარდაიკვალა ხოსკაროს. — კვალად გარდაიკვალა კათალიკოზი ქართლისა დომენტი. — კვალად წარვიდა ძე შანაოზ მეფისა გიორგი ყენთან სამეფოდ (გ'ხ. ქრ.) „დომენტი (კათალიკოზმა) აღეაწმენე დამტულებული და დაქცეული კელახლად სამკულთლოს წინ სამკრე ორი სახლი თლილის ქვითა და ორის ქვის სუტითა და დაეპურე ქვის ლორფინითა. — გავაკეთე დაქცეული პალატები ხითა და ლამაზა მივაკარით და სხუა წურილი სახლები და სენაკები ბეგრი. — ანჩისხატის საყდარში შიგნით აჩორავილი და ცუდ-მადად გაკეთებული იყო, განჰვსწმიდეთ და განვაშენე (განვაშენე); განვაახლე ტახტი კათალიკოზთ სადგომი თლილის ქვითა და ქვის სვეტებითა. — კიდევ გავაკეთე ქალების სადგომი ხისა. — მეტეხს გავაკეთე საღიზნებელი. — რაც სუტის ცხოველი მამული და ყმა დაკარგული იყო კახეთს, სამასი თუმანი გავიღე, დავხარჯე და ვიშოვნე ისევ. — დაეპურვინე ანჩისხატის საყდარი

ფიკრითა და სასახლე ყაფრითა. (ს. კანტ. გუფ. № 411; ეს გუყარა აწ არ იპო-
ვება მიზეზის გამო, აღნიშნულისა 1638 წ. ქვეშე ის. 1676 წ. ქვეშე).

1676 წ.—ქკსა :ტად: შანაოზ მეფე ყვენად (sic)წ ავიდა და გზაზედ მიი-
ცვალა ტომკაროზს.—ამე წელს (21 სექტემბერს) მიიცივალა კათალიკოზი დო-
მენტი (აწიგნა ჭორანკოხნა). დომენტი დამარბულია მცხეთას და საფლავის
ქვა მისის გარდაცვალების დროს გვიჩვენებს ქკს :ტნიდ: (1676 წ. ჩემი უბ. წ.
№ 1 გვ. 81).

— ქკს :ტად: აქა მეფე შანავაზ ყაენთან წაბძანდა და ყუმს მიიცივალა
დღ მას წელს ძე მათი გიორგი გამეფდა (ჩაიშის ჟამს-გულანა).

— ქკსა :ტად: აქა მეფე შანავაზ მიიცივალა (ჟამნი № 3).

— ქკს :ტნიდ: მეფე შანავაზ, დედოფალი მარიამ, ძენი: გი, ლევან, სუ-
ლეიმან აძლევენ ბარათაშვილს ვახტანგს ქართლის მდივან-ბეგობას და, სამარ-
თლის ქნა ვითა მამათქვევსა ჰქონებოდა მდივან-ბეგობა ქართლისა, ქალაქი-
სა, საბარათაშვილოსა, სომხითისა ღ თათრისა... ან სისხლისა და სახვისა... (sic)
დაუწერია თუმანიშვილს გიორგის (ორბელაძეთ სიგელი № 6).

1676 წ. წარწერა მცხეთის კარიბჭისა, გადმოწერილი არქიმანდრ. ტარასის მი-
ერ: პ. ბაგრატიონთა ძე ბატონი დომენტი მიიცივალა სეკდემბრის :კბ: ქკს
:ტნიდ: “.

1676—:ტნიდ. მოვიდა გიორგი მეფედ ყვენიდამ :ი: იანვარს; დასვა კათა-
ლიკოზად ნიკოლოზ.—კვალად ბაგრატ მეფეს უშვა თამარმან ძე გიორგი
(კახ. ქრ.).

— ქკს :ტად: შანაო მეფე მიიცივალა ისპანს გზაზე (პ. კარბელაშ. ქრ.):

1677 წ.—ქკსა :ტად: ამას ქკსა მიიცივალა განძლიერებული და აღმატე-
ბული სახელ-დიდი მეფე შაჰ-ნავაზ (ქანჩეთის გულანა).—ამ წელს (ქკს: ტნიდ)
არჩილ მეფეს შეუკეთებია წა ნინოს სატი (ახ. სატყე წარწ.).

— ქკს :ტად: აქა შანავაზ მეფე და ქკსნი დომენტი მიიცივალა (ძილას-
შირბ იგორთისა № 6).

— ქკს :ტად: ბეყან-ხან კახ-ბატონად მოვიდა.—კვალად ბაგრატ-მეფედ
გიორგი გურიელს მისცა ასული თვისი დარეჯან ცოლად (კახ. ქრ.).

— ქკს :ტად: გიორგი მეფე რომ ბატონიშვილად ბძანდებოდა, ისპანს
წაბძანდა მარტის :იზ: (პ. კარბელ. ნაპოვნა ქრონ.)

1677 წ. ქკს :ტნიდ: ბატონიშვილები გიორგი და ლევან მცხეთას სწირაფენ
სოფელს წავკისს (სიგელი მცხეთისა № 41).

1677 წ. ქს :ტავ: „ქ ნებითა: და შეწევნითა ღთისათა ჩუენ თვით კელმ-
წიფის შვილმან პატრონმან გიმ, პატრონმან ლევან და პატრონმან სულეიმან
ესქე... წყალობის წიგნი და ნიშანი გიბოძეთ ჩვენთა ერთგულთა ყმათა. ორ-
ბელისშვილს პაპუნა ბეგს ძმათა თქვენთა მოლარეთ უხუცესს ასლან მდივან-
ბეგსა და ჩვენსა ხოშიადსა ვახტანგს სარდარს საბარათაშვილოსა და სომხითი-
სასა თამაზს გის და შვილთა და მომავალთა სახლისა თქვენისა ყლთავე მას
ყამსჲ ოდეს ანჯიყათაშვილები თავისის მამულით თქვენის სამკვიდროს სასაფ-
ლაოს ფიტარეთის ღვთისმშობლისა შეწირული და თქვენის სახლისკაცისათ-
ვის ბოძებული ყოფილიყო ყამთა ვითარებისაგან გამოგრთმეოდათ და კურთ-
ხეულმან მამა ჩუენმან ორისავე ტახტისა და საკელმწიფოსა ქართლისა და კა-
ხეთისა მპყრობელმან მქონებელმან მოკითხული ქნა და ვითაც თქუენის სამ-
კვიდროს სასაფლაოს ფიტარეთის მღვთისმშობელის შეწირული იყო ჰკადრა და
კელ-ახლად შესწირა მათად სულისა მეოხებლად და ჩუენად სადღეგრძელოდა.
აწე ჩნ ხელახლა შევსწირეთ... დაიწერა.. ქს ტნიე კელითა კარისა ჩნისა მდი-
ვან მწიგნობრისა თუმანიშვილის გიორგისათა.

1678 წ. — ქს :ტავ: „...ჩუენ მეფეთ-მეფის თეიმურაზის ძის დავითის ძემან
მეფემან კელმწიფემან ერეკლემ.. მოგაკსენეთ.. წსა გიორგის ალავერდისასა...
ყამთა ვითარებისათა ვიყუენით აღგილსა და საყოფელსა რუსეთისასა და აღ-
ვიზარდე დიდისა და მალისა კელმწიფის სახლში. — ოდეს ყოველთა მხადმან
მოილო წყალობა... ჩუენზედა.. და.. მოვედით აღგილსა და საყოფელსა სამ-
კვდროსა ჩუენსა ქუეყანასა კახეთისასა, ვითაცა ჩუენცა და ჩუენი ქუეყანა
ბენდიერის ყანის კელმწიფელნი ვიყუენით, არა ვხლებოდით, არ იქნებოდა.
ბრძანებაჲ მოგვივიდა ბენდიერის ყანისა და ვიახელით ყაზმინს; და გვიხლა
ჩუენი ბოქოულთ (sic) უხუცესი და ნათესავი ბატონი გორჯასპი და მრავალ-
გვარად ჩუენს სამსახურსა და სიამოვნეს ეცადა. აწე სოფელი მრავალგვარად
მორთავს კაცის საქმესა, არც ძმა და არც სახლის-კაცი ჰყუენდა და არც შვი-
ლი ეყოლა. მოგვიდა კარსა.. და სულ თავისის მამულითა და ალაგითა..
პატრონისა ტაძრისა და საყოფელისა თქუენისა (ჯაგკრდის წსა გიორგის) შე-
მოწირავს დაგვეჯა.. ვისმინეთ აჯა მისი.. და მოგახსენეთ.. სამარხოსა ჩუენ-
სა ალავერდს.. ღმემოგწირე ჩუენი ბოქოულთუხუცესი ზალიშვილი გორჯასპ
სულ ყოვლის მისის ყმითა, მამულითა.. რისაც მამულის და ან ალაგის მქო-
ნებელი ან მამა, ან პაპა ყოფილიყოს და ან თვითონ იყოს.. (კაკაბეთი, იკა-
რო, კონდოლს ზვრება, ვისისკეკს უმება, გაკაზს უმა, კისქელმა).. თარხნად. მო-
გვკსენებთა.. არა ეთხოვბოდეს რა.. ღვო... არა აბრეშუმში.., არა ყარა
ხარჯი საური, არა ბელბაში, არა ფაგაბაში.., თვნიერ ლაშქარ-ნადირობისაგან
კიდე.. და გაეაჩინეთ (ორი ჯღაზი მუფასთუს, აღაშს გარჯასპი უნდა გარჯახი
დესა)... ვინ იცის, სოფელმა არ მოიშალოს და, ამათ გარდა, ის ვისაც იმისი
მამული დარჩეს, ესრეთ განეგებოდეს და არაოდეს არ დააკლდებოდეს... კ-

დევნეს წყალობა უყავით გორჯასპის: ისე რომე მდამდი ცოცხალი იყოს, ჩუენ უნდა გვახლდეს, ბოქაულთ უხუცესობა არ მოვშალოს, ფაგაბაშობა ერთის ამხანაგითა, მეკობრისმძებნელობა ორის ამხანაგითა, სარქართუფროსობა ერთის ამხანაგითა, გომბორის მოურაობა... დაიწერა.. ქქს :ტნიგ: ინდიტიონასა მეფობისა ჩუენისასა ერთსა.. კელითა.. მდიენის პეტრესითა“. ზვეულად: „ერეკლე ვამტკიცე“. დედოფალი ანა და ძენი მისნი (ამაჟუჟღი, მამადუჟღი, თეამურაზ). ამ სიგელს ამტკიცებენ ქქს :ტუ: აზრილს :დ: (ტფილისის ოღჭის სასამართლოშა დაჯული ეს სიგელი).

1678 წ. ქქს :ტგე: „ქ.. ოდეს წყალობითა შენითა ძე მალღისა კელმწიფისა მეფე პატრონი გიორგი საკელმწიფოსა თვსსა საქართველოსა ზედა მჯდომარე იქმნა და კელმწიფედ ეკურთხა, ზეგარდამო შენი (მცხეთის) აუარებელი წყალობა ჩუენ ამილოხორის შვილს პატრონს ნიკოლოზზედ გარდმოფენილ იქნა. და მოგვებოძა კელმწიფის მეფის.. გიორგისგან სრულიად საქართველოსა კათალიკოზობა.. კათალიკოზად ვეკურთხენით ქქს :ტგე: და ვიწყევ შამსავე ამა ქორონიკონისასა ტაძრისა ამის შეწირვა, შეშეკობა და შემატება.. (იხ. 1687 წ. ქვეშე სიგელი მცხეთასა № 216).

— „...ჩუენ ძემან იოთამ ამილოხორისამან კზმან ნიკოლოზ ოდეს [მიიცვალა საქართველოს კელმწიფე შაჰნავაზ და იქმნა კელმწიფედ [ძე მისი გიორგი] ყოვლითურთ სრული და უკლებელი... და კვლთ მიღვა კათალიკე-სამოა ციქულო საყდარი სვეტი ცხოველი და კათალიკოზობა და რაც ოდენ ძალა მიღვა, ვეცადე მის შენებასა და კეთებასა“.. (სიგელი № 210).

1678 წ. —ქქს: ტგე: აქა შაჰნავაზ მეფე გარდაიცვალა და ამავე ქქს ძე მისი გიორგი მეფე იქმნა (ჩხეიძის ქრ.).

— ქქს ტგე მიილა (საკათალიკოზო) ტახტი კათალიკოზმან ნიკოლოზ (ამადახვარაშვილი), შეუწირავს მცხეთისთვის მრავალი ძვირფასი ნივთები: 1) ოქროთ ნაკერი საკოსი, 2) მარგალიტით ნაკერი საკოსი მურასა ოქროს ლილეებით, 3) ზარბაზის სტიხარი, 4) ყაფარჯენი ვეცხლისა მურასად მრავალი ვეცხლ-ღქროს ქურღეულნი (ჩემა სასტ. ვრგ. 63).

— ქქს: ტგე: გიორგი მეფე წაბძანდა ყვეთან. ყვეთან ქართლი მოსცა და მოვიდა იანვრის: ი: (ათსა) ქალაქსა.—ამა ქორონიკონსა გურიელის ქალი თუთა, ვახტანგის დედა, მიიცვალა.—ამვე ქორონიკონსა რაჟამ დაჯოჯღღი მიიცვალა თიბათის: იზ: (წიგნი ქორონიკონი.)

— ქქს: ტგე: არჩილმან იმერეთი დაიჭირა. (ეს მომხდარა სვედებურს, იხ. 1683 წ. ქვეშე).—ბაგრატ გურიას წარვიდა;—მიიცვალა თუთა ბატონისშვილს, გურიელის ქალი, მეფის ძის ლეონის ცოლი (ვახ. ქრ.).

— ქქს: ტნიგ: ჩვეენ... ყოვლისა: საქართველოსა: დიდმან: მამათ: მთავარმან ქართლისა კათალიკოზმან: ამილოხორის: (იფთამის) ძემან: პატრონმან: ნიკოლ:

ლოზ: ესე... ესე წყალობის წიგნი... გიბოძეთ თქვენ სვეტისცხოვლისა და ჩვენსა ერთგულთა და თავდადებით ნამსახურთა ყმათა ელიოზის ძეთა გეფევის შვილის გიორგის; ძმასა შენსა დავითს, როსებს, ზაალს და გეფევის... ვირშის წყალობითა მთავარანგელოზის მონასტერი და ნასოფლარი ბადანი საყმით დაგვეჯენით და გიბოძეთ... დაიწერა მარტსა ოც-და რვასა ქსა: ტნივ; (ხელჩართულად კზი ნიკოლოზ და ბეჰელი. იქვე): ქ: ჩვენ დიასამიძემ კზმან პატრონმან ივანემ (sic) ასე დაუმტკიცებთ: (sic). (გაფევისხანთ გუჯარა).

1679 წ. ქს: ტზ: აქა გურიელის ქალი თუთა გარდაიცვალა (ჩხვიძის ქრ.).

— ქს: ტზ: ამ პორრნიკონსა დაჯდა მეფედ ძე მეფისა შაჰნავაზისა ქართლს, ბრძენი და ღეთის-მოყვარი, ვიბრი და ლომ-გული, გლახაკთა და დავრდოპილთა კელის აღმპყრობელი, ბერთა და მღვდელთა დიდად პატივის მიმცემი, მშვილდ და ლომობირი მეფე გიორგი იანვარსა: იე: (უხჩაეთის გულ. ახ. 1684 წ. ქვეშე).

— ქს: ტზ: აჯი-ალი-ხან თავრიზს მოვიდა. — კვალად ჩამოვიდა აზრუმის ფაშა იმერეთს, არჩილ განაძო, ბაგრატ-მეფევე დასვა. — (ეს უფაფა თაბათკას, ახ. 1683 წ. ქვეშე.) მერემ მოკლა აზრუმის ფაშამ ახალციხის ფაშა ასლან კვანჭირს და წარვიდა (კახ. ქრ.). — ანჩის ხატზე წარწერაც გიორგის გამეფებას გვიჩვენებს 1679 წ. ქსა: ტოდ, მეშვიდესა წელსა გიორგის მეფობისას: (Rapp. v. 20 — 28.) ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი კახთა მეფის ერეკლე I წერილი: „... დედიდავ, ბატონო თამარ.

— ქს ტზ. წარწერა მცხეთის-ღმრთისმშობლის ხატზე (5×4 კვადრატით, ოქრო-თვლებიანი): „ეჭა საუფარო... დ თას მშობელო, ჩვენ ცვა-ფარვათა მინდობილმან დადიანს ასულმან დედაფაღმან მარამ კანებუ ხატისა ამის მოჭადჯა და შეკამკავით ოქროთა და თვალ-მარჯალიტითა და წიდათა შენთა ნაწილებითა: ოდეს ანებო განყოფა სულთა და კორცთა ჩუნწთა, მომხედე წყალობით... და დასკვნას საფლავის ჩემისა აჯას ზედა ცხადვითა ჩვენთა შესანდობულად... ქს: ტზ“.

1679 წ. — ქს: ტნი: ფარის: ფთ: „ქ: შეწვენითა:.. და: წყალობითა ღმრთისათა:.. ჩუენ... ოქროს გვირგვინისა მან საქართველოს კელმწიფემან მეფეთ მეფემან პატრონმან გიორგიმ... თანამეცხედრემან ჩუენმან... პატრონმან თამარ; პირმომან და სისურველმან ძემან ჩემან პატრონმან ბაგრატ... ესე... წყალობის წიგნი და სიგელი... დაგმუვიდრეთ თქვენ. ჩუენთა... ნამსახურსა ყმათა მდიანებესა ორბელიშვილსა ვახტანგს, შვილთა თქუენთა სულხანსა, (საბა-სულხან, მწკრადი) კრესტისა, ვახუშტისა, ყოფლანსა, ზაალსა, ზურაბსა... გიბოძეთ ჩუენის მებადურ ხუცეს ნაჭონა სასახლე. ყმათა ვითარებისაგან ჩუენი მებადურ ხუცესი შეფურა ამოვარდნილიყო და ეს სასახლე სულ-კურთხეულს კელმწიფეს მამა ჩუენსა ზაქის დალაქის ფარენას ტ მისის შვილებისთვის ებოძებინა. ფარენას შვილებს დახოცოდა და ის აღიკვ ბერბაღმანად დარჩიმილიყო. პატრონი არ-

ვინ განდა. იმ ალაგის წყალობას დაგვეჯერით და... გიბოძეთ. ამას გარდა-
 ის ათინის (ათანასის?) ნაქონი სახლების წყალობაც გიყავთ და ფასიც მიეც
 და იყიდე. სხვა ზოგი ალაგები კიდევ გეყვიდა... გვიბოძებია... არ მოგვემლოს..
 დაიწერა კელითა კარისა ჩვენისა მდივან-მწიგნობრის თუმანიშვილის სულხანი-
 სათა ქკს ტნიზ, აპრილის: კთ: გიორგი ხეკუღად «გიორგი»: (არბუღანთ სი-
 გულა № 58).

— მამე დროებში უნდა იყოს დაწერილი სიგელი მანგლისისა
 № 34: „...ოდეს.. განაგებდა:.. სამეფოსა:.... შაჰნავაზის ძე... მეფე გიორგი
 ეამსა მას თვისსა შემოსწირა მანგლისისა ღვთის მშობელსა.. თრიალეთზედ სო-
 ფელი მეთრევენი და ჩნ... ქსნის ერისთავის სახლის ძემან მანგლელ გქსმან-
 ევდემოს გავბეგრეთ.. ამაზე ვერამ ებისკზმან ვერ მოუმატოს და ვერც დაა-
 ლოს. — უნდა გამოიღონ, მოვიდეს თუ არ მოვიდეს, ოცი კოდი ანუელის გუ-
 თანზე და ოცი შემოდგომის გუთანზე. (ე. ა. გუთნის თავს 40 კოდი) რასაც
 კოდით თრიალეთზე მეფისთვის იღებენ იმ კოდით; სადაც უნდა-იქ მიიტანოს
 ნაქურდალი ზუთეულად უნდა ზღონ. საბაღაზე როგორც თრიალეთზე იღებენ
 ისრე, იმ წესით გამოიღონ.. ერთი გზა ულაყი სადაც მანგლელს ეპრიანებო-
 დეს სთველზე — იქ გაგზავნოს. თავის გასატეხი კარი მანგლელს, აბაზი მოურავს.
 ფური თუ მიაბაროს ბატონმა ორი ლიტრა ერბო ფურზე და კამბეჩზე — სამი. თუ
 საყველეთ მიაბაროს კამბეჩზე ლიტრა ყველი :იბ:.. (ამას გარეთ არა ეთხოუბოდას
 რა: არ გუთნის კუნა, არც კოდის შური და სხ..). მოურავს უნდა მისცეს საჩქმე
 მარჩილ“ ---

1680 წ.—ტაძ: მოკტუდა დადიანი ლეონ (ას. ზემო 1667 წ.). — კვალად
 ათაბაგად დაჯდა ძე ასლანისა უსუფ. — მეფის ძემ ლეონ ხქორწინა თინათინ-
 ზელ (ვახ. ქრ.).

1681 წ. ქკს: ტათ: აქა მიიცივალა მეფე ბაგრატ იმერეთისა, ძე ალექ-
 სანდრესი. ვაჟ, მემკვიდრე ბატონის გარდაშენება! — (წერა-კითხვის № 252).

ქკს: ტათ: ფაქომილიმ მეფე ბრჩილ რუსეთს წაწვიდა. კვალად მოკტუდა
 ბაგრატ-მეფე და გამეფდა მერეთს გიორგი-გურიელი. (ვახ. ქრ.) —

ქკს: ტათ: ამა ქკს მეფე ბაგრატს შობის — — — (გულათ. გულანა).
 აქ უნდა ყოფილიყოს მოთხოვნილი ბაგრატის სიკვდილი მის შობა-დღეს.

1681 წ. ამ წლის ახლან ღროგეს ეკუთნის ქვემო დაბეჭდილი ორიგულჯარი.

ქ. ბატონიშვილს გიორგის სწერს ვილაც ლუარსაბ: «ორბელის პირითაც
 მოვაკსენეთ რაც რამ იქნა ან დაშავდა ან კახის ბატონის (არჩილის?) საქმე
 და ან სხვა რაც რომ მოკდა სულ ყველა ჩემი ბრალია, თავი რომ ვიმართლო,
 არავინ მამართლებინებს თავსა მისს (sic) ყველა ჩემით იქნა ...ამდნის ძმის
 მამისა და სახლის კაცის დამნაშავე რომ კაცი იყოს, ვითა ვნახო ან ძმ, ან

მაშ... ქალაქს ვაპირობ ჩასლვასა... ჩვენს სახლს (თუ) ჩუენვე გკობძებთ დიდი წყალობა იქნების... შეიდი თვე არის რომ აქათ ვარ... ჩემი სახლი გიორგი ქვარინისთვის გეობძებინათ...“ (ორბუღაიანთ სიგელი № 19).

— ქს: ტნით: —მხედრული წარწერა ანჩხატის მხატრობიანს გულანზე, (საეკლ. მუზ. ხელნაწ. №).

„...ინება ძლიერმან ზუძღვევლომან გოლიათმან, არწიეთა უმაღესმან ღ ლომისა უძლიერესმან მორწმუნემან მეფემან ვახტანგ (გორგასლან) კუართსა მას ზედა სამეუფოსა სამოციქულოსა საყდრისა აღშენებად... გარდაცდეს მრავალნი წელნი, რომელნიმე წიგნი და სამკაულნი მისნი წარტყუენილ იყუნეს. ოდეს განგებამან შენმანვე და... მეფემან გიორგიმ კელთ მიღვა მას ზედა საქეთ მპყრობელობა და წესთ მთავრობა, ინდიკტიონსა მეფისა ძლიერისა გიორგისასა და კათალიკოზობასა ჩემსა :გ: მე ამილახორის იოთამის შეილი კათალიკოზი ნიკოლოზ ღირს ვიქმენ წიგნისა ამის გულანისა აღწერად... განვაშენენ და შევაშენენ (მხატრობითა)... შევსწირე... სვეტსა ცხოველსა, კუართსა საუფლოსა... აღწერა ქს :ტნითა

„აღიწერა კელითა კარის დაქანოვის შეიღის აბჯლისათა“ : ამ წიგნის მხატვრობა დიდთ მოიწონა მეცნიერმა არქეოლოგმან კონდაკოვმან, როგორც საუკეთესო და იშვიათი XVII საუკუნის მხატვრობითის ხელოვნობისა. ამ წიგნის და სვეტიცხოვლის წარწერათაგან სჩანს, რომ წიგნის დამხატველი იგივე პირია, რომელსაც დაუხატავს სვეტიცხოველა. —რამდენიმე ნაწილი სვეტიცხოველას დაუსხატებია კვს ბოსტოღნიშვილს ქრისტეფორეს ქკს :ტლდ: (1646 წელს), როდესაც მცხეთის გუმბათი ჩამოკარდა და რუსთომ მეფემ ააშენა (ახ. 1646 წლის ქვეშე).

1681 წ. წარწერა: „ესე... სახარების თარგმანი ჩვენ ძალდაქე ნიკოლოზ გაკვეთებინეთ... მეფობასა გიორგისასა, კათალიკოზობასა ამილოზორის შეიღისასა ნიკოლოზისას ქკს ტნითა (ეკ. მუზ. №).

— ქკს :ტო: (1682 წ.) მიიცვალა დედოფალი მარიამ („წაენი-ქორნიკონი“) „ასული დადიანისა დედოფალი საქართველასა მარიამ დაქვეყნადრე მცირესა ამას (მცხეთას) საფლავსა ... ქკს: ჩკპ: „... (ჩემი საისტ. კრებ. გვ. 446). იხ. მისგან შეწირ. 1679 წ. ღვთისმშობლის ხატი მცხეთას.

1682 — ქკს ტო. მარიამ დედოფალი მიიცვალა. კვლად წარგზავნა ძე ბაგრატისა ალექსანდრე გიორგი მეფემან სამეფოდ ახალციხეს (კახ. ქრ.)

ბროსისე აზრით მარიამ დედოფალი გარდაიცვალა 1680 წ. Rap I, 30 VI, 18). ამ მარიამს აღუშენებია „ძირითურთ აღმოფსკრილი ტაძარი“ ურბნისისა 1688 წ. — მარიამის გარდაცვალება ახ. 1683 წ. ქვეშე

— ქკს :ტო: ქალის ხატის წარწერა: „ქ... უდ წა ღთის მშობელ... მე ამილახორმან გაემან (და) მეჩუენდრემან ჩნმან ქართველთ მეფის ასულმან ბატონი-შვილმან თამარ... მოვაჭუენინეთ (ხატი შენი) ოქროთი და შევაშენეთ თვალითა... ქკს: ტო:“

— ქკს: ტო: „ქ... ჩვენ... მეფე გიორგი, დიდის... ეკლმწიფის ვახტანგის ძე დედოფალი თამარ... ძე ჩვენი პატრონი ბაგრატ... მამის ჩვენის... მოსაკუნებლად და დედისა ჩვენისა დედოფლისა რვადამ-ყოფილისა ბარათაშვილის ორბელიშვილის ეკატერინესათჳს... დავდევით ალაზი... ოკლომბერს ერთს... დაიწერა... ქკს: ტო“ (მცხეთის სიგელი № 200). როდამ მოკვდა 1691 წ. (ახ. ქვემო).

— ქკს: ტო: ამ წელს აფხაზთ კზი დავით ხოფის ღვთისმშობელს სწირავს გლეხებს „შასყამსა, ოდეს გურაქლმან გიორგიმ იმურეთი დაიჭირა და ოდეს ში და მისის ბრძანებით და ნება-დაბრუნებით და ბატონის დედოფლის თამარის ბრძანებით შემოგწირეთ“... (ბაგრატიონის სიგელი, ნუსხა №: ა: მეორე სიგელი იმამ-ქვ წლისა: გზი დავით ნემსაძეს თიან მსხვილისასაგან უეფინა გლეხი კუბაბა და ნიკაინტას სწირავს „მას ყამსა, ოდეს გიორგიმ გურაქლმან იმურეთი, ოდამ დაიჭირა და მისის ბრძანებითა შეგვიწირავს... ქკს: ჩქმბ:“

1688 წ. — ქკს: ტრა: აქა: შაზრამ დედოფალი მიიკვალა: ჯი (ჯვარბი.) აქა] თამარ დედოფალი მიიკვალა და: ეამი განდა (ძალისშირი აკორთისა № 3).

1688 წ. ტოა: ქკს მე ფდ ცოდვილმა და ყლთა ცოდვითაგან შებღალულმან საქართველოსა მოსამართლემან ქართლისა და კახეთისა ეკლმწიფეთა და მეფეთა დედის ძმამან დიდის ორბელისშვილის ბატონის ყაფლანის ძემან მდივანბეგმან ორბელ ალვაშენე ჩემს სამკვიდროს სასახლესა შა ტანძმას კარის ეკლესია სახელსა ზაფლისა და დიდებულისა უბრლოთა სიკვდილისაგან დაბნენილისა ნიკოლოზისა და შუვაშვიე ყლითა წესიერებითა საეკლესიოსა რიგითა წიგნითა და ხატებითა შესამოსელითა და მოფენილობითა და მოვახსენე და შევსწირე თვად ბარჯლეიტონი ერთი (მარხვანი ერთი), სენიქსარი ესე ერთი, განთვალუბა სამცხეაქლო ერთი, განუკასავი (?) ოთხთავი სახარება ერთი, დავითნი ერთი, აპრილისთვე ერთი ყდ წ დის მეტაფრასი ერთი: ა: ცოდვილისა სულისა ჩემისა განსაკუნებლად და მეუღლისა ჩვენისა არაგვის ერისთვის ზაალის ასულის ბატონის თამარის ცოდვათა შესანდობლად და რვათა ძეთა და სამთა ასულთა წარსამართებლად და სადღეგრძელოდ.. (წარწერა სკინაქსარზე, რომელიც დაწერილია გიორგი XII-მს ცოლის თამარისათჳს).

— ქკს: ტოა: „ქკ... მსე წიგნი... გიბოძეთ ჩუენ მუხრანის ბატონის-შვილმან ბაგრატის ძემან ბოვენელ-ეპისკოპოსმან პატრონმან ნიკოლოზ შენ ჩვენს ყმას... თამაზას ახულელიანს... ასრე... რომე კურთხეულის ბიძის ჩემის ბატონის კზისაგანცა.. (მცხეთას) შეწირულ იყავ და ჩუენცა... შემიწირავენარ... ქკს: ტოა: (სიგელი მცხ. № 168 და ნუსხა: რხ:).

— ქკსა მიიკვალა დედოფალი თამარე ქრისტეშობის, თვის ოთხს (წიგნი ჭობრიანგინა“ ახ, 1684 წ. ქვემო).

— ქკს : ტოა: ბატონიშვილი ლევან სამწერისის მესთველობას აძლევს
ოთარ მაქუტაძეს (შემდეგ ონაფრე გარკსუის წინამკარს: საიგლა გარკსუის № 6).

— ქკს : ტოა: მიიცვალა თამარ დედოფალი, მეფის გიორგის ცოლი, — და
იმერეთს ალექსანდრე გამეფდა. — კვალად მოკუდა იმეროს თამარ დედოფალი,
მუხრან-ბატონის ქალი; — კვალად ბეჟან-ხან წარვიდა, სხვა ხანი მოვიდა კახ-
ბატონად (ვახ. ქრ.).

— ქკს : ტოა: აპრილის: ზ: -სა მოხსენებულია მეფე (იმერთა) ალექსანდრე
(ზონის გუჯრები № 80).

— ქკს : ტოა: ამა ქკს შუე - - [ბაგრა|ტის ძე ო - - - მამუკა (ტელათ: ტულა).

1684 — შ.ქკს : ტობ: დიდს მტრობას (ჭირობას?) ქალაქი, რომ აიყარა მწ-
რიამობის: დ: (შ. კარბულაგის ნაშაქნი ქრ.).

— ქკს : ტობ: დასაბამითგან 7191 წ. მეფე არჩილი ზამთარს ასტრახანს
ყოფილა და იქ გაუთავებია თავისი თხზულება „ბახსა ჭანისა და სოფელისა“. ამ
წელს ის ყოფილა 37 წლისა.

არჩილ მეფე მოგვიტბრობს, რომ „მეფის თეიმურაზის ამაჟი თუთ მნახეთა
და თან ნახლთა მის ყმათაგან... მსძენოდა, რამეთუ ათორმეტ წელ კახეთში მე გე-
ფობდი (1663 — 1675 წ.) მისინ დაზრდილნი და ნამსახურნი დაზბასილნი გვერთს
მხლდენ და მამაზობდეს და როდეს კახეთით იმერეთის დასაჭრად წამოველ, (1675 წ.)
სამ წელ ანა-მცირე სარგული ვნახე და მეოთხეს წელს დავიჭირე ენკენისთვეს (1678 წ.)
ღ თბათვეს (1679 წ.) ხვანთქარმან სუაზის აქეთი ღაშქარი გამოძისადა: მეფე (ბაგრატი)
და გურიალი (გიორგი?) წინ მიეგებნენ და ზოგნი იმერულნი დაზბასილნი და უკენმან
ადრბიკანის ღაშქარი ქართლსა და კახეთს ჰიას მოუყენა. რომელნიც იმერნი მე
მხლდენ, ზოგთ იმათაც იქით იწიიეს, და დღგალეთს გარდამოველ, დედოფალი იქ
დაკეენე და მე იქიკ იმერეთს ჩაველ (1680 წ.) და რვას თთვეს ჩხერს კიყუ და
ისევე დგალეთს წამოველ (1681 წ.) და იქიკამ ოსეთს ფაიქომში გარდმოველ და
ერთს წელწადს იქ ვიდექ. ვითაც მოწყენილის კაცის წესია რა-გინდა-რას მოგო-
ნება და ჭარის დაუმორჩილებლობა სხვას ზღაპრულს ამაჟეს ესე მართალი ვარჩიკა
(წერა-გ. № 942. ჩემი აღწ. ვკ.)

ქკს : ტოვ: ამავე დროებს უნდა ეკუთნოდეს შემდეგი-სიგელი:

„ჩ. ნებითა და შეწყვენითა ღთისაათა ჩნ გვირგვინოსანმა კელმწიფეთ
კელმწიფის შვილმან და თუთ კელმწიფემან ბატონმა. ერეკლემ; დედამა ჩვენმა
ბატონმა ელენემ ესე წყალობის წიგნი შეგიწყალოთ და გიბოძეთ შენ ჩემსა
ერთგულსა და თავდადებით სამსახურის მდიამს ყმას მგლობლიშვილს პეტ-
რეს, ასე და ამის პირსა ზა, რომე ჩვენის ერთგულებისა და სამსახურის გუ-
ლისათჳს წამოხველ და რუსეთს უნდა რომ გემსახურებინა, გზაზე დაგიჭირეს
და დაგაბეს და აღარ მოხდნ, თორემ შენ მწყედ მდომ; ახლა ჩნ მოვედით რუ-
სეთილამ კახეთს და აქაც ბევრი გვემსახურე; ისპანის წაყელ და თან მძებნულად
ერთგულათ მსახურეთ. ახლა ამით ვითაც ნამსახურნი ხართ, მოგვიდევით კარ-

სა დარბაზისა ჩვენისასა, გვეაჯენით წყალობა. ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი, წყალობა გიყავით, ვითაც ჩვენი გული გენდობოდათ, გიბოძეთ მდივნობა ყოვლის კაცის უცილობელი; ...არა მოგვეშალოს... არც სხუათა შეფეთა და მებატონეთაგან.. მე ჩოლაყაშვილს არქიდიაკონს ნიკოლოზს დამიწერია, დამამტკიცებლნი ამისნი ლ'ნ აკურთხოვს. ამინ“. „ერეკლე.“

— ქკს :ტომ: გიორგობის ერთსა: ქ... ნებითა... ნასყიდობის წიგნი მოგვეც მეტიცი შეიღმა ბატონმა ზაალ... თქვენ ორბელის შვილს მდივანბეგს ბატონს ორბელს და შვილსა თქვენსა ბატ. სულხანს (მწიკალა სულხან-საბა), ბ. ერასტის, ბ. ვახუშტის, ბ. ყაფლანს, ზურაბს, დიმიტრის, ...მოგყიდეთ ქალაქს ჩვენი საბაზიერო გურგენის ნაქონი (საზღვრები).. მოწმები: სააკაძე მოურავიშვილი ავთანდილ [] ; ამიყვები ქიხოსრო [] შიკალა ზაში ქიხოსრო [] მამასახლისი გიორგი [] მამასახლისი გიორგი [] მე აქე სიონის დეკანოზს დამიწერია [] . სხვა გუჯარში (ახ. 1679 წ. ქვეს) სულხან-საბა და მისი ძმები ვახტანგის შვილებად იწოდებიან.

— ამავე დროემს კეუჭენის მცხეთის სიგელი (ნუსხა № :ტოად):
„იბრუხალიმის პატრიარქს საფიცარი რომ მოუცია ამილახორიშვილის ქ...სა ნიკოლოზისთვის, ის დაუკარგავს და ეს მოეწერა:

„ეს წიგნი ერთი მე მებოძა და ერთი გიორგი მეფესა. მე რომ ოსეთს წავეღე, ისი და ბევრი სხუა წამართუეს, შენის სულტის ცხოვლის მადლმა, აღარა მაქუს, იქ დავეკარგე, თორე ჩემიჴს გამოუყენებელია. როგორც ღ'თის უარის-მყოფელი არ შეგვექნები, ისე არც ამას და არც რას ტყუილს შე შენ არას მოგახსენებ“.

ეს წიგნი ამილახორმა ქ ხმს მოძცა, რომე ღოსითეფს იბრუხალიმის პატრიარქის საფიცარი მოძცა, რომე ჩუენი საზიანო საქართველოს, თუ სხუას ქუც-ყანას არა ქნას რა და ახლად დაუკარგავს და ეს წიგნი მოეწერა“ (შეტა ანა-რა).

— ქკს :ტომ: აქა როკითს მეფეს აღექსანდრეს გურიელი გიორგი შამოე-ბა და მეფეს გაემარჯვა (წერა-კითხ. №252).

— ქკს :ტომ: როკითს აღექსანდრე მეფეს გაემარჯვა, მოკლეს გიორგი გურიელი და გაგურიელმა მალაქია ძე გიორგისი (კახ. ქრ.).

— ქკს :ტომ: იყო ტფილისსა შინა დიდი ქიჩი (სოლომონ აღექსანდრეს-გან ნაზოუნე ქონ. ტავარჯის ცხნდ. III, 296).

— ქკს :ტომ: „ამას მას ოდეს ჩოლნსა სამკვროსა საველშიყოფი მე გავ-ბეტონდით შეფხს შანაფხის შვილი გიორგი ინდიკტონსა მეფობისა ჩუენი-სასა :ე: უნანომან სოფელმან მოგველინა სიკუდილის საღმობა და მოგვეფარა თულთა ჩუენთაგან თანა-მეცხედრე ჩუენი დედოფალი თამარ... უკეთუ ვინ-მე .. ეს საფლავი ვანხსანს... იგიმცა განიკითხვის... აღამს აქეთ: კრებ.
ქკს :ტომ: (წეში უბან წიგ. № 1 ბე. 76).

— ქკს :ტომ: თიბათეს :ე: „ქ...ესე... ნასყიდობის წიგნი... მო-გართვით თქვენ მდივანბეგს ბატონს ვახტანგს (ორბუღაისნი?), შეიღთა თქვენთა

ბატონს სუფხანს, ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს, ნიკოლოზს, ზაალს, ზურაბს და დიმიტრის... ასრე... რომე დაგვეჭირა და მოვახსენეთ ჩვენ ახალის შვილთ ზატონის მანუჩარ... მოვაყიდეთ ჩვენი სამკვდრო მამული ჭრუშულს... (არბუღიანთ სიგელი).

— ქკს :ტობ: ბრთვის მაცხოვრის ზატის ვეცხლის არშიაზე ასომთავრულად აწერია: „შენ კრაო ღვთისაო და ძეო მამისა ეგმანუილ და მკსნელო აღმისაო იესო ქე! შემწე გვეყავ ჩვენ ბატონიშვილს ლევანს და თანა-შეცხედრესა ჩვენსა თინათინს, რომელთა მოვაქედინეთ ზატი ესე მაცხოვრისა შიშთა-კვირსა მეორედ დამწვარი დღეთა ჩვენთა საღვებრძელოდ და ძეთა ჩვენთა ქკს :ტობ“. ბროსსეს ეს წარწერა მეტად არევით წაუკითხავს, ვახტანგის სახელი აღმოუკითხავს ლევანის მაგიერ და გააკვირვებია, საით წარმოამდგარა ესეთი ანახრონოზმით, რომლის ასაცდენად ქკონი ტობ (1684 წ.) გარდაუქცევია უბ: (1714 წ.) (Rap. IV, 110) აქ მოხსენებული ლევანი (შაჭუფლისხანა და წოდებულია), ძმა მეტეფე არჩილის და მეფე გიორგი XI, განაგებდა ქართლსა 17 წელიწადი.

ამ ახლო-მახლო დროებს უნდა ეკუთნოდეს მეორე წარწერა გულზე საკიდს კარებიან სალაშქრო ზატზედ, რომელიც ბროსსეს ვერ წაუკითხავს მართებულად. ასომთავრული წარწერა მოგვითხრობს: „ჯვარი ქრისტესი. მღვდელმეტრეთა. ცოდვთა ჩვენთა და ჩემდა შესანდობელად, გასამარჯვებლად“ (ერთი სტრიქონი წაშლილია) წყალობითა ღვთისათა მე ავლმა (ავალიშვილი) და თანამეცხედრემან ჩემმან მარიამ მოვაქედინე ზატი ესე მაცხოვრისა (სადიდებულად ჩვენსა და და) საღვებრძელოდ“ (ჩემი უბის წიგ. II, 18).

1684—1730 წ. ჩვენის მწერლის საბა-სულხან ორბელიანის საბეჭდო ცნობები.

რადგან ქვემოდაბეჭდილის ორბელიანთა საბუთებში იპოვება ძვირფასი ცნობები საბა-სულხან ორბელიანზე, ამის გამო ჩვენ ქვემო ერთად ვუყრით თავს ამ ცნობებს და აქ ქრონოლოგიურს რიგს ჩვენის შრომისას გზას ვუქცევთ. ამ ცნობათა შესავსებელი მასალა იხ. ზემო გვ.

1684 წ. ქკს :ტობ: იანვარი იხ. „ესე ყაფი მოგვცით ჩვენ ბატონსა მანუჩარს და თანამეცხედრემან ჩვენს ბატონსა ხანჯიანსა თქვენ ჩვენს ძმესა მდებარეცა ვახტანგს (საბას მამას) და სარდარს თამაზს ასე, რომე... შეიღო ჩრ მოქცა; ჩვენს შვილად ჩვენს მამისწული ერასტი (ძმა საბასი) ვიქვილე, და ამ ძმას ხანი მმთში სამღურავი ჩამოგვიყარდა... ჩქკს საუყურესოთს ანაკის წამოქვიდოს, ასეც ტობილად და სასურველად იყავით და ერთობა ქნით სწახს, რომ საუფროსოზე ცალკედნენ (ძმები) (სიგელი № 28).

დაახლოებით იმავე დროისა არის სიგელი № 22.

ორბელიანი დემეტრე აძლევს ორბელიანი ვახტანგს სასურველს წიგნს (მამაჩემსად ჭქანია საფიცრის წიგნიო) „მტკობან მტკობი ვიყვნეთ და მოუკურთხან მოუკურ“ (სიგელი № 22).

სარდალი თამაზი აძლევს საფეხურის წიგნს „ჩემს ძმად მდივანბეგს ვახტანგს... (საბას მამას) მეფის გ'ის და ბატონიშვილის ლევანის ბრძანებით მოკვეცა, ლევან ბატონიშვილის კელითა დაწერილია, მეფის კელი რთავს... ჩვენს სიკოცხლემში არ გავიყარნეთო“ და ეხლა ხელახლა ვამტკიცებო, არ გავყარო, გაუფროსო, ბატონის პაპუნასი და ჩვენის რძლის შორილინი ეიყენეთო.

ქვს : ტუბ: (1696 წ.) ..სამშობ შეგაფიცეთ ჩვენ ბაძა თქვენმა.. ასლან შვილმა ჩემმა უფლარდას სარდალმან ლუარსაბ, პატრონმა ქაიხოსრომ, ზაზაერთ უხუცესმან ოთარ, მალარეთ უხუცესმან მანუჩარ, მეჭანბეთ უხუცესმა რევაზ, მტერზე მტერა გიუთოთ.. ქვს ტუბ, დეკემბერსა : ა: (სიგელა № 25).

საგელს (№ 51) აძლევს ორბელი ვაფლანისძედი სულხანს, პოჭუეთ უხუცესს ბატონს ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს, ზეალს, ნიკოლოზს, ზურაბს და ჯიძიტრას 1696 წ. (ტუბ.)

ესრეთსავე ერთგულობის წიგნს აძლევს ასლანიშვილის შვილი ქაიხოსროს ძე ქაიხოსრო ვახტანგ ორბელიანს „ჩემს ძმას“ (სიგელა № 26)

— ქვს : ტუბ: 1696 წ. სეკლ : ივე: ...შემოგვიფიცეთ (ვის?) ჩვენ ბაძა თქვენმა პატრონმა ასლან, შვილმა ჩემმა პატრონმა უფლარდას სარდალმან ლუარსაბ, ქაიხოსრო, ზაზაერთ უხუცესმან ოთარ, მალარეთ უხუცესმან მანუჩარ, მეჭანბეთ უხუცესმან რევაზ, ...დღეის აქით „მტრისა მტენი გიუენეთო და მოყვრისა მოყვარე ჩვენის ძმის პაპუნას უზიანოს საქმიეთ“ (სიგელა № 27)

ქვს : ტუბ: (1704 წ.) ენკენისთვის : კბ: „ჩ. ნებითა... ჩვენ ირანის მდივან და საქართველოს ჯანიშინმან პატრონმან შეყულიხან - - პატრონმა ქაიხოსრომ პატრ. ვახტანგ, ისემ, სვიმონ და - - (თქიმურაზ (?). ესეა... წყალობის წიგნი... გიბოძეთ... ორბელიშვილს სულხან-წყაფილს საბას, თქვენს ძმასა... ასე რომე ჩვენს ძმას მევფთ მეფეს, ირანის სასალარს, ყანდრისა და ქირაშხან ბეგლარბეგს, გირაშკის და აპიალათის პატრონს მეფე გის შანავაზ ხანს თქვენთვის საჯილდოდ სოფელი შოშილეთი ებოძა, ჩვენც სიგლითა ამით ასე დაგამტკიცეთ... ქვს : ტუბ: ენკენ : კბ: კელითა კარისა მწიგნობრისა თუმანისეშვილის ზაქარიასითა“. ხვეულად: „შაჭუულასან“ ს'ე (ავსე?).

მისავე ღვთის ძე მეფის ვამტკიცებ	მონაღ ღვთისა ბატონიშვილურაზ	რტოდ ვარ დაითისა... ვახტანგ ვამტკიცებ...	მისავე ღვთისა ბატონიშვილი (სვიმონ)
---------------------------------	-----------------------------	--	------------------------------------

— ქვს : ტუბ: (1706) ორბელიშვილი ყაფლან, მდივანბეგ ვახტანგ შვილითა თქვენთა სულხანს (საბა სულხან), ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს, ზაალს, ნიკოლოზს ჩვენ თამაზიშვილმა შიოშ, იესეშვილთ შვილთ ჩ'ნთა თამაზ, გუგუნიამ, ბერმან, გიორგიმ, ბარათამ, დურმიშხან.

ქვს : უიე: (1727) ორბელიანები მდივანბეგ იესეშვილი და მისი შვილი ელიზბარ, ვახტანგ (სიგელა № 47).

ტუბ (1709 წ.) ორბელიშვილები მდივანბეგი ერასტი, მამა მისი ყაფლანს ზურაბ, ღმბიტრი; მისწულებე ელიზბარ, ვახტანგ, ორბელი, დ'თ, გ'ი და სულხანს.

...ქვეს ტუტ: 1710 წ. ორბელიშვილებს მდივანბევს ერასტის, ძმისწულსა შენსა ელიზბარს ღჯ ვახტანგს და ძმასა შენსა ყაფლანს, ზურაბს და დიმიტრის მას ქაშას ოდეს თქვენი უხუცესი ძმა სულხან-ყოფილი საბა, მამაჩვენზე დიდად მრავალ ნამსახური და მრავალ გარჯილ იყო და საჯილოდ ჩაიკაშვილი გივის შვილები თავისის სოფლებით და აგარაკებით ებოძა და კდ სოფელი შო შილოეთი... ხრტ ჩვენთან მოგეშალოს (მეფეს ქახოსროს სიგელს აძღვეს).

ქვეს ტუტს ჩანვრის კბ: (1710 წ.). „ქ. ნებითა... მეფეთ მეფემან და თვით მფლობელმან ქახოსროსა ესე წიგნი... და სრგელი... გიბოძეთ თქვენ ორბელიშვილს მდივანბევს ბატ. ერასტის, ძმისწულსა შენსა ელიზბარს და ვახტანგს და ძმასა შენსა ყაფლანს, ზურაბს და დიმიტრის, მას ქაშას ოდეს თქვენი უხუცესი ძმა სულხან-ყოფილი საბა, კურთხეულსა... სახელოვანსა ბრძა და მამაჩვენედ დიდად ნამსახური და მრავალ გარჯილი იყო და მათ მისთვის საჯილოდად ჩაიკაშვილი გივის შვილები თავისის სოფლებითა და აგარაკებითა ებოძა და კდ ქვეს ხეზე სოფელი შოშილოეთი ებოძა, ჩვენც ვავსინჯეთ და მისე ნამსახურება თქვენ ბატარ ჩავიტარეთ და გიბოძეთ გივის ჩაიკაშვილები ზურაბ და ყაფანი - საჯილებითა და აგარაკებითა ..გვრეთვე სოფელი შო შილოეთი... ღაიწურა წელითა კარისა ჩნისა მწიგნობრისა თქმანიშვილის ბირთველისა და ხეულად: „ქახოსროს“, „განტანგ“.

ქ. ჩვენ სარდალმა ლუარსაბ, თქვენმა მამულმა და ძმისწულმან ჩვენმან, ქიხოსროსა და ძმამან ჩნ შან ოთარ, მანუჩარ და რევაზ თქვენ ჩვენს ძმას ბატონიშვილს ბატონს ანაწანუმს: „სანამდინ თქვენ ცოცხალი ბძანდებოდეთ სოფელი შენდლოძრად და ქუხრანას სამეურა მკაცრთმეწია“... (სიგელს № 23)

1726 წ. ჩვენ ვეფხე ვახტანგ, დედოფალმა ზუსუდან, ძენი ბაქარ და გი... „ბრძა ჩვენი სულხან-ყოფილი საბა ორბელიშვილი დიდად-ნამსახური და გარჯილ ყოფილყო მამა-ბიძამა ჩვენთა და საჯილოდ მეფე გის სოფელი შო შილოეთი ებოძა და თქვენ სულხან-საბას (სულხანს) მეუღლეს ათაბაგის ქალს ბატონს თამარს (ახ. 1699 წ. სიგელს) მშითქადა მკაცროდით (თქვენ ათაბაგის თელავ-გათაბაგის მეუღლეს და თამარს მეუღლები) და ის შოშილოეთის სოფელი საბას თქვენთვის ებოძა. ჩვენ რომ რუსეთ წავედით საბამ მოხუცებულმან სამბტ-ლან შვილის წმინდამან (საბა დაიბადა 1659 წ. 24 ოქტომბერს: ახ. 1659 წ. ქვეს) ჩვეულებებისაგან ჩვენი მამა-ბიძათ სიყვარული და ჩვენი ერთგულობა არა უდებყო და თან გვიხილა სწმის ძმითა და ჩარის ძმისწულითა და თქვენ კარგარეთელი დიმიტრი და ტიტე თან ახლით და ბევრი მსახურეთ... ჯულხან-სამა ჩვენთან ზღესრულა მოსკოვს (ჩვენის კონსტანტინოპოლისა და ადსკელს 1725 წ. 26 ანგვას, „მწუხრსა მოსკოვს სესენდვას, - ე. ო. კსენკატსკის, - არჩად მეფის სასწახლესა და ამჟსაჟანს დაქმან... ახ. ქვეს 1725 წ. ქვეს) თქვენი ამაზე ნამსახურსა დიდად დაგიმადლოთ და ეს წყალობა გიყავით. ამისგან ნაბოძები

სოფელი შოშილეთი ასე გაგითარხნეთ... არა ეთხოვბოდეს რა... დაიწერა კელითა კაცკასიდის მელკისდევისათა, ქკს აქეთ :ჩღკვ:“ ხვეულად: ჟუბტანგ“, „რუსუდან“, „ბაჭარ“. სხვა და..

1730 ქ. ..ჩვენ... მეფემან პატრ. ვახტანგ და თანამეცხედრემან... რუსუ-
დან; ძემან... ბაქარ და გიმ ესე... წყალობის წიგნი შევიწყალოთ და გიბო-
ძეთ თქვენ... ორბელიშვილს სახლობუცეს ელიზბარს და ძმანა შენსა ვახტანგს,
ასე რომ ძველთაგან დიდათა გარჯილნი და ნამსახური იყენენ თქვენნი პაპანი
ჩვენს მამა-პაპა ბიძათ ზედა და ახლა კიდე უფროსად განგვიახლე თქენი სმ-
სახური, ასე რომე ბატონი ბიძა ჩვენი, მეფე გი, ყანდაარს ყენის ბრძანებით
წაბრძანდა და აქედამ მამაშენი ორბელიშვილი ვახუშტი... (?) მოინდობა მეფეს-
თან წასვლა და მრავალი კარგნი დიდებულნი და კაი მოლაშქრენი წაჰყვენ
თანა და ჩავიდა ყანდაარს და ზახლა ბატონსა, მის წინ სამსახურები ქნა ღმ
მასთანავე მიიცვალა ყანდაარსა: მერე ურუმთ ჯარი ჩამოვიდა ქართლში და
ჩვენ აღარ დაგვინდევს და საქართველოში ვეღარსად წაედევით. წამოკელით
რუსეთის კელმწიფესთან და გვეახლა ბიძაშენი, მეფის გის გაზრდილი სულ-
ხანსაყაფილი საბა, მისი ძმა ბიძაშენი თბალჯღ მიტროპოლიტი ნკლზ და ბი-
ძაშენი დედოფლის სახლობუცესი დიმიტრი ცოლით და შვილით. ბიძაშენი
წაალ-ყოფილი ზოსიმე, და შენი ბიძაშვილი ბენედიკტე და მრავალი სარჯელი
და სამსახური გამოიარეთ... საზა რუსეთს ჩვენთან მიიცვალა. ამ დიდის სამსა-
ხურისათვის... წყალობა გიყავით. თუ ღნ ჩვენს საბატონოში ჩვენ და ჩვენს
შვილს ვისმე წყალობა გიყო და მიეწივეთ იქ, ქართლში, შენი თეთრის გი-
რაოდ სომხითის მელიქისაგან გირაოდ ნახევარი სოფელი წოფისი შენ გეჰი-
რა... ახლა... ეს სოფელი... კელშეუვალად თქვენთვის გვიბოძებია... (კაცკასი-
ძე.. მელქისედეკს დაუწერია)

ქკს :უიბ: (1730 წ.) ორბელიშვილი ვახუშტის შვილს ვახტანგს, ამის
მეჭულდეს ჩხვიდის ასულს ბ. ანახანუმს და შვილსა თქვენსა ერასტისა...

1685 წ. ქკს :ტოგ: ამა ქკს გაემარჯვა მეფეს ალექსანდრეს, ძესა ბაგრატიან
გურიელ და ოდიშარზედა ბერი (ბეკრა?) მრალი (მრავალი?) ახლდა. გურიელი
(გთორგი) მოკლეს; სხვა ტყუილ ყვეს (წა გ'ის გულანია).

— ქკს :ტოგ: იმერთა მეფე ალექსანდრე აფხაზთ კზს დაეით. ნემსაძეს და
ბიჭვინტას სწირავს ორს მოსახლე გლეხს (ეუბლაშვილს და ობოლაშვილს); მოწ-
მენი: ჩხვიძე, როსტომ და მდივანი მაჭავარიანი ქაიხოსრო. (ბიჭვინტას სიგელი №
№ 75 და 9087).

— ქკს :ტოგ: „ამბა ალავერდელს ენდრონიკაშვილს ნიკოლოზს პირობის
უდებენ ფშაველნი, იყალთელნი, ართანელნი ღ ქორდელნი „ასე რომა დღე-
ის უკან თუ ჩვენში ან ქადაგი ვინმე გამოჩნდეს, ან მარხვა ჰქმოს... რომე-
ლიც ჯურუმში.. გებრინებოდეთ, თქვენ გარდააკდევინოთ (სიგელი ალავერდისა
№ № 82; 83)“ (სხვა ინგ.) ისინი მოუტყუანბი ტონ კითხუ ანდრეანო მშშ

ქკსა: ტოგ: აქა ჯუმათელი შარაშიე მიიცვალა (წკრა კითხ. № 1204).

მცხეთის სამხრეთის კარზე არქიმ. ტარასის წაუკითხავს: „ქ. ჩვენ ქართლისა კვშა ამილახურის იოთამის ძემან ბატონმა ნიკოლოზ განგიხსლე მეორედ კედელი ესე... სვეტისა ცხოველისა... ქკს: ტოგ:“ ჩვენ წაუკითხეთ თვთ სვეტი-ცხოველზე: „უფალო, შენისა დადებისათჳს ბრძანებითა ნიკოლოზ კათალიკოსისათა დასატე მე ფ დ რ დ კ აღმან გულჯადარი შკელმან გრიგოლ სვეტი ესე; ჳინდ შენდობა ბრძანოთ, თქვენდ მიგატიკუნეს ცოდვანი“. (ამ გრიგოლისაგან არის დაჭატული ანხსტის გულანი და ერთი ნაწილი სვეტი-ცხოველის მსატკრობათა).

— ქკს: ტოგ: დაჯდა გურიელად ქაიხოსრო გიორგის ძე. მალაქია ახალციხეს წარვიდა (კახ. ქრ.).

— ქკს: ტოგ: ამ წელს სულხან (საბა) ორბელიანს შეუდგენია ლექსიკონი (ჩემი აღწერა წკრა-კითხ. ზედაწკრდა გკ-434).

1686 წ. ქკს: ტოდ: ამა ქკს: იქნა: ერისთვის: ქორწილი: შობას: დღესა: მეფის: გიორგის: ასულის: მარიამთანა: (ჭკათსკეის გულანი).

— ქკს: ტოდ: სააკაძე გივსა ცოლის დაე შეურთავს და საკანონოდ ერთი გლეხი შეუწირავს. მოწამე სივლისა მროველი ფილიპე (ნუსხა № :რ:).

— ქკს: ტოდ: კაცია ჩიქვანმა დაიპყრო (sic) სალიპარტიანო ლემხუმი-თურთ (გელათში გადმოღ. ნ. ანთამის ქრ.).

ამ ახლო დროებს ეკუთვნის მარტვილის ჩრდილო კარებს ზემო კედელზე მხედრული წარწერა: „გ... მარტვილთა ღთისმშობელო! ჩვენ ცვა-ფარვთა შენტა მინდობილმან, ლემხუმისა და საინასარიძოს და სალიპარტიანოს პატრონმან, დიდის კელმწიფის მეფისა და დადიანისა ვაზირმან, იმერეთისა, ოდიშისა თავმან და სარდარმან ჩიქვანმან კაცია და. თანამეცხედრემან ჩნმან დიდისა - - - (აქ ორის სიტყვის ალაგი განკუბ ამოფხეკილათ, მაგრამ იქ უნდა წერებოდა „ოტა მიქელამის ასულმან სეკდა“) და ძეთა ჩვენთა გრიმ, იოსებ, ოტი-ამ დავახატვინეთ სამკრო ესე ტაძრისა შენისა ჩვენად საფლავად, შევამკვეით მურასად პატრონისა ხატითა სახისა შენისათა და წირვისა იარაღითა. სხვარაც გლეხები შემოგწირეთ, ან რაც ბეგარი სძეთ და ჩვენთჳს ალაბი გავიზინეთ იმისი გუჯარი დავეიძს თქვენს ტაძარში, ის გასინჯონ და მოგახსენებთ... დაწახტა სამკრო ესე სდ - - - (ჩემი უბის წაგნი III, 174; იქვე დახატულია მოქლი ოჯახობა კაცისა და ჭეონდიდელმან: ეკლემოს, ზოსიმე კოშალაძე და სხ.)

— ქკს: ტოდ: ლევან მეფე წაბრძანდა ისპანს (პ. კარბ. ნაშკონი ქრთნაკა — აქ Rap. V, 28 ანხისსტის წარწერა 163).

სონის ტაძარში დაცულია ძვირფასად ნაკერი ენჭერი წარწერათ: „შეკაკერვინე ბატონმა მიქელამის ასულმან სეკდამ მამის ჩემის მიქელამს ოტიას სულას ჯაჯანდ... (სეკდა იყო ცოდნ კაცია დადგან-ჩიქვანისა).

1686 დაბადება ღთისი, მერე იმამყულიხანისი: (ჩემი გუჯ. წიგ. II, 6).

— ქსა : ტოე : აქჲ, ჯუმათელი იოანე ბერიძე დაჯღჯ ჯუმათლად (წარკოთხ. № 1204).

— ქს : ტოე : აქა თეიშურაზ მეფის ძე ერეკლე ქართლს ბატონად დაჯღა (ჩხეიძის ქრ.). სიანს, რომ 1696 წელს ყოფილა შერვე წელი ერეკლეს მეფობისა: (იხ. 1696 წ. ქვეშე).

— ქს : ტოე : ...ოდეს.. გიორგი.. კელმწიფედ ეკურთხა... ჩუნე ამილახორის შვილს პატრონს ნიკოლოზს.. მოგვებოძა.. სწ საქართველოს კათალიკოზობა... კზად ვეკურთხენით ქს : ტოე : და ვიწყევით ეპისკოპოსა ქსნი-სასა ტაძრისა (ამას) შეწირვაჲ შემოძა და შემატება.. (კრახულ ციფირებს ჩვენ გსხამთ):

- 1) ძუელითგან დაფუნებული კედელი სვეტის-ცხოვლის ტაძრისა მარსა საშკრეთისასა ახლად ავაშენეთ;
- 2) კიდევ ხუთი საშრო გამოუცვალეთ და ხელაჟლად აღვაშენეთ;
- 3) კიდევ სვეტზე სადაუქარის ჩარდახი გავაკეთეთ და მის გარშემო ხომლითა და კანდლითა შევამკეთეთ; ძირს მავთულისა ფანჯარა შემგდევალე და სვეტი გარშემო მოვდინეთ;
- 4) სამირონისა და სვეტისა პირდაპირ ჩრდილოეთის კერძი დავაბატენეთ და ერთი ხომლი დავკიდეთ;
- 5) აგრეთვე საყდრის იარაღისაგან შევწირე ერთი დიბის ბისონი ... შუღი მორასა ბისონი ოქროს ღილი, ერთი იისფერი ხარა ზარბაბის სტიხარი;
- 6) ერთი წყვილი მურასა საბუხარი შევაკერვინეთ... ვეცხლის ლიტრა.. აზარფეშა.. ჯამი ვეცხლისა... საწარლქ ვეცხლისა... შუგრეთვე შიგნით ქუიტიკისი კელმწიფის სულ დაეხურეთ;
- 7) ერთი ღიდი გულანი (ანსა ანსასტასი, კვეკვიას მუჩუქუშა დაგუქა და მისა დაეხურეთ);
- 8) ერთი ღიდი გულანი (ანსა ანსასტასი, კვეკვიას მუჩუქუშა დაგუქა და მისა დაეხურეთ);
- 9) აგრეთვე კიდევ ერთი დაბაჟების წიგნი და ერთი დავითი დაქვე; 10) აგრეთვე ერთი მზარა მარგალიტის ტრეფითა და ოქრომკედლის ზინარით შევაკერვინეთ;
- 11) კიდევ ერთი კელი პერეკლეზი ხალსად შევაკერვინეთ;
- 12) ერთი მურას ყავარჯენი გავაკეთებინეთ 43) აგრეთვე დიდს გვრავს მრავალი თვალი, მარგალიტი და ოქრო შევმატე და შევაკეთე;
- 14) არაკუზე კიდი გავსდევინეთ 15) ანტიოხისთან დედი ჩარდახი ჩავდგი;
- 16) კიდევ მცხეთას ვალავანს გარეთ ქუიტიკისს სასახლე ავაშენე კართა და ფანჯრითა;
- 17) მცხეთას წლითი-წლად ყოველს დღეს ალაბი გავაჩინე... 18) საწირონე ძირს გარშემო სულ ხალსად დაკერის ხალიჩებით მოვდინეთ... 19) ყვეთელის ავრანგის ჩაფედის ბისონი შევაკერვინეთ... 20) ერთი ოქროთა დევილი ვეცხლის გვარსანთელი გავაკეთებინეთ;
- 21) ერთი საძრახე სპილენძის ქუაბი და და: თევში... 22) ქალაქს საყდარი (ანსასტასი) ღირთებინეთ გარდაქედ და დავაბატენე, საფსალმუნე დავდგი, ხომლი და კანდელეზი დავკიდეთ;
- 23) ქალაქს სასახლე ავაშენეთ და ზვერი შევმატე... 24) ერთი კაი (ანსა) მადე ავაშენე... 25) ერთი კაი ჭარი ქალაქს დავკიდეთ... 26) კოეორზე ტორი კარის საყდარი დავდგი და კაი საზაფხულო სასახლე ავაშენე... 27) ავაშენე საწინახელი და დარბაზი; 28) ყორანთის თავს ერთი სოფელი ავაშენე 29)

ქრისტეანული ზუარი გვიჩვენებს; 30) ძველს ზურისთვის საყდარი თლილის ქვსა ავა-
 შენი.. 31) გომს კაი მარანი.. 32) სალხინოს საყდარი.. 33) მეტეხს ნამეტნა-
 ვნდ დამუშავებული ღ მძაულებული საყდარი ხელახლად განვაახლე.. ღ მე-
 ტეხისთვის სოფელი სხერტო ავაშენე.. 34) აშენდას ერთი საყდარი დავდგი...
 35) თრიალეთზედ სოფელი ბარალეთი აკურებული ახლად ავაშენე და კაცი
 დავასახლეთ.. 36) სამრტამდის კუამლი კაცი დაკარგული და განზნეული ახ-
 ლად ჩუენ მოგვეყვანია.. დავკსახლებია ქს :ტოე; 37) ქუელ წიგნებს რა გააბ-
 ლემა, ჩამატება და შეკრვა უნდოდა, ყველა გავაკეთებინე და თვთ თვსა ში
 ჭან სწერია მამუკიდევ ერთი წინამძღოლი ჯუარი თავით ბოლომდი ოქროსი
 მოვაქედინე და მურასად გავაკეთებინე... 39) ერთი ხელი ბერძული წიგნები
 სვეტ ტროველს დამსდევ... (და სხვადა შუკრა სწერას). ბოლოს ხეულებით დამ-
 ტკეცნა. (მსხეთას დადი სიგელი № 218).

— ქს :ტოე: „ლო.. შეუნდვენ კოდვანი და მარალნი შისნი ნიკოლოზს
 იშენელს ქს :ტოე“ (წარწერა ხელნაწერზე, წ. ასტ. კრებ. 375. ეს არის უკანასკნელი
 ამხსენი, ჭარახის ხეობიდან განდევნილი მკჰმადანთავან; დიდებულნი ტამარი ამხ-
 ნისა ჟერეც შეურეკელა დაგას).

— ქს :ტოე: აქა როკეთს შეიბენ; გიორგი გურიელი მოკლეს, მისი შვი-
 ლი ქიხოსრო დაჯდა (წარა-კათხ. № 1204. შეხარე წყნა 1688 და 1684 წ. ქვეუ).

1687 წ. ქსა :ტოე: გოგი მიქელაძის ქალი მოიყვანა მეფემ გიორგიმ ხო-
 ტაშაძი დედოფალი (ეფიხი ქორანაკანნი).

— ქს :ტოე: გიორგი მეფემ კოეორზედ ქორწილი ქმნა მიქელაძის ქალს
 ხვარაშანზედ. — ყვალად აღექსანდრე მეფემ რაქა დალაშქრა (გან. ქრ.).

ამას იხსენიებს გუჯარი ორბელიანთა (ჩემი კრებ. № 18): მეფე გიორგი დუ
 დედოფალი ხორეშან უწყალობებენ მიწა-წყალს ღურმიშხანს მიქელაძეს დუ
 სწერენ: „მას ჟამსა ოდეს ბატონი დედოფალი რომ მთავიყვანეთა, თქვენ იქ
 დამ მზითვად მტკუყვიეთ“.

1688 წ. ქს :ტოე კათალიკოზ ნიკოლოზს, გივი ამირლახურის ქმას (ან
 თამის ძეს) აღუშენებია: ეკლდერი სამკრო, მაშინ როდესაც ბატონი გიორ-
 გი მეფედ ეკურთხა, სუტრზედ საღატეპარის ჩარდახი: გავაკეთეთ და მის გარშემ
 მო ხომლით და კანდლით შევაძვევით; ძირსა მეთულისა ფანჯარა შემოვწვლიეთ
 და სუტრე გარშემო მოვფინეთ; სვეტო დავახატინეთ და ხომლი დავკმ-
 დეთ; ორავესა ხიდი გავსდევ და გავაკეთე; ანტიოქიასთან: (შეგ მსხვას ტამარ-
 შამტამ მდგრეკუკუსია, გუაჩუშა) დიდი ჩარდახი ჩავდგი; მცხეთის გალაქანს გა-
 რეთ კვიტკირის სასახლე ავაშენე კართა და ფანჯრითა, მოკრთე და გავაღეს-
 ტანე; თფლისს ქალაქსა სასახლე ავაშენე; ერთი ბალი აქვე ავაშენე; ერთი ზე
 რი ქალაქსა დავკიდე; კოეორზე ერთი კარის საყდარი დავდგი და კარსა მზნ-
 ხელიო სახლი ავაშენე; მეტეხს ძუძლი საყდარი განვაახლე. ქს :ტოე: (მსხ.
 ნან. კანტ. № 210).

ქს : ტოვ (1688), ენკენისთვის :ა: „ჩვენ მეფეთ-მეფემ... გიორგიმ და თანამეცხედრემან... ხორეშან ჩვენდა სადღეგრძელოდ და გასაპარჯებლოდ ზემონიქოზის საყდრისა ყმანი.. ამოკვეთილ იყო... და ახლა შეეწირეთ ზემონიქოზს ოთხი საკომლო კოდის ზურგი, ღვთაების საყდარზე მიჩრომვედენ კოდი ზურს“ (სინ. კანტ. გუჯ. შირა),

— ქს : ტოვ: [ამა ქს აპრილს -- [გარდაი]ცვალა ბატონიშვილი (მუხრან ბატონი) [თეიმურაზ (ყაზი № 3).

— ტოვ: ამა: ქს: შეუკდა: გიორგი მეფე. საერისთოა: გაიმარჯვა: არავის: ერისთავმა: გამობრუნდა: (გამობრუნა?) მეფე გიორგი: და ქართველნი: გარდაგდეს: გიორგი: ნეფე: და მარიამობის თვისს: ბატონიშვილი: [ერეკლე: დასვეს: მეფედ: (ქათახეის გულან).

— ქს: ტოვ: ამა გორგა (გიორგი) მეფე გ(ა)და(ა)ღ(ა)მ(ა)დ(ა)ს(ა) (არაკლე) დაჯდა (აბახათა ქარნიკა, მქმანდალის ხელთ მიწარდა).

— ქს : ტოვ: შეუხდა მეფე გიორგი არავის ერისთავს და ერისთავს გაემარჯვა და წავიდა იმერეთს (წიგნი ქორინიკონია).

— ქს : ტოვ: კახ-ბატონად მოვიდა აბაზ-ყულიხან. — გიორგი მეფემ ძმა თვისი ბაგრატ და ძმა ლეონ ყვეთან წარგზავნა, და გაზუხულს შეუხდა თუ შეტყა დაუმარცხდა. — ამას ზუხულსვე მოვიდა ერეკლე ტფილის მეფედ. — გიორგი მეფე რაქას წარვიდა. — ცვალად ამე შემოდგომას მოვიდა რაქას არჩელ მეფე, რუსეთიდან (კახ. ქს).

ბროსნეს ცნობით ერეკლე 1664 წ. დაბრუნდა რუსეთით კავისის დედოფართ ელენეზე (ქმისწულა კვამიშვი კათალიკოსის ციციასამიძის), 1674 წ. ისე რუსეთს წავიდა რუსთავეთთან, რ იმე წელს სკედეშვირს წამოვიდა, ასტრახანზე დამ შემხიამი 1675 წ. და გამეფდა კახეთს 1677 წ. მაჰმადიანობა მიიღო და 1778 წ- ისაგანში იყო და შეირთო ანა ჩოლაყაშვილის ქალი (ქომახონო პაჭია ანასტასია) და მეფობდა ქართლში 1688—1703 წ.

— ქს : ტოვ: ხელწერილს აძლევს: ჩვენთქვენდა კუთხეხევად მოსკოლში აბა (ამა) ალავერდელია ჩოლაყაშვილია თქვენ კათალიკოს დიასამიძეს იოანესს ასე რომე ვიყვენთ თქვენსა და თქვენის საყდრს მორჩილნი და ნების-ყოფელნი რჯულიერის წესითა. (სინ. კანტოფის გუჯ. № 240. ახ. 1693 წ. ქვეშ).

ქს : ტოვ: ამა ქს ერეკლე მეფემ და ქს ხორიანე დაჯდა: (გარდაის ძილისშირა).

1688 წ. ჩვენთ ბატონის ყაფლანის შვილმან ბატონი: ჰაპუნამანი და თანამეცხედრემან ჩემთ ბატონმა ზანგაფასში ძემან ჩემთან ბატონთან ერასტიმ ესე მიერთგუნა: წიგნი და სიგელი, შემოგწირეთ და მოგართეთ თქვენსა შინელსა და ცლწსა. რ ხატსა. ბატონსანსა ღმანისს მღვთის-სომბელსა მინასტერსა და სვასკოლსა ჩინსა ასრე რომე მოვიწადინეთ რ შემოგწირეთ ჩვენი მხე.

ღელი (?) ყარახანა თაჳის ცოლითა და შვილითა და ასრე გავათარხნეთ არას-
ფერისთანა ჩენი არ ეთხოვებოდეს რა თქვენის სამსახურისა და სახდელისაგან
ვიდუ... ქკს ტოა მკათათვის კბ [] []

1689 წ. ჩენი. დიდისა. არხელისმის ჰატრონის ყაფლანის შვილმა ჰატრონ-
მან ჰაჳუნამ და თანამეცხედრემ ჩვენმან ახაშის ასულმან ჰატრონმან ბანგიჳსაშიმ
შემგვიწოდეთ და შიგახსენეთ სარკინეთს ერთი კამელი კაცი ჰაჳცაშვილის ბიძინაშ-
ვილები გი ჭ მასრა მისის მამულთა, მითა და ბარითა შენ... ჰატრონსა ში-
ნასტერსა და საფესიკოპოზოსა და თაჳს სისაფლაოსჳ ჩვენსა დმანისის ღთის-მშო-
ბულან... რომე ჳრა ჩენი სათხოვარი და გამოსაღები არა ეთხდებოდეს... არა ს-
აჳლანჳ არა ღალ, არა ყულუნი, არა მალი, არა ულაჳი თაიბიერ ღეთისა და დმა-
ნელის შქტს კაცჳ შენთან კელა არა ჳჳონდეს. ასე უნდა: ჰატრონსა დმანელჳ თაჳ-
სის კრებულთი კორციელის შახათს კამი ტაჳირსს და აღჳი კარდჳკეიხადოს...
დაიწერა ნიგელი ასე კელათა მღვდელჳ შგალობელჳს იესუქრისათა თაჳს მხრელსა
ათერთმეტსა ქკს ტაჳ []

შეწოდებოა გლეჩი ასე ყაშის (დმანელის) ბარათაჳდელს ქრისტიანულად დრო-
სა სანამდე ჩნ ცოცხალი ვიყუნეთ ეს აღაბი ჳრ მოიშალოჳ ჳ შილ ჩვენსა ვინჳ დმა-
ნელი შიშანდებოდეთ ნურც თქვენ მოშლათ
მსწდრჳდი ჩარწერა ატნიძის მეორე კელჳსისა: აღუჳეჳე კარან ბჳე ასე
არხელმან ჰაჳუნამ და თანამეცხედრემ ჩვენმან ახაშის ასულმან ბანგიჳსაშიმ

1689 წ. ქკს :ტოზ: ერეკლე მეფე მობძანდა ქალაქსაგან წელი ხმბტონს
(მუ კარბულევის რაზოჳნი ქრ.)
ქკს :ტოზ: აჳა მეფე ვიორტე ვარდნაჳცდეს დჳ მათწილ ვამეფულმ ბაჳ-
ნისმ თაიბურაზის ძის [წ]ულმ მეფე ერეკლემ (გან შხს წყანჳ კეჳ?)
ქკს :ტოზ: აჳა ქკსა მობძანდა ერეკლე მეფე ქარაღლჳ ბატონად და
ბატონად (ყანჩაჳის გულჳხ 1688 წელს ქეჳშე) *ესი ოღი ინი გენსი 8771*

— ქკს :ტოზ: მარტმს :იგი: „ქართლოსა სამეფოსჳ გამეგებელი ბატრონჳ
ნაზარალიხანაჳ დელდამისძელონჳ ჳ მენცრჳ მამამჳტური, კოსტანდროტ და ისლა-
მიტრაჳი მონიმსიუჳ მთაჳეთისჳ მენცრ ლეოენი აჳჳაჳ ჳ მჳუფუნდჳჳ (იბნ) გნა
— ქკს :ტოზ: აჳა მათლოა შიპოვოს ქაჳისარჳ გჳმდელიჳჳ ჳ ქკს :ტოზ: გულ-
დელესჳ მეფე — მამია მტ გჳორგესა (ჳხო ჳრ.) — მამი. * ალსჳჳ სიბრტეჳჳჳჳ იმ

— ქკს :ტოზ: ადელთოჳლი: ელოენე (?): მჳ კახტან ტარენე (?): ქსთლიკოსი
ღისამიძე იოანე („წელთა აღწერა“).

— ქკს :ტოზ: წარწერა ანანურის ეკლესიაზე; „ჳ... ყდ წაო ღეთის-
მშობელჳ ეგმანოელისათჳ რუმლისა მენჭეთა და შეეწეითაჳ ეკლ შყმბარავის
წრესთჳს შერღმან მღრწანბეგმანი ჰატრდმან შარძეჳ თჳჳსაჳ მსწჳლჳჳჳჳ იმის
ანანურჳსა ოღეთისჳ მშობლისა საჳუძეველითჳ ერთ მენოზადლ მრავალმჳჳ არაჳჳ
სჳლდნ და უხოვრებსა მისისხრ და მე წინამდგომელი. ასტკანს. : შვილი ბოჳჳუღთ
უხსტკჳჳჳჳ ქაიხოსროჳ დამადგინე: წჳსაღამის მონასტერსა ჳედან ჳარქრადლ უწყის

ლომრთიან, რაც შეძლებდა მჭონდა, ღრიც და ღამ მოუსვენებრად ვწრომობდი და არ ვეც ძილი თვალთა ჩემთა ვიდრემდის განასრულებდენ მონასტრისა... ვეც ამას... ანანურის მღვთის მშობელო შენ გველ და მფარველ ექმენ..... ქკს :ტოზ: (ჩემო უფის წიგ. № 1, გვ. 8—9): ბარძიის ქალა გუქა ჭეიმიონს, კახტანგის მძას, ყვანდა ცოლად (ახ. 1717 წ. ქვეშ).

ქკს :ტოზ: მეტამღეთა ზედა ღმრთიან გელაქუნურის საპალნეზე დასამსა გელაქუნურისა და ბახტისა საპალნესა ზა ორსა ბახტისა ნუ დაკლებთ და რასაც წაღებდენ, წოგნად დასწერილი და ისრე მოაქსენებდე პატრონს ქკსსა ქართლის მელიქ მამასწავლისა. რაგუარადაც მსულ-კურთხეულსა მეფე-ლუარსასა პატრონის ქკსისთვის გელაქუნურისა და ბახტის ბაგი ებოძებია, ჩუნიც ამ რიგად გვბოძებია: ქკს :ტოზ: და იქვე უნდა შენა, მეფის ერეკლე-სიამ (ნესხა მწკრამც) და იქვე უნდა შენა, მეფის ერეკლე-სიამ (ნესხა მწკრამც).

იგი დაიქკს ოტონის წიგნში ბარძიის მიხედვით იხსენიება და რთ შენა წინდწონიანა შეიღს ჯანაოზსა და მღვთისა მწიგნობარისა და გონსტანტინის მოგვიდნეთ ჩუნი მეგვიდნეთ ყმა ღონიაშვილი პაატა და მისი ძმა მახარ, კიდევ მისი ძმა ღმრთიან მისსა შენა ღმრთიან და იქვე უნდა შენა, მეფის ერეკლე-სიამ (ნესხა მწკრამც) და იქვე უნდა შენა, მეფის ერეკლე-სიამ (ნესხა მწკრამც).

1689 წარწერის ცხელი მღვთისა მწიგნობარისა მწიგნობარისა (ახ. 1709 წ. ქვეშ).

ქკს :ტოზ: ოთარის მონასტრის ქკს წარწერა: ქკს და ქეხულის მღვთის კარგილისა და დიად სახელმწიფოსა ქკსისა მეფის გიორგის მისსა უდ შემუღლის იბატონეს ღვთისა ქკს საქართველოს გამგებელსა პატრონიშვილი ვახტანგ (ყყყ) სასაქდროსა მამულსა ჩემსა სოფელსა ამას რადღმთამე წელთა და მიიტეგობა მე ჩემი პირმშობი ბატონის შერილი (როსტომი და დავითი) ეკლესიასა ამას მწკრამცდროსა მამულსა ჩემსა ქკს ქკს: (Rap. № 61).

ქკს :ტოზ: რთ ამ დროებისა უნდა იყოს წერილი ბარძიისა მწიგნობარისა № 20:

ქკს :ტოზ: დიდებულ ბატონოთა მამას... მერმე თქვენსა შაჰლიშვილის სულხანის (კახტანგის მღვთისა) მწიგნობარისა სქეხულისა მამულსა ჩემსა ოთარი (არაგვის მღვთისა) მწიგნობარისა მამულსა ჩემსა სოფელსა ამას რადღმთამე წელთა და მიიტეგობა მე ჩემი პირმშობი ბატონის შერილი (როსტომი და დავითი) ეკლესიასა ამას მწკრამცდროსა მამულსა ჩემსა ქკს ქკს: (Rap. № 61).

თამარ იყო მიდინაგვის ორბელ ორბელიანის ცოლი, ზაღ არაგვის ერისმთავრის ასული და მანამაშვილი დედენი შეთვის ორბელიანის სულხანს (არაგვის მღვთისა) მამულსა ჩემსა სოფელსა ამას რადღმთამე წელთა და მიიტეგობა მე ჩემი პირმშობი ბატონის შერილი (როსტომი და დავითი) ეკლესიასა ამას მწკრამცდროსა მამულსა ჩემსა ქკს ქკს: (Rap. № 61).

1689 წელს იყო ოტონის უნდა იყოს წერილი ბარძიისა მწიგნობარისა № 20: ქკს :ტოზ: დიდებულ ბატონოთა მამას... მერმე თქვენსა შაჰლიშვილის სულხანის (კახტანგის მღვთისა) მწიგნობარისა სქეხულისა მამულსა ჩემსა ოთარი (არაგვის მღვთისა) მწიგნობარისა მამულსა ჩემსა სოფელსა ამას რადღმთამე წელთა და მიიტეგობა მე ჩემი პირმშობი ბატონის შერილი (როსტომი და დავითი) ეკლესიასა ამას მწკრამცდროსა მამულსა ჩემსა ქკს ქკს: (Rap. № 61).

იქ დიდი საპატრიარქო ბეჭედი რომელზედაც დახატული ყვითი საუფლო დღესწაულები და წარწერა ბერძნული.

„ქ. წყალობითა: ღთისა და დიდისა ქალაქისა: იერუსალიმისა. პატრიარქი: დოსითეოს: მოგახსენებს: ყოველთა; მართ-მადიდებელთა ქრისტიანეთა, ამას მოველით ვისაც ჩვენი ლოცვა კურთხევა გინდათ, ეს იოვანე ბერძენი აქ ქალაქსა ჩვენის ბრძანებით დადგა, და ამახედ ყოველთ ქრისტიანეთა თვალი და ყური გეჭიროსთ; და ნურავინ რას შესცოდებთ ჩვენის გულისთვის; გებრალბოდეთ, ამასთან არას კაცს კელი ნურავისა გაქვსთ ამახედ უნებურად; არა ეთხოვებოდეს რა არა საბატონო და საველმწიფოთ სათხოვარი; არა სამოურაო სამსახური არა მოადგებოდეს და და ყოველთაგან თათვისუფლად იყოს. ვინცა ეს ჩვენი წიგნი და ბძანება ღვათათოს და არავინ არა შესცოდოს, ღმერთმან და ქრისტეს საფლავმა კურთხევით შენდობილნი ამყოფოს და თუ ვინ გინდა ვინ ეს ჩვენი ბძანება და ნიშანი არ გაათათოს და ამ იოვანე ბერძენს შესცოდოს რამე, წყეულ და შეჩვენებულ იყოს ჩვენგან და ქრისტეს საფლავის მადლითა. კეთილის მყოფელნი ამისნი ღნუკურთვთ ამყოფინე“. (პქ ბეჭმნულად ამტკიცებს დოსითეოს იერუსალიმის პატრიარქი: იოვანე გუჯარას მეორე მხარეს);

ქ. ჩვენ მღთივ გვირგვინოსანმან; მეფეთ მეფემან და კელმწიფემან; პატრონმან ერეკლემ, ნაზარალიხან, ვნახეთ იერუსალიმის პატრიარქის მიერს წყალობით მოძებული წიგნი იოვანე კეისრელის ბერძნისა. ჩვენც ასრე წყალობა უყავით, როგორათაც პატრიარქის უბრძებრა, არაფერი არა გამოხსალები და ხარჯი არა ეთხოვებოდეს არას კაცისაგან. ქართლ-დაუმტკიცებო ქსეს ტოზ (ერეკლე).

ჩვენ, ქართლისა და ყაზახ-ბორჩალოს გამგებელი პატრონი, მეფე ერეკლე; ამ ბატონის პაპის ჩვენის ნაწყალობევს ამე რიგად უამტკიცებოთ გვირგვინთვის (ი) ქსეს ულუ. (1748) ერეკლე (ქნას მიგეშს. — ვახუშტის მეფე).

(სხვა გუჯარა) ქ. ჩვენი ბძანება არის: ჩვენო მოხელენო და მოსაქმენო მერე ეს წმინდის საფლავის ყმა კეისრელე ბერძნის შეილი რომ ქალაქში სახლობს, ამას ნურას ხარჯში ნუ გარევთ, ნურცა სწლეკოში და ნურცა სხუას საქუცნოსა და საბატონოს გამოსაღებში. ამას წიგნი აქუს იერუსალიმის პატრიარხისაგან მოძებული, და პაპის ჩვენისაგან დამტკიცებული დამწიგნესტენ არ მოჟშლით. აქადინ არ უძლევეა და ნურცა ხლა გამოადმეფეთ აღიწეროთ აგვისტოს (ივ) ქსეს უბო (1784 წ.) ერეკლე.

1690 წ. — ქსეს ტოპ: აქ მამია გურიელი დაჯდა ბატონადს წყალობა № 1204).

— ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი ბიჭვინტის სიგელი № 1191 და 51: ქ. ჩუენ... კელმწიფეთ-კელმწიფემან დადიან გურიელმა პატრონმა მამია... რადგან შედნიერმა ხონთქარმან დადიანმან და ოღრში ჩუენ გვბოძა, ჯერ იყო ჩემიერ... (ბაჭვინტისადმი) შემოწირკა... და შემოგვიწირკეს (განუხსლუბა). ხორგას ნაპარკაო სასახლე ცხრა კვამლი კაცი... (ესენი უწინ უნდა ვითარა იქედან, მაგრამ შემდეგ სწავლანოდ გამოსწავლო).

ქკს :ტოპ: კზი იოანე, ალავერდელი ნიკოლოზ, ნინოწმიდელი არსენ სწერენ: „გაეაჩივებ უდაბნო ვარესჯისა“. არჩილ მეფემ ალაღენიაო ვარესჯას მოღვაწეობა, მაგრამ ისევე მოიშალაო. ახლა ერეკლე მეფის ბრძანებით ონოფრე მაჭუტაძე წინამძღვრად დავაყენეთო და კრებულნი.. ქკს ტოპ, მარტს :იბ: სიგელს სხვათაშორის ამტკიცებენ თვითელი დომენტი (XVIII საუკ.) რუსთველბე ნიკოლოზ, მკსი ქრისტეფორე (საგალო ვარესჯისა № 8).

—ქკს :ტოპ: მოკულა უსუფ-ფაშა; დაჯდა ძმა მისი სალიმ ათაბაგად;— და კვალად არჩილ იმერეთს გამეფდა;— კვალად გოლოგანის ომი იქნა, არჩილს გაემარჯვა და ალექსანდრე ქართლს წარვიდა (ვახ. ქრონ).

1691 წ.—ქკს :ტოპ: ქუთაისის ყრ წის ეკლესიას შემუსრეს ახალციხელ თათრებმა (ხ. ანთაძის მიერ გელათს გაღმარაღი ქრონაგა).

— ქკს :ტოპ: ამა ქკს ქრისტეშობისთვისა შამოება გოლოგანს მეფე არჩილს მეფე-ალექსანდრე და გაემარჯვა არჩილ მეფესა (გელათის გულანა).

— ქკსა :ტოპ: აქა; მოიყვანეს დედოფალი ელენე ამაშიძის ქალი (წერაკათხ. № 1204; მამია III გურიელის ცოლი).

საქართველოს მეფეთ-მეფის ვახტანგის მეუღლე და იმერთა და კახთა მეფის არჩილის და ქართლის მეფეთ-მეფისა და ყანდაარისა, ქირმანისა, ზირიშკისა და აიალათის მკურობელისა და სპარსეთის სპასალარის მეფის გიორგისა და ერანის მდივანბეგის ლევანისა და ძმათა მათთა დედა და ორბელის ძის ყფლანის ასული დედოფალი როდამ ყოფილი ცქემოსანი (სქემოსანი) ეკატერინე აწ მღებარე ვიქმენ მკვდრსა ამას საფლავსა ჩვენსა... ესე არს განსასვენებელი ჩემი, ამას დავემკვდრე, რამეთუ მონაგს ესე ...ქკს :ტოპ: „სვეტოცხოველო, მფარველ ექმენ ძეთა ჩემთა ყოველთა!“ (სქემი უბას წიგ. № 1, გვ. 74 ეს წიგისს საფლავის ქვაზე წარწერილია).

Chron. გეორგ.-ში. (გვ. 111) ვკითხულობთ: „ქკს :ტავ:.. მიიცვალა ასული ყაფლან ბარათაშვილის.. მეუღლე მეფის შაჰნავაზისა როდამ თვესა თიბათვესა :იბ: ტფილის ქალაქსა“.

— ქკს :ტოპ: ამ დროებს, ანუ ცოტაოდენ აღრინდელსა უნდა ეკუთვნოდეს სიგელი ორბელიანთა 10:

„ჩვენ ფანასკერტელბან ციციშვილმა ფარსადან ძმამან ჩვენმა შოლარეთხუცესმან ბ. ვახტანგ მერქიფეს უხუცესმა ბ. პაატამ და ამილოანბარ და შვილმა ჩვენმა ზაზამა (ეს სიგელი მოგვცით) თქვენ ორბელის შვილს სულხანს (საბა-სულხან) ბოქალთ უხუცესს ერასტის, ვახუშტის, ყაფლანს და ძმას თქვენსა ასე რომ მეფის არჩილისა ზ მეფის გის და მათის ძმების უზიანეს საქმითა ჩვენ და თქვენ ჰირი გაეაერთოთ, ამისთვის რომე რა ჩვენ და ბიძა ჩვენი ციცი გარდწიკიდნით, თქვენ იმათკენ დარჩით; ჩვენ დავშორდით. ახლა რადვან ისინი ბატონსა და ქართველთზედ ასე დამნაშავედ და მუხანათად დარჩნენ და მეფემ არჩილ ზ მეფემ გიორგიმ ჩვენი გაერთება მოინდომა, ჩვენ ასე გავიერთდით...“

— ქეს :ტოთ: მარტვილისსაკრებულო ტაძარში ამას წინეთ იზოვეს დიდი სპილენძის თასი მურასა წარწერით მხედრულად: აგუბეთვის საჭმე და გაკეთებულა ვარ; ვათალოაოზს მოამრთვეს დასამიძეს; მატრანს იოანესა. ვწმამ (ვათალოა ვოზმა) სავლთხუვესს მაღალამეს რეკასს მისცა. მანუმ ვმეთ (ემათუ?) ოთუხ უუზ რუმ. ქეს :ტოთ: (ჩუმი უბის წიგ. III, 170).

— ქესა :ტოთ: აქა შამოგება გოლოგანს მეფე არჩილსმეფე ალექსანდრე და გაემარჯვა არჩილ-მეფეს. (წერა-გვითხ. № 252).

ქეს :ტოთ: ამა ქესა ქრისტიანობითვისა შამოგება გოლოგანს მეფე არჩილს მეფე ალექსანდრე და გაემარჯვა არჩილ-მეფეს (გელათის გუჯანია).

— ქეს :ტოთ: გიორგი-მეფემ, ახალციხილამ გამოლტოლილმა, ქართლი დაიკირა; ერეკლე-მეფე ტფილისის ციხეში შევიდა; კვალად ფაშამ ალექსანდრე ჩაიყვანა, იმერეთს გაამეფა; არჩილ რაჭილამ ქართლს ჩავიდა და ქუთაისს ეკატლესიკა ყოვლად წმიდისა შემუსრეს კისმალთა; — კვალად ალექსანდრე მეფემ გიორგი აბაშიძის ქალი თამარ შეირბო კოლად; კვალად ქართველთა დუშმარცხნა დათ ნინოწმიდას, მოკლეს ბარძიმ მდივანბეგი (კარნ ქრთხ. ოთ: 1666).

1692 წ: ქეს :ტოთ: აქა მეფეა (sic) არჩილ-იმერეთს (sic) დაჯდა (სწავლათ-ხეწარა) ვგონებ, 1691 წ. უნდა იყოს იმეორე მხარეზე დასახლებული.

ქეს — ტბ: მოკულა შაჰსულეიმან; დაჯდა ძეგისი შაჰსულთან ჯესენძი, კვალად შეიპყრეს არჩილ-მეფე ჩერქეზთა. (კახ. ქრ.)

ქეს :ტბ: ერეკლე მეფე სწერს: აღდეს მოაწინეს უღმთონი ლეკანისა და ლაქსა და მონასტრისა წაისა და ვათისასა, წინა მღვდელ-მონაზონსა დუგურბულსა, მოსრეს და უოკელნი სავმარნი... და სიგელნი ააჯრეკეს და ამისგანთა შარხსებს უგელა გარესჯის მამულებს (სიგელი გარესჯის № 14; 26).

— ქეს :ტბ: აქა მათეა (მეფე) არჩილ-იმერეთს; დაჯდა (აბხაზთა ქრონიკა წაწერაილი მეშინდელის სულით).

1693 წ. ქეს :ტბა: (უფალოჯ შეიწყალე) ცოდვილი ზაქარეა, რომელიმან ესე ემნ-გულანი, (ა. უანოეთისა ნახატი გუჯანია) რაიცა უძღურებასა ეძღოდა მოვიტორ-ვე ყარგად ჯეყყება ბრძანებითა მთავარებისკობრისა, რატი შეიღოს ევდემოსისათა, რომლისა კეთილმცა არს საყენებელი მთავარი ტკბილ სიტყვათა მშვიდ გულითა და ასე საკირველ იქმნა: ებრძანებინა (?) აღაწეა (?) ქეს ლამესა, ემსა ცისკრისასა შეძინა სენაქსა მცირესა; გოლოლქა მსსთაზა ჩუკონდლდე გლაფინისა სიმლოღე წყარბა... ეთ: გამოველ საკობრისათვის კარკთასა; გარდა სტდა მფერკი და ძირსა დავარდა (?) მის გულოვინისა (გელაგანისა?) და კიდევ უენათ მოვრჩი ლეთისა შეწეენითა და ლწინისა მამისა დთწიდა; ლეთის გუჯანისთვს შენდობით მომცესენთ... ქესა ტბა. ქე. შუე ურბმენტლ მთავარებისა ზი ევდემოზს ქე აღიღე გლონისთავი ქსნის ენესთიგო ერსტეგვის სახლეს ძე ზეგნელ მთავარებისკობრის ევდემოზსა მშვენი ნამ ურბმენტლსა და ამოტან

— ქს: ტბა: ამა ქსნსა კახნი და ქართველნი შეიბნენ. — ზდას და კახთა გაემარჯვით და ამავე ქსსა თვისა მესამესა კახთ გაემარჯვით ქართველზედ — ნეთის ქედზედ (ყინწყობის გულანი. უნდა იყოს: „თიანეთის ქედზედ“).

— ქს: ტბა: ივლის: ე: „ჩვენი კახეთის ბატონმან, ურახასის ბეგლარბეგმან ბატონმან აბაზ-უფლი-სან. გიბოძეთ თქვენ. ჩოლოყაშვილს მამუკას, სასლასხუტესს დურშიშხანს, შვილთა თქვენთა ზაალს, ედიშერს, საზვერელს და გიორგის. ასე რომე დიად ნამსახური და კადადუღი დაწიით, მისად სამსახურად გიბოძეთ კაკაბეთი, რამაზიანი, ალკანი..., რაკვართ გორჯახანს და კრისთის შვილს დათუნს ქკონდა. უოკლის კატის მოუდევრად“..

— ქს: ტბა: წაივია მეფე გიორგი ისპანს ენკენისთვის: იე: (აწიგნი ქორანიკონი“)

— ქს: ტბა: გიორგი მეფე მონასტერს მობძანდა, მეფე ერეკლე ქალაქს ციხეში ბძანდებოდა (მ. კარბ. ნაზოკნი ქრონიკა).

— ქს: ტბა: მეფე ნაზარლისან სწერს: „ოჯის მოიწიენეს უღთონ ლეკონი“, და გარესჯის ბერნი მოსრესო (ახ. 1692 წ. ქვეშე).

— ქს: ტბა: ამ დროში უნდა იყოს დაწერილი „ერთგულობის წიგნი“ ალავერდელის ნიკოლოზ ჩოლოყაშვილისა (ჩაგლობი ენდრონიკაშვილი უწინ იყო ახ. 1685 წ. ქვეშე) კზის იოანე დიასამიძისადმი: „...ასე რომე ვიყენეთ თქუენი და თქუენის საყდრის მორჩილნი და ნების-მყოფელნი სჯულიერითა წესითა“ (მცხეთის სიგელი № 240).

— ქს: ტბა: ამ დროებში უნდა იყოს დაწერილი წერილი (№ 492 ალავერდელ ნიკოლოზისა თფილელ იოსებთან. ალავერდელად იჯდა ნიკოლოზ ენდრონიკაშვილი 1685 და ნიკოლოზ (ჩოლოყაშვილი) 1695 — 1711 წ. ხოლო მე XVIII საუკუნეშიც ნიკოლოზ პატა ენდრონიკაშვილის ძე 1737 — 1757 წ.; მაგრამ ჩვენის სიით მე-XVIII საუკუნეში თფილელად არ იჯდა იოსებ, რომელიც სწანს 1681 — 1694 წლებში (ბარნაბას შემდეგ); ხოლო 1696 წედს თფილელად იჯდა დომენტი. ამისგან, ქვემო მოყვანილი წერილი მე-XVII საუკუნისად მიგვაჩნია, როდესაც პოლიტიკურმა განხეთქილებამ ქართლ-კახეთში დაძაბა ეკლესიური უწყსოვებაც:

„ჩ. წაა და ედ სანატრელო მეფეჲო ჩემო იოსებ, ჩემო ბატონო თფილელო!.. მერმე არა ამის წინადაც და კიდევ ახლად ჩვენისა და ბატონის კზის ერთად შეერა და ურთიერთას მშვიდობის დაკებისა უოფა გუბანა. დმერთი არს მოწამე და კატინე მრავალი, რომე ჩემის თავის მოთმინებითა და არც თაყვადობითა და არც წინააღმდეგობითა მე გაირგეინი არ დამესეროს: მრავალთ დარბაისელთ და მასხოვართ კეითე, მერ მითსრეს და მეც ბატონს კზსაც მოახსენეს, რომსხვა ალავერდელს უკათალიკოზოდ დაუხურავსო და მეც დაეხურე. აწე ასე უსახო და ღთის მოძულე როგორ ვიქმნები, რომე წდას-სიკეტ-ცხოველს მოსლვა და თაყვანისცემა არ მინდოდას და ბატონის კზის შნდობის აღება, მაგრამ ასე რივად საქმე მაქვს მოსული, რომე თავად სხვა კზის კაცი და უფროსდა მე კერ წამოვალ მანდით. ეს რომ გამიწერება, სულ

ამ სოფლის გათავებას მოკვლი: ეგ კიდეც მოწყვალე არის, შემიწუნარებს რაგინდ დიდი რამ დანაშაული მქონდეს, ან მე ასე მომივიდა საქმე, რომ უმატათოდ დავიხურე... ახლა და ქრისტიანობისთვის ჩვენც ამას მოვასვენებთ თქვენ და მათ ებსკოპოსთან, რომე ჩემიც ინაღვლოთ: ამდონი შეამაგლობა მიუყვით, რომე მე დანაშაულზე დამიც თავი, დავაშაკე; საქმემ და დრომ ასე მოიყვანა; მეც ერთი წიგნი მომწეროს, ისევე შემირიგოს, ქრისტიანობასაც ასე უჭობს. მას უკან თუღა ან მაგათის აქათ ჩამობრძანებასა და მაგათ ნახვას მაღარსებ და ან მე ვიასლები, რომელსაც ეგ შობრძანებს, იმას ვიკეთ; ნუღარც ეგ გვიწერებს; ამდონი გულის კლება გაათაოს; თუ არა და ბედნიერად იყოს: ჩვენგან სკეწნის მეტი არა გავიყობა-რა. რა კენა, საბოლოსი უბრძანებია და საბოლოსი ეს შირობა მომიხსენებია: ჩვენ რა გარდავიცვალნეთ, ვინც ჩვენს უკან ალაკურდელი დაჟდას, უგათაოგობოდ გვირგვინი ვერ დაიბუროს და ახლა მანდ ჩამოუსვლელობა მოგვიტყუოს და შერიგების წიგნი გვიბომოს. მოხსენება და სკეწნა ამას ჭკვიან და ჩვენც შამინც ამის მეტს არას მოვასვენებთ... ბოლოს სკეუღად: „აღლავერდელი ნიკოლოზ“: (ამ გარემოების გამო უნდა იყოს მიტეპული 1688 წელს მორწილობის წელი: ის. ზემო გვ. 507)

— ქკსა :ტბა: ამას ქკსა მიიციულა კახელი ბატონის-შვილი მარიამ ყოვლითა სიკეთითა გასრულებული. უფალო მოახსენე სასუფეველის შინა ცათასა. ახალციხეს: (წერა-კითხ. № 252. სახ ჩამოსმული იმავე სელით არის დაწერილი, მაგრამ სხვა მელნით და მოშორებით).

— 1694 წ. — ქკს :ტბბ: გიორგი მეფე მცხეთას დადგა, ერეკლე მეფე — ჯგარს. ერეკლეს მოეშველა აბაზ-ყულიხან და ჰბრძოდენ ერთმანეთს. — კვალად მოკვდა თამარ, მეფის ქალი, გივი-ამილახორის ცოლი. (კახ. ჭრ. იხ. 1695 წ.)

— ქკს: ტბბ: მოლუყვანიათ ჩერქეზთ დედოფალი რუსუდან, როგორც სჩანს ზ. ყიფშიძისგან არადეთში შეგროვილ გუჯრების პირისგან № 1, რომლის ბოლოს სწერია: „დაიწერა ინდიკტიონისა დედოფლობისა ჩვენისასა: ზ. ქკს: ტკა“ (1703—7=1694 წ.).

ცხადია, რომ კასტანგს შირქელი ცოლიც ჭყოლია, ჯერ უცნობი, რომლისაგან შობილი უნდა იყოს შვილი იოსებამ († 1689 წ. Rap. V, 61).

— ქკსა :ლბბ: მარტის :კვ: მეფე ნაზარალიხან (ერეკლე) და დედა მისი ელიონე სიგელს აძლევენ „მკვადრსა აზნაურშვილსა ქარუმიძეს გიორგის და ქმას შესა ზაზას... მას უამს, ოდეს ქართლში ორბანობა შეიქნა (ე. ი. ორი მეფე იყდა) და ჩვენ ბედნიერან უანის ერთგულობისათვის ქალაქის ცხნეში შემოკვდიით და თქვენც ჩვენს ერთგულებისათვის ბერს გაისარჯენით“; სამაგეროდ უთარხნებს გლეხებს: „თქვენი გლეხნი ძველადგანაც თარხანნი ყოფილიყუნეს და ახლა ჩვენც გაგითარხნეთ... არა ეთხობოდეს რა.. (კოდის ჰური, საბალახე, შირისთავი, ნაზარისთავი და სხ.). მეფე ნაზარალიხანი

1695 წ. ქკს ტბგ: ქალბალიხან ქალაქში მობძანდა (შ. კარბელ. ქრ.).

— ქსა :ტბგ: მიიცვალა ბატონი-შვილი თამარ, გივის ამილობორის მეუღლე მარტის ით: (წიგნი ჭორნიკონნი“. გივის ძმა იუონიკოლოზ კათალიკოზი. თამარ იუო გიორგი მეფის დაჲ. მზითვის სია ამისი მღვდელს შ. კარბელაჲს ჰქვს).

— ქკს :ტბგ: დაფარნა მკსის ევდემოსისაგან შეკერილი ოქროთი გარშემო წარწერით (ჩემი ისტ. კრებულა. 580).

— ქკს :ტბგ: მიიცვალა დედოფალი ხორაშან, მეფის გიორგის მეუღლე (წიგნი ჭორნიკონნი“).

— ტბგ. ხვარაშან დედოფალი, გიორგი მეფის ცოლი, მიიცვალა. კვალად მისცა ყაენმა ქალბალიხანს კახეთი და სარდლობა. მოვიდა ივლისში ერეკლე-მეფეთურთ და დადგა თრიალეთს და გიორგი მეფე კლდე-კარზედ;— იმერთ შვიპყრეს ალექსანდრე მეფე, მოსცეს გიორგი მეფეს, მოაშთევს რუისს და დაფლეს მუნვე და არჩილ იმერეთს გამეფდა. ოკტომბერში გიორგი მეფეს (კლდე-კარს) დაუმარცხდა, იმერეთს წარვიდა. ერეკლე-მეფემ ქართლი დაიჭირა. კვალად იმავე ზამთარს შეუხდნენ კახნი ქარსა, დაუმარცხდათ და მოსწყვიდნენ ლექთა მრავალნი (ჯხ. ქრ.)

— ქკს :ტბგ: „ჭ... შემოგწირეთ... წილკანს... ჩნ მესრანის ბატონის ბატონისშვილმა ჰაპუჲმა, ბატონმა გემ და ქაისოსრომ, ერეკლემ, ბაგრატ, ოტიაშ, ლკან და ადარნასემ ცხისძირს... ინდუაშვილი ჰაპუჲ.. მამულითა...“ ქკს :ტბგ:

— ქკს :ტბგ: „...ჩუენ... მეფემან ერეკლემ... (ოკსაობით) ძველი გუჲრები (მცხეთისა) დაჲმტვიცეთ მას ყაშს, ოდეს ქართველნი უგუგადგნენ ჳ ჩუენ ჟჲრს გადაქეთ და ქართველნი ტაძარს გარშემო; ერთმანეთის თოფისა და ჴარბაზნის სრულა იუო და თქუენმზ მადღმა და შეწკენასა და ბედნიერის ყაენის წყალობამ და ჩემს სიმართლემ ძველი მოკეიმართა და საქართველო ასევე დაეიპარით და ბიძ ჩუენი დაი-სამიძე ...იოკანე გჴად დაჲადგინეთ. თუ რომ თქუენსე (მცხეთის ტაძარსე) დაჲაშაკეთ, მის საჲუპატოიდ და სხასსუხოდ შემოგწარეთ... კრწანის და ტახაკელას შუა შინდისა... (განუხსლებია და არა სხლად შეუწირავს) დაიწერა თუბერჯალს ერთსა, ქკს :ტბგ:.. გელითა საჲბებელ ეპისტოლის ნიკოლოზისათა, მისა მდებანსა“ (ბეჭდები და ხეუეუ-ბი. სტეელი მცხეთისა № 39; ნუსხა: რმა:).

1696 — ქკს :ტბდ: წარვიდა გიორგი მეფე იმერეთიდან ყაენთან ისპანანს. შემდგომად არჩილ განაძეს იმერთა. გიორგი დასევს მეფედ, გოჩიად წოდებულნი. კვალად მოკტდა რაჭის ერისთავი ჰაპუნა; დაჯდა ძე მისი შოშიტა ერისთავად (ჯხ. ქრ.).

ქკს :ტბდ: „ჭ... შემოგწირეთ... (მცხეთას) და კჴს უფალს ბიძ ჩუენს იოკანეს... ჩუენ... მეფეთ მეფემან ერეკლემ...თუხანღის ჰაპუნაშვილი გ...გჴს ემსახურონ...მოწამენი შკსი ჭრისტეუორე, თფილელი დომენტი, ოსბელიშვილი შატრონი ასლან, სახლხურესი ციცისშვილი ბატონი ქაიხოსრო, სარდალი ლჲრასა და

ბოუნელ უპისკოპოსი მაქსიმოზი... დაიწერა ინდიკტიონის მეფობის ჩუქნისასა მერ-
ვესა, ქკს: ტპდ: (სიკელი მცხეთისა ნუსხა №: რიზ:)

— ქკს: ტპდ: „...ბრძანებითა დიდის კელმწიფის შაჰ-სულთანისათა.. ესე.. სიკელი-
გობოძეთ ჩუქნ კელისმოთის მუსაბიმან ზიად-ოღლიმ სარდარმა, ყარაბაღის ბეგლარ-ბეგ-
მან, კახეთის აქიმმან ბატონმან ქალბაღისან თქუჩნ ბუნდირის ყუენის ერთგულსა დასა-
მიძეს პატრონს კჳს იოანეს, ასე და ამა პირისა ზედან, ვითაცა პირველადე სხუა-
თა შეფთავიან... საცივიკუას მამულეუბი სუჭტის ცხოველასა შეწირული ყოფილიყო,
მოკითხული ვქენით... რაგურადაც კქონუბოდათ ჩუქნც ისე სიკელითა ამით დაგიმტკიცეთ
და ვასმი ვქენით და გობოძეთ შეკულად.. ერთის ჩობან-ბეგის სყაენოს მეტი... ქკს
:ტპდ: ინდიკტიონისა ხანობისა ჩუქნისასა :ბ: მარტსა :კად: (ნუსხა მცხეთისა № ტნ:).

— ქკს: ტპდ: შეფე ერეკლე უახლესსა ჟამაგირს ცსრა თუმანს გარესჟელ ბე-
რუბს და წინამძღვარს ონოფრეს და ხუთს ლიტრას სანთელს უჩენს მონასტერს სა-
მეთო კარიდგან (სიკელი გარესჟისა № 16).

— გრიგოლ აფხაზთა კათალიკოზის ბეჰედზე აწერია: „მეუფე და შდღელა-
მთავარი აფხაზეთისა ქკჳი გრიგოლ. ქკს: ტპდ: „ამ წარწერით სიკელისმებუ-
ლია, რომ 1696 წელი უნდა იყოს დრო კზის დაკით ნუშამის სიკელიისა და
გრიგოლის კათალიკოზად დადგინებისა (იხ. ბიჭვინტ. სიკელნი № № 42; 75; 9057
და ჩემი გუჟრის წიგ. II, გვ. 397).

1697—7.

ქკს: ტპე: კზს დიასამიძეს იოანეს აძლევს ფანასკერტელი ტრ-
ციშვილი ნოდარისძე ფარსადან, მმა მისი ვახტანგ, პაატა და ამილბარ, შვი-
ლი მისი ზაზა, გრძელ (?), სეხნია და დთ: „ასრე რომე მოგუჭჭირა და მოგ-
უიდეო ზანდრიშვილი მღვდელი დთ: და მისი შვილი... ავიდეო ფასი სრულია.
მოწამენია: მკსა რატიშვილი ეკდემოს, მღვლადე ქადგი ნიკოლოზ, მათი მმა სხლთა
ხუცესა რეკაზ, გუდუნაშვილი სარდირი გი...“ ქკსმან ეს მღვდელი დაიქნა... (სი-
კელი მცხეთისა № 152 და ნუსხა: რლე:).

ქკს: ტპე: წარწერა იოანე სინელის „კებე-ცად აღმყანა-ზე (მუხ-
ელ. № 105): „მე სუცეს-მონაზონი, ნათესავთა ბართაშვილი, ტომობით ორბე-
ლიშვილი ბესარიონ უღაზნოსა გარესჟისასან... ლოცვა ყაუო წინამძღვრისა ჩვენისა
ონოფრესთჳს... დაიწერა ქკს: ტპე... ჰოლო უწინარეს ამისა აღკწერე ეფრემ
ასურისა... და ლესაიკონი და კასიანე... და ეგვიპტისა და აღმოსავლის მონას-
ტერთა განკება... და ესენი იმაჳ ნათლის-მცემლის მონასტერს დაეკე მოსაკესნებულად
მშობელთა ჩემთა ბუქანისა და მარამისა... ეს ბესარიონ 1724 წ. აღვიდა კათალიკოზო-
ბის ტახტზე და † 1735 წ. მისს თხზულებებში შესანიშნავია ყოველ მხრით
„გრდემლი“, განმაქიქებელი რომის სარწმუნოებისა, და ქართველთა წთა ცხოვრება.

— ქკს: ტპე: ამ ქკსა... ათანასე ნიკოლოზის შვილი (წერა კითხ. № 1204).

— ქკს: ტპე: მეფე გიორგი გარდაადღეს („წიგნა ქორონიკონი.“)

— წელსა :ჩქვზ: გიორგი მეფე გარდაადღეს (ისტორ. მასალა სტამბაზე, გვ.).

1698 წ. — ქკს :ტვ: „ჩვენ მეფეთ-მეფემან ჟანიშნმა ვახტანგ ეს შეწირულობა (ზედგინიძისა წილქისადმი) ასე დაგვიტვიცნება ქკს :ტვ: ანჯარსა :თ:“.

— ქკს :ტვ: ყლჯა (sic) ზადა მიიცვალო მარტს :გ: (პ. კარბ. ქრონ.).

— ქკს :ტვ: ჩამოიყვანეს ოსეთილამ არჩილ. იმერეთს მეფედ ჰვეეს; გო-
ჩია განაძეს. შემოდგომასზედ თაშამ ჩამოიყვანა ძე ალექსანდრე-მეფისა სეიმონ,
მეფედ დასვა და არჩილ-მეფე დეაღეთს წარვიდა (კას. ქრ.)

რუსეთში მოწყენით მყოფს არჩილ-მეფეს ბევრი ლექსები უწერია: „სასს-
ქმო და სასამართლო სადღა მაქვს; თორე კან მიწუნან; კვლარ ვბურთაობ, კვრ
ენადირობ, კვლარ კლხინობ ვით უწინა... აჰად მიკვჭავ შაირს ხელი, აშთარხანმა
მომაწინა“... „ჩუღადა ვოფამ მომაწინა, სულ ფიქრებმა დამალმა“.

— ამ დროს ახლო წლებსა უნდა ეკუთნოდეს ერთი საყურადღებო წარწე-
რა გერგეთის „სქელთა მტანკეთა“, რომელსაც სრულიად ახალი ცნობები შე-
მოაქვს გიორგი მეფის და ვახტანგ ბატონიშვილის ისტორიაში, აი თვთ წარ-
წერა მხედრული, ქმნილი თვთ ვახტანგ ბატონიშვილის-მიერ № 99 „ს:ს: უდ
ძღაქრო ღთო: რო-მქლმან...ქმენ ქეკუანად ჩუფენი და მთავარნი ჭ აქ ქართლის მთავ-
რად ქმენ გიორგი, ბრძანებითა შესითა; სძღაქს სპარსთა და გარდაჯარდა; დუო
წელი ღარბაბაში ოთხა და მოვიდა და დაიჭირა ქართლი. სთხოვა სპარსთა და
არ მოსტა და მე ვახტანგ გამაჯანა ლქქმი (sic); და მე ბრძანებითა შემოვიქარე
აქ (მთაულეთს)და მივიღოდი, რათა შეტეკეწონ სპარსთა ზუდა [მა]ლი სამეპისა და
შქრეკლქნი; და აწ გიკუდრუბი, რათა წარმიმართო საკაღნი ჩემნი და ორსავე შინა
ცსოკურებასა ღირსად მეუ“.

— ქკს :ტვზ: ზაქარია ანდრონიკაშვილმა აღაშენა ალივერდის სამრეკ-
ლო (Rap. I, 55).

— ქკსა ტვ „ქ. ი. ესე გულანი (ე. ი. ჟანჩოეთის გულანი) დამეკარგა. არაგვის
ერისთავის შვილმან გრიგოლ იშოვნა. კაბენს გეთსამანიის ღთის მშობლის
შეწირული იყო. მე ყოვლად უღირსმან მთავარეპისკოპოზმან ეკაქიმოს ფეშქა-
ში მივიართვი და ისრეე გეთსამანიისა ღეთის მშობელს შეესწირე და ესე აღ-
თქმა დაუდევ: გრიგოლს ხარებობა დღეს კაბენს წინამძღვარი ვინც იქნებო-
დეს და დეკანოზი ეამსა სწირევდენ... გრიგოლის მამას, პაპას, მის მეუღლეს
დარეჯანს, მათ შვილთა ზურაბს და ვამიყს და გრიგოლი ხარჭაშენელს მოიკე-
ნებდეს. თუ ეს დააკლონ სასუფეველმსაც დააკლდებიან..... ღო შე ცო
მთავარ ეპისკოპოსი, რომლისა ბრძანებითა აღიწერა ჟამნ-გულანი ესე: პირვე-
ლად ვიყავ უბრნელი, მერე მანგლელი და მერმე მთავარ-ეპისკოპოსი ქართლისა
ქკს :ტინბ: (sic)...მე მთავარ-ეპისკოპოზმან ევდემონ შეესწირე საძვალესა ჩემსა
კაბენს მონასტერსა გეთსამანიისა ღთის მშობელსა... ქკს ტვ“.

— ქკს :ტოვ: მეფე გი და დედოფალი ხორაშან, ძე მისი ბაგრატ უწ-

ყოლობებზე მიქელაძეს გიორგის... „მას უამსა ოდეს ბატონი დედოფალი რო[დამ] მოვიყვანეთ, თქვენ იქილამ მხითვალ მოყვეით და მამულის წყალობას დაგვეაჯენით“ ... ღურმიშხანისთვის ბევრი მიწები უბოძებია (საგველი ობრეჟიანთა № 18).

— ქვს : ტპზ : „... მუსხრან ბატონი შვილმა კოსტანტინე და ბატონმა ბიძაჩემმა. მესმან ქრისტეფორემ და მამა ჩემსა და ადარნასემ“ ერთის განყოფილის გლეხის მამულა წილკანს გიბოძეთო ქვს : ტპზ : იენისას : იბ :

— ქვს : ტპზ : ამ დროებს ანუ უფრო დაკვეთებით 1689—1696 წ. ეკუთნის სიგელი მცხეთისა, ნუსხა № : ტობ : , მიცემული ერეკლე მეფის მიერ, რომელიც არის ერეკლე I, რადგან მთელი ეს ნუსხა აღწერილია მე XVII საუკუნის დამლევს :

„ჭ. ჩუჭნ შეფის პატრონის ერეკლეს ბრძანება ეს არის: ვინც სამართალში გაცნობიეროს და მართალი არა თქვას ან ჩემის ყმობით, ან დადას კაცის ყმობით, ან შიშითა და ქრთამითა, ან მოყურობითა და სულელ წაუწმდეს. მეორე ესე: რომა ერთმა კაცმა რომ ტყუილი მოუგონოს კაცსა და დააფიცოს, გასაჯლოს და დახარჯდინოს, ბეკრი უბრალოდ გასაჯლოს, და თაკი იმართლოს იმ კაცმა და გამართლდეს ფიცითა და მოწმითა, რაც ხარჯი დაემართოს იმ მართალს კაცსა ტყუილის მომგონებელმა გარდაუგადოს. მესამე ესე: ვინ დააფიცოს მოფიცარი, ნახევარი დამფიცებელმა გარდაიგადოს და ნახევარი ვინც დაიფიცოს იმან. ეს ასრე გაგვირეკება და ვინც გადგავ, ჩუჭნად შეტოვებდ მოკვიეთხვით, ვინც არ დააჯერებს და ამ ჩუჭნს ბრძანებასა და ასრე არ გაათავებთ“.

1699 წ. — ქვს : ტპზ : „ესე წყალობის წიგნი გიბოძეთ ჩვენ პატრონმან ჭახოსრომ, მამან ჩვენმან კოსტანგ, იესემ ლ სკიპონ შენ ... აბაშვილს მასარბელსა... არა ჩვენგან და არცა ჩვენის ნათესავის კაცისაგან საბაღსე, ნახარის თაკი, არა პირისთაკი, არა შიშლიგი, არცა სავინიბო ბატონი არა გეთხოვბოდეს რა : ქვს : ტპზ : „ ხეულებად : „კოსტანგ“.

— ქვს : ტპზ : კზი: იოანე აძლევს მანგლელს გაბრიელ (ჯავახიშვილს) სამწყსოდ ბართაშვილთა აბაშ ლ დავითის ყველა ყმებს ლ აგრეთვე ალგეთს გაღმა სოფლებს შუა, ორი ობისი (ობისი?) ლ „ქვასა“ და ალგეთს ყველთა;“ კიდევ თქვენ ლ დმენელსა სარჩიელი გქონდათ და ბატონი შვილს კზს გაემსახურა“ (მანგლისის სიგელი № 29).

— ქვს : ტპზ : „წინამძღვარს მსჭუტაძე ონოფრეს და ერთობილ (გარესჯის) გრებულთ“ მეფე ნახარაღახანი უნიშავს წლითა-წლად ქართლის შექმასაგლიდამ ასს გოდს პურს, ათს საბაღნე ღვიხოს, ასს ლიტრა ბრინჯს, ასს ჩარეჭს ერბოს, ასს ლიტრა ყველს, ასს ლიტრა მარხლს და სხ. (საგველი გარესჯისა № 20).

— ქვს : ტპზ : დაახლოვებით ამ დროს ანუ რამდენადმე აღრე უნდა იყოს აღწერილი ათაბაგის ხალიფაშის საფიცარი, ათაბაგის „სიმის“ საბა-ოარბელი-შვილისადმი მიცემული. საბა-სულხანი მისი სიძე ყოფილა. ვინ არის ხალიფაშა ათაბაგი, ისტორიამ არ იცის; რადგან სიგლის სათაური „საფარ ფაშას“ მოიხ-

სენიებს, შეიძლება, ხალიფაშა და საფარ-ფაშა ერთი იყოს ანუ ახლო ნათესავენი, ერთის ოჯახისანი ყოველს შემთხვევაში ხალიფაშა ყოფილა ათაბაგი, თუმცა საათაბაგოს ფაშებში იგი არ სჩანს (საფარ-ფაშა † 1635; უსულ I — † 1647; როსტომ — † 1659; ასლან I 1659 — 1680; უსულ II — † 1690; სალიმ — 1703).

ქო...ესე მტკაცრე... საფიცვისა წიგნი.. მოგვით ჩვენ ათაბაგა ბატონა ხალიფაშამ (საფარ?) თქვენ ჩვენსა სიძეს ორბელიშვილსა ბატონსა სულხანს (საბა ორბელიანს), ბიძასა თქვენსა ბატონსა თამაზ სარდალსა და თქვენსა მშესა, ასე და ამა შირსა ზედან, რომ ბატონის მეფის ბრძანებით ჩვენთან მობრძანდით და ჩვენ და ბატონი მეფე საფიცრითა და მოუკრობით მოგვარდით და თქვენც საფიცარი მოგვებით და ჩვენც ეს საფიცარი მოგვიცა, რომ ვიქნეთ თქვენთვის კაი და კაისა მნდომი... რომელიც მეზობლობაში გაგვეწუხოდაქ და კელი მოგვიცდებოდაქ... კელი მოვიმართოთ... ავი არვის გაქნებნოთ... არ დაგიზარდეთ. ბეჭდოთ თითოთული სათაური სიგელისა: „ფაშის საჭარა“..

პალეოგრაფიულ ნიშნების მიხედვით ამავე დროს (XVII საუკუნეს) უნდა იყოს გადაწერილი მხედრულად ახალი ფრიად შესანიშნავი ვარიანტი წმიდა ნინოს ცხოვრებისა, რომელიც ეკუთვნის მლ. ვასილ კარბელაშვილს. ამ ვარიანტს ბოლოს დამატებული აქვს ქართველ მეფეთა მოკლე ისტორია, რომელიც, როგორც შედარებილამ ცხადდება, ამოღებულია ცნობილის იოანე ბერაძისგან გადაწერილის უძველესის ქართლის მატეანისაგან „მოქცევა ქართლისა“ (დაბეჭდილი ჩვენს „ქრონიკებაში“, წიგ. I გვ. 9 — 70). ნიმუშად შემოგვაქვს აქა ნაწყვეტი ამ ხელნაწერისაგან (გვ. 132 — 135).

„შემდგომად მისსა (შირასან მეფისა) ძემან მისმან რეე ყოველი რომელი ემცნო მამასა მისსა (შირასანს) მორჩილებით აღასრულა და სათნოდ ღთისა წარმართა მეფობა ¹⁾ და იგიცა წარვიდა გზასა მამათა მისთასა.

უწყება ჯერ არს ამისთვისა, საყვარელნო, ვითარმედ ესე მეფე შირიან ანუ სხუანი მეფენი ქართველთანი, რომლისა ტომისაგან იყვნეს ანუ ჩვენ ქართველნი, რომელთა ნათესავთა შვილნი ვართ; რამეთუ აღექანდრე მკველონენელი იქნა რა მეფე, პირველად უცხო-თესლნი იგი ბოროტნი წარმოიქცნა დასავლით და კედარსა მას ჩრდილოსასა დასხნა და ვითარცა უკმოიქცა მუნით და შემოვიდა საზღვართა ქართლისათა, იხილნა ნათესავნი იგი სასტიკნი წარმართთანი, რომელთა ჩვენ აწ ბუნთურქად და ყიფაყად უწოდო, მსხდომარენი მდინარეა ზედა მტკურისასა მიხუევით და ქალაქნი მათნი ძლიერნი და ციხენი ფრიად შგარნი და ცხოვრებოდეს იგინი ყოველად უცხოლ კაცთა ბუნებისაგან, ვითარცა მკენნი და პირუტყენი, რომელთა ქცევასა წარმოთქმა უკმარ არს. და ენება, რათამცა აუხურნა იგინი ქვეყანისა მისგან, არამედ მას ეშმა ვერ უძლო. კვალად სხუანი ნათესავნი ქალღვევლთაგანნი, და დაეშენეს

¹⁾ ქ.-ცხბით შირიანის შემდეგ მეფობდა ბაქარ და არა რეე.

იგინიცა ქართლს. — შემდგომად ამისა განძლიერდა და დაიპყრა ყოველი სოფელი ამავე ალექსანდრე მაკედონელმან სიბრძნითა და სიმეცნიითა თვისითა და აღმოვიდა კვალად. ქვეყანასა ქართლისასა და ქალაქნი და სიმაგრენი ყოველნი უცხო თესლთა მათ გამოუყვნა, რომელნიმე მოსრნა და სხუა სიმაგრე მათი ურიცხვი წარავლინა კედარსა მას, სადა იგი პირველნი მიიყვანა გარეგან ოცეთისა, და არს ქვეყანა იგი მაღალ და ვრცელ და სიმაგრე წყალთა, სადა იგი მიერთვან მკვიდრობენ დიდნი იგი ნათესავნი ყივჩაყთანი. და თვით იწყოა შენებად ქვეყანასა ჩვენსა. — ხოლო ჰყუა თანა ახოვე (აზოკე), ძე არიან (უნდა: „ძე არან“) ქართველთა მეფისა და მისცა ქვეყანა ესე ჩვენი სამეფოდ და სამკვიდრებელად. და განუჩინა საზღვარი ჰერეთი და ეგრის წყალი და სომხითი და მთა კრალისა და თვით წარვიდა. ხოლო ესე აზოვე (ე. ი. აზო) წარვიდა არიან (უნდა: არანა) ქართლად მამისა თავისისა და წარმოიყვანა მუნით ათასი სახლი მღაბიო და მოქალაქე დედებით ყმებითურთ მათით და კვალად ათი სახლი მთავართაგან პალატისათა და ყრმებით მათით და მათ თანა ჰყვეს კერპნი ღთად. და ესე აზოკე არს შირაქი მეფე ქართველთა. და ამისთანა შვილის-შვილთაგან ოცდა-მერვე მეფე იყო შირიან, რომელი იგი მხოლოდ იქნა ქრისტიანე და მიერთვან ყოველნი მეფენი ქართველთანი არიან მორწმუნე კეთილად და ჩვენ ქართველნი შვილნი ვართ მათ არიან (უნდა: „არან“) ქართლით გამოსრულთანი და ენა მათი უწყით და ყოველნი მეფენი ქართლისანი ამით მეფეთა შვილის-შვილნი არიან ²⁾). ხოლო მათ ჟამთა სპარსთა მიერ ფრიად იმძლავრებოდეს, რომელნი მსახურებდეს ცეცხლსა და ღეთად თაყვანის ცემდეს მხესა. და ვითარცა შემდგომად შირიანისა გარდაიცვალნეს ცხრანი მეფენი, მეთედ მეფედ იქნა ვახტანგ გურგასლან. და ვიდრე ყრმადა იყო იძულებით წარვიდა სპარსეთად და დიიკვა სარწმუნოება ქრისტესი კეთილად. შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოიქცა და იყო მიქაელ დიდი მთავარ-ეპისკოპოსი და შეასმინეს მისიანა, ვითარმედ ვახტანგ ქრისტიანობა დაუტევა, ხოლო მან მსწრაფლ ირწმუნა და არღარა შეიმთხვია მიმავალი მოკითხვად მისსა, არამედ ფერკი შეამთხვია პირსა მისსა და განაძო ეკლესიისაგან. — ხოლო მეფემან ერს კელი განუპყრა და დაადუმა სიბრძნით და წარავლინა მოციქულნი საბერძნეთად და ითხოვა მეფისაგან და პატრიარქისაგან კათალიკოზნი და მან წარმოგზავნა პეტრე კათალიკოზად და სამოელ ღირსი და სხუანი მისთანა. ხოლო მეფემან ვახტანგ აღაშენა ქუცშიო ესე დიდი ეკლესია და სუცტისა ცხოველისა საკათალიკოზოდ რამეთუ პირველი იგი მცირე იყო... და დაამდაბლა პატივი სამთავროსა ესრეთ ღონის-ძიებთ შეურაცხებისა მისთვის. — ამან ვახტანგ აღაშენა ტფილისი და ქალაქი მცხეთა მუნ მისცვალა. ამან დაიმორჩილნა ოცენი და ყივჩაყნი...

²⁾ არანის და აზოს ღმერთი (კერპები) მცხეთას გადმოტანილი ენობილი იქნა „არანა: აზოდ“ ანუ „არ-მაზად“, რომელმაც პირველი ადგილი დაიჭირა საქართველოს ღმერთებში.

სხვა ვარიანტით წმიდის ნინოს ცხოვრებისათი, რომელიც გადაწერილია 1732 წელს და იმავე პირს ეკუთვნის, ესევე ამბავი ცოტა მეტ-ნაკლებობით არის აღწერილი, ერთი-მეორეს აღავსებს ტ უმეტესად გვარწმუნებს, რომ ორისავე ვარიანტის ცნობა ამოღებულია „ქართლის მოქცევის ქრონიკელად“. გარდა ამისა ორივე ვარიანტი ამტკიცებს ჩვენგან გამოთქმულს აზრს (ახ „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. XXVII—XXVIII), რომ „ქართლის მოქცევის ქრონიკა“ წარმოგვიდგენს შემოკლებულს უძველესს საეკლესიო მატანეს. ჩვენ საყურადღებოდ ვცანიით მათი განსხვავება და ამისგან შემოგვაქვს აქა:

„უწყება ჯერ არს თუ მეფენი ქართლისანი ვით ტომით იყვნეს. რამეთუ აღექსანდრე მეფემან ვითარცა დაიმორჩილნა ყოველნი, მაშინ ქართლისა ნათესაენი, სასტიკნი ნათესაენი წარმართთანი, რომელთა აწ ჩვენ ბუნთურქად უწოდთ, რამეთუ ცხოვრდებოდეს იგინი ყოველად უცხოდ კაცთა ბუნებისაგან, ვითარცა იყვნეს მხეცნი რამეთუ (?) საძულველნი და ენება, რათამცა აღფხვინა იგინი. ხოლო იყვნეს ციხენი მათნი (მაგარ) და ვერ შეუძლეს ეამსა მს აღფხვრა მათი. კვალად გამოვიდეს სხვანი ნათესაენი აღდეველთანი და დაეშენეს მუნვე ქართლს. და ვითარცა ყოველგნით მოირქვნა აღექსანდრე, კვალად მოვიდა ქართლად და შემუსრნა ციხე-ქალაქნი მათნი, და რომელიმე მოსრნა და რომელიმე წარიტანა. ხოლო სარკინელნი იგი განუმაგრდეს ეამ რაევდნემ და უკანასკნელ განხვრიტეს კლდე და ივლტოდეს და წარიდეს გარეგან იესეთისა. და თვით იწყო შენებად ქვეყანასა ქართლისასა, და მისცა ქვეყანა ქართლისა აზონს და განუჩინა სამზღვარი ერთი (უნდა: „ერთი“) და ეგრის წყალი და სომხითი და მათ ტროლისა (უნდა: „და მთა ტროლისა“) და თვით აღექსანდრე წარიდა. მაშინ (წარიდა) აზოელ (sic) ქართლად არიან (უნდა: „არან“) მამისა თვისისა და წარმოიყვანა მუნით ათასი სახლი მდაბი უფლისა (?) და კვალად ათი სახლი მთავართაგან და ყოველით დედა-წულით მათით მოიყუანნა (sic) და დააშენნა ქართლს და თანა ჰყვეს კერპნი მათნი ღმერთად (ღთად). და ესე აზონ პირველ(ი) მეფე იყო ქართველთა, და ამისთა შვილთაგან ოც-და-მერვე მეფე იყო მირიან, რომელი მეფე იქნა ქრისტეს აღმსარებელი და ქრისტეს მორწმუნეთა მეფე (?) და ჩვენ შვილნი ვართ არიან (უნდა: „არან“) ქართლითანი (უნდა: „მეფეთა ქართლისათანი“) და ენა მათი უწყით და მეფენი ჩვენნი მათას შვილის შვილთანი. ხოლო ქართველნი პირველ (sic) მსახურებდეს რომელნიმე ცეცხლსა და სხვანი მზესა და ვარსკვლავთა და თაყუანისცემდენ ძეთა (უნდა: „ძელთა“) და ქუთათა და ღთად ხაღოდეს. ხოლო რაქამს მოხედვა ყო ღმერთმან ქართველთა ზედა და ინება წმიდამან ღვთისმშობელმან, რომლისა ნაწილნი ვართ და ნათელგვიღებეს სახელსა ზედა ძისა და ღთისა მისისა ქრისტეს უფლისა ჩვენისა, მადლითა და შეწვევითა სასოჯსა მის ჩვენისა წრის ღვთის მშობელისა დედოფლისა მარადის ქალწულისა მარია-მისათა, არაოდეს მიდრეკილა გული ჩვენი ურწმუნობად და საგებისაგან წმიდისა ერთ-ღვთაებისა. ხოლო ბერძენნი მიიქცეს კერპთმსახურებად და კვალად

წვალებისა ღვარძლი შემოიღეს და კნინლა წარწყმდეს და დაეცნეს. ხოლო ჩვენ ესე კეთილი სარწმუნოება, რომელი მოგვცა ღმერთმან, ნებითა და ჯერ-ჩინებითა დედისა მისისათა მტკიცედ გვიპყრის მეოზებითა ყოვლად წმიდისა ღვთის მშობელისათა. ხოლო შემდგომად მირიანისა მეთე მეფე იქმნა ვახტანგ გორგასალი და ვიდრეა ყრმა იყო, იძულებით სპარსეთად წარვიდა და ქრისტეს სარწმუნოება კეთილად მიცვა (უნდა: „დაიცვა“) და შემდგომად რაოდენისამე ჟამისა მოიქცა და მაშინ ჟამსა იყო მიქელ მთავარეპისკოპოსად და დააჯერეს... (დანარჩენი ისე, როგორც ზემო დაბეჭდილ ვარიანტში და თანახმად ცნობილ ვარიანტებისა: ეკ: მუზ. ხელნაწერი № № 170, 160 და 130; „სამოთხე“ საბინისა, გვ. 153—4 და ჩემი „ქრონიკები“ წიგ I, გვ. 50; 58;

შესავსებელად ღ გამოსარკვეველად ზემო აღნუსხულ ბნენელ ამბებისა უცნობის თემურის შესახებ და ქართველთა პალესტინის მონასტრების შესახებ ჩვენ საჭიროდ ვრაცხთ აქ შემოვიტანოთ რამდენიმე მეტად საყურადღებო ცნობანი ჯრუჟის ტყავის სვინაქსრის წარწერათაგან № 34.

ეს სვინაქსარი ტყავზე დაწერილია 1155 წელს ხუცურად (სიგრძე ექვსი გოჯი ანუ რუსული ვერშოკი და სიგანე 4¹/₂, გოჯი) 340 ფურცელზე ანუ 680 გვერდზე. სვინაქსარი სრულია და მაგარს ყდაში ჩასმული. ტექსტის ხელი წარწერათაგან სჩანს, რომ ეს სვინაქსარი ყოფილა იერუსალიმის ქართველთა ქრისტეს საფლავის ეკლესიისა. როგორც მრავალ წყაროთაგან და თვთ ამ ხელნაწერის წარწერათაგან ცხადდება, ქრისტეს საფლავის ტაძრის ერთი ნაწილი ქართველებს სჭერიათ. როგორც წარწერათაგან სჩანს, ეს ხელნაწერი 1806 წელს იერუსალიმში ყოფილა და ლავრენტი ბერს გოველადქმს ოკრიბელს წარუწერია იერუსალიმს მყოფობაში. ხოლო 1812 წელს წიგნი უკვე ჯრუჟში ყოფილა. სჩანს, ლავრენტი ბერს უნდა გამოეტანოს იგი იერუსალიმიდან. აი უმთავრესნი წარწერანი:

1) „ესე სვინაქსარი აღდგომის საფლავისა არს“ (ტექსტის ხელით).

2) სადაც სვინაქსარში ჩართულია სია პატრიარქთა და მეფეთა და შემდეგ დოროთეოსის ისტორია 70 მოწაფეთათვის, ამ უკანასკნელ საკითხავის ბოლოს ტექსტის ხელით წარწერილია:

„ესე (საკითხავა) სამგზის სანატრელმან ღვთის მოშიშმან დოროთეოს ჰრომს მყოფმან ჰრომაელებრ მეტყუპლება წერილითა მოსაკენებელი დაუტევა, რომლისაგან ჩუპნცა (ე. ი. გიორგი მთაწმიდელმა) შევეკრიბეთ და ბერძენთა ენასა ვთარგმნეთ და საცნაურ ყოველთა ვყავთ... ლოცვა ყავთ მამის გიორგის, ამ წიგნის მთარგმნელისა. შ“ნ ლ“ნ. დაიწერა წიგნი ესე წ“სა ქალაქსა იერუსალიმსა შინა ჯუარისასა კელითა უცბად მხზრეკლისა ხუცესმონაზონისა გიორგი დოდისითა (sic)... ბერძენთა ზედა მეფობასა მანოელისასა, ქართლს დიმიტრისასა, იერუსალიმს ბუღდიონისასა, დასაბამითგან წელნი იყვნეს: ხლნთ (ე. ი. 1154 წელს) დ... (სხვა წაბლაღულია). შეიდარე ზემო გვ. 79.

3) წიგნი შეუკაზმავს ურბნელ ეფისკოპოსს ვლასეს „სალოცველად და საღიბებლად მამისა ჩუტნისა ტფილელ მთავარეპისკოპოსისა ბარნაბასათს“ ქკს :სნს: (1570 წ.). (შეადარე ჩვენი „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. 123—4; 178—181).

4 არშიაზე ხუტურად, კარგის ხელით, მერმინდელი წარწერა:

„წელთა დასაბამითგან :კაიღ: ქორონიკონს :სმიე: მოვიდა შაქარაშვილი მონაზონი ფილიპე წმიდად იპრუსალიმად ჩუტნ ჯუარელთა მამასა და ძმათა, აღდგომელსა (ე. ი. აღდგომის ქრისტეს საფლავის წინამძღვარს) ღ სრულ ქართველთა მოგუებარა კანდლისათს ასი ნაღდი ფლური სურხანის შეილის თამაზის სულისათს რაკ კელიდან გამოუვიდოდა, სხუაც ბევრი კარგი საქმე ქნა ჯუარის მონასტერში. ჩუტნ ერთობით ქართველთა დაუქიდეთ დიდებულსა და შესაძრწუნებელსა გოლოგოთას ერთი კანდელი; არას ეამში, სადამდის ქართველობა იყოს, არაეინ მოუშალოს, უკუნისამდე დღე და ღამე დაუესებლად ენთებოდეს და მისი სული წირვაზე იესენებოდეს. ყოფილს თადეოხს შს ღწ“...

5) შიგ ტექსტში, იენისის 14-ის ქვეშ სწერია: „ამასვე დღესა (ე. ი. 14 იენისს) მიცვალება ნეტარისა მამისა ჩუტნისა იოანესა ეფთვშეს მამისაჲ, კემმარტიკისა მონაზონისაჲ და ქრისტეს ნებხს მყოფელისაჲ, რომელსა ჰირველ ახუღაქრით ერქვა ერასმთაგრობას“ (ეს ჩამოხაზული ცნობა სრულიად ახალია და უცხო :ახ. ჩემი „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. 110—III).

6) შიგ ტექსტშივე 12 თებერვლის ქვეშ ვკითხულობთ ფრიად შესანიშნავს და ახალს ცნობას ქართველთა გუგარის მონასტრის აშენებაზე და მანუენებელზე:

„ამასვე დღესა (12 თებერვალს) მიცვალება ნეტარისა მამისა ჩუტნისა პროხორესი. ხოლო იყო ღმერთ-შექოსილი ესე მამა ჩუტნი პროხორი ნათესავით ქართველი, ქუტყანით შავშეთით, და ვიდრე ყრმა იყო, წარვიდა იგი მონასტერსა კლარჯეთისასა, რომელსა ჰრქვან წყაროას თავი. რამეთუ იყო მონასტერსა მას შინა ძმაჲ ამის ნეტარისაჲ და მისთანა ისწავლიდა; და ვითარცა განმწვანარე (sic), აკურთხეს დიაკუნად და დემოწაფა მოძღუარსა სულიერსა, რომელსა ეწოდა არსენი და მის მიერ შეიმოსა სახე მონაზონებისა, და მერმე აკურთხეს ხუტად; და ამისა შემდგომად წარვიდა წმიდად ქალაქად იპრუსალიმად და დაემკვდრა წმიდასა საბაჲს ლავრასა და დაყვნა მას შინა წელნი მრავალნი: ოდესმე უღაბნოს წარვიდის და იღვწინ ლოცვითა და მარხვითა, რამეთუ იყო დიდად მოღუაწე და ოდესმე ლავრასა არს; ოდესმე დაეყუდის თვსგან და ოდესმე მსახურებნ მოძღუარსა სულიერსა და ძმათა, რომელი უძღურ არიან, მოართუან მათ საკმარსა იპრუსალიმით. რამეთუ იყო შემძლებელი მსახურებად და აქუნდა მაღლი ღთისა მიერ, სულთა განკითხვისაჲ, რამეთუ ეკსენა მას თქმული იგი უფლისაჲ წინასწარმეტყულისა მიერ, რომელსა იტყვის: ვითარმედ „რომელმან გამოიყვანოს პატიოსანი არაწმიდებისაგან, ვითარცა პირი ჩემი იყოს“. და ამისა შემდგომად ღთისა განგებითა იწყო შენებად მონასტრისა მახლობელად იპრუსალიმსა, დასავლით კერძო, რომელსა უწოდიან

ჯუარისა მონასტერი, და აღაშენა და განასრულა და შეამკო ეკლესია ყოვლითა სამკაულითა და შეკრიბნა მას შინა ძმანი მოლუაწენი და მობაძაენი სათნოებთა მისთანი, რიცხვით ვითარ ოთხმეოცნი და განუჩინა წესი და კანონი მონასტრისაჲ მსგავსადვე წმიდისა საბაას ლავრისა. *) და კუალად აღაშენა ქსენადუქი ვრცელი და შუბნიერი; და ვითარ სრულ ყო ყოველი შეწევნითა ღთისაჲთა, მერმე მოუძღვრდა გუამი მისი ფრიადისა შრომისა და სიბერისაგან. მაშინ გამოარჩია მოწაფეთა მისთაგანი ძმა ერთი, სახელით გიორგი [ახ. ამაჲსე ჩემი „ქრონიკები“ გვ. 177—182) და დაადგინა იგი მამასახლისად და ამცნო, რათა ყოვლითა მოსწრაფებითა ზრუნვიდეს იგი ცხოვრებისათჳს მასშინა მყოფთა ძმათაჲსა. და ამისა შემდგომად წარვიდა იგი უდაბნოსა არნონს და თანა წარიყვანა მოწაფეთა მისთაგანი ორნი, ერთი ხუცესი და მეორე მონაზონი, და შემდგომად მცირედისა ჟამისა შემკობილი ყოვლითა სათნოებითა ცხოვრებისა მისისაგან განვიდა და უფლისა მიმართ მიიკვალა ფებერვალსა : იბ-სა, დღესა კვირაჲკესა. — კვირა დღე 1040 წლის (როდესაც ცოცხალი იყო პროხოზორე: იხ. ჩემი „ქრონიკები“ წიგ. I, გვ. 111) და 1050 წლებშუა მოდიოდა მხოლოდ 1049 წელს, რომელიც უნდა იყოს წელიწადი პროხოზორის გარდაცვალებისა.

6) ამავე წიგნის მერმინდელს XIII—XV საუკუნოების აღაპებში ზოხსენებულია მრავალი იტალიანური სახელები (მაგ. გვილიამ პატერა, ჯირარდ „ძმა ჩუშნი“, ასილინა, ჯუნა, სირი ჯილიბედ, სირ არბერდ, „ძმა ტაძრელთა ჯუნა“, სირპერ კუმანდური ტაძრელთა“, „ძმაჲ პერი ტაძრელთა“ და სხ.), რაიცა გვიმტკიცებს, რომ ქართველი ბერები და იტალიელნი მეგობრულად ყოფილან და ბევრნი იტალიელნი თვით ქართველ ბერების „ძმანი“ (ე. ი. იმავე მონასტრის ხელქვეით მცხოვრებნი) ყოფილან.

7) ხუცური მდარე ხელით XIV—XV საუკ. : „...აქა (იერუსალიმს) მოვიდა მაწყურელი პიშენ მას ჟამსა ოდეს თემურ დიმიშტი აოკრა (აღაოკრა) და ჯრსა (ჯუარის მონასტრის) სახლი აშირთ (ამირაჲ?) აოკრეს (აღაოკრეს) და დაქირებულს ზეთი და ცვლი შემოსწირა და აანთო აღდგომას (კანდელი) და გაიჩინა სკნაქსარსა ზედა სალოცავი. შს ღნ“. იმავე ხელითა ზედვე:

*) თუმცა ეს პროხოზორეს ცხოვრება და გიორგი მთაწმიდელის ბიოგრაფიკ ჯუარის მონასტრის აღშენებას ამ პირს მიაწერენ, მაგრამ ჩვენ მრავალი წვრილი საბუთები გვაქვს იმისი, რომ ჯუარის მონასტერი პირველად აღშენებული ყოფილა ანუ დაფუძნებული პეტრე მაიონელის მიერ, ბაქარ მეფის ძისა, ვახტანგ გორგასლანის დროს და ვახტანგისავე შემწეობით. აქ მხოლოდ ვუჩვენებ თვთ ჯუარის მონასტრის წარწერას საკურთხეველში, რომელიც სრულად ვერ აღმოუჩინებავს პროფესორს ცაგარელს: Палестинскія надписи“ გვ. 99—102. „ესე წა და ყდ პატიოსანი მონასტერი --- მადლითა და შეწევნითა --- სალს (ცაგარლის აზრით „სავლს“) აღუშენებია“. ცხადია, პროფესორს ბევრი სიტყვა გამოუშვია წარწერი საგან, რომელშიც დაახლოვებით ეს ეწერებოდა: „ესე წმიდა და ყდ პატიოსანი მონასტერი [ჯუარისაჲ] მადლითა და შეწევნითა [მართისათა] მიფესა ვახტანგ გორგასლანს აღუშენებია“. დიალად საჭიროა, რომ ქართველ საზოგადოებამ პალესტინეში ვახტანგის ბეჯითი კაცი და შეკრიბოს ცნობები ჩვენთა წინაპრთა იერუსალიმს ყოფა-ცხოვრებისა.

„ამასვე დღესა იყიდა ვენაკი და შესწირა აბესალამ ლომინაძემან ქრისტეს საფლავს ამას. პირსა ზედა, ვისცა ეს ვენაკი ჰქონდეს, თორმეტსა ლიტრასა ზეთსა მოსცემდეს აღდგომელსა და აღდგომელმა (ე. ი. აღდგომის ტაძრის ქართველ წინამძღვარმან) აღანთოს ერთი კანდელი დაუვსებლად“.... (წყევლა).

ეს მეტად ბნელი ონ გაურკვეველი ამბავი თემურზუდ დიად ლირსა გამოკვლევისა. ჩვენ ამას შემდეგ შევხებით, ხოლო აქ მიუვითითებთ მკითხველს, სხვა ცნობები ამავე საგანზე აღმოიკითხოს შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1463 (ორი ცნობა), 1484 და 1486 წ. (გვ. 303—304). და „ქართლის ცხოვრება“ წიგ. I, გვ. 477. უკანასკნელი ცნობა ვახუშტის ქრონიკაში თვალსაჩინოდ შეცვლილია.

7) სხვა წარწერა ლამაზ ხუცურით, XV საუკ. ხელით:

„ესე უწყოდეთ ყთა ქართველთა: ღვთისაგან, მეფეთაგან, სურტანთაგან მოკვმული და ნაბოძარი აღდგომას სალოცავი ეკლესია და სახლი, სადა არს ადამის თხემი გოლგოთა, ჯუარს ჯუარი და სახლი, საპურობილეს საპურობილე და სახლი, გარდამოკსა (sic) და სახლი, ბირჩასხედა (ბირქას?) ორი სახლი არს: ფრანგთაქენ მათი და ამიერ ჩუქნი. ორი კარი აბია აღდგომისა კართა ზედა, მარჯვენით ჩუქნია ჯდომამა. საფლავსა ზედა ჰყიდავ რუმე *) ენთებოდეს ნიადავ, თავით ორი კანდელი, სხუაგან თვთო. წიგნები ყვალაი (sic); ე. ი. ყველა) უკლებად ძეს; ნუ ვინ გაილოთ: დაკრულვით არის. ესე ესრეთ მესმა მამათაგან და დავსწერე აღგომელმან მახარებელმან. ჯუარისა დასუენებ (sic) კარზედა ყოველთა კვრიაკეთა და დღესასწაულთა ჩუქნია“.

8) იმავე ხელით ზედვე: „სახელითა... მე აღდგომელმან მახარებელმან წიგნი გაგზავნე საქართველოს ზეთისთვის ხელსა წინაშე (მოლარეთ-უხუცესი ხელი თაველისძე და მისნი დედმამანი ასათა და სოსანა*, იხ. ზემო 1401—1407 წლის ახლო ხანებში, გვ. 207) და მას გამოეგზავნა ასი ფლოური ქრისტეს საფლავისათვის და ჯუარელთა დაიჭირეს, და მონასტერმან, მამამან პიმენ, მოძღუარმან იე, კანდელაკმან ნიკოლოზ და სრულიად კრებულთა და კელოსანთა, კელარმან, ვეჩინარ და მწისქვლელმან (sic) ყოველთავე გოუჩინეთ (გაუჩინეთ) ზეთი თორმეტი ლიტრა ყოველთა წალიწადათა მიეცემოდეს ქრისტეს საფლავსა ჯუარისა მონასტრისაგან, და ვინცა აღდგომელ იყოს, ანთებდეს ერთსა კანდელსა დღე და ღამე დაუვსებლად ქრისტეს საფლავსა ზედა და არავინ მოშალოს, არცა შეცვალოს ხელასათვის, სადამდის ესე ჯუარსა მონასტერი ეგოს და მონაზონნი იყენენ“.

9) იმავე საუკუნის ხელით, ლამაზ ხუცურით: „არის შილას შემოწირული ყოველივე ფლოური სამეოცდა სამი ჯუმლად სრულიად“. „ღიდებდა ღმერთსა... და პატრიოსანსა გოლგოთასა... რომლისა წყალობითა ღირს ექიმენ მე უღირსი

*) ეს სიტყვა „რუმე“ ქარავმინია და არ ვიცი, რას აღნიშნავს. უნდა იყოს „რომე“ ანუ უფრო სარწმუნოდ მიმაჩნია „როა“-მე, ე. ი. საფლავის ტაძარში ჰყიდავ ას სამოც დათი კანდელი და იმათგან ორი თვით საფლავის თავით და სხუაგან თითო.

შილა მღდელმონაზონი აღდგომელობასა და შეესწირე წ'ასა ამას გოლგოთასა ერთი ბარძიმი ვეცხლისა, ო'რი თევზი, ერთი წურწუმა საზედაზე, ერთი კოვზი, ერთი კამარა და ერთი სატფოპი, ესევე ვეცხლისა არის, ოთხი სპილენძის სასანთლე, ერთი საყრაყი (სიღ), ერთი კანდელი შემოვსწირე წ'ასა გოლგოთას სალოცველად და საოხად ცოდვილისა სულისა ჩუანისა... (წყევა, ვინც გაიტანოს).

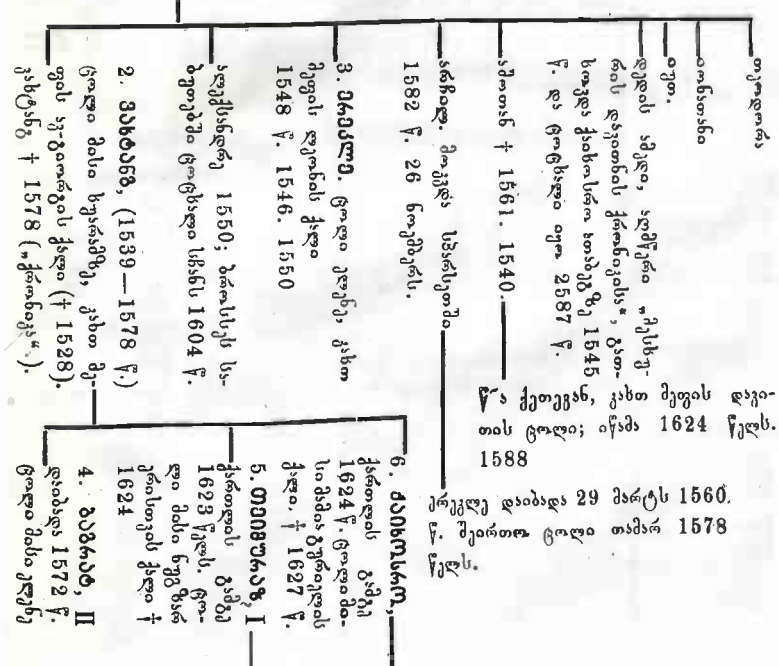
დამატებანი.

ჩვენ ქვემო ჩაკვირთავს რამდენიმე უღიდებულესთა ქართველთა გვარების გვარონებითი შტოები, შედგენილი ჩვენგან შვერების წყაროებით და სხვა საბუთებით. აქ ჩვენ მოკლედ დგანუშობთა შვერთაგან, სოლო აზრად გვაქვს განმარტული შტოები ამ გვარებისა და სხვა თავადებისაგან მესამე წიგნში ჩაერთოთ. — არაბული ციფრები რომ უზის აღნიშნავს, რომ იმ წლებს ის ჰიანი საბუთებში ცოცხალნი სხანანს, სოლო ჟვარი სადაც ციფრებს წინ უზის (+) ის ციფრი აღნიშნავს დროს იმ პირთა სიკვდილისა. — წარჩინებულ გვართა გენიალოგია დიდად გამოსაყენებელია არქეოლოგთათვის.

I მუხრან-ბატონების გვარონობითი შტო (გენიალოგია).

მეფე კონსტანტინე III (1469, — 1505 წ.).

1. ბაბრატ, ძმა მეფეთა დავითისა (+ 1526) და გიორგისა, (+ 1540) შვილი მეფისა კონსტანტინესა (+ 1505 წ.). ბაბრატ მუხრან-ბატონად დაჰდა 1512 წ. ბერად შედგა ბარნაბას სახელით 1539 წ. — ცოლი მისი ელენე.

(№ 5: თეიმურაზ I)

(№ 6: ქაიხოსრო)

ულენე, ცოლი ჭიორგი არაგვის ერისთავისა 1643 წ. 1647.

დღის იმელს, ციციშვილის ვაჟუს ცოლი, ზაბასი ზე ბაულის დედა 1661

მთავარ-ეპისკოპოსი დომენტი 1643; 1654; 1656. მერე კათალიკოსი ქა-
თოსა 1660—1676 წლებში.

8. კოსტანტინე

+ 1668 წ.—1622.

ცოლი მისი გუჯა
აბაშიძის ქალი და-
რეჯან, ბილოზნი-
ბაში დომეს.

ერგელე 1622

9. ბაბკად III, ცო-
ლი მისი ქეთევან,

გივი ახოვახიანის
ქალი 1622; 1671

დღით 1623; 1631.

არჩილ 1622.

7. ვახტანგ II.
1622. 1638 (1627—
1658). ცოლი იმი-
სი ყაფლან ორბე-
ლიან - ბარათაშვი-
ლის ქალი როდამ
+ 1678 წ. (მო-
სოხნობაში ეკა-
ტირინე). ვახტანგ
ვაშლიძე ქართლს
შახნავხად წოდე-
ბული 1658 წ. და
მისი შვილი არჩილ
როსტომ
მეფის ცოლი დიდი-
ანის ქალი მარიამ
შვირთო. მოკვდა
1676 წ. ამისგან
წარმომდინარეო-
ბენ შემდგენი ქარ-
თლის მეფენი 1744
წლამდე, როდენ-
საქ ქართლის მე-
ფობა დიმიტრო ქა-
თა მეფემ თეიმუ-
რაზ II-მ.

ვაჟუ, ცოლი მისი თაბა აბაშიძის
ახული (ნიჭეთისა).

ბეგრატ — სვიმონ 1758
1636. 1701 — დიბადა 1715 წ.
1671 — გოგა 1758

აშოტა 1670; 1689. მოკვდა 1697 წ. წინათ
თამარ, პირველი ცოლი ლევან დიდიანისა.

ბაკუბა სალ-ხუცესი დიბადა 1651 წ. ლევან-ვაჟუ + 1717 წ.

დღითა 1670—1697. ფოქოთი მოკლეს
ქაიხოსრობისთვის ნიჭებურს 1728 წ.

ნიკოლოზ ბოლნეელ ეპისკოპოსი 1683 წ.

სვიმონ, — ბაგრატი — სვიმონ 1717 წ.
გივი 1717

12. ბრატლუ II 1670; 1689; — დღით 1703 წ.
1700; — 1707 თვლი

დაქვდა 1716 წ. გიგე-
და 3 იანვარს 1728 წ.

ქაიხოსრო 1689; 1697 1695
იუსე 2670; 1689; 1698

გოგა 1808

ედუარდ 1808

ქაიხოსრო 1823 წ.

გიორგი, კაპტანი
1820

ქაიხოსრო 1686;
1700

იუსე + 1716 წ.

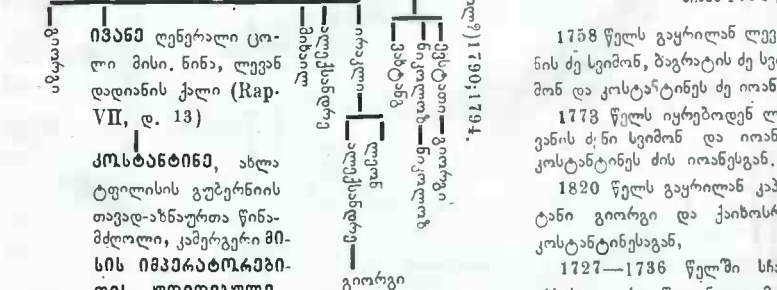
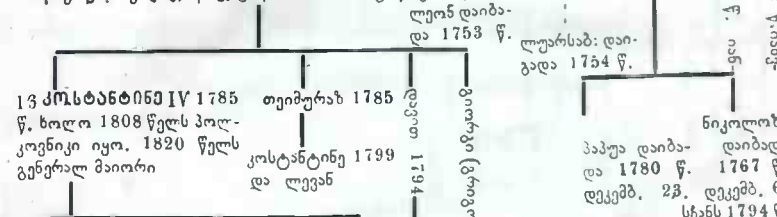
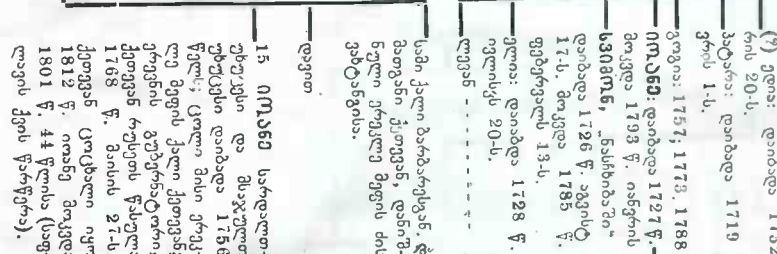
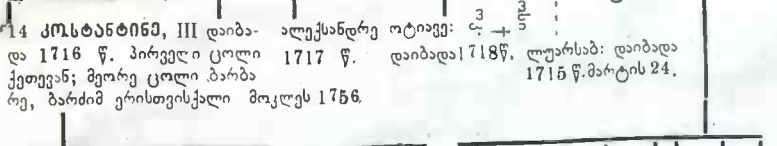
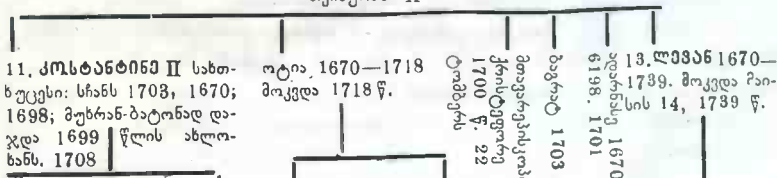
ვაჟუ + 1717 წ.

სვიმონ

დაიბადა 1649 წ. სხანს
1670; 1686 წ. (ერთ სიგელში თეიმურაზ
წოდებულია 1717 წელს კოსტანტინეს შვი-
ლად, ხოლო კოსტანტინევე ძმად თეიმურა-
ზისა ზე ოტის ბიძაშვილად: იხ. ჩემი გუჯარის
წიგ. II, გვ. 327)

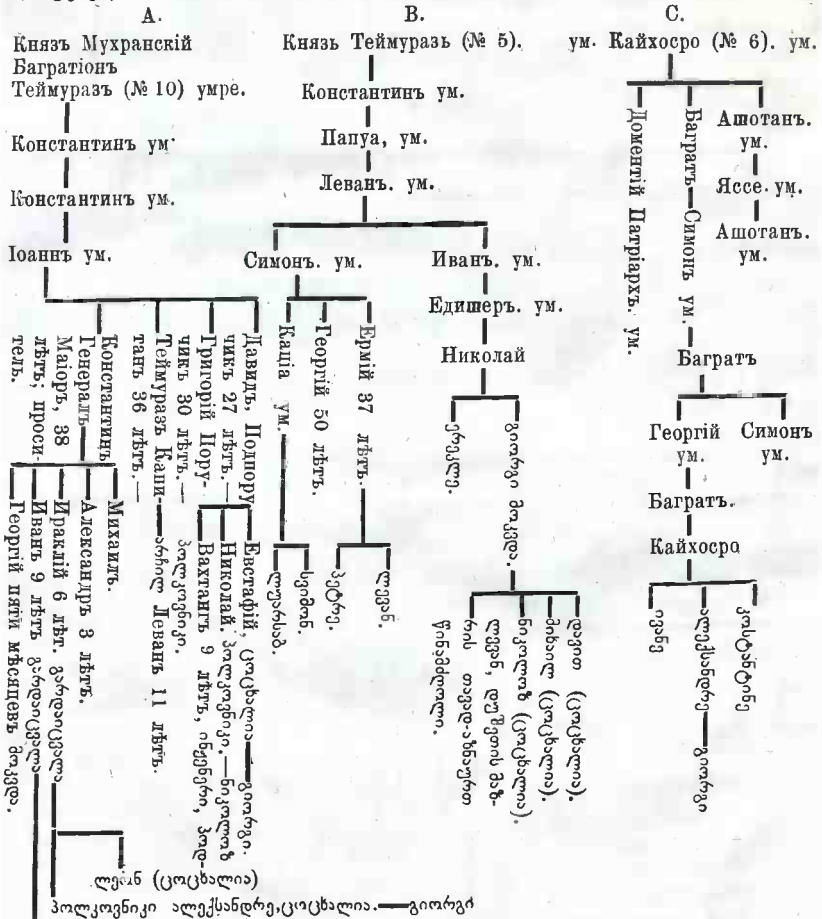
10 თეიმურაზ II, სოხოტოხტესი; მოკვდა
აპრილს 1688 წ. — დაიბადა 1649 წ. სხანს
1670; 1686 წ. (ერთ სიგელში თეიმურაზ
წოდებულია 1717 წელს კოსტანტინეს შვი-
ლად, ხოლო კოსტანტინევე ძმად თეიმურა-
ზისა ზე ოტის ბიძაშვილად: იხ. ჩემი გუჯარის
წიგ. II, გვ. 327)

თეიმურაზ II № 10

1758 წელს გაყრილან ლევა-
ნის ძე სვიმონ, შავრატის ძე სვი-
მონ და კოსტანტინეს ძე იოანე.
1778 წელს იყრებოდენ ლე-
ვანის ძენი სვიმონ და იოანე,
ქოსტანტინეს ძის იოანესგან.
1820 წელს გაყრილან კაპი-
ტანი გიორგი და ქიხოსრო
ქოსტანტინესგან,
1727—1736 წელში სიანს
ქრისტეფორე წილქელი მუხ-
რან-ბატონი, ვგონებ, ძმა კოს-
ტანტინე IV-ისა.

აქ საჭიროდ ვრცხხ ჩხურთოთ მუხრან-ბატონთა გვარგონობითი შტო, რომე-
ლიც გამომიგზავნა მე უბრწუინჯალესმა თავადმა კოსტანტინე ივანეს მე მუხრან-
ბატონმა რუსულ ენაზე შედგენილი. ჩვენ აქა-იქ ნუსხები (ნომრები) მოუსხით ჩვენ-
გან შედგენილის შტოსთან ადვილად შესადარებლად. როგორც ეტუობა სია შედგე-
ნილია 1817 წლის ახლო ხანებს რადაც საჩივრისსავამო, კოსტანტინე № 16 მუხ-
რან-ბატონისგან აღმკრულისა. რაც ბოლოს ქართულად მიწერიალია, ის მერკა
დამატებული.

კოსტანტინე, თელიისის გუბერნიის თავდაზნაურთა წინამძღოლი. კოცხალია.

II არაგვის მრისთავთა გვაროვნების შტო

ა) ერისთავნი შაბურის შენი

1 შანშე	} XIII საუკუნე?
2 ვახტანგ	

3 ვარამ XIV საუკუნე.

4 ქუქა და ცოლი მისი დაბდა.

5 ვახტანგ. XIV საუკუნე.

6 მიქაე 1398	ქლენე	ვარამ 1398	ქეთარ? 1398 (გუგ. წიგ. II, 103)
--------------	-------	------------	---------------------------------

7 ნუგზარ და ცოლი მისი დედისიძედი.
 მეორე ცოლი გუდღაბ? 1418 (სემი გუგარის წიგნი. II, 84).

8. ლომი XV საუკუნე. ცოლი მარტყე. მუხ. № 97; გვ. II, 8) 9. შაბური; ცოლი ლალია? სუნდულიძე ლომი იხ. 1398 წ.

ამ სუნდულიძემ უნდა იყვნენ ზედი-
 გინიძე—ამილახორნი. ვარამ და მი-
 ქიაე მკვდარნი 1465 წ.

სარა 1465

10 შამიშ, ცოლი მისი შურია.
 მეორე ცოლი მარიამ? 1465, 1474
 მესამე ცოლი დულარდუბტი; მოლოზ-
 ნობაში დომე.

II. გიორგი, ცოლი მისი (მარიამ?) გიორ-
 გი მეფის ქალი 1465 1475 1474

ბ) არაგვის ერისთავნი განათელნი.

X აზნაური განათელი. აჰან მოსპო წინანდელი ერისთავნი ჭ თვით გაერისთავდა.

X

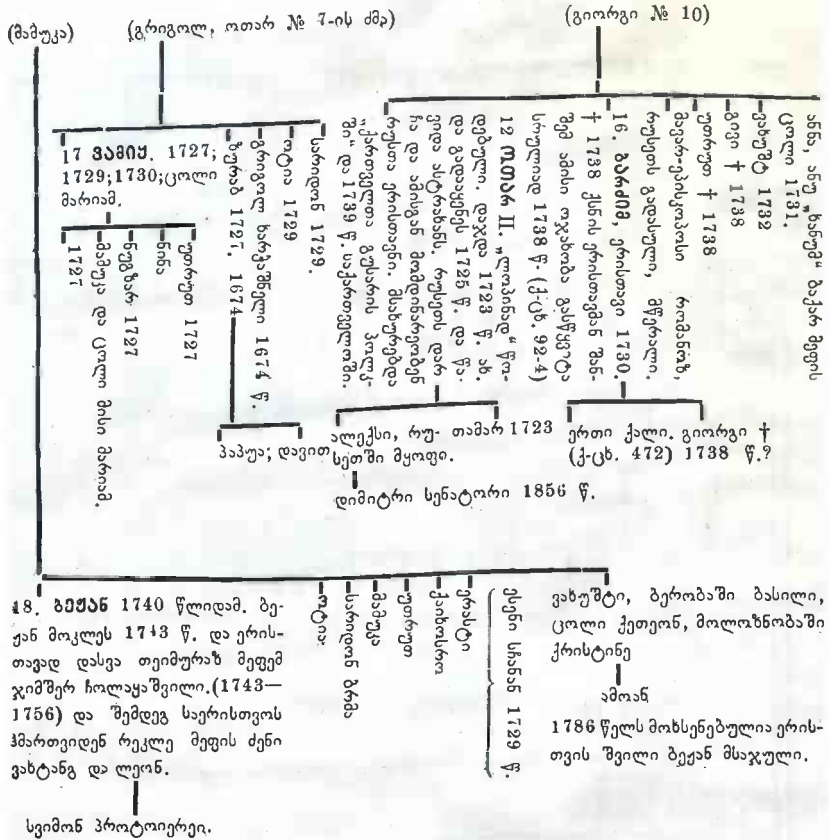
1 ბაიძღურ 1519 წ. ახლო ხანს
გ. 1550 წ. ახლო ხანს: ეს უნდა-
იყოს, რომელმან 1560 წლის
ახლო ხანებს დახოცა ყველა თვის
ძმები (ქ. ცხ. II, 37).

ამას შეურთავს დავით მეფის
ქალი 1527 წლის ახლო ხანს. (იხ. ჩემი გუჯრის წიგნი II, გვ. 189).

ხურაბ 1519. გოდერძი. ბარძიშ. გოსტასაბ. როსტომ.
1519 წლის ახლო ხანებში (გუჯ. წ. II, 186; 221).

„ნუგზარ დიდა“ წოდებული „პირველ ერისთავად“ 1617.—მოკვდა 1619
წლის ახლო ხანს. ამან დაიპყრო ბაზაღეთი და შთაუღლეთი, რომელიც მასტყვს მას
1578 წელს. ანანურას ეპიტურას აღმშენებელი.

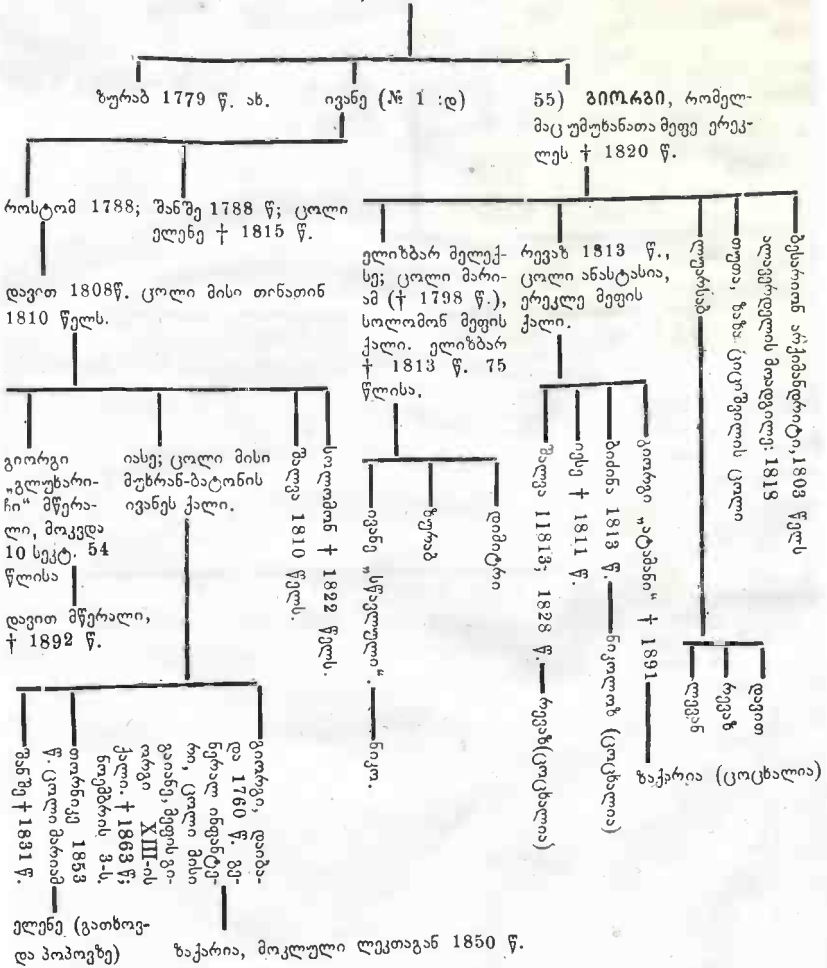
1. ბაიძღურ დოღა 1619—1620 + 1621 წ.	2. ჯ. ქალი, ვიოლი სააკიძეს ქალი.	3. ჯ. ქალი, თეიმურაზ მე- რან-ბატონის ცოლი	4. ბაიძღურ წ. ახ. 1650 წ.	5. ქალი იესე ქანის ერის- თვისა.	6. ზაალ 1629; 1654 მოკლეს 1661 წ. ახ.	7. რაშით 1629 (იგი- ვე დათუნა, + 1635)	8. ბიორკი I. 1643 წ. ქალი მისი ელენე მე- რან-ბატონის ქაბახარის ქალი	9. ზურაბ, + 1630 წ. ახ. ქალი დარეჯან, თეიმურა- ზ მეფის ქალი.
--	-------------------------------------	--	------------------------------	------------------------------------	--	---	--	--

IV შტო უკანასკნელთა ძნის ეპისტოვეთა

შემო (გვ. 30) დაბეჭდილს შტოში რამდენიმე პირი გამოგურნა და ამის-გამო აქ სელ-შეორედ ებეჭდაეთ.

53) შანშე II

შ ი ნ ა ა რ ს ი ა ზ ო ი ბ ნ ი ს ა :

- I. „ძეგლი ერისთავთა“, ანუ ისტორიული წერილი შთაუღელთუე (ქინის და არაკვის სეობა). VI—XV საუკუნეებში: გვ. 1—19.
- II. სხვა-და-სხვა ხელ-ნაწერები და მ. აშოლებული ცნობები ქსნის ერისთავებზე: გვ. 19—26.
- III. გვარგონობითი შტო ქსნის ერისთავთა უძველესის დროითან მე-XIX საუკუნემდე: გვ. 26—30. უნდა შევნიშნოთ, რომ ამ შტოს უკანასკნელს გვერდზე (30) გამოშვებულია დავითის ძე გიორგი „გლუხსარჩაღ“ წოდებული, ცნობილი მწერალი და მსახობი (ძმა იასესი) და გიორგის ძე დავით, ცნობილივე მწერალი, რომელიც განდაცვალა 1892 წელს.
- IV. სიგელი 1020 წლის, მელქისედეკ კათალიკოსის: გვ. 31—36.
- V. ახალი ვარაიანტები ძველის ქართულის დაბადებისა XII, XIII და XVI საუკუნეებისა და რამდენიმე ცნობა უძველესის ქართულ „კამენის“ დაბადებაზე: გვ. 36—39 და გვ. 40 (შენიშნა).
- VI. „ასკეტაიონი“ ბასილი დიდის, თარგმნილი ეურემ მცირის მიერ: გვ. 39—40 და მის-მეორე თარგმნილი „ფილოთეონ ისტორია“ თეოდორტი კვირელის: გვ. 40—43.
- VII. ნიკორწმინდის სიგელი XI საუკუნისა: გვ. 43—49 და ზედეე მეფის ბატრატ მესამის სიგლის ნაწილები: გვ. 49.
- VIII. მეფის გიორგი II-ის სიგელი 1078 წლის, გვ. 50.
- IX. ანდერძი წინ დავით აღმაშენებელისა: გვ. 50—52.
- X. თამარ მეფის საფლავის წარწერა, გვ. 52.
- XI. აამბიკო, თქმული რუსთველის მიერ: გვ. 52.
- XII. სიმცხე-სათაბაგოს მღვდელთ მთავარნი: გვ. 53—54.
- XIII. ძეგლის წერა რუის-ურბნისის კრებისა: გვ. 54—72.
- XIV. „მეფეს დავითს (აღმაშენებელს) მონაზონი არსენი“ (შესმითი სიტყვა-რება) გვ. 68—70.
- XV. გელათის სიგელი, თამარ-მეფის მიერ მიცემული 1189 წელს: გვ. 72—75.
- XVI. წერილი გიორგი მონაზონისა, გიორგი მთწმიდელის ბიოგრაფისა: გვ. 75—79.
- XVII. სიგელი თამარ-მეფისა 1202 წ. გვ. 79—82.
- XVIII. წინ უკითხე მთა-წმიდელის წერილი: გვ. 82—88.
- XIX. ახალ-ციხური ტყავის სახარება XII საუკ. გვ. 89—90.
- XX. „აფხაზთა ქრონიკა“, იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1222 წელს 1236; 1245; 1484; 1486 და 1688 წ. (გვ. 507); 1692 წ. გვ. 512.

- XXI ქრონიკა საეკლესიო მუზეუმის ძილისძვირისა № 85: იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1211 წელს; 1352; 1355; 1360; 1366; 1396; 1409; 1413; 1428; 1444; 1447; 1452; 1461; 1464; 1465; 1466; 1472; 1477; 1478; 1485; 1498; 1505; 1516; 1536; 1554; 1571; 1573; 1578; 1579; 1586; 1640; 1654: „აქა ლომ -- [და]იბადა“ (ეს გამოკვრის); 1658;
- XXII. ვახანის ძეგლი, სარგის მხარეკელის მიერ აღწერილი (ნაწვევტი), იხ. გვ. 91—94.
- XXIII ნაწვევტი არსენ კათალიკოზის სიგლისა, XIII საუკ. იხ. გვ. 94—96.
- XXIV სიგელნი შიომღვიმისანი: № 37 XIII საუკ. გვ. 97—100; № 67 XIII საუკ. გვ. 100—102; № 39, XIII საუკ. გვ. 125—126; № 34, XIII საუკ. გვ. 126—128; № 65—1260 წელს გვ. 145—148; გვ. 149—153; 1344 წ. ქვეშე. 1376 წ. 1433; 1475 წ.; 1508; 1523; 1525; 1603;
- XXV. იოანე შავთელის კვინჭლოსი 1233 წ. გვ. 103—122. იქვე კზრის არსენის და სპა კარელის მიერ თხზული საკალობლები გვ. 107—108.— წერილი ბუღმასის ძის კზრის არსენის გვ. 108—109. გალობანი სინანულისანი წის მუფის დავით აღმაშენებელისა გვ. 104—110; ისტორიული წერილი აბუსერიძის ტბელისა: ა) წის გიორგის ტაძრის აღშენება ოზიზის ლაურის ახლო „ბაშილას-მიერ“ გვ. 111—117; ბ) ახრება. საქართველოსი ზუარამბულაჯან გვ. 118—119; გ) ხისთა ტაძრის აღშენება გვ. 119—121
- XXVI. გვარდნილობითი შტო ერისთავთ ერისთავთა აბუსერიძეთა გვ. 122—123.
- XXVII. გელათის სიგელნი №№ 49 და 8,978 გვ. 128—9, დავით ხარინის დროჲს; — 1464 წ. 1495 წ. №№ 52 და 9865; 1504 №№ 639; 178; 1509 № 127; 1519 (გვ. 336—340 და 340—4); 1527 № 82; 1568 გვ. (409) და № 7; 1573 № 72; 1586; 1603; 1604; 1630 № 101; 1637 № 139; 1660; 1664 წ. № 139; —
- XXVIII ხობის და მარტვილის მონასტერთა ხატების XIII საუკუნის წარწერანი და ცნობანი ძველ დადიანებზე გვ. 129—132 და 199.
- XXIX რკინის სიგელი 1259 წლისა: გვ. 132—145.
- XXX. სიგელი კრიკელ სურამელისა XIII საუკ. 145—146.
- XXXI. სიგელი ბეკა სურამელისა XIII საუკ. გვ. 153; 168—169; 170—171.
- XXXII აღაშები ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წელს დაწერილის ხელნაწერისა, XIII საუკ. გვ. 154—156; 169; 298—9; 312, — 315; 406—7; 1640 გვ. 454; —
- XXXIII თამარ-მუფის კარაბადინის წარწერა გვ. 156.
- XXXIV ეტრატის სახარება შიომღვიმისა 156—158.
- XXXV სამი სიგელი მუფის დავით ხარინისა: გვ. 158—162.
- XXXVI. ქიორფასი ნაწვევტი მე-XIII საუკუნის სამღვდელთა კრების ძეგლისა: გვ. 162—166. თუმცა ეს კრება ჩვენ დაგსახეთ 1280 წლის ახლო ხანს, დიმიტრი თავდადებულის მეფობაში, მაგრამ ქვემოთ სხვა საბუთების მი-

ხედვით, ჩვენ დავასაბუთებთ, რომ ეს კრება უნდა ეოფილიყო ცოტა უწინ; ულუ-დავითის შეფობაში: 1262 წლის ახლო ხანს გვ. 184—185.

XXXVII. სიგელი წმიდის შეფის დიმიტრი თავდადებულისა: გვ. 167.

XXXVIII. ცნობანი მხარ-გრძელებზე: გვ. 168; შეად. 91—94.

XXXIX. უანჩეთის ეტრატის სახარება: გვ. 171—172.

XL. მოქვის მხატრობანი ტყავის სახარება 1300 წ. გვ. 172—174.

XLI. სამსარის ქვაბის წარწერა გვ. 174.

XLII. ცაიშის ოღარი, 1312 წელს შეკერილი და სხ. გვ. 175—6.

XLIII. სინოდალურ კანტორის ნუსხის წიგნისგან № 507 ამოღებულნი ცნობანი: ნუსხა №; სბ: XIV საუკ. გვ. 176; — ნუსხა № ა: 1392 წ. გვ. 198.

XLIV. ფიტარეთის ტაძრის წარწერანი: გვ. 177.

XLV. ისტორიული ლექსი, XIV საუკ. წარწერილი ნუზლას საუდარზე, ნარ სოფელს, ოსეთში გვ. 177—179.

XLVI. დემურ ბალახის ეტრატის სახარება. გვ. 179—180.

XLVII. დაბის სოფლის ტაძრის წარწერა: გვ. 180.

XLVIII. „დაღინთა ქრონიკა“ იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1345; 1384

(გვ. 199); 1396; 1414; 1444; 1470; 1474; 1482; 1512; 1532;

XLIX. ძეგლი მეფეთ-მეფის გიორგი ბრწყინვალის: გვ. 182—183.

L. სიგელი მეფის დავით VII-ისა 1355 წ. გვ. 184—185.

LI. ცაიშის ომოფორი, შეკერილი XIV საუკ. გვ. 186—7.

LII. სიგელი ალექსანდრე მეფისა 1362 წ. გვ. 187—188.

LIII. „წიგნი ქრონიკონნი“ ანუ ქრონიკა; ჩართული ლექსთა კრებაში, იხილეთ შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1373; 1385 (გვ. 199); 1394; 1396; 1402; 1431; 1444; 1456; 1471; 1478; 1485; 1508; 1511; 1513; 1518; 1526; 1554; 1558; 1559; 1560; 1566; 1567; 1569; 1576; 1578; 1585; 1586; 1587; 1591; 1605; 1609; 1614; 1622; 1624; 1632; 1636; 1647; 1648 (გვ. 474); — 1656; 1659; 1660; 1663; 1678; 1682; 1683; 1687; 1688; 1693; 1695; 1695; 1697;

LIII. ქრონიკა, ჩართული ჩემს ხელნაწერ კაზში № 3 იხილეთ შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1444; 1510; 1513; 1534; 1535; 1541; 1554; 1561; 1568; 1569; 1579; 1593; 1599; 1602; 1605; 1607; 1609; 1614; 1651; 1649; (გვ. 475); 1658; 1661; 1666; 1668; 1676; 1688; აფხაზეთის აკლესია თურქთაგან 1452 წ. გვ. 266.

LIV. ქრონიკა 1375—1401 წ; გადმოწერილი უცნობის ჰირისგან: იხილეთ შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1375; 1387; 1389; 1390; 1392; 1384; (გვ. 199). 1393; 1394; 1395; 1400; 1401.

მაცკარანთა სიგელი იხ. 1452 წ. ქვეშ.

ავშანდაძეთა სიგელი იხილეთ 1452 წლის ქვეშე.

IV

- ქავთარაძის სიგელი 1487 წელს გვ. 305—306.
- LVI** მავაშვილთა სიგელი 1377 წლის: გვ. 190—191.
- LVI** ქრონიკა, ჩართული სოფ. ქეგვის წა ნიკოლოზის ეკლესიის გულანში იხილე შემდგობა წელთა ქვეშე: 1388; 1423; 1429; 1439; 1444; 1463; 1474; 1498; 1500; 1516; 1534; 1535; 1539; 1543; 1550; 1553; 1554; 1555; 1573; 1575; 1579; 1580; 1584; 1599; 1601; 1613; 1632; 1637; 1643; 1645; 1656; 1661;
- LVII** მაღალაშვილთა სიგელები 1391 წ. (გვ. 191—193); 1472; 1512; 1562; 1675;
- LVIII** სიგელი, მიტუმული იმერთა მეფის ალექსანდრეს მიერ 1392 წელს: გვ. 193—4.
- LIX** სა მცხეთის საკათალიკოზო მამულების: გვ. 195—8.
ბოდორხის სიგელი 1474 წელს (გვ. 291—3).
- LX** მცხეთის სიგელები: 1393 წ. № 38. გვ. 200; იხ. კიდე 1397 წ. და 1398 წ. გვ. 202:— 1398 წ. № 169: გვ. 202.—3;—1399 № 56: გვ. 204—; 1401 წ. № 476: გვ. 205; № 121 გვ. 207; № 101; გვ. 213:—1405 წლის № 106 გვ. 213;—1408 წლის № 339: გვ. 217; № 612 გვ. 218:—1411 წლის № 160; გვ. 219;—1413 წ. № 105 და № 337 გვ. 219—220; 1414 წ. № 44; 1419 № 91;—1420 № № 3 და 250; გვ. 325—7;—1424 № 57;—1425 № 20;—1428 № № 5 და 127;—1429 № № 252 და 356;—1431 №№: 23; 249; 365;—1433 №№: 336; 332; 103; 1434 №№ 332; 341;—1435 №№ 333; 34;—1438 №№ 438 და 64;—1439 № 36;—1441 №№ 14; 189; 28; 107; 1442 №№ 338;—1443 № 144;—1445 № 292;—1448; №12;—1449 № 37;—1451 № 54.—1453 №№: 296; 311; 48; 401; 475 და 314, 1457 № 167 (გვ. 271),—1459 წ. №№ 484; 103;—1460 № 124;—1464 №№ 236; 33;—1465 № 75;—1466 № 35;—1488 № 130 (ნუსხა №: სპეც.); 1192 № 480; 1497 № 479;—1498 №№ 10; 328;—1500 №№ 464 (შეადარე № 311.); 415 (გვ. 316—8);—1502 № 407; 1503 № 47;—1504 №№ 122; 482 (გვ. 321); 128; 123; 1505 №№ 126;—260;—1511 № 472;—1514 № 351; 1516 № 8;—1517 № 582; 1519 №№ 238 და 243 (გვ. 346); 1526 № 7;—1527 №№ 272 (გვ. 369); 89 (გვ. 371); 6 (გვ. 373); 1529 წ. № 262;—1531 № 197; 1532 №№ 315; 342; 1534 № 3;—1537 №№ 2; 473;—1540 № 52;—1541 № 483;—1546 №№ 505; 276; 219;—1547 № 331;—1549 № 90; 1552 გვ. 392; №№ 10; 226; 246 (გვ. 395); 354; 1558, № 503;—1559 № 93;—1560 №№ 26; 340;—1569

№№ 36; 191; 369; 1575 № 9; 1580 № 53;—1585 № 27;—
1595 №№ 129; 148; 327;—1595 № 501;—1601 № 18;—
1609 № 25;—1613 № 163;—1617 № 104; 1624 № 185;
1628 № 91; 1629 № 66; 1631 № 15;—1638 № 330; 1645
№ 22;—1651 № 223;—1654 №№ 258—9; 1656 № 31 და 29;
1658 №№ 478; 252: 1663 № 49;—1666 № 265; და 56;—
1669 № 140; 1670 № 11;—1675 № 477;—1676 №№ 411;
1677 № 41;—1678 №№ 216; 210;—1682 № 200; 1683 № 168;
1687 № 216; და 1688 № 210, 1688 და 1693 № 240; 1693;
№ 492; 1695 № 39; 1697 № 152;—

LXI ქრთიკა, ჩართული ჩემს ჟამში № 2, იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე:
1394; 1414; 1424; 1444; 6446; 1462; 1465; 1475; 1489;
1513; 1516; 1518; 1526; 1548;

LXII ქრთიკა იკორთის ძილისძირისა № 6; იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე:
1431; 1444; 1446; 1457; 1461; 1463; 1466; 1471; 1476;
1478; 1483; 1485; 1498; 1505; 1508; 1513; 1526; 1536;
1539; 1541; 1543; 1550; 1624; 1643; 1647; 1647; (გვ. 474).
1673; 1677; 1683; 1688;

LXIII. ქრთიკა ჩხეიძეთა იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1396; 1402; 1414;
1416; 1424; 1431; 1446; 1457; 1461; 1465; 1471; 1483;
1484; 1485; 1504; 1508; 151; 1554; 1585; 1586; 1591;
1599; 1616; 1632; 1659; 1671; 1578; 1679;

ქრთიკა, ჩართული უახსეთის ტყუის გუჯანში იხ. შემდეგთა წელთა
ქვეშე; 1444; 1485; 1498; 1500; 1516; 1534; 1535; 1539;
1541; 1550; 1553; 1554; 1561; 1566; 1569; 1574; 1579;
1580; 1582; 1594; 1599; 1604; 1609; 1613; (აქ უნდა ჰქონ
:ტა: და არა :ტ: იხ. გვ. 440); 1616; 1624; 1626; (გვ. 447);
1635; 1645; 1658; 1648; (გვ. 474); 1659; 1662; 1664; 1665;
1674; 1577; 1579; 1687; 1689; 1693; 1693; 1698;

LXIV. ცნობანი სამეფის ეტრატის „სულთა მატანე“-საგან ამოღებულნი: გვ.
23—4; 206; 245;—7; გვ. 293; გვ. 303; გვ. 321—2; 517;

LXV. ღარგვისის პარაკლიტონის ისტორიული წარწერა 1400 წ. გვ. 204—5.

LXVI. მცხეთის ნუსხის წიგნი, № 507 გადაწერილი ნიკოლოზ კუცის ბრძა-
ნებით 1687 წლის ახლო ხანებს: 1401 წ. ნუსხა №№ სზზ. და სპც;
სნ და ტმგ. გვ. 205 № ტბ, გვ. 206; № ტა: გვ. 207; № ზგ: გვ.
213;—1408 წლისა №№ :კბ: :სზგ: და :ოგ: გვ. 217—8; 1413 წ.
№ რღზ:—1414 № ნო (გვ. 221);—1415—19 № რა: და № :რმ:
1416 № რღ: გვ. 222—3; 1417 № სპო; 1419 №№ :კა: და :მა:
გვ. 224—5; 1420 № :სე:—1424 № :ჟბ:—1427 № :ღტ:—1431

№ : ლბ: 1433 № : სმთ:—1437 № : ტ:—1440 № : რღზ:—1443
 № : მზ:—1453 №№ : ტმა: და : ტმა:—1457 № : ზგ:—1464 № : სღ:—
 1468 № : სო: 1479 № : ტვ: 1483 № : ტოვ: 1493 № : რვე: და
 : ტვე:—1498 № : სეე:—1500 №№ : სკო:—1504 №№ : რი: სნის;
 და : ღ:—1506 № : რბ:—1511 № : რმზ:—1526 № : სმზ:—1527
 №№ : რგზ; სოვ: და : ტო:—1529 № : რღზ:—1532 №№ : სმზ ს.ს.
 და სზგ: 1548 №№ : სღღ: სმა:—1549 №№ : ტნდ; ტნვ; ტმგ:—
 1552 № : ტგვ:—1559 № : სოთ: 1563 №№ : ტამბ: ლბ:—1566 №№
 ტგ; სგ.—1568 № : სეღ:—1570 № : სმა:—1574 №№ : უე; მ;—1580
 გვერ. 420;—1583 № : რმე:—1585 № : რგზ.—1591 № : რმე:
 1608 რთე:—1614 № : სნღ:—1622 №№ : მე: მდ; სოღ; 1638 №№ :
 : სღღ; სმბ:—1639 № : ტღზ:—1645 № : რბ:—1648 №№ : სღე:—
 სმბ; სმღ:—1651 № : სოა: 1654 №№ : სოე; სე; სზ; რმგ:—1660
 №№ : რბ; რე; რიღ; ნღ:—1661 №№ : რმღ; გ;—1662 №№ : რმა;
 უა; 1664 №№ : ტგზ; რმგ; რთ; 1666 № : ლთ; 1667 № : რზ: 1673;
 № : მზ:—1684 გვ. 499 № : ტოღ; 1686 № : რ; 1689 №№ : რმზ:
 და : ტგ:—1696 №№ : რბ; ტნ:—1698 № : ტობ:—

LXVII. ქრონიკა გელოური, ნ. ანთაძის მიერ გადმოწერილი 1845 წ. იხილე
 შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1462; 1469; 1630; გვ; (446); 1624;
 1686; 1691;

LXVIII. ბიჭვინტის სიგეზნი №№ 66; 9054 „მცნება სასჯულო“, მიტეული
 ანტიკველ პატრიარქის მიხაილის მიერ გვ. 294—7;—1558 № 58;
 1569 №№ 21; 67; 1622 № 111;—1628 № 43; 1629 № 30;
 1658 №№ 32; 111; 9; და გვ. 472;—1659; 1664 №№ 35; 56;—
 1668 გვ. 484; 1675; 1682 გვ. 497;—1685 № 75; 1690 გვ.
 510; 1696 № 42;

LXIX. ამირკვობთა გვარონობითა ისტორიული გუჯარი 1240—1415 წლე-
 ბისა გვ. 207—213.

LXX. ამირკვობთა გვარონობითა შტო გვ. 214—215.

LXXI. სიგელი კოსტანტინე მეფისა 1407 წ. ახლო-ხნისა: გვ. 215—6; 218—
 9;—წითლიქთა სიგელი 1413 წ. გვ. 221—222.

LXXII. ჭათახევის სიგელი 1415—1430 წ. გვ. 222;—1442 გვ. 251; 253;
 263; 1460 გვ. 280 1472; 1488 გვ. 306; 1492; 1512; 1519;
 1520; 1550; 1567; 1568; 1580; 1582;

LXXIII. ზეგდვინიქთა სიგელი 1426 წ. გვ. 229—230;—1453 გვ. 266—7;

LXXIV. სიგელი თოფურბიქთა დაწერილი 1478—1485 წ., როდესაც ათაბა-
 გობდა ჩვენს ქრონიკაში ცნობილი იყვნენ, იგივე ანქო და კათალიკო-
 ზობდა დავით; ხოლო იმერეთს შეფობდა ალექსანდრე და სამცხეს მაწ-
 ვერლობდა სვიმონ (იხ. გვ. 232—5).

- LXXXV. ახალი და უძველესი ვარიანტი ალბუღას კანონებისა გვ. 256 —7;
- LXXXVI. იკორთ.ს ტუავის ზადიის წარწერანი: 1446 წელს. ქვეშე.
- LXXXVII. სიკელი წულუკიძეთა ის. 1451 წელს ქვეშე.
- LXXXVIII. თოფლისის სიონის გუჯრები იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1432; 1442; 1443; — 1463; 1523 № 39; — 1540 გვ. 384; 1551 №№ 11; 42; — 1552 № 104; — 1553 გვ. 396; 1587; 1592; 1634; 1635; 1637; 1650; 1658; 1649 (გვ. 475); 1660; 1671;
- LXXXIX. ჩემის უბის წიგნებიდამ: იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1429, 1430; 1442; 1455; 1470; 1492; 1502; 1562; 1565; 1572; გვ. 414; 1589; 436; 7; 1622; 1624; 1636; 1641; 1642; 1667; 1668; 1684; (გვ. 499 — 500); 1686 გვ. 504; 1689 გვ. 508 — 9; 1691; გვ. 511; 1691;
- LXXX. ჭარმახელთა სიგელი 1442 წ. გვ. 252;
- LXXXI. „სამთავნელთა სარგო და სკანონო“ 1459 წ. სიგელი გვ. 272 — 7. 1670; გვ. 486.
- LXXXII. შურულთა სიგელი 1460 წ. გვ. 278 280.
- LXXXIII. იოთამ ზუგდიანიძე-ამილახორის გმირობა 1465 წ. გვ. 284 — 285.
- LXXXIV. გიორგი შუფის ქალის დაწინდვა ბერძენთა იმპერატორზე გვ. 286 — 7.
- LXXXV. ელიოზიშვილთა გუჯარი ის. 1467 წ. ქვეშე.
- LXXXVI. სხვა-და-სხვა გუჯრები 1518 წ. (გვ. 334); 1522; 1538; 1552; გვ. 395; 562; 1565; 1578; 1579; 1595; 1602; 1609; 1610; 1612; 1629; 1630; 1637; 1661; 1674; (გვ. 489); 1688; 1689; გვ. 509 — 510; 1693; 1694; 1698. 1699;
- LXXXVII. „მთის წმიდა გიორგის“ სიგელი. 1491 წ. გვ. 307 — 8;
- LXXXVIII. დავით ბარსეჯის სიგელი ის. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1479; 1513; 1513. (გვ. 332); 1581 გვ. 419; 1683; 1690; 1692; 1693; 1696; 1699.
- LXXXIX. თოფლისის სიკელსიომ მუზეუმის ხელნაწერთა წარწერანი: გვ. 301; 322; 380; 387; 431; 435 — 6; 1607; 1681; გვ. 496; 1697 გვ. 516
- XC. ქრონიკა, ჩართული გელათის დახეულს გულანში: 1568; 1681; 1683; 1691;
- XCI. ქრონიკა, ჩართული წერ-კითხვის ხელნაწერში № 252 იხილე შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1490; 1498; 1500; 1510; 1516; 1535; 1548; 1550; 1556; 1579; 1582; 1585; 1586; 1589; 1591; 1601; 1603; 1637; 1642; 1650: „ქა სოფრიძეს მტბუკარს [იშხნელობა და] მაწვეერლობა“... (ფრწხილებში ჩასმული სიტყვები გამოშვებულია და უნდა დაემატოს); — 1652; 1654; 1657; 1658; 1659; 1667; 1668; 1672; 1681; 1684; 1691, 1693;

- XCV. სათავისის სიკელი 1459; 1513; 1613 (გვ. 333);
- XCVI. ქრონიკა, ჩართული ბედიის ტაძრის XVI საუკუნის ხელნაწერ გულანში, რომელიც დაცულია საეკლესიო მუზეუმში № 186; იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1519; 1593; 1606; 1622; 1653; 1655; (გვ. 468 — 9); 1656; 1658; 1660; 1663; 1664; 1668;
- XCVII. ქრონიკა, ჩართული წერა-კითხვის ხელნაწერში № 1204; იხილეთ შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1557; 1570; 1572; (გვ. 414); 1579; 1582; 1585; 1589; 1591; 1597; 1600; 1606; 1610; 1611; 1612; 1640; 1652; 1648; (გვ. 475.); 1667; 1671; 1685; 1687; (გვ. 505); 1687; 1690; 1691; 1697;
- XCCH. ბარათაშვილთა გაერდობის სიკელი 1523 წელს დაწერილი (გვ. 349 — 352); ერთი წყაროთაგანი ვახუშტის ქრონიკისა.
- XCVIII. გელათის გულანის წარწერა 1529 წ. იხ. გვ. 372; 1585; 1663;
- XCIX. ნიკორწმინდის ეტრატიის გრაგნილი გუჯარი 1534 წ. გვ. 379;
- C. ცნობანი მცხეთის ეზოს ათანეს მიერ გუთელ ეპისკოპოსის წინა იანეს კურთხევაზე მცხეთაში 740 — 775 წლებ შუა გვ. 381
- CI. გვარგენობითი შტო უძველესთა ბარათაშვილთა გვ. 353 — 4.
- CII. გელათის ვედრების დვთის მშობლის წარწერანი და სხ. გვ. 354 — 5.
- CIII. ტაშის გულანის წარწერა 1525 წ. გვ. 356. 1652;
- CIV. ამბავი იერუსალიმის ქართველთაგან ადებისა 1527 წ. და უკურდვევთა ცაგარლის აზრებისა; ხასიათი მისის კრიტიკანობისა და შრომათა გვ. 357; — 368.
- CV. ბრეთის სახარების წარწერანი 1543 გვ. 386;
- CVI. ნინოწმინდის სიკელნი 1553 №№ 26; 27; 28; 1595; 1597; 1602; 1604;
- CVII. შერგილიძეთა ეტრატიის სიკელი 1554 გვ. 396 — 398.
- CVIII. ათონის ხელნაწერის ისტორიული წარწერა 1565 წ. გვ. 406.
- CIX. ურბნისის ტაძრის სიკელი 1566 გვ. 407;
- CX. ქრონიკა, ჩართული ქვათხევის კამნ-გულანში იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე: 1534; 1539; 1577 (გვ. 416); 1582; 1584; 1589; 1599.

- 1605 (bis); 1609; 1623. აქ გამოშვებულია შემდეგი დიდფურხი-
ლებში ჩასმული სიტყვები: „აქა მოვიდა ერჩინან და მრავალი ლაშქა-
რი [და ხანები. უღალატა მოურავმან გიორგი; ხანები დახრცა. ლაშქარი]
ამოწვეიტა“ და სხ. იხ. გვ. 445;—1630; 1632; 1633; 1634;
1635; 1658; 1647 (გვ. 474); 1659; 1686; 1688 წ.
- CXI. ნიკოლა რაფივილასი აღწერა ქართველთა ჯვარის მონასტრისა იერუ-
სალიმს 1582 წელს, გვ. 420—421.
- CXII. იტრიის ეკლესიის სიგელი 1584 გვ. 422—423.
- CXIII. ორბელიანთა სიგელი: 1586 წ. 1619; 1643; 1637; (გვ. 461);
1643 (გვ. 461); 1670; 1676; 1676; 1679; 1681; 1683; 1684
(გვ. 499—502); 1687 (506); 1688; 1689; 1691; 1698;
- CXIV. ჩემის საისტორიო კრებულიდამ ამოღებული ცნობები: 1603; 1612;
1615; 1619; 1622; გვ. 446; 447; 1646; 1665; გვ. 483; 678;
1682; 1687; 1695;
- CXV. წიწ ქეთევან დედოფლის ნაქონი ლოცვანი 1609 (გვ. 438).
- CXVI. ქრონიკა, ჩართული ცაიშის ეპი-გულანში: 1609 წელი; 1614; 1615
(bis); 1634; 1638; 1645; 1658; 1660; 1676; 1689;
- CXVII. გეგუგუნიანთ სიგელი: 1622; 1652; 1678;
- CXVIII. ცნობა გიორგი სააკაძის მიერ განჯის დარბევაზე 1626 წ. გვ. 447.
- CXIX. მღ. ზოდვიეგეტ კარბელაშვილის მიერ ხელნაწერიდამ კადმოწერილი ქრო-
ნიკა: 1623; 1631; 1647; 1659; 1671; 1676; 1677; 1684;
1686; 1689; 2693; 1695; 1698;
- CXX. როსტომ მეფის შვილობილის ღუარსაბის მოკვლა და ხმაღზე გამოიფ-
ლით გასამართლება; სომხურ გუჟრიდამ 1645 წელს (უნდა 1654 წელს
და არა 1645 წ.); გვ. 457—9;
- CXXI. როსტომ მეფის ისტორიული სიგელი 1648 წ. გვ. 461—464. (ერ-
თი წყაროთაგანი (Chronique Géorgien-ის).
- CXXII. ალავერდის სიგელი 1678 წ. გვ. 492—493; 1685 (გვ. 503).
- CXXIII. მანგლისის სიგელი 1679 № 34;
- CXXIV. არჩილ მეფის ამაგი 1684 გვ. 498 და 517;
- CXXV. ერეკლე მეფის I-ის ამაგი, გუჯარი 1684 წ. გვ. 498 და გვ. 515.
- CXXVI. ვანტანგ მეფეზე ახალი ცნობა გვ. 517.
- CXXVII. სიბა-სულხან ორბელიანზე ცნობანი: 1684 (გვ. 499—600); 1704 გვ.
501; 1706; 1710; გვ. 502; 1726; გვ. 502; 1730; გვ. 503;
1685 გვ. 504; 1689 (გვ. 509); 1691 გვ. 511—512; 518—519.
- CXXVIII. ქრონიკა, წოდებული „წელთა აღწერა“: იხ. შემდეგთა წელთა ქვეშე:
1689; 1691.
- CXXIX. ახალი ვარიანტები წმიდა ნინოს მტკფრასულის ცხოვრებისა გვ. 519—
520. 521—523

CXXX გვარაფნობითი შტო მუხრან-ბატონებისა გვ. 525 — 529

CXXXI გვარაფნობითი შტო არაგვის ერისთავთა გვ. 530 — 534.

CXXXII. გვარაფნობითი შტო ქართლის აბაშიძეთა გვ. 535.

CXXXIII. იერუსალიმის ქრისტეს საფლავის ქართული სეინაქსარი, 1155 წელს გადაწერილი და მისი ისტორიული წარწერანი: ა) ახალი ცნობა გიორგი მთაწმიდელის მიერ ლათინურიდამ ბერძნულს ენაზე ნათარგმნს დორითულის თხზულებაზე; ბ) ახალი ცნობები იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის აღშენებაზე და მაშენებელზე: ზროზორეს ცხოვრება; გ) უმთავრესნი საკუთრებანი ქართველთა ზალესტინეს, მეფეთა და სულთანთაგან ბოძებულნი (აღდგომის ეკლესია, გოლგოთა, ჯვარის მონასტერი, კარდამოსხნა, ბიზნა და სხ.); დ) ზემენ მწვეკრელის და შილას შეწირულებანი და ცნობა თემურისგან და ამირთაგან დიმიშტის და ჯვარის მონასტრის ახრებაზე (1484 წელს?) და სხ იხ. გვ. 523 — 529.

ჯრუჭის მონასტრის ოქროშირის ქადაგებათა ტუავის ხელნაწერში, რომლის აღწერა გამოგვრჩა, იხრება შემდეგი წარწერა, აღმავსებული ცნობათა შესახებ ზალესტინის ქართველთა მონასტრებისა: „...მაღლითა აღდგომისაჲთა... მე გლახაკმან გრიგოლ ხარიტონ-წმიდელმან მოვიგე წმიდა ესე წიგნი... დაიწერა წა ესე წიგნი საყოფელსა შინა წსა მამისა ხარიტონისასა ზალავრას ძუელსა მონასტერსა კელითა (გრიგოლ) ფრად ცოდვილისაჲთა ქვს: ს.მ. (1040 წ.) და იმავე საუკუნის ხელით: „...მე ბერმან გრიგოლ შევწირე ესე წიგნი.. მონასტერსა დედათასა დერტავს“...

უმთავრესი კორექტურული შეცდომანი:

სწერია:

უნდა გასწორდეს ესრეთ:

გვერდი	12. სტრიქონები (ზემოდაშ)	27 თავად	თავადი
—	35	34 სახელიც	სახელით
—	45	37 ქართლის	ქართლის
—	51	27 სახელურადმდე	ზღვადმდე
—	36 (იხ. გვ. 96)	33 (ა) ოქროზის.	ქართლისა ჰატრიარქს
—	134	4 კუთავე	კელთავე
—	"	17 მამოთა	მამოთა
—	137	6 სწორ	სწორად
—	"	9 მორჩებოდეს	მოჭრებოდეს
—	147	22 მისცემა	მისცემს
—	159	35 მომავადნი	მომავადნი
—	11	31 მნ	მან
—	207	16 თავუბადიქმან	თავუბადიქმან
—	219	18 გ - - - სღ	გ[არდა]სულ
—	240	10 ქუეში	ქუეში
—	244	36 ჩუენის თამარისკან	ჩუენის...თამარისკან.
—	245	21 უნდა: 909 წ.	უნდა: 907 წ.
—	318	19 შესითა	წესითა
—	322	აქ გამოტოვებულია „სულთა მატინის“ წარწერა №№ 59 და 60:	
—	337	8 ვურევს	კურსევს
—	338	22 შეკიანა	შეკიქვანს.
—	357	13 გამოშვებულია: „ქმს“ :სიკ: აქა გელათს	
—	360	27 გამოშვებულია ფრხვილები წარწერაში: „ქ	

„ტრაპიზონელს ბერკენს მაწუენრელ მთავარებიკოზოსის სწს (სვიმონს) დღეგრძელ[ობით] ახარე. შს ღწ აწ უკმ“ და ზედვე: „ზატრონის სახელგანთქმულის დიდის ბატრონის (sic) უარეურეს მესტუმრეს და ამისთ ამირას სომრეკან ეოფილს ნეოფიტეს შწ ღწ და მისს შეუდღეს გულქან ეოფილს კიანეს შწ ღწ“.. — 330 გვერდზე მოხსენებული შეფე დავით უნდა იყოს დავით VII (იხ. გვ. 184—5) და

ომოფორი დასდვეს („შემოქმ.“ გულანს)

მიზიან [შეფეს წამან] კოსტანტინე [დიდმან] იმპერატორმან უბოასიქს ჯვარი. [შემდგომად მრავლის უამის] მოვიდეს [სზარსნი და დაიპერეს იერუსალიმი. მამინ შეფე

ქართველთა წარმოქმართა] და ღაიჭირა იერუსალიმი და აღაშენა (ე. ი. განახლა) ესე ჳვარის მონასტერი.

—	365	:	20	მწმობა	მწმობა
—	"	.	34	შემდეგ	შესახებ
—	388	.	22	ქმის	ქმის მართიანქსა
—	389	.	23	ნუსხი	ნუსხაში.
—	393	.	31	ღღე	ღღენ
—	396	.	3	იჭუ	იჭუ,
—	"	.	9	ქეთა	ქათა
—	397	.	21	თქუენი	თქუენ
—	"	.	35	ათაი	ათასი
—	398	.	23	ქართლის	ქართლსა.
—	402	.	22	[ლ]ეონისა	[ლ]ეონისა გიორგი.
—	438	.	28	ციძისა	ციძისა.
—	440	.	8	ისე	იესე
—	"	.	17	ქმს :ტ:	ქმს :ტა:
—	441	.	17	ამის საუღრისა	ამას საუღრისა.
—	445	.	30	ლაშქარი	ლაშქარა და ხანები. უდალატა

მოურავმან გიორგი; ხანები დახატა, ლაშქარი (ეს გამოშვებულია). გასწორებული ტექსტი იხ. ქვემო გვ. 474.

—	447	.	13	1626 წ.	1627 წ.
—	"	.	29	ისრეთვე	ისრეთვე
—	448	.	30	(ანანურის?)	(წილკინის).
—	451	.	28	დიდ არს	დიდ არს დიდება
—	456	.	22	და 24 დღეთს	დღეთს.
—	457	.	9	1645 წ.	1654 წ.
—	460	.	23	გამოშვებულია „ქვათახევის ქრ“ ის, რაც ქვემო დაბეჭდილია გვ. 474	
—	465	.	27	აქ გამოტანილი სიტყვა გასწორებულია გვ. 475.	
—	519	.	37	კვალად სხვანი კვალად ზაფხვიდნის სხვანი	

„ქრონიკების“ პირველს წიგნში შეპარულან შემდეგნი აღუნუსხველნი შეცდომანი, რომელთაც აქ ვასწორებთ:

გვერდი:	სტრიქონი:	დაბეჭდილია:	უნდა გასწორდეს:
14	1	მოქმნა	მოაქმნა
23	3	რითა	რითა (ე. ი. რომელითა).
"	8	ანაკრი	ანაკ, რი (რომელი)
"	15	გოანაკ	ანაკ
"	32	ეინულისსა	ეინელისსა
25	17	ისწავლეს	ისწავეს
"	30	მხედრობითა	მხედრებითა
"	34	ურთიერთას არამედ რაოდენცა	ურთიერთას არამედ რაოდენცა
"	36	შემოსოს	შემოსოს
26	11	ურთიერთარს	ურთიერთარს
"	26	მამულისა	მამულისა მის
"	29	მსახურება	მსახურებასა
"	30	მსახურება იათუს	მსახურებათა მისთათუს
"	31	ნაშითა	ნებითა
27	9	უღთობითა	უღთობითა
100	14	და (შ-მა ჩემი თუმცაღა)	და [მით არა]
101	26	შე გრეხნი	შეგრეხნი
110		აქ აღწერილ კვაროვნობითს ნუსხაში წმიდა იოანე ვარაზფაჩესკან უნდა ჩამოტანა ხაზისა, რადგან ევთიმე და მასთან ერთს ხაზ ქვემო აღნიშნულნი პირნი მისნი შვილნი არიან. საუერადღებთა, რომ ჩვენგან ახლად პოვნილ წყაროთი, წაიოვანე მთაწმიდელის ეროვნობის სახელი უოფილა არა ვარაზ-ვაჩე, არამედ აბულჭერით (იხ. ეს წიგნი, გვ. 23—25 და ჩემი უბის წიგნი. № V, გვ 39: ჭრუჭის ეტრატის 1155 წელს აღწერილ წიგნიდამ); ხოლო № 7-ის აბუჭარაბის შვილის შვილი უოფილა ჩორდვანელ (იხ. „ქრონიკები“ I, გვ. 133).	
132		აქ დაბეჭდილი კითხვა № 2:ა: უოფილა ამოღებული მაქსიმე აღმსარებლის ცნობილ სიტყუისგების თხზულებისაგან, რომლის ცალი მრავალი იპოვება და ამიტომ აქ განწყვეტილის საკითხავის კატრქელებას შკითხველი ადვილად იპოვის ზემოაღნიშნულს თხზულებაში.	
147	32	ეესტატომსი	ეესტათისი
254	23	რაც ფრჩხილებშია, ის არ უნდა. აქ მოხსენებული მარამი არის შუფის ბაგრატ IV-ს დედა და არა მისი ქალი.	
36	33 (და 17)	აქ კ-ზის მალაქიას სიკვდილი ნაჩვენებია 1639 წელს,	

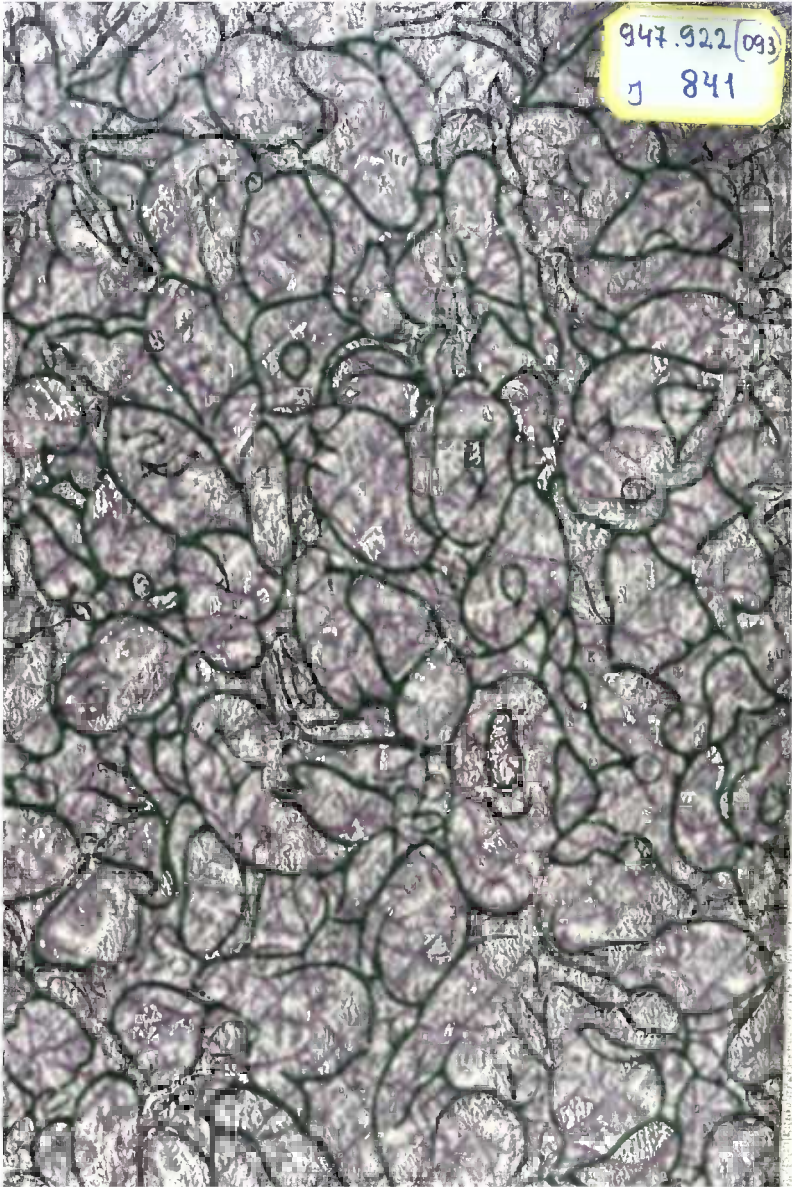
უნდა გასწორდეს 1629 წლის ახლო ხანს; ხოლო 1639 წელს მოკვდა შემდგომ კუბი გრიგოლი, რომელს შეუდგა მაქსიმე კუბი და სს.

311 29-33 რაც აქ ჩვენად შედგომად ადვიარეო, ის შედგომა არ არის, რადგან მიქელ სვინკელი (X სსუკ.) და მიქელ ხუტესი (XI სსუკ.) სავადა-სხვა ზიზნი არიან.

320 ნ ამ სტრიქონიდან გამოტანილ შენიშვნაში ისიც უნდა დაემატოს, რომ წა შეშანიკის ქმარმა ვარსქენ დასტოვა ქრისტეს სჯული მერვე წელს ხუასრო მეფისას კ. ი. 539 წელს და შეშანიკის წამებაც ამ წლებში (540 - 545) იქნებოდა, ანუ უფრო დაახლოებით 542 წელს, როგორც ჩვენ ადვნიშნეთ („ქრონიკები“ I, გვ. 55).

336	8	ზატიმოთინისკან	ზატიმოთინისკან
337	25	აღსარებისა	აღსარებისა
338	13	წერით თხსით	წერით
339	4	შკომადემდ	შემდგომად
"	11	მეფემან არა	მეფემან არა თანა
"	12	ეპისკოპოსთა	ეპისკოპოსთა სომეხთა
340	8	იქმნა	აქვინდა
"	20	არა ეწამნეს ეზრას	არა ეწამნეს ეზრას, გარნა

იგინიდა ეწამნეს. მაშინ ითანე აუესდრებდა მათ და ემტერებოდა მათ და შემდგომად ეზრას აღსრულებისა... (და არა „აღსარებისა“, როგორც დაბეჭდილია.)

947.922 (093)

J 841